

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА
—
СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА IX

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

18 Издање Задужбине Каменка и Павла браће Јовановић 18

БЕОГРАД 1940

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

AS
346
B447
v.9

Српски дијалектолошки зборник

КЊИГА IX

ШТАМПАРИЈА „МЛАДА СРБИЈА“ — БЕОГРАД
УСКОЧКА 4 — ТЕЛЕФОН 21-352

Slavic Language
Perlstein
7. 22. 54
88678

САДРЖАЈ

	СТРАНА
1. <i>Josip Ribarić</i> , Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri	1
2. <i>Д-р Бранко Милешић</i> , Црмнички говор	209

S A D R Ź A J

U V O D

	Strana
<i>Službeni popisi pučanstva prema jeziku „općenja“</i>	1
<i>Romanski i južnoslovenski dijalekti:</i>	5
Mletački	6
„Istrianski“ („Istroromanski“) dialekat „Latina“	6
Istrorimunjski dialekat	6
Kajkavski dialekat istarskih „Slovenaca“	7
Kajkavsko-čakavski	9
Sjevernočakavski dijalekat	23
Pretežno ikavski čakavski dijalekat na kraskoj visoravni	28
Ikavsko-južnočakavski dijalekat	42
Štokavsko-čakavski prelazni dialekat „Slovenaca“	46
Crnogorski jekavsko-štokavski dijalekat perojski	50
DIJALEKAT VODICA	52
I. Nauka o glasovima	63
a) Vokalizam	63
b) Konsonantizam	73
1. Dentali <i>d</i> i <i>t</i>	76
2. Guturalni <i>k</i> , <i>g</i> , <i>h</i>	79
3. Labijalni <i>q</i> , <i>b</i> , <i>v</i> , <i>f</i> , <i>m</i>	81
4. Sibilanti <i>c</i> , <i>z</i> , <i>s</i>	81
5. Palatalni <i>č</i> , <i>ž</i> , <i>š</i> , <i>j</i> ; <i>ć</i> , <i>dj</i>	82
6. Likvidi <i>r</i> , <i>l</i> i nazali <i>n</i> (<i>m</i>)	83
<i>Asimilacija i disimilacija, metateza</i>	84
II. Akcentuacija i oblici	84
1. Akcenat riječi	84
Akcenat u složenim riječima	91
a) Složenice dvaju imena (nomina)	91
b) Složenice od prepozicije i imena	93
Akcentuacija složenica od prijedloga i padeža,	93
Čestice. Proklitika i enklitika	95
2. Rečenički akcenat	96
3. Oblici	97
Osnove na <i>o</i>	98
Konsonantske osnove	103

	Strana
Osnove na -a	104
Osnove na -i	106
Osnove na -r	107
Zamjenice	107
1. Lične samjenice	107
2. Pokazne zamjenice	108
3. Upitne, neodredjene i odnosne zamjenice	109
4. Posvojne samjenice	111
5. Druge riječi, <i>lzuzevši</i> brojeve, koje se sklanjaju poput zamjenica	112
Pridjevi	112
Brojevi	114
Prilozi	116
Glagoli	117
A. Glagoli s tematskim vokalom	117
B. Glagoli bez tematskog vokala	121
Imperativ	122
III. Sintaksa	123
IV. Tekstovi	125
Iz Vodića	
1. Ut-palčiča	125
2. Zaruke i-pir	116
Iz Brežaca	127
IV. Rječnik	128

**RAZMJEŠTAJ JUŽNOSLOVENSКИH
DIJALEKATA NA POLUOTOKU ISTRI**

U V O D

§ 1.

Službeni popisi pučanstva prema jeziku „općenja“

Ko istražuje dijalekte na poluotoku Istri, ne može i ne smije pustiti s vida raznoliko naseljenje južnoslavenskoga žiteljstva u zemlji. Ako se ne pazi na to, lako je doći do krivih zaključaka. Jednako je težak, a možda i jalov posao također historičaru i etnografu bez filologijske spreme. Da su slavenski i neslavenski (pristrani i nepristrani) istraživači istarske etnografije imali bar nešto filologijskoga znanja o strukturi južnoslavenskih dijalekata, ne bi njihovi sudovi o etnografijskim prilikama poluotoka bili tako daleko od istine. Dijalekti nam ukazuju siguran put da upoznamo raznolikost naseljenja. U tome je filologija pozitivnija, jasnija, jer navodi živu riječ za svjedoka, premda je dakako istina da i filologija postiže rezultate samo do neke granice. Sa gledišta raznolikog naseljenja prvi je osvijetlio južnoslavenske dijalekte na poluotoku Istri Milan Rešetar u svojoj raspravi „Die čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen“ (ASPh. XIII. p. 166-176). Premda se više ne drži zaključnih rezultata svoga tadašnjega naučnoga osvjedočenja, njegova će radnja s fino cizeliranim odsjecima o čakavštini zadržati trajnu vrijednost, i nijedan južnoslavenski dijalektolog neće je moći mimoći.

Što se tiče broja južnoslavenskoga žiteljstva u zemlji, nikako nije moguće pouzdati se u službene popise pučanstva prema jeziku „općenja“, nego se u punoj mjeri može još uvijek ponoviti prikor što ga je učinio Milan Rešetar vjerodostojnosti službenih popisa. Službeni podaci o rasprostranjenju Talijana u Istri

su takovi, da je i Norbert Krebs, koji pokazuje respekt i simpatije „für die infolge höherer Bildung zur Führung berufene Nation“ (scil. Talijani), bio prisiljen napisati: „Kein Wunder, daß besonders die älteren Volkszählungsergebnisse viele und grobe Fehler aufweisen; aber der von italienischer Seite gerne vorgebrachte Vorwurf, Österreich schwinde in den statistischen Ergebnissen zugunsten der Slaven, läßt sich nicht aufrecht erhalten... Stichproben, die wir dort und da gemacht haben, haben uns eher gezeigt, daß eine sorgfältigere Zählung die Zahl der Italiener etwas vermindern dürfte (Dr. Norbert Krebs: Die Halbinsel Istrien. Landeskundliche Studie in Pencks „Geographischen Abhandlungen“, Bd. IX. Heft 2, Leipzig 1907, p. 126). Tako se izražava vrijedni geograf, ali zatvara oči kod fakta da je seosko žiteljstvo jugoslovenskoga govora u mnogim „talijanskim“ općinama, napose po zapadnoj Istri, izneseno u svim popisima pučanstva kao „talijansko“, a neće da uvidi, da je talijanstvo Istre s izuzetkom istroromanskoga kompaktnoga područja od Vodnjana, Galežana, Fažane, Rovinja i Bala do mora ograničeno na nekoliko gradova i varošica životareći rasijano kao rijetko otočje u jugoslovenskom moru. Ove su stalne talijanske tačke mogle zadržati svoj privilegovani položaj i svoju neograničenu moć nad jugoslovenskim seoskim žiteljstvom jedino s pomoću i potporom austrijskoga načina vladanja u primorskim zemljama „aus höheren Rücksichten“ prema saveznicu Italiji. Treba naglasiti, da su neka jugoslovenska naselja na poluotoku Istri i na Kvarnerskim otocima potalijančena od česti ili sasvim tek za vrijeme austrijskoga gospodstva — poslije austrijskoga preuzeća cijele (mletačke i austrijske) Istre u godini 1815. i poslije ujedinjenja obadvaju dijelova u jednu pokrajinu u godini 1825. —, jer su tek u toku XIX. vijeka ušle u akciju moderne metode raznarodivanja pomoću nikada nevidenih sredstava. Mletačkoj se republici može doduše s pravom prebaciti da je Istru potpuno zanemarila kulturno i ekonomski, no ona nije denacionalizovala jugoslovenski elemenat. To su radili Talijani u vrijeme austrijske vladavine osobito u drugoj polovini XIX. vijeka. Na taj je način potalijančen od česti ili posve:

1) u lošinjskom kotaru: *Lošinj Mali* ili Malo Selo, gdje sada manjina govori hrvatski. Ovamo ne ubrajamo Lošinj Veli ili Velo Selo, Čunski, Susak, Unije, Punta Križa, Nerezine i Sv.

Jakov, jer su ta naselja od česti ili sasvim „talijanska“ po jeziku „općenja“ uistini samo u „Gemeindelexikon-u für das österreichisch-illyrische Küstenland, herausgegeben von der k. k. statistischen Zentralkommission,“ Beč 1906, p. 62, ali de facto ne-taknuto sačuvaše lijepi sjevernočakavski petrefaktni dijalekat.

2) u koparskom kotaru: *Sovinjak* u općini Buzet. „Talijanska“ je većina — dakako samo u „Popisu općina“ (Gemeindelexikon) — Brtoki u općini Kopar, od česti Hribi u općini Milje, Draguč u općini Buzet; Izola-Okolica u općini Izola; Piran-Okolica, Kaštel, „Portorose“ sa svojim slavenskim naseljima, Savudrija u općini Piran, a uistini je jezik domaćega saobraćaja s malim izuzecima jugoslovenski.

3) u pazinskom kotaru: grad *Pazin* s izuzetkom okolnih naselja, *Pičan* u općini Pazin (sama lokaliteta), gdje još u prvoj polovini XIX. vijeka nije bilo traga talijanskom jeziku, što još mogu potvrditi živi svjedoci. Ovamo ne idu ona mjesta, koja su prema „Popisu općina“ pretežno ili posve „talijanska“, kao Labin—Predmjesto (naime naselja Brdo, Blato, Krapan, Cimolići, Frata, Glaubolnici, Podvinje, Rogočana Mala, Sv. Duh i Vines) u općini Labin, jer govore čisto čakavski.

4) u porečkom kotaru: *Brda*, *Momjan*, *Triban* u općini Buje, gdje se danas govori gotovo isključivo talijanski; mjesto *Labinci*, u općini Vižinada, gdje je italijanizacija znatno napredovala; *Tar* u općini Poreč, gdje stariji ljudi još uvijek vrlo dobro govore štokavsko-čakavski; *Brtonigla* (takodjer Črni Vrh) u općini istoga imena, gdje ljudi u uzrastu od preko 30 godina izvorno govore štokavsko-čakavski dijalekt izmiješan s kajkavskim elementima, a mlađa se generacija stidi svoga maternjega jezika. U ovom su kotaru „talijanske“ općine najviše zloupotrebile „jezik općenja“. Tamo se kao „talijanska“ pojavljuju ova mjesta jugoslovenskoga govora: Briz, sva okolna naselja gradića Buje, Karšete, Krasica, Merišće, Oskorušica, Srbar, sve u općini Buje; nadalje u općini Grožnjan: dijelovi sela Kostanjica, Kubertun, svi dijelovi gradića Grožnjana, svi dijelovi sela Završja i Šterne; u općini Umag: Materada sa svim naseljima, Selo (takoder zvano Petrinje Selo), Lovrečica, svi dijelovi gradića Umaga; u općini Brtonigla: varošica Brtonigla sa svim svojim

naseljima, Novaščina (također Nova Vas); u općini Motovun: Brkač, gdje ima također talijanskih seljaka pored slavenskih, Kaldir, neki dijelovi gradića Motovuna, Sovinščina i Zamask; u općini Oprtalj: Gradina, Zrenj, od česti Topolovac; u općini Višnjana: svi dijelovi gradića Višnjana (Benčani, Brezac, Črnjeka, Kolombera, Korlevići, Deklevi, Farini, Legovići, Markovac, Mileši, Milići, Radoši, Strpačići, Zvanini), Bačva, od česti Sv. Ivan od Šterne, polovinom Sv. Vital; u općini Vižinada: djelomice Kaštelir, svi dijelovi koji pripadaju Labincima (Brnasi, Devići, Labinac i dr.), svi dijelovi gradića Vižinade (Bajkini, Baldasi, Vranići, Batac, Brdo, Bošket, Bucor, Crklada, Danac, Ferenci, Grubiša, Majka Božja u Polju, Maštelići, Mekiš, Zabregi, Paljar, Pastorčić, Pišće, Piskovica, Staniša, Pekovica, Trombal, Vrbani, Vranja Sela, Žudetići); u općini Vrsar: Fontane, od česti Gradina, Lim, od česti Svetlovreč Pazenatički; u općini Poreč: Vabriga, od česti Dračevac, Fuškulin, Frata, Maj, Mongeb, Musalež, Vrvari i Nova Vas.

5) u puljskom kotaru: *Svet Vinčenat* u općini istoga imena, od česti Šišan. Samo po „Popisu općina“ su „talijanska“ ova naselja: Barban (po većini stanovnika) u općini istoga imena i Kanfanar (po manjini stanovnika) u općini istoga imena.

6) u voloskom kotaru: *Louvan*, gdje danas većina stanovnika doista govori talijanski, a pred 50—60 godina samo su pomorci posve dobro govorili talijanski, ali se u obitelji nijesu tuđim jezikom služili.

Prema službenom popisu žitelja na osnovi „općevnoga jezika“ od godine 1910. bilo je na poluotoku Istri zajedno s Kvarnerskim otocima Krkom, Cresom, Lošinjem i Suskom 386.260 stanovnika, od toga 373.381 austrijski državljanin. Od ovih bijahu prema jeziku „općenja“ 162.963 Hrvata ili Srba, 55.755 Slovenaca, 145.525 Talijana, 7.466 Nijemaca i 883 Rumuna pa još nešto drugih. U glavnom je kod ovoga posljednjeg popisa pučanstva ostalo sve pri staroj nepravdi, a neznatni su ispravci na korist maternjega jezika vrlo rijetki. Na pr.:

	1900			1910		
	Tal.	Slov.	Hrvata	Tal.	Slov.	Hrvata
Izola-Okolica	455	730	—	296	1.237	—
Sv. Kancijan	434	9	—	434	141	—
Sermin (općina Kopar) .	103	16	—	101	61	—
Draguč (općina Bnzet) .	125	61	35	47	—	201
Oslići " "	36	50	44	—	—	157
Zajerce " "	23	54	35	—	—	116
Lošinj Mali	3.904	23	509	3.569	55	1.106
Čunski (općina Loš.) . .	451	—	85	377	—	199
Susak " "	924	—	503	550	—	971
Lošinji Veliki	1.174	—	473	865	—	710
Punta Križa	132	—	95	90	—	135
Labin Predmjesto . . .	876 (!)	46	26 (!)	238 (!)	26	783 (!)
Dubrova	148	78	412	42	63	616
Ripenda	214	—	680	99	—	969
Sv. Nedelja	340	—	510	180	—	791
Vižinada	2.138 (!)	2	89	1.653 (!)	—	705 (!)
Sv. Vital	425	41	454	243	—	799
Bačva	484	3	111	383	—	261
Oprtalj	2.443	627	18	2.314	85	965
Zrenj	663	242	1	547	297	152
Zamask	433	—	228	211	498	30
Krašica	849 (!)	17 (!)	35 (!)	487 (!)	—	469 (!)
Grožnjan	1.561 (!)	11	— (!)	1.353 (!)	11	268 (!)
Lovrečica	1.005	1	22	828	—	248

Skretanje na bolje opaža se slabo. Tako je grad Cres imao godine 1900: 1.936 Talijana i 2.269 Hrvata, a godine 1910: 2.255 Talijana i 1.796 Hrvata, Sv. Jakov u općini Osor godine 1900: 48 Hrvata i 167 Talijana, a godine 1910: 16 Hrvata i 228 Talijana (koji su dakako Hrvati). No ovo skretanje na bolje iščezava pred činjenicom, da su u austrijskom „Popisu pučanstva“ još uvijek „talijanska“ ne samo pojedina sela, nego čitavi sudbeni kotari jugoslovenskoga žiteljstva i jezika. To najdrastičnije pokazuje popis pučanstva od godine 1900., po kojemu ima sudbeni kotar Buje 98% i Poreč 71.4% Talijana. Kad sve to držimo na pameti, imao bi se broj Talijana u Istri po savjesnom računanju smanjiti po prilici za 30—35.000 duša, a ne samo „um etwas“, kako Krebs obzirno kaže.

§ 2.

Romanski i južnoslavenski dijalekti

Dijalekti na poluotoku Istri dijele se u romanske i južnoslavenske. Romanski su dijalekti:

1.) **Mletački** u rasijanim stalnim tačkama. To nije istarski romanski dijalekat Istre od davnine, nego je importiran nakon toga, što su Mleci na početku 15. vijeka osvojili jedan dio poluotoka, a možda je importiran još nešto prije kao posljedica živoga trgovačkoga saobraćaja Istre sa susjednom mletačkom obalom. On je u krajnjem sjeverozapadu poluotoka „wahrscheinlich bis zum Risano“ potisnuo nekadašnji furlanski govor i na jugozapadu „istrijski“ („istoromanski“) govor (cf. Bartoli: *Das Dalmatische I.*, p. 220.), no na mnogim mjestima je tek u najnovije doba, kako je već istaknuto u uvodu, proširen italijanizacijom čistih jugoslovenskih naselja.

2.) **„Istrijski“ („istoromanski“) dijalekt „Latina“**, kako Jugosloveni zovu stanovnike Rovinja, Bala, Galežana, Fažane i Vodnjana. Prišivaju im također nadimak „Bumbari“. Tragovi ovoga dijalekta nalaze se također u Vrsaru (cf. A. Ive: *Saggio di dialetto rovignese*, Trieste 1888, isti: *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, Strassburg 1900). I ovo je inače kompaktno talijansko područje razbito za posljednjih 20—30 godina tihom kolonizacijom jugoslovenskih seljaka u neposrednoj okolini grada Rovinja, jer baš „signori“ u gradu kao veliki posjednici ne vole da se bave gospodarstvom i radije prodaju ili daju u zakup dio za dijelom svojih posjeda seljacima iz hinterlanda, koji su Slaveni. Na taj se je način preko 120 porodica iz jugoslovenske unutrašnjosti bez ikakvog poticaja i plana neselilo duž obale među Valle Covi i Punto Vestre, a to se događa gotovo duž cijele obale, gdje propadaju talijanski veliki posjednici, dok jugoslovenski seljaci iz siromašnijega hinterlanda — osobito s kraske visoravni — traže i nalaze stalna naselja. Usred ovoga istoromanskoga područja stoji štokavsko-jekavsko selo Peroj.

3.) **Istrorumunjski dijalekat** pravih čičkih selâ: Žejane u općini Podgrad, Sušnjeвица u općini Boljun, Nova Vas ili Noselo, Jesenovik i Brdo u općini Plomin, o kojima ima opsežna literatura, no *raznoliki* slavenski elementi ovoga dijalekta nisu dovoljno istraženi, a osobito bi trebalo riješiti pitanje, je li rinezam (crkv.-slav. ѣ, а) u ovom narječju, što ga je najprije opazio starina Miklošić (cf. *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Beč, 1879., str. 2.), bez

svake sumnje staroslavenskoga podrijetla ili se uvukao iz srpsko-hrvatskoga jezika *u davnini* — dakako još u staroj domovini ovih doseljenika — i do danas sačuvao kao petrefakt. Nastojanje, da se odnos istarskih Rumunja i Bugara — pored rinezma — utvrdi također još i bugarskim leksičkim elementima, ne može uspjeti, jer takovih elemenata po mojem mišljenju nema u istorumunjskom jeziku, a Miklošić je neke srpskohrvatske riječi napako shvatio kao bugarske. Na svaki način pokazuje leksikon istorumunjskoga jezika, da su istarski Rumunji prije doseobe u Istru morali dugo vremena živjeti među štokavsko-ikavskim Hrvatima u srednjoj Dalmaciji i da se u Istri nisu mogli pojaviti prije druge polovine 15. vijeka. No ostavimo potankosti toga pitanja.

Ka južnošlavenskim dijalektima u Istri spadaju prije svega tri dijalekta starosjedilačkog žiteljstva:

1.) **Kajkavski dijalekat istarskih „Slovenaca“**, kojima daju razne nadimke: Brkini, Kraševci i Šavrini. Brkini su stanovnici pješčenjačkoga područja na staroj granici Istre i Kranjske, a tako ih zovu i u Kranjskoj na drugoj strani „brdâ“. Kraševci (susjedi Brkina) stanuju na kraskom tlu. Šavrini ili Brežani žive pod istarskom visoravni u pješčenjačkom području sudbenoga kotara koparskoga i piranskoga. Pojmovi ovih dvaju nadimaka se dakako ne pokrivaju uvijek. Dijalektički bi trebalo kajkavski dijalekat Brkina i Kraševaca s jedne strane i Šavrina s druge strane zasebno ispitivati, jer nisu jedinstveni. Dijalekat Brkina i Kraševaca je tako reći nastavak goričkoga dijalekta Srednjega Krasa (Štrekelj: *Morphologie des Görzer Mittelkarstsdialektes*, Beč 1887, posebni otisak iz *Berichte der Wiener Akademie der Wissenschaften*), a dijalekat Šavrina pokazuje zajedničke karakteristike s dijalektima Bezjaka i Fučaka pa time pravi most ka čakavskom dijalektu srednje Istre. Ne samo Šavrini nego i Brkini i Kraševci izgovaraju primarni spoj t-j vrlo meko (kao f). Uopće se ovaj mekani izgovor ne ograničava samo na Slovence u Istri, nego obuhvaća također desnu obalu rijeke Reke i jugoistočni izbojak Notranjske, okolicu Trsta, cijeli Tršćanski Kras i gorički Srednji Kras. Ove granice idu još dalje (cf. Oblak: *ASPh X*, p. 618). Nekadašnje poluvokale u kratkim slogovima izgovaraju Brkini i Kraševci kao mutne vokale (ɤ), sad kao e sad kao o; u *Ilirskoj Bistrici* (pučki izgovor: Bɨstɤc) — dakle već na kranjskom tlu —

izgovara se ovaj tamni vokal izravno kao o, na pr.: lōhko, lōht, tōnk, stōza, dōska, dōns itd., pri čemu je " nešto dulji nego u srpskohrvatskom jeziku. U *Javorju* u općini Podgrad: kōđg, dōska, stōza, dōns, lōht, mōgla, stōbŕ i t. d. U Podpeći u župi Predloka: dōska, stōza, lōht, tōnko, lōhko s jasnom težnjom poluvokala ɔ u e. Ova pojava je obična i u nekim šavrinskim selima, koja graniče sa kraševskima, ali većina njih izgovara nekadašnje poluvokale kao a i u *dugim* i u *kratkim* slogovima. Iz *Trseka* u općini Marezige spominjem ove primjere: cvātejo, lāyak, māyla, stāza, tāma, tāšće, sāmil (štok. sajam), dāska, dānas, māk, lān, lāht itd.

Slogotvorno l pretvara se kod Brkina i Kraševaca redovito u o, kadgod u u, kod Šavrina — izuzevši sela blizu kraševskih — uvijek u u. Iz *Javorja*: sōwza, bōwha, vōwna, pōwž, kōwnen, pōwna i t. d., ali sūnce, sūčen, obūčen i nedāžno (α = reducirani glas). U *Podpeći*: vōwna, sōwza, kōwnen, ali sūnce. U *Trseku*: sūza, vūna, vūk, kūnen, sūnce, pūš, pūn, mūze, mučl, žūt, žuč, pri čemu je silazni akcenat kraći nego u srpskohrvatskom jeziku, tako da se jedva opaža razlika među dugim i kratkim slogovima. Nazal ą zastupa vrlo zatvoreno o kod Brkina i Kraševaca, pa i kod Šavrina, no i ovdje ima slučajeva, da ga zastupa u. U *Trseku* opazih mūdar, rūka, ɣolup; ę se izgovara kao e. Izgovor ę nije svuda jednak. Iz *Javorja* spominjem: leīpo, smējh, meīsca, trējh, meīsta, beīlih, beīlme, dveī; pored: viērvow, zapoviēdow, driēwjen; u nenaglašenom položaju pred akcentom: sediēla plešivo. Iz *Ilirske Bistrice*: meīstu, mējh, koleīnu, sneīɣ, leīpu, beīlu, beīžat, pored miēra, viēra, vriēme. Čini se da Šavrini nemaju refleksa ej mesto ę, nego izgovaraju vrlo zatvoreno e (é) ili ie. Kratko i nenaglašeno i u kajkavskom dijalektu istarskih Slovenaca pretvara se u ę kao u dijalektu goričkoga Srednjega Krasa. I „vokalna harmonija“ ima važnu ulogu. Osobitost sviju istarskih kajkavaca je mutni izgovor (Trübung) stsl. u kao ū ili kao o, a taj izgovor mora da je vrlo star, jer se ne proteže na l i ą. Pojava je obična i kod Bezjaka ili Fučaka, a kod novijih naselja na visoravni, koja su se zabila kao klin u kajkavsko područje, nepoznata je. Stoga nije posve isključeno da je ta pojava nastala vrlo davno, možda pod utjecajem romanskoga izgovora glasa u kao ū ili o. Pored toga ima kod Šavrina također prijelaz dugoga a u ā, a to se isto opaža također kod Bezjaka i novih

hrvatskih naselja na Bujskom Krasu među Savudrijom i rijekom Mirnom. Palatalno r' je kod kajkavaca istarskih Slovenaca sačuvano; g se pretvorilo iz velarnoga zapornoga glasa u velarni spirant γ, no ne čuje se svuda čisti γ, nego se jasno opaža prelazni glas među izrazitim čistim g i čistim γ, g s labavim zaporom — „g mit lockerem Verschluss“ (cf. Broch: *Slavische Phonetik*, Heidelberg 1911, p. 94.), kakav se opaža i inače u slovenskim dijalektima. Ovaj se prelazni glas γ mjesto čistoga γ i g čuje također u Liburniji kod starosjedilačkih čakavaca, a njegovo područje zaprema — čini se — cijelo Hrvatsko Primorje, tako da se ovaj glas može pribrojiti k onim dijalektičkim pojavama, koje tvore prijelaz od kajkavskoga dijalekta ka sjevernočakavskomu. Belić je zamijetio ovaj glas posve pravo u Novom, Vrbniku i Cresu (Belić: *Замѣтки по чакавскимъ говорамъ и Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имп. ак. наукъ*, 1909., p. 192.). Novija južnoslavenska naselja u Istri ne poznaju ovoga glasa. Kao značajna razlika među kajkavskim i sjevernočakavskim narječjem može se pomenuti karakteristična osebina kajkavskoga dijalekta, po kojoj se svi e- glasovi koji odgovaraju stsl. e, ě ili ę, zamjenjuju s iě, ako su naglašeni, a s ε (reduciranim e), ako su nenaglašeni. Izuzetak čini samo ě u nekim brkinskim selima, gdje je njegov refleks — kako smo vidjeli — u naglašenim slogovima ej, a pred r iě (mĳera, vĳera). Redukcije kratkoga ili nenaglašenoga i u ε nema ni kod starosjedilačkih sjevernih čakavaca ni kod novih naselaca. Prije nego zaključimo ove letimične napomene o kajkavskome dijalektu istarskih Slovenaca, treba još pomenuti, da u mnogo sela duž rijeke Dragonje počevši od Trseka pa do njezina ušća (Trsek, Boršt, Labor, Koštabona, Planjave, Krkavce, Sv. Petar na desnoj obali Dragonje i Oskoruš, Merišće, i osobito Kaštel na lijevoj obali) ima utjecaja novijih jugoslovenskih naseljenika, kao što se obratno jasno zamjećuju jaki kajkavski utjecaji na štokavsko-čakavska naselja cijelog Bujskog Krasa sve do Mirne. Dobro bi došla potanja istraživanja o postanku ovih uzajamnih utjecaja.

2.) **Kajkavsko-čakavski** prelazni dijalekat pretežno kajkavskih osebina. Ovo je dijalekat, koji ćemo samo s praktičnih razloga nazvati dijalektom Bezjaka ili Fućaka, premda ni jedan ni drugi nadimak ne pokriva granice dijalekta, jer

se pod Bezjacima vrlo često misle i Šavrini, a s druge strane su u dijalektičnom smislu Bezjaci također svi seoski stanovnici na visoravni — Lanišće, Podgaće, Praproće, Račja Vas, Klenovščak, Brljavci, Brest i Slum — sama sela, kojima stanovnici buzetskoga zavalja i drugi Istrani nadijevaju nadimak Čići, a u istinu govore u glavnom isti dijalekat kao svi ostali Bezjaci. Zbog njihova jezika nazivlju ih stanovnici štokavsko-čakavske oaze na visoravni također Bezjacima, premda se u načinu življenja ne razlikuju od ostalih geografskih Čića. Po mojem mišljenju pripadaju stanovnici pomenutih sela k najstarijim jugoslovenskim naseljima na visoravni, premda su se među njima bez svake sumnje naselili također štokavsko-čakavski i možda također istrorumunjski došljaci, koji su u starom žiteljstvu većinom iščezli. Upravo dijalekat ovih sela pruža nam mogućnost da se s nekom vjerojatnošću ustvrdi da je na visoravni prije novih doseljenja pretežno vladao kajkavski dijalekat i da je nekadašnjom granicom kajkavskoga dijalekta bila po prilici crta Lisac, Žejane, Lanišće, a istočno od ove crte govorilo se sjevernočakavski. Da su današnja sela na visoravni, gdje su sada nastanjeni noviji jugoslovenski došljaci, postojala također prije dolaska ovih došljaka, može se dokazati historijski. Pri tome pretpostavljamo da prije turskih nevolja — dakle prije provale Turaka u Bosnu, Dalmaciju i Hrvatsku — nije bilo novih doseljenika prije druge polovine 15. vijeka. Od ovih se sela prije onoga vremena — koliko je meni poznato — spominju: *Starad* kao „Staregrad“ g. 1368. (Cod. W. 594., f. 122. u bečkom državnom arhivu), kao „Starograd“ g. 1403. (Cod. W. 718., f. 41. u bečkom državnom arhivu), kao „Stargrad“ g. 1472. (Cod. B. 534., f. 61'. u bečkom državnom arhivu), kao „Starograd“ g. 1365.) Cod. B. 534., f. 109'. u bečkom državnom arhivu). *Jelšane* u obliku „Elsach“ oko g. 1325. (Cod. W. 594. f. 126., u bečkom drž. arh.). *Mune* u obliku „Mun“ oko g. 1330. (Cf. s. v. Muna u Rječniku). *Jelovice* u obliku „ge-loiz“ oko g. 1320. (Cf. Rutar: Newhaus-Castelnouvo am Karste, Mit. Musealver. Ljubljana 1890.). *Žejane* u obliku „Seach“ oko g. 1325. (Cod. W. 594. f. 123 u bečkom drž. arh.), u obliku „Seyach“ g. 1347. (Cod. W. 594. f. 51.). *Vodice* u obliku „Wodicz“ g. 1285. (Cod. B. 534. f. 142. u bečkom drž. arh.), oko g. 1330. i istom obliku (Cod. W. 594. f. 123.), u obliku „Boditz“ g. 1358. (Cod. W. 594. f. 54. u bečkom drž. arh.). *Lanišće* u nje-

mačkom prijevodu „Harlandt g. 1358. (Cod. W. 594. f. 54. u bečkom drž. arh.). *Raspor* u obliku „Raspurch“ g. 1274. (Kandler: Cod. dipl. istr. I.), 1275. (Kandler ibidem), u obliku „Raspurg“ oko g. 1325. (Cod. W. 594. f. 123. u bečkom drž. arh.), u obliku „Ratspurch“ g. 1358. (Cod. W. 594. f. 54.). *Klenovščak* u obliku „Glunischach“ g. 1358. (Cod. W. f. 54.). *Hrušica* u njemačkom prijevodu „Pierpauwm“ g. 1363. (God. B. 139. f. 14. u bečkom drž. arh.). *Brgudac* u obliku „Bergodicz“ g. 1358. (Cod. W. 594. f. 54. u bečkom drž. arh.). *Slum* u obliku „Slum“ oko g. 1330. (Cod. W. 594. f. 123. u bečkom drž. arh.). Dijalekat Bezjaka nazivljemo kajkavsko-čakavskim prelaznim dijalektom, jer je u mnogim selima za razliku od dijalekta Brkina i Šavrina i sjevernočakavskoga dijalekta u Liburniji i središnjoj Istri sačuvao stariji položaj naglaska u specijalnim slučajevima i jer imade više zajedničkih crta sa sjevernočakavskim dijalektom središnje Istre također inače. Nadimak Fučki daje se malom dijelu onih, koji govore ovim prelaznim dijalektom, jer samo u *nekim* selima (Vrh, Medveja, Koseriga) izgovaraju konsonante š, ž i s, z jednako kao š, ž, zbog čega dobiše stanovnici ovih sela nadimak „fučki“. Među kajkavskim dijalektom istarskih Slovenaca (osobito Šavrina) i ovim prelaznim dijalektom nikako se ne može povući granica, premda obično smatraju Bezjake Hrvatima, a Šavrine Slovencima, jer Bezjaci imadu slučajno hrvatske pučke škole, hrvatske propovijedi u crkvi, u najnovije vrijeme također hrvatsku općinsku upravu u Buzetu i Roču, a Šavrini imadu slučajno slovenske pučke škole, slovenske propovijedi u crkvi i slovenske općinske uprave, i tako su utjecajem odgoja u školi i crkvi i općinske uprave podijeljeni u Hrvate i Slovence, premda su i jedni drugi u prošlosti mnogo stoljeća bili pod utjecajem stare crkvenoslavenske liturgije hrvatske redakcije i ovaj je utjecaj posve prestao tek u 19. vijeku. Na poluotoku Istri učestvuju naime svi Južni Slaveni — čakavci i kajkavci — jednako na ovoj jugoslovenskoj sredovječnoj kulturi vjerskoga i svjetovnoga sadržaja. Spominjem samo Petra Fraščića iz Lindara kod Pazina, koji je g. 1463. — kako sam kaže na ivici — napisao glagolski psaltir za „plovana“ u Kubeđu (Kukuljević: Pov. spom. I. 94.: „i spisah e gospodinu pre mati kubedskomu plovanu v to vrême“). Selo Kubeđ je pak usred šavrinskoga područja nasuprot župi u Predloki. U nekim župama istarskoga kajkavskoga područja pisane su matice sve do početka

19. vijeka glagolicom (Dolina), u drugima prestade glagolica još prije. Glagolske potvrde za bezjačko područje imamo iz Nugle kod Roča iz g. 1405, i iz Roča iz g. 1523., a one dokazuju da je ondašnji konvencionalni književni jezik upotrebljavao čakavsku formu, ali ne dokazuju da su domaći ljudi govorili tako. Samo zbog crkvenog i kulturnog utjecaja na osnovi konvencionalnoga književnog jezika prošlih vremena došlo je do toga da Bezjaci dobivaju hrvatsko obrazovanje u osnovnoj školi, a kod kuće govore pretežno kajkavski. To je dokaz da priznati književni jezik i jezični odgoj tvore čudesa; narod prihvaća onaj jugoslovenski književni jezik koji mu se daje, i pri tome se pokazuje pametniji od politika i filologa. Između istroromanskoga i mletačkoga dijalekta u Istri — a da ne govorimo o furlanskom dijalektu u Goričkoj — takove su dijalekatske razlike da porečki ili puljski stanovnici mletačkoga dijalekta ne razumiju svojih istroromanskih sunarodnjaka, na pr. iz Vodnjana ili Bala, pa se na rovinjskom sudu češće moraju služiti tumačem za istroromanske stranke; uza sve to se u talijanskim školama u Istri poučava na jedinstvenom lijepom toskanskom književnom jeziku, a nikome ne pada na um da istroromanski i mletački proglašeni posebnim jezicima i za njih zahtijeva poseban književni jezik. Južni Slaveni (Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari) daleko su još od toga da se ravnaju po svojim velikim i jakim susjedima, a ovi veliki i jaki susjedi nikada ne ispoređuju jezične prilike Južnih Slavena sa svojim vlastitima.

Pomenimo sada nekoliko dijalekatskih osobina **bezjačkoga dijalekta**, i to iz sela *Sluma* i *Drašćića* u buzetskoj općini.

Slum je zatvoreno selo u kraskom polju iznad ruba Čičarije nedaleko od željezničke stanice buzetske, ima prema posljednjem popisu pučanstva od g. 1910. 364 stanovnika, po Prospektu tršćanske biskupije od g. 1909. 416 (zajedno s neprisutnima), do nedavna dio župe Lanišće, zatim samostalna kapelanija, a od g. 1906. posebna župa, u selu ima i hrvatska pučka škola. Od 64 obitelji 30 ih je u g. 1911. imalo obiteljsko ime Božić, 16 Posedel, 7 Zlatić, 5 Finderle, 2 Žuletić, 2 Krbavac i 2 Tomažić. Stanovnici buzetskoga zavalja smatraju ovo selo čičkim.

O kvantiteti vokala u slumskom dijalektu može se općenito reći da se vrlo teško opaža razlika među dugim i kratkim slogovima, jer se i dužina i kratkoća vokala izgovora gotovo jednako kao silazna srednja dužina. Samo u posljednjem naglašenom

slogu i kod *ɣ* može se kratkoća kadgod lako razabrati. No zato vrlo jasno iskače vanredno fino nijansiranje u izgovoru uskih (zastvorenih) i širokih (otvorenih), naglašenih i nenaglašenih vokala. U tom pogledu je slumski dijalekat pravi brat kajkavskoga (slovenskoga) dijalekta. Ima i muklosti i reduciranja vokala.

Evo o vokalima: a.

1. praslav. a. Primjeri: u korjenitim slogovima, *ǣ*: brēt (ǣ = vrlo otvoreno e), gen. brāta, čēs, gen. čāsa, dēt (štok. dāti), jāma, jāvor, kāmēn, (samo u značenju drāge kāmēn, inače = oblāk kao kod sviju Bezjaka), kāšol, nēš (štok. nāš), pēs (štok. pāsti), plākēt (štok. plākati), rāk, rāna, slāva, stēr (štok. stār), stāra, stēt (štok. stāti), znēt (štok. znāti), žāba. — *ā*: dār, jājē, jārom, jāvēt (ǣ zatvoreno kratko ō za nenaglašeno reducirano i), kēdēt, (štok. kāditi), nāγ (štok. nag), plēšč (štok. plāšt), pās, sān (štok. sām), sāma, stān, strādēt, vādēt;

u formantima, primjeri: *ǣ*, na pr. brēt (štok. brāti), slēt (štok. slāti), klīčēt (štok. zvāti), mǎzēt; dγžēt, bēžēt (ǣ = vrlo zatvoreno e za stsl. ě), bāt se (štok. bōjati se), krīčēt; bogēt, bogāta; *ā*: krvāw, jɣ^unēk (ɣ^u mutan glas za reducirano praslav. u) pored jɣnāk.

2. a mjesto praslav. o u spojevima or, ol: kratko *ǎ*: blāto, dlāka, dlēn, gen. dlāna, drāga (štok. drāga), grāh, klēt (štok. klāti), krāva, hrāsta (štok. krāsta), mrēs, mrāzēt, plāh, plāmen, plāzēt, plēša, (ravna čistina na ravnjaku, štok. plāsa), prāča, slēdok (štok. slādak), slāma, srāka, vrāna, zdrēw, zdrāva;

dugo *ā*: glāt (štok. glād), glās, hlāt (štok. hlād), mlēs (na pr. mlēs vōde, štok. mlaz); bravīnoc (mr) br; mrav); prāh, prāse, slās (štok. slāst), smrāt (štok. smrād), srām; brāda, brāna; brāzda, glāva, brānēt, glāvna, hrāna, klānoc, plātno, slāna, vlādēt, vlāčēt, rāboc (štok. vrābac); oblāk (štok. ōblāk), prāpot (štok. pāprāt); a mjesto or, ol na početku riječi: lāčon, mlāk, lākot, lāne (štok. lāni), rās (štok. rāsti), rāvon, rāžon; u tuđicama premetanje ar, al u ra, la: krāl, Labīn, rākva. — Kako se iz ovih primjera vidi, mijenja se a u slumskom dijalektu sad u ǣ sad u ā. Mogli smo opaziti, da ima malo slučajeva ǣ mjesto a prema običnom a. a se izgovara kao ā redovno pred m, n ili iza njih, u jednom slučaju poslije ml i mr. Slučajevi kao nēš — nāša, stēr — stāra, mrēs, pēs, stēt, znēt, dlēn — dlāna čini se da govore za to, da se mućenje

19. vijeka glagolicom (Dolina), u drugima prestade glagolica još prije. Glagolske potvrde za bezjačko područje imamo iz Nugle kod Roča iz g. 1405, i iz Roča iz g. 1523., a one dokazuju da je ondašnji konvencionalni književni jezik upotrebljavao čakavsku formu, ali ne dokazuju da su domaći ljudi govorili tako. Samo zbog crkvenog i kulturnog utjecaja na osnovi konvencionalnoga književnog jezika prošlih vremena došlo je do toga da Bezjaci dobivaju hrvatsko obrazovanje u osnovnoj školi, a kod kuće govore pretežno kajkavski. To je dokaz da priznati književni jezik i jezični odgoj tvore čudesa; narod prihvaća onaj jugoslovenski književni jezik koji mu se daje, i pri tome se pokazuje pametniji od politika i filologa. Između istroromanskoga i mletačkoga dijalekta u Istri — a da ne govorimo o furlanskom dijalektu u Goričkoj — takove su dijalekatske razlike da porečki ili puljski stanovnici mletačkoga dijalekta ne razumiju svojih istroromanskih sunarodnjaka, na pr. iz Vodnjana ili Bala, pa se na rovinjskom sudu češće moraju služiti tumačem za istroromanske stranke; uza sve to se u talijanskim školama u Istri poučava na jedinstvenom lijepom toskanskom književnom jeziku, a nikome ne pada na um da istroromanski i mletački proglasi posebnim jezicima i za njih zahtijeva poseban književni jezik. Južni Slaveni (Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari) daleko su još od toga da se ravnaju po svojim velikim i jakim susjedima, a ovi veliki i jaki susjedi nikada ne ispoređuju jezične prilike Južnih Slavena sa svojim vlastitima.

Pomenimo sada nekoliko dijalekatskih osobina **bezjačkoga dijalekta**, i to iz sela *Sluma* i *Drašćića* u buzetskoj općini.

Slum je zatvoreno selo u kraskom polju iznad ruba Čićarije nedaleko od željezničke stanice buzetske, ima prema posljednjem popisu pučanstva od g. 1910. 364 stanovnika, po Prospektu tršćanske biskupije od g. 1909. 416 (zajedno s neprisutnima), do nedavna dio župe Lanišće, zatim samostalna kapelanija, a od g. 1906. posebna župa, u selu ima i hrvatska pučka škola. Od 64 obitelji 30 ih je u g. 1911. imalo obiteljsko ime Božić, 16 Posedel, 7 Zlatić, 5 Finderle, 2 Žuletić, 2 Krbavac i 2 Tomažić. Stanovnici buzetskoga zavalja smatraju ovo selo ćičkim.

O kvantiteti vokala u slumskom dijalektu može se općenito reći da se vrlo teško opaža razlika među dugim i kratkim slogovima, jer se i dužina i kratkoća vokala izgovora gotovo jednako kao silazna srednja dužina. Samo u posljednjem naglašenom

slogu i kod *ɣ* može se kratkoća kadgod lako razabrati. No zato vrlo jasno iskače vanredno fino nijansiranje u izgovoru uskih (zativorenih) i širokih (otvorenih), naglašanih i nenaglašanih vokala. U tom pogledu je slumski dijalekat pravi brat kajkavskoga (slovenskoga) dijalekta. Ima i muklosti i reduciranja vokala.

Evo o vokalima: a.

1. praslav. a. Primjeri: u korjenitim slogovima, *ǣ*: brēt (ɛ = vrlo otvoreno e), gen. brāta, čēs, gen. čāsa, dēt (štok. dāti), jāma, jāvor, kāmēn, (samo u značenju drāgē kāmēn, inače = oblāk kao kod sviju Bezjaka), kāšoļ, nēš (štok. nāš), pēs (štok. pāsti), plākēt (štok. plākati), rāk, rāna, slāva, stēr (štok. stār), stāra, stēt (štok. stāti), znēt (štok. znāti), žāba. — *ā*: dār, jājē, jārom, jāvēt (é zatvoreno kratko ō za nenaglašeno reducirano i), kēdēt, (štok. kāditi), nāγ (štok. nag), plēšć (štok. plāšt), pās, sān (štok. sām), sāma, stān, strādēt, vābēt;

u formantima, primjeri: *ǣ*, na pr. brēt (štok. brāti), slēt (štok. slāti), klīčēt (štok. zvāti), māzēt; dγžēt, bēžēt (é = vrlo zatvoreno e za stsl. ě), bāt se (štok. bōjati se), krīčēt; bogēt, bogāta; *ā*: krvāw, j̄n̄nēk (ɾ^u mutan glas za reducirano praslav. u) pored j̄n̄nāk.

2. a mjesto praslav. o u spojevima or, ol: kratko *ǣ*: blāto, dlāka, dlēn, gen. dlāna, drāga (štok. drāga), grāh, klēt (štok. klāti), krāva, hrāsta (štok. krāsta), mrēs, mrāzēt, plāh, plāmen, plāzēt, plēša, (ravna čistina na ravnjaku, štok. plāsa), prāča, slēdok (štok. slādak), slāma, srāka, vrāna, zdrēw, zdrāva;

dugo *ā*: glāt (štok. glād), glās, hlāt (štok. hlād), mlēs (na pr. mlēs vōde, štok. mlaz); bravīnoc (mr) br; mrav); prāh, prāse, slās (štok. slāst), smrāt (štok. smrād), srām; brāda, brāna; brāzda, glāva, brānēt, glāvnia, hrāna, klānoc, plātno, slāna, vlādēt, vlāčēt, rāboc (štok. vrābac); oblāk (štok. ōblāk), prāpot (štok. pāprāt); a mjesto or, ol na početku riječi: lāčon, mlāk, lākot, lāne (štok. lāni), rās (štok. rāsti), rāvon, rāzoñ; u tudicama premetanje ar, al u ra, la: krāl, Labīn, rākva. — Kako se iz ovih primjera vidi, mijenja se a u slumskom dijalektu sad u ɛ sad u ā. Mogli smo opaziti, da ima malo slučajeva ɛ mjesto a prema običnom a. a se izgovara kao ā redovno pred m, n ili iza njih, u jednom slučaju poslije ml i mr. Slučajevi kao nēš — nāša, stēr — stāra, mrēs, pēs, stēt, znēt, dlēn — dlāna čini se da govore za to, da se mućenje

pojavljuje naročito u jednosložnim oblicima te je možda utjecalo na to odražavanje negdašnjih poluvokala glasom ę u tome govoru.

Zamjena nekadašnjih poluvokala;

za ъ :

1. u korjenitim slogovima:

będor, będra będro, bęcva, dęhnęc, dęcka, kębo (ętok. kębao), kęcno, męcnęc, nęcveę, usęcnęc, sęc, sęcę, tęcnęc (ętok. tęcnuti), tęcęę (ętok. tęcęę), vęc, lęcęę, lęcę (ętok. lęcę);

2. u formantima i drugim nekorjenitim slogovima:

ъкъ; izъ-; podъ-: poęcęcok, kręcęc, lęcęok, lęcok, pęcok, izęcęęę, podęcęc;

za ь :

1. u korjenitim slogovima:

cvęc (ętok. cvęcsti): cvęcę, cęcęor, cęc (ętok. cęcę), dęc, męcęla, męcęni, męcęęa, pęcęko (ętok. pęcękao), pęcę (ętok. pęcę), oęcęcok (ętok. oęcęnak), stęcęa, stęcęblo (u značenju cęškoga stęcęblo, stęcęblo), stęcęklo, tęcęcęk (ali tęcęcęka), žęcęcę; lęcę (ętok. lęcę), Lenięcęę (slumski oblik za selo Lanięcęę).

2. u formantima: -ъсъ; -ъкъ i t.d.;

slęcęc (u značenju varalica), ali gen. pl. od oęcę (gen. sing. oęcę), ętok. oęcęa, glasi oęcęc; gęcęcok, gęcęcka, tęcęcęk, tęcęcęka, kęcęc (ętok. kęcętao), svęcęto (ętok. svęcęjetao), vęcęron (ętok. vęcęęran), jęcęrom, oęcęc vęcęda (ętok. vęcęda);

u tuđicama: męcęcęa, tęcęcęęęę, pęcęcęor, kao umetak: męcęcęor, oęcęson, męcęcęso. Vidi se, da je odražavanje nekadašnjih poluvokala u ovom dijalektu vanredno zanimljivo. Preteęęę odražavanje pomoću vrlo širokog o, neki sluęcęajevi pokazuju refleks a, u nekim formantima također o. Ovu pojavu nijesam mogao dalje pratiti u bezjaęcękom dijalektu, samo mogu kazati da su na pr. u Draęcęcęcęcima (sluęcębeno se to selo zove Sv. Martin), dakle odmah pod željeznięcękom stanicom buzetskomo, ovi refleksi drugaęcęiji (u korjenitim slogovima a, u formantima vrlo široko ę), u Mlunu barem u formantima o, a preko rijeke Mirne u Klarięcęcima je a redovni refleks poluvokala.

o. praslav. o reproducira se:

1.) glasom oęcę (kratko otvoreno o): bęcęc (ętok. bęcęcę), otręcęcok, ubęcęcęs (ętok. ubosti), svęcęcęcęk.

2.) glasom \hat{o} (otvoreno \hat{o} srednje dužine): $k\hat{o}soc$, $k\hat{o}noc$, $\hat{o}kno$, $\hat{o}tr\hat{o}ka$, $r\hat{o}sa$, $v\hat{o}da$, $gosp\hat{o}da$, $g\hat{o}r\hat{e}t$.

3.) glasom \hat{o} (zatvoreno \hat{o} srednje dužine): $p\hat{o}k\hat{o}ra$, $g\hat{o}vor$, $b\hat{o}sa$, $\hat{c}l\hat{o}v\hat{e}k$. Broch označuje ovaj glas s \hat{o} (cf. Broch: Slav. Phonetik p. 135).

4.) glasom \hat{u} : $b\hat{u}s$, (štok. $b\hat{o}s$), — ali $b\hat{o}sa$ —, $d\hat{u}m$, gen. $d\hat{u}ma$, $z\hat{g}\hat{u}r\hat{o}$, (izgorio), ali inf. $z\hat{g}\hat{o}r\hat{e}t$, part. praet. II. fem. $z\hat{g}\hat{o}r\hat{e}la$, $p\hat{u}l\hat{e}$, $m\hat{u}s$ (štok. most), $r\hat{u}h$ (štok. r\hat{o}g) — gen. $r\hat{u}ya$, $\hat{u}ni$, $k\hat{u}lo$, $k\hat{o}k\hat{u}š$, $m\hat{u}re$ (štok. m\hat{d}re), $dobr\hat{u}ta$, $k\hat{u}s$ (štok. k\hat{o}st); ali kod ovoga se izgovora razlikuju dvije nijanse, jedna otvorena, nenapeta, a druga zatvorena, napeta. Otvoreno, nenapeto je u u $b\hat{u}s$, $m\hat{u}s$, zatvoreno i napeto je u $p\hat{u}l\hat{e}$, $m\hat{u}re$. U položaju pred naglašenim slogom opažaju se također nijanse u izgovoru vokala o; o u slogu pred naglašenim je obično otvoreno, ali nerijetko je zatvoreno. U slogu poslije naglasaka je o otvoreno. No dosta o tome ovdje. Pretvorba \hat{a} u \hat{o} doći će kasnije.

e. Praslav. e zamjenjuje se:

1. \hat{e} (kratko otvoreno \hat{e}): $p\hat{e}ć$, $t\hat{e}ć$;

2. \hat{e} (otvoreno \hat{e} srednje dužine): $pl\hat{e}ten$, $b\hat{e}dro$, $\hat{c}l\hat{e}lo$, $l\hat{e}t\hat{e}t$, $z\hat{e}len$, $z\hat{e}na$; što se tiče širine, ovo je \hat{e} jednako \hat{e} u $st\hat{e}za$.

3. \hat{e} (zatvoreno e srednje dužine): $d\hat{e}v\hat{e}t$, $d\hat{e}š\hat{e}t$, $\hat{s}\hat{e}s$, $m\hat{e}t$.

4. e (slabo otvoreno \hat{e}).

U slogu pred naglašenim je e sad otvoreno, sad zatvoreno, a u slogu poslije naglasaka ponajviše reducirano u ϵ .

ě. Refleks nekadašnjega \hat{e} je s posve neznatnim izuzecima vrlo zatvoreno e, koje označujemo \hat{e} , no ipak se razlikuje zatvoreno \hat{e} mjesto \hat{e} od zatvorenoga \hat{e} u $m\hat{e}t$ (štok. m\hat{e}d) ili $r\hat{e}t$ (stara slav. r\hat{e}dъ) time što se poslije glasa e čuje vrlo kratko i. Ova druga komponenta i od \hat{e} nije ipak ni izdaleka razvita tako kao u brkiskom dijalektu gdje se jasno govori snejŷ, mejh.

Primjeri: $br\hat{e}h$, $br\hat{e}s$, $dr\hat{e}w$ m. (štok. st\hat{a}blo), za razliku od $d\hat{r}\hat{v}o$, $zr\hat{e}boc$ (štok. z\hat{d}rijebe), $z\hat{l}\hat{e}p$; $br\hat{e}ja$, $br\hat{e}me$, $br\hat{e}za$, $m\hat{l}\hat{e}t$, $mr\hat{e}za$, $pl\hat{e}t$, $pl\hat{e}va$, $smr\hat{e}kva$ (borovica), $\hat{c}r\hat{e}š\hat{n}a$, $vr\hat{e}ća$; $\hat{c}r\hat{e}vo$, $dl\hat{e}to$, $dr\hat{e}t$, $m\hat{l}\hat{e}ko$, $sr\hat{e}da$, $tr\hat{e}zon$, $vr\hat{e}don$, $vr\hat{e}me$; $\hat{o}mr\hat{e}t$ (štok. umrijeti), $zapr\hat{e}t$, $zavr\hat{e}t$, $pozr\hat{e}t$; $b\hat{e}z\hat{e}t$, $b\hat{e}w$, $b\hat{e}la$, $b\hat{e}lo$, $b\hat{e}š\hat{e}da$, $\hat{c}\hat{e}d\hat{e}t$, $\hat{c}\hat{e}w$, $\hat{c}\hat{e}la$, $\hat{c}\hat{e}na$, $\hat{c}\hat{e}p$, $\hat{c}\hat{e}sta$, $d\hat{e}l$ (štok. dio), $d\hat{e}lo$, $d\hat{e}l\hat{e}t$ (štok,

rāditi), neđêlja, nadêt, dêveř, drêmeť, gnêzdo, hlêp, grêh, jês, grêt (štok. grijati), praes. grêjeŋ - grêjejo; obêt, klêšće, krêpok, krês, lêha, lêk (= 1. lijek, 2. malo), lêp, lêpêt, lês (građevno drvo), lêska, lêšnek, lêto, lêve (štok. lijevi), medvêt, mêh, promênet, mênêt, mêsoc, mêsêt, mêsto, Nêmoc, nêm, nevêsta, pêna, pêsok, plêson, rêdek, rêka, rêpa, rêšet, rêzet, sêjat, praes. sêjeŋ, sême, sêveř, slêt, slêp, slês (slêzъ), smêh, smêjeŋ (praes. od smejât), smên (praes. od smêt), snêh, gen. snêya, snêt f. (gen. sneti), srêtet, stêna, strêha, strêla, svêt, têšet, têlo, tême, têson, têsto, trêska, obêset, vênoc, vêtor, zvêzda; kolêno, kôdêlja; dê (štok. gdje), dvê, dvên, obê, obên, têh, s tême (štok. s tima).

U slogu pred naglaskom: vrêtêno, dêvica (î zatvorena napeta nijansa vokala i za razliku od otvorenog, nenapetoga î u drugim dijalektima), svêtlîc (krijesnica), dêvôjka, lêpôta, svêdôk, zênica, zvérâčena. Treba samo pomenuti da se komponenta i staroga ê u slogu pred naglašenim ne čuje, a taj se glas i kod ê u slogu poslije naglasaka može zamijetiti, na pr. spôvêt, člôvêk, vîdêt.

Izuzetak čine dva slučaja s refleksom i u naglašenom položaju: sîc (štok. sjeći), praes. sîčeŋ, rasîc, posîko (štok. posjekao), posîkla (posjekla) i kosîr (štok. kôsijer pored kôsîr). Dva slučaja s i u slogu pred naglaskom: sikîra i sidîŋ (praes. sêdêt, stok. sje-diti), gdje u oba slučaja dolazi i sa ê pred glasom i u idućem slogu, ali se kaže sêdêŋ (praes. od sês), stok. sjêdêm, sêdêla, sêdo (štok. sjedio), sêw (štok. sîo pored sjêo), sêla (štok. sjêla). Štok. nijesam pored nîsam kaže se u Slunu nîson. Pored toga refleks glasa ê je također jedan glas e koji ne mogu nikako smatrati zatvorenim ê, ali ni otvorenim kao ę (e = nešto kao Bernerov æ prednjega reda, niske visine (Zungenhöhe), niskoga položaja jezika u o. c., p. 137.), nego ga smatram „normalnim otvorenim“ e koje je identično sa srpskohrvatskim e prednjega reda, srednjega položaja jezika. Ovaj glas e koustatiran je u slučajevima: mêra, pêgeš (štok. pjegast), slêzeŋ f., vêra, pêtêh.

Posve otvoreno ê (= æ) mjesto ê čuje se u sês (sjesti), sêw (štok. sîo). Drugačija je reprodukcija glasa ê u dijalektu sela Drašćići.

i. Praslav. i i praslav. y u naglašenom položaju zamjenjuje zatvoreno î srednje dužine: bîstor, šîre, dîheť, dîmle, zgîbnêt, grîs (štok. gristi), hîža, skîdêt, kîsew, kîta, ponîr (rupa kojom voda ponire u zemlju), ponîreť, sipêt; matîka, korîto; pišêŋ, sîla. Otvo-

reno je i u krajnjim slogovima kratkoga naglaska: šit. Izuzetno čuo sam u riječi dymъ glas i, koji je po svom karakteru jednak ruskom glasu y; taj glas označujem s y: dŷm, dŷmé se (đimi se).

U položaju poslije naglaska pojavljuje se i reducirano u ε: gósēnēca, zvěràčēna, hōde it.d.

u. Praslav. u izgovara se kao mutno, natrag povučeno ŷi, a označit ćemo ga ŷ^u. Primjeri bŷ^udēt, dŷ^uša, gŷ^ubēt, hŷ^udo, kŷ^upēt, ŷ^udē (štok. ljudi), sŷ^uh, mŷ^uha, razŷ^umon; kragŷ^ul (štok. kráguj); izgovor imena sela Slum glasi Slŷ^um; jŷ^utro, jŷ^unāk. Ova pojava mora da je vrlo stara, jer se u postalo iz l ništa ne muti, ali ipak nalazimo ovaj glas u dva slučaja kao refleks staroslav. ǰ mjesto običnoga refleksa ō. Također u iz početnoga izvornoga vъ ne mijenja se pri tom nimalo, na pr. unŷ^uk (štok. ŷnuk iz vŷnukъ), utōrok, ōdōvica (mj. udovica s akomodacijom nenaglašenoga u na slijedeće ō), ō pōmŷ^uć (štok. u pomoć), ni u za staroslav. ѡ ne mijenja se: umŷ^ut, ali vŷ^uš za štok ŷš s pokrićem početnoga ŷ^u sa v.

ǰ. Refleks staroga ǰ je u slumskom dijalektu redovno vrlo zatvoreno o, koje označujemo s ō. Izgovor ovoga glasa poput dvoglasa ʷo nije se mogao opaziti.

Primjeri:

blōdet, bōn (štok. bŷdēm), bōš, bō, bōmo, bōste, bōjō, gōlōp, gōba (štok. gljiva), gōboc (štok. gubica), gōdēt, gōsle, gōsēnēca, gōs (štok. gŷst), gōsta, okrōŷ, kōt, kōdor (štok. kuda), kōdēla, kōpēt (štok. kŷpati), kōs (štok. komad, čak. kŷs), razlōčēt, mōka (štok. mŷka, brašno), mōš, ōrōžje, pāvōk (štok. pāŷk), prōt, prōga, sprōžēt, pōdēt (otjerati), pōčēt, pōpōk, pōt, rōbēt, rōka, pōrōčēt (poručiti), za razliku od porōčēt (vjenčati), strōčje (mahune), stōpēt, sōsēt, sōt (štok. sud), posōda (posuda), potrōsēt, trōbļa, tōča, potōžēt se, ōtrōba, nōtra, zōp, želōt, želōdoc.

U formantima i nekorjenitim slogovima: kantājōć (= pjevujući), žēnō (ak. od žena), stvarjō (instr. od stvar), ćōn (starosl. choštǰ) sa sekundarnim n < m prema analogiji ostalih završetaka na -m.

Kao izuzetak dolazi u mjesto o u ovim slučajevima: mŷdor, rŷŷ, vŷzoŷ (uzao) s pokrićem početnoga u sa v. U slučajevima kao: mŷ^uka (štok. mŷka, bol) za razliku od mōka (brašno),

sm^uđét (štok. smúđiti), tr^uđt (štok. trút), tr^uđét, mislim da je došlo do refleksa ^u preko u.

ę. Nekadašnje ę izgovara se dijelom kao zatvoreno è, dijelom kao otvoreno ę.

Primjeri:

ê: počêť, glêđet, govêdo, grêda, klêť, kolêda, kolêdvet, lêca, pêt, rêt (štok. rêd), sêgnêť, sêknêť, svêť, (sanctus), žêja, žêjon, žêťva, jêtra.

ê: dêsna (meso kraj zuba), gen. dêson, loc. dêsneh, instr. dêsna, mêhok, mêhka, prês, zês (štok zépsti), žêt; u nekorjenitim slogovima: gen. sing. đ^ušę; oráčę (ak. pl.), ali u naglašenom položaju: ôcê (gen. sing. od ôcã — štok. óvca), ôcê (nom. i ak. pl.) dat. ôcë, ak. ôcô, lok. ôcë, instr. ôcô; ...pl.: ôcê, óvac, ôcën, ôcêh, ôcãmi). Ovaj ê mjesto ę nema sporednoga glasa i kao è mjesto ę.

ǰ. Mjesto ǰ nalazimo pravilno u. Primjeri: bûha, gûťet, kûnem, pût, sûza; dÿγ (s otvorenom, nenapetom nijansom glasa u — štok dÿg) za razliku od dÿγ (s uskom, napetom nijansom glasa u — štok. dÿg), Hûm (ime sela, koje se već g. 1102. spominje kao Cholm, tal. Colmo), kûk, mûcêť, mûnen, ômûnen (besvijestan), mûs, mûžen, pûh, pûn, pûš, sûnce, tûc, tûs (štok. tûst), vûc, vûna, žûc, žût.

Izuzetak je jâbôka s o u položaju poslije akcenta. Izgovorom staroga ǰ kao u stoji slumski dijalekat kao uopće govor tzv. Bezjaka bliže čakavskomu središnje Istre nego kajkavskomu dijalektu Brkina i Kraševaca u sjevernoj Istri.

ǝ. Zastupnik ǝ je redovno r, ali ipak — nasuprot štok. brvno — kaže se brêw, brêva, trêb^uh (nasuprot štok. tǝbuh), rǝja (štok. rda).

Iz konsonantizma slumskoga dijalekta treba istaknuti samo to, da se palatalni konsonant r', koji je tako karakterističan za brkinski dijalekat i dr., ne čuje. Govori se dakle: mûre, zvêračena, cesâra, pisâra i t.d. ǰ na kraju riječi i na kraju sloga nije u svim slučajevima jednako: dâw, plêw, prejâtêw; dôlca, tobôlca, kôlca, Gôlca, pâlca, tkâlca; grlêco, zâva; hvâlǝ (štok, hvalio), kêbo, pêkô, (štok. pakao); vûzoǰ (štok. uzao). Kako i u malom zatvorenom

naselju kao što je Slum može da bude malih dijalektičkih razlika, vidi se najbolje po tome, što na pr. obitelji Posedêli s nadimkom „Rimlâni“, koje sačinjavaju jedan dio sela, strogo čuvaju starinski kolorit slumskoga narječja, a obitelji Božići s nadimkom Grândi pokazuju već neke novine u svom izgovoru, premda stanuju jedni od drugih tek 20 koraka razdaleko i od pamtivijeka su u selu nastanjeni. Obitelji Grândi ismjehuju, da ne znaju „pravilno“ govoriti, jer kažu mâtê mjesto mâte, kâdić mjesto kêdić (štok. kaca), mřva mjesto mř^urva (štok. dud, murva) (mřva izgovaraju baš kao mřva kad znači na pr. mrva kruha), Břšić mjestv Bř^uršić (nadimak), mlêka (s ponešto otvorenim e bez priglasa i) mjesto mlêka (s finim izgovorom ě). Baš ove razlike kao da pokazuju, da su obitelji Posedêl u Slumu odavna naseljene čuvajući strogo staru jezičnu baštinu, a novi došljaci (Mâtê = Matej, Mête = Matijal) kao da se tokom stoljeća do današnjega dana nisu mogli posve prilagoditi dijalektu starosjedilačkoga kajkavskoga kraškoga žiteljstva.

Drašćići (službeno Sv. Martin) je selo ispod sadašnje željezničke stanice Buzet. U pučkom govoru stanica se zove Počekâj po ondašnjem seocu Počekaju, jer je gradić Buzet udaljen od stanice oko 2 km zračne linije. Draščići imaju po posljednjem popisu pučanstva od g. 1910. 677 stanovnika. Gotovo polovina sela ima obiteljsko ime Draščić, a osim toga ima u selu obitelji Cerôvac, Fînderle, Vîvoda (8 obitelji; Vivoda se spominje i u „Razvodu istrijskom“; obitelji ovoga imena ima također u Sovinjaku i Mlunu, u okolici Motovuna Vojvoda; cf. češki vývoda, vévoda, vojvoda), Pavlêtić, Črňêka (6 obitelji); djeca polaze hrvatsku školu u Buzetu.

Premda je selo Draščići udaljeno od sela Slûma (prema izgovoru i naglasku u Vodicama) jedva 2 km (po kraćem putu!) i premda su Slumci u tijesnoj vezi s Draščićima, jer često silaze po poslu u buzetsko zavalje dotičući najprije Draščice, — ipak ima u njihovim dijalektima znatnih razlika.

U slumskom se dijalektu naglasak s malim izuzecima povlači natrag, a u Draščićima ima mnogo slučajeva, gdje naglasak čuva svoj stariji položaj. Za Draščice navodim ove primjere: sestrâ, ženâ, čelb, selb (znači samo štok. krčevina, „gerodetes Ackerstück“, u Slumu za ovo značenje zaseban oblik: sêlo), oknđ, kosâ, rosâ; mokâ

(brašno), hranä, brazdä, sridä, rikä, mlikô, vinô; smihä, platnô, vlaknô; stablô, staklô; ocët (gen. ostä), člověk, papër, lonëc (gen. loncä); pisëk, vrabëc (gen. vrapcä), slipëc (varalica); jarëm (gen. jarmä), javit, vabit; bižät, kričät, plazit, držät, pasëñ (praes. od päs, štok. pasti); jinakä (gen. od jinôk), sirotä, dobrotä, kokošä (štok. kokoš) i t.d., no ima slučajeva, gdje se naglasak ne povlači u svim oblicima, na pr. vôda, gen. vodë, dat. vodë, ak. vôda, lok. vodë, instr. vodôn; glôva, gen. glavë, dat. i lok. glavë, instr. glavôn, pl. glôve, gen. glôv, dat. glôvan, ak. glôve, lok. glôvah, inst. glôvami; nôga, gen. nogë i t.d. dôbar, dobrä, dobrô; bogät, bogôta, bogôto; u ovome se ovo narječje približuje sjevernočakavskom, premda su velike razlike u akcentuaciji oba dijalekta. Iz nauke o glasovima navešću ove osobitosti prema slumskomu dijalektu.

Nekadašnji poluvokali reproduciraju se pravilno sa a, samo ih u različnim formantima zamjenjuje široko ę: čabër, ocët, papër, gôreķ, krôtek (kratak), pisëk, svëtew, jarëm i t.d. Prema reprodukciji nekadašnjih poluvokala širokim e (u crnogorskim dijalektima, u perojskom u Istri, u dijalektu Sluma i donekle Drašćića) sudeći moglo bi se možda zaključiti, da je upravo ovo široko ę činilo u prošlim vremenima prijelaz ka današnjemu a u cijelom srpsko-hrvatskom i slovenskom jezičnom području.

O vokalu a može se reći, da u naglašenom položaju sa srednjom dužinom (˘) prelazi u zatvoreno o, koje nije nazaliranjem nimalo pomučeno: blôto, dlôka, dlôna (gen. od dlän), krôva, mrôza (gen. od mräs), ali omraziť, plôha (ali pläh), slôma, srôka, vrôna, zdrôva (ali ždräv), blôgu (štok. blägo), glôt (štok. gläd), glôs, srôn (štok. sram; s n u nom. i u supstantivnom i u adverbalskom značenju), trôh (träg), strôna (ali u gen. stranë; samo za oznaku kraja s crkvom i par kuća), lôčen, mlôka (ali mläk), lôket, gen. lôhta, ali dat. i lok. lahtë, instr. lahtën, dôn (štok. dän) i t.d. Začudo su neki, izvorno dugi vokali a u jednosložnim oblicima kratki: mläk, räs (rästi), čas (štok. čäst), gen. čôsti.

Zanimljiva je također zamjena ë. Pod akcentom je refleks ë vrlo zatvoreno ê (bez priglasa i), u položaju pred naglasak prelazi ovaj ê u čisti i: slêp — ali slipëc, grêh ali grišit, smêh — gen. smihä, svëtew, svëtla, svëtlo, — ali svitlô (u zna-

čenju zvijezda), sridä, mlikö, rikä; dêlo, brês, lês, mêsto, lêto, hlêp (štok. hljeb), ali hlipčič.

Praslav. u izražava se muklim, natrag povučeni glasom, koji se približuje glasu ö, a ne glasu ü kao u slumskom dijalektu. No kad se ovaj glas nalazi u slogu pred naglaskom, pretvara se u čisti i. Ovaj glas u naglašenom položaju označujemo ѣ^ö. Primjeri: dѣ^öša, vѣ^öho (štok. üho), u Štrpedu jѣ^öho, kragъ^öj, Jѣ^öčka (Učka), jѣ^öde (štok. ljudi), ali gen. jidi, kъ^öpen (štok. kupim), inf. kipit, bidit (buditi), gišit (gušiti), zgibit, mihä (čak. müha) s naglaskom na posljednjem slogu! — gen. pl. mѣ^öh, jѣ^öš (uš).

ǰ daje pravilno u: büha, süza, Hûm, jöbuka, künen itd., ali sönce.

r' se kao u Slumu pretvara u r; ǰ u j. Primjeri oblika: ple-tëni, pröni, döni (češki nadëleni), spöni, Ceröwje, zêje (zelje), öii (štok. ulje), vesêje, möri i t.d. protumačeni su po sličnim pojavama kod Belića o. c., p. 192-193.

Iz sintakse treba spomenuti pojavu vrlo značajnu za bezački dijalekat buzetskoga zavalja, jer dosada nije bila nigdje konstatovana u srpskohrvatskoj dijalektološkoj literaturi. U Drašćićima i cijelom buzetskom zavalju izražava se stari ak. sing. genitivom nesamo kod oznake živih bića muškoga roda nego također *ženskoga* roda. Od kröva glasi gen. i ak. kröve, jednako od kokošä gen. i ak. kokošë, od ženä gen. i ak. ženë i td.

Paralelno s ovom pojavom ide i to, da u Drašćićima i u buzetskom zavalju jednako glasi nom. i ak. sg. neživih bića nesamo muškoga nego također *ženskoga* roda. Dakako isto vrijedi i za adjektive uz imenicu, na pr. nom. i ak. dobrä kosä, löhka mëtla i t.d.

U oba slučaja morala je biti odlučna samo analogija, jer je to inače posve izolirana pojava. Seljani, koji tako dekliniraju, izvrnuti su posmjehu svojih susjeda.

Ovdje možemo mimogred spomenuti, da se među selima, u kojima se govori ovaj kajkavsko-čakavski prelazni dijalekat, nalazi također selo Nugla (Gornja i Donja) u župi Roč. Njezin „župan Ivan Pirih, sin dobra muža Črnka“ i „župan Marin pri-

devkom Mišulin¹ kupiše bogato ilustrovani Misal¹) kneza Novaka od sina kneza Novaka iz Krbave godine 1405. za crkvu sv. Jelene i sv. Petra. Sv. Jelena je još uvijek crkveni patron u crkvi Gornje Nugle, a sv. Petar je patron u crkvi Dolnje Nugle. Čisto čakavska bilješka u misalu, koja se odnosi na ovaj nakup (cf. Broz: Crtice iz hrv. književnosti, Zagreb 1888, sveska druga p. 100-101), ne može nikako biti refleks ondašnjega dijalekta u Nugli, nego jedino — kako je već spomenuto — dokaz za to, da su pisari onoga vremena pisali konvencionalnim čakavskim književnim jezikom također u pretežno kajkavskim krajevima Istre. Isto se može reći također o jeziku Simona Grblo (također Grbljić, Greblo, Grebljić) iz Roča (vjerovatno iz *okolice* Roča, jer se u Roču od starine govorilo talijanski, a prije Mlečana možda istočnofurlanski). Grblo je g. 1493. napisao „Kvadrigu“ i g. 1486. ili 1497. propovijedi „Kvarezimal.“²) Obitelji Greblo postoje još danas u Nugli i u selima oko Roča. Stoga mislimo, da se kajkavski dijalekt u Istri ne širi na štetu čakavskoga i da se nije širio, nego baš protivno: prije novijih južnoslavenskih naseljenja prostirao se šire nego danas i na kraskoj visoravni i u pješčenjačkom kraju (preko rijeke Dragonje, preko potoka Botonigle i preko srednjega toka Mirne), pa i sada u cijelom buzetskom, a djelomice i motovunskom i bujskom sudbenom kotaru više spada u hrvatsku kulturnu sferu — u koliko se uopće može govoriti o nacionalnom kulturnom radu u posebnom hrvatskom smislu. Stoga nema Belić pravo, kad misli, da je kajkavština u Istri potisnula čakavštinu. (Cf. Belić: Zum heutigen Stande der skr. Dialektologie, Rocznik slaw. T. III. Krakow 1910. p. 84). Upravo protivno je istina. Pače možemo reći, da je kajkavsko narječje t. zv. ćićkih sela Sluma, Brljavaca (službeno Kropinjaka), Bresta, Klenovščaka, Račje Vasi, Praproća, Podgaća i Lanišća ograničeno na samo domaće ognjište, te se upotrebljava ponajviše u unutrašnjem saobraćaju sela, a inače govore odrasli ljudi (muškarci bolje nego žene) ikavsko-štokavskim dijalektom u saobraćaju s „boljim“ ljudima (svećenicima, učiteljima i dr.) i sa stanovnicima susjedne štokavsko-ča-

¹) Sada sub slav. 8 u dvorskoj biblioteci u Beču. Cf. Jagić-Vodnik: Povijest hrv. književnosti, Zagreb 1913, p. 26.; cf. Milčetić: Hrv. glag. bibliografija (Starine XXXIII.) p. 28—29.

²) Cf. Jagić-Vodnik o. c., p. 32.

kavske oaze, a taj su ikavsko-štokavski dijalekat naučili od česti u saobraćaju s ovim svojim susjedima, a od česti periodičkim godišnjim pastirskim življenjem u zapadnoj i južnoj Istri među „Slovincima“. Pastiri kraske visoke ravni bili su naime prisiljeni oštrom zimom i nestašicom krme, da od početka decembra do polovine maja zimuju sa svojim stadima po t. zv. stancijama (posjedi talijanskih velikih posjednika u zapadnoj i južnoj Istri). Uostalom jednako su do nedavna tražili blažu klimu zapadne Istre također brkinski pastiri i čak pastiri iz kranjskih sela Notranjske (iz sela na Pivki: Knežaka, Bača, Koritnica), zbog čega su zapadnoistarski „Slovinci“ sve te pastire nazivali „Kranjcima“.

3.) **sjevernočakavski dijalekat** starosjedilačkih Hrvata u Liburniji i u srednjoj Istri. On nastavlja sjevernočakavsko narječje u Hrvatskom Primorju i na Kvarnerskim Otocima. O njemu još nema pregledne radnje. Iz radnje Nemanićeve (Čakavischkroatische Dialektstudien, I. i II., Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Kl., Beč 1883./4.) ne dobivamo pravu sliku o akcentu, jer Nemančić nije čuo pravoga akcenta i jer ne navodi, na koja se sela odnosi njegov materijal. Iz radnje Zgrabličeve (Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri, Pula 1905.-7.) možemo se jasno uvjeriti, da su u nekim selima srednje Istre (u ovom slučaju u Žminju i njegovoj okolini) dva čakavska dijalekta: arhaistični (petrefaktni) sjevernočakavski starosjedilačkog žiteljstva (tip žminjski) i mlađi južnočakavski, pretežno ikavski bez specifičkih „štokavskih“ osobina (št, žd), a to je tip Sv. Ivana i Pavla. Pogrješka je Zgrabličeva, što nije opazio, da se dijalekat Sv. Ivana i Pavla po cijelom svom habitusu nije mogao razviti na istarskom tlu, nego da ga treba pribrojiti južnočakavskom tipu dalmatinskoga kopna. Da se u 16. vijeku naselilo bjegunaca iz Dalmacije („Klissische Priwegen“) također u okolini Žminja, kazuje nam Bidermannova radnja „Neuere slavische Siedlungen“, p. 368., Stuttgart 1888. Prikazujući ova dva dijalekta Zgrablič govori o dijalektološkim pojavama, a da ne ističe, da ovo ili ono vrijedi samo za Sv. Ivan i Pavao ili samo za Žminj. On na pr. kaže: „U riječima krēs(t) i rēs(t) imamo e umjesto etimološkoga a u našim dijalektima“ (Zgrablič o. c., p. 6.) (tj. u Sv. Ivanu i Pavlu i u Žminju), a u istinu se ovi oblici pojavljuju samo u sv. Ivanu i Pavlu, dok u Žminju kao i u *svim* sjevernočakavskim selima

devkom Mišulin“ kupiše bogato ilustrovani Misal¹⁾) kneza Novaka od sina kneza Novaka iz Krbave godine 1405. za crkvu sv. Jelene i sv. Petra. Sv. Jelena je još uvijek crkveni patron u crkvi Gornje Nugle, a sv. Petar je patron u crkvi Dolnje Nugle. Čisto čakavska bilješka u misalu, koja se odnosi na ovaj nakup (cf. Broz: Crtice iz hrv. književnosti, Zagreb 1888, sveska druga p. 100-101), ne može nikako biti refleks ondašnjega dijalekta u Nugli, nego jedino — kako je već spomenuto — dokaz za to, da su pisari onoga vremena pisali konvencionalnim čakavskim književnim jezikom također u pretežno kajkavskim krajevima Istre. Isto se može reći također o jeziku Simona Grblo (također Grbljić, Greblo, Grebljić) iz Roča (vjerovatno iz *okolice* Roča, jer se u Roču od starine govorilo talijanski, a prije Mlečana možda istočnofurlanski). Grblo je g. 1493. napisao „Kvadrigu“ i g. 1486. ili 1497. propovijedi „Kvarezial.“²⁾ Obitelji Greblo postoje još danas u Nugli i u selima oko Roča. Stoga mislimo, da se kajkavski dijalekt u Istri ne širi na štetu čakavskoga i da se nije širio, nego baš protivno: prije novijih južnoslavenskih naseljenja prostirao se šire nego danas i na kraskoj visoravni i u pješčenjačkom kraju (preko rijeke Dragonje, preko potoka Botonigle i preko srednjega toka Mirne), pa i sada u cijelom buzetskom, a djelomice i motovunskom i bujskom sudbenom kotaru više spada u hrvatsku kulturnu sferu — u koliko se uopće može govoriti o nacionalnom kulturnom radu u posebnom hrvatskom smislu. Stoga nema Belić pravo, kad misli, da je kajkavština u Istri potisnula čakavštinu. (Cf. Belić: Zum heutigen Stande der skr. Dialektologie, Rocznik slaw. T. III. Krakow 1910. p. 84). Upravo protivno je istina. Pače možemo reći, da je kajkavsko narječje t. zv. čičkih sela Sluma, Brljavaca (službeno Kropinjaka), Bresta, Klenovščaka, Račje Vasi, Praproća, Podgaća i Lanišća ograničeno na samo domaće ognjište, te se upotrebljava ponajviše u unutrašnjem saobraćaju sela, a inače govore odrasli ljudi (muškarci bolje nego žene) ikavsko-štokavskim dijalektom u saobraćaju s „boljim“ ljudima (svećenicima, učiteljima i dr.) i sa stanovnicima susjedne štokavsko-ča-

1) Sada sub slav. 8 u dvorskoj biblioteci u Beču. Cf. Jagić-Vodnik: Povijest hrv. književnosti, Zagreb 1913, p. 26.; cf. Milčetić: Hrv. glag. bibliografija (Starine XXXIII.) p. 28—29.

2) Cf. Jagić-Vodnik o. c., p. 32.

kavske oaze, a taj su ikavsko-štokavski dijalekat naučili od česti u saobraćaju s ovim svojim susjedima, a od česti periodičkim godišnjim pastirskim življenjem u zapadnoj i južnoj Istri među „Slovincima“. Pastiri kraske visoke ravni bili su naime prisiljeni oštrom zimom i nestašicom krme, da od početka decembra do polovine maja zimuju sa svojim stadima po t. zv. stancijama (posjedi talijanskih velikih posjednika u zapadnoj i južnoj Istri). Uostalom jednako su do nedavna tražili blažu klimu zapadne Istre također brkinski pastiri i čak pastiri iz kranjskih sela Notranjske (iz sela na Pivki: Knežaka, Bača, Koritnica), zbog čega su zapadnoistarski „Slovinci“ sve te pastire nazivali „Kranjcima“.

3.) **sjevernočakavski dijalekat** starosjedilačkih Hrvata u Liburniji i u srednjoj Istri. On nastavlja sjevernočakavsko narječje u Hrvatskom Primorju i na Kvarnerskim Otocima. O njemu još nema pregledne radnje. Iz radnje Nemanićeve (Čakavischkroatische Dialektstudien, I. i II., Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Kl., Beč 1883./4.) ne dobivamo pravu sliku o akcentu, jer Nemanić nije čuo pravoga akcenta i jer ne navodi, na koja se sela odnosi njegov materijal. Iz radnje Zgrabličeve (Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri, Pula 1905.-7.) možemo se jasno uvjeriti, da su u nekim selima srednje Istre (u ovom slučaju u Žminju i njegovoj okolini) dva čakavska dijalekta: arhaistični (petrefaktni) sjevernočakavski starosjedilačkog žiteljstva (tip žminjski) i mlađi južnočakavski, pretežno ikavski bez specifičkih „štokavskih“ osobina (št, žd), a to je tip Sv. Ivana i Pavla. Pogrješka je Zgrabličeva, što nije opazio, da se dijalekat Sv. Ivana i Pavla po cijelom svom habitusu nije mogao razviti na istarskom tlu, nego da ga treba pribrojiti južnočakavskom tipu dalmatinskoga kopna. Da se u 16. vijeku naselilo bjegunaca iz Dalmacije („Klissische Priwegen“) također u okolini Žminja, kazuje nam Bidermannova radnja „Neuere slavische Siedlungen“, p. 368., Stuttgart 1888. Prikazujući ova dva dijalekta Zgrablič govori o dijalektološkim pojavama, a da ne ističe, da ovo ili ono vrijedi samo za Sv. Ivan i Pavao ili samo za Žminj. On na pr. kaže: „U riječima krês(t) i rês(t) imamo e umjesto etimološkoga a u našim dijalektima“ (Zgrablič o. c., p. 6.) (tj. u Sv. Ivanu i Pavlu i u Žminju), a u istinu se ovi oblici pojavljuju samo u sv. Ivanu i Pavlu, dok u Žminju kao i u *svim* sjevernočakavskim selima

Liburnije i središnje Istre glase *kräst* (u Žminju *kräs*) i *räst* (u Žminju *räs*). Oblici *kresti* i *resti* su vrlo tipični za sva sela štokavsko-čakavske oaze na kraskoj visoravni i za cijelo područje, gdje ima novijih jugoslavenskih naselja u zapadnoj i južnoj Istri („Slovinci“), a u kajkavskim dijalektima i u arhaističkom sjeverno-čakavskom dijalektu Liburnije i srednje Istre potpuno su nepoznati. Peroj ima dakako također *kräst(i)* i *räst(i)*.

Arhaistički dijalekat Liburnije i srednje Istre nije posve jedinstven. I u samoj Liburniji ima malih nijansa u nauci o glasovima i u oblicima i u akcentuaciji. Sjevernočakavski dijalekat Liburnije smatra se ekavskim. To je istina samo djelomično, jer je u Klani i u Kukuljanima i u Trnovici (pa dalje na tlu Hrvatske kod Grobnika) ikavizam zastupan vrlo jako, a čisti (s izuzetkom *divojka*, *šmrika* i *vira* u frazi *pasja vira*) ekavski pojas ide samo do Lovrana po prilici, gdje se pojavljuju ikavski primjeri i u susjednim selima sve do mora po bočini Učke. O tom sam se uvjerio na licu mjesta. Ispravno je, da ima ikavskih primjera u selima *duž obale* od Novoga u Hrvatskom Primorju prema Rijeci (čak. ekav. *Rĕkã*) sve manje; od Rijeke do po prilici Lovrana vlada u selima općine kastavske, veprinačke i vološčanske čisti ekavski tip, kakav se inače ne javlja nigdje.

Uza sve to možemo također o sjevernočakavskom dijalektu srednje Istre govoriti kao o pretežno ekavskome (djelomice iekavskom) dijalektu, jer su u selima novijih naselja (južnočakavskoga i štokavsko-čakavskoga prelaznog tipa) ekavski slučajevi *vrlo* rijetki, ovdje ondje sačuvani samo sporadički (seno u svim selima Slovinaca, sused, telo pored tilo, kolino pored koleno i još nekoliko slučajeva), što vrijedi također za južnočakavske dijalekte dalmatinskoga kopna, a donekle se pokazuje i u ikavsko-štokavskim narječjima.

Čakavština Liburnije — pod Liburnijom razumije se kraj od gorskoga lanca Lisina—Učka—Sisol i od Kastavskoga Krasa (istočna granica je dolina Rječine, zapadna je uvala kod Vološkoga) sve do mora — smatra se u pogledu akcentuacije pravim biser-vrelom. Ovdje je sačuvana ona osobita akcentuacija, kakovu je Belić tako majstorski opisao u dijalektu Novoga Vinodolskoga (Belić op. c.), a liburnijski čakavski dijalekat je u tom pogledu ponosni brat svoga susjeda u Hrvatskom Primorju. U koliko se akcentuacija sjevernočakavskoga dijalekta srednjeistarskoga

razlikuje od liburnijskoga, trebalo bi još napose istraživati. No jedno je stalno: kvantitativna dužina poslije naglašenog sloga nije u sjevernočakavskom dijalektu srednje Istre sačuvana (barem ne u okolici Pazina, pa ni u Žminju). Sjevernočakavski dijalekat srednje Istre nema ni onoga osobitog rečeničnog akcenta, što ga je Belić fiksirao za Novi i što je posve jednak i u liburnijskom dijalektu.

Slijedeće su karakteristične oznake sjevernočakavskom dijalektu Liburnije i srednje Istre:

a) pretežno odražavanje glasa *ě* glasom *e* u pomenutom već smislu;

b) čuvanje glasa *l* na kraju sloga i riječi (na kraju riječi izgovara se *l* na kraju sloga i u Liburniji i u nekim sjevernim dijelovima srednje Istre, a oko Pazina i istočno od njega pa u Žminju gubi se produžujući pređašnji vokal);

c) odraz prijedloga *въ* kao *va*;

d) odraz prijedloga *изъ*, *съ* kao *zi*, *si* (katkad kao *zvi*, *ziz*) (cf. posve ispravno tumačenje Belićevo „*zi - vi*“ u Južnoslovenskom filologu I., 1—2, p. 110—113, Beograd 1913);

e) djelomično čuvanje prijedloga *vi*;

f) čuvanje nekih arhaističkih završetaka u deklinaciji, kojih nema nigdje kod novijih južnoslovenskih naselja ni kod kajkavskih dijalekata u Istri (na pr. završetak gen. fem. osnova na *i*, dat. i lok. fem. osnova a na *e*, čuvanje oblika bez nastavka kod osnova *ь/o* u gen. pl.);

g) odražavanje zvučnih konsonanata na kraju riječi bezvučnim (ova osebina kao da ne vlada svagdje; tako na pr. ostaju zvučni konsonanti sačuvani kao zvučni na kraju riječi u Jurdanima, Permanima, Mučićevoj Ravni, Breščima, Zvonečoj, dakle u najčistijim selima čakavskim u krajnjem sjeveroistočnom kutu Liburnije);

h) riječi, koje pokazuju susjedstvo kajkavskih dijalekata i kojih nema u novijim naseljima južnočakavskim i štokavsko-čakavskim pretežno ikavskoga tipa, na pr. *jas* (štokavski *ja*), *otrok*, *mavrica*, *prit*, *storit* *pr̥nest* i sl.;

i) nema glagolskih formi kresti, resti;

j) zastupnik ξ iza palatala u korjenitim slogovima jedini je slučaj zaik (ili zajik) kao met. od jazik;

k) čuvanje stare akcentuacije (staroga mjesta sa glavnim tonom) na cijelom području, a u koliko se u srednjoj Istri pojavljuje specifično čakavski uzlazni akcentat ['], trebalo bi potanje ispitati. Tragove ove akcentuacije pokazuje također „talijanski“ govor na Rijeci.

Ovdje nećemo da poblize ističemo druge pojave, nego samo upućujemo na uzorke tekstova iz sela Brešca, iz kojih se može dobiti približna slika o lijepom liburnijskom dijalektu.

S time bi prikaz dijalekata starosjedilačkih Južnih Slavena na poluotoku Istri bio gotov. Kada su Južni Slaveni — kajkavski i čakavski elemenat — stalno naselili poluotok Istru, ne može se tačno odrediti. Godine 600. spominju se u sjevernoj Istri (Cf. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev I. Ljubljana). Ovdje je onomastika gorja i sela gotovo isključivo slavenska. Bez sumnje se Južni Slaveni nisu zadovoljili naseljima jedino onih šumovitih pa i golih kraskih ploha, nego su se polagano spuštali u plodne krajeve pješčenjačke u nizini. Rižanski sabor (god. 804.) hoće da ih otpremi na kraski plato, no zaključak nije koristio. Svakako se čini, da je kraski plato nad bužetskim zavaljem i dalje zapadnije odatle postavljao manje otpora prodiranju kajkavskoga žiteljstva nego visoki gorski lanac Lisina—Učka—Sisol prodiranju sjevernočakavskoga elementa. S toga je razloga po mojem mišljenju kajkavsko-čakavski prelazni dijalekat bužetskoga zavalja (Bezjaki) pretežno kajkavski. Talijanski naučenjaci, koji bi htjeli spasiti barem talijanstvo srednje Istre, a pred faktima sakrivaju glavu u pijesak, idu tako daleko, da naseljenje Južnih Slavena (dakako samo na kraskom platou) postavljaju u vrijeme oko god. 1000. U red takovih naučenjaka ide također Bartoli, koji je inače savjestan i vrijedan filolog (cf. Bartoli: Das Dalmatische I. p. 220). No upravo su u samom jeziku Južnih Slavena u Istri sačuvani dokazi, koji potvrđuju barem to, da je starosjedilačko južnoslavensko žiteljstvo bilo naseljeno u Istri već u predmletačko doba. Samo južnoslavenski govor Istre, a ne talijanski pokazuje ove oblike *Kopǣ*, *Kopęr*, *Kopar* za najstarije ime toga grada prema

predmletačkom imenu Capri(s) (također Capritana insula, Capraria insula) (Kos: Gradivo I. p. 167) s prijelazom rom. a u o, čuvanjem predmet. p i tvorbom sekundarnoga poluvokala među p i r, koji glasi u bezjačkom dijalektu e a u hrvatskom a; Motovun za Montona, Matavun (selo kod Divače), Mile za Muggia, Nugla (prema izgovoru u Draščićima N^ugla, isto tako u izgovoru stanovnika u Nugli) iz rom. nucula „orah“, Bottonigla (iz voto) boto + nigla (nucūla?), M^uččenigla (iz marče <mačer mačera + nigla <nucūla = orahovo brdo; cf. Bartoli: Vor. Berichte Wien 1900, p. 77., vgl. mačera za mačërie montičëllu) — (selo u bužetskoj općini), B^utonigla za Verteneglio, Kršikla i sl.

Vrlo su rano morali nastati također ovi oblici: Sutomore (stara crkva Majke Božje kod Žminja, Socerb za Sant + Servulus iznad Doline (proštenište, tal. San Servolo) s kajkavskim refleksom o za rom an, c (t + s, b iz rom. v; Sočerga za nekadašnji S. Quiricus, ili Sutivānac (ime za Sv. Ivanac kod Žminja), Supetarar (stanovnik Sv. Petra u Šumi), ali selo se zove samo Sv. Petar), Stomđrina (ime u Liburniji za blagdan Marijina Uzačašća na nebo); Porčč za staro Parenti(um) sa o mj. a, e kao refleks rom. en, č za t + i, Sutlovrčč za hrvatsko selo, koje Talijani zovu San Lorenzo del Pasenatico, iz Sant + Laurenti(us). Naš nekadašnji nazal sačuvan je u tal. imenu Lonche za Loka (Predloka), a taj se nazal nalazi i u jednoj ispravi od g. 1067 u formi Lovnca (Kos: Gradivo I. p. 1). Stariji južnoslavenski oblik za nekadašnje Holm (sadašnji Hum), premda s prijelazom l u u u novije vrijeme, sačuvan je u srednjelat. Culmum (tal. Colmo).

Razlog, što se Južni Slaveni u malobrojno sačuvanim listinama onoga vremena slabo spominju, treba tražiti u tome, što se bave poljodjelstvom, dakle u njihovoj socijalnoj podređenosti. Ipak je vrlo zanimljivo, da su u jednom ugovoru grada Trsta sa Mlecima od g. 1202. potpisani kao „cives“ Južni Slaveni: Jō Sclauo, Triebez, Dragongno, Niexco, Pisez, W. Scoda, W. Sclauo, Stanco Crabre, Stojanus Sclauo, Walter Sclauo, Blagosit, Neruinus, Ripaldus de Domodrac, D. Miriz (Romanin: Storia documentata di Venezia, II. p. 423; Kandler: Codice; Fontes rerum austriacarum diplomata B 12; Liber Albus, Liber Pactorum u Mlecima).

Ka južnoslavenskim dijalektima na istarskom poluotoku pripadaju još četiri dijalekta novijih južnoslavenskih naselja:

1.) **pretežno ikavski čakavski dijalekat na kraskoj visoravni**, kojega je predašna domovina mogla da bude vjerovatno nekadašnje čakavsko područje sjeverne Dalmacije, Krbava, ili nekadašnji čakavski sjeverozapadni ugao Bosne. Sela, koja pripadaju ovom dijalektu, nalaze se na priloženoj dijalektološkoj karti označena zatvorenom plavom crtom. Veće i manje nijanse pojavljuju se naizmjenice od sela do sela, kajkavskih utjecaja zbog neposredne blizine s Brkinima ima dosta, no ipak ih sve ujedinjuje izvjesna suma osebina, koje nas ovlašćuju, da predašnju domovinu stanovnika ovih sela tražimo u krajevima prije spomenutim. Ova sela spadaju i ka tzv. čičkim selima, koja se po nošnji i načinu života sve do nedavna nijesu mnogo razlikovala od ostalih geografskih Čića. Dijalekat ovih stanovnika obara jednim mahom tvrdnju, koju Talijani vrlo rado ponavljaju, da su stanovnici današnje geografske Čićarije Rumuni, koji su u Istri slavizirani. Može se doduše dopustiti, da je među novim došljacima bilo štogod Rumuna. Kako su se otporno držali i čuvali, dobro svjedoči fra Ireneo della Croce (zapravo: Giovanni Maria Manarutta: *Istoria della città di Trieste, Venetia 1698. p. 355*), no ludo je proglasiti nekadašnjim rumunskim selima pomenuta sela s nadimkom Čića ili Čiča (cf. s. v. Čič u rječniku). Istina je po svoj prilici ovo: Pravi Čići (Rumuni), koji su bježali istodobno s Južnim Slavenima, naselili su se zajedno s njima u sjevernoj Istri. Gdje su se nastanili kompaktno, sačuvali su svoj jezik do danas, a inače ih je na drugim mjestima apsorbirala nadmoćna većina ostalih došljaka u sjevernoj Istri. Gdje su došljaci došli kao manjina među nekadašnje slovensko žiteljstvo, izgubili su svoj jezik potpuno. Ni u kojem selu na kraskoj visoravni nije sačuvana ni najbljede predanje, da su ikada govorili drugačije nego danas, pa ni u Munama Velikim i Malim, koja su sela isto tako izolirana i zabitno smještena kao istrorumunsko susjedno selo Žejane. Ja sam se mnogo trudio, da u Munama Velim i Malim otkrijem tragove rumunskoga dijalekta, ali uzalud. Čak sam došao do zaključka, da su stanovnici Žejana poradi svojih specifično štokavskih utjecaja (natruha), kojih nema nimalo u čakavskom dijalektu Muna, morali živjeti u predašnjoj domovini neda-leko od ljudi ikavskoga štokavsko-čakavskoga prelaznoga dijalekta. Sva sela ovoga tipa narječja (izuzevši Brgud Veli i Mali) nalaze se u sudbenom kotaru podgradskom (Podgrad, također pod Novi-

grad, jer se Novigrad (Niwenburg 1067., Newhaus ca 1280., 1313., Castrum novum 1281., Castelnuovo) zvao nekadašnji sredovječni kaštel iznad sadašnjega sela; cf. Rutar Simon: „Newhaus-Castelnuovo am Karste“ u *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*; III. godina, Ljubljana 1890. p. 191-203) i izuzevši Skandanjščinu u jelšanskom dekanatu. Nije mi nakana, da ovdje slijedim način doseljenja novijih naseljenika. U tom pogledu upozoravam na Bidermanna (*Die Romauen und ihre Verbreitung in Österreich*, Graz 1877), De Franceschi Carlo (*L' Istria*, Parenzo 1879.), Lechnera (*Die Rumunen in Istrien*, Petermanns Mitteilungen, 29. sv. 1883. VIII.), Urbasa (*Die Tschitscherei und die Tschitschen*, posebni otisak iz *Zeitschrift des deutschen und österr. Alpenvereines* 1884.), Rutara (o. c.) i Schiavuzzi (*Cenni storici itd. u Atti e memorie*, XVII-XX. Poreč), koji donose pozitivne historijske podatke o etnografskom sastavu novih naselja, samo se ne smijemo pouzdati u njihove zaključke i sudove.

Ja ću sada navesti današnja obiteljska imena u većini sela ove grupe, jer se po njima — barem po mnogima — može zaključiti, da nosioci tih imena ne potječu iz Istre, ili se barem može utvrditi, da se mnoga od ovih imena nikako ne nalaze kod starosjedilačkih kajkavskih i sjevernočakavskih stanovnika na polotoku. Postotni razmjer obiteljskih imena u istarskim selima, gdje se bračni parovi ne traže nadaleko — većinom samo u najbližem selu, — razjasnilo bi više etnografskih pitanja.

U jelšanskoj župi su ova sela:

a) Lipa (465 stanovnika, 76 kuća): Simčić 24, Kalčić 11, Smajila 7, Slosar 5, Iskra 5, Juričić 4, Afrić 3, Valenčić 2, Tomšić 2, Ujčić 2.

b) Rupa (314 st., 56 kuća): Surina 13, Smajila 9, Valenčić 5, Bratović 5, Grlj (Gerl) 3, Klarić 3, Afrić 3, Simčić 2, Brosina 2, Kalčić 1, Rutar 1, Čekada 1.

c) Šapjane (308 st., 52 kuće): Šuštar 11, Simčić 9, Turković 8, Maljavac 6, Požar 5, Juričić 3, Zgomba (Sgomba) 2, Kalčić 2.

d) Pasjak (327 st., 59 kuća): Surina 19, Bratović 7, San-ković 5, Klarić 4, Kalčić 3, Udović 2, Iskra 2, Simčić 2, Smajila 2, Afrić 2, Zgomba (Sgomba) 2, Turković 1, Hrvatini 1.

e) Brce (Brdce, 175 st.): Turković 6, Sanković 5, Udović 4, Komeu 3, Ujčić 1, Sašlić 1, Hrvatinić 1.

Druga sela ovoga tipa jesu:

f) Mune Vele (714 st., 121 kuća): Pelozza 35, Zatković (Zadković) 27, Juračić 10, Burlović 6, Ujčić 5, Bučković 4 (Bučković nastalo iz Butković, Butsković kao Macko mjesto Matko, Pecko mjesto Petko, Lacko mjesto Latko), Dujmović 4, Tudor 4, Stambulić (iz Žejana!) 3, Marmilić (iz Žejana) 2, Ribarić (iz Vodica) 2, Janša (brkinske obitelji) 2, Tozon (krnjelske obitelji novijega vremena) 2.

g) Mune Male (467 st., 82 kuće): Valetić 14, Ovčarić 10, Grubiša 15, Samsa (iz Ilirske Bistrice) 10, Mihačić 8, Staver (također u okolici Žminja!) 4, Ujčić 3, Bučković 2, Fabjančić 7, Pelozza (iz Muna Velih!) 2, Janša 1, Juračić 1, Dukić (iz Liburnije) 1.

Istrorumunsko selo Žejane, koje pripada župi Mune, ima ove obitelji: Sanković 32, Marmilić 11, Stambulić 9, Doričić 13, Turković 9, Rogutić 4, Pelozza (iz Muna Velih!) 3, Vuković 1. U posljednjih 80 godina udalo se šest djevojaka iz Muna u Žejane, koje su u najkraće vrijeme naučile istrorumunski, tako da govore istrorumunski i sa svojom djecom. Žejanska djeca nauče hrvatski tek u osnovnoj školi u Munama.

h) Starad (285 st., 51 kuća): najviše ima obitelji Krešević, Zidarić i Hrvatinić, Ladić, Ujčić, Burlović i Bubnić.

i) Podgrad (599 st., 100 kuća): Stanić 13, Butinar 8, Šajina 7, Dekleva 6 (stara krnjelska obitelj raširena u brkinskim selima i u Notranjskoj), Mihalić 4, Benulić (također u Materadi) 4, Jagodnik (brkinska obitelj) 4, Gombač (brkinska obitelj) 4, Demojzes (stara krnjelska obitelj) 3, Uković (mjesto Vuković) 3, Maurić (iz Mawrić Mavrić; u Liburniji ima Mavar, u brkinskim selima Maurić vrlo mnogo, na Cresu Mavričić; zar u vezi s grčkim μαυρος? I obiteljsko ime Vlah je u okolici Kastva obično), Gvardijančić (brkinska obitelj) 2, Ladić (iz Vladić, iz Račica!) 2, Segulin (brkinska obitelj) 2, Dodić (iz Obrova) 1, Bostjančić (brkinska obitelj) 1, Zidarić 1, Bukovnik (brkinska obitelj) 1, Kovačić 1, Jakšetić (iz Podgraja?) 1, Vičić 1, Pirc 1, Sluga 1, Jenko (iz Trnova) 1 i više prezimena činovnika;

j) Račice (407 st., 85 kuća): Krešević 26, Burlović (cf. Mune Vele; Burul je obiteljsko prezime i dio sela u župi Kršanu, Buruli su selo na bujskom krasu; bez sumnje rumunskog podrijetla) 11, Ladić 9, Jelenić 9, Ilijaš 8, Lovrečić 5, Stupar (kod Brkina u obliku Stopar) 5, Sluga 3, Zidarić 2, Grlj (Gerl) 1, Ujčić 1, Jurčić (vrlo mnogo u okolici Kastva) 1, Zatković 1, Hrvatinić 1, Valenčić (vrlo mnogo u Ilirskoj Bistrici) 1, Plešivac 1;

k) Podbiže (tako u ikavsko-čakavskom izgovoru, a po brkinskom izgovoru Podbeže, 250 st., 39 kuća): obiteljska imena: Barba, Čuš, Lakota, Šajina, Možina, Škrap, Mavrić;

l) Obrov (399 st., 61 kuća): najčešća obiteljska imena su Mavrić, Dodić, Valenčić;

m) Poljane (362 st., 59 kuća): najčešća imena Bubnić, Mršnik;

n) Skadanjščina (po popisu pučanstva od god. 1900. st. 119 i 17 kuća): Grdević, Hrvatinić, Škrjanc, Bolis;

o) Brgud Veli (741 st., 150 kuća): najobičnija obiteljska imena: Afrić, Stambul (cf. u Žejanama Stambulić!), Filipović, Prodan, Kalčić;

p) Brgud Mali (149 st., 25 kuća): obitelji Kalčić, Ružić i dr. Vidi napomenu sub¹⁾

¹⁾ *Napomena.* Bez sumnje je već na kraju 15. vijeka bilo raštrkanih Uskoka po Tršćanskom Krasu (Krebs, Morpholog.-geolog. Übersichtskärtchen o. c. p. 13.), koji su prodrli sve do Soče. Još danas ima i u kraševskim i u brkinskim selima mnogo vrlo starih obiteljskih imena, koja ne zvuče „kajkavski“, no bilo bi posve krivo, kad bi se svi došljaci, kojih ima po Krasu pod imenom Čića ili Morlaka, smatrali i proglasili Rumunima, kako je to učinio Miklošić (cf. njegovo djelo: Die slav. Elemente im Rumunischen. Denkschriften der philos.-histor. Cl. XII. Bd. Beč 1860. Anhang. Die istrischen Rumänen, p. 56.). Da je ovaj veliki učenjak imao prilike, da proputuje Čičarijom, ne bi kao slavista mogao napisati ovo: „dass die Čičen überhaupt (pod tim misli sve nove došljake) slavisierte Rumunen sind“. Ova vrlo obična obiteljska imena dolaze u čistim kajkavskim (slovenskim) selima: Lakević (jamačno mjesto Vlahović) u Doberdobu; Okretić u Kostanjevici, Grobiša, Stepančić u Temnici, Radetić, Stepančić, Pernarčić u Devinu; Frandolić, Semolić, Radetić u Jamljama; Radović u Zgoniku i Nabrežini; Milić u Zgoniku, Malom Repenu i Proseku; Šišković u Materiji; Resinović u Hrpelju. Pored toga ima u ovom kajkavskom kraju mnoštvo obitelji prezime Hrvatinić (jamačno na-

Svih ovih 16 sela zbijenoga tipa naseljenja (kakva su sva naselja na visoravni i u Brkinima) i razasuta po prostranom kraju Čićkih brda (u smislu Krebsa o. c. p. 13.), ili tačnije po istočnom dijelu materijske uleknine duž južnoga ruba pješčenjačkog područja Brkina i po najzapadnijem dijelu voloske uleknine. Pokraj sela Obrova, Podgrada, Račica, Pasjaka i Šapjana vodi državna cesta Trst—Rijeka, a ostala sela leže na strani desno i lijevo, ali su u malim dolinama tako sakrita, da sva nisu sa ceste ni vidljiva. Podbiže leži posve na pješčenjačkom tlu, Mune Vele i Male s istrorumunskim selom Žejane leže dobar sat hoda daleko od državne ceste u šumi Čićkih brda. Iz triju posljednjih sela vodi kukavan općinski put ka državnoj cesti, gdje je groblje Sv. Pavla sela Starada.

Na sva ova sela (izuzevši Veli i Mali Brgud, koja su u neprestanom kontaktu s hrvatskom Liburnijom) nije u prošlosti

dimak za došljake iz stare Hrvatske). Možda i ime sela Katinara kod Trsta (u pučkom izgovoru Četnár <K'etnar s redukcijom a u e pred naglaskom) upućuje na onamošnje doseljenike. Kod Komna ima selo Bate i obiteljsko ime Batić, a stanovnici se razlikuju od drugih po tipu i karakteru, kako ćujem. Možda je ime u vezi s balta, Baltić (cf. s. v. bata u rječniku). Evo još ovdje obiteljska imena u tzv. čićkim selima s dijalektom bezjačkoga tipa na kraskom ravnjaku iznad Buzeta (prema indeksu prije 36 godina, po obavijesti Josipa Vrbke, župnika u Lanišću):

Lanišće: 31 Grbac, 8 Puhalj, 6 Poropat (cf. sub Poropat u rječniku), 10 Žmak, 4 Ivančić, 3 Krizmančić, 2 Kraljić, 2 Šajina, 2 Šverko, 1 Sošić (iz Brigidca), 1 Solaro (krnjelska obitelj), 1 Spinotti (krnjelska obitej), 1 Scala (iz Roča);

Podgaće: 9 Mejak, 16 Šveiko, 6 Kraljić, 6 Medica, 5 Vratović, 3 Penko, 1 Grbac;

Prapoće: 29 Šverko, 9 Sinčić, 4 Žudić (u starijim maticama Žudih), 3 Pičok, 1 Grbac, 1 Rabak (iz Klenovščaka), 2 Zlatić (iz Sluma);

Račja Vas: 31 Črnac (nadimak Jakiš, Ivuliš, Birba, Grgan, Harapin, Bariša i t.d.), 12 Cerin, 13 Klobas, 4 Grbac, 6 Božić, 6 Jurišević, 6 Medica, 4 Strologo, 1 Rupena (iz Vodica);

Klenovščak: 9 Bradetić, 6 Zlatić, 5 Rabak, 3 Šverko, 2 Sinčić, 1 Posedel, 1 Poropat;

Slum (već istaknuto);

Brljavci (službeno Kropinjak za Brljavce i Črnjeke): 8 Brljavac i 1 Hlaj;

Brest: 20 Mikac, 12 Ivančić, 9 Hlaj, 15 Božić, 1 Brljavac, 1 Milović (iz Vodica), 1 Čendak (iz Jelovića);

Sela Skalnica i Studena kod Klane govore doduše čakavski, no čini se, da ne pripadaju sasvim sjevernočakavskom (liburnijskom) tipu.

vršen nikakav osobiti kulturni utjecaj s hrvatske strane. Hrvatske osnovne škole u Velom Brgudu, Lipi i Velim Munama postoje po prilici 3 decenija, a sva ostala sela imaju isključivo slovensku osnovnu nastavu već od prije (kao na pr. Podgrad sa Račicama ili Obrov i Podbiže u predašnjem školskom okružju Hrušica, Skadanjščina pod Materijom, Poljane djelomice u predašnjoj slovenskoj pomoćnoj školi u Gocu) ili od posljednjega vremena (Starad ima još uvijek pomoćnu školu, Pasjak ima slovensku osnovnu školu za Brce i Šapjane). Administrativno pripada Skadanjščina ka „slovenskoj“ općini materijskoj; Obrov, Poljane, Podgrad, Podbiže, Račice, Starad, Mune Vele i Mune Male ka „slovenskoj“ općini podgradskoj; Brce, Pasjak, Šapjane, Rupa, Lipa ka „slovenskoj“ općini jelšanskoj; Veli Brgud i Mali Brgud ka „hrvatskoj“ općini kastavskoj. Izuzevši Lipu (gdje je slučajno sagrađena hrvatska škola po izričitom zahtjevu tamošnjega pukovnijskoga liječnika Kalčića, koji je namr'o novaca za gradnju) pa Mune i Brgud figuriraju sva ostala sela kao „slovenska“. Takova su i kod popisa pučanstva, pred crkvenom vlasti i sudbenom. Ime „Slovenac“ ima u ovom dijelu sjeverne Istre ugodniji zvuk nego ime „Hrvat“. Narodni preporod prodr'o je ovamo pretežno preko slovenske inteligencije (svećenici, učitelji, činovnici, trgovci). Stoga su ovi ovdje ikavsko-čakavski „Slovinci“, a obratno Bezjaci su pretežno kajkavski „Hrvati“. Eto novi dokaz, da narod u svom kulturnom razvijanju ide onim putem, kojim ga njegovi obrazovani ljudi vode.

Kad ljudi ovih sela hoće da izraze dijalekatsku razliku svoga vlastitoga čakavskoga govoga i kajkavskoga govora Brkina, onda vele, da Brkini govore „po brkinsku“ (tj. kajkavski), a oni sami „po našu“ (tj. čakavski). Brkini im se ismjehuju, da govore „po čičko“, pa se za to na Brkine ljute, jer ih vrijeđaju. Sami stanovnici ovih sela neće nikada reći, da govore „po čičko“ ni da su „Čiči“. Narodno ime nije poznato starijoj generaciji, a mlada je naučila u školi, da spada ka Slovincima. Žalostan je to jedan primjer više, kako je narodno hrvatsko ime propalo također kod ljudi iz čisto hrvatskih krajeva ili je još u starom zavičaju misera contribuens plebs na nj zaboravila poslije propasti hrvatske narodne dinastije. U posve hrvatskoj Liburniji je barem adjektiv „hrvatski“ za jezik posve dobro sačuvan — također kod starijega pokoljenja, premda ime „Hrvat“ nije ni ovdje priljubljeno,

pa se svijet opire imenu „Hrvat“, a tu su činjenicu Talijani do nedavna zloupotrebljavali u nekim onamošnjim općinama (Veprinac, Mošćenice i Lovran, djelomice i u Voloskom i Kastvu) nažalost s uspjehom.

Da li je u ovom, po našem mišljenju — prije dolaska novih naselaca — kajkavskom području nekada u crkvi upotrebljavana glagoljica (napose u vrlo staroj župi jelšanskoj i hrušičkoj), ne može se kazati sa stalnošću. Anton Nedved, rodom Čeh, dugogodišnji župnik u Šterni kod Oprtlja, koji sada kao penzionirani župnik vrši službu kapelana u Staradu, uvjeravao me, da je u kapeli na groblju Sv. Pavla pod Staradom pročitao na kamenu jednu glagoljicom pisanu godinu iz druge polovine 14. vijeka. (Nedved je poznat kao okretan poznavalac glagoljice u čitanju i pisanju. Prema njegovu saopćenju iz god. 1911. ističem, da je god. 1909. vidio glagoljski misal u obitelji Markovac (Marcovaz) u Petrinjem Selu (tal. Petrovia) kod Umaga, a posjeduje također zbirku bilješki o glagoljskim zapisima u maticama crkava po zapadnoj Istri).

Sva su ova sela bila u prošlosti zavisna od feudalnih gospodara, koji su sjedili u kaštelima Newhaus (Novigrad), Gute-negg (Rutar o. c. p. 186.-190.), Raspurch (nad Rasporom) i Carsperch (nad Gocem).

Niko se dosada nije upuštao u analizu dijalekata na istarskoj visoravni. Možda bi i Miklošić prema stanju ondašnjega nedovoljnog znanja o južnoslavenskim dijalektima bio mogao dobro riješiti pitanje o podrijetlu ovoga neistarskoga hrvatskoga dijalekta. U šezdesetim godinama prošloga stoljeća malo je bilo početnih radnja na polju dijalektologije. Iz jednoga pisma velikoga slaviste Baudouin de Courtenay, pisana u Gorici dne 10. IX. 1877. bivšemu zemaljskomu poslaniku Slavuju Jenku u Podgrad (Jenko bijaše tada došao kao mlad slušalac tehnike iz Ilirske Bistrice ka svojim rođacima u Podgrad, gdje se stalno nastanio i gdje je kasnije postao načelnikom) saznajem, da je on posve dobro znao, da „Čiči“ ne govore slovenski nego hrvatski, i to čakavski. (U pismu stoji od riječi do riječi: „Od Žejan in njih rumunskih prebivalcev vedel sem že nekaj popreje; toda o Munah, kakor tudi o vsi primitivnosti običajev, nošnje, govora i t. d. prebivalcev tistih krajev poizvedel sem še te od Vas... Mislim, da v Munah in v Podgradu, kakor vsi Čiči, govoré ne slovensko, ampak srbsko-

hrvaško, in sicer čakavsko. Čakavsko pa narečje je za mene posebno zanimivo.“ O štokavskočakavskoj oazi nije znao ništa, isto tako ništa ni o čićkim selima slumskoga tipa, koja su po dijalektu kajkavska. Samo općenito i nejasno izražava se također Slovenac Urbas, bivši profesor slovenskoga jezika na državnoj realci u Trstu, u već spomenutoj radnji; „Kastavci („Castuaner“) u Velom i Malom Brgudu i okolo njih su mješanci; u istočnim selima Lipa, Klana, Studena, pa i u južnim selima Brgudac, Lanišće i u unutrašnjosti stanuju gotovo isključivo Hrvati; no ovi se dijele u dvije skupine, naime u čakavce i štokavce, prema tome da li pitaju sa ča ili što. Oni su na sjeveroistoku, a ovi na jugozapadu. Najljepši hrvatski dijalekat govore stanovnici Trstenika i Brguca“. Kako se vidi, Urbas ima neki pojam o štokavskočakavskoj oazi na Krasu, premda navodi krivo, da se na jugozapadu pita sa što. Rešetarova je slutnja posve ispravna za štokavskočakavsku oazu, da bi se naime u čićkom govoru eventualno moglo naći štokavskih elemenata. (Archiv f. sl. Ph. XIII. p. 175.). U smislu mojih izvoda poslužio se mojim podacima Nikola Žic u svojoj dobroj „Antropogeografiji Istre“. (Izišlo kao nastavak njegova „Prirodnog opisa Istre“ u časopisu „Narodna Prosvjeta“, Pula 1909, 1910, 1911).

Koje su dakle značajke, po kojima razlikujemo niz spomenutih sela od susjednih dijalekata? Značajke razlikovanja prema kajkavskom lako je odrediti, pa nećemo ni da ih spominjemo, jer bismo morali navesti sve, što rastavlja čakavštinu od kajkavštine. Još treba samo to kazati, da se čakavština ovih sela više udaljuje od kajkavštine Brkina nego od sjeverne čakavštine u Liburniji, što je i posve prirodno, jer baš ova čakavština nije organski nastavak u valovitom nizu južnoslovenskih dijalekata. Jednako je lako navesti značajke njegove prema štokavskočakavskoj oazi. Sva ova sela nemaju specifički štokavskih značajki (št, žd) ni onih tolikih drugih, koje karakterizuju nekadašnje štokavskočakavsko prelazno područje srednje Dalmacije. Samo bi još trebalo utvrditi one značajke, po kojima se ovo narječje odvaja od sjevernočakavskoga u Liburniji. Oba su narječja čakavska, ali samo novim naseljenicima pripadaju ove zajedničke značajke:

- 1.) pretežni ikavizam (ali ne tako jak kao kod štokavsko-

čakavske oaze; u Liburniji do Lovrana gotovo isključivo eka-vizam);

2.) zamjena ě iza palatalnih konsonanata u korjenitim slovovima sa a u primjerima: žaja, žajan, jadro, jatra (ali jezik u Liburniji samo zaik); u Račicama također zajac mjesto zec;

3.) pojačavanje vokala i na početku riječi sa j: Jistra, jime, jigra, Jive, jigla i t. d. (u Liburniji nikada tako!);

4.) potpuni nedostatak prepozicije vi- (ali za to ima zi); zi mjesto iz govorili su nekada bosanski čakavci, cf. Rešetar o. c., p. 188.—189.; kod doseljenika južnočakavskoga ikavskoga tipa u srednjem dijelu dalmatinskoga kopna ne dolazi nikada zi mjesto iz;

5.) nedostatak arhaističnih završetaka u deklinaciji, koji su karakteristični za liburnijsko narječje (dakle gen. fem. a-osnova ne na -i nego na -e, dat. i lok. sg. fem. a-osnova i masc. њ/o-osnova i neutr. osnove ne na -e nego fem. sg. na -i, masc. i neutra na -u). Završetak instr. sg. fem. ne na -un nego na -u. (-un je dandanas završetak instr. sg. fem. nesamo u Liburniji nego i u cijelom Hrvatskom Primorju. U čakavskim dijelovima Bosne bijaše nekada -u (Cf. Rešetar o. c., p. 189.); južnočakavski i štokavsko-čakavski doseljenici imaju -on;

6.) pojava arhaističnoga instrumentalnoga završetka mānu (štok. mnom), tǫbu, sǫbu (u Liburniji i u cijelom Hrvatskom Primorju mānūn ili nāmūn, tǫbūn, sǫbūn); moju, tvoju, svoju, ņihovu, vašu, našu itd.;

7.) u nekim selima (Obrov, Podgrad, Račice, Poljane) sačuvani su sekundarni spojevi: t + j, d + j, na pr. cvitje, vorudje, kostju, vrstju, redju, spovedju;

8.) pojava izvjesnih riječi, koje su vrlo karakteristične za čakavske dijalekte stare Hrvatske (pod tim mislim također današnju Krbavu i sjeverozapadne dijelove Bosne); tih riječi nemaju ili imadu u drugom obliku čakavci u Liburniji: crikva, hiža (u Liburniji crékāv(f), u središnjoj Istri i u Liburniji samo kūća, u brkinskim selima hiša ili šiša), γrabac (Račice) ili vrābac (Mune), u Liburniji orēbāc ili urēbāc (Brēšca);

9.) drugačija akcentuacija nego u sjevernočakovskom dijalektu Liburnije, napose potpuni nedostatak kvantitetske dužine pred naglašenim slogom i za njim (u okolici Kastva čuje se kvantitetska dužina također u slučajevima kao *dājemō*, *kūjemō*, kako je to Belić dobro opazio u novljanskom dijalektu). No onoga rečeničnoga načina akcentuiranja u tekućem govoru nema nimalo u ovom kraju, kakav postoji u cijeloj Liburniji, gdje se riječi rečenice nesamo bez prekidanja izgovaraju, nego se također spajaju u duge mnogosložne riječi, u kojima se pojedini kompleksi slogova grupiraju potpuno nezavisno od pojedinih leksičkih riječi. Zbog toga načina akcentuacije gube u cijeloj Liburniji mnoge riječi u toku govora svoj prvotni akcent i postaju enklitički sandhi, kako je to za Novi u Hrvatskom Primorju lijepo konstatovao i ispravno rastumačio Belić u o. c., p. 207.

Što se tiče naglašenoga sloga, nije jednako u svim selima ni s obzirom na položaj naglaska ni s obzirom na dužinu i kratkoću pa ni s obzirom na silaznu i uzlaznu intonaciju. Trebalo bi potanko istraživati selo po selo. U Poljanama na pr. nema razlike među dugim i kratkim slogovima, jer su svi naglašeni slogovi kratki kao u ruskom jeziku (*zlāto*, *měso*, *blāgo*, *pīšen*, *līp*, *grīh*, *prāvda* kao *rība*, *blāto*, *krāva* i td.), premda Poljanci imaju jak saobraćaj sa štokavsko-čakavskim selom Gocem (nom. *Golāc*), gdje im je zajednička župska crkva, a u Gocu se vanredno jasno izgovaraju štokavski silazni i uzlazni slogovi (*měso*, *zlāto*, *vīno*; *pītati*, *pīsati*, ali *pītan*, *pīšen*). Poljane i Golac su najbolji primjer, kako narod konservativno čuva svoj dijalekat. Oba su sela u kulturnom pogledu podređena utjecaju slovenskom (crkva, škola, općina, sud), žitelji su službeno Slovenci, u Gocu slušaju slovenske propovijedi u crkvi, uče slovenske molitve, prije su imali slovensku pomoćnu školu, a sada imaju dvorazrednu slovensku osnovnu školu, ali kod kuće govore Poljanci kao ostala čakavska sela ovoga tipa, a Golac kao sela u štokavsko-čakavskoj oazi i kao Slovinci u zapadnoj i južnoj Istri. I u Obrovu, Podgradu i Račicama mala je razlika među dugim i kratkim slogovima.

U pogledu naglaska posve samostalno mjesto pripada *Velim Munama* i *Malim Munama*. Ponajprije se ističe u ovim selima šire namještenje u izgovoru sviju naglašenih vokala. Razlika među dužinom i kratkoćom slogova sačuvana je vrlo dobro, a razlika si-

lazne i stare uzlazne intonacije u dugim naglašenim slogovima čuje se izvrsno. Položaj akcenta (mjesto glavnoga tona) je ponajviše sačuvan također na kratkim otvorenim završnim slogovima (sestrā, vodā, selḍ, čelḍ, svilā, vinḍ) kao u drugim selima ove grupe. Stara uzlazna intonacija i također sekundarna uzlazna intonacija pojavljuje se u onim slučajevima, gdje se pojavljuje također u sjevernočakavskom dijalektu, ali također u slučajevima, gdje je *nema* u sjevernočakavskom dijalektu i gdje nije konstatovana ni u kojem proučenom jugoslavenskom dijalektu. (Pojava, koju je konstatovao prof. Rešetar na Visu, Dolu i Nerezišću, — c. f. *Alter steigender Akzent im Serbischen* u Archivu f. slav. Phil. XIII. p. 196., nije s ovom identična).

Bio sam vrlo iznenađen, kad sam u Velim i Malim Munama čuo ovo naglašivanje: brāt (gen. brāta), dēd (gen. dēda), jezik (gen. jezīka), šlovik, medvid, otāc (gen. ocā), dolāc, tobolāc, danās ili na preposljednjem slogu: jīgla, mīsec (trabant), séga (mjesto svega), ditēšce, grīšnik, nevēsta, rékla, krēšu i t.d., ali također klīšće, póc, vān, samān, zēt (štok. uzeti), prīt, sést (štok. sjesti), jīst, hčerú, krāst, póstelj, óblak. Kadgod je akcenat povučen na nekadašnji preposljednji nenaglašeni slog i onda je silazni: rûka, rûke, rûki, rûku (i štok. rûku), z rûku; pl. rûke, rûk, rûkan, rûke, ali na rukáh, z rukámi; zanimljiva je također akcentuacija riječi selḍ: selḍ, selā, selü, selḍ, vok. sēlo, selü, selón; pl. séla, sél, selón, séla, u séli, séli; hčĭ (štok. kći) se sklanja ovako: sg. hcé, hčeré, hčerĭ, hčēr, hčĭ, hčeré, hčerú; pl. hčēre, hčēr, hčerán, hčēre, hčeráh, hčerámi.

O svojstvu ovoga uzlaznog akcenta mogu reći, da interval uzlaza dosiže kadgod jednu kvintu, da se glas ne diže — čini se — u skoku, nego se jednoliko penje od početka do svršetka sloga, a snaga ekspiracije raste prema svršetku izgovora dotičnoga sloga. Takova je po prilici priroda staroga uzlaznoga i sekundarnoga uzlaznog akcenta također u Liburniji, zbog čega bi trebalo obzirnije postupati u identifikaciji „čakavskoga“, i „posavskoga“, (kako ga Ivšić opisuje u Radu 187.) ili bi barem trebalo čekati, dok se složi više pozvanih istraživača o karakteru „posavskoga“ i „čakavskoga“ (staroga) uzlaznoga akcenta. Pitanje je ovo načelne važnosti za tumačenje mnogih pojava. Ja se ne usudujem da postavim pravilo za tumačenje uzlaznoga ak-

centa u Munama, nego postavljam samo jedno pitanje: Nije li moguće, da je u slučajevima kao brát, déd, jezik, šlovik, nevésta i t. d. sačuvana prvobitna uzlazno intonirana dužina glavnoga naglašenog sloga, (Haupttonsilbe), dok je u sadašnjim čakavskim i štokavskim dijalektima, djelomice i u slovenskim (brát = brät, gen. bráta, ali déd, gen. déda) skraćena? Još spominjem, da nema govora o utjecaju izokolnih slovenskih dijalekata na akcentuaciju u Munama, jer brkinska sela ne poznaju uzlazne intonacije. Ako je tako, onda su Vele i Male Mune spasle ostatak prastaroga načina intonacije u čakavskom dijalektu, ali dakako o tom se može govoriti samo onda, ako se ova pojava u Munama nije razvila sekundarno. Potanji studij mnskoga akcenta mogao bi ovo pitanje osvijetliti.

A sada da spomenemo posve letimično neke dijalektične pojave iz nekih sela ove grupe, a pri tome će se više paziti na oblik riječi nego na njezin akcenat, jer se u brzini nije mogao fiksirati naglasak, a nije se mogao fiksirati osobito zato, jer je na pr. u Račicama, Podgradu, Obrovu, Skadanjšćini razlika među dugim i kratkim naglašenim slogovima vrlo malena. Za Račice ćemo upotrebiti jedinstvenu oznaku $\hat{\ }^{\ }^{\ }$, koja označuje kratko silazno pomicanje tona, svakako kraće nego što je ona srednja dužina, koja je ovim znakom označena za slumsko narječje.

Vokal a se u ovoj grupi sela izgovara posve čisto. Izuzetak čini selo Račice. Kako je poznato, vokal se a, kad je dug, izgovara jednim glasom između a i o gotovo na svim otocima Dalmacije i kadgod na kopnu (na pr. u Dubrovniku); na Lumbardi se ovaj glas izgovara između a i e (Kušar: Lumbardsko narječje, Nastavni Vjesnik III. od 4. sv. p. 324.). Kušar označuje ovaj vokal s e, pa ćemo i mi tako označiti ovaj glas između a i e u Račicama. No pored ovoga ima u Račicama također mućenje vokala a u á (među a i o). Obje pojave dolaze samo u naglašenim slogovima. Čuje se dakle: (mâjka, kâmiñe, Křâñac, tãmo, zãmem (štok. uzmem; završni m ne prelazi u n!), odnãmem, mãlin, požãñem, podã ñ, mãnu. Kako se vidi, a se pretvara u a samo pred konzonantima m, n i ñ i za njima.

Glas ę zabilježen je u ovim slučajevima: mêt (mati), jêrak, dêt, prêprot, lêtstovica, têko, uvêko, unêko, nêš, ukrêst (ali ukrála), oprêt, jedêñ, sêd (sad), nêm (nama), vogêñi, konêc, otêc, rukêv,

kêd (ali nenaglašeno kadī), vêje (štok. odmah), užgêt, kêko, sê-
 řew, kotêw (kotao), pakêw (pakao), nêgaw (nagao), žêw (žao),
 lêgak, lahêt, nohêt, kêvran, sêgdar, vên, tobolêc i t.d. Ovaj vokal a
 se pretvara u a bez obzira na njegovo etimologijsko podrijetlo,
 i za to se ne može navesti osobito tumačenje.

Čisti glasovi a u naglašenim slogovima: zrâsaw, mâceha, zgorâni, kâwcow, žâjan, jâdro, zâjac, mrtâw, jâbuka, zidârom, kravârom, gospodârom, mlâji, slâji, sa pored saz mjesto s u slu-
 čajevima kao sa sestra, saz ruku, saz glavu, sa ženu (ali s hčerjû, s kostjû, z rêdju), sa šibu, sa zidârom, vâvik, očâtovstvo, grâbac i td.

Račićanima se rugaju susjedi zbog ovakoga izgovora vo-
 kala a, i oni se stide svoga vlastitoga govora.

Glas se e u naglašenim slogovima često prejetira. To je
 specifično kajkavska pojava susjednih brkinskih sela. Možda je
 odavle prodrila i u čakavska sela tipa Žmiñ u centralnoj Istri.
 Kako je prodrila u Račice, može se pokazati na ovim primjerima:
 zêet, čêra, čêkat, šêst, têtac, vêrvat, kuntênat, mêsto, zvêzda,
 lêto, kolêno, mêra, nevêsta, zelêenje, pêrje, rêdak, vriêća, bêw
 (bijel), sêdom, dêvet, dêset. Isto se opaža i u Skadanjšćini,
 Obrovu, Podgradu, Podbižama. Pored toga govori se također:
 početak, popêw, susêd, kudija, dîver, grîh, hlîp, klîšća, lîp, mîh,
 mîsec, vrîme, srîća, lîtina, človêk, vêra.

ě je u Račicama nedosljedan. Ipak je ikavizam jači nego
 ekavizam, a jednako u svim ostalim selima ovoga tipa. U Pod-
 gradu i Račicama zabilježio sam nadra, ali ųnezdo, u Poljanama
 i Munama nâdra i gñezdo. Štokavsko-čakavska oaza pozna samo
 nîdro ili nîdra i gñizdo (prema naglasku u Vodicama).

Vokal o se sužuje u primjerima kao p^uostelj, r^uoy; početno
 o pokriva v: v^uorek, (štok. orah), v^uogêñ, v^uokno, v^uon. I jedno
 i drugo je nastalo ovdje pod utjecajem Brkina. U Munama nema
 ni jedne ni druge od tih pojava. U svim selima kaže se teplo,
 toplina mjesto štok. toplo; teplo, teplit govore u svim štokavsko-
 čakavskim selima.

l na kraju sloga pretvara se u Skadanjšćini, Obrovu, Pod-
 bižama, Podgradu, Račicama i Staradu u bilabijalno w, a u Po-
 ljanama, Velim i Malim Munama, u Pasjaku i Šapjanama u la-

biodentalno v. Možda je i ovaj razvitak nastao na istarskom tlu pod utjecajem susjednih kajkavskih sela. U Liburniji je l na kraju sloga sačuvano, premda mu fiziologijska svojstva nijesu svuda jednaka (u Marčeljima i u Sv. Mateju ovaj je l jasno guturalan, a možda je jednak onome „grubom“ l, što ga je opisao prof. Rešetar (Der štokavische Dialekt, p. 126.).).

Prijedlog vъ pretvara se u Skadanjšćini, Obrovu, Podgradu, Račicama u u, u Munama, Pasjaku, Brgudu i dr. glasi va. No čini se, da se u mjesto va u pomenutim selima razvilo pod utjecajem brkinskih sela, jer sam u Račicama zabilježio sačuvano va u vāč (štok. u što), a tako se kaže samo u spoju s u, dakle u vāč (!). Inače vapit, Vazām, vavik, a sve su to primjeri, kakovih imade također kod sviju ostalih novijih naseljenika po cijeloj Istri izuzevši Peroj.

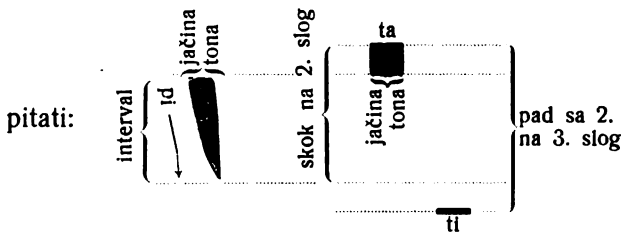
Još želim upozoriti na nestalnost odražavanja ě u Munama. Zabilježio sam: cvet-cviće, leto-litina, seno-sinokoša; mera, beseda, ded, len, nevesta, vetar, belo, tesno, zrelo, presan, celi, retko, zvezda, telo, vera, koleno, dren, venac, brest, delo. sused; bičva, brig, crikva, čripnja, črišnja, črivo, dite, dica, diver, divojka, grih, drivo, (štok. stablo), dvisto, klišće, kudilja, medvid, lip, livo, misec, lik, posić, sijat (u Liburniji set!), slip, srića, obisit, vavik, zapovid, snig, zadiven i t. d. Za Mune Vele i Male i za Žejane znamo pouzdano, da je *sve* stanovnike tih triju sela ovdje naselio u godinama 1510.—1525. kao „vertriebene Unterthanen aus Crabathen“ Krsto Frankopan kao zakupnik podgradskoga feudalnoga kaštela. (Cf. Bidermann, Neuere slav. Siedlungen p. 367., gdje se spominju i naseljene porodice. Mnogo je imena tih porodica sačuvano do danas u spomenuta tri sela. Bidermann se vara, kad naselje „Seyach“ u listini smatra brkinskim selom Zajevše. „Seyach“ su bez sumnje Žejane, jer u ovom selu živu još i danas porodice prezimena Sanković). Iz kojih su to dijelova Hrvatske doseljeni, ne znamo, jer ih listina poblize ne navodi, ali po narječju možemo suditi, da je njihova predašnja domovina bila čisto čakavska, i to smještena negdje sjevernije nego onaj kraj, iz koga su došli ikavsko-južnočakavski i štokavsko-čakavski doseljenici u Istru. Moglo bi se reći: dijelakat ovih sela čini prijelaz od sjevernočakovskoga dijalekta Hrvatskoga Primorja ka južnočakovskomu dijalektu dalmatinskog kopna. U staroj Krbavi i u sjeverozapadnoj Bosni treba po prilici tražiti staru domovinu ovih stanovnika. Nikako

ne možemo odobriti Bidermannu, kad piše: „... in der That sind die Tschitschen nicht mit den Istrianer Rumänen za verwechseln, wenn schon ihr Name auf die letzteren übergegangen und zum Ausdruck eines Kollektivbegriffes geworden ist, der auch letztere in sich begreift“ (o. c. p. 363.). Bidermann tumači posve krivo ime čič od čiča (stric) — jer je to riječ u svim južnoslavenskim dijalektima Istre nepoznata. Bidermann ne prihvaća identifikaciju De Franceschija Čiča s Morlacima i smatra Čiče mješavinom Slavena i Romana, u kojoj je slavenski elemenat pretežniji. Uistinu znači Čič balkanskoga stanovnika rumunjskoga govora, a ime Čič je isprva identično s pojmom Morlak i prelazi kao nadimak na sve novije naseljenike na kraskoj visoravni u Istri (cf. sub v. čič u rječniku).

2.) **Ikavsko-južnočakavski dijalekat** jednoga niza sela u središnjoj Istri, kojima bismo pradomovinu mogli tražiti u sjevernijim dijelovima dalmatinskoga kopna, ali ne ondje, gdje bijaše središte refleksa a mjesto e iza palatala u korjenitim slogovima. Taj se dijalekat govori u *Sv. Petru u Šumi* (Jukini, Turčinovići, Pariži ili Dragovanci, Banovci, Ivaki, Lovrini, Hlombari, Grgani, Pamići), u *Svetom Ivanu*, u selu — ili bolje reći u onom skupu sela, što ga je analizirao Zgrablić (o. c.) — *Sv. Ivanu i Pavlu* (Gajmovići, Maretići, Zabrežani, Kaščergani, Šajini, Zgrabljčići), u *Krajcar-brigu*, (Slutim, da se u imenu Krajcar-brig krije kontaminacija porodičnoga imena Krajač ili Krajac „Mathias Crajatsch“ bijaše vođa kliških pribjega (der Klisischen Priwegen), koji su bili naseljeni na pustošima u blizini Žminja (Schwingkha) u godini 1585. (Bidermann o. c. p. 368.)) pa u grupi sela, koja leže kao oaza : *Grdo Selo* (porodice : Mogorović, Opašić, Banišić, Belić, Drndić), *Katun*, *Butonigla* ili Tončići (porodice : Šajković, Glavanović, Bašić, Drndić), *Kršikla* (porodice : Kišić, Petrović, Blašković, Dušković), *Kaščerga* (porodice : Ukotić — jamačno mjesto Vukotić, Dodić, Belušić), *Jukani*, *Ukotići*, djelomice također *Novaki* (Motovunski) i *Trviž*. Ovim se selima dijalektnički najviše približuje također *Brgudac* na kraskoj visoravni (porodice : 21 Ivančić, 15 Brajković, 13 Turković (iz Žejana), 12 Klobas, 7 Radak, 6 Sanković, 1 Grbac (iz Lanišća), 1 Ribarić (iz Semića) 1 Kalčić, 3 Mauša; prema već navedenom indeksu iz Lanišća). Ni ovaj dijalekat nije jedinstven, no nedostaju mu sve one karakteristične oso-

bine, koje smo naveli za sjevernočakavski dijalekat središnje Istre, a suma osobina spaja ga s druge strane s dijalektom štokavsko-čakavskih „Slovinaca“. Od „Slovinaca“ se razlikuju prije svega time, što nemaju specifično „štokavskih“ osobina št, žd ni akcenta noga, sestra. Akcentuaciju bi trebalo pobliže proučiti. U Sv. Petru u Šumi čini se da postoji dvostruki akcentat u riječima kao: jûhâ, dûšâ, vînô. Osobenost ovoga akcenta mogli bismo izraziti ovako: snaga ekspiracije na početku je prvoga sloga jednako jaka kao na početku drugoga sloga; pomicanje tona na prvom slogu je *silazno*, a ne ravno ili uzlazno kao inače u različnim drugim dijalektima; početna visina ovog silaznog pomicanja tona je jednaka visini tona na drugom slogu; među prvim i drugim slogom postoji posve mala pauza, ali bez prekida disanja. Takovo akcentovanje pričinja mi se mostom, koji nas vodi k akcentuaciji svîla, glâva, jûha i možda još prije nego ka svîla, glâva — prema sêstra, žêna, kao što se naglašuje na pr. u Kašćergi. Samo treba još reći, da spomenuti most ne bijaše neposredno posljednji, preko kojega je došlo do akcentuacije svîla, glâva. U *Melnici* kod Barbana opazio sam posve jasno, da je snaga ekspiracije na prvom slogu kod silaznog pomicanja tona bila veća nego kod drugoga sloga, dok drugi slog bijaše tiše i *više* izgovoren. Netom prijeđe snaga tona na prvi slog, nastaje pogibao, da visina tona spadne; kad ova tiša visina tona na drugom slogu spadne ispod visine tona na prvom slogu, nema prirodno starome položaju glavnoga tona spasa. Ipak moram ovdje istaknuti, da pomicanje tona kvantitetske dužine u slučajevima rûkâ, glâvâ nije dovoljno proučavano ni zapaženo. Prije svega nije ispravno, da ova dužina pred najvišim tonom i pritiskom (Nachdruck) idućega sloga *mora* imati *uzlazno* pomicanje; *može* ga imati, ali ga uvijek ne mora imati. Pomicanje tona ovoga dugog sloga može biti također *ravno i uzlazno*. Vrlo sam se čudio, kad na pr. u dijalektu Medulina, Krnice („slovinška sela“) pa i u čisto sjeverno-čakavskim (liburnijskim) selima (Jankovići kod Matulja, Draga Mošćenička i u mnogim drugim mjestima Liburnije) nijesam čuo uzlazno nego za cijelu kvartu i više silazno pomicanje tona kod ovoga dugog sloga, a pri tomu je glavni ton i pritisak ostao na idućem slogu, čak sam ostao pod dojmom, kao da se govornik silaznim pomicanjem tona (kod čega je i jakost polako popuštala) upravo sprema, da prebaci svom snagom viši ton i pritisak (Nachdruck)

na idući slog. Grafički bi se ovaj način akcentuacije mogao označiti ovako:

Muzički bi se ovako izrazilo: Glas počinje s *mf*, pada decrescendo po prilici za kvartu, skoči za sekstu na drugi slog, koji se u opreci s prvim slogom izgovara forte i staccato. *Prvi* slog traje jednu polunotu (♩), drugi šesnaestinku (♫). Treći slog pada za jednu oktavu i izgovara se *pp*. Treći slog traje kao ♩.

U Ruscima („slovinsko“ selo u župi Beram, 2 km daleko od Berma) našao sam kvantitetsku dužinu pred naglašenim slogom ne silaznu nego ravnu, koja se grafički može prikazati ovako: ▶

U okolici Kastva je ona dijelom ravna dijelom uzlazna; kada je uzlazna, onda ne pada ni snaga tona nego raste, dakle grafički: ▶

Mislim, da ravni i osobito silazni izgovor ove dužine nije prvobitan, nego da je prije toga bio uzlazan. To zaključujem po akcentuaciji Medulina, Marčane itd., gdje se u zatvorenim slogovima izgovara cvitāk,¹⁾ pětāk, četītāk, ali u otvorenim cvitka, pětka, četřtka, kao gláva, rúka, rúke (gen. od rúka, pored rúkě), ak. je rúku, vok. rúko, nom. pl. rúke, gen. pl. rúk, dat. pl. rúkän. Da je naime silazno pomicanje kvantitetske dužine pred naglašenim slogom starije nego uzlazno, ne bismo imali akcentuaciju cvitka, pětka, četřtka, gláva, rúka i td., nego cvitka, pětka, četřtka, gláva, rúka. Svakako treba za svĭla, rúka pretpostaviti silazno pomicanje nenaglašene kvantitetske dužine. To se isto mora učiniti također za sĕstra, čĕlo, gdje je jamačno poslije nekadašnjeg vrlo blagog uzlaznog pomicanja tona nenaglašenog sloga (stoga imamo danas štok. sĕstra, sĕlo) ovdje ondje ono blago uzlazno

¹⁾ Pod > razumije se ovdje tek silazno pomicanje tona dugoga sloga, dok se glavni ton [visina tona i pritisak (Nachdruck)] nalazi na zadnjem slogu.

pomicanje tona promijenjeno u silazno pa je napokon postalo sēstra, žēna. Da je lakše nastalo sēstra, žēna nego svīla, rūka, vidi se iz dijalekata, koje spominje prof. Rešetar u svom djelu: „Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten“ (p. 23).

Što se tiče ikavizma tih sela, može se reći, da u tome ne zaostaju za „slovenskim“ selima. Ekavskih primjera ima samo kod nekih riječi. Ovi posve određeni ekavski primjeri pojavljuju se kao petrefakti, ali ne svi u svim selima. Ovi primjeri pojavljuju se i u tim i u slovenskim selima *uvijek* samo u ekavskom obliku: *čēsta*, *celīvati*, *dēkla* (sluškinja), *dēlo*, *dēlati* (no u mnogim selima *dīlati*, *dīlkati* znači štok. *djeljati*, *rezbariti*), *ōbe* (štok. *obje*), *pēteh* (štok. *pjetao*), *pēga* (Sommersprosse), *pēgast* (fleckig), *sēno*. *Vrlo često* dolaze i ove ekavske riječi: *susēd*, *vēnac*, *tēlo*, *kōren*, *korēne*, *starešina*, *lēs* (građevno drvo), *lēsa* (ljesa), *kolēno*, *trēska* (štok. *trēska*), *vēra*; u *nekim* selima se botanička imena pojavljuju rado u ekavskom obliku: *brēst*, *brēza*, *klēn* (štok. *klījen*), *slēz*, *hrēn*, *sprēž*. Adverbi mjesta sa starim završnim *ē* imadu *vrlo često* ekavski oblik: *ovde*, *onde*, *tote* (ili *tute* u Pomeru, Premanturi), ali *svuda samo* kadi ili di ⟨ *gdi* ⟩ *kādē*.

Kad se ovako promatra glas *ē* i kad se uoči masa drugih ikavskih primjera, mora se za sva sela, gdje se ovako govori, zaključiti, da ovaj proces nije nastao na istarskom tlu, nego se njegov izvor mora tražiti izvan Istre u staroj domovini doseljenika.

U svima se ovim selima javljaju oblici *krest(i)*, *rest(i)*, mjesto kuća govori se *hiža*, ništo za *aliquid*, nič pored niš za nihil, u mjesto *va*, a kod *sviju* starosjedilačkih čakavaca u Istri kaže se samo *krast*, *rast*, kuća, *nēč* za *aliquid* (ili *nēš*), niš za nihil. U *nekim* selima upotrebljavaju se naizmjenice pored oblika *nāč*, *pōč*, *zāč*, *ūč* (nikako *vač*! *vač* govore samo starosjedjelački čakavci i stanovnici pretežno ikavskoga čakavskoga dijalekta na kraskoj visoravni, koje smatramo prijelazom od sjevernočakavskoga dijalekta ka južnočakavskome) i t. d. *nāšto*, *pōšto*, *ūšto*, a to upravo dokazuje, da je u Dalmaciji i Bosni bilo „čakavskih“ dijalekata, u kojima je još *prije turske pogibije* pored *ča* u samostalnom položaju moglo postojati što u vezi s prijedlogom pored oblika na *-č*, i da moramo i ovu pojavu pribrajati ka prelaznim osobinama čakavštine prema štokavštini. Ne vjerujem dakle na akomodaciju novih doseljenika na stare ekavske dijalekte Istre, jer znadem, kako su ljudi konservativni u svom na-

rječju. Ipak će o ovoj mogućnosti prilagođivanja biti više govora kod opisa narječja „Slovinaca“.

3.) Štokavsko-čakavski prelazni dijalekat „Slovinaca“.

Ponajprije valja razjasniti naziv ovoga stanovništva, koje zaprema dobru trećinu čitavoga poluotoka. Taj naziv nije izmišljen, nego je svuda u narodu poznat, gdje se to narječje govori. Stanovnike ovoga novonaseljenoga dijela poluotoka starosjedilački Hrvati i Slovenci zovu Vlahi, njihov kraj Vlašija, njihov jezik vlaški jezik ili zaik, premda nije svakomu često puta jasno, gdje zapravo počinju sela tih Vlaha. No taj nadimak, koji sami stanovnici za sebe ne upotrebljavaju, sam po sebi nije dovoljan. Istina je, da se ovi ljudi, koje je mletačka vlada preseljavala iz Dalmacije u Istru od god. 1449. do god. 1651. i koje je zvala samo „morlacchi“, sami ne nazivaju Vlahi nego „Slovinci“, a svoj jezik „slovinski jezik“. To naročito vrijedi za stariju generaciju, koja nije polazila školu, a mladi su ljudi u školi čuli i prigrlili ime Hrvat i hrvatski mjesto starijega naziva. Nazivi „Slovinac“ i „slovinski“ upotrebljavaju se u istom smislu i na kraskoj visoravni u štokavsko-čakavskoj oazi.

(U mojem rodnom mjestu Vodicama jezik se nazivlje „slovinski jezik“ ili „po našu“, ljudi se zovu „Slavinci“ (a je postalo od o radi položaja pred naglaskom), a kajkavci su ili „Brkinci“ (na sjeveru) ili „Běžjaki“ (na zapadu i jugu), njihov jezik „brkinski“ ili „bežjčki jezik“. Svijest, da si „Slovinac“ i da govoriš „slovinskim jezikom“, tako je jaka, da je na pr. hrvatska narodna stranka prigodom izbora za carevinsko vijeće u Beču bila prisiljena upotrebiti na svojim proglasima izbornicima u zapadnoj i južnoj Istri oznaku „Slovinac“ i „slovinski“, jer je ove izraze također nepismen čovjek shvatao i upotrebljavao kao opreku nazivima „Talijan“, „talijanski“, (ili „Latin“, „latinski“ kao oznaku za Istro-romane). Ljudi ovdje ne poznaju *političko* ime Hrvat ili Srbin. Tek u najnovije vrijeme prodiere utjecajem crkve i škole oznaka Hrvat i hrvatski. Tako je Jagić imao potpuno pravo, kad je u „Einige Bedenken“ (Archiv XIII, p. 397.) bio sklon, da oznake „Slovinac“ i „slovinski“ ne smatra više produktom naučnih kombinacija historičara i arheologa nego preostatom stare predaje narodne. Etničko ime sviju južnih Slavena pred osnutkom političkih država bijaše Sloveninъ i k tomu adjektiv slovenъskъ. Ime „Slovi-

nac“ donijeli su novi doseljenici u zapadnoj i južnoj Istri iz svoje stare domovine, a to je dokaz, da je negdje još živjelo staro etničko ime.

A sada ćemo objasniti, kako shvatamo pojam „štokavsko-čakavski prelazni dijalekat“. „Štokavskim“ zovemo taj dijalekat, jer u njemu ima po svim selima nekih osobina, koje su vlastite samo „štokavskim“ dijalektima, a „čakavskim“, jer pokazuje „čakavske“ elemente. Ipak se mora napose naglasiti, da se „čakavski“ elementi ne mogu protumačiti time, što ljudi ovoga dijalekta stanuju pored starosjedilačkih čakavaca, jer baš *ovih* čakavskih oznaka nema *sjevernočakavsko* narječje u Istri. Prema tome se mora otkloniti misao o kompromisnom prilagođenju ovoga narječja na arhaističko sjevernočakavsko narječje. Naprotiv mislimo, da je u ovom dijalektu spasen refleks onoga štokavsko-čakavskog narječja, kojim se govorilo na dalmatinskom kopnu na kraju XV., tokom XVI. i u prvoj polovini XVII. vijeka. Dijalekat nije svuda jednako „štokavski“ ni svuda jednako „čakavski“; niz sela voljeli bismo nazvati „čakavsko-štokavskim“, jer nema nikakvih „štokavskih“ oznaka (primarne grupe t + j, d + j glase u ovim selima č = t', j) izuzevši spojeve ništo, pošto, našto, zašto i t. d. To vrijedi naročito za mnoga sela u sjeverozapadnom kutu poluotoka i za neka sela u okolici Barbana (Melnica, Pornjana, Pontera). I inače ima sela ovdje ondje (Karojba, Rakotole), koja se slabo razlikuju narječjem od ikavsko-južnočakavskih sela (tip. Sv. Petar u Šumi, Grdoselo i t. d.), a to pokazuje, da se prelazne osobine nijesu pojavljivale sve na jedamput u pređašnjoj domovini, nego je od sjeverne Dalmacije do Neretve vodila prelazna zona od ikavsko-južnočakavskoga narječja do ikavsko-štokavskoga. Ovaj prelazni pojas bio je možda izrazitiji dalje od mora nego u primorju. Nama se dakle pričinja narječje „Slovinaca“ pravom slikom dijalekatskih prilika na dalmatinskom kopnu, a ne mješavinom južnočakavskoga narječja s nekim štokavskim osobinama. Time još dakako nije rečeno, da se ovo narječje u novoj domovini nije dalje razvijalo.

Vrlo sumnjamo, da je među ovim došljacima bio znatniji broj jekavaca (dakle čistih južnih štokavaca), jer bi oni bili ostavili jekavskih tragova po naseljenim pustošima. Među 200 do 250 većih i manjih naselja, u kojima stanuju ovi noviji došljaci, nema ni jednog jedinog jekavskog naselja. Ipak treba pretpostaviti, da

su eventualne male jekavske naseobine iščezle u masi ostalih stanovnika. Pređašnjom domovinom silnoga mnoštva naših naseljenika ne možemo smatrati čiste ikavsko-čakavske krajeve — po prilici onakova tipa, kakva je bila pređašnja domovina srpskohrvatskih kolonija u južnoj Italiji (M. Rešetar: Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens, Schriften der Balkankommission der Akademie der Wissenschaften, Beč 1911., p. 88.). Jamačno bi se goroviti kraj sjeverno od rijeke Cetine imao smatrati vrelištem selilačke struje „Slovinaca“. Ali pređašnja domovina srpskohrvatskih kolonista južne Italije ne bijaše daleko od pređašnje domovine naših „Slovinaca“. To zaključujem po nekim riječima, koje i kod jednih i kod drugih imaju isto značenje (na pr. bādnuti, bičve, brōc, cĕk, cĕkiti, dāžd, dimbōk, drīvo (u Istri stablo), hāļa, hīp, hiža, jezĕrina (u Vodicama: jezerina u istom značenju), krĕsti, krūh, krūnica, kūs, lāčan, laskītati, lāza (u Istri lāz f.), lūg, mālin, miljar (u Istri miļār), mūlica (u Istri mūlica), mūka, mūtiti, nābuhnuti (u Istri nabūhnuti), nāš (u Istri slovīnski), nāzad (u Istri nāzad; natrag je nepoznato), ōbābiti se (u Istri ōbābiti se), ōbedvi, ōcat (u Istri ocāt ili ōcat), ōrih (u Istri oriĥ), ōtka, pās babin (također u nekim istarskim selima pored bōjži pasič u drugima), pāsti se, pĕrje, piļuh (u Vodicama piļug), piplje, plāšt, plĕska, plōčka, pōdveza, pĕč, pišega, pūca, pūč, rālica, répac (u Istri pored rābac ili rābac također rébac, brēbac, vrēbac ili s naglaskom na kraju rābāc, rĕbāc i td.), résti, rūho (u Vodicama rūha f., plahta za krevet, rūšce odijelo za djecu, u narodnoj pjesmi ženske haljine), sĕkar (u Istri svĕkar), sĕkarva (u Istri svĕkarva), sĕstrić, sīmo, sīrište (u Istri sirište), škrīnja, slīva, smācen (u Istri zmācan), spīta, stēpliti (u Istri steplīti), sūh, sūr, škāre, škōda, škōditi, škūr, štĕkati, štōkniti, šūma, šūrta, tĕpal i tĕpa (u Istri tĕpa), tić (u Istri samo u značenju ptice, preneseno također „vragolan“), tōte, trlicati (u Istri trličāti), ūlica, ūzgati (prez. ūzgem, u Istri ūzgāti - ūzgen), vāñ (u Istri vāļe), večernja (u Istri večĕrņa), vihor, vitica (u Istri vitīca samo vjenčani prsten), vlāsi, voñati (u Vodica voñāti = zaudarati kao u Mundimitru), zābiti - zābim (u Istri zābiti - zābin ili (u Vodicama) zābiti - zābin), zāva, zbāban, zgūliti, zīpka, žūk (Rešetar: o. c. Wortschatz p. 323-390).

Rumunske riječi u Rešetarevu Rječniku upućuju nas na odnose ovoga stanovništva s rumunskim selilačkim pastirima. Uostalom pokazuje i rumunjska riječ puca („penis“, cf. rječnik sub

puca), da su i srpskohrvatske kolonije južne Italije imale dodira s rumunjskim selilačkim pastirima. Poblize u rječniku! Mišljenja, da je na narječje „Slovinaca“ moglo utjecati sjevernočakavsko narječje središnje Istre, pobijaju naročito dvije okolnosti. Prije svega nije bilo sjevernočakavskih stanovnika na onom području, na kojem su se u vrijeme svoga dolaska naselili „Slovinci“. Pregled priložene dijalektološke karte poluotoka uvjerava nas, kako daleko ide kajkavski dijalekat „Bezjaka“. Tvrdo sam uvjeren, da su njegove granice prije onih strašnih godina kužnih pošasti na početku XVI. vijeka (Schiavuzzi o. c. p. 89. sq.) išle još dalje na zapad, svakako do crte, koja spaja sela Grimaldu i Trviž u smjeru prema Poreču. Time ne mislim reći, da je sav Bujski i Porečki Kras prije dolaska „Slovinaca“ bio naseljen južnim Slavenima, ali čini se, da neki kajkavski utjecaji (osobito u dijalektu „Slovinaca“ na Bujskom Krasu) otkrivaju stare kajkavske tragove. Tako se na pr. u Brtonigli — u samom mjestu — pored svega dosta čistoga „slovinškoga“ dijaleka čuje kaj, a okolica (Krasica, Karšete, Baredine, Buruli i t. d.) govori ča, zašto, pošto, našto i t. d. Na ovaj sjeverni dio „Slovinaca“ utjecao je dijalekat „Bezjaka“ osobito u selima na granici, a to su Žrnovac, Topolovac, Kupči Brig (nekada Cupaz Breg, a od opstanka osnovne škole Lege nazionale „Cuciani“, kao što su prekršteni Dolinci kod Lovrečice u Bassanello ili Kmeti kod Sv. Marije na Krasu u „Metti“), Kubertun, Šterna, Gamboči, Martinčići, ali uza sav kajkavski utjecaj opaža se južnočakavski tip dijalekta, a ne sjevernočakavski, koji je raširen u središnjoj Istri. O području južno i zapadno od crte Poreč—Trviž preko Tinjana—Kanfanar—Sanvinčenat—Barban ne može se uopće ništa reći, da li 'je prije dolaska „Slovinaca“ igdje bio kompaktno naseljen južnim Slavenima, što više se čini, da je ovaj dio Istre bio naseljen Istroromanima prije teških godina kužne pošasti.

Kako je kuga harala i prije XV. vijeka, može se suditi po izvještaju, koji je god. 1375. poslan u Mletke (u dijalektu „Slovinaca“ Benëce, fem. pl. tant., gen. Benëc): „L Istria tutta può dirsi deserta.“ Najgore pak bijaše u prvoj polovini XVI. vijeka. Onda su u Novigradu i Umagu bile nastanjene samo nekoliko kuće, Poreč je god. 1580. imao samo 300 stanovnika, mnoga naselja iščezoše za uvijek, a u drugima se naseljuju „Slovinci“, a propadaju i manji gradovi sasvim (Moncastello kod Kanfanara),

Pula ima na početku XVII. vijeka 300 stanovnika, Poreč 100 (cf. Krebs prema Benussi-ju o. c. p. 117.—118.). Već god. 1371. izginu u okolici Pule 61 selo od sviju 72. Kraj, na kojemu se „Slovinci“ naseliše, bijaše prije njihova dolaska pustoš.

Tu su isprva naseljavani seljaci iz Italije, no oni nisu bili otporni i propadoše. I tako dođoše na red „Slovinci“, koji kao novi kolonisti dadoše Istri drugo lice, kakvo ima još danas. Talijani su danas u neprilici, kad govore o etnografiji novijih kolonista, pa govore o Morlacima, Južnim Dalmaticima, Boke-ljima, Crnogorcima, Albancima, Grcima i Cipranima, samo da ne moraju jasno reći, da je 99% južnih Slavena i 1% ostalih narodnosti sa Balkana. Struktura narječja na području „Slovinaca“ nesumnjivo pokazuje, da silna masa novih doseljenika potječe iz štokavsko-čakavske prelazne zone dalmatinskoga kopna. Očito je, da su ovi južni Slaveni u kulturnom pogledu zaostajali za starosjedilačkim južnim Slavenima u Istri — dakako bez *svoje* krivnje — ali je njihovoj prirodnoj energiji i njihovu žilavom zdravlju uspjelo, da ustraju u ovom okuženom kraju i oni ga polagano preporodiše. Druga okolnost, koja govori protiv pretpostavke miješanog dijalekta „Slovinaca“, jest ta, da je „magistrato dei beni inculti“ neprestano pazio i zahtijevao, da se došljaci nasele *kompaktno*, samo da ih mogu lakše nadzirati i kontrolirati. Tako nastadoše posve nova sela na mjestima, gdje prije nije bilo naselja. (De Franceschi o. c. p. 357—370). Stoga se dijalekat „Slovinaca“ može smatrati vezom među čakavštinom i štokavštinom, kako je njegov opstanak slutio i pretpostavljao Jagić (Archiv XIII. p. 165.—166.)

O dijalekatskim pojavama slovinskoga narječja bit će govora u opisu narječja Vodica, jer se štokavsko-čakavska oaza na krasnoj visoravni ne može odijeliti od narječja „Slovinaca“, šta više je moguće, da oni „Slovinci“ u oazi na visoravni potječu od doseljenika, koji su isprva živjeli na Porečkom Krasu, pa su se kasnije, svakako samo malo kasnije po svom dolasku u Istru preselili u više i hladnije, zdravije i bujnije pašnjačke krajeve na krasnoj visoravni.

4.) **Crnogorski jekavsko-štokavski dijalekat perojski.** (Stanovnici zovu svoje selo Pěroja (fem. gen.), a „Slovinci“ kažu Perđj.).

Stanovnici sela su Crnogorci. 10 je porodica došlo u Istru pod voćtvom Miše Brajkovića. (Danas nema Brajkovića u Peroju, ali ima Drakovića i Brajića. Možda je ime Brajković loše pročitano u listini?), a 3 pod voćtvom Miše Ljubotine u julu 1657 iz kotara Crmnice (Schiavuzzi o. c. p. 242). Sada su u Peroju ove porodice: Maričević, Draković, Pšpović, Vūčetić, Vūčerić, Brájić, Radđlović, Skđko (jamačno mjesto Uskoko s gubitkom nenaglašenoga u — nadimak!). Selo broji po prilici 350 stanovnika, koji su svi pravoslavni s izuzetkom nekoliko porodica „Slovinaca“, koje su pred malo godina kupile zemlje u Peroju. Ne ćemo se zadržati kod ovoga narječja. Dovoljno je da se konstatuje ovo: perojski dijalekat je posve odijeljen od Slovinaca, jer Peroj leži kao oaza u području istroromanskoga jezika, a jedina na zapadu dopire do mora, ali ipak dolaze Perojci u više prigoda u kontakt sa „Slovincima“ (koje Perojci zovu „Bunjevci“) cf. tumačenje Bunjevac od Bonifac kod Ivana Antunovicha (Rasprava o Bunjevcih i Šokcih, Beč 1882., p. 57.), no struktura perojskoga narječja je *potpuno* crnogorska. Ovdje nema ni traga tako znamim južnočakavskim osobinama. I vokalizam i konsonantizam, i morfologija i sintaksa, i rječnik i akcent — sve je crnogorsko. Mnogo je toga u ovom narječju propalo (aorist i imperfekt), mnogo sintaktičkih obrta stoji pod utjecajem talijanskoga jezika, ali je ovo narječje ipak dragocjen ostatak crnogorskoga govora iz polovine XVII. vijeka. Ponajviše odskače u ovom narječju reprodukcija nekadašnjega poluvokala. U naglašenom položaju izražava se kao vrlo široko ě (Rešetarevo a^e), a u nenaglašenom položaju kao normalno e. *l* na kraju sloga ne prelazi u o, nego u jedan glas, koji uz pasivan položaj usana nije ni a ni o, nego je *ponešto* reduciran, a smatramo ga za onaj glas, iz koga se zaokruženjem usana mogao razviti glas o, a daljim otvaranjem usana fiziološkim putem glas a. Zaokruženje usana je vrlo rašireno na cijelom području našeg jezika (t)o), a raširivanje usana zaprema vrlo malen prostor (t)a). Poblize o tomu u opisu dijalekta vodičkoga.

DIJALEKAT VODICA

Među kraskim lancima Ćičarije nalazi se u većim razmacima šest sela: Golac, Vodice, Jelovice Dane, Trstenik i Rašpor. Osim toga su posve blizu Goca oko nekadašnjega kaštela „Carsperch-a“ još tri seoca: Brdo, Gojaki i Zagrad i blizu sela Klenovščaka seoce Črnjehi. Ovih deset naselja sačinjavaju među stanovništvom kraske visoravni jednu dijalektičku oazu, koja uglavnom pokazuje iste oznake kao naselja „Slovinaca“ na Porečkom Krasu. Stanovnike ovih sela zovu starosjedilački južni Slaveni podrugljivim imenom „Ćiči“, a sami sebe zovu „Slovinci“ ili „Slavinci“, svoj jezik „slovinski“ ili „slavinski“ jezik. U prošlosti je među Vodicama i Jelovicama bilo selo Novaki. Prema narodnoj predaji preselili su se njegovi stanovnici zbog požara dijelom u Dane, dijelom u Vodice (porodica Pliško imala je nekad nadimak Nováčani). Samo tri sela ove oaze spaja pokrajinska cesta, koja vodi iz Obrova preko Ćičarije u Buzetsko zavalje, a to su sela Golac Vodice i Dane.

U nedavnoj prošlosti pripadahu Golac (s Brdom, Gojakima i Zagradom), Vodice i Jelovice Austriji, a Dane, Trstenik, Črnjehi i Rašpor Mletačkoj republici. U starom gradu Rašporu nad današnjim selom Rašporom bijaše nekada sjedište vojnoga gugenera za mletačku Istru. I danas još pripadaju nekadašnja austrijska sela političkom kotaru u Voloskom, a nekadašnja mletačka političkom kotaru u Koprui. Golac, Brdo, Gojaki, Zagrad, Vodice i Jelovice su dijelovi „slovenske“ općine u Materiji, a Dane, Trstenik, Rašpor i Črnjehi dijelovi „hrvatske“ općine u Buzetu. U Gocu je „slovenska“ župa i „slovenska“ škola; u Vodicama¹⁾ je

¹⁾ Stjepan Pavelić u novinskom članku „Bunjevačkih i šokačkih novina“ 1870, str. 35, smatra stanovnike „župe“ Vodice (onda zapravo kuracija) Bunjevacima: „Eno bunjevacah sa onu stranu istrijsanske Učke u župi Vodicam, pa i u više istrijskih župah do rieke Raše; eno jih u Liču, Mrkoplju, Vrbovskom, Fužinama...“

sada „hrvatska“ župa, kojoj pripadaju također sela Dane i Jelovice; u Vodicama je također dvorazredna hrvatska osnovna škola, koju su polazila i djeca iz Dana, dok nije ondje osnovana zasebna škola; Jelovice još nemaju škole; Trstenik i Črnjehi spadaju pod mladu župu u Brestu; u Trsteniku je pred par godina otvorena „hrvatska“ osnovna škola, a Rašpor spada ka župi Lanišće i nema škole.

Evo porodičnih imena u pojedinom selu:

1. Golac (385 stanovnika, 74 kuće — oboje prema popisu pučanstva od god. 1910; prema „Prospektu“ tršćanske biskupije od god. 1909. 549 st.) Grdčević¹⁾ Ivānčić, Jurišević, Magličica, Mamišević (nadimci: Jadrinovi, Pálačkovi, Šafarovi, Krājnovi, Vjřpčovi, Stipanovi, Jūrkinī, Rěpčovi, Jěckovi, Bucinovi, Brgāntovi, Mīnje-tovi, Bělčovi, Repēndini, Kěršovi, Pavěšini, Hěričovi i td.)

2. Břdo (prema pomenutom Prospektu 52 stanovnika): 8 Juršević (nadimci: Mārkovī, Marūnac, Dřndić, Rějac, Blāžīnka).

3. Gđjaki (prema prospektu 49 st.): 7 Gđjak (nadimci: Lūcini, Fržičovi, Pěšakovi, Paliskáčovi, Špīkarovi, Lakotičovi, Gāčarovi, Rōkīni).

4. Zāgrad (prema Prospektu 63 st.): Mamišević, Jurišević, Magličica (nadimci: Pětrovi, Frākulovi, Polājsini, Pōlini, Blāžovi, Jīkīni, Mrčānovi).

5. Dāne (prema popisu pučanstva od 1900. 403 stanovnika i 83 kuće, od 1910. 382 stanovnika — manjak zbog iseljavanja; prema Prospektu 1909. 578 stanovnika zajedno s odsutnima): porodice prema maticama od 1911.: 33 Poropāt²⁾ 20 Brājkovič, 8 Sānkovič, 5 Floridān (krnjelska porodica), 2 Rībarič (iz Vodica), 2 Defār (krnjelska porodica), 1 Būbnjič (iz Vodica).

6. Jelōvice (prema popisu pučanstva 1910. 289 stanovnika i 50 kuća; prema Prospektu 1909. 332 st.): porodice prema ma-

¹⁾ Naglasak imena iz Goca, Brda, Gojaka i Zagrada je udaren prema onomašnjem izgovoru.

²⁾ cf. Poropat u rječniku, gdje se daje nesigurno tumačenje toga imena. Sada sam sklon mišljenju da je ime složeno iz rumunjskoga prijedloga „fāra“ (= bez) i rumunjske imenice „pat“ (= postelja). Fārapat („čovjek bez postelje“ — nadimak za selilačke pastire!), odakle je u našem jeziku nastalo Parapat i konačno (a>o) Poropāt).

ticama 1911.: 35 Čendäk, 6 Jurišević, 4 Mamilović, 4 Poropät, 3 Ivānčić, 2 Delfār (krnjelska porodica), 1 Segulfn.

7. Trstenik (prema popisu pučanstva 1900. 216 st. i 54 kuće; 1910. 207 st.; prema prospektu 1909. 281 st.): porodice prema maticama 1911.: 33 Poropät, 4 Rđtar (iz Vodica) (Rovtar (cf. slov. Rovtar, Rutar iz njem. Geräute = gorski predjel), 1 Bradčtić, 1 Brājković, 1 Maglica, 1 Floridān, 1 Valčtić (nadimci porodica Poropat: Pavlěš, Požarić (u Trsteniku je č vrlo mekano), Stipurina, Bošļeta, Tičar, Bīlinovi, Hrļjini, Šure, Klāpić, Mļlini i td.)

8. Črněhi (prema Prospektu od 1909. 50 stanovnika): porodice prema maticama 1911.: 8 Črněha, 1 Bđzić (iz Bresta), 1 Ivānčić (iz Bresta).

9. Rašpor (prema popisu pučanstva 1900. 205 st. i 39 kuća, 1910. 167 st. — manjak zbog porasta u iseljavanju radnih sila u Ameriku i zbog preseljenja nekih porodica u okolicu Rovinja; prema Prospektu 1909. 242 st.; stanje porodica pred 36 godina prema indeksu u Lanišću: 26 Božić, 6 Poropät (sada stalno iseljeni u okolini Rovinja i Poreča), 1 Šverko (iseljena u okolinu Kastva). Nadimci: Čele, Picko, Ivše, Purin, Mišer, Čuk, Lukić i t. d.

10. Vodice (prema popisu pučanstva 1900. 611 st. i 90 kuća; 1910. 503 st.; prema Prospektu 1909. 693 st. Manjak u posljednjem popisu pučanstva potječe od privremene odsutnosti radnih sila i zbog trajnog preseljenja nekih porodica). Stanje porodica prema maticama 1911.: 32 Rībariç, 14 Poropät, 11 Rupěna, 7 Kđsiç (no ime porodičnog rejona; Kosiçi), 4 Jurišević, 4 Miļević, 3 Rđtar, 3 Pliško, 1 Urbān (krnjelska porodica), 2 Būbnjiç (iz Poljana), 2 Prēgel (iz Vipavske doline u Kranjskoj), 2 Ujçiç (iz Malih Muna), 1 Sānkoviç (iz Dana), 1 Šverko (iz Klenovščaka), 1 Ivančić (iz Bresta). Nadimci, koji su zanimljivi s bilo kojeg razloga nalaze se u rječniku.

Vidjeli smo, da se Jelovice, Vodice i kaštel Raspurch pominju prije 14. vijeka. U listini ca 1330. (Cod. W. 594. f. 123., drž. arhiv u Beču) pored Muna i Vodica pominje se ime sela „Pradem“, a god. 1358. (Cod. W. 594. f. 122., drž. arhiv u Beču) u obliku „Padem“. Nije moguće reći, koje bi to mjesto imalo biti. Jamačno se može pretpostaviti, da je pored Vodica postojalo također drugih sela prije dolaska novih naseljenika. God. 1414.

(24 maja) općenito se govori o selima pod jurisdikcijom Raspora ovako: „Ad istanza degli abitanti delle ville sottoposte alla giurisdizione di Raspo, che soffrirono grandissimi danni dagli Ungheresi nell'ultima guerra, le ville stesse sono fatte esenti per 5 anni dalle corrisposizioni di grano, di agnelli, dalla decima di agnelli e dalla contribuzione pel gastaldo, restando in vigore tutte le altre imposte e gravezze solite. Sono eccetuate da tale esenzione Muna maior (Velike Mune), Muna minor (Male Mune) e Seyanum (Žejane), che non mantennero integram fidelitatem al tempo della guerra (cf. Atti e mem., vol VI. p. 7, Senato misti vol. L., Poreč 1890.). God. 1419. (2. oktobra) spominju se sela „Mellonizza“ (jamačno Jelovica), „Novach“ (jamačno Novaki među Vodicama i Jelovicama), „Crestenich“ (jamačno Trstenik) i Vodizze ovim riječima: „Essendo state bruciate dagli Ungheresi, nell'ultima guerra al fine della tregua, le ville di Crestenich e Vodizze, i loro abitanti, così consigliando anche il capitano di Raspo, sono esonerati per tre anni dal pagamento delle decime dovute allo Stato. Trovandosi poi disabitate doppo l'incendio di vari anni addietro le ville di Melonizza e di Novach si dichiarano esenti per cinque anni da decima tutti quelli che si recheranno ad abitarvi, quando sieno o antichi abitanti delle stesse o persone non suddite di Venezia (Senato misti vol. LIII. u Atti e mem. vol. VI p. 16. Poreč 1890¹). Kako se vidi, to je dragocjena vijest, jer se po njoj može suditi, da su ta sela bila ostala posve nenaseljena. Nije moguće vjerovati, da su mogla biti nanovo naseljena već u toku 15. vijeka, jer se baš od god. 1469. spominju česte turske navale (1469., 1470., 1471., 1472., 1476., 1477., 1478., 1482., 1493., 1498., 1499.), pa su zbog toga mnogo trpjeli sjeverni dijelovi polutoka — osobito kraska visoravan. (Schiavuzzi, o. c. p. 84.). God. 1490. spominju se na austrijskom i mletačkom Krasu bosanski bjegunci sa svojim stadima. Držim, da *ovi* bjegunci nisu naselili spomenutih 10 sela, nego su se oni vjerovatno smjestili u selima, gdje se govori čisti čakavski dijalekat (tip Poljane, Podgrad. Račice i t. d.), Premda nema izravnih vijesti, kojima bi se poduprlo nagađanje, mislim, da ne griješim, ako nagađam, da

¹) Schiavuzzi o. c. p. 84. je pogriješio. kad za ovu vijest sub 4, pod crtom citira „per descensionem Rother“ Senato misti u Atti e mem. cit. VI. 23., jer se u istinu vijest o ovim selima nalazi na str. 16, pod god. 1419., dne 2. oktobra).

su predi današnjih stanovnika u štokavsko-čakavskoj oazi došli ovamo tek u početku 16. vijeka. Baš pred svršetak XV. vijeka utvrđuje koparski načelnik Domenico Malipiero Golac („Golani“, 1499.), a u septembru 1499. javlja rasporski kapetan, da su Turci već pred Modrušem i da kane provaliti na Kras i u Furlansku. Dne 26. septembra već su na kraskoj visoravni, haraju i pljačkaju (cf. M. Sanudo, *Rapporti della republica Veneta coi Slavi meridionali*, Arkiv za povjesnicu jugoslavensku, VI. p. 90. Zagreb). Dne 11. jula 1501. spominju se Turci u Podgradu.

Poslije početka prvoga mletačkoga rata u god. 1508. osvaja Krsto Frankopan Podgrad, zatim Rašpor i Pazin. Rat se nastavlja. Damjan Tarsia, zakupnik sela „Dobillane“ (Rutar misli, da su to Dane), a možda su Poljane, kako ja mislim računajući, da je pisanje u listini nejasno) osvaja 1511. Podgrad, no 1512. opet ga drži Frankopan i ostaje zakupnikom do god. 1525.; god. 1520. Austrija ga imenova rašporskim kapetanom, generalnim kapetanom Gradiške i Marana. Obrana cijele granice prema Mlecima je u njegovim rukama (Rutar o. c.). On uništava kaštel Raspor i naseljuje — kako je već rečeno — sela Mune i Žejane s protjeranim podanicima iz Hrvatske (Untertanen aus Crabathen, cf. Bidermann: *Neuere slav. Siedlungen*), pošto su pređašnji mletački podanici otišli. Moguće je doduše, da u njegovo vrijeme dođoše u ostala sela gospoštije podgradske i Rašpora i druge porodice. no za to nema izričitih potvrda, a Rutar se neispravno poziva na Bidermanna, da je Frankopan Hrvatima naselio „das Gebiet jenseits des Gebirgszuges“ — u ovom slučaju također cijelu štokavsko-čakavsku oazu. Listina kod Bidermanna govori samo o „Gross- und Klein Munach“ (Velike i Male Mune) i „Seyach“ (Žejane), a ne govori o „Gebiete jenseits des Gebirgszuges“. God 1521. je s Mlečanima sklopljen mir: Podgrad ostaje Austriji, a Rašpor Mlecima. God. 1525. naslijedi Frankopana Nikola Jurišić, general hrvatske granice. God. 1533. sud odlučuje o međašnom sporu među austrijskim i mletačkim podanicima.

Dne 7. januara 1528. kranjski staleži ističu potrebu „mit etlichen Tschitschen oder anderen, die nach Modrusch oder Bründl gelegt werden könnten, ain gegenwer wider die Martolosen aufzurichten“ (Bidermann o. c.). Želji je udovoljeno. God. 1530. bijaše zabranjeno Čićima u Istri i na Krasu kao onima, koji „ausser Lands gesessen“, kupovanje žita u Novom Mjestu,

u Notranjskoj i u Metlici (Bidermann o. c.). God. 1539. predlaže kraljevski komesar Erazmo von Thurn molbu Čića, da im se doznače pusta zemljišta na Krasu i u Istri, Kralju Ferdinandu s preporukom („Ugarski akti“ u c. i kr. drž. fin. arhivu u Beču, Bidermann o. c.). Molbi se udovoljava samo djelomično i stoga polazi jednomu turskomu emisaru za rukom, da mnoge Čiće nagovori na povratak u Tursku. Povratak je doista izvršen iduće zime (De Franceschi: L Istria, p. 405.). To su pozitivni historijski podaci, iz kojih ne saznajemo ništa *stalno* o naseljenju pojedinih sela naše dijalektičke oaze.

Da je bilo „Čića“ — eventualno i pravih, istrorumunskoga jezika — također u zapadnoj Istri, potvrđuje De Franceschi (o. C. p. 494), koji spominje (po Kandleru), da je u kriminalnim aktima god. 1500. neki optuženi, zapitan o svojoj domovini, odgovorio, da je „Ciccio da Segna“, a drugi je rekao, da je „Ciccio da S. Michele di Leme“ (selo na Limskom Kanalu u Istri). Kako su „Čići“ identificirani s „Morlacima“, lijepo pokazuje ova vijest: Ivan (Hans) Fuchs, potkapetan senjski, piše Franji Barbu, gospodaru Kožljaka (Wachsenstein), dne 19. oktobra 1568., da Turci kane namamiti Čiće (Zitschen), da se presele u Obrovac i njegovu okolinu (tada u turskoj Dalmaciji). O tome javlja Barbo svomu prijatelju mons. Andriji Gentiliniju, pazinskomu prepozitu, ovo: „Heri ho rezeuto la pnte inclusa letera del sig. vice-cap, di Segna, il quale mi scrive, qualmente li turchi fanno praticcha di levar li *morlachi* d'Istria, et meterli apreso Obrovaz... Credo che molti quali sono soto il dominio Veneto e maxime li poveri si patriano levar, per essere di quelli lochi stati (De Franceschi o. c. p. 404.). Jasno je, da sve došljake u zapadnoj i južnoj Istri kao i na kraskoj visoravni nazivlju na početku njihova preseljavanja u novu domovinu sad nadimkom „Čići“ sad nadimkom „Morlaci“, a to je dokaz, da nadimci mogu imati preširoko značenje, dotično tumačenje, koje im ne pripada.

O preseljavanju novih došljaka iz zapadne i južne Istre na krasku visoravan nema nikakove vijesti. Ipak je sigurno, da se mnoga karakteristična porodična imena, kojih ima mnogo na kraskoj visoravni (osobito u našoj dijalekatskoj oazi), javljaju baš u naseljima zapadne i južne Istre. To su napose ova porodična imena:

a) *Gradovich* (spomenuto 1526. u Rovinjskom Selu, cf. Schiavuzzi o. c. p. 93.) ili *Gardevich* (spomenut 1558. u Sutlovreću Pazenatičkom, cf. Schiavuzzi, p.), sada *Grdevič* u Gocu, Skadanjšćini (iz Goca);

b) *Brajkovič* (sada seoce sa 175 stanovnika prema Prospektu od 1909. u župi Trviž), Brajkovič dolazi često na više mjesta — čini se — u zapadnoj Istri, samo ga nema u Peroju. za koji Schiavuzzi navodi Mišu Brajkovića iz god. 1657. (o. c. p. 242.), ali ondje ima porodica Brajić (sa štokavskom dorsalnom jezičnom artikulacijom izgovora ć). Brajkovića ima sada mnogo u Danama (oko 20 porodica) i u Brgudcu (15 porodica). Možda bi se ime porodice Brankovich, kako je navodi Schiavuzzi (o. c. p. 93.), iz god. 1525., imalo ispravno čitati Brajkovič. Ovaj čas ne znam, ima li u Rovinjskom Selu Brankovića ili Brajkovića.

c) *Milovič* pored *Miljevič* i Miljovič u Vodicama. „Milibitz“ (Jure Bray Milobitz god. 1523. u Sv. Ivancu kod Žminja kao „Krabat so jetzt der Türken halber heraus zogen ist“, c. Bidermann o. c. p. 367.), Milovich da Zvonigrad (spomenut 1585. kao naseljenici u Premanturi kod Pule, cf. Schiavuzzi o. c. p. 107.). Ne mogu reći, da li ta porodica sada postoji u zapadnoj ili južnoj Istri.

d) *Poropat* (cf. sub Poropat u rječniku).

e) *Rupena* (sada 11 porodica u Vodicama), inače ima Rupena i Rupenović samo kod Baderne. Rupenovich se spominju 1558. među osnivačima Nove Vasi kod Poreča (cf. Schiavuzzi o. o. p. 98.). Prema narodnoj predaji Rupena je najstarija porodica u Vodicama.

f) *Vratovič* (5 porodica u Podgaćama); Vratovich među osnivačima Nove Vasi 1558. (Schiavuzzi o. c. p. 98.).

Sve ove porodice žive od pamtivijeka u spomenutim selima kraske visoravni, no u narodu nema ni traga uspomeni, da bi se njihovi predci bili možda preselili ovamo iz zapadne i južne Istre. Moguće jest, da su ove porodice nezavisno jedne od drugih u različito vrijeme i različitim putevima došle u Istru, no ako se pomisli, da je u XVI. vijeku po zapadnoj Istri strašno harala kuga, a da je kraska visoravan za pastire bila primamljiva, mo-

žemo s priličnom vjerovatnošću računati s time, da je nastalo preseljenje mnogih porodica iz zapadne i južne Istre na visoravan, a to dopušta — ako i ne potvrđuje — identičnost dijalekta štokavsko-čakavske oaze i „Slovinaca“.

Što se napose tiče podrijetla mnogobrojnih porodica Ribarića (32) u Vodicama, treba spomenuti, da su njihovi preci došli ovamo iz Dalmacije prema narodnoj predaji. Kada i kuda, ne znaju ni najstariji ljudi, a svi vele samo to, da su prije Ribarića bili sigurno u selu Rupene. Porodica Ribarić ima od najstarijih vremena još i u selima Lupoglav i Semić (dakle u području nekadašnje gospoštije Mahrenfels), a inače nigdje u Istri (par porodica Ribarić na Porečkom Krasu došle su onamo u XIX. vijeku iz Vodica), Među porodicama Ribarić u Lupoglavu i Semiću s jedne strane i u Vodicama s druge strane ne postoji nikakva rodbinska veza, stanovnici Vodica uopće ne znaju, da ondje ima porodica istoga prezimena. Tako je neznatna veza među ovim selima. Ipak je moguće, čak vjerovatno, da su to grane iste potodice Ribarić i da se za obje grane može pretpostaviti zajedničko podrijetlo „iz Dalmacije“. Kako su u području gospoštije Mahrenfels (sada Lupoglav) god. 1523. i nešto kasnije (god. 1527. je zakupnik gospoštije Petar Kružić, hrabri branitelj Klisa, tada kapetan u Senju) naseljeni „Tschizen aus Crabatten“, nalazi se u „Beschreibung des Gschlos Marenfels sambt allen güldt und herlichait, 2. Juni 1523; urbar u staleškom arhivu u Ljubljani (Vicedom-acten, Lit. M. 3). Danas ima porodica Ribarić u Senju (jamačno uskočke porodice!) i u Dalmaciji. Tako su uskočke porodice i Tintar, Tintor, koje su se iz Senja doselile u Cres (cf. Sladović: Poviest franjevac). Kod Sinja u Dalmaciji ima i selo Ribarić. Porodica Ribarić nadoh i u Hetzendorfu kod Beča. Oni su trgovci peradi iz Celidofa u susjednoj Ugarskoj. Govore ikavsko-čakavski.

Nećemo ovdje da govorimo o jednakoj nekadašnjoj narodnoj nošnji na kraskoj visoravni i u zapadnoj i južnoj Istri, o ostalim identičnim pojavama folklorističkim, ali svakako treba istaknuti veliko bogatstvo narodnih pjesama, koje su do pred 60—70 godina bili svakodnevnii izražaj narodnoga života. To su bile „bugârštine“ „Slovinaca“, koje danas treba smatrati izumrlima, jer se sada pjevaju ovdje ondje u svečanim prigodama (u svatovima, na proštenjima i sl.) samo kao rijetkost i uspomena na „starinski“ način pjevanja (pivati po starinsku, bugâriti). To su

deseterci s cezurom iza četvrtoga sloga. Sadržaj je epski, epsko-lirski i također posve lirski. U pjevanju se *prva* četiri sloga stiha (dio stiha pred cezurom) ponavljaju kao neka vrsta refrena. *Ove* su narodne pjesme pjevane na dvije melodije, jedna za djevojke i žene i druga za muškarce, kako su ovi pjevali i „bugarštine“ („po žensku“ ili „na miło“ i „po mušku“ ili „zatêgnjeno“). Objе melodije su tužne i melanholične poput običnih junačkih naših pjesama. Za vrijeme moga boravka u rodnom mjestu Vodicama u god. 1906.—1908. nastojao sam da upoznam nekadašnje najbolje pjevače „bugarština“. Poznao sam mnogo starijih ljudi kao pjevače „bugarština“, kao dobre „bugarčine“, ali se onda broj dobrih poznavalaca „bugarština“ ograničio na nekoliko starih žena i muževa. To su bili sami analfabeti (1. Jādre Būbnić — „Pěckin“, tada u dobi od 69 godina; 2. Gřgo Kōsić — „Vodopřija“, tada u dobi od 66 godina; 3. Jivān Rībarić — „Līk“ tada u dobi od 73 godine; 4. Jivān Rōtar — „Cěk“, tada u dobi od 53 god., sulud čovjek s izvrsnim pamćenjem pjesama, koje je naučio od neke babe Jāge Juriševičeve iz Brda kod Goca, udate u Vodicama i preminule u Vodicama pred 24 godine u starosti od 75 godina; 4. Ursa Rībarić — „Slāmarova“ (moja majka), tada u dobi od 69 godina; 6. Ursa Rōtar — „Frlānova“, tada u dobi od 68 godina; 7. Jūre Brājковиć — „Břkeš“ (iz Dana), tada u dobi od 76 godina; 8. Māte Sānkovič „Soldatič“ (iz Dana), tada u dobi od 58 godina (izvanredno inteligentan autodidakt); 9. Tōne Mamiłovič — „Rějac“ (iz Jelovica), 78 godina; 10. Jākov Jivānčič — „Jakovina“ (iz Goca), 59 godina). Oni su spominjali još bolje „bugarčine“ ili „bugarčine“ ili „bugarčinke“ iz svoga djetinjstva i zrelijega doba, a tvrdili su o njima, da su od njih naučili „bugarštine“. Od ovih sam ljudi zabiježio oko 70 „bugarština“. Za čudo nijedan njihov stih nema više od 10 slogova, a ja sam se svakako nadao, da ću naći barem tragove dužega stiha, Mjesto toga slušao sam češće varijante iste pjesme, i to sad varijantu početka, a sad varijantu svršetka pjesme. „Bugarštine“ nisu uvijek od početka do kraja jasne, pojedine činjenice nisu uvijek logički opravdane. Ipak nam pružaju krasan primjer bogatoga duševnoga života ovog naroda. Moje je čvrsto uvjerenje, da su možda sve, a svakako premnoge ove „bugarštine“ baština iz stare domovine. Turskih riječi nema u njima osim ovih: harač, čorda i nekoliko puta delija. U njima je jezik ži-

voga sadašnjega govora, a samo *rijetko* nailazimo u ovim narodnim pjesmama na starije oblike. Tako je u njima običan imperfekt (3. lice sg.), a u živom govoru nikada. U narodnoj pjesmi: „obujala“, u živom narječju samo „obuzela“ i t. d.

Mnogi su motivi jednaki motivima u narodnoj pjesmi uopće. Bojevi s Turcima su predmet epskih pjesama. U njima se spominju ova lica: Králjeviču Márko, „junak Mate“ (jamačno Matija Korvin), „Mišre“ i „Bõsan junak“, „Jânko od Sibîne“, „junak Rade“, „Latković Ivâne“, „dîte Marijâno“, „Mišate hajdûće“ u vezi s mjestom „Liño“ (očito Livno), „Sěń“ i „Biļjevo“, u istoj pjesmi, „Jûre Trgovčan“, „junak Stõjan“, „junak Bõgdan“, „junak Jîve“. U epsko-lirskim pjesmama: „Omerka divõjka“, „mlâda Olivêrka“, „Davida divõjka“, „Jâgica divõjka“, „divõjka Mâra“, „sěstrica Milica“, „Sěńanka divõjka“, pored „Skendar junak“, „sêle Añelija“ u vezi s „Králjeviču Márko“, „Borjan junak“, „Jerman“, „junak Stîpan“. Pored Sěnja, Liña (također Biloliñ-grade pored bilo Lino u istoj pjesmi) i Biljeva spominju se još ova mjesta i krajevi: Šrbenîk (očito Šibenik), Bûdim-grad, Kõsovo, Mõrava, Grâdi i Kotâri, Primõrje, Zagõrje, Dûnaj (kao rijeka). U pjesmama dolaze nazivi „Vlâhi“, „vlâški“, „vlâško mõmče“, „vlâšinka divõjka“.

Starije su generacije pjevale i druge „pîsme“ osim „bugarština“. To su lirske pjesme pretežno romantičnog sadržaja (osmerci). Ima i šaljivih pjesama.

Karakteristično je „pjevanje“ tužaljki, za koje nema osobitog imena. U njima djevojke i žene po nekoj osobitoj melodiji plačem i tugom izražavaju svoje osjećaje za pokojnim nabrajajući pritom njegove vrline. Ovaj glasni plač i bol pun je sadržaja i para srce slušalaca. Dakako ne zna svaka žena jednako „lîpo gûditi“. U selu se dobra zna, koja je žena u tom spretnija. Ne „gûdi“ se samo, kad neko umre (u kući, na grobu), nego također na polju, u šumi, kad ima razloga za tužaljku ili naricaljku (kad je dugo odsutan muž, otac, brat, sestra, majka). Za mrtvim se nariče dugo iza smrti njegove, također i godinama. Nema govora o najmljenim narikačama. Tužaljke su poznate također kod *sjevernih čakavaca* u Liburniji. Bio sam svjedok ovakovim scenama naricanja na groblju u Kastvu. Ovo se naricanje u Liburniji zove „narêkovat“ (štok. naricati, narikača, naricaljka), u Medulinu nabrájati (i u Duvnu u Bosni „nabrajati“); pored „guditi“ Vodice, Dane, Jelovice, Golac) kaže se također žaliti (u Vodi-

cama žaliti kôga, gûditi za nikîn). U brkinskim selima su ove tužaljke nepoznate. Uopće se kod južnih Slavena ne očituje plač svuda jednako. I odrasla djeca muškoga i ženskoga roda prate svoj plač riječima, koje mogu imati jednu stalnu formu.

Rješavanje sporova u selu obavlja se češće javno, a to se zove „kâranje“, „kâрати se“. Sporovi se rješavaju vrlo često živahno i nije bez interesa pratiti dramske govore, koji se pri tom razvijaju. I zato je potrebna neka vještina, pak se u selu dobro znade, tko je u prepirkama spretan, a tko je nespretno.

Još u vrijeme moga djetinstva pjevale su se u kućama moga rodnoga mjesta u korizmi od pepelnice do Uskrsa pobožne narodne pjesme (legende) različita oblika i različite stope. Te se pjesme zovu „molitve“. Cijela kuća pjeva, a u kojoj nema dosta pjevača, ne pjeva se, nego se ide u susjednu kuću. Ostatke ovih „molitava“ u Vodicama sam također zabilježio. Mnoge su bez sumnje vrlo stare. Pjevala se i „koleda“. Običaj „prporuša“ praktikuje se još uvijek (cf. rječnik sub „prporuša“). Ovaj običaj prporuša smatram vrlo značajnim za podrijetlo stanovnika štokavsko-čakavske oaze. Mislim, da ne bi bilo teško dokazati, da ovaj običaj nije sjevernočakavski, nego će biti po svoj prilici iz Dalmacije i uopće sa Balkana donesen, a ni naziv nije valjda slavenski (ako nije možda u vezi s riječju prpa = miješanje pepela i vode i s riječju prpor = isto) nego romanski. Kod starosjedilačkih južnih Slavena na poluotoku Istri prporuše su nepoznate.

Dr Ugo Vram (Su alcuni caratteri antropologici dei Cici, Boll. d. Soc. adriatica di scienze naturali, sv. 21.) ispitao je antropološki i antropometrički 56 muškaraca i 28 žena iz Muna, Žejana, Goca i Šapjana (dakle bez obzira na narječje njihovo) i došao je do ovih zaključaka:

1. Essi sono in gran numero brachicefali - cameprosopi, la forma della lora testa è prevalentemente sfenoidale o platicefalica e la faccia è prevalentemente ovoidale.

Le altre forme di testa e di faccia sono scarsamente rappresentate.

2. La statura media è di 1677 mm pei maschi e di 1566 mm per le femmine.

3. Il colorito della pelle è quello così detto di avorio vecchio, molto chiaro nelle parti coperte.

4. I capelli sono di color castagno nella maggior parte dei casi, poche volte si trovano dei biondi, pochissime dei neri. Il colore prevalente dell'iride è il castagno.

Il pello dei baffi è in generale più chiaro di quello dei capelli, 3 volte soltanto è più scuro.

Nijesam antropolog, a ipak mi se čini, da nije teško, da se u selima štokavsko-čakavske oaze i kod „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri opazi rasna razlika stanovnika. Pored snažnih viših stasova s kestenjasto-smeđim kosama i istotakovim očima blažega izražaja ima manjina stanovnika sa slabijim stasom meke i poput ugljena tamne kose sa vatrenim očima jednako kod muškoga i ženskoga spola. U rječniku spominjem još jedan tip, koji je doduše ređi, sub „Poropat“. Jače je zastupjen manji tip s posve tamnom kosom i tamnim očima — osobito kod žena — u istrorumunskim selima pod Učkom.

I ove razlike u rasnom tipu pokazuju jasno ispravnost istine, koju su davno dokazali Rački, Jiriček, Stojan Novaković, Cvijić i dr., da su u moru današnjih Južnih Slavena bili u predašnjim stoljećima tuđi elementi u neznatnoj mjeri i da se Južni Slaveni nisu morali mnogo naprezati, da ih asimiliraju i apsorbiraju. Takav je proces vrlo dobro poznat i po ostaloj Evropi.

A sada o dijalektu u Vodicama!

I. Nauka o glasovima

(Vrlo mnogo glasovnih pojava spominje se i tumači kod pojedinih riječi u rječniku, koji je prije sastavljen).

a) Vokalizam

1. vokal a. Mjesto a pojavljuje se e u krēsti, krēža, krēdovac (dječja riječ za tat), ali krādživac; kaže se rēsti, zrēsti, narēsti, prerēsti pored rāsti, zrāsti, narāsti, prerāsti, ali samo zrāsti (uzrāsti pl. t. (cf. rječnik), samo rāst, gen. rāsti f. Ne rēbac nego rābac, ali lāstovica. I u ostalim selima ove oaze na Krasu i u „slovinским“ selima u zapadnoj i južnoj Istri kaže se samo krēsti, ali rēsti pored rāsti, no samo rāst, gen. rāsta m. Nije li u primjerima krēsti, rēsti stara harmonija vokala, po kojoj je a osnovnoga sloga prešlo u e radi prečestoga ponavljanja sloga s

i i e (kresti, resti, kredem -eš, -e, -emo, -ete, restem, -eš, -e, -emo, -ete)? Oblika kresti i resti nema *nigdje* kod starosjedilačkih sjevernih čakavaca na poluotoku, pa ni u Hrvatskom Primorju, a svuda se pojavljuju, gdje ima doseljenika južnočakavskih i štokavsko-čakavskih. Otok Cres ne poznaje kresti, resti, a sela Lič i Mrkopalj, gdje stanuju „Bunjevci“, poznaju te dvije forme. Katolici u Duvnu u Bosni kažu resti i vrebac (cf. Rešetar: Der štokavische Dialekt, p. 101; Oblak: Der Dialekt von Lastovo, Archiv f. sl. Ph. XVI. p. 430.). U donjoj Istri ima ovdje ondje rábac, ali pretežno rébac, hrébac ili rēbāc, hrēbāc, a u Peroju srabĉec (ĉ = a^e). Prijedlog *raz* se kadgod mijenja u e: resiĉi pored rasiĉi, rezdrīti pored razdrīti, rezbōjnik pored razbōjnik; i -rā- u rijeĉi, ako nije naglašeno, pretvara se u -re-: greština, pored graština i grājština (Schloss), slov. grajščina; pra- postaje pre-, jamaĉno pod utjecajem pre-: predīd, prebāba, prestrīc, preūjac. Korjenito ja- pred akcentom često biva je- a ovo ji- (s *otvorenim* i) zbog stiješnjena izgovora: jalovina pored jelovina, i jilovina, a pri tom se može i o pred naglaskom izgovoriti stegnuto kao otvoreno u (s mlohavom artikulacijom usana), dakle jilovina, isto tako Jankūja pored Jenkūja i Jiukuja; Jādre, ali Jadrīnovi pored Jedrīnovi i Jidrīnovi; Jāga, ali augm. Jagĉtina pored Jegĉtina i Jigĉtina; Jagĉtin Brīg pored Jegĉtin i Jigĉtin Brīg; jasīka pored jesīka i jisīka; jāsen, ali Jesenōva i Jisenōva Glavica, jarebīca pored jerebīca itd. Ova pojava nije po svoj priici stara, jer stari ljudi gotovo od reda ĉuvaju stariji oblik. O -ra- } bit će govora kod vokalnoga r, a u papār, gen. pāpra ne pretvara se a u o, kao u mnogim sjevernočakavskim i slovenskim narjeĉjima, ali se ipak kaže dosti mjesto dosta, a *svi* starosjedilaĉki sjeverni ĉakavci imaju samo dosta, „Slovinci“ u donjoj Istri pretežno dosti, u Medulinu dosti pored dosta, „Brkinima“ pak dosti znaĉi mnogo (dosti zlata = mnogo zlata, a u Vodicama se kaže pūno zlāta) cf. Rešetar: Der štok. Dialekt, p. 101. U rijeĉi prīsed, nāsed vidi rjeĉnik!

2. Vokal e. Naglašeno se e izgovara ĉisto, e pred naglaskom rado se stješnjuje u otvoreno i: sēstra, ali sestriĉa pored sistrīca, nediĉja pored nidiĉja, ĉetīti pored ĉitīti, ĉetītak - ĉitītak, ležāti - ližāti, jezīk - jizīk, večēra - vicēra, velīk - vilīk itd. Ispor. paralelnu pojavu u izgovoru glasa o pred naglaskom: l e iza naglaska

može postati onakovim i: pǒdveza pored pǒdviza, kâmenica pored kâminica. To je posve lokalna pojava, koju sam još opazio samo u seocu Gojaki, zbog čega se stanovnici Goca rugaju stanovnicima Gojaka. Kaže se pepeľuga, pepeliti se, za štok. pepeo samo lûg, za štok. kĕsten kaže se kostâri; tĕpa, tĕpla, tĕplo, teplina za štok. topao i t. d.

3. Vokal o. Analogno vokalu e može se i vokal o suziti, kad stoji pred naglaskom i za njim: otac pored utâc, ali đca; ôvca, ali z ôvcon pored z uvcôn; strići - ustrići; obišiti - ubišiti; obečâti - ubičâti; potepliti - putipliti; besîda - bisîda; urîh, uvâko, unâko, ili uvakǒ, unakǒ; tulîko, uvulîko; iza naglaska: vĕruvati, lâstuvica pored vĕrovati, lâstovica. O pred naglaskom se uvijek može suženo izgovoriti, a o iza naglaska ne uvijek. Ista se pojava nalazi i u Gojakima. Prema Zgrabliću o. c., p. 7. ona se sporadički javlja također drugdje po Istri. Osim toga dolazi u nekim stalnim riječima a mesto o pred akcentom: pandîljak, pastǒ, patǒk, klabûk, bašelâk, matîka, sinakǒša pored senakǒša. Po primjeru sinakǒša kod Zgrablića može se suditi, da se može suziti u Sv. Ivanu i Pavlu također e pred naglaskom, jer se ondje ne kaže sîno nego sĕno, kao kod svih novijih naseljenika (dakako osim u Peroju). Slučajevi s a mjesto o pred naglaskom mislim da su stariji nego stješnjivanje o u u, jer bi inače glasilu sinukoša a ne sinakoša. I prijedlog poli< (podle (štok. kod) redovno postaje pali-, a to za to, jer se proklitički naslanja na iduću riječ i gubi svoj posebni naglasak, pa prema tomu prelazi o pred naglaskom u a, kao o u riječi patǒk. Jednako i s istoga razloga glasi prijedlog pod u samostalnom položaju i u složenicama pred naglaskom pad: pad-orîh, pad-liĕpon, padđĕnjak, ali pǒdora. Kod akcentuacije ćemo vidjeti, kako u vodičkom narječju gube svoj naglasak u *rečeničnom akcentu* one riječi, koje su inače naglašene. Slabiji se glasovni stepen u Vodicama pokazuje u riječima zâver, četver, četveriti, ali se kaže samo četvǒro, petǒro, šestǒro i t. d. U Medulinu grobu kažu greb. Završetak -or mijenja se u ar u zâtar, zâpar i t. d. kao -er u riječi mâtâr (ak. sg. i gen. pl.), a ti oblici jamačno postadoše po analogiji. Običniji je oblik krez, rjedji kroz, ali uvijek skrǒzi (adv.). (U „brkinskim“ selima vele skoz pored skoze.) Cf. Oblak: Der Dialekt von Lastovo, p. 433.

4. Vokal i. Kao karakteristika se ovdje može navesti konsekventno pokriće početnoga i s j. To je posve nepoznato u sjevernoj čakavštini Liburnije. Što se tiče samoga izgovora ovoga glasa j, može se reći, da se izgovara s dosta izrazitim šumom trenja, premda može prijeći također u poluvokalno i: jīme, jīskra, Jīve, jīgla, jīver, jīstina, jimāti, jigrāti, jīščen i t. d. Ovo se j umeće u svim selima štokavsko-čakavske oaze, *vrlo često* i u donjoj istri kod „Slovinaca“. U Medulinu, Pomeru, Premanturi i u drugim mjestima je nepoznato. Govori so dakako također jīdro, jīst, jīlac, jīšt (jēšan) i t. d., ali ovdje j ne stoji pred etimologijskim i.

5. Refleks glasa ě. Sela dijalekatske oaze na visoravni su ikavska, a nemaju sva iste ekavske izuzetke. Vodice spadaju k onim selima, koja imadu nekoliko ekavskih slučajeva, gdje se na pr. u Gocu i Danama pojavljuju samo u ikavskom obliku. Među ekavskim refleksima glasa ě spomenut ćemo iz Vodica također one, koji se javljaju u ekavskoj formi također u posve štokavsko-jekavskim narječjima. Ekavski slučajevi za ě u Vodicama su ovi: celīvati, cēkiti (poljubiti), cēriti, cēk (poljubac), cēsta, dēkla (sluškinja), dēlo, dēlati, đbe, đbedvi, pēga, pēgast, pēteh, sēno. Ove su riječi, u koliko se upotrebljavaju, ekavske u svim selima „Slovinaca“. U Vodicama još ove: brēst, brēza, drēn, klēn, kolēno, lēs, lēsa, hrēn, slēz, sprēž, tēlo, trēska, vēra (fides), ali vīra (vjernost), ne samo u frazi „pasja vīra“, vīran (vjeran), vēnac; kōren, korēnje, slēzina, starišīna, susēd, ōvde, ōnde pored ovdē, ondē; tōte pored totē, ali samo kadī pored kadi i di. U Gocu i Danama govori se samo brīst, brīza, drīn, klīn, kolīno, slīz, tīlo, trīska, vīnac (u Medulinu vēnac). Ikavizam je u Gocu tako jak, da i „brkinska“ sela Brezovica i Brezovo Brdo pa i selo Brest nad Slumom zovu samo Brīzovica, Brīzovo Brdo i Brīst. Palatalno ņ se javlja u svim selima u gñīzdo (Vodice, Trstenik, Rašpor, a ostala sela oaze naglašuju gñīzdo); „nemo“ u Vodicama, Trsteniku glasi nīdan, nīna, nīno, u Gocu nīdan, nīna, nīno, u Jelovicama i Danama nēdan, nēna, nēno; ne unus quidem, niti-jedān ili ni - jedān ili niti - jēdan u Vodicama (u ostalim rodovima niti - jenā ili ni - jenā, ni - jēna, niti - jēno, ni - jēno); „aliquis“ glasi nikī ili nikojī, nikā - nikojā, nikō - nikojō i nikojē; *sva* „slovinška“ sela kažu za „aliquis“ nikī, a *svi* starosjedilački sjeverni čakavci nēki (u Liburniji i djelomice u središnjoj Istri) i nēki (u središnjoj

Istri ondje, gdje nije poznata kvantitetska dužina poslije naglašenog sloga, na pr. u Žminju). „Nemo“ kažu u Liburniji nīkī, „keiner“ nī - jedān, nī - jenā, nī - jenō, u „slovenskim“ selima donje Istre „nemo“ različito, ali *nigdje* nīkī ili nīki, nego nidan, nedan, ni - jedan ili nīko, „keiner“ nī - jedan, nidan, nedan; aliquid u Vodicama ništo, u donjoj Istri ništo ili ništo (a to pretpostavlja oblike ništō ili radije ništō), sjevernočakavski nēč. „Nihil“ u Vodicama niš, u Gocu nič (rjeđe ništar), u Jelovicama nič (rjeđe ništar) u donjoj Istri obično niš, rjeđe nič pored ništar, u sjevernoj čakavštini uvijek *samo* niš. U Duvnu u Bosni katolici kažu za aliquid ništo, za nihil ništa, ali ne bi bilo čudo, da se gdje god kaže ništo mjesto ništo (kod štokavskih ikavaca) i nešto ili nešto mjesto nešto; oblik ništo u mnogim selima donje Istre kao sélo za štok. sélo čini to vjerovatnim. Jednako se čini stalnim, da se oblici ništo i ništo u značenju aliquid moraju dovesti u vezu sa staroslav. ně - čyto i da se ne smiju zamijeniti sa ništo = nihil nekih štokavskih dijalekata (staroslav. ni - čyto). I nīkī je dakako nastalo od staroslav. ně-kyjь, pa je očito, da se u tome razlikuju svi noviji došljaci u Istri svojim ikavskim oblicima od sjevernih čakavaca. Prijedlog přěď zadržava dakako ekavski oblik, no adverbi sprīd(a), nāprīd(a) pored napred(a) imadu ikavske oblike. Staroslav. přě- glasi pre-, a jedini je izuzetak pri- u riječima přised, prisedište, ali presāditi. Staroslav. přězde glasi kod *sviju* doseljenika prije (rjeđe prija, a kod sjevernih čakavaca na poluotoku „prěj“.

6. Refleks staroslav. ǰ. Refleks nazala ǰ svuda vokal u: Sekundarno se javlja m iza b u dumbrava, ali je značajno, da se sekundarno m pojavljuje vrlo konsekventno baš u ovom primjeru na prostranom području srpskohrvatskoga zapada. Staroslav. glābokъ kaže se dimbōk, ali glubočina pored dimbočina, štok. dubina. Dubok se u Gocu kaže dambōk, dambōka, dambōko, a dubina đambočina. U sjevernočakavskoj Liburniji kažu gubōk i gumbōk, gublīna (Kastav, Sv. Matej) — konsekventnim povlačenjem naglaska na formans -inā kao '. U Munama sam čuo zlibōk. „Slovinci“ u donjoj Istri vele redovno dimbōk. Istrorumunji dimbōk. U slučajevima gubōk radi se možda o kontaminaciji korjena đyb- i glāb, u gublīna o metatezi konsonanta l iz riječi glubīna s naknadnim umekšanjem. Nije moguće ustvrditi, da li se u dam-

bđk, kako kažu u Gocu, krije trag nekadašnjega nazala, a stalno je, da istrorumunjski jezik u mnogo slučajeva reflektira a sa њn (ăn) i un: dobađь — istrorum. dobăndi, pošaditi — istrorum. pošăndi, şabota — ir. sămbatę (ę = vrlo široko), şadьць-ir. săndęť, şaditi — ir. săndi, şmăţiti — ir. zmuntí. Cf. Belulović: Darstellung der istrorumănischen Mundart. Dissertation, Beč 1908. U Žejanama zabilježio sam također găndi = u Vodicama guditi u istom značenju (štok. narícati). Belulović dovodi i istrorumunjsko dimbđk u vezu sa đabok, pa je naš dimbđk možda vraćena pozajmica iz rumunjskoga. Teškoća je samo u tomu, što se latinsko naglašeno a pred nazalom nije pretvorilo u istrorumunjsko ä (ъ) ni u ĩ kao u dakorumunjskom (na pr. canto > ir. căntu, dakorum. cînt). Jedini izuzetak od ovoga pravila u istrorumunjskom jest glîndę > lat. glanda, a ta se riječ nalazi u svim „slovinskim“ selima u obliku glindūra, vratna žlijezda. Oblike dibok, dimbok tumače još Oblak, Archiv XVII., p. 443. i Rešetar: Der štok. Dialekt, p. 103. i Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens p. 338.

7. Refleksi staroslav. ę. Redovno se ę zamjenjuje sa e. Bez obzira na jăta f., a to je svako mjesto, koje nije izloženo vjetru, razjătiti (cf. rječnik sub jăta) ako možda ne pripada k jęti, u Vodicama je jedini izuzetak golecăst (cf. rječnik), koji je u Gocu, Danama i Jelovicama poznat kao golačăst, a po svoj prilici se javlja i u donjoj Istri (u Medulinu sam ga čuo). No a mjesto ę u glagolu zajătí = otjerati, povesti na pašu sačuvao se u Gocu, Danama, Jelovicama i u većini „slovinskih“ sela donje Istre. U Gocu se kaže također prijătí. Prema tomu je posve ispravan nazor prof. Rešetara, da se a, koje je inače čakavsko, mjesto e dugo vremena držalo osobito kod glagola jęti u starije doba, samo se još može dodati, da ova osobina nije bila ograničena na štokavsko-jekavsko i štokavsko-ikavsko područje, nego se širila također po štokavsko-čakavskom prelaznom području. Stanje „slovinskoga“ dijalekta to mišljenje potvrđuje posvema. U Vodicama dolazi u narodnoj pjesmi također obujăla mjesto običnoga obuzêla. Mjesto prijătí kaže se u Vodicama prijęti i prejęti (zamjena pri- sa pre-); jezik u dijalektu „Slovinaca“ ne pozna metateze zaĭk ili zajĭk; kaže se samo jăčmen. Tude an- glasi ja-: Jădre.

8. Zamjena nekadašnjega poluvokala. Uvijek ga zamjenjuje a. Osobito su za naš dijalekat karakteristični ovi primjeri: zâla (samo u psovki zâla bô), inače zâ pored zli, zla, zlo; kadî pored kâdi, di (Golac kâdi kao sêlo mjesto sêlo), žânen, mâlin, târen, šâlen, nâmon zbog metateze iz mânon, mâša. Prijedlog v̄b biva redovno u; va samo u ovim prefiksima; vâzda (rijetko), vâlje, vâjk pored vâvik, Vazân, vazmên, vâpiti, zavâpiti pored upiti, zaupiti; vâlje, vâvik i Vazân govore *svi* „Slovinci“, a gdjêgod također vapiti.

9. Vokalno ģ. Vokalno ģ je u Vodicama uvijek kratko, ali nije tako u Gocu, Danama, Jelovicama i u vrlo mnogim „slovinskim“ selima donje Istre. U Vodicama: Třst, třd, četřtak, čřn, čřna, čřno, střm, střma, střmo i td. U Gocu: Třst, gen. Třsta, třd, třda, třdo, četřtak, čřn, čřna, čřno (ruski čeren, černa, černo), střman, střmna, střmno i td. U Medulinu, Krnici, Mrčani je silazno pomicanje tona nenaglašene kvantitetske dužine pred naglašenim slogom prešlo također na vokalno ģ: četřtāk, mřzřti, zamřzřja i td. I početno ģ ostaje: ģvati se, ģja (u mnogim selima donje Istre řža); vrlo je dobro sačuvano u slučajevima pred nekadašnjim ģ, na pr.: vřģa < vrř pored vrli, střģa < strř, dřģa < drř, umřģa < umřř (pored ūmra), zapřģa < zapřř (pored zapra), nazřģa < nazřř (pored nâzřâ), žřģa < žřt.

Devokalizaciju nalazim u kurtřna < kortřna < křtřna. Nasuprot toj pojavi češće se slogovi -ra-, -re-, -ri- na sekundarni način vokalizuju, na pr. gradřna pored gřdřna, vřtřno, sřdřna < sřidřna (meki dio kruha pod korom), ôgřda < ôgrada, zâgřže < zagreže (cf. rječnik) i dr.; također pred-, pre- mogu postati přd-, př-

10. L, koje pravi slog, i l na kraju sloga. Slogotvorno l redovno se mijenja u u. Jedini primjer, gdje bi se moglo misliti, da još možda postoji starije ul mjesto l, dolazi u *narodnoj pjesmi* (u jednoj „bugârštini“, koja se recitira i pjeva): jalbuka < jabulka, što je nastalo dalekom metatezom glasa l, a u običnom govoru kaže se samo jabuka. Vidi također *dlažica* u rječniku.

Refleksi l na kraju sloga su različiti. Ponajviše je *danas* na njegovu mjestu a, *vrlo rijetko* labiodentalno v, ili ostaje l. Za prošlost moramo dakle pretpostaviti, da je mjesto sadašnjega a bio neki vokalni glas, a taj je postao nasljednikom glasa ģ u

onom času, kad se više nije izgovaralo alveolarnim zatvorom pomoću vrška jezika u prednjem dijelu usne šupljine, ali je tada još uvijek ostao koncentriran nabreknuti stražnji dio jezika u srednjem ili stražnjem dijelu usne šupljine. Glasovna boja ovako izgovorenoga glasa mogla je biti različita prema položaju usana, napose je boja mogla biti kao kod vokala *a*, *o*, *u* stražnjega reda. *S toga razloga* ima na području južnoslavenskih dijalekata različitih refleksa za *l* na kraju sloga.¹⁾ Glasovna boja ovoga glasa mogla je biti također među *a* i *o*, među *o* i *u* (*a* ovo *u* je onda moglo postati bilabijalno *w* i pače labiodentalno *v* daljim zaozvučenjem usana). Ovakav glas za *l* na kraju sloga (kontrakcija nabreknutoga stražnjega dijela jezika u stražnjem području usne šupljine, napuštanje zatvora pomoću vrška jezika, pasivno držanje usana, zvučna boja *a/o*) promatrao sam u izgovoru stanovnika Peroja. Iz ovakova se glasa mogao vrlo lako razviti ili *o* ili *a* prema artikulaciji usana. Mogle su djelomice nastati kontrakcije, prije nego se *a/o* razvio u čisto *a*. Glede mogućnosti fiziološkog razvitka nekadašnjega *l* upozoravam na Olafa Brocha: *Slavische Phonetik*, p. 47—48, 49. S ovoga fiziološkog gledišta može se proučavati i pojava u dijalektu „Přleka“ u donjoj Štajerskoj (Radgona Gornja, Radenci, Kapela, Ljutomer, Sv. Anton i t.d.), gdje *l* na kraju sloga u većini slučajeva glasi također *a*. Neka sjevernočakavska narječja (u Malom Lošinju: vālna, tälkal, kälk) pokazuju, da čak i slogotvorno *l* može glasiti *al*, ako je artikulacija usana pasivna.

Primjeri s *a* mjesto *l*: bīja, vīdija, pīja, plēja, žēja, krēja, ubđja, obūja, čūja, zūja; mīja (mio), bīja (bio, bijel), gnīja, vesēja, ohđja, gōja (go) i t.d.; pogibēja (pogiběľ), Krñēja (Cargnel), kaštēja, Mihovīja, dīja (dio), vrija (april) i t.d. U nenaglašenom položaju: mīsa (misao), kīseja, hvālija i t.d. Kontrakcije *a* + nekadašnje *a/o* u *ā*: kabā, pakā, kotā; pā, stā, nastā, rēka, dōša, tūka, sīka i t.d.; u slogu: bāta, zāva. No ima i djelomična kontrakcija *o* + *a/o* u *ō*, možda još ranija, negoli se razvio *l* u *a/o* u primjerima ubđja, gđja. Kontrakcija *o* + nekadašnje *a/o* kod supstantiva na kraju riječi i uopće na kraju sloga usred riječi obična je pojava: bō, sō, vō, pastō, fažō, kōca(kolca), Gōca, tabōca, dōca, bōna(bolna i t.d.

¹⁾ Cf. Leskien: *Grammatik der serbo-kroat. Sprache*, p. 112.

Prijelaz *l* u *a* ima i na kraju sloga usred riječi u dva slučaja: *stějana* (*a* kaže se također *stejena* — zbog harmonije vokala) i *Žbejānica*. Ova su dva slučaja vrlo važna za fiziološko tumačenje o prijelazu nekadašnjega *l* u *a*. Nije moguće pretpostaviti, da je ovdje prodr'o *a* po pukoj analogiji ostalih slučajeva, nego *stějana*¹⁾ potpuno odgovara štok. *stěona*(*stělna*, a *Žbejānica* (u kajkavskom dijalektu istarskom ovaj se 1014 m visoki brijeg prekrasnoga pogleda na Istru zove *Žbēwnica*) pretpostavlja *Žbēlnīca*(*Žbēlnica* (slov. *žbela*=štok. *pčela*, slov. *Žbelnici* bi u štok. odgovarala po prilici *Pčēōnica* prema *pčela*). Iz primjera *Žbejānica* može se zaključiti, da je *l* prešlo u *a/o* i *a*, prije nego je od uzlaznog akcenta (') nastao silazni (^), prije nego je od *svilā* preko *svīlā* nastala *svīla*, jer bi inače glasilo *Žbējānica*, a ne *Žbejānica*, posve analogno primjerima u štokavskom: *gřoće*, *kōnica*(*kōōnica*, *zāova* pored *mōba*(*moōba*, *diōba*, *seōba*, *veōma* i t.d.

No kad se bilo gdje u donjoj Istri mjesto dugog kontrahiranog konačnog sloga u naglašenom položaju pojavljuju kratki slogovi, dakle *ā* mjesto *ā(a+a/o)*, onda treba uzrok tražiti u tomu, što se *svi* otvoreni dugi vokali u konačnim slogovima u ovim narječjima (na pr. u *Medulinu*) izgovaraju kratko, pa se ondje prema tome ne može govoriti o tome, da se nekadašnje *l* na kraju sloga izgubilo. U *Medulinu* se ne kaže samo *kotā*, *kabā*, *pakā*, *pitā* (*pitao*), nego također *rūkē*,²⁾ *Pūlē*²⁾ i također u zatvorenim slogovima *glāvōn*, *Pērōn*, *ženōn*.

Možda nas štok. riječ *pōgibija* (iz *pogibje*+*l*+*a/o* a ne iz *pogib*+*ija* upućuje na to, da su *izuzetno* u dijalektima, u kojima se razvio o iz *l* preko *a/o* ili direktno preko *o*, također ostali tragovi slučajeva *a*.

Prelaženje *l* u *a* zahvatilo je i nekoliko slučajeva *l* na kraju sloga: *prēteļ* pored *prēteja*, *grēdeļ* pored *gredeja*, *učiteļ* pored *učiteja*.

Slučajevi, gdje *l* na kraju sloga ostaje, češći su nego u čisto štokavskim dijalektima; ovo se pak posvema podudara s pretpo-

1) *stějana* kažu i „Bunjevci“ u selu *Krivom Putu*. Njihovo je narječje opisao Dr Grga Tomljenović u *Nastavnom Vjesniku*.

2) Gen. sing od *rūka*, *Pūla*. Začudo gube u *Medulinu* neke najčešće upotrebljavane riječi s kvantitetskom dužinom ispred naglašenog konačnog sloga u gen. i instr. sing. pomenutu dužinu. Na pr.: *rūka*, gen. *rūkē*, *glāva*, gen. *glāvē*, instr. *rukōn*, *glāvōn*, ali *Pūla*, gen. *Pūlē*, instr. *Pūlōn*.

stavljenim nekadašnjim stanjem, jer je to više sačuvano l na kraju sloga, što je neki dijalekat sjeverniji i bliži čistom čakavskom dijalektu. Osobito na kraju sloga usred riječi l se rijetko mijenja: krīlce, čēlce, tēlce, sēlce, kōlce; Bīlca (gen. od Bīlac), Mīlca (gen. od Mīlac), kīlca (gen. od kīlac), pīlca, jīlac, gen. jīlca (štok. jelac), tēlca (gen. od telāc), kālca (gen. od kālac), mūlca (gen. od mūlac), pālca (gen. od pālac) i dr.

Pored tǫhal (štok. truo) kaže se obično tǫha, pored pǫhal obično pǫha (raspadnut u prašinu), dīl pored dīja (dio), mīsal pored mīsa, rāsol.

Labi dentalni v pojavljuje se u: kadīvnica, pǫhāvka (puhor).

O promjeni l u a poslije vokalnoga r vidi primjere ondje. Zanimljivo je kod onih primjera, da ukidanje hijata među r i a iščezne, netom vokalno r izgubi akcent. I u našem dijalektu ima oblik ūza pored uzēja (cf. Rešetar: Der štok. Dialekt, p. 109.).

11. Vokalno počinjanje riječi (Anlaut), hijat i ispadanje vokala.

O Vokalu i na početku sloga već je spomenuto, što je trebalo spomenuti. Pred početnim a ima kadgod j: Jāga (hip. od Agata), Jādre, jantār pored jentār (oltar), jāklo (ocjel), jaklèn pored jeklèn (iz ocjeli), a sve su to primjeri, gdje na početku stoji tuđe a. J stoji također pred e u riječi Jēva pored Eva, pred o u jōpet pored običnijega ōpet (a), pred u u jūžina, jūžinati, ali se ne kaže jučēr nego učēr (a). Hijat se najradije uklanja umetkom j, rijetko kada umetkom v: nāvuk pored nauk, pāvuzina pored običnijega pāvžina (štok. paučina).

Ispadanje vokala na početku riječi događa se na isti način, kako je to opisao Zgrablić za dijalekat Sv. Ivana i Pavla (Zgrablić, o. c., Pula 1905., p. 23.—24.). Usred riječi lako ispada osobito vokal i u 1. i 2. licu pl. imperativa: rēcmo, rēcte, bērmo, bērte, govōrmo, govōrte, pīšmo, pīšte, trēsmo, trēste, skāčmo, skāčte i t. d. Pored toga upotrebljavaju se također obični puni oblici. U glagolu dōčkati ispada vokal e, ali u ovom obliku i s ovim naglaskom znači doživjeti (dōčkati bōlja vřimena), a dočēkati znači isto što štok. dōčekati. U oblicima hōmo, hōte ispada s i također konsonant d. Kako se vidi, vokal se usred riječi može izgubiti jedino poslije naglašenog sloga; ta je pojava značajna za vrlo mnoga narečja Bosne, a događa se u daleko većem opsegu. Treba se upravo čuditi, kako rođeni štokavci često unaka-

žuju svoj lijepi govor ovakovim izostavljanjem vokala (učint mjesto učiniti, govòrt mjesto govòriti i sl.).

Mjesto punoga oblika infinitiva čuje se u Vodicama također kraći bez *i* na kraju. No u tom pogledu ima izuzetaka u samom selu. Neke porodice ne upotrebljavaju nikada kraćih oblika, u Gocu su kraći oblici posve nepoznati, isto tako i u Danama, Jelovicama i u većini „slovinskih“ sela donje Istre. Ova konsekvantna upotreba punih infinitivnih oblika je bez sumnje t. zv. „štokavska“ osebina „slovinskoga“ narječja. Štok. išao kaže se u Vodicama šā bez *i*, koje se lako izgubilo poradi svog nena-glašenog položaja, a šā se izgovara s kratkim *a*, a to je *jedini* izuzetak za nekadašje *a + a/o*. Možda je *a* ovdje kratak po analogiji nenaglašenih slučajeva naša, dōša, pōša (u Gocu našā i t. d.), možda je nekada u prošlosti postojao oblik sa već povučenim akcentom iša, pri čemu je došlo do gubitka kvantitetske dužine poslije naglaska i onda do gubitka početnoga *i*; ova druga mogućnost je manje vjerovatna, jer se prvotno naglašeno *i* ne gubi ('stōk mjesto istok, 'sūs mjesto lsus, 'Sūkrst mjesto lsukrst, 'Līja mjesto Ilija i t. d. ali jīgra, Jīstrija, jīme), šta više gubitak početnoga *i* se zbiva i zbivao se sigurno samo u položaju pred naglaskom, prije nego se akcenat povukao. Najprije je nastalo 'šā, 'zgubit, 'strēsti=istrēsti, 'spēči=ispēči, 'stōk=istōk, 'Sūs=Isūs, 'Sūkrst=Isūkrst i t. d. nego dōša—došā, nāspa—naspā, pōbra—pobrā, dakle prije procesa pomlađivanja u našoj akcentuaciji. Možda bi se kratko ā u šā moglo potumačiti utjecajem *rečeničnoga* akcenta, no o tomu kod rečeničnoga akcenta.

12. Kontrakcija. Pored već spomenutih kontrakcija *a + a/o* ili *a i o + a/o* u *o* ima još pojedinih kontrakcija, koje su karakteristične i za druge južnoslavenske dijalekte, na pr. prēte], nāpro (nāprao < nāpravo (cf. riječnik), nīsan, nīdan, nīna i sl.

b) Konsonantizam

Prije svega treba istaknuti u vodičkom dijalektu osobitost zvučnih konsonanata na kraju riječi. U Vodicama ostaje zvučna kvaliteta, a ne događa se kao kod *većine* sjevernočakavskih narječja, da zvučni konsonanti na kraju riječi postaju bezvučni. No snaga ove zvučnosti nije velika, premda glasiljke jasno dolaze u

titranje. *Trajanje i snaga* zvučnosti ovih konsonanata na kraju može biti posve individualna. Svakako se može kazati, da se veliko mnoštvo „slovenskih“ sela također u donjoj Istri razlikuje po ovom zvučnom izgovoru konačnih konsonanata b, g, d, v, ž, z od bezvučnog izgovora većine ovih konsonanata (b kao p, d kao t, v kao f, ž kao š, z kao s, g kao k ili također kao h ili γ) u sjevernočakavskim selima središnje Istre. Što se pak tiče sjeverne čakavštine u Liburniji, već je istaknuto, da čitav niz sjevernočakavskih sela u krajnjem sjeverozapadnom kutu Liburnije (Jurđani, Bréšca, Pérmani, Mūčičevā Rāvān, Zvonécā, Korēnskō, Brajani, Krivā, Gāšpāri, Pérka, Škrāpna, Sūšni) ne pozna bezvučnoga izgovora zvučnih konsonanata na kraju, a ni ostala sjevernočakavska Liburnija ne izgovara barem zvučne konsonante v i g svuda bezvučno, nego v na kraju ostaje v, a g postaje zvučno ħ (kao česko h u riječi hlava), a onda se kadgod pretvara u bezvučno h.

Kako zvučni i bezvučni izgovor zvučnih konsonanata na kraju može biti promjenljiv također i na vrlo ograničenom području, pokazuje štokavskočakavska oaza na kraskoj visoravni. Selo Goláč s Brdom, Gojacima i Zagrdom spada po mnogim značajkama više ka Danama i Jelovicama nego ka Vodicama, a ipak ondje izgovaraju zvučne konsonante d, b, ž, z, g bezvučno, dok u Vodicama, Danama, Jelovicama, Trsteniku ostaju zvučni. Za Vodice mogu još spomenuti, da labiodentalno v na kraju može prijeći u bilabijalno w i u, ali ne mora prijeći, a to se događa također usred riječi, kad slijedi konsonant. Vrlo su rijetki izuzeci u Vodicama, da zvučni konsonant na kraju postaju bezvučni ili obratno, da bezvučni postaju zvučni. Pored žřd, gen. žřdi (der Langbaum) može se čuti žřt gen. žřti, pored bōk, bōka također bōg(bōk, gen. bōka (die Flanke). Krajnje g prelazi pred bezvučnim konsonantima iduće riječi često u h: Bōh - će te; Bōh - se smīli; Bōh - te je dā, a g pred neposrednim zvučnim konsonantom biva ħ: Bōħ - znā pored Bōg - znā, Bōħ - da jě pored Bōg - da jě. Ali: Bōg - me je rīšija, bōgme; nĕg - mi se smīli, no: neħ - zā me, neħ - kī (nĕg⟨nĕgo nakon ispadanja o) i sl.

B, d, z, ž u grupama konsonanata, kad je drugi konsonant bezvučan, prelaze dakako u bezvučne p, t, s, š, zvučno v ostaje nepromijenjeno (ili biva kadgod w), ali nikada ne postaje f, kao u mnogim sjevernočakavskim dijalektima (ne u svima!). Zvučno v ostaje jasno zvučno također iza s i h, pa stoga mislim, da se

Leskien *ljuto vara*, kada općenito tvrdi, da štokavsko v postaje bezvučnim pred svakim nijemim glasom (Serbokroat. Grammatik, p. 101). Izvodio sam fiziološke pokuse kod čistih štokavaca iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije, pa sam se uvjerio, da labiodentalno v ostaje zvučno, kad za njim slijedi nijemi glas, s i h, i da je prema tome Budmanijevo mišljenje ispravno. Da ima štokavskih narječja, u kojima v prelazi u f, gdje se dakle izgovara *ofca, oščar, sfēt*, može inače biti istina. Poznata pojava, koja postoji i u Vodicama, jeste, da bezvučno p, t, k, s, š, c, č na kraju riječi pred zvučnim konsonantom iduće riječi postaje b, d, g, z, ž, z=dz (z), ž=g=dž. Obratno postaju zvučni b, d, z, ž na kraju riječi ispred idućega bezvučnog konsonanta bezvučni, zvučno g postaje u ovom slučaju ili k ili h. Zanimljiva je promjena prijedloga k sa idućim konsonantom ili vokalom:

1.) k pred bezvučnim konsonantom (p, f, t, k, s, š, c, č), pred nazalom n, m, pred likvidnim r, l postaje h (bezvučno Brochovo h);

2.) k pred zvučnim konsonantom (b, d, g, z, ž) postaje zvučnim spirantom grkljana ħ koji je u ovim slučajevima posve identičan s češkim h (Brochov ħ). I pred d također ħ: ħđavlu.

3.) k pred idućim h gubi se, jer se ponajprije pretvara u h: na pr. ħži (ka kući)(h+ħži)(kħži);

4.) k prei v, j i pred palatalima *ń, ĺ, ć* postaje h.

5.) k pred idućim vokalom postaje h.

Mislim, da k postaje h preko aspiriranog izgovora k (po prilici *k^h*), a bezvučno h je *moralo* dati odgovarajuće zvučno ħ (češko h) pred idućim zvučnim b, d, g, z, ž i đ. Uostalom ovo se ħ čuje također i na kraju riječi pred idućim b, d, g, z, ž iduće riječi: *strāħ za nīħ, grīħ bōjži* i t.d.

Ovdje dodajem, da se n i ń pred idućim „tvrdim“ k i g izgovaraju kao *ɳ* (Brochovo velarno „ɳ“) i *ɳ*, a isto tako se m (zvučno bilabijalno m) pred idućim f ili v izgovara s labijalnodentalnim zaporom; a - n - može postati - m - pred zvučnim -b, dakle n-b a i nb postaje mb (m-b).

Prijelaz s(š) i z(ž) pred idućim č, ž, š, ņ zbiva se i u Vodicama, dakako š pretvara se pred ž, ņ u ž a ž+ž daje ž. To vrijedi također za prepoziciju s iz sъ kao i za s iz izъ: š čistin sŕcon, š čistoga sŕca; 'živin ôgrŕnon (s živin), 'živoga ôgrŕna (*iz)'z)ž + živoga), 'Šimon (*s Šimon), 'Šime (iz)z)sš + Šime), ž ņŕn (*s(z)ž + ņŕn) ž ñęga (*iz)z)ž + njega).

1. Dentali d i t

Vodičko narječje zaprema zasebno mjesto među svima dosada analiziranim dijalektima poradi neobične pretvorbe primarnih grupa d + j i t + j, no ta pretvorba nije takova, da se ne bi mogla rastumačiti iz historijskoga razvitka narječja. Primarna konsonantska grupa d + j daje ili ž ili j, a t + j daje č (Ovdje ću spomenuti, da romansko guturalno c, g pred e, i prelazi u č, ž u istrorumunjskom selu Žejanama; zabilježio sam: činč < lat. cinque, žerun̄k|u < genunchiū; jo sugu, tu suži, je suže, noi sužem, voi sužec, je| sugu (sišem i t. d.).

d + j = ž: žęža, kręža; gręži, tęži, riži; glđžen, hožęvati, grežęvati, zągręže („mimogred“, cf. rječnik); Brgužan (Brgud + jan), Medvižica (Medvidjica), męž (međ), mežā = među (mežā-ŕ, mežā-ŕe, među njega, među njih, nastalo po analogiji prema nadā-ŕ, predā-ŕ, podā-ŕ, nadā-ŕe, predā-ŕe, padā-ŕe, ali također mežū-ŕ, mežū-ŕe); razonđžen (razonodęn od glag. razonoditi, cf. rječnik).

d + j = j: pręja, męja, męjina, mlāj (mlađak), tujŕna, ŕja, graja, säje, grajan, hųji, mlājji, slājji, rđjen, posājjen, sųjen, otųjen.

t + j č: ćütiti, ćüd f., šći; mđci, pęci, strići; spęć (spavajući), hđdec, pívajuć; mđc, pđmoć, nđc, pęć, mladić, ujjć, sestrić, stęnić, tetić, Riřarić, Sanković, Juriřović, Brąjković; srića, svića, vrića, plāća; smųćen, nasićen, pozlaćen, posvećen; kręcęn, męcęn, šęcęn; vęci, krāci, krđci (komp. od krotak) i t. d.

Što se tiče područja, na kojemu ima ovih refleksa, mogu kazati, da izuzevši Trstenik, Črnjehe i Rašpor, gdje se t + j pretvara u mekano ć a d + j ponajviše u j, rjeđe u ž, sva sela djalekatske štokavsko-ćakavske oaze na kraskoj visoravni imadu tu pojavu sjeđinom razlikom, da je refleks d + j kao ž u Jelovicama i Danama, naročito u Gocu, Brdu i Gojacima češći nego u Vodicama. Tako se

na pr. u Gocu kaže također prěža, grāža, sāže, sūžen, tako da su slučajevi s refleksom j prema onima s refleksom ž rjeđi. Iste prilike vladaju u *najvećem* dijelu „slovinskih“ sela u donjoj Istri. Dva puta sam dulje vremena živio u selima Porečkoga Krasa proučavajući refleks d + j kao ž, ali nisam mogao opaziti konsekventni refleks ž, pače se jasno opaža kolebanje toga refleksa pored svega toga, što je refleks ž najbrojniji. U Badêrni, Sv. Ivānu od Štêrne, Bāčvama, Vābrizi, Frāti komparativ od sladak i mlad glase slājži, mlājži možda zbog kontaminacije slāji: slāži, mlāji: mlāži. U „slovinskim“ selima Bujskoga Krasa refleks ž nije tako običan i čest, a u južnoj Istri je vrlo jako zastupan posvuda (Rovīnsko Selo, Morgāni, Sōšiči, Golāš, Křmed, Gajāna — među Balama i Vodnjanom, na karti nije označena — i dalje do Ližnjana kod Medulina (izuzevši Medulīn, Pomêr, Premantūru i Valtūru). Paralelno s refleksom ž javlja se također refleks č u zapadnoj i južnoj Istri. No fiziološko lice nesamo ovoga glasa č (t + j = č) nego i praslav. č (u plāč, čovīk) je na mnogim mjestima zapadne i južne Istre (Korlêviči, Filipān, Mrčāna, Křnica i t. d.) drugačije nego na kraskoj visoravni. Na visoravni je praslav. č' i č(t + j *koronalno*, u zapadnoj i južnoj Istri pak *dorsalno* artikulirano. Stoga je č(t + j na mnogim mjestima donje Istre nekako „mekše“, no ipak uvijek nešto „tvrđe“ nego obično štokavsko č.

Na koji je način došlo do refleksa ž i č za d + j i t + j? Ne može se misliti na utjecaj susjednih dijalekata, jer *nijedan* susjedni dijalekat nema ovih refleksa. Treba dakle pretpostaviti samostalni historijski razvitak, koji je započeo već u staroj domovini. Što se napose tiče reprodukcije refleksa d + j sad kao ž sad kao j, može se pretpostaviti, da je među južnočakavsko-ikavskim područjima bilo jedno prelazno područje, gdje se refleks primarne grupe d + j u *istom dijalektu* mogao razviti u *dva suprotna smjera*. U jednom slučaju iz d + j nastade vrlo meko đ i iz njega j, a u drugom slučaju nastade iz d + j ponajprije također đ, onda otvrđivanjem đ i postepenim prijelazima ġ = dž i konačno ž. Ako stanemo na gledište ovakova dualizma, neće biti čudnovato, zašto ima u „čakavskim“ narječjima refleksa đ a u „štokavskim“ refleksa j, zašto „čakavski“ pisci Dalmacije barem kadgod bilježe refleks đ, a „štokavski“ rekleks j. U južnočakavskim je narječjima pobijedio refleks j, a u štokavskim refleks đ,

dok su refleksi j prava rijetkost. Prvotni *vrlo meki* izgovor d + j kao đ i t + j kao t sačuvano je u selima Medulinu, Premanturi i Valturi. Medulin pozna jedan jedini izuzetak, da se d + j izgovara kao ž, a to je prijedlog mež = među.

Što se tiče glasovno-fiziološke kvalitete j u slāji, tǰji, prēja i t. d., mogu reći za Vodice, da ima ovaj j vrlo često zamjetljiv šum trenja, a identičan je s j u jǐme, jǐskra, Jǐve. Pretpostavku zajedničkoga đ i t, iz kojih se kasnije razviše štokavsko đ i čakavsko j, štokavsko ć¹ i čakavsko ć² (cf. Jagić: Einige Bedenken, Archiv für slav. Ph. XIII., p. 391) potpuno potvrđuje „štokavski“ dijalekat u Medulinu. Da se „čakavsko“ ć srednjega stepena mora pretpostaviti za štokavsko ć, dokazuje također dijalekat srpskohrvatskih kolonija u Južnoj Italiji, gdje postoji redovni refleks č za t + j pored rjeđega štokavskoga izgovora ć (cf. Rešetar, o. c. p. 159), gdje su dakle oni iseljenici došli po prilici do istoga konačnoga rezultata u razvitku glasa č za primarnu grupu t + j, na kojemu se nalazi većina došljaka u Istri, dok za d + j (s par izuzetak na j-, koje naše dualističko tumačenje razvitka samo potvrđuju) imadu refleks g = dž (rjedje d) (Rešetar, o. c. p.), i prema tomu još sada drže srednji stepen našega ž. Još upućujem na refleks d + j i t + j i njihovo tumačenje kod Oblaka: Der Dialekt von Lastovo (Archiv f. sl. Ph. XVI. p. 437—438). Za d + j i t + j ima refleks g, č još timočko-lužnički dijalekat (cf. Belić: Dijalekti istočne i južne Srbije, Srpski dijalektološki zbornik, I. Beograd 1905.), dakle vrlo daleko od Italije i Istre, bez ikakove međusobne veze i danas i nekada. Cf. također d + j u dijalektu u Virju (Fancev: Archiv XXIX. p. 329.).

Sekundarna grupa d + j daje ili vrlo meko d ili j: mlāde, milošǰde pored milošǰje, ili se uvlači epentetičko l među d i j: orūdje, pōsudje.

Sekundarno t + j daje obično vrlo meko t: svaťa, brafa, nefak, fa, fedan, pamefon (instr. od pamet), pife, ili se među t i j uvlači epentetsko l: cvītļe, prūtļe, predvrātļe. Trēti je po mom mišljenju nastalo prije od trēiti(trētji (staroslav. трѣтнѣ) kao kōjzi(kōzji, bōjzi(bōžji nego analogijom prema četǰti, pēti, šēsti. To mi naročito potvrđuje akcenat, gdje mogaše nastati ê(ēi ili ēj. Primarna grupa stj daje šč pored št u istim primjerima(!): kǰščen pored kǰšten, zaraščen pored zareštēn, zapūščen pored zapūšten; ali samo: plāšt, prišt, 'štāp (uštāp), štāp, štāpati se i t. d. iz prim.

stj, skj s pozajmicama. Sekundarna grupa stj daje vrlo meko šć (st) ili sf: hrašfe, kršfana, milosfon ili milošfon, mladošfon pored mladofon, smrfon. Primarna grupa zdj daje žd: zagvōzden (od zagvōzditi=verkeilen). Sekundarna grupa zdj daje zj ili jzd s metatetskim j: grōjze(grōzje ili grōjzde/grōzdje).

Mjesto štok. jedna, jedno kaže se jēna ili jenā, jēno ili jenō, isto tako nīna, nīno. Čudnovat je oblik Bṛšļān (Brest-l-jan-(in) = stanovnik sela Bresta.

U istrorumunjskom selu Žejanama (s one strane Muna Velikih) ima nekoliko hrvatskih riječi s refleksom č za prim. t + j, premda njegovi susjedi neposredni ne poznaju ovoga refleksa. Tako u Žejanama: sričę (ę=široko e), vṛhu de pečine, čače (otac, u Vodicama čačo, u Gocu čáko, cf. rječnik). Po ovome i po št u selište zaključujem, da je većina sadašnjih stanovnika Žejana dugo vremena morala živjeti u blizini „slovinskoga“ narječja već u staroj domovini.¹⁾

2. Guturali k, g, h

Podoban dualizam kao kod prim. d + j kao ž i j, s + prim. t + j kao šć i št nalazimo također kod grupe s + kj, koja daje sad šć sad št: jišćen, pišćen, pjěšćen, vrišćen, vrěšćen, bišćen, daščica, ali samo: štāp (starosl. штъпъ), vaštūna (saće), taštīna (znači samo slabost, kad je želudac prazan), na tāšte, štambōčina (cf. Rječnik), tištāti, blištiti, ognište, strnište, pāsište, Lanište (ime sela Lanišće), Mārkovština (ime selu Markovščini), Klenōštak (ime sela Klenovščak, bes v), grābļište, pristanište (odmaralište), toparište, crkvēnština (crkvena zemļa), Porēština (okolica Poreča), Umāština, Buzēština, Kastāvština, Pāzinština, siromāština, Rupēnština (dolina porodice Rupēna) i t. d.

Refleksi za prim. zgj: dāzda (nom. dāž, bez d na kraju), dāzditi (regnen), daždēvan, mōždani (pored novijega oblika mōžgani), rūžditi (cf. rječnik), zvīžditi (pored žvižditi uslijed dalje asimilacije z sa ž) = zvižditi pored švikati. Iz primjera křšćen pored křšten, zarāšćen pored zareštēn i t. d., nadalje iz jišćen,

¹⁾ Glede ikavskih utjecaja na istrorumunjski jezik upozoravam na uzorke tekstova u Analele Academiei Romane, tom. XXVIII., Memoriile SecŃ Literare, Bucuresti 1906. Studii Istroromāne de Sextil Pușcariu in colaborare cu d-nii M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan (p. 117—182).

pišćen (gdje se u štok. češće pojavljuje šć pored št) vidi se, da č u primarnoj grupi stj, skj odgovara nekadašnjemu mekomu t, iz kojega se s vremenom razvilo koronalno č kao u čūd, sviča i t.d.

Refleksi č za primarno t + j, djelomično ž za d + j, djelomično št za prim. stj, skj i žd za prim. zgj u većini sela dijalekatske oaze na visoravni i u velikom broju „slovinških“ sela u donjoj Istri pored drugih „čakavskih“ značajki, koje se javljaju istodobno, dali su mi opravdanog razloga, da „slovinški“ dijalekt smatram štokavsko-čakavskim prelaznim dijalektom.

Osim ovih značajki ima na Bujskom Krasu sela, koja imadu refleks št pored šf, žd pored žđ, ali samo meko č = f za primarno t + j i samo j za primarno d + j, a ipak upotrebljavaju našto, pđšto, ząšto, ũšto i t. d. pored nač, pđč, záč, ũč. Ka ovoj skupini sela spadaju također Trstenik, Rąšpor i Črnjėhi u štokavsko-čakavskoj oazi na visoravni, samo što ovdje ima i slučajeve sa ž za primarno d + j.

Asibilacije guturala u deklinaciji nom. pl. muških o-osnova gotovo i nema, istotako ni u lok. pl. o-osnova, nadalje u dat. lok. sing. a — osnova i u t-padežima pronominalne deklinacije; izuzetno se kaže hajđuci, vŭci (rjedje vuki), sŭci, mŭmci, junáci (rjede junáci), Tŭrci, rjede siromási (obično siromahi), vráci (rede vragi). U konjugaciji imperativa I. razreda 4. grupe ostaje asibilacija, a rijetko dolazi mjesto asibilacije palatalizacija po analogiji drugih oblika: obično se kaže rěci, pěci, strizi, pomđzi — rěcite, pěcite, strizite, pomđzite, rjede rěci, pěci, strizi, pomđzi — rěcite, pěcite, strizite, pomđzite (ili reč'te, pěč'te, striš'te, pomđš'te pored običnijih rěc'te, pěc'te, striš'te, pomđš'te) i t. d.

Staroslav. хътѣти glasi štiti, a to ne mogu da rastumačim prijelazom h ponajprije u š i onda — poradi diferencijacije od štiti = čitati — u s, nego radije mislim, da se ovdje pred koronalno artikuliranim „tvrdim“ t nije isprva izgovarao bezvučni aspirant grkljana (h) nego velarni spirant (x) s jasnim šumom trenja, a onda se mogao razviti glas s pred t. Za Vodice mogu upravo tvrditi, da se pred vokalom i vrlo često čuje velarni jezični spirant x mjesto bezvučnoga grlenog spiranta h.: xitro pored hitro, hiža pored xiža. Ovaj s dolazi u infinitivu i u part. praet. II.: stiĵa, stiĵa, stiĵo; no u riječi šči stoji š mjesto h, ili je i ovdje šči(šči(x)či. Mjesto g pojavljuje se na početku k u

kojiti (mjesto gojiti), također u spojevima sa prepozicijom skojiti, nakojiti. Mjesto h dolazi k u kabiti, skabiti (cf. Rječnik). Nōhta, lāhta, nohāt, lahāt, pa lāhko, mēhko, mēhak pored mēkak, lāhak pored lāgak poznate su pojave iz drugih dijalekata, isto tako fāla pored običnijega hvāla.

3, Labijalni p, b, v, f, m

Primarne i sekundarne glasovne skupine p+j, b+j, v+j i m+j daju pļ, bļ, vļ i mļ.

Poznate su pojave: tič, šeniča mjesto ptič, pšeniča, lādati, lātnik mjesto vlādati, vlātnik (cf. rječnik), sūd - svūd, slīči (svući), ali 'zvlīči (izvući), srāka, srāb, sāki pored svāki, četrt, četrtak, četrti, tžd, sēga pored svēga, sē pored svē, sā pored svā (ali vās) i t.d., isto tako taznica, sedužnājt, osužnājt. Žbēla(šbēla(čbēla je metateza za štok. pčela(bčela (staroslav. brčela); jūgno je protumačeno u rječniku.

Govoru sviju „Slovinaca“ je kao posvuda u zapadnom području južnoslovenskih dijalekata svojstveno, da se m mijenja u n na kraju riječi u morfološki izoliranom položaju; govori se: srān me je (u adverbijalnom značenju!). Nasuprot štok. dignuti v ostaje u dvigniti, zdvigniti. Staro tuđe f postaje p, ali i u najnovijim tuđicama slavenski govor ne trpi ovoga glasa, nego ga još uvijek ovdje ondje zamjenjuje sa p. Stare tuđice: Osīp ili 'Sīp, Stīpan, Stīpe i t.d.; nove: kunīfn, finida, frīško (hladno), ofēnditi (pored uvrīditi ili ražāliti), ali potigrafāti, potogrāf. Domaćega je porijetla f u onomatopoejskim izrazima: fřčiti, fřřř! fřřliti, fřřndati (cf. rječnik).

4. Sibilanti c, z, s

Ti se glasovi redovno izgovaraju čisto, a nijesu nimalo palatalizovani, kao u nekim gradovima u Hrvatskom Primorju, u Cresu, Voloskom (u Opatiji ne!), čak i u Kastvu kod *starije* generacije u samom gradiću pa i kod „Slovinaca“ po cijelom Bujskom Krašu, gdje se osobito z, s (i ž, š zbog popuštanja palatalizacije) izgovaraju kao ž, š, premda su kadgod š, ž iz š, ž za malu nijansu palatalniji nego š, ž iz s, z. Ovaj izgovor poznaje također Mali i Veli Lošinj, a poznato je, da seže također u Dalmaciju. Značajno je, da ove pojave nema kod Slovenaca ni u

gradu Trstu ni u njegovoj čisto slovenskoj okolici, premda se po svojoj prilici može s pravom kazati, da se kod te pojave radi o mekoćenju pod utjecajem mletačkoga govora.

Grupa glasova, koja je nastala iz đbšk, može izuzetno prijeći u sk: gospođski pored gospođki, ali samo jučki; ck iz tsk ostaje: hrvâcki, ali bogâctvo pored bogâstvo.

Grupa ct daje st u đsta(đcta od nom. đcat, ali se čuje i đcta; isto tako se kaže puštiti pored pustiti. Kaže se slīva (žuta šljiva), smri̇kva (borovica i vrsta cmogorice), zbica (drvena igla), ali škrīna, špīca (šiljak i žbice), đštar, škrājci (cf. rječnik); skj̇b pored običnog škj̇b, špūž. Grupa sr dobiva e radi lakšega izgovora u serabđt.

5. Palatali č, ž, š, j; ć, đ

Konsonanti č, ž, š nastaju koronalnom jezičnom artikulacijom. O glasu j već je govoreno.

Grupe čr, žr. Čr ostaje: črivo, črip, črn, črtalo, čerēda (cf. rječnik) s e radi lakšega izgovora, isto tako čerišna mjesto črišna, čjv i t.d. Izuzetak je crjēn, crjenica, crjeniti, crjenko (staroslav. čravljenъ). Isto je stanje i u ostalim selima štokavsko-čakavske oaze i u većini „slovenskih“ sela donje Istre.

žr postaje ždr: ždrāj (*žralъ mjesto žravlъ, staroslav. žeravъ, žeravlъ), ždrībe, ždrībāc, oždrībīti se, ždrībica, ždrīlo; ali je ostalo žr u žrti, žeren, part. praet. II.: žrja, žrta, žrlo.

Intervokalno ž ostaje u složenim glagolima pomđci, zmđci (pobijediti u rvanju), odmđci, razmđci, ili može prijeći u r: pomđžen, zmđžen odmđžen, razmđžen pored: pomđren, zmđren, odmđren, razmđren. Kad je glagol simplex, uvijek r: mđren, mđreš i t.d., isto tako samo morebit(i) = možda, mđrda = možda.

Čl daje čl ili šl u čjēn pored šjēn (cf. rječnik), a ostaje ili prelazi u šl u človik pored šlovik (također čovik vrlo često).

Čv ostaje: čvjst, čvjkniti, čvjčak, čvjčiti (zwitschern), čvrjuga pored švrjuga (poljska ševa).

Prema štok. skorav „runzlig“ u Vodicama oskōran (rauh od starije skōra, Rinde, ali samo kōra).

Čc usred sloga iz nekadašnjega -čbc- daje šc: ditēšce, srdāšce, ali č pred deminutivnim sufixom prelazi gotovo uvijek u j: srdājce, telājce, okājce, sedlājce i t.d., slično nekadašnje ć u j: podgājski (pridjev od imena sela Podgāće); cf. tumačenje za slične

pojave kod Oblaka: Der Dialekt von Lastovo, Archiv XVI., p. 438.—439.; cf. Rešetar: Der štokavische Dialekt, p. 138.

-že postaje -r u: nĭgdar pored nĭkada, sãmor pored sãmŕ i sãmar, nĭgderi pored nĭgdari (nigdje), svãgdari (svuda), -goder pored -godar, kakokũderice (očito izobličeno mjesto kakogũderice, a znači „kako“, ali se rijetko upotrebljava), vrẽda, jũr, bõrme (bože-me).

Glas ć dolazi u Vodicama rijetko izuzevši spominjane spojeve od sek. t+j: ćũk, pića pored pića ĺ (krma, cf. tumačenje u rječniku), Podgãce i u tudicama: ćõrda, ćakula, ćõka (Luster), ćáro (jasno), ćõro, ćõra, ćõrast i sl. U ovim se slučajevima ć izgovara vrlo meko.

Vrlo je meko đ u đava (štok. đavao) i vrlo rijetko po svojoj prilici u naknadnim sekundarnim tvorbama osuđen, potvrđen pored osũjen, potũjen, ali nije isključeno, da je u ovim slučajevima sačuvan primarni meki izgovor.

6. Likvida r, l i nazali n (m)

Nasuprot kajkavskom dijalektu Brkina, gdje je sačuvano j, ima u Vodicama i inače u dijalektu „Slovinaca“ samo depalatalizovano r: mõre, zõra, žerãvica, õren, rũha, nagovãrati, zidãra i t. d.

Primarno i sekundarno l ostaje, a u izgovoru je jednako: lũdi, võļa, zẽmļa, lũba, bõļi, zẽļe, vesẽļe, lũpit, (l za starije l), grãbļe, zdrãvļe. Jednostavno j mjesto l govori se u „slovinskim“ selima Bujskoga Krasa, dakle ondje, gdje se govori ž, š (isto tako u Kastvu, Voloskom, Mošćenicama, Lovranu u Liburniji). l se javlja u plũča (cf. već staroslav. плѡшѡта pored плѡшѡта), prõkļet¹⁾ se javlja u izgovoru kao jedinstven glas: žãnen, kõń, piãne, strãdãne (oskuđijevanje).

Sekundarno dolazi ņ u: gũõj pored gnõj, gũũs, gũũsan.

Poznatih sjevernočakavskih pojava s l ili j u gļẽdat — gļẽdat, kļĩcat — kļĩcat, kļẽcat, kļẽt — kļẽt naše narječje ne poznaje, a nepoznate su i ostalim „slovinskim“ selima.

Zanimljiva je anticipacija j iz ņ, kad iza ņ slijedi još jedan konsonant: kõjn̆ski pored kõński, sićajn̆ski — sićãnski, štãjn̆ga, jajn̆ci (slično anticipaciji j u kokõj̆ši, bõj̆zi, kõj̆zi pored kõj̆zi:

¹⁾ part. pass. sa sačuvanim o u pro u naglašenom položaju pored prõkļet.

klājse (klāsje, pājsi pored pāsji i dr.). Staro mora da je ņ mjesto n u gñzdo, jer ņ imadu na ovom mjesto mnogi ikavski dijalekti (a također ekavski s ovim ikavskim primjerom, cf. Rešetar, Der štok. Dialekt, p. 68).

Asimilacija i disimilacija, metateza

Različite pojave, koje spadaju ovamo, bit će spomenute i rastumačene u rječniku.

Dalja asimilacija je u šēžaŋ (pored šēžaļ), a disimilacije, poznate također iz drugih analiziranih narječja, jesu: sūmļa pored sūmļa mjesto sumña, sāmļa mjesto sāmña (gen. od samāŋ, što je metateza staroslav. **СЪНЬМА**, poznata i u slov. semenj pored sejm, štok. sajam), slēbro mjesto srēbro, slēbaran mjesto srēbaran (s razvitkom sekundarnoga vokala a), zlamēne mjesto znamēne, kalđnik mjesto kanđnik, kalūn mjesto kanūn i sl. Dalja metateza je Strtenīk (u Danama) za ime sela Trstenīk. Metateza cijeloga sloga: liškaŋ, gen. liškaña mjesto lišňak, gen. lišňaka (štok. lješňjak), gamazīn mjesto magazīn.

Asimilaciju s istodobnom metatezom pokazuje oblik zlica mjesto staroslav. lžica, štok. ožica pored žlica.

II. Akcentuacija i oblici

1. Akcenat riječi

Općenito.

U vodičkom narječju razlikuju se samo dva akcenta: brzi (˘) i silazni (˘). Oni po svemu odgovaraju potpuno istim štokavskim akcentima bez obzira na njihovo podrijetlo. S vanrednom oštrinom i kratkoćom izgovaraju brzi akcenat (˘) u Gocu, gdje sam mogao opažati vrlo značajnu pojavu, da se naime otvoreni vokali na kraju riječi iza ovakova kratkog i oštrog akcenta izgovaraju s malom silaznom dužinom rībā, žābā, rībē, žābē (gen. sg. i nom. pl. i ak. pl.); rībū, žābū, ali séstra, žéna; séstru, žénu i t. d. Tumačenje ovoj posve sekundarnoj pojavi nalazim u tomu, što se ekspiratorski pritisak iza vrlo oštrog i kratkog akcenta širi također na idući slog i ondje „izdiše“. Svakako je ova sekundarna kvantiteta toliko jasna, da sam od svoga djetinjstva mogao razlikovati ljude iz Goca i Dana, premda inače oba sela

spadaju po naglasku u isti red. Ova sekundarna silazna dužina poslije " nešto je kraća nego štokavska kvantitetska dužina poslije naglašenog sloga.

Za razliku od sjevernočakavskih dijalekata Liburnije nema u Vodicama pa ni u jednom selu „Slovinaca“ u Istri t. zv. staroga uzlaznoga akcenta, koji je tako značajan za sjeverni čakavski dijalekat. Nepoznate su također kvantitetske dužine *poslije* naglašenih slogova, a u sjevernočakavskoj Liburniji su sačuvane vrlo precizno. U samim Vodicama i u ostalim selima štokavskočakavske oaze na visoravni je kvantitetska dužina nestala također pred naglašenim slogom, u koliko nije akcenat ili kao [^] ili kao ' povučen natrag: rukōn, glavōn mjesto rūkōn, glāvōn. U tomu, što „slovinska“ sela donje Istre imaju kvantitetsku dužinu pred naglašenim slogom, bitno se razlikuju od štokavskočakavske oaze na visoravni. Sela Bujskoga Krasa (Sv. Marija na Krasu, Selo, Materada, Dolinci, Lovrečica, Sv. Ivan i t. d.) i neka sela Porečkoga Krasa (Baderna, Sv. Ivan od Šterne, Korleviči, Fapci i neka druga) idu u pogledu naglaska istim putem kao sela u oazi na visoravni (zapravo kao sela Golac, Dane, Jelovice sa uzlaznim akcentom mjesto štokavskoga sporoga i uzlaznoga akcenta), no kod velike većine ostalih sela kvantitetska dužina pred naglašenim slogom, u koliko akcenat nije povučen kao ' nalazi se ili kao dužina sa *silaznim* pomicanjem tona i jačinom tona, što popušta ili kao dužina s *ravnim* pomicanjem tona i jačinom tona, što popušta, ili konačno kao dužina sa *uzlaznim* pomicanjem tona i jačinom tona, koja raste.

" i ^ na mjestu staroga glavnoga tona

Brzi i silazni akcenat pojavljuje se svuda, gdje akcenat nije povučen, dakle na mjestima staroga glavnoga tona rība, jīstina, jēzer pored jēzero, dūba, (gen. od dūb), cvīta (gen. od cvīt), dēlati, vīditi, blāgo, mēso, sēno; ovdē ondē, jezīk, otāc, sestře (gen. od sestra), bižīn, junāk, sikīra, lopāta, hodīti, rastēžen.

^ u otezanju ispred nekih konsonanata i kons. grupa

U većini slučajeva javlja se silazni akcenat u onim otezanjima gdje stoji i u štokavskom narječju, dakle u otezanjima pred v, j na kraju riječi, pred — je = — ɛje, u otezanjima pred

konsonantskim spojevima n, m, r, l, v, j + konsonant i u t. zv. prenesenim otezanjima. Dalje stoji silazni akcenat u Vodicama, Trsteniku i Rašporu također u punim otezanjima, gdje danas stoji štokavski uzlazni akcenat. Ima dakako i izuzetaka od ovog pravila, a ti se mogu protumačiti ponajviše izjednačivanjem i tvorbama prema analogiji. K tomu dolaze kadgod i sekundarna otezanja (i prenesena otezanja) pred drugim konsonantskim grupama, ali sve bi se to moglo potanje ustanoviti samo u jednoj specijalnoj radnji o akcentuaciji „slovinskoga“ narječja.

Brzi (˘) i silazni (^) povučeni akcenti

Mjesto staroga glavnoga tona u vodičkom je narječju povučeno:

a) u obliku brzoga akcenta (˘) pred kratkim otvorenim slogovima na kraju riječi: žēna, čēlo, bōba, grōba, grōša, kōña, kōša, pōpa, slōga, snōpa, stōla, vōla, mēsti, nēsti, tēči, bōsti i t. d.

b) u obliku silaznoga akcenta (^):

α) pred kratkim otvorenim i zatvorenim slogovima na kraju riječi sa predidućom kvantitetskom dužinom: plāšta, hrāsta, krāļa, brēsta, griha, prišta, klūča, trūda, sūda (des Gefäßes i des Gerichtes), stūpa, dvōra, nōža, črivo, dlīto, gnūzdo, klīšta, mlīko, zdrīlo, līce, vīno, mīto, ūdo, ūsta, ūže, jāje, klāto (u zvonu), vlākno, vrāta, prēlo, ōkno, būna, dūša, jūha, lūba, slūga, dīka, glīsta, svīla, sviña, vīla, zīma, gīzda, cīna, līha, līska, rīka, stīna (velika stijena), strīla, sviča, zvīzda, grāna, hvāla, plāča, snāga (čistoća), šāla, trāva, lūka, mūka, rūka, tūga, grēda, jēza, (srdžba), pēta, brāda, brāzda, brāna, glāva, hrāna, slāna, vlāda, srīda, žlīzda, mūna, (= munja), (štok. ř u ovom je narječju kratko: křma, vřba, vřsta); vrīme, dīte, klūse; jāka (štok. jáka), jāko (štok. jáko) i t. d.; rāsti, drīti, mrīti, lēči (brūten), mēsti (verrühren), trēsti, zēpsti, dosēči, skūpsti, dūpsti, tūči, vūči i t. d.; sūdac, pētak, svētac, vēnac i t. d.

β) kod mnogih unutarnjih kratko naglašanih slogova s predidućom kvantitetskom dužinom: pītati, pīsati, vīkati, namigīvati; pīšimo, pīsala, pītala, trēsimo, trēsīte itd.

γ) izuzetno na slogovima, gdje bi po pravilu morao biti brzi (˘) akcenat kao povišen, no u tim slučajevima bijaše vrlo vjerovatno uzlazni akcenat (´) prethodnikom sadašnjega silaznoga

([^]), kakav je (') doista još danas u Gocu, Danama i Jelovicama i u „slovinskim“ selima donje Istre, dakle mogao je postojati u *malom* dijelu riječi također u Vodicama pored redovnoga (") mjesto štokavskoga sporoga akcenta (˘) isprva uzlazni mjesto štokavskoga sporoga, iz čega se naknadno razvio silazni: tako (štok. tākō), ovāko (štok. ovākō), onāko (štok. onākō), također kāko, premda štok. kāko ima brzi akcentat, kādi(kādē) mjesto suponiranoga štok. kādi (u Gocu kádi), vĕlik, vĕlika, vĕliko (pored velĭk, velĭka, velĭko i vĕlik, vĕlika, vĕliko) mjesto štok. vĕlik; jĕdan, jĕna, jĕno (pored jedān, jenā, jenō); ōna (rijetko onā), ōno (rijetko onō), ako nije ovamo došla dužina po analogiji od ōn; isto vrijedi za mōja (rijetko mojā), mōje (rijetko mojĕ), tvōja, tvōje, svōja, svōje. U Gocu i Danama itd. govori se jĕdan, jĕna, jĕno,; ōna, ōno; mōja (u Danama mōa), mōje (u Danama mōe), tvōja, tvōje, svōja, svōje.

Bez obzira na malobrojne razlike od onoga, što je sada rečeno — neki karakteristični izuzeci će se još pomenuti, kad bude govor o oblicima — čuva vodičko narječje mjesto staroga glavnoga tona. Prema stanju vodičkoga dijalekta može se suditi, da je pomicanje staroga glavnoga tona počelo ponajprije na otvorenim kratkim krajnjim slogovima s predidućom kvantitetskom dužinom, jer ni u Vodicama ni u ostalim „slovinskim“ dijalektima ne čuje se glāvā, brādā, premda se — makar vrlo rijetko — kaže sestřā, vodā pored vōda, sĕstra (odnosno vōda, sĕstra). Jednako stanje u razvitku akcentuacije pokazuju također sela Trstenik i Rašpor, a sela Golac, Brdo, Gojaki, Zagrad, Dane i Jelovice pomiču doduše glavni ton jednako s *obzirom na mjesto*, ali svaki put u obliku *uzlaznoga* akcenta (') mjesto sekundarnoga ˘ i sekundarnoga ^ u Vodicama. Ova sela zadržavaju također dužinu na vokalnôm ȳ i onda, kad je ova dužina primarna kao u tȳg, tȳga, škȳb, škȳbi, ā također i onda, kad je akcentat pomaknut kao u dȳži mjesto štok. dȳži, dȳšte(dȳž)te(dȳžite mjesto šlok. dȳžite i vȳsta, sȳna, vȳba sa štok. ȳ.

Za Dane treba još spomenuti, da se ondje kod nekoliko imenica u zatvorenim *kratkim* krajnjim slogovima s *nepostojanim a bez* prediduće kvantitetske dužine također povlači akcentat, dok u istim slučajevima ostaje ponajviše nepromijenjen na starom mjestu u Gocu, Jelovicama i Vodicama. U Danama: ōtac, lōnac, dōlac, kōnac, u Vodicama, u Gocu i Jelovicama: otāc, lonāc,

dolãc, ali u Danama i u Vodicama itd. samo jezik, patõk, svidõk itd. Odlišne akcentuacije prema štokavskom su vanredno mnogobrojne u Gocu, a pri tome ne mislim na razlike, koje su same od sebe razumljive kao na pr. bóba za štok. bòba, gdje uzlazni stoji kao redovni zamjenik štokavskoga sporoga, nego na one razlike, gdje u štokavskom stoji " a u Gocu ' ili u štokavskom ^ a u Gocu uzlazni, u štok. " u Gocu ^, u štok. ^ u Gocu " akcentat. Većina ovih razlika može se shvatiti, kao da su nastale po analogiji i izjednačivanjem, a mnoge pokazuju starije stanje te se podudaraju s jedne strane s „čakavskim“ i s druge strane s ruskim akcentom, kako se može za mnoga štokavska narječja vidjeti također u nenatkriljivoj radnji profesora Rešetara: Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten (Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung I, südslavische Dialektstudien Heft I, Akademie der Wissenschaften, Beč 1900.). Primjeri kao grãd - grãda, klãs - klãsa, brīg - brīga, dūb - dūba, pored mūž - mūža, rēd - rēda, sīn - sīna itd. su posve sigurno analogijske tvorbe prema krãl - krãļa; analogije su također: bõk - bóka, bõr - bóra, mõst - mósta prema bóba, gróba itd., ali u bõr - bóra bi moglo biti također starije stanje poradi kratkoće u bõr. S ruskim i slovenskim se slaže põst - pósta m. (pored põst - põsti f.); odlišno je põt - póta m. (pored põt - pótí f.); genitivi hõda, rõda, plõta su samo izjednačenja prema nominativnim hõd, rõd, plõt (tako i u Vodicama); s ruskim i slovenskim se slaže grãh - grãha (' mjesto `), sa slovenskim dīm - dím, ali: prãga, dīda, hlība. Govori se doduše plãšta, hrãma, brīsta, grīha, prišta, klúča, ali trūda, sūda (des Gerichtes i des Gefãßes); sekundarno otezanje se nalazi u kõń (također u Vodicama), ali gen. glasi ispravno kõńa (s ' mjesto štokavskoga ` , u Vodicama kõńa) kao bóba, gróba, kóša, pópa, slóga, snópa, stóla, vóla, kléna; sa štokavskim se slažu dvõr, dvóra, nõž - nóža; kaže se vřh gen. vřha, křt - křta, Třst - Třsta, přst - přsta, křst - křsta (krštenje, narod, plebs); gvõzd (visoka bukova šuma — slaže se s ruskim — gen. gvõzda; põd - póda, tvõr - tvóra; proti pravilu je također zřno i dřvo, ali drivo; kaže se ókno, čélo, pléče, sédlo, stégno, stáklo, ali rěbro, slěbro; kaže se grãza (Zaun), strãža, žěža sūša, jětra (pl. ntr.), plūča, ali vlãka, klětva (tako i u Vodicama); isto tako góra, kóza, nóga, rósa, smóla, vóda, zóra, séstra, zémļa, žena, dáska, mágla, stáza, ali kósa, mõra, mětla, žěļa, žběla. Razlika među nominativom

i akuzativom je kod mnogih ovakvih imenica sačuvana: vóda - vòdu, nóga - nõgu, dáska - dǎsku, zémļa - zēmļu, također u nom. i ak. plur.: vòde, nõge, žēne itd. Bilo bi vrijedno poduzeti potanja istraživanja.

Trosložne *a* osnove sa tri kratka sloga imaju u Gocu ovakav akcenat: živína, čistína, krivińa, ali ledńa; gospóda, lobóda, gr-dóba, hudóba, grihóta, mehkóta, strahóta, siróta, sramóta, do-bróta; višesložne: velikóta, nečistóta; kaže se: tǒpala. (topola). U Vodicama ima -ina sada brzi a sada silazni akcenat: živína, pla-nńina, ledńa, mladńa; čistína, širńina, crnńina, ravnńina, vedrńina; starišńina, Matesńina (augmentitiv od Mǎte sa značenjem rugobe), Juretńina, Jakovńina; visočńina, širočńina, dimbočńina, dalečńina; u Vodicama: gospóda pored gǒspoda, ali lǒboda, slǒboda; būdala, tǒpola; hudǒba, grdǒba, rugǒba, ali također hūdoba, sǒtona; gri-hóta, dobróta itd., ali sramǒta pored srǎmota, a samo šǐrota, mǐkota.

U Gocu: proklǐstvo, vřténno, vřténce, žumǎnce, ali rešǐto.

Od adjektiva navodim iz Goca ove akcente: drǎg, drǎga, drǎgo, mlǎd, mlǎda, mlǎdo; slǎn, slǎna, slǎno; jǎk, jǎka, jǎko, a na isti naćin također: gnńija, gǔst, krńv, pǔst, sǔh, svǐt, tǐd, žńv, glńh, hǔd, tǔp, vrńć, tǔst, ali: bńja, bila, bilo, bǒs, bǒsa, bǒso, blńd, blńda, blńdo, tńj, tńja, tńje, ćńn, ćńna, ćńno; kaže se: smńšan, smńšna, smńšno, isto tako krǎtak, žǐdan, nǎga, ali svńta, svńtla, svńtlo; kao gnńusan, gnńusna, gnńusno idu trńdan, trńdna, trńdno, dńžan, mńran; kao ćńst - ćństa - ćństo idu tǎšt, bństar, mǒkar, đštar, tǎnak, mǒdar, ali đńk, dńga, dńgo, nǒv, nǒva, nǒvo, tńh, tńha, tńho, tǐpa, tǐpla, tǐplo, slǎdak, slǎtka, slǎtko, ũzak, ũska, ũsko, stǎr, stǎra, stǎro, pńn, pńna, pńno, sńt, sńta, sńto, ćńja, ćńla, ćńlo, zńńja, zńńa, zńńo, slǎb, slǎba, slǎbo; kao đńk (k mjesto g) idu još: pijǎn, pijǎna, pijǎno, đǒbar, đǒbra, đǒbro, gǒĵa, gǒla, gǒlo. Konsekventni izuzetak prema štokavskom pokazuje se ne samo u Gocu nego u *svim* „slovinskim“ selima donje Istre, gdje inaće dolazi uzlazni mjesto štok. sporoga, u akcentuaciji infinitiva kao mǐsti, nǐsti i zǐpsti, trǐsti. U ovim slućajevima ne javlja se nigdje uzlazni akcenat, nego brzi za štok. spori i silazni za štok. uzlazni. U tome se ova akcentuacija potpuno podudara s vodićkom. To je to ćudnovatije, što se u prezentu pojavljuje sekundarni naglasak uzlazni ili (u mnogim „slovinskim“ selima donje Istre) ostaje mjesto staroga glavnoga tona s napuštenom

kvantitetskom dužinom. Infinitivni oblika mēsti glase u Gocu itd.: mēsti, nēsti (jaja), -nēsti, tēči, bōšti, grēpsti, plēsti, pēči itd. Prezenti u Gocu: méten (= prez. od mēsti, miješati!), nésen, téčen, bóden, grében, pléten, péčen itd.; slično glase prezenti (koji prema štokovskom odaju starije stanje): béren, péren, rénen (štok. bēřem, pēřem, rēņem). U Medulinu je 3. lice sg.: nése, téče, bóde, grébe, pléte, péče, bére, pére, réne.

Infinitivi oblika rásti glase u Gocu i inače: rēsti, lēči, mēsti, trēsti, zēpsti, -prēči - sēči, skūpsti, dūpsti, tūči itd. također mrīti, drīti, klēti, ožēti, sapēti itd. Prezenti u Gocu: léžen, résten, méten, trésen, zében, skúben, dúbén, tūčen. U Medulinu na pr.: rēstēn, rēstēš, rēstē, rēstēmo, rēstēte, réstu itd.

Prof. Rešetar je češće govorio o izvoru naglašivanja sélo, vóda. Koliko mi je poznato, svoje je mišljenje o tome iznio ponajprije u maloj radnji „Čakavština u Dubrovniku“, Cetinje 1890. Kod toga je mišljenja ostao i kasnije. On naime zastupa mišljenje, da se ovaj način akcentuacije, gdje se pojavljuje, razvio posve nezavisno u pojedinačnom životu narječja. Ovo se gledište nije nikako moglo pobijati, dok su bila poznata samo neka zapadna narječja s ovom akcentuacijom i dok se znalo, da je ista pojava poznata tamo daleko od zapada u Kano-narječju. Ali sada, kad smo već pomalo upoznali nekoliko dijalekata, koji su sigurno spadali ka staromu području prije velikoga pomještenja naroda, nehotice se nameće misao, da li je samo slučaj, što se akcentuacija sélo, vóda itd. redovno razvila u Dubrovniku, Šibeniku, Trogiru, Zlarinu, u srpskohrvatskim kolonijama u Italiji, u golemoj većini „slovinskih“ sela u Istri, kod jednoga dijela katolika u Žumberku (cf. Dr P. Skok: Mundartliches aus Žumberak, Archiv für slav. Phil. XXXII., 1911., p. 380.). Nije li možda moguće, da se pred turskom invazijom po svem srpskohrvatskom jugozapadu na prostranom pojasu poznavao način akcentuacije sélo, vóda, premda nije bila svuda jednako provedena? Možda bi studij hrvatskih kolonija u Gradištu u Ugarskoj mogao doprinijeti razjašnjenju ovoga mišljenja, dakako samo onda, ako bi se moglo ustanoviti, da je pređašnja domovina nekima od ovih kolonija bila u jugozapadnom dijelu našega jezičnoga područja.

Svakako se slažem s prof. Rešetatom, „daß sich der Verjüngungsprozeß der štokavischen Betonung auf irgendeinem Punkte des štokavischen Sprachgebietes zu entwickeln begann

[wohl in der jekavischen südlichen Herzegovina...] und von hier aus sich allmählich nach allen Seiten des štokavischen Gebietes verbreitete“. (cf. Rešetar: Die serbokroatischen Kolonien in Süditalien, p. 180.). Iz svega, što je do sada izneseno o naglasku na riječima „slovinskoga“ narječja, slijedi, da nigdje nema štokavskoga sporoga akcenta.

Isto tako je potpuno nepoznat t. zv. „aufspringende“ akcent (∞), kako ga je Ivšić konstatirao u narječjima Posavine i opisao u Radu 187. Mjesto njega je *svuda* silazni akcent: vlāsi (gen. pl.), strān (gen. pl.), pītan, potēgnen, vēžen; klātiš, mlātiš, lūbiš; drāgi, mūdri; trēsa, dūba, lēga, rēsa, skūba, tūka, vēza, prezēba (pre- mjesto pro- u Vodicama često, u donjoj Istri prozēba), zaprēga, sēga, potēga; 3. lice pl.: letē. bizē, stojē; jā; līšće (gdje ta riječ postoji), pērje; zemlē, ženē; zemlōn, ženōn; gen. sg. pron. dem. fem.: tē; nē (gen. sg. od ōna, resp. ōna); nējē (pored nējē), gen. od nēja ili nējā, štok. nēna ili nēzina); grāja (ili grāza), klētva (rede klētva); gredūč, bizēč, letēč; vrūč; trēst [gdje se izuzetno govori infinitiv bez i pored običnoga trēsti i t. d.)

U svim ovakovim slučajevima stoji u sjevernočakavskom narječju Liburnije i u Hrvatskom Primorju, nadalje u većini sjevernočakavskih dijalekata na otoku Krku dugi uzlazni akcentat, a njegovu bih kvalitetu mogao identificirati s Ivšičevim akcentom samo onda, kad bih imao prilike, da upoznam taj njegov akcentat. Izuzetno glasi u sjevernočakavskim dijalektima Liburnije (u *većini* sela) gen. sg. ne zemljē, vodē nego zemlji, vodi (no kod imenica na -ica je završetak -e po svoj prilici radi disimilacije *svuda* sačuvan): žlicē, vodičē (vrsta vina) i t. d., ali plāci kao rībi, isto tako se u Liburniji ne kaže vodōn, ženōn, zemlōn, nego je nastavak -ūn. Kako pak svaki uzlazni akcentat (također različiti sekundarni slučajevi) na kraju otvorenih i pokritih slogova *moгу* postati *silazni* u sjevernočakavskom narječju Liburnije u tekućem govoru, ne spada u ovu radnju.

Akcentat u složenim riječima

A. Složenice dvaju imena (nomina)

U vodičkom narječju osnovna riječ (prvi sastavni dio) gubi nesamo svoju kvantitetu nego uvijek i svoj akcent: rukovēta, vodopīja, sinakdša, vinotōč, golobrād, bilorēpa, gologlāv, kolovrāt, kolovdž, samosvōj (egoističan), samodrūg, samodrūga, samotrēti,

samotrêta, blagoslôv, bosonôg, vinogrâd, bogomôljan, srakopêrka i t. d. Ovamo spadaju i riječi, koje se osjećaju i izgovaraju kao jedna cjelina gola+čast (Rückgrat, Wirbelsäule), šta+m+bôčina (u Gocu: tašta+bočina), tanki+bôk (Lendengegend kod čovjeka), dobra+rûka, Čista+srîda; (pepelnica) i t. d., bilo da se adjektivi pred imenicom ne mogu više deklinirati (kao gola+čast i šta+m+bôčina ili tašta+bôčina) ili se još uvijek dekliniraju kao tanki+bôk i t. d. Ova posljednja pojava mogla bi se shvatiti također kao proklitični naslon na iduću riječ.

Osobitu pažnju zaslužuje izraz vâščîst pored vâščîsti, vâščîsta, vâščîsto u značenju sav, ganz, *πας*, u pl.: svi zajedno. Riječ je složena od vas+čîst, čîsta, čîsto, pri čemu čîst služi samo kao pojačanje za vas i sam inače ne dolazi *nikada*. U spoju vâščîst ima izuzetan slučaj, da se čîst doduše naslanja na adjektivnu riječ vas, koja ima glavni akcenat, ali i čîst zadržava svoju dužinu. Pored vâščîsti i t. d. postoje za fem. takođe oblici svâ—čîsta ili sâ—čîsta, a za neutrum svê—čîsto ili sê—čîsto, a onda se oba sastavna dijela dekliniraju. Po mojem mišljenju ovaj čîst, čîsta, čîsto nije ni u kakvoj vezi sa čîst, čîsta, čîsto. U Gocu se naglašuje isto tako vâš—čîsti, svâ—čîsta, svê—čîsto, ali čîst—čîsta—čîsto u značenju čîst. U Gocu se kaže: Jêla je svâ+čîsta čîsta, a to znači, da je Jelena posve čista. Mislim, da se čîst može dovesti u vezu sa staroslav. *въсѣчьскъ*, *въсѣчьскъ*, *въсѣчьскаа* (cf. Vondrak: Kirchenslavische Chrestomathie, p. 185). i izvoditi od staroslav. *чисти*(*чит—ти), *чѣтъ* u značenju „gezâhlt, ganz, insgesamt“ (cf. štok. čiti, čitav). Isprva je to jamačno bio samo part. praet. pass. *чѣтъ*(*чѣтъ—тъ)чѣтъ—с—тъ, a kasnije je iz infinitiva i nekadašnjega aorista *чисъ* mogao prodrijeti viši glasovni stepen, kako se u Vodicama može čuti još uvijek infinitiv sa slabijim glasovnim stepenom *žřti* staroslav. *жръти* pored *žřti* (î mjesto ě); u Vodicama ima i požřt staroslav. *пожрътъ*), ali ne u značenju požderen nego „der fressende, gefräßige, u mnogim selima u Istri također mřt mjesto mrtav vrlo obično (u Vodicama mřtâv, mřtva, mřtvo). Od štiti=čitati glasi part. praet. pass. štît, -a, -o.

b. Složenice od prepozicije i imena

U vodičkom dijalektu ne skače akcenat na prijedlog tako često kao u štokavskom, a češće dolaze pored povučena akcenta i takovi oblici, gdje akcenat ostaje na imenu; mjesto štokavskoga sporoga pojavljuje se više puta silazni akcenat (^), koji je jamačno postao od negdašnjega uzlaznoga za štok. spori. Primjeri: *đbist*, *đblast* pored *obläst*, *prđzib* < *prđzeb*, *prđpast* pored *propäst*, *pđmoč* pored *pomđč*; *pämet*, *ügar*, 'zrästi (cf. rječnik), *näpast*, *näruč*, *prised*, *pričest*, *nästin*; samo *obläk*; *pögled* pored *poglëd*, *đgled* pored *oglëd*, *pokjč*; *poplët*, *đbruč* pored *obrûč*, *Prđsik* (selo nad Trstom), *prësika* (Durchhau), *zämer*, *zäver*, 'zvräti < *uzvräti* (zaokret kod oranja), *zäkon*; *pđklon* pored *poklön*; *ütara* f. (Kimme); 'stđk (istok), *đbrok*, *đblog* pored *oblđg*, *pđgreb* pored *pogrëb*, *pđrod*, *padlđg*, *zähod* (zapad), „*nähod*“ (hunjavica), *zämet*, *nämet*, *räzbor*, 'zmët < *izmët*, *susëd*, 'rđki < *uroki*, 'štäp ((*uštъръ ili izravno štъръ), *ubđg*; *otäva* pored *ovtäva*, *pđtkova*; *naväda*, *räzlika*, *zabäva*; *đgřda* < *đgrada*, *đdluka*, *pokđra*, *potpđra*, *prđlika*, *zäsluga*; *susëda*, *sükřvica*; *pđruka*, *zäruka* itd. Povlačenje akcenta kod složenih glagola bit će spomenuto, kad bude govor o konjugaciji.

Akcentuacija složenica od prijedloga i padeža

S izuzetkom nekih petrificiranih slučajeva akcenat se ne povlači od imenice na prijedlog. Vrlo rijetki izuzeci su adverbijalni izrazi kao *zä+vrat*, *dđ+dne* (cf. rječnik), *nä+red*, *ov+dan* < *ob+dan* (v < b pred d) i sl. Isto vrijedi za spojeve padeža adjektiva: *zä+lud*, *zä+jeno* pored *za+jëno* itd.

Konsekventne su ove složenice s pronominalnim padežima:

pđ	} +me, te, se, í, íe (štok. njih), č,
ü	
nä	
zä	
predä	
padä	
nadä	
mežü	
suzä	
krezä	

Mjesto mežŭ+me itd. može stajati po analogiji padā+me također mežā+me itd. U Gocu je u ovim slučajevima svuda uzlazni mjesto silaznoga izuzevši kod elemenata ņ, č, koji nailiče na konsonantske završetke. Netom stupi što kao upitna zamjenica na mjesto — č, pretvara se dužina na prijedlopu u brzi akcenat: pō što, ŭ što, nā što, zā što. predā što, padā što, nadā što, mežŭ što, suzā što, krezā što.

Dužina ņ (respektive ') upućuje, da se nekada naglašavalo počb, wčb (vřčb, stoga se u Vodicama kaže i naglašuje ničā pored ništo aliquid. Pored predā-te govori se također prē-te (prēd-te) prēt-te. Pored do mēne čuje se rijetko također dō-me, do tēbe — dō-te.

Prijedlozi se inače naslanjaju [također dvosložni kao mimo, priko, koji se u adverbijalnom značenju naglašuju mīmo, pŕiko] na iduću riječ proklitički: prez - bēči, zarad - brāta, sporad(i) - mŭža, zavoj(u) - kŭma, 'spred (ispred) - hŭže, 'zmež (izmež) - nās, okolo (ili okoli) - brŭga, 'spad - sēla; mimo - glāve, priko - mōra, 'spriko (ispriko) - ŭčke, radi - sēbe, zdola - cēste (adverbijalno zdōla), stransina (izuzevši sina). Kako se vidi, gube se također kvantiteske dužine, koje se inače nalaze u adverbijalnom položaju.

Izuzetak čine spojevi sa *srid*: nasrīd, posrīd, usrīd, koji mogu i sačuvati akcenat: nasrīd sēla ili nasrid - sēla (zapravo nasricēla), posrīd ņīve ili posrid - ņīve, usrīd zīme ili usrid - zīme (zapravo usrizīme); z zvučna afrikata prema bezvučnom c).

Posve je drugačija akcentuacija prijedloga u sjevernočakavskom dijalektu Liburnije. Navodim iz Brežaca (nom. Bréšca) ove primjere bez pravila akcentuacije: pō - vođu, nā - nogi, nā - brēge, vā - dōl, vā - grād, pōd - grādōn, zā - zīdōn, vā - more, prék - lē/hŭ, prék - ņīvi, prēk - grāda, prék - sta/zŭ, prék - go/rīcē (zapravo pré - γo/rīcē, a taj γ nije potpuno jednak Brochovu γ, nego nastaje, kad se meko nepce kod zatvorenoga glasa g (Verschlußlaut) bez šuma samo malo otvori. Ovaj se glas ne smije zamijeniti s Brochovim h, koje je posve zvučno h. Mislim, da je ovakav glas γ čuo i Belić u Novom i da ga je označio sa g¹), prék - lete/šīcē, prék - Vo/dīc, prék - že/nŭ, prék - crékvi, strán - ma/nē, strán - ņe/gā, strán - Kŭn/kēli, zā - grādōn, pō - kapuz (ali

po rěpu), pōd - kolo, pōd - kola, p̄rēd - tobūn, p̄rēd - sobūn, zā - sobūn, nad - sobun, nad - nīn, p̄red - nīn, pozā - manūn (štok. iza mene), poza - nīn, poza - nūn, pozā - nūmi, pozā - vami, ōkole manē itd.

Čestice. Proklitika i enklitika

U vodičkom narječju ne mogu čestice biti naglašene i ni u kojem slučaju u rečenici ne prelazi akcenat na njih kao u štokavskom.

K običnim proklitikama i djelomice ka enklitikama pridružuje se cijeli niz riječnih grupa, koje su potpuno proklitične ili (rjeđe) enklitične, netom se ne moraju istaknuti osobitim načinom.

Kao proklitike služe sve zamjenice s izuzetkom onih, koje su već po svojoj prirodi uvijek istaknute, kao na pr. upitna zamjenica *kī* ili *kojī*, *kojā*, *kojē* (*kojō*), *čā*; *sām* i *vās*. Istotako je proklitično „jedan“ u značenju „neki“ i mnogi drugi brojevi, kad se ne ističe baš sam broj, pa svi adverbi (s izuzetkom onih, koji su uvijek istaknuti kao na pr. upitni adverbi). Proklitičan je uvijek genitivni oblik kuma (od *kūma*, nom. *kūm*) kao naslov ili izraz poštovanja pred krsnim ili vulgarnim imenom ili nadimkom: kuma - Mīho, kuma - Šīme, kuma - Stīpe, kuma - Pīrko, kuma - Slāmar, kuma - Pīlin, kuma - Kālac; isto vrijedi i za „botra“.

Proklitično se upotrebljavaju verbalni oblici *san*, *si*, *smo*, *ste*, *su*; *ču*, *češ*, *čemo*, *čete*, *te* ili *čedu* (gdje u štokavskom stoje puni oblici od *biti* i *htjeti*) i *nisan*, *nisi*, *ni*, *nismo*, *niste*, *nisu*, *bija*, *bila*, *bilo* i različiti drugi oblici, koji nisu naročito naglašeni.

Enklitičan je uvijek zamjениčki element *to*, kad nije naglašen, u spojevima kao: *čā* - *to* dēlaš? (*što* *to* radiš?) Ali: *ča* - *tō* dēlaš? kad znači: zar *to* radiš? *Ča* - *si* - *tō* učinija? *Ča* - *si* - *tō* učinija?

Isti bi se enklitični zamjениčki element *to* mogao pretpostaviti također u štokavskom *što* iz *čto* < *č̄to*. I u sjevernočakavskom narječju je zamjениčki element *to* u ovom položaju i značenju uvijek bez tona i bez kvantitete. Zbog ovakovih pojava nastaju u rečenici i inače nove riječne jedinice ili kompleksi, proklitični sandhi sa idućom naglašenom riječju, a pritom iščezava uvijek također kvantiteta na onoj riječi, koja je upotrebljena proklitično. Nekoliko primjera: *moja* - *hiža*, ali *mōja* - *hiža*, oni -

čovik, oni čovik; tā nīva, ta - nīva; z onima - kōni, z onīma koī; z onima - līpima kōnji, z onīma līpima kōnji.

Ovakove proklitično upotrebljene riječi mogu slijediti jedna za drugom u neodređenom broju: oni - njihovi - *prijātelji* nasuprot *oni* - njihovi - prijatelji ili: oni - *njihovi* prijatelji; mi - nismo - nikad - *sīti* ili *mī* - nismo - nikad - siti ili mi - nismo - *nīkad* sīti ili mi - *nīsmo* nikad - sīti; oni - *čovik*, ki - je bija - ovde - *dōli*.

Relativne zamjenice su uvijek bez naglaska, jer nisu nikada osobito istaknute; porušila se hiža, koju - su (ili: ča - su - je, ili: ki - su - je) - lāni uzīdali, ali upitno: *kojū* hižu su - lāni uzīdali?

2. Rečenički akcenat.

U vodičkom dijalektu gube svoj akcenat u opisanim prilikama ne samo navedene vrste riječi, nego u tekućem govoru također adjektivi i imenice, pa i glagoli gube nešto od svoje samostalne akcentuacije na korist riječi logično istaknutih. Logično istaknuta riječ u govoru je često vrlo individualna i svojevolsna pojava; ona zavisi također od estetske darovitosti pojedinca, često od njegova duševnog raspoloženja, kako da dadne svomu govoru ljepši oblik, na što hoće da položi veću ili manju važnost. Mislim, da je muzikalna intonacija rečenice mnogo doprinijela postanku štokavske pomlađene akcentuacije, jer se logički neistaknute riječi izgovaraju tako reći nekom „lebdećom“ akcentuacijom. Sklon sam, da različite gubitke vodičke akcentuacije smatram posljedicom negdašnje „lebdeće“ akcentuacije. Mislim naime, da u primjeru „*hiža, koju - su...*“ nije stara dužina na *kojū* naprosto iščeznula, već pretpostavljam prije nestanka dužine jednu *slabašnu* (ne tako izrazitu kao u štokavskom) akcentuaciju *kojū*, pri čemu se ponajprije skratila kvantitetska dužina, a onda je potpuno izgubio akcenat također onaj polunaglašeni pređašnji slog na korist logički istaknute iduće riječi. Neuvježbanom uhu čini se čak, da „*koju*“ imade jedan *neoštri* brzi akcenat (˘) na prvom slogu (*kōju*), ali nije tako, jer vokali *o* i također *e* u ovakovim proklitičnim riječima mogu prijeći u *u* i *i* zbog svoga položaja pred akcentom, kao na pr. *o* pred naglaskom u *utāc* ili *e* u *nīdīļa*, na pr. *uvi - lūdi, koji su - danās bili - pali - māše, unumu - uštāru nisu po - vōli*. Ova bi se rečenica po kretnji svoga reče-

ničkog akcenta zajedno sa sporednim kretnjama (intonacijama slogova u pojedinim riječima) mogla grafički prikazati ovako:

o - vi lu - di, ko - ji su da nas bi - li pa - li ma - še, o - no - mu
 q - šta - ru ni - su po vo -
 li

Kao što je opazio Broch u štokavštini, da kretnja tona kance može oslabiti i posve izbrisati parcijalne kretnje (viši tonovi u intonaciji riječi) (cf. Slavische Phonetik p. 229), pa je ovakav nestanak parcijalne intonacije doveo u vezu s koncentracijom rečenične intonacije na kraju rečenice, ovako se na sličan način može rastumačiti u Vodicama nestanak parcijalne intonacije riječi na logički istaknutoj riječi (zbog koncentracije riječi na logički istaknutoj riječi). No važno je da je nestanak ovakove intonacije riječi običniji *pred* logički istaknutom riječi nego poslije nje: Piši - *tí!*, ali: Tí piši! Ipak se može vrlo često opaziti, da je kvantitetska dužina kod proklitičkih imenica i glagola ponešto sačuvana.

Razlika od piši - tí! i tí piši! mogla bi se grafički prikazati ovako:

piši tí! tí piši!

U upitnim rečenicama *može* logički istaknuta riječ sa silaznom intonacijom riječi dobiti uzlazni akcent:

Ča ćemo pojt po mesō? „Pojt“ ima ovdje uzlazni akcent.

3. Oblici

Dijalekat u Vodicama — kao uopće dijalekat „Slovinaca“, pa i ikavsko-južnočakavskih sela tipa Sv. Ivana i Pavla, Sv. Petra u Šumi, Kašćerge, Grdosela, Kršikle itd. — ne pokazuje u morfologiji ni izdaleka tako mnogo arhaističkih oznaka kao sjevernočakavski dijalekti na istarskom poluotoku. Pomladeno izjednačenje ne pokazuje se doduše svuda na isti način, nego su oblici na različitim mjestima različiti, ali i s ovoga gledišta

vidi se, da narječje Slovinaca (zajedno s ikavsko-južnočakavskim selima) nije na istarskom poluotoku od davnine samoniklo, dakle nije organski nastavak sjevernočakavskoga narječja, nije prirodni prijelaz ka južnočakavskom, nego narječje, kojega počeci sežu u predistarsku domovinu u pomlađenom izjednačenju oblika. Bez sumnje se lokativ singulara osnova na *o*, a i drugih izjednačio s dativom singulara još u staroj domovini. Dašto da su dalja izjednačenja nastajala također u novoj domovini. Pored ovih novih izjednačenja ima u oblicima prilično mnogo starijih završetaka.

Osnove na o

Za deklinaciju osnova *o* tipičan je ovaj primjer:

	sing.	plural	dual
nom.	mráz	mrāzi	mráz-i
gen.	mráz-a	mrāzi	mráz-i
dat.	mráz-u	mráz-an	mráz-an
akuz.	mráz	mráz-e	mráz-a
vok.	mráz-e (rijetko)	mrā-i	mráz-i
lok.	mráz-u	mráz-i	mráz-i
instr.	mráz-on	mráz-i	mráz-i

Iste završetke imaju i meke osnove. Akuzativ sing. živih bića je dakako jednak genitivu. Vokativ je slabo sačuvan, osobito u ovim tipičnim slučajevima: Bōže, gospodīne, čoviče, sūče, kūme, svāte itd., nadalje uvijek također kod supstantiva rodbinske veze: sīne, brāte, brājne, strīče, ūjče, tēče, dīde (premda je akcenat dīd, dīda; možda je dīde nastalo pod utjecajem strīče, tēče, ūjče), rjeđe također tāste, svāče, svēkre; ali poznati su i vokativi za neživo: grāde, cvīte, dāne, glāde, glāse, grūse, smrāde, vīde, zūbe, brōde, rōde, svīte, hlāde, mrāče, premda ima među njima slučajeva personifikacije. Vokativni završetak *u* kod mekih osnova čuje se rijetko u primjeru: mūžu.

Na nekadašnje *n*-osnove sjeća nas kāmik, plāmik, krēmik, rēmik, no kaže se samo jāčmen.

Imenice na *-in* ili *-janin* gube u nom. sg. *-in*: Gōčan, Lanīštan, Bršljan (ili Bršljanac, stanovnik Bresta), Rakitljan (Rakit + l + jan (stanovnik iz Rakitoviča ili Rakitovca), Rāčićan (iz Račica), Rāčan (iz Račje Vasi, u Vodicama Račevās (Rače- iz gen. Račje

kao vući < vučji, jajnči < jajnčji, rači < račji ušlo u nom.; cf. golečast u rječniku), Jelovčan (iz Jelovica) krščan, grajan, Buzječan itd. Kao petrefakt je sačuvan oblik *pûten* u značenju usput, inače *pûton*, jer su muške osnove na -i prešle k osnovama na -o, O asibilaciji guturala u nom. pl. bilo je već govora, a sada još ovdje spominjem samo to, da ono malo asibiliranih oblika kao: vûci, vrâzi, hajdûci, sînci, mômci, junâci, Tûrci, siromâsi, Vlâsi (pored Vlâhi) *mogu* se pojaviti i u kosim padežima.

Duljih oblika na *-ovi* odnosno *-evi* kao u štokavskom nema u vodičkome narječju. S obzirom na ove dulje oblike nom. pl. mogu istaknuti, da i „slovensko“ narječje u zapadnoj i južnoj Istri stoji na istom stupnju razvitka kao vodičko; ni ondje nisu poznati dulji oblici, premda se može pretpostaviti, da su oblici na *-ove* osnova na -u isprva bili poznati. Uostalom je poznato, da se u primorskim lekcionarima oblici na *-ove* malo kada prenose također na jednosložne osnove -o. U tome je dakle „slovensko“ narječje zaostalo, ono je šta više još eventualno sačuvane oblike osnova na u izgubilo u korist osnova na o.

U Vodicama su samo dva primjera na *-ovi*: strahôvi (petrefakt: =sablasti) i židovi; strâh je mogao već vrlo rano prijeći među osnove na u, kako pokazuje slov. strah, gen. strahu, a židovi je moglo nastati pod crkvenim utjecajem, a moglo se i sačuvati od starine.

U narodnim pjesmama ovi su primjeri vrlo rijetki: gradôvi, svatôvi, darôvi i dr.

Poznato je, da su imena sela Poljâne, Jelšâne, Žejâne prvobitno nom. pl. konsonantskih osnova na -an- (-an-in); u Vodicama je također nastao ovakav supstantiv: Brgužâne (ime dijela sela, gdje su se navodno naselile porodice Miljević iz Brguca, stoga Brgužâni < Brguĝani < Brguđani).

U gen pl. je završetak -i kod imenica muškoga roda općenit, a kod imenica srednjega roda dolazi redovno pored kraćih oblika bez završetka. *Lito* se deklinira ovako:

	sing.	plur.
nom., ak. vok.	lĭto	lĭta
gen.	lĭta	lĭt ili lĭti
dat., lok.	lĭtu	dat. lĭtan lok. lĭtah ili lĭti
instr.	lĭton	instr. lĭti (rjede lĭtami).

Eventualni završeci -a ili -ov (ev) u gen. pl. posve su nepoznati ne samo u Vodicama nego i u narječju sviju „Slovinaca“. Kako se vidi, završeci -i, koji se po analogiji osnova na i nalaze već u južnočakavskim lekcionarima XV. vijeka i u štokavskom narječju u XIII. i XIV. vijeku, prevladali su i posve potisnuli sve ostale izuzevši kraće završetke za imenice srednjega roda. Tomu je udaren početak bez sumje još u staroj domovini, jer nije puki slučaj, da se štokavsko-čakavska oaza na visoravni u tome posve slaže s narječjem „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri i da sjevernočakavsko narječje Liburnije kao i središnje Istre ima oblike bez završetka. Punih završetaka na -a nije po mojem mišljenju nikada bilo u narječju „Slovinaca“, jer sam nakon proučavanja perojskog narječja uvjeren, da štokavsko -a u gen. pl. potječe od starijega poluvokala, kako je taj poluvokal shvatio i razjasnio Vondrák (O původu kijevskýh listů, 1904. i u Vergleichende slavische Gramatik, II., 21). U perojskom dijalektu dolazi konsekvantno mjesto nekadašnjeg Vondrakova ř jedan vrlo široki dugi $\text{ę} = \text{a}^e$ u *nenaglašenom* položaju i jedan normalno otvoreni kratki e u *nenaglašenom* položaju (kratak, jer u Peroju nema kvantitetskih dužina u nenaglašenim slogovima). Evo genitivi pl. različitih osnova iz Peroja: A. ę i e mjesto ř : 1) a-osnove: ruk ę h (h je prodrlo ovamo po analogiji zamjenica i pridjeva), žen ę h, duš ę h tůžbeh, b ř rkeh, k ę peh, gl ř veh, s ę streh, č steh (č esta mjesto č esta), gr ř neh, đ veceh (štok. đ v ř ca), cr ę veleh; 2) stare r-osnove fem.; š č er ę h, m ř tereh; 3) o-osnove: a) masculina: v ř leh, k đ neh, p ę seh (pasa), sv ę kereh, p ř steh (ili p ř st ř h), m ř žeh, p ř peh, gr ř beh, đ ceh, sv ř teh, gr ř zdeh, mj ę seceh, (n đ kteh), s đ koleh, go-
spod ř reh, jun ř keh; b) neutra: đ ř v ę h, đ č ęh (kolektiv *đeca* može biti također fem. sg.), s ř nceh, s ę leh; 4) nekadašnje i-osnove masc.: g đ -steh, p ř teh, n đ kteh; B. — ř u gen. pl. zub ř h (h po analogiji zamjenica i pridjeva), kost ř h, stvar ř h, oč ř h, us ř h, prs ř h, crv ř h, zec ř h, lonc ř h, ľud ř h.

Refleks ę za Vondrakov ř je u Peroju identičan s dugim ę u op ę nka od nom. op ę nek (štok. đ panak), đ ę n (štok. đ ř n). Da bi taj poluvokal (odnosno njegov refleks ę) mogao nastati drukčijim utjecajem ili biti posve sekundarnoga izvora, vrlo sumnjam. Upućujem na različite pokušaje tumačenja gen. pl. — ř na Leskiena: Serbokroatische Grammatik str. 434—437 i na tumačenje u Ivšičevim „Prilozima za slavenski akcentat“ (Rad 187).

Završetak dat. pl. je u Vodicama i u većini sela štokavsko-čakavske oaze na visoravni kod sviju imenica — an (< am) kao u ruskom jeziku. To je posve lokalna pojava, kako se opaža i u drugim do sada analiziranim narječjima. Ona dokazuje samo to, kako može da bude analogija na malom području jaka. Bez sumnje je ovo izjednačenje nastalo pod utjecajem osnova -a, pri čemu je analogija počela djelovati najprije kod imenica srednjega roda (sela, polja i t. d.), a onda i kod drugih osnova -o. Stalno je ova pojava produkt, koji je nastao tek u novoj domovini, jer narječje „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri je ne poznaje. Ondje su sačuvani ili stari završeci -on< om (eventualno -en, em kod mekih osnova) ili se pojavljuje završetak -in< im istodobno za dat. instr. pa gdje i za lok. (kao na pr. u Medulinu). Lokativ se izjednačio s instrumentalom i s genitivom, koji na posljednjem slogu nema ni akcenta ni dužine; izuzetno dolaze kod imenica srednjega roda pored oblika na -i (u lokativu) također oblici na -a. Vrlo se rijetko javlja oblik na -ah u imenica muškoga roda, ali ih djeca upotrebljavaju dosta često.

U instrumentalu općenita je upotreba završetka -i, *rijetko* se kod imenica srednjega roda čuju oblici na -ami: litami, pišmami, rjivami, plječami. Začudo se izgubio oblik duala u nom. za imenice muškoga roda, a za akuzativ je sačuvan. Upotrebljava se samo kod đba, dvâ i trî: nom. đba, dvâ, trî dđbri sđci, ak. đba, dvâ, trî dđbra sđca.

U Vodicama su se stari oblici duala za *uši* posve, a za *oči*, djelomice izgubili. Deklinira se *đči* (nom. gen. ak. vok., lok. i instr.) i dat. *đkan*. Vrlo rijetko se čuje oblik *đcima* za instr.

Ŭho nema oblika za dual *ŭši* nego samo plural *ŭha*, gen. *ŭh* ili *ŭhi*, dat. *ŭhan*, lok. instr. *ŭhi* (deklinira se dakle kao *sělo*). Tlđ i dnđ nemaju u gen. pl. kraćih oblilka bez završetka *dân*, *tâl*, nego samo *tli*, *dnđ*. U lok. od *tla* je -h sačuvan: *tliĥ* pored *tli*. O etimologiji različitih lokaliteta Dane od st. crkv. slov. ДѢНО, cf. rječnik sub Dane.

O akcentuaciji osnova na -o. Općenito se može reći da i ondje, gdje bi se mogao očekivati naglasak na kraju riječi, dolazi do izjednačenja prema ostalim padežima, gdje se akcentat povukao. Moglo bi se na pr. očekivati u instr. sg. *bobđn*, *gřmđn*, *grobđn* i t. d., ali se čuje samo: *bđbon*, *gřřmom*, *gřđbon* i t. d.,

a rijetko se čuju oblici s izjednačenim akcentom na kraju batôn pored bâton, podôn pored pōdon, košôn pored kōšon, popôn, pored pōpon, stolôn pored stōlon, volôn pored vōlon; ključôn pored kljûçon, nožôn pored nôžon, plaštôn pored plâšton, smihôn pored smîhon i t. d.

I u dat. pl. rijetko dolazi akcenat na kraju pored povučenog akcenta: prascân pored prâscan, loncân pored lôncan, ognjân pored ôgnjan, đrvân pored đřvan i t. d.

Imena od milja. Završeci hipokoristika muškoga roda glase u nom. sg. -o ili -e, ali deklinacija je različita. Na -o se svršavaju: Mârko, Mîho, Pêro (pored Pêre), Gřgo, Jřvo (pored Jřve); na -e: Tôme, Mâte, Jûre, Šîme, Gâre, Stîpe, Jâdre, Jože, Pâve, Lõvre i t. d. U kosim padežima *jednine* dekliniraju se i jedni i drugi kao osnove na -a: gen. Mârke, Mîhe, Stîpe i t. d. U pluralu se upotrebljavaju samo oblici muškoga roda osnova na -o: Mâti, Mîhi, Pêri, Stîpi i t. d. kao vûci. Pored ove deklinacije *mogu se neki* od ovih hipokoristika sklanjati još uvijek i u singularu i u pluralu po nekadašnjoj konsonantskoj deklinaciji osnova na -t: Jřvo isključivo Jřvota, Jřvotu i t. d., u pluralu Jřvoti; Pêro u gen. Pêre i Pêrota; Gâre gen. samo Gâreta i t. d., Lõvre samo Lõvreta. O tumačenju ove pojave vidi Rešetar: Der štokavische Dialekt, str. 164.—165. -ota mjesto -eta stoji u gen. kod. imenica na -o.

Ovamo spadaju također: Jânko, Jřko, sřnko, Pırko, Pêcko, Mäcko, Jêcko, dêčko, čajko, bräjko, Mřtre, bräjne i t. d., od kojih su neki stari porodični nadimci — nastali bez sumnje prema imenima osoba. Sve ove tvorbe ne prolaze u deklinaciji jednako; sřnko i bräjne još se uvijek shvataju kao sřnak (još se često upotrebljava pored sřnko) i bräjjan, pa se i dekliniraju u singularu i pluralu po o-osnovama, dečko ima pored završetaka o-osnova također završetke konsonantskih t-osnova, čajko i bräjko imaju samo završetke o-osnova, a svi ostali samo završetke t-osnova (s -ota mjesto -eta kod onih na -o).

Od hipokoristika prave se deminutivi i augmentativi. Deminutivi na -ica: Mârkica, Mîhica, Gřgica, Jřvica, Mâtica, Jürica, Šîmica, Stîpica; na -ka: Jřvka; na -ič: Gřgič, Jõzič. Augmentativi na -ina (s primjesom prezira): Matřna i t. d.; na -ülja: Markülja, Gřgülja, Jivülja, Matülja, Šimetülja (nastalo prema nekadašnjem

gen. Šimeta, sada u gen. samo Šime), Jankülja. U Jelovicama ima vulgarno ime na -urina: Stipurīna.

Akcentuacija hipokoristika u Gocu je dašto: Mâte, Jive, Gřgo, Stipe i t. d. (u vok. Mâte, Jřve, Gřgo, Střpe), ali Pêro, Lûka.

O množini treba istaknuti: brāti i gospodīni je pravilno, brāća se kaže rjedje i ne znači samo braća nego i prijatelji, znanci, a gđspoda je kao kolektivni pojam vrlo čest; kaže se plēča, přsa; od ũsta u značenju usta ima sing. ũsto u značenju usna.

Konsonantske osnove

O konsonantskim osnovama na -n nema osobitih napomena; za njih vrijedi ono, što je bilo rečeno o imenicama srednjega roda na -o. I osnove na -s prešle su k osnovama na -o. Preostaci su: nebēsa (ne samo u Očenašu) i čudēsa pored čūdesa, od čega je načinjen također singular čūdeso u značenju ništarija, nevaljanac. Čini se, da naglasak čudēsa i nebēsa upućuje na starije čudēsā, nebēsā (Belić navodi za sjevernočakavsko narječje u Novome akcente nebesā, gen. nebés, lok. pl. nebesīh, nebēsīh — u molitvi — i nebésīh; ja sam zabilježio za Brešca nebesēh u molitvi), ili se ovdje radi o prvotnom povlačenju uzlaznoga akcenta mjesto štokavskoga sporoga, iz čega je naknadno nastao silazni akcentat kao u kádi < kádi < kǎdē.

Konsonantske osnove na -t kao prāse, přplje, tēle, brēče i t. d. ne tvore množinu fem. kolektivima na -ad, nego glase u množini prāseta, přpljeta, tēleta, brēčeta; prema oblicima gen. sg. i t. d. nastadoše naknadni nom. kao prāseto, tēleto, brēčeto, tēleto, koje vrlo rado upotrebljava mlađa generacija. [U narječju „Slovinaca“ *drvo* nema *nigdje* gen. drveta ili plur. drveta, a jednako *jaje*, *uže* ne glasi *nikada* jajeta, užeta, nego svuda drva, jaja, uža (gen. sg. i nom. plur.). U Vodicama s naglaskom: dřva, jāja, ũža. Za štok. drvo se obično kaže *drivo*, gen. driva.]. Kolektiv na -ad je žřvad. I dřte ima u množini ditēta pored dīca. Dīca se sklanja kao osnova na -a, no i ovako: gen. pl. dīc, dat. pl. dicān, lok. pl. dicāh, instr. pl. dicāmi. Dān glasi u gen. sing. dāna i t. d., u pluralu dāni ili dnēvi; dvādni, trīdni, ali pēt dñi; dne u pōdne, dōdne.

Osnove na -a

Tvrde i meke osnove su se izjednačile. Sklanja se:

	Sing.	plur.
nom.	žēna	žēn-e
gen.	žēn-e pored žen-ê	žēn
dat.	žēn-i	žēn-an pored žen-än
ak.	žēn-u	žēn-e
vok.	žēn-o	žēn-e
lok.	žēn-i	žēn-ah pored že-äh
instr.	žēn-on pored žen-ôn	žēn-ami pored žen-ämi

Za poređenje sa sjevernočakavskim narječjem navodim po jednu tvrdu i meku osnovu iz sela *Bréšca* uz imenicu na-ica.

		sing.			plur.	
nom.	ženā	küca	žlica	ženi	küce	žlice
gen.	ženi	küci	žlice	žēn	küc	žlic
dat.	ženē	küce	žlice	ženän	küčän	žlicän
ak.	ženü	kücu	žlicu	ženi	küce	žlice
vok.	žēno	küco	žlico	žēni	küce	žlice
lok.	ženē	küce	žlice	ženäh	kücah	žlicah
instr.	ženún	kücün	žlicün	ženämi	kücami	žlicami

U *Gocu* se sklanja:

	sing.	plur.
nom.	žēna	žēne (premda štok. žēne)
gen.	žēne pored ženê	žēn
dat.	žēni	žēnan pored ženän
ak.	žēnu	žēne
vok.	žēno	žēne
lok.	žēni	žēnah pored ženäh
instr.	žēnon pored ženôn	žēnami pored ženämi

U *Medulinu*: žēna, gen. ženē, dat. žēni, ak. žēnu, vok. žēno, lok. žēni, inst. ženôn; plur. nom. žēne, gen. žēn, dat., lok., inst. ženän, vok. žēne. Još mogu dodati, da se stariji oblici ženē (gen. sg.), ženôn (istr. sg.), ženän (dat. pl.), ženäh (lok. pl.) i ženämi i u Vodicama i u Gocu, Danama, Jelovicama i t. d. mnogo češće javljaju nego oni oblici, koji su nastali pod utjecajem kosih padeža.

Vok. sg. ličnih imena na-ica i hipokorističnih ličnih imena na -a imaju završetke na -e: Ānice, Kātice, Lūcice, Mārice, Jēlice (tako i drugi deminutivi na -ica: divōjčice, dūšice, gōrice, sēstrice pored sestrīce, pūnice i t. d.), Māre, Jēle, Kāte, Lūce i t. d. od nom. Ānica, Kātica, Lūcica, Mārica, Jēlica, Māra, Jēla, Kāta, Lūca, ali ipak: Ūrso, Jāgo, Māndo od Ūrsa, Jāga, Mānda. Inače je vok. na -o sačuvan u sličnim slučajevima i u istoj mjeri kao kod osnova muškoga roda na -o: mājo, mājko, sēstro, žēno, bābo (od nom. bāba, slično dīde od dīd), ūjno, strīno, tēto (od nom. tēta), zāvo, jētvo, brātano, stņično, tetično, ujīčno, svēkvo, dūšo, gōro, vōdo, rūko, nōgo, brādo, jēlvo, štrīgo i t. d.

Kod ponovnoga i glasnog dozivanja, osobito ako kod dozivanja osoba nije blizu, lična imena osnova na -o, a također i na -a sa naglaskom na prvom slogu s kvantitetskom dužinom: Mārko, Stīpe, Jīve, čāčo, mājo, dīde, bābo, tēto i t. d. mogu imati u vok.: Markō, Stipē, Jivē i t. d. To se može protumačiti, da se uzmogne cilj dozivanja postići dugim trajanjem konačnoga vokala. Ima dozivanja i sa dva vokativa istodobno: Mārko, Markō! Stīpe, Stipē! čāčo, čāčō! mājo, majō! dīde, didē! bābo, babō! i t. d.

U Gocu su ženska hipokoristika na -a naglašena ovako: nom. Māra, Lūca, Jēla, Jāga, Mānda, Kāta, u vok. Māre, Lūce, Jāgo, Māndo, Kāte. Jednako je i u većini sela „slovinskoga“ dijalekta. Nominativi na -e: Māre, Jēle i t. d. su karakteristični za sjevernočakavsko narječje u Istri, a i za sva ikavsko-čakavska sela tipa *Rāčice* i *Mune*; ikavsko-južnočakavska sela tipa *Sv. Ivan* i *Pavao*, *Sv. Petar u Šumi* i t. d., a ni štokavsko-čakavski prelazni dijalekat „Slovinaca“ ne poznaje ženskih hipokoristika na -e. Cf. o tome Rešetar: *Der štok. Dialekt*, str. 177—168. U vok. također: Māte, Kāte, Jāgo kao Stīpe.

Deminutiv Jēlka glasi u vok. Jēlko; u jednoj narodnoj pjesmi Jēka (u Danama vulgarno ime Jēka, Jēkini, Jēkič) (Je + a/oka (ĕ + a/o = ê); od toga još dalje deminutiv Jēlkica (sa sačuvanim k kao u štok. seki).

U gen. pl. bāčva, brōskva, čerišnja glasi bāčav, brōskav, čerišanĵ, isto tako dēkal, dritav, grābalĵ, frūšak (f mjesto h), lōkav, brīskav, smōkav, tīkav. Od bānda, brājda, hārta, kvārta,

mûrva glasi bând, brâjad pored brâjd, hârat pored hârt, kvârat pored kvârt, mûrv pored mûrav; od mâlta, mâjka, prâvda, sôrta, tôrba samo mâlt, mâjk, prâvd, sôrt (pored sôrat), tôrb; od crîkva, smûtnja.... crîkav, smûtanj; od dâska (čakavski daskâ), ôvca, zêmlija pravilno dasák, ovâc, zemâlj, ali izjednačeno prema nom. pl. sêstar, jîgal. Inače glasi gen. pl. krâv, bâb, dlâk, isto tako besîd, dragînj, tegînj, drnjûl, konôb, kraljîc, nedîlj, večêr i t. d., črnîn, daljîn, dugâc; žên, kôz, têt, strahôt, gôr, bûh, vôd, lipôt, sramôt pored srâmot, sirôt pored sîrot; lîh, brâd, rûk, strîl, Mâr, Lûc, Jêl i t. d.

Osnove na -i

Nekadašnje imenice muškoga roda prešle su većinom k osnovama na -o, a neke k osnovama na -i ženskoga roda kao u štokavskom. Kaže se bô — bôla pored bô — bôli, zvîr — zvîri, pût — pûta pored pût — pûti (ali pût — pûti samo u značenju „Weg“ a ne „Mal“). Neke su imenice ženskoga roda prešle k osnovama na -a, prihvativši odnosni završetak, druge su prešle k osnovamâ na -o, a mnoge su do današnjega dana ostale u i-deklinaciji. Kaže se: bolêc — bolêci (samo jedanput u narodnoj pjesmi, cf. rječnik), bolîzan — bolîzne pored bolîzna — bolîzne, glâd — glâdi pored glâd — glâda (običnije), gûsle (fem. pl. t.) — gûsal, zagřst — zagřsta (zglob ruke, prema tomu zagřsnica, cf. rječnik sub — grst), kâzan — kâzni pored kâzna — kâzne, nêsvîd — nêsvîdi (cf. rječnik), lûc — lûci (uljana svijeća), jîd — jîdi, (jelo) i jîd — jîdi pored jîd — jîda (srdžba), u značenju jad srdžba također jâd — jâda pored jâd — jâdi, ùjd — ùjdi (kolika kod životinja, (ùjid), mîsa — mîsi pored mîsla — mîsle (rjede), pôt — pôta pored pôt — pôti (u st. crkv. slav. masc.), pôst — pôsta pored pôst — pôsti (u st. crkv. slav. postъ m.), rêbar — rêbri (pristranak ispona, grbina, svagdje također kod sjevernih čakavaca, prema rebro?), rêd — rêdi (samo niz) pored rêd — rêda (niz i red), nâstin — nâstina (cf. rječnik), ali stîna — stîne, râvan — râvni (rijetko) pored ravniča — ravniče, strân — strâni pored strâna — strâne, kâp — kâpi pored kâp — kâpa i kâplja — kâplje, lâz — lâzi, sô — sôli, ali râsol — râsola, stîd — stîdi (studen, stîdan = hladan, kaže se također stîdîna = studen) pored stîd — stîda (stidljivost, obično srâm — srâma), sřđ — sřđi pored sřđ — sřđa (srdžba), svîrâla-e, rukovêta — rukovêt-e, vřst — vřst-i, (štok, vrsta) i vřsta —

vř̄ste, (řtok. red) kř̄koř̄ — kř̄koři pored kř̄koř̄a — kř̄koře, pogibř̄ja (masc.). Deklinacija riječi kost glasi:

	sing.	plur.
nom. i ak.	kř̄st	kř̄sti (nom., gen., ak., vok., lok., instr.)
gen., dat. i lok.	kř̄sti	kostãn (dat.)
vok.	kř̄sti (rjeđe)	
instr.	koř̄ćõn pored kostõn	

I ovdje se u inst. sg. i dat. pl. opaža utjecaj osnova na -a, u lok. i istr. pl. izjednačenje prema ostalim padežima plurala i prema osnovama na o.

Kao *kř̄st* deklinira se i *kř̄v*, koja je nekada spadala među osnove na -u, isto tako řubãv; ostale su osnove na -u preřle među osnove na -a kao u řtokavskom narječju.

Osnove na -r

Mãti se sklanja: nom. mãti, gen. i lok. mãtere pored mãtare, ak. mãter pored mãtar, instr. mãteron pored mãtaron; plur. mãtere ili mãtare, gen. mãter pored mãtar, lok. mãterah pored mãtarah, instr. mãterami ili mãtarami (a mjesto e uvuklo se ja-mačno po mnořtvu slaćajeva nepostojanoga a).

řćĩ glasi: sing. nom. řćĩ, gen. řćėri pored řćėre ili řćėř̄, dat. řćėri, ak. řćėř̄, vok. řćėri, lok. řćėri, instr. řćėřõn; plural: nom. řćėri pored řćėre, gen. řćėř̄, dat. řćėřãn, ak. řćėri pored řćėre, vok. řćėri pored řćėre, lok. řćėřãh, instr. řćėřãmi. Oćit je utjecaj ořnova na -a.

Zamjenice

1. Lićne zamjenice

jã	tĩ	õn	õno (rijetko onõ)	õna (rijetko onã)
mẽne, me	tẽbe, te	nřẽga, ga		nřẽ, je
mẽni, mi	tẽbi, ti	nřẽmu, mu	kao	nřõj, <i>ji</i> ili joj
mẽne me	tẽbe, te	nřẽga, nj, ga	kod	nřũ, je
mẽni	tẽbi	nřẽmu, njin	masc.	nřõj
nãmon	tõbon	nřĩn		nřõn

mī	vī	ōni (rijetko onī)	ōna (rijetko onā)	ōne (rijetko onē)	
nās, nas	vās, vas		njīh, jih	} za sva	} tri roda
nān, nan	vān, van		njīn, <i>njīma</i>		
nās, nas	vās, vas		njīh, nje, jih		
nās	vās		njīh, <i>njīma</i>		
nāmi	vāmi		njīmi, <i>njīma</i>		

Refleksiv: — sēbe, sēbi (si), sēbe (se), sēbi, sōbon.

Napomene: Metateza *nāmon* već je spomenuta; upozorava se na kratkoću *vās, nās, njīh, njīn*. Lok. *njīn* (pored *njemu*) valjda je izjednačenje s instr., kakovih imade i inače kod zamjenica i pridjeva. Zanimljiva je pojava jedinstvenoga oblika (za dat., lok, instr. pl. od *ōn, ōna, ōno*) *njīma*, premda postoje za 1. i 2. lice samo stariji oblici. Razlog, da je analogija djelovala samo kod *njīma*, nalazim u tomu, što je mnoštvo završetaka *-ima* ostalih zamjenica, pridjeva i brojeva moglo utjecati na *njīn, njīh, njīmi*, a oblici *nan, nas, nami, van, vas, vami* ostadoše pošteđeni. Razvitak završetaka na *-ima* čini se da je u vodičkom narječju imao svoj početak u oblicima brojeva dvima, obima (eventualno u nekadašnjim oblicima očima, ušima), osobito pak u nekadašnjim oblicima duala na *-ima* kod zamjenica i određenih (složenih) pridjeva. Svakako je upotreba oblika na *-ima* pored ostalih oblika općenita i kod zamjenica i pridjeva i brojeva, a oblici na *-ima* ili *-ama* su kod imenica posve nepoznati. Enklitični oblik *ji* pored *joj* odgovara st. crkv. slav- ѿи (jeji) kao *je* st. crkv. jeje. Oblik *ju* nije poznat.

2. Pokazne zamjenice

tā pored tī tō	tā	onī	onō	onā } u svim ostalim
tōga	tē	ovī	ovō	ovā } padežima imaju
tōmu	tōj	pored tī		iste završetke kao tā (tī),
tā pored tī tō	tū			tō, tā.
tōmu „ tīn	tōj	„ tī		
tīn	tōn			

tī	tā	tē	
tīh			
tīma pored tīn			
tē	„ tā	tē	
tīh	„ tīma		
tīmi	„ tīma		

Napomena: *tâ* (masc.) odgovara st. crkv. sl. *тъ; тї, онї, овї.*, u nom. nastali su prilikom na *kojī, kī* i na nom. određenih pridjeva. Dat. i lok. fem. *tī* kao i dat., lok fem. *onī, ovī, mōji, tvōji, svōji, nāši, vāši, njihovi* i t. d. tvorba je po analogiji prema dat. i lok. fem. oblika pridjeva *zdrāvi, līpi, čīsti* pored *zdrāvoj, līpoj, čīstoj*. Dat. i lok. fem. *zdrāvi, līpi, čīsti* su oblici prema neodređenim pridjevima. Oblik dativa *tīma* se ne upotrebljava u vezi s imenicama, nego samo sam za sebe i s pridjevima, zamjenicama i brojevima, dakle samo *tīn orāčan*, ali *tīma-dobrima, tīma-dvīma* (pored *tīn-dōbrin, tīn-dvīn*), ali s *tīma-orāči* (pored s *tīmi orāči*). Tako se upotrebljavaju također svi ostali oblici na *-ima*.

Pojačani oblik pokaznih zamjenica *tâ (tī), ovī, onī* je *tajīsti (tijīsti), tojīsto, tajīsta; ovijīsti, ovojīsto, ovajīsta; onijīsti, onojīsto, onajīsta*, pri čemu se obično sklanja i prvi dio *tâ, tō, tā* i t. d., a inače dolazi u gen., dat., lok. sg. masc. i neutr. osakaćenje prvoga dijela: *tojīstoga, tojīstomu*; isto tako u pluralu *ovojīstih, onojīstih, ovojīstih, onojīstih*, i t. d., gdje *ono-, ovo-* ostaje (bez obzira na padež). Samostalno se *jīsti* ne pojavljuje. *Svejīsto* znači *svejedno*, ipak, *uza sve to*.

Pokazne adjektivne zamjenice *kakvoće i kolikoće takōv, ovakōv, onakōv, tolik, ovolik, onolik, tolican, ovolican, onolican* sklanjaju se kao obični pridjevi.

Stare zamjenice *съ* sjeća nas: *danās, večerās, načas* (*nočas* (o se pretvorilo u *a* pred naglaskom kao u riječi *patōk*), *sīnoč, segūtra* (*sēga + jūtra; se-zīme, se-jēseni, sega — līta ōve (prošle)*), *zime, jeseni, ovoga ljeta*, ali *sih — zīm, sih — jēseni, sih — līt* znači: *negdašnjih zima, jeseni, ljeta*. („U se vrime godišta“ je poznata drevna crkvena pjesma).

3. Upitne, neodređene i odnosne zamjenice.

Upitno i odnosno staro *кѣи, кѣи, коѣ* ima u Vodicama ove oblike:

<i>kī</i>	pored <i>kojī</i>	<i>kō</i> (rjeđe)	uz <i>kojēi</i>	<i>kojō</i>	<i>kā</i> (rjeđe)	pored <i>kojā</i>
<i>kōga</i>	„ <i>kojōga</i>	„	„	„	<i>kē</i>	„ „ <i>kojē</i>
<i>kōmu</i>	„ <i>kojōmu</i>	„	„	„	<i>kōj</i>	„ „ <i>kojōj</i> i <i>kojī</i>
<i>kī</i>	„ <i>kojī</i>	„	„	„	<i>kō</i>	„ „ <i>kojū</i>
<i>kōmu</i> i <i>kīn</i>	pored <i>kojōmu</i>	i <i>kojīn</i>			<i>kōj</i>	„ „ <i>kojōj, kojī</i>
<i>kīn</i>	pored <i>kojīn</i>				<i>kōn</i>	„ „ <i>kojōn</i>

kī (rjeđe) pored kojī kâ (rjeđe) pored kojâ kē (rjeđe) pored kojê
 kīn (rjeđe) pored kojīn
 kīn „ „ kojīn i kojīma
 kē (rjeđe) pored kojê kâ (rjeđe) pored kojâ kē (rjeđe) pored kojê
 kīn (rjeđe) pored kojīn i kojīma
 kīma, kīmi (oboje „) „ kojīmi „

Upotreba ove zamjenice u odnosnom značenju uvijek je nena-
 glašena; odnosno kī može se sintaktički upotrebljavati jednako
 kao i relativno *što* u štokavskom i *ki* u slovenskom.

Ča se sklanja: *ča, čega* pored *čēza, čēmu, ča, čēmu* pored *čin, čīn*. *Ča* se može upotrebiti relativno kao i *ki*: *jābuke, ča-smo-jih-donēsli* ili *jābuke, ča- (ke) -smo-donēsli* pored *jābuke, koje-smo-donēsli*.

U Jelovicama se pita ne samo sa *ča* nego i sa *čēs* (česa). Sadašnje *ča* je valjada nastalo gubitkom enklitički prislonjenoga pronominalnoga elementa *to*, jer u sjevernočakavskom narječju u Liburniji i u Hrvatskom Primorju glasi *ča* s dugim naglaskom, kada stoji samostalno.

Niš (rijetko *ništar*) < *ništ* < *ništa* kao *dāž* < *dāžd* — sklanja se: *niš, ničēza, ničēmu, niš, ničēmu* pored *ničin, ničīn*. Pored *niš* ima u Vodicama još *ničare* kao imenica u značenju „ništarija“; jamačno nastalo od **ničъze*; u Korlevičima kod Sv. Ivana od Šterne *ništarica* f. u istom značenju. U ovim primjerima, a i u drugim već spomenutim primjerima na drugim mjestima opaža se borba za prvenstvo zamjenice *ča* i *što*. Ovo kolebanje možda se pojavljuje samo na prelaznom području još u staroj postojbini, sjeverno od njega pobjeđuje *ča*, a južnije *što*.

Nikī, nikâ, nikō pored *nikojī, nikojâ, nikojê* (ō) sklanja se kao *kī, nikojī*. *Ništo* (aliquid) se sklanja: *ništo, ničēga* pored *ničēza, ničēmu, ništo, ničēmu* pored *ničīn, ničīn*. Obraćam pažnju na različiti akcenat kosih padeža od *niš* i *ništo*.

Pored *ničēza* ima i *ničera*, a to je jamačno osakaćeno mjesto *ničegare* prema nom. *ničare*, kod kojega je u gen. -ga od *ničega* otpalo, a -re se sklanja, jednako dat. i lok. *ničeru* mjesto *ničemure* (-mu otpalo, -re sklonljivo) i slično instr. *ničirin* (-m otpalo, -re sklonljivo).

Nīdan, nīna, nīno, znači *nijedan*, sklanja se kao pridjev, jednako *niti* - jēdan u značenju baš nijedan.

Kojigòd, kigòd, čagòd.

Predmetanjem naglašenoga pronominalnog elementa *to* na *kī*, *kā*, *kō* ili na *kojī*, *kojā*, *kojō* (-e) ili na *ča* nastaju u Vodica neobično naglašeni tipovi: *tó - kī* (pored *būdi - kī*), *tó - kā*, *tó - kō* pored *tó - kojī*, *tó - kojā*, *tó - kojō* (-ē) i *tó - ča* u značenju bilo *ko*, bilo *koji* itd. U ovim slučajevima dolazi dugi uzlazni akcentat na *to* s kvantitetskom dužinom na *ki* i t. d. No jasno se može opaziti, da je interval između svršetka prvoga (uzlazno naglašenog) sloga i početka drugoga sloga znatno manji nego na pr. u *riba* između *rī - i - ba* ili *mē - i - so* u riječi *mēso*. Isto kao u štokavskom može se na *kī* nadovezati *mu drāgo*. Upitna pridjevna zamjenica: *kakōv*, *kolīk*, *kolīcan*. *čigōv* sklanja se kao pridjev.

4. Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *mōj* sklanja se ovako:

<i>mōj</i>		
<i>mōjega</i>	pored	<i>mōga</i>
<i>mōjemu</i>	„	<i>mōmu</i>
<i>mōj</i>		
<i>mōjemu</i>	„	<i>mōjin</i> i <i>mōmu</i>
<i>mōjin</i>		
<i>mōje rjeđe</i>	<i>mojē</i>	<i>mōja rjeđe</i> <i>mojā</i>
		<i>mōje</i> „ <i>mojē</i>
„	„	<i>mōjoj</i> „ <i>mojōj</i> ; <i>mōji</i> — <i>mojī</i>
		<i>mōju</i> „ <i>mojū</i>
		lok. kao dat.
		<i>mōjon rjeđe</i> <i>mōjōn</i>

<i>mōji</i>	<i>rjeđe</i>	<i>mojī</i>	<i>mōja rjeđe</i>	<i>mojā</i>	<i>mōje rjeđe</i>	<i>mojē</i>
<i>mōjih</i>	„	<i>mojīh</i>				
<i>mōjin</i>	„	<i>mojīn</i> ; <i>mōjima</i>				
<i>mōje</i>	„	<i>mojē</i> <i>mojīma</i>	<i>mōja rjeđe</i>	<i>mōjō</i>	<i>moje rjeđe</i>	<i>mojē</i>
<i>mōjih</i>	„	<i>mojīh</i> „				
<i>mōjimi</i>	„	<i>mojīmi</i> „				

Jednako se sklanjaju *tvōj* i *svōj*; također *njēj* (pored *njēji* i *njeji*), *njēje*, *njēja* (pored *njeje*, *njejä*), dakle gen. *njējega*,

njêje (pored njejê) i t. d. štok. njên, njézin; náš, váš, njihov, njegđv sklanjaju se u kosim padežima kao pridjevi: našega, naše, vašega, vaše, njihovoga, njihove, njegđvoga, njegđve i t. d.

5. Druge riječi, izuzevši brojeve, koje se sklanjaju poput zamjenica

Sâm, sâma, sâmo sklanja se kao pridjev: gen. sâmoga, sâme (pored samê) i t. d. Neodređeni oblik je sačuvan u izrazu „na sâmu“ (pored na sâmin) = u četiri oka.

Väs, svä (pored sä), svê (pored sê) ima u deklinaciji iste završetke kao náš, naša, naše: gen. svêga, svê i t. d., a -v- može uvijek ispasti.

Sväki, sväka, sväko sklanja se kao adjektiv. Za štok. svašta kaže se sväčeso (pored säčeso) i sväčesa; sväčeso je jamačno nastalo prema gen. sväčesa. Pored svačeso i svačesa čuje se također sväčezo i svačeza; u ovim slučajevima dolazi z mjesto s prema gen. čeza pored česa. Slično oblicima ničera, ničerin ima još sväčera, sväčerin.

Pridjevi

Tragovi nekadašnje nominalne adjektivne deklinacije sačuvani su samo u petrefaktnim adverbijalnim izrazima: odävna, zdävna, zaräna, od mläda, 's tîha, š čîsta, 'z dôbra, 'z nõva, 's tîđda, 'z lîpa, 'z lîva, 'z dêsna, od mäla, 's krätka, 'z düga, 'z blîza, 'z dalêka i t. d.

Nominalni je oblik sačuvan u nom. sing. masc. gen.

Završeci -oga, -omu tvrdih osnova razlikuju se od -ega, -emu mekih osnova. U Jelovicama imaju *ega*, *-emu* i tvrde i meke osnove. Tako i u mnogim selima „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri.

Evo deklinacije:

sûh, sûhi	sûho	sûha
sûhoga		sûhe
sûhomu		sûhoj pored sûhi
sûh		sûhu
sûhomu pored sûhin	sûho	sûho „ sûhi
sûhin		sûhon

sûhi	sûha	sûhe
sûhih	—	—
sûhin pored sûhima	—	—
sûhe	sûha	sûhe
sûhih " "	—	—
sûhimi " "	—	—

Meke osnove: vrûč, vrûći, vrûča, vrûče, gen. vrûčega, dat. vrûčemu i t. d. Samo određene oblike imaju kao i u štokavskom: bôlji, gôri, bôžji, dîvlji, krâvlji, danâšnji, slipârski (rjeđe također slipârsk), cesârski (rjeđe cesârsk). U predikatnom položaju kaže se samo: on-je-sûh, krâtak, dôbar i t. d. I inače se razlikuje sûh konj od sûhi konj (sûh u značenju sušan i mršav, mršav se kaže mřšov, a znači samo mršav); mřšov po analogiji ôčov, kâlčov, zêčov, jêžov, ali oni-sûh-kônj pored oni-sûhi kônj, jedan-mlâdi čovîk.

U predikatnom položaju nalazi se kod *fem.* i *neutr.* završetaka — premda rijetko — naglasak na kraju, koji dakako potječe od neodređenih oblika: žêna je dobrâ (obično: dôbra), vîno je dobrô (obično: dôbro). Isti je slučaj u nom. i ak. pl. *svih* triju rodova, a nom. sg. masc. kod ovakovih pridjeva *uvijek* je naglašen na korijenu (dôbar, môkar, bîstar, slâdak, ôštar, krâtak, glâdan, smîšan).

Od muških hipokoristika na -a, -o i -e, koji se u gen. sg. i t. d. dekliniraju poput ženskih, nastaju pridjevi na -in: Mârkin pored Mârkov od Marko, brâjkin od brâjko, pâšin od pâšo (maritus sororis uxoris meae), čâčin od čâčo, Stîpin od Stîpe, Mîhin od Mîho, Jâdrin od Jâdre i t. d. Od ovakovih pridjeva mogu često puta nastati dalji pridjevi na -ov: Jadrînov, Mârkinov, Šîminov i t. d.

Praznici: Jivânja, Stîpanja, Mihôlja, Martînja (scil. „festa“), ali također: Mandalênina, Sabôtna, Rôkova, Petrôva, Jûrjova, Marînjina (dakako daljni oblik od Marînja); isto tako je vjerovatno Stomôrina u Liburniji mjesto Stomôrinja (Suto Môrinja), Jelênjina pored Jelênja, Jadrînjina i t. d. Ove se imenice sklanjaju kao žena, premda su to nekoć bili pridjevi.

Komparacija: U sjevernočakavskom narječju Liburnije i središnje Istre stoji *e* u formansu -ê + *jbs-* mjesto ê, a u selima čakavsko-južnočakavskoga tipa (Sv. Ivan i Pavao, Sv. Petar u

Šumi, Sv. Ivanac, Kašćerga, Grdoselo i t. d.) i u cijelom području „slovinskoga“ narječja stoji na tom. mjestu *i*. U Vodicama je taj *i* dugačak: zdraviji, pametniji, cinljii i t. d. Dužina ovoga *i* pred *j* pojavljuje se i inače u ovim slučajevima: bĭja (bel), ċija, pĭja (pil), šĭjati, vĭjati i t. d.). Stari osnovni oblik kosih padaže (-*bs-*) je sačuvan u pridjevu *rajsi* pored *rajše* (pored *raj* i *rāje*) i *hūjsi* pored *hūji*. Kaže se samo: ĭplji, ĭglji, mĕklji, dūglji (pored *dūži*). Završetak -*lji* stoji ovdje po analogiji od *dĕb-l-jĭ*) *dĕblji*.

S formansom -*bs-* nastaju kao u štokavskom: blĭži, nĭži, tĭši, bĭlji, blāži, brĭzi, grĭzi (< *grĭdži*), tĭži (< *tĭdži*), gūšci, tūšci, jaċi, ĭjūci (pored *ĭjutji*; *ĭjut* znači „böse“ i „sauer“), mlāji, sūši (pored *sūhlji*), žĭvlji, žūci (pored *žūklji*), dĕblji (mjesto *dĕbelji*, cf. Leskien: Serbokroat. Gramm. p. 378), glāji, mĭži, slāji, tānji, ūži, krāċi, krōċi (pored *krotkĭji*), plĭċi (pored *plitkĭji*), rĭži (< *rĭdži*; štok. *rjedi*), krĭplji [*rjede* *kripkĭji* i *krĭpċi*], vĭši [pored *visoċĭji*], dūblji [pored *dimboċĭji*], šĭri [pored *široċĭji*], žĕšċi, ċĭšċi [pored *ċistĭji*]; također defektiva: bōlji, gōri, mānji, vĕċi.

Začudo se može čuti također meki -šċ- mjesto tvrdoga -šĉ-: gūšċi, tūšċi, žĕšċi, ċĭšċi, što očito pokazuje nekadašnje kolebanje u razvitku prim. *t+j* kao *č < tš < tš'* (štok. *ć*) < *tš* (poljsko *tš = ć*) < *tš* (rusko *т'*) < *t'* (ćak. *ć*) (cf. Belić: *Замѣрку* str. 190.) kao *ž < ġ* u *žĕža*, *rĭži* pored *j* u *slāji*, *grāja*. Protivno nego u štokavskom kaže se samo: cinĭji, tisnĭji, bisnĭji, stidnĭji. Superlativ se pravi predmetanjem čestice *nāj*, koja ima također glavni akcentat.

B r o j e v i

Sklonljivi su *jĕdan*, *jĕna*, *jĕno* [pored *jedān*, *jenā*, *jenō*], *dvā*, *trĭ*, *ċetĭri*, *ōba* i *ōbadva*, *ōbe* i *ōbedvi*, ali izuzetno mogu i *pĕt*, *šĕst...* *dĕset*, *jedanājst*, *dvājset*, *stō* imati završetak određenih pridjeva u gen., dat., lōk. i instr., što se posve rijetko događalo i u st. crkv. slav. kod nekih glavnih brojeva. Stoga mislim, da u istarskoj narodnoj pjesmi „Stipan ženu mlati — z devetima bati“ doista dolazi oblik „devetima“, kako se upotrebljava u govoru, a Zgrablić (o. c. str. XXVII., § 39.) isključuje iz govora ovakve oblike. [Usput spominjem, da Zgrablić ostavlja posve nerazjašnjene završetke na -*ima* u Sv. Ivanu i Pavlu (u *Žminju* ih

dakako nema, jer je tip žminjskoga dijalekta posve sjevernočakavski) u deklinaciji zamjenica (izuzevši nãmi, vãmi kao u Vodicama!), pridjeva i brojeva, premda se baš po ovim i mnogim drugim pojavama ističe dijalekat Sv. Ivana i Pavla kao neautohton južnoslavenski dijalekat Istre prema onomu u Žminju.]

Jêdan se sklanja:

jêdan	por.	jedän	jêno	por.	jenô	jêna	por.	jenâ
jênoga	„	jenôga	—			jêne	„	jenê
jênomu	„	jenômu	—			jênoj	„	jenôj; jêni-jenî
jêdan	„	jedän	jêno	„	jenô	jênu	„	jenû
jênomu	„	jenômu, jênin	—					lok. = dat.
jênin	„	jenîñ	—			jênon	por.	jenôn
jêni	„	jenî	jêna	„	jenâ	jêne	„	jenê
jênih	„	jenîh	—			—		—
jênin	„	jenîñ, jênima	—			—		—
jêne	„	jenê	jêna	„	jenâ	jêne	„	jenê
jênih	„	jenîh	—			—		—
jênimi	„	jenîmi	—			—		—

Dvã, dvî: gen. dvîh, dat, dvîñ pored dvîma, ak = nom., lok. dvîh pored dvîma, instr. dvîmi pored dvîma. Isto tako trí, četîri i ôba; kod ôbadvã sklanjaju se oba dijela: ôbih dvîh, ôbin-dvîñ (pored ôbima-dvîma) i t. d. Mjesto četrdeset kaže se kvarnãr (cf. rječnik sub kvarnãr). Pored stô ima i stôtina, onda: dvîstô, trístô, četîri-stô i t. d., miljãr pored tãvžan (tisûč vrlo rijetko), milijûn.

Kolektivni brojevi: dvôji, ôboji (pored obôji), trôji, četvôri, petôri i t. d. sklanjaju se u kosim padežima kao dva: dvôjih, dvôjima i t. d. Brojne imenice: dvojîca; trojîca, nadalje samo: nas četîri, nas pêt i t. d. ili njih četîri, njih pêt (pored četîri od nãs, četîri od vãs, nastalo pod utjecajem talijanskoga jezika).

Množidba se izvodi sa pût (rjede s „bôt“): jêdan-pût, ali jedampût u značenju jednom, nekada, (dvã pûta, trí pûte, četîri pûte, pêt pûti i t. d. Krat je sačuvan samo u: dvãkrat, tríkrat. Kaže se po slovensku također pÿvič, drûgič i t. d. u značenju za prvi, drugi, treći put.

P r i l o z i

Od starih pronominalnih osnova:

1. za oznaku mjesta:

a. gdje: dī, kādi, kadī; ōvde, ovdē, ovdē; tôte, totē, totē; ōnde, ondē, ondē; ōvdeka, ovdēka, ovdēka, tôteka, totēka, totēka, ōndeka, ondēka, ondēka; drūgdari < drugdi+re (negdje drugdje), pri čemu je kasnije nastalo metatezom drugderi i konačno drugdari kao mātari mjesto māteri, pōstalj mjesto pōstelj; isto tako svāgdari svagdje; tāmo pored tāmoka, sīmo pored sīmoka, ovāmo pored ovāmoka, onāmo pored onāmoka.

b. kamo i odakle: kāmo, dovōklje < do+ovo+kālē, klje iz kle epentetskim shvaćanjem glasa l prema cvītlje i t. d., dōklje (u vremenu i prostoru), dōtlje, onōklje, onōtlje, tōtlje, odonōklje, otōtlje; kūda, kūd, kudāj, (interog. i relat.), tūda, tūd, tudāj, onūda, onūd, onudāj; ovūda, ovūd, ovudāj; kudājka, tudājka, ovudājka, onudājka; svūda, svūd pored posvūda, posvūd (-v-može ispasti); pōtlje samo za oznaku vremena.

2. za oznaku vremena:

a. kād, kāda, kadā (interog; relat. uvijek nenaglašeno), nikād (štok. nekad, negda); nīkad, katḡkād, ōndar (rijetko; također ōnṡrt (ṡrt iz tal. „tratto“), vāvik pored vāj, vāzda (rijetko), sāda, sād, sadā i t. d.; sēlin pored sēli=uvijek.

3. za oznaku načina:

kāko, kakō, kakō (interog.; relativno uvijek nenaglašeno); ovāko, ovakō, ovakō; onāko, onakō, onakō; tāko, takō, takō; nikāko, nikakō, nikakō štok. nekako; nīkako štok. nikako; jednāko, svakojāko, jāko (nikada štok. vrlo, veoma ili zdravo). — Iz nominalnih padeža:

dōbro pored dobrō od dōbar, gōre (gore meni! = jao meni!), vēc, u negativnim spojevima znači „više“; lāzno (u Omišlju lēzno, u Dobrinju lozno) i naopaku etimologiju Bernekerovu cf. u rječniku sub lazno, isto tako blāzar < blazer sub blāzer (i lāzno i blāzar potječu od lok. sg. ntr. lāzē i blāzč), gōri, dōli, lāni; līti, zīmi (samo u spojevima līti i zīmi); natḡbūšice, potḡbūšice, pīšice (rijetko); nauznāk, naōpak, nāpro, zastūnj pored zaustūnj; rītomski „idući natraške“, skōkoma, samorād štok. hotimice. Pojednosti se tumače u rječniku.

G l a g o l i

Aorist i imperfekt su se izgubili. Sačuvano je biše u izrazima „biše mi, ti, mu (joj), nan, van, jin i t. d.“ Oblici na -aše bez obzira na lice (obično samo za lice sing.) dolaze pojedince u narodnim pjesmama. Od participa prezenta upotrebljavaju se samo adverbijalni gerundi hōdeč, na spēč (rjeđe na spēči i na spēče), letēč, bižēč, kantājuč, jigrājuč, pīvajuč, skāčuč i mnogi drugi. Neki se od ovih participa prezenta upotrebljavaju kao pridjevi, mučēč(i), -a, -e. budūč(i), -a, e, rastēč, -a, -e i mnogi drugi. Od participa prezenta potječe bez sumnje također adverb skrivāj isto tako od participa pret. I skrivši, opřitiši (pored -e) (oprivši (cf. rječnik); nekadašnjega part. praes. pass. sjećaju nas današnji pridjevi lākoman i pītoman [pored pītovan po analogiji fem. pītovna (pitomna)]. Infinitiv na -ti je sačuvan [u Gocu, Danama, Jelovicama uvijek, isto tako u većini sela kod „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri, u Vodicama također kraći oblik-t], ali u *negativnim rečenicama* može uvijek mjesto infinitiva stajati konstrukcija finitnoga glagola sa *da*: nēču pīti pored nēču da pījen, nēte jīsti pored nēte da jīdu, nīsan stīja kopāti pored nīsan stīja da kopān. Ista pojava poznata je u svim narječjima „Slovinaca“, a poznata je također u narječju sjevernočakavskom. U ovakvim rečenicama treba tražiti izvor štokavskomu opisivanju infinitiva s finitnim glagolom i sa *da* također u pozitivnim rečenicama.

Oblici prezenta. A. Glagoli s tematskim vokalom.

I. vrsta.

Konjugira se: plēten, plēteš, plēte, plētemo, plētete, plētu (*rjeđe* plētedu). Oblici plētedu, rāstedu pojavljuju se sad češće sad rjeđe također kod glagola 2., 3., 4. i 5. vrste, a izvor im je u oblicima dādu, jīdu, znādu (cf. Rešetar: Der štok. Dialekt str. 193, 194.) Od glagola *рлѣти* ima grēn i t. d. — grēdu (u Gocu i Danama i mnogim selima „Slovinaca“ grēden, grēdeš, grēde, grēdemo, grēdete, grēdu, ali grēdemo, grēdete rjeđe), za *српаштж* ima srītin prema inf. srītiti 4. razreda, od *цвѣтж* prema cvitāti 5. razreda cvitān, za *члѣж* štījen prema štīti 1. vrste 7. razreda. Nēsti — nēsen znači samo nēsti jaja, ali donēsen, ponēsen, unēsen i t. d.; za *плѣж* plīvin prema plīviti IV. vrste. Guturalni glasovi k, g, h nisu sačuvani u 3. licu plur. nego su izjednačeni prema ostalim licima: rēču, pēču, strižu, vřšu. Za

врѣж ima vřšen pored vřšin prema inf. vřšiti IV. vrste. U narječju „Slovinaca“ ima u vrlo mnogim selima za st. crkv. slav. ***врѣштн** vřhti (prez. vřšen), koji je učinjen prema prezentu; infinitivni oblik *vrići* nijesam mogao nigdje čuti. Za st. crkv. slav. **лѣж** ima u Vodicama lēšen prema inf. V. vrste lēhati. Isto tako kao što je vřhti nastao prema prezentu, tako je mogao sek. lēkti) lēhti u prezentu dati lēšen i u inf. lēhati prema mašen — māhati (cf. lēhati u rječniku). Za **врѣштн** baciti ima vřči, prezent vřžen, za **жгѣж** žgēn (žgēš, žgē, žgēmo, žgēte, žgū), prema inf. V. vrste žgāti sa sačuvanim g pred e kao tkēn, tkēš, tkē, tkēmo, tkēte, tkū pored tkāju sa sačuvanim k ispred e. Hūzen inf. hūsti se = klizati se na ledu mogao bi potjecati od *hlyzā (cf. češki klouzati, klouzání, cf. Berneker EW sub glyzdajā); kaže se vličen pored vūčen, slīčen pored svūčen od infinitiva vliči pored vūči, slīči pored svūči (također slīka, slīkla, slīklo i vlika, vlikla, vliĳlo), ali samo obūči — obūčen, part. obūka, obūkla, obūklo, part. praet. pass. obūčen, isto tako samo mūsti — mūzen, lūči — tūčen. Ka pāsti ima pāden, pādeš i t. d. pādu što odgovara sjevernočakovskom pādén, pādēš i t. d.; prejēti ima u prez. pñmen, uzēti -ūzmen, znēti u značenju ***сѣнѣти** skinuti i **изѣнѣти** ima prez. znēmen (imperfektiv: pñmati, uzñmati, znñmati), žēti ima žānjen prema st. crkv. slav. **жнѣж** štok. žnjem, klēti -kūnen, a u sjevernočakovskom narječju Liburnije kljanén od kljēt, -čēti u prez. -čmen pored -čnen: pđčmen, nāčmen pored pđčnen, nāčnen (impf. počñmati, načñmati, prez. počñman, načñman pored počñmljen, načñmljen). Strīti pored stñti ima prez. stāren, zatřti pored zatñti u prez. zatāren pored zātren, utñti — ütren, otñti — otāren, ali samo tñti — tāren; zapřti — zāpren, otpriti — ōtpren pored odđpren, upřti -- ūpren, patpriti — padāpren, — odupřti se — odūpren; žřti pored žñti obično u prez. žāren, rjeđe žēren (e po svoj prilici radi lakšega izgovaranja ž i r), k tomu prez. od složenih požēren, prežēren (pre mjestu pro) pored přēžren; mrñti prez. mrēn, mrēš, mrē — mrū, k tomu umřti prez. ūmren, zamřti — zāmren, pomřti — pōmren; drñti dēren, odrñti — odēren razdrñti — razdēren; udřti — ūdren (cf. Rešetar: Der štok. Dialekt str. 207.) štok. udariti — udarim; zřti — zrēn, k tomu nazřti — nāzren, uzřti — ūzren; klāti — kđljen, slāti — šāljen, k tomu poslāti — pošāljen (rjeđe pōšljen); mñti — mñjen (prati tijelo, inače prāti — pēren) -- dñti prez. dēnen, k tomu udñti,

nađiti, krezđiti, razđiti, zdđiti glase svi u prez. — dēnen; đin, điš, đī, đīmo, đīte, đīdu (ovi se oblici gube, upotrebljava ih samo starija generacija); razđijāti — razđijān prema V—1 (upropastiti prema st. crkv. slav. **Дѣити** slov. razdejati).

II. vrsta:

-**нж**- pojavljuje se kao -ni- kao u *mnogim* selima „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri, a u sjevernočakavskom dijalektu Liburnije i središnje Istre -nu-. U Vodicama: dvigniti, makniti, nagniti i t. d. Vrlo često može otpasti sufixs -ni- u part. pret. II.: dvīga, zavika, māka, klēka, zdāha, uskřsa, stīsa, znīka i t. d.; stāti — stānen, gīniti — gīnen (oba glagola imaju u sjevernočakavskom narječju Liburnije i drugdje naglasak stānēn, gīnēn, kao plāčēn i neki drugi glagoli, a to je u narječju „Slovinaca“ isključeno); spomēniti — spomēnen; sklēniti — sklēnen, zaklēniti — zaklēnen; svēniti pored zvēniti — svēnen (nogu, ruku).

III. vrsta:

Umīti se spreže: umīn, umīš, umī, umīmo, umīte, umē pored umīdu. Kod glagola ove vrste kao i kod nekih glagola V. vrste može u *Danama* vrlo često stajati -de u 3. licu sg.: umīde, tṛpīde, spīde, stojīde, kopāde i t. d. Šta više čuje se spīden, spīdeš. U sjevernočakavskom narječju Liburnije i središnje Istre stoji dakako -e- mjesto **ѣ** u infinitivu i u kontrakcijama prezenta. Samo noviji doseljenici kažu jimāti — jīman, dok stari čakavci istarski upotrebljavaju infinitiv imēt. Kao umīti idu: želīti, smīti, tṛpīti, kričāti, bižāti, spāti, bojāti se, stāti (stajati), držāti i t. d.

stīti ima u prez.: čū, čēš, čē, čēmo, čēte, tē pored čēdu.

viditi, s akcentom na prvom slogu, ima 3. pl.: vīdu kao hvālu, mđlu, ljūbu IV. vrste.

U akcentuaciji nema stalnosti: pored želīn, tṛpīn, gorīn bojīn ima oblika: žēlin, tṛpin, gōrin, bđjin, a to je izuzetak od postavljenoga pravila o povlačenju akcenata. No čini se, da glagoli rēčen, plēten, bōden, grēben, kūnen, donēsen, pēčen, tēčen, zōven, lōmin (isto tako bēren, pēren, rēnen, jer u Gocu glase béren, péren, rénen) i t. d. pokazuju, da je povlačenje glavnoga tona zahvatilo ponajprije glagole i da je kod njih jače napredovalo nego kod imenica i pridjeva. Kad je akcenat povučen, 3. l. pl. glasi -u žēlu, tṛpu. Glagol **вѣдѣти** je sačuvan u

složenim: povīdati — prez. povīn pored povīdan, spovīdati — spovīn pored spovīdan, prepovīdati — prepovīn pored prepovīdan, pripovīdati — pripovīn pored pripovīdati, zapovīdan — zapovīn pored zapovīdan; svi ovi glagoli imaju iterativne oblike na -vīdati -vīdan.

IV. vrsta.

hvālin, gospodārin, trūbin, prūdin (inf. prūditi, biti od koristi; štok. prūditi, prūdim). nōsin, ali također lōmin pored lomīn i svidōčin. Svi glagoli IV. vrste, koji nemaju naglasak na posljednjem slogu, imaju u 3. pl. -u pored -idu, a oni, koji imaju akcenat na posljednjem slogu, svršavaju na -ê ili ĩdu.

V. vrsta.

V. — 1.: kopāti spreže se: kopān (štok. kōpām!), kopāš, kopā, kopāmo, kopāte, kopāju (rjeđe kopādu).

jigrāti — prez. jigrān (štok. ĩgrām!) i t. d. kao kopān. Primjeri glagola, koji nemaju akcenat na posljednjem slogu: pādan, dēlan, prāvdan, jūžinan, večēran, pītan, klānjan jāvljan i t. d. Primjeri glagola s akcentom na posljednjem slogu osim kopān, igrān: skončān, prodān, ovinčān i t. d. Iterativni glagol *lecati se* prema st. crkv. slav. *лѣцати* u prenesenom smislu „bojati se“, „ustručavati se“.

V.-2.: jīščen, jīščeš, jīšče, jīščemo, jīščete, jīšču (rjeđe jīščedu); isto tako: vēžen, rīžen, gībljen, drīmljen, lāčen se pored lākan se (od inf. lākati se=lakomiti se, sezati za nečim, k tomu polākati se pored polakomići se, cf. st. crkv. slav. *лакати, лачж*), kāžen, klēpljen, zīhati -zīšen, līžen, mēčen (pored metān), ōren, plāčen, plēšen, samo posteljān, čēšen, šōpčen, pāšen, skāčen, dvīžen. Mnogi glagoli V.-2. idu prema V.-1.: gīban, drīman, klepān, metān, pipān, sīpan, zīban, a to je pojava, koja je općenito poznata.

V.-3.; pēren, bēren, sāsen od inf. sāti za st. crkv. slav. *сѣсати-сѣсж*; kovān pored kūjen, od ųvati se samo řvan, osnovān pored osnūjen, bljuvān običnije bljūjen.

V.-4.: dājen pored dāvan od inf. dājati i dāvati, kājen (štok. kājēm), lājen, mājen, stājen (od inf. stājati, iter. prema pf. stāti), trājen, vījen, sījen, lījen prema lījati pored līvan prema līvati, smījen. Mnogih naglasaka V. vrste u sjevernočakavskom: rīžēn, dīžēn, jāšēn, kāpljēn, lājēn, mīčēn, nīčēn, pāšēn, plāčēn, sīpljēn,

zīmljen uopće nema u narječju „Slovinaca“; mjesto silaznoga akcenta stoji brzi: rižen, dvižen, jāšen i t. d.

VI. vrsta:

Treba spomenuti, da mnogi glagoli ove vrste idu po V.-1. Iterativne tvorevine na -ivati idu većinom po V.-1., rjeđe u prez. po ovoj vrsti: zapljuskivan, padrigivan, namigivan, zamahivan, nadvikivan rjeđe: namigtujen, nadvikujen. Premnoge tvorevine frekventativa i iterativa na -evati idu po V.-1.: pijêvati, grežêvati, hožêvati, stojêvati, bojêvati se, držêvati, pišêvati — pijêvan, grežêvan, hožêvan i t. d.

B. Glagoli bez tematskoga vokala

O složenima od **глагол** već je bilo govora.

Prez. od dāti: dān, dāš, dā, dāmo, dāte, dādu pored dāju.

U Danama: dāde.

jīsti: jīn, jīš, jī, jīmo, jīte, jīdu. U Danama: jīden, jīdeš, jīde i t. d.

biti; sān, sī, jē, smō, stē, sū.

Kondicional (optativ. aor.): bīn pored bīh, bī, bīmo, bīte, bī (rjeđe bīdu).

Part. pret. akt. II. Oblici su već bili spominjani. Ovdje se još može istaknuti važnije o akcentuaciji. Oblici bīla, bīlo mjesto štok. bila, bilo nastali su u težnji izjednačenja s masc. ili pod utjecajem rečeničnog akcenta. Možda sa part. oblici bīja, bīla, bīlo nastali također za razliku od pridjeva bīja, bīla, bīlo, a svakako je sada posve jednak akcentat part. pret. akt. II. od bīti esse i bīti=tući. Pored poslā, doznā, rasklā, zagnā, zabrā kaže se također: dōzna, rāskla, zāgna, zābra, ali samo poslāla, rasklāla i t. d. U Vodicama samo: dōša, nāša, pōša, obāša, zāša, prōša i t. d., ali u Gocu; došā, nāšā, i t. d. Kaže se samo držā, bižā, jigrā, kupovā, jiskā, ali pored kovā, kopā, orā, česā, bojā, motā, sedlā, lagā, ležā, glodā i t. d. također kōva, kōpa, ōra i t. d., ali uvijek: kovāla, kopāla i t. d.

Part. pas.: zjīden, zjīdena, zjīdeno, pāšen, pāšena, pāšeno od pāsti (štok. pāsen), ali ukredēn, ukredēna, ukredēno; strīžen, sīčen, zgrīžen, ali predēn, rečēn, pečēn, pletēn, pometēn, donešēn, grebēn, ali nājden pored najdēn; strešēn, zamēten, ali stūčen, obūčen, zdūbljen.

Glagoli I. — 5., 6., 7. prave part. pas. ponajviše sufiksom -t-: napēt, -a, -o, prejēt, -a, -o, pored prīmjen (od prez. prīmen), uzēt, -a, -o, znēt, -a, -o, žēt, -a, -o rjeđe žānjen, -a, -o, klēt, -a, -o, pored klēt, -a, -o, prokljēt, -a, -o, pored prokljēt, -a, -o i prōkljet pored oblika s jednostavnim -l-, načēt, -a, -o, stjēt, samlīt, ali zaklān, -a, -o, razbīt, -a, -o, pīt, -a, -o, šīt, -a, -o, spočit, -a, -o, kriīt, -a, -o, mīt, -a, -o ali zābljen, -a, -o, od zābiti, nadīt, udīt i t. d. od -dīti, skrīt, -a, -o i t. d. Kod ostalih vrsta obično sa sufiksom na -n-; tāknjen, (rjeđe taknīt, -a, -o, hvāljen, nōšen, dŕžān, -a, -o, lōmljen, željēn, -a, -o, 'zgdren, -a, -o pored 'zgorēn, -a, -o, 'zgdubljen pored 'zgdubljen, skrōjen, učinjēn, -a, -o pored učinjen, -a, -o, zdrōbljen, -a, -o pored zdrōbljen, -a, -o, glēdan, -a, -o, stēgnjen, -a, -o, 'skopān, -a, -o, počesān, -a, -o, orān, -a, -o, glodān, -a, -o, zobān, -a, -o, darovān, -a, -o i t. d.

I m p e r a t i v

Već je prije spomenuto bilo, da -i- u 1. i 2. pl. može vrlo često ispasti. Glagoli na -ojīti: brojiti, kojīti, rojīti imadu 2. sg.: brōji, kōji, rōji. Glagoli s naglašenim korjenitim -i- imaju ovakav imperativ: pī, pīmo, pīte; razlī, razlīmo, razlīte; povī, povīmo, povīte i t. d. (cf. Zgrblić § 43, str. XXXII.). Glagoli s naglašenim -uj, -ujmo, -ujte u imp. su *većinom* kratko naglašeni: čūj, čūjmo čūjte. kupūj, kupūjmo, kupūjte, sūj, sūjmo, sūjte (od sūti), zūj, zūjmo, zūjte pored zūj, zūjmo, zūjte. Nestanak dužine u ovim slučajevima valjada je mlađega datuma, možda se može protumačiti skraćanjem vokala u pred gotovo vokalnim j(ī) (vocalis ante vocalem brevis), a u slučajevima pī, pīmo, pīte nastala je kontrakcija vokala i + gotovo vokalno j.

Istrošeni su oblici: hōmo, hōte. Kaže se: nemōj, nemōjmo, nemōjte. U Jelovicama čuje se vrlo često: glē! mjesto glēdaj! Za čudo ima dvije tvorevine imperativa od glagola V. vrste koji se sprežu i po 1. i po 2. razredu: orāj (pored orāj kao čūj!), orājmo, orājte pored ōri, ōrimo ili ōrmo, ōrite ili ōrte; česāj, česājmo, česājte pored čēši, čēšimo ili čēšmo, čēšite ili čēšte i t. d.

III. S i n t a k s a

Neke su sintaktičke osobitosti već dosada istaknute, a druge će još slijediti u rječniku.

Vrlo mnoge imenice, koje su po obliku ženskoga roda, a po smislu muškoga, kongruiraju se samo po smislu: līp gradīna, nāš starišīna, nījīhov Grgūlja, vėlik praščīna, Pīrkov Jivetīna i t. d., a pri tome je vrlo zanimljivo, da ove imenice, koje se u singularu dekliniraju, kao da su ženskoga roda, u pluralu se i kongruiraju, čak i dekliniraju kao imenice muškoga roda: līpi gradīni, nāši starišīni, nījīhovi Grgūljī, vėlikī praščīni, Pīrkovi Jivetīni i t. d. slično kao mlādi Lūki, stāri Šīmi, bogāti Jānki, siromāšni Gǧgi od gen. sg. fem. Lūke, Šīme, Jānke (pored Jānkota), Gǧge.

Ali se kaže samo vėlika prasīca, šporkīca (od talij. sporco) i t. d., u plur. vėlike prasīce, šporkīce također onda, kad se misli na muško lice. Deminutivi: Jūrīca, Mātīca, Pērica zadržavaju oblik ženskoga roda i u pluralu: Jūrīce, Mātīce i t. d. i kongruiraju se dakako prema smislu.

Numeralia. Iza dvā, đba postavljaju se u *nom.* pluralni oblici, a adjektivne riječi u rečenici stoje također u pluralu muškoga roda: moji-dvā brāti su-bīli bōni; đba naši-težāki su-dđšli. U ak. stoje dualni oblici: moja-līpa dvā brāta, đba naša-težāka. Spojevi sa tri, četiri: moji-trī kōnji su-prodāni; kūpija-san svė trī vėlike kōnje, svė četīri debėle vđle.

Red riječi. I u Vodicama i kod svijū „Slovinaca“ mogu enklitike stajati na početku: san-bīja pored bīja-san, me-bolī, pored bolī-me, ti-je-dā pored dā-ti-je, čemo-pōjti pored pōj-čemo i pōjti-čemo i t. d. To je nema sumnje „čakavizam“, ali ne mora da je nastao na istarskom tlu, već je mogao doći s doseljenicima iz stare domovine.

Negacija. Govori se: prez-nīnoga, prez-nīčesa; ni-mėni, ni-tėbi, ni-nīnomu; nego-nīkomu; niti ne plāčen, niti se ne smījen ili ni ne plāčen, ni se ne smījen, a tako je bilo u starom jeziku, a danas je još kod čakavaca i kajkavaca.

Konjunkcije *prez* u spoju s *da* u rečenici: porīza-san-se, prėz-da-me-je jāko bolīlo (pored a-da-me-nī niti-jāko bolīlo), prez također u spoju s infinitivom: potrđšija je bėče prez- uzīdati hīže

(gen. sg. kao u negativno osjećanoj rečenici *nīman hiže*), ali i ovako: *potrđšija je bēče prēz-da-je uzīda hižu (ili hiže) i ... a-da-nī niti-uzīda hiže (ili hižu)*.

Za s infinitivom: *Za-ne-hodīti trī pūte z brēnton po vōdu je uzēla vōz*, ali također: *da-ne-jīde trī pūte z brēnton po vōdu, je uzēla vōz*.

Pred neka *može* stajati da u slučajevima kao: *rēka-je, da-neka-gren-čā*, ali također: *rēka-je, neka...*

Mjesto štok. *ili* kaže se *ali, eli*: *ali-jā ali-tī; eli-ōn eli-ōna*; za štok. *li* u zavisnim rečenicama upitnim kaže se: *ali, eli* ili kao u štok. *li* iza glagola: *ne znān, ali-te-pojīsti svū hrānu ili: ... eli-te...* Čini se, da se *eli* razvilo u samostalnu konjunkciju iz *je-li*: *pīta-me-je, eli — znān*. Pored *ali, eli, li* dolazi također *ako*; *pīta-me-je, ako (pored 'ko) znān*.

„*Pōšto*“ se ne upotrebljava temporalno nego kauzalno (pored *zač, zašto*, rjeđe „*ař*“ = štok. jer). Temporalni je veznik „*kako*“, „*ča*“, „*otkad*“, „*otkako*“, *pōtlje ča*. Simulatque = ščin (štok. čim) < s čin.

Da upotrebljava se u uvjetnim rečenicama kao u štok.: *da znān, bin ti rēka; da san znā, bin-ti-bija-rēka*, ali također: *da-bin-zna, ... da-bin-bija-znā, ... i ako-bin-znā*.

Štok. kauzalno „*budući da*“ kaže se „*budūč-da*“.

Koncesivno se upotrebljava: „*i ako*“, „*ako i*“, „*ma da*“.

Padeži i prijedlozi.

mīmo stoji uvijek s genitivom: *mīmo-hiže, mīmo-glāve*. s (odnosno *z*) postavlja se pred instrumental u narječju svijuu „*Slovinaca*“: *z rūkon, z nōžon ga je*.

Talijanizam je: *tō je od-nās mjesto: tō je nāše, ali je drugi način običniji*.

Oblici glagola.

1. U namjernim rečenicama stoji futur (buden i part. pret. akt.) mjesto štok. prezenta kao i u čakavskom: *povī-mi, da-buden znā, ali pored toga: povī-mi, da znān*. Cf. Tentor o. c. str. 185.

2. Kaže se ovako: *Povīte-nan, jīmate pāmeti? Ko-znāmo, ko-nē, vās to-nī brīga. Ōn-gre u Mēriku, pak-ča-būde, būde*. Cf. Tentor ibid.

3. Imperativno značenje opaža se ne samo kod „biše“ nego također u perf. od jimāti: jimā si ga vīditi, cf. Tentor ibid.

4. Infinitiv s akuzativom ka subjektu: vīdija je prōjti jenu-žēnu (cf. Tentor, o. c. str. 186.) pored: vīdija je, kako-je-prōšla jena-žēna.

IV. T e k s t o v i

Iz Vodica:

1. Ut-palcīča

Jena-māti i-jedan-utāc su-jimāli jinuga-sīna. Šlī su-urāti na-pōlje. Utāc drži za-plūgo, māti gōni. Mātari nīsu-stili vōli hudīti, sīw guvōri: „Mājo, dājte (pored dājte), ču-jā gunīti! I-je-ūza mā-tari karabāč, je-ša-vōlu nūtra u-ūho, guvōri: „Lē-sēbi, lē-sēbi!“ I-su-svū-njivu zurāli i-su-pusādili zēlje. Kad' e (< kad + je) -zrēslo vèliko, jin-ga-je-nikī ukrēja jeno-mālo. Utāc je-ša-čūvati jinu-nōč, su-mu-ga-ukrēli jōš-nikuliko. Sād-dojde utāc dōma i-puvi žēni i-sīnu, da-su-mu-ukrēli jōš-nikuliko zēlja. Māli sīn guvōri: „Čāco! grén-jā čūvati?“ Ta-māli je-pōša, skrīja-se-je nūtra usri-zelja (Z < d + z) pad' inin pēron. Dōjdu trī tāti. Pučēli-su lumīti glāve u-zēlja. Ta-māli tō vīdi i-zašvīkne. Tāti su-se-ustrāšili, glēdaju jino-vrīme, pak-su-pučēli ōpet krēsti. Ta-māli zašvīkne jōš jedam-pūt i-rēče; „Čā-mēne- vīdite?“ Ōni-su rēkli: „Pukāži nan-sē(!)“ Ōn se-je-pukāza. Ōni guvōru tumu-mālumu: „Tī, ki-si-māli, znāš, kadi-je-čā za-ukrēst?“ „Ja-znāw, kadi-su-u-jinin- dvōru čitīri krāve“. I-ōn jih-je-pupiljā u-ta-dvōr i-ja-šā kys (< kres) -ključinīcu u-dvōr, jin-je (zapravo: ji-nje) -ōtpra vrāta. Tāti su-šli-unūtra i-su-udvēzali dvī krāve. Ta-māli zakriči: „Ō guspudār! tāti van-krāve krēdu!“ Tāti su-ūšli vān, a-jena-vrīča pasīvk je-bila-za-vrāti, i-palcīč je- ūša u-tu-vrīču. Guspudār i-guspudarīca su-dōšli dōli, su-zavēzali krāve i-zapīli dvōr. U-jūtro je-šla-dēkla načīnjat krāvan rīzanicu, je-uzēla šakon (š < š + š < s + š) z-vrīče pasīvk, je-dīla u-kabā, stāvila, krāvan u-jāsla, i-krāva je-palcīča pujiła. Dēkla je-šla- mūsti i-mūze, a-palcīč guvōri:

„Cūzi, mūzi, samar-mēne ne-pumūzi!“

Dēkla se-je-prestrāšila, puvi guspudāru tāko. Guspudār je-doša-dōli, pučēja je-ōn mūst. Palcīč guvōri:

„Cûzi, mûzi, samar-mêne ne-pumûzi!“
 Guspudâr ubîje krâvu. Palčič guvõri:
 „Ubi, ubi, samar-mêne ne-ubi!“
 Guspudâr je-pučēja pârat, a palčič guvõri:
 „Pâraj, pâraj, samar- mêne ne-prepâraj!“
 Dêkla përe čirîva, a palčič guvõri:
 „Përi, përi, samar-mêne ne-pupëri!“
 Kad- je- dêkla raspârala čirîva, je-palčič skučîta vãn i-ûša
 dôma.

2. Zâruke i-pîr

Prije-zâruk se-jîde (ili: se-grê) na-„uglêde“, zašto-snubõki murāju znâti, kâmo-te-põjt. Ôni več-prije znâdu, da-su-si-mlâdi ubičâni i-da-grêdu na-gutõvo. Kad-bi-šli-zarüčiti, bi-pošli-trî, čitîri ud-mladiča u-hîžu ud-divõjke (zapravo: u-divõjke). Ônde su-nâšli družînu. Na-vrâti bi-puzdrâvili: „Dubar-vêcer, bõg-daj, stâri čajko!“ Družîna bi uzdrâvila: „Bõg-daj svâku večer!“ Utac ud-divõjke bi-vâlje pîta: „Čâ-vas-je, sinci-moji, dunêslu vičerâs u-muju-hîžu?“ A-uni-drügi bi-zašli-z-bisîdon vãn: „Dõšli-smo, da-čete-nan-dâti vašu-tičicu za-našega-tičiča. Natõ bi-stâri čajka rêka: „Dõbro, site-dõli, čemo-se-ča-mâlo puguvurî!“ Sâ-cu (< sad + su) šîli i-se puguvurîli. Družîna je-preprâvila ništo za-vičeru, ča-nâjliplje mõgla. Bilo-je-krûha, vîna i-mê-a. Ka-cu-se-punapîli i punajîli, „uženja“ i „narečêna nivîsta“ dâli-su-si nâjprije rûke priko-mîze. Kada-su-si dâvali rûke, su-jîm-njihova-brâca ulîli u-šâke vîna. Ôna je-pupîla vîno, z-njigõve, a-ôn ž-njêje šâke. Ako-bi-ča-vîna ustâlo u-šâkah, bi-ustânke pljûsnili jedan-drügumu u-õci. Põtlje su-si-mînjali pîstene i-tâko su-se „mlâdi“ zarüčili. Bõzo pu-„zârukah“ bi-doša-„pîr.“ „Uženja“ je-murâ-jimat svõje „svâte“ i-„svâtнице“, a „nivîsta“ opet-svõje. Na-rêdu su-bili-nâjprije za puzvâti unî ud-rõda, a-põtlje prêtelji. Na-dân „põruke“ bi-šli-prije-mâše „spe-ljât nivîstu“ uženja i-njiguvi-svâti, „stâri-svât“ nâprid, a „svâca“ za-njîm. Kada-su-dõšli pret-hîžu ud-„nivîste“, su-bila-vrâta zapîta; samo „stâri svât“ ud „nivîste“ i-još-kî-trj-kî je-bija vâni. Oni su-se-pučêli-šjdit na-svâte ud uženje, da-čâ su-dušli-hîžu pukrêst. „Stâri svât“ ud-uženje je-pukâza svê pravice i-dupuvîda, da-je-u-unoj-hîži zapîta jena-gulûbica, da gulûbica mora-vãn, da-bude-pâr gulûbu. Sâda se-õtpru vrâta i-pu-rêdu shâjaju s hîže „svâtнице“

lipo okičene, a-prije-„niviste“ zájde stára jena-bába u-kuťigi. Sváti ud-užēnje utklānjaju svē, doklje-ne-dōjde práva gulūbica — „nivista“. Staríji pāmetu, kađ-e murā „užēnja“ striljati jābuku na-bandīri, prije-nego-su-mu-dāli nivistu, a-sāda mora-„užēnja“ prelomit sāmo jedan-kulāc i hītit ga priko-hīže. Natō grēdu svi-skupa u-crīkvu i s-crīkve na-pīr.

Iz **Brežaca** (sjevernočakavski tip iz Liburnije):

Kastāvci širē crékāv. (U ovom tekstu $\l = \text{lj}$, $\acute{n} = \text{nj}$.)

Ľūdi-su jūšto kot-i-mrāvi: nājprvo pride jedán, pak-sū-dvā, pak-dēset, pāk, jēzero brégī (g=γ Beliće v g?), nājzāda nīmāš već-kadē, da-mi-prostiš, ni-kocā-storit, da-nēkēga ne-pitāš, āko + mū-j právo. Naši stāri sū-velīku crékāv storīli i nīkad-nī-mēznār s tórbicūn od-lemōzini va-človēka-zadēl zarād prostōra, a-danāska, tō-j-bīlo ónpūt, ne-mōre-se žīv obrnūt va-crēkve, čā-j lūdī kot-i-mrāva. Trēbē-j věcu crékāv, aš-vēč ni-pod-lōžu ne-mōrū sī Ľūdi, a-čā-tē brīžni za-nēvremena ale-súnca z golún glāvún pod-golén nēbōn?

Tākō-j razmišlāl župān Mātešić i-na-kljīč pōzval mūzi, nēka sī pridū nedēlju grād.

Ľūdi prišlī i-to-bāš s (=h pred idućim c kao u Vodicama s pred t u stiti) crēkve. Bīlō-j tēplo i-sī-sū po-rēde odložīli vardakōli pūl-zīd o-crēkvi (d+c)t+c)c). Sādā Mātešić svētuje: „Sī-hote va-crékāv i-uprīte z-rāmenī i-s hrtón vā-zīd pak rīnite zīd na-vān, kolīko kī mōre!“ Mūzi-sū sē tāko poslušali i storīli, aš-sú-se nádēli (slov. nadejali), dā-tē tāko tlākū prišpārat, ako-se-dēlo na-tāko lāgak mōd storī. Jūšto óntrat, kad-je-Mātešić glēdāl, ako-sāki dōsta rīvā, prišlī-sū s crēkve (s=h) nēkakovi Jstrani, pōbrāli vardakōli i pobēgnūli š njīmi.

Sād zīlēzē Mātešić vān s crēkvi i vīdī na-svojo-čūdo, kākō-j zīd već-tāko-dugo rīnjēn, da-sú vardakōli pod-njīn ostāli. Dōsta, dōsta! Sī zīlēzū i-sāki pōčne zā-se mislet: Na-slāvu Bōzju i vardakōli, sāmo-dā-j crékāv vēčā!

Od-ónpūt-gredū-vāvēki dvā lemōzinu pobīrat va-grackōj crēkve, aš-dā-j-mēsta dōsta, a nēkī kākulāju, dā-j-zāto i zabo-gātela svēta Jelēna.

V. R j e č n i k

U rječnik su uzete riječi većinom iz Vodica s naglaskom tamošnjega izgovora. Podrijetlo neke riječi iz drugoga sela izričito je istaknuto. Premda je tip vodičkoga dijalekta posve štokavsko-južnočakavski te u glasovnom i oblikoslovnom pogledu nije učinio gotovo nikakvih koncesija narječjima sjeverne Istre oko sebe, očiti su kajkavski utjecaji leksički.

Vrlo mnoge njemačke i talijanske riječi moglo je ovoj štokavsko-čakavskoj oazi na kraskoj visoravni ostaviti u baštinu južnoslavensko žiteljstvo, koje je ovdje bilo naseljeno u davnini, ali su ih i došljaci na oazi mogli izravno uzeti od Nijemaca i Talijana. Trebalo bi napose ispitivati, što je preuzeto neizravno, a što izravno.

Ima i rumunjskih riječi, ali malo: *bâta* (Rückentlehnung) (pozaimana natrag iz slav. blato ili izvorno ilirska riječ? cf. sub *bâta!*), *birikata*, *čūma* (u Krnici), *degečkāti* (također *gadīčkati* u drugim selima Slovinaca pored *kadīčkati*; možda i nije rumunjska riječ), *glindūra*, *mugāra*, *petrikāti* (u Korlevićima *patrukāti*), *Poropāl*, *pūca*, *střpla*, *sūgati*, *šūrla* (ako je u vezi s *frūlom*), *trzjāk*, *žinžire*. Ove riječi nijesu možda uzete od rumunjskih Čiča u sjevernoj Istri, kojih je nestalo, nego mogu da su posve lijepo jezično blago iz stare domaje. *Bâta*, *birikāta*, *glindūra*, *pūca*, *střpla*, *šūrla*, *trzjāk*, *žinžire* upotrebljavaju se u svim selima „Slovinaca“, mnoge od ovih riječi također inače u Dalmaciji (*glindūra*, *birikāta*, *třze*), *pūca* i *šūrla* u srpskohrvatskim kolonijama južne Italije, *třze* na vrlo velikom dijelu srpskohrvatskoga jezičnora područja izvan Dalmacije (u Bosni, Srbiji i t. d.). Vezu s Dalmacijom pokazuju riječi: *blankitovan*, *bērsa*, *zbērsiti se* (štok. *birza*), *būcak* (štok. *buča* u Dubrovniku), *grānk* -a -o (u Dubrovniku *ranketiv*), *jāšlja* (od *hastula*), *komōštre*, *mirine*, *palāča*, *pēča*, *plāsa*, *prkāt(?)*, *pūč*, *sablūn*, *škāba*, *trpež*.

U rječniku se spominju i takove „čakavske“ riječi, koje nije moguće protumačiti zajedničkim življenjem doseljenika sa starosjedilačkim sjevernim čakavcima i utjecajem ovih na one, nego bez sumnje pokazuju na onu prelaznu zonu, gdje su se sudarile ikavska čakavština i ikavska štokavština, a to je po mom mišljenju gorovito područje srednjodalmatinske Zagore. Možda je prelazni pojas išao preko rijeke Cetine (u Krvavićima kod Filipana u Istri ima mnogo porodica s prezimenom *Cetīna!*), gdje

je onda počela da se razvija čistija ikavska štokavština, premda i u njoj ima tako zvanih „čakavskih“ osobitosti. K ovim — recimo — za južnočakavske dijalekte karakterističnim riječima pribrajam: *dimbòk, drìvo, hiža, krèsti, kùs, lāčan, mālín, mūka, orih, pērje, rēsti, sīmo, škrlnja, tēpa, vāle, vāvík, vrēda, zābiti*. Svih ovih riječi ima i u nekadašnjoj ikavskoj štokavštini u Dalmaciji.

I leksičko blago pruža dokaz, da štokavsko-čakavska oaza na kraskoj visoravni i „Slovinci“ u zapadnoj i južnoj Istri spadaju zajedno.

Izuzetno su u rječnik uzete također riječi iz posve čakavskih (autohtonih hrvatskih) sela, jer su zanimljive s bilo koga razloga.

A

áda (a + dā) u Danama afirmativno „da“, u Vodicama, Jelovicama, Gocu, Trsteniku, Rašporu, Črnjehima samo „dā“; kod Brkina „jä“, isto tako kod Bezjaka u Bužeštini.

anciprēš (n nastalo disimilacijom): talij. cipresso, veljotski arzi-pres; cf. Tentor: Der čak. Dialekt der Stadt Cres, ASPH, 30. sv., str. 187.

ār, također samo ђr, srp.-hrv. staro a-re (od a-že), „jer“, upotrebljavaju samo stari ljudi, inače u istom značenju kao „āč“, „āšto“, „āč“ (upitno zāč), „zāšto“, „pōšto“.

arbādija, cf. erbādiga (erbatice) kod Kušara: Rapski dijalekat Rad 118., str. 22.

āščerica f., u Klani čačkalica; etim. u vezi sa hastella; (òščela u Dubrovniku); cf. jāšje.

B

bābiti se, rađati, štok. bābiti koga, obstetricem agere.

badāc, gen. badāca, štok. probadi, protisli, također u psovki: „Badāc te ūza!“ o) a pred akcentom, cf. Kušar, o. c. str. 50.

bādniti, v. pf. prema impf. bādati.

bādñak, panj, koji se na Badnji dan svečano donese iz šume, da od Badnjega dana na ognjištu tinja do Svetih triju kraljeva, na Badnju večer polije se pićem i naspe jelom, na dan Triju kraljeva se ostaci drva razaspu po staji, da stoka

- ostane zdrava. O etimologiji cf. Berneker: Slav. etym. Wörterbuch sub бѣд'ѡ, бѣдѣти, str. 106. Prema tome također u Vodicama „zbădan“ = budan, pored „bădar“. Istrorumunji kažu bodl'azi (l' = lj), što odgovara srpskohrvatskomu Badnji dan; lj mjesto nj kao u sumlja mjesto sumnja; vokal o je ovdje jamačno izravni zastupnik poluvokala њ i nije nastao iz a, kako kaže Dr A. Belulović u svojoj disertaciji: Darstellung der istrorumänischen Mundart, fil. fakultet bečkoga sveučilišta, 1908., str. 7. U Peroji: Băcđni dăcñ.
- băh** u adverbijalnom spoju ūbah = neprestano, u Pomeru, Premanturi, Medulinu, cf. Rešetar: Die skr. Kolonien, Berneker, o. c. str 107, sub бѣхъ.
- bătvo**, surculus, cf. Kušar o. c. str. 50., cf. Kurelac: Jačke pjesme, 111. U Gocu: bătvo.
- băkina**, riječ, kojom se plaše djeca, kad nešto metnu u usta, što ne valja.
- băloga**, štok. balega; cf. Rešetar: Der štok. Dialekt, Beč 1907, str. 225.
- balōne**, f. pl. t., gen. balōn, ime za starinski ples kolo, što se izvodi vrlo slikovito.
- banabrêke**, barnabrêke, barnovêke, bñnovêke, uske bijele hlače od domaće vune, nekada tipične za sve došljake iz Dalmacije u Istri.
- bănica**, 1. izraz za stari sada nepoznati novac; 2. banîca, ime jednog dijela šume u Munama; 3. krăĭ-banîca nadimak.
- bâr**, gen. bāra, u narodnoj pjesmi: Mănji dōša neg zñno od bāra! Cf. Rešetar, o. c. str. 226.
- băren**, štok, barem.
- băštvo**, baštinsko dobro; „băšto“ kao odgovor na šaljivo pitanje: zašto? (Zăšto? Za băbino băšto).
- băta**, 1. lokva u blizini kuće s mutnom stajaćom vodom; 2. iskopana jama, u kojoj se drži đubre. U Gocu, Danama, Jelovicama: băta; tako isto kod „Slovinaca“; Rašpor: băta; Žejăne: batę (a iza akcenta postaje u istrorumunjskom jeziku vrlo otvoreno e (ę); cf. Belulović o. c. str. 7); [băta f. lacuna, bara, glib. Biće od turskoga batak; batmak tonuti, isporidi batlak, batun.

Ke Pira s bate rekoše odrinut
ispod Sparte da te, ali s njom izginut.

M. Marulić

Na Krku se zove *bāta* svaka jama uz put, koja se za kiše napuni vode. I. Milčetić. Akad. Rječnik sub v. 4. *bāta*.] Ja sam u Milohniću općine Dubašnice našao *bāta*. Riječ je ondje opće poznata, ali samo na području općine Dubašnice, u kojoj su se — kako je poznato — polovinom XV. vijeka nastanili bjegunci, od kojih su se tragovi još do danas sačuvali u tipu, koji se znatno razlikuje od ostalih čakavskih dijalekata otoka Krka. U seocu Milohniću je kvantitetska dužina sloga — čini se — vrlo znatno skraćena (*bāta*, *měso*, *blāgo*, *zvězda*, *mli̇ko*), a i naglasak se povukao prema početku riječi kao ni kod kojega narječja na otoku: *sěstra*, *nōga*, *čělo*, *mli̇ko*, *zvězda*. Po mojem mišljenju bilo bi posve krivo, kad bismo sve došljake na otoku Krku proglasili negdašnjim Ćićima rumunjskoga jezika. Potanje istraživanje narječja na području Dubašnice jamačno bi potvrdilo ovo nagađanje. O obliku *bāta* treba spomenuti još ovo: silazno dugo a nije drugo nego kontrakcija *āa*, pri čemu se drugo a razvilo od vokala, koji se kolebao između o i a, kao zastupnik predašnjega l na kraju sloga kao u riječi *zāva*. O etimologiji ove riječi isporedi Miklosich: *Über die Wanderungen der Rumänen*, Beč 1879; Jireček: *Die Romanen I.* str. 88.; Jagić: *ASPh* 22 (1900.) 32.; Vasmer: *Rocznik 1909. Rumänisch-slavishe Berührungen*, str. 28.; Berneker: *EWörterbuch* sub *bolto*.

bēba, štok. *béba*, dječje ime za ovcu.

bēč, gen. *bēča*, singular samo u narodnoj pjesmi:

Uzēla je jedan *bēč*,
Poslāla ga je u Porēč.

Plural: *bēči*, novac; Brkini upotrebljavaju izraz „*dnār*“.

bēja! *bēja!* zov pastira ovcama.

bēka, *bēkica*, dječje ime za ovcu.

bēka, talij. *venco*, *venca*.

Benēce, gen. *Benēc*, Mleci.

Bēnetovi porodični nadimak u Vodicama; od hip. *Bēne* za Benedikt.

bērsa f., vinum mucidum; „vino se *zbērsilo*“ kaže se o vinu, koje prelazi u ocat. Cf. Akad. Rj. sub v. *Břs*, *břsāta*; štok. *birza f.*

besīda f., riječ.

bilorëpa, ime ptice s bijelim repom, štok. bjeloguza

biļāva, *biļāvina*, bjelanjak kod jajeta.

bilūša, ime za bijelu ovcu, koja nema crnih tačaka na glavi.

biļūška, visibaba

birikāta f., grlo; riječ je poznata kod svijuju „Slovinaca“ u Istri, našao sam je u Vodicama, Danama, Jelovicama, Gocu, Trsteniku, Rašporu, Črnjehima i u mnogim selima na Krasu, gdje su se nastanili novi došljaci, onda u Baderni, Sv. Ivanu od Šterne, u Kašteliru, Vabrizi, Filipanu, Mrčani, Krnici, Raklju, Medulinu i Pomeru. Kod „Brkina“ i u „Liburniji“ riječ je posve nepoznata, a Istrorumunji je naravno imadu. O etimologiji riječi cf. Pušcariu: EWörterbuch der rumänischen Sprache, Heidelberg 1905. sub v. birikata: vīna sf. (ar. mgl. vinā, ir. viřē) „Ader, Sehne“ (vēna, — am: it. po. cat. sp. vena, sic. vina, eng. vaina, frz. veine, pg. vēa. — catinā, „Rückgrat“ (catēna, — am „Kette“: talij. catena. Riječ poznata i u Dalmaciji.

biskāti, *biščen*, štok. bískati, bištem.

bīvati, v. impf., 1. postajati, 2. stanovati, boraviti.

blāgo n., stoka.

blāgor (*blago-že*), isto kao blāzar; upozoravam na akcent kod blāzar i blāgor prema adjektivu (u Vodicama): blāg, blāga, blāgo; cf. srp.-hrv. adj. blāgo, blāga, blāgo i izraz „blāgo meni!“

blāniti se, čuditi se: Berneker: EW sub blēdǫ -blēšti; srp.-hrv. blēnēm, blēnuti.

blankitovan, iz svjetloplavoga sukna; cf. Berneker: EW sub blankyt.

blāzar mēni! blago meni!; blāzar (blazъr (blazer (blaze + r (iz že); u Rukavcu: blāze manē! cf. ruski adverb mjesta бóлозе.

blāzniti, mamiti, raznježiti; štok. blāzniti; u Krnici blāzniti, (osobito kod stoke).

blīsak, munja; blīskati, blīsniti, štok. sijevati, sijevnuti.

blīštiti, štok. bliještiti.

blītva, blitum, βλίτων loboda; talij. bietola; cf. Kušar o. c. str. 14.

Blīžnāk, nadimak jednoj porodici u Vodicama.

blūditi, 1. miješati vodu, 2. lutati; „zablū:iti svinjān“, miješati svinjama hranu s mlakom vodom; blūd, bl dnik, blūdница sa značenjem kao štok.

blēzgati, štok. baljēzgati.

bļūštiti, značenje kao štok.

bļūta f., u psovki: bļūta te ubīla! Bolest, koja se razvija životinjama pod vratom. Cf. ARj. sub blūta.

bļūzgavica, tekuće blato, kad se tali snijeg.

bōbica f., bacca.

bōbulica, štok. bubuljica.

bōca, „flaša“ uopće, cf. Budmani: boca (bozza); Brkīni kažu samo „flaša“.

bodila, kobasica krvavica.

bōjži paslč, duga; u Gocu bōjži pāsak; Brkīni kažu māvŗca, u Kastvu isto tako māvŗica.

bōh m., gen. bōha, najdeblja slanina na svinji; od Bauch?

bōlan, *bōna*, *bōno*, bolestan; pridjev bolestan je nepoznat.

bolčč f., bolčči, bol; u narodnoj pjesmi: Līpa Māre, sān te do bolčči?

bolizna, bolest; „bōjža bolizna“, padavica.

boļihāv, boleţljiv.

borēne, borba volova.

borīti se, kaže se samo za goveda, kad se glavama bore jedno proti drugomu.

bōška f., hrastova šuma.

bōt; „oni bōt“, tada; „jedambōt“, jednom; „na bōt“, odmah; cf. Rešetar: Der štok. Dialekt, str. 228. sub bōt.

brāne, gen, brāna, trava sabrana na livadi za svinje.

brājne, hip. od brāt, vok. u službi nom. 1. brate, 2. dragi (u nagovoru kaže se tako i ženama); često se upotrebljava, kad se nešto potvrđuje ili niječe; u tom smislu nije poznata hrvatskim starosjediocima u Istri.

brāška, tanki, posve razdrobljeni drveni ugalj slabije kvalitete; od tal. frasca? U Liburniji „prāšče“ = suho granje.

brātan m., bratov sin.; brātana f., bratova kći.

bŗčkatī, čeprkati.

brđájce n., ime „polja“ u Brdu kod Goca (pod samim starim kaštelom Carsperch); stanovnik Brda: Brijovac, Brijovka; (brijovac < bŗjovac < brđjovac).

brgēše < bragēše, hlače, ven. braghesse.

brīci, u Nerezinama na otoku Lošinju slaviti, prez. bŗžen; cf. Berneker: EW sub bergō, berkti; srp.-hrv. (od XIII—XVII v.)

břzem (*břgo), inf. brijeći (*berkti), čuvati, brinuti se; slaviti. K tomu u Nerezinama: obr^uač^ene = „godišnja svečanost“?

brīza f., u Gocu, breza (u Vodicama: brēza); brīza u Vodicama „crna ovca s bijelom mrljom na nosu“; pridjev: brīzast.

Břgud, ime sela u kastavskoj općini, Břgod — seoce u župi Klanec, Břgudac — selo u župi Lanište; Břgužān (Břgu-gān (Břgudan (Břgudjan) — stanovnik Břguda. Cf. Mon. croat. 245; tal. borghetto dem. od borgo; vjerovatnije u vezi s rom. virga.

brēst, u Gocu brīst.

brīg, brīga, pl. brīgi: brdo i u plur. gorje; pristranak, k tomu brīžina f. svodovit pristranak brda.

brīskva pored brīska, breskva, u Peroji prāskva.

brīzgati, 1. štrcati; 2. izlučivati mlijeko; pf. u frazi: brīzniti u plač.

brīzgalica, štrcaljka.

brīžan, jadan, ubog.

brlti pored brījati.

Brkin m, Břkina, stanovnik pješčanoga humlja (flišnoga) u sjevernoj Istri; Břkinlja je područje Brkina; Brkinčinlja je isto u Gocu; Dr Norbert Krebs u svom djelu „Die Halbinsel Istrien“ Leipzig 1907. str. 39. misli po Pospichalu, da ime „Berkin“ znači vlažnu zemlju (feuchtes Land), što dobro pristaje za kraj, koji je sa svih strana opkoljen krasom. Ipak mora da je postanak riječi u vezi s brdo: brd + jec > břjec > břic > bric. Doista se *stanovnik* ovoga humlja — slov. „brda“ oko Gorice u opreci s „Krašeuc“, žiteljem s kraske zemlje — nazivlje „Bric“. Za ženskinje se kaže brika (briika (břika (brd + ika; Břkin (Brik + in, pri čemu k pred i nije dalo č (protiv pravila) prema srp.-hrvatskomu Jelkin, sekin i t. d. Břkinlja (Břkin + ija; Břkinčinija (Břkink-in-ija. Cf. k tomu brijovac. Břkina (Břkin + ka. Břkin je dakle stanovnik zemlje brda, koja je naravno u opreci s krasom obilata vodom i „vlažna“. Novija je tvorevina Břčin (Břk' in (Brkin zbog lokalne pojave u dijalektu brkinskom, gdje k' prelazi preko k pred e, i u č, kao što obratno meko č može prijeći preko k' u k (u Repniču župe Zgonik zabilježio sam Opkina mjesto Općina, selo iznad Trsta); Šćedin u Vodicama za Servola kod Trsta prema izgovoru stanovnika u tom slov. selu Šćeden (Śćeden (Sk'eden (Skedeñ.

brkovit pridj., u narodnoj pjesmi: Ocika je kitu brkovitu.

bŕŕati, bacati kamenje.

bŕŕāv, musav; srp.-hrv. star (XVI. vijek) brna. Cf. Berneker EW sub brъпъje.

brñüsa (dlačica u brku, pl. brñüse, gen. brñüs, brk: bez sumnje složena riječ, a u drugom dijelu je riječ poznata u st. crkv. slav. вжсъ ili жсъ. Prvi dio riječi mogao bi biti u vezi s braniti; dakle brñüsa < brñ + üsa < brañ + üsa = zaštitna dlaka, brk; cf. češki „vous“; dem brñüsica, augm. brñüsina; brñüsar, čovjek s gustom bradom. Riječ je poznata u Vodicama, Danama, Gocu i Jelovicama na Krasu i gotovo kod sviju „Slovinaca“ u Istri; kod Brkina i Bezjaka, pa i u Liburniji nepoznata. Prvi dio brñ — možda od brъпъje.

brōc m., crvena boja, kojom se uskršnja jaja (pirihi) crveno mažu; „bročati“, bojadisati uskršnja jaja; cf. Rešetar: Die skr. Kolonien sub brōc.

brōj, brōja, brojiti; Brkini kažu samo „šet“.

bŕs u vezi s prijedlogom süz < uz: suz bŕs, mimogred okrznuvši.

bŕsa f., vrsta vrećice za drveni ugalj, dem. bŕsica; tal. borsa.

bŕst frondes.

bŕšēŕ m., komad loše livade; cf. Berneker EW sub brъselъ.

bŕš m., crvotočina; pridj. bŕšñiv pored bŕšliv, u Rukavcu bŕšñiv, u Mošćenicama bišiv = crvotočan.

bŕšñivati se, ići k pričesti; < brašñivati (ra < ŕ u nenaglašenom položaju). Cf. ARj. sub brašnovati.

bŕšñivanje 1. pričest, 2. pričešćivanje; obje riječi upotrebljavaju samo stariji ljudi; mladi se služe slovenskim crkvenim izrazima ophajati se, ophajilo, a najmladi izrazima iz škole pričestiti se, pričest. Jamačno u vezi s brašno,¹⁾ tijelo Gospodnje, premda se inače brašnu kaže samo „mūka“. U Liburniji riječ nije poznata, a ne znam, gdje je još znadu.

Bŕte obiteljski nadimak.

brūkva, dem. brūkvice i brūkvič, vrsta čavla; cf. Tentor o. c. str. 188.

brünce, gen. brünca, malo zvonce na ovcu; novogrčki μπρουνζος alb. brunze; cf. Berneker sub brōnza.

¹⁾ Cf. Jagić, Glagolitica, str. 25; Vondrák: Archiv f. sl. Ph. XVI. 131.

- bŕzda* f., frenum; bŕzdāti, držati na uzdi. Cf. Berneker bŕzda.
- bŭbrik*, gen. bŭbrika, pl. bŭbriki, bubreg; cf. r. crkv. slav. bubrekъ osm. bŭbrek'; kod Brkina nema te riječi.
- Bŭcalo*, nadimak porodice u Vodicama.
- bŭčak*, bŭčka m., mala drvena bačvica; štok. (u Dubrovniku) bŭča f. staklen okrugao sud s grličem gore. Rj.; od tal. boccia; cf. Berneker EW бѣчьнъ.
- bŭdalo*, luda; štok. budala.
- bugārīti*, pjevati stare narodne pjesme po nekoj određenoj melodiji; bugārština, stara narodna pjesma od deset slogova.
- bŭkati*, bŭčen, samo „mugio“.
- bŭla* f., sigillum; bulāti, pečatati.
- bŭna* f., vika, buka.
- bumbāk* m.. pamuk.
- bunište*, (u Medulinu) smetište; cf. Broz-Iveković sub bunište.
- Buñēvac*, gen. Buñēvca m., znači u pravoslavnom Peroju katolika iz sela „Slovinaca“ (posprdno); pobuñēvčit se, „postati katolik“ u prezirnom smislu. Cf. tumačenje Bunjevac od „Bonifac“ od Martina Nedića u „Glasniku“, Đakovo 1881.
- bŭrica*, drvena okrugla posuda, u kojoj se nosi hrana radnicima u polje.
- bŭsati* se, također tŕtabŭsati se, tući se rogovima, kako se bore ovnovi, kad se zatrkivaju jedan na drugoga; cf. ARj. sub bŭsati.
- bŭsalica* f.. frula izrađena od bŭsa (šimšira): tal. bosso.
- bŭs*, dem. busič, cf. ARj. sub bŭs.
- Buždŏn*, ime porodice u Laništu, također i drugdje vrlo obično; cf. Tentor o. c. str. 188. sub buzdo. Ovaj čas mi nije pri ruci Štrekeljeva radnja Zur. slav. Lehnwörterkunde, Beč 1904., u kojoj tumači riječ „bezjak“. Mislim, da za tumačenje riječi „Bezjak“ i „Bizjak“ može služiti mlet. riječ buzdo, a pri tom se mora uzeti u obzir, da se romansko „u“ vrlo rano pretvorilo u muklo, stegnuto ō ili ŭ, kao što se dogodilo s praslav. „u“ u narječju sela Sluma i Draščića, kako je već bilo istaknuto. Prema tome se bezjak i bizjak moglo razviti ovako: buzđ + jak > buzjak > bŏzjak > bezjak; analogno bizjak < bŭzjak < bŭzdjak < buzđ + jak; cf. mir prema murus, Mîle prema Mugla; po tomu bi „Bizjak“ bio nadimak za budalastog seljaka.

C

- căf* m., raspušteni momak; capîn isto; cf. Berneker EW sub căf.
- cêk* m., poljubac, cêkiti poljubiti, ali v. impf. celîvati.
- cesâr* m., car („câr“ samo u narodnim pjesmama!).
- cic*, cîca, m. cijev iz bazgovine (zove), koja služi djeci za štrcaljku.
- cîca* f., die Zitze, cicăti sisati (samo majčino mlijeko); dîte cică ili săse.
- cîcniti*, štrcati.
- cîcu*, prijedlog s gen. radi, još danas u Breščima (sjevernočakavsko selo!) u kastavskoj općini; cîca sam našao još samo u Opricu kod Lovrana, gdje taj prijedlog upotrebljava devedesetogodišnja Marija Priskiċ- Lûcinovica.
- ciganêsati*, facio more Zingaro; štok. cigănisati se.
- cijăhan* pridj., kao pojaċanje za cîja — cîla — cîlo kao gojăhan, novăhan, puňăhan, samăhan.
- ciklîċ* m; sisa u djevojke (u narodnoj pjesmi).
- cîkom*, -a, -o, pridj., jedini, samo jedan; cf. Berneker sub cêglъ; štok. cigli.
- cilîinkeš* m., pored cilînkuš, vrsta muhe; u Danama Cilînkuš, nadimak porodice, Cilînkušovica, žena njegova; cf. Broz-Ivekoviċ: sub cilînkuša f. vidi komar Stulli.
- cimîtar*, cimîtara m., groblje; cf. Tentor o. c. str. 189.
- cinglăti* se, igrati se s novcima; s neke udaljenosti bacati metalne novce do nekog kamena, koji služi za cilj.
- crîkva* f., (u Liburniji crékăv), cċkvën; crkvënština f., crkveno zemljište; ģ < ri ispred naglasa.
- crŷenica* f., „terra rossa“.
- cûcice!* interjekcija, kojom se zove dijete, kad ga želimo iznijeti iz kuće: hđmo cûcice! Cf. VRj., cûcati.
- cûgalŷ*, cûgŷa m., 1. ledena svijeća; valjda je nastalo daljnom metatezom od galŷc, gelŷc, koje se pretpostavlja; cf. gelŷt, Bartoli Vorl. Ber. 78. 2. uzda (od njem. Zûgel).
- cvôl* m., cvijet u narodnoj pjesmi „O Mitretu junaku“:
- U-vŷtlu-je jeno-sûho drîvo,
Kada-bude zêlen cvôl pregnălo,
Ondar mi se iz vojnîce trôštaj.
- Obiċno cvît, kol. cvîtŷe.

Ć

- čābi* < ča + bi (rěči) = zašto? na pr. čābi da si tō rēka?
- čād*, gen. čāda m., plava magla ljeti u zraku, koja smeta pogledu (u Rukavcu), odatle pridj. čādno; srp.-hrv. čad (XVII. i XVIII. vijek) „caligo“; ruski чадъ; cf. Berneker EW sub чадъ.
- čāda*, ime crnaste krave; „čadīn“, m., ime crnastoga vola, također čāde, gen. čādeta.
- čāčo* m., hip. vok. u službi nom. upotrebljavan samo u nom., vok., ak. (čāču), instr. (čāčon).
- čājka* m. hip., pored čājko; čājko < čāčko kao štok. nojca < noćca. U Gocu, Ližnjanu, Filipanu: čāko < čājko; „Čāki“ je nadimak za stanovnike Ližnjana, Kāvra, Valture i t. d., gdje se riječ izgovara „čāko“ mjesto „čāčo“ kao u Medulinu, Pomeru i Premanturi, jer kod stanovnika posljednjih sela ističe se meki izgovor primarne konsonantske grupe t + j što je oni sada izgovaraju vrlo mekano (gotovo t'!).
- Čendāk* m., ime porodice u Jelovicama; od 56 porodica ima ih 35 s tim prezimenom, a inače nigdje u Istri izuzevši nekoliko porodica u piranskoj okolici, koje su se ondje naselile u najnovije vrijeme iz Jelovica. Možda je u vezi sa čedo? Glas n razvio se pred d sekundarno, ali nije isključeno, da se ж kao „en“ u porodičnom imenu sačuvalo petrefaktno kao j u Moščēnicama u porodičnom imenu Velčić. Cf. Akad. Rj.: čēdo.
- čēpniti* v. pf., čēpiti v. impf., Golac: čēpiti; odatle raščēpiti se, raširiti noge toliko, da se osjeti bol; također u psovski: Bōg daj se raščēpila! U Gocu: kōkoš čēpi na jājci. Cf. Berneker EW čep'p.
- čērēda* f., stado govoda; „e“ se uvuklo zbog lakšega izgovora između č i r kao u čerišnja, čerīp pored črīp; u Gocu: črēda; Nerezine: črēdā; Rukavac: črēdāt se = ređati se u nekom poslu.
- čērma* < ječērma f., nekadašnja haljina za ženskinje od pleća do nogu, izrađena iz vune ovčje, bez rukava.
- čētver* m., pretpreg, četverīti dati pretpreg.
- čētvr̄t* pored čēt̄rt f., gen. čēt̄rti pored čēt̄rti, četvrt, samo za oznaku četvrtine mesa, zapravo polovice prednjeg ili stražnjeg dijela janjeta, ovce i t. d. — inače se kaže „kvārat“.

Čič m., gen, Čiča; u sjevernočakavskom izgovoru: Čič; također u štok. govoru ponešto tvrde Čič; u venecijanskom narječju „čičo“ jednako tvrdo kao kod štokavaca. Žejanci kažu „Čič“. Bez sumnje nadimak za Vlahe **rumunjskoga** govora u staroj Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni, koji su im nadjeli slavenski stanovnici poradi česte upotrebe sloga „či“, koja je za vlaško narječje tako karakteristična, a Slavenima nerazumljiva. Ispravno je tumačenje ove riječi dao Dr Artur Byhan u „Sechster Bericht des Institutes für rumänische Sprache“, Leipzig 1899., Istrorumänisches Glossar, p. 174.—396., sub voce tšitš: tšitšij. Byhan piše: „tšitš: tšitšij stanovnici Žejana, hrv. čić -ći, ven. Chichi (ch = č) cicaluccio, pissipissi, passerajo, confuso e romeroso cicalamento di donne, e dicesi per lo più motteggiando. Die Bedeutung von tšitš entspräche also der von tsiribiri; andere Ableitung dieses Namens halte ich für unwahrscheinlich“. Sub voce tširibiri veli: „tširibiri die Wallachen südlich vom Monte Maggiore Wgd I. 241 ist wohl ursprünglich ein Spitzname der Ir., im Kr. čiribirac — birici“. Da nadimak Čič nije nadjenut Istromunjima tek u Istri, potvrđuje Petar Frašić u ivičnoj glosi hrvatskoga psaltira iz godine 1463., gdje se pojavljuje ime Čič u sjevernočakavskom mekanom obliku čić (glag. Ч X У) kao gen. pl. (Bidermann se u svom djelu „Die Romamen und ihre Verbreitung in Österreich“ Graz 1877., p. 86.) vara, kad misli, da je čić, što ga nalazi u listini, genitiv plurala od čiča; to jeste doista tadašnji oblik gen. pl., ali ne od čiča nego od čić u starom obliku bez nastavka osnova na -o, ali s kvantitetskom dužinom čić za razliku od nom. čič, kako je još do danas u sjevernočakavskom narječju sačuvan ovaj gen. pl. bez nastavka). Ovo se ime daje ljudima kneza Ivana Frankopana na otoku Krku odmah na početku njihove pojave na poluotoku Istri. No da ovaj nadimak nije izmišljen tek u Istri za nove došljake, razabira se iz „Ugarske kronike“ koruškoga župnika Jakova Unresta iz god. 1499., koji spominje „Czyschnlandt“ „zwischen Wossen und Krabaten“ (cf. Vjekoslav Klaić: Povjest Hrvata, svezak treći: dio prvi, Zagreb 1911., str. 18.). Bidermann hoće da identificira „Zygen“ i „Zitzen“, koji se spominju u Itinerariju Benedikta Kuripešića od godine 1530,

te ih smatra Čičima (cf. Bidermann: Neuere slavische Siedlungen auf süddeutschem Boden, Stuttgart 1888., str. 365; cf. Eleonore Gräfin Lamberg-Schwarzenberg: Benedikt Kuripešić: Itinerarium der Botschaftsreise des Josef von Lamberg und Niclas Jurischitz durch Bosnien, Serbien, Bulgarien nach Konstantinopel 1530, neu herausgegeben, Innsbruck 1910), a Petar Matković (Rad jugoslavenske akademije CVI., str. 164.) se ne obazire na različite nazive Kuripešićeve i piše pod crtom: Potonji su sredovječni Zygeni ili Zigeuni, o kojih Du Cange (Clossarium VI. 935.) opaža „apud Krantzium in saxonica historia 1417 iidem, qui Gallis Aegyptii seu Bohemi, Italis Zingani vel Zingeri, Hispanis Gittani nuncupantur. Errones, praestigiatores, qui fictionibus et mendaciis imperitiae multitudini imponunt“. Ostavimo po strani kasnije nazive u Istri Tschizen, Tschitzen, Zitschen, Ziegen, Chichius, Chichi i kažimo samo, da su i macedonski Vlasi dobili s istog razloga sličan nadimak kao Čiči u staroj Hrvatskoj, Dalmaciji, naime nadimak „Cincari“. Na istarskom tlu razviše se novi nadimci za Istrorumunje, u kojima se opažaju osobitosti tuđega jezika — vrijedne podsmijeha i poruge. Novi porugljivi nadimci su Čičerani, Cicerani, Čiribiři, Čiribrći; drakulāti, čičerāti = istrorum. govoriti. Za sve ove nadimke treba tražiti i naći izvor u govoru Istrorumunja. Ponajprije treba spomenuti, da se gutural k u istrorumunjskom pred e, i palatalizira, ali tako da u Sušnjevići postaje c a u Noselu č. Ta razlika u palatalizaciji k pred e, i je jako razvita, premda ova sela nisu jedno od drugoga ni deset minuta hoda daleko. Dr Belulović kaže u svojoj radnji: „Die Bewohner des einen Dorfes spotten diejenigen des anderen wegen der zu starken oder zu leichten Palatalisierung“. Za stanovnike Žejana mogu istaknuti, da k pred e, i palataliziraju jednako kao Noselci. Belulović navodi:

lat.	coelu		
Sušnjevića:	ter (t kod njega kao srp.-hrv. c; c kao naše k)		
Noselo:	čer		
lat.: cinque,	Sušnjevića: t̃int̃,	Noselo	činč
„ civitate	„ tetätę	„	četätę
„ cinere	„ teruse	„	čeruse
„ cervice	„ tetrbięę	„	čerbięę

Osim toga javlja se u rumunjskim dijalektima također vrlo jako sekundarno palatalizovanje. Tako se i konsonant *t* pred lat. *i*, *ie* u istrorumunjskom pretvara u *ț* (naše *c*) u Sušnjevići, a u Noselu *i* u Žejanama č. I vulg.-lat. *k'* postaje u Sušnjevići *ț*, a u Noselu *i* u Žejanama č. Ta je jezična pojava morala Južnim Slavenima udarati na uši osobito u nekim vrlo običnim riječima kao u ličnoj zamjenici *țire* (*țir'*) u Sušnjevići, *čire* u Noselu i Žejanama (iz lat. *qui-ne*, „ko“), *ținț* -*činc* „pet“ i t. d. i *stoga* su Istrorumunji nazvani još u svojoj staroj domovini Čiči, možda također Cīci, južnije na Balkanu Cīncari, a u svojoj novoj domovini Cicerāni, Čičerāni, Čiribīri - Čiribīrci [iz *čire* (= *ko*) + *bire* < *bine* (*i* iz otvorenoga *e* u proparoksitonu pred *n*; *n* > *r* među vokalima zbog rotacizma) „dobar“], stoga čičerāti kod Hrvata u Istri znači „govoriti istrorumunjski“ a „drakulāti“ (u Munama za govor u Žejanama) isto (od draku zmaj, vrag). Po mome mišljenju izraz je „Čič“ sinonimni pojam sa „Vlah“, pa kao što je smisao riječi „Vlah“ doživio najrazličitije metamorfoze, tako se isto dogodilo s riječju „Čič“. Značenje riječi se je od prvotnoga svoga smisla toliko udaljilo i tako generalizovalo, da dandanas „obrazovani“ liječilišni gosti u Opatiji smatraju domaće hrvatsko stanovništvo „Čičima“, a talijanski stanovnik grada Pule ili Trsta podruguje se svakomu našem seljaku svojim „čičo“.

čibūla f., crveni luk; u Melnici kod Barbana *žbūla* < *čbula*; u „Liburniji“ *kapūla*; lat. *cepulla*; mlet. *civola*, *sivola*.

čifuļka (Rukavac), grozd od 5—15 zrna grožđa.

čimiček < *čemiček* < *ečmiček* < *ječmiček*, (Peroja) ječam na oku, štok. *ječmičak*.

činka f. (u Medulinu), stjenica, < *čimka* nastalo promjenom roda iz nom. *čim*ak, gen. *čim*ka.

Čiritēž m., ime mjesta za skup kuća Ilići, Sušiči, Rim, Buljavci, Kolinasi, Grgurinčići, 2.8 km daleko od Roča. Mjesto leži na vlažnom tlu (formacija fliša!) „Ročkoga Polja“. Čiritēž < Čeretēž < Čretēž; cf. Berneker EW sub *čertъ* morastiger Ort; slov. *črêt*, staročeški *Střietež*, *Třietež*, danas *Střítež*, imena lokaliteta, srp.-hrv. *črêt*, gen. *črèta*, močvarna šuma; često ime mjesta.

- čirjak* m., štok. čir. cf. Berneker EW sub čigrъ (čirъjъ); Slum: čiraj;
- čisti*, čista, čisto adj., samo u pojačanju sa vās, svā, svē: vāš-čisti, svā-čista, svē-čisto; cf. štok. čit, čiti.
- člĕn*, člĕna pored šlĕn, šlĕna, dem. člĕnak pored šlĕnak, štok.članak, član, kost, porodično koljeno, generacija; u Slumu členič, štok. gležań; cf. Tentor o. c. str. 189.
- čĕk*, čĕka, panj, također onaj dio drva, koji ostaje u zemlji; cf. ARj. sub čĕk.
- čokāti*, razgrtati i rahlijom učiniti zemlju oko rašća u vrtu.
- čĕpiti*, štipnuti; „čĕpati“ — štipati; cf. ARj. čĕpati.
- črĕāva*, modrica.
- čŭbit* se, pokazati se upornim, mušičavim; kōń se čŭbi; odatle „čŭbast“ „mušičav“, čŭba je ime za kokoš s čuperkom na glavi; cf. Berneker EW sub čubъ.
- čŭd*, gen. čŭdi f., čud.
- čŭdo* n., 1 čudo, 2. niko i ništa; pored toga čŭdeso, pl. čudĕsa n. štok. nevaljanac; čŭda adv. mnogo.
- čŭma* f. u Kŕņići, guka, kvrga iza rogova kod goveda i ovnova; rum. cŭmă, aromun. tšumă = poganac, čir; srp.-hrv. čuma = kuga (= lat. cyma iz grč. κŭμα); cf. Berneker EW sub čŭma; cf. Mladenov St.: Zur slav. Wortforschung ASPH 33. Bd. p. 7—9.
- čŭńak*, gen. čŭńka m., samo svinjsko rilo, zapravo samo krajnji dio sa dvije nosne šupljine; cf. Berneker: čŭńp,
- čŭp*, gen. čŭpa m., čuperak (kose, sijena, slame i sl.); cf. Berneker: čubъ (čurъ).
- čvrĕĭuga* pored švrĕĭuga, poljska ševa.

Ć

- ćākula* m., brbljavac; „ćakulāti“ brbljati, govoriti.
- ćāp*, gen. ćapa m., samo stado ovaca, jato ptica.
- ćĕdan*, tjedan, sedmica.
- ćĕka* kristalni crkveni svjetionik; tal. ciocca, grozd.
- ćĕra* f., žena s jednim okom; ćĕro m., gen. ćĕrota slijep na jedno oko; pridj. ćĕrast -a -o onaj, koji vidi samo na jedno oko.
- ćĕrda* f., sablja, ćĕrda je vāni! svađa je nastala!
- ćŭk*, gen. ćŭka m., ćŭkati, prez. ćŭčen pored ćŭkan.

D

Dana pl. tant. n., sastavni dio sela Sabdñe u podgradskoj općini.

Dãnca n., pl. tant., ime poljske čestice u Raćicama u podgradskoj opć.

Dane, ime dvaju sela u sudskom kotaru sežanskom.

Dãne f., pl. tant., gen. Dãn, dat. Dãnan, vok. Dãne, lok. Dãnah, instr. Dãnami.

Sve ove lokalitete leže u nižem položaju prema svojoj okolini, neke u udubini kao u rupi. Etimologija ovih riječi bit će u vezi sa đño, gdje je *a* moglo ući u nom. kao zastupnik nekadašnjega poluvokala iz gen. pl. dãn. Sela Dãne su prema tome glasila Dãn-a, dok nije završetak na *a* izjednačen s najvećim dijelom imena sela na -e; cf. također Dr P. Skok: Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg), ASPH XXXII., 1911., str. 364. § 6. Inače se đñ deklinira kao sělo, gen. pl. đñi, od sělo gen. pl. sěl ali također sěli.

decipãti se, cf. Tentor o. c. str. 189.

děćak, gen. děćka m., dječak; děćko m., gen. děćkota i děćka, 1. dječak, 2. snažan, jak čovjek, junak; cf. Broz-Iveković sub děćak u Vojv. (osnova u starom děťkъ).

degečkãti, v. trans., — se, v. refl., škakljati; pored degečãti; u Křnñici, Medulnu: „kadičkati“ značenje isto, „kadičļiv“ u Krnici „škakljiv“, kadičkav u Medulinu isto; cf. Pušcariu o. c. déget sm., prst < Digitus; -um; metatezom *gđđitus razvilo se osim ar. dzeadit također neap. jidęte; cf. također Byhan o. c. sub ģadičkęj — kęjt — kės škakljati u Žejanama Nil. samo bug. ģadičkamъ pored ģadiličkamъ, ģadičnã. U Gocu: godičkati se. Poredi bugarski ģđđičkam = škakljem.

děkla f. samo služavka.

dělati, raditi; dělo n., rad, dļlati u Korlevićima samo reskati, djelkati.

děštar pridj., pored dęštar, dęštra, -o, lijep, talij. destro.

dįmļe n., obično u pl. dįmļa; cf. Akad. Rj. sub dįmļje; štok. dįmñja, — dįmñã — u naše vrijeme čuje se u Boci Kottorskoj. Cf. Berneker EW. dymaję, dymati; „Leistengegend“; ļ < ñ kao sįmļa < sįmñã.

- dirâka*, grm od trnja u Kastvu; Dirâčje, selo u blizini mora u općini kastavskoj; cf. Tentor o. c. str. 154.
- diti* v. pf., prez. dēnen, part. pret. II. dija, diļa, diļo, „ponere“; dīvati v. impf. ds.; zadīti v. pf., „pogoditi“, zadīvati v. impf.; udīti v. pf., „einfädeln“. udīvati v. impf.; zdīti (sēno) v. pf. „aufschobern“, zdīvati v. impf.; nadīti (črīva, kobasīce.) „füllen“; nadīvati v. imp.
- dīver* m. brat mladoženjin, nevjestin pratilac u svatovima.
- diviĉa* f., samo virgo, u „Liburniji“ služavka (deviĉa).
- divojĉina* f. augm. od divōjka, samo odrasla djevojka već za udaju.
- dīža* f., posuda za vodu s jednom uškom, mhd. dōse.
- dlāžica* f., 1. daštica za uravnavanje slomljenih kostiju, 2. tanka daštica kod koša za sijeno, slamu i t. d.; cf. Berneker EW sub dolga. U Dalm. dlaga; cf. Akad. Rj. sub dlaga.
- dōdne* adv., „pred osvit“, na pr. bile su dvī ūre dōdne, 2 sata prije zore; iz prep. do + gen. dne.
- dragāti* se, ljubiti se; cf. Kurelac; Jaĉke 276.:
- mat i otac mi zaspali,
a mi dva smo se dragali.
- drēn* m., gen. drēna; štok. drījen; od toga drīnūla < dreñūla jagoda od drijena; drenovīna drvo od drijena; drenōv štok. drēnov; u Gocu: drīn.
- drēžiti*, drēžin, stajati i čekati; Golac: drēžiti; štok. drēždati (zapravo kribbēln).
- drītva* f., postolarska nit, mhd. drat.
- drīvo* u., drvo; dem. drīvce; drvo.
- drōĉiti*, gurnuti (osobito nekim oštrim predmetom), drōĉiti z rōgi, z nōžon. U Gocu isto. Tog izraza nema u štok. i slov. Cf. Berneker EW sub droĉo, droĉiti.
- drōzg*, gen. drōzga m., drozd; u Krnici: drōzāk, gen. drōska; u Korlevićima: drōzg, gen. drōzga; u Nerezinama: drōzgot.
- dūh*, dūha m., 1. duh; 2. miris, na pr. rōža jīma līp dūh.

dūpal — *dūpla* — *dūplo* pridj. duplus, doppio.

dūpla f., *dupla* strana; „duplāti“, zvoniti na sva zvona.

dūriti, stajati na nekom mjestu bez interesa. Cf. Berneker EW sub durь.

dūšiti v. trans., „odoror“; v. intrans. „oleo“, oboje samo za ugodan miris.

dvēčiti, razmekšati hranu za dijete u svojim ustima, žvakati; u Gocu: dvēčiti u istom značenju; p̄gdvēkvat (kod Brkina) preživati (o stoci); u Slumu: dvēčit, žvakati, p̄gdvēkēt, preživati; cf. Berneker EW sub dvęka. U Liburniji: žvēčit.

dvōjci pl. tant., blizanci (Rukāvāc).

dvōjnice f. pl. tant., flauta sa dva glasa i dvije cijevi.

dvōr, gen. *dvōra*, 1. staja uopće, 2. staja za goveda i ovce, a za mazge i konje kaže se modernije „štala“. Pl. *dvōri* u narodnoj pjesmi „kuće i dvorište“.

D

dāva, gen. *dāvla* m., *đavao*, *đavolēsati* = štok. *đavolisati*.

F

fāgac, gen. *fākca* m., vrijedan, sposoban (u Gocu), na pr. *fāgac* je hoditi, *fāgac* = *kāpac*?

fāgla f., „Fackel“, štok. *vaklja*, *faklja*, lat. *facula*, Diez: „Wörterbuch 1, 178; *faglāti* „buktjeti“; *nafaglāti* v. trans. „prevariti, uckajući zavesti.“

famīlija pored „družina“ f., porodica.

fažō, gen. *fažola*; *grah*.

finīda f., ime gorskoga pristranka, na kojemu raste samo slaba trava; u Baderni: „*finīda*“ površje obraslo travom; od lat. *foenum*?

fīrtōh m., „Fürtuch“, kecelja.

flandrāčina, riječ, kojom se kori raskalašena žena; cf. Kalužniacki kod Miklosicha: Über die Wanderungen str. 15. sub + *flondra*.

fīčiti, letjeti;

fřfelitti, řřfelĭn, letjeti; bez sumnje onomatop.; cf. Kalužniacki kod Miklosicha: Über die Wanderungen str. 14.; řřfelĭti u Korlevićima samo za lijet leptira („viške“); cf. Fancev o. c. sub filipa^or — leptir.

fřk! skok! řřkniti v. pf., skočiti, řřkati pored řřcati isto impf. řřkalāc ili řřkalās m., mladić od 12—15 godina.

fřmetĭn ili řřmentĭn, kukuruz, formentone; cf. Berneker EW sub fromentin; on > in kao Albona-Labin, Ancona-Jakin i t. d.

fřndati, cf. Akad. Rj. sub frndati-kovrčati, presti. U naše vrijeme u krajini. Mačka frnda na peći ili u kutu. F. Hefele.

Fřndar m., nadimak porodici u Vodicama, u čijoj se kući nekada kovrčala vuna; řřndalo n., sprava za = kovrčanje vune.

frūdeļ, gen. frūdeļa pored frūdļa, lišće, koje služi zimi za hranu ovcama i janjadi; u Korlevićima: frūbje; tal. fronde.

Frūnka, ime stare žene u Vodicama; ne znam, da li nadimak ili krsno ime od Veronika.

fufñāti njuškati; štok. (h)unjhati.

6

gācati, prez. gācan, gaziti visoki snijeg, gācati snĭg ili po snĭgu; štok. gacati.

ganāč m., onaj, koji rješava zagonetke, gonetalac.

gānati v. impf., rješavati zagonetku, gonetati; „ugānati“ pogoditi, odgonetati.

gānka f., 1. zagonetka, 2. pripovijetka, anegdota; odatle „gānkati“.

Gāre, gen. Gāreta; hip. od Gāvre, štok. Gavro; posljednji nosilac ovoga krsnog imena Gāre umro je pred 50 godina; *nekada* nadimak porodici Gāretovi sa da Skāmeničovi.

gāštarica f. štok. jāšterica.

Gāvš < Gavž < Gauž, nadimak čovjeka u Vodicama, jamačno hip. od Gaudentius; cf. Akad. Rj. sub Gavž; u Klani prezime porodice Gauš.

gāvge f., pl. tant., vješala cf. Galgen; v < l u Vodicama samo u par slučajeva. Riječ ušla preko kajk. Brkina.

gladēnac m., plod glogov.

gladiš m., Laserkraut, isto štok. glādiš, ruski gladyš, die Hauhechel ononis spinosa.

Glavičôrka f., ime najviše glavice u planinskom lancu među Vodicama i Gocem (na specijalnoj karti Rasušica 1084 m), u Danama isto Glavičôrka. Naziv „glaviča“ za svaki čunjasti ili glavičasti brežuljak ili brijeg u Vodicama; tako ima na pr. Glaviča, Matina Glaviča, Jivkina Glaviča, Grabrôva Glaviča, Mež-Gtavice. -ôrka, ũrka augm. form.

glâvna f., cjepanica, koja gori, cf. Berneker EW sub *golvna*.

glindūra f., vratna žlijezda; u tom je obliku riječ poznata u svim selima štok.-čak. oaze na visoravni i u svim selima „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri (cf. *glindūra*, *glindürast* kod Parčića: Vocabolario croato-italiano, Zara 1901.). Kod Brkina i u Liburniji nije poznata, pa ni kod Bezjaka. Cf. Pušcariu EW *ghindurâ* sf (ar. mgl. *gl'indura* „Mumms, Drüse im Halse“ < *Glandula* -am i t. d. Cf. Byhan o. c. sub *gl'indę* u Žejanama „Eichel“. Cf. Kušar o. c. str. 51. sub *glendura* ili *gl'iva* — žlijezda. Oblik *gl'indę* je po Belu-lovićevu mišljenju izuzetak u istrorumunjskom jeziku, jer naglašeno *a* pred nazalom postaje *ă* (naš poluvokal *ɤ*) u istrorumunjskom, u dakorum. i. Cf. također Tiktin: Rumänisch-deutsches Wörterbuch, Bukarest 1907. sub *ghindurâ* „Drüse“.

glista f., 1. *glista*, 2. pl. t. dugačke paralelne grede iznad ognjišta za sušenje drva.

gljva f., gljiva na stablu (krûh kako *gljva*); u Gocu isto.

gliza f., osušeni teleći želudac za pravljenje ovčjega sira. Cf. Zovko: Zbornik za narodni život, Zagreb, 1. sv. str. 110.: Podvratne glize (žlijezde od nazeba) mogu biti ko tičija jaja. Riječ „gliza“ čuo sam od seljaka Mije Mihaljevića iz okoline Livna u Bosni: gliza, da ukiseli mliko. Cf. Akad. Rj. sub *glizica*; cf. Pušcariu EW I. 30. sub *chiag*; Berneker EW *gl'ag*; cf. Parčić: Hrv.-tal. rj. sub *gljiza*; cf. MEW sub *želza*.

gmâjna f., pašnjak mjesne općine, „općinsko dobro“, koje se nazivlje također mlet. (rom.) izrazom „komunêla“. Ušlo iz kajk. -*gnâti*, -rênen samo pf. u vezi s prepozicijom: *ugnâti*, *pognâti* — porênen, *zagnâti* — zarênen, „goniti“ v. impf. *tjerati*, također *opremati* na leđima konja ili magarca, na pr. *goniti* vîno, *karbûn*, *sô* i t. d.; k tomu frekv. „*goñêvati*“; nova iteracija ka *goniti* — *gâñati* samo u vezi s prepozicijom: *ugâñjati*,

pogañati, nagañati 1. tjerati ovce po redu, da se pomuzu, 2. bez prekida lajati na nekoga (o psima), pregañati štok. progoniti.

gnûriti, 1. štok. ròniti; 2. štok. kñnjhati.

gôd, gen. gôda, imendan; godovno.

gôdina f., sitna kiša; u Žejanama: svaka kiša; cf. Kurelac, Jačke: godinica šprica, odpri mi, rožica!

godište = „lito“ rijetko, češće u narodnoj pjesmi: devet godišť danak.

gogrãn m., gen. gogrãna, domaći vuneni kaput ženski od pleća donogu s rukavima, ali danas ga više ne nose. Zar etimološki u vezi s kaparan, kopran? cf. Bartoli: Das Dalmatische II. str. 292. U Korlevićima jednako „gogrãn“.

Gôjak, gen. Gôjaka m., prezime porodice u selu istoga imena Gôjaki (10 minuta na jugozapad od Goca, pod samim ruševinama staroga grada „Carsperch“); 7 porodica, sve imaju isto prezime. Seoce istoga imena nalazi se u župi Šterni (lat. Cisterna) općaljskoga đekana (lat. Portulae). Cf. Ak. Rj. sub Gojak m. ime muško. XIV. i XV. vijeka, a između rječnika u Daničićevu (gojaky).

golečãst, gen. golečãsti, „Rückgrat“, „Wirbelsãule“, zapravo „goli dio“: prvotno jamačno gôla + čãst, od gen. mēso od gôle čãsti postade nom. gole-čãst } golečãst. Također u Gocu, Danama, Jelovicama jednako. U Vodicama je „čãst“ jedini slučaj sa refleksom *a* poslije polatala mjesto *e* u korjenitim slogovima. U Medulinu: golačãst! (s proklitičkim izgovorom pridjeva).

golida f., drvena posuda za mlijeko.

gomila f., đubrište. Cf. Berneker EW sub gomola.

gomoliti, vrvjeti, micati se, polako nicati u Gocu: gomboliti; „gomojika“-gomolj.

gončín m., onaj, koji tjera goveda.

gôra f., 1. brdo, 2. šuma.

gôrak, gôrka, gôrko, 1. grk, 2. bolan; „žuk -a -o“ samo grk.

gôvno n., stercus, odatle: gôvñar scarabaeus stercorarius. U Gocu: góvno.

gôzd, gôzda m., gusta šuma, bukova šuma; „Pred Gvôzd“ je ime jedne čestice; dem. gozdíč pored gozdãk. U Gocu: gvôzd,

gen. gvózda, gusta šuma, bukova šuma. U Rukavcu: gvózd.
gen. gvózdà je ime za veliku šumu Lisinu u kastavskoj
općini.

grâcati, prez. grâčen, graktati; također u narodnoj pjesmi: grâvrân
grâče, zač ne znâ drugâče.

grâh, gen. grâha, samo grašak, pisum.

grâja f., ograda, živica; u Gocu: grâža < grağa < građa. U Danama:
grâža; u obliku grâža u Korlevićima, Sv. Vitalu, Ferencima,
Markovićima, Montrilju, Baderni i t. d., tj. u selima „Slo-
vinaca“.

grânniti, grânen, effulgeo, štok. granuti, granem; kod starosjedi-
lačkih Slovenaca i Hrvata u Istri nepoznata riječ.

grânk, grânka, grânko, „ranzig“; cf. Kušar o. c. str. 24. grancid;
cf. Budmani, Rad jug. akad. CXV., str. 162. ranketiv. Cf.
ARj. granak.

grâšica pored grâška f., sitna tuča.

grâšča f., pastirski štap sa savinutim držalom.

grêdeja pored grêdej i grêdaj. štok. gredelj.

-greže u vezi s prepozicijom i prilogom: zâgrže < zagreže < za +
greže = usput, mimogred, također: zagarže < zagrže kao
ôgarda pored ôgřda < ôgrada i t. d.; tâmo-greže „onamo
idući“, pri čemu se prvo *e* u nenaglašenom položaju poslije
akcenta izgovora kao *i*, dakle tâmo-griže, nâzad-griže = vra-
ćajući se; greže < grege < grede gerundij prez. kao štok. grede
od gredem. Ne bih znao kazati, kako je došlo do *đ* mjesto
d, odnosno do *ž* < *g* < *đ* mjesto *d*; možda kontaminacijom
od *v*. frequent. grežêvati < gregevati < gredevati < gred + je-
vati i gredem. Ista pojava također u Gocu.

grîbļa f., brazda usred njive.

grîntovica f., vuna od ovce u proljeće.

grîvinga f., crkveni izraz za poenitentia (uveden posve sigurno u
Vodicama po kuratu Martinu Poklukaru, koji je umr'o pred
30 godina). On bijaše „Gorenjec“, a u Vodicama bio je
župnik preko četvrt stoljeća, propovijedao je slovenski, a
osnovao je također slovensku „pomoćnu“ školu, u crkvi je
ukinuo upotrebu „šćavêta“ i druge hrvatske obredne običaje,
uveo je potpuno latinsku liturgiju, dok su njegovi nasljed-

nici — Hrvati i većinom Slovenci — obnovili pređašnje prilike); mhd. riuve(n) = Reue.

grīža f., cf. ARj. griža; slov. grīža; cf. njem. „Gries“.

gr̄dašāti (vūnu), čihati; cf. Akad. Rj. gardašati; tal. scardassare.

Grgūļa, augm. od „Grgo“, Grgur.

gromāča f., hrpa kamenja. Cf. Berneker EW sub gramada.

gromāda f., hrpa *drva*.

grōt, grōta m., u gospodarskim kolima prostor od dna do ruba ljestava; cf. Berneker EW grotъ.

gr̄st u „zaḡst“, ručni zglob; odatle zaḡsnica f., od domaće vune spletena manšeta, njem. „Pulswärmer“.

grūstīti se, cf. ARj. grustiti; grusti mi se, taedet me; cf. Berneker EW grustъ.

grūšalina f., Biestmilch; cf. Zovko u Zborniku za nar. život, sv. 1. str. 110.; štok. gruševina. Cf. ARj. grūšalina.

gūba f., fungus.

gūditi, gūdin, 1. gudjeti na violini, 2. naricati, osobito plakati za mrtvacem po starom običaju recitirajući stihove. To rade samo žene; „zagūditi kōga“, tugovati za nekim, koji umire. „Līpo ga je nēgo zagūdila, kad je umīra“. U Jelovicama „gūsti“ u istom značenju. Također u Žejanama u značenju naricati: gōndī: gāndī — dīt — desc. Brkini ne poznaju ovog običaja. Od guditi im. gūdac, gen. gūca, svirač gūdalom.

gūlič, gūliči! zov za mlade svinje.

gūsna f., štok. samo dem. gusjenica; od gōsēnica = vōsēnica. U Slumu: gōsēnica.

gūsle, gen. gūsal f. pl. tant., sada samo usna harmonika.

gūša f., strumosa.

gūštar < gūšter, bolest, kad nabubre vratne žlijezde. Fraza: „gūštar t̄ti“, jer se misli, da se bolest može izliječiti, kad se žlijezde jako taru.

gūštarica f., siva gušterica.

gūšte f. pl. tant., ime dijela guste šume, gdje su još do nedavna stajale krupne bukve; cf. štok. gūšta. Etimologijski je u vezi sa gōstъ; ali „guščāva“, gusta šuma.

gūt m., grlo. Cf. Berneker EW sub glъtъ.

H

hâjati, hâjen, brinuti se; upotrebljava se više u negativnom značenju.

hâļa f., dugi pastirski kaput iz ovčje vune.

hîp, gen. hîpa, čas; „prije nego se žēna obâbi, ji dōjdu hîpi“; „u hîp“ odmah.

hîrati, hîran, siechen; u Brešcima: zahvirēt versiechen; kajk.-čak. prelazna riječ. Cf. Tentor A. 30, 203. Berneker EW. чырб.

hiža f., 1. kuća uopće, 2. prostor u kući, koji služi za kuhinju i u kojem gori vatra, 3. kuća izuzevši „dvōr“ = (staja). U tom se smislu upotrebljava ova riječ u svim selima štok.-čak. oaze na visoravni i kod sviju „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri izuzevši jedino Medulin, Pomer i Premanturu (*ū kl'a*). Starosjedilački Hrvati kažu „kūča“, Brkini „hīša“, Bezjaci i Šavriini „hīša“ pored „šīša.“ Cf. Bartoli: Das Dalmatische II. str. 268., cf. Jāgić: Historija književnosti, str. 20., Berneker EW. sub chyz. Iz života riječi „hiža“ kod istarskih bjegunaca razabire se, da se nekada ta riječ širila dublje u Bosnu i Dalmaciju. Cf. Akad Rj. sub hiža.

hlabōtnica f. u Korlevićima neka biljka.

hlād, gen. hlāda, sjena; štok. sjena u ikavskom obliku „sīna“ ne postoji nigdje kod naših došljaka.

hlāpac m. servus.

hlāpniti, „schnappen“, cf. Berneker EW. члпājō.

hlāsнити na što, stati naglo na nešto, k tomu v. impf. „hlāstati“.

hlēniti, hlēnen, v. pf. (također pohlēniti), krivo stati nogom i stoga posrnuti; od hlēpnuti (p ispred n ispada).

hlēpati se, hlēpjen se, „zūb se hlēpje“; cf. Berneker EW. члпājō.

hlīb, gen. hlība, 1. hljeb (Laib), 2. *bijeli* kruh, a „krūh“ je panis uopće; cf. Tentor o. c. str. 191. sub hjēp.

hīām, gen. hrāma, 1. odijeljeni dio u kući, gdje se čuvaju različite sprave i suđe za hranu, 2. crkva (čini se, da je samo crkveni izraz). cf. Berneker sub chormъ i chorna. Po svoj prilici je korijenom srodan sa chorna. Dem. hramič, augm. hramīna m.

hrāst, 1. hrast, 2. grčevita bolest kod djece: „hrāst lōmi dīte“.

hrbotāc, gen. hrbotāca m., neka biljka.

- hrôpiti*, teško disati; štok. (u Dubrovniku) schnarchen, röcheln vom Sterbenden; „hropac“ m. extremus spiritus;
- hrôstati*. cf. ARj. hrostati, štok. hrstati.
- hrypěl* < hripěl m. nozdrve; cf. ARj. hripelj samo u Kavanjina; „hripati — hripljen“, jako kašljati.
- hrůška* pored frůška, stablo i voće; Frůšvica mjesto Hrušica (selo).
- hūd* -a -o, zao, zločest; u okolini Kastva poderan (na pr. cipele).
- hũja* f., plemenita jela; slov. hõja, štok. hvõja (u Dubr.); po svoj prilici uzeto iz slov., pri čemu je *õ* prešlo u *u* prema osjećaju jezika srp.-hrvatskoga kao sũra < sora < svora; sũdra < sodra (tuča).
- hũliti* se, šuljati se; „uhũliti se“, „pohũljen“; pridj. zgrbljen, pogružen, Cf. Berneker EW sub chulõ, chuliti i chylb.
- hũncut* pored hũncvut m., Hundsfott.
- hũsti* se, hũzen se, klizati se na ledu; pohũzniti se, skliznuti se na ledu i inače. Cf. Berneker EW glbzdajõ, glbzdati; češki klouzati, klouzání.
- hvãtiti*, hvãtin, comprehendere (samo u narodnoj pjesmi), inače prijãti, uloviti.

J

- jãklo* n., ocjel, nado; ocãl je nepoznat, tal. acciaio.
- jãnie*, gen. jãneta n., odatle „jãniac“, janje muškoga roda, „jãnica“ je janje ženskoga roda; ta imena pripadaju janjadi od rođenja do sv. Jakova, kad se striže; „jãnie od pôroda (otkãd se zlãže) do svãtoga Jãkova, kad se ostrize“.
- Jãnko* m., Jãnkota, vrlo stari nadimak jednoj porodici u Vodicama; odatle augm. s primjesom prezira: Jãnkũlja; Jãnkovica je Jãnkova žãna. Vukov Rj.: ime muško u našega naroda zapadne crkve.
- jãrica* f., mlada kokoš; isto u Rukavcu.
- jarika* f., kukuruz po žetvi sijan za krmu (u Korleviãima).
- ããre* u., gen. jãreta, pl. „jãreta“, kozle, „jãriã“, muškoga roda, „jãrica“ isto ženskoga roda.
- iarũše* n., gen. jarušãta, pl. jarušãta, gen. jarušãt; odatle: jarũh, gen. jarũha i jarušica, gen. -e, janje od Jakovlje do Đurãeva — „jarũše“ se zãve jãnie od-svetoga-Jãkova do-mlãd lita — do Jũrjove“.

jâpno n., vapno; odatle „japlënica“ < japnenica zbog disimilacije *n* u *l*; japnica f., jama s vapnom.

jâs lična zamj. 1. lica, u Tometićima kod Kastva i inače u Liburniji kod *starijih* ljudi u samostalnom položaju, a inače „jâ“. U Vodicama i kod ostalih štok.-čakavskih došljaka: „jâ“.

jâspra f., novac, imanje (danas već rjeđe), pozajmano iz grčkoga još u doba prije Turaka; cf. Jiriček ASPH XXXI. str. 449.

jâšļa f., u Korlevićima i kod sviju „Slovinaca“ u zapadnoj i južnoj Istri iver, a to se u Vodicama kaže „jiver“, pl. jiveri; obično samo pl. jâšļe, gen. jašļ. U Gocu „jâšļe“ su mali izrasti na „orūpku“ (cjepanici), koje treba odsjeći, da se „orūpki“ mogu vezati u „fâš“ = snop. < hâstūla < hâstla < âstla < âsla (prema volja, želja i t. d.) < âšļa, s pokrićem početnoga *a* sa *j* i sljubljanjem *s* u *š* pred *ļ*: jâšļa; jâšļa i âšćerica (u Klani) upućuju na dalmatinsko-romansko područje, odakle su mogle biti te dvije riječi pozaimane. Cf. ôščela (u Dubr.) iz hastella.

jâta f., mjesto zaštićeno od vjetra; „razjâtiti dvôr“, otvoriti vrata staje, da unutrašnjost ne bude zaštićena od vjetra; u vezi sa jęti?

jâzbac, gen. jâzbaca, jazavac.

jęćiti, 1. jećati, 2. stenjati; „oblâk jęći“; cf. Kurelac: Jačke 250: po gori krićala, gora je jećala.

Jělka pored Jěllica i Jělja, hip. od Jelëne. U pjesmi također Jělka; u Danama Jélka, Jékini, nadimak danske porodice, Jékunica je žena Jékina. U Gocu: nadimak Jęčko, Jęckini jamačno također nekada hypokoristikon od Jela.

Jelōvice f. pl. tant., selo u župi Vodice. Naokolo nema nijedne jele, nego mnogo borovice, kleka, koji se ne zove jalovac ili jelovac nego „smriķva“ ili „brñ“. Etimologijski êlovćć klek? Ili Jelōvice < Jalōvice prema jâllov = neplodan? Ime sela spominje se već godine 1320. u obliku Geloiz; cf. S. Rutar: Newhaus — Castelnuovo am Karste u Mitteilungen des Musealvereines für Krain, III. Ljubljana 1890.

Jelovišta n. pl. tant., ime livada jelovačkih.

1. *jelovina* < jalovina f., kol. za neplodne ovce.

2. *jelovina* f., drvo od jele, meko drvo uopće; jelōv.

jělva f., jela, pored jëlva.

jěňati, popustiti.

jerebica < jarebica f., Jerebinovi pl. tant., nadimak vodičoj porodici.

jesěnka f., vuna, koja se dobiva jeseni.

jětrova f., leviri uxor, štok. jětrva.

jěza f., srdžba; jězan, jězna, jězno; razjěziti se, ali i jād, jādan, jāditi se; ļutīna, ļūt, -a, -o; ļūtiti se.

jlca f., žestina, uporno svojstvo; od Hitze?

jlčika f. i m., peckalo Hetzer, Stänker; jicikāti, hetzen, stänken.

1. *jīd*, gen. jīdi f., srdžba, fraza: „pojīsti se od jīdi“; također jīd. jīda m.

2. *jīd*, gen. jīdi j., jelo.

jīdro n., jedro; također u narodnoj pjesmi: neg su ono jīdra od mornāri.

1. *jīglica* f., oštrina, što nastaje kod brušenja.

2. „ drveni klin, što se tura u „kāmbu“.

jīlac, gen. jīlca m., lice, koje jede.

jīšt -a -o pridj., proždrljiv; štok. ješan.

Jīve, Jīvka, Jīko, Jīvče, Jīvo, Jīkola, hip. od Jivān.

Jivāña f., Ivanjdan.

jivānčica f., Zwillingarnarzisse; dva sraštena sunovrata.

Jivaniš, Jivanišovi, nadimak porodice u Danama, Jivanišovica je žena Jivaniševa.

1. *jōh!* interj. jao!

2. *jōh*, gen. jōha m., bijeda, nevolja jaoh.

jūgno < ūgno < guno < gūwno < gūmno Dreschtenne. U Slumu: j^ugno.

Jupšāne < Jubšāne < Juvšāne < Juwšāne < Joušāne < Jeušāne < Jelšane, selo i sjedište općine i dekanata Jelšane. Prvi put se spominje oko 1330. u Cod. W 594, f. 126' državnoga arhiva u Beču prema obavijesti Dra Franje Kosa u obliku „elsach“ (jamačno lok. „Jelšah“).

Jělše f. pl. tant.; domaće ime za predjel na Rijeci (Fiume), što je sada prekršten u „Pioppi“. Na onom mjestu rastu lijepe *jělše*; štok. jělša, jělšje.

jezerīna f., močvarno udubljenje.

jūr (od оуже) pored „věč“; štok. po zap. krajevima u krščana.

Jurišovič < Jurišević; ime porodice u Gocu, u Brdu kod Goca, u Vodicama, u Materadi doseljena iz Goca). Riječ složena od hip. Juriša (a to od Jûre) i od nastavka -ovič nakon toga, što je *e* otvrdnulo poslije palatala. *Piše* se još uvijek Jurišević.

jūsar m.; seljak, koji u seoskoj zadruzi ima „jūs“ (lat. jus), da uživa zajednička dobra (šume, pašnjake).

jūžina f., objed; u Danama: ūžina; „māla jūžina“ se uzima poslije podne.

K

kabiti < habiti, otupiti (sikîru), zgrušati se (o mlijeku); odatle: skabiti v. pf. trans., — se v. refl.; štok. hābati, slov. hābiti.

kāča f., zmija; u Danama: kāčka; *zmija* nepoznata, ali ipak „gūjina“ u nar. pjesmi: gūjina mu u nidro ulzla.

kājzar m., siromašan seljak bez „jusa“, t. j. bez prava na zajednička zadružna dobra; iz kajk. kājža, a to iz alp. njem. keische.

kālati u Korlevičima; u Vodicama „klāti — kōljen“ isto.

Kalāžini m. pl. tant., nadimak porodice u Vodicama; od Kolēđini > Kolēđini > Kolēžini > Kalēžini > Kalāžini? Cf. koležan.

kālež m., calix; pored kēlih, gen. kēliha. U riječ kālež romanski (južni), a u kēlih njemačko-slovenski (sjeverni) utjecaj.

Kalīč m., ime lokvi na putu među Vodicama i Munama. Dem. od kal, a ta je riječ u Vodicama nepoznata, pa se mjesto nje upotrebljava lōkva ili lōkvica, ili također „bāta“ za *mutnu* lokvu. U Mūnama je „kal“ riječ opće poznata, a „bāta“ nepoznata. U Liburniji se kaže općenito „kāl“ mjesto lokva.

kalīmbati trans. i — se refl., ljuljati se.

kalīmbaie n., das Baumeln. Osobito na „Jurjevo“ je običaj, da djeca objese dugo uže na neko drvo, na đaski učine sebi sjedalo, pa se ziblju ovamo onamo; kalīmbati < kolīmbati > kolībati, štok. kojēbati, cf. Berneker EW kolēb'ō.

kāmba f., svinuti štap na jarmu, koji se meće volu oko vrata Cf. Berneker EW sub kāmba.

kāmbra f., soba; od kāmra > kāmra > kāmbra.

kāmenica f.. prirodno udubljenje u kamenu vapnencu, gdje se

nakupi voda od kiše. Skāmeničovi, nadimak porodice, jer se u blizini njezine kuće nalazi kāmēnica; prema s+ kamenice.

kamižōt m., ženska suknja, cf. Tentor o. c. str. 192.

kanā, gen. kanāla, tal. canale; štok. konā (u Dubrovniku).

kanēštra f., pletena torbica; starohrv. br̄nēstra, tal. ginestra.

kāp m., gen. kāpa; dem. kāpac, gen. kāpca; također kāp, gen.

kāpi f., štok. kāplja, kāp gen. kāpa također štok. streha.

kāpica f., 1. kapica za glavu, 2. potkova za goveda.

kāpla f., 1. kaplja, 2. apoplexia. U psovki: kāplja ti pāla!

kaporā gen. kaporāla, kaplar.

kārtīt v. trans. u Nerezinama, prez. kārtin, 3. lica pl. kārtiju, sprečavati nekoga. Odatle. zakārtīt se, zakasniti, „sēn se zakārtīt“ = zakasnio sam, jer sam češće stao putem. Cf. Berneker: k̄rt'on. Cf. ARj. k̄rtiti, k̄rtjeti.

Kastāv u vodičkom izgovoru, gen. Kāstva ili Kastāva.

Kastāv, gen. Kastvā u izgovoru sela Brēšca.

Kastāf u kastavskom izgovoru i u cijeloj njegovoj okolini, gdje zvučni konsonanti na kraju riječi postaju bezvučni. Valjada je nastalo iz: Kastel > Kasteł > Kasteř > Kastew > Kastev, pri čemu se *e* izgovaralo analogno vrlo širokomu *e* kao zastupniku nekadašnjega poluvokala (*a^e*) i pretvorilo u *a*, dakle postalo Kastav preko Kasta^v. Čudnovato je samo to, da u „liburnijskom“ dijalektu nije sačuvan u tom primjeru *l* na kraju sloga, već je nastalo *v*. Ako ne ćemo da mislimo na prvotni dualizam u izgovoru *l* na kraju sloga, možda bi se moglo reći, da riječ Kastav pretpostavlja kajkavski izgovor i da je možda u *vrlo rano* doba sfera kajkavskoga dijalekta sezala dalje nego danas u sjevernoj Istri također na istok, naime prema današnjoj Liburniji. Uostalom stanovnici zovu svoj gradić samo Grāt (Grād: Grād, kega - gōspoda Kastāv-zovū (u Brēšcima). Kastua, Castua nije drugo nego genitivni oblik srp.-hrv. nom. Kastav. U Slumu: Ka^estvo, gen. Ka^estva.

Katūn, ime mnogih sela u Istri, gdje su se, nema sumnje, isprva nastanili novi došljaci; također Katunāri u župi Brtonigla (lat. Vertenelium) dva puta; Katunār, prezimena na otoku Krku. Cf. Berneker EW sub katunъ.

kič! kič! poklik, kojim se tjeraju goveda.

kičkati, kič! zvati; Akad. Rj. sub kič.

kičer, gen. kičera m., ime kamenite čestice. U Gocu: gīčer 1. ime jednoga krivoga puta, 2. ime brežuljka, na kojemu strši oštro kamenje; „kičer“ m., 1. zaokret ceste, koja vodi iz Tinjana u Beram, 2. velika pećina pod selom Rusci kod Berma. Cf. Akad. Rj. sub kičer. Cf. Naselja srpskih zemalja, uredio Dr. Cvijić, Beograd 1907. str. 1024. Berneker EW sub kyka, кѣкѣръ, кѣкѣ.

kičica f., kičica na nozi.

kičiti, — se; kititi se.

kilac m., gen. kılca, nezreli plod od šljiva i dr., koji zbog neke bolesti nabubri i djeca ga jedu; u vezi s „kila“ hernia. Cf. Berneker EW sub kyla.

kīnec m. gen. kīnca stjenica u Pěroji, pl. kīnci < kimci < kimki, pri čemu je od *k* nastalo *c* kao junaci, vuci. Iz nom. pl. prodr'o je *c* u nom. sg. Nepostojano *e* refleks poluglasa.

kīnkati, hinken, šepati.

kīta f., 1. grana s lišćem, 2. stidno udo (kod goveda), 3. kita cvijeća. Cf. Berneker EW sub kyta.

klānac, gen. klānca m., uspon, štok. klānac-tjesnac.

klapētac, gen. klapēca m., die Charfreitagratsche (vrsta čekića); cf. Wolf: Slov. — nemški slovar sub klepētec; cf. Berneker: EW klep'ō.

klātiti, klātin, tresti voće sa stabla, k tomu: klāč, 1. dugi štap za onu svrhu, 2. skitnica; klāto, gen. klāta n., u zvonu; klātki se pored klātiti, lutati.

klavarnāti pored klavrnēsati, bez cilja lutati, k tomu: klāvaran pridj. glup; cf. Tentor o. c. str. 192.

klēn, gen. klēna, acer campestre; k tomu klenđv -a -o; Klenđva stāja, ime staje od klena (cf. stāja); Klīnovica, ime vrhunca brda u šumi, gdje raste klen; u Gocu: klīn, u Peroji: „klēn“ u značenju kolac u vinogradu; u Slumu: klēn; cf. Berneker EW. sub klenъ.

klēncati, zvoniti tako da „klāto“ udara samo o jednu stranu zvona.

klēp, klēpa m., oštrica, što nastaje klepanjem.

klīn, klīnā (Volōskō) mali izbojak u moru („punta“) kod Crnikovice.

klēka f., kratka kriva žlica, koju pravi pastir od tvrdoga drveta.

1. *kľuč* gen. kľuča, ključanje vode kad vri. Cf. Berneker EW. kl'ukajō.
2. *kľuč*, zaokret ceste, prema „kľučiti se“, kriviti se, skľučen -o -a pogrbljen; kľŭka f. kuka.
- kńâk*, gen. kńâka m., štok. gnjat (kńat); u riječi „kńâk“ je drugo k nastalo asimilacijom. Cf. Berneker EW. sub gńatъ.
- kobâc*, kobâca m., štok. kôbac.
- kôca* f. „Scherbe“, crepina.
- kodâlba* < coda + alba, ime za bijelu kravu (u Žminju).
- kokodâkati*, kokodâčen.
- kôla* f., ovca s okruglom žučkastom mrljom na glavi; *kôleš* m. jednaki ovan.
- kolêdvati*, 1. na Stjepanje ići pjevajući od kuće do kuće sakupljati darove; 2. lutati amo tamo; 3. „lumpati“, bečariti.
- kolêncič*, gen. kolênciča, dijete, koje se postavlja na koljena mladoj nevjesti, kad ona dođe u kuću vjerenikovu. Cf. Vukov Rj. nâkônče i Rešetar: Der štok. Dialekt, str. 254.: nâkolenče.
- koležâni* m. pl., ime za pjevače, koji su nekada — još prije 30 godina o Božiću išli od kuće do kuće pjevajući božićne pjesme, a nešto je od tog običaja još ostalo; oni su posjećivali također susjedna sela i sakupljali jaja, kobasice, suho meso i sl. Običaj se izrodio, kako se vidi po sadašnjem značenju riječi; koležâni < kolegâni < koledâni. Cf. Berneker EW kolęda.
- kolombâr*, gen. kolombâra, krug, kružnica; *m* pred *b* je sekundarno.
- kômač* pored kômoč, jedva; štok. kômaj.
- komât*, gen. komâta, Kummet, mhd. komat. Cf. Berneker EW. chomotъ.
- komôštre* f. pl. tant., verige, na kojima visi kotao nad vatrom. Cf. Jireček, Die Romanen I. str. 88. camastre; Cf. Bartoli, Das Dalmatische, II. str. 192. U Liburniji i kod Brkina, Šavrina i Bezjaka nepoznata; kod sviju „Slovinaca“ opće poznata riječ. Poznata na Cresu, cf. Tentor, o. c. str. 192.
- konôp*, gen. konôpa m., funis cannabinus; Brkini kažu „štrik“ ili „wřw“; konoplâr, ime polja, konôpļe n. kol.; konopljšte, njiva, na kojoj raste konoplje.

kõnik, gen. kõnika, samo vojnik na konju, a čovjek na konju je „jaháč“.

kopãñ, gen. kopãña, drvena kovanja za čišćenje žita od kukolja, pljeve. K tomu Kopañić, gen. Kopañića, ime dijela šume u udubljenju; od kopãti — kopãñ, štok. kòpati — kðpãm.

kõpa f., stog sijena, koje preko zime ostane kraj kuće, „kopište“ n., mjesto, gdje stoje stogovi sijena; cf. Berneker EW. kopa.

koporiti se, cf. štok. kopòrati, kòporëm D Posl. Kako pregaļ u siru kopore.

korët, gen. korëta, kaput od ovčjega domaćega sukna, s rukavima ili bez njih što nose muškarci. Cf. ARj. sub kòret.

kõsa f. 1. die Sense, 2. die Haarflechte; a štok. kosa (coma) kaže se „vlási.“

kotlovina f., cf. ARj. kotlovina.

kotlga f., krzno za muškarce ili također za žene; cf. Tentor o. c. kotlga str. 193.; cf. Berneker: kòtyga.

kotlžina m. pokladna muška krabulja u okrenutoj kotigi.

ksò! ksò! zov za ovce; kad hoće da im dadu soli.

kràs, gen. kràsa m., Kàrst, takav teren.

kràsa f., u Korlevičima, Krnici i kod sviju „Slovinaca“ loš kameniti pašnjak, koji se ne može kositi, „Weideplatz“.

Krãsan, gen. Krãšana m., ime stanovnika Bresta, Sluma, Klenovštaka, Črnjeha, Brljavaca, Praproća, Podgaća i t. d., koji stanuje na kraskom tlu iznad bužetske zavale, za razliku od naziva:

Krãšovac m., gen. Krãšovca, ime za kraske stanovnike Trščanskoga Krasa.

kršín, kršína m., vrsta trave manje vrijednosti i vrlo raširene na Krasu.

krãstovac, gen. krãstovca m., vrsta krumpira, komu je kora hrapava.

křč, gen. křča m., grć; křčiti se, kriviti se; pored toga žgřč, gen. žgřča m., grć; pokřč, gen. pokřča m., drveni štap, kojim se jače napne konop na kolima; [žgřč < žgřč < zgřč s + gřč; gřčiti] cf. Berneker EW. křčò; ali gřča f., > Kvrga, gřčast -a -o pridj. kvrgast prema gřčò.

krĕlo n., pl. krĕla, 1. krilo, 2. obod kod šešira.

krilo n., samo žensko krilo; dem. krilce i krilajce.

křdŭn m. lanac, tal. cordone.

krĕs m., krijes; u Gocu: krĭs, gen., krĭsa.

kresāti dĕvo, gorivo drvo riješiti grančica sa strane,

„ drĭvo, oĉistiti stablo; „kresāti kāmik“, tesati kamen,

„ jĭskre, praviti iskre; „kōñ še krĕše“, kaže se o konju, kad udara stražnjim nogama jednom o drugu; i „zvĭzde se krĕšu“, zvijezde se prosiplju.

kresĭlo n., štok. kresalo; cf. Berneker krešĭ, kresati sub krĕsŕ.

krĕvati, na otoku Krku u Dubašnici oporavljati se; cf. Berneker krĕjĭ, krĕjati.

krĕža < krĕga < krĕda, krađa, od „krĕsti“, kod sviju „Slovinaca“, a inaĉe u Istri nepoznata rijeĉ; ovamo pripada možda „zakrĕžati“, malo zadrijemati (upravo ugrabiti malo sna).

krĭjest, krĭjesta m., u Peroji; cicada. Cf. Akad. Rj. 3 krĭjes 536.

křke pored křkice u frazi: uzĕti dĭte u křke (ili u křkice), ũzeti dijete na leđa, pri ĉemu obavije rake oko *vrata*; cf. štok. křkaĉa f., křke na-krĕ pril., cf. Berneker EW křk.

křmĕle pl. tant. f., gramiae; křmejĭv pored křmežĭv.

křmĭne pl. tant. f., karmine; cf. kārmina kod Bernekera EW.

krōsna n. pl., u frazi: pustĭti kādĭ krōsna = negdje izgubiti život, svršiti, umrijeti; Cf. Berneker: krosno i krošĭa.

křšĉāna, žena uopće.

křtovĭĉiti se, savijati se (o niti, kad je prejako savijena); cf. Berneker EW. křt.

krug str. 662.

krŭg, gen. krŭga, pećina; „krŭgi“, suvisle mase pećina. Cf. ARj.

krŭšarica f., žena, koja prodaje kruh.

kŭco, hip. za psa, k tomu „kŭĉka“, kuja; pas neobiĉno; mjesto toga „brĕk“; kŭš! zov za psa; cf. Berneker EW kuĉ-.

kŭĉak, gen. kŭĉka i kŭĉica f., kukac, koji hvata kukicu; k tomu: „zakuĉĉāt“, zakopĉati.

kŭjati se, duriti se, „raskŭjati kĉkoše“, rasplašiti kokoši, da stanu gakati i boje se povratiti. Cf. Berneker: kujati, kujajĭ.

kŭlva f., u Voloskom: lanac.

kûm, gen. *kûma* m., 1. kum na krštenju, 2. oslovljavanje *bilo koga* čovjeka kao štok: čiča ili inače u Istri „kumpâr“ ili u Kranjskoj „botŕ“. Ovo oslovljavanje upotrebljavaju u Istri samo doseljenici, osobito na Krasu. Vok.: *kûme*; u oslovljavanju uvijek *bez* akcenta u obliku „kuma“, tvori s riječju oslovljenoga jednu cjelinu, na pr. kuma-Stîpe, kuma-Jâdre, kuma-Pîrko, kuma-Bûcalo, kuma-Pîlin; k tomu hip. *kûmica* m.; *kûmit* se, *pokûmiti* se, *kûmstvo* n.; štok. kuma zove se „bôtra“ f. što se jamačno udomilo pod slovenskim utjecajem crkve. U „Liburniji“ kaže se „kumpar“, „kuma“, kod Brkina „kompare“, „botra“. Cf. Berneker EW *кѣмотръ*.

krgâti < *kargâti*, tovariti, mlet. *carigare*.

kûriti, *kûrin*, prašiti; *kûriti* se, *dimiti*, prašiti (o snijegu); fraza: *patkûriti kômu*; *kûrež*, gen. *kûreža* m. vijavica prašine i snijega; u Voloskom *kûrit* se, *pršiti* (o morskim valovima po vjetru „tramontani“); u prenesenom smislu: *kûriti* snači trčati. Cf. *skûriti*.

kûrnjak m., kokošinjac.

kvarnâr pored *kŕnâr*, četrdeset; također kod „Slovinaca“ i svude u središnjoj Istri. Stada ovaca broje se samo na „*kvŕnâre*“, na pr. 60 ovaca je „jedan *kvŕnâr* i pō ovâc“, 85 ovaca „dvâ *kvŕnâra* i pēt *glâv*“.

kvôcati pored *kôcati*; prez. *kvôcan* *kvôčen*; *kvôčka* pored *kôčka*. Cf. Berneker EW *kločŕ*.

L

lâc, gen. *lâca* m., Fallstrick; cf. Budmani, Dubrovačko narječje *lâc*; Cf. Pušcariu o. c. sub. v. lat.

lagînja f., *lakôća*; staroslov. *lǫgynji*; cf. Berneker EW *lǫgъкъ*.

lâhniti, *lâhnin* v. intrans. pf. prijevoj prema *lêhati*, *lêšen* (vidi to!), *nagnuti* se, *vinuti* se, *pasti*, također tranzitivan u značenju „im Schwunge weggeben“, *zalâhniti kôga* na *kônja*. Primjeri za *lâhniti*: Čûvaj se, da ne *lâhneš* priko *ôkna*, od *mûke* je *lâhnija* na *zêmļu*; *zalâhniti* također refleksivno:

kako tič se je zalahnija na kōnja. Cf. Berneker EW sub lęq, lękti; prijevoini stepen „lāhniti“ prema „lēhati“ nije poznat ni u kojem slavenskom jeziku; lāhniti jamačno od lākniti.

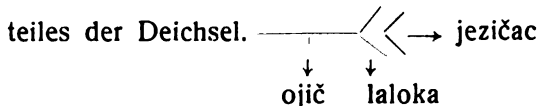
lājbič, gen. lājbiča m., prsluk, nastalo prem, „slov.“ „lajblc“.

lākati se nā što ili za ničīn; k tomu „polākati se“ isto pf. (vrlo obično); također u narodnoj pjesmi:

Mārko svōju prodavāše ljūbu,
Mārko se je na grāde polāka
I na jāspru nīkad nebrōjenu.

Cf. st. crkv. slav. alkati; k tomu lāčan — lāčna — lāčno = glādan pored „glādan“; lākota f., glad, pored „glād“; „lākoman“ pridj., lākomnik m., lākomicica f. U Voloskom: lākomicica f., flaches Holzscheit (etim. prema lakom — Holz-scheit, das gierig brennt).

lāloka f., 1. „Kinnlade“, 2. der eine Teil des gespreizten Hinter-teiles der Deichsel.

lāndati s kin, vladati nekim; nekoga držati na uzdi; lāndati se: vladati se; prema vladati bez početnoga v i tvorbom n predentalom.

lārgo pridj., daleko; z lārga, iz daleka; cf. Tentor o. c. str. 193, i Pušcariu sub larg, -a pridj.

lāskati se, samo: sijevati (bez groma, „wetterleuchten“), k tomu „zalāskati se“ v. pf.; lāskanje „sijevanje“. Bljesak kaže se blīsk pored blīsak, a bljēskati „blīskati“ i „blīskati se“. U Krnici i Marčani: laskīta. Cf. Rešetar, Die skr. Kol. sub laskītati; Cf. Berneker EW lask i t. d.

lastiti se, ulagivati se; lastiv; u okolici Kastva lastit se, prez. lāstīn; cf. Berneker EW lbstъ.

laštiti se i također tranz.; splendere; laštiti se-laštīn pored lāstīn se; laštiti „polieren“, učiniti sjajnim, Cf. Berneker EW laskъ.

lařica f., cuneus tunicae, řtok. latica.

laticiti se pōsla; řtok. laticiti se.

laticnik m., sjenica od vinove loze.

latun m. gen. latuna (cf. Budmani o. c. str. 164. latum) mjed.

1. *lav*, lava m., lav pored „lijun“, gen. lijuna.

2. *lav* m. gen. lava (vāl-vāla uslijed metateze: talas, na pr. lavi su ga pokrili).

lavrika f., lavorika.

laz, gen. lazi f., 1. otvor kod ograde; 2. proplanak, čistina u řumi Cf. Berneker EW sub lař.

lazno u frazama: „jimam lazno“, imam vremena, „meni je lazno“ isto, „nimam lazno“ ili „ni mi lazno“ nemam vremena. Berneker postavlja slov. „nimam laza“, „ni mi lazno“ „nemam vremena“ neispravno pod izvođenje lař: laziti (EW str. 697.). Lazno potječe bez sumnje od laře „licitum“, a to potvrđuje za srp.-hrv. jezik odnosni oblik lazje (cf. Akad. Rj: sub v. lazje „licitum“). Prema ovom obliku lazje učinjen je oblik lazno; razvitak značenja je ovaj: moguće mi je, dakle smijem, imam vremena. To je posve logično, jer moram imati vremena za ono, řto mi je moguće. Čini se također, da je u lazje isprva bilo ne samo odredaba mogućnosti nego i brzine (da li se jedna radnja može u vremenu izvršiti brže ili laganije), pače je moguće, da je radnja nastala upravo zato, jer je bilo raspoloživa vremena. Da vokal a u lazno potječe od poluvokala i da nema ništa zajedničko s lař, potvrđuje dijalekat Omiřlja na otoku Krku, u kojemu se kaže lařno mjesto lazno, jer se onđe pojavljuje e kao zastupnik nekadašnjega srpskohrvatskoga poluvokala. Ne bi bilo nimalo čudnovato, kad bi se u Dobrinju na otolu Krku kazalo lařno. Ovaj čas nemam o tomu potvrde iz Dobrinja. (Naknadno sam saznao, da se u Dobrinju i u Krasu kod Dobrinja doista kaže lařno!). Kaže se također „ni lazno“, nema vremena, i „lazno je“ ima vremena. Tek iz ovih izraza razvili su se po svoj prilici ostali izrazi. Cf. Berneker EW sub лагъкъ; лага, лађа, str. 753.

lêhati v. imf. trans., prez. lêšen i lêhan, amo tamo tresti, gibati, naginjati, njihati osobito stvari, koje lebde u uzduhu, na pr. „lêhati grânu, ôkno, vrâta, trâvu, dâsku (ne savijati); „lêhati se“ v. refl. imp., klimati se, amo tamo njihati na pr. „lêše se zûb, grâna, dâska, konôp“; k tomu „zalêhati“ v. pf.; „zlêhati“ v. pf. (na pr. zlêhati dŕvo, jâbuku — tresti drvo, da s njega padne voće), pri čemu kod „zalehati“ radnja jedva počinje i odmah svršava, dakle „zalêhati“ „malo potresti“, a „zlêhati“ znači radnju, koja dugo traje. Štok. njihati znači isto. K tomu još: „lêhalo“ n., „lêhalica“ f., njihalica; „lêhati“ preko lêhti < lêkti, k pred t prelazi u h kao gen. nôhta < nokta. Prema prez. lešen učinjen je lêhati po analogiji glagola V. razreda. Cf. Berneker EW str. 707. sub lękŕ. U prenesenom smislu: „lêcati se“, bojati se. Cf. Berneker ibidem.

lêla f., riječ, kojom se djeca plaše, da se umire, kad plaču, na pr. „lêla će dôjti pŕ te, lêla će te pobrâti“; također u psovki. „lêla te zalêlala“. Cf. Berneker EW sub lefa.

lêš, gen. lêsa m, građevni materijal (ekavski oblik ne mora biti slovenskoga podrijetla, jer već Bunić-Vučičević ima „les“).

lêsl (ê vrlo široko e) poklik, kojim gončin tjera goveda, upregnuta u kola, kad hoće da se lijevo idući približe među sobom: lêskati „les govoriti“. Cf. slov. les u istom značenju.

lêsa f., craticula, Pritsche, u Korlevičima: lîsa; štok. jesa.

lêtwice f. pl. „lumbi“, pečenje od bubrega; u Varvarima kod Poreča: lêdvíce; u Mošćenicama: ledvenice. Lungenbraten kaže se zarêbrnjak m; u Mošćenicama: zalêbrnica (l uslijed di-similacije). Cf. Berneker EW lędvjja; srp.-hrv. star. ledva (kod jednoga čakavskoga pisca XVI. vijeka).

lîgati, prez. lîgan i lîžen, iterativ od ležâti — polîgati, iterativ od polêči, leći po redu jedan do drugoga. Pored lîgati ima i ležêvati u istom značenju.

lîk adv., neparni broj, štok. lîh, lîho; možda je h stupilo na mjesto k prema koliko?, jer se kod igre „par i nepar“ uvijek pita „po koliko?“, na što se odgovara „po lîk“ ili „po

*pâr**; pokolĳkati se = igrati na par i nepar. Cf. Berneker EW lichъ.

lislĳ, lĳzen, puzati; srp.-hrv. ũlezĳm, -ĳesti=iĳi unutra, slov. lĳzem, lĳsti.

lĳto n., 1. godina, takoĳer kod „Slovinaca“ svuda samo lĳto, u Peroji godina, 2. lĳeto.

lĳtnjĳca f., pĳeniĳni hljeb, u koji se na Badnji dan zatakne svi-jeĳa, koja se kasnije ĳuva.

lĳona f., mala posuda za kavu; dem. lĳonica.

lopĳtica f., prema lopata — Schaufel.

lĳpuh m., „ĳiĳak“; lĳpuh neka druga biljka.

lĳovnica f., hrpa sijena na livadi poslije koĳnje, kad sijeno nije gusto i zbijeno nabacano, jamaĳno od lĳviti sĳno.

lĳopiĳ m. u Medulinu, „lopĳiĳ“ u Voloskom, cf. lopiĳa u Dubrovniku (mlet. lavezo), u Voloskom „lavĳc“ m. za jednu drugu (manju) vrstu posude. Cf. Tentor o. c. str. 193.

lĳoza f., ime ųume kod Kaĳtva, cf. slov. lĳza takoĳer u ovom znaĳenju; cf. Berneker EW loza.

lĳoĳa f., plodva kod ųivotinja, a „posteljica“ je kod ųena. Cf. Berneker EW loĳe.

lĳub, gen. lĳuba, meka unutraĳnja kora stabla; ųtok. lĳub, kora stabala.

lĳuĳ, gen. lĳuĳi f., laterna, svijeĳa na ulje ili petrolej; ųtok. lĳuĳ-lĳuĳa, der Kienspann.

lĳug, lĳuga, pepeo i luĳina; pepel ili popel nepoznat, ali ipak pepelĳti se i pepelĳuga; lĳuĳiti. Cf. Berneker EW 744, luga.

lĳupa f., „Laube“, cf. Fancev o. c. lĳpa.

luĳija f., luĳina, cf. Berneker EW lĳųija.

ĳ

ĳuĳtvo n. pored ĳuĳtvo, mnoųtvo ljudi, narod; ĳuĳdski -a -o, 1. ųto pripada narodu, 2. ųto nije moje, „tuĳ“.

lûl, gen. lûla, lolium. U narodnoj pjesmi u Vodicama ima lûl epiteton „mûnjen“:

Dāj jin zđbat (akcent u recitaciji) lûla mûnjenoga,
 Da jin būde mûnjeno srdājce,
 Da se būdu na pūtu smutīli (akcent u recitaciji).

lupīna f, lupina, luskā; lūpiti, lūpin; štok. lūpine (u Dubr.); cf. Berneker EW lup'g.

M

Mācko, gen Māckota, nadimak porodici u Gocu; od Mātko < Mātsko > Macko kao Lacković < Latsković < Latković < Vlatković ili Pecko < (nadimak porodici u Vodicama) od Petsko < Petko.

māčesina f., vrsta loše trave; prema māčeha pored māčaha.

madlīti, probljediti; zamadlīti = pasti u nesvijest; prema st. crkv.-slav. mǣdliti.

madrūša f., vrsta gljive, koja se jede; < modrūša.

māgniti, bljesnuti, a da se grom i ne čuje, kod lāskati ide sijevanje na šire; viši stepen mīgati; migati 1. zuwinken, 2. blinzeln, aufblitzen (mīgla strīla ū te!); mīgovac, gen. mīgovca, spretan mladić, mīgovica f., spretna djevojka. Cf. Tentor o. c. str. 195; cf. Berneker EW migъ.

māj, gen. māja m., dugačka grana kao znak, da je paša zabranjena; u vezi s omagium.

mājo, hip. vokativ od nom. māja, koji se ne upotrebljava, nego se kaže samo mājka.

māk, māka m., štok. māk, māka.

māntrali se, sich mǣrtern; mučiti se.

māriti, brinuti se, mar adverb.

martīnčica f., u Korlevičima vrsta gljive, koja se jede.

māžina f., velika vreća, koja se napuni drvenim ugljem. K tomu dem. māžica Cf. alb. mađi „velik“, lat. magnus.

medenica f., neka mala medalja, koju imaju žene oko vrata, osobito kad doje, jer će onda tobože imati više mlijeka. Možda je u vezi s nekim starijim bakrenim novcem iz stare domovine; inače je med mjesto mēd nepoznato.

mějina f., svaki skup niskoga grmlja, koji je isprva služio za među (meja); kod „Slovinaca“ ovdje ondje meža < medža < međa.

měl, gen. mēla, u Rukavcu: vrlo fini pijesak od vapnenca; cf. Berneker mēlъ, u Vodicama piska, a u Rukavcu: pēsāk znači kamen velik kao šaka, također peščak (u Rukavcu). U Liburniji ima pjesma:

Hitala je Mare
Peščaci va more.

mēnti u frazi: na mēnti držāti, z mēnti pustiti; tal. mente.

memtŕga f., Mehltruhe, jamačno nastalo pod uticajem slov. = korito za brašno.

merāla f., divlja jabuka (stablo), kojoj je plod velik kao orah; i plod „merāla“. U Gocu merala neka druga voćka. U Žejanama: uopće jabuka. Cf. Pušcariu o. c. sum mār sm. (ar. mgl. ir. mer) jabuka Mēlum. Forinans -ala možda mjesto -ula < uja kao dŕnjūla < drenūla.

mēsti, mēten, tući maslac.

mešekinja f., ime neke bilke.

metūļ, gen. metūļa m. 1. vrsta močvarne bilke („slākar i bobōvac“), od koga navodno ovce postaju metiļave; 2. metiļ.

Mihōlja f., dan sv. Mihaila.

Miloš, gen. Mīloša, vrlo obično porodično ime u Materadi i okolici, također inače u mnogim selima zapadne Istre.

Milošov brig, ime nezatnoga brežuljka kod Vodica (zapravo jednog svodolikog pristranka).

mīsečina f., „mīsec“ samo mensis, a Mond luna.

mīši pl. tant., u Krnici bolest vratnih žlijezda kod svinja.

mīška f., u Gocu „leptir“ bijele ili žute boje; štriga u Gocu „crni leptir“.

mīšnjīce f., pl. mijeh sa dvije svirale.

Mitre, gen. Mītreta, stari porodični nadimak u Vodicama; štok. Mitar Dmītar Demetrius. Također u narodnoj pjesmi: Mītre mi se na vojniću sprāvja.

mlād līta, samo u frazi „na mlād līta“ u proljeće (rijekto), obično se proljeću kaže „sproliče“ ili spomlad.

mlāj, mlāja 1. mjesec mlād, 2. otesana mlada grana.

mlič, gen. mliča i mličak, mlička, mlječika.

mļāva f., nježne odsječene grane, k tomu dem. mļāvica f. 1. oduji štap, 2. znak za zabranu paše, koji se postavlja u proljeće. Cf. Berneker EW mlava str. 64. Nepoznata postanja. Jamačno u vezi s mlad.

mōča f., vlaga, mokrina.

mōčice f. pl., sanctorum reliquiae, dem. prema moči.

mōdřna < *mōdrina* f., vrsta ženskoga kaputa s plavim rubom (iz fine vune; sada nije više u upotrebi); ipak modřina f. die Blāue. Cf. štok. mōdrina i modřina.

molīti, *mōlin*, moliti se Bogu, inače prošīti.

1. *mōļ*, *mōļa* m., u Vodicama moļac; u Gocu mōļ, mōļa.

2. *mōļ*, *mōļa* m. u Vodicama „rupa u kamenu, ulaz u pećinu sa strane“, isto u Gocu „podmōļ, podmōļa.“ Cf. Berneker sub moļъ.

mřkati, mřčen, spariti se (o ovcama), mřk, gen. mřka die Brunst der Schafe. Cf. istu riječ u češkom jeziku!

mřskr, mřskā, mřskō = mnogokoji, slov. mar-si-kateri.

mřš+ča < mr-s-ča < mar-si-ča, cf. slov. mar-si-kaj.

mřkūša f., ime ovce s crnom mrljom; mřk, gen. mřka, pomrčina sunca, mřkniti, također u psovki: mřklo ti bōg daj!

mřmōr m., razum, tal. memoria.

mřštīti se (o čelu).

mugāra f., ovca s mlijekom, kojoj je janje već prodano. Cf. Pușcariu EW mulg < Mulgeo.

mûka, brašno, a „brašno“ nepoznato, također kod „Slovinaca“ svuda *mûka*, u Përoji „brášno“.

mûna f., munja, „umûniti“ omamiti; također u psovki: *mûna* te umûnilal štok. munja, st. crkv. sl. mъlnъji, ruski molnija. Čini se, da je u riječi *mûna* nastala depalatalizacija glasa nj kao u Rukavcu u kamenê (pešćevê, ugljevê), korenê, p-í sanê, čitanê, hđjenê, kantânê, skákanê, tancânê, iverê i t.d. ili u Krasu kod Dobrinja zelí përi. Također etimologija imena *Mûne* može potjecati od *muna*, jer završetak -e stoji po analogiji velikog broja završetaka na -e u sjevernoj Istri. Treba istaknuti, da su dva sela istoga imena pa je moguće, da su stranci oblik *Muna* mogli za obje pretvoriti u plural *Mune*. Historijski je ovo ime sela poznato od god. 1330. (po prilici) u oblikun *Mûn* (Cod. W 594, f. 123 Državnoga arhiva u Beču, kako mi je prijateljski saopćio slov. istraživač Dr. Franjo Kos) i iz godine 1358. u obliku *Muen* (Cod. W 594, f. 54 istoga arhiva po saopćenju istog); iz godine 1414. (cf. Atti e Mem. Parenzo 1890. str. 7. Senato Misti vol. L.) sačuvan je oblik *Muna maior* (današnje *Mune Velike*) i *Muna minor* (današnje *Mune Male*). Što se tiče položaja sela, treba spomenuti, da leže u zavali opkoljena naokolo od šuma i brda, pu ih stranac i ne vidi. Stanovnici niže položenih sela u materijskoj uleknini i u nizini pasjačkoj na istoku smatraju gorski lanac od *Muna* s čunjevima Trstenikom [838 m] i Tusarom [901 m] te vrhunce Gomilu [1037 m] i Šiju [1234 m] dalje na istoku pravom kolijevkom nevremena t kiše uopće. Cf. slični naziv u Bosni u Trëskavici planini.

muráva f., u Gocu i Danama tratina; cf. ruski mypavá tratina.

mûrva f., dud, a kaže se i *mûrga*.

N

nâbar m., nabor.

načäs pored načäska = ove noći (nočas, o pred akcentom prelazi u a.

nâčin, gen. načina.

nāčve f. pl.; Slum: nāčve, Pěroja: nāčve.

nādo n., nādo, nāditi, nādin, na pr. kovač je nādija sikiru; podnāditi, a također u prenesenom smislu nekoga nalemati; štok. nāda f. (u Crnoj Gori).

nāduha f., astma, nadušjiv.

nākvalo (nakovalo n., štok. nākovanj.

nāj više, 1. najviše, plurimum, 2. plurimi; pored toga nāj već.

naōpak adv., retrorsum, štok. nāopako.

nāpa f., kredenc; cf. Budmani o. c. sub nāpa (mappa).

nāpredak, gen. napretka m., unāpredak adv. unaprijed.

nāpro (naprao (nāpravo adv. pravo, dosta, vrlo; na pr. košūja je nāpro sūha, jā san ga nāpro natūka.

nārazan, auseinander; cf. slov. narazen; st. crkv. slav. ~~nasak~~; u Drazi kod Mošćenica: narāžān, na pr. stāvi kūmpīr narāžān, da ne būde tžžān! U Vodicama rāzvan „osim“; štok. rāzmi, rāzma. Tako valja tumačiti „narazance“ u Mažuranićevu 970 stihu u „Smrti Smail-age Čengijića: ter ih poljem narazance redi kao narazan + ce = odjelito.

nāred adv., pripravan; nāredan, paratus, spretan, pōredan, nespretan, „spitzbübisch“.

nāruč, gen. nāruča pored nāručaj, gen. nāručaja.

nāručan adj., commodus, nāručnije adv. commodius.

nāsed m., gen nāseda, „Garbenschicht“; štok. nasad. U riječi nased je u e sačuvan niži prijevoini stepen kao u riječi pri-sed (cf. to).

nāstin m. i f., kosi krov na kući.

natikāča f., papuča; štok. natikača (u Lici), takođe u Krasici kod Bakra.

natīsak, gen. natīska, oteklima.

natȳc, gen. natȳca; janje s jednim jajetom, također takav čovjek.

nātȳznjak, nātrznjaka m., 1. mesnata biljka, koja se goji blizu kuće i treba vrlo malo zemlje; njezin je sok lijek protiv boli ušiju, a dobiva se iz biljke trenjem među dvije cijepa-

nice. 2. jedna od dviju drvenih motaka, koje stoje u „oplenu“ na seljačkim kolima.

nāvar biti, nāvar jimāti na nikōga, paziti na nekoga; cf. Kurelac Rad XV. str. 101. sub var; slov. navar dati, Istra C. cf. Tentor, o. c.

nečāk, gen. nečāka, ex sorore nepos, pored sēstrič; sēstriča, isto; nečāka f. gen. nečāke, sestrina kćerka (rijetko), obično sēstričina. U narodnoj pjesmi „néča“ (U Danama), hip. prema nečāka s tvrdoćom sekundarne grupe t + j.

nenavidan pridj., nenaviđnik m.; nenaviđinja f. pored nāvist, gen. nāvisti.

neprētelj, gen. neprēteļa m.. pored neprijatelj.

nēsvid, gen. nēsvidi f., mahnitost, die Tollheit; „z nēsvidi“ adv. mahnito u Draščićima: neveden, mahnit.

nevīsta, f., l. 1. nevjesta, udavača, 2. bratova žena, 3. svi članovi porodice zovu je „nevīsta“ i kao ženu, kad već ima djece. U nar. pjesmi nēvka“, hip. prema „nevīsta; štok. snaha; nevjesta štok. „bratova žena“ po jugozap. kraj. Cf. Broz-IV. Rj. Kod Brkina u 2. i 3. značenju nepoznato, u Liburniji mjesto toga „kunjāda“ iz tal. cognata.

nīčast -a -o, koji malo vrijedi (o osobama); „zničiti“, abnützen, „zničniti“ isčeznuti.

nīt, gen. nīti f., samo vršak čavla za potkovu. Također u narodnoj pjesmi:

S pūnjom mu je čāvle zabijāla (akcenat recitacije),
Zūbi mu je nīti otkidāla („ „).

K tomu: padnītiti, otupiti one vrške, u prenesom smislu: učiniti nekoga neškodljivim.

njūriti, biti ljut i ne htjeti govoriti.

nōžnice pored nōžnice f., pl. tant., korice noža.

nūditi, nūdin, k tomu: ponūjati pored ponūvati; u Korlevićima: ponūžati; u Slumu: ponūđjet.

0

obârati (črŕiva), čistititi i prati drob; štok. obariti = ob-variti.

obečâti; kod Brkina nepoznato; obečânje n.

ôbičaj, gen. ôbičaja.

obîkniti se komu, svidjeti se nekome (samo o devojkama), part. pret. I. obîka, obîkla, obîklo ili -nija -nila -nilo; štok. obiçi se, naviknuti.

ôbila f., smok, obîliti ili sabîliti = začiniti.

ôbist f., gen. ôbisti, obijest, ôbisan pridj. obijestan. Cf. Jagić ASPH XXX str. 458.

obitîca f., povitica.

oblîč, m. lice.

obljûbiti, 1. deosculor, 2. obećati (jamačno prema slov.).

obriska f., (obično pl. tant.), otpatci od jabuke, kumpira i t.d.

ôbruč -a, pored obrûč, ôbruča, štok. obruč.

obûča f., obuća.

obuvâča f., dugi remen za opanke, koji se splete oko noge (dugi rêmik od opânki, ča se oplête oko nôge), za razliku od „vlâka“ f., vez za cipelu.

ocât, gen. ôsta (c pred t u s), cf. Kušar o. c. str. 19.

odbîre u frazi: na odbîre = po slobodnom izboru: meni je na odbîre.

odolîti, št. odoljeti; istarski kajkavci nemaju.

ôganj, ôgnja; vatra se ne upotrebljava, ali je poznata kao tuđa riječ.

ogledânje n., sjajan nakit na glavi (u narodnoj pjesmi).

ôgleđi pl. tant m. g. pored oglêđi, „Nâj prije se jîđe na ôglede, pak se jîđe prosîti eli snûbiti, pak zarûčiti i pðkije na pîr“.

ogrêblo n. pored ogrêblica f., alat, kojim se uređuje peć za kruh; štok. ograblo die Flachsraufe.

ôj! odgovor na poziv.

óje, gen. ója, die Deichsel (u Gocu); u Vodicama dem.: ojič gen. ojiča; oboje samo kod seljačkih kola, što ih vuku krave ili volovi. Kod kola, u koju su upregnuti konji, kaže se „štájnga“.

okòs, *okòsa* m., pokošeno mjesto u travi.

òmorina f., modrikasta para za žarkoga ljeta.

onòditi, prez. onòdim, part. prez. onòžen, glagol, koji može značiti svašta, a upotrebljava se, kad u govoru ne dolazi na jezik pravi izraz. U Drašćićima: onêgat. Cf. Vukov Rj. sub ònoditi (u Risnu i Dobroti); slov. onegaviti.

oplèn, gen. oplèna; u Gocu: opliń; gornji komad (pokretni) na prednjem dijelu kola; štok. òpljen.

opřčálo, n., konop, kojim se „bríme“ učvrsti na ledima. U Gocu još dem. opřčálce.

opůta f., u Korlevićima mjesto obuvača.

orùbak, gen. orupka, na sitno izrezana cijepanica.

Osíp, gen. Osípa (riječ izumire), a običnije je sada Jòže, gen. Jòža.

ostrlžak m., malo vune.

òšljak Ost-l-jak, ime čunjastoga brda između Vodica i Muna.

òšva f., gen. òšve, crveno ili plavo sukno za obrublivanje vunenog odijela stare narodne nošnje; štok. òšve, òšvā, dioženske košulje; cf. sub šāv.

otarâč gen. otarâča, ručnik.

otřkati, prez. otřkan, jagnjad odbiti od sisanja; u vezi s třkati, udarati, janje udara glavom, kad siše, trka.

otřzati, otřžen, otrgnuti; vide sub trzati.

ovčarica f., die Bachstelze; cf. Vukov Rj. (u C. G).

ožènja m., onaj, koji se nedavno oženio. Cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 264.

P

pacmāga f., papuča, štok. pačmaga.

pâčiti, pâčin, priječiti, biti na putu; štok. škoditi.

padbrâdnjak m., 1. dio vrata pod čeljusti, 2. vrvca od šešira, koja ga drži pod bradom; o u pod uvijek a pred akcentom.

padlâska f., lasica.

padôčnjak m. očni zub; cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 270.

padlôg m., 1. podloga od domaćega sukna u opanku, 2. podmetnuto jaje u kokošjem gnijezdu.

padložina f., gošćenje poslije ponoćne mise na Bošić. Poslije ponoćne mise žuri se prijatelj prijatelju, rođak rođaku, da mu zaželi sreću. Čestitar ide u kući ravno k ognjištu (ognjište), uzme nagorenu cijepanicu (glâvnju) u ruku i tare njome badjak, tako da iskoče iskre, a pri tom govori: Koliko jiskar, toliko Bôže dâj ovâc, jânjet, kônji, têlet (i t.d.) svê u zdrâvlju i vesêlju, a u milosti Bôga svemogûćega. Osobita je čast pojaviti se u kući kao prvi čestitar. Za ovu čestitku pogosti gospodar svakoga. Sav se ovaj običaj zove „padložina“, „pôjti po padložinu“, „dojti na padložinu“. Dokle je ovaj običaj raširen, nije mi poznato. Je li riječ etimologijski nakažena od „polâžina“? Cf. Vuk sub пѡлажај, пѡлажајник. Ovdje i ondje isti običaj!

padrêcati, aufschürzen; slov. podrecati.

padrêpnik m., pogrдна riječ za onoga, koji podupire moga n e prijatelja; k tomu padrêpnica f., isto za ženskinje.

1. *pâhati*, pâšen, čistiti žito.

2. *pahâti*, pâhan, gurati; udarati; u vezi s пѡхати; cf. Tentor, o. c.

palâča f., veliko predsoblje u prvom spratu, u koje se ulazⁱ ispravno po unutrašnjim stubama; nema vrata. Cf. Vorläufige Berichte der Balkankommission, III. 67; polâča na Velikom Otoku: „ebenerdiges Haus... für den Palast würden sie wahrscheinlich „palac“ sagen“. U Vodicama kaže se doista „palac“ m. Iz palače može se još eventualno doći u „kambru“. Svaka kuća, koja *nije* prizemna, ima ovakovu

palaču. Prizemni su „hīža“ i „hrām“. Cf. Bartoli, Das Dalmatische II. str. 298. palac, gen. palaca je u novije vreme pozajmljena riječ iz tal. palazzo. U ovom smislu „palača“ upotrebljava se samo kod novijih doseljenika u Istri.

paļ, gen. pāļa m., posuda za crpljenje vode; k tomu paļkati, crpati vodu; štok. pāļj (u Boci) = ispolac, ispolca.

Pāļko m., nadimak porodici u Vodicama.

pānati, „bannen“, prokleti; iz austrijsko-njemačkoga pannen; k tomu pānanik m., pānanica f., prokleti, prokleta.

Pāpruče pored Prāpruče, izgovor u Vodicama ime sela Prapoče u župi Lanišće.

pāred, gen. pāreda, 1. ime dijela šume, 2. odijeljeni prostor za prenoćište ovcama ljeti.

paredīne f. pl. tant., gen. paredīn, ime predjela, očito iz mlet. „paredo“ zid.

parēnta f., srodstvo, iz tal. parenta.

parīci m. pl. tant. u Voloskom, par malih malih vesala, s kojima može veslati jedan veslač, a veslo je veliko veslo.

parūh, gen. parūha, zarez u uhu, znak za prepoznavanje ovaca.

pāšo m., gen. pāša pored pāšota, maritus sororis uxoris meae; štok. pašenog, pašanac.

paštūre f. pl. tant. gen. paštūr, uže, kojim se vežu prednje noge konju na paši; iz tal. impostura prevara.

paŕŕnka f., u Korlevićima: vrsta gljive, koja se jede (a mjesto o pred akcentom).

patrbūšina › podtrbūšina, potrbūške pored potrbūšice pronus; protivno tomu nauznāk.

pāvan, gen. pāvana, pauk; pāužina f.

pāzduh, gen. pāzduha m. pored pāzduha, gen. pāzduhe f. Stariji oblik s *d* sačuvan je inače samo u slov. Cf. ducha kod Bernekera EW. U Slumu: pāziha.

Pēcko, gen. Pēckota, nadimak porodici u Vodicama; cf. Macko. Pēcka ili Pēckinica f., Peckova žena.

- pěča* f. pored pečdva f., vrsta marame za glavu u staroj narodnoj nošnji; također u narodnoj pjesmi. Cf. Bartoli o. c. str. 297. K tomu: pěčica f., mrežica od masti oko droba svinjčeta.
- pečina* f., pećina s horizontalnim ulazom, a jama ima vertikalni ulaz.
- pečûrka* f., u Korlevićima, champignon, agaricus campestris.
- peļāti*, peļān, voditi i voziti; vesti nije poznato.
- perilo* n. rublje; štok. perilo, mjesto za pranje rublja.
- pêrje* n. kol., 1. lišće stabala, 2. perje pinnae, plumae, 3. lišće od biljki.
- pěro* n., 1. folium arboris, 2. perje; list i lišće poznato, ali se osjećaju kao tuđice; list u najnovije vrijeme mjesto pismo.
- perûčac*, gen. perûšca m., bolest, koja se navodno može izliječiti vodom iz šupljega hrastova panja.
- petāra* f., vrsta daske (u Korlevićima), koja se upotrebljava za miješanje tijesta.
- petopŕsnica*, f., frula prizmatičkog oblika od jednoga komada drveta sa 5—7 rupica.
- petrikāti se*, petrikān se, kamenjem se igrati tako da se kamenčići ponajprije postave na dlan, onda se naglo prebace na gornju površinu ruke i jedan dio njih drugom rukom uhvati (igra dječaka i djevojčica). U Korlevićima: patrukāti. Srodno s petra, pietra? Rum. petra, pećina.
- pića* f., krma; st. crkv. slav. пшѣа, štok. pića. Zanimljiva je reprodukcija primarne grupe t + j sa ć, a inače ima vodički dijalekat uvijek č izuzevši onomatop. ćûk, ćûkati. Možda je pića nastalo uticajm od piće radi srodnosti značenja; čuo sam pače „pića“ mjesto „pića“, dakle je i akcentat prema „piće“.
- pī! pī!* zov za piliće.
- pīk*, gen. pīka m., štap s ravnim drškom.
1. *pīka* f., točka.
2. *pīka* f., bijela ovca s crnim točkama na glavi (pīkeš m., takav ovan).

pikati v. impf. doticati, *pikniti* v. pf. isto; *popičiti*, *spotaći* se.

Pile n., gen. *Pileta*, hip. za nadimak porodice *Pilin* (s prijezirom). *Pilin* i *Pilini* pored *Pilinovi* je vrlo stari nadimak porodice *Rupena*, jednako star kao nadimci: *Pirko* (cf. *Pirko* kod *Nikše Zvijezdića* u *ASPh XVI. str. 362. M. Rešetar, Die ragusanischen Urkunden des XIII. — XV. Jahr.*) (štok. *Pijerko*). *Jânko*, *Stipan*, *Gäre*; jamačno nastalo od *Filip* > *Pilip*. Sada se kaže samo *Filip*, jer je ponovo riječ došla u upotrebu, premda se također novija riječ *fotografat* izgovara također *potigrafat*.

piľug, gen. *piľuga*, der Hühnergeier; Cf. *Rešetar, Die skr. Kol. in Südtalien sub piľuh, Kušar o. c. piľuh, slov. -uh.*

piplje n., gen. *pipljeta*, *pipljica* f., mlada kokoš.

pirih, gen. *piriha*, 1. uskršnje jaje crveno namazano, 2. govedo s crvenim mrljama.

piriha f., krava s crvenim mrljama; *pirihast*, pridj.

1. *pisak*, geu. *piška*, pijesak.

2. *pisak*, gen. *piška*, 1. glas, ton, 3. trubljica od slame.

piškala, 1. trublja, 2. tibia (Schienbein); *piškati*, svirati, puhati na neko glazbalo. U *Tometićima* kod *Kastva piščēt „piepsen“* na pr. *pišćenac* je počel *piščēt*.

piština f., ime izvoru, štok. *pištalina*.

pištiti, *pištin*, izvirati.

plādanj, gen. *plādnja* m., veliki tanjur, također drvena tasa. Cf. *Rešetar, Der štok. Dialekt str. 268.*

plandovāti, lutati amo tamo; štok. *plāndovati* (za stoku i pastire), *plāndište*, *zaklonište*, pol-dšne.

plāsā u *Brešcima*, *čistina* u šumi, *plase* u *Vodicama* ime šume, *plasića pašnjak* u šumi; cf. *Tentor o. c. str. 152.*

plaštēnka f., široko pleteno uže (u *Gocu*); u *Liburniji* *plaščānica*; cf. *Broz-Iv.: plāšnjača.*

platište n.

plēs m., ples, *plēsati*; svuda kod „*Slovinaca*“; *igranka*, *igrati* u značenju ples, *plesati* nepoznato.

plet, gen. plêta, živica [u Korlevićima] (e mjesto o kao niži glasovni stepen); u Vodicama plôt, gen. plôta m., 1. plot, 2. pleteni zid.

plištv -a -o, calvatus; plišiviti v. impf., zaplišiviti v. pf.

Plišivica f., ime brda, čiji je vrhunac go; ćelav je nepoznata riječ. Cf. Broz.-lv. sub plješiv. Cf. Kurelac, Jačke 410.: živim, mučno živim, pod skrbljum plišivim.

pliveļ, gen. plīveļa m.. kukolj; pliviti, plivin.

plâkati v. impf., k tomu oplâhniti v. pf. isprati.

plęsk! riječ za zvuk, koji nastaje, kad nešto padne u vodu.

plęskati; plęska f., zaušnica, plęsniti, ćušnuti.

pločka f., plosan kamen; pločkati se, igrati se s plosnim kamenjem; etim. u plosk.

plūča n. pl. tant., pluća.

plūkati, plūčen, pljuvati; plukāt, gen. pljukāta m., pluvačka, plukniti v. pf.

plūštiti, plūštin, kaže se na kišu.

poččk, gen. poččka m., „na poččk“, rok čekanja.

podāvati, prez. podājen pored podāvan, davati djetetu hranu, dok ne može samo jesti; podāvati si, kod jela, kad nema dosta žlica, davati dalje žlicu naokolo svakomu, koji jede.

pödora f., die Pflugschleppe; u Korlevićima kažu „vlakūja“, a to je riječ, koju navodi također Petar Stanković kao „istriano illyrico“ u svom „Aratro-seminatore“, Venezia 1820. (vla-cuglia).

pogibēja m., samo u frazi: jōh i pogibēja je dđša na svīt, dakle kao propast, također u rečenici: vani je pogibēja, vani je ružno vrijeme; jamačno u vezi s pogybēļ; štok. pōgibija.

pōhod m.. posjet; u pōhode pōjti.

poklādati, samo stoku hraniti: poklādati živīni (scil. seno i t.d.), inače klasti, kladati nepoznato, a u Liburniji i kod Brkina opće poznato.

pokřč, gen. pokřča m., 1. vrsta užeta, kojim se vežu kola po širini, 2. drveni štap (cf. sub. krč).

pòlovan, pridj., attritus.

pomînjati se, colloqui (vrlo rijetko) kajkavska riječ.

pô miša i pô tiča, šišmiš; cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 271.

pomûliti se, prevariti se; pomuta f., slov. pomota.

põnjer, l. u Nerezinama „quod“, jer; st. crkv. slav. поиже; u Draščićima: potom, tada, također u Kaštelu kod Buļa.

popěčak, gen. popěčka m., lopatica za vatru; cf. Kušar o. c. str. 52.

poplět, gen. poplěta m., remen, cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 279.

pôrod m., partus i proles; štok. samo proles (porod).

Poropât, gen. Poropâta, prezime porodice, koje zasluĝuje osobitu paĝnju, jer je vrlo obiĉno u selima štokavsko-ĉakavske oaze na visoravni i jer je historijski vaĝno. U Trsteniku od 43 porodice godine 1931. bile su 33 toga prezimena — kako je javio dekan Ellner, ŝupnik u Brestu; prema alfabetskom popisu ŝupe Laništa [lanišće], kojoj je Trstenik pripadao prije godine 1902., bijaše pred 36 godina od sviju 51 porodice 47 porodica Poropat [minus je u sadašnje vrijeme nastao iseljavanjem mnogih porodica] prema obavijesti Josipa Vrbke, ŝupnika u Lanišću, u Rasporu od 33 porodice 6 Poropata, u Danama [ŝupa Vodice] bilo je prema matičnim knjigama godine 1911. od 73 porodice 33 Poropat, u Vodicama od 88 porodica 14 Poropata, u Jelovicama od 55 porodica 4 Poropata. Izvan štokavsko-ĉakavske oaze bijaše prema spomenutom indeksu iz Lanišća u samom Lanišću od 91 porodice 6 Poropata, u Klenovšćaku (u Vodicama: Klenoštak) od 27 porodica samo 1 Poropat. Inaĉe ne bijaše Poropata ni u sadašnjoj ŝupi Golac ni u ŝupi Mune pa ni u ostalim ŝupama. Ta je pojava zanimljiva, jer znamo, da se u Frati kod Poreĉa na jednom „torchio“ nalazi grb nekoga capitano Marco Poropat s oznakom godine 1590. Ova je porodica imala nadimak „Cernogoraz“, a sada je izumrla (Cf. De Franceschi Carlo: L'Istria, Poreĉ 1879. str. 358.). Godine 1594. izvešćuje kapetan Raspora u Mletke o svađi meĝu poreĉkim kaptolom i morlacima, a spor je nastao, jer Morlaci njesu htjeli plaćati desetinu. U ovom izve-

štaju kaže se doslovno:Ancorchè avanti settanta ed ottanta anni i loro progenitori siano venuti scalzi, nudi, poveri e mendichi in questo paese, sono al presente in tanta ricchezza, che non cedono ai Vasalli ricchissimi di questo Serenissimo Dominio, perchè il capo Giorgio *Poropatic*., come dal clarissimo Signor Pietro Gradenigo, e da altri si potra sapere, ha fatti mille Ducati d'entrata, altrettanti, più o meno, ne ha Filippino, Casalaz, Florich, Cernizar..." (Cf. De Franceschi o. c. str. 370—371.). Kako se vidi, mletački kapetan postavlja dolazak ovih porodica u Fratu u prvu četvrt XVI. vijeka. Po prilici u isto vrijeme pojavljuju se porodice s prezimenom Poropatić u Sv. Vitalu kod Vižinade (cf. Bernardo Schiavuzzi: Cenni storici sull'etnografia dell'Istria u Atti e memorie, Poreč, XVIII. str. 94.). Čini se, da danas nema više nijedne porodice Poropatić na porečkom krasu; ima još ondje samo *nekoliko* porodica toga prezimena u kraćem obliku Poropat, što je dakako jedno isto. *Vjerojatno* je došlo do promjene boravišta: ljudi navikli na pastirski život, malo poslije svoga dolaska u donju Istru, preseliše se u nova naselja na visoravni u gornjoj Istri, gdje su za sebe i svoju stoku našli podesnije tlo. Samo se tako može razumjeti, da se mnoge porodice Ćičarije, koje više stoljeća stanuju ovdje, spominju među došljacima XVI. vijeka u donjoj Istri; to su naročito porodice Rupčena — Rupčenovich, Brājkovič, Miļević — Miļovich, Vratović, Grdevič i Poropat (cf. o došljacima ovih prezimena u donjoj Istri Schiavuzzi o. c. str. 78. sq.). Podrijetlo imena Poropat je tamna postanja; pojavljuje se također u obliku Parapat, a to bi moglo biti stariji oblik. Franjo Kurelac u predgovoru svojim „Jačkama“ str. XVI. spominje selo „Parapatić Brig“ (mađarski Parapatics Brig), iz kojega potječu pjesme 229., 447., 448. i 600., pa kaže: Vsi su oni tamo iste krvi... svi čakavci; osim ono nekoliko sel, što je oko Bandola i *Parapatić Briga*, od prilike devet ih na čislu, što ih zovu *Vlahia*, te koji, bez ikakve sumnje, plemenom su Srbliji iz Bosne otkuda li tamo se naselili i na katoličku veru prestupili, te je za njih (valja da ih onda bilo veće) Gjurski biskup (1685. — 1695.), a potonji arcibiskub Bečki Kolonić dao

štampati u Trnavi one „nauke Kristijanske“, što su ugledali sunce pismom ćurulice.“ Mislim, da bi se u srednoj Dalmaciji još danas našlo porodica prezimena Parapat ili Parapatić. Sjećam se posve dobro, da sam pred nekoliko godina u novinama čitao dopis iz Omiša, u kojemu se spominjalo prezime *Parapat*. Gospodin župnik Ivan Mandić u Kašteliru uvjeravao me, da se u Krbunama namjerio na *Cigane*, koji su se zvali *Parapat*. Prof. Ivan Koštial pisao je o porodičnom imenu Parapat u ljubljanskom „Slovenskom narodu“ (14. X. 1910.), a kasnije je sastavio jednu opširnu radnju za „Listy filologicke“, koja još po svojoj prilici nije štampana. On misli, kako mi je dobrohotno javio, da je Parapat alpinsko-njemački izgovor riječi Parabat (kao *pirn-paum*, *turchtrücken*). Slaveni su uzeli ovu riječ od alpiskih Nijemaca. U njemački je jezik došla iz starogrčkoga *παρπατής* (vojnik pješak, koji se bori među konjaništvom i sl.). On spominje, što kaže Karl Lamprecht u svojoj *Deutsche Geschichte* I. sv., 2. izd. Berlin 1894. str. 134.: „Neben dem Fussvolk bestand auch bei den westlichen Germanen eine Reiterei, sogar in doppelter, sehr eigentümlicher Ausbildung. Es war 1) die Parabatanreiterei und es war 2) das berittene Gefolge der Häuptlinge. Die Parabatanreiterei wurde zu je 50 Reitern aus jeder Hundertschaft formiert, dadurch aber auf das Doppelte der Manschaft gebracht, dass es jedem Reiter freigestellt war, sich aus den kräftigsten Kriegern der Hundertschaft einen *Fussgänger* als *Beigänger* (Parabatan) zu wählen. Die Parabatan bildeten, leicht bewaffnet, die Aufnahmstellung für die Reiterei im Kampfe: führten die Reiter grössere Bewegungen aus, so schlossen sie sich ihnen an, indem sie sich, jeder *neben* seinem *Reiter laufend*, an den Mähnen der Rosse festhielten“. To je jedno s filološkoga gledišta prihvatljivo tumačenje riječi Parapat, ali se mora pitati: da li je alpskonjemački kulturni uticaj u XIII. i XIV. vijeku doista dopirao do srednje Dalmacije i još dalje, da su ondašnji stanovnici mogli uzeti riječ Parapat po njemačkom izgovoru? Velim još dalje nego u srednju Dalmaciju, jer je vrlo vjerovatno, da baš nosioci imena Parapat > Poropat ne spadahu među autohtone srpsko-

hrvatske stanovnike, nego da su onamo došli kao „došljaci“ iz nekoga još južnijega predjela Balkanskoga poluotoka pa da su u *srednjoj Dalmaciji* prihvatili štokavsko čakavski prelazni dijalekat.

Svakako pokazuju barem *neke* porodice Poropat u Trsteniku i Vodicama posve tuđi tip, koji kao da nije kavkaski, a podudara se s orim, što ga je Weigang u svom djelu „Wlacho-Meglen“ Leipzig 1892., str. XXIX. i 56. kod Vlaha iz Moglena konstatirao i ovako opisao: „ein Auge ohne Feuer, ja sogar häufig *Schlitzaugen*, hervorstehende Backenknochen, etwas aufgeworfene Lippen, spärlicher Bartwuchs, ein gelbschmutziger Teint, bei den Weibern plumpe Gesichter und straffe Haare“; „ich konnte mich des Gedanken nicht erwehren, dass anderes als kaukasisches Blut in ihren Adern fließen müsse.“ Jireček je mnijenja, da u ovom tipu Weigandovu treba tražiti potomke vojničkih kolonista Pečenega (cf. Jireček, Über die Wlachen von Moglena u Kritischer Anzeiger ASPH sv. 15, 1893., str. 94., 95.). Etimologija riječi Poropat ostaje dakle uza sav Koštiálov pokus tamna. Još navodim samo radi kurioziteta, da u macedorumunjskom jeziku ima riječ pãrpódz „čarape“ iz grčkoga παραπόδια (Weigang o. c. str. 56.). O „fara-para“ upućujem na Niederla Slov. Star. II. 2., str. 309, sub 1. i 3).

pòruka f. vjenčanje: poručiti, vjenčati; slov. poroka, poročiti.

poskakiče (voc. u službi nom.), gen. poskakiča, onaj, koji skače, ep. ornans Janka od Sibine u jednoj nar. pjesmi.

posrđnjak, gen. posrđnjaka, uže, kojim se povežu kola sijenom natovarena po širini; opasivnica f., dugačko uže, kojim se kola sijenom natovarena povežu po dužini.

pôt, gen., pôti f., gen. pôta m., znoj; znoj i znojiti se nepoznato; potiti se, znojiti se; štok. pot (po jugozap. kraj.).

pôžled, gen. pôžieda m., poledica, ledene padaline zimi.

prãprot < paprot (uslijed daljnje asimilacije) < paprat (prvo r uslijed daljnje asimilacije, drugo o uslijed disimilacije).

pravica f., pravda, sud. Cf. Kurelac o. c. str. 169.:

Ak nas bog razdruži : pravice ni tribi;

ne mora biti slovenskoga uticaja; riječ poznata i na Cresu.

prâz m., *prâza*, ovan; ovan nepoznato; u Istri svuda, također na Cresu.

prâžnjak, *prâžnjaka* m., papak sviju dvopapkara; (*pârožnjak*) *pâržnjak*) *prâžnjak*.

přč, m., Ziegenbock, cf. Rešetar, Die skr. Kol. in Südit. str. 368.; k tomu: *přčiti* se.

prêdivo n. *pletênje* n.

prêgaļ, gen. *prêgļa* m., onaj drveni ili željezni čavao, kojim se učvrsti jaram.

prehodivka f., ovca s drugim janjetom; cf. štok. *prêhodnica*.

prejêti, prez. *prîmen*, part. pret. II, *prejêja*, *prejêla*, *prejêlo*, v. *pf.*, uzeti, dobiti; *zaprejêti* se, *percipere*.

prîmati, *prîman*, v. impf. prema *prejeti*. U Gocu: *prijâti* v. *pf.*, isto značenje, prez. *prîmen*, part. pret. II. *prîja*, *prijâla*, -o.

prêma f., prednji ili sraznji dio kola (*přva prêma*, *zâdnja prêma*); u Gocu *préma*.

prelitati, prez. *prelîčen*, na mahove letjeti (o prvim sniježnim pahuljicama); *snîg prelîče*; iter. od *lititi*.

prepôžica f., primjer; prema tal. a *proposito*; obično: *prîlika*.

prêsika f., isječena, očišćena pruga u šumi; štok. *prêsjeka*, dolina.

prêtîl u Nerezinama *mastan*.

prežîmati, prez. *prežîmjen* pored *prežîman*, *preživati*; cf. Rešetar, Der štok. Dialekt str. 277.

přha, *přhla*, *přhlo*, morsch, in Staub zeronnen.

přhâvka f., (puhor), der *Glutstaub*.

pridvrâtļe n. pored *predvrâtļe*, prostor pred kućom.

prîsed, gen. *prîseda* m., povrće i sl. koje se *presaduje*; u Gocu: *prîsed*; štok. *prijêsad* „der *Setzling*“; e mjesto a kao niži glasovni stepen (cf. *nased*); k tomu *prîsedîšta* n. pl., gen. *prîsedîšt*, mjesto, gdje se *presaduje*.

pristanlište n., odmor.

-priti u otpriti, zapriti v. pf.; prez. otrpen, zāpren; otvoriti samo u narodnoj pjesmi. Cf. Kurelac, Jačke str. 268.: Nit će roža vrat *odpriti*, ali odmah zatim u pjesmi: str. 270.: mila će mi *otvoriti*. Impf. otpirati, zapirati.

pritis, gen. pritisa m., u Korlevićima (motka za pričvršćivanje sijena), u Vodicama: žŕd, gen. žŕdi, u Gocu: žŕt, žŕdi.

pritoka f., u Korlevićima „ber Langbaum“; u Vodicama: sūra.

prkāt, gen. prkāta m., 1. isprva mali prostor u štali za krave odijeljen daskama za telad ili svinje, u staji za ovce prostor za jagnjad; 2. odijeljeno sagrađena staja za svinje. Od tal. porc-ato? Je li ta riječ istarskim Talijanima poznata? Ili od češkoga „prkno“? U Korlevićima prkāt samo za odijeljeni prostor u staji.

prnja f., fufures; štok. krpa; također pŕhut m.; pŕnja < pŕhnja.

prognân, pridj. vragolast.

prōmuhe u frazi: „na prōmuhe“: bez kaputa u samom prsluku ili u „koretu“ bez rukava; na pr.: „na prōmuhe“ je poša na cĕstu. Cf. Rešetar, Der štok. Dialekt str. 279. sub prōmah (i nāpromāhe). Prōmuhe se valjda razvilo od prōmohe, pri čemu se a od promahe asimiliralo vokalu o i kasnije postalo u u položaju iza akcenta. Ova fraza je u Liburniji i kod Brkina posve nepoznata.

prosinac, u cijeloj Istri kod Hrvata ime mjesecu januaru, gen. prosinca.

prōzib, gen. prōziba < prozeb < prōzeba (e) i u položaju iza akcenta), prehlada; štok. nāzĕb.

Prporūša m., mladić, koji se u sušno doba ljeta po želji svojih drugova skine go, okiti zelenjem (lišćem zovinim ili lipe) pa u društvu svojih drugova ide od kuće do kuće, gdje ga svaka domaćica polije vodom. Tom prilikom njegovi drugovi pjevaju pjesmu:

Prporūše hōdile,¹⁾
slāvu Bōga mōlile²⁾

¹⁾ U običnom govoru: hodile.

²⁾ „ . . . molile.

i šeniće bilice,
svake dobre sričice.
Bôg nan ga dâj
jêdan tîhi dâž!

Prporûše, gen., Prporûš f. pl., društvo mladića u dobi od 10—14 godina, koji mole kišu i pritom skupljaju darove (jaja, kruh, kobasice). Ovaj je običaj poznat kod svijuu „Slovinaca“.

pršûra f., tal. mlet. fersora, lat. frixorium; štok. prsura.

přšnjak, gen. přšnjaka; štok. náprstak (prstnjak).

pûca, f., gen. pûce, „muško udo“ (također kod posve male dece), ne zvuči obsceno. Dem. pûcica; obsceno. Cf. Rešetar, Die skr. Kol. in Südit. str. 369. sub puca f., pennis. Cf. Pušariu, Etym. Wörterbuch der rum. Spruche sub „puța“ sf., Glied und Scham kleiner Kinder (ar. mgl. putsa männliches Glied, ir. putș männliches Glied, Scham < *Pûtea, -am ili *Pût(ũ)la, -am (od Pûtus, dijete)..... Također hrvatski puca malo djevojčce (u familijarnom govoru). Riječ puca je u Liburniji i uopće kod starosjedilačkih Slavena u Istri nepoznata; kod „Slovinaca“ je opća.

pûč, gen. pûča m., ime izvora, koji služi selu kao rezervoar za vodu. Cf. Bartoli, Das Dalmatische II. str. 299. Cf. Pušariu o. c. sub. „puț sm. (ar. ir. Brunnen) < Puteus, -um: alb. pus, tal. pozzo....“ Poznato kod svijuu „Slovinaca“. Cf. Budmani o. c. str. 162.

pûkvica f., klica.

pûliti, pûlin, „pissen“ (o djeci), prema pulla?

pûtrih, gen. pûtriha m. ručna posudica, mhd. buterich, slov. putrh (Miklosich, Etym. W.).

R

rabôta f., samo zajednički rad po zapovjesti cijele mesne zajednice za popravak šumskih puteva, za čišćenje snijega i t.d. U Peroji „rabôta“ je svaki rad, „rabôtat“ raditi (u Vodicama „dêlo“, vidi ondje.).

- râ*, gen. râla m., mjera za površinu, štok. jutro; u Kaštelu jünjer od tal. jugero.
- râčiti*, râčin; mēni se râči; štok. râčiti (u Hrv.). U Gocu isto; kod sviju „Slovinaca“ poznato, također u Liburniji i u Drašćićima.
- râha*, râhla, râhlo; sipak.
- rakatâč*, gen. rakatâča, u Korlevićima posuda za čišćenje sira; od tal. „gratta cacio“; gratakâč > ratakâč > rakatač uslijed daljnje metateze cijeloga sloga kao magazin gamazin; cf. Tentor o. c.
- rakija* f., Brkini žganje; inače u Istri svuda rakija.
- rakita* f., pašnjak u Livadamu i u Përoji.
- raskišâti* trans., razdrobiti; raskišati se isto; prema kysno? štok. kišati (u Dubrovniku), razmekšati.
- raskorêčiti* se, < raskoračiti; u Imotskome: raskréčiti noge.
- râsul* < râsol, gen. râsola m., pored salamûra f.
- râša* f., odijelo žensko od pleća do nogu, koje se više ne nosi; tal. rascia; panus e lino et lana factus.
- řta*, gen. řta pored toga rât, gen. râta, uspon; zařčiti opânak, uređiti nos na opanku, onda uopće zavnuti.
- râtati* se, fieri, uspijevati; novoslov. gratati; mhd. geraten.
- râvan*, gen. râvni f., u Voloskom; ravnina, mala ravna površina.
- râzbor* m., razum.
- rêbar*, gen. rêbri, pristranak brda; u Voloskom isto; u Korlevićima rêbra f.; cf. Miklosich EW mhd. lêver brežuljak. Ili u vezi s rêbro?
- rêbac* m., rêpca, nadimak porodice.
- rêbast* pridj., s kratkim repom, otupljen.
- rêcaļ*, rêcļa m., ručka na kosi; slov. récelj.
- rêd*, gen. rêda m., red i niz.
- rêd*, gen. rêdi f., ordo graminis demessi i niz uopće.
- rêha* f., 1. lacinia (kod koza i ovaca), 2. cvijet lješnjaka.

rehin, gen. *rehina* m., naušnica; cf. Tentor o. c. str. 199.

rēja f., devojka, koja se udala u kuću, gdje nema djece, a udala se za čovjeka, komu kažu „rējac“.

rējac, gen. *rêca* < *rejca* (ê < ěj uslijed kontrakcije) m., 1. čovjek, koji se oženi u kući bez djece, 2. čovjek, koji se priženi štok. újez i domàzet. Pridj. *rêčov* prema *rêca* i *rêkin* < *rêjkin* prema suponiranomu *rêka* < *rêjka* kao *bríka* < *bríjka*!

rênje n., gen. *rênja* pored *rínje*, gen. *rínja* m. u frazi: *daj si rênja (rínja)! òn si nî dâ rênja (rínja)* = nije se dao nagovoriti; cf. štok. rijeti.

rîc, gen. *rîči* f., 1. riječ, 2. stvar; danas štok. samo „dictum“.

ritati se, prez. *rîčen*, nogama udarati; k tomu pf. *rîtniti* pored *rîkniti* (k mjesto t poradi posve bliskog fiziološkog postanja grupe *tn* i *kn*).

rôgaļ, gen. *rôgļa* m., ugao na suknu.

1. *rôj*, gen. *rôja* m., skup pčela.

2. *rôj*, *rôja* m., ime izvora pod Kaštelom; cf. slov. *rója*, potok od kiše.

româr pored *ormâr* (uslijed metateze *or* u *ro*, što odgovara slov. jezičnomu osjećanju); također *gmâr*; cf. Bartoli, *Das Dalmatische* II. 65).

rôška f., ime ovce s rogovima.

rôtkva f., *lactuca*, isp. st. slav. *ръдъкы*. U Pěroji *ardĕkva*.

roženice f. pl. tant., gen. *roženíc*; frula sa dvjema naporedno stojećim cijevima, koje su pričvršćene na jedan usni „kotlić“ ili „žbānj“, te zračna struja prolazi kroz „kotlić“, u obje cijevi.

rûbati, *rûban*, juridički izraz za pravo poljskoga čuvara, da nekome na licu mjesta oduzme zalog, kad je in flagranti uhvaćen, da čini štetu; k tomu *rûbež*, gen. *rûbeža* m., stanje zaloga; *rubanje* n., zalaganje; tal. *rubare*.

rublna f., pelene, *Kinderlappen* < *robina*? o kao u u položaju pred akcentom? Prema češkomu *robě*, *ěte*, *robátko*? Augm. od *rôba* (odijelo, štof) je *rôbina*, dem. *rôbica*, *robičica*.

rûčati, *rûčan*, doručkovati prije podne između 9—10 sati, „ručenje“, a „jûžina“ f. je ručanje oko podne. Cf. za „ručenje“ Rešetar, Der štok. Dialekt 285.

rûha f., rublje za krevet; *rûšce* n., odijelo (u narodnoj pjesmi); štok. ruho.

rûkati, *rûčen* pored *rûkan*, rikati.

rukovêta f; štok. *rûkovêt* f., dem rukovêtica; zapravo samo ono, što se može uhvati rukom, na pr. rukovêta trâve, sêna, lôbode.

Rupèna m., ime porodice u Vodicama, prema tradiciji jedna od najstarijih porodica u Vodicama. Godine 1911 bilo je 11 porodica Rupena; inače nema Rupena u Istri osim par porodica kod Višnjana i Rupènoviç u Baderni i u ondašnoj okolici. Schiavuzzi o. c. 98. piše: „Nel 1558 delle famiglie morlacche venute dalla Dalmazia, stanziavansi nel territorio di S. Lorenzo del Pasenatico, in una località in cui già nel 1556 s'erano stabilite le famiglie morlacche Pascotich, Dunsan, Descovich, Gardevich (Gredeviç ima sada u Gocu i Skadanjštini, a spadaju među najstarije porodice oba ova sela), Cossulich (Kozlôviç, kojih ima vrlo mnogo u zapadnoj Istri?), *Rupenovich*, Vratovich i Grubacevich, e vi fondarono una villa, che venne detta Villanova“ (Atti e mem. VI. 298.). Etimologija?

rusîna f., štok. résa.

rûžditi prez. *rûždin*, ljuštiti (o grahu, kukuruzu); < družditi s gubitkom d; štok. *drôzga* f., što otpada od *gvožđa*, kad se kuje; cf. štok. *drôzda*, *drôždina*, *drôžde*, *zdruzgati*, *zdruzgati*; k tomu *rûždenje* n.; *narûžditi* v. pf.; u < o kao u sura < sora < svora? Cf. slov. *rûžiti*.

rûžiti, *rûžin*, učiniti ružnim; *narûžiti* v. pf. — *narûžen* -a -o; ali nema „ružan“, nego samo *gŕd*.

ŕž, *ŕži* f., *raž*; *ŕžên* -a -o; pored toga i „šegâla“ prema tal. *secale*.

S

sablŭn, gen. *sablŭna* m., pijesak, koji se upotrebljava za pravljenje maltera; *sablunăt -a -o* pridj. pjeskovit; cf. Tentor o. c. 199.

sagnjijăti v. pf. od *gnjijăti*; također *zgnjijăti*.

săje, gen. *săj* f. pl. tant., čađ-a, u Gocu, Danama i u Sv. Ivanu od Šterne kod Baderne i kod „Slovinaca“ uopće; *săže* < *sadže* < *sađe*.

samorăd pridj., također *samorăda*; štok. *hotimice*.

saněn -a -o pospan; štok. *sănan*.

sapêti, prez. *săpnen*, alligo *pedes*.

sapŭnac, gen. *sapŭnca*, upljuvak od muhe, koji se pojavljuje za vrućeg ljeta na mesu, koje je izloženo na uzduhu.

sapônka f., (u narodnoj pjesmi: *bŭle dŭjke pad zlatne sapônke*); štok. *săpon* = u Lici *kaiš* i *gvôzdac*.

sapŭn, gen. *sapŭna* m., poljsko oruđe; 1. *sapunica* f., ono poljsko oruđe maloga oblika; tal. *zappone*, 2. *sapunica* f., voda sa sapunom, kao štok. *sapunica*; *sapunăti*; ali *sapŭn* u smislu sapun nije poznata riječ, nego se kaže „*žăjfa*“; ondje romanski, ovdje germanski (njemački) kulturni uticaj.

săti, prez. *săsen*, part. pret. II. *să, săla, sălo, sisati*; od *сѣсати*.

Săva f., rijeka, generalizacija prema rijeci Savi, koja je većinom poznata.

sělin pored *sěli* prilog, uvijek.

selŭ n., gen. *selă*, ime jedne *jedine* kuće, dobra, *jednoga naselja* u Liburniji; na pr. Băkarčičevo *selđ*, kuća *Bakarčič*.

serabđt, gen. *serabđta* m., šumska vinova loza; *Serabđtnik*, ime brda u lancu *Žbejănice* (*Žbelnici*); e radi lakšega izgovora u grupi sr kao *čerêda* mjesto *črêda*, a od o u položaju pred akcentom.

sěta f., 1. odijelo za korotu, 2. vrijeme korote (*seta* za *ocem*); cf. Marulić: *Judita*, Zagreb 1901. cf. Tentor o. c. 200.

sětovat u Nerezinama *tugovati* za mrtvacem, obući se u crno.

- sijanice* f. pl. tant. stabljika od kelja ili druge zeleni, koja se sprema zimi u podrumu, pa se u proljeće zasadi, kad potjera mladice; u vezi sa sijati ili siliti? *sijanice* < *sianice* < *siānice* < *sihnice* kao *stějana* mjesto *stelna* i *Žbejanica* mjesto *Žbelnica*?
- siļ, siļa* m., neka biljka (1 m visoka) neugodnoga mirisa, vrlo raširena na livadama, plod nalik na kim. Cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 297.: *šļ šļa* (u Konjicu) 1. vrsta žita.
- sln*, prijedl. osim, štok. sjem (u C. G.).
- siñā*, gen. *siñāla* m., znak; tal. segnale; „zasinjāti“, označiti.
- sirēnje* n., pikantni sir, koji se pravi na osobiti način i sprema u mijehu; cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 287.: *sirēnje* — Dubr.
- sjājna* ovca, ovca s plodom u sebi; s+*jajnja* < s+*janj-na*: uslijed metateze nj u jn kao *štajnga* < *štanjga* i n+*n* > n.
- skadānj*, gen. *skādnja* m., 1. gumno pod krovom, 2. zgrada, gdje se nalazi gumno; ahd. *scugina*, nhd. *Scheune*; nastalo uticajem slov. *skedenj*. Cf. Šćeden sub Brkīn.
- skičāti* pored *škičāti*, vikati, plakati (o djetetu); štok. *clamo* (de sue), k tomu „*škīk*“, „*škīka*“ m. vika i dreka; *uškičkniti* v. pf., plakati i derati se, part. pret. II. *uškička* - *uškičkla* -o pored *uškičknija*, *uškičknila*, -o.
- sklapušāti*, povući za uho; cf. Fancev, Beiträge ASPH XXIX 387:
 h
 sklapovu--ati.
 v
1. *sklīp*, gen. *sklīpa* m., sljepić (k radi lakšega izgovora grupe s+l, koja je inače tako laka), 2. *sklīp*, članak iz slov. *sklep*, pri čemu se e pretvorilo u i, kao da ima izvor u ē; 3. *sklīp* prema *klep'o*, *klepati*; cf. *sklêz* pored *slêz* u slov.
- sklīpica* f., 1. otvor na svodovitoj kuhinji, kuda izlazi dim, 2. pod od dasaka u svodovitoj kuhinji (1—1½ m pod svodom), gdje se čuva drvo za gorivo; < *sklepica* (e prešlo u i u položaju pred naglaskom)? Cf. Berneker EW 513.

- skōrīca* f., abnormalno, prerano dozreli plod šljive (u Voloskom); u Beličima kod Kastva „škōrcī“, pl. t.
- skolīti*, skotīn, oprasiti, ali se ne kaže „skōt“.
- skūta* f., der Topfen; cf. Tentor o. c. 200.
- skrāda* f., stara, suha trava; u Gocu: skrāda, gen. skradē; k tomu skrāčina f., ona zelena supstancija (vodenih algi?), koja se pravi na vodi musavih lokava.
- skrāma* f., u Korlevićima oko od masti u mlijeku ili juhi; u Vodicama škrāma isto; cf. Rešetar o. c. 289.
- skrivāj*, pridj., potajno, pored „na skrivāj“: zakržljali ger. prez. mjesto skrivaje.
- skrivēč*, pridj., potajno, pored „na skrivēč“; zakržljali ger. prez. načinjen po analogiji od „ležēč“, hōdeč; „bižēč“ i t.d.
- skrivōši*, pridj. potajno; zakržljali ger. pret. I.
- skrōzi*, adv., kroz; prijedlog kroz glasi skrēz pored skřz, krēz pored křz, skroz pored kroz.
- skūriti*, skūrin, otjerati, od s + kūrīti prema, kur'ō, kurīti, a ne od tal. correre, od čega bi nastalo kūrīti kao u: „meni kūrī bēči“ = trebam novaca („kūrī“ [rijetko] od tal. occorre).
- slāb* -a -o, pridj. zao, slab; „slabīna“ f., slabost, nesvijest, „slābost“ f., zloća.
- slāk*, gen. slāka m., der Knöterich, štok. (u Dubr.).
- slavīč* m., slavuj; štok. slāvīč (u Omišu). Cf. Rešetar o. c. 289.
- slavīn*, gen. slavīna m., ime goveda.
- slēbaran*, slēbrna -o, srebren; l mjesto r uslijed disimilizacije, a -a uslijed sekundarnoga razvitka od suponiranoga poluvokala.
- slēz*, gen. slēza m., althaea officinalis: u Gocu: „slīz“; štok: šljēz, slījez (u Dubr.).
- slīva* f.; čespa f. crvena šljiva, a ono žuta šljiva.
- slōg*, gen. slōga m., svota novaca, koju daju seljaci za svoje zajedničke (zadružne) izdatke.

- slôga* f., 1. Eintracht (pored slôština f), 2. novina (generalizacija prema imenu hrvatskih istarskih novina „Naše sloge“).
- smêt*, gen. smêti f., smeće.
- smîliti* se, leid tun; štok. gefallen.
- smîron*, adv., uvijek, cf. slov. zmiraj.
- smrîkva* f. 1. borovica, 2. vrsta omorike (kao u st. crkv. slov.); šmrika svuda u Liburniji u ikavskoj formi znači borovica; u Cresu smrêka.
- smûk!* interj. husch! k tomu smûkniti, durchschlüpfen.
- smûtiti* se refl., također trans.; k tomu smûčak, gen. smûčka m., jaje pod kvočkom, od koga se ne izleže pile.
- snâga* f., čistoća; k tomu snâžan pridj., čist, lijep; cf. slov.
- snâpati*, *snâpan*, galopirati; snâp, gen. snâpa, galop; „u snâp“, u galopu.
- snûbiti*, *snûbin*, isto kao i štok.; cf. slov. snûbiti; k tomu snubôk, gen. snubôka; pored toga u istom značenju prositi, prošac, gen. prôšca.
- sôha* f., 1. račvasto drvo, 2. vješala, 3. mrtvački liješ (rijetko).
- sôje* < *osôje*, gen. sôj f. pl. tant., ime brdskoga pristranka, koji je okrenut od sunca; *osôvina* < *osoina* < *osojina* f., kraj, koji je okrenut od sunca.
- sôline* f. pl. tant, die Salzlecke (za ovce).
- sôtona* m., štok. sotona.
- spadôba* < *spodoba* f., slika; *spadôban* pridj., sličan, „spadobivati komu“, biti nekomu sličan.
- splîta* f., die Rinne, u koji se uvlači remen od hlača.
- splôšan* pridj. u Rukavcu: onaj, koji rado jede svaku hranu.
- spočîti* se, otpočinuti; *spočîtan* pridj. odmoren.
- sprâvlje* u adverbijalnoj vezi „za sprâvlje“, ozbiljno; u Liburniji: „zâ spravě.“
- sprêž*, gen. sprêža, helleborus niger; štok. sprêz, kod Stulli-ja sprêž, neka biljka.

- sproliće*, gen. sprolića n., proljeće.
- spûž*, gen. spûža pored špûž (s prema š uslijed asimilacije na ž), puž.
- spružiti* trans. i refl., samo pritisnuti (kokot na puški), odapeti (pušku); pruga, pružiti nepoznato.
- srakopêrka* f., u Gocu: slakopêr, gen. slakopéra (1 postalo disimilacijom kao u srebro).
- srdina* f., meki dio kruha, < sridina; za štok. sredina kaže se „srída“.
- srêbati*, st. crkv. slav. срѣбати, cf. Tentor o. c. 200.
- srêž*, gen. srêža m., jaki mraz u zimi, kad je sve zaleđeno; prema st. crkv. slav. срѣжъ; poljski srogi, tvrd, grozan.
- stabâr*, gen. stâbra, stup; dem. stabrič, 1. mali stup, 2. takav zasjek u uhu ovce kao znak za raspoznavanje.
- stâja* f., samo otvoreni ljetni prostor pod velikim sjenovitim stablima (bukvama, lipama i t.d.) za boravak ovaca i goveda, a po tome je nastao izraz „staje“.
- stâklo* n., 1. staklo, 2. krilo na prozoru.
- stânje* n., 1. das Befinden, 2. kuća i dvor sa svim ostalim posjedom.
- stâp*, gen. stâpa m., drvena dugačka posuda, u kojoj se miješa mlijeko, da se napravi maslac; stâpati, prez. stâpan, kad se od mlijeka pravi maslac; cf. Fancev o. c. str. 387.: stêpki, slov. Plet. stêpki. U istom značenju u Duvnu u Bosni. Bélići kod Kastva imaju za to „maslenica“.
- stapînjica* < stopînjica (a < o u položaju pred akcentom) f., stepenasti znak na uhu ovce za raspoznavanje.
- stâr*, gen. stâra m., mjera za žito; dem. starič m., mala mjera za žito.
- stârka* f., stara ovca, 2. ženka kod ptica.
- stâvak*, gen. stâvka m., „stajanje“ (djeteta), „delati ili učiniti stâvak“, kad nejakom dijete kuša da stoji na nogama.
- stâviti*, stâvin v. trans pf., staviti; k tomu stâvljati v. impf., štok.

metnuti se ne upotrebljava, a ni čakavski klasti u ovom značenju; (metāti, mēčen znači samo bacati, k tomu „zamītati“ iter. prema zametāti, pokriti, zakopati; u prenesenom smislu: nekoga zapostavljati. Ipak u narodnoj pjesmi: mēkne (metne od mēkniti (kn mjesto tn!).

stēn f., u Voloskom i drugdje u Liburniji, cf. Tentor o. c. 201.

stīd f., gen. stīdi pored stīdīna, gen. stīdīne, oštra zima; stīdan, stīdīna, stīdno, hladan, ali studēnac, gen. studēnca, ime izvora; cf. Tentor o. c.

stīd u običnom značenju samo u vezi „od stīda i srāma“, stīditi se nepoznato, a sramiti se poznato.

stōčišće n. u Belićima sastanak žena (od steći se).

stožišće n., gen. stožišća u Rukavcu: ravni prostor pored kuće, gdje se suši trava; u Draščićima: stožer, čvrsto zabit u zemlju, oko koga se naslaže sijeno u „kopu“.

strāmica f. u Gocu; u Vodicama se kaže ručica f., uspravne ljestve na sejačkim kolima.

strân f., gen. strâni pored strâna f., strana.

strēpiti v. pf. prema trēpiti v. impf., drhtati; običnije nego drhtati (inf. rijetko), dršćen.

stṛgāti, stṛžen, 1. schaben, 2. schälen; cf. Tentor o. c. 201: nastṛgāti, postṛgāti.

strgūla f.; cf. Tentor o. c. str, 201.: u Pěroji: strugača; u Slumu: strgōla.

striči, strižen, strići, rezati.

striči, strižen (prema *стрижати, стриж*), samo „ministrirati“, māšu striči (jamačno slov. uticaja); „postrīči komu“, nekoga poslužiti, također u poslovi: Kāko si postrīžeš, tāko češ ležāti. U Voloskom: „postrēć pōstelju“ — pripravit krevet. U Rukavcu: „nastrēgovat“, uhoditi nekoga, kad krade. Cf. Vondrak, Altkirschenslav. Gramm., Berlin 1900. str. 368.

striha f., 1 streha, 2. krov (osobito od slame); k tomu padstrišle n., prostor pod slamnatim krovom.

strmēnak, gen. strmēnka m., stremen; u narodnoj pjesmi: Mari su se stṛmēnki zadīli; štok. stremen; stremenak.

strmîna f., ruski стреминá.

strnič, gen. strniča m., sin brata moga *oca* (izvedeno od *strina* f., žena moga strica sa strane očeve); < strinič; k tomu strnična f., kći brata moga *oca*; cf. ujič!

střpla, gen. střple f., mlada ovca počevši od drugoga proljeća. Cf. Pušcariu o. c. sub *sterp*, *steárpa* adj. (ar. mgl. ~) neplodan (**exstirpis*, -e ili **exstirpus* -a -um, bez naraštaja (od *stirps* izdanak...), alb. šterpë, abručki šterpe „che non ha più latte“, bresc. *sterpada* „agnello che non ha ancora partorito“ ven. *anjela sterpa* „pecora vergine – che non ha fruttato“. Zapravo je „střpla“ neplodna od drugoga proljeća do rane jeseni, kad postane bređa, premda i dalje nosi isto ime s janjetom, a onda je zovu „prehodivka“. Riječ upotrebjavaju svi Slovinci. < *sterpula*.

strûp, gen. strûpa m., otrov pored đtrov; slov. *strup*.

stûpa f., stûpati; ječam tući u „stupi“; „stupanik“ m. u Përoji ječam.

sûdra f., zrnata tuča, smrznute snježne kuglice, slov. *sódra*.

sûgati, sûgan pored sûgjen, sisati. Cf. Pušcariu o. c. sub *sug* (ar. smg. *supšu*, *suptu*) ir. *sugu*, *supt*, *sisati*, < *sûgo* -*xictum* -*ëre*: tal. *suggere*. U Liburniji je nepoznato; kod „Slovinaca“? K tomu sûgovica f., narcisa (tako je nazvana, jer biljka sadržava slatki sok, koji djeca sišu).

'*Sûkrst*, '*Sûkrsta* (< *Isûkrst*); pored '*Süs* < *Isüs*, gen. '*Süsa*.

sûkrovica f., gnoj s krvlju.

sûra f., der *Langbaum*, die *Lugwiede*; slov. *svora*, *sora*, *sovra*; cf. Broz-*lv*. Rj. sub *svôra*, ovako se u Hrvatskoj u mnogim krajevima zove srčanica; *svornica* (u Granici). *Sura* je valjda posuđeno iz slov. *sora*, pri čemu je promijenjeno o prema vlastitom jezičnom osjećanju, pa je o prešlo u u.

sûvra f. < *suvra* (metatezom vr rv) *pluto*; cf. Tentor o. c. 201.: *sûvar* iz mlet. *suvro*.

svâca f., svatovi (pored *svačđva* f. samo u narodnoj pjesmi: *Jivina* *svačđva*).

svät, gen. svata pratilac mladoženja; svätница f., pratilica mladoženja, die „Kranzjungfer“.

svīditi se, pored dopästi se.

svinjštāk gen. svinjštāka m. u Gocu, pored švinštāk (prvo š uslijed asimilacije).

svīsan, svīсна -o pridj., svijestan; ‹ svistan.

svīsla n. pl. tant., zid kuće sa strana (bez prozora); također u slov.

svīsniti, part. ptet II. svīsa ·svīsla -svīslu pored svīsnija.

Š

šāka f., pest ili grst nepoznato; cf. grst.

šāmpljov pridj., onaj koi ima noge poput X; k tomu šāmpljovac m.

šārko, ime psa s mrljama; k tomu šār -a -o pridj., šaren, mrljav; šārīn m., ime goveda; šārci pl. tant. struk crne i bijele vune.

šātar, gen. šātara m., koliba, koju sebi učine ugljenari u šumi (‹ šator, o premo a u položaju poslije akcenta).

šāv, gen. šāva m., šav

ščīnjati se, pretvarati se, štok. ščīnjati, zaudern.

ščētiti se, tiskati se međusobno, kad se vuku kola (o govedima), cf. Štrekelj, Slav. Wortdeutungen ASPH XXVII. U Pěroji u istom značenju „rīskati se“.

šēsta f., u Marčani šestilo, u Vodicama kažu „šestīlo“ n.

šība f., šībiti se, savijati se; šīpak, šīpka, šīpko (p ‹ b iz oblika za ženski i srednji rod).

šīkara f.

šīpak, gen. šīpka, der. Rosenstrauch.

škāba f., crna ovca; škābe, gen. škābeta m., crni ovan; i kod „Slovinaca“ općenito poznata riječ; ‹ skaba od lat. scabaeus.

škaramūt, gen. škaramūta, maska; škaramutāti se, maskirati se (oboje u Gocu). Jamačno uslijed metateze od maškarūt — škaramūt i od toga oblik glagola škaramutāti. U Vodicama

„maškara“ pored mačkara i „maškarati se“ pored „mačkara-
rati se“.

škile, gen. škiljeta m., žmirkalo; od škiljiti žmiriti.

šklāt, gen. šklāta f., vrsta, rasa; k tomu šklātan pridj. oplemenjen
[o govedu] — prešklātati, promijeniti rasu; u Medulinu šklāta
f.; tal. schiatta.

škōda f.; „šteta“ nepoznato; „škōda“ kod svijuu „Slovinaca“,
„šteta“ nigdje poznato.

škrājnci m. pl. tant., sljepoočica sg. i pl.; < skrajnici < skranjci < skra-
njici. Nom. skranjci je nastao tako, što se ak. žen. roda
pl. skranjice krivo shvatio kao ak. pl. muškoga roda, kao
da riječ imade nom. skranjak. Prema jednakosti oblika pro-
mijenio se ponajprije rod i po rodu također oblik nom.
pl. St. crkv. slav. скрании, cf. Tentor o. c. 200.: skranjića.

škřba f., die Scherbe, pored štřba f., škřbast pored štřbast, bez zuba.

škrpīna f., kamenita njiva; škrpeljiv, kamenit.

škrlēto n., škrlet; štok. skerlet.

škrpěl m., ovčja uš; štok. krpelj; ali „krpūša“ (bez š) isto.

škūcati skucati, „škūcanje“, das Rülpsen.

škūļa, luknja; škūļast, rupičav; preškuļati, probušiti; luknja se
smatra tuđicom pa se ne upotrebljava.

škūļe, gen. škūļeta, nadimak u Danama; škūļini, škūļinica.

škūro adv., tamno prema pridj. škūr -a -o, taman; taman rijetko;
k tomu škurīna f., tama, škūrīti se, tamnjeti; mora da je
ova riječ odavna u upotrebi; cf. Kurelac, Jačke 253.: u Novoj
Goli: škuru dolamu.

štambōčina f., prazna strana, bok, Rippenweichgend (kod go-
veda); < štābđčina (m pred b sekundarno) < šta+bočina < ta-
šta+bočina; tašta prema st. crkv. slav. таштъ; bočina augm.
od bok, boka; štambđčina nastalo brzim izgovorom i jer
su obje riječi shvaćene kao cjelina; cf. štok. nāšte sřca, na-
tašte (po saopćenju d-ra G. Tadića kaže se tako u Svinici
kod Kostajnice). Doista sam ja ubilježio u Baderni: tāšta
bđčina, u Varvarima kod Poreča: tāšti bōk. U Liburniji je

riječ nepoznata, također kod Brkina nepoznata. U Vrbanji na otoku Hvaru u Dalmaciji: tãšće bđčine (pored „prazninê“) die Rippenweichgend (kod ljudi).

štānt m., stajalište, der Stand potkivača.

'*štāp* (otpalo početno u pred naglaskom), gen. 'štāpa m., uštāp, pun mjesec. štāpi m. pl. tant., neko zviježđe.

štāpati se, skakati pomoću štapa; cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 298 sub štāpati se.

štentāti, zadržavati se, oklijevati; tal. stentare, nešto raditi s mukom.

šti! poklik, kojim se goveda tjeraju natrag.

štika f., kijača, „zaštikāti“, verkeilen.

štikniti, povesti goveda malko natrag.

štiti, štijen, čitati.

štĭkati, prez. štĭkan pored štĭčen, valjati; štĭk, gen. štĭka pored štĭkanje n., das Rollen: „krava se štĭče“, krava trči amo tamo (kad ju ļeti napadnu obadi); „ušĭkati kuglu“, zavaljati kuglu.

štrēna f., die Strähne; u Korlevičima: štrīna.

štĭmpaļ, štĭmpļa, panj od stabla, koji preostane, kad se stablo otpili.

štūmig, gen. štūmiga m., želudac, mlet. stomigo.

šūg! šūg! poklik za tjeranje svinja.

šūma f., suho granje s lišćem ili bez njega; cf. Vukov Rj.: šūma, lignum aridum (oko Imotskoga).

šumār, šumāra m., grmļe od niže bukovine.

šuptiti šuptin, šaptati; (šoptiti (o u u u položaju pred akcentom); k tomu šđptanje n., šaptanje. Zašto o mjesto nekadašnjega poluvokala? Radi jasnijega oponašanja glasa kod šaptanja?

šŭrla f., pastirska sopila s jednom cijevi i šest rupica; u vezi s frula? Cf. Berneker EW frula. U Peroji: sŭrla. Poznato kod sviju „Slovinaca“.

švĕļe n., krevet; samo u frazi: „hđmo u švĕļe!“ (vrlo rijetko). Etim.? švĕnje? šivano rubļje za krevet?

švĕnje n., šivanje, pored „šĭvanje“.

švik, gen. švika m., zvižduk; švikati, švičen zviždati (osobito ustima); švikniti v. pf.

švik! udarac bičem. Onomatop.; k tomu švikniti, udariti bičem.

T

tabolâc, gen. tabôca m., tobolac, a mjesto o u položaju pred akcentom.

tacâti tacân, sjeći u male komade; mlet. tazzar.

tâkalj, gen. tâklja, der Pflock.

tâkati v. impf., na mahove valjati prema takniti v. pf. dotaknuti i tlcati v. impf.; „tâkati bāčvu“; u psovki: „bôjža te bô tâkala“! Božja te bolest (epilepsija) valjala!

tapaļ, tâpļa.

tâšt -a -o prazan želudac.

teginja f., nemoć, nesvijest; prema st. crkv. slav. tęg-; pored težava f., poteškoća, nemoć.

tekačica f. tekuća voda; u narodnoj pjesmi kao epiteton za vodu.

têtac, gen. tēca, tetin muž; vok. tēce; prema vok. nom. têtac kao ūjac prema uječ s analogijom na svršetak od strīc, vok. strīče mjesto tetak, ujak; ili je formans -ac od iskona?

tefič, gen. tetiča m., sin, sestre moga oca ili moje majke; tetična f. kći i t.d.; štok. tēčić.

tēža (ž = dz) f., u Pěroji: sjenik, također staja za krave i goveda.

težâk, gen. težâka, sada samo nadničar.

tīc m., stanje doticanja; tīc adv. paene.

tnâlo n., slobodan prostor, koji pripada kući (u Rukavcu).

tôk, gen. tōka m., puca uopće; cf. štok. tōke, tōkā. Vrlo značajna riječ, jer je avtohtoni čakavci i kajkavci nemaju.

tôlič, u Nerezinama „čas prije toga“, tōlička u Barbanu, Melnici kod Barbana; štok. tōlīc (u Dalm.). Vuk: otōič, otōičke.

trâbļe n., dio stražnjega dijela kod kola.

trāle f. pl. tant. die Trage; cf. Fancev o. c. trāle.

travūla f., vrsta dobre trave.

tréska f., trijeska.

tríska f., udarac dlanom, zaušnica; trískati, udarati, grmjeti.

tr̥lica f., 1. Flachsbrechel, 2. slabić; k tomu tr̥ličati.

tr̥nj, gen. tr̥nja, trn; ali tr̥nđva stāja, tr̥nđva palica; tr̥nci m. pl. tant., predjel gdje ima više gloga.

trōjka f., tropreg u jednom redu.

tr̥pež, gen. tr̥peža, tronog na ognjištu; od tal. treppiede ili od nekog dalmatskog ili rumunjskog oblika?

tr̥šljika f., trstika; <trst-l-jika.

trūbac, gen. trūpca m., gubica, rilo; slov trōbec.

trūcati, trūcan, tresti nekoga; nagovarati nekoga.

trūp, trūpa, m., 1. panj, 2. budala; zatrūpan, pridj. budalast pored trūpast.

trūplo, n., tijelo, trup, cadaver; tr̥p̄plo u Slumu.

trūs, gen. trūsa m., die Anstäubung, „natrūsiti ōko“.

tr̥zjāk, gen. tr̥zjāka m., janje muškoga roda, koje se izleglo kasno; tr̥zjāka f., isto ženskoga roda; tr̥zjāče; gen. tr̥zjāčeta n., isto bilo muškoga i ženskoga roda; k tom tr̥zjačič m.; tr̥zjačica f.; tr̥zjačetājce n.; štok. t̥že, t̥žeta n., jagnje, koje se vrlo kasno ojagnji tako početkom jula. J. Bogdanović. Cf. Pušcariu EW; t̥rziū (t̥rziū), -ie adj. (ar. tr̥dziiū W.) „spät“ < Tardivus, -a -um (Dens. H. I. r. 163.): tal. tardivo, pr. tardiu, frz. tardif, sp. pg. tardío. Ar. njel. tr̥dziiū „nachzeitig geborenes Lamm“. Riječ tr̥zjāk (kod „Slovinaca“ ovdje ondje također s epentetičkim l tr̥zljāk) je poznata kod sviju došljaka u Istri; čini se, da su je od njih uzeli također starosjedilački Hrvati na poluotoku. Potvrdu za raširenje ove riječi pruža štok. t̥že (ja sam našao t̥že u okolici Banjaluke, u Duvnu, u cijeloj sjevernom Dalmaciji), a njegovi tragovi idu jamačno vrlo široko. U istrorum. selu Žejanama sam zabilježio: tr̥zije, jagnje kasno ojagnjeno.

tr̥znō: „kopāt na tr̥znēn“ (u Mošćenicama), kopati na neodređenom, tvrdom tlu, gdje već raste trava; tr̥žno u Draguču, ugareno,

třzna u Draščićima pl. tant. n. gen. („na třzněh se pōslo blōgo“) travom obrastao prostor u blizini kuća, koji se ne kosi. Ondje se skupljaju goveda, prije nego ih pastir povede na pašu ili na napoj (prema saopćenju Jakova Vivode iz Draščića); cf. slov. trzen ugaren. Riječ pripada bez sumnje ka mnogim leksičkim prelaznim pojavama kajkavskoga i čakavskoga jezičkoga područja. U selima „Slovinaca“ riječ je nepoznata.

tūr, *tūra* m., čir na tijelu životinja pored tvđr, tvđra m., štok. tvđr Hautausschlag.

U

ubrūs, *ubrūsa* m., marama za glavu ženama kao dio nekadašnje narodne nošnje; štok. (u Dubrovniku) sudarium.

ūdo n., muško udo; *ūđ*, *ūda* m., udo tijela.

udōrac, gen. *udōrca*, udarac; o mjesto običnoga a.

ūfati, *ūfan*, nadati se, *ūfanje*; pored toga *ūp*, *ūpa* m., kredit; *ūpati*, *ūpan*, kreditirati; *ūpanje* kredit; st. crkv. slav. *оуѣпѣати*.

ūgļen,⁷ gen. *ūgļena*, ugljen, koji preostane na ognjištu od ispaljenih drva, a „*křbūn*, *křbūna*“ je ugljen, koji se pravi od ispaljenih drva za prodaju; ali „*ugļenište*“ n., mjesto, prostor, gdje se pravi drveni ugljen; „*ugļenića*“ pored „*křbunīca*“ je čunjasti brežuljak drva za pravljenje drvenog ugļa; „*ugļēvje*“ n., kol. od ugļen.

ūjti, 1. < st. crkv. slav. *въ+iti*, ići unutra, unići; 2. st. crkv. slav. [*оу*]+*ити*, pobjeći.

uplěčak, gen. *uplěčka*; vrsta haljine ženske kao komad nekadašnje narodne nošnje; cf. Kurelac, Jačke 148.: tanke vaše coke s uplečki oblicte.

uplītak, gen. *uplītka* m., crvena vrvca, koja se uplete u pletenicu od kose; fascia crinalis (to je spadelo k staroj narodnoj nošnji); štok. *ūpletník*.

ūsanje, gen. *ūsanja* n., koža; usnjāt, pridj. kožnat; st. crkv. slav.

usmъ, pored toga usnije; štok. ūsmina (u Banatu), Stiefelschaft; slov. usnje.

uš! poklik, kojim se tjeraju kokoši.

Ūšica f., ime šume.

Ušōra f., ime nekog izvora pod velikim pećinama (u šumi).

Formans -ora tuđ? < -oara? Uš-oara > Ušōra, rum. mala vrata?

ūštiti se, usuditi se.

ūtara f., quod procurrit de tabulis extra fundum, Rj. ono što se u bureta vidi od duga izvan dna; cf. ūtore f. pl. tant.

ūtōr (u Boci); prvo a mjesto o u položaju iza akcenta.

utēci se, nekoga prestići, također u narodnoj pesmi: Ufēkla se Marina majčica.

utēgnuti, utēgnen, imati vremena.

utrāgati se, taedere, mhd. betragen, mich betraget; novoslov. vtragati.

ūzalj, uzļa m., pored vēžalj, vēžļa m. uzao.

uzglāvāc, gen. uzglāvca m., neizorani komad tla na oba kraja (na obje glave) njive.

uzglāvļe, gen. uzglāvļa n., dio kreveta kod glave, jastuk.

uznōžļe, dio kreveta oko nogu.

ūže, gen. ūža n., uže, što ga žene same pletu od sukna.

užiti v. p., „uživati“ v. impf.; užitak, gen. užitka m.. cf. slov. vžitek.

V

vābiti, vābin, 1. mamiti (životinje), ići na čelu (o ovci ili ovnu), 2. zvati (u ovom značenju možda uzeto iz slov.).

'vāla = štok. uvala; štok. vala (u Konavljju) kao uvala ili dubodolina (Vuk Rj.); dem. 'vālica; također obično ime u polju.

vāļe, adv. 1. odmah; rjeđe „na-māh“ ili „nā-mah; 2. u vezi s prijedl. „vāļe do“, „vāļe na“, „vāļe za“ i t.d.; štok. sve do..., na sam.... „vāļe do Tj̄sta“; ili „sve do Tj̄sta“; „vāļe

na dno“ = sve do na dno = bis auf den Grund, valje do dna = sve do dna, do samoga dna = bis zum Grunde; valje za njin = *knapp* hinter ihn, gleich hinter ihn. Cf. češki vedle. Kod „Slovinaca“ *svuda* u oba značenja: 1. odmah, 2. posve do i t.d. Vrlo stara ječična pojava!

vâļovica f., bolest na ovcama, koju navodno uzrokuje neka otrovna trava.

vanjūšiti, njušiti, st. crkv. slav. *внѣхати*; < vonju + ušiti (a mjesto o u položaju pred akcentom); „povanjūšiti“ v. pf.; također „vanjuhāti“, „vanjuhân“ pored „vanjušen“. Cf. Fancev o. c.; vohāti, slov. vohati; povonjāti, ponjušiti nešto, o čemu se ne zna, da li miriše ili smrdi; „dūšiti“, mirisati.

vaštūna < *voštūna* (a mjesto o u položaju pred akcentom), saće bez meda; cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 308.

vazān, vāzma, Uskrs; vazmēn ·a ·o pridj.

vāvik pored vāj, pril. uvijek.

veļāti, vrijediti; „veļa“, probabiliter, fortasse; „veļa je dōša“ = možda, valjada je došao; štok. valjati, valja; slov. veljati.

verūga f., veriga.

vidro n., slov. vedro; cf. Kurelac, Jačke 198:

s vidrom vodu grabila,
vidro rožum kitila.

viha f., 1. vranj, rupa na buretu, 2. drveni čep za veće bačve; k tomu „zvištiti“, postati kiselo, ishlapiti (o vinu, kad izgubi snagu, jer je bilo u posudi ili boci otvorenoj). U Gocu: zagŕni zēļe, da ne zvišti. Cf. Rešetar, Der štok. Dialekt 306: vījeh, kamo bez sumnje spada također uzvištati na str. 305; slov. vēha.

vihar < vihor (a mjesto o u položaju pred akcentom).

vilič, gen. vīliča m., izvor, koji pripada vilama.

vīndar, ipak; slov. vendar; vin+da+r (vem +da+že). Slovenizam? Kod Kurelca u Jačkama vrlo često.

vist, gen. vīsti, savjest.

- vīta* f., u Korlevičima sprava, oko koje se mota povjesmo.
- vićica* f., glatki prsten, što ga nose samo udate žene; štok. *vićica* (oko Sinja). U istom značenju u Duvnu.
- vīlka* f., fibra; vrvca za cipelu.
- voditi se*, tjerati se (o kravi), prez. *vōdin se*; krava se *vōdi*.
- Vodopija* f., stari porodični nadimak u Vodicama; osim toga Odoplja, Doplja; vodopijin pridj., pored odopljin, dopljin, dopln.
- voliti*, 1. imati radije, 2. bitati; prez. *vōlin pored volfn*.
- voštiti*, čestitati; učinjeno prema slov. voščiti, privoštiti pored priuštiti, žejeti.
- vrēda*, adv., skoro, brzo; također kod „Slovinaca“. U Nerezinama: vrļjēda = malo prije, nikad vrļjeda = nikad brže. Cf. Kurelac, Jačke 135 vreda. — Pored toga brzo, vrē u srp.-hrv. kolonijama u Italiji (cf. Rešetar 386).
- vrēskati*, prez. *vrēšćen*, vikati (o djetetu), također pjevati vićući; „vrēskanje“ n., vika; st. crkv. slav. vrēštati.
- vřh*, *vřha* m., 1. vrh, ispon, 2. kao pars pro toto brijeg; dem. „vršāk, vršāka“; „vršić, vršića“.
- vrīditi*, intr. imati vrijednost; „vrīditi“ trans. raniti; k tomu „uvrīditi“, 1. uvrijediti, 2. raniti.
- vrīja*, gen. *vrīla*, april, mlet. *avril*.
- vrīme*, gen. *vrīmena* n., 1. vrijeme (die Zeit), 2. vrijeme (Witterung).
- vřniti* trans., samo povratiti i nekoga potaknuti na povratak.
- vřniti se*, doći natrag; štok. vrnuti pf., okretati, k tomu „vrāčati“ impf.; „obřniti“ v. pf. okrenuti; „obrāčati“ v. imp.
- vřst*, gen. *vřsti* f., vrsta.
- vřsta* f., vrsta, niz.
- vrūčak*, gen. *vrūčka* m., izvor; dem. vručkīč, gen. vručkīča.
- vrūļa* f., izvor.
- vrzāla* f., kožnata vrvca na opancima; prema st. crkv. slav. vrēsti; cf. maloruski vopóza vrvca.
- vūčac*, gen. *vūčca*, gangraena.

Z

začinīti komu, nekoga začarati.

zadīti si, nastojati s mukom.

zadnīti bāčvu, postaviti bačvi dno.

zagvōzda f., der. Keil, „zagvōzditi“, verkeilen; štok. „gvožđe“ nepoznato.

zāhod u vezi: sūnči zāhod — zalaz sunca, zapad.

zāmer m., zamjera; pored zamīra f.,

zāmet m., zamet snježni.

zānohtica f., bolest prsta; na+noktica.

zaostūnj, adv. badava, besplatno; cf. st. crkv. slav. „tunъ“; također „zastūnj“.

zaštenīti se, upaliti se (o rani); etim. zwicken, fassen; slov. zaščēniti.

zātar m., gen. zātara, (a mjesto o u položaju iza akc.).

zatūhniti, muffig werden; štok. tušiti dāmpfen; cf. slov. tohel.

zātuļak m., Genick, pored zavrātņak; cf. štok. pōtiļak; st. crkv. slav. tylъ.

zāver, gen. zāvera, die Bremse, zapravo željezni lanac za tu svrhu.

zavičāti se, učiniti zavjet; „zavičānje“ n., zavjet.

zāvrat adv., oko vrata.

zbāban pridj., trudan; trudan nepoznato, ali se kaže „nosēća“

zdŕh, gen. zdŕha; < ѕѣдѣгъѣ, lit < kt < gt, pri čemu je ispalo t na kraju radi prevelikog skupa kozonanata; vrsta groznice.

zēļe n., kupus nepoznato.

zīhati, zīšen, sijevati; cf. Cres, Dubrovnik.

zlatrīnčiti se, cf. lōtar (katro, rum. lotru, tal. ladro). Budmani o. c. 162.

žbica f., drvena šipka.

'znēbiti, *'znēbin* v. pf., iznēbiti st. (u Gospiću o ženi), abortio.

znēti v. p., prez. znēmen, part. pret. II. znēja, znēla, znēlo, snimiti i izvaditi.

znĭmati v. impf. snimati i vaditi.

zōnast pridj., prazan (o klasu).

'*zrāsti* pl. tant. m., rast, bolest uz globovima navodno zbog prebrzoga rasta; cf. Rešetar o. c. 283.

zūbac, *zūpca* m., čipka na košulji.

zūka f., jeka.

zvĕniti, pored svĕniti, svenuti; „zvĕn, -a“ m., svenuće.

zvir, gen. *zviri* f., pored *zvirĭna* f., divlja životinja.

Ž

žābica, u frazi „žābicu drĭti“, das Rückenblut brechen.

žāmak, gen. *žamāka* m., svježi, tek iz kotla izvađeni sir, * „žьm“ + ak); k tomu „žamāvka“ f., u kotlu preostalo mlijeko, kad se izvadi žāmak; u vezi sa žeti, žmem.

žāmar, gen. *žāmara*, žamor.

žbānj, gen. *žbānja*, dio svirale kod mijeha (gajda).

žbĕla < *čbela*, pčela; zapravo od *gbĕla* < *čbela* < *čybela* kao *žep* < *gĕp* i *žbānj* < *gbānj* < *čbbaŋ* (-nj mjesto -n).

žbĭca f., drvena šipka.

ždrāl, gen. *ždrāla* m., grus.

ždrnjóvac, m., vrsta trave, koju govedo ne voli (U Gocu).

želĭzdo n., železo.

žĕtvenjak m., juli.

žgŕc m., grč.

žinžire f., pl. tant.; ci. Pušcariu EW: *gingie* sf. (ar. dzindzie) „desna“ < *Gingiva*, -am: it. pg. *gengiva*.... Čudnovat je sporedni oblik *gingina* sf. = ir. *žinžíre*“. *Žinžire* kod sviju „Slovinaca“; kod starosjedilačkih Hrvata nepoznata; r mjesto n uslijed rotacijel

žir, gen. *žira*, plod uopće.

živac, gen. *živca* = štok. stanac kamen; 2. rub sukna, koji ne treba zarubiti,

živice f. pl. tant.

žlib, m., gen. *žliba*, *žlijeb*, udubljenje poput brazde, dolina; dem. *žlibak*, gen., *žlibaka*.

žmđra < *čmara* f., Fettgriebe.

žük -a -o, gorak; štok. *žuk* (govore braća zapadne vjere).

žükniti, biti gorak.

žumboriti, žuboriti.

žumâjce n., žumanjak.

žûr, gen. *žûra*, surutka, cf. Miklosich, Über die Wanderungen str. 10.

ЦРМНИЧКИ ГОВОР

д-р БРАНКО МИЛЕТИЋ

(Примљено на скупу Академије филозофских наука 31-X-1938 год.)

У В О Д

1. Црмница или Црмничка Нахија¹⁾ заузима област између северног дела Скадарског Блата и територије приморског племена Паштровића. На северу се граничи са Ријечком Нахијом, на западу и југозападу са Паштровићима и Спичем, а на југу са Црногорским Приморјем (Туђемилима и Зупцима), а на истоку са Црногорском Крајином (Шестанима и Сеоцима) и са Скадарским Блатом. Приближне су границе²⁾ ове (исп. приложену карту):

Северна граница иде од *Гардића* (место на обали Скадарског Блата, јужно од Посељањског Луга) побрћем и врховима на *Свињшићк*, где скреће к југу и преко *Лаштијка* и *Гдлогга Брда* силази на *Вѣљу Риџку* којом иде до ушћа *Смоковског Пошда*, прелази преко многих узвишења од којих су најглавнија: *Кѡњ*, *Вѣљи Вилѡн* и *Ташѡњ* (= тремења Црмнице, Ријечке Нахије и Брајића).

На западној и југозападној граници диже се такође појас планина, на којем су (од севера к југу) главније тачке: *Вѣља Трѡсјица*, *Дражмир*, *Крш-од Мијѡвићѡ*, *Илино*

¹⁾ Црмничка Нахија била је најјужнија од четири нахије тзв. Старе Црне Горе (тј. Црне Горе без Брда, која су се налазила на истоку од долине Таре и Пиве и линије Гатачко Поље — кланац Дуга — Никшићко Поље — долина Зете).

²⁾ Детаљне границе в. код Ј. Ердѣлановића, *Стара Црна Гора. Етничка прошлост и формирање црногорских племена* 174 и 183/4. (Српски етнографски зборник, Насеља књ. 24.) Ја сам тежио да сва географска имена дам у облику који употребљава народ. У случајевима где је у употреби више варијаната, стављам на прво место онај који је по мојим обавештењима најобичнији.

Брдо, Прдсека, Дин-Вр (= некадашња тромеђа Црне Горе, Аустрије и Турске), *Три-Рдге, Бобија* и *Вѣља Врсуша*.

Јужна граница иде планином *Сушборманом* на *Кйшу од-Лонца*, где се ка северу одваја низ гребена који деле Црмницу од Крајине и који чине источну границу; на њој су најважније тачке: *Вѣља* и *Мала Сйље[в]ица, Орван, Голѣк* и *Пљесачиц* (крај Блата). Затим иде граница Блатом на острвце *Грмѡжур*, које остаје Црмници, продужује се у истом правцу до *Вѣљија Крсѣи* (= уток матице Ријеке Црнојевића), где скреће на запад ка Гърдићу.

2. Иако је Црмница са свих страна опасана планинама, она ипак не претставља једноставну котлину. Напротив, то је котлина доста разноврсне пластике у којој се може издвојити неколико малих целина. Највише се истиче права Црмница, поље око реке Црмнице, местимице широко преко два км. Оно се протеже од североистока на југозапад, од Вира до под падину планине Сутормана, а отворено је на североисток према Скадарској Котлини. У горњем току прима Црмница више притока које долазе са Созине и црмничког побрђа. Друга истакнута целина је долина реке Ораоштицѣ. Она је знатно ужа, али има местимично овећих проширења са плодном земљом. Ораоштица има и лети знатну количину воде, тако да је њена долина под зеленилом. Долина Ораоштице излази у црмничко поље недалеко од Вира, док се обе реке састају североисточно од варошице и као Върштица уливају се у Скадарско Блато. И Ораоштица прима у горњем току више мањих притока које су усекле дубоке долине. Долина Ораоштице везана је уским продором са дубоком увалом Грѡбо[в]љанима.

Североисточни део Црмнице је прави крш, без речних долина, са земљиштем разривеним многобројним вртачама. Као веће црте у рељефу истичу се четири велике затворене увале које су преко преседлина на ободу међусобно повезане: Папратнице, Туње, Комарно и Трново.

3. Црмница је, као што је наглашено, са свих страна — чак и са језерске — окружена непрекинутим низом планина знатне висине, тако да је саобраћај са суседним пределима знатно отежан и одржава се преко ретких превоја. Једини

природни излаз, и то на Скадарско Блато, претставља уска долина Вирштице из које се лепо види како се земљиште Црмничке Нахије са свих страна осетно спушта према саставцима Црмнице и Ораоштице. То нам објашњава двоструки значај који је варошица ВѢр, подигнута на саставу Црмнице и Ораоштице, на једином отвору котлине и недалеко од Блата, одувек имала за становнике свих околних предела. Док она — због згодног силаска — на једној страни претставља саобраћајни чвор у коме се стичу путеви са више страна (из Горње Црмнице, долине Ораоштице, долине Црмнице, а преко превоја на Суторману и из Приморја), па према томе и природно средиште за међусобне односе различних предела Црмнице, она је на другој — због лаког приступа Блату — најзгоднији посредник за везе са спољашњим светом. Потпуно је, дакле, разумљиво што је на том месту од старине било средиште промета и седиште политичких власти¹⁾:

4. Затвореност према суседним областима објашњава зашто је Црмница, и поред морфолошких разноликости, од давнина чинила јединствену обласну целину. За то имамо потврда већ у Летопису попа Дукљанина (XII или XIII век), где се помиње под именом *Cremeniza* и *Cermeniza*²⁾. У повељама краља Владислава од 1242 године помињу се сва села у Црмници, а из делца Марјана Болице³⁾, које садржи прва опширнија саопштења о старој Црној Гори, па и о Црмници, види се — по селима која се набрајају — сасвим поуздано да је Црмница у XVII веку имала исти обим који има и данас⁴⁾.

Привремено (од 1860 до 1878 године) припадала су Црмници и крајинска насеља *Сѣбџа* и *Крѣњице* (*Крѣнице*). Њихови становници, православни Срби, налазили су код Црногораца одувек заштиту од турских и арбанаских напада. Тај је однос, природно, био најтешњи са суседним Црмничанима. Приликом разграничења Црне Горе према Турској (1859—1860)

¹⁾ Исп. Ердељановић, о. с. 184.

²⁾ Исп. о. с. 85.

³⁾ *Relatione et descrizione del sangiacato di Scutari* од 1614 године (исп. „Starine“ Југослав. академије, књ. XII, 1880, 171).

⁴⁾ Исп. Ердељановић, о. с. 10 и 89.

придružена су Сеоца и Крињице Црмници. Када је међутим Црногорска Крајина ослобођена од Турака (1878), враћена су оба села Крајини којој су по сагласном сведочанству једне повеље краља Стевана Дечанскога и наведеног дела Боличиног од старине припадала¹⁾. Иако, дакле, са географског и историског гледишта оба поменућа села не припадају Црмници, ипак се у њима због поменутих присних веза са Црмничанима говор готово нимало не разликује од црмничкога²⁾. То важи и за православне становнике *Дрџче[в]ице*, која се налази још даље на истоку и у којој је наш живаљ већ јако измешан са арбанаским. У осталим крајинским селима говоре сви, католици и муслимани — православних овде нема — арбанаски³⁾. Пошто ми је била намера да у овој расправи обухватим целокупно подручје црмничкога говора, унео сам, природно, у круг својих испитивања и поменућа три села.

Од још мањег је значаја факат да су села *Трново* и *Комарно*, која се налазе на североистоку црмничкога подручја, неко време припадала Ријечкој Нахији. Та привремена одвојеност од Црмнице — о којој се иначе не зна ништа поуздано⁴⁾ — није оставила приметног трага у говору: она у лингвистичком погледу чине потпуну целину са осталим црмничким насељима.

5. Услови за живот су у Црмници, која великим делом претставља најбогатији крај Црне Горе („од Црнице препитоме“), далеко бољи него у Крајини. У њој има, пре свега, више земље за обрађивање, више шуме и пашњака; површина зиратне земље је уопште пространија него у Крајини, у којој је плодна земља ограничена на увале и вртаче. Док Црмница обилује водом за натапање, Крајина је сува. Док је Црмница изукрштана путевима (има чак и малу железницу), дотле Крајина до најновијега времена није уопште имала путева. Све

1) Исп. Ердељановић, о. с. 90 и 93—94.

2) Исп. и А. Јовићевић, *Црногорско Приморје и Крајина* 139. (Српски етнографски зборник, Насеља књ. 11).

3) Исп. А. Јовићевић, о. с. 113.

4) Исп. Ердељановић, о. с. 92—93. У сваком случају, кроз цео XIX век, а можда и раније, припадала су оба села Црмници.

то чини живот у Крајини много тежим¹⁾. Због своје благе климе и плодности Црмница је одавно чувена; још су српски владари у њој подизали дворове и манастире²⁾.

Најглавније и најуносније занимање Црмничана претставља *земљорадња* — сеје се поглавито кукуруз (румегѝн) и пшеница. Од воћа гаји се највише смоква и дуд (мѝрва), а успевају и трешња, крушка, вишња и нар (шипѝк); надалеко су чувени црмнички виногради (црѝаѝк). Друга важна грана привреде је *стѝочарстѝво*, али је оно у наглом опадању³⁾. У селима поред Језера развијен је и *риболов*. Блато је пуно рибе, особито сараге (укљѝве), које се зими скупљају у удубљењима поред обале, где их у масама лове, суше и извозе⁴⁾. Најбоља су ловишта Крѝничана (Крѝничка Лука) и Сеочана (Радуш).

Због знатне насељености у Црмници (већ у повељама краља Владислава из 1242 године каже се за Црмницу да је густо насељена) и услед привредног сиромаштва у Крајини одлазе људи много у печалбу. Мало који мушкарац да није био по неколико година на раду у Америци, Аустралији, Цариграду и другде, а има их доста који су у туђини провели већи део свога живота.

6. Данас се Црмница дели на седам племена⁵⁾:

1) На северозападу, у сливу реке Ораоштице, налази се горњи део племена Пѝдгѝр са селима *Ушѝрг* и *О[в]шѝдѝчићи* (*Ошѝдѝчићи*). Други део тога племена, са селима *Орѝ[х]ово*, *Крѝше[в]ица* и *Браѝѝни*, одвојен је од првога и налази се у доњем току Ораоштице према Блату.

2) Између оба дела Подгора је племе Дѝпило са селима *Душѝло*, *Пајрѝшѝнице* (*Појрѝшѝнице*), *Трново* и *Комѝрно*.

1) Исп. Јовићевић, о. с. 116 и даље.

2) Исп. П. А. Ровинскиј, *Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ* II, 33—39.

3) Исп. С. М. Милојевић, *Један прилог ишѝању о опадању стѝочарстѝва у Динаоском кршу* (Гласник географског друштва XXI, 102).

4) Исп. А. Јовићевић, *Скадарско језеро и риболов на њему* (Српски етнографски зборник XIII, 155—257).

5) Исп. Ердељановић, о. с. 184.

3) Јужно од Горњег Подгора је племе Брчџли са селима *Брчџли (Гѡрњи и Дѡњи), Тѡмјићи и Брџеге*;

4) Даље на југ је племе Глѹ [х] и-Дѡ са селима *Глѹ [х] и-Дѡ и Бѹко [в] ѹк*;

5) Североисточно је племе Сотонићи са селима *Сошо-нићи и Мачѹге*;

6) Источно од Глухог Дола је племе Лймљани (*Лйм-њани*) са селом *Лймљани*;

7) Још даље на исток је племе Бѡљевићи са селима *Бѡљевићи и Гѡдиње*.

Изван племена је варошица *Виp*, насељена дошљацима из разних крајева.

Поред ове деобе на племена чује се и деоба на *Горњу* и *Доњу Црмницу*; у *Горњу* се *Црмницу* рачунају прва три племена (*Подгор*, *Дупило* и *Брчели*), а у *Доњу* остала. Ја је помињем због тога што се до извесне мере огледа и у говору (исп. прелаз *си > ши*).

7. Да би се утврдиле дијалекатске везе појединих области, од великог је значаја кретање њихова становништва у прошлости и његово мешање са становништвом других крајева. Из материјала који је до данас објављен не може се међутим добити ни приближна слика о поменутих односима. Обимна грађа коју је о пореклу црмничког становништва прикупио г. Ј. Ердељановић још је необјављена, а оно мало материјала код Ровинскога¹⁾, Јовићевића²⁾ и Ника Вујовића³⁾ недовољно је и није сасвим поуздано. Много података може се наћи у нашим старим листинама, поменутих код Ровинскога и Јовићевића. На основу досадашњег материјала може се закључити само толико да су сва поменута племена стара и да су српскога порекла. Само становништво је досељено, по предањима која се верно чувају, из различних крајева: из осталих делова Црне Горе, из Босне, са Приморја, из Хота, Миридита, Куча, Скадра итд.

¹⁾ *Черногорія passim*. Исп. нарочито I, 790 - 791, где се помињу црмничка насеља према Болици.

²⁾ *Ријечка Нахија* (Српски етнографски зборник XV [1923] 174 - 251 и 297 - 322).

³⁾ *Гњијездо слободе*. Загреб 1936.

8. Црмнички говор припада зетско-сјеничкој, тј. архаичнијој групи новоштокавских говора, чији је један од типичних претставника¹⁾. О његову значају и месту међу осталим зетским говорима моћи ће се говорити потпуно одређено тек пошто добијемо исцрпне описе свих црногорских говора. Према садашњим испитивањима, од којих већина има привремени карактер, могу се у зетско-сјеничкој групи говора разликовати седам типова²⁾:

1) цетињски (говори старе Црне Горе и Приморја од Боке до Бара);

2) барски (околина Бара, Мрковићи и Зупци);

3) зетско-подгорички (Зета са Подгорицом и Љешкопољем);

4) кучко-братоношки и пиперски;

5) бјелопавлишки;

6) пјешивачки;

7) васојевички.

Црмнички говор улази, дакле, у прву подгрупу.

Иако су, као што смо видели, природне границе Црмнице необично изразите, границе црмничког говора нису — као што је уосталом случај код свих сродних дијалеката — оштре, него су прелази ка суседним говорима постепени. Ипак држим да се црмнички говор извесним својим особинама довољно јасно одваја од суседних говора, тако да се с правом може сматрати за засебну целину.

Што се тиче спољашњих утицаја, њих има сразмерно највише у насељима поред Ријечке Нахије и Паштровића са којима нису ретке женидбене везе, али ни они нису нарочито јаки. У осталим деловима има их још мање, јер суседи нису православни (Мрковићи и Туђемили су муслимани, Зупци и Шестани католици итд.), тако да јаче друштвене везе уопште

¹⁾ О карактеристичним цртама зетских говора и о њихову односу према осталим нашим говорима исп. А. Белић, *Штокавски дијалекат* (Народна енциклопедија IV, 1073).

²⁾ Исп. Вошковић и Маџеки, *L'examen des dialectes du Vieux Monténégro en tenant compte des parlers voisins* 6. (Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Cracovie 1932) и М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат* (Јужнословенски филолог XIII, 3).

не постоје¹⁾). Интензивнији арбанаски утицај приметно сам само у Драчевици, у којој су Срби билингви, иначе га нема (исп. ипак тач. 66.).

За односе у границама самога говорног подручја важна је констатација Бошковића и Малецкога, да се границе говорних црта поклапају са границама племена, али да се не поклапају са границама нахије. Другим речима, док је говор у границама једнога племена по правилу јединствен, могу се у границама нахије јавити и знатнија дијалекатска отступања²⁾). За црмнички говор важи ова констатација само утолико што су неке гласовне црте у једном крају обичније него у другом. Једина потпуно јасна изоглоса (Душан Јбко: Душан Јбко и сл.) поклапа се међутим са границама нахије: први је облик обичан у Црмници, док је други ограничен на поменута три крајинска села³⁾). Али то су појави мањег значаја: *све шийичне црше обухватају целокујно подручје црмничког говора.*

9. Свој метод подешавао сам према постављеном задатку: дати што је могуће потпунију слику црмничког говора у свим правцима. Због тога сам у прво време своја испитивања ограничио на једно насеље (Вир). Ту сам из свакидашњих неvezаних разговора забележио све што ми се чинило значајнијим. (Узгред напомињем да се овај метод може врло добро применити, јер су Црмничани од природе разговорни и дружељубиви. Нарочито ако је реч о прошлости и ратовима, одмах сви разведу и сасвим природно упадају у свој свакидашњи, неусиљени начин изражавања). О правом циљу својих испитивања обавестио сам само неколико „повеника“ који су ме упознали са типичним објектима, а по правилу и сами водили разговоре с њима, док сам ја само слушао и бележио. Свим осталим, а нарочито „објектима“, говорио сам да се интересујем за прошлост, обичаје и сл. Ова мера предострожности је апсолутно потребна, јер се људи, чим сазнају да је у питању њихов говор, устручавају плашећи

¹⁾ Црмничком је најближи говор Ријечке Нахије, паштровићки је већ удаљенији, а мрковићки и зубачки још удаљенији.

²⁾ *L' examen* 11.

³⁾ У Годињу, које се налази најближе Крајини, чују се оба облика.

се исмевања и сматрајући то за беспослицу. Све у току једнога дана забележене црте издвојио сам увече и одмах их проверио са неким од образованих урођеника. Израдивши прво исцрпну слику вирског говора, проширио сам постепено своја испитивања и на остала села, пре свега на Годиње, Лимљане, Бријеге, Папратнице и Брчели, обухватајући тако целокупно говорно подручје (поменута села налазе се на супротним крајевима Црмнице). Пошто сам тако утврдио значај и простирање сваке поједине црте, обишао сам и сва остала села бележећи стално слободне разговоре типичних претставника и проверавајући истовремено забележене карактеристичне црте. Завршивши рукопис, проверио сам понова сваку записану реч у по два до три села, а неке, које су ми било с којег разлога изгледале сумњиве, и на целом подручју. Сваку црту за коју нисам могао утврдити да се употребљава на целокупном подручју или бар у неколико међусобно удаљених села увек нарочито помињем. Са* обележио сам интересантне облике које сам чуо у разговору, али их доцније нисам могао да проверим.

Као што је већ у неколико махова истицано¹⁾, употреба „квестионара“, која је дала тако сјајне резултате на пр. у романским језицима и којом се многи служе због њене брзине, не може се без знатних ограничења применити на испитивања наших говора, у којима су лингвистичко-географски односи по правилу знатно сложенији. За сразмерно тако мало и јединствено подручје као што је црмничко то, истина, не вреди у толикој мери, али ја сам ипак настојао да питања ограничим на најмању могућу меру, јер је тај метод уопште несигуран, а нарочито у Црмници (исп. ниже). И у случајевима где их нисам могао потпуно да избегнем (пре свега у морфологији), ја сам увек тежио да ниуколико не утичем на језичко осећање оних којима сам се обраћао (на пр. директно постављеним питањима, да ли се нека реч или облик чује у њихову селу), него сам увек тражио да ми склопе целу реченицу у којој је, поред осталих, била и црта која ме је инте-

¹⁾ Исп. Белић, Јужносл. фил. XIV (1935) 180 и Бошковић и Малецки, L'examen 13.

ресовала. Мислим да не морам посебице истицати да сам оваква питања стављао само „повереницима“, тј. лицима која су ми помагала при проверавању материјала скупљеног у појединим селима, а никада објектима.

10. На други специфични разлог који говори против примене „метода квестинара“ у староцрногорским говорима, тј. на слабо развијено језичко осећање њихових припадника, указали су такође Бошковић и Малецки¹⁾, а ја у том правцу могу само да потврдим њихово искуство. И мени се каткад дешавало да су ме људи који су знатан део свога века провели код куће убеђивали да је нека језичка црта у њихову селу непозната, иако сам је ја могао констатовати тако рећи на сваком кораку или су, обрнуто, неку црту проглашавали за домаћу, ма да се од типичних претставника није могла чути, а према структури говора није уопште било вероватно да се тамо налази. Ја мислим да је ова дијалекатска несигурност у првом реду последица тога што је, и поред племенске поделе, осећај јединства у бившој Црној Гори био јако развијен и што су се готово сви, а нарочито мало истакнутији људи, међусобно познавали и били дуже или краће време у личним односима (ратови, ропство). Све то, разуме се, није могло остати без утицаја на говор свакога појединца²⁾. Нема сумње да овакво стање ствари захтева од испитивача велику опрезност и темељито познавање говора који описује, како би у случајевима колебања могао да издвоји оно што је типично од наноса са стране. Ипак морам истаћи да сам, нарочито међу млађим интелектуалцима, нашао људи са одлично развијеним језичким осећањем који су ми били од велике користи.

У сваком сам селу проучио изговор најмање три до четири типична претставника који су у дотичном месту рођени и ту одрасли, а у неким и до десет (исп. на крају списак објеката и „повереника“ чији је изговор служио као основица при карактеристици говора појединих села). Као што се из

¹⁾ I. с.

²⁾ Међусобним утицајем треба вероватно објаснити и један део многобројних акценатских дублета.

списка види, ја сам се углавном ограничио на језик старца. То има свој разлог у томе, што је у Црмници доскора владао обичај да се девојке не удају у исто село, због чега жене по правилу не претстављају чист дијалекатски тип.

11. При обележавању специјалних гласова овога говора употребљавам типове и знаке уобичајене у нашој науци упрошћавајући их где је год то било могуће. Тако на пр. *з* обележава звучни парњак гласа *ц*; *к*, *џ* = умекшано *к* и *г*; *х* значи ослабљен изговор гласа *х*, који иначе остаје физиолошки неизмењен; *˘* изнад вокала значи да је он краћи од краткога вокала, а *˘* испод вокала да не чини слог, *˘* значи полудужину итд. У неколико случајева (при обележавању квантитета, боје вокала и др.) прибегао сам због штампарских тешкоћа простијем и код нас обичнијем начину обележавања. О свим оваквим знацима дају се потребна обавештења на односним местима. Овде ћу само да објасним знак *[/]*, који ће читалац врло често приметити. У бржем, аљкавијем говору Црмничана дешава се врло често да се неки гласови губе, док се у лаганијем, пажљивијем јављају, тако да се може говорити о неком потсвесном постојању тих гласова. Такве гласове ја стављам између *[/]*.

Нарочито морам истаћи да гласовне особине које се редовно јављају под одређеним условима или су уопште неусловљене (на пр. прелаз *н > и* испред велара, умекшаност *к*, *г* испред вокала предњег реда, „тврдоћа“ *л* испред вокала задњег реда, сразмерна затвореност дугога *е*, изговор *ј* као *џ* и сл.) обележавам само у специјалним главама посвећеним тим појавима, док се у осталим задовољавам обичним знацима наше азбуке, али се оне увек подразумевају. У текстовима додатим на крају обележене су међутим све гласовне нијансе свакога звука без разлике.

12. Значење појединих речи и фраза бележим само у случајевима када су се или по значењу или по облику сувише удаљиле од књижевне или су књижевном језику уопште непознате. При том треба имати на уму да ја саопштавам само оно значење које је неки облик имао у вези у којој сам га чуо и у селу у којем сам га чуо. Према томе, дато је можда неки

пут специјално или локално значење без обзира да ли постоји и генералније значење.

13. Као илустрацију повезаног говора саопштавам на крају неколико текстова забележених у појединим селима. Иако сам свестан свих недостатака који се могу јавити у њихову облику и тешкоћа које се не могу избећи при њихову бележењу ¹⁾, ипак мислим да могу, уз ранија обавештења, корисно послужити као неке врсте синтеза појединих црта изнетих у претходним главама. Да би се њихов језик што је могуће више приближио живом говору, не објављујем народне умотворине у правом смислу речи (иако имам понешто и таквог материјала), него сличице из сеоског живота или личне доживљаје, са фразама и начином говора какав је у свакидашњој употреби. Лица која су ми их саопштила махом су образована, али — као што сам се сам уверио — познају савршено говор свога села. Уосталом ја сам сваки текст подвргао поновљеној контроли и тек пошто сам се потпуно уверио да у њему нема ничега што би се противило добром језичком осећању Црмничана, ја га овде објављујем.

14. Јединственост и карактеристичне црте црмничкога говора видеће се потпуно јасно тек онда кад будемо имали исцрпне описе суседних говора. Међутим оно што се о њима данас зна сасвим је недовољно: готово ни за једну специфично зетску црту не знамо тачно простирање ²⁾, а ни слике појединих говора ни говорних група нису потпуно јасне. Тако смо на пр. за податке о црмничком и осталим староцрногорским говорима и данас углавном упућени на Реше тарове белешке објављене пре више од тридесет година ³⁾. Добру, али врло сажету слику тих говора имамо у поменутом изве-

¹⁾ Исп. А. Белић, *Мисли о прикуљању дијалектског материјала*. Јужносл. фил. VI (1926—1927) 8.

²⁾ Једини покушај ове врсте претставља интересантни (на жалост недовршени) чланак Р. Бошковића, *О природи, развијку и заменицима гласа х у говорима Црне Горе*. Јужносл. фил. XI, 179—196.

³⁾ *Der štokavische Dialekt* (Schriften der Balkankommission VIII, Wien 1907) и *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (ibidem I, Wien 1900).

штају Бошковиха и Малецкога¹⁾; од њега мора поћи сваки испитивач зетских говора. Сам Малецки описао је детаљније говор Цуца²⁾ и то је прва и до данас једина монографија о једном староцрногорском говору. Из говора источно од Зете и Мораче (наш трећи, четврти и седми тип) има прилично материјала код Стевановића у већ поменутој тези, на жалост — као што је и критика истакла³⁾ — без довољно обзира на географско простирање језичких црта тако да слика појединих описаних говора остаје нејасна.

15. У свом раду настојао сам пре свега да извршим класификацију забележених црта; из њих ће, надам се, слика црмничкога говора произаћи сама по себи. Упућивања на сличне појаве у другим нашим говорима и њихова објашњења ограничавам на случајеве у којима је реч о специјалним појавима или где се моја испитивања не слажу са досадашњима.

16. Иако то у великом броју случајева није било потребно, јер наведене црте обухватају целокупно говорно подручје, ја ипак, као што је то у савременој дијалектологији редовно обичај, поред сваке речи или фразе наводим и име села у којем је забележена. Из лако разумљивих разлога ја то чиним скраћено, а овде ћу навести пуна имена која одговарају појединим иницијалима:

В = Вйр	Тр = Тр̄ново	Ма = Мачуґе
У = Ут̄рг	Ко = Ком̄рно	Ли = Лйм̄љани
Ов = О[в]т̄д̄чйћи	Брч = Брч̄џли	Бо = Б̄д̄ље[в]йћи
Ор = Ор̄а[х]ово	То = Т̄д̄мйћи	Год = Г̄д̄диње
Кру = Крӯше[в]ица	Бр = Бр̄йґе	Се = С̄џоце
Бра = Бра̄ћени	ГД = Гл̄у[х]и-Д̄б	Крњ = Крӣњице
Ду = Дӯпило	Бу = Бӯко[в]йк	Др = Др̄аче[в]ица
Па = Пап̄ратнице	Со = Сот̄онйћи	

Нека ми је на крају допуштено да се са захвалношћу сегим свих оних који су ми било на који начин помагали у

¹⁾ Они су себи, као што сами истичу, поставили задатак „définir les princip ux types dialectaux de la région étudiée“ (исп. L' examen 3).

²⁾ *Charakterystyka gwary Cucców na tle sąsiednich dialektów czarnogórskich* (Lud Słowiański II, A 225 — A 245).

³⁾ Исп. А. Б е л и н, Јужносл. фил. XIV 162 - 163.

раду. Њихова помоћ, која често није била мала, олакшала ми је у знатној мери посао и убрзала га. Нарочито су ме у том правцу задужили г-ђица *Милица Вулевић*, гг. *Бранко Машановић*, *Велимир Лековић*, *Јован Вулевић*, *Павле Мијовић*, *Павле Радоман* и *Сћево Радача*. Нека им је свима од срца хвала!

Сем тога сећам се са особитом захвалношћу Управе Задужбине Саре и Васе Стојановића која ми је створила могућност да предузнем потребна путовања.

Г Л А С О В И

ǣ

17. Полугласник у јаком положају замењен је пуним вокалом који је врло налик на енглеско „предње“ *a* (æ) у *man* (low-front-wide), само што је мало затворенији, дакле, ближи отвореном *e*¹⁾.

На природу *ǣ* — ја тако обележавам црмнички „полугласник“ — утиче, јаче него што је то случај са осталим вокалима, и положај у речи. Углавном сам добио утисак да је *ǣ* под акцентом, нарочито дугим, нешто отвореније (сличније *a*) него у неакцентованом положају, док је иза меких сугласника, а нарочито иза *ќ* и *џ*, по правилу затвореније: између предњег *a* и отвореног *e* (ε). И ова констатација важи међутим само за просечан изговор. Односи су у ствари много компликованији, јер је гласовна вредност *ǣ* доста лабилна тако да се у току једног разговора може од истога лица чути неколико нијанса „полугласника“, а индивидуалне су разлике још веће: уколико је објекат мање типичан, изговара „полугласник“ сличније вокалу *a*. Није редак случај да се у истом селу може потпуно јасно разликовати цео низ гласова од *a* до *ε*²⁾. То уосталом постаје потпуно разумљиво, кад се има на уму да је у неким суседним говорима (у Ријечкој Нахији) рефлекс полугласника реда *a*, а у другим (барском) реда *e*³⁾. Због необичне артикулационе лабилности тешко је рећи, да ли у

¹⁾ При поређењу са енглеским вокалом помагала ми је г-ђа *М. Појовић-Stansfield*, лектор енглеског језика на Београдском универзитету, на чему јој и овим путем најлепше захваљујем.

²⁾ Исп. слично опажање код Решетара, *Der štokavische Dialekt* 93.

³⁾ Исп. Вошковић и Маџески, *L' examen* 7.

изговору *ɑ* постоје и извесне локалне разлике. Оне међутим ни у ком случају не могу бити значајније.

Ова колебаљивост у изговору је несумњиво последица ослабљеног језичког осећања за глас који се под утицајем школе и општег језика постепено губи. Црмничко *ɑ* може, дакле, да послужи као леп пример за илустрацију изузетно великог „Spielraum-а нормалне артикулације“, на који је у новије време скренуо пажњу Дорошевски¹⁾.

При поређењу са васојевичким „полугласником“, чини ми се црмнички ближи *a*²⁾. Што се тиче његове употребе, она је много живља и обичнија него на пр. у Васојевичима, где књижевно *a* у знатно већој мери потискује „полугласник“.

Са фактом да је рефлекс полугласника првенствено реда *a* треба вероватно довести у везу и спорадични развитак етимолошког *a* у правцу *ɑ*, о којем ће бити говора ниже (исп. тач. 20).

Пошто поменуте нијансе у изговору *ɑ* нису географски диференциране, обележавам га из практичних разлога у свим случајевима истим знаком — са *ɑ*. Да би се добила бар приближна слика о обимној употреби његовој, објављујем овде већину примера у којима сам забележио *ɑ*, само што код појединих обичнијих речи не наводим сва места у којима сам их забележио.

Напомена. Чињеница да је *ɑ* постало од полугласника и да му нема места у нашој обичној вокалској системи завела је неке наше испитиваче да га сматрају стварним полугласником, тј. редукованим вокалом (краћим од кратких, са извесном пасивношћу артикулације) и да га тако и обележавају (*ε*, *ь^a*, *ь_a* и сл.). Треба међутим нарочито истаћи да је црмничко *ɑ* — а то у потпуности важи и за васојевички „полугласник“ — нормалан, *ѝун вокал*, а редукован да може бити у случају кад и остали вокали³⁾.

1) Witold Doroszewski, *Pour une Représentation statistique des Isoglosses* (Bulletin de la Société Linguistique LXIII, 1935, 28—42).

2) Решетар (l. c.) обележава васојевички (љворечки) „полугласник“ као „enges *a*“ (= mid-mixed-narrow), а црмнички као „weites *ɑ*“ (= loy-fro.t-wide).

3) Ипак можда нешто чешће него остали вокали, исп. тач. 53.

18. *ɑ* < полугласника.

а) у корену:

бадѣн Бу, *ба[д]њак* Ду, *ба[д]њаче!* Бр, *ба[д]њача* (попречна
клада на огњишту) В, *ба[д]њий* Брч, *ба[д]њѣ* Ов, *ба[д]њѣга* Ма,
бажѣш (заударати) Па, *базди* Бо, *баздо!* Па, *бануш* Ли, *ба-
нујо* В, *баџва* Па, *баџве* Тр, *баџву* Брч, *баџвом* Бо, *баџве* То,
ваџс В, Ов, Кру, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, Со, Ли, Крњ. *вазда*
В, Ор, Па, Брч, ГД, Бу, Со, Ли, Се, *ваздѣн* В, У, Кру, Бра,
Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Др, *ваздѣшњи* (свакидашњи, познати)
Ли, *ваздѣшѣга* В, *извѣн* Се, *извѣнскѣ* Бу, *извѣнскѣга* Ма, *дѣжд*
Ли, *дѣжда* Ор, *дѣжди* Бр, *дѣн* В, У, Ор, Бра, Ду, Па, Ко,
Брч, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Се Крњ, Др, *дѣна* Тр,
на-дѣн Бу, *у-дѣн* Кру, *дѣни* В, Па, Бр, Ли, *дѣне* Ор, *дѣнѣ*
В, Ов, Ду, Ко, То, ГД, Ма, Год, Др, *дѣно[в]и* В, *Велѣдѣн*
(Ускрс) Ор, Се, *Бурѣвѣдѣн*, Ду, *Илиндѣн* Ли, *Мидјѣн* В, Ду,
Пешрѣ[в]дѣн Брч, *сѣшрадѣн* В, Па, Брч, ГД, Бу, Ли, *сѣшри-
дѣн* Па, *предѣнѣш* Ли, *да-предѣнѣ* Се, *предѣнѣ* В, *предѣнѣјо*
Год, *предѣнѣли* Бо, *предѣнѣсмо* Брч, *предѣнѣсте* Бр, *данѣс*
В, Ор, Ду, Па, Бр, ГД, Со, Ли, Се, *данѣшњи* У, Бо, *данѣшња* Др,
данѣшѣга Бр, *дѣну* Ли, *предѣнѣше* (предахните) Бр, *дѣнце*
Бр, *бездѣња* [јама] Бр, *Бездѣњица* (некаква јама) Па, Ли, *зѣд*
(зид) Бра, Ли, *зѣда* Па, *зѣду* Брч, *задѣн* Ли, *задѣна* Бр, *змѣ*
(змај) Ду, Па, Бр, Ли, *змѣу!* В, *каблѣн*, Бр, *каблѣна* Ко, *ка-
блѣнем* Па, *кабѣ* (велико буре) В, Ли, *кад* В, У, Ов, Ор, Ду,
Па, Тр, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Се, Др,
кашкѣд Бра, Ко, *кадгођ* Брч, *кадгођ* В, *икад* Ду, Бр, *никад*
В, У, Кру, Бра, Ду, Ко, То, ГД, Ма, Год, Крњ, *ошкѣд* Ду,
Бу, *дѣцкан* (до-кѣсна) Па, *лаж* Ор, Ли, Се, *лажи* В, *лажѣне!*
(лажљивче) Ли, *лагѣш* Бр, *лажѣ* ГД, *лажѣ* Др, *лагѣ* Се, *лагѣла*
Тр, *лажѣш* Ли, *лаќ* В, Ов, Ду, Тр, Брч, ГД, Со, Ли, Год, Крњ,
лаќа У, Ко, Ма, *лаќѣ* Бо, *лаќо* Ор, То, Бо, Др, *лаќац* (окре-
тан човек) Бр, Ли, *иолѣко* В, Ов, Па, Брч, Бр, ГД, Ли, Се,
иолѣгѣно Бра То, Крњ, *лаќсно* В, Ду, Па, Бо. *лаќшѣк* (човек
који узима олако посао) В, *лаќ[к]шѣ* Па, *лаќ[к]шѣга* Крњ, *на[ј]-
лаќ[к]шѣ* Бр, *лаќн* Бр, Ли, *лаќн* В, *лаќн* Ду, Па, *лаќѣв* Ли,
лаќѣна Ду, Па, *лаќѣно* В, Бр, *лаќѣно* В, *лаќѣнога* Бра, *лаќшѣје*
(лако пролази) Па, *с-лаќ[ш]ћу* (с лакоћом) Ма, *ма[в]* В, Бр, Ли,
маќла В, Ду, Брч, ГД, Крњ, *маќлѣ* Ов, Бра, Др, *маќлу* Кру,

Бр, Ма, *магнѹи* (намигнути, исп. магнути: магнѣм < мъгнѣти)
 В, *магнѣше* Крњ, *намагнѹи* Бр, *намѣгни* В, *намагѹи* Ли, *на-
 магѹи* Крњ, *макнѹи* ГД, *макнем* Брч, *макнѣ* Ор, *маче* Ко,
маќа Се, *маќла* Кру, *маќли* Ма, *маќнујо* Ли, *маќнули* В,
маќни-се Се, *маќ-се* Ко, *зѣмаче-се* [дѣте] Бр, *измаќок* В,
измаче-се Ов, Бо, *измаќосмо* То, *измаќоше* Тр, *одмаќа* Год,
омѣќа-се Ма, *ѡмаќла* Крњ, *ѡримѣћ* Брч, *ѡримѣќа* Ду, *ѡри-
 маќли*, Бр, *смаќа* Брч, *смаќла* ГД (овамо иде вероватно и
Маќљѡви Крш Ду, исп. маќљив „који се може макнути“), *мањѹи*
 В, Ор, Ду, Тр, Бр, Со, Ли, Год, Крњ, *мањѣ* Ов, Бра, Па, Брч,
 ГД, Ма, Бо, Се, *мањѣга* То, *мањеме* Ов, *намањѹи* (најмањѹи) Бу,
с-намањѹи В, *намања* Со, *намањѣ* Крњ, *маќса* (мазга) У, Бр,
маќску Ко, *маќсѡм* Брч, *маќш* „шира“ (= мѣстъ < mustus), *маќшѹка*
 Год, *маќшѹке* Бр, *нањѡе* Ли, *нањѹи* (idem) В, *оѡѣнак* У, Ду Ли,
оѡѣнци Ов, Кру, Ко, То, Бо, *у-оѡѣнке* ГД, *ис-ѡѣкла* В, Бр,
ѡѡѣр Брч, Бр, Ли, Бо, *ѡѡѣра* В, *ѡѡњ* Бр, Бо, *ѡѡња*
 Тр, *ѡѡс* В, Ор, Ли, Се, *ѡѡси* Па, Бо, *ѡѡсега* В, *ѡѡси* У, Ов,
 Кру, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Ма, Ли, Год, Крњ, *ѡѡсе* Брч, *сѡѡ*
 В, У, Ов, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо,
 Год, Се, Крњ, *сѡѡда* В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, *сѡѡдако* В, *сѡѡ-
 дачко* В, *сѡѡњѹи* Ли, *сѡѡњѣга* Бу, *сѡѡњѹи* В, []ѣсам В, У,
 Ор, Кру, Па, Брч, Бр, ГД, Бу, Ли, Крњ, *сам* В, Ов, Ор, Бра,
 Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, Со, Ма, Ли, Год, Се, Крњ, Др, *ниѣ-
 сам* В, Ов, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, Бу, Со, Ли, Бо, Се, Крњ,
сѡѡн В, У, Кру, Бра, Ду, Па, Брч, То, Бр, Бу, Со, Ли, Бо, Год,
 Крњ, Др, *осѡнѹи* (усахнути) В, *осѡла* Па, *осѡле-му* рѹке (каже
 се ономе ко краде или штети воће) Бр, *усѡнѹи* У, То, Ма, *усѡнѣ*
 Ко, *сванѹи* Ду, Др, *сванѹла* Ор, *сванѹло-е* Кру, ГД, Год, *осванѹи*
 Ов, *осванѣ* Бу, *осванѹјо* Се, *осванѹла* Ко, Бр, Крњ, *Скѡѡдар* В, Ор,
 Ду, Па, Ко, Брч, Бр, ГД, Ма, Ли, Бо, Год, Др, *Скѡѡдра* Ов, Бра,
 То, Бу, Со, Се, *скѡѡдарски* В, Па, Год, Др, *скѡѡдарскога* Ор,
 Бо, *скѡѡдарскоме* Ов, *снѡ[в]а* (снаха) В, Ду, Па, Бр, Ли, Се,
снѡѡ Ли, *снѡѡ* Ко, *шѡ* (тај) В, У, Ор, Ду, Па, Тр, Ко, Брч,
 Бр, ГД, Бу, Со, Ли, Бо, Год, Се, Крњ, *шѡѡѡр* В, Ли, *шѡѡѡра*
 Бр, Бо, Брч, Бу, Со, Се, Крњ *шѡѡѡр* Бр, Ли, *шѡѡѡр* Бра,
 ГД, *шѡкнѹи* Бр, Ли, *шѡкнем* Год, *шѡкнѣ* Брч, *шѡче* Бу, *шѡќа*
 Ду, *зашѡќа* Ор, *исѡќа* Ма, *исѡќла* Со, *исѡќли-се* Бо, *на-
 шѡкнѹи* То, *нашѡкни* Се, *шѡмна* Па, *шѡмно* Ор, *шѡмница* В,

Ду, Брч, Бр, Бо, *шамницу* У, Ор, Па, Ко, ГД, Бу, Со, Ли, Год, Се, *шавницу* Бр, *шѣнак* Со, *шѣнко* Ли, *шѣнкѡга* Па, *шѣн-киема* Брч, *идшанкѡсти* В, *у-идшанкѡсти* Бо, *шѣнацно* Ор, *шѣњи* Ко, *шѣње* Ду, *шѣњега* Со, *идшанѣ* Кру, *идшанѣ* Па, *шѣсти* Брч, *шѣста* Бр, *шѣзбина* ГД, *у-шѣзбину* Се, *шѣшта* Ли, *шѣштиѣ* Ма, *шѣшту* Ов, *шѣшѡм* В, *чѣбар* Бо, *чѣбра* Ду, *чѣи* „чеп“ (исп. *чѣи* < *чьѣ*) Бо, *чѣиом* В, *чѣсти* ГД, *чѣсти-ти* Ли, *чѣсѡга* Па, *чѣстиш* (частити) Бр, *чѣстиш* Ко, *чѣстишо* Бра, *чѣстиш*/jjo Ду, Ко, Бо, *шѣв* В, Па, Бр, Ли, *шѣва* В, Бр, Ли, *шѣиш* У, Ов, Ко, Брч, Бо, Се, *шѣишѡм* То, *шѣинѡш* В, Па, Ли, *шѣинѣм* Бра, *шѣини* Ор, Со, Год, *шѣиш* В.

б) у наставцима:

(При распореду је узет у обзир савремени облик наставака — без обзира на порекло *ѡ* [да ли је од *ѡ* или од *ѡ*]). Због веће прегледности подељени су примери према врстама речи).

Именице:

-*ак*: *вѡсак* В, Ли, *вршѣк* Бр, *гѡсѣк* Брч, Бо, *десѣшѣк* Ду, *долѣзѣк* Ор, Год, Се, *дрѣжѣк* ГД, *изузѣшѣк* Ко, *кѣмак* (стеница) В, Со, Крњ, *крѣк* Бр, *кѡчѣк* Ов, *мѣчѣк* У, Тр, *мѣшѣк* Кру, Др, *мѡзак* В, Ли, *мѡмак* В, Ор, Ду, Па, Брч, То, Бр, Бу, Со, Ли, Бо, Се, Др, *ѣѣѣк* Па, *ѣѣшѣк* То, *ѣѣшѣк* В, У, Ду, Па, Ко, Бр, ГД, Со, Ли, Год, Крњ, *ѣѣсѣк* Бр, *ѣѣшѣк* Брч, *ѣѣшѣсѣк* Ду, Ма, *ѣѣшѣсѣк* Бра, *ѣѣшѣк* Брч, Со, Бо, *ѣѣшѣсѣк* Ко, *ручѣк* Ор, Па, Ко, Брч, ГД, Ма, Год, Се, *сѣсѣшѣк* Тр, Ли, *шѣрѣсѣк* (трешња дудова) Бр, *шѣрѣсѣк* Бра, То, Бо, *устѣшѣк* Ду, Брч, Крњ, *шѣшѣк* В, Бра, Ко, Год, Ли, *чѣш*/вршѣк В, Бра, Па, Бр, Ли, Год, *шѣшѣк* (пуж) В, Ко, Год.

-*ѡ*: *бѡдѡ* (обад) Ли, *Грѡѡ* Ма, Бо, *кѡшѡ* Со, Ли, Се, *мрѡвѡ* (мрав) Брч, Бр, Бо, *сѣшѡ* (пуж) В, Ду, Па, Ли, *ѣѣѣ* Ор, Ко, То, *чѣшѡ* ГД, Год.

-*ѡм*: *ѣѣѣм* В, Ду, Брч, Бр, Бо, *ѣѣѣм* В, Па, Ли.

-*ѡн*: *ѡѣн* В, Ов, Ду, Брч, Бр, Ли, *ѡѣн* Па, Бо.

-*ѡњ*: *ѣѣѣњ* (ковачница) В, Бр, Со, Ли, *ѡѣњ* В, Ов, Бра, Ко, То, ГД, Ма, Год, *ѡѣњ* В, Брч, Бр, *рѣжѣњ* Ко, Брч, Ли, Бо, *шѣжѣњ* В, Бр, *шѣжѣњ* Се, *шѣжѣњ* В, Ду, Па, Бр, Ли, *сѣжѣњ* Бр.

-*ѡр*: *ѣѣшѡр* В, У, Ор, Па, Бу, *ѣѣшѡр* Со, Ли, Год, Др, *Мѣшѡр* В, Ов, Ду, Ко, Бр, Ма, *ѡѣр* Брч, *Пѣшѡр* Бра, Ду,

То, ГД, Се, *иѣшар* (= таван, исп. рус. *иѣшерь*, чеш. *pater* ген. пл.) В, Бр, Ли, *свѣкар* В, Ор, Кру, Па, Тр, Брч, ГД, Со, Ма, Ли, Др, *цѹкар* У, Па, Ко, Бр, Крњ.

-аѣш: *лакѡш* В, Ов, Ду, Бр, Ма, *нокѡш* Па, Брч, Ли, Бо, *оцѡш* Ов, Кру, Бу, *рѡш* (ген. *рѡша*) Бра, Бр, Ли, Се, *вакѡш* В, Па, Ко, Брч, Бр, ГД, Со, Ли, Бо, Год, Крњ, Др, *фѡкѡш* (idem) В, Брч, Бр, Бо.

-ац: *вѣнѡц* В, Ду, Па, Ма, *врѡнѡц* Брч, Бо, *дѡлац* (вртача са лозом) В, Па, Бр, Ли, *Дѡлац* Ли, *ждриѣбѡц* Со, *жлѣко[в]ац* Брч, *зѹбѡц* Ли, *Зѹбац* Год, *извѡнац* (странац) Ли, *јѡзѡц* (јазавац) То, *јѡрац* Ов, *једѡнац* Па, Бр, *једѡнѡц* Бра, *јѣмац* ГД, *на-Шийку клѡнѡц* Бр, *Колашинѡц* В, То, *кѡлац* Бу, *кѡнац* Год, *Кѡѡац* Брч, *кѡшѡц* Бра, *на-Крѡшѡц* Брч, *крушѡц* (ситни снег у зрнцима) Па, *кѹка[в]ац* Ко, *лѡнѡц* Ор, *Лѡсѡ-[в]ац* Брч, *Лѡнац* (брдо) Ли, *мрѡшѡц* Брч, *нѡ[в]ац* У, ГД, Се, Крњ, *ошѡц* В, У, Ор, Бра, Тр, Брч, Бр, ГД, Бу, Со, Ли, Бо, Год, Крњ, Др, *ѡлац* Кру, *Пѣшро[в]ац* В, Ли, *Пѣшрѡ[в]ац* ГД, *Плѡменац* Бо, *ѡлашѡц* (онај који плаћа) Ли, *ѡлѡнѡц* (пијанац) Ду, Па, Бр, *Плѡшиѡцац* Брч, *ѡклѡѡц* Бо, *ѡрѡвѡц* Ко, *ѡрѡјорац* (бат од звона) Ду, *ѡрасѡц* Со, *свѣшѡц* То, *синѡ[в]ац* В, У, Ор, Ду, Па, Брч, ГД, Со, Ли, *скѡка[в]ац* Ду, Ли, *сѡѡрац* Кру, Бра, Тр, ГД, Се, *сѡѡвѡрац* Бр, *сѡѡлац* Ор, Бо, *сѡрѡнѡц* Ду, *сѡѡбѡц* (стуб) Ли, *ѡрѡ[в]ац* В, Па, Со, Бо, *на-увѡшѡлац* (наоколо) Па, *шѡнѡц* Бра, Бу, *шѡшѡѡрац* Брч, *шѡшѡѡѡцац* (ситни лопов) Ор.

Исп. и *сѡлаш* (ген. *сѡлѡша* < итал. *soldo*) Ли, Год, *бѣнаш* (ген. *бѣнѡша* < тур. *bend*), *чѡак* Па, Со, Брч, Ли, *чѡѡка* Се, Др, *чѡѡка* У, Ду, Крњ, *чѡѡче* Ор, Бр, ГД, Бо, *чѡѡку* В, Бра, Ко, Бу (начињено вероватно аналогијом према ген. *чѡѡка*: *чѡѡ[в]ац*, а затим и *чѡѡ[в]ац* *чѡѡ[в]ац*.)

Придеви:

-ац: *глѡшак* Бр, Се, *глѡѡак* Бр, *ѡѡѡнак* В (исп. и *ѡѡѡначица* „мерица од 3—4 литре“ Ли), *велѡчак* Бр, Со, *дѹгѡчак* Па, Брч, Ли, Др, *дѹжѡчак* Бр, Со, *дѹгѡчкѡи* В, *дѹгѡчкѡѡга* Брч, *зѹбѡчкѡи* Бу, *мњѡшѡчкѡѡме* (млетачкѡѡме) Ду, *мрѡшѡчкѡ* Брч.

-ан: *бѡлан* Ду, Бр, *бѡлан* Ли, *бѡлѡсан* Ко, Бо, *врѡѡѡдан* Па, *глѡдан* Ор, Со, *грѡдан* Крњ, *дѡсѡдан* Со, *дѹжан* Др, *здѡ[в]ѡлан* Ма, *зѡдан* Ли, *јѡдан* У, Бу, *крѡсан* ГД, *крѡшан* В,

кӯражан Бу, мѣран Ов, Ма, мрѣан Ли, нӯжан Ор, То, дѣ-
сан Се, бран Па, ѡ[в]одѣан То, ѡунольѣан ГД, сѣлан Год,
сиромѣан Бра, сѣѣан Тр, Ма, слѣбодан Кру, Бр, сѣдсобан Крњ,
срѣмоѣан Бр, срѣѣан Брч, Др, несрѣѣан (несрѣан, опасан)
Ду, Ли, ѡкоран (укорен) Па, ѡчѣван Бу, чӯдан Брч, Се, слѣчан
Ли, шлѣчан Бр.

-ѣн (< ѡхънъ): ѡлагѣан В, Брч, Ли, ѡлагѣно Па, Бо, Се,
ѡунѣан В, ѡунѣно Па, ѡунѣнога Бра, сѣѣан Бр, сѣѣана Год.

-ѣнѣ: садѣнѣ В, Бр, Ли.

-ѣшан: сирѣ[в]ѣшан (одебљао) Па, сирѣвашна Ду.

-ѣшнѣ: садѣшнѣ В, Бр, Ли (према данѣшнѣ).

-ѣр: бѣсѣар У, Кру, Тр, Брч, ГД, Ма, Крњ, дѣбар В, Ов,
Ор, Ду, Па, Ко, Бр, Бу, Со, Ли, Бо, Се, мѣкар Ор, Ду, Брч,
Год, Крњ.

Бројеви:

-ѣм: сѣѣм В, Ор, Па, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ли, Бо, Се,
Крњ, сѣѣан Со, сѣѣмнѣсѣ Ов, Ду, сѣѣндесѣ Бр, Крњ, сѣ-
ѣндесѣшӯ Год, сѣѣндесѣ То, ѣѣм Ов, Ду, Брч, Бр, Со, Ма,
Ли, Год, Крњ, Др, ѣѣмнѣсѣ Бра, ѣѣндесѣ Бр, Бо, Др,
ѣѣндесѣ Ду, Со.

-ѣн: [j]ѣѣан В, У, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Бу, Со, Ли,
Год, Се, Крњ, [j]ѣѣанѣшӯ Ду, Брч, Бо.

Заменице:

-ѣв: кѣкѣв В, Бу, кѣкѣв Брч, Ли (обично кѣкѣв, исп. тач. 20),
ѣкѣкѣв В, ѣѣкѣкѣв Брч, Бо, ѣѣкѣкѣв Брч, ГД, Ли, Бо, свѣ-
кѣкѣв Ор, Др.

в) у прилозима:

данѣс В, У, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со,
Ма, Ли, Бо, Год, Се (исп. и данѣшнѣ), ноѣс Бр, неѣс (ноѣс),
У, Бу, Се, вечерѣс (ретко) Ма, онѣмадне Па, Ма, Ли, онѣмадна
(обично) В, Ду, Па, Бр, Бу, Ли, дѣшолан Па, Ли, ѣшолѣ В, Бр,
ѣшолан Брч, Год, Крњ.

г) у префиксима и предлозима:

бѣѣднѣ В (=бѣдѣнѣ), Бѣѣднѣца (=јама) В, Па —
ѣѣбрѣш Бр, ѣѣбрѣсмо В, ѣѣбрѣше Па, ѣѣбра ГД, ѣѣгнѣш
Брч, ѣѣгнѣше Крњ, ѣѣгнѣ Бо, ѣѣгнѣла (ѣѣгнѣла) Ко, ѣѣ-
шкѣла У — ѣѣвѣш Ду, ѣѣвѣ Ма, ѣѣвѣло Бу, ѣѣвѣла Брч,
ѣѣрѣш-се Ов, ѣѣрѣ-се Бр, ѣѣрѣ-се Ли, ѣѣсѣ Ко —

одѣбили То, одѣбиле В, одабѣ Бра, одагнаѣ Ли, одагнаѣ Со, одѣгнаѣ В, одазвѣ[ш]-се Па, одѣгѣш Ор, одѣгѣм Се, одѣгѣо (умро) В — разабраѣш Тр, разабраѣмо Па, разѣгнаѣ Ду, разѣгна Год, разѣгна В, разѣгѣм ГД, разѣгѣли Ли — сабѣш Др, сабѣѣли Се, савѣш Др, сѣвѣли Ли, савѣла Бо, савѣ Кру, Ду, Па, Ли, сѣви[ш]-се Ко, Со, сѣгнаѣ У, сѣгна То, сѣгнаѣ Ма, сѣждѣни Бу, сѣгнѣ[ш]-се Ов, Крњ, сѣгнѣ-се Бр, сѣгорѣш Со, сѣгдрѣ Кру, сѣгорѣ[ш]-се В, Бр, сѣгрѣшѣш Ор, сѣгрѣшѣла Бра, сѣзнаѣ Год, сѣзнаѣмо Се, сѣзнаѣли В, сѣзѣш Др, сѣзу[ш]-се Тр, сѣкрѣш Бо, сѣкрѣм Брч, сѣкрѣ Ов, сѣкѣшѣш То, сѣкѣшѣше Ко, сѣ[м]нѣш (самлети) Бр, самнѣно Бра, сѣ[м]нѣвѣна Ду, самнѣо Ли, самнѣли В, сѣсѣ[в]ѣшѣш Ма, сѣсѣ[в]ѣшѣла Бу, сѣшрѣш У, сѣшрѣ-се Па, сѣшрѣшѣш Бр, сѣшрѣ[в]ѣ Се, сѣшрѣвѣ Год, сѣшрѣвѣ То, сѣшрѣла Крњ — узаврѣш Брч, узаврѣла Бо, узаврѣо В, Ма.

крозѣ-село Бр, Год, ѣрозѣ-село В, ГД — низѣ-сѣрѣну У — ѣрѣдѣ-мнѣм В, Ду, Па, Бр, Ли, Бо, Се — сѣ-мнѣм В, Ор, Кру, Па, Брч, ГД, Ма, Год, Крњ, Др, сѣ-женѣма То, сѣ-сѣвѣма Ко, сѣ-сѣврѣ Ли, сѣ-сѣврѣ Бр, сѣ-сѣрѣжѣ Ов, сѣ-сѣдѣ-лѣ[в]ѣ Со — узѣ-сѣрѣну Бу, узѣ-Сушѣрман Бра.

19. У извесном броју речи замењен је полугласник у неким селима са *a*, док се у другима чува *ǣ* (поред *a*):

бѣш В, Бр, Ли, Год, Крњ, Др;

вѣздѣ В, Год, *вѣздѣа* ГД, Ли — *вѣздѣх* Брч, *вѣздѣв* Бо, *вѣздѣа* Бр;

лѣв В, Брч, Год, *лѣф* Па, *лѣва* Ли, Бо, *лѣ[в]ом* Бр, *лѣ[в]ѣ[в]ѣ* Ма — *лѣвѣ* Брч;

мѣч Ду, *мѣча* Год, *мѣчем* Брч, *мѣчеви* Ли — *мѣч* В, Ду, *мѣчем* Па, *мѣчеви* Бр, *мѣчевѣ* Ли, (сѣда[м] *мѣчевѣ* - су бѣли у - кѣну Лѣлѣнѣ, иначе редовно *мѣчевѣ*);

ѣдѣшрѣ[в]ѣа В, Ли, *ѣдѣшрѣ[в]ѣу* Бра, Се, *ѣдѣшрѣвѣ* Брч — *ѣдѣшрѣ[в]ѣу* Бр, *ѣдѣшрѣвѣ* Бо, *ѣдѣшрѣ[в]ѣ* Ду;

рѣж Год — *рѣж* Ду, Па, Ли, *рѣжи* В, Бр *рѣжѣни* лѣб Ду, (обично *рѣж*, *рѣжѣни*);

сѣбѣа В, *сѣбѣ* Со, *сѣбѣу* Бо, *сѣбѣом* Год, *сѣбѣ* Ли, *сѣбѣлѣ* Бра, Год, *сѣбѣлице* (лише перунике) Ли — *сѣбѣа* Па, Брч, *сѣбѣу* В, Ли, *сѣбѣом* Год, *сѣбѣлѣ* Бра, Ли, *сѣбѣама*

Брч, *сабљаник* (човек који носи сабљу) Бр, *сѣблица* (перуника) В, *сѣблице* Бр;

са[в]љеш В, Па, Со, *са[в]љеша* Ду, *са[в]љешом* Бо, *са[в]љеши* Брч, Ли, *сављешѣ* Бр, *савјеш* Ли, Год, *савјеша* Брч, *савјешу* Бо, *са[в]љешник* Бр, *са[в]љешника* Ко — *са[в]љеш* В, *сѣ[в]љешан* Бра;

шамњан Крњ, *шамњаном* Др, *шамљан* Крњ, *шамњана* Ли, *шамљана* ГД — *шамњан* Ду, Со, Ли, *шамњана* В, Ли, *шамњаном* Па, Бр, *шамљан* Бр (<thymiana);

шачно В, Ду, Па, Со, Ли, Год, Се — *шачно* Брч, Бр, Бо, Ли (обично *шамјн*).

Као што се види, готово све ове речи обележавају културне појмове тако да су могле доћи са стране (из суседних говора или из књижевног језика). Од речи из свакидашњег речника забележио сам са *a < њ* свега једну: *бѣш*¹⁾.

20. У знатном броју речи јавља се секундарно *а* — као што сам већ поменуо, пре свега на месту етимолошког *a*. (У заградама наводим облике са *a* само за она села у којима нисам могао утврдити паралелни облик са *а*).

а) *а* на месту старијег *a*:

бајшина Па, ГД, *бајшинѣ* Со, *бајшину* В, Ду, Со, *бајшинѣм* В, Ко — *бѣга-ми* Па, Брч, Бр, Ма, Ли, Год, Се (обичније *бѣго-ми*) — *Дабано[в]ић* Ли, *Дабано[в]ићи* В, *Дабано[в]ић* В, *Дабанѣ[в]ић* Год, *Дабанѣ[в]ићу* Бр, *Дабано[в]ић* Па, *Дабанѣ[в]ићѣ* Год (презиме изведено од *Даба*, а ово од *Дабѣцѣ*) — *дѣнѣк* В, Ду, Па, Брч, Бр, *дѣнка* Со, Ли, Бо, *дѣнци* Крњ, *дѣнѣкѣ* Др — *дѣну* да виђу (дај) В, *дѣнѣ* (дадне) Па, Бо, *дѣнѣмо* В, Се, *дѣни-му* Бр, Ли — *даро[в]ѣш* В, Ли, *дарѣм* Бр, *дарѣѣ* Бра, *даро[в]ѣ* Па, Ма, Год, *даро[в]ѣла* Со, *даро[в]ѣли* Ду — *дарѣмѣ* (даровно) В, Па, Бр, *дарѣ[м]нѣга* Ду, Брч, *дарѣмѣме* Ли, *дарѣмѣ* Ли — *зѣ[д]нѣ* Ду, Год, *зѣ[д]нѣга* Па, Бо, *зѣ[д]нѣем* Брч, *зѣ[д]нѣ* Ду, *зѣ[д]нѣ* Ли, *зѣ[д]нѣѣ* (заднѣѣ) В — *кѣкѣв* В, Па, Брч, Со, Ли, Год, *кѣква* Ду, Бо, *кѣкѣв* Ли, *нѣкѣкѣв* Па, Со, Ли, *нѣкѣква* В, Бр, *нѣкѣкѣвѣ*, То, *нѣкѣкѣв* В, Брч, ГД, *нѣкѣкѣѣга* Бр, Ма, *нѣкѣкѣѣѣ* (никакѣѣѣ) Ко, *нѣкѣкѣвѣ*

¹⁾ Интересантно је да за **бѣш* не знају ни други црногорски говори, исп. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат* 8.

Бра, *нйкквй* В, Па — *лѣв* (лавеж) Бр, *лѣвѣж* Бра (али *лѣ-
јѣши*) — *лѣком* Ду, Брч, ГД, Бо, Се, *лѣкомием* В, Па, Год, *лѣ-
коми* Бр, Бо, *лѣкомиема* Ли, *лѣкома* Ду, *лѣкомац* Брч, *лѣ-
кѣнца* (лакомца) В, *лѣкѣнцу* Ли, *лѣкѣнцом* Бо, *лѣкомацѣ* Ду —
лѣкомица (левак за претакање вина у мешине) В, Ли, *лѣкомицѣ*
Па (поред *лѣкомица* Год) — *мрѣз* Па, Со, *мрѣзу* Бо, *мрѣзо[в]и*
Ли, *мрѣс* (idem) Крњ, Др (поред *мрѣз* В, Ду, Брч, Бр) — *ѡбѡдѡвѡ*
В, Па, Брч, Бу, Ма, Ли, Бо, Год, *ѡбѡдѡвѡйца*
Па, Ли, *ѡбѡдѡвѡйце* В, Брч, *ѡбѡдѡвѡйци* Год, *ѡбѡдѡвѡйцѣ*
Бра, *ѡбѡдѡвѡйцѡм* Бо — *ѡ[в]ѣкѡ* Па, Брч, Ли, *ѡнѣкѡ* Бр, Се, Ли,
(поред *ѡ[в]ѣкѡ* В, Год, *ѡнѣкѡ* Ма) — *рѡчѣн* В, *рѡчѣна* Бр, *рѡчѣнѣма*
Ду, *рѡчѣнѣца* Па (поред *рѡчѣн* Ли, *рѡчѣни* Год, *рѡчѣнѣ* Брч) —
сѡкѣ Па, *сѡкѡга* Се, *сѡкѡме* Бр, *сѡкѡко* Па, *сѡкѡкѡв* Ли, *сѡ-
кѡкѡ* Бр, *сѡкѡшо* В, Па, *сѡкѡчега* Бр, *сѡкѡчѣму* В, Се (поред *сѡкѣ*
Год, *сѡкѡга* Ма, *сѡкѡ* Бра, *сѡкѡкѡв* Бо, *сѡкѡшо* Год) —
Цѡрѣгрѡд В, Год, ис-*Цѡрѣгрѡда* Ли, *цѡригрѡцкѣ* Бр, *цѡригрѡц-
кѡга* У, *цѡригрѡцкѡ* Па, *цѡригрѡцкѡга* Па (обично *Цѡрѣгрѡд,*
цѡригрѡцкѣ) — *чѣс* В, Ду, Ли, Се, *чѣса* Па, Брч, Бо, у-злѣ-*чѣс*
Бу, Год, у-жлѣ-*чѣс* Па, у-дѡбрѣ-*чѣс* Брч, Со, у-дѡбѡр-*чѣс* В,
чѣс-прѣѣ В, Бра, *чѣс-прѣѣд* Бра, *чѣс-прѣѣ* Ли, пѡћи *чѣсом*
Па, Бр, Крњ, дѡћи *чѣском* В, причѣкѡ *чѣском* Ли, *чѣсло[в]ѡц*
Па, Ли.

б) *ѡ* на месту странѡга а :

ѡѣши[ш]-се (срести) В, *ѡѣши[ш]-се* Бр, *ѡѣши-смо-се* Ма,
Ли, *ѡѣши-ли-су-се* Па (исп. итал. battere) — *ѡкѣш* Па, Бр,
ѡкѣша Бо, *ѡкѣшѡм* Год, *ѡкѣша* Бр (поред *ѡкѣш* В, Ли, *ѡкѣш*
Ма, исп. арап. vakut) — *Дѡмѣдн* Па, *Дѡмѣдна* Бу (исп. Da-
tianus) — *Дѡнѣле* В, Па, Брч, Ли, Бо, Год, *Дѡнѣло* Ду, Па,
Бр, *Дѡнѣла* Ду, Брч, *Дѡнѣлу* Бр, Се, з-*Дѡнѣлом* Бра, Ко,
Дѡнѣл Па, Год, *Дѡно* В, Ду, Бр, Брч, Ли, Бо, из-*Дѡнѣло[в]ѡ*
Грѡда Год, у-*Дѡнѣло[в]ѡ* Грѡд Бр (исп. грч. Daniël) — *ѣѡ[в]ѡ* В,
Па, *ѣѡ[в]ѡла* Бр, *ѣѡ[в]ѡлѣ* Ма, *ѣѡ[в]ѡлѡ* Па, *ѣѡ[в]ѡлѡй* Бр, *ѣѡ-
[в]ѡлѡѣ* Бра, *ѣѡ[в]ѡскѡ* Бо (поред *ѣѡ[в]ѡ* Брч, Ли, *ѣѡ[в]ѡла* Крњ,
ѣѡ[в]ѡле Др, *ѣѡ[в]ѡлѡ* ГД, *ѣѡ[в]ѡлѡѣга* Се, *ѣѡ[в]ѡлѡ* Ли, *ѣѡ[в]ѡ-
лѡѣме* То, *ѣѡ[в]ѡ[л]скѣ* Год, исп. грч. diávolos) — *конѡк* В, Па,
Бр, Бо, Год, *конѡка* Бра, Год (исп. осм. kopak) — *манѡш*
В, Бр, Год, *манѡ* Па, Со, Ли, *манѡла* Се, *манѡло* Бр,
Крњ, *манѡ[в]ѡло* Ов, *манѡмѣнѡш* „нестатица“, В, Па, Ли,

манкамѣнѣши Бр (исп. итал. mancare) — *мѣкар* В, Па, Брч, Бр, Со, Ма, Ли, Год (исп. грч. makári) — *масѣш[j]о* Ов, Ко, Брч, *машѣла* Ду, Ма, Се (исп. млет. maštelo) — *ишѣша* „бакрени лонац“ В, Бр, Бо, *ишѣше* Бр, *ишѣшу* Па, *ишѣше* Бра (поред *ишѣша* ГД, Ли, исп. млет. pignàta) — *шамѣн* В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год, Крњ, Др (исп. тур. tapan) — *згѣр* В, *згѣр* Бр, Год, *згѣр* Ду, Брч, *згѣра* Бо (исп. маџ. az agár).

У *цѣкар* (< млет. zusaго) имамо преношење суфикса *ар* (исп. ген. *цѣкра*); исп. и *шѣбмка* В, Бра, Ма, (ређе *шѣбмка*).

Напомена. У *бѣйиш* (ударити) Ли, *бѣи-га!* В, Год, *бѣ-иш[j]о-га-[j]е* Па, Ма, *бѣйи-ли-су-га* Бр, којему нисам могао да утврдим етимологију, стоји *ѣ* према *а* у другим неким говорима. Исп. и *бигѣр* (псето) Брч, Бр, Бо, Ли, *бѣгар* Год, *бѣгара* (фем.) Па (иначе је обично *бѣгара* „кучка“ В, Ма) и *кѣдане* (свилене бубе) В, Ли, *кѣданице* Ду, *кѣдѣнице* Па које је такође тамно¹⁾.

У неким од поменутих речи је *ѣ* сасвим обично (исп. многобројне потврде за *бѣшина*, *даро[в]дѣш*, *кѣкав* и др.), док у другим преовлађује *а*. Све су међутим у облику са *ѣ* познате или на целом подручју или бар у неколико села. У речима које ћу сад навести употребљава се *ѣ* у знатно мањем обиму: оно се по правилу ограничава на поједина села, а и у њима се употребљава поред обичнијег *а*.

в) спорадично *ѣ* за *а*:

бѣчи тѣ (баци) Па, *избѣчимо!* Крњ, *избѣчићу-те* Бр — *врѣже* Брч, Бр, Бо, *врѣгу* (ређе) Па — *гѣра* (гаров) Ма, *гѣрѣња* (гарав пас, во, човек) Па, *гѣроња* Бр, *гѣроњу* Со — *дѣкѣко* Крњ (књижевна реч) — *дѣлѣко* Бр, Па — *дѣш* Крњ — *дѣсѣдан* Па, *дѣсѣдно* Бр, *дѣсѣднѣје* В, *дѣсѣдѣш* Ли, *дѣсѣдѣјо* В, *дѣсѣдѣли* Бр — *дѣсѣѣ²⁾* Крњ — *жѣ* (жао) Со — *Жѣбљѣк* Ли, *Жѣбљѣк* Бр, *жѣбљѣкѣ* Па — *јѣгње* Па, *јѣгњад* Бр, *објѣгњила* (ојагњила) В, Па, *објѣгњеница* Бр, *збљѣгнѣ* (бременита овца)

1) Остали црногорски говори знају за *бѣйиш* и *бѣйиш* (реч је можда ономатопејска). *бигѣр* и *кѣдане* нисам могао уопште наћи у нашим речницима.

2) < до *сѣша* или до *сѣшѣ*, исп. A. Vaillant, *La Langue de Dominko Zlatarić* I, 257.

В, Ли (исп. и *обљегница* Год) — *озвѣ[ш]-се* Па, Бо, *дзвѣли-се* Брч, Бр, Ли — *на-јѣде* удѣријо Год (иначе увек *јѣде*) — *јѣребица* Па, *јѣребицу* Бр — *ѣреѣлѣз* Со — *мѣк-на* кѣнац Год, Крњ (иначе је реч *мѣк* непозната) — *мѣслина* Бр, *мѣслине* Со, *машлинѣда* (маслинова шумица) Па, *мѣслинѣк* Бр — *мѣз* (маст) В, *мѣзи* Па, Год, *мѣзнѣ* Бр, *мѣси* Год, *мѣси* Крњ, Др — *мѣ[н]чѣд* Па, *мѣ[н]чѣди* Брч — *мѣја* Па, Бра, Ли, Крњ (врло често у причању) — *ѣмраза* Па, *ѣмразѣ* Бр — *оѣашљѣвѣ* крѣва (која се задовољи с мало паше) Па — *нѣбољѣ* (најбољи) Па, *нѣбољѣме* Бр, *нѣвиши* Па, *нѣмањѣ* Со, *нѣмањѣ* В — *од-нѣ-ши[ј]ѣ* Па — *ѣдмѣ* Брч — *ѣѣко* Бр, *нѣѣко* Год, *Оѣѣѣ* (опасно место на реци испод Брчели) Па, Бр, *ѣѣско* Бр, *ѣѣшиѣга* Па, *оѣѣниѣје* Ор, *оѣѣниѣме* Па — *сѣд* (расад) Па, *сѣда* В, *рѣсѣд* Па, *рѣсѣдник* Ма — *сиромѣвѣ* (сиромаша) Ма — *склѣѣљѣла* Со — *Сѣѣна* Сѣ[в]о[в]ѣ Па, *Сѣѣне!* Бр, *Сѣѣница* Па, *сѣѣни* мѣло Ма — *шѣмо* Со, Бр, *ѣшѣмо-се* Па, Ма, Ли — *шѣш* Па, да-*шѣм* Брч, *шѣње* Бр (ретка реч) — *чѣшу* Па, *чѣшица* Бр, *чѣшице* Ма.

Бѣр Бо, *бѣрскога* Бр, *Бѣранка* Па (исп. лат. *Antibarium*) *бѣре* (бар, барем) В, Па, Бр (исп. перс. *bâgī*). — *бѣрѣѣре!* (барѣѣре!) Бр, Ли — *бѣрабѣр* „једнако“, „свеједно“ Ма, *бѣрабѣр* Па (обично *бѣрабѣр*), *избѣрабѣрѣ* „изједначио“ Па (исп. тур. *beraber*) — *Јѣна* Па, *Јѣнѣ* Бр (исп. *Anna*) — *мѣ* Крњ, *мѣ-зѣбога* Бр, Год (исп. итал. *ta*) — *манѣш* (махнит) Бр, *манѣша* Па, *манѣшац* Ма (нејасно, исп. грч. *manita*) — *сѣдмѣк* Па, *шѣомѣк* Бу, *сѣдмѣка* Па, *шѣдмѣком* Ду (исп. итал. *stomaco*).

Исп. и наставак *-ѣ* место *-ѣ* у парт. перф. глагола VI Белићеве врсте:

боло[в]ѣ-сам Брч, Бо, *ѣобѣкѣ-сан-се* Ма, кѣме-си тѣ *дѣ?* Бр, *дѣ-са[м]-му* Па, *ѣрѣдѣ-сам* Ма, *окидѣ-сам* Па, *ѣзвѣ-сан-се* Бр.

г) Доста сам пута ма месту етимолошког *а* забележи вокал који је био отворенији, тј. ближи вокалу *а* од просечног *ѣ* у изговору истога лица (бележим га са *ѣ*):

дѣ-и пѣташ Се, *шѣлијо-сѣ* Бр, *кѣмен* Крњ, *уфѣшѣли* Се, *Сѣѣница* Крњ, *нѣка-га* Ор, *гласѣ* Крњ, *ѣокидѣ* Бр, *мѣрѣ* Па, *рѣчѣ* Брч, *срѣчунѣ* Се итд.

(О -а место -а у прилозима исп. код Прилога.)

Иако већина наведених примера претставља само индивидуалне или у најбољем случају локалне склоности, ја их ипак бар делимично објављујем — број записаних примера је нешто већи —, јер јасно показују како је колебање у употреби *а* и *а* у етимолошки оправданим случајевима доцније могло захватити свако *а* без разлике на порекло, акценат, квантитет и сл. У неким је примерима (*Жабљак, јабње, јаребица, нџ-* и сл.) на прелаз *а > а* могао утицати и суседни сугласник, а неке су могле ући из других говора.¹⁾

21. На месту других вокала стоји *а* ређе:

брагадйер Па (обично *бригадйер, брегадйер*) — *увануш* В, Бр, *уванујо* Ли, *уванула* Год, Др, *увануло* Крњ, *уфанујо* Па, *увџла* Ма, *увџло* В, Брч (поред *увенуш, уфенуш*) — *врџска* (мекетање козе) В, Брч, Бо, *врџскѣ* Па, *врџску* Ду, *врџсџк* Бр, *врџшиш* В, Ду, Па, Бр, Бо, *врџшишѣ* Брч, Год, *фрџска* (*idem*) В, Па, *фрџшиш* Па (поред *врџешш*) — *йомануш* В, да *йоманџмо* Бра, *йоманусмо* Крњ, *йоманујо* Па, *найоманџм* Ли, *найоманџ* Бр, *йоманџ[в]аш* Ду, *йоманују* Год (поред *йоменуш*, исп. помџнџти) — *йонадй[ј]оник* В, Па, Бр, Ли, *йонаџџ[л]ник* Ли (поред *йонеџџлник*, исп. дијалекатско пџндџлак, чеш. pondělí) — *шасшамџнаш* В, Па, Бу, Ли, *шасшамџнаша* Ма.

а поред *е*, *а* забележио сам у *јагуља* В, Па, *јагуље* Бр, *јагуља* Год — *јасика-[ј]*е мџџра (непотпуна) Па, Бр — *ма-нџша* [погџча] „буџава“ Ли (исп. тач. 40).

Необично је *кадџч* „бадањ, доле ужи, а горе шири“ Бу (поред *кадуч* Па < арап. caduz).

У *наџџс* (ноџас) дошло је *а* аналогјом (исп. тач. 40).

Усамљене случајеве претстављају:

йрийџ (обично: припео) Па, *уџа* (узео) Бр, **умарџ* Крњ (обично *умарџ*, исп. тач. 63).

22. У једном чланку²⁾ покушао је г. Московљевић да познату особину лумбардског говора „померање основног

1) Тако сам на пр. у Ли чуо где се потсмевају Кучима, јер говоре *мџслине*.

2) Вокализам лумбардског говора. Белићев зборник (1937) 102—104.

акустичког утиска скоро свих самогласника у правцу самогласника *e*“ доведе у везу са источноцрногорским изговором „полугласника“ као *ɔ*. При том се, поред осталог, позвао и на мој опис „полугласника“ у васојевичком селу Трепчи¹⁾.

Овде је, мислим, по среди неспоразум. Мени лично је изговор лумбардског *ɔ* непознат, али — бар колико се може судити према Московљевићеву опису који, истина, није довољно јасан — оно претставља неки необични, да не кажем егзотични самогласник, са нарочитим, иначе нашој гласовној системи непознатим артикулационим особинама (о акустичком утиску не каже се ништа одређеније). Васојевички рефлекс полугласника је међутим, како сам ја то увек нарочито истицао, обично предње *a*, односно (у Трепчи) врло отворено *e*, те према томе нека физиолошка веза између лумбардског и васојевичког гласа не би уопште ни постојала. Друга, не мање важна разлика је у употреби оба гласа: у Васојевићима ограничава се *ɔ* на место старог полугласника — број примера у којима замењује неки други вокал је незнатан²⁾. У Лумбарди изговара се међутим *ɔ* првенствено на месту *дузога a*, без разлике каквог је порекла, а на месту осталих вокала (и краткога *a*) је ређе³⁾. Врло је, дакле, вероватно, да имамо посла са самосталним развитком $\bar{a} > \bar{ɔ}$, који је доцније могао захватити и понеки други вокал⁴⁾.

¹⁾ Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића II (1935) 14.

²⁾ Узгред напомињем да је пример *увешииш* (ухватиш), на који се Московљевић позива као на доказ да се у Васојевићима и етимолошко *a* изговара као *ɔ*, нетачан: у Васојевићима се каже *уфдџиш*. Исто је тако нетачно Московљевићево тврђење да у ген. пл. и парт. перф. „полугласник није непосредно претходно данашњој његовој замени“ (о с. 103). Као што је опште познато, дошло је *-ǣ* у ген. пл. аналогијом из лок. пл., док је у парт. перф. постало контракцијом од *-ǣl*. У оба случаја претставља, дакле, *ɔ* пројужење првобитног полугласника (у другом чак и директно).

³⁾ К у ш а р у свом опису лумбардског говора, израђеном пре 40 година (*Nastavni vjesnik* III, 1895, стр. 324) каже изреком, да *ɔ* стоји на месту (првобитно) дугог *a*.

⁴⁾ Исп. А. Б е л и ћ, *О чакавској основној акценџуацији* 28. (Глас Српске краљевске академије CLXVIII). По њему треба порекло лумбардском *ɔ* тражити у акустичком утиску што га је затворено *a* осталих корчуланских говора изазвало код претставника лумбардског говора који су првобитно изговарали чисто *a*.

Оба ова разлога говоре, држим, довољно убедљиво против Московљевићеве претпоставке, да су становници Лумбарде особине свога вокализма донели из Васојевића. Не сматрам чак вероватном ни везу са неким другим црногорским говором, у којему је прелаз $a > a$ узео већега маха, све дотле док не би пошло за руком доказати неку принципску везу између оба појава. Прост факат да се један вокал у два иначе потпуно различита говора развио *делимично* у сличном (?) правцу не доказује још ништа.

Ћ

23. Због знатних неслагања која у том правцу постоје међу описивачима појединих ијекавских говора посветио сам нарочиту пажњу изговору *дугога јаџа*. Спор се, као што је познато, углавном своди на три тачке¹⁾:

- а) двосложен или једносложен (дифтоншки) изговор;
- б) квантитет другога компонента (да ли је *e* дуго или кратко);

в) постојање прелазног консонанта (да ли *и* прелази директно у *e* или између њих постоји прелазно *ј*, односно *ј*).

Морам одмах истаћи да поменута отступања код појединих аутора потичу само до извесне мере отуд што се Ћ не изговара свуда једнако — иако извесног колебања може бити чак и у изговору истога лица. Али, с друге стране, треба имати на уму, да оваква испитивања траже од посматрача извесно искуство са којим нису располагали сви описивачи наших говора.

24. Као и у осталим ијекавским говорима, односи при изговору *дугога ѓ-а* нису ни издалека тако прости као што би изгледало према нашем књижевном правопису. Треба пре свега разликовати три групе случајева:

¹⁾ Исп. о том код Решетара *Zur Aussprache und Schreibung des Ѓ im Serbokroatischen* (Archiv f. slav. Philologie XIII, 591—597) и *Der Stok. Dialekt* 87—90, где резимира и допуњује своја ранија опажања. Нека од Решетарових тврђења исправио је А. Б е л и ћ у свом приказу овога дела (Rocznik slawistyczny I, 191—192). Интересантне су и напомене О. Б р о к а (*Очеркъ фиџіологіи славянској рѣчи* 186). Он је при описивању мостарског изговора дошао до закључака који се само до извесне мере слажу са Решетаровим.

а) Под акцентом — то може да буде само \wedge исп. Акценат — изговара се дуго јат често као $\underline{цѐ}$; при том може $\underline{ц}$ да буде дуже или краће, а у вези с тим може се и акценат до извесне мере преносити на њ, али је важно да изговор остаје једносложан (дифтоншки).

Акценат се може и потпуно пренети на $и$ које тиме постаје носилац слога; $е$ се насупрот томе скраћује, а у ређим случајевима постаје чак и несложно. Имамо, дакле, опет више-мање једносложни изговор само са акцентом на првом слогу: $\underline{иѣ}$, $\underline{иѣ}'$). И ту може $е$ да буде дуже или краће, али се разлика између $\underline{иѣ}$ (односно $\underline{иѣ}$) и правог двосложног $\underline{иѣ}$ врло лепо примећује (на пр. при поређењу са речима као *биѣм*, *криѣм* које се обично изговарају без $ј$). То је најобичнији изговор акцентованог дугога $\underline{ѣ}$ -а.

Може се, најпосле, иако ређе, сваки вокал да изговори и засебним експираторним ударом, чиме изговор постаје двосложан: $\underline{иѣ}$. У том случају јавља се каткад и прелазно $\underline{иѣ}$: $\underline{иѣ}$ ($\underline{иѣ}$).

Ову двојност у изговору ($\underline{цѐ}$: $\underline{иѣ}$) примећују и школовани домороци који су ми на неколико места (у Па, Брч, Год) скретали пажњу да се код њих поред књижевног *лијей*, *лијек*, *сијено*, *шијело* и сл. (тј. у ствари *лиѣй*, *лиѣк*, *сиѣно* *шиѣло*) говори и *лиѣй*, *лиѣк*, *сиѣно* *шиѣло* (= *лиѣй*, *лиѣк*, *сиѣно* *шиѣло*) — пошто је наиме $и$ у групи $\underline{цѐ}$ по правилу врло кратко, добива се утисак $ј^2$).

Употреба појединих изговора зависи од начина говора и положаја у речи: при истицању и уопште при пажљивијем говору је изговор $\underline{иѣ}$ ($\underline{иѣ}$) чешћи него при мање пажљивом, у речима од једнога слога сразмерно чешћи него у вишесложним (исп. *лиѣй*: *лиѣй*), на крају речи чешћи него у средини (*двѣѣ*, али *двѣѣ* *жѣне*); исто је тако у акцентованим слоговима $\underline{иѣ}$ чешће него у неакцентованим (*лиѣй*: *иѣлиѣй*) и сл.

¹⁾ Иако $е$ по праву не постаје консонантско, оно је ипак тако кратко да се, нарочито при поређењу са двосложном групом $иѣ$, добива утисак дифтонга. Пошто је разлика између $\underline{иѣ}$ и $\underline{иѣ}$ врло мала, ја све забележене случајеве транскрибујем једнако (са $\underline{иѣ}$).

²⁾ Исп. са тим Белићево опажање да се књижевно *вијек* у неким ијекавским говорима изговара *вијек* (Rocznik slawistyczny I, 192).

— Јављање прелазног *ј* подлеже општијим условима о којима исп. главу о секундарном *ј*, где је, поред осталог, објашњено због чега се *ј* може јавити само при двосложном изговору.

Напомињем да у пракси разлике између појединих изговора нису тако велике као што изгледају у писму и да постоје и прелазни облици, тако да је посматрач више пута у недоумици: да ли је изговор једносложен или двосложен (исп. примере са *јѐ*), да ли је *е* дуго или кратко¹⁾, постоји ли *ј* или не постоји, па чак и да ли је акценат на првом или на другом компоненту.

б) Неакцентовано $\bar{\text{ѝ}}$ изговара се као *џѐ* или (ређе) као *јѐ* или *џ[ј]ѐ* (двосложно).

в) Засебну групу чине наставци придевско-заменичке промене; у њима је $\bar{\text{ѝ}}$ — било оно акцентовано или не — увек двосложно са нормално кратким првим и другим компонентом, дакле *џ[ј]ѐ* (под акцентом), односно *џ[ј]ѐ* (неакцентовано). Двосложно је акцентовано $\bar{\text{ѝ}}$ и у прилозима типа *шудџ[ј]ѐн*, док је неакцентовано (*кудџѐн*) по правилу једносложно.

25. $\bar{\text{ѝ}}$ под акцентом.

$\bar{\text{ѝ}}$ = *џѐ* (*јѐ*):

бџѐле Крњ, *бџѐлѐме* Ор, *бџѐда* Со, *брџѐг* Ду, *брџѐгом* В, *брџѐста* Бо, *вџѐк* Год, *вџѐће* То, *врџѐдну* Се, *грџѐх* Па, *грџѐв* В, Ду, Па, Бр, *дџѐлим* Ма, *одџѐљен* Ли, *џодџѐлѐ* Ду, *ојре-дџѐлимш* Ор, *дџѐше* В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Крњ, *дрџѐво* Ли, *дрџѐн* Па, *одрџѐше* Др, *ждрџѐбе* Се, *ждрџѐло* Па, *зайовџѐдау* (заповедају) Бо, *зџѐзду* ГД, *здрџѐва* Бр, *зџѐва* Ко, *џџѐви* Брч, *џџѐвѐ* Ов, *џџѐгаше* Кру, *лџѐи* Со, *џџѐи* ГД, *џџѐио* В, Ов, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Ма, Ли, Год, Се, Крњ, Др, *џрилџѐџим* У, Тр, *џре-џџѐгау* (прелетају) Брч, *џџѐчи* Год, *изџѐџни* Ма, *одџѐџни* Бра, *замџѐсимо* Брч, *мџѐх* В, *мџѐв* Бр, *мџѐва* Ду, *мџѐша* Ко, *из-мџѐшано* Др, *нџѐм* Ов, *нџѐсам* В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, Бр,

¹⁾ Ако се пореде речи као *џрџѐвџрно*: *џрџѐвџрно*, *џрџѐлџз*: *џрџлџз*, које се употребљавају у облику са *ѐ* и са *јѐ* (исп. ниже), примећује се да *е* ни у случајевима као *јѐ*, *јџ* није потпуно дуго, него би се пре могло назвати полудугим.

ГД, Со, Ли, Бо, Год, Се, *нцѣсмо* В, Ов, Па, То, Бу, Ма, Ли, Крњ, *нцѣште* Бра, Тр, То, Др, *нцѣсу* В, Ду, Па, Ли, Бо, *ѿобцѣдѣ* То, *ѿрїѣд* В, Па, Ко, Брч, Бо, Се, *наѿрїѣд* В, Ор, Ду, Бр, Со, Ли, *осѿрїѣд* В, Ов, Ко, Бу, Ма, *сѿрїѣда* Па, То, ГД, Год, *ѿрїѣкѿ* Кру, *заѿрїѣчї* (затвори дрветом врата) Ор, Со, *ѿрїѣшња* Бр, *рїѣшко* ГД, *рїѣка* Се, *рїѣч* В, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Ли, Бо, Др, *рїѣчи* В, Ор, Па, Ко, Бр, Ли, Год, Се, *сѣсвѣѣм* Ли, *свѣѣш* У, То, *свѣѣшом* Бра, *свѣѣшу* Бу, *сїѣд* Тр, Ду, *сѣѣна* Бо, *смѣѣх* Бр, *смїѣ* В, *смѣѣв* В, Па, Бр, *смѣѣф* Па, *срїѣду* Ко, *сїѣѣѣ* В, *Сїѣѣѿо* Брч, *сїѣѣѣле* Крњ, *шѣѣлу* Бр, *шѣѣста* Ов, *исїѣѣчѣ* Ли, *їѣѣѣбїм* Ма, *шрїѣс* Па, *ѿѣѣша* Тр, *ѿѣѣшом* Год, *ѿѣѣша* Крњ, *ѿѣѣшу* В, *ѿѣѣв* Бо, *ѿѣѣви* Др, *ѿѣѣдї-се* Крњ, *ѿѣѣл* То, *ѿѣѣлї* У, *ѿѣѣлу* Бра, *ѿѣѣлї[j]ѣ* Бу, *ѿѣѣле* Се, *ѿѣѣна* Бр, *ѿѣѣну* В, *ѿѣѣнїмо* Крњ, *ѿѣѣѣм* Па, *да-ра[с]-ѿѣѣѣм* У, *ѿрїѣѣва* Со.

У неколико случајева забележио сам *ѿ* које је било тако дуго да је изговор већ био на прелазу између једносложног и двосложног:

дїѣште Крњ, *дрїѣво* Кру, *лїѣѿо* Со, *наѿрїѣд* Крњ, *нїѣси* Брч, *нїѣсмо* Бо, *ѿрїѣшѣ* Бра, *рїѣч* Ор, Брч, Др, *сїѣрїѣѣѣ* Бу, *свїѣсїѣ* Ма, *ѿрїѣво* Бр.

ѣ̂ = *ѣ̂ѣ*:

бїѣднїк Ли, *бїѣсѣм* Бр, *блїѣд* ГД, *брїѣг* Ду, *вїѣк* Ко, *врїѣдна* Ов, *глїѣшїо* Со, *дїѣште* Па, Крњ, *лїѣѣѣ* То, *лїѣѣка* Бо, *лїѣѣ* Се, *лїѣѣѣ* Кру, *лїѣѣѿо* Ор, *мїѣѣв* (мешина) В, *мїѣѣна* Бр, *нїѣѣм* Ма, *нїѣѣма* В, *нїѣѣсѣм* Па, Др, *нїѣѣсу* Ли, *рїѣѣка* Бу, *рїѣѣч* То, Год, *свїѣѣш* У, Се, *свїѣѣше* Ли, *сїѣѣд* Тр, *сїѣѣѣно* Брч, Год, *смїѣѣв* (смех) У, *срїѣѣда* В, Бра, *сїѣѣѣна* Со, *шїѣѣѣло* Ду, *шїѣѣѣшїо* Ли, *ѿѣѣѣв* В, *ѿѣѣѣна* Ма итд.

ѣ̂ = *ѣ̂[j]ѣ*:

брї[j]ѣг Тр, *брї[j]ѣсїѣ* Ли, *врї[j]ѣдан* В, *грї[j]ѣ* (грех) В, Ду, Па, Бр, Ли, Год, *двї[j]ѣ* Ор, Со, Ма, Год, Ли, Се, *дї[j]ѣште* Ор, Год, *дрї[j]ѣн* Па, *косї[j]ѣриѣѣ* В, Па (забележено само *ѣ̂[j]ѣ*), *лї[j]ѣк* Брч, *лї[j]ѣѿо* Ов, То, Бо, *мї[j]ѣ* (мех) В, Па, Бр, *мї[j]ѣна* Бра, *нї[j]ѣм* Со, *ѿрї[j]ѣшња* Ма, *рї[j]ѣка* Ко, Се, *рї[j]ѣч* Бр, Крњ, *свї[j]ѣш* Ду, Др, *смї[j]ѣ* (смех) В, Па, Бр, Бо, *сїѣрї[j]ѣѣла* Бу, *шрї[j]ѣс* У.

Напомена. У презенту глагола *јѣсти* (*ѣмь*) бележио сам редовно двосложан изговор са дугим *е*: *ѹ[j]ѣм* В, Ду, Па, Брч, Со, Бо, Год, *ѹ[j]ѣш* Ов, Кру, Ко, Ма, *ѹ[j]ѣ* Ор, Бра, Тр, Бу, Ли, Се, *изѹ[j]ѣм* В, Ор, Бр, Др, *изѹ[j]ѣ* У, То, Со, Год, *изѹ[j]ѣше* Ду, Па Брч, ГД, Ли, Бо, Крњ; свега једаред забележио сам *ѹѣ* Крњ (али *ѹш*). Нема сумње да су облици *ѹ[j]ѣм* итд. настали под утицајем глагола типа *умѹ[j]ѣм* (< *умѣјемь*), а вероватно да је развитак помагала и једно-сложеност првобитног облика.

Исто је тако и *ѹрѹ[j]ѣд* (пре) В, Бра можда настало под утицајем *ѹрѹ[j]је* — иначе је обично *ѹрѹѣд*, исп. више.

26. неакцентовано *ѣ*.

ѣ испред акцента = *ѹѣ*, *ѹѣ*:

обѹѣдѹли Бо, *ѹобѹѣдѹли* Брч, *ѹобѹѣдѹсмо* Ов, *ѹобѹѣдѹше-ли?* Ли, *ѹобѹѣдѹше* ГД, *избѹѣѣѣло* Ор, *з-Брѹѣѣ* То, *Брѹѣ-жѣни* Бу, *вѹѣѣѣ* В, *врѹѣѣѣ* Со, *уврѹѣдѹше* Ко, *згрѹѣѣсмо* Бра, *сѹгрѹѣѣсмо* Кру, *одѹѣлѹсмо* Ду, *ѹодѹѣлѹше* Год, *удѹѣлѹлѹ[j]о* Ма, *клѹѣѣѣѣма* Бр, *колѹѣѣ* Ли, *искорѹѣѣсмо* Па, *окрѹѣѣѣше* Др, *лѹѣѣѣѣ* Тр, *излѹѣѣѣ[j]о* У, *ѹрелѹѣѣѣ* Па, *мѹѣѣѣ-ѣѣ-сѣ* Бр, *замѹѣѣѣше* В, *ѹромѹѣѣѣсмо* Брч, *мѹѣѣѣѣ* Се, *ожлѹѣѣдѹѣо* Ду, *ѹѣѣѣѣ* Крњ, *ѹрѹѣѣѣѣѣ* (погача) Ли, *зѹрѹѣѣѣѣѣ* Ли ГД, *ѹрорѹѣдѹше* Ор, *с-Рѹѣѣѣ* Год, *Рѹѣѣѣѣ* Ма, *рѹѣѣѣѣ* Крњ, *рѹѣѣѣ* Со, *освѹѣѣѣѣѣ-сѣ* То, *освѹѣѣѣлѹсмо* Ко, *освѹѣѣѣлѹше-ли* обрѣз? Бу, *ѹосѹѣдѣѣсмо* В, *сѹрѹѣѣѣѣ* Ов, *уѹрѹѣѣѣѣѣ* У, по-срѣ *срѹѣѣѣ* Бра, *сѹрѹѣѣѣѣѣ* Тр, *сѹрѹѣѣѣѣѣ* Бр, *ѹѣѣѣѣѣ* Бра, *ѹѣѣѣѣѣѣѣ* Др, *ѹроѹѣѣѣѣѣ* Па, *ѹроѹѣѣѣѣѣ* Кру, *ѹѣѣѣѣѣ* Брч, *ра[s]-ѹѣѣѣѣѣѣѣ* Крњ, *ѹрѹѣѣѣѣѣ* Др.

ѣ иза акцента = *ѹѣ*, *ѹѣ*:

за-дѹѹѣѣѣ Се, *за-наѹѣѣѣ* Ли, *ѹѹѣѣѣ* Др, Ма, *вѹдѹѣѣѣ* (видех) Со, *дѹѹѣѣѣѣѣ* Па, *кѹѹѣѣѣѣѣѣѣ* (детлић) Бу, *кѹрѹѣѣѣ* Ду, *ѹрѣѣѣѣѣ* Бра, *ѹмѣѣѣѣѣ* Бо, *ѹдѹрѹѣѣѣсмо* То, *ѹмрѹѣѣѣѣ* Бу, *ѹмрѹѣѣѣ* ГД, *дѹдѣѣѣѣ* Бу, *дѹдѣѣѣѣ* Брч, *ѹдѹдѣѣѣсмо* Ор, *ѹдѹдѣѣѣ* Ко, *ѹрѣѣѣѣѣ* Крњ, *ѹрѹѣѣѣѣѣ* В, *дѹѹрѹѣѣѣѣѣ* Бу, *дѹрѹѣѣѣѣѣ* Бр, *ѹдѣѣѣѣѣѣѣ* Крњ, *ѹдѣѣѣѣѣѣѣ* Год, *ѹдѣѣѣѣѣѣѣ* Брч, *ѹдѣѣѣѣѣѣѣ* Год, *ѹрѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ов, *ѹрѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ли, *ѹрѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* У, *дѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* В, *на-брѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* То, *на-Брѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Бр, *ѹдѹдѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Со, *ѹ-брѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* (на време) Ко, *зѹѹ-врѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Год, *ѹ-грѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ли, *ѹдѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Кру, *на-дѹрѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Бо, *на-жѹдѹрѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ов, *бѣз-лѹѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ма, *на-*

свѣш Се, ѿд-свѣшу То, зѣ-сѣно ГД, сѣ-сѣном Бу, у-шнѣг В, у-снѣг ГД, у-срѣду У, у-шѣло Кру.

$\bar{\text{ѣ}} = \text{ѿ}[j]ѣ:$

у[в]рѿ[j]ѣдѿ[j]о (повредио) Ли, дѿ[j]ѣлѿ[j]о В, дѿ[j]ѣлѿсмо Со, ѿромѿ[j]ѣнѿ Кру, ѿѿ[j]ѣсѣк Крњ, рѿ[j]ѣчѿма Бу, ѿросѿ[j]ѣѣ Бр, сѿрѿ[j]ѣчѿсмо Бо, сѿрѿ[j]ѣѣ Брч;

нѣ-брѿ[j]ѣг Тр, нѣ-Брѿ[j]ѣге Бр, вѿдѿ[j]ѣк Бу, зѣ-врѿ[j]ѣме Год, дѿнѿ[j]ѣш В, ѿнѿ[j]ѣла Др, кѿрѿ[j]ѣње Се, прѣлѿ[j]ѣшо ГД, нѣ-мнѿ[j]ѣко Год, ѿмрѿ[j]ѣше То, умрѿ[j]ѣ Крњ, нѣ-Рѿ[j]ѣку Ор, дѿрѿ[j]ѣ Брч, ѿд-свѿ[j]ѣшу Па, д[ш]-снѿ[j]ѣга Со.

Найомена. Именица „Немац“ гласи *Њѣмѣц, Њѣмѣца, Њѣмѣци* итд., док иста реч у значењу „нем човек“ има правилан облик *нѣмѣц, нѣмѣца* и сл. (*Њѣмѣц* је можда постало према *Њѣмѣц* које је такође врло обично).

27. $\bar{\text{ѣ}}$ у наставцима придевско-заменичке промене:

брзием Ор, с-вѿшием Па, гоздѣнием Со, гѿрњием Бо, дрѿгиема Се, зелѣнием Бр, лѣдѿием Ду, лѿгѿиема Др, ш-лѿу-шѿием Ли, с-манѿишием Бу, мнѣђиема Ко, ѿрвѿем То, с-ѿрвѿием Ли, сѿѣриема Ов, сѿрѿнием ГД, сувозѣмнием Со, сѿцкием пѿтом Брч, шѣнѿкиема Ма, цѣѣлиема В, црѿниема Год, ширѣкиема Бра итд.

овѿем В, У, Ов, Ор, Ко, Брч, ГД, Со, Бо, Се, овѿема Па, Ко, То, Бу, Ли, Год, Крњ, овѣзиема Бо, шѿем В, Ор, Ду, Па, Брч, То, Со, Ма, Год, Др, шѿиема Ов, Бра, Ко, Бр, ГД, Ли, Бо, с-ошѿема Ду, Бр, шѣзиема В, с-шѣзиема Брч, онѿем В, Ор, Па, То, Со, Ли, Год, Се, Др, онѿема Ов, Ду, Ко, Брч, Бр, Ма, Бо, Др, свѿема Тр, свѿием Бо, Се, свѿиема То, Бу, његѣвием В, Па, Брч, ГД, Ли, његѣвиема Бр, Со, нѣшием Ов, Ду, Крњ, нѣшиема Ор, Ко, Со, њѿо[в]ием Бр, Год, њѣкиема То, Бу, нѣкиема Брч, [j]ѣднѿием В, Ду, Па, Брч, Ли, Бо, Крњ, [j]ѣднѣкием В, Ко, Бр, Бо, Се, ѿшѿием Бра, Ко итд.

Прелазно *ј* забележио сам у *гѿрњијема Брч, овѿјем Бр, нѣшијема Ли.*

Једаред сам забележио у заменичком наставку дифтоншки изговор $\bar{\text{ѣ}}$ -а: *свѿѣма Ду.*

28. Изговор дугога $\bar{\text{ѣ}}$ -а у црмничком говору (а то вреди и за неке друге црногорске говоре, на пр. за васојевички) слаже

се, дакле, у знатној мери са чињеницама које је Решетар утврдио за дубровачки говор¹⁾). Постоји чак тенденција и за трећу црту коју у вези са оба поменута говора помиње Решетар, тј. да се у њима *ћ* на крају речи (на пр. у *двѣје*) редовно изговара двосложно²⁾). При поређењу речи као *мѣх*, *грѣх*, *смѣх* — које су у овом говору познате у облику са *-х* или *-в* или без крајњег консонанта (исп. тач. 82) — примећује се да је у отвореном слогу двосложни изговор чешћи него у затвореном, дакле, на пр. обично *грѣ[j]е*, *мѣ[j]е*, *смѣ[j]е* али: *грѣѣх* (*грѣѣв*), *мѣѣх* и сл. Међутим као *правило* се двосложни изговор у оваквом положају не може узети, јер поред *грѣ[j]е* имамо и *грѣѣ*, поред *двѣ[j]е* и *двѣѣ* и сл., исп. примере³⁾).

29. За изговор *ћ*-а у префиксу *прћ-* важе ова правила:

а) глаголи имају без изузетка *пре-*:

преградѣиш, *прекоидѣиш*, *преломѣиш*, *преноћѣиш*, *пресѣћ*, *прећѣраш* — *пресѣљен*, *пресѣчѣн*, *прећечѣн* (понова печен), *прѣћечен* (сувише печен), *прѣдрѣна*, *прѣкѣѣн* итд.

ѣѣ сам забележио у облицима глагола *прѣѣћ* (< *прћ-иши*): *прѣѣћ* В, Ов, Па, Бр, Год, *прѣѣћѣм* Бо, Др, *прѣѣћѣ* В, У, Брч, *прѣѣшѣ* Ду, Год, Па, *прѣѣшѣ* Се, *прѣѣшло* Ко, Со, *прѣѣшла* Ор, Ли, *прѣѣшли* То Крњ, *прѣѣћи* ГД, Ма, *прѣѣћише* В, Па, Крњ (спорадично сам забележио и *прѣѣћи* о[в]ѣда Ор).

б) и менице имају или искључиво *прѣѣ-* или *прѣѣ-* поред *прѣѣ-* (у неким именицама и селима је обичније једно, а у другима друго):

искључиво *прѣѣ-* забележио сам у:

прѣѣбѣј (преграда од дасака или плетера између две собе) В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Бо, Год, Крњ, Др, *прѣѣвара* Ли, Бр, *прѣѣвѣра* В, Па, *прѣѣглѣд* Брч, Ли, *прѣѣглѣд* Бр, Бо, *прѣѣклѣд* В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, *прѣѣѣд* Бр, *прѣѣѣд-*

¹⁾ *Rad* 134, стр. 137. Исп. I. с. и напомену о односима у личком говору који су готово идентични.

²⁾ I. с.

³⁾ Остали примери које наводи Решетар (*није*, *ије*, *прије*) не представљају директно продужење *ћ*-а због чега је изговор *и[j]е* у њима потпуно разумљив (исп. тач 31).

дом Па, Бо, *īrīēīād* Брч, Бр, Бо, *īrcēčāc* (преки пут) В, Па, Бр, ГД, Ли, Год.

īrīē- поред *īrē-* (просечно обичнији облици стављени су на прво место):

īrīēvēz В, Брч, Бр, Бо, Год, *īrēvēz* Па, Бр, *īrēvļēz* Брч, Бр — *īrīēdū[s]jo* В, Па, Бр, Год, *īrēdū[s]jo* В, Па, Бр, Со, *īrēhēo* Па, Бр, *īrēhēli* В — *īrīēdlōg* В, Па, Бр, Ли, Бо, *īrēdlōg* В, Па, ГД, Год — *īrīēkōr* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год, *īrēkōr* Бра, Ду, Па, Бр, Со, Ли — *īrīēlāz* (место где се прелази заграђена њива, отвор на живици) В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, Крњ, Др, *īrīēlāz* Со, *īrēlāz* (пут преко реке, поља и сл.) В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Бо — *īrīēlōm* Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, *īrēlōm* (место где је сломљена грана и сл.) В, Ду, Па, Ли — *īrēnōc* В, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Бо, Год, *īrīēnōc* Па, Брч, Ли, Бо, Год — *īrīēīēk* (присој) Брч, Бр, Со, Ли, Бо, *īrēīēk* (ракија) Па, Бр, Год — *īrīēīlēš* В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Год, *īrēīlēš* Па, Год — *īrīērēz* Брч, Бр, Бо, *īrērēz* В, Па, Бр — *īrīēcād* Ду, Брч, Бр, Бо, *īrēcād* Бр — *īrēcēk* (уфатијо-га-е *īrēcēk* на-крсти) Ду, Брч, Бр, Ли, Год, *īrīēcēk* Ду, Па, Брч, Ли — *īrīēskōk* В, Ду, Па, Бр, Ли, Бо, Др, *īrēcskōk* Ду, Па, Бр, Ли, Год, Крњ — *īrīēcīō* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год, Крњ, Др, *īrēcīō* В, Па, Год — *īrīēcīūy* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год, *īrēcīūy* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год.

Исп. и *īrēcēdnīk* В, Ду, Па, Брч, Бр, Бо, Год, Ли, *īrīēcēdnīk* В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо.

У приличном броју случајева обичније су међутим именице саграђене од глагола; оне, природно, имају *īre-*:

īrēvara, *īrēglēd* (= образац: *c-īrēglēda-sām ūzēla*), *īrēīād*, *na-īrēčāc*, *īrēveza*, *īrēlāz* (у значењу „пут преко нечега“, ретко), *īrēīēk*, *īrēcāda*, *Prēcēka* (планинска дубодолина више Глухог Дола), *īrēcēk*, *īrēcēk*, *īrēvļēza* и сл.

в) Слични су односи и код придева изведених од именица:

īrīēvarnō (*vrīēme*) Ду, Па, Брч, Бр, Ли, *īrīēvarnō* В, *īrēvarnō* Па, Бо (именица има само *īrīē-*) — *īrīēvōznō* Па, *īrēvōznō* (*srē[š]cīvo*) В, Ду, Па, Брч, Ли, Бо (именица се не употребљава) — *īrīēkōran* Бра, Па, Брч, Ли, Бо, *īrēkōran* В, Ду, Ли,

Бо — *прѣсѣуѣна* Ду, Па, Брч, Ли, *прѣсѣуѣнѣ* Бо, *прѣсѣуѣнѣ* В, Па, Ли.

Ова три облика префикса *прѣ-* (*прѣе-*, *прѣ-*, *прѣ-*) свде се на два: *прѣ-* (које > *прѣе-*) и *прѣ-* (које > *прѣ-*); *прѣ-* је постало секундарним дуљењем од *прѣ-*.

Прилог „пре“ гласи међутим редовно *прѣ[j]је*, *нѣ[j]прѣ[j]је*, *идѣпрѣ[j]је* и сл., али то неће бити домаћи облик, јер бисмо у црмничком говору од *прѣ-је* очекивали *прѣ[j]је* (као што имамо *грѣ[j]ѣ*, исп. ниже¹⁾).

30. Иза *р* прелази кратко *ѣ* без изузетка у *е*²⁾. Имамо не само *брѣгови*, *врѣмена*, *мрѣжа* итд, него и *горѣш[и]*, *идгрешка*, *грѣ[х]оша*, *рѣђи*, *речѣш*, *сѣдрешина* и сл. (исп. Најновије јотовање).

31. Испред *ј* даје кратко *ѣ* као и у осталим ијекавским говорима и :

богѣш[и] (*богѣш*, исп. тач. 58), *илѣш[и]* (*илѣш*, *удѣ[j]ѣм*, *удѣ* (удени), *нѣ[j]је*, *смѣ[j]ѣш*, *не-смѣ[j]ѣсмо*, *разумѣ[j]ѣм* и сл.

Ако се међутим кратко *ѣ* нађе иза *р* или *с*, оно и испред *ј* прелази у *је* :

грѣ[j]ѣш В, Бр, ГД, *грѣн-се* Па, Год, *грѣ* Бо, *грѣ* (греје) Бра, Др, *грѣмо* ГД, *грѣмо* В, Ду, Ма, *грѣ[j]ју* Ов, Тр, Со, *грѣ[j]ѣше* Ли, Крњ, *огрѣ[j]ѣш* Кру, Брч, То, *огрѣмо* В, Ор, *огрѣ[j]ѣ* Бу, *огрѣ[j]ѣло* Се;

сѣ[j]ѣш Бра, Ду, Ма, Год, *сѣѣм* Па, *сѣ* (сеје) В, *сѣ[j]ју* В, Па, Бр, Бра, *сѣ[j]ѣ* Ко, Др, *сѣ[j]ѣше* Ор, Кру, Ду, *сѣ[j]ѣсмо* Брч, *сѣ* (сеј) В, *усѣ[j]ѣш* У, То, ГД, Се, *усѣ[j]ѣно* Па, Ли, *про-сѣ[j]ѣ-сам* В, *расѣ[j]ѣн* Бра, Бу.

У Крњ сам једаред забележио и *сѣарѣ[j]ју* (иначе увек *сѣарѣ*).

Чују се додуше и облици са *и* (*грѣ[j]ѣш*, *сѣ[j]ѣш* и сл.), али првенствено код млађег света. О *прѣје*, које тако редовно гласи, исп. тач. 29.

¹⁾ Више о облицима *прѣ[j]је*, *идсли[j]је* исп. у Прилозима.

²⁾ О колебањима која у том правцу владају у нашем књижевном језику исп. код Решетара (*Rad* 134, стр. 125) и Маретића (*Gramatika i stilistika* 101).

Ако и претпоставимо да је *се-* у *сѣ[и]а̄ш* итд. постало аналогијом према *сѣме*¹⁾ — што ми не изгледа баш много вероватно, остаје *грѣ[и]а̄ш* и *сѣарѣ[и]и*, које је немогуће објаснити ма каквом аналогијом. За овај се говор, дакле, не може примити Решетарова теза, да је *рѣ-*, *сѣ-* испред *ј* прешло директно у *ри-*, *си-*, а облици са *је* да су млађи²⁾. Вероватније ми изгледа да је *ѣ > је*, а облици са *и* да су постали аналогијом (*сѣарѣ*) или под утицајем суседних говора (*грѣ-и]а̄ш*, *сѣ[и]а̄ш*, *ѣрѣ[и]је*). То је утолико оправданије, што за ове облике знају и неки други наши говори. Тако је *сѣја̄ш* познато и суседним говорима: код муслиманског становништва Подгорице, у Туђемилима и Мрковићима³⁾, а *грѣја̄ш* се налази у ластовском говору⁴⁾.

Нарочито морам да поменем именице *мѣх*, *смѣх* и *грѣх*. Оне, као што смо видели, у ном. синг. имају увек *ѣ* (*ѣѣ*) које остаје и у осталим падежима, ако се *х* чува, ако се губи без замене или ако се јавља хијатско *в*:

мѣха Ли, *мѣа* В, Год, *мѣом* Бр, *ѣд-мѣа* У, *мѣва* В, Па, Ли, Год, *мѣва* Бр, *ѣд-мѣва* Па — *грѣѣха* Ма, *грѣа* Со, *грѣва* В, Ду, Па, Бр, ГД, Ли, Год, *ѣд-грѣа* В, *бѣз-грѣа* Па — *смѣѣом* Бра, *ѣ[ш]-смѣва* Па, Бр.

Обично се међутим између *ѣ-а* и *а* јавља хијатско *ј* испред којег *ѣ > и*:

ѣд-мѣ[и]а В, Бр, Год, *ѣ[ш]-смѣ[и]а* Бра, Па, Бр, Се, *бѣз-грѣ[и]а* В, Ду, Брч, Ма, Бо, *ѣд-грѣ[и]а* В, Бр, Ли, Год и сл. (Ретко *бѣз-грѣ[и]а* Брч, Бо могло је постати аналогијом — према грѣота —, али и фонетским путем: *грѣа > *грѣа > грѣа > грѣја*).

Иза лабијала даје *ѣ + ј* такође *иј* (исп. горе *смѣја̄ш*, *умѣ[и]ѣм*, *разумѣ[и]ѣм*), али у глаголу „вејати“ развило се *ѣ* у *је*:

¹⁾ То претпоставља Вушовић, *Дијалектш источне Херцеговине* 9. (Српски дијалектолошки зборник III, 1927, 1—70). Исп. I. с. и напомену о имен. *вјејање* за коју сматра да је начињена вештачки.

²⁾ Исп. *Der. štok. Dialekt* 68.

³⁾ о. с. 69.

⁴⁾ Исп. М. Кушаг, *Glavne osobine lastovskoga narječja* (Nastavni vjesnik I, 320).

вљѣ (веје) В, Бр, *вјѣ* Па, *вљѣа* Бр, *вљѣање* Бра, *вјѣ[[а]ње* Па (велькога *вјѣјања* штд-[j]е отворила о[в]ја жѣна данѣс), *зављѣаѡ* В, Ли, *завјѣаѡ* Па, *зављѣа* Ма, *извљѣ* (извеј) тѣ жито Па, *вљѣавица* Бр, *вјѣ[[а]в[и]цу* Па.

Поред тога чуо сам и *вѡ[[j]ѣ*, *завѡ[[j]аѡ*, *вѡ[[j]авица*, али само у Год.

Остала отступања немају ширег значаја. Тако је усамљено *смљѣу* Ду, *не-смљѣу* Па, *умљѣу* Бр, Крњ (обично *смѡју*, *умѡју*) настало несумњиво под утицајем инфинитива *смљѣѡи*, *умљѣѡи*.

32. Исто тако кратко *ѣ* > *и* испред *-о* < *-л*, исп. *дѡ[[j]оба*, *цѡ[[j]о* и сл. Ретка отступања своде се без изузетка на утицај системе облика. Тако се на пр. у наставку *-ѣл* могу поред обичних облика на *-ијо* чути и облици на *-ео* са јотованим претходним сугласником, али су врло ретки:

а) у парт. перф. глагола Белићеве VII врсте:

ужелѣо В, *разгањѣо* Бра, *ѡрѡљѣо* Па, *разумњѣо* Бр, Ли, *разумљѣо* Брч, *смњѣо* У, Ли, *смљѣо* Ор, *жѡвљѣо* Ду, Се, *ћѣо* В, Со, Ли, *шћѣо* Бра, Па, Бр, *вѡћѣо* Ма, *сећѣо* Кру, *ућѣо* Ов, ГД, *сѣо* В, Бо, Ли, Др; од *сѣмњѣѡ* (самлети) чује се *сѣмњѣо* В и *сѣмњѡјо* Па, Ли.

Иза р имамо обично *-и[[j]о*, ређе *-ео*: *горѣо* Ор, Па, *изгорѣо* В, Ду, *срѣо* Бра, Бр, Се — поред *узаврѡјо* Па, Ко, Ма, *сѣгорѡ[[j]о* В, Ов, Брч, Бр, ГД, Се, *срѡ[[j]о* В, Бра, Со, Ма, Ли.

У придевима нисам забележио ни један пример са *-ео*; имамо увек: *цѡ[[j]о*, *врѡ[[j]о* (обично *врѡћ*) и сл.

б) у именицама:

ћѣо Па, Бр, Год (исп. и ген. *ћѣла* поред *дѡѣла*) В, Па, Бр, Год), *ѡћѣо* Бр, *ѡћѣла* Па, Ли¹⁾.

У свим је овим примерима међутим кудикамо обичније *-ио*, дакле: *желѡјо*, *грмѡ[[j]о*, *разгањѡ[[j]о*, *разумѡјо*, *ѡрѡљѡ[[j]о*, *дѡ[[j]о* итд.

„Понедељак“ гласи обично *ѡнадѡ[[j]онѡк* или, ређе, *ѡнећѣ[[л]нѡк* (према нећѣља).

¹⁾ Не знам због чега *Решетар* (Rad 124, стр. 128) тврди да се „ни како не govori *djeo* ili љак *deo*, jer нема analoških облика sa kratkim *ѣ*“. А множина?

33. За *ѓ* испред *љ* и *ђ* не може се поуздано тврдити да ли прелази у *и*, јер су типични примери (*биљежиѓи*, *ѓриѓд-виђеѓи*) овамо непознати. Чује се додуше и *биљѓг* и *биљѓга* (*бѓљѓга*), али је много обичније *бљелѓг* (ожиљак, белега) В, Па, Брч, Бр, Ли, *бјелѓг* Па, Год, *бљѓлега* Бра, Ли, *бјѓлега* Год. Може се, дакле, с правом претпоставити да су облици са *-и-* унети са стране (из књижевног језика).

(Као и у осталим ијекавским говорима имамо *неђеља*, а према томе и *ѓонеђељниѓк*, *ѓонађељниѓк*).

За *и* испред *ђ* забележио сам само *ѓрѓђе* В, Бр, Год, *нѓ[[ј]ѓриђе* Бра, Па, Ли, Се, *ѓдѓриђе* В, Ду, Со, које је такође могло доћи са стране или бити начињено према *ѓрѓ[[ј]е*¹⁾.

Иначе имамо *сеђеѓи* В, Бр, ГД, Ли, Год, Се, *сеђеѓи* Бра, Па, Со, Др, *сеђеѓа* Год, *сеђа* (сеђах) Крњ, *сеђаѓмо* Ко, Ли, *усеђеѓица* В, Брч, Бо, Год, *усеђеѓице* Бр, што је такође могло постати аналогijом (према *седѓм*), али то није вероватно, јер бисмо у том случају очекивали и у инф. **седѓѓи* (као што имамо у књижевном језику).

Поузданих примера за развитак *ѓ-а* испред *љ* и *ђ*, дакле, нема, јер оба примера које сам успео забележити претстављају изузетне случајеве (*ѓ* се у њима налази иза *р* и *с*). Само на основу њих не може се рећи ништа поуздано о томе како би се *ѓ* испред *љ* и *ђ* развијало у другим положајима.

34. Изненађује сразмерно знатан број екавизама (истина, за доста њих знају и остали црногорски говори):

бѓк (бех) В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Год, *бѓх* Крњ, *бѓше* У, Ов, Бра, Ду, Ко, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Се, Др, *бѓсмо* Ор, Па, Ко, Бр, Бу, Со, Крњ, *бѓѓше* В, Кру, Бра, Брч, То, *бѓу* В, Па, Брч, То, ГД, Бу, Со, Бо, Год. Се, *бѓху* Брч (поред ових чују се и облици са *је*, али су ређи: *бљѓк* В, Па, *бљѓше* Ли, *бљѓсмо* Год, *бљѓу* Бра, Ду, Бо);

бѓљак (вунени гуњ) Бр, Со;

вјеверица В, Бр (обичније *вјеверица* Бра, Се, *вјеверицв* Па, Бр или *вљеверица* Ду, *вљеверице* Год);

¹⁾ Од прѓдје очекивали бисмо у овом говору *ѓрѓђе*, које се одиста чује, иако је *ѓрѓђе* обичније, исп. *рѓдје* > *рѓђе*.

нѣвѣста ГД (иначе увек *нѣвјесѣа* У, *нѣвљесѣа* Ду, Бр, Год, *невљѣста* Па, *нѣвљесѣѣ* В, Ли, *нѣвљесѣу* Бра, Па);

врѣћѣш В, Па, Бр, Ли, Год, *врѣћѣло* Бра, Ду, Брч, Со, ГД, Бо, Др, *врѣћѣла* У, Крњ, *врѣдѣ* В, Бр, Ли (поред реѣег *врѣћѣш* В, Бр, *врѣдѣш* ГД, *врѣдѣ* У, Бр, Ли, Год, *врѣћѣло* В, Крњ, *врѣћѣле* Се);

гњѣздо В, Ду, Бр, *гњѣзда* Па, Ли (поред *гњѣздо* В, Па, Брч, Бо и *гњѣздо* које је најобичније);

делѣћ Ор, *делѣћа* Бр (обично *ћелѣћ* В, *ћелѣћ* Па, Ма, *ћелѣћа* Ор, *ћѣлѣћѣ* Бра);

јѣсѣрѣб В, *јѣшѣрѣб* Бра, Ду, Па, Брч, ГД, Бо (поред *јѣсѣрѣб* Бр, *јѣсѣрѣба* Ли *јѣшѣрѣб* Па);

хлѣб Со, *лѣб* В, Ор, Тр, То, Бу, Ма, Се, *лѣба* Ду, Ко, Брч, ГД, Год, Крњ (ретко *лѣб* Бр, *лѣба* Ду, Со, а и то несумњиво под утицајем књижевног језика);

цѣлѣв В, Па, *цѣлѣ[в]ѣш* Бра, Ду, Брч, Со, Ли, Бо, ГД, *цѣлѣва* У, Со, *цѣлѣва* Брч, *цѣлѣвали* Кру, Ли.

Од општесрпскохрватских екавицама¹⁾ забележио сам:

ѳбѣ Брч, *ѳбедвѣ* Па, Год (обичније *ѳбѣ* В, Бо, Год, *ѳблѣ* Бра, Ли, односно *ѳбдвѣ* В);

зѣница Ду, Брч, Ли, *зѣницѣ* Бо, *зѣницв* В, *зѣнице* Па, Крњ (**зѣница* је уопште непознато).

Као што се из материјала види, неки од ових примера употребљавају се скоро искључиво у екавском облику (на пр. *лѣб*), код неких су поред обичнијих екавских облика у употреби и ијекавски (*бѣк*, *врѣћѣш*), док код трећих (*вѣверица*, *гњѣздо*) преовлађују ијекавске форме.

Паралелна образовања имамо у *кѳсѣрѣш* Бра, Ду, Па (Вук: *костријет*) и *кѳрѣње* Па, Ли (поред обичнијег *кѳрѣње*²⁾).

У *бљелѣг* В, Па, То, ГД, Ли, *бјелѣг* Год. *бљѣлега* Бра, Ду, Год, *бљелѣжѣш* В, *збљелѣжиѣ* Се — уместо очекиваног **бљелѣг*, односно *билѣг* (исп. стсл. *вѣлѣгъ*) — извршила се вероватно дисимилација два љ.

рѣкошѣ В, Со, *рѣкошѣи* Ли (поред *рѣковѣшѣ* В, Бра, Тр,

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 67.

²⁾ Исп. Бернекер, *Slav. etym. Wört.* s. v. *kostъ-, kostъ-* и *korenъ*.

Се) могло је постати од *рѹкојѣи* (Па), а ово од *рѹкојѣи* или *рѹко[в]ѣи* (исп. тач. 98).

нѣсам (чешће у Бр, Ор и Год, иначе редовно *нѣсам*) претставља несумњиво новије образовање (не-ѣсам).

О распореду партикула *-де: -ђе* (гѣ: *ђе, ђве: ђве* и сл.) исп. „Партикуле“.

35. Од и к а в и з а м а познатих осталим ијекавским говорима¹⁾ забележио сам свега један:

кулѣн В, Па, *кулѣн* Ду, Бр, *кулѣна* Бра, *кѹлѣн* Ли, Год (поред свог обичног значења значи „велики стомак“).

Остали забележени примери — на пр. *ѣѡ-свѣиу* Се (неколико пута) — претстављају утицај са стране²⁾.

36. Насупрот поменутиим екавизмима сачуван је изванредан број ијекавских облика који су се у нашем књижевном језику изгубили, а који су опет већим делом познати и осталим црногорским говорима:

[в]ѡѣћа В, Па, Бр, Ли, Год, *[в]јѡѣћа* В, Ду, Па, Бр, Ли, Год, Се;

вѣѡдро Па, Бр, Год, *вѣѡдро* В, Брч, Ли, Се, *вѣѡдром* Крњ, *вѣѡдра* Ко, Ли;

вѣиѡи (обећат) В, Бра, *вѣиѡа* Год, *вѣиѡили* кунство Бра (али *обеиѡи*);

озлѣѡиѡи В, *озлѣѡиѡо* ГД, *озлѣѡиѡиѡе* Год, *оѡлѣѡиѡмо* Па, *оѡлѣѡиѡше* Бр;

рѹковѣиѡи В, Бра, Ду, Па, Брч, Тр, Со, Ли, Бо, Год, *рѹковѣѡ* В, Па.

37. Према односу (*лиѡи*): *лѣѡвѡиѡи* начињено је и:

скрѣѡвѡиѡи Со, Год, *скрѣѡвѡ-сѣ* В, *скрѣѡваше-сѣ* Бр, *скрѣѡвѡсѡмо-сѣ* Па, *скрѣѡвѡли-су-сѣ* Год, *сѡкрѣѡвѡ-сѣ* Ду, *сѡкрѣѡваше-сѣ* Ли, *сѡкрѣѡваше-сѣ* Бо;

снѣѡвѡк ГД, *снѣѡвѡсѡмо* То, *снѣѡвѡли-су* Се, *шнѣѡвѡиѡи* Бр, *шнѣѡвѡмо* Па, *шнѣѡвау* У, *шнѣѡвѡли-су* Ор;

умѣѡвѡмо Брч, *умѣѡвау* Ли, *умѣѡвѡше* Год, *умѣѡвѡсѡиѡе* Бу, *умѣѡвѡли-су* Се;

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 70—72.

²⁾ Из Зете, исп. *Der štok. Dialekt* 79—81. Према једном саопштењу употребљава се и у Бару фраза: *ѹ, свѣиу бѣи!*

збѣвдѣ (пресовати) Ма, *збѣвѣм* Со, *збѣвѣмо* Кру, *збѣвдше* Др;

ѵочѣвдѣ Бо, *ѵочѣвѣм* Брч, *ѵочѣвдш* Ли, *ѵочѣвѣмо* Год, *ѵочѣвѣау* Па, *ѵочѣвѣаку* Кру, *ѵочѣвѣсѣ* Ор, *ѵочѣвдли* То; *врѣшѣдѣ* (мекетати) Крњ, *врѣшѣѣ* Бра, *врѣшѣѣ* Ов, Брч, *врѣшѣѣше* ГД, *врѣшѣѣле-су* Со;

исп. и *кѣвдѣ* (кијати) Крњ, *кѣвѣм* Бра, *кѣвѣ* Год, *кѣвѣк* Па.

38. а) У неколико случајева стоји *ѣ* према *е* у књижевном језику:

бдлѣсѣ В, Ду, ГД, Ли, *бдлѣсѣи* Па, Брч, Бр, Ма, Бо, *бдлѣсѣима* Ор, Год, Се (ређе *бдлѣсѣ* Бу, Со, Ли, Др);

кѣсело Год, *кѣсела* Па, *кѣселѣга* Бр (обично *кѣ[ш]ѣло*); *лѣѵерица* „лептир“ Па (обично *лѣѵирица*, *лѣѵерица*).

Страно *е* > *ѵѣ*:

бисѣѣрна (цистерна) В, Брч, Год, *бисѣѣрнѣ* Ор, Ли, *бисѣѣрну* Ду, Со, *бисѣѣрне* Се (< лат. *güsterna*¹⁾ — *буѣѣга* (дућан) Бр, *буѣѣгу* В (обично *буѣѣга*, *буѣѣнга* < млет. *botèga*) — *ѵириѣлица* (левак) Па, *ѵилѣрица* В, Со (исп. лат. *sperla*²⁾ — *ѣравиѣза* (кецеља) Па < млет. *traverza*).

б) По угледу на однос *-ѣијо*: *-ѣела* (< *-ѣѣлъ*: *-ѣѣла*) саграђено је:

Касѣѣ[ј]о (Петровац на Мору) У, Па, Бу, *ис-Ка[ш]ѣла* ГД, Ли, Се < млет. *caștelo*³⁾;

маѣѣ[ј]о (кабао за прање рубља) Ов, Ко, Брч, *ма[ш]-ѣла* Ду, Ма, Се < млет. *maștelo*;

мисѣѣјо (*idem*) Ор, Со, Год, *ми[ш]ѣла* В, Па, Бр (исп. и *ми[ш]ѣлѣћ* Ду).

Природно да су настала различна изједначења те се поред обичног *ѣнѣо* чује и *ѣнѣи[ј]о* Ду, Па, ГД, Ли, Год и (ређе) *ѣндијо* В, Бра, Год — поред *мисѣѣ[ј]о* и *мишѣл* Год — поред *кѣндило* и *кѣнѣло* В, Ор, Па, Бр, Ли, Год (можда под утицајем именице м. р. *кѣнѣл* Бр, Па).

¹⁾ Исп. Н. Schuchardt, *Zeitschrift für romanische Philologie* XXVIII, 1909, 362.

²⁾ В. Р. Skok, *Zeitschrift für romanische Philologie* XXXVI, 647.

³⁾ За дубровачко кѣштио: кѣштјела претпоставља *Vaillant* (isp. *La langue de Dominko Zlatarić* I, § 199) млетачки облик **kaštelo*.

Интересантно је да се поред *касѝило* (*кѝсѝило*), *касѝѝлом* „нарочито“ (< тур. *quast ile*)) чује, иако ређе, и *кашћѝло* Па, *кашћѝлом* Ду.

в) Дуго *ѝ* према кратком у књижевном језику јавља се у *вѝдѝѝ В*, Бра, Крњ, *вѝдѝѝк* Бр, Ли, Год, Се, *вѝдѝѝсмо* У, Др, *вѝдѝѝла* Па, ГД, *вѝдѝѝли* Ду, Ко (поред *вѝћѝѝ В*, *вѝћѝѝк* Па, *вѝћѝѝли* Бр, Год). Нема сумње да је *ѝѝ* уопштено из аориста.

Интересантно је колебање у

рѝзговѝѝно (тако обично): *рѝзговѝѝно* Ду — *оѝ-ѝанѝѝвѝѝка* (обично): *оѝ-ѝанѝѝвѝѝка* Брч — *бѝѝжѝѝ* Ду, *бѝѝжѝѝш* Ма, *бѝѝжѝѝ* Ли, *бѝѝжѝѝк* В, *бѝѝжѝѝсмо* У (ређе *бѝѝжѝѝѝ*).

г) Преношење страног (млетачког) суфикса *-иер* место обичног српскохрватског наставка *-ир*¹⁾ имамо у:

бригадѝѝр В, Год, *брегадѝѝр* Па, Брч, *бригадѝѝру* В, *брѝгадѝѝру*! Год — *инѝинѝѝр* В, *инѝилѝѝр* Па, Бр, Год, *инѝилѝѝра* Бра, *инѝилѝѝр* Год, *инѝилѝѝром* В — *колѝѝр* (овратник) Ор, Брч, То, Ли, *колѝѝра* В, Бо, *колѝѝри* У, Се, *колѝѝрѝ* ГД — *командѝѝр* В, Ов, Ду, Ма Бо, *командѝѝра* Кру, То, Со, *кѝмандѝѝру*! Бра, Крњ, *командѝѝри* Ор, ГД — *официѝѝр* В, Па, Бо, Год, *официѝѝра* Ор, То, *официѝѝри* У, Ли, Се, *официѝѝрскѝм* Бу — *ѝуѝѝѝр* Па, Бр, *ѝуѝѝѝра* Год — *ѝѝлѝѝѝр* В, Па, Ко, Бо, *ѝѝлѝѝѝра* Брч, Се, *ѝѝлѝѝѝри* У, Тр, Ли, *ѝѝлѝѝѝрѝ* Ко, Бу, Др; исп. и *ѝублѝѝр* (велика свећа) Па, Бу, *ѝоѝѝѝѝѝр* В, Ли, *бумбадѝѝрѝ-га-[ѝ]*е В, *бумбадѝѝрѝли* Па (поред *бумбадѝѝрѝѝ*).

(За прелаз романскога *ie* > *ѝѝ* исп. *карѝѝѝга* (столица) В, Па, *карѝѝѝѝ* Ли < млет. *carigèga* — *Трѝѝ[ѝ]ѝѝ* Ор, Брч, *ѝ-Трѝѝѝ[ѝ]ѝѝ* Бу < млет. *Triešte*).

У *косѝѝр* В, Ор, Бр, *косѝѝра* Год, *косѝѝром* Ма, *косѝ[ѝ]ѝриѝѝ* Бра, Па, *коѝѝрѝѝ* (сечиво са кратким држаљем) Па, Год, *коѝѝрѝѝѝѝѝ* Брч (према *косѝр* других наших говора) имамо вероватно паралелна образовања старијег датума²⁾. Паралелно

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 134.

²⁾ Исп. *Vondrák, Vergl. slav. Grammatik* I, 564.

образовање претставља по свој прилици и *куйљѐна* В, Бр, *куйљѐну* Па, Бра, *куйљѐне* Бо, Год, Се, *куйјѐну* Па, *куйјѐне* Бр (према књижевном кўпина¹).

Остали вокали

39. Од појединачних отступања у вокализму забележио сам:

лѧсѧо[в]ица В, Па, Ли, Др, *лѧсѧо[в]ицу* Ду, Ко, Со, *лѧсѧо[в]ице* Бр, Год (сачувано старије *о*); исто тако одговара *кубасѧца* В, Брч, Бу, *кубасѧцу* ГД, Бо, Год, Крњ, *кубасѧце* Ор старијем *кѧбаса*. (Прва реч је обичнија у облику *лѧсѧа[в]ица*).

У *гребўља* Ов, Ма, Бр, *гребўљу* Кру, Се, *гребўљм* В, ГД (поред *гребўља*) и *мњейр* Ду, Тр, Год, *мљейр* Па, *мњейра* В (према *мњхур* осталих наших говора) имамо паралелна образовања²).

У *йшро* В, Па, Брч, Бр, ГД, Ли, Год, Се, *йшрѧс* В, Ду, То, Бр, Со, Ли, Год, Бу, *ичѧ* Бра, Па, *ичѧр* Кру, Па, Брч, Бр, Ли, Крњ, *ичѧра* В, *ичѧн* Па, Бр (поред *јўшро*, *јўшрѧс* итд.) могло се и развити гласовним путем (на пр. *добрѧ-јўшро* > *добрѧ-јўтро* > *добрѧ-[ј]ишро*, а затим и *йшро*).

Гласовним путем (прегласом од *о*) постало је и *йриенўш* В, Па, Бр, Год, Крњ, Др, *йрѧенѧм* В, *йрѧенѧш* Бра, *йрѧенѧ* Ли, *йрѧенў[ј]о* Бу, *йрѧенўло* Со (поред *йрионўш* и сл.): *йрилнўш* > *йрионўш* > *йриѧонўш* > *йри[ј]енўш*³). Исто тако треба вероватно тумачити и *бра[ј]е-Нѧко* (девер) В, *бра[ј]е-Пѧро* Па и сл. (самостално: *брѧјо*).

Прелаз *а* (> *а*) > *е* под утицајем цретходног *ј* имамо у *бѧрѧкшѧре!* В, Бра (ређе *бѧрѧкшѧре*).

У *одѧл[ш]-се* (удаљити) Бр, *одѧли-се* Год, Крњ, *одѧ-*

¹) Исп. Vaillant, *La langue de Dominko Zlatarić* I, § 193. Мање је вероватна Решетарова претпоставка да је *куйјѐна* начињено према парт. пас. глагола *кўиушѧ* (исп. *Der štok. Dialekt* 74).

²) Исп. Berneker, *Etym. Wört. s. v. grabo* и Vondrák, *Vergleichende slav. Grammatik* I, 564.

³) Исп. *Der štok. Dialekt* 75.

лйше Бу, одāлй[j]о В, одāлй[ш]-се Па дошло је о аналогичном према префиксу од-

нѡго В, Ов, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Ма, Бо, Год, Се, Крњ (поред нѡго) има о према нѡ.

У кушѳрдй-се Ду, кушѳрд-се Па, могло је о > у под утицајем потоњег у.

Поред *језйк*, *језйчан* и сл. чује се — можда под утицајем приморских говора — спорадично и *јазйк* В, Па, Бр, *јазйчна* (врло обично) В, Ли, Год. Утицајем са стране треба вероватно објаснити и *јагѳља* В, *јѡгѳљѳ* Бра (обично *јегѳља*, исп. тач. 21).

Најзад, у *Појрдйнице* Ор, Па, Брч, Бр, Год, *Појрдйница* Па, *с-Појрдйницѳ* В, Па, Се (поред *Пајрдйнице* Па, Ко, ГД, Ма, Се *с-Пајрдйницѳ* В, У, Бра, Ду, Брч, Ма, Ли, Др < *пайрай*) имамо вероватно народну етимологију према *пйрайшйи*.

40. У извесном броју случајева забележио сам међутим напоредну употребу два или више вокала која се не може објаснити ни на који од поменутих начина¹⁾:

ѳ, е, о поред а: *валѳм* Па, *валѳш* Ду, не-*валѳ* В, ГД, Бу, *валѳла* Год, Др, не[в]аљѳшнйк (кукавица) В, Бр, не[в]аљѳшнйком Се — *валѳш* Бр, *валѳ* Ду *валѳмо* Па, *валѳше* Крњ, *валѳли* Ли — не-*велѳ* Па — *ољѳла-би* Со, Ли, не-[в]ољѳ *шо-ћѳ[в]ољѳ* В, Па, Бр, Бо, Год, не[в]ољѳшнйк В, не[в]ољѳшнйче Бр, не[в]ољѳч[к]а „слабић“ В;

ѳ, о поред а: *бѳга-ми* (ретко) Па, Брч, Бо, Год, Крњ — *бѳгѳ-ми* Па, Брч, То, Бр, Со, Ма Ли, Бо, Год, Се — *бѳго-ми* (најобичније) В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, Бр, ГД, Со, Бо, Год, Се, Др;

а, е поред о: *забарѳ[в]йш* Бра, *забарѳ[в]и[j]о* Па, Се, *забарѳ[в]љѳ* В — *заберѳ[в]йш* Бр, Бо — *заборѳ[в]йш* (обично) В, Ор, То, Крњ, *заборѳ[в]љѳш* У, Бр, Год, *заборѳ[в]љѳм* ГД, *забѳрѳ[в]љѳмо* Се;

¹⁾ Већина поменутих отступања находи се у понеком од наших говора исп. *Der štok. Dialekt* 101—106.

а, е поред *о*: *наћџс* (вероватно према *данџс*) В, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, Се — *нећџс* Бра, Па, Год, Крњ — *ноћџс* В, Ма;

е поред *а, а*: *манџша* погача (буђава) Год — *манџша* В, Ли — *манџша* Па;

е поред *о*: *гџреница* „свињска болест“ Год (иначе *гџро-ница* < грлница, исп. тач. 63);

о поред *у*: *идзойца* (пазухо) В, Год, *идзойцу* Бр — *пот-идзуйџом* В, Па, Ли, *испо[т]-идзуйџе* В, Бра, *испо[т]-идзуа* Бр, Год;

у поред обичнијег *о*: *бубџ[в]ниџк* (врста лековите траве) В, Бр, Со, Крњ, *бубџ[в]ниџка* Па, Год, Др — *бубџ[в]ниџк* Бра, Год, Крњ, Др, *бубџ[в]ниџка* В, Па, Бр;

е, и поред *а, а*: *ћџоле* (ђаволе) В, Па, **ћџуле* Ду (због овог се облика остала села потсмевају Дупиљанима).

41. Отступања у квалитету:

е је нешто затвореније него у београдском изговору; дуго *е* (нарочито неакцентовано) је осетно затвореније:

идџео В, Брч, Бо, *ћџса* Па, Се, *ћџсу* Ли — *идџси[џ]а* В, Ор, Па, Ли, *идџси[џ]у* Ду, Бр, Се, *идџси[џ]ом* Брч, Ко, Бо, *идџш* В, Ов, Ду, Па, Ко, Брч, Бр, Ма, Бо, Год, Др, *Пџћ* В, Ор, Ду, ГД, Со, Ли, Се, *чџесто* У, Кру, Бра, То, Бр, Год — *брџће* Ко, *вљџрџе-ми* В, Бра, Па, Брч, То, Бр, Бу, Ли, Др, *вјџрџе-ми* ГД, *ћџ[в]џер* В, Ов, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Ли, Бо, *[џ]џесџен* Брч, Год, *мњџсџен* Кру, Се, *џ-Пџћ* У, Крњ, *идџмџнџ* Ма, *сџвџер* Ор, Со, Год, *шџсџш* Ду, Тр, Ли (прво *е* осетно затвореније).

Иза *к, г* (које је нешто умекшано, исп. тач. 68) може *е* бити тако затворено да постаје налик на *и*:

звџкџш Ду, *мџкџ* У, Со, *идџшкџ* В, Па, Бр, *рџкџ* Ов, ГД, Се, *ногџ* Брч, *дрџгџ* Крњ.

Врло затворено *е* чуо сам и иначе:

шџрџвџ Бр, *женџ* Крњ, *грџмџен* Бр, *идџмџт* Ли, *шџџшџк* Ду и др.

Остала забележена отступања су више индивидуалне природе због чега их не објављујем.

42. Испред назала у затвореном слогу забележио сам спорадично назализоване вокале¹⁾.

бачо[в]ѣн Ду, *гарофѣн* Год, *дуфѣн* Бр, *ѣмѣн* цѣлу Бр, *ѣулицѣмѣн* Со, *сѣн* сѣбе (сам) Ма, *кѣндило* Ор, *ѣнѣиш* Бр, *ѣнѣиш* Па, *ѣнѣиш* Ли, *слѣнка* (сламка) Бр — *извѣнскѣ* Брч, *извѣнскѣга* Се, *ѣшолѣн* Ду, *ѣшолѣ* Па — *крнѣиш[ѣ]* Брч, *ѣнѣ* В, Бра, *ѣнѣн* Год — *бѣмба* Па.

43. На апсолутном крају речи иза муклог сугласника губи вокал доста често звучност:

брѣкѣ В, *мѣкѣ* Па, *нѣишѣ* Год, Ду, *ѣкѣ* Год, *ѣѣѣ* Бр, *рѣѣѣ* Ор, *ѣшѣ* Со итд.

Иза енергичног *не* чује се потпуно јасно ларингална експлозива: *нѣ*^с В, Ду, Ли, Крњ.

Замена странних вокала

44. У вези са својим положајем на периферији нашег језичког подручја био је црмнички говор са више страна изложен знатним утицајима суседних језика, у првом реду романских дијалеката. Као и у нашим приморским говорима, већи део романских позајмица потиче из млетачког дијалекта, најјачег претставника медитеранске културе на Балкану; мањи је део ушао из италијанског књижевног језика, а још мањи из стародаматског и балканско-латинског. На неким се речима примећују трагови укрштања два романска дијалекта. Тако у *фамѣља* имамо на једној страни млет. *e* (исп. млет. *fameia*, *famegia*), а на другој итал. *љ* (исп. итал. *famiglia*); у *дешѣк[ѣ]* чува се група *-st-*, карактеристична за стародам., док изговор *с* као *ш* претставља млетачку црту, итд. У оваквим случајевима ја истичем, кад год је то потребно: млетачка (реч) са италијанском артикулацијом или сл.

Из облика позајмица може се закључити да су оне у црмнички говор ушле углавном посредништвом наших приморских говора. Напомињем да је њихов број, нарочито код старијих људи, знатан. Не претендујући на потпуност навешћу овде неке од обичнијих, да би се добила бар при-

¹⁾ Иначе овај говор не зна за назализоване вокале. Према једном саопштењу чује се назализован изговор *а* у Приморју (у Шушњу код Бара?).

ближна слика о томе у коликој је мери културни речник Црмничана проткан романским изразима. То чиним утолико пре што су оне у наглом опадању. Из осталих језика (арбанаског, турског) помињем само оне позајмице у којима се огледа неко отступање од облика обичног у нашем књижевном језику (њих има уосталом много мање).

Напомена. Да би се избегао евентуални неспоразум, обележавам млетачко *š* (< *s*) са *š*, а млет. *ž* (< *z*) са *ž*. Иначе остављам уобичајени начин писања, дакле, на пр. *c* испред *e*, *i* у млет. = *ц*, у итал. = *ч*; млет. *z* = *ц*, *ž* = *с*, *chi* = *ћи*, *che* = *ке*, *gia* = *ја* и сл.

а

45. Романско *a* даје пре свега *a* (односно *a*, исп. тач. 20); старије предакценатско *a* прелази у *o*¹⁾, а у две старије позајмице замењено је романско *a* (испред назала) са *y*²⁾.

а) *a* > *a*:

афидевџиџи „пасош“ Со, *авидевџиџи* Кру (исп. млет. *afidàr?*) — *багулин* „штапић“ Бу < млет. *bagolina* — *ба[н]дуњџиџи* „оставити“, „баталити“ Ду, Со < млет. *bandonàr* — *барџело* „пљоснат суд за воду“ В, Бо < млет. *barelo* — *башифџога* „кесница за огњило и кремен“ Бу, Се < млет. *batifdgo* — *башџун* „подебљи штап“ В, Год < млет. *baštòn* — *бевџанда* „вино помешано са водом“ Па, Ма < млет. *bevanda* — *бокџри* „ноћни суд“ Па, Брч, Крњ (исп. млет. *bocàl*) — *бубџак* „памук“ Бу < стдалм. рефлекса за лат. *bombace(m)*³⁾ — *вџж* „широк крчаг без дршка“ В, Ли < млет. *važo* — *вајџор* „лађа“ Бу < млет. *varog* — *вирџвџиџи* „вадити воду на точак“ В, Па < млет. *viràr* — *гарофџн* Бра, Ду, Кру, Па, Со < итал. *garò'ano* — *дештрегџиџи* „упропастиги“ Ду, Бо < млет. *deštrigàr* — *демиџџа* В, *демиџџна* Па, Крњ „демижон“ < млет. *damizana* — *дуџерџиџи* „подносити“ В, Ли, < млет. *doperàr* — *јакџџа* Бу, *јџкеџа* Па „женски капутић“,

¹⁾ Исп. М. Bartoli, *Riflessi slavi di vocali labiali romane e romanze, greche e germaniche*. Jagičev zbornik 33.

²⁾ Исп. Р. Skok, *Les origines de Raguse*. Slavia X, 490, nap. 2.

³⁾ Исп. М. Bartoli, *Das Dalmatische II*, 289 (Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung V. Wien 1906).

јакешун „капут“ В < млет. giachèta — *кавџа* „завртањ“ Бу < итал. сава — *кџмара* „соба“ Бра, Крњ < млет. сáмага — *ко[н]шинџла* „летва (за кров и сл)“ В, Бр < млет. cantinèla — *ко[н]шун* „ћошак“ Па, Бу < млет. cantòn — *кџац* „властан“ Па < млет. сарасе — *карџга* Бо, *карџџга* В, Па, Ли „столица“ < млет. сарџга, сариџга — *Касџџо* „Петровац на Мору“ У, Бу, Ли, Бо < млет. caştelò (исп. тач. 38 в) — *кашџа* „мањи сандук“ Па < млет. саџета — *кџшиг* „наказа“, „брука“ Бу, Со < млет. саџтиго — *кашун* „већи сандук“ В, Бу < млет. саџон — *конџвџл*, *конџвџла* „јаружица“ Ду, Брч < стдалм. облика за лат. сапаб(и)лае (Скок) — *конџдџ* „рачунати“ У, Бу < млет. сонџар — *нако[н]чџ* „удесити“ Па, Ма < итал. сонџиаре — *корџн* „џон“ Бра, Бу < итал. сонџате — *кошџдџа* В, Ма, *косџдџа* Бо „кестен“ < млет. саџагна, итал. castagna — *криџанџа* Па, *криџанџиџа* Бу „уљудност“ < млет. среанџа — *криџџ* „пун“ В, исп. лат. сарридиаре¹⁾ — *лџма* „плехана канта“ Па, *лџмиџа* „штит за оловку“ Бр, „држаље с пером“ Бу < итал. лама — *ле[н]шрџџ-се* „фотографисати се“ Кру, Па, Бу < млет. retràr — *лушџрџџ* „изглачати“ Бра, Ли, „обри-сати речима“ Па < млет. лушџрџр — *марагун* „столар“ В, Ор, Год < млет. марангон — *машџџо* „кабао“ Бра, Кру, Др, Се < млет. маџтелò (исп. тач. 38 в) — *машџуљ* „пранџиџа“ Па < млет. маџcolo — *мурџл* „танка греда“ Бра, Ли < млет. муџл — *мушџа[и]* „брк[овни]“ В, Ду, Ли < млет. мошџаџи — *наџули-џџон* Па, *наџулиџџун* Бр, Год < млет. паролџон — *џџале* „наочари“ Бу < млет. осџали — *џиџџа* „бакрени лонац“ Год, ГД < млет. ригнаџа — *џрџвџџ* Ор, Год < млет. провџар — *џрока-радур* „старатељ“ Бу, Се < млет. проџурџдòr — *ракџм* „вез“ Па, Бу, *ракамџвџџ* Ли < млет. ресџмо, ресџмар — *рамаџџзма* „реуматизам“ В, Со < млет. ротџџџмо — *русмаџн* Бра, Бу < итал. ротџџџно — *сџенџџџ* „потрошити“ В, *сџанџџџ* Па, исп. лат. ехпендиаре — *сџимаџур* „проценитељ“ Ду, Бр < млет. шџимаџòr — *су[м]џрџџ* „пегла“ В, Бра, *су[м]џрџџџџџ* „пеглати“ Па, Бр, Ли < млет. шорџџар — *скџле* Ли, Год, *шкџле* Брч „сте-пенице“ < итал. скала, млет. шала — *шџџџа* „стоњак“ В, Ли,

¹⁾ Исп. Р. Скок, *Stavia* X, 495.

шавѣла Бу < млет. tavaia, итал. tavaglia — *ша[в]улим* „сто“ В, Ко, ГД, Се < млет. tavolin — *шакулѣм* „новчаник“ Бра, Год, Крњ < итал. taccuino — *шѣсѣамѣнѣи* В, ГД, Ли < итал. testamento — *шѣкара* „шоља за кафу“ Ор, Бо < млет. chisara — *шѣйѣи* „ухватити“ Кру, Бу < млет. chiapàr — *ушѣнца* „навика“ В, Ду, ГД, Ли < млет. użanza — *фамѣља* Бра, Па, Брч, Се, *фамѣља* Ли < млет. fameia, итал. famiglia — *фанѣла* „поткошуља“ В, Бо < млет. fanèla — *фаѣбла* „пасуљ“ Год, Ду, Брч, Со, *ваѣбла* В < млет. fažòlo — *франѣѣз* „врста боба“ Кру, Ли < млет. franceže — *фрѣадѣла* „уко-сница“ Ду, Бу < млет. forcadela — *фурминѣда* „жижица“ Ов, Ма < млет. fulminada — *ѣѣиѣца* „трнокоп“ Ов, Со < млет. zara — *шѣѣф* „фијока“ Се, *шѣѣва* „орман“ В < млет. şafo — *шѣѣље* „крупни шодер“ В, Бу, *шѣѣљиѣе* Ли, Год < итал. scaglia — *шѣѣњ* „клучица без наслона“ Ко, Ма < млет. şagno — *шѣѣшула* „кутија“ Ор, Брч < млет. şatola — *шѣиѣѣи* „проказати“ Ду, Бу < млет. şriàr — *шѣиѣѣиѣун* „станица“ В, Ли (млет. ştaziòn).

б) *а > о*:

босѣк Бу, *босиѣк* Па „босиљак“ < блклат. рефлекса за лат. basilicum или итал. basilico¹⁾ — *конѣвал* Ду, Брч < стдалм. рефлекса за лат. sappab(u)lae (исп. више) — *кѣноба* „подрум за стоку“ < средлат. sannaba — *кошѣѣња* В, Ма, *косѣѣња* Бо < млет. caştagna, итал. castagna — *лоѣѣѣа* Па, *лоѣѣѣа* Бу „земљани лонац“ < стдалм. рефлекса за лат. lapidea²⁾.

Исп. и новије позајмице *офѣи* „кирија“ Кру, Ли, *офѣиѣѣи* „изнајмити“ В, Бр < млет. afito, afitàr — *фијомѣнѣи* „нов-новѣат“ В, Бу < млет. fiamante.

а > о, а:

морѣч „врста траве за јело“ В, Па, Бр, Год, Се, *марѣч* (ређе) В, Бр < лат. *amaraceum³⁾.

в) *а (> о) > у*:

кумѣн „оѣак“ Па, То < лат. saminum (исп. дубр. комин)

¹⁾ Исп. Х. Барић, *Босиљак*. Наш језик II, 45—46.

²⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 263.

³⁾ Исп. P. Skok, *Slavia* X, 496.

— *йолумѣнѣа* „темељ“ Бра, Па < лат. fundamentum (исп. дубр. подумјенат).

г) Спорадичну замену *а са и* — можда под утицајем потоњег *и* — забележио сам у *мисѣйѣо* „кабао“ Бра, Ор, Па, Со, Год, *мишѣл* То < млет. maštello (исп. горе маѣтѣјо).

о

46. Романско *о* даје најчешће *у*, нешто ређе *о*:

а) *о > у*:

багулин У, Бу (млет. bagolina) — *ба[н]дуњѣи* Ду, Па (млет. bandonàr) — *бр[у]штѣулѣн* „справа за пржење кафе“ В, Ли (млет. bruštolin) — *бубѣк* Бу (исп. лат. bombacem) — *буѣйга* Ор, Брч, *буѣйѣга* В, Бр, *буѣинга* Бу, Ма „дућан“ (млет. botèga) — *гѣлѣжѣн* „халапљив“ Па (млет. golòzo) — *дѣйѣр* „средство“ Ба, „стање“ Ду, *дѣйѣрѣи* „подносити“ В, Ли (млет. doperàr) — *корѣи* „црнина“ В (итал. corrotto < лат. corruptus¹⁾) — *лу[м]брѣла* „кишобран“ Бра, Ли, Се (итал. l'ombrello) — *машкѣл* Па (млет. maščolo) — *мулагѣн* Ли, *мулегѣн* Брч „пребој“ (млет. molegato?) — *мѣрѣа* „дуд“ Ов, Тр, ГД (итал. toga) — *мѣсѣѣи* „бркови“ В, Ду, Ли (млет. moštachi) — *наѣулиѣн* Па, *наѣулиѣн* Бр, Год (млет. paroliòn) — *ѣросѣла* „тигањ“ Ор, То < јужитал. fresa²⁾) — *русмалѣн* Бра, Бу (исп. итал. rosmarino) — *су[м]ѣрѣш* В, Бра, *су[м]ѣрѣшѣи* Па, Бр, Ли (млет. šoprešàr) — *ѣа[в]улѣн* В, Бра, Ко, ГД, Се (млет. tavolin) — *ѣијурѣн* „форинта“ У, Ду, Со, Др (млет. fiorin) — *шкѣѣула* Ор, Брч (млет. šcatola) — *шкрѣфуле* Ов, Ма (итал. scrofole) — *шкѣ[р]дѣла* „шоља за белу кафу“ В, Бр, Се (млет. šcodela) — *шѣунга* „сунђер“ В, Па, ГД, Бо, Се < стдалм. рефлекс *а* за лат. sponga.³⁾

У млетачким наставцима *-òп*, *-òг*:

башѣун В, Год (млет. baštòn) — *бѣкѣн* „велики комад (хлеба, сира)“ Бра, ГД, *бокунѣн* Со (млет. bocòn) — *боцѣн*

¹⁾ Иск. М. Murko, *Das Grab als Tisch*. (Wörter und Sachen II, 1910, 141).

²⁾ Иск. G. Maver, *Intorno alla penetrazione del lessico italiano nel serbocroato della Dalmazia e dei territori vicini: criteri metodologici*. (Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti LXXXIV, 759).

³⁾ Иск. Maver o. c. 765.

„флаша“ Ду, Брч, ГД, Др (млет. *bozòn*) — *вагун* Ов, Крњ (млет. *vagòn*) — *јакешун* (млет. *giachetòn*) — *ка[н]шун* Па, Бу (млет. *cantòn*) — *кашун* В, Бу (млет. *cašòn*) — *маразун* В, Ор, Год (млет. *marangòn*) — *йирун* „виљушка“ В, Брч, Крњ (млет. *rigòn*) — *йоршун* „ходник“ Кру, Брч, Со (млет. *portòn*) — *йржун* „затвор“ Ду, Ма (млет. *grežòn*) — *шййун* Бра, Ма (млет. *špìòn*) — *шййун* од-лаћê „прамац чамца“ В, Па (млет. *špìròn*) — *шйоцијун* В, Кру, Ли (млет. *štaziòn*), Исп. и *баћун* „гломазан човек“ Ли, „велики сандук“ Бр (< арб. *batš* „пастир“, или рум. *basicu*, „Oberhirt“?) — *ленцун* „чаршав“ Ду, ГД (исп. далм. *lenzul*) — *фркун* „поодрастао дечак“ Па, Бу (итал. *briccone*?).

кдлур „боја“ Ов, Год (млет. *colòr*) — *йрокарадур* Бу, Се (млет. *procuradòr*) — *сшимадур* Ду, Бр (млет. *štimađòr*).

Замену *о* са *у* имамо и у неким новим позајмицама:

бумба Год, *бумбадцѣрдѣш* В, *бумбадйрдѣш* Па — *йулишка* В, Ко, Год — *йулицја* Бу, *йулицман* Па.

б) *о* > *о*:

батифога Бу (млет. *batifògo*) — *бешкѣш* „двопек“ Кру, Год (млет. *bešcoto*) — *бокѣра* Па (исп. млет. *bocàl*) — *бѣкун* Бра, ГД, *бокунйћ* Со (млет. *bocòn*) — *боцун* Ду, Др (млет. *bozòn*) — *брѣква* „бокал“ Бра, Па (млет. *brosa*) — *брѣквица* „врста ексера“ Бу (млет. *brosa*) — *брѣнза* „ђуле“ Год, Па (млет. *bronzà*) — *бро[н]зун* „емаилирани лонац“ Бра, Бу (млет. *bronzin*) — *вайѣр* Бу (млет. *varog*) — *вѣлаш* „свод“, „тераса“ Год, Па, *сволйѣш* „засводити“ Ко (итал. *volto, voltare*) — *гарофѣн* Па, Со (итал. *garòfano*) — *гѣлѣжан* Па (млет. *goložo*) — *ко[л]шрѣна* Бу, *коншрѣна* Па, Брч, Год „завеса“ (млет. *coltrina*), — *кдлур* Ов, Год (млет. *colòr*) — *кѣнѣш*, *кѣнѣша* „рачун“ Ор, Бо, *коншѣш* „рачунати“ У, Бу (млет. *conto, contàr*) — *Мѣдо[в]о* Год, *Мѣдѣ* В, То (итал. *Medova*) — *мѣншо[в]ѣш* „помињати“ Ко, Ли (итал. *mentovare*) — *дѣале* „наочари“ Бу (млет. *ochiali*) — *йамидѣра* „парадајз“ Па, *йамидѣла* В, Бр (итал. *pomidoro*) — *йо[н]шѣура* „промаја“ Кру, Бр, Ли (млет. *pontùra*) — *йѣршйк* „ходник“ Ор, Ма (итал. *portico*) — *йоршун* „ходник“ Кру, Брч, Со (млет. *portòn*) — *йрѣ[в]ѣш* Ор, Год (млет. *provàr*) — *йрокарадур* Бу, Се (млет. *procuradòr*) — *сѣлаш*, *сѣлѣша* „пара“ У, Ду, То, Со, Ли, Крњ, *сѣлад* Па (итал. *soldo*) — *фаѣбла*

Год, Со, *ваџбла* В (млет. fažolo) — *форџица* Др, *фолџица* Бра, ГД, Со, *волџица* Бр, Год „тврђава“ (млет. fortezza) — *шкрџ-фуле* Ов, Ма (итал. scrofole) — *шџка* „срамота“, „спрдња“ Бр, Бо (исп. итал. sciocco) — *шџбрџк* „гадан“ В (млет. şporco).

в) *o > o*, у:

боџиља „флаша“ Ли, *буџиља* Па (итал. bottiglia) — *шкџљ* „рупа у камену“ В, *шкџљ* „ћошак изнутра“ Бу (итал. scoglio); исп. и *наџулиџн* Па, *наџулиџн* Бр, Год, *баџалиџн* Па, *баџалеџн* Ли, *баџалиџн* В, *милиџн* Бо, *мелеџн* У, Ко, *милиџн* Бра.

г) За спорадичан прелаз *o > a* исп.

џамидџра Па, *џамидџла* В, Бр (итал. pomidoro) — *рамаџизма* В, Со (млет. romatizmo).

у

47. Романско и замењено је скоро искључиво са у.

а) *u > u*:

дублџер „велика свећа“ Па, Се < стдалм. рефлекса за лат. *duplarius или *duplerius¹⁾ — *думидџца* „влага“ Па, Бу (итал. d'umidezza) — *куџина* „кухиња“ Ко, Бо, Год (млет. cužina) — *ленџун* Бра, Ду, ГД (стдалм. lenzul) — *леџурџија* В, Кру, Ли, Год, *лиџурџија* Па (итал. liturgia) — *лџмер* В, *лумџер* Бу „број“ (итал. numero) — *луџиџрџи* Ли, Па (млет. lužràg) — *Мџдуо* Бр (итал. Medua) — *мурџл* Бра, Ли (млет. turàl) — *џиџџра* „боја“ Ор, Со, *џиџрџвџи* „бојадисати“ У, Па (млет. pitùga) — *џо[н]џџра* Бр, Ли (млет. pontùga) — *суйџерна* „порцеланска здела“ В, Брч, Год, Др (итал. zuprièra) — *џакулџн* Бра. Год (итал. taccuino) — *уџанџа* В, Ду, ГД, Ли (млет. užanza) — *румџиџн* „кукуруз“ Ов, Тр, Бр, ГД, Ма, Крњ (итал. frumentino) — *фџурмина* „жижица“ Бра, Ко, *фурминџа* Бу (исп. млет. fulminà, fulminada) — *џџкар* „шећер“ У, Брч, ГД, Се (млет. žùcaro).

б) Прелаз *-ун-* (>*-он-*) > *-o-*²⁾ извршио се у *џолумџниџа* „темељ“ Па, То (исп. лат. fundamentum).

¹⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 269, 384.

²⁾ Исп. Skok, *Slavia* X, 490.

в) У *прокарадур* Бу, Се (млет. procuradòr) замењено је у са а вероватно под утицајем потоњег а.

е

48. Романско е замењено је са е, ређе са и (о замени е са а исп. тач. 21, а о евентуалном прелазу млет. е > њ тач. 38а).

а) е > е:

афидевиј Со (млет. afidàr?) — *барѐло* В, Бо (млет. barelò) — *беванда* Па, Ма (млет. bevanda) — *бешкѝ* Кру, Год (млет. bešcoto) — *деферѝнца* Бу (итал. differenza) — *десшрегѝ* Ду, Бо (млет. deštrigàr) — *дешѝк[ш]* „инат“ Па, Бу < стдалм. рефлекса за лат. despectus¹⁾ — *дрѝшо* „право“ Бра, ГД (млет. dreto) — *[ду]мидѝца* Па, Бу (итал. d'umidezza) — *дуѝѝр* Ду, Бо, *дуѝерѝ* В, Ли (млет. doperàr) — *јакѝша* Бу, *јакѝша* Па, *јакѝшун* В (млет. giacheta) — *ка[н]шѝнѝла* В, Бр (млет. cantinèla) — *кашѝша* Па (млет. cašeta) — *ле[н]шѝрѝше* Па, Бу (млет. retràr) — *ле[н]шѝцун* Ду, ГД (далм. lenzul) — *лу[м]брѝла* Бра, Ли, Се (итал. l'ombrello) — *лѝмер* В, *лумѝр* Бу (итал. pumero) — *Мѝдо[в]о* Год, *Мѝдѝ* В, То, *Мѝдуо* Бр (Medova, Medua) — *мѝнш[о]вѝа* Ко, Ли (итал. mentovare) — *мергѝч* „гранични стуб“ В, ГД (далм. merginu[m]²⁾) — *пѝвѝр* „бибер“ В, Брч, Ма, Ли (млет. pèvere) — *пѝдѝнца* „успон“ Ор, ГД (итал. pendènza) — *пѝшѝш* „апетит“ Ов, То (млет. petìto) — *пѝлумѝнша* Па (исп. лат. fundamentum) — *пѝредика* Бу, *пѝредикавѝш* Бра (млет. predica) — *сѝенцаѝш* В, Па (исп. лат. expendiare) — *су[м]шѝрѝш* В, Бра, *су[м]шѝрѝшѝш* Па, Бр, Ли (млет. šoprešàr) — *шѝсшамѝнѝш* В, Брч, Со, Ли (итал. testamento) — *шѝравѝза* „прегача Бу, *шѝравѝеза* Па (млет. traverza) — *шѝмѝла* Па, Се (исп. млет. fameia) — *шѝнѝла* В, Бо (млет. fanèla) — *шѝнѝѝз* Кру, Ли (млет. fan-seze) — *шѝрѝшѝк* „свеж“ Ду, Бо, *шѝрѝшко* Ор, Брч, Крњ (млет. frešco) — *шѝркадѝла* Ду, Бу (млет. forcadela) — *шѝрумѝшун* Ов, Тр, Бр, ГД, Ма, Крњ (итал. frumentino) — *шѝра* „врста“, „раса“ У, Ли (млет. sera) — *шѝга* „већа тестера“ Ов, То, *шѝгац*

¹⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 369.

²⁾ Исп. Skok, *Zeitschrift für romanische Philologie* XLVI, 407.

„мала тестера“ Бу (млет. *şega*) — *шкy[р]дѣла* В, Бр, Се (млет. *şcodela*)

б) *e > u*:

бушйга Ор, Брч, *бушйнга* Бу, Ма (млет. *botèga*) — *карйга* Бо (млет. *carèga*) — *кри[j]анца* Па, *кри[j]анци[j]а* Бу (млет. *creanza*) — *лйсй* „хитар“ Ов, ГД, Др (итал. *lesto*) — *ййвер* „бибер“ Год (млет. *rèvere*) — *ййз* „тежина“ Бра, Бу (млет. *pezo*) — *ййрйџлица* Па, *ййлйџрија* Бр, *ййлйџрица* В, Со, Ли (исп. лат. *sperla*, млет. *rigia*) — *ййрдика* Па (обично прѣдика) < млет. *predica* — *ййгла* „цреп“ Ов, Брч, Бо < лат. *teg(u)la*¹⁾

У *форшйца*, *фолшйца* (према итал. *fortezza*) имамо на-слањање на наше речи са суфиксом *-ица*, а *демиџана* В, *димиџана* Па стоји према итал. *damigiana*.

в) У *ракџм* Па, *ракамџвйш* Ли (< млет. *resato*, *resatàr*) прешло је *e* у *a* вероватно под утицајем потоњег а (*о јегуља*, *јагуља* исп. тач. 39).

г) Нарочити развитак имало је *e* у *йпросуља* Ор, То (< јуж-итал. *fresola*) и *фрусин* „мале богиње“ Бу (исп. млет. *ferşa*).

д) Према тур. *eqşiq* „нетачна мера“ имамо обично *ја[к]-сйка-[j]*е мѣра Бра, Бу, Ма (исп. и *ја[к]сйка* у тач. 21), ређе је *јесйка* Бра, Ли (исп. Вук: *џксик*); исто тако имамо редовно од-*бабазџмана* В, Ду, Па, *бабазџмана* Год, *бабазамџна* Бр (исп. тур. *baba zeman*) — *сйџџ* „корпа без дршка“ В, Па (тур. < перс. *sepet*).

и

49. Романско *i* даје по правилу *и*, спорадично *e*.

а) *i > u*:

афидевйш Со, *авидевйш* Кру (млет. *afidàr?*) — *багулйн* У, Бу (млет. *bagolina*) — *башифџга* Бу, *башивџга* Бр (млет. *batifògo*) — *бошйља* Ли, *бушйља* Па (итал. *bottiglia*) — *брон-зйн* Бра, Бу (млет. *bronžin*) — *бр[у]шйшулйн* В, Ли (млет. *bruştolin*) — *за[в]идџвйш* „шарафити“ Ду (млет. *vidàr*) — *вирџвйш* В, Па (млет. *viràr*) — *демиџана* В, *димиџана* Па (исп. итал. *damigiana*) — *дрйшо* „право“ Бра (итал. *dritto*) — *[ду]мидџа* Па, Бу (итал. *d'umidezza*) — *ка[н]шйинџла* В, Бр (млет. *cantinèla*)

¹⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 381.

— *кѣмак* „стеница“ У, Бра, ГД, Со, Др < стдалм. рефлекса за лат. *climacem*¹⁾ — *колѣрѣна* Бу, *конѣрѣна* Па (млет. *coltrina*) — *кумѣн* Па, То (млет. *camin*) — *кужѣна* Ко, Бо, Год (млет. *cužina*) — *ли[к]сѣја* „цеѣ“ Па, Со < стдалм. рефлекса за лат. *lixī(v)a*²⁾ — *лоѣйца* Па, *лоѣйжа* Бу (исп. лат. *lapidea*) — *мергѣн* В, ГД (далм. *merginu[m]*) — *наѣулијѣн* Па, *наѣулијѣн* Бр, Год (млет. *paroliòn*) — *офѣйѣ* Кру, Ли, *офѣйѣдѣ* В, Бр (млет. *afito*) — *ѣамидѣра* Па, *ѣамидѣла* В, Бр (итал. *pomidoro*) — *ѣешѣйѣ* Ов, То (млет. *petito*) — *ѣињѣдѣа* Год, ГД (млет. *pignata*) — *ѣѣрија* Бо (млет. *piria*) — *ѣѣрѣн* В, Брч, Крњ (млет. *piròn*) — *ѣиѣурѣа* Ор, Со, *ѣиѣурѣавѣйѣ* У, Па (млет. *pitura*) — *ѣѣрѣйѣк* Ор, Ма (итал. *portico*) — *ѣрѣдика* Бу, *ѣредикавѣдѣйѣ* Бра (млет. *predica*) — *рамѣйѣзма* В, Со (млет. *romatizmo*) — *румѣмѣлѣн* Бра, Бу (итал. *romarino*) — *сѣѣмадѣур* Ду, Бр (млет. *stimadòr*) — *скрѣѣња* „сандук за одеѣу“ Ов, Брч, Крњ, *шкрѣѣња* Па (итал. *scrigno*) — *сѣйла* „пеѣнина“, „стене“ Ор, ГД, Год < стдалм. *spilla*³⁾ — *ѣа[в]улѣн* В, Ко, ГД, Се (млет. *tavolin*) — *ѣакулѣн* Бра, Год (итал. *tascuino*) — *ѣѣкара* Ор, Бо (млет. *chicara*) — *фамѣља* (обично *фамѣља*) Ли (итал. *famiglia*) — *фијомѣнѣйѣ* В, Бра (млет. *fiamante*) — *фијурѣн* У, Ду, Со, Др (млет. *fiarin*) — *румѣѣйѣн* Ов, Тр, Бр, ГД, Ма, Крњ (итал. *frumentino*) — *фѣурмина* Бра, Ко, *фурминѣда* Бу (исп. млет. *fulminà, fulminada*) — *шѣй[ј]дѣйѣ* Ду, Бу, *шѣй[ј]ѣн* Бра, Ма (млет. *špiàr, špiòn*) — *шѣйѣка* „врх (ножа)“, „жаока“ Тр, Со, Крњ (итал. *spica [di spada]*) — *шѣйрѣн* Па, Со (млет. *špiròn*) — *шѣѣаѣи[ј]ѣн* В, Кру, Ли (млет. *štaziòn*) — *шѣрѣгна* „пакосна, неморална жена“ Бр, Бу, *сѣрѣгна* Ли (млет. *štriga*).

б) и > е:

дефѣрѣнѣца Бу (итал. *differenza*) — *десѣрегѣйѣ* Ду, Бо (млет. *deštrigàr*) — *леѣѣурѣѣја* В, Ли, Год (итал. *liturgia*) — *мелејѣн* У, Ко, Крњ (итал. *millione*) — *брегадѣѣр* Па, Брч, *брагадѣѣр* Па (млет. *brigadièr*) — *думедѣца* В (итал. *d'umidezza*).

¹⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 293 и Skok, *Zeitschrift für rom. Philologie* XLVI, 388–389.

²⁾ Исп. Barić, *O uzajamnim odnosima balkanskih jezika* I, 17 (Библиотека Архива за арбанаску старину, језик и етнологију, св. IV).

³⁾ Исп. *Das Dalmatische* I, 234.

О напоредној употреби *и*: *иџ* у *йџрија*: *йџриџлица* итд. исп. тач. 38а.

в) Осм. *direk* > *дурџк* В, Ду, Брч, Ли, Год, а тур. *zingir* > *санџир* В, Бу, Ли, *санџир* Па, Бр.

Редукција, елизија и контракција вокала

І Скраћивање вокала

50. Ако било с којег узрока настане у речи *хијат*, врши се често скраћивање једног вокала. При том треба разликовати три групе случајева:

а) Ако су оба вокала неакцентована, скраћује се онај који има мањи степен сонорности¹⁾ без обзира да ли је први или други (број примера са скраћеним првим вокалом је међутим много мањи):

бџайца (врста земље) В, *џркайцу* (црквицу) Бр, *изјлојла-сѐ* Бо, *изјлојле-се* Брч, *йџзойца* (пазухо) В, *ройшџ* (ровиџа) Ду, *глаџиџа* (човек који углављује момка или девојку) В, *своџ[в]џбно* Брч, Бу, *аџсџриџскоџа* Со, *шаџлин* ГД, Год, *шаџлином* Со, *доџкиџџи* (довукиват) Бр, *доџко[в]џџи* (*idem*) В, *глаџбџља* Ор, Се, *наџџиџ* Ли — *маџџа* В, *йџџо* Бо, *Глџодџљани* Ли, *Глџодџљаниџ* Год (обично *Глџодџљани*).

б) Ако је акценат на сонорнијем вокалу, скраћује се неакцентовани (имам само примере са скраћивањем другог вокала):

наџше (навише) В, Ли, Год, *йџџиџ* (повиша) Бр, *олџма* (воловила) В, *дџџџ У*, Кру, Год, *зџџџно* Ор, Брч, Бу, *Сарџџво* Ов, Ко, ГД, *џџџљ* В, Ду, Тр, Ко, Бр, Со, *џџџљџ* Ли, Год, *џџџљџ* Па, Крњ, *џџџљџм* Брч, *грџџриџа* В, Па, Брч, Бо, Год.

Исп. и примере са два вокала приближно једнаке сонорности:

гџџџџа Со, Бо, *скрџџџа* То, *грџџџа* Ор, *грџџџџ* ГД.

Скраћивање дугог *о* имамо у *йо-џкџ* В (= пџ џкџ).

Али: *лиџџа* (ливаџа) Па, Бр, *Миџџџи* Ду, Год и сл.

¹⁾ Степен сонорности црмничких вокала смањује се у реду *а, ја, о, е, у, и*.

в) Ако је акцентован вокал мање сонорности, не врши се скраћивање уопште:

глайца В, Па, Бо, *з-глайцѣ* Бу, Крњ, *на-глайцу* Бр, Год, *пѣшрайль* Бр, *ладойна* Се, Ли, *ройшано* Ду, *очейна* Па, *Усейн* Год, *наудийш* Ма, *њйовја* То, *њйово* Бо, *ш-њйовјуем* В, *бѹа* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Бо, Год, Крњ, Др, *бѹарица* (бухарица) Год, *сѣрѣа* В, Ду, Брч, Бр, Со, Год, Бо, *бљѹ* (беху) В, Па, Ду. Ор, Ли, *грѣоша* Бу, *дѹови* У, Со, *снѣа* Год, Ли, — *вилѣш* Бра, Бо, Др; свега једаред сам забележио скраћивање *о* испред *у*: *кѹу-неш* Па (обично: *коју*).

г) Скраћивање *и*, а каткад и *е*, може ићи тако далеко да постају несложни:

ндѣше (навише) Бр, *Нѣнца* (Новица) Па, *роцѣдѣш* Ду, *Дрѣчеца* Па, *Дрѣчецу* Крњ, *Бѹкоцѣни* (становници Буковика) Брч, *зѣдно* Се, *Сарѣво* Ма, *дѣчѣ* Со, *пѣшѣ-ѣ* ѹ-дра (у дрва) Се, *вѣма-ѣ* одговорјо Па.

д) *и* може постати несложно и кад се нађе на крају речи иза вокала:

благосѣ (благослѣви) Па, То, *осѣдѣ* (остаѣи) В, Ко, ГД, Год, *напрдѣ* (напрѣви) Ор, Ду, Бр, Крњ, *ѹдѣ-се* (ѹдѣи) Со, Се, *орлѣ* (орлови) Бу, Бо.

Скраћивање дугога *е* забележио сам у *задѣ* (заудара) В (обично *задѣ*).

51. Другачији су односи у сандију; ту је скраћивању изложен пре свега први вокал. Скраћивање ће се према томе вршити, ако су оба вокала неакцентована или ако је акцентован други вокал. Ако је међутим акценат на првом вокалу, скраћује се други ретко:

кѣ не-гѣ убйш Бу, *Јѣкѣ-Илѣна* Год, *да-сѣ-озѣвѣш* Ор, *дѣбро-сѣ учинјо* Бр, *дѣ-у* Дрѣче[в]ицу Крњ, *њѣгѣ ослободѣше* Се, *пѣшкѣ осѣрагѣша* В, *зѣсѣшо* Ко, Брч, Ма, *снѣѹпѣрава* (с правца) В, Брч, Ли, *шнѣѹпѣрава* Па, Ду, *да-гѣ-ѹзмѣм* Бу, *а-дѣ-ѣсѣш* В, *јѣ-л-шѣ Ѧла-да ѣдѣмо?* Па, *за-ѣѣ-ѹрѣ* Др;

у *не-наѣдѣ* Бр (обично *наѣдѣ*) било је скраћивање првога вокала нарочито јако, док је акцентовани вокал био продужен, тако да се скоро добио утисак контракције.

Само у групи предлог + *овѣ*, *онѣ* скраћује се редовно *о*-:

за-*двѣ* нарѣд Со, за-*днѣ* нѣж Брч, на-*д[в]ѣ* стѣдѣн Ли, на-*днѣ* њѣ[в]у Бр, у-*днѣ* кѣну Па и сл.

Други вокали скраћују се у таквом положају много ређе:

изд-*ѣ[в]а* Па, В, нд-*ѣша* Год, нд-*дро* Брч.

52. После губитка *x* скраћује се врло често претходно дуго *a* — акцентовано или неакцентовано — у трећем лицу пл. имперфекта:

држѣду Бо (али држѣху Год, држѣку Брч), ндсау В, Ду (ндсаху В, ндсаку Бра, Ли), иддау Бра (пѣдаху Па, пѣдаку Ор, Се), чѣѣау-се Па (чѣѣаху Бо, чѣѣаку Ду, Ма), нѣду ГД (нѣху Бу, нѣку Ов, Др), дѣау Со, (дѣаху То, дѣаку В, Ко, Бр).

Иначе се у оваквим случајевима дуги вокал не скраћује: наѣ[*j*]а В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, скридѣ В, Па (исто тако и набдѣш Ор, Бу, Год, Др, илѣдѣ „певати“ В, Па, Бр, Ли, Бо, ндѣцѣ Па, Бр, ГД и сл.).

Због гломазности израза извршило се необично скраћивање дугих вокала у имену села Глѣй-до В, Ор, Брч, ГД, Со, Ли, Бо (уместо очекиваног Глѣ[*x*]ѣ Дѣ).

53. Изванхијата скраћују се вокали ретко:

У неакцентованом *сам* јавља се често редукција *a* која у изузетним случајевима може ићи тако далеко да суседни сонант постане силабичан:

[*j*]ѣсѣм Ко, Ду, Ор, Со, Ма, Год, Ли, нѣсѣм В, Па, Бр, Се — пѣса-сѣм Со, пропѣ сѣм Бо — издѣ-сѣм Бу; исп. и дсѣм В, Год, Ли, дсѣн Па.

Од осталих случајева редукције забележио сам:

бѣарѣца Па, забдрѣ[*v*]ѣш Брч, забдрѣ[*v*]ѣо Ли, кѣчѣница (коштица) Со, Год, кѣчѣница В, джѣца Ко, Ор, Бр, у-злѣ-чѣс Год и др.

II Елизѣја

54. Елизѣја првог вокала је у сандију доста честа (нарочито у енклитичким облицима заменица и именима):

тако-*м[и]* ѣмена мѣга Се, бѣго-*м[и]* дн Брч, убѣли-су-*м[и]* дѣа Бо, немѣ-*м[е]* урѣдѣш (повредити рану) Па, нѣ-*било-ѣ[и]* урѣк Др, нѣ било-*ј[о]* урѣк (= јој) В, којѣ мѣн[*е]*

осѣднѣ Крњ, да-г[а]-освѣшѣ То, да-г[а]-осѣд[в]ѣ Ду, њѣг[а] љзе Ко, ѣн-г[а] љзе Ма, рѣни-г[а] љ-руку Год, рѣни-с[е] љ-ногу Со, пѣ-с[е]-дрѣ ГД, да-с[е] исилѣшѣ Ор, пѣшти-ме да-с[е]-ошрѣм Ли, за-дрѣг[е] избѣре Се и сл.;

у-[В]ѣд[а] Ивѣно[в]а В, Јѣ[в]а Илѣна Со, Мѣрк[а] Илѣна Бр, Мѣшр[а] Илѣна Ов, Пѣр[а] Илѣна Брч;

виш[е]-ѣбла Па, виш[е]-Икачѣ (Ивана) В, јуч[е]-ѣшѣро Со, на-јѣдн[о] ѣфо-сан чѣјо Ду, дѣ-м[и] ѣдн[у] ожѣцу Се, чѣ-шѣр[и]-огњѣшѣ Брч, н[а]-ѣшѣо-га Бо (обично нѣто, исп. тач б1), нѣѣс[и] осѣд В, ѣш[о] онѣ онѣмо Ко, сѣм[о] ѣк[о] ѣмѣ Ов, как[о]-ѣћеш Ма (обично какѣћеш), нѣм[а] од-онѣга нѣшта Крњ, ѣѣд[а]-и бѣбу Бр, дакл[е]-ѣн-је Бра, исп. и зѣсѣо В, Па, Брч, Бр, Год (поред зѣсѣо Крњ, Др) које у ствари такође претставља фразу (= за-ѣсѣо).

Напомена. виш[е]-кѣћѣ Бра и сл. начињено је према виш[е]-ѣбла, виш[е]-ѣгња итд.

55. У чѣму [в]ѣкат ѣѣме-[и] врѣме Бр, зборѣјо-[е] о-нѣма Ор, лѣза-[е]-да вѣно рѣћѣ Бо, вѣдијо-сам-[е] јучѣр Со и др. губљење вокала је полухаплолошке природе.

III Контракције

56. У групама -ѣо, -ѣо (< -ѣл, -ѣл) врши се контракција према првом вокалу; паралелне групе -ѣо, -ѣо, ѣо остају неконтраховане¹⁾:

-ѣо > -ѣ:

зѣ (зао) В, Ду, Брч, Ма, Бо, Се, зѣва (заова) Па, Бр, зѣ[в]у Год, Ли, зѣве Крњ — кѣбѣ Ов, Ко, кѣшѣ Па, Брч, Год, дрѣ Ду, Ли, ѣѣкѣ В, Бо, ѣѣсѣ Ор, Тр, Со, свѣрдѣ Бр, смѣсѣ В, ѣбѣ (цистерна) Год — ѣобљѣгѣ То, ГД, ѣодѣгѣ Кру, Ма, ѣшѣ У, Бу, сѣшѣ То, дошѣ Се, ѣошѣ ГД, ѣримѣкѣ Ко, Брч, мѣгѣ То, Ду, Се, обѣкѣ Ор, рѣкѣ Бра, Ко, Со, ѣосѣкѣ Ов, Ма, сѣѣгѣ Ко, Др, ушѣкѣ То, Бо, шѣргѣ У, Бра, ѣљѣгѣ Па, Бу,

¹⁾ У групи -ѣо развија се често прелазно ѣ које се затим аналогично преноси и у парт. перф. глагола на -ѣо (крѣнѣјо), а каткад и глагола на -ѣ (убѣјо); ређе се ѣ јавља у наставку -ѣо (ѣзејо).

Као и у осталим нашим говорима врши се без изузетка контракција у групи -ѣо (< -ѣл): гѣ, сѣкѣ и сл.

цр̄к̄а Кру, Кр̄њ, *вй̄ш̄а* (ген. *вй̄шло*) „дубак“ Па, *увй̄ш̄а* В, *нау-вй̄ш̄а* „около“ (= на у витао) Ли.

-ао > -а:

ж̄а (жао) Ов, Бу, *к̄а* Ко, Се — *бл̄ж̄а* Год, *боло[в]а* Бо, *вй̄к̄а* Бр, *глас̄а* Со, *гл̄еда* Кр̄њ, *да* ГД, *й̄р̄еда* Др, *й̄р̄ода* Брч, *др̄ж̄а* В, *зв̄а* Па, *им̄а* Ор, *к̄аз̄а* Ду, *й̄окй̄да* Ма, *кой̄а* Ли, *м̄бр̄а* То, *й̄а* Кру, *най̄а* В, *й̄рой̄а* У, *й̄й̄ш̄а* Се, *й̄р̄й̄ча* Бра, *р̄ӯча* Тр, *ос̄й̄а* Бр, *ч̄ека* Па; исп. и *н̄ам* „на ум“ (врло често) < на ом? (исп. тач. 61).

ао > *о* имали бисмо у *б̄чка* й̄гла В, Па, Бу (ако је од *баоча*).

У Крајини (Се, Кр̄њ, Др) могу се, иако ретко, чути и неконтраховани облици, али са врло кратким крајњим *о* (како у неакцентованом тако и у акцентованом положају):

д̄а̄о Кр̄њ, *им̄а̄о* Се, *й̄й̄с̄а̄о* Се, *ч̄ека̄о* Др, *ч̄ӯја̄о* Кр̄њ; исп. и *й̄р̄й̄ча̄о* Кр̄њ, где је *а* било полудуго, али се контракција још није потпуно извршила.

ео > *ео*:

С̄ѳ̄ца Ов, Год, Др, *С̄ѳ̄ца̄* В, *бр̄ч̄ѳ̄оскй̄* Бр, *бр̄ч̄ѳ̄оск̄ѳ̄а* Брч, *с̄й̄ѳ̄она* ГД, *с̄й̄ѳ̄он̄* Ли, *с̄й̄ѳ̄он̄ѳ̄* У, *с̄й̄ѳ̄он̄у* Бра — *де-б̄ѳ̄о* Се, *в̄ѳ̄ео* Ма, *й̄ѳ̄еѳ̄о* Па — *дов̄ѳ̄о* Бо, *од̄в̄ѳ̄о* Ду, *й̄ов̄ѳ̄о* Ко, *ув̄ѳ̄о* Со, *й̄д̄ѳ̄еѳ̄о* Ор, *й̄р̄й̄ѳ̄еѳ̄о* То, *о̄й̄л̄ѳ̄о* Кр̄њ, *с̄й̄л̄ѳ̄о* Бу, *ѳ̄й̄ѳ̄еѳ̄о* Кру, *й̄д̄ч̄ѳ̄о* Тр, *зай̄ѳ̄ѳ̄еѳ̄о* В, *ӯѳ̄ео* Год итд.

-ио > -ио:

м̄йо Кру, ГД, *б̄йо* В, Па, Брч, Ли, Кр̄њ, *мол̄йо* Ор, Ма, Год, *нос̄йо* То, Се, *од̄йо* Бра, У, *й̄йо* Ду, Бр итд.

-уо > -уо:

й̄ог̄й̄нуо Ор, Брч, Со, Др, *сван̄уо* Бра, Ду, Ли, *ч̄уо* В, Бра, То, ГД, Се итд.

57. У бројевима 11—19 врши се често контракција *-ае-* у „предње *а*“, које се међутим по правилу не поклапа потпуно са рефлексом за полугласник (*а*), него је просечно нешто сличније вокалу *а* (због тога га обележавам са *а*):

[j]један̄ѳ̄сй̄ В, ГД, Со, *дван̄ѳ̄сй̄* Ду, Бо, Кр̄њ, *дван̄ѳ̄сй̄ѳ̄* Па, Бр, *дван̄ѳ̄сй̄й̄* Брч, *й̄р̄й̄н̄ѳ̄сй̄* У, Ко, *й̄р̄й̄н̄ѳ̄сй̄ѳ̄* Со, *ч̄еј̄р̄н̄ѳ̄сй̄* Па, Ли, *ч̄еј̄р̄н̄ѳ̄сй̄ѳ̄* Бр, *й̄еј̄н̄ѳ̄сй̄* Бра, Ма, Год, *ѳ̄еј̄н̄ѳ̄сй̄й̄* То, Се, *ш̄ешн̄ѳ̄сй̄* В, Кр̄њ, *ш̄ешн̄ѳ̄сй̄й̄* Ов, *сед̄амн̄ѳ̄сй̄* Ор, Бо, *сед̄амн̄ѳ̄сй̄й̄* Ли, *сед̄амн̄ѳ̄сй̄ѳ̄* Ор, *сед̄амн̄ѳ̄сй̄ѳ̄ѳ̄а* Ду,

осамндѣсѣ Тр, Бу, *осамндѣсѣи* Др, *осамндѣсѣе* Ко, *девѣш-
ндѣсѣ* Ма.

Неконтраховани облици (са несложним *e*) су ређи:

[j]едандѣсѣ Ду, ГД, Се, *двандѣсѣ* Брч, Бр, Бо, *шрѣ-
ндѣсѣ* Ор, Бу, Год, *чеѣрндѣсѣ* Ко, Ма, Крњ, *ѣѣшндѣсѣ* Ов,
ѣѣшндѣсѣе То, Со, *шешндѣсѣ* Па, Бр, *седѣмндѣсѣ* В, Бра, Ли,
осамндѣсѣ Брч, Др, *девѣшндѣсѣ* Кру.

Забележио сам и неколико примера у којима контрак-
ција није била потпуно извршена, него је *a* било дуго, а *e*
још нешто краће (*једандѣсѣ* и сл.).

Пошто иначе група *-aje > ě* само у брзом говору (исп.
ниже), можемо за све ове случајеве претпоставити неке
врсте хаплоглогију.

58. Ако услед губитка *x*, *v* или *j* дођу у непосредан
додир и сти вокали, чува се у већини случајева граница
слога на тај начин што се експираторна струја између оба вокала
смањује. Ипак се, нарочито у брзом говору, могу чути и
контраховани облици. Неке су речи (вероватно оне у којима
се губљење поменутих сугласника најраније уопштило, а за-
тим и речи више формалне природе) штавише обичније кон-
траховане. Већина их је међутим позната само у неконтра-
хованом облику:

x > ∅:

мѣла Со, Ли, *ѣ[ш]-сѣрѣ* Ду, Бу, Се, *нѣмѣ грѣ* Брч, од-
једнога *мѣ* Бр, *с-онѣгѣ орѣ* Год, *мѣнкѣло-е ѣрѣ* Па, од-онѣгѣ
сиромѣ Бу — *ѣѣѣиш* В, *ѣѣѣи[j]о* Ор, *ѣѣѣили* Ко, ГД, *ѣѣѣиле*
Крњ, *ѣѣѣише* То, *ѣѣѣе* Ма, *ѣѣѣи* В, *у-грѣиш* Ов (али *грѣѣиш*).

v > ∅:

зѣѣѣљна Брч, *лѣрѣика* Бо, Се, *гѣрѣм* Со, Год, *што-гѣрѣиш*
В, Кру, *гѣрѣ* Брч, Др, *гѣрѣ* Ко, Ли, *гѣрѣк* Па, Бр, *гѣрѣк* Год,
гѣрѣше Ов, Ду, Крњ, *гѣрѣсмо* То, *гѣрау* (говораху) У, Ма,
гѣрѣла Бу, *гѣрѣили* Бра, *гѣрѣиле* ГД, *да-ѣрогѣрѣм* В, *ѣрогѣрѣ*
Ор, *ндѣгѣр* Крњ, *ѣѣѣгѣр* Брч, *брѣишѣме* Тр, *лѣѣѣѣј* (лѣѣѣѣвој) В,
Мѣлѣме Год, *ндѣиш* В, *ѣ* (ово) В, *ѣгѣ* Се, *ѣмѣ* Ду, Бр, *ѣј*
(овој) Тр, *ѣлѣкѣ* В, Ко, *ѣлѣкѣ* Ма, *ѣлѣкѣѣга* То, *ѣлѣкием* Се,
ѣлѣкѣ Ду, *ѣлѣкѣ* Бу, *ѣлѣкѣ* Ко, *ѣлѣкиема* Со, *ѣлѣкѣи* Па,
ѣлѣкѣ Кру, *ѣлѣкѣ* То, *ѣлѣкѣј* ГД, *њѣгѣ* (њѣгово) Ор, *њѣ-
гѣј* Па, *њѣѣј* (њѣховој) У, *ѣлѣ* (олово) ГД, *ѣѣѣѣѣн* Па, *го-*

шѣј (готовој) Со, *Јѣ* В, Ко, под-*Мѣдѣ* (Медуа) Бра, ГД — *жнѣше* Бр, *дѣше-му* Со, *крѣ* (крѣва) Бо, спопѣла-ме нѣкакѣ *јѣдѣ* (немоћ) Брч, *јѣдѣ-ти* пѣкла В, *брѣ* Ли, из-*рукѣ* (рукѣва) У, *Са* (Сава) Ов — *дѣдесѣш* Бр.

j > ѳ:

Андриѣна Со, *Илин* Ов, *Илинѣга* Брч, *Илинѣн* В, Ли, Год, по-*Илину* днѣ Бу, Бо, *илинскѣ* Бр, *илинскѣ* Ду, Ор, *кадин* Па, *богашѣ* Кру, ГД, *нд[ј]богашѣ* В, Се, *криѣ* (кривиѣ) Па, *чи* Ко, Бу, Др — *вѣѣ* (веје) Бр, *грѣш* (грејеш) Па, *грѣмо* Ма, *свѣ[д]но* В, Па, Ду, Ор, Со, ГД — с-онѣгѣ *крѣ* (крѣја) Бо — *сѣли* (псујући) Па итд.

Као што сам рекао, контраховање или неконтраховање зависи пре свега од темпа говора и природе речи. Да је при том од извесног значаја и положај у фрази, види се јасно из примера које ћу сад навести:

болѣ-ме глѣа : *глѣ-ме болѣ* Па — *угѣзила-ме-е крѣа* : *крѣ-ни-е слѣба* Ма — *дѣ-му-е смѣкѣѣ* : *смѣкѣ-сан* купѣјо Бр — *дѣ-сам ѣдиѣ* : *ѣдѣ-сам рѣкѣ* В.

оѣј : *ѣј* ѣѣји Се — *оѣмѣ* : *ѣмѣ* чѣјку ГД — *дѣдесѣш* : *дѣдесѣ[д]* дѣнарѣ Ли — *жѣи-су* : *јѣдва-су* *жѣ* остѣли — *Јѣо* : *Јѣ-ѣ[в]о[в]* Брч — *дѣби[ј]о-сам* пѣсмо о[т]-*Саа* : о[т]-*Са-Лукина* Год.

Из ових неколико примера (од којих увек по два претстављају изговор истога лица) могло би се закључити:

а) да је контракција на почетку фразе чешћа, док на апсолутном крају преовлађује двосложан изговор и

б) да повећање броја слогова у речи и фрази помаже контракцију (исп. и факат да је контракција у *ѣлѣкѣ* „ово-лѣкѣ“ итд. много чешћа него у *ѣ* „овѣ“ и сл.).

(Неконтраховане примере исп. у главама о *x*, *v* и *j*).

59. Ако су међутим вокали различити, контракција се врши само изузетно¹⁾:

зѣдно (поред *зѣдно*) В, Па, Ов, Бр, Се, *дѣн-ти* (дајем ти) Ли — *зѣсто* Крњ (иначе зѣсто „заиста“), *Усѣн* (Хусеин) В, Бр — да-*ѣѣли* В, да-*ѣѣлѣга* Па, *ѣѣлу* Па (иначе увек *ѣѣлу*).

¹⁾ Старије контракције (*ѣѣс*, *мѣга*, *нѣне* и сл.), природно, не узимам у обзир.

Напомена 1. *мрѧль* Ли, *мрѧља* Па (поред обичног *мрѧ-
[в]ѧль*) начињено је према множини *мрѧљи* (< *мрѧљви*, исп.
тач. 103).

Напомена 2. У неким се случајевима може претпоста-
вити упрошћавање гломазних речи:

Глѧдѧљанин (становник Глухога Дола) Па, Бр, *Глѧдѧ-
љѧни* В, Ор, Год, *глѧдѧ[в]скѧ Кру*, ГД, *глѧдѧ[в]скѧга Ду*,
глѧдѧ[в]скија Ма, *глѧдѧ[в]скиема Ли*; *грѧшѧ* (= *грѧшѧѧ*) Бр је
необично.

60. У с а н д и ј у су контракције нешто чешће, иако се
и ту пре свега ограничавају на неке обрте (нарочито се често
контражује *-e + [j]e*).

-e + [j]e > ѣ:

ѣѧ (ѣе је) Ду, Брч, Со, Год, Др, *гѧрѧ* на-пѧтар Бр, *мѧне*
дѧ Ко, *бѧљѧ* поглѧдѧ У, *свѧ* Крњ, *свѧ* мѧне јѧдно Крњ, по-
глѧдѧ-*мѧ* Ор, Бо, *вѧди[j]о-мѧ* Ли, *кѧзнијо-нѧ* (= нас је) Ма,
чи[j]ѧ тѧ мѧсло? Па, *ѧн-сѧ [j]ѧвѧ[j]о* В, *дѧкле-сѧ бѧчѧ[j]о* ГД,
трошѧло-сѧ Бу, *кѧ[т]-сѧ вѧнѧјо?* Кру итд.

Овакво *ѧ*, добивено контракцијом од *-e + [j]e*, може се
у реченици и скратити:

Ђе-овѧ? Па — *Ђе-ѧн?* Ђѧ Мѧрко. В — *Ђе ѧн пасѧ?*
Брч — *Увѧрѧѧ-сѧ у-ѧца* Год.

У свим се, дакле, примерима *ѧ* нашло испред вокала.
За положај испред консонанта и за крај реченице исп.
кѧ-ѧ-ѧ (= ју је) пѧшка убила Се — *звѧчи[j]о-ме* (= ме је) Ли
— *поглѧдѧ-ме* Бо.

и + и > ѧ: *ѧрѧру* (прѧ-Вѧру) Па.

а + а > ѧ: *ѧѧко* (ѧа-ако) Па.

о + о > ѧ: *кугѧнѧш* (куј-гѧј-ѧнѧш < куђ-гѧђ-ѧнѧш) В, *ка-
нѧнѧш* (какѧ ѧнѧш) Бра, *Рѧстѧѧстѧѧѧ* (Рѧсто Остѧјѧн) Бу,
ѧѧ[в]ѧѧѧни[j]о (ѧѧ[в]ѧ ѧѧнијо) Па.

у + у > ѧ: *зѧби-су-му кѧ-ѧка* (= ѧ-вука) Па, *ѧка* Жи-
[в]ѧно[в]ѧ (у Вука) Бр, *ѧстѧ* (ѧ-уста) Се, *ѧ[в]ѧ* (ѧ-уво) Брч,
исп. и *ѧѧка* (= у ујака) Крњ.

61. Забележио сам и неколико примера контракције
неједнаких вокала углавном у трима категоријама случајева:

а) када се предлози *за*, *на*, *у* нађу испред заменице
ѧвѧ или *ѧнѧ*:

nā-vī крај Бр, *nā-vī* чџс Па, *nā-vī* шанџц В, *nā-vē* рџ-то[в]е Бо — *zā-[v]ō* Ду, *zā-nē* ливџде Бра — *ū-[v]ē* рџте Ко, *ū-[v]ē* гџре В;

поред: *na-ovī* пџт Со, *na-o[v]ū* студ Па, *na-onū* највишу кџшу Ма — *za-onijem* бџдом Бра — *u-onū* гла[в]џцу Ли итд.

За остале случајеве исп. *nāijko* Па, Бр, *nāijaka* Крњ, *s-nāijaka* (с наличја) Год, Ли — *pālo-mi nām* (на ум) Брч, Бр, Ор, Год, *nā-padā-mi* (на ум) В, *nā-pade-mi* Со, Ду, Па¹). (Код других се речи контракција никад не врши, исп. *na-dica* Кру, *nā-ochi* Брч, *na-ogđū* Ду — *ū-oko* Бра, *ū-ovce* Се и сл.).

б) у групи *·a + e* (< *·je*):

kā бџјо (кџд-је) Бо, *ka-kā-on* чџџак (какџв-је) Брч, *ka-kā* прџема тџбе В, *šā* (тџ-је) Ко, *došā* (дошџ-је) Со, Год, *prōšā* (прџшџ-је) Ду, *zamđkā* (замџкџ-је „обесио ју је“) Брч;

в) у групи *·a + e* (< *·je*):

a-dā-s (а-да-јџст) Се, *poslūšā* (послџшџ-је) Ор; врло је обично *nāšo-ga* (на-џто-га) Бр, *nāšo-ga nā* В, Бра, Со, Ма.

У првој се, дакле, категорији врши контракција према првом вокалу, а у другој и трећој — која је ретка — даје *·a (-a) + e* опет *·ā*.

Напомена. Контракцију према другом вокалу забележио сам само у

nāko (но-ако) В, Ко, Па, То, Бр, Бу, Год, Се, *nākōn* (но-ако-џн) Год, *nākonō* (но-ако-онџ) Брч. Необичнији случај контракције претставља *lđžē kī-pāc* (< *kā-i*) Бр у брзом говору.

Губљење вокала

Вокали се, као уопште у нашем језику, доста ретко губе. У нешто већем обиму јавља се губљење вокала само код наставка *-и* у императиву и то првенствено у неким фразама, док се у самостално употребљеном императиву *-и* по правилу чува. Иако је потстицај за овај појав, познат и осталим нашим говорима, фо-

¹) У овом примеру имамо можда контракцију *ao > ā*, јер у неким нашим говорима постоји *nā-om*, а у другима и *nōm*.

нетске природе¹⁾, ипак он у црмничком говору претставља првенствено морфолошку категорију, због чега ће о њему бити речи код глаголских облика.

62. И у осталим је случајевима, који су такође већином познати и неким другим нашим говорима, губљење вокала факултативно и зависи од темпа говора:

кѡлкѡ Год, *кѡлкѡга* В, *кѡлка* Ор, *кѡлко* Ко, Ду, Бр, Бу, Ли, *кѡлкѡ* Крњ, *шѡлкѡ* Бр, *с-шѡлкием* Бра, *њѡколко* Ов, Бо, *њѡколка* Брч, Крњ, *њѡколко* Бра, ГД, Се, *свѡколкѡ* Ду, *свѡколко* Ли, *свѡколка* Ор — *вѡдла* В, *вѡдли* Брч, Ли (обичније *вићела*, *вѡдѡела*) — *немѡ забрд[с]јѡш* (заборавити) Бо, Брч, *забрдијѡ* В, *забрдише* Па — *самѡрѡга* (бременита) В, Бо, *самѡдруга* Бра, Па, Брч, Бр, Год (поред *самодрѡга*).

Доста се често губи *-и* у енклитичком *ли*:

јѡ-л ? Ов, Ду, Ма, Се, *мѡже-л ?* В, Ко, ГД, Др, *ѡне-л ?* Па, Брч, Бр итд.

Напомена. Необично је *срагѡша* (острагѡша) Бо.

(О хаплолошком скраћивању императивних облика и о облицима *јѡшро*, *шѡјѡро*, *злѡјѡро* и сл. исп. Хаплолошка губљења).

Р

63. У партиципу на *-ро* (< *-рл*) јавља се испред *р* — које остаје вокално — сварабактички полугласник²⁾:

ѡѡро Бо, *рѡѡѡро* Со, *ѡрѡѡѡро* Ду, Ли, *ѡмаро* В, Ко, Па, Бр, Ор, Со, ГД, Год, Се, Др, *изѡмаро* Ов, Брч, *ѡѡмаро* Бу, *ѡѡѡро* Ли, *ѡѡѡро-се* Брч, *ѡѡѡро* Бра, Ма, *ѡрѡѡѡро* В, То, *разѡѡѡро* Ду.

У *ѡѡница* (свињска болест < *грлица*) забележио сам такође сварабактичко *ѡ*, али са консонантским *р*: *ѡѡница* В, Па, *ѡѡнице-те* изѡла Ли, *ѡѡѡница* Со, *ѡѡѡница* Крњ, *ѡѡѡѡница* Бр, *ѡѡѡѡница* Год.

У осталим се случајевима испред *р* не развија *ѡ*:

¹⁾ Исп. *Der. štok. Dialekt* 194.

²⁾ У идентичним случајевима које је у различним нашим говорима забележио Р е ш е т а р (исп. *Der štok. Dialekt* 100) постало је *р* консонантско.

рж В, Брч, Ор, Со, ржи Ко, Бу, Бо, ГД, Ли (ређе рџ Па, Бр, Год, рџи Ду), ржанџ жито Па, Ду, Се, ржанџ лџб Бра, Ма, рџа То, Год, рџа[в]о Бр, рџа[в]е Др, сџшрџи Па, сџшрџли Бра и сл.

64. Вокално *p* у почетку речи према групи вокал + *p* у осталим нашим говорима имамо у

Рцџго[в]ина Ко, из-Рцџго[в]инџ Бу, у-Рцџго[в]ину Ор, Се, Рцегнџ[в]џ Год — Рбџни[џ]а Па, из-Рбџни[џ]џ Ду, Ли, у-Рбџни[џ]у В, Бр, Брч, Крњ, Рбџни[џ]џ То, Се. (Поред ређер Ерцџго[в]ина, Арбџни[џ]а; исп. и Арнаџџ које је познато само са почетним Ар-).

Исп. још и ове мање обичне примере:

брџ[в]улџн „бритва“ В, фрџадџла „укосница“ Бу (< млет. forcadela) — фрџкџн „дечак“ Бу (< итал. briscone?) — мрњар „морнар“ Ко, Год, мрњара Ма, мрњари Брч, Па, мрњарима Ов (< млет. marinàr) — џржџн Ду, Ма (< млет. grežon).

Напоредну употребу вокалног *p* и групе *p* + вокал (вокал + *p*) забележио сам у

брџџулџн Бр, Ли (ређе бруџџулџн < млет. bružtolino) — Крњице В, Па, Се (обично Крџиџице Ду, Ли, ис-Крџиџиџ Брч, Крњ) — џрџиџа „мала куџица без прозора за сено или говеда“ В, Бра (ређе џарџиџа Ли).

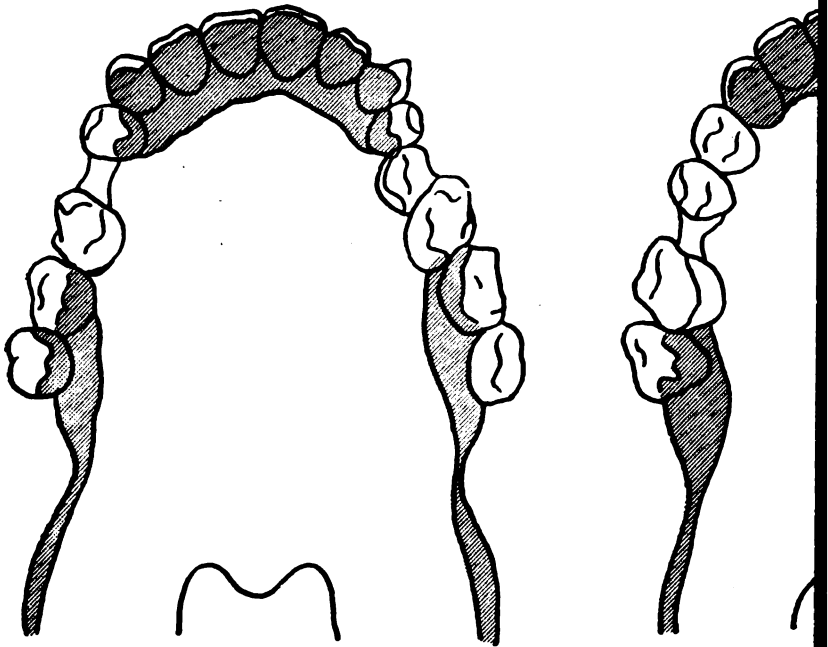
Сачуван је вокал у џросџља Ор, То (< јужноитал. fresa) и фрџсин Па, Бу (< итал. fersa).

Напомена. Секундарно џ забележио сам у онџмаџна В, Ду, Бр (обично онџмаџна, онџмаџне); исп. и раније помехуто сџм, сџм.

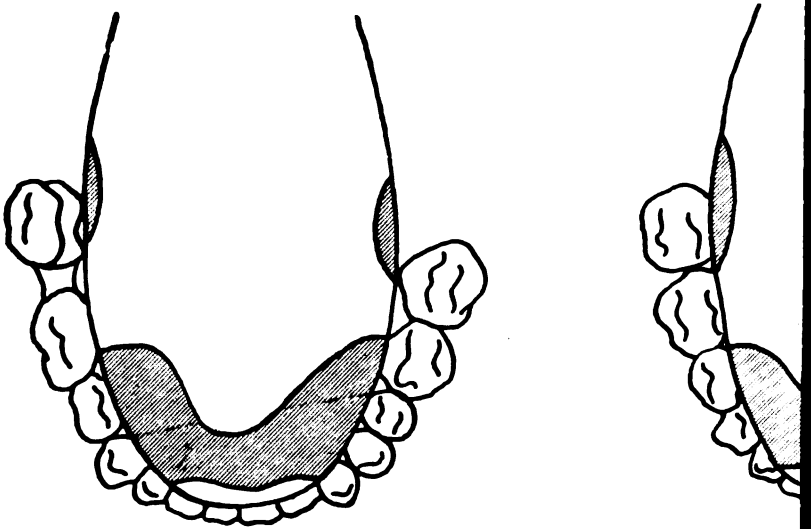
л

65. Црмничко се *л* у већој мери акомодује потоњем вокалу него што је то случај у нашем књижевном изговору: његов тон постаје све виши у реду лу, ло, ла, -л, лџ, ле, ли. При том је испред вокала задњег реда осетно дубље (= џ), а испред вокала предњег реда нешто више него просечно српскохрватско л (= л); на крају је слога отприлике једнако београдском л у сличном положају.

Ова двојност у изговору л огледа се јасно и у артикулацији. Познато је да се наше нормално л гради на средњим

Б.М.

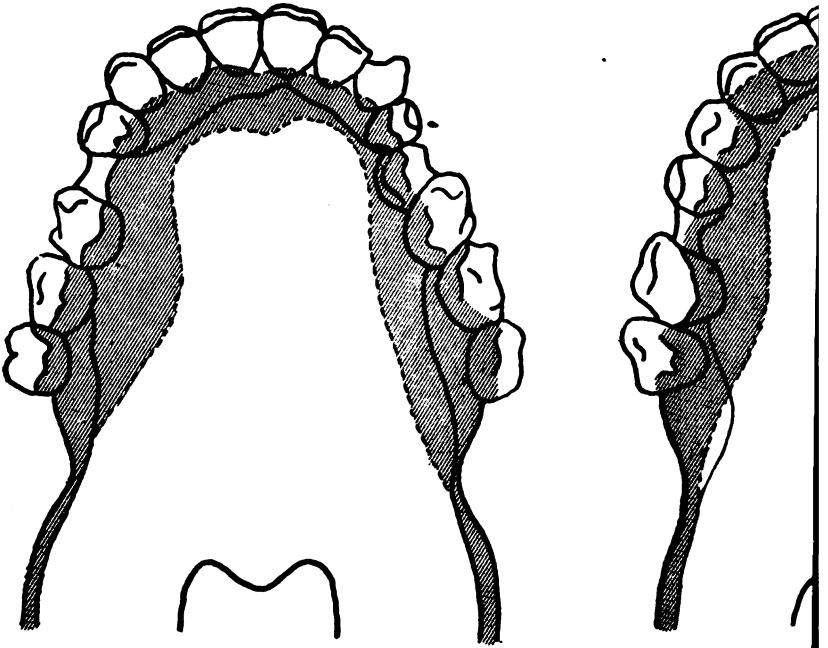

2

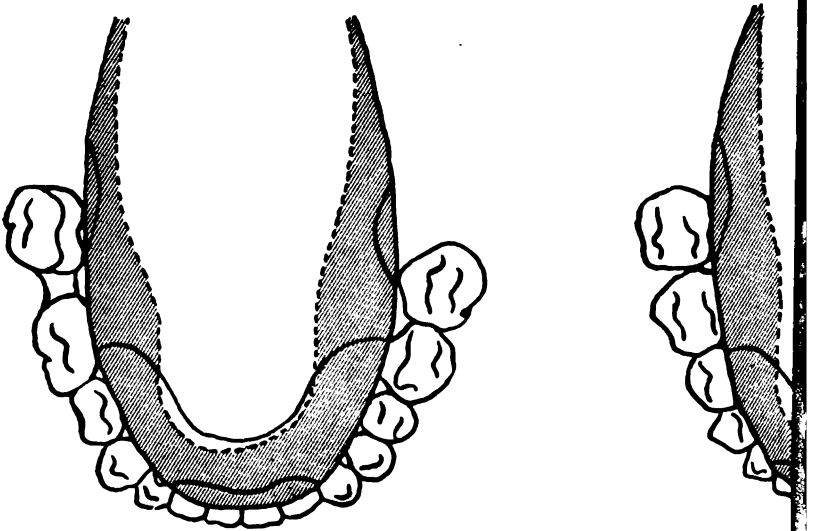
1

1

2

Б.М.

и предњим алвеолима при чему могу бити додирнути и секутићи¹⁾). Слично се гради и црмничко *л* и *л*: врх (ивица) језика додирује средње и предње алвеоле (евентуално и корене секутића, исп. слику 1). Насупрот томе при изговору црмничког *ж* је додир првенствено на секутићима (исп. сл. 2), док се средњи и задњи језик — који је при изговору *л* опуштен — диже ка граници тврдога и мекога непца, што, природно, снижава тон *ж*. Артикулација је, дакле, врло налик на артикулацију пољског или руског *ж*²⁾, само што је концентрација језичке масе у задњем делу усне дупље слабија него при руском или пољском гласу. У вези са тим није црмничко *ж* ни приближно тако „тврдо“ као на пр. руско, а, рекао бих, ни као катунско, те би се према томе могло назвати „полутврдим“.

Напомена. Објављени палатограми претстављају изговор гг. *Бранка Машановића* (Б. М.), дипл. правника, из Папратница (гимназију учио у Бару и на Цетињу) — *Павла Мијовића* (П. М), студ. мед., са Бријега (гимназију учио на Цетињу) — *Павла Радомана* (П. Р), дипл. фил., из Браћени (гимназију учио у Подгорици) — *Стевана Радаче* (С. Р.), студ. мед., из Буковика (гимназију учио у Бару и на Цетињу). На последњем палатограму (Б. Ми.) претстављен је просечни књижевни изговор.

66. Јављање „тврдога *л*“ у нашим говорима обично се приписује арбанаском утицају³⁾. Како се међутим у црмничком говору *ж* јавља под другим условима него у арбанаском⁴⁾, требало би у том случају претпоставити да је *ж* у њему доцније уопштено за све случајеве у којима се налазило испред вокала задњег реда. Сем тога црмнички говор — као уосталом ни већина осталих наших говора који имају *ж* — не зна за супротну, типично арбанаску црту, тј. за умек-

¹⁾ Исп. Б. Милетић, *Изговор српскохрватских гласова* (Српски дијалектолошки зборник V, 55).

²⁾ Исп. о. с. слику 30 и 52.

³⁾ Исп. А. Белић, *Лужнослов. фил.* XIV 171—173, где је дат и кратак резиме досадашњих испитивања.

⁴⁾ Исп. Х. Барић, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* XVI, 160—161 и тамо наведену литературу.

шавање *л* испред вокала¹⁾. Ако се поред тога узме у обзир: а) да је некада „тврдо *л*“ у сличним положајима било познато свим словенским језицима²⁾ и б) да се српско-хрватски књижевни изговор од осталих словенских разликује баш по томе, што се у њему *л* не акомодује довољно потоњем вокалу предњег реда³⁾, изгледа ми ипак вероватнија претпоставка да се у црмничком разликовању два *л* огледа архаично стање⁴⁾.

Као један од главних разлога против првобитности *ж* у нашим говорима наводи се обично чињеница да наш језик иначе не зна за алтернативне консонанте испред вокала предњег и задњег реда. Тај разлог међутим није довољно убедљив, јер *л* у том правцу претставља изузетан глас: два се *л* јављају и у другим језицима у којима је поменута алтернација такође непозната⁵⁾. Да је уосталом у старијим епохама нашег језика бар у одређеним положајима постојало *ж*, види се поред осталог и из развика *-л > -о* и *л > у*, који се могу објаснити само ако се пође од артикулације *ж*⁶⁾.

¹⁾ Границе *џ* и *џ* у арбанаском језику, без обзира на етимолошко порекло, нису још дефинитивно утврђене, исп. *Rekmezli, Anzeiger der Wiener Akademie der Wissenschaften* 1901, Nr. IX, 39 и *Grammatik der albanesischen Sprache* (Wien 1906) 25 и 59—60. О пореклу *џ* и *џ* исп. Holger Pedersen, *Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft* 1895, 535—551.

²⁾ Полазећи од факта да се *џ* под сличним условима наводи и у литавском језику, узима се обично (исп. Vondrák, *Vergleichende slav. Grammatik* I, 392) да је оно у том положају наслеђено из балтиско-словенског прајезика.

³⁾ Исп. Брокъ, *Очеркъ физиологии славянской рѣчи* 31. Ова Броква напомена завела је вероватно А. Meillet-а (*Le Slave commun* 79) на тврђење, да наше *л* претставља продужење прасловенскога „тврдога“ *л*, иако је оно углавном средње (исп. Б. Милетић, I. с.).

⁴⁾ Исп. код А. М. Сељинчева (*Славянское население в Албанији*, София 1931, 303—304) доказе да су Словени насељени у Албанији знали за двојако *л*: „тврдо“ — испред вокала задњег реда и на крају слога (у арбанаским текстовима обележено са *ll*) и једно друго, „вероватно средње“ — испред вокала предњег реда. Потврде за постојање *џ* у словеначком исп. код F. Ramovš-а, *Historična gramatika slovenskega jezika* II, стр. 3 и даље.

⁵⁾ Исп. на пр. J. Storm, *Englische Philologie* I, 65—66.

⁶⁾ У томе се слажу сви испитивачи који су се бавили овим појавом познатим најразличнијим језицима. Интересантно је да се у црмничком говору баш у том положају не наводи *ж* него *л*.

То, разуме се, не искључује могућност арбанаског утицаја на неке друге наше говоре, у првом реду на оне у којима налазимо мешање етимолошког *л* и *љ*¹⁾. Сем тога се не сме изгубити из вида околност, да се у ранијој географској расподели већина говора који данас знају за *ж*, извесно време одиста находила у ближем или даљем суседству Арбанаса. Специјално за зетске је говоре од значаја и умекшавање *ќ* испред *џ* — фонетска црта која је иначе непозната нашим говорима, а која има такође аналогију у арбанаском (исп. тач. 68). Коначном решењу овог питања моћи ће се приступити тек пошто се одреде границе употребе *ж* у нашим говорима и пошто се са сигурношћу утврди њихово исходиште.

Напомена. Што се тиче саме артикулације *л* у њој — бар колико сам могао узгред приметити — постоје између Црмничана и крајинских Арбанаса стварно знатна подударња. Тако сам у Др чуо три *л* који ми се по акустичком утиску чине потпуно идентични са црмничким; исп. на пр. *tòm-i* (зуб), *me tòn* (дати), *ḡtòj* (поче), *mòta* (јабука), *pùta* (дугме) *ùḡta* (сирће) — *ḡèt* (дубок) — *lèt-i* (суза), *me lèz* (запалити) — *lòta* (стриц, девер), *tòpa* (крава), *lùga* (кашика), *bòlet* (итал. *balle*) и сл. Али се у арбанаском *l* може наћи и испред вокала предњег реда, исп. на пр. *kalin-i* (клас), *mièl-i* (брашно), *èl-i* (јаре), *orlija* (чокот). За прелаз *l > l̥* исп. *livòda* (поред *òrl-i* „орав“).

67. *ж*: *лужо[в]и* В, *лужа* Со, *лужу* Ко, ГД, *лужк* Ов, Др, *лужка* Ма, *зулуж* Брч, Се, *зулужа* Бо — *злџ* У, То, Кру, Бр, Крњ, *лџза* Бра, Ли, *лџзу* Год, *лџзе* Па, *лџзма* Бу, *лџзње* „резанци“ Бра, *лојџша* Ор, *лојџшу* У, Брч, *лојџше* Ду, *лојџшама* Ко, *лоџика* „салата“ Бо, *сџло* Тр, Бр, ГД, Крњ — *Блџшо*

¹⁾ Исп. А. Белић, I. с. и *Галички дијалекати* 102. У Црмници забележио сам овакво мешање сасвим изузетно: *кљџца* Па, *Бљџшо* Па, *гљџда* Ор, *кџџца* Ор; са полумеким *л*: *шдивенџце* „сачма“ Па. Прва два и последњи пример су од истога лица, а трећи и четврти такође од истога. Више примера (*љљме*, *мљн* и др.) забележио сам у Др, где су Срби билингви (исп. тач. 4). У осталим крајевима Црмнице чуо сам у свим овим примерима искључиво *л*. За *л̥* испред вокала задњег реда забележио сам само *лужа* В, Бра (обично *лужа*, исп. ниже).

То, Со, Год, Др, *Блѣша* Се, на-сре[д]-*Блѣша* Бр, Др, *Блѣшом* В, *злѣшо* Ма, *ѣ[д]-злѣша* Ор, *илѣшйш* Ду, *илѣшй* Бу, *слѣва* У, Ко, Брч, ГД, Год, Крњ;

л: *вал* Па, Брч, *вѣл* В, Па, Ду, ГД, Крњ, *фѣл* (idem) Бр, Ли, Се — *калѣдк* Крњ, *Улѣйњ* Ов, Тр, Бо, *Улѣйња* У, То, *кѣлко* Ко, Ду, Бр, Бу, Ли;

л: *лѣгѣш* Па, *лѣжѣ* Ор, *лѣгѣ* Со, *лѣгѣла* Ко, *лѣгѣли* Крњ, *лѣкѣга* Бо, *лѣка* Год, *лѣкѣ* В, *лѣко* Ов, Бра — *лѣн* Се, *лѣжем* То, *илѣме* У, Ду, Брч, Ма, *илѣмена* Бр, Тр, *лѣгѣ* Кру, *лѣгѣга* Бу, *лѣгѣа* Ли, *лѣгѣој* ГД, *лѣгѣо* Бра, *лѣша* Др, *лѣшѣ* Ма, *лѣше* Па, *ливѣда* Ду, Ко, *ливѣдѣ* Се, *ливѣду* Ов, *ливѣде* Брч, *ливѣдѣ* Ор, Ли.

к, г

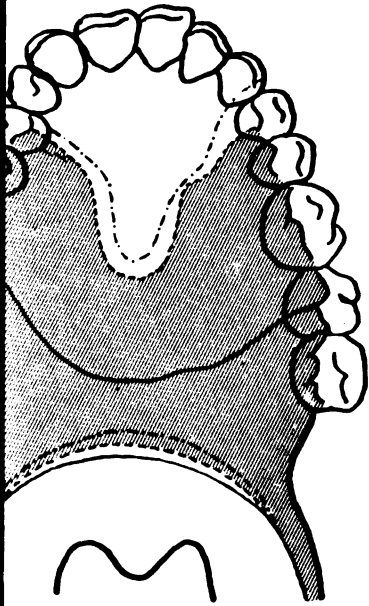
68. Сличну тенденцију ка јачој асимилацији потоњим вокалима показује и *к, г*, које је испред вокала предњегга реда — иако у доста малој мери — палатализовано. Акустички примећује се палатализација најбоље испред *ѡ* (= отприлике париском изговору у сличном положају); испред *е* и *и* чини ми се париско *к, г* јаче палатализовано.

Разлика између црмничког и књижевног изговора види се опет врло лепо на палатограмима. Док се у артикулацији *к, г* испред вокала задњегга реда црмнички и књижевни изговор потпуно слажу (у оба је главно место артикулације на граници тврдога и мекога непца, исп. слику 3), примећује се испред вокала предњегга реда знатна разлика: при *ка, ке, ки* помера се у црмничком говору главно место артикулације на средње тврдо непце¹⁾, док је у књижевном изговору померање минимално (исп. слику 4).

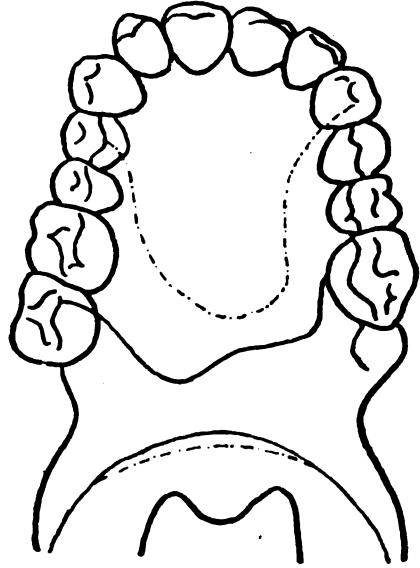
Напомена. Као што сам већ поменуо, слаже се у овој црти изговор суседних Арбанаса са црмничким, исп. у Др: *kō-kēn* (био је), *kāt* (ову), *kēc* (рђав), *benġit-i* (угарак).

69. Примери за *к, г* испред вокала предњегга реда:

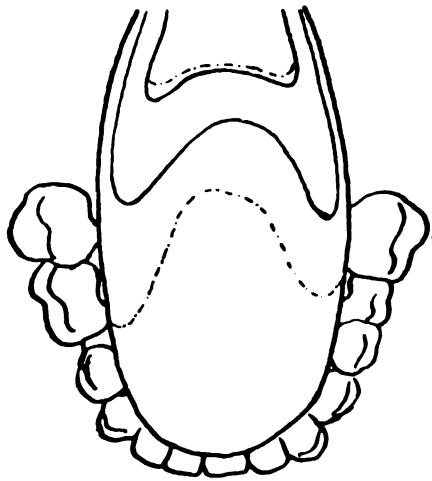
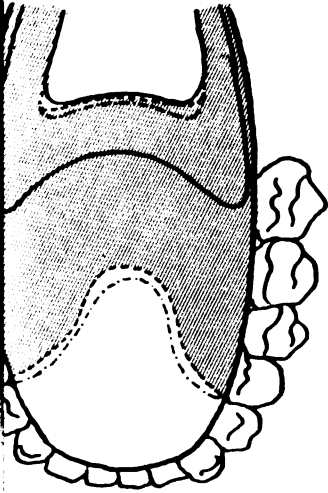
¹⁾ Слично померање врши се и у париском изговору, исп. J. Chlumský, *Les Consonnes anglaises comparées aux consonnes françaises à l'aide du palais artificiel et de l'observation directe* 31 (Praha 1924) и тамо цитирану литературу.

C.P.

Б.Ми.

1)

кѣд В, Ор, Бра, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Год, Се, Крњ, Др, *ѡрѣсѣкѣ* Бо, *ѡрѣскѣ* В, *Скѣдр* У, Ор, Бра, Ду, Тр, То, ГД, Со, Ли, Год, Др, *Скѣдра* Ов, Па, Бу, Ли, Се, *јунакѣ* Ко, Ли, *рѣкѣ* Кру, Брч, Бр, Ма, Крњ, *оѣдѣ* Ду, Со, Бо, *нѣдѣ* В, Бу, *мѣдѣ* То, Год, Се — о[д]-мѣкѣ Крњ, *рукѣ* Па, Ор, *ноѣѣ* Брч, *нѣѣ* Бр, *дрѣѣ* Крњ — *кѣша* Бра, Бу, *кѣше* Бр, Крњ, *кѣшу* Бу, *кѣше* Тр, Се, Ли, *кѣшѣ* Ко, *ѡѡѣнуѣ* Др, *ѡѡѣнуѣ* Ду, *ѡѡѣнѣм* Бу, Бра, *ѡѡѣнуѣ* В, ГД, Бо, *ѡѡѣнули* Бу итд.

Сразмерно јако умекшано *к* забележио сам у *кѣмак* В, Па, Брч, Ли, Крњ (поред *кѣмак* Ду, Бр, Со, Бо, Год, Се са нормално умекшаним *к*).

• -ћ и -ђ

70. За прелаз *ћ* и *ђ* на крају речи у *ј* — познат неким другим црногорским говорима¹⁾ — забележио сам свега неколико примера²⁾:

дѣбра *нѣј* Брч, Бр, кои - *гѣј* (= гођ) В, Ли, *ку-гѣ-оѣш* (< *куј-гѣј* ѣшеш < *куђ-гѣђ* ѣшеш) Бра, *ка[д]-гѣј* ѣшеш Ду, *ѡѣј* Бо, *мѣј* Ор, В.

Све су ове речи међутим кудикамо обичније са -*ћ*, -*ђ*, а у већини су села облици са -*ј* уопште непознати. Може се, дакле, с разлогом претпоставити да је и ово неколико примера унето са стране. (Тако треба несумњиво тумачити и *вѣ[ј]е-ли-га?* В, Па = виђе).

Напомена 1. У *ѣ*-ли *мѣ* дѣћ? Ов, *ѣ*-ли *мѣ* дѣнѣ[т] ѣња? Ор, *свѣ-[ј]е* бѣ[ј]о Со, Ли није сигурно, да ли се изгубило -*ј* или -*ђ*.

Напомена 2. У Ду забележио сам од једнога објекта *нѣћ* са тако меким *ћ* да је давало утисак прелазног гласа између *ћ* и (муклог) *ј*³⁾.

¹⁾ Исп. Решетар, *Der štok. Dialekt* 138—139 и Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат* 38—39.

²⁾ О ређим облицима *нѣја*, *ѡкѣ[ј]сѣво*, *војѣ[ј]сѣво* исп. Дисимилацију.

³⁾ Иначе је црмничко *ћ*, *ђ* отприлике једнако београдском или је само нешто мекше.

* * *

71. Једну од карактеристичних црта наше консонантске системе претставља извесна лабавост артикулације сугласника *x*, *v* и *j*¹⁾ због које су они на целокупном подручју нашег језика нарочито изложени разноврсним редукцијама, а често и потпуном губљењу. При артикулацији ових консонаната струји ваздух кроз широки пролаз ограничен меким деловима не наилазећи ни на какву значајнију препреку. Последица овакве лабаве артикулације је недостатак јачих карактеристичних шумава, што ове гласове чини акустички најмање изразитим од свих наших консонаната. У извесном правцу иде црмнички говор даље од већине наших дијалеката: лабавост артикулације сва три поменута гласа у њему је још изразитија, тако да је и њихово губљење узело знатно шире размере него што је то случај у већини осталих наших говора.

x

72. Познато је да се словенско, а нарочито српскохрватско *x*, изговара знатно лабавије и дубље у устима него на пр. германско. За црмничко *x* то важи у пуној мери: оно је, уколико се изговара, изразито задњевеларно или чак и гутурално са врло slabим трењем, дакле, у ствари, нека врста аспирације²⁾. Стога је потпуно разумљиво што се у највећем броју случајева сасвим губи.

Да рад не бих претрпао сувише великим бројем примера, објављујем овде само случајеве у којима сам забележио *x* или неки други глас на његову месту, док примере са простим губљењем *x*, који су најмногобројнији, не објављујем. Да би се ипак добила бар приближна слика о стању изговора *x* у овом говору, напомињем да су од целокупног

¹⁾ Исп. о том мој *Изговор српскохрватских гласова* 41—45 (*v*), 65—70 (*j*) и 115—119 (*x*), где је наведена и остала литература. За поређење нашег *v* и *j* са француским исп. моју расправу *Les articulations serbocroates comparées aux articulations françaises* (Bulletin de l'Académie des Lettres I, p. 65 et 71).

²⁾ Само изузетно забележио сам *x* са нормалним трењем (исп. мере); у једном случају (*рѣкох* Па) било је *x* тако оштро, да је скоро давало утисак *k*.

броја забележених случајева примери са сачуваним *x* чинили на апсолутном почетку речи 24%, у средини речи испред консонанта 9%, у интервокалном положају 14%, а на крају речи 10%. Као што се види, црмнички се говор налази већ на прелазу ка оним нашим говорима у којима се *x* потпуно изгубило. И ова мала статистика не даје међутим праву претставу о односима, јер се *x* у неким речима боље чува, док је у другим скоро потпуно ишчезло.

Пошто су односи прилично замршени, прегледаћемо изговор *x* у неколико засебних категорија. (Са *x* је обележено слабије артикулисано *x* без обзира на преливе у јачини и месту артикулације, а са *x* нормално српскохрватско *x*).

І *x* на апсолутном почетку речи.

73. У почетку су речи, као што смо видели, много обичнији облици без *x*; у случајевима када се јавља, *x*- је на целом подручју по правилу врло слабо: на прелазу ка *h*. Неки други гласови се на месту *x* не јављају¹⁾:

хабѐр Брч, *хдјаш* Па, Год, *хдје* Бо, *хдје* В, Ко, Ли, Се, Крњ, Др, *хдјдемо* Ду, Год, *хдјше* Па, *хдјдук* В, Бр, *хдјка* Бр, *хаљйна* Ор, *хдљйна* Се, *хан* В, Ор, *ханџар* Бо, *хдрано* Брч, *харач* Бра, *хдрчили* ГД, *хдш* То, *хилда* Ов, *хилду* Се, Крњ, *хилде* Брч, Ма, *хилдад* Др, *хитар* Па, *хиташ* Бу, *хд* Бр, *хда* Ли, *ходѝ/јо* Ор, *ходѝла* Па, *ходѝли* У, Со, *хдћу* Ду, Бр, *хдћемо* Тр, *хдше* Бо, *хдца* Бр, *хука* Год, *хучи* В, *Хусейн* Ду;

хлад Год, *хладно* Па, *хлеб* Со, *храбар* Ли, *храмш* Ду, *храна* Бр, *храну* Ма, *хранѝјо* Бо, *хранѝшељ* Брч, *хрбш* В, *хркш* ГД, *хрчи* Бо, *хрѝца* Па, *хрѝа* В, *хшѝ/јо* Крњ.

Исти су односи кад испред речи са почетним *x* стоји прилог, префикс или предлог:

нѝ-хоће Па, *похѝша* (похитај) Бр, *захладѝло* Па, *нахлада* Се, *охладѝ* Ма, *дхладѝ-се* Крњ, *пребладѝ/јо-сѝ* Со, *нахддѝ-се* Бо, *нахранѝјо* Па, *у-хан* В, *нѝ-хоро* В.

¹⁾ Изузетно забележио сам додуше *кшѝо* Бр (обично *сшѝ/јо*) и *нѝ-кше* Па, Брч, Год (об. *нѝше*, *нѝ-оше*), али нема сумње да се ти облици нису развиле у црмничком говору, него да су унети са стране, исп. ниже. О облицима *шћак*, *шћѝо*, *шћѝр* и сл., у којима је *хћ*- дало асимилацијом *шћ*-, исп. тач. 88а.

Свега у једном примеру забележио сам прелазно *v*: *наводило-се* (находило се је) Па, *навдди-ли-се* штб? Брч.

И *x* у средини речи.

74. У средини се речи испред консонанта *x* по правилу губи без замене; свега у неколико случајева забележио сам слабо *x* (напомињем да су и они у истим селима много обичнији без *x*):

кѣхнѹиш Па, *ѡсмѣхну-се* Год, *усѣхнѹ[ј]о* Со, *дрхѣдѣиш* Ли, *дрхѣиш* Год.

Напомена. *дркѣдѣиш* В, Ду, Ко, Год, *дркѣиш* Па, *дркѣиш* Брч, Бо, *дркѣиш*мо Ли, *дркѣиш*ѡсмо Со, *дркѣиш* „дрхат“ Бра (које се чује поред *дрхѣдѣиш*, *дрѣдѣиш*) претставља продужење прасл. *дрѣгѣиши*.

75. При интервокалном положају треба разликовати случајеве где се *x* налази у границама основе, дакле, мање-више стално између исгих вокала, од примера у којима се наводи на крају основе, где, дакле, постаје интервокално додавањем различних наставака, а преко системе облика стоји у вези и са крајњим *x*. Природно да правила о јављању прелазних гласова треба првенствено изводити из прве групе случајева, јер у другој постанак прелазног гласа у многоме зависи од утицаја системе облика (под утицајем осталих облика може се јавити и понеки прелазни глас који не бисмо очекивали да је развитак био чисто фонетски).

76. У границама основе најчешћи су облици са губљењем *x* без прелазног консонанта, затим долазе облици са *v* односно *j*, а најређе је *x*; најпосле, само се изузетно јавља *ѡ*. Прелазни консонанти настају по правилу у зависности од суседних вокала: *v* у суседству вокала задњег реда, а *j* у суседству вокала предњег реда (одмах напомињем да је *j* уопште ређе¹⁾). Отступања у том правцу су ретка и лако се објашњавају аналогijом:

x \approx *x*: *на-Грѣхѡ[ѡ]о* В, *з-Грѣхова* Бо, *грѣхѡрица* Год, *грѣхѡиш* Па, *духѡна* Брч, *јѣхѡ* Брч, *кѣхѣиш* В, *мѣхѣли* Па, *мѣ-*

¹⁾ То потпуно одговара природи ових гласова у црмничком говору, исп. тач. 98 и 117, 124.

ховйна Бо, махунице Ду, махунице (свилене бубе) Бра, Михдль-дѣн Па, мнѣхир Год, њихов Со, њихове Се, Ордхо[в]о Ор, Брч;

прелазно *в*: дуван В, Ду, То, Бр, Ли, Год, Др, дувана Ов, Ор, Кру. Па, Ко, Брч, ГД, Со, Ма, Ли, Бо, Се, Крњ, дуваний Ов, Бра, Бу, дуванска ћеса В, Год, мува-се Тр, мувају-се Бу, њувѣш Год, њувѣ Крњ — њдвара Брч, Год — грдвѣш Брч — мавуна В — грдворица Бо, Год — мавѣш В Ду, Ли — грѣвоша Па, Брч, гревѣша В, грѣвошѣ Бр, Ли;

прелазно *ј*: грѣјошѣ Па, Бр, кѣјѣш Ду, Па, Брч, Бо, Год, кѣјѣ-ми-се В, Со, Крњ, Др, кѣја[в]ица Бр, кѣјѣш (задирквати) Па, Год, Мијайло Год, Мијѣј-дѣн В — грѣјошѣ Бо — њешрајѣль Па;

прелазно *ф*: дуфѣн В, Бр, Со, дуфѣна Ду, Па, Брч, Ли, Бо, дуфѣнска Год.

Као што се види, прелазно се *в* јавља пре свега у групи *-уа-*, а *ј* у паралелној групи *-иа-*. Колебање имамо у *грѣјоша*: *грѣвоша* (прво је настало према претходном *е*, а друго према потоњем *о*). За примере са *ф* треба сматрати да су унети из суседних говора (исп. ниже).

77. У случајевима где се *х* налази на крају именичке основе односи су, разуме се, компликованији; поред помених рефлекса (*ѳ*, *х*, *в*, *ј*, *ф*) јављају се, иако ређе, још и *ѣ*, *к*.

х: ѣдзухо Бо, рѣхо Па, рѣхом Ли, рѣхо Брч, ѣхо Со, Др, ѣха Ли, ѣху В — бѣха Бр, Крњ, бѣхѣ Ор, бѣхе Год, маћеха Год, мѣха Ма, мѣху Се, мѣхе В, мѣхѣ Па, снѣха ГД, снѣхѣ Ли, снѣхо Бр, снѣху Ду, сѣ-снѣхѣм То, сѣрѣха Год — Владха Брч, с-врѣха Бо, грѣха Бр, грѣхѣ ГД, грѣхови В, дѣха Бу, дѣхови Ко, коѣхѣ Брч, маха Ли, махом Ма, мѣха В, мѣхови Год, мѣхѣвѣ Ор, ордхом Се, дѣхѣ Год, ѣрѣха Бо, сиромѣха В, сиромѣху Брч, сѣрѣха Па, Крњ, ѣрбѣхѣ Ду;

в: ѣдзуво В, Ду, Па, Брч, ѣдзуви Год, ѣош ѣдзувом В, рѣво Ов, Ду, Бр, рѣва ГД, Со, рѣвом Бо, Год, ѣво В, Ду, Па, Ко, Брч, Со, Ли, Бо, Год, Др, ѣва В, Па, То, Ли, изд-ува В, ѣву Па, ѣвом Год — бѣва Ду, Па, Со, бѣвѣ Бо, бѣву Се, Др, бѣве В, Бра, бѣвѣ Тр, Год, бѣвѣма Крњ, бувѣч Ли, бѣварица

Год, *задува* Бр, *мува* У, Кру, Па, Брч, ГД, Бо, Др, *мувѣ* Ду, Ли, *мувѣм* В, *муве* В, Ду, Ма, Ли, Год, *мувѣ* Па, Брч, *мувѣма* Па, *лиѣва* (леха) Бра, Бр — *дува* В, Ду, Па, *дувом* Бу, Бо, *коџува* В, Брч, *коџувом* Бо, Крњ, *крува* (ретка реч) Брч, *дчува* Ли, *иува* В, Ду, Па, Брч, Бо, *иуву* Год, *шрбува* В, Брч, Со, *шрбуву* Ли, Бо, *шрбувом* Год, *грѣва* Брч, Бр, *мава* В, Па, *мавом* Бо, *ирава* В, Ду, Со, Ли, *сиромѣва* Па, Кру, Со, Ли, *сиромѣву* ГД, Год, *сиромѣвом* Ду, *сирѣва* Брч, Ли Бо, Год, *сирѣвом* В, *с-врѣва* Ду, Брч, *на-врѣва* Па, *идд-врѣвом* Бо;

ј поред *в*: *аждаја* В, Ду, Па, Бо, *аждаје* Год, *аждаји* В, Па, *аждајѣм* Бо (ређе *аждава* Брч) — *снѣја* Бо, *снѣји* Год, *снѣју* Год, *снѣје* Ко, *шнѣје* Па, *шнѣјо* Па (поред обичнијег *снѣва* В, Па, Ли, Се, *снѣвѣ* Ли, *снѣви* Год, *снѣву* Па, Год, *снѣвѣм* В, *шнѣва* Брч, *шнѣво* Бр) — *мѣнеја* Па (обично *мѣнева* В, Ду, Брч, *мѣневу* Ли, *мѣневѣм* Бо) — *сирѣја* Со, *сирѣју* Ли (поред *сирѣва* Ду, Брч, *сирѣвѣм* Со) — *орѣја* Бо, *дрѣја* В, Брч (поред обичног *орѣва* В, Ли, Бо, *орѣвом* Се, *дрѣвѣ* Брч, Год) — *бѣз-грѣја*¹⁾ Брч, Бо, *грѣјѣвѣ* Бо, *бѣз-грѣја* В, Бо, *дд-грѣја* В, Брч, Бр, Ли, Год, *дд-маја* В, Год, *д[ш]-смја* В, Год (обично *грѣѣва* В, Ду, Па, Бр, Ли, Год, *грѣѣвом* В, Брч, Бо, *мѣѣва* В, Ли, Год);

ф: *уфо* Брч, Со, *уфа* В, *изд-уфа* Па — *буфа* В, *муфе* Пз, *муфѣ* Па, *мѣнефа* Па — *коџуфа* Брч, *иуфа* В, Ду, Па, Брч, Бо, Год, *шрбуфа* В, Брч, *шрбуфом* Бо, *мафа* Бо, *мафом* Брч;

и: *коџуи* Со, Ли, Бо, Год, Др, *коџуиом* В, Брч, Крњ, *коџуиари* ГД;

к: *дрѣкѣ* В, *дчука* Брч, *дчуком* В, *дчукѣ* Бра.

Различити се прелазни консонанти преносе аналогично и у падеже у којима је првобитно било *с*. Тако се у ном. пл. (поред *с* које је прилично ретко) јавља губљење *х* без замене (ти су облици најчешћи) и прелазни консонанти који су у неким случајевима такође врло обични:

коџу[ј]и В, Ов, Па, Брч, Ма, Ли, *коџуви* В, *коџуфи* Бра, *коџуи* В, Па, Бр, ГД, Ма, Ли;

¹⁾ < *грѣѣва*, исп. тач. 31.

орђ[ј]и В, Ор, Ду, Ко, ГД, Ма, Др, с-*орђима* Па, *орђви* В, Бра, Брч, Со;

ѿчӯ[ј]и В, Ор, Па, Брч, Бр, Ма, Бо, Год, *ѿчӯви* В, Брч, Бо;

йӯ[ј]и Ор, Бра, Ду, То, Ма, Крњ, Год, *йӯви* Брч, Бо, *йӯфи* Ду, Па, Бо, Ли, Год;

шрбӯ[ј]и В, Ду, Па, Бр, Бу, Бо, Се, *шрбӯви* В, Брч, Бо, Год, *шрбӯфи* Ду, Па, Брч, Бо.

Исп. и *снѿји*, *снѿви*.

Куриозитета ради помињем, да сам у Бра забележио *мӯкѿ* (= муха) — што вероватно претставља неке врсте народну етимологију¹⁾.

78. Према сакупљеном материјалу изгледају односи најпростији код именица средњег рода: од прелазних се гласова код њих јавља само *в* (истина, у све три забележене речи није се фонетским путем ни могао развити неки други глас); свега у једном примеру (*ѿфо*) имамо *ф*.

Код именица женскога рода сам иза у забележио искључиво *в*. У осталим случајевима имамо колебање: *в* поред *ј* (само *лицѿва* познато је искључиво у облику са *в*). Нема сумње да се *ј* развило у облицима чији се наставци почињу са *и* или *е*, а *в* у осталим. Доцније су могла настати различна изједначења и уопштавања. *ф* је и овде врло ретко.

Најкомпликованији су односи код именица мушкога рода. И код њих је најчешће *в*, које се јавља иза свих вокала сем *и*, чак и иза *р*. Прелазно *ј* (поред *в*) дошло је или према претходном *и*, *е* (*мйеја*) или према множини (*орђја* према *орђји*). Сем тога јављају се (у мањем обиму и у одређеним речима) *ф*, *й* и *к*.

79. Код придева су односи сразмерно прости: иза *у* су најчешћи облици са прелазним *в*, затим са губљењем *и*, најзад, са *х*; иза *и* се по правилу јавља прелазно *ј*²⁾:

¹⁾ Иначе се *к* у средини речи јавља само под утицајем аналогije, а и ту је врло ретко, исп. Бошковић, *О ѿприроди, развишкѿу и заменицима гласа х у говорима Црне Горе* (Јужносл. фил. XI 195—196) и Решетар, *Der štok. Dialekt* 121.

²⁾ Исп. тач. 125—127.

х: глӯхѡга В, Глӯхѡ Дѡ Со, Глӯхѡ Дѡ Ли, Глуходѡ-
лѡни Год, сӯхѡ Год, шѡхѡ Бра;

в: глӯвѡ, Брч, Ли, Бо, Год, глӯви Бу, глӯве В, Глӯвѡга
Дѡла Брч, Ли, Глуводѡлѡнима Ли, сӯвѡ В, Ду, сӯвѡ Ли, Бо,
сӯвѡј Год, сӯву Бра, сӯво Ма, сӯвѡме То, сӯви, Па, сӯве Ор,
сувозѡмнием Со;

ј: шѡјѡ Ли, Год, шѡјѡме Па, шѡјѡј Бр.

80. Наставак *-ѡху* у 3 лицу пл. импф. гласи обично *-ау*; много је ређе *-ѡху* и *-ѡку*. Поред тога забележио сам спорадично и неколико примера са наставком *-ѡву* и *-ѡју* (први је настао стварањем хијатскога *в*, а други аналогijом према презенту):

-ѡху: бљѡжѡху Год, говѡрѡху Ор, врѡћѡху Год, држѡху
В, зайѡвѡцѡдѡху Ко, лѡцѡгѡху Бр, мѡгѡху Па, нѡсѡху Ду, ѡ-
цѡјѡху Бу, ѡцијѡху Бра, ѡуцаѡху То, сѡјѡјѡху Брч, шѡрѡжѡху Ли,
чѡћѡху-се Па, ћѡху Бо, исп. и бѡху Брч, Се;

-ѡку: дѡцѡљаку Ли, држѡку Брч, зѡдѡку Со, ѡзнѡвѡку
Бр, ѡћѡку Па, долѡжѡку Ма, нѡсѡку В, ѡдѡку Ду, смијѡку-се
Ор, сѡјѡјѡку Бр, уцаку В, чѡвѡку Бо, ѡћѡку Па;

-ѡву: ѡдѡвѡву мѡрве Па, дѡцѡљѡву Па;

-ѡју: врѡћѡју Год, дѡцѡљѡју Бр, долѡжѡју Год, мѡгѡју Па,
чѡћѡју-се Па, Ли, бѡју Па, бљѡју Бр, нѡ-бљѡју Па.

Ш *х* на апсолутном крају речи.

81. У прилогу *ѡдмѡ* забележио сам једаред (врло слабо)
-х: ѡдмѡх Па ; иначе редовно *ѡдмѡ* В, Ор, Ду, Па, Бр, ГД,
Со, Бо, Год, ѡдмѡ Брч, исп. и глӯ (дошѡ ѡ-глу ѡд-ноћи) В.

82. Много су компликованији односи код именица са основом на *-х*. Код њих се сем фонетског развитка мора рачунати и са уопштавањем различитих прелазних гласова из осталих облика. Од прелазних гласова и овде је најчешће *-в*, које се јавља иза свих вокала сем *и* и које је код неких именица врло обично. Доста се често јавља и *-ѡ*, док је *-ѡ* и *-к* ређе:

-х: вѡздѡх Брч, врѡх Ду, на-врѡх Па, грѡх Бо, грѡѡх Год,
дѡх (не-осванѡју у-тѡпли дѡх) Бр, коцѡх В, мѡх Ли, Крњ,
(маки-се у-манѡти мѡх удријѡ Бр), мѡх (маховина) В, мѡѡх

Ли, *орѣх* Со, ГД, *ѡчѣх* Ко, *ѡрѣх* Ор, *ѡѣх* (пацов) Па, *сиромѣх* Крњ, *смѣех* Ма, *сѡрѣх* Год, *ѡрбѣх* Со;

-в: *вѡздѣв* Бо, *врѣв* Брч, Ли, *грѣв* Па, *грѣѣв* Ду, Ли, *дѣв* Ду, *ѡ-дѣв* В, Ли, *коѡѣв* В, Ор, Брч, Бо, *мѡв* (мах) У, *мѡв* (маховина) Па, Ко, Ма, *мѣѣв* Бра, Па, Со, *орѣв* В, Ду, Ко, Бр, Ли, Бо, *ѡчѣв* В, Бу, Бо, Се, *ѡрѣв* Брч, Бр, *ѡѣв* В, Ду, Па, Брч, Бо, Год, *сиромѣв* Бр, Бо, *смѣѣв* В, Па, Ли, *сѡрѣв* У, *ѡрбѣв* Ов, Брч, ГД, Со, Год, Крњ;

-ф: *коѡѣф* Со, *мѡф* Брч, *мѣф* Па, *мѣѣф* Год, *орѣф* Па, *ѡрѣф* Год, *ѡѣф* В, Ду, Па, Брч, Ли, Бо, Год, *ѡрбѣф* Брч, Бо, Год;

-к: *сиромѣк* Бр, *вѡздѣк* Ду, *ѡчѣк* Брч, *коѡѣк* Брч;

-ѡ: *коѡѣѡ* В, Ду, Брч, Бу, Со, Ли, Бо, Год.

Чини се да је на избор појединих варијаната од извесног утицаја санди, тј. о томе који ће се наставак употребити одлучује донекле потоњи глас. Тако сам од истога објекта (из Бр) забележио *миѣв-ракѣѣ*, али *миѣх-вѡна*. Нема сумње да је у другом случају избегнут обичан завршетак -в због тога што идућа реч тим сугласником почиње (исп. сличне примере код аориста).

83. У придевима је (иза у) најобичније *в*; *х* је ретко, а -ф се јавља само спорадично. Иза *и* имамо обично -ѡ, -х (нешто чешће) и, само изузетно, -ј¹⁾:

-в: *глѡв* В, Ду, Па, Брч, Ли, Бо, Год, *сѡв* Бра, Ов, Ду, Па, Брч, ГД, Бо, Год, *сѡв* кѡ-дрѡва Ли;

х: *глѡх* В, Ли, *сѡх* Ду, Год, *ѡѡх* В, Ко, Ма, Год;

-ф: *глѡф* Бр, *сѡф* Па;

-ј: *ѡѡј* Год, Брч.

Напомена. Према *глѡв* начињено је *оглѡвѡѡ* Год, а према *глѡх* — *оглѡѡѡ* В, Год.

84. У 1 л. синг. аориста је на целом подручју најобичнији наставак -к; поред њега може се чути -х и -ѡ. Локална отступања која би имала принципски значај нисам могао утврдити. Према мом материјалу она постоје само утолико, што је код одређеног глагола у једном селу обич-

¹⁾ Опет у сагласности са природом црмничкога -ј (исп. тач. 114).

нији један наставак, а у другом други¹⁾. На распоред појединих наставака чини ми се и овде важнији утицај сандија:

-к: *избѣдок* Ко, *повѣдок* Год, *погѣбок* Па, *дѣдок* Бр, *породѣдок* В, *дѣнцѣк* Бр, *донѣсок* Ли, *познѣдок* Бо, *изѣдок* То, *ижљѣгѣк* В, *мѣкѣк* У, *пѣдок* Год, *исѣѣкѣк* Ли, *исѣлѣшѣк* Тр, *пѣрасѣдѣк* Бр, *рѣкѣк* Кру, Брч, Бр, Др, *пѣсѣкѣк* Ма, *срѣшѣк* Ду, *сѣдѣдок* Се, *сѣдѣк* Па, *усѣдѣдок* Ов, *усѣдѣк* В, *ушѣкѣк* Бу, *ошрѣсѣдѣк* Бра, *ошѣдѣдок* Па, *ѣдѣдѣк* Бр, *изѣдѣдѣк* Со, *наѣдѣк* Ду, *наѣк* (= наѣох) Бр, *дѣѣдѣк* ГД, Се, *дѣк* (= доѣох) Па, *пѣѣдѣк* Бо, *пѣрѣѣдѣк* Крњ — *набѣ[в]ѣк* Ма, *пѣребѣѣк* То, *бѣк* Ду, Брч, *бљѣк* Па, *бѣк* В, Со, Крњ, *нѣ-бѣк* Брч, *добѣк* Ли, Бо, *пѣобо-јѣк-се* Ор, *набрѣк* Бу, *убрѣк* Ко, *избрѣк* Ду, *виѣкѣк* Год, Бо, *видѣѣк* Бу, Се, *изгледѣк* Ор, *из(а)гнѣк* Со, *угрѣбѣк* ГД, *изгубѣк* Ли, *погубѣк* Бр, *дѣро[в]ѣк* В, *издрѣѣк* Па, *пѣознѣк* Др, *пѣрокљѣ[в]ѣк* Тр, *ископѣдѣк* Ов, *укопѣдѣк* Ко, *с[а]крѣк* Ор, Со, *кѣпѣк* Год, *пѣкѣпѣк* Тр, *лѣшѣк* Бо, *узѣрѣк* ГД, *пѣопѣк* Со, *напѣпѣдѣк* Бра, *исѣлѣ[в]ѣк* Ма, *сврѣшѣк* Крњ, *скопѣк* ГД, *сѣрѣмѣк* У, *осѣдѣ[в]ѣк* Се, *пѣрго[в]ѣк* Ли, *заѣшѣдѣк* То, *удѣрѣк* Др, *учѣк* Па, *зафѣдѣшѣк* Бр, *пѣрѣѣшѣдѣк* Бу, *очѣ[в]ѣк* Се, *чѣк* Се — *забрѣпѣк* Брч, *увѣпѣк* Бр, *дѣгнѣк* Год, *крѣпѣк* ГД, *пѣпнѣк* Со, *освѣпнѣк* Крњ итд.;

-х: *за[в]ѣкѣх* Бр, *дѣдох* Год, *пѣродѣх* В, *пѣдох* Ко, *рѣкѣх* Ов, Па, Бо, *пѣсѣкѣх* В, *осѣдѣдох* Па, *усѣдѣдох* Ду, *ѣдѣдох* Бу, *наѣдох* Год, *наѣх* В, *пѣѣдох* Со — *бѣх* Крњ, *бѣх* Па, Ко, *обѣх* Со, *виѣхѣх* Па, *видѣхѣх* Ли, *изгубѣх* То, *изѣх* Ду, *пѣрекопѣдѣх* Кру, *кѣпѣх* Се, *пѣолѣх* Бр, *пѣасѣх* Ор, *пѣросѣпѣдѣх* Др, *уфѣдѣшѣх* В — *обрѣпѣх-се* ГД;

-ѣ: *пѣогѣбо* Год, *пѣожнѣдо* Па, *уљѣго* Бр, *измѣко* В, *рѣко* Ор, Бу, Со, Ли, Се, *сѣдѣдо* Ко, *ушѣко* Ма, *ѣрѣко* Крњ, *ѣдѣдо* Па, *дѣѣдо* Ду, Брч, *пѣѣдо* Ор, *виѣдо* Др — *бѣ* Се, *добѣ* Па, *дѣ-нѣѣ* Брч, *набрѣ* То, *виѣѣ* Бр, *пѣокупѣо[в]ѣ* В, *узѣрѣ* Ов, *ѣзѣ* Се, *чѣ* Ор — *крѣпѣ* Ли, *пѣопѣнѣ* В.

¹⁾ Тако сам од једне жене из Год забележио *вѣлѣк*-ли-ти због којег (иначе и у Год ретког) облика Сеочани исмевају Годиниане. (Напомињем да оба села леже једно до другог и да је и у Се најчешћи наставак -к, исп. ниже).

Забележио сам и неколико примера са различитим наставцима у изговору истога лица:

би-ли? *би*х. *ја-бик* одијо. *ја-бик* рѣкѣ. *ја-би* дошѣ Бр — *ја-му* рѣкох. *рѣко-ли-ти?* *рѣкок-му* Бр — *иосѣкок* прст. *иосѣко-се*. Бр — *чу-ли-га?* *чу*х. *чу*г-ђе рече. *чу-кад* рече. Бр — *куйи*к-му. *куйи*х-га. Бр.

Према ово неколико примера изгледало би да је -х обичније на крају реченице и испред велара него у другом положају.

Бошков вић (о. с. 191) помиње — истина с резервом — разлику у употреби наставка -к између Сеоца и осталих делова Црмнице: „Изгледа, бар према материјалу који ја имам, да (у Сеоцима) у 1 сг. аор. после кратког низлазног акцента стоји увек само к: *иођѣк*, *нађѣк*, *искоидк*, *залйк*, *ироидк*“. По мојим белешкама чује се у Сеоцима поред обичног *добйк*, *крѣнук*, *изгубйк*, *усидк*, *чук* и сл. и *дођѣ*, *иоид*, *чу*.

85. Слични су односи у 1 л. синг. им перфекта: најчешће је -к, затим -х и -Ѡ, само што је -х сразмерно чешће него у аористу:

-к: *иремѣчѣк* В, *иребачѣвѣк* Ор, *бодѣјѣк* Бр, *бојѣк-се* Год, *забрањѣвѣк* В, *савѣјѣк* Бу, *вѣђѣк* Бо, *вѣзѣк* Па, *вѣцијѣк* Ма, *го[в]ѣрѣк* Ли, *гребѣјѣк* Бра, *дарѣвѣк* Ду, *држѣк* Ко, *збѣрѣк* Се, *звѣк* ГД, *зидѣк* То, *иожнаѣвѣк* Па, *иђѣк* Бр, *кажѣвѣк* Кру, *скидѣк* Брч, *коидѣк* Со, *иокрѣвѣк* В, *крѣљѣк* Др, *куидѣвѣк* Ов, *леђѣк* Крњ, *лѣмѣк* Ли, *ломѣјѣк* (први пут заорах) Год, *мѣѣк* Бр, *мѣгѣк* Год, *мѣљѣк* Брч, *мѣћѣк* Бо, *ндѣк* Се, *дондѣк* Со, *изндѣк* Бр, *ирендѣк* У, *ѣрѣк* Др, *иѣцијѣк* Ду, *иѣјѣк* В, *илѣшѣк* Бр, *илѣшѣјѣк* Се, *иочѣвѣк* Ма, *рабѣшѣк* Ли, *сѣојѣк* Тр, *сѣђѣк* Крњ, *сѣчѣк* Ко, *сѣцијѣк* Ду, *шрѣсѣк* В, *шрѣсѣк* Ор, *шрѣсѣјѣк* Бр, *узѣмак* Год, *ћѣк* Брч, Бу, *дћѣк* Брч, *чѣшѣк* Па, *чѣшћѣк* Ду, *шѣљѣк* Со;

-х: *бљѣжѣх* Па, *бођѣх* Бр, *брѣх* Бу, *забрањѣвѣх* Бра, *виѣх* Со, *вљѣро[в]ѣх* Бо, *вѣљѣх* В, *иоглѣдѣх* Па, *ирегѣњах* Ор, *дѣвѣх* Год, *дарѣвѣх* Брч, *збѣрах* Ли, *збѣљѣх* Ко, *кажѣвѣх* ГД, *кидѣх* Ду, *коидѣх* Год, *раскоичѣвѣх* Со, *кријѣх* То, *крѣшћѣх* Бр, *лелѣкѣх* Па, *лѣвљѣх* Со, *мишљѣх* Ор, *мѣгѣх* Тр, Со, Се, Крњ, *надѣх-се* Крњ, *дондѣх* Др, *ѣрах* Ду, *иѣсѣјѣх* Бр, *иѣчѣх* В, *илѣћѣх* Ли, *идѣјѣх* Бр, *осидѣвѣљѣх* В, *усидѣвѣ-*

љѧх Со, шрѧжѧх Ло, умјѧх Ду, ѧѧх Ду, чѹ[в]ѧх Ма, шнѡ-
[в]ѧх Па;

-ѡ: бијѧ-се В вечѡра Бу, вѧка Ор, вѹча Бр, грѡбѧ Со, иѧѧ
У, иѧѧ Ко, клѹ[в]ѧ Брч, куѡ[в]ѧ Год, мѧшѧ Тр, мѡга Бо, ѡра
Бо, иѧѧ Ду, иѧса Брч, сѡѧ Се, сѡча Ов, уреѧ[в]ѧ Бр,
ѧѧ Год.

За распоред појединих наставака у сандију исп.: иѧѧк
ѹ-лѡв. иѧѧ ш-њѧм. иѧѧх нѧ-пашу Бр (-к, дакле, испред вокала).

86. У генитиву плурала имају именице, придеви
и заменице наставак -ѧ, односно -ѡ (исп. Облике); свега у не-
колико примера забележио сам -ѧх (-ѡх) и -ѧк (-ѡк).

а) Именице:

-ѧх, -ѡх: бѧгѧшѧх Па, бѧшѧлѡнѧх Па, з-Бѧѡлѡшѧх Па,
дѧнѧх Па, дѧнѧрѧх Бо, гѡдѧнѧх Бо, мѧѡсѧшѧх Па, мѡмѧкѧх
Бо, ѡвѧѡѧх Ду, иѹшѧкѧх В, Сѡрѡѧх Па, сѧѡшѧнѧх Па, Тѹрѧкѧх
Па — ѡѹѧѡх Па, ѡѡх Се;

-ѧк, -ѡк: бравѧк В, брѡѧк Брч, дѧнѧрѧк Бр, мѡмѧкѧк Брч,
ѡвѧѡѧк В, Брч, Црногѡрѧѡѧк У — с-врѧшѡк В, јѡѡк Бра, Па,
Брч, ѡѹѧѡк Бр, ѡѡк Па.

(Више од половине примера са -ѧх забележио сам од
једног објекта из Па).

б) Придеви:

-ѡѧх: висѡки[ј]ѧх Па, дѡбри[ј]ѧх Па, рѧни[ј]ѧх Бр, крѧ-
шни[ј]ѧх Па, мѧѡдиѡѧх Бра, Брч;

-ѡѧк (ређе): бѡљѡѧк Бр, грѡдиѡѧк Брч, Бо, жѡѡѧк Брч,
жѡѡѡѧк Бр.

в) Заменице:

-ѡѧх: свѡѡѡѧх Па, ѡвѡѧх Бо, ѡлѡкиѡѧх Кру, свѡѡѧх Па,
сѧмиѡѧх Па;

-ѡѧк: мѡѡѧк В, нѡѡѡѧк Брч, шѡѡѧк Па, шѡѡѡѧк Па,
шѡлѡѡѧк Бра, јѡдѡѡѧк Бо.

Као што се види, код придева и заменица је наставак
-х (-к) сразмерно чешћи него код именица.

87. Чешће је -х и -к код заменичког наставка -ѡх
(уколико се сачувао, исп. Облике). Тако ген. пл. заменице за

треће лице гласи неакцентовано *и* (*ју*) В, Ду, Па, Брч, Со, Бо, Се, а акцентовано *њѣх* Ду, Па, Ко, Се, Год, Др или *њѣк* В, Ли, *од-њѣк* Па, Ли, *ѣри-њѣк* Ли и сл.; ређе је *њѣ*: *њѣ-двое* Ли. Исп. и *свѣјѣх* ГД, *жлѣк* В (обично *свѣ-цѣ*, *жлѣц*).

88. Засебно ћемо прегледати групе *хћ-* и *хв-* :

а) Првобитна група *хћ-* гласи обично *ћ-*; *х* се, дакле, просто губи. Поред ових могу се, иако ређе, чути и асимиловани облици *хћ-* > *шћ-*:

ћѣр У, Ор, Па, Брч, То, Бу, Ли, Бо, Крњ, *ћѣри* В, Ду, Ко, ГД, Со, Ма, Год, Се, *ћѣтѣ* В, Крњ, *ћѣла* Ко, ГД, Бу, *ћѣло* Тр, Со, *ћѣли* Ор, Ду, Се, *ћѣк* У, То, Ли, *ћѣх* Ду, *нѣ-ћѣ* (не *ћѣх*) Бу, *ћѣше* Па, Бр, *ћѣсмо* Кру, Бо, *нѣ-ћѣсмо* Брч, Ма, *ћѣше* В, Бра, *ћѣу* Крњ;

шћѣр В, Па, Бр, *шћѣри* Ду, Ли, *шћѣтѣ* Год, *шћѣ* (хћѣх) Ко, *шћѣла* То, *шћѣли* Бо, *не-шћѣсмо* Брч, Бр, Ли.

За *хч* исп. *бачо[в]ѣн* В, Брч, Ма, Се и (ређе) *башћо-[в]ѣн* Бра, Па < *башчовѣн* Ду.

б) Уместо *хв* у почетку речи стоји данас обично *ф-*, али се, нарочито код старијег света, чује и *в-*¹⁾:

фѣла В, Ов, Ду, Па, Ко, Крч, То, ГД, Со, Ли, Год, Крњ, *фѣлѣ-ши* Ор, Ду, Бр, Бо, Се, *фѣла-е-бѣгу* У, Бо, бѣгу-*фѣла* У, Ма, Год, *фѣлѣтѣ* У, Бр, Год, *фѣлѣш* Ду, *фѣлѣ* Брч, *фѣлѣше* Ду, *зафѣлѣтѣ* Па, Бу, *зафѣлѣѣш* Год, *зафѣлѣ[ј]ѣ* В, *зафѣлѣ[ј]ѣмо* Др, *зафѣлѣм* Кру, *ѣофѣлѣ[ј]о-га-[ј]ѣ* В, Бра, Ко, Бр, ГД, Ли, Бо, Се, *фѣтѣш* Др, *фѣтѣ* Ма, *фѣтѣу* (хватају) Ли, *фѣтѣли* Ко, Со, *зафѣтѣше* Бр, *дѣфѣтѣ* Ор, *дофѣтѣли* Ду, Па, *ѣрифѣтѣ* Брч, То, Крњ, *уфѣтѣтѣ* Ов, Бр, Бу, Год, Се, *уфѣтѣ* Ор, *уфѣтѣк* В, *ѣфѣтѣ* Со, *уфѣтѣ[ј]о* Ду, Крњ, *уфѣтѣла* Бр, *уфѣтѣн* В, Ли, *уфѣтѣно* Бу;

вѣла В, Па, Брч, Бр, *вѣлѣ-ши* Ор, Бр, бѣгу-*вѣла* (< бѣгу *вѣла*) Бра, бѣгу-*вѣла* Па, Ма, *вѣлѣш* Бр, *завѣлѣ[ј]о* Па, *ѣовѣ-лѣ[ј]о-га-[ј]ѣ* Брч, Бр, *вѣтѣ* Со, *вѣтѣли* Ко, *дѣвѣтѣ-га* Ду, *ѣри-вѣтѣ-га* Брч, *увѣтѣтѣ* Се, *увѣтѣ* Со, *ѣвѣтѣ* ГД, *увѣтѣло* Ов, *увѣтѣн* Год.

¹⁾ Ова напоредност у употребн *ф-* и *в-* изазвала је вероватно и делимичну замену етимолошког *в* са *ф* (исп. тач. 173).

Чешће је *в* у *нѡвалицѣ* (намерно) В, Па, Бр, *нѡвалицѣ* Бра (поред *нѡфала* Бра, *нѡфалицѣ* Ли, Год). Исто је тако у *свѣшійѣ* Год, да-*свѣшій* Па, *свѣшіймо* Бр, *свѣшаше* Се, *свѣшійѣ* (свршити) Бр и сл. *в* много обичније од *ѡ* (исп. *сѡѣшійсмо* Бр, *сѡѣшійли* Па). — Због претходног *с* изгубило се *х* вероватно раније него у осталим положајима, а ретко *ѡ* је могло бити унето аналогијом (према *уѡѣшійѣ*).

89. Прегледајмо сад укратко употребу гласа *х* у црмничком говору, како се јавља на основу мојих испитивања:

а) Пре свега су, као што сам већ истакао, у свим положајима — сем првог лица синг. аориста и имперфекта и придева типа *глѣх*, о којима исп. тач. ђ) и ж) — кудикамо најобичнији облици са простим губљењем *х* без икакве замене. Поред њих се јавља:

б) На почетку речи, у средини речи испред консонанта и на крају речи¹⁾: *х* (али ретко).

в) У интервокалном положају без односа: прелазно *в*, односно *ј* и (ређе) *х*.

б) У облицима са односом сем тога и *ѡ*, а код именица мушкога рода спорадично и *к* и *ѡ*. (Идентично је стање на крају речи са односом).

г) У ген. је пл. *-х* нешто чешће само у заменичком наставку *-ѡх*, где је старо; знатно је ређе у придевско-заменичком наставку *ијах*, још ређе у именичком наставку *-ѡх*, а у именичком наставку *-ѡх* је врло ретко.

д) У 3 л. пл. импф.: *-ѡху* и (нешто ређе) *-ѡку*.

ђ) У 1 л. синг. аор. и имф. најобичније је *-к*, ређе *ѡ*, а најређе *-х* (у имперфекту је *-х* сразмерно ипак нешто чешће него у аористу).

ж) Код придева типа *глѣх* су најобичнији облици са *в*, ређи са *х*, а још ређи са *ѡ*²⁾.

90. Толико о рефлексима гласа *х*. О њихову пореклу треба истаћи још ово:

1) На крају речи без односа, тј. у случајевима где се *-х* не налази на крају основе.

2) У придеву *ѡѡх* јавља се прелазно *ј* по правилу само испред вокала задњега реда (исп. тач. 125).

1) Из облика под б), у којима је искључена било каква аналогија, излази несумњиво да црмнички говор припада оној групи зетских говора у којима x постаје постепено слабије, а у великом се броју случајева и потпуно губи, дакле, $x > \dot{x} > \emptyset^1$). Остали рефлекси (v, j, ϕ, k, \bar{u}) развили су се или из стадија \emptyset или су унети са стране.

2) Из стадија \emptyset развило се прелазно v и j у интервокалном положају. Директан прелаз $x > v$ или $x > j$ не може се претпоставити, јер се не слаже са општом тенденцијом у развоју црмничкога x (оно се никад не појачава нити постаје звучно). Из првобитно интервокалног положаја могло се v и j пренети и у друге (према *шрбува* добивено је и *шрбув*, према *вждаји* и *вждаја* и сл.).

3) Ни развитак ϕ , које се ограничава на одређене речи, не може се објаснити фонетским путем, па било да се претпостави директан прелаз $x > \phi$ (дакле, опет појачање артикулације), било индиректан: прелаз v на крају речи у ϕ , а затим уопштавање ϕ и у другим положајима (*коцџа > коцџа > коцџва || коцџв > коцџф*, а затим и *коцџфа*), јер су оба процеса црмничком говору непозната²). Чињеница да се ϕ јавља само у облицима у којима постоји и v (*џфо || џво*) чини у први мах вероватним други утицај аналогије: напоредна употреба v и ϕ у речима типа *хвала* (исп. горе) могла се наине пренети и на случајеве у којима је v првобитно³). Мешања v и ϕ у црмничком говору одиста има, али првенствено у правцу замене етимолошког ϕ са v (исп. тач. 172), док су обрнути случајеви и сувише усамљени, а да би могли изазвати аналогију (исп. тач. 173). За ϕ треба, дакле, претпоставити, да се није развило на црмничком земљишту, него да је унето са стране.

4) Исто је тако за k и \bar{u} , који су такође ограничени на одређене речи и облике, ван сваке сумње да се нису развили

1) Исп. и Бошковић, о. с. 193.

2) У теорији не би прелаз $x > \phi$ претстављао нарочитих тешкоћа. Бошковић (исп. о. с. 184) сматра у мрковићком дијалекту и v за директан рефлекс x .

3) За неке наше говоре може се одиста претпоставити сличан процес, исп. А. Белић, *Јужносл. фил.* XIV, 174.

у црмничком говору. Што се тиче *џ*, оно је пре свега и сувише ретко да би могло претстављати замену *x* било какве врсте, а да друге немогућности (артикулационе) и не помињемо¹⁾. То важи и за *к*, које се у већим размерама јавља само у 1 л. сингф. аор. и импф. и, у мањој мери, у 3 л. пл. импф., дакле, као морфолошка црта, док је у осталим случајевима врло ретко.

5) Најпосле, за ген. пл. именичке и придевско-зменичке промене је врло вероватно да је у њему *x* унето са стране, јер су облици са *-x* још ређи него у осталим случајевима.

Напомена. У своју успелу, у неколико махова помињану расправу „О *џ* природи, развијку и заменицима гласа *x* у говорима Црне Горе“ унео је Бошковић прилично материјала и из неких села у Црмници (Сеоца, Годиња и Брчели). Резултати Бошковићевих испитивања (исп. нарочито стр. 191—193) слажу се углавном с мојим. Ја само нисам приметио да се *x* у одређеним положајима боље чува у Се и Год, него у Брч (о мањем отступању исп. и тач. 84).

в

91. И *в* се, као што сам већ поменуо, артикулише лабавије него што је то случај у нашем књижевном изговору. Лабиодентална артикулација је додуше сасвим обична (исп. прелаз *xв > ф* и спорадичан прелаз *в > ф*), али се, нарочито у интервокалном положају, доња усна често не помера уназад толико колико је потребно за артикулацију правога *в*, тако да карактеристични пролаз не гради доња усна са горњим секутићима него обе усне, при чему усни отвор остаје дугуљаст (фонетска транскрипција *џ*). Како међутим *џ* у црмничком говору не претставља самосталну фонему, него само лабавије артикулисано *в*, обележавам оба гласа истим знаком — *в*.

92. Из праксе је познато да је овакво *в* најјаче подложно утицају суседних гласова, а тиме и губљењу. Пошто се при његову изговору ваздушна струја не таре, довољно је да се усни отвор сразмерно мало прошири па да се *в*

¹⁾ У оним нашим говорима, у којима се *џ* јавља као рефлекс *x*, треба претпоставити развитак *x > ф > џ*.

потпуно изгуби. Сасвим је, дакле, разумљиво што је у црмничком говору и губљење *v* узело широке размере. Изговарање односно неизговарање *v* зависи у првом реду од пажљивости и темпа говора: у брзом, мање пажљивом говору се *v* много чешће губи, него у полаганом, пажљивом. Исто је тако у дужим речима и у речима више формалне природе склоност ка губљењу *v* већа него у краћим (исп. на пр. *дѣвѣш* али: *дѣе-дѣнѣрѣ*, *деедесѣш*). У зависности од положаја у речи или реченици, темпа говора и сл. може се чути цео низ јаче или слабије артикулисаних *v*. (Овде објављујем само примере у којима је *v* потпуно изгубљено. Напомињем да је број забележених примера, нарочито у положају између лабијалних вокала, много већи):

І *v* на апсолутном почетку речи¹⁾.

93. *v*- може да се губи испред свих консонаната испред којих уопште долази (то су *л*, *љ*, *р* и *ј*), али је губљење, нарочито испред *р*, сразмерно ретко:

вл- : *лѣдѣш* В, *лѣдѣ* Па, *лѣду* Ов, *лѣдѣр* Ду, *лѣдѣра* ГД, *лѣдѣње* Др, *лада[в]ѣна* Бр, *лѣдика* Ко, *лѣдикѣ* Крњ, *Ладѣмѣр* Со, *Лѣдо* Год, Бра, *лѣка* (= влака „дрљача од прућа“) Ли, *лѣкно* Ду, *лѣсѣш* Бо;

вљ- : *љѣверица* (веверица) В, *љѣђа* Па, *љѣђама* Год, *љѣавица* (вејавица) Бр, *љѣкѣ[в]ѣ* (векова) Бр, *љенчѣла-сѣ* В, *љенчѣње* Бо, *љенчѣнѣ* жѣна Брч, *љенчѣнѣ* рѣбу Ор, *љѣрѣ-ми* Па, *љѣро[в]ѣш* Бр, *љѣру[ј]ѣ* Се, *љѣшѣр* Брч, *љѣшѣшѣ* рабѣта Па, *љѣшѣшѣга* Бо, *љѣшѣла* Па, *љѣшѣшѣ* Ду, *љѣшѣшѣк* Брч, *љѣшѣшѣчѣнѣ* Бо, *љѣшѣшѣѣц* Ли, *љѣшѣшѣицу* Бра, *љѣшѣшѣице* Бр;

вј- : *јѣђа* Се, *јѣђе* Ду, *јѣђѣ* Ли, *[ј]ѣрѣ-ми* В, Па, Бр, Год;

вр- : *рѣга* Бр, *рѣица* (обично срѣнца) Па, *рѣш* Бр, *рѣшѣ[в]ѣ* (вратови) Па, *рѣшѣ-се* В, *рѣшѣшѣ* Па, *рѣшѣ-се* Брч, *рѣба* Бра, *рѣѣ[в]ѣ* клѣн В, *рѣѣ[в]ѣ* прѣће Па, *рѣѣ[в]ѣна* В, *рѣшѣно* Бр, *рѣђа* Ду, *рѣѣдѣн* В, *рѣѣђѣш* Год, *рѣѣђѣ* Со, *рѣѣме* Па, *рѣшѣшѣ* кѣ-рудѣнскѣ змѣ[ј]ѣ В, *рѣѣјѣ-сѣ* Бра, *рѣнѣ-сѣ* о[в]ѣмо В, *рѣѣ-[ј]ѣ* Па, *руѣѣна* Год, Крњ, *руѣѣнѣ* Па, *руѣѣнѣ* Брч, ГД, Ли.

¹⁾ Под апсолутним почетком речи разумем *v*- после паузе.

Релативно добро чување *v* испред *p* могло би се, можда, објаснити фактом да изговор *p* захтева енергичнију артикулацију чиме се, природно, појачава и претходно *v* и спречава његово губљење. (У случајевима као *рућина* имамо посла са антиципацијом артикулације: усне се већ у почетку речи заокругле као при *у*, што потпомаже губљење *v*, исп. ниже).

94. При *v*- испред вокала треба разликовати две групе случајева:

Испред лабијализованих вокала губи се *v*, природно, нешто чешће него испред нелабијализованих, али и ту је потпуно губљење прилично ретко. Веће размере узело је само у презименима, која почињу са *Ву-*: она су сва обичнија без почетног *v*¹⁾.

У положају испред нелабијализованих вокала показује *v*- извесну склоност ка губљењу само испред *и*, док се испред осталих (*а*, *џ*, *е*) само изузетно губи.

а) *v*- испред лабијализованих вокала:

ву-: *Ујдџић* Ли, *Ујдџић* Год, *Ујд[в]ићи* Бра, *џк-му* на-
пут (каже се непријатељу при сусрету) *Бр*, *џка* Др, *Учи* Дб
Па, *Учега* Дбла Ли, *џјак* (реуматизам) Ли, *Ука* *Мишро[в]а*
В, *Укале* Ко, *Укџн* Ду, *Укџну* Бр, *Укаши*на Бра, *Укаши*ну
Бр, *Укмџн* Ор, *Укмџне!* Год, *Укмџнов[и]ћ* Брч, *Укмџно[в]ић*
ГД, *Уксано[в]ић* Па, *Улешић* Ор, *Улешићима* Ду, *Улиће[в]ић*
В, *Улиће[в]ићи* Ду, Ли, *Улиће[в]ић* Па, Год, *џне* Па, *Учеша*
Бр, *Учешић* Ли, *Учиће[в]ић* ГД, *џрмина* „жижице“ В, *урми-*
нада Бр (< *вурмина* Бра, а ово < *фурмина*, исп. тач. 47).

Најомена. У *вџ* забележио сам губљење *v*- само изузетно: *џ-л-џб џћ* *зџ-собџм* В — вероватно да се не би изједначило са *џћ* (исп. ниже сличне примере).

во-: *одџ* Па, *ојнић* Бр, *ојника* Тр, *џска* Во, *олд[в]има*
Бра, *џлиш* Па, *олџла* Брч, *олџли* Со, *џлаџ* (волат < *volto*)

¹⁾ Тако су се *Вулићевићи* из Дупила писали *Улићевић* све док им у најновије време проф. Ердељановић није скренуо пажњу да се у ствари не зову *Улићевић* него *Вулићевић*.

Бр, *олиџце* (волтџце „тврђаве“ < итал. *fortezza*) Па, *ољдла*-би (ваљала) Со, *џше* (воће) Бр, *џка* Кру, *џку* Па, *џкџ* Бра, *џшина* (саће) Ли.

в) *в*- испред нелабијализованих вокала:

ви- : *ијџдро* Па, *ијгњ* Бр, *ијџш*-[л]и Ду, *ије*-ли В, *иш*-ти тџ (видиш) Бра, *иш*-тџ тун Год, *ију* (видим) Ма, *Идо* - *И*[в]о (Видо Ивов) Бра, *Иџо*-Ивџно[в] Па, *иќа* (виче) Бр, *иќа* (ви-као) В, *исџко* Бр, *ишџ* Ду;

ве-: *елџкџга* чџда штџ-[ј]е данџс бџло Ко, *џљга* Па, *џљу* (велим) Ду, *џсела* Па, *еџра* Бр;

ва-: *џзда*-[в]и-се долџзџло (каже гост домаћину) Па;

ва-: *алџ*, чџче (вала) В, *алџ* (можда према *не-алџ*, исп. тач. 99) Па, *амџља* (вамџља = фамилија) Бр, *џрошќа* џџца Бр, *Асилџв*-дџн (православна Нова Година) Бр.

95. Објаснити различиту судбину *в* испред појединих вокала не претставља нарочиту тешкоћу. Усни се отвор под утицајем таутосилабичног *у*, *о* већ при изговору *в* заобљава (при *у*), односно проширује (при *о*), тако да се *в* просто стапа са потоњим лабијализованим вокалом. Чешће губљење испред *и* могло би се, можда, објаснити фактом да артикулација *и* захтева сразмерно енергичније образован дугуљасти отвор чиме се опет до извесне мере паралише отвор потребан за (билабијално) *в*. При осталим нелабијализованим вокалима то није у толикој мери случај због чега се *в* испред њих боље чува.

Узрок релативно добром чувању *в* на апсолутном почетку речи (у интервокалном положају оно се често губи не само испред *о* него и испред нелабијализованих вокала) треба тражити у сразмерно јачој артикулацији која је за почетак речи сасвим природна (сем тога је први слог у великој већини случајева и акцензован).

96. Исто се тако почетно *в* прилично добро чува, ако се нађе иза префикса или предлога који се завршава на консонант или у сандију иза консонанта (губљење је можда само нешто чешће него на апсолутном почетку речи):

ву-: *изуко*[в]џли Па, *пасџ* [ј]е *с-олџма* (воло[ви]ма) В, Вџзи, вџзи, *мџ-џџре* Бр;

ви-: *наише* (највише) Ко, *изидѡ-га-[ј]е* (извидао) Бра, *из-ѡгња* Ов, *ѡз-ѡјѡдра* В, *ѡд-ѡра* Бо, *с-ѡра* Ду, Год, *с-ѡишем* Па, *ѡ-л ѡћѡш?* Со, *ѡ-л ѡна пѡт?* В, *ѡси-л ѡди[ј]о тѡ?* Бра, *ѡсте-л ишѡна ѡтрѡс* (= да ли вам се родило дете) Бра;

ве-: *изедрѡло-сѡ* Па, *ѡ-л ечѡрѡш?* Се, *ѡјд*, *ѡљу-ти* В;

ва-: *из-ѡјѡдра* Па, *ѡроз-ѡрош* Крњ, *с-ѡрошкѡм* ѡецѡм Брч, *ѡ-л ѡрива?* Ко, *јучѡр ѡћѡше* конѡ[в]ѡљ (копаше јарак између њива) Бра.

II в између вокала.

97. У зависности од природе суседних вокала прегледаћемо материјал у неколико засебних категорија. При том опет не треба смести с ума да у случајевима када се *в* налази на крају основе, његово чување и губљење у многоне зависи од утицаја системе облика: под утицајем осталих облика може *в* да се чува и у примерима у којима бисмо, да је развитак био чисто фонетски, очекивали његово губљење и, обрнуто, оно може да се губи и у случајевима где то не бисмо очекивали (исп. сличне појаве код *х*).

98. *в* поред вокала задњега реда¹⁾.

а) између вокала задњега реда, нарочито испред *у*, губи се *в* врло често тако да се облици без *в* могу сматрати за обичније; испред *о* је губљење додуше нешто ређе, али и ту преовлађују облици без *в*. Пошто су односи у принципу исти, стављам све примере у којима се *в* налази између одређених вокала на једно место (без обзира да ли се *в* налази у речи, на „шаву“ сложенице или у сандију):

у + в + у: *уѡкѡ-сѡ* Па — *у-ѡчѡ* јѡму (вучју) Бр;

о + в + у: *Кумѡноу* В, *лојѡу* Бр, *гошѡу* Ли, *јѡлоѡ* Се, *нѡу* Год, *Др*, *оѡ* В, *Кру*, *Па*, *Ко*, *Бр*, *Бу*, *Со*, *Бо*, *Год*, *Крњ*, *оѡдѡн* Ов, *Ду*, *његѡу* В, У, Ма, *Др*, *њѡу* Бра, *чесѡу* В, *нѡчесоу* Со, *њѡкакоу* Се, *брѡшоу* Тр, *лозѡу* То, *Бѡшкоу* В, *Дѡнѡлоу* ГД, *Мѡркоу* Ли, *Нѡкоу* Па, *зоѡ-се* В, *назѡу* Ду — *доѡкѡ*

¹⁾ Примере у којима је после губљења *в* дошло до контракције исп. у тач. 58.

Бр, *й̄д̄ук̄а* Па, *й̄оук̄а* Бра, *й̄роук̄а* Год — м̄ш-[л]и *ш̄д̄* *ӯћ* з̄а-собом В;

у + в + о: *ӯд̄д̄е-га* Па — *скоч̄и*[j]о-[j]е *ӯ-оду* Бо, *си*[н]-*ми*-[j]е *ӯ-ојску* Бр, *ѣто-га* у-*д̄ћњак* В;

о + в + о: *ӯг̄дорено* Па, *з̄адоољан* В, *з̄адоољна* Брч, *за-доољи-га* Бр, *задоољс̄иво* Крњ, *з̄адоољс̄ива* Ли, *д̄д̄бно* Бр, *н̄д̄с̄и* Бр — *Јом* Со, *Гр̄а*[х]оо Тр, Год, под-*М̄доо* ГД, *Ор̄а*[х]оо В, Па, Брч, Ли, Год, Се, *л̄дом* Бу, *лојдом* Ов, *д̄ш̄роом* Бр, *гош̄д̄д̄* Ду, Се, *гош̄д̄д̄га* Бр, *гош̄д̄д̄ј* То, *н̄д̄* Ли, *н̄д̄ме* Со, Крњ, *сир̄д̄д̄га* Па, *од* В, Ду, Брч, Ор, Крњ, *од̄га* Ко, Бо, Ли, *дога* Се, *о̄м* Бр, *о̄м̄е* Па, *о̄ј* Ли, *оол̄ик̄и* Бу, *оол̄ичк̄о* Год, *њег̄д̄ме* Год, *њ̄й̄о̄ј* Ма, *чес̄д̄д̄* У, *й̄чес̄о̄д̄* ГД, *бр̄ш̄о̄д̄* Др, *бр̄ш̄о̄д̄га* Кру, *бр̄ш̄о̄д̄ј* Ко, *лоз̄д̄д̄ј* г̄рани Ли, *ћес̄ар̄о̄д̄* Бу, *Бл̄аж̄о̄д̄ме* Па, *В̄ас̄о̄д̄* Бра, *Ђ̄ур̄о̄д̄га* Бр, *М̄ило̄д̄ме* Брч — *й̄оод̄й̄чан* То — *до-од̄е* Крњ, *д̄а* *м̄л*[о] *од̄е* Бр, *д̄а-ш̄д̄ ол̄ма* (воло[ви]ма) В.

б) Слични су односи у примерима где се *в* налази испред у или о, а иза нелабијализованих вокала или *р*:

У речима се *в* испред у скоро редовно губи, у промени испред наставка -у имамо колебање. Рекао бих да су без *в* обичнији само они примери који се у облику са наставком -у често употребљавају (*н̄д̄-к̄ау* и сл.). Испред *о* је губљење у речима такође обично, док је у промени нешто ређе. Исто важи углавном и за речи са префиксима и за санди, само што у њима долазе до изражаја и психолошки моменти те имамо чување *в* и у оним случајевима у којима бисмо очекивали губљење:

а + в + у: *Ма̄ш̄аӯл* Со, *ш̄аӯл̄ин* Ли, за-*ш̄аӯл̄ином* ГД, *гл̄ау* Крњ, *н̄а-гл̄ау* В, Па, Брч, Се, *Гос̄ӣау* Ко, *држ̄ау* Др, *дубр̄ау* Бо, *к̄ау* То, *н̄а-к̄ау* Ли, за-*сл̄ау* Брч, *ш̄р̄ау* Бр, *н̄а-ш̄р̄ау* В, *рук̄ау* Бу, *здр̄ау* Ов, *й̄љ̄е̄гау* Па, *й̄р̄ау* Год, *р̄ђ̄ау* У, *ч̄иш̄ау* Брч — *з̄д̄ућ* Ли, *заӯк̄д̄ж* Бр, *заӯк̄а-с̄е* Па, б̄д̄ј *на-Ӯчи* Д̄о Ор, Се, *чеш̄л̄а* *ӯну* В, *л̄а*[j]е *н̄а-ӯка* Бра;

а + в + у: *з̄ау* Ли;

е + в + у: *Мил̄еу* Ма, *шеу* Бр, *С̄т̄еу* Ду, *др̄еу* (др̄е̄ву „дрву“) Па, *гос̄ӣод̄ар̄еу* Ор, о-*Ђ̄ур̄ђеу* д̄н̄е В;

u + v + y: *ḍdu[j]y* Па, *slūy* В. *Йу* Тр, *жū[j]y* (живу) Ма, *за-жūy* глау Па, *крūy* Бр;

r + v + y: *ūrū* Бр, *цруљѡв* Ду;

a + v + o: *глаобѡла* Ор, *ħāo* Со, *ħāола* Крњ, *ħāолом* Брч, *ħāола* Ду, *ħāолица* Бр, *ħāо[л]ску* Бу, *ħāољѡ* Ко, *ħāољу* Ов, ГД, *ħāољѡ* Се, *ħāољѡча* Бр, *jāōr* Ко, *jāорина* Ли, *глаѡм* Па, *каѡм* Ли, *с-крāѡм* Год, *шрāѡм* В, *Сāо* Бр, *Саом-Мāрко-*[ви][ј]ем Бу, *Сāов* Се, *здрāо* Ор, *здрāѡме* Тр, *кр[в]āѡ* Бр, *кū-каѡј* В, *илъгāо* Бо, *илъгāѡј* Брч, *ūrāо* Ду, Со, Крњ, *ūrāѡга* Год, *ūраослāмни* Др, *рħāо* Ли, *чйшāѡга* ГД — *заољѡли-су-се* В — *пѡшла-[ј]е нā-оѡу* Бр, *ѡ-л нā-оѡу*, Мйле? Ду, *на-ѡлаш* Бра, *учйни-му на-ѡљу* Со, *пошā-[ј]е нā-ѡјску* Год, *не-обрħѡсе-на мѡне вйше нѡ врāна на-ѡзāра* Ли, *бѡжа ѡла* Бо, Год, *ūѡнѡѡла ѡѡа* Крњ, *стāни-пре[т] шйем[а] олѡ[в]йма* Ко, *[в]елй-кѡга ојнйка штѡ-[ј]е пасāло о[в]ўдйѡн* В;

a + v + o: *ħāо[л]скā* Бо, *zāо* (заово) Ли;

e + v + o: *ħѡѡја* Др, *ħѡѡјку* Се, *ħѡѡје* Бра, *ħѡѡјчица* В, *ѡо* В, Па, Бр, Со, Год, Ли, Се, Крњ, Др, *Сшѡо-Мйло* Ду, *нā-дрйѡ* Ко, *лū[ј]ѡ* (лиево) Ов, *госпѡдāрѡѡга* Ко, *лqнѡ* Бр, *неољāлица* Бр, *не-ѡлй-га* Се, *не-ољā* нйшта Бо, *ūасѡше ѡзāри* Бра, *ѡħѡше ојнйци* Ли, [ј]ѡси *дā шѡме ѡлу тра[в]ѡ?* Бра;

u + v + o: *слй[в]ица* Бр, *слй[в]ицу* Ли, *жйѡга* Со, *крйѡме* Се, *јѡ-л-шй ѡла да-йѡмо?* Па; исп. и *бѡгā-ми-[ј]е жй онй чѡак* (жив) Па;

r + v + o: *ūrѡ* Бра, Па, *ūrѡ* В, *ūrѡ[ј]зи* Па, *ūрошѡк* Бу, *свѡкоѡм* ГД, *црошѡчина* Ко.

в) Иза *u* и *o*, а испред *н* *лабијализованих* вокала, губи се *v*, можда, нешто ређе, али је губљење ипак сразмерно врло често:

u + v + a: *забрањуāк* В, *дуāра* Ко, *кажудш* В, *кажудла* Се, *кљуāк* Брч, *ūрокљуāк* Тр, *обуāш* Крњ, *илуāше* Ли, *ис-илуāк* Ма, *чуā-[ј]е* Па, *чуāк* В, *очуāк* Се, *сачуāш* Ду, *сачуā* (сāчувај) Год, *сачуā* (сачувао) То, *чуāр* Ор — *удшйш* (обично уфāтйт, исп. тач. 88) В, *удшйшјо* Год — *удрй[ј]о ногѡм-у агдн* (показао се *незахвалан*) В, *ѡго-г[а] у-агдн* Бра, *дошā-у дкqш* Ко, *у-аўѡр* Бр, *у-āрош* Па, *у-āс* Ор, То, Ли, Се, *у-Āса* Ду,

у-*Асоиће* (у Васојевићима) Па, у-*дш*у кѹну Со, у-*Сш*ару *Арош* (подгоричка махала) Бу, *бѡгу-а*ла Год, *међу-а*ма Крњ;

у + в + а: *д*ћу у-*а*с (у вас) Бр;

у + в + е: *у*ечѣ ГД, Бу, *у*ен^јо Па — штѡ-с^ј *ѣ*сели В, *ја-му е*љак В, *он^ј-е*чѣ Ор;

у + в + и: *у*јѣк (у^вйѣк) ГД, у-*ј-И*да-Андрѣна Брч, у-*И*л^ј-*и*а М^јлоа Бра, *у-и*но Се, у-*ј-и*нд^јр^јад Бр, *у-ј-И*р Ко, *и*у-*И*ра (п^ју[т] [В]ѣра) Па;

о + в + а: *бачо*ѣн (баштован, исп. тач. 87) Год, *баш*т^о-*а*на Ли, *боло*ш Ду, *боло*а Бо, *боло*ла Брч, *в*љ^орош Со, *в*љ^орошк Бо, *с[в]уко*а-сѣ Со, *заго*ар^а Бу, *изго*ар^ш Па, *и*ргоар^рли Брч, *разго*ар^а У, *разго*ар^а[*ј*]у (разговарају) Се, *разго*ар^а В, *д*ар^оа Брч, *д*ар^ошк В, *д*ар^ола Ли, *д*руг^оли Ду, *д*угош Крњ, *з*аб^ра^ношк Тр, *Јо*не ГД, *каж*ош В, *каж*ошк Бра, Кру, *з*-*л*д^ача Се, *ком*ш^ош (хајдуковати) Др, *ком*ш^оа^не Бр, *ку*ш^ош Ко, *ку*ш^ошк Ов, *ку*ш^оше Др, *и*о^куш^ошк В, *му*рош^а (ракија од дуда) Па, *му*рош^е Год, *Н*д^ак ГД, *н*ѣгош^е Ли, *обид*оа (пробао) Ду, *о*а Ов, Ма, *о*а^{мо} То, *о*а^к Со, Крњ, *о*а^к[*в*]ѡга Ор, *о*ш^{ра}кош (обилазити) Па, *и*а^лѣш^{ко}ш В, *и*еш^{ро}ш^а ГД, *з*а^иш^ош Бу, *и*о[*в*]укош Ма, *о*и^рд^а В, *и*уш^ош Бр, *и*уш^ола Кру, *о*ш^иуш^оа Тр, *р*ш^оали Ко, Бу, *с*в^еш^{ко}ш Ов, *с*еш^ош То, *и*ослуж^ош Ор, *с*т^анош^{мо} Бо, *с*т^олош^а В, *ш*о^ар^е Кру, *ш*ргош Год, *ш*ргошк Ли, *у*реш^да (уреживах) Кру, *ч*еш^оали Бра, *ч*еш^оа Па, *ш*нд^аш У, *ш*нд^ашк Па, *ш*нд^аше Ду, *ш*ш^еш^оа Со — *Ј*а Па, *Ј*оа-И^лјна Со, *Ј*о^аноа Се, *из-О*р^д[*х*]оа Год, *из-ло*а В, *п*а^си с^ин н^и[*ј*]ед^нога *к*да Бр, *к*д^{ом} (кофом) Се, *г*ош^да Ма, *ј*д^{ло}а Бо, *н*д^а Ко, *с*ир^да Брч, *б*рш^оа Бу, *л*озд^а Ор, *н*е^гда ГД, *н*и^оа Ли, *н*ѣчесоа Ов, *Б*л^аж^оа Брч, *В*а^{со}а Бу, *В*и^доа Год, *В*ид^а Се, *Д*уш^аноа Бр, *Б*у^{ро}а ГД, *И*[*в*]оа Ду, *М*ар^коа Ко, *М*ар^кда Крњ, *М*аш^оа То, *М*и^{ло}а Др, *Н*еш^{ко}а Со, *Н*и^{ко}а Бо, *Н*и^кда Се, *П*а[*в*]лоа Бр, *П*а[*в*]д^а Др, *у*очи *П*еш^рда д^не Брч, *С*а[*в*]оа Ор, Крњ, *Ш*ак^да Се — *д*ош^ш В, *д*ош^шили Год, *д*ва^ши Ду, *д*ош^ши (дохватај) Бр — *и*о-*а*роши Бр, *о-а*ш^еме с^ину В, *о-А*си^лѣу д^не Ор, [*ј*]е-л-*д* аше? (је ли ово ваше?) Ду, исп. и тѡ-[*ј*]е *Б*д^шко *а*л^ш Бр;

о + в + а: *бачо*ѣн Бо, *о*а^к Брч, *о*а^н Па, *д*а^ца В, *с*ир^д-*а*ш^{ан} (помало сиров) Кру, Па, *ж*л^ико^ац Бр, *л*а^ст^оа^ц (чо-

чегдић (чегди[ћ]-си тја? = чији си?) Брч — *пдиши Ду, пдишига* Бо, *пдиши* (повиси) Се — *дв-Йра* Па, *ёшо-й* *иа-ўзмите* (ето ви = вам) Крњ.

Напомена 1. У *блдогоси* Па имамо такође губљење *в* испред *и* (исп. напоредне облике *блдогоси* < *блдоговоси*); слично треба тумачити и *зайойдд* (заповеда) В, а можда и *рукогш* В, Со (исп. тач. 34¹).

Напомена 2. У неким се случајевима *в* чува због психолошких разлога. Тако сам редовно чуо *увеси* (несумњиво због тога што би се *у[в]еси* изједначило са *у[ј]еси*); с истих је разлога ретко губљење и у *повеси* (исп. ипак *пд[ј]ео-е* сђббм „повео ју је“ В и *п[ј]еди* „поведи“ Со, *уёо-мг* Бр).

99. Између нелабијализованих вокала губи се *в*, природно, у знатно мањој мери. Губљење је још сразмерно најчешће испред или иза *и*, ређе у суседству *е* и *а*, а најређе у суседству *а*:

и + в + и: *криџа* ГД, *искриџо* В — *по-њи* Па, *жи* Ли, *кри* В, *жи* Ма, како *жи[ј]иш!* Па, *кри* (кривији) Бр, *штд-се криш?* В — *п[р]и-Йру* То;

е + в + и: *вађейна* (вересија) Бр, *на-[в]ађейну* Кру, Па, *грађейна* Ор, *Дрџеица* Др, *Дрџеицу* Крњ, *зађеица* Ду, *очейна* Бу, *паљейну* Тр, *п[р]еи* В, *п[р]еи* Ма, *п[р]еило* Брч — *Милеи* Ор, *уёеи* Тр, *б[у]б[у]еи* Со, *з[е]чеи* Год, *к[љ]у[ч]еи* Ов, *к[о]чеи* Ли, *м[д]чеи* В, *м[у]жеи* Ду, *п[р]д[к]чеи* (прасци) Па, *п[у]шеи* Брч, *св[е]чеи* Се, *с[т]дрчеи* То, *с[т]у[ч]еи* Др, *ш[д]нчеи* Кру, *к[о]чеима* Бу, *н[о]жеима* Брч, *М[у]љейна* В, *[В]уљейна* Па, *[В]уљейна* Бр — *не-п[д]и-се* *ништа* Па, *не-п[д]ек* Се, *не-п[к]* *т[у]н* (не вичи) В;

а + в + и: *з[а]и* Па, *н[а]р[а]и* Ма — *с[а]и* Па;

а + в + и: *глаџа* Год, Ли, Крњ, *глаџе* Кру, Бу, *глаџу* Брч, Се, *глаџица* Ко, *п[д]глаџа* В, *Гла[ј]ињи* Па, *Д[а]п[д]и* Па, *д[а]и* Бр, *уд[а]и-се* Бра, *п[д]и-се* (удави се) Крњ, *заб[р]ди[ј]о* (заборавио) Ор, *заид[а]* (зашарафи) Бо, *з[а]и* Со, *назд[р]д[ј]и[ј]о* В, *п[о]зд[р]д[ј]и* Др, *п[о]зд[р]д[ј]и-се* Крњ, *ј[а]и-ми-се* Бр, *ј[а]и[ј]о* Ов, *об[л]а[ј]и* (објавити) Бр, *к[и]и* Бу, *к[р]ици* Ли, *ку[љ]а[ј]и* (сваштарија) Ко, *м[р]аи* Бр, *наб[а]и* Ду,

¹) Иначе се *в* испред *це* од *џ*-а ретко губи, јер тиме настаје необична гласовна група.

наб[*j*]ѣк Ма, наика Кру, на[*j*]ѣк Со, ир[*j*]ѣи Тр, наир[*j*]ѣо ГД, наир[*j*]ѣише Ор, уир[*j*]ѣи Год, С[*j*]ин-д[*н*] Па, Саица У, с[*j*]аица (киша са ветром) В, с[*j*]ѣи Ма, с[*j*]ѣи Др, с[*j*]ѣи Ов, с[*j*]ѣише То, с[*j*]ѣили ГД, нас[*j*]ѣи Мо Бр, ос[*j*]ѣи Бра, ос[*j*]ѣи Се, ос[*j*]ѣила Ко, ос[*j*]ѣи ГД, ир[*ш*]ѣос[*j*]ѣи Мо В, с[*с*]ѣи Ду, с[*с*]ѣила Бо, ус[*j*]ѣиле-су-се Се, ц[*р*]каица Год — д-г[*л*]и В, др[*ж*]и Па, п[*д*]-ш[*р*]ѣ[*j*]и Бр, н[*р*]и Ма, б[*р*]и Ли, б[*р*]-[*j*]ѣ Бо, м[*р*]ѣи Ма Бу, р[*у*]к[*а*]ѣи Ко, з[*д*]и Па, ч[*й*]ѣиема Ду, з[*д*]и[*j*]ѣ ГД, к[*р*][*в*]ѣи[*j*]ѣ Па, к[*р*][*в*]ѣиема Се, и[*р*]ѣи[*j*]ѣ В, и[*р*]ѣи-[*j*]ѣема Кру — на[*й*]ѣише (узбрдо) В, Па, Брч, Бр, Год, н[*д*]иѣи (на[*ј*]ѣише) Ли, Кр[*њ*] — на-ѣише м[*њ*]ѣст[*ѣ*]ѣ Па, д-л н[*д*]-[*j*]ѣ-Ир? Бра, Па, Бр, на-[*В*]ѣилу [В]ѣду В, пош[*ѣ*] з[*д*]-ѣно Ко, на-ѣг[*д*]и Бр, да-ѣ[*ћ*]у (видим) В, к[*а*] б[*й*]ѣла ѣла Па, д[*д*]б[*р*]ѣ-и ср[*ѣ*]ѣа (д[*д*]б[*р*]ѣ-ви = вам) Ли;

р + в + и: д[*т*]-к[*ри*] То, м[*ри*] Ли, н[*д*][*j*]ѣи Бр, и[*р*]ѣи Па, и[*р*]ѣи Ма, ц[*ри*] В;

и + в + е: с[*м*]н[*ѣ*]ѣно (самлевно) Ду, Покр[*ѣ*]ѣница (покривен бунар у Сеоцу) Се, с[*к*]р[*ѣ*]ѣница (место где је нешто сакривено) В, ш[*ли*]ѣница (сачма) Па, д[*ди*]е В, ш[*ли*]е Па, ж[*ѣ*]ѣ Бр — (у д[*оби*][*j*]ѣн Бр, Год [ре[*ѣ*]е д[*об*]ѣв[*ѣ*]н] имамо паралелно образовање);

и + в + а: П[*л*]ѣш[*ѣ*]ѣ Брч, с[*л*]ѣ Па, г[*д*]ѣѣѣ В;

и + в + а: Ж[*и*][*j*]ѣнов Па, Ж[*и*]ѣно[*в*]ѣ Ко, И[*ѣ*]но[*в*] Ор, на-л[*и*][*j*]ѣду В, из[*б*]ѣ[*й*][*j*]ѣ Кр[*њ*], б[*ѣ*][*j*]ѣи Тр, б[*ѣ*][*j*]ѣло Бр, д[*о*]ѣ-к[*ѣ*][*j*]ѣи (довукивати) Бр, д[*ар*]ѣ[*j*]ѣи Ов, д[*ар*]ѣ[*j*]ѣк Брч, д[*оз*]ѣ-[*j*]ѣм В, о[*з*]ѣ[*j*]ѣи Ма, з[*а*]г[*њ*]ѣ[*j*]ѣи Бу, к[*аж*]ѣ[*j*]ѣи Па, и[*р*]ѣк[*р*]ѣ-[*j*]ѣи Др, с[*к*]р[*ѣ*]ѣи Со, и[*л*]ѣи То, и[*оч*]ѣ[*j*]ѣи Бр, и[*оч*]ѣ[*j*]ѣи Брч, и[*д*]ѣи[*j*]ѣло (место за почивање) В, у[*ж*]ѣ[*j*]ѣ ГД, ц[*ел*]ѣ[*j*]ѣи Бо — к[*р*]ѣѣ Па — и[*р*]ѣиѣи В — о[*в*][*ѣ*]ѣ-би а[*ѣ*]ѣла То, ко[*и*]ѣ-г[*д*]и Па — (ж[*ѣ*][*j*]ѣ-била В, Па, Бр, Ли начињено је можда према ж[*ѣ*]-би[*ј*]ѣо [тако увек]; у р[*ан*]ѣ[*j*]ѣн В, Па имамо вероватно паралелно образовање);

е + в + е: ѣ[*ѣ*]ѣ То, д[*ѣ*]ѣи Па, д[*е*]ѣѣѣ В, Па, Брч, Бр, на-к[*д*]ѣе В, н[*д*]ѣе Па — и[*р*]ѣѣѣ Па — и[*с*]ѣре-ѣѣѣ Па;

а + в + е: и[*ѣ*]ѣѣ (биб[*р*]ѣ) Год, к[*к*]ѣ-ѣ и[*ѣ*]ѣ ч[*ѣ*]ѣк (какав је...) Па;

а + в + е: г[*ла*]ѣѣѣѣ (човек који углављује девојку или момка) Па, и[*р*]ѣѣѣно (праведно) Бр, на-в[*р*] г[*ла*]ѣ В, др[*ж*]ѣ Ко,

кѣ Бр, *крѣ* Па, *слѣ* Ор, Ма, *шрѣ* Год, *здрѣ* Со, *прѣ* Ли, *сѣдѣ* Ор, Крњ — *наѣди*-га (наведи) Бра, *наѣшѣше* Ли — *ја ѣлу* Па, *на-ечѣру* Бр, *шѣга ѣлѣга* В, *нека-е* (нека ве = вас) То;

р + в + е: *сѣшрѣн* Бр, *црѣн* Ду, *црѣно* В, *поцрѣнилѣ* Па — *с[в]ѣкрѣ* Со;

е + в + а: *Плѣдѣлѣ* Бр, *мѣчѣ* Па, *мѣжѣ* Др, *уклѣд* В, Крњ;

а + в + а: *мѣрѣ* Со, *смѣкѣ* Ов, Бу, *брѣсѣдѣ* ГД, *срѣсѣдѣ* Ов;

а + в + а: *конѣл* В, *мрѣл* Па, Брч, *мрѣлѣ* Бр, *кѣкѣ* Ор, Брч, *прѣдѣ* Ко, *шѣшѣдѣ* (ситни лопов) В, *рѣдн* Бра (иначе редовно *рѣвѣн* — вероватно због тога што постоји и *рѣ[ј]ѣн* „блажен“) — *брѣ* Па, *мрѣ* Бр, *рукѣ* Ду, *глѣ* Бо, *каѣ* Се, *крѣ* Год, *сѣрѣ* Бо — *дѣ-са[м]-му-га за-ѣзда* В;

р + в + а: *црѣ* Па;

е + в + а: *кажѣш* Год, *кажѣ* Брч, *подмиѣ* Ма, *плѣш* Бр, *плѣше* ГД, *плѣ* У, *плѣли* Бра, *плѣње* Брч, *плѣња* Бо, *Вѣсо Сѣдѣно[в]* Па — *зѣѣа* Ду, *огрѣа* (огрева) Ко, *лѣ[ј]ѣ* Па, *госѣодѣрѣа* Брч, *Бѣрѣа* трѣ[в]а Ко, Бр, Се, *ижлѣдѣла* Па, *шлѣдѣ* Ду, *шнѣдѣ-сам* Бра, *шнѣдѣла-сам* Ли, *шнѣдѣш* В — *неѣдѣлица* Со, *неѣдѣчка* Ли, *прѣдрѣш* Ов, *прѣари*-га Крњ, *прѣдрѣла* Се, *прѣдрѣше*-га Др, *прѣдрѣн* Ду, *прѣдрѣно* брѣѣме Па — *не-ѣлѣ* нѣшта Па, *ѣ-ѣла* (хвала) Ко, *немѣ ме дрѣш* Ма;

а + в + а: *дѣш* Се, *прѣдѣш* Ли, *прѣдѣк* Бр, *прѣдѣла* Ор, *прѣдѣли* В, *удѣли*-смо ѣѣку Бр, *знѣли*-су Бра, *жнѣла-лѣ-лѣ* Па, *жнѣле*-су Ко, *сѣдѣ-сам* Ду, *сѣдѣли*-су Бо, *суми-њѣш* (склањати се, обилазити кога) Со, *несѣдѣло* Ду, *глѣдр* Ду, *глѣдри* В, Па, Бр, *чѣшѣли* Ко — *глѣа* Крњ, *кѣа* Со, *слѣа* Па, *ѣдаа* (астма) Год, *ѣдаа*-ти пѣкла (сломио врат) То, *Сѣа* Бу, *из-рукѣа* Бр, *здрѣа-чѣшѣа* ГД — *Блѣто-лѣ* на-ѣло[в]ѣ В, *на-ѣѣну* Бр, *на-ѣшу* кѣну Се;

р + в + а: *пошѣ-лѣ* ѣ-ѣра Се, *крѣв* Ор, *мрѣ* Па, *пѣсѣра* Крњ, *прѣк* В, *с[в]ѣкра* Ор, Др — *крѣ-ако* ѣмѣше Бу.

III *в* иза консонанта, а испред вокала.

100. Као правило може се узети губљење *в* у групама *свѣ-*, *цвѣ-* при чему је — у сагласности са већином осталих ијекавских говора — *с* и *ц* јотовано:

седѡк В, Па, Ду, Ли, *седѡка* Бр, Со, *седѡци* Год, Се, *седѡке* Брч, Бо, *седѡцба* Бу, *ѡседѡчѡиѡ* Ов, *ѡседѡчѡли* Крњ, *сѣсѡн* „свестан“ (поред *с[в]љѣсѡн* исп. ниже) Па — *ѡѡдѡиѡ* В, Год, *ѡѡдѡле* Ду, Ли, *ѡроѡѡдѡле* Па, Брч, *ѡроѡѡдѡли* Со, *Гѣѡко* Ор, *Гѣѡка* Бо — *меѡѡд* В, Ду, Ли, *меѡѡда* Па, Бу, Год, *меѡѡди* Бр, Се, *меѡѡдѡ* Др.

У *дљѡма* (двема) В, Ду, ГД, Крњ, *дљѣсѡа* (двеста) В, Па, Ду, Брч, Бр, Бу, Со, Бо, Год, Ли, *жљѣро[в]и* (зверови) Брч, *сљѣсѡн* (свестан) В морало се губљење *в* извршити доцније — пошто се већ *-вѣ-* развило у *-вље-* (исп. тач. 146).

101. Сем тога се *в* чешће губи у извесном броју случајева који су већином познати и другим нашим говорима:

бр[и]ѡуѡиѡ (сељачки џепни ножић од дрвета или од рога) В, *гѡѡе* (гвожђе) Кру, Брч, Ма, Се, *гѡѡа* Ов, Год, *гѡзди[в]а* Ор, Бо, *гоздѡниѡ* Крњ, *гоздѡниѡја* То, *гоздѡниѡма* ГД, *кѡчка* Ду, *кѡчку* Ли, *кѡчке* Брч, *чорѡга* В, *чорѡгу* Бра, *ѡрѡска* (бресква) Кру, *ѡрѡску* Бр, *ѡрѡске* Ма (али само *смѡква*, *ѡѡква* и сл.).

У осталим је случајевима губљење спорадично:

сѡколику Ор, *суко[в]ѡиѡ* Бу, *чѡѡѡрка* Крњ, *зѡѡѡри* (затвори) В, *сѡкр[в]а* Брч, *ѡкѡка* Бр, *сѡкѡкиѡма* Бр, *нѡѡе* (наѡве) Па, пу[т]-*ѡркѡ* Ли, по[т]-*ѡркѡм* Ли (али увек *ѡрка*).

Напомена. У *мрѡѡѡцѡ*, *мрѡѡѡкѡ* (поред *мрѡѡѡѡцѡ*) имамо паралелна образовања.

102. Интересантно је да је наставак *сѡѡѡ*, који у приличном броју наших говора гласи *-сѡѡ*, обичнији са (истина врло slabим) *в*. Ипак се могу чути и облици без *в*:

брѡсѡѡ Ли, *госѡѡѡѡ* Па, *дрѡѡѡѡ* Бра, *ѡ-дрѡѡѡѡ* Бо, *дрѡѡѡѡѡ* Ду, *зѡѡѡ[в]ѡѡѡѡ* Крњ, *нѡ-кунѡѡѡ* Бу, *рѡѡѡѡ* (ропство) Ор, *срѡѡѡѡ* (српство) Бр, *убѡѡѡѡ* Брч, *убѡѡѡѡѡ* Год, *чуѡѡѡѡѡ* Со; исп. и *брѡсѡѡѡѡѡ* Бр, *брѡсѡѡѡѡѡѡ* Па, *брѡсѡѡѡѡѡѡѡ* Бра.

IV *v* испред консонанта, а иза вокала.

103. У већим се размерама *v* губи само испред *љ*; иначе је губљење углавном ограничено на положај испред или иза лабијалног вокала, а и ту је сразмерно ретко.

v + *й*: лозд *йр[в]џенџи* Па;

v + *б*: злѧ-ти *дѡрѡ бѧла* В, *ѧј, жѧ-бу[ј]о* Ду, Бр, Год, Ли, Се;

v + *л*: *дѡлѧ* В, Бр, Ли, *дѡлѧна* Со, Год, *дѡлѧнака* Па, Се, *дѡлѧн* В, Па, Ли, Се, *дѡлѧн* Ду, *Пѧле* Бр, *Пѧло[в]а* Бра, *Бјелойѡлићи* Бр;

v + *љ*: *дѧљѧ* В, *дѧљѧ* Тр, *дрљѧнѧк* (место где се слажу дрва) Ко, *забарѧљѧ* Ду, *здрѧље* В, Па, То, *на-здрѧље* Бр, *здрѧља* Бу, Ли, Крњ, *наздрѧљѧше* В, *наздрѧљѧвѧ* Брч, *јѧљѧ-ли-се?* Се *јѧљѧмо* Год, *јѧљѧ[ј]у-се* Тр, *лѡљѧх* Со, *лѡљѧше* Бо, *мрѧљи* Бр, *мрѧље* То, *Орѧѡљѧни* Год, *Орѧѡљѧне* Бр, *најрѧљѧш* Кру, *најрѧљѧмо* У, *најрѧљѧсмо* ГД, *најрѧљѧ* Ма, *најрѧљѧн* Па, *ѡѡрѧљѧш* В, *ѡѡрѧљѧм* Ду, *ѡѡрѧљѧ* Бр, *ѡѡрѧљѧмо* Бра, *ѡѡрѧљѧше* Па, *расѡрѧљѧли* Ор, *сѡрѧљѧ* Др, *уѡрѧљѧли* Ов, *сѡдѧљѧш* Ма, *сѡдѧљѧсмо* Бу, *сѡдѧљѧли* То, *исѡдѧљѧла* Крњ, *осѡдѧљѧш* ГД, *осѡдѧљѧше* Бу, *сѧсѡдѧљѧ* В, *усѡдѧљѧх* Со, *црљѧн* Брч, *црљѧно* Бо, *црљѧва* Ду, *црљѧ[в]ѡ* Бра, *жѧљѧла* Брч, *жѧљѧли* Ко, Бо, Др, *зѧљѧра* Ду, *нѧљѧра* В, *нѧљѧре* Па, *нѧљѧру* Ко, *нѧљѧрѧн* Бр, *нѧљѧрна* Крњ, *зѧљѧса* Бу, *нѧљѧсѧ* В, Па, *нѧљѧсѧше* Ду, *нѧљѧсѧу* Бр, Ли, *нѧљѧсѧшѡм* Др, *зѧљѧшѡрина* Бр, *сѧљѧш* Ду, Со, *сѧљѧшѡм* Ор, *сѧљѧшѧнѧк* Брч, *сѧљѧшѧн* В — *бѡжѧ ѡѧра* У, Бо, Ли, *ѡѧѧ ѡѧра* Бра;

v + *р*: *урѧѧ-сѧ* Па, *урѧѧдѧ[ј]о-[ј]е* рѧну Па, Год, В, Ду, Ор, Ли, *урѧѧѧш* Па, *ѡѡрѧло-сѧ* дѧѧе (родило) В, *ѡрѧнѡјѡ-сѧ* Бр — *стојѧ ѡ-рѧшѧ* Се, *ѡспѧ-то у-рѧѧу* В, *у-рѧ* кѡѧе Ли, *сѧрѧнуѡ рѧш* Бр, *сѧшѧш[ј]о рѧш* Ли злѡ дѧ[в]ѧње, *рѧѧ[в]ѡ рѧѧње* Бр, *у-шѡ рѧѧе* Ду, *ѡ-рѧ* главѧце Па, *велѧкѡѧа рѧѧѧ* Бр, *зѧ-рѧш* Ор, *прикѧни шѧ рѧшѧ* Па, *сѧдѧ нѧ-рѧшѧ* Крњ, *нѧ-рѧбу* Ма, *зѧ-рѧѧе* Брч, *на-рѧ* вѧ В, *на-рѧ онѧ гла[в]ѧѧце* Бу, *ѧјѧе, рѧѧе!* В, *мѧ-се, рѧѧе*, *дѡлѧн* Ко;

v + *ј*: *бѡжѧ-шѧ [ј]ѧѧа* В, Ко, Па, Ду, Брч, То, Бр, Бу, Ли, *нѧѧѧѧ ѧѧа* Бр;

v + *ш*: *ѡѡрѧ шѧмо* Бр;

в + д: *ѡде* В, Бр, Год, *ѡдѣн* В, Па, Ду, Ли, Год, *ѡдѣна* Др, *ѡденака* ГД, *ѡдѣнака* Ко, *Плѡдѣв* Ор – *Бѹрђе-ѡѡн* Ов, Брч, Др, Бу, Ду, *Мѹшро-ѡѡн* В, Ма, *Пѹшрѡ-ѡѡн* Брч, Се;

в + џ: *ѡџе* В, Ко, Ор, Бу, Се, *ѡџен* Па, Год, Крњ, *ѡџѣн* Брч, *ѡџена* Ли, *ѡџѣна* У, *ѡџенака* То, *ѡџѣнака* Ма, *ѡџѣнако* Кру, *ѡѡџен* (довде) В, Бу, *ѡѡџѣн* Брч;

в + к: *Жѹка* Со, *мѡскѡка* (пушка) В, Бо, *мѡскѡку* Па, *мѡскѡке* Брч, Бр, Се, *ѹрѣсѹѡку* Па — *сто[ј]ѹ ѹрѡ кѡ-стриѣла* Па, *њѹ[ј]ѡ кѹчѡк* (њихов) Бр;

в + г: *кѡга* В, *његѡ-га-[ј]е* кѹчѡк изјѡ Брч;

в + с: *ѹѡѡскѹ* В, Бр, Ли, *ѹѡѡскѡга* Па, *ѹѡѡскѡме* Бо, *ѹѡѡскѡ* Брч, Крњ, *ѹѡѡскѣ* Се, *ѹѡѡскѹ* Ор, *ѹѡѡскѡ* пѡлба Бра, Со, *ѹѡѡскѹ* То, *ѹѡѡскѡм* Др — *кѡкѡ-си* В, Ко, Брч, Бо, *кѡкѡ-си* Ли, *чѣсѡ-си-ми* тѹ џѡк? (чѣсов=какав) В;

в + ж: *ѡн-је ѡшрѡ жѹ[в]ѡ* Бр;

в + ц: *с-ѹрѡѡца* Бра, Со, *скѡкѡца* Па;

в + м: *жѹ-ми* тѹ То, *кр-му-[ј]е* нѡ-уста Со;

в + н: *тѡ-[ј]е Бѡшко нѡж* Бр, *ѹзео-[ј]е брѡшѡ нѡ[в]ѡц* Со¹).

V *в* у консонантским групама.

104. У групама *свр-*, *швр-* ограничено је губљење на неке речи:

срѡб В, Па, Ли, *срѡѡ-ме* Ду, Бр, Год, *срѡѡли* Со, *ѡ-ли срѡѡш?* Бр, *срѡни* мѡл[о] ѡмо В, *срѡшло-му-[ј]е* (пало му је на ум) Бр, *срѡшѹ* Бра, *срѡѡ[ј]ѣ* Па, *чѣшрѡшѹ* Ду, *чѣшрѡшѡм* Ли, *самочѣшрѡшѹ* Со, *чѣшрѡшѹна* Брч, *чѣшрѡшѹну* Бо; исп. и *с-рѡнѡгѡ брѡда* Па.

VI *в* на апсолутном крају речи.

105. И на апсолутном крају речи може *в* да отпадне иза свих вокала. Иза нелабијализованих вокала губи се међутим ретко (и у тим се ретким случајевима може претпоставити утицај системе или уопштавање из сандија, како се види из неповученог акцента у облицима *нѡрѡ*, *кѡкѡ*, *огрѣ* и сл.). Нешто је чешће губљење иза *о*²), али и ту се првенствено

¹) У последње две групе случајева (*в* испред *м* и *н*) није сасвим познато да ли се изгубило *в* или *м* (исп. тач. 137а).

²) Иза у немам примера.

ограничава на присвојне заменице и придеве изведене од личних имена; много је обичније код презимена која се граде од очевог имена наставком *ов*. Најзад, иза *р* се могу такође чути облици без *-в*, али су прилично ретки.

-ов: *џ-лџ* Па, Бр, *лојџ* Па, *џлџ* (=џлџв „олово“) Бра, *џшрџ* Па, Бр, *гошџ* Па, *сирџ* Бр, *брџшо* Бр, *лозџ* Бр, *ћесџро* Па — *његџ* Па, Бр, *њйо* (њихов) Па, Бр, *ћесџ* Па, Бр, *њџчесо* Па — *Блџжо* Па, *Бџшко* Бр, *Вџсо* Па, *Дџнџло* Бр, *Душџно* Па, *Лџзо* Бр, *Мџшо* Па, *Мџшро* Со, *Тџмо* Бу, *Шџкџ* Се итд. — Андриј[ја] *Пџрџ* Год, *Блџжо* *Мџрко* Бр, *Душџн* *Тџмо* Ли, *Йџдо* *Йџо* (Видо Ивов) В, *Илџјџ* *Ўџко* Бр, *Јџа[н]* *Нџко* Ли, *Јџко* *Пџшрџ* Год, *Лџзо* *Мџрко* Ли, *Мџрко* *Ћџуро* Бр, *Мџрко* *Зџко* Ор, *Мџшо* *Шџџко* В, *Мџло* *Бџло* Брч, *Мџло* *Лџзо* Па, *Мџло* *Сџџ* Год, *Мџтар* *Пџро* Ко, *Нџко* *Пџро* Бр, *Нџко* *Сџ[в]о* Ли, *Пџро* *Мџрко* В, *Рџде* *Нџко* Па, *Тџмо* *Йџво* Ма, *Тџмо* *Рџдо* Бр, *Шпџро* *Мџло* В итд.;

-ав, *-ав*, *-ев*, *-ив*: *брџ* Па, Брч, Бр, Со, Ли, *мрџ* Па, Бр, *рукџ* Па *нарџ* Бр, *здрџ* Па, *јрџ* Па, *јурџ* Год, *рџџ* Па, *чџшџ* Бр — *мрџџ* Па, Бр, *кџкџ* Па, Ко, Бр, *кџкџ* В, *њџкџкџ* Бра — *огрџ* Бр — [ј]џси-ли-ће *жџ?* В, *крџ* Па;

-рв: *цр* Па, Се, *кр* В, Ов, Бр.

106. Секундарно *в* је доста ретко¹⁾:

а) Колебање у употреби *в*- испред *у* (исп. тач. 94а) има за последицу да се *в*- јавља и у случајевима где му по етимологији нема места, али је тај појав врло ограничен:

Вуџињ (=У[л]џињ, врло обично) В, Ор, Бра, Брч, Год, из-*Вуџиња* Па, Бр, Со, Ли, *вџзда* В (обично *фџзда*).

б) Хијатско *в* сам забележио у *сџџевона* В, Бр, *сџџевонџ* Па, *сџџевоне* Ли (поред *сџџџона* < стельна). Хијатског је порекла вероватно и *в*- у *Вџмерика* Бу и у *вџшџина* „о[п]шти-на“ Кру (исп. пошџ *у-Вџмерику* Па, *у-вџшџину* Бра).

Напомена. Секундарно *в* имамо можда и у *вџвиџа* Бра, *вџвиџу* Ли, *вџиџу* Бо, Год, „део ралице постранце вола“ (поред *џиџа* В, Бр < ојиџа?²⁾)

¹⁾ О секундарном *в* после губљења *х* исп. тач. 76 и д.

²⁾ *в* се уосталом могло јавити и под утицајем именице *вџ*.

107. Тенденције у чувању и губљењу *v* могу се свести на ова општија правила:

а) Највећу склоност ка губљењу показује интервокално *v* у суседству лабијалних вокала: између два лабијална вокала и испред лабијалних вокала су облици без *v* много обичнији; иза лабијалног вокала, а испред нелабијалног је губљење, истина, нешто ређе, али облици без *v* ипак преовлађују.

б) У знатно се мањој мери губи интервокално *v* у суседству нелабијализованих вокала (сразмерно најчешће поред *и*, ређе поред *е*, *а*, а најређе поред *а*).

в) У почетку се речи врши губљење у већем обиму само испред *у* (презимена на *Бу-* су уопштена без почетног *В-*), а на крају речи у наставку *ов* присвојних заменица и придева (нарочито често опет код патронимика).

г) У консонантским групама — са изузетком група *свѣ-*, *звѣ-* које редовно гласе *ље*, *ље* — губљење је сразмерно ретко (чак и у суфиксима *-сѣво*, *-ква*); нешто је чешће само испред *љ* (иначе се *v* губи у одређеним изразима и под утицајем суседног лабијалног вокала).

д) Секундарно се *v* јавља (у врло ограниченом броју случајева) испред или иза лабијалних вокала.

j

108. Познато је да између спиранта *j* и консонантског *и* (*i*) не постоји нека одређена фонетско-физиолошка граница: појача ли се при артикулацији *и* експирациона струја, настаје врло лако шум карактеристичан за спирант, док се, обрнуто, при слабије артикулисаном *j* консонантско трење лако губи тако да *j* прелази у *i*¹).

109. Право *j*, са карактеристичним консонантским шумом, јавља се у црмничком говору само изузетно; обичан је

¹) О природи нашега *j* и о свим питањима која су с тиме у вези исп. А. Белић, *Дијалекти* 126—135, О. Broch, *Die Dialekte des südlichsten Serbiens* 29—36 и *Slavische Phonetik* 257—263. Губљењу *j* у неким нашим средњоштокавским говорима посветио је Брок и засебан чланак: *Объ исчезновении междугласнаго љ, j* (Сборникъ Ф. Ф. Фортунатову 134—139.)

изговор *ĭ*. То се нарочито јасно види у извесним случајевима, у којима се етимолошко *ĵ* потпуно изједначује са *ĭ* < *и*. Тако се на пр. наставци *-аи, -ои* (< *-ави, -ови, -аји, -оји*) доста често изговарају потпуно једнако као и наставци *-ај, -ој* (тј. као *-ај, -ој*):

-ови, -оји: благосѣй (благослови) Брч, *зѣй-га* (зови) Ор, Па, Год, *озѣй* В, *назѣй* Бр — *одѣй* (приведи крави теле да би пустила млеко) Па, *ѣодѣй* Ли, *најѣй* кѣња Ли;

-ој: ѱ-бѣй Ко, Ду, Ор, Год, *ѣбичѣй* Брч, Ли, Др, *брѣ-ѣоѣй* В, *жѣ[в]ѣй* Ма, *здрѣ[в]ѣй* Ко, *ѣри-Црнѣй* Гѣри Бо, *вѣшѣй* Год, *ѣѣй* Се.

(Поред *бѣĭ* В, Ко, Со, Крњ, *гнѣĭ* Ду, *крѣĭ* ГД итд.).

Нарочито су у том правцу поучни примери као *осѣй* (остави) В, Па, Ко, Бр, ГД, Год и *осѣй* (остај, обично остѣни) Брч, Ли, Се — *ѣѣй-се* (удави се) В, Бр, Крњ, и *удѣй-се* (удај се) Ду, Па, Се, међу којима је разлика врло малена, а каткад је уопште нема¹⁾.

Напомена. У презимену *Гѣѣнић* Бра, *гѣѣницкѣ* В (поред *Гѣѣнић, гѣѣницкѣ*) ишао је развитак још даље: *ĵ* > *ѣ* > *ѣ*.

Полусонантском природом црмничкога *ĵ* објашњава се такође зашто се *ĵ* на апсолутном почетку речи често изговара као *ѣĭ*:

ѣĭа В, Ор, Ду, Па, Ко, То, Бр, ГД, Бу, Се, Крњ, Др, *ѣĭавѣ[ĵ]о* Ов, *ѣĭѣ[в]ѣр* Бра, *ѣĭѣе* (јаје) В, Со, *ѣĭѣја* Кру, Год, *ѣĭѣко* Брч, *ѣĭѣ[г]ѣе* Бо, *ѣĭѣѣн* Тр, *ѣĭѣма* Бр, *ѣĭѣре* ГД, *ѣĭѣребицу* Год, *ѣĭѣж* То, *ѣĭѣло* Се, *ѣĭѣ[в]ѣн* То, *ѣĭѣ[в]ѣну* Ли, *ѣĭѣ[в]ѣне* Крњ, *ѣĭѣ[в]ѣ* Др, *ѣĭѣ[в]ѣа* Ов, *ѣĭѣ[в]ѣшић* Ду, *ѣĭѣнѣк* В, Па, Ко, *ѣĭѣнѣка* Бр, *ѣĭѣнѣци* Ли, Год, *ѣĭѣнѣкѣ* Ов, ГД, *ѣĭѣнѣѣма* Ко, Се, *ѣĭѣѣро* В, Ор, Па, То, *ѣĭѣѣра* Ма, Год итд.; исп. и *ѣѣ с-ѣĭѣлом* Бр.

110. На другој страни није ни *ĭ* у свим положајима једнако, него треба — у вези са природом суседних гласова, акцентом и сл. — разликовати неколико нијанса. Да би се на пр. добио утисак гласовне групе *аĭа*, није безусловно по-

¹⁾ У свим је овим случајевима на изједначење *и* и *ĵ* утицала импловивна природа оба гласа (исп. F. de Saussure, *Cours de Linguistique générale* 91).

требно да се између оба *a* артикулише право *i*; практично исти утисак изазваће у обичном говору и *e* (консонантско *e*). (То, разуме се, важи и за остале вокалске групе и за *i* у другим положајима). Факат да удаљеност језика од небаца при *i* може бити мања или већа, а у вези са тиме и сам глас мање или више одређен, има за последицу да се *i* врло често једва чује. Важно је само то да пролаз између језика и небаца при његову изговору буде ужи него при суседним гласовима. Чим се међутим пролаз изједначи или постане већи, губи се утисак *i* потпуно (то се дешава утолико лакше што је *i* врло кратко). Природно да ће то нарочито често бити случај, ако је један од суседних гласова по својој артикулацији налик на *u* (ако се, дакле, *i* нађе поред вокала предњег реда).

Напомена. И акценат је, као што сам споменуо, такође од извесног утицаја на *i*. Из примера као *йриџџиџељ* : *нџпри-аџељ* — *зндџу* : *нџ-знау* (у изговору истог лица) могло би се закључити да се *i* чува боље иза акцентованог вокала него иза неакцентованог (о детаљима в. ниже).

Из свега излази :

а) да између *i* и његова потпуног губљења постоји неколико прелазних степени и

б) да артикулациона разлика између случајева у којима се *i* јавља и случајева у којима се губи не мора бити велика. Због тога и јесте могуће да — као што се у овом говору често дешава — исто лице под истим условима *i* једаред изговара, а други пут не¹). Све зависи од пажљивости и темпа: у пажљивом, лаганом говору се *i* често чује, док се у бржем, алкавијем под истим условима по правилу губи. (Опет наводим само примере у којима сам забележио губљење *j*).

I *j* на апсолутном почетку речи.

111. У већим се размерама *j* на апсолутном почетку речи губи само испред *e*²). Ни ту се међутим не може по-

¹) Исп. сличну констатацију код Белића, *Дијалекти* 127.

²) Вероватно и испред *u*, али немам примера.

ставити неко општије правило: у неким су речима облици без почетног *j* обичнији, у другима су ређи, а неке (ретке) су без *j*- уопште непознате. Има колебања и код исте речи; тако сам у Бу у току једног разговора од истог лица забележио *j*ѐсу и ѐсу. — Испред вокала задњега реда губи се *j*- само изузетно, а и ту се губљење ограничава на одређене речи, док је велика већина позната само у облику са *j*-¹⁾:

je-: *ѓдак*-је В, *ѓдим*-се (поред *йѓдим*-се) Се, *ѓди*-се Па, *ѓдимо*-се Ор, *ѓдан* (обичније без *j*-) В, Ор, Бр, Ли, Крњ, *ѓ[д]но* Бу, Се, *ѓ[д]на* Ма, *ѓ[д]ну* Со, *е[д]нѓга* Брч, Год, Др, (с)-*е[д]нѓем* Ко, Ли, *е[д]нѓѓ* ГД, *ѓданѓсѓ* Ли, Крњ, *ѓ[д]нѓко* Др, *ѓ[д]нѓци* То, *ѓ[д]нѓкием* Ду, *ѓденѓк* Ор, *ѓда[н]йѓш* Ду, Брч, Бо, *е[д]нѓм* В, У, Бр, *ѓднѓц* Па, *ѓѓи*-тѓ Год, *ѓдро* (јѓдро) Па, *ѓѓа* (веѓа) Бр, *ѓзеро* Крњ, *ѓзѓк* Бу, *ѓ[к]шѓчѓв* Бр, *ѓкѓйчѓва* В, *Елѓна* Лукина Па, *ѓло* Бр, *ѓр[е]* Ор, Бра, Ду, Тр, Ко, ГД, Бо, Се, *ѓрбо* В, Ли, *ѓсам* (обичније без *j*-) В, Па, Бр, Брч, Бу, ГД, Ли, Бо, Год, Се, *ѓси* Ко, Ор, Ду, У, Ма, Др, *ѓѓ*-ли Брч, Бу, Год, *ѓси*-ли Бра, *ѓ[ш]* В, Па, Ор, Ду, То, Со, Брч, Ли, Бо, Се, Крњ, *ѓ*-ли? В, Тр, Па, Ду, Ов, Бр, Брч, Ли, Год, Крњ, *ѓсмо* В, То, Па, Ду, Со, Год, Ли, *ѓше* В, Ко, Брч, Бр, Бу, Ма, Бо, ГД, *ѓсу* Па, Брч, Бу, Со, Ли, Крњ, *ѓѓ*-ли? В, Кру, Брч, Бр, ГД, Год, Крњ, *ѓсѓн* Па, Ко, Бр, Крњ, *ѓсѓи[в]о* Па, Год, *ѓсѓи[в]а* Бр, *ѓсѓи[в]ом* Ор, *ѓфѓин* Ов, *ѓфѓинѓѓ* Бу, *ѓчѓм* Па, *ѓгѓлу* Па, *ѓчмѓн* Бр, *ѓчмѓнѓ* Ли;

jq-: *ѓзѓца* (јазавца) Па;

ja-, *jo-*, *ju-*: *ѓзѓц* Бр — *ѓшѓ* Па, *ѓше* То — *учѓ* Па, *учѓра* Крњ, *ѓрѓш* В, Ко.

II *j* у средини речи испред консонанта.

112. Испред консонанта се *j* прилично ретко губи (опет првенствено у одређеним речима). Чешће је губљење испред партикуле *-зи*, која се много употребљава, и у суперлативном *нај*-. У с а н д и ј у се крајње *j* губи чешће код предлога (иначе само изузетно):

¹⁾ У сандију је губљење *j*- нешто чешће, исп. тач. 117 г. 117 д и 120.

а) *зѣмйш* (потерати стоку) Па, *зѣмй* Ко, *зѣмѣ* Брч, *зѣ-мй[ј]о* Бр, Ли, *зѣмйли* Бо, Год, *ѡозѣмйш* Бу, *ѡозѣмй* В, *ѡозѣмй[ј]о* Ду, *ѡозѣмйла* Се, *ѡозѣмйли* Бо, *сѣцй[ј]а* Ов, *сѣцй-[ј]ѣ* Со, *Сулемѣн* пѣша Ли, Бо, *кугѡ-ѡнѣш* (= куј-гѡј ѡнѣш, обично кућ-гѡћ-ѡнѣш) В, *ѡокѡњй* Ду, Ор, Се, *ѡокѡњѣга* Брч, *ѡде* (обично *ѡјде*) Бр, Ор, *хѡде* Брч (али увек [х]ѡјше), *Гѡ-нйш* (Гојнић) Брч, *гѡницкй* Бр, *Гѡницкѣ* Дољна Ма, *у-Гѡнйше* Па (обично Гѡјнић, Гѡѡнић), *ѡокѡнице* (нарикаче < ѡ-кѡјнице или ѡкѡјѡнице?) Бр, *сѣтра-ѡшро* (обично *ѡјшро*) Па, Крњ¹;

б) *њѡзи* Кру, Ма, Крњ, *њѡзин* Со, *шѡзи* У, Др, *онѡзи* Бра, ГД, *онѡзина* (њена) Брч, *шѡѡѡзи* Тр, *нѡшѡзи* То, Год, *сѡѡѡзи* Ор, Бу, *гошѡзи* (готовојзи) В, *дрѡѡзи* Се, *земѡљскѡзи* Ду, *ѡрѡѡзи* Ду, *ѡр[в]ѡзи* Год, *срйскѡзи* Кру, *шйрскѡзи* Ов, ГД, *цѣлѡзи* Ли;

в) *нѡближњй* Ду, *нѡбогаши* Бра, *нѡбогашиѣга* Се, *нѡ-бољй* Со, *нѡбољѣ* Бо, *нѡбољѣ* Крњ, *нѡвиша* В, *нѡвише* Крњ, *нѡвише* Ко, *нѡволи[ј]о* Па, *нѡгорѡ* Бу, *нѡгрћй* Бр, *ѡнѡгрћѣ* Ко, *нѡдебљй* Па, *нѡлаше* (најлакше) То, *нѡљешѣ* (најлепша) Брч, *нѡљешѣ* Ор, *нѡмањй* Ма, *нѡмањѣ* Ду, *нѡмањѣ* У, *нѡма-њием* Со, *нѡмнаћй* Тр, *нѡѡр[в]й* Др, *нѡѡр[в]ѡ* Ов, *нѡѡрише* Год, *нѡѡрие* В, *нѡсѡарй* ГД, *нѡсѡарйзи* Бр, *нѡсѡарием* Се, *нѡшежѣ* Кру, *нѡчисѡиѣ* Брч итд.

г) *кра-ћѣда* Год, *кра-нѡс* Ов, *кра-њѣ* То, *кра-њѣга* В, *кра-тѣ* мурвѣ Бр, *искра-Љуба* Ли, *искра-мѡра* Ду, *искра-пѡља* ГД, *ни-на-кра-пѡмети* Бо, *сѣдй* *накра-пѡта* Ор, *ѡокра-њѣга* Па, Бу, Др, *укра-вйѣдра* Брч, *дошѣ* *укра-мѣне* Ма, *рѣ-бога* (*рај*=ради) Па, *рѣ-душѣ* Се, *рѣ-тѡга* Ко, *ѡѡрѣ* тѡга В;

д) *у-сѡѡ-рѡд* Ли, *у-мѡ-дѣн* Со, *мѡ-ћѣд* Ду.

Напомена. У (ретким) случајевима, у којима се *ј* налази и за консонанта, оно се по правилу чува²). Забележио сам само: *барѡк* Па, *барекшѡр* У, Ли, *ѡрѣкучѣ* (обично онѡмадна) Па. (Сви су ови примери — сем *барекшѡр* — необични). За санди

¹) Природно да се придеви на *-ѡјски* изговарају без *ј*.

²) Не узимам овде у обзир примере са *је < ѣ-а*, о којима исп. Нај-новије јотовање.

исп. *дâ-сам-о* (= *јој*) пуне грѣсти В (овде је облик без почетног *ј* вероватно уопштен из интервокалног положаја).

III *ј* на апсолутном крају речи.

113. На апсолутном се крају речи *ј* такође врло ретко губи:

змѣ (змај) В, Па, Ду, Год, Ли, *ѣрѣсѣ* Брч, Бо, *бѣчи-јо* Ор, *дâ-сам-јо* Со, *подâ-јо* Па, *ѣ-ли мѣ?* (= *мѣј* < *мѣѣ*, исп. тач. 51) Ов, Ко.

114. Насупрот томе, у 2 л. синг. императива (сем глагола IV врсте) могу се облици без крајњег *ј* сматрати за правило, нако се (ређе) чују и облици са *-ј*:

-иј > *ѣ* (без изузетка): *би* Со, *избѣ-га* У, Бо, *одбѣ* Бу, *ѣобѣ* Год, *разбѣ* Бр, Ма, *убѣ-га* Ду, Ко, Ли, Се, *савѣ* Брч, *увѣ* В, Бр, *крѣ* То, *о[ш]крѣ* Па, Тр, *скрѣ* Ду, *сакрѣ* Ор, Др, *умѣ-се* Ов, Год, *ѣѣ* Брч, Крњ, *ѣоѣѣ* Бр, ГД, *смѣ-се* Ли, *шѣ* Кру, *зашѣ* Со, Бо, *ѣришѣ* Ов, Па, *ушѣ* В; исп. и *ѣригрѣ* Ли, *усѣ* Со (обично *ѣригрѣ*, *усѣ*);

-еј > *-ѣ*: *из[в]лѣ* тѣ жѣто В, *ѣригрѣ* В, Ду, Па, Брч, Бр, Бо, *засѣ* В, *насѣ* Бра, *усѣ* Ко;

-ѣј > *-ѣ*: *вѣда* Крњ, *завѣда* (зашарафи) Па, Бр, *вѣка-га* Бра, Ли, *дѣ* В, Па, Ду, Бр, Ор, Бу, Со, Ма, Год, ГД, Ли, Др, *додѣ* То, *ѣродѣ* Тр, Бу, *сѣбѣра* Брч, *ѣовѣла-се* Ор, *зѣповѣда* Па, не-*зѣвѣ* Ма, *глѣда* Со, Се, *изгѣнѣ* Бра, *ѣрегнѣ* Бо, *ѣоѣшѣ* Ов, *окѣѣ-се* ГД, *кушѣра-се* Ду, *лѣгѣ* В, *мѣчѣ* Бр, *ѣомѣшѣ* Год, *мушкешѣ* Др, *ошѣвѣра* Со, *ѣѣшѣ* Ко, Бр, Ор, не-*ѣѣшѣ* Год, Се, *оѣлѣчкѣ* Ду, *ѣомѣга-бѣг* В, Ко, Па, То, Со, Бр, Бу, Ли, Год, Др, *ѣочѣвѣ* Со, *ѣрѣчѣ* Па, Ду, Кр, *исѣрѣчѣ* Кру, Бо, не-*наѣѣѣ* Крњ, *ѣѣѣ* У, Брч, Ли, *ѣѣшѣ* Ма, *ѣѣшѣ* В, *усѣѣѣ* Ко, *слѣшѣ* То, Др, *ѣослѣшѣ* Бра, *сѣѣвѣ* ГД, *настѣѣѣ* Ко, *цѣѣѣ* Тр, *и[ш]ѣѣѣ* Ов, *ѣѣрѣ* Бр, *оѣѣрѣ* Год, *чѣкѣ* В, Па, Брч, Бо, Ли, Крњ, *чѣ[в]ѣ* В, Ли, *сѣчѣ[в]ѣ* То, Се, *шѣшѣ* Бу, *шлѣѣвѣ* В;

-ѣј > *-ѣ*: *немѣ* В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бу, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Се, Др.

Исти су односи и у множини:

избѣѣѣ Па, *ѣобѣѣѣ* Ма, *разбѣѣѣ* Бу, *убѣѣѣ* Год, *убѣѣѣ* Се, *увѣѣѣ* Бр, *скрѣѣѣ-га* Ли, *скрѣѣѣ* Брч, *сакрѣѣѣ* Ор, Ко,

умйше-се Др, йймо Ду, ййше В, Бо, исййше То, йоййше Па, Крњ, ушййше ГД;

извљеше В, усемо Па;

даше-му Ду, Бо, Се, не-дамо Ко, не-даше В, Брч, про-
даше Ор, зайовцѣдаше Бу, глѣдамо Ма, глѣдаше Ов, йгрѣмо-се
В, йграше-се Ли, йойшамо Год, Брч, йойшаше Бра, Се, ойвд-
раше У, ГД, ййшамо То, ййшаше Па, Со, ирйчаше Бр, Крњ,
исйрйчаше Кру, йуцамо Др, йуцаше Ко, Год, йушйшаше Тр,
слушамо Со, Ли, слушаше В, Па, сйѣваше Бр, узймаше Се,
не-узймаше В, һѣраше Год, оһѣрамо-га Бра, чѣкѣмо Па, Бр, чѣ-
каше Ор, Ма, чѣ[в]ѣмо-се Бо, чѣ[в]ѣше-се Крњ, сачѣ[в]ѣше-се В,
шѣшаше Па;

немѣше В, Па, Ду, Брч, Бр, Год, Ли, Се, Др.

115. Код глагола IV врсте губи се -j међутим само изузетно:

зайальу-му свйѣшу Бр, чѣ Бр, обѣ-се (често) В, Ор, Бра, Ко, Па, Ма, Бр, Ли, Се, Крњ.

Иначе увек: не-бѣ-се В, Ор, Па, Бр, Ли, Бо, Др, дарѣ
Ду, Ор, Со, кажѣ Ли, казѣ Бр, Год, куѣ В, Па, Брч, Бо,
зайальѣ В, Бу, рукѣ-се То, Се, сѣѣ Ов, Па, ГД, Др, чѣ
У, Бр, Крњ — не-бѣмо-се В, ГД, не-бѣшѣ-се Па, дарѣше
Бр, Се, кажѣше Ли, казѣше То, Год, куѣше Ду, Со,
обѣше-се Ор, Брч, сѣѣше Ов, Бу, Др, чѣше Ма, Бо, Крњ.

116. Оставимо ли по страни облике на -*uj* (а до извесне мере и на -*ej*), у којима се *j* губи фонетским путем (исп. тач. 120 и 124), видећемо да је губљење *j* обично код оних глагола, код којих се у презенту јавља контракција (*дам* итд.), док се код глагола са неконтрахованим презентом -*j* по правилу чува. Ако још томе додамо факат да се крајње *j* изван императива готово никако не губи, онда се, држим, може с правом претпоставити да се -*j* у императиву није изгубило фонетским путем, него да су облици без -*j* начињени према презенту¹⁾.

IV *j* између вокала.

117. Испред *и* се *j* готово никако не чује. Ретки облици

¹⁾ Исп. и Решетар *Der štok. Dialekt* 195.

са *j* не могу се такође сматрати продужењем првобитног стања (исп. тач. 125):

дѣѣи Бо, *змиѣ* Ли, *Илиѣ* Ду, Се, по-*Ишѣлиѣ* Год, *кадѣи* В, *комиѣи* Со, *поѣадѣи* Ор, *о-робѣи* Бу, *судѣи* Бр, *идѣгибиѣи* ГД, по-*Срѣбиѣи* То, *височѣиѣ* Брч, *лисиѣиѣ* Па, *лука[в]ѣиѣ* Се, *сѣтарѣиѣ* То, *насѣтарѣиѣ* Ду¹⁾ — *блѣи* Ор, *сѣтарѣи* (обично *сѣтарѣи*) Крњ, *Усейн* Год — *блѣи* Ду — *Дѣичѣи* Бу, *јѣи* Со, *Др*, *каѣиш* В, *кѣиш* Па, *Крѣина* В, *Крѣинѣм* Брч, *Рѣица* Се, *сѣи-се* В, *нѣи-се* Брч, *шѣи* Бра, *шѣиш* Ко, *бойн-се* Бр, *бойш-се* ГД, *бой-се* Бо, *броѣиш* Брч, *брѣиш* В, *брѣиш* Ли, *брѣи* Па, *броѣи[ј]о* В, *пребрѣиш* Тр, *изброѣи[ј]о* Ма, *Войн* То, *двоѣица* Ов, Бр, *двоѣиѣм* Др, *обѣдвоѣица* Бра, *одвоѣи-се* Ду, *предвоѣиш* Год, *раздвоѣише-се* Ор, *шрѣица* Ли, *знѣиш-се* Бо, *коѣ* Ов, Крњ, *крѣиш* Со, *мѣи* Ко, *мѣи[ј]ем* В, *мѣи[ј]а* Се, *Осѣиѣиш* Кру, *идѣиш* У, *поѣи[ј]о* ГД, *поѣила* Ко, *Рѣдоѣица* Па, *свѣи[ј]а* Бр, *свѣи[ј]ема* Бо, *сѣишѣиш* Се, *сѣишѣиш* ГД, *посѣишѣишѣиш* Ду -- *зѣи* Бу;

поред: *конишѣи* Бра, *Крѣјину* Се, *бојѣиш-се* Па, *двојѣицу* Бр.

118. Испред *e* су облици без *j* такође много обичнији:

вилѣиш Бо, Се, *јѣе* В, Ма, Год, *јаѣишѣм* Ов, *крѣиш* Ко, *крѣишѣи* У, *крѣишѣи* Крњ, *Сарѣишѣо* Брч — *бѣишѣи* Тр, *бѣишѣи* Бу, *бѣишѣи* ГД, *брѣишѣи* Ов, *Вѣишѣишѣи* Кру, *дѣишѣи* Ор, Ли, Др, *дѣишѣи* Ду, *с-кѣишѣи* бандѣ Па, Ли, *свѣишѣи* Брч, *мѣишѣи* Бра, Бр, *мѣишѣи* Па, *мѣишѣи* Се, *рукоѣишѣи* ГД, *свѣишѣи* То, *свѣишѣи* Бо, *свѣишѣи* Брч, *свѣишѣи* Бу, *шѣишѣи* Со, *шрѣишѣи* Бр;

јѣишѣи Ор, *бѣишѣи* Год, *мѣишѣи* Па.

У осталим случајевима долази до јачег изражаја аналогѣи:

а) У презенатским се облицима глагола IV врсте *j* чује нешто чешће, али и ту је губљење обичније:

грѣишѣи Па, *грѣишѣи* ГД, Ма — *не-дѣишѣи* Год, *прѣишѣи* Со, *издржѣишѣи* Крњ, *познѣишѣи* Др, *познѣишѣи* Ли, *пожнѣишѣи* Брч, *лѣишѣи* В, *пѣишѣи* Ор, *пошнѣишѣи* Бу, *сѣишнѣишѣи* Ко, *рамнѣишѣи* Брч, *свршѣишѣи* Се, *присѣишѣи* Бр — *болѣишѣи* Бо, *болѣишѣи* Ду, *не-[в]лѣишѣи* Ма, *не-[в]лѣишѣи* Ов, *дарѣишѣи* Тр, *дарѣишѣи* Ли, *кажѣишѣи* Ор, Со, *кажѣишѣи* Бо, *кажѣишѣи* Год, Се, *кажѣишѣи* Ли, *искоришнѣишѣи* В, *ку-*

¹⁾ Примере у којима се извршила контракција *ии* > *и* исп. у тач. 58.

пӯѣм То, Ли, *куйӯѣш* У, *куйӯѣ* В, Па, Крњ, *куйӯѣмо* ГД, Со, *куйӯѣше* Ко, *обидӯѣ* Кру, *обӯѣм* Крњ, *зайишӯѣ* Бу, *пльӯѣм* Год, *пльӯѣ* Па, Бо, *пльӯѣше* Бр, *[ū]сӯѣш* ГД, *[ū]сӯѣ* У, Со, *[ū]сӯѣмо* Се, *[ū]сӯѣше* Бр, *рукӯѣ-се* Ду, *ошрӯѣм* Па, *зафальӯѣм* В, *зафальӯѣ* Год, *зафальӯѣмо* Др — *чӯѣм* Ор, Бо, *чӯѣш* Па, Бр, *чӯѣ* В, Брч, Ма, Др, *чӯѣмо* Ду, *чӯѣше* У;

дајѣш Ко, *болӯјѣ* Ли, *кажӯјѣ* Па, *куйӯјѣмо* Брч, *[ū]сӯјѣше* Бо, *зафальӯјѣм* Крњ, *чӯјѣш* Ов.

б) Насупрот томе код глагола VII и VIII врсте не чује се *ј* готово никако. Нема сумње да су на губљење *ј* утицали многобројни облици ових глагола у којима се *ј* находи испред *и*:

што *блдѣ* Ду, *идѣ* Ли, Се, *рдѣ-се* чѣле В, *одвдѣ* Ов, *шредвден* Па, Бо, *раздвдене* Бр, *двдена* Год, *шодвдена* Брч, *шрекрден* Ко, *шрекрдена* Ма, *скрдена* Бу, *освден* Ор, *шшрӯѣ* Брч; *зујѣ* Па.

в) У сложеним глаголима чија се друга компонента почиње са *је-* чува се *ј* добро. Забележио сам само *шоедѣм* Год (обично *изш[ј]ѣм*);

иначе увек: *шоедѣшло-му-се* (тј. рана) В, Бр, Год, Ли, Се, *шоедѣ* Со, *шоедѣмо* Ор, *шјѣдѣ* Ко, *шјѣде-га* змија Се и сл.

Ако међутим другу компоненту чини реч у којој се *ј* губи и на апсолутном почетку (исп. тач. 110), *ј* се, природно, готово и не чује:

здѣдничкѣ ГД, *наѣдш[ј]о* Год, *ндѣди-га* Бр, *свеѣ[д]но* Па, Брч, Ор, Бо, Год, *свеѣдно* Крњ, *здѣдно* В, Ко, Бр, Бу, Со, *шдѣднѣко* Крњ, *месоеѣ* Ор, *блдгоѣш* Со (обично *месвцеѣше*, *блдговцеѣш*);

најѣди-се Ко, *зајѣдно* Бо.

г) У сандију су облици без *ј* нешто ређи:

кѣ-егӯља В, *за-ѣдну* жѣну Бо, *на-ѣдну* ливѣду Кру, *ѣла ѣђи* (= једи) Па, *ш-ѣдну* чѣшу Бо, *на-ѣдро* Др, *ш-ѣзеру* Бр, *кѣ-ѣж* бљѣше Ли, *стой кѣ-ѣж* Ду, *ббжѣ ѣра* У, Ко, Ли, Др, *шјѣднѣ ѣра* Бр, *ш-есѣн* Брч.

Облици без *ј-* су чешћи само у *ѣдан* итд., дакле, опет у речима у којима се *ј* губи и на апсолутном почетку, док су у осталим случајевима необични.

д) Из изнетог је јасно да копула је готово редовно гласи *e*, ако се претходна реч завршава на вокал; ако се међутим завршава на консонант, *j* се обично чува:

дйџше-е Др, *ђџ-е?* Ор, *мџне-е* зборила Брч, *шџ-е* била Се — *кџ-е* бй[j]о Кру, *дошџ-е* Год, *пошџ-е* Ли, *смџкџ-е* В — *анџика-е* кџна Се, *дџ-е* уфџти Бо, *дџ-е* вџчџ Крњ, *жџ-ми-га-е* Бу, *лџџа-е* кџ-упџс У, *невџља-е* вџља Ов, *џна-е* била Тр, пре[в]џри[j]о-га-е Ко, претџкџ-га-е Бра, *слаџба-е* наџа Ду, *сра-мџша-е* Со, *фџала-е* бџгу Па, *фџала-е-бџгу* Бо, *гледџа-е* Бр, *дџ-е* Ма, *имџ-е* Крњ, *мџрџа-е* ГД, *ошџушовџа-е* Ма, *сџџа-е* У, *чџвџа-е* В, *лежџала-е* Со, *манкџла-е* хрџна То, *идџшла-е* Ор, *ћџла-е* бџт Бу, *бџџело-е* Др, *лџџио-е* бџло Год, *вићџели-смо-е* Па, *дџбџро-е* учинџи[j]о Ду, *џво-е* Бра, *кџко-е?* То, *кџ-е?* Па, Ду, Со, Бо, Год, Крњ, *мџло-е* трџбџло Брч, *његџ[в]џ-е* ГД, *ско-чџи[j]о-е* Бр, *шџб-е* Ко, *шџџ-е* бџло? Ли, *блџзу-е* Брч, *кџзџа-му-е* Год, *сџ[н]-му-е* бй[j]о Тр итд.;

џн-е дџбар Ли, *џн-е* укџпџн Се, *идџа-е* гџрџи[j]о Ор.

(Иначе увек: *бџг-је* дџ Др, *дџџар-је* Па, *џн-је* В, Ко, Ду, Ли, Год, *шџџн-је* Ма, Крњ итд.).

119. Слични су односи и испред *a* (облици без *j* су много обичнији):

наџм Па, *под-наџм* Бр, *сџџн* Бр, *ћџџн* В, Ли, *чџџак* (тако редовно, исп. тач. 186), *обџџак* То, Со, *обџџкџ* Ко, Ор, *ћевџџкџ* Ду, Бо, *јџџ* Бу, Се;

ћевџџкџ Ли.

120. У групи *e*, *a* + *ja*, *jo*, *ju* су облици без *j* обичнији, али се ипак чује и *j*. Штавише, у таквом се положају јавља (иако ређе) и секундарно хијатско *j* (исп. тач. 128):

Дџџн Год, *вџџџ* Бр, *вџџџње* В, *завџџџиш* Ор, *завџџџа* То, *грџџџиш* ГД, *грџџџа* Бу, *огрџџџиш* Ли, *огрџџџа-се* Ду, Брч, Со, *огрџџџало* Ма, *грџџџу-се* Па, Се, *сџџџџиш* В, Ов, Бо, *сџџџџаше* Бр, *сџџџџу* Па, Ма, *лоџсџџџасмо* Ду, *прџџсџџџа-сам* Крњ, *расџџџџн* В, *усџџџџиш* Ко, *усџџџџана* Со, *усџџџџано* ГД — *блџџџџала* Па, Бо, Год, Се, *блџџџџале* В, Ду;

вџџџџџања Па, *угрџџџџџала-се* Ли, *усџџџџџана* Брч.

У композицији и у сандију:

нџџк Па, *нџџкџ* Бо, *нџџкџга* В, *валџа нџ-џ* (= одиста не ја) В, Ду, Ор, Со, Бо, Год, *нџ-џ*, бџго-ми Па, Ли, Се, *нџ*, *нџ џ-ћу* То, *џре-џа* Ду;

нѣјакѣ Год.

121. Између вокала задњега реда губи се *ј* само изузетно:

ѡкѡдѡње Со, *ѡрдѡло* Па, *зѡдѡк* Бр, *ѡз-боа* Год, с ондѡга *крѡа* Бр, *на-крѡу* *крѡѣвѡ* (иначе *на-крѡј*) Брч, Па, *по-ѡбичѡу* Бу, *ис-ѡрѡсоа* Брч; у свим је овим облицима *ј* много обичније.

Напомена. *коу* Ор, Ли, Се (обично *коју*) начињено је према *кои*, *коѣ* и сл.

122. За наставке *-ју* у 3 л. плур. през. и *-јући* у парт. през. важе ова правила:

а) *ј* се готово без изузетка чува код глагола IV врсте са основом на *-а* или *-у*:

вежују Со, *вљерују* Па, Се, *довршјују* Бр, *дају* Ко, Год, *кажују* У, Брч, *кумјују* Ма, *куѡјују* Ду, Др, *обују* Ли, *ѡљују* Ор, Бо, *ѡмѡњују* В, *ѡрегледјују* ГД, *[ѡ]сјују* Ко, *свукјују* Бу, *снјују* Год, *шнјују* Па, *ѡрѡсѡдјују* То, *ѡѡарјују* Крњ (обично *ѡѡдрѣ*), *чујују* Ов, Ли итд ;

дајући Год, *кажујући* В, Бр, *кујући* Бу, *куѡјући* Ду, Ли, *ѡрегледјући* Со, *снјујући* Се, *[ѡ]сјујући* Ор, *чујући* Ко.

За губљење *ј* исп. *вљеруѡ* Се.

б) код глагола исте врсте са основном на *-и* губи се *ј* врло често фонетским путем (примере исп. у тач. 124д).

в) Код глагола VI врсте много су обичнији облици без *ј* начињени вероватно аналогijом према осталим облицима презента:

добѡ[ј]ау Се, *вѡрау-се* Крњ, *вечѡрау* Брч, Бу, *глѣ[д]ау* В, ГД, *загњѡвау* Па, *дѡвау* Бо, *назѡвау* Ко, *ѡрозѡвау* Год, *знѡу* Со, *жнѡу* У, *ѡграу* Ор, Ли, *ѡмау* Ду, Ма, Др, *нѣмау* В, Бр, *јѡвљау* Тр, *лѡѣгау* Год, *мѡрау* То, *ѡшвѡрау* ГД, *ѡдѡау* Ов, Бр, *ѡрѡѡдѡау* Кру, *ѡасѡу* Бра, *ѡѡшѡау* Ор, *ѡлѡѡау* Др, *ѡрѡѡчау* Со, Се, *ѡѡѡау* Ду, Бу, *исѡѡшѡау* Бр, *рѡѡау* Па, *рѡчау* Брч, Ма, *слѡшау* Ко, Бо, *смѡшау* Крњ, *сѡрѡау* То, *сѡрѡмау* Год, *фѡшѡау* Бра, Се, *узѡмау* В, *чѡкау* Бо, ГД, *дѡчѡкау* Ор, *чѡшѡау* Тр, Крњ, *шѡшѡау* Бу — *знѡући* Со, *глѣдаући* Па, *дѡваући* Бр, *имѡући* В, *ѡмаући* Ли, *кажѡваући* Ко, *кажѡ[в]аући* В, *слѡшаући* Бо, *чѡкаући* Др;

поред: *ваљѡу* Ор, *вѡрају-се* Ду, *ѡрозѡвају* Год, *знѡју* Се, *ѡмају* Тр, *кашѡиѡдју* Крњ, *крѡѡју* Ов, *мѡрају* Бр, *сѡдѡају*

То, *пшшају* Брч, *пшцају* Па, *пушшдју* Крњ, *рабдшају* В, *ршчају* Ма, *ушрдљају* Бо, *фдшају* Ли, *чџкају* Ко, *шибикдју* Со — *жндјући* Бр, *шмајући* Год, *шшцајући* Ма, *слшшајући* Ду, *чџкајући* Со.

Напомена. Код глагола II врсте са основом на *ј* оно се између вокала задњега реда по правилу чува:

кају-се Бр, *лђју* Бу, *несшдју* Се, *осшдју* Брч, Бо, *пре-сшдју* В, *усшдју* То, *шрдју* Крњ и сл..

(Исп. међутим *грџу*, *сџу*, где се *ј* обично губи гласовним путем).

123. У сандију се *ј* у оваквом положају губи само изузетно:

ђџ-ћу-а сд? Бр, *нашђ* *џдно дгње* Па, *да-уршшџмо* *нашанџ* Бр, *тд-су-о* (јој) *от-шр[в]дга* *мђжа* В, *ка[т]-су-о* (јој) *каџли* ГД.

124. Засебно морамо да прегледамо случајеве у којима се *ј* налази иза *и*, а испред неког другог вокала. И ту је губљење *ј* врло често, али су и облици са *ј* несразмерно чешћи; испред вокала задњега реда они се штавише могу сматрати обичнијим. Али, као што ће се видети из примера у тач. 125 и 126, ту, у ствари, немамо чување етимолошког *ј*, него стварање новог, прелазног *ј*. Због тога се речи као *скрш[ј]дш* (< скриват) и *убш[ј]дш* изговарају једнако: са *ј* или без њега. То је у вези са начином како се те групе изговарају.

Видели смо да је за групе *аја*, *аје*, *еје* итд. карактеристично сужавање пролаза између оба вокала: док се год оно чува, чува се и утисак прелазног *ј*. Са оваквим сужавањем између вокала могу се изговорити и групе *ија*, *ије* итд., али да би се добио утисак прелазног *ј*, то није потребно. Да ли ће се при изговору групе *и + вокал* прелазно *ј* чути или неће, зависи од (несвесног) прекидања импловивне везе *и + вокал* услед чега се крај *и* тако рећи откида и преноси у други слог, што између *и* и потоњег вокала изазива утисак прелазног *ј*¹⁾. У оваквим случајевима, који су у нашим говорима уопште чести, имаће, дакле, и

¹⁾ Исп. de Saussure о. с. 89.

незнатно померање у начину артикулације за последицу јављање прелазног *j*, али исто тако и губљење етимолошког *j*, јер се ни оно по правилу не изговара са ужим пролазом од *j*.

После свега овога биће, држим, јасно, зашто у изговору *j* иза *u* влада нарочито велико колебање и зашто се оно, као што сам већ поменуо, не само лако губи, него се врло често јавља и тамо где му по етимологији није место. Другим речима, у групи *u* + вокал зависи изговарање односно неизговарање *j* од чисто фонетских услова.

а) У групи *uji* много су обичнији облици без *j* (исп. тач. 117).

б) У групи *uje* чува се *j* нешто боље, али и ту су облици без *j* обичнији:

ip̄je В, Па, Ко, Бр, Со, Ма, Ли, Год, Се, Бо, *н̄д̄[j]ц̄рӣе* Ов, Бу, Бо, *ip̄рӣен̄ӯш̄* В, *ip̄рӣен̄ӯло* Год, *В̄д̄сил̄ӣе* Со, *бӣѐм* Год, *бӣѐш* Ко, *бӣѐ* Бра, *бӣѐмо* Па, *доб̄ӣѐш* ГД, *доб̄ӣѐ* Ли, *уб̄ӣѐм* В, *уб̄ӣѐ* Ду, *уб̄ӣѐше* Брч, *убӣѐн* Се, *вӣѐ* Год, *г̄н̄ӣѐ* Бр, *ӣѐм* Со, Год, *ӣѐш* Ду, Бр, Крњ, *ӣѐ* В, Бу, Ли, Се, *ӣѐмо* Бо, *ӣѐше* Брч, *из̄ӣѐм* Год, *из̄ӣѐмо* Со, *из̄ӣѐ* ГД, *из̄ӣѐше* Бо, *покр̄ӣѐше* Ма, *с̄акр̄ӣѐ* Ор, *да-скр̄ӣѐм* Се, *нӣе* В, Ов, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, Бр, ГД, Со, Ли, Год, Се, Крњ, Бо, *ӣӣѐм* Со, *ӣӣѐш* ГД, *ӣӣѐмо* Со, *ӣӣѐше* Ма, не-*ӣӣѐм* Па, *ис̄ӣѐм* Крњ, *ӣо̄ӣѐш* У, *ӣо̄ӣѐмо* Тр, *см̄ӣѐ* В, не-*см̄ӣѐше* Бо, *см̄ӣѐн-се* (смејем се) В, да-се-*см̄ӣѐмо* Со, *нас̄м̄ӣѐ* Бр, *ум̄ӣѐм* ГД, *ум̄ӣѐмо* То, *ум̄ӣѐше* Брч, *разум̄ӣѐм* Ов, *разум̄ӣѐш* Ду, *разум̄ӣѐ* Бу, *ус̄ӣѐ* Ма — из-*А̄зӣѐ* Па, *А̄ус̄т̄ӣрӣѐ* Бо, о[д]-*зм̄ӣѐ* В, Па, Брч, *Ил̄ӣѐ* Ор, ГД, *кад̄ӣѐ* Со, *ӣд̄гӣбӣѐ* Др, *рак̄ӣѐ* У, Ду, Ли, о[г]-*Ср̄бӣѐ* Бо, Се, *да̄ӣе* (дахије) Па, *зм̄ӣе* Ду, Бу, Крњ, *кад̄ӣе* В, *конш̄ӣе* Год, Ли, *суд̄ӣе* Бр, Год — *чӣѐ* Кру, Со, Год, *вед̄рӣѐ* Ко, *жал̄ӣѐ* Бо, *крив̄ӣѐ* Ду, *мил̄ӣѐ* В, *о̄йасн̄ӣѐ* Ор, *о̄йашн̄ӣѐ* Па, *ӣожн̄ӣѐ* Ду, *ран̄ӣѐ* Ли, Со, *н̄д̄[j]ч̄ис̄т̄ӣѐ* (најсигурније) Др;

ip̄īje Ор, Брч, То, *уб̄ӣīje* Крњ, *из̄ӣj̄ѐше* Ов, *нӣj̄е* В, Ли, *с̄ӣīīje* Бра, *ран̄īj̄е* Ко.

У композицији и сандију:

ӣѐдан Бр, *ӣѐдна* Год, *нӣѐдан* В, *нӣѐдно* Бо, *к̄ӣѐдн̄о̄га* Брч, *нӣѐдн̄ѐ* Ор, *нӣѐдне* У — *н̄ѐ-би-е* п̄зн̄а Др, *в̄д̄ди-е* Се, *дон̄ѐси-*

е Крњ, *гѣи-е* Ор, *до[в]ѣди-е* Со, *абѣр-ми-е* стѣгѣ Бр, *жѣ[в]-ми-е* То, *дѣ-ми-е* Бу, *дѣ-ши-е* Ли, *рѣкѣ-ши-е* Бра;

ѣједно Брч, *свѣ-и-је* звѣ Се, *бджѣ-ши* *јѣра* В, Ко, Па, Ду, Брч, То, Бр, Бу, Ли.

в) У наставку *-ѣјѣ* за ген. пл. обичније је *ј*. То ће, вероватно, бити у вези са познатим појавом, да се у овом случају сваки слог изговара засебним експираторним ударом¹⁾, што, у вези са претходним и, спречава губљење прелазног *ј*: *ј* је обичније и у придевско-заменичком наставку *-ија*, али се у њему могу чешће чути и облици без *ј*.

змѣјѣ В, Бр, Год, Се, *кѣмишѣјѣ* Брч, *кѣнишѣјѣ* Бо, *сѣдѣјѣ* Па, Со, Крњ итд.

бѣѣшнѣјѣ Брч, *бѣѣснѣјѣ* Бо, *бѣљнѣјѣ* Ко, Брч, Др, *гркнѣјѣ* Бр, *дрѣгнѣјѣ* Ду, *жѣвијѣ* Ма, *здрѣвијѣ* Бра, *имућнѣјѣ* Бр, *крѣвијѣ* Па, *љѣшијѣ* Па, Со, *мнѣдијѣ* В, *ѣрѣвијѣ* Бу, *ѣр[в]ѣјѣ* Па, *стѣријѣ* Се, *сѣвијѣ* Ли, *ѣошљѣднѣјѣ* В, *овѣјѣ* Бра, То, Бр, *шѣјѣ* У, Бу, Ли, Крњ, Год, Се, *шѣзијѣ* Бра, *овѣзијѣ* Бр, *онѣјѣ* Ко, Ду, Брч, Бо, *мѣјѣ* В, Со, *његѣвијѣ* Па, ГД, *нѣшијѣ* Ов, Ма, *вѣшијѣ* Ко, Па, Ор, *свѣјѣ* Брч, Др, *о[т]-свѣјѣ* Бу, *сѣмијѣ* Бр, *сѣкојѣкијѣ* Кру итд.

лѣѣијѣ Год, *сѣромѣшнѣјѣ* Со, *црѣвѣнѣјѣ* Брч, *овѣјѣ* Бо, *нѣшијѣ* Ду, *свѣјѣ* Па.

г) Нарочито велики број примера са *ј* забележио сам испред вокала задњега реда:

нѣмѣ кријѣнцијѣ (исп. млет. *creanza*) Бр, *ѣрѣјѣшнѣ* Брч, Год, *ѣријѣшѣљ* В, Ор, Ду, ГД, *ѣријѣшѣља* Бо, Се, *с-ѣријѣшѣљом* У, Бр, *ѣријѣшѣљи* Се, Ор, *ѣријѣшѣљѣ* Со, *ѣријѣшѣљима* Крњ, Ко, Ли, *нѣѣријѣшѣљ* Бо, *нѣѣријѣшѣља* В, Па, *нѣѣријѣшѣљѣ* ГД, *нѣѣријѣшѣљом* Бр, *нѣѣријѣшѣљи* Ду, *нѣѣријѣшѣљима* Бо, *бијѣк-се* В, *бијѣше* То, *добѣјѣш* Кру, *добѣјѣмо* Др, *одбѣјау* (одбијају) Бо, *сѣбијѣли* У, *убѣјѣш* Ли, *убѣјѣмо* Брч, *убѣјѣдли* Со, Др, *завѣјѣ* Год, *жѣвѣјѣк* Па, *жѣвѣјѣше* Ли, *грѣјѣш* (обично *грѣ[ј]ѣш*) Па, *зубѣјѣше* (обичније *зѣљѣше*) Ли, *кријѣше* Ов, *ломѣјѣк* Ма, *ѣлѣшѣјѣк* (об. *ѣлѣѣк*) Кру, *ѣијѣ*

¹⁾ Исп. мој чланак *О физиолошком кванѣшѣшѣу у срѣскохрѣвѣшком* (Споменица десетогодишњице рада Више педагошке школе у Београду 68, Београд 1935).

(пијаху) У, *сѣјаш* Крњ, *сѣјаше* Ко, *расѣјана* Ду, *смѣја-се* (смејао) То, не-*смѣја* (не смех) ГД, *смѣјасмо* Брч, *умѣјах* Ду, *умѣјасмо* Бу, *Србијанци* Па, *Србијанцаџ* В, *Талијанци* Бо — *Андрѣја* Со, *Бушашлија* Бо, за-*Ђорђију* Брч, *змѣјом* Бо, *Илѣја* Бр, Со, с-*Илѣјом* Год, *кѣншија* Бо, *комшију* Бр, *лешурђију* Ли, *нѣхѣју* Брч, *ѣѣ[н]сију* Ор, *ѣдгибија* Ли, *ѣѣадѣја* Бр, *ракѣја* Со, *ракѣјом* Бр, *Рбѣнију* Па, *Рѣсија* Брч, *Србија* Бу, *Србију* Се, сѣ-*Србијом* Др, *ше[ѣ]сѣју* Па, *височѣја* Ор;

ѣриѣшељ Ов, Ко, Ма, *ѣриѣшеља* Бра, Крњ, с-*ѣриѣшељом* У, *ѣриѣшељи* Брч, Ду, *ѣриѣшеље* Кру, Тр, *ѣриѣшељима* То, Др, *нѣѣриѣшељ* В, Бо, *нѣѣриѣшеља* Бра, Ма, *нѣѣриѣшељу* То, *нѣѣриѣшељом* Ко, *нѣѣриѣшељи* Тр, Се, *нѣѣриѣшељѣ* Ов, Со, *нѣѣриѣшељима* Па, Ли, *добѣјмо* Се, *убѣјли* Па, *што-зѣјш?* В, *угрѣјали* Год, *ѣрошѣидѣш* Бо, *Србиѣнце* Бо — *Андрѣа* Крњ, с-*Андрѣјом* Брч, *Арбѣнијом* Се, *ѣриа* (свежи ваздух) Ду, Ор, *бискуѣју* Бр, *дѣвѣа* Год, *Илѣа* В, Бу, Бо, Се, *Илѣу* То, Бр, с-*Илѣјом* В, Па, Со, Крњ, *кадѣа* Кру, *комшиа* Бра, *комшију* Тр, Брч, *меѣедѣа* Крњ, с-*ѣрдијом* В, *ѣдгибиа* В, *ѣѣадѣу* Ду, *ракѣа* Тр, *ракѣу* Се, *ракѣјом* Ко, *Рбѣниу* Др, на-*робѣју* Ду, *Рѣсиа* У, Ор, ГД, Крњ, *Србиа* Па, Брч, Год, *Србијом* Со, Ли, *судѣа* Ко, *судѣу* Со.

д) Наставци *-ију* за 3 л. плур. през. и *-ијући* за парт. през. су обичнији без *ј*:

биу Бу, Се, *биу-се* В, *избѣу* Бра, *ѣобѣу* Ко, *убѣу* Со, Год, *обѣвѣу* У, *развѣу* Др, *грѣу* Па, Бр, *удѣу* Тр, *ѣу* Ду, Ма, ГД, *ѣокрѣу* Бр, *скрѣу* Ли, *ѣиу* Ко, Др, *наѣѣу* Бу, *сѣу* Брч, *смѣу* В, Ли, не-*смѣу* Бр, Крњ, *смѣу-се* Со, Др, *досѣѣу* Ма, *умѣу* В, Па, Брч, Бр, не-*умѣу* Ли, Год, Се, *разумѣу* В, У, Ор, *шиу* Ду, ГД — *биући* Ли, *ѣући* Год, *ѣиући* Ду, Бу;

бију Па, *бију-се* Год, *добѣју* Бр, *сѣвѣју* Кру, *изѣгнѣју* У, *крију* Ли, *ѣолѣју* ГД, *ѣију* Бо, *смѣју* (смеју) То, *умѣју* Ко, Бу, *сѣшију* В — *кријући* В, *смѣјући* Па.

125. Секундарно *ј* (*ѣ*) јавља се много чешће од секундарног *в*.

На основу факата изнетих у тач. 124 биће јасно да се секундарно *ј* јавља првенствено и за *и*, и то ретко у групи *и + и*, а прилично ретко и у групи *и + е*. Насупрот томе, у групи *и + а*, *о*, у прелазно је *ѣ* врло често:

и + и: како *жѣјѣш?* Па (иначе увек *иш*, односно *ѣ*, исп. тач. 58 и 117);

и + е: тѣшко *жѣјѣ* Бр¹⁾;

и + а: *кѣјѣш* Па, *кѣјѣш* Год, *кѣја[в]ица* Бу, *Мијаило* Год, *Мѣјѣ[в]ић* Ли, *бѣз-грѣја* В, Бо, *ѣд-грѣја* В, Брч, Бр, Ли, Год, *ѣд-мѣја* В, Год, *ѣ[т]-смѣја* В, Год — *жѣја* бѣла Ду, *Жијѣнов* Па, *на-лијѣду* В, *избачѣја* Крњ, *бѣјѣш* Тр, *бѣјѣло* Бр, *доукијѣш* Бр, *дарѣјѣш* Ов, *дирѣјѣк* Брч, *дозѣјѣм* В, *о[д]-зѣјѣш* Ма, *загњѣјѣш* Бу, *кажѣјѣш* Па, *ирекрѣјѣш* Др, *скрѣјѣш* Со, *почѣјѣш* Бр, *почѣјѣли* Брч, *ѣдчијѣло* В, *ужѣја* ГД, *целијѣш* Бо, *крѣја* Па;

и + о: *галијѣш* Год, *дѣѣијоскѣ* (придев од *Дѣпило*) Ду, *ѣоадѣјѣонѣк* Се, *зѣбѣјѣ* (ограда) ГД, *ѣрѣдѣјѣ* Со, *ѣјѣ* Крњ — *Мијѣјѣдѣн* В, *ѣѣјѣ* Год — *слијѣ[в]ицу* Ли, *крѣјѣога* Па — *ја-ј-ѣн* Ма, *и-ј-ѣни-су* стѣгли Брч, *чинѣ-ј-он* тѣ То, *ни-ј-ѣка* нѣѣсам склопѣјѣ Бу, *и-ј-ѣѣг[ѣ]* В, Кру, Па, Брч, Ма, Ли, Бо, Год.

126. У парт. перф. на *-ио* ствара се по правилу прелазно *ј*; могу се додуше чути и облици без *ј*, али су много ређи:

бѣјѣ В, Ко, Ду, Брч, Бр, Ор, Бу, Со, Бо, Год, ГД, Ли, Се, Крњ, *дѣбѣјѣ* Бо, Др, *убѣјѣ* Ма, *борѣјѣ* Ли, *брѣнѣјѣ* Ор, *вѣдијѣ* Брч, Се, *волѣјѣ* У, *го[в]ѣрѣјѣ* Со, *огрѣдѣјѣ* Па, *дворѣјѣ* В, *подоцѣлѣјѣ* Ду, *дѣнијѣ* Бра, *женѣјѣ* Бу, *оженѣјѣ* ГД, *жѣвѣјѣ* Ко, *зѣб[о]рѣвѣјѣ* Ов, *ѣјѣ* Бр, *изѣјѣ* То, *јѣвѣјѣ* Др, *кѣѣијѣ* Год, *кѣѣјѣ* Ли, *ѣрѣлијѣ* Крњ, *мѣслијѣ* Бо, *мѣшлијѣ* Бр, *молѣјѣ* Кру, *облѣсијѣ* Со, *оѣдѣзијѣ* В, *оствѣвѣјѣ* Ду, *освѣѣѣјѣ* Бр, *зѣѣдѣзијѣ* Се, *ѣѣлѣјѣ* Бу, *ѣѣјѣ* Па, ГД, *ѣѣѣијѣ* Бра, *ѣѣнијѣ* Год, *ѣѣлѣѣјѣ* Ма, *ѣѣгодѣјѣ* Тр, *ѣрѣѣшѣјѣ* То, *ѣрѣѣмѣјѣ* Ду, *рѣдѣјѣ* Ор, *разумѣјѣ* Ко, *рѣнијѣ-се* Др, *урѣнијѣ* Крњ, *доселѣјѣ* В, *сѣдѣјѣ* Ли, *сѣјѣ* Ов, *слѣмѣјѣ* Бо, *слѣжѣјѣ* Со, *срѣјѣ* ГД, *ѣрѣжѣјѣ* Крњ, *ѣѣѣрошѣјѣ* Ду, *удѣрѣјѣ* Со, *улѣдѣзијѣ* Ор, *учѣјѣ* Бо, *учинѣјѣ* Ов, *одѣјѣ* Се, Ко, *дѣдѣјѣ* Ду, *наодѣјѣ* Ли, *ѣѣјѣ* (хтео) В, *сѣѣјѣ* (idem) Крњ, *у[в]рѣѣдѣјѣ* Ли, *ѣрошѣѣрѣјѣ* Кру, *ѣѣсѣѣијѣ* Ко;

¹⁾ Примере за *ѣ* > *ѣје* исп. у тач. 25 и 26, а за *ѣје* > *ѣје* у тач. 31.

био Па, дѣбио Брч, Год, видио Со, дѣсио В, мѣшлио У, молѣо То, пѣйио Бо, Ор, рѣдио Год, сѣо В, скѣйио Кру.

Изговор без *ј* чини се, дакле, обичнији, ако је претходно и неакцентовано.

и + *у*: *фијурѣн* Ли, *шѣјјѣни* В, *шѣјјѣ* (тиху) Бра, *дѣјјѣ* Па, *жѣјјѣ* Ма — да-нѣ-*ј-јѣрѣк* Па.

127. У групи *е, а, а, о, у* + *и* је секундарно *ј*, природно, много ређе:

е + *и*: по-*сѣрѣји* Бра, *Дрѣчејицу* Др, *пѣшрѣјѣли* Па, *Милѣји* Ли, *мѣжеји* В — не-*ј-ѣшѣѣм* нѣшта Бр;

а + *и*: *снѣји* Год, *сѣјиле-се* Па;

а + *и*: *шѣјјѣн* Брч, *шѣјјѣна* Се — *пѣшрѣјѣљ* Па, *орѣји* Ор, Ду, ГД, *Глајјѣнићи* Па, *Дѣјјѣд* Па, *облѣјјѣш* Бр, *куѣлѣјјѣна* Ко, *набѣјјѣш* Ду, *набѣјјѣк* Ма, *наздрѣјјѣли* В, *најрѣјјѣше* Ор, *Сѣјјѣн-дѣн* Па, *пѣ-шрѣји* Бр, *брѣјјѣ* Бо, *најјѣкѣ* Со, *нѣ-ј-ѣр* Бра;

о + *и*: *Бѣкојјѣк* Со, *лѣсѣојице* Ли, *пѣолојјѣну* Ду, *удѣјјѣѣ* Бу, *гошѣјјѣмо* Бра, *кѣмојјѣма* Кру, *Машѣнојјѣнѣ* Па;

у + *и*: *коѣјјѣ* Ов, Ма, *дѣјјѣ* В, Бра, Крњ, *шрѣјјѣ* В, Бу, Се — *у-ј-ѣд[а]*-Андрѣна Брч, *у-ј-инѣгрѣд* Бр, *ѣ-ј-ѣр* Ко.

128. Врло је ретко секундарно *ј* у групи *е* + вокал задњега реда; у обрнутој групи вокал задњега реда + *е* нисам забележио ни један сигуран пример:

пѣѣјејо Бра, *брѣјјѣоскѣга* Па, *сѣѣјѣона* Бр, *сѣѣјѣонѣ* Ду, *дѣбѣјо* В, *вѣсејо* Ли.

Напомињем да је у свим овим случајевима *ј* упадљиво слабо. У облике *придева вѣсејо, дѣбѣјо* могло је *ј* ући и аналогично (исп. ниже).

129. Између вокала задњега реда забележио сам секундарно *ј* само у:

бајјѣл (велики куфер) Брч (исп. млет. *baul*), *бајјѣн* (idem) Брч, *пѣјјѣн* (исп. млет. *radn*) В, Па, Год, *пѣјјѣнићу* Бр (пored обичнијег *баѣл, баѣн, пѣѣн*).

130. Испред консонанта забележио сам секундарно *ј* у: *пѣдѣјјѣник* Ко, Год, *пѣдѣјјѣника* Па, *пѣдѣјјѣником* То, *пѣдѣјјѣнићи* Со, *пѣдѣјјѣници* Крњ, Ли, *пѣдѣјјѣникѣ* Бр (пored *пѣдѣјјѣник*), исп. и необично *будѣјјѣнѣсѣи* Бо (иначе увек *будѣјјѣнѣсѣи*).

131. У свим је осталим забележеним случајевима *ј* дошло неком аналогijом:

а) у примерима као *дждаја* В, Ду, Па, Бо, *дждајѐ* Год, *дждају* В, Па, *дждајѓ* Бо, *снџја* Бо, *снџју* Год, *снџје* Ко, *шнџје* Па, *шнџјо* Па, *сѣрѣја* Со, *сѣрѣју* Ли, *орџја* Бо, *ѓрџѣ* Бр, Брч, *бѣз-грѣја* Брч, *грѣјѓвѣ* Бо, *грѣјѓше* Бу, **глџја* (необично) Крњ и сл., дошло је *ј* према облицима са наставком *и* (*дждаји* итд.); исп. и *мелејѓн* В (према *милијѓн*);

б) *зѓјѐ* Па, *зојѓ-се* В, Па, Год, Ли, *бљѣју* (бјеху) Бра, Па начињено је вероватно према паралелним облицима других глагола;

в) у већим размерама јавља се аналошко *ј* у наставку парт. перф. на *-уо* и *-оо*, много ређе у *-ео*:

врнѓју Па, Бр, *обрнѓју* То, *ѓогѓнују* В, ГД, Се, *сѓгнѓју* Ко, *крѣнѓју* Ор, Со, Бо, *скрѣнѓју* Ов, *замѓнѓју* Ма, *размѓнѓју* Ду, *ѓднују* Па, Се, *осванѓју* В, Тр и сл.;

зѓѓјо Ли, *убѓјо-сѐ* Брч, *ѓбујо-сѐ* Кру, Год, *сѓзујо-сѐ* Бра, *ѓрдсујо* У, Др, *разѓсујо* Ли, *чѓју* Ор, ГД, Др;

довѣјо Па, *одвѣјо* Ор, *ѓовѣјо* Бу, *увѣјо* Се, *ѓѓѓејо* Год, *ѓрѓѓејо* Ов, *ѓѓлѣјо* Ко, *сѓлѣјо* Бра, *ѓшејо* Ду, *ѓдчејо* В, *зѓѓдчејо* Брч, *ѓзејо* Крњ.

Облици *довѣо* и сл. су, као што сам рекао, много обичнији него *довѣјо*; *зѓѓ* је такође прилично често, али бих рекао да је *зѓѓјо* обичније; *врнѓју* се не чује уопште.

Од осталих глагола забележио сам само *игрѓјо* Крњ (иначе редовно *игрѓ* и сл.).

132. Опште тенденције у развиту *ј*.

I *ј* се губи у већим размерима:

а) на апсолутном почетку речи испред вокала предњег реда (*ѓсѓм*);

б) на апсолутном крају речи иза *и*, *е* (*убѓи*, *усѓѐ*);

в) у средини речи испред партикуле *-зи* (*нѓѓзи*), у суперлативном *нај-* (*нѓлѓшѓи*) и у предлозима (*крѓ-нѓс*); иначе се губљење испред консонанта ограничава на одређене изразе (*зѓмѓш*);

г) у интервокалном положају испред вокала предњег реда, нарочито испред *и* (*боѓм-се*, *куѓѓѓм*); иза вокала предњег реда влада колебање, али облици без *ј* ипак претежу

{*йридѣель, йрѣе, сѣайш*); између вокала задњегa реда губи се *ј* само спорадично;

д) аналошка образовања претстављају императив и 3 л. пл. през. глагола VI врсте (*дѣ, дѣше, не-дѣу* према *дѣм*), а до извесне мере и облици са *-је-* глагола VII и VIII врсте (*одвѣен* према *одвѣим*).

II секундарно се *ј* јавља:

а) најчешће у групи *и + а, о, у* (*лијѣда, дѣйијоскѣ, фи-јурин*), ретко у групи *и + е* (*жѣјѣ*), а само изузетно у групи *и + и* (*жѣјѣш*);

б) много је ређе секундарно *ј* у групи *е + вокал* задњегa реда (*брѣјоскѣ*) и у обрнутој групи *а, о, у, е + и* (*набѣјѣш, удојѣца, ѣ-ј-ѣр, Дрѣчејѣца*);

в) између вокала задњегa реда развија се секундарно само спорадично (*ѣјѣун*);

г) у приличном броју случајева (*ѣждаја, зојѣ-се, ѣогѣ-нујо, чѣјо, довѣјо, можда и ѣодѣјѣнк*) јавља се *ј* под утицајем какве аналогije.

Асимилација

Црмнички говор показује тенденције ка разноврсним асимилацијама. Одмах истичем да је већина асимилација које ниже наводим сасвим обична у изговору старијих људи, док се код млађих у знатној мери губи.

133. *н* испред лабијала прелази чешће у *м*:

зелѣмбѣћ (гуштер) В, Бра, Па, *зелѣмбѣћа* Ко, Брч, *зелѣмбѣћи* Бр, Бо, *сѣрамѣуѣици* В, Ов, Ду, ГД, *сѣрамѣуѣициѣ* Бу, *сѣрамѣуѣици* Ли, Год, *сѣрамѣуѣициѣм* Бра, Па, Со, Крњ, [*ј*]*једѣмѣуѣш* В, У, Па, Тр, Бр, Ли, Со, Крњ;

поред: *зелѣнбѣћ* У, *зелѣнбѣћа* Год, *сѣранѣуѣици* Кру, *сѣранѣуѣициѣм* Бр, [*ј*]*једѣнѣуѣш* Ор, Кру, Бра, Ду, Бр, ГД, Ма, Год, Се, Др.

Као што се види, *н* је обичније у оним речима у којима је веза са основном речи јасна (*једѣнѣуѣш*), док у речима у којима је та веза олабављена (*сѣрамѣуѣици*) или се и

потпуно изгубила (*зелѣмбаћ*) преовлађује *м*. Према томе је јасно да ће у сандију *м* бити прилично ретко:

Деам-йойѓв Бр, *Јо[в]ам-Павло[в]* Па, *Јо[в]ам-Пѣшро[в]* В, *јѣдам браѓ* Па, *јѣдам йѓй* Ду.

134. *м* испред дентала (*ш, ђ, ц, ч, с, ш*) прелази у *н*, а испред велара у *п*:

а) *м* > *н*:

зйнски (зимн) В, Па, *зйнскѓ* Ли, *зйнскѹ* Со, *коншй[ј]а* В, *кѓншйѣ* Ов, *кѓншйју* Ду, *коншйи* Бо, *коншйе* Брч, *коншилѹк* Ор, *коншилѹк* В, Ли, *крнче* Па, *крнци* Бра, *кѹншй[в]о* Кру, Ду, *нѧ-кѹншй[в]о* Бу, *лйнскй* (= придев од Лимљани) Ор, *лйнскѓга* ГД, *Скѹлу Лйнску* Ли, *Капа Лйнскѧ* (једна пећина) Па, *Лйнскѓ Пѓље* Год, *занчѧш* (замаћи) Ма, *зѧнча* У, *занчѧ* Бо, *занчѧли* Бу, *мѓнче* Па, Брч, Со, Бо, ГД, Ли, *мончѣша* Ду, Се, *мончѣшу* Кру, Тр, с-онѣем *мончѣшом* ГД, *мончйћу* Бр, *мончйна* Се, *мѓнци* Ов, *мѓнцима* Крњ, *мѓнчѧд* В, У, Ко, Ма, Др, *мѓнчѧди* То, *нйѣнци* (неми људи) В, *йѧншйш* Ду, Крњ, *йѧншйм* В, *йѧншй* Со, *йѧншймо* Бо, Год, *йѧншѣ* Ко, Ли, *уйѧншй[ј]ѓ* Бр, *уйѧншйла* Па, *уйѧншѣ* В, *уйѧншйсмо* Со, *ош-йѧншйвѣѣка* Бо, *ош-йѧншйвљѣка* Брч, *самдрѹгѧ* Па, Ли, *се[ѓ]ѧндесѣ[ш]* У, Кру, Ду, Тр, То, Крњ, *се[ѓ]ѧндесѣше* Со, *се[ѓ]ѧндесѣшѹ* Год, *осѧндесѣ[ш]* В, Ов, Ду, Брч, ГД, Бо, Др, *осѧндесѣшѹ* Ли, *синсйја* „лула“ Па, *синсй[ј]ју* У < тур. *sim sijah*¹⁾.

поред: *зймскѓга* Крњ, *комшй[ј]а* Ко, *кѓмшй[ј]е* Год, *кѹмшйва* Па, *лймскѓга* Брч, *момчѣша* У, *йѧмшйм* То, *самдрѹгй* В, *самдрѹгѧ* Ду, Бу, Со, *седамдесѣш* ГД, *симсйју* Ду итд.

Нарочито чест је овај прелаз у с а н д и ј у (при чему је *-н* по правилу редуковано):

бойн-се Со, *глѣ[ѓ]ѧн-ше* Ду, *држйн-се* Год, *жнѧн-ше [ј]ѧ* Брч, *знѧн-ше* Се, *зовѣн-се* Ли, *йѣн дѓма* Крњ, *ймѧн цйѣлу* баштину Бр, *нѣмѧн шйѓ* дрѹгѓ зборйт У, *кѹмйн-ше* бѓгом Па, *прѣћи-се*, *мѓлйн-ши-се* Ор, *мѓлйн-ше* кѧ-бѓга, *остѧ[в]и-ме* Па, *мѓрѧн чѣкаш* Др, *смйѣн-се* (смијем се) В, *с-јѣшѓн шйцѣ* Ов, *ѓсан дѧнарѧ* В, *ѓсан рѧлѧ* Ко, *сѧн сѣбе* Бу, *свѣчйн-се* кунѣ

¹⁾ Исп. Елезовић, *Речник косовско-мешохиског дијалекта* II, 225.

В, ја-*сан-се* мѣкѣ ГД, дѣгѣ-*сан-се* Год, ѿбрѣкѣ-*сан-се* Бр, пѣ-*пео-сан-се* Ли, на-јѣде-*сан* ш-њѣм Па, нѣ-*сан* чѹјо Ма, нѣ-*сан* чѹ[ј]о Тр, старѣ-*сан* чѣк Бо.

У неколико случајева нисам забележио чисто -н, него неки прелазни глас између н и м (обележавам га са н):

мѣран-*ше* гонѣт В, смѣ[ј]ѣн-*се* Бр, сѣ-*своиен* сѣном Ли, чѣн-*се* врѣм Па, на-чѣн-*си* тѣ напрѣ[в]ѣла Се и др.

Напомена. Облике речи *Њѣмѣц*, *Њѣмѣц* бележио сам међутим редовно са м: *Њѣмца* Ор, Ма, *Њѣмцу* Бу, *Њѣмци* В, Ду, Бр, Ли; само из Крњ имам једаред *Њѣнци* (исп. међутим горе *нѣнци*).

б) *м > п*:

У речима: *крѣка* Па, *крѣку* Бра, *мѣка* В, Ор, *мѣку* Бр, Бо, *мѣком* Брч, *слѣка* Ли, *слѣку* Ко, *слѣке* Кру, *ѹка* (хумка) Па;

у сандију: не-*дѣп-га* Па, *држѣп-га* Ко, *ѹдѣп-га* звѣт Бра, не-*ѹшѣп-га* Бр, *ногѣп-га*-[ј]е удѣри[ј]о Бу, с-*ѣнѣ*[н] *нѣжоп-га*-[ј]е зѣклѣ Год, *ѣлѣп-га* заждѣјо (= пламен) Ли, ни-*ѹрсѣп-га* нѣе тѣкѣ Ор, *рукѣп-га*-[ј]е уфѣти[ј]о Ли, *сѣдѣп* грлѣ В.

Забележио сам опет неколико случајева у којима асимилација није била потпуно извршена, него се добио утисак прелазног гласа између п и м (н):

нѣсан-га вѣди[ј]о Брч, *нѣсан-га*-ни тѣкѣ Се, *нѣсан-га* мѣгѣ нѣн Бо, *глѣвѣн-га*-е плѣтѣ[ј]о У, *свѣн* *гранѣцѣм* Бу.

135. Прелаз *с, з > ш, ж* испред одређених сугласника врши се у знатно већем обиму него у књижевном језику:

а) Познато правило ијекавског књижевног говора, да се прелаз *с, з > ш, ж* испред *љ* и *њ* не врши α) ако је *ље, ње* постало од *лѣ, нѣ*, β) у глаголским префиксима и γ) у засебним речима¹⁾ — не важи за црмнички говор; у њему у свим овим случајевима *с, з* обично прелази у *ш, ж*:

α) *шнѣго*[в]ѣ У, *шнѣгѣ*[в]ѣ Се, *шнѣш* (снівати) Со, *ѹд-шѣ* (после) Ко, Год, *ѹдшѣн* Ор, *ѹшѣднѣ* Ма, *ѹшѣднѣ* Кру, *ѹшѣднѣме* В, *ѹшѣднѣме* Др, *наѹшѣшѣку* Па, *шѣѣшѣло* Ду, *шѣѣшѣче* То, *шѣѣшѣче* Ли, *ѣжѣда* Ов, *ѣжѣш*

¹⁾ О колебањима у том правцу код Вука исп. Maretić, *Gramatika i stilistika* 71—72.

(ослабити) Бр, *иджљеда* Ор, *иджљеду* Брч, *иджљеде* Па, *иджљедама* Крњ;

β) *шљѣћ* Бу, *шљѣгѣ* Бо, *шљѣгло* Ду, *шљѣгли* Ли, *шљубили* Бр, *ижљѣћ* Тр, *ижљѣгоч* В, *ижљѣгѣ* Бу, *ижљѣгла* Брч, *ижљѣгли* Ма, *ижљубили-се* Ко, *рѣжљуби-се* Кру, *рѣжљуби-шила-се* Со;

γ) *ш-нѣ* У, *ш-нѣгдвием* Брч, *ш-нѣкиема* То, *ш-нѣм* В, Па, Ду, Бр, Ли, Се, *ш-нѣма* Со, Год, Крњ, Др, *ш-нѣнием* Бра, *ш-нѣовием* Брч, *ш-нѣм* Тр, Бо, Др, *беж-нѣ* Ко, Се, *иж-нѣ* ГД, *иж-нѣга* Крњ, *иж нѣдѣрѣ* Год, *уж-нѣ* Па, *ш-љубом* Бра, *ш-људима* Ду, *ш-љубишем* Тр, *беж-људи* Ов, *иж-љубишга* бѣја Со.

Облици са неасимилованим *с*, *з* су много ређи:

идсле Бо, *идслѣн* Ли, *идслѣднѣга* Со, *идслѣднием* ГД *озлѣш* Год, *идзлѣде* Бу — *излѣгѣ* То, *рѣзљуби-се* Бр — *с-нѣма* В, Па, *из-нѣга* Ли.

Врло је ретко *с*, *з* (на крају префикса и предлога) испред *ћ* и *ђ*:

истѣра Ли, *из-ђѣда* Год, *з-ђецом* Бр;

(иначе увек: *иштѣраш*, *рѣжђѣли*, *беж-ђѣка* и сл.).

в) Испред *ј* остаје међутим *с*, *з* у префиксима неизмењено¹⁾. Забележио сам само *шјдѣш* „сјахати“ Па и *рѣжјѣшнѣш* Бр, али и једно и друго је необично.

Иначе имамо:

сјѣ[х]ѣш В, Па, Брч, Бо, Крњ, *сјѣ[х]ѣ* Ду, Год, Бр, *сјурѣ[ј]о* Ор, *изјѣвили* Ли, *изјѣгнѣла* Со, Год, Се, *разјѣснѣли* Бу, *разјурѣше* То и сл.

Већи број примера забележио сам у сандију, само што је *ш*, *ж* у том случају било умекшано (*-с ј- > -с ј- > -ш ј-*):

идѣ ш-шјѣлом Бр, *ш-Јо[в]ѣном* Па, *ш-Јѣком* Ду, *ш-јунѣцима* Ли, *беж-јунѣка* Ко, *иж-Јо[в]ѣна* Па.

И ту су међутим облици са *с*, *з*, много обичнији.

Напомена. О *хћ*, *хч* исп. тач. 88а.

136. Консонантске групе *-ћски*, *-чски*, *-шски* (*-дски*) развијају се овако²⁾:

1) Уколико се не врши јотовање, исп. тач. 1456.

2) О облицима који су се развили нефонетским путем исп. Придеве.

а) Придеви на *-ћски* гласе обично *-цки*, ређе *-ћки*:

бълоѡѡ[в]лицкѡ В, бълѡѡѡвлицкѡга Ко, бѡлѡвицкѡ Па, бѡлѡвицкѡ Кру, бѡлѡвицкѡ Год, бѡлѡвицкѡме Ли, гѡјницкѡ (Гојнић) Се, гѡницкѡга Бр, Гѡницкѡ Долѡна Брч, Гѡницкѡ (= Гојнићка, презиме) Ма, нѡшицкѡ Год, нѡшицкѡ Бо, Крњ, ѡѡѡицкѡ (Пеѡићи = планина изнад Годиња) Па, То, Со, Год, ѡѡцкѡ В, ѡѡцкѡ Со, Ли, Др, ѡѡцкѡга ГД, ѡѡцкѡ Ду;

поред: *бѡлѡвићкѡга Па, гѡнићкѡ Бр, нѡшићки[j]ѡ Брч ѡѡићкѡ Бр, ѡѡћкѡ Бра.*

б) Придеви на *-чки* гласе обично *-чки*, ређе *-цки*:

сѡчкѡ (Сеѡце) Ко, Ов, сѡчкѡ Крњ, сѡчкѡ Год, сѡчкѡга Бр, Рѡдуш Сѡлѡчкѡ (лука) Ли, бѡичкѡ (Банѡе) В, бѡичкѡга Бр, бѡичкѡ Ду, Баицкѡња Ли, цр[м]нѡичкѡ В, Ов, Па, Брч, цр[м]нѡичкѡ У, Со, цр[м]нѡичкѡ Ма, цр[м]нѡичкѡга У, Кру, цр[м]нѡичкѡ Се, цр[м]нѡичкѡ Ли, цр[м]нѡички[j]ѡ Бо, цр[м]нѡичкиема Ма;

поред: *сѡцкѡ Па, бѡицкѡ Бр, Год, бѡицкѡме Ли.*

в) Придеви на *-ћски (-дски)* гласе обично *-цки*, ретко *-ски*:

брѡцкѡ Год, Ли, брѡцкѡ Па, Бр, брѡцкѡга Ду, брѡцкѡ Бу, брѡцкѡ В, брѡцкѡ Бра — грацкѡ Бо, Се, грацкѡ Ор, грѡцкѡ Год, грѡцкѡј У — ѡѡцкѡ Ду, Кру, ѡѡцкѡ Па, ѡѡцкѡга Год, ѡѡцкѡ Брч, Ли, ѡѡцкѡ Брч — нѡрѡцкѡ Ду, нѡрѡцкѡ Бу, нѡрѡцкѡ Ко, Др, нѡрѡцкѡ В — цѡригрѡцкѡ То, цѡригрѡцкѡ У, цѡригрѡцкиема Се и сл.;

поред: *тѡкѡга нѡма ѡѡскѡга нѡе бѡло Бр, нѡшта кѡ[д]-нѡѡга ѡѡскѡга нѡма Па, цѡригрѡцкѡ Бр.*

Иначе *ш* и *с* при додиру остају обично неизмењени; тако је на пр. обично *Пошселѡне* (исп. ипак *у-Поцѡље* „долине испод Дупила“ Па, *Поселѡнскѡ Лѡг Ко*).

г) Наставак *-жсѡво* гласи по правилу *-шѡво (дрѡшѡ[в]ѡ)*; *-чсѡво* > редовно *-шѡво (јунѡшѡ[в]ѡ)*.

137. У суседству назалних гласова постају *в, л* и *љ* често и сами назални (прелазе у *м, н* и *њ*):

а) *в* испред *н* и *њ* > *м*:

гѡромница Бр (исп. гѡровница Крњ), глѡмнѡ Кру, глѡмнѡ Ко, глѡмно Ма, глѡмнѡцѡ Ду, у-глѡмнѡм То, ѡглѡмница (јастук) Ор, Ли, [ѡ]дѡмно В, Ов, Брч, Бр, Бу, Со, Бо, Год, Се, Др, ѡрѡдамно ГД, дѡрѡмнѡ Па, Бра, дѡрѡмнѡ кошѡља

Бо, *дарѣмнї* Крњ, *дїмно* Брч, *днѣмничѣр* Бр, *држѣмнї* У, *држѣмнѣ* Ов, *Дубрѣмнїк* Бр, *Дубрѣмнїка* Па, *душѣмнѣ* Ли, *їозїмница* Ду, *јѣмнѣсї* Брч, *кїмни* Со, *крмнѣ* В, Бр, ГД, *крмнїк* Ор, *крмнїка* Год, *крмнїче* Ко, *ломница* (пушка) Бу, *нѣрѣмно* Ма, *нѣрѣмна* ствѣр Крњ, *ѣмна* Ко, Се, *омнѣви* В, *омнѣве* Брч, *ѣснѣмнї* Тр, *ѣснѣмнѣ* Бу, *ѣшрѣмница* У, То, *ѣшрѣмнице* Кру, *Плѣмнїк* (планина) ГД, Год, *Плѣмнїца* В, Со, Крњ, *ис-Плѣмнїце* Бу, *їрїїрѣмнѣсї* Ду, *їрѣшїїмно* Ли, *їукѣмнїк* Брч, *їукѣмнїка* Ов, *рѣмно* Со, *рѣмно* Бра, Ор, *рамнїцу* Се, *рамнїна* Ма, *рамнїну* Ор, *рамнїнѣм* Брч, *рамнѣше* Брч, *зарѣмнїш* Ду, *срѣмнїш* Бу, *рѣѣмно* Бо, *слѣмнї* Ко, *слѣмнѣга* ГД, *їра[в]ослѣмни* Па, *сїтанѣмнїк* Год, *сїтанѣмнїка* Со, *сїтанѣмнїшїво* Крњ, *їчѣмнї* Ма, *їчѣмнїзи* Се, *їчѣмнїја* Крњ, *учемнїш* Бо, *цркѣмнї* Тр, *цркѣмнѣ* Бра, *цркѣмнїја* Ли, *чинѣмнїк* Со, *чинѣмнїци* ГД; исп. и Обїшѣ-сам *Дїмно* и *Лїїмно* (Дувно и Лиєвно) и нїѣ-да-те нѣѣм Ли — *глѣмнѣ* Па, Год, *глѣмнѣ* Со, *зѣ-глѣмнѣ* Ли, *грїмнѣ* *їкљѣвѣ* В, Бо, Год, Се, *грїмнїца* (ниска) Со, *жрїмнѣ* Бра, *нѣ-жрїмнѣ* Па, *рамнѣш-се* Бр, *рамнѣла-се* Со, *їчѣмнїк* Бу, *їчѣмнїка* Брч, *їчѣмнїци* Ли;

у сандију: *здрѣм-ни* бї[ї]о Ов, *жїм-ни* бї[ї]о Ко, *їрѣшїм* нѣга В, *брїшѣм* нѣ[в]ѣц Со, нѣгѣм нѣс Ли¹⁾.

Према косим падежима начињено је и

јѣман Ор, *дарѣман* Па, *їрїїрѣман* Бр, *рѣман* Брч, *слѣман* Бр, *їчѣман* Ко, *цркѣман* Со, *жрїмнѣ* Па (у овим је облицима *в* много обичније).

Напомена. *їрейѣлѣмнѣн* (преполовљен) Тр, *їрейѣлѣмнѣнѣ* Др (поред *їрейѣлѣвнѣн* Па, Бо) претставља неке врсте народну етимологију.

Напомена. *б* остаје у оваквом положају неизмењено; свега једаред забележио сам у Па *їдїшрѣмно*. (Вероватно да јача артикулација спречава прелаз *б > м*).

б) У групи *мл*, *мљ* врши се обично прогресивна назална асимилација (*мл > мн*, а *мљ > мњ*):

мнѣд В, Год, *мнѣдѣме* Крњ, *мнѣдѣ* У, Бу, *мнѣдѣ* Ду, Кру, *мнѣдѣ* Бр, *мнѣдѣ* Со, Ма, *мнѣдија* В, *мнѣдизијема* ГД,

¹⁾ У оваквом се положају -м (-в) често губи, исп. тач. 197.

мндѣу То, *мндѣузи* Се, Брч, *мндѣ* Се, *мндѣума* Ов, *ндј-мнаѣу* Тр, *ндјмнаѣега* У, *ндјмнаѣ* Бра, *мнадѣи* В, Па, Бр, Ли, *мнадѣи* Ов, Бу, *мнадѣу* Ма, Др, *мнадѣи* Ду, ГД, *мндѣиѣ* В, Ко, *омндѣина* Ор, *омндѣину* Бо, *Мндѣено[в]о* Гумно Брч, *Мнѣшке* Ко, *звелѣкѣ ка мнѣшчкѣ* звдно (много и гласно говори) Па, *мнѣшчкѣме* Бу, *мнѣво* Бу, *мнѣва* Бр, Ли, *мнѣи* В, Ду, *у-мнѣи* Се, *мнѣина* Со, *мнѣеко* Кру, *мнѣека* Брч, Тр, *Крѣ, мнѣеку* То, *ондмнѣи* Брч;

Дамнѣи (< Дамлѣи исп. *Damianus*) Па, *зѣмнѣи* (< *замлѣи* = позајмити) Год, *зѣмнѣ* Бра, Ду, Ко, Бр, Ма, Ли, Год, *земнѣ* Па, Бо, Се, *зѣмнѣ* Ов, Кру, *зѣмнѣ* Ор, Со, Др, *зѣмнѣ* Ов, Крѣ, *земнѣк* В, *земнѣка* Бра, *земнѣци* Ко, Бу, *земнѣиши* Ма, *лѣмнѣк* (први пута заорак) Па, *слѣмнѣи* Ли, *слѣмнѣена* У, *мнѣари* (< *млѣари* = мрави) Ли, *мнѣарица* Год, *прѣмнѣена* Кру, *прѣмнѣену* Бу, *мнѣови* Ли, *мнѣера* В, *преко-мнѣерѣ* Со, *мнѣеру* Па, *ндмнѣери* Бу, *мнѣесец* Ко, Брч, Бу, Се, *мнѣесеца* Ду, *мнѣесеци* Ов, Ор, Год, *мнѣесеци* Крѣ, *мнѣесто* В, То, ГД, Се, *мнѣести* Ко, Год, Ли, *нд-мнѣесто* Ор, *с-мнѣести* Со, *мнѣестиѣ* Брч, Крѣ, *мнѣи* Па, То, *самнѣи[ј]о* Ма, *самнѣивѣно* Ду, *разумнѣи* Год, *смнѣи* Бу, *не-смнѣу* (смеху) Се, *смнѣели* Бу, *шамнѣи* В, Ду, Па, Бр, Со, Год, Крѣ, Др, *шамнѣина* Ли, *шамнѣином* Кру.

138. Испред муклог консонанта постаје *в* у знатној мери мукло, ређе прелази у *ф*. Иза муклог сугласника изговара се *в* отприлике као у књижевном језику; само изузетно забележио сам и у том положају прелаз у *ф*:

Жѣфко Ко, Бу, *Жѣфка* У, *жив-жѣфциѣи* Бр, *мѣскѣфла* Па, *ндѣфчи* (наѣве) В, *ндѣфци* Брч, *Офѣидѣиѣи* Ов, Ма, Год, *ѣфца* Со, *поѣофскѣи* Бу, ГД, *поѣофскѣа* Ду, *прѣстѣафку* В, *Рѣфчѣи* Кру, *Рѣгѣѣфци* Бр, *синѣфца* Па, *шрѣгѣфци* Бр, *удѣфца* Др, *какѣф-си* Се, *прѣф ка* прѣт Ли;
сѣѣј Па.

Напомена. О *хв* исп. тач. 88б.

139. Ако се звучни сугласник нађе на апсолутном крају речи, онда је његов мукли део нешто дужи него у просечном књижевном изговору. Ова се тенденција нарочито јасно примећује код констриктива (најјасније код *-в*). Прелаз у мукле сугласнике врши се међутим у оваквом положају само изу-

зетно — сразмерно највише примера забележио сам опет код -в, али су и ту много обичнији облици са полумуклим в (= -в):

дрбѝ Крњ, *лѝ* (хлеб) Бо, *сѝ* (сѝд) Год, *нѝкѝ* Бр, *низ-Осѝрдк* Па, *брѝшо[в]ѝк* Па (у *руковѝѝ* : *руковѝѝд* имамо паралелна образовања);

обрѝс В, Па, Со, Ли, *мрѝс* Крњ, Др, *бљѝш* (бежи) Ду, *нѝш* Бр, *ѝрѝлдс* Ор;

лѝф Па, *лоѝѝф* Бр, *нѝрѝф* Бр, *ѝѝрѝф* Бу, *рукѝф* Ли, *шѝф* Бо, *ѝѝрѝф* Крњ, *жѝф* Па, *здрѝф* Се, *нѝф* ГД, *ѝрѝф* Кру, *брѝшоф* Бо, *лозѝф* Ма, *ѝоѝѝф* Ду, *Нѝкѝф* Др, *његѝф* Ко, *кѝкѝф* Ор.

140. Забележио сам и неколико примера асимилације *с* ка *ш* на даљину:

шешѝѝца Па, *шешѝѝцу* Бр, Год, *шѝшѝѝѝѝ* В, *шѝжѝњ* Ли, *шѝжѝњ* Се, *шѝжѝња* Брч, Бу (*сежѝњ* нисам забележио), *шѝжѝњ* Со, *шѝжѝња* Ду, Ор, *шѝжѝњу* В, ГД (ређе *сѝжѝњ*), *шѝшѝѝ* отѝѝ (обично *лѝшѝѝ*) Бр, *жайѝажѝѝвѝ* В, *жайѝажѝѝвѝ* Бо, *жайѝажѝѝв* Па (обично *зѝѝажѝѝвѝ*), *шеш-ѝвѝѝѝѝ* Брч, *шеш-кућѝ* Па (можда према *шешнѝсѝ*, исп. тач. 162а, иначе је обично *шѝс[ѝ]*).

Напомена. О губитку консонаната услед асимилације исп. Губљење консонаната.

Прасловенско јотовање

141. Група *ск*, *зг* испред палаталног вокала или *ј* даје, природно, *шѝ*, *жѝ*; забележио сам само *можѝднѝ* Па и *кѝшчица* Бр, *кѝ[ш]чицу* Па (обично *кѝштица*).

Напомена. Према *костѝ* начињено је поред *кѝшѝѝѝѝца*, *кѝшѝѝѝѝца* (< *костькица*) и *кѝшѝѝѝѝца* В, Брч, Бр, Бо; исп. и *костѝѝѝ* поред *кошѝѝѝ*. О *сѝѝѝѝ* исп. тач. 171.

142. *сѝѝ*, *зѝѝ* > такође *шѝ*, *жѝ*. Како је међутим велики број примера за ово јотовање везан за облике у којима постоји жива свест о односу *ѝ* : *ћ*, односно *ѝ* : *ћ* (*враѝѝѝѝѝ* : *враћѝн* : *ѝвраћѝј* : *враћѝѝѝѝѝ* — *роѝѝѝѝѝ* : *роћѝн* : *ѝророћѝј* : *раћѝѝѝѝѝѝѝ*), враћѝна је у највећем броју случајева аналогјом група *шћ*, *жћ*, тако да су данас облици са *шѝ*, *жѝ* ређи. Иако

ово тзв. подновљено јотовање заправо не иде у фонетику, него у морфологију, односно у грађење речи, ипак, због веће прегледности, износим овде све категорије у којима се јавља:

а) у парт. през. не постоји двојство познато из књижевног језика (*овлашћен* : *кришћен*): код свих је глагола обичније *шћ*, *жћ*, а поред њега се (опет код свих глагола) може чути и *шѣ*, *жѣ*, али је ређе:

о[в]лѣшћен Бо, *о[в]лѣшћени* Со, *искорѣшћен* Год, *искорѣшћена* Ко, ГД, *искорѣшћене* Ор, *ождлошћен* То, *ождлошћена* Ов, Бу, *ождлошћени* Кру, *ождлошћене* Ма, *кр[ш]ћен* Бо, *кр[ш]ћена* В, *кр[ш]ћено* Бр, *кр[ш]ћенѡга* Ду, *кр[ш]ћени* Па, *кр[ш]ћене* Тр, *кр[ш]ћениема* У, *намљѣшћен* Брч, *намљѣшћени* Се, *оѣрѡшћено* Брч, *ѣушћен* Па, *ѣушћена* Др, *ѣушћени* Ор, *ѣушћене* Ду, *ѣушћенија* Брч, *ѣушћениема* Со, *наѣушћен* Ко, *наѣушћени* Год, *наѣушћене* Бра, *наѣушћено* Бу, *унѣшћен* Бр, *унѣшћено* В, *унѣшћени* Ли — *угњѣжћен* В, Ли, *угњѣжћени* Ду;

б) истоветни су односи код именица на *-је* саграђених од парт. през.:

доѣушћѣне Ор, *кр[ш]ћѣне* Ко, То, Се, *намљѣшћѣне* Па, Ма, *овлашћѣне* Бр, Ли, *оѣрошћѣне* В, Бу, *с-оѣрошћѣнем* Ов, Брч, *унишћѣне* ГД;

в) у итеративним су глаголима облици са *шѣ*, *жѣ* нешто чешћи, али ипак преовлађује *шћ*, *жћ*; код неких је глагола (на пр. *чѣшћѡ[в]ѣѣ*) *шћ* у искључивој употреби:

ѣушћѡѣ Бу, *ѣушћѡмо* Ко, *ѣушћѡ[ј]ју* То, *ѣушћѡ* Ов, *сѣѣушћѡ[ј]ју* Бр, *сѣѣушћѡѣ* Па, *оѣрѡшћѡѣ* Ду, *оѣрѡшћѡли* Ли, *искорѣшћѡѣѣ* Бо, *искорѣшћѡ[ј]јѣм* В, *искорѣшћѡ[ј]јѣ* Брч, *искорѣшћѡѣѣм* Др, *расѣушћѡѣѣ* Со, *унишћѡѣ* Ма, *чѣшћѡ[в]ѣѣ* Ор, *чѣшћѡѣ* Ли, *чѣшћѡ[в]ѣѣмо* Год, Се, *чѣшћѡ[в]ѣ* В, *чѣшћѡѣли* Брч;

поред: *ѣушћѡѣм* Бу, *не-ѣушћѡ* Бо, *ѣушћѡли* Крњ, *сѣѣушћѡли-се* Со, *сѣѣушћѡле* Год, *оѣрѡшћѡѣм* ГД, *оѣрѡшћѡѣ-се* Крњ, *не-оѣрѡшћѡјау* Па.

Напомена. *искорѣсѣјуѣ* Па (обично *искорѣшћѡ[ј]ѣ*) начињено је према *кѡрисѣ*;

г) именице на *-aj*:

йзвљешћај Бр (исп. и *йзвјешћајна* Се), *нџрашћај* Ду, *нџрашћаја* В, *йрџмџешћај* Па, Брч.

О групи лабијал + *j* у сва три јотовања исп. тач. 152—154.

Новије јотовање

У новијем јотовању постоје ова отступања од књижевног језика:

143. Иза *ш, ж, ч*, а по правилу и иза *р*, уопштени су облици без *j*:

мйшџга Ор, *мйшџ* Брч, *мйшџ* То, *мйшџм* Кру, *мйшџ* Ли;

џрџџе Бра, Ма, Бо, Др, *орџџе* Ко, *џрџџа* Бр, Бу, Се, *џрџџом* Год, *џџџй* В, *џџџа* Ов, Кру, ГД, *џџџџ* Крњ, *џџџџга* Па, Ор, *џџџџме* Со, *џџџџу* У, Тр, Бу, Ма, Др;

обљиче ГД, *обљича* Бр, *нарџиче* Се, *у-нарџиче* Со, *нарџича* Бо, *йџдрџиче* У, Год, *йџдрџича* Ли, *йџдрџичем* Ду, *врџйчџе* Ко, *врџйчџџга* Брч, *вџчй* Со, *вџчџга* В, *вџча* Па, *вџчу* Со, *гџшчџа* Тр, *гџшчџе* Ма, *зџчй* Бра, *зџчџа* Бр, *зџчу* То, *кџчй* сын Год, *лисџичџа* Ко, *мџчй* Ли, *мџчџга* Бра, *џвчй* Тр, Др, *џвчџа* Бо, *џвчџе* У, Ор, *џвчџџга* Ов, Се, *џвчџичем* Со, *шйчџџга* В, *шйчџџе* Ор, *џџчй* Бу, *џџџчџа* Крњ, *џџџчџе* Ма, *џџџчџџга*;

Прџмџџре В, Брч, Со, *Прџмџџра* Бу, Бо, *йрџмџџре* Па, *йџеранџйк* Па, Брч, *йџеранџйци* Ду, *йџеранџйке* Ли, *йџеранџйчкџй* ГД, *йџеранџйскџу* плџту Крњ — поред: *Прџмџџрџа* Год, *йрџмџџрџе* Ду, *йџерџанџйк* Со, Год, *йџерџанџйџка* Ор, *йџерџанџйци* Бо, *йџерџанџйчкџй* Па, *йџерџанџйчкџџга* У.

144. *сј, зј* даје умекшане гласове *с'* и *з'*¹⁾. О природи ових гласова није се код нас много писало, зато ћу се на њој мало задржати²⁾. При артикулацији *с'* и *з'* опире се врх

¹⁾ Односно *шћ* и *жћ* (исп. тач. 206).

²⁾ Исп. о њима код Вушовића (*Дијалектџй истџочне Херцџеговине* 16—17). И поред добрих напомена о њихову грађењу, његов је опис непотпун, а делимично и нетачан (исп. на пр. тврђење да се *с'*, *з'* гради на истом месту где и *ћ*, *ћ'*: главно место артикулације *с'* и *з'* налази се несумњиво више

језика о доње зубе (као при *с*, *з*), док се предњи и средњи језик у јачој мери диже ка тврдоме непцу. Задњи део језичног врха (blade) гради пролаз на граници средњих и задњих алвеола, дакле, више напред него при *ш* и *ж* — који се обично граде на задњим алвеолима или на почетку тврдога непца —, а више назад него при *с* и *з* који се граде на предњим и средњим алвеолима. Сам пролаз је ужи него при *ш* и *ж*, а шири него при *с* и *з* — услед чега је карактеристични шум мање оштар¹⁾. Ако још додамо да и усне заузимају положај који се може назвати средњим између положаја при *с*, *з* и положаја при *ш*, *ж*, биће нам јасно зашто оба поменута гласа заузимају такав прелазни положај и по акустичком утиску: довољно је познато како је више пута тешко утврдити да ли одређени звук претставља меко *с*, *з* или меко *ш*, *ж*.

145. Што се тиче јотовања, оно се редовно врши у коренима и суфиксима. Код *п р е ф и к с а* имамо две могућности: ако се префикс осећа као такав, тј. ако између њега и речи пада психолошка (семантичка) граница слога, јотовање се обично не врши; у противном случају оно се врши као и код суфикса. Ипак у том постоје прилична колебања. Још ређе биће, природно, јотовање код *п р е д л о г а* (не рачунам овде скамењене прилошке облике типа *сљшра*, у којима је предлог скоро редовно јотован, исп. ниже).

а) у корену и суфиксима:

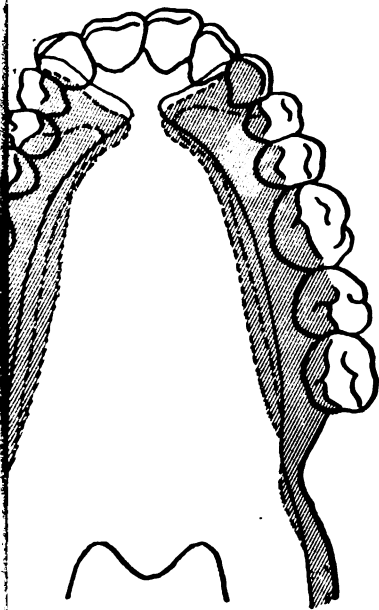
с̑̑[ш̑]-се (сјати) ГД, *с̑̑-се* Ор, Брч, *с̑̑[ј]у-се* Кру, *с̑̑ан* Ду, *с̑̑јна* Ов, *с̑̑јну* ГД, *с̑̑јно* Тр, *с̑̑јнога* То — *к̑̑д̑̑се* Бо, Год, *и̑̑р̑̑д̑̑с̑̑к* Ли, *и̑̑р̑̑д̑̑с̑̑ака* Ма, *и̑̑р̑̑д̑̑с̑̑аци* Ко, *и̑̑д̑̑с̑̑и* Па, Со, *и̑̑д̑̑с̑̑ега* В, *и̑̑д̑̑с̑̑а* Се, Ор, *и̑̑д̑̑с̑̑ој* Бр — исп. и *бос̑̑д̑̑к* Бу (поред *босид̑̑к* Па < *basilicum*, исп. тач. 456);

к̑̑д̑̑з̑̑и Бра, *к̑̑д̑̑з̑̑ега* Др, *к̑̑д̑̑за* Со (поред *к̑̑д̑̑ж̑̑ј̑и* Год).

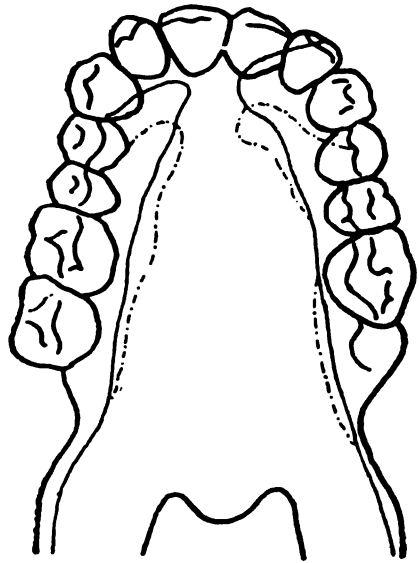
б) у префиксима:

назад). Још је слабије оно што о тим гласовима говори Стевановић (*Источноцрногорски дијалекти* 34); из његове се стилизације добија утисак да *с̑̑*, *з̑̑* уствари претставља ослабљено *ш̑̑*, *ж̑̑* (чију је артикулацију такође нетачно претставио).

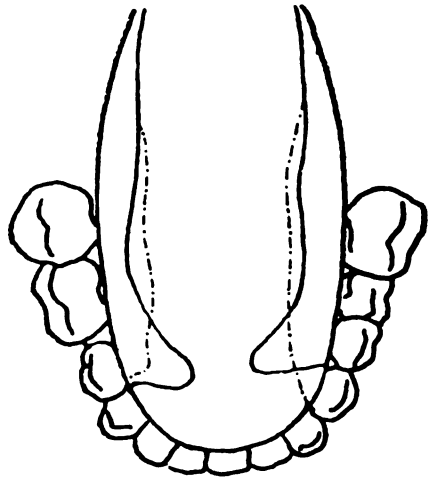
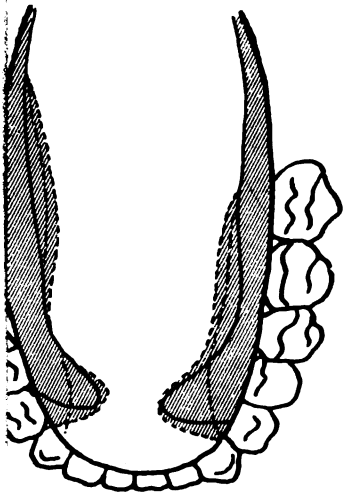
¹⁾ Исп. Б. Милетић, *Изговор српскохрватских гласова* 102, напомена 3.

C.P.

Б.Мн.

....)

сѣа (сјахао) Па, *сѣасмо* Бр, *узѣали* Па, *изѣдала-се* Ма, *разѣаснѣ* Ду.

(У свим су овим случајевими много обичнији нејотовани облици *сјѣ[х]ѣш*, *узјѣ[х]ѣш*, *изјѣдѣш* и сл.; исп. и *изјѣло[в]ила-се* Бра, *изјѣгнѣла* В, Со и сл. које сам забележио само у нејотованом облику).

Насупрот томе у *сѣдѣнѣш* Па, *сѣдѣнијо* Со, *сѣдѣнѣсмо* Др, *сѣдѣнѣ* Брч, *сѣдѣнѣмо* Крњ, *изѣсѣш* Ма, *изѣдѣне* Па, *изѣднѣчѣш* Ли, *изѣднѣчѣше* Се, *изѣднѣчѣсмо* Ко, *изѣднѣчѣли* Год и сл. нејотовани облици су у правом народном говору уопште непознати.

в) у предлозима:

с-еднѣем чѣјком ГД, *с-ѣднѣкием* Ли, *с-ѣсѣни* Бр, *с-ѣсѣши-[в]ом* Ор (иначе сам редовно бележио *с + j-*, исп. тач. 135в).

Али: *сѣуѣра* В, Ко, Па, Ду, Брч, Бр, Ор, Со, Бо, Год, ГД, Ли, Се, Крњ, *ѣрѣкосѣуѣра* Тр, У, *сѣуѣрадѣн* Брч, Год, Бу, *сѣуѣрѣдѣн* Па, *ѣзуѣра* В, Ко, Ма, *ѣзѣдна* (од једаред) В, Ду, Ор, *ѣзѣда[м]ѣуѣш* Па, Бр (поред *ѣзѣднѣм* Со, *ѣзуѣра* Брч — *ѣжѣуѣра* Па, *ѣјуѣра* „изјутра“ Па).

Најновије јотовање

Испред *j* < краткога *ѣ*-а јотују се по правилу сви консонанти сем *r*:

146. *ѣѣ*, *бѣ*, *мѣ*, *вѣ* > *ѣље*, *бље*, *мље* (обично > *мње*, исп. тач. 137б), *вље*.

ѣѣ > *ѣље*: *ѣрѣкѣѣљѣш* То, *ѣљѣ[в]ѣш* Др, *ѣљѣ[в]ѣм* Ов, *ѣљѣ[в]ѣ* Со, *ѣљѣ[в]ѣли* Брч, *ѣљѣсма* Бо, Ли, *ѣљѣсму* В, *ѣљѣсме* Бра, Се, *ѣљѣга* Ко, *ѣљѣгѣ[в]ѣ* Бо, *ѣљѣгѣ[в]ѣога* Год, *ѣљѣна* Бр, *ѣљѣшки* Ду, Крњ, *ѣљѣшкѣ* Па, *ѣљѣшѣк* ГД, *Пљѣшѣвѣц* Брч, *досѣљѣш* Бу, *усѣљѣш* Ор, *ѣрѣљѣш* Ма;

бѣ > *бље*: *бљѣжѣш* ГД, *бљѣжѣ* Ор, *бљѣжѣк* Па, *бљѣжѣсмо* Бу, *бљѣжѣли* Др, *бљѣжѣне* Тр, *бљѣж* Ду, *ѣобљѣнѣ* Брч, *ѣобљѣгѣ* В, *ѣрѣбљѣжѣ* Со, *разбљѣгли* То, *бљѣлѣжѣ* Бр, *забљѣлѣжѣше* Се, *бљѣлега* Ко, Бо, *бљѣк* Кру, Бр, *бљѣсмо* Бу, *бљѣсше* Ма, *бљѣше* Ов, Ду, Ли, *бљѣу* В, *ѣбље* Кр, *ѣбљѣ* Брч, *ѣбљѣд* У, *ѣбљѣну-се* „осмехну“ Год, *ѣбљѣсѣш* Бра, *ѣбљѣсѣше-га* Год, *ѣбљѣси[ј]ѣ* Со, *ѣобљѣднѣк* Ду, *србљѣш* Год;

мѣ > *мље*, *мње*: *мљеѣр* Ду, *мљѣове* Па, *мљѣра* То, Се, *мљѣсец* Брч, Год, *мљѣсеца* Ли, Бо, *мљѣсто* Со, *мљѣста* Др, *мљѣстѣ* ГД, *осмљѣн*[ш]-се Бр, *ѡсмљѣ*[х]ну-се Бо, Год, *смљѣли* Ко, *смљѣу* Бр -- *зѣмљена* Брч, *зѣмљеник* В, *гѣмљѣли* Бо, *мњѣови* Ов, Ма, Ли, *мњѣшйна* Ду, *мњѣра* Па, *мњѣрѣ* Год, *мњѣрим* Со, *измњѣри*[ј]о Се, *нѣмњера* Ор, *ѡмњери* Ко, *ѣримњѣр* Бр, *ѣримњена* Бу, *мњѣсец* У, ГД, *мњѣсеца* То, *мњѣсецѣ* Бра, Др, *мњѣсеци* Крњ, *мњѣсто* Ду, ГД, Се, *мњѣста* Бо, Ли, *с-мњѣста* Ко, *мњѣстѣ* Крњ, *мњѣшћани* Бр, *нѣмњѣсто* В, *сѣмњѣш* Кру, *смњѣла* Со, *смњѣли* Ду, *смњѣна* Бу, *умњѣш* Бр, *не-умњѣсмо* Кру;

вѣ > *вље*: *вљѣ* Бр, *вљѣ* В, *зављѣш* Ор, *зављѣ* То, *из-вљѣ* В, *вљѣње* В, *вљѣја* Со, *вљенчѣш* Год, *вљенчѣли* Брч, *вљенчѣње* Ду, [в]љенчѣнѣ Ор, [в]љѣра Ко, Ма, Се, [в]љѣрѣ-ми Па, Ов, Бр, Др, *нједнѣ* [в]љѣра Бо, *зѣвљѣра* Бра, [в]љѣро[в]ѣш У, [в]љѣру[ј]ѣм Ли, Бо, [в]љѣру[ј]ѣш Ма, [в]љѣру[ј]ѣ Ов, [в]љѣру[ј]ѣ Па, Се, *увљѣрен* Кру, *вљѣшѣр* Тр, ГД, *вљѣшѣра* Бу, *вљѣшромѣш* (место где ветар „мете“) Бу, *зѣвљѣшрина* В, *вљѣчѣш* Тр, *вљѣчѣша* Крњ, *вљѣшала* Бо, *с-вљѣшѣлѣ* Ли, [в]љѣшѣш Бр, *двљѣста* Брч, Год, *жѣвљѣла* ГД, *жѣвљѣли* Ко, *жѣвљѣле* Бо, *зѣвљѣса* Бу, *звљѣрови* То, *нѣ[в]љѣста* В, Па, Ду, Бр, Ор, Со, *нѣвљѣшту* Ли, *сѣвљѣш* Брч, *сѣвљѣша* Бо, *сѣвљѣсти* В, *цвљѣшѣви* Ор.

147. *сѣ*, *зѣ* > *се*, *зе*.

сѣ > *се*: *бѣседа* Ма, *бѣседе* Ду, *гѣсеница* Ли, *гѣсеницѣ* Ов, *косерѣш* Тр, *косерѣше* Брч, *сѣвер* В, *сѣвера* Со, *сѣ[ј]ѣш* Др, *сѣ[ј]ѣно* ГД, *сѣ* Ко, *усѣ* Кру, *усѣ[ј]ѣно* Бу, *усѣв* Бо, *усѣви* Тр, *сѣ[д]нѣш* ГД, *сѣме* То, *сѣмена* Год, *сѣн* (клад) У, *сѣпка* В, *сѣсѣ* Крњ, *сѣћѣш* Бра, *сѣдим* Ли, *сѣдѣ* Ов, *сѣдимѣ* Бу, *сѣди* Бр, Др, *сѣ-дѣ[ј]о* Ор, *сѣћѣли* Со, *сѣћѣла* Год, *сѣћѣк* Крњ, *сѣћѣсмо* Брч, *сѣли-смо* То, *сѣше* (седите) Брч, *сѣдѣши* Ду, *сѣднѣк* (сѣло) Ли, *сѣдница* Кру, *ѣримсѣднѣк* В, Бо, Ли, *ѣрѣсѣднѣк* Па, Ду, Брч, Бр, Год, *ѣрѣсѣднѣка* Се, *сусѣд* Па, *усѣћѣлица* Год, *сѣшѣ[ш]-се* Ма, *осѣшѣш* Бра, *сѣћѣм-се* Бо, *осѣћѣш* В, *сѣћ* У, *да-сѣчѣм* Со, *сѣкѣ* Ко, *сѣкли* То, *сѣкѣра* Ма, Се, *ѡбѣсѣћ* (кресати дрвѣће) Кру, *осѣћ* Бра, *ѣосѣћ* Ор, *ѣосѣчѣм* Бу, *ѣосѣкок* В, *ѣѡсѣче* Бр, *ѣосѣци-га* Ко, *ѣосѣкѣ* Ду, *ѣосѣкли* ГД, *ѣрѣсѣћ* У, *ѣрѣсѣче* Ов, *ѣрѣсѣкѣ* Па, *ѣрѣсѣчѣм* Се, *ѣрѣсѣкни* Др, *ѣрѣсѣк* Ду, Брч, Бр, Бо, Год,

Ли, *ѡрѣсѣк* Па, *ѡрѣсѣк* Па, Се, *Прѣсека* В, Па, Ду, Брч, Бр, Бо, Год, ГД, Ли, *у-Прѣсеку* ГД, *расѣкосмо* Крњ; исп. и *сѣдѣк* Ор, *сѣдѣка* Па, Се, *сѣдѣци* Год, *сѣдѣчию* У, *ѡсѣдѣчи́ла* Бо, *сѣсак* Бр, у којима је јотовање извршено после губљења в (исп. тач. 100).

зѣ > *зе*: *изѣсѡ* В, Ор, *изѣдок* То, Брч, *ѡзѣде* Крњ, *изѣдосмо* Па, *изѣла* Ли, *изѣли* Бо.

148. *шѣ*, *ѡѣ* > *хе*, *хе*.

шѣ > *хе*: *разбукхѣло* Бо, *врхѣли* Год, *жухѣле* Ли, *лехѣи* Ду, Крњ, *лехѣле* Со, *осирохѣла* В, *хѣраш* Ор, Ко, *хѣрам* Бр, Ли, *хѣра* Бра, *хѣрали* Бу, *ишхѣрали* Брч, *охѣра*[j] Па, Год, *ѡохѣрали* Ма, *ѡдхера* Ов, *ѡдхера* Тр, *ѡрехѣраш* Се, *ѡрехѣрасмо* ГД, *ѡрихѣрали* То, *ѡрохѣраше* Др, *ухѣрали* Кру, *хескошѡ* У, *хѣскошѡ* Бр, *хѣшѡш* В, *хѣшѡли* Па, *ушѡхѣше* Ду, *ушѡхѣсмо* Бо, *Хѣѡан* (Стѣпан) Брч, *Хѣѡана* Ду;

ѡѣ > *хе*: *блицхѣи* Ов, *вихѣш* Год, *вихѣли* Бо, *вихѣле* Се, *вихѣло* В, *врѣхѣло* Со, *догрхѣли* Брч, *хѣ* Ду, Бу, *хѣшѡ* Ко, *ѡнхе* Тр, *ѡнхѣн* Ма, *ѡнхѣна* Др, *хѣ*[в]ѣр Па, Ор, *хѣ*[в]ѣра То, *хѣвѡјка* Ли, Др, *хѣвѡјкѣ* У, *хѣвѡјку* Се, *хѣвѡјци* Кру, *хѣвѡјке* ГД, *хѣѡ* Бра, Бо, *хѣѡа* Ду, Бу, Др, *хѣѡу* Крњ, *хѣѡо* В, *ѡрѡхѣд* Бр, *хѣло* Ли, *хѣла* Па, *хѣлѡ* Бо, *нехѣља* Ов, Кру, *нехѣљѡ* Ов, *нехѣљу* Ко, Ма, *нехѣљѡ* ГД, *ѡнехѣлнѡк* В, *нахѣнѣ* Ду, *нахѣни* Брч, *охѣнѡш* Ор, *охѣло* Па, *ухѣнѡш* Бр, *ухѣсѡ* Со, *хѣшѣлина* Ко, *хѣшѣшѡа* Тр, *хѣшѣшѡу* ГД, *хѣшѣце* То, *хѣшѡнѡ* (носећа) Бр, *хѣшѡхѣм* Брч, *хѣца* У, Кру, *хѣце* Бу, Год, *хѣцу* Ма, *хѣѡм* Ли, *хѣчко* Па, *хѣшѣлина* Ли, *хѣшѣлину* Бу, *захеѡа* Ду, *захѣ*[в]ѡица Па, *захѣли* Бу, *кухѣља* Год, *сѡшѣхѣле-се* Др, *шѡшѣхѣли* Се; исп. и *мехѣѡ* (< медвѣѡд).

149. *ѡѣ* > *хе*:

хевѡица Па, *хѣѡило* Бо, *хѣѡила* Се, *ѡѡ-хѣлокѡи* В, *хѣлокѡи* Ду, *хѣлокѡици* Ор, *хѣѡкаш* Ко, *хѣѡанѡика* Бр, *хѣѡанѡику* Ли, *ишхѣѡка* Ов, *ѡрохѣѡак* (проѡеп) Брч, *хѣѡр* ГД; исп. и *хѣшѡш* (цветати) Крњ, *хѣшѡле* Со, Год, *ра*[ш]хѣшѡ Крњ, *Хѣшѡ* Бу, *Хѣшѡна* Ма.

150. *рѣ* > *ре*:

горѣло Па, *горѣла* Брч, *изгорѣш* Бр, *изгорѣсмо* В, *изгорѣше* Год, *изгорѣло* Ор, *изгорѣли* Ду, *сѡгорѣло* Со, *грѣѡвѡ* Се, *грѣѡшѡ* Ли, *грѣѡшѡа* Ду, *грѣѡшѣ* Ко, Бу, *грѣѡшѣ* ГД, *грѣшѡан*

Кру, грѣшни То, грѣшку Крњ, грѣшник Ов, грѣшници Бо, грѣшница Бра, ѿдгрешка Ма, ѿдгрешке В, ѿдгрешкѣ Ду, коренић Др, љворѣчки Тр, окорѣли Бр, рѣђѣ Па, Год, Ли, решлвдѣ Со, решѣње В, Бра (поред рѣшѣње), речѣи Бу, речѣиша ГД, речѣца (деминутив од рѣка) Брч, сѣдрешина В, Па, Со, Др, сѣарешйна Крњ, сѣдрешину Брч, Бу, Бо, сѣдрешине Год, сѣдрешинѣ Ко, Ли, сѣрелѣца У, сѣрелѣцѣм Со итд. (исп. и тач 30).

151. У случајевима под 146 су примери са неизвршеним јотовањем (*ѿје*, *бје* и сл.) додуше такође врло обични, али ми се ипак чине ређи. У осталим су случајевима врло ретки: забележио сам само *ѿјелѣсина* (поред *ѿелѣсина*) „корпулентан, лен човек“ Па, Год (*ѿелѣсина* је ређе) и *дјелѣ* (поред *ѿелѣ*) В¹).

Напомена 1. У два примера забележио сам прогресивно јотовање:

вѣска (војска) Па, Год, *вѣскѣ* В, Ду, *вѣску* Крњ, *вѣскѣм* Бо, *вѣске* Бу, *вѣскѣ* Ор — *не-бѣ-се* (не бој се) Крњ²).

Напомена 2. *ѿокуѣсѣво* В, Па, Ду, Ли могло је постати од *ѿокуѣсѣво* (исп. тач. 160) или дисимилацијом од *ѿокуѣсѣво*.

Лабијал + ј

152. Односи у групама лабијал + ј заслужују да им се посвети неколико речи. Чули смо да при најновијем јотовању поред *ѿљѣсма*, *бљѣждѣ*, *мљѣра* (*мњѣра*), *вљѣра* и сл. постоје и облици *ѿјѣсма*, *бјѣждѣ*, *мјѣра*, *вјѣра* итд., иако су ређи. Ова напоредност *љ* и *ј* иза лабијала утицала је да се и у облицима са старијим и прасловенским јотовањем поред *љ* (*њ*) јавља и *ј*³):

153. а) Прасловенско јотовање:

зѣмја Ма, *нѣ-земју* Ов, *кѣѿју* То, *глѿѿѣга* Бу, *грѿбјѿ* Год, *дѣбјѿ* Крњ, *Лѿмјѣне* Год, *Лѿмјани* Ли, *Пѿвјѣни* Крњ, *дозѿвјѣм* Тр, *кѣѿјѣ* Ко, *изгѿбјѣн* У, *изгѿбјѣна* Кру, *кѿѿјѣно* Бо,

¹) Ово, разуме се, важи за типичан изговор. Иначе се, нарочито код млађега света, врло често чују и примери са неизвршеним јотовањем.

²) *ѿђѣм*, *нѣцђѣм* итд. је међутим непознато.

³) Исп. Белић, *Јужнословенски филолог* XIV, 169.

күйјени Брч, улдвјено ГД, слдвјени В, гүбјасмо Со, жүйвјаше В, жүйвјасмо Др, лдмјак Ду, күйјаше Па.

Напомена. сүймдш (сумњати) постало је метатезом од сүмдш, а ово од сүмдш, односно сүмдш (исп. тач. 156а)

б) Новије јотовање:

здравје В, Ли, күйје Па, грдбје Бр, з-грдба Ко, рдбје Со, шндүйе Па, дүйвјега Ор, здбју Бра, крвју Се; исп. и сдбју (сабљу) Па.

Сразмерно мали број примера са неизвршеним јотовањем чини вероватним да су унети са стране.

154. На другој страни може ово колебање имати за последицу, да се иза лабијала јавља љ и тамо где бисмо очекивали ј:

обљавш Па, обљавш[ј]о-[ј]е Бр, обљагнш-се двца Со (исп. и збљагна „бременита овца“ В, Бра), обљаснш[ј]о Год, обљужило Ма.

У свим је овим речима ј много обичније. У шдш (тањир) Ов, Брч, Год, ис-шдша Па, шдши Бр (< итал. piatto) и шдца В, Ду, Со, на-шдцу Брч, Бо, Се (< итал. piazza) је љ обичније.

Напомена. ошднш Се, шланчш Па, шланчнш Бр начињено је према шдн.

Необично је вољдсшво Бр (обично војдсшво или војдсшво, исп. тач. 160).

Дисимилација

155. Испред њ прелази ш у ш¹⁾:

вошндк Ор, у-вошндк Ду — гдшндк Брч, Год — күйшнд Па, күйшнд Се, күйшнџа В, Бо, күйшндк (добар домаћин) Ко, күйшнцица Бр, Ли — ношнд ГД, ндшнд Ма, ндшнциема Др,

¹⁾ Појав познат и из осталих наших говора и других словенских језика, исп. Белић, *Дијалекти* 231 и О. Брокъ, *Русское шма-дня, польское ста-дня*. (Характера проф. Коршу, Москва 1896). Треба међутим истаћи да у овим случајевима ш има дорсалну артикулацију тако да би било оправданије говорити о асимилацији (исп. слично констатовање за чешко -th- код Holger-a Pedersen-a, *Den böhmiske Udtale*. Nordisk Tidsskrift for Filologie. 3die R. XI, 116 и Брока о. с. и *Slavische Phonetik* 213).

ндѣньо (ноћу) Со, Бо, *ноѣньик* (човек који иде ноћу) У, То — *идмоѣньик* Год, *идмоѣньик* В, *идмоѣньик* Бо, *идмоѣльивѣ* кѣза Ли — *срѣѣньи* Ду, *срѣѣньѣ* Тр, *срѣѣньѣга* ГД, *срѣѣньѣ* Брч, *срѣѣньѣја* Бо, *несрѣѣньи* Крњ, *несрѣѣньѣме* Ов, *несрѣѣньѣја* Бр.

(Поред ових могу се чути и облици *вѣћњак* „пита од воћа“ Ли, *воћњак* „воћњак“ В, *кућњѣ* Па¹) итд.).

156. Иако смо видели (исп. тач. 1376) да се назалност често преноси на суседне консонанте, ипак се, истина ређе, могу чути и обрнути примери, тј. са дисимилацијом назалности (*мн, мњ > мл, мљ* или *вн, вњ*).

а) *мн, мњ > мл, мљ*:

млѣго Кру, Па, Брч, Крњ, *млѣгѣ* Бу, *млѣгѣ* У, *млѣга* Ду, *млѣгија* Ма, *млѣгѣма* Бр, *ѣрѣмлого* Со, *млозіна* Ли, *млозѣнѣм* ГД — *млѣм* У, Ма;

ја *мљѣк* Год — *сѣмља* В, *сѣмље* Ко, *сѣмљѣм* Се;

б) *мн, мњ > вн, вњ*:

гивнѣзија Па, *у-гивнѣзију* В — *гѣвно* Брч, *гѣвна* Бр, *гѣвну* Год, *нѣ-гѣвно* В — *ѣѣвно* Па, *ѣѣвна* Ма, *ѣѣвне* Кру, *ѣѣвнѣила* Тр, *ѣѣвнѣѣли* Со, *ѣѣвнѣица* Ду, *ис-ѣѣвнѣицѣ* Крњ, *у-ѣѣвнѣицу* Ко, Бу, Бо — *ѣѣѣовнѣ* (поред *ѣѣѣомнѣ* = питома) Ду (а затим аналогijом и *ѣѣѣовѣн* Па) — *Црвнѣица* Па, *у-Црвнѣицу* Бо;

зѣвнѣли Ор (< *зѣмнѣли* < *зѣмљѣли* „позајмили“) — *зѣвнѣ* (земље) У, *зѣвнѣк* В, *зѣвнѣци* Ко, Ор, *зѣвнѣиѣѣа* Бу — *Дѣвнѣна* (Дамјана) Па — *лѣвнѣк* (ломљах) Бр, *слѣвнѣна* То.

Напомена. *ѣѣѣјѣн* (тамјан) В је постало контаминацијом од *ѣѣѣвнѣн* и *ѣѣѣмјѣн*, а *слѣвнѣн* Бр контаминацијом *слѣвнѣн* и *слѣмнѣн*.

Под којим се условима врши дисимилација у *мл, мњ*, а под којим у *вн, вњ*, тешко је рећи. Јасно је само толико, да се прелаз у *вн, вњ* не врши у почетку речи (у неким је нашим говорима то сасвим обично) и да оба појава нису нарочито карактеристична за црмнички говор.

О прелазу *бн, бњ > вн, вњ*, исп. тач. 1756.

157. У извесном броју речи врши се дисимилација

²⁾ односно *кућни*, исп. Придеве.

консонантских група *шл, шљ, дл* > *кл, кљ, гл* и *шњ, дњ* > *књ, гњ*:

а) *шл, шљ, дл* > *кл, кљ, гл*:

мѣкла Год, *мѣклу* Ор, То, *мѣкле* Па, *мѣклѣм* Со — *свѣклѣ* Бу, Бо, *свѣклу* У, Ду, *свѣкли* В, *свѣкле* Крњ, *свѣклием* Ли, *свѣклѣ* (мете) ГД, а затим и *свѣкѣл*-му образ Ко, Ма;

ѣкѣла Др, *ѣкѣлу* Бра, *сѣкѣла*-се Па, *зѣкѣла*-му тѣ (привежи) Бр, *оѣкѣла* (= угојио се, исп. претио) Ли;

гѣѣшо В, Се, *гѣѣша* Год.

б) *шњ, дњ* > *књ, гњ*:

срѣкѣла Ко, *срѣкѣѣ* Ор, *срѣкѣлу* ГД, *срѣкѣлуј* Крњ, *срѣкѣнѣга* Со, *срѣкѣнѣме* Ма, *срѣкѣниема* Се, *срѣкѣнѣја* Год, *несрѣкѣнѣ* Кру, *несрѣкѣла* Ов, *несрѣкѣѣ* Др, *несрѣкѣлу* Бр, *несрѣкѣнѣја* Тр, а затим и *срѣкѣлу* В, Па, Бр, Брч, Бо, Ли (поред *реѣгер срѣћан, срећан*).

Глагол *заднѣш* „ставити дно на буре“ (исп. заднивати) гласи обично: *загнѣш* Ор, *загнѣвѣм* Брч, *загнѣвѣно* Бра и сл. (реѣје *заднѣш* Па, *зднѣвѣно* Ли).

158. *-чн-* прелази каткад у *-шн-*, а *-циш-* у *-сѣш-*:

мѣшнѣк (сандук у који пада брашно) Па, *мѣшнѣк* (idem) Год, *мѣшница* (кобасица или дебље црево испуњено брашном) Ду, *ожѣшнѣк* (суд у који се стављају кашике) Брч, *ложѣшнѣ* стѣлац (троножац са наслоном) Ма, *ченѣшнѣ* Ор, *ченѣшнѣ* Ли, *ченѣшнѣга* В, Со, Се;

дѣша (ном. *оцѣш*) Ко, Бу, *дѣшом* В, *дѣшѣ* вино Со, Др, *уосѣшло*-сѣ Па.

У свим се овим речима поред *ш* (*с*) може чути и *ч* (*ц*).

159. Наставак *-цишво* (< *-шѣшво, -дѣшво*) гласи редовно *-сѣшво*:

богдѣшво Ли, *богдѣшва* Бо, *брѣдѣшво* Ко, Брч, Ор, Се, *брѣдѣшва* Со, Ма, *брѣдѣшву* Бр, *брѣдѣшвѣ* Па, Бу, *госѣдѣшво* Ду, *кмѣдѣшва* Год, *осѣдѣшво* Па, Др, *срѣдѣшо* Кру, *срѣдѣшво* В, *усрѣдѣшо* Ов итд.

160. Прелаз *ћ* > *ј* услед редуције забележио сам у:

нѣјца В, Ду, Па, Брч, Со, Ли, Бо, *војвѣјсѣшво* В, *појкѣјсѣшво* В, Ду, Бр — *ѣдѣше* (поћите) Па, Год.

161. Појединачне дисимилације на даљину имамо у:
ле[н]џрѧ[ш]-се Па, Бу, *леџрѧ*-се Брч, *ленџрѧли*-смо-се Со
 (< млет. *retrār*) — *лезѣрва* (резерва) В, *лезѣрвѣ* Се, *лезѣрву*
 Ли — *лѹмер* В, *лумѣр* Бу, *лѹмера* Па (< итал. *pùmero*).

Појединачне тенденције у консонантизму

162. У неким селима показује *с*, *з* склоност да испред *н* и *ли* *ле*, *ла* пређе у *ш*, *ж*. Међутим тај појав није карактеристичан за црмнички говор, него је, као што се види из његова географског простирања, унет са стране. Употреба *ш*, *ж* је наиме све чешћа уколико се иде више на запад, ка Ријечкој Нахији, док је у осталим крајевима Црмнице ретка. Напомињем да сам колебање у употреби *с*, *з* и *ш*, *ж* забележио и код типичних претставника црмничког говора:

а) *сн* > *шн*:

бѣшнѧ Па, *бѣшнѧ[j]ѧ* Брч, *бѣшнѧ* У, *бѣшнѧѣ* Ли, *вршнѧк* (вршњак) Ду, *вршнѧком* Бра, *сваковршнѧ* Ко, *дѣшно* Со, *дѣшнѣ* Ор, *јѣшно* То, *кѣшно* Па, *кѣшнѣм* Бр, *крѣшнѧ* Ов, *крѣшнѧ* Па, *крѣшнѧ[j]ѧ* Тр, *крѣшнѧ* ѧме Ду, Брч, *раскрѣшнѧца* Ов, *мѣшно* Па, *нѣшнѧци* В, *ѣшнѧ* Па, *ѣшнѧѣ* В, *ѣшнѧѣ* Па, *расѣшнѧѣ* У, *расѣшнѧца* Бр, *сврѣшнѧло-му-[j]ѣ* (пало на памет, исп. *сврѣсло*) В, *шнѧ* Кру, Ли, *шнѧга* У, *шнѧгѣ* Ду, *шнѧжнѧ* Па, *шнѧѧ* Бр, *шнѧшло* Ов, *шнѧ[в]ѧ* Кру, Брч, *шнѧ[в]ѣ* Ду, *шнѧ[j]ѣ* Па, *шнѧ[в]ѣ* Бра, Бр, *шнѧ[j]ѣ* Па, *шнѧху* Па, *шнѧ[в]ѣ* У, Бр, *шнѧ[j]ѣ* То, *шнѧга* Брч, *ѣшнѧѣ* В, Бр, *шнѧѣ* (снети) Брч, Со, *шнѧѣ* Ду, *шнѧѣѣ* Брч, *шнѧѣѣ* Ду, Ли, *шнѧ[в]ѣ* У, *шнѧ[в]ѣѣ* В, У, *шнѧ[в]ѣѣ* Ду, *шнѧѣѣ* Тр, *ошнѧ[в]ѣѣ* Па, *шнѧѣ* Бра, Год, *шнѧѣ[в]ѣ* В, *ѣшнѧѣ* Брч, *ѣшнѧѣѣ* Ду, Ли, *шнѧѣѣ* Ду, *ѣшнѧѣ* В, То, *шнѧѣѣ* Бр, *шнѧѣѣѣ* Ов, *шнѧѣѣѣ* [j]ѣ-се Па, *ѣшнѧѣ* Па, *ѣшнѧга* Кру;

шнѧѣѣ-се Па, *шнѧѣѣѣ*-су Со, *шнѧѣѣѣ* В;

ш-нѧѣ Ко, Брч, Ор, Бо, *ш-нѧѣѣѣ* Ду, Ли, *ш-нѧѣѣ* Па, *ш-нѧѣѣ* То.

б) *зн* > *жн*:

безобрѣжнѧ Ду, *грѣжнѧѣ* Брч, *грожнѧѣ* Бра, *грожнѧѣѣ* Бр, *жѣљѣжнѧѣѣ* Год, *жѣљѣжнѧѣѣ* Ко, *жнѧѣѣ* То, Ли, *жнѧѣѣ* Кру, Ко, Крњ, *нѣ-жнѧѣѣ* Брч, Бу, *жнѧѣѣ* Тр, *жнѧѣѣ*-ли

У, жнâ Ду, Па, нѣ-жнâ Па, жнâмо У, нѣ-жнâмо Ор, жнâ-ше-ли Год, жнâ/[j]у Со, жнâ/[j]ући В, жнâдок Брч, жнâду Па, жнâла Бра, жнâли У, жнâвдѣш Бр, жнâвâ Ов, жнâвâле Па, дѣжнâ В, дѣжнâли То, ѡжнâш Ов, ѡжнâѣм Ли, ѡжнâ-[j]ѣ Брч, ѡжнâдок Бо, ѡжнâла Ор, ѡжнâш Па, ѡжнâвâк Па, ѡрижнâј В, ѡрижнâницу Брч, разѣжнâш Кру, сѣжнâѣше В, жнâван (паметан) Па, жнамѣње В, жнâње Ду, жнâшчан У, омржнуш Па, ишчѣжнѣ Бр, мâжно Ду, ѡджно Се, ѡжнâш Ду, ѡвожнâли-се Па, ѡрâжни Ко, ѡрâжно Ов, ѡрâжни/[j]а Брч, ѡрâжнâк Ду, исѡрâжнâш Бр;

ѡжнâш Па, ижнâнада Брч, ѡжнâцѣк Ор, ѡжнâцѣли Ко, ижнâсѣмо В, рâжнâцѣле Ли, рâжнâсѡ/[j]о Бр;

беж-нâс В, беж-нâкога Бр, беж-ногѣ Ду, иж-нâс Ко, Кру, ѡж-носа Па.

в) сл > шл:

гъшли Брч, гъшле Ор, јдшли Ду, мâшлина Па, мâшлину В, мâшлâш У, мâшлâм Ор, То, мâшлâш Бра, мâшлâ Крњ, мâшлâмо Ко, мâшлâше Ов, мâшлâ/[j]о Брч, мâшлâли Бр, ѡдшлцѣ Ду, ѡдшлцѣд В, зайошлâ/[j]о Тр, ѡрâшлица Па, шлцѣш Брч, шлцѣша Бр, шлцѣшо Ли, шлцѣшима Бу, шлцѣшѡц Ма, ошлцѣшш Ко, шлâ/[в]а Па, шлâ/[в]у Кру, шлâ/[в]е У, Пâ, шлâка Год, шлâке Ду, шлâчан Ор, шлâчно То, шлâна В;

шлâш Кру, шлâшѣш Ду, шлâшш Брч, шливенѣце (сачма) Со, шлцѣвдѣш Бо, шлцѣ/[в]â Па, Бр, шлâсшш/[j]о В;

ш-лцѣшш/[j]ем Ду, ш-лâда Ко, ш-лâдѣнѣ Бо, ш-ли-вâдѣ У, Бр.

г) зл > жл:

жлѣ Ду, у-жлѣ (у зао час) Бр, у-жлâ-час Ко, Бра, на-жлâ-пут Ли, жлâш У, Брч, жлâца В, жлâко/[в]ац Па, Бр, ѡжлцѣд Ду, ѡжлâдѣли Ор, ѡжлцѣдш/[j]о Па, ѡжлцѣдшла В, ѡжлцѣдшле Ли, ѡжлâдѣш/[j]о-се Брч, лѡжле Со, кожлâшш Ов, кожлâше Тр;

ижлâшш В, ижлâмâ Па, ѡжлâшш-се Ду, ижлâшш/[j]о Ли, ижлâшш/[в]âла Па, ижлâшшчѣше-та Бр, рâжлâшш-се-се Ко, рâжлâка У, рâжлâшшшш То;

бѣж-лцѣка Па.

163. Природно да су настала различна изједначења те имамо и:

бѹѣшан В, Со, *крѹшан* Па, То, *ѡрѹѣшан* Брч, Бо, *шнѹ-жѹн* У, Ор, *жлѹ* В, Ду (али по правилу *злѹ*; свега једаред, у Бр, забележио сам *жлѹ* стање). — Сви су ови облици настали према косим падежима (*бѹѣшна*, *крѹшна*, *жлѹ* и сл.).

У другим случајевима дошло је *ж* аналогijом према каквом сродном облику:

кѹжлѹд Бр (према *кѹжле*, *кожлѹћ* и сл.), *беж-ѡћ[е]* ѡкога Па (према *беж-нѣга* и сл.).

Напомена. О *шклѹѡ* (= слѹп) исп. тач. 205.

164. У неколико случајева забележио сам неке врсте прелазне гласове између *с*, *з* и *ш*, *ж*, али сличније потоњима (обележавам их са *ш*, *ж*):

да-не-ѡокѡшнѣм Кру, *шнѹ[в]у* Ов, *шнѹѣг* Па, *жнѹли-су* Брч, *ѡжнѹѣсмо* Ор, *мѡшлѹмо* В, *мѡшлѣ* Бра, *шлѹѣвѹ* Ду, *жлѹко[в]ѹц* Брч.

165. Поред ових чују се, као што сам поменуо, на целом подручју и облици са *с*, *з* који су у Доњој Црмници и Крајини скоро у искључивој употреби (*ш*, *ж* је ограничено на неке речи):

а) *сн*:

бѹѣсни[в]ѹц Бо, *врснѡкѹ* Крњ, *дѣснѹ* Ов, *деснѹч* (десни во) Со, *кѹсно* Ко, *кѡснѣ* Год, *ѡокѡснѣм* Ли, *крѹснѡ* Год, *крѹснѹга* Бр, *крѹснѣма* В, *кѹснѹга-ми* ѡмена Бу, *нѡѡснѡка* Ма, *ѡѡснѹ* В, *ѡѡснѡ* Ор, *зѡѡснѡк* Брч, *ѡодеснѡ* Се, *ѡрѹѣснѹц* Бр, *снѹ* Др, *снѹга* Со, Крњ, *снѹгѣ* Се, *снѹгу* Др, *снѹѡѡрѹва* В, *снѹшло* Ли, *снѹ[в]ѹ* Па, Се, *снѹ[в]ѹ* Бо, *снѹха* ГД, *снѹ[в]ѣ* В, *снѹ[в]ѹ* Ли, *снѹ[в]ѹ* Ду, Год, *снѹ[в]ѹ* Бо, *снѹху* Год, *снѹ[в]ѹ* Бр, Со, *снѹ[в]ѹм* Ли, *снѹ[в]ѹе* Ко, *снѹѣг* Ли, Бо, *снѹѣга* В, *ѡ-снѹѣга* Со, *ѡ-снѹѣг* ГД, *снѹѡ* ГД, *снѹѡвѹѡ* Год, *снѹ[в]ѹѡ* Год, *снѹѡ* Бр, *снѹѹ* Год, *ѡрѡѡснѹѡ* Ли, *ѡѡѣсно* В, Се, *шеснѹѡ* Год, *шеснѹѣс* Ли, *чѹснѹга* Ли;

сносѡсмо Др;

с-нѹма Со, Ли, Год, Се, *с-нѹшием* Бр, *с-нѹшиема* Тр.

б) *зн*:

грѡзнѡца ГД, *знѡѡ* В, *знѡм* Ма, Ли, *нѣ-знѡм* Бр, *знѡш* Па, Др, *знѡ* Крњ, *нѣ-знѡ* Год, *нѣ-знѡмо* Бра, *знѡше* ГД, *нѣ-знѡше* Ду, *знѡѹ* Се, *знѡ[в]ѹћи* Со, *знѡде* Ко, *знѡдѹ* Бу, *знѡли* Ор, *знѡвѡѡ* Бра, *знѡвѹ* Ов, Бу, *дѹзнѡ* Год, *дѹзнѡло* Со, *ѡ-*

знѣш Ли, познѣм То, познѣ[ј]ѣ Др, познѣ[ј]јемо Бр, идзна Тр, познѣдок Бо, идзнаде Ма, идзнѣла Се, идзнѣли Ду, идзнаш Крњ, идзнашѣ Ов, разѣзна В, сазнѣсмо Бо, незнѣње Брч, знѣшна Бр, знѣйн-се Бо, знѣй-се Ли, мѣзнѣ (масна) Год, идзнѣ Ор, идзнѣ Ко, идзнѣ Бу, Крњ, ойознѣ[ј]о Ма, ирѣзнѣ Кру, ирѣзнѣци Со, ойрѣзнѣ ГД;

изнашѣ Се, изнемѣгѣ В, изнѣла Бу, изнѣли Бо, изнѣшено Брч, изнѣсаше Ду;

из-ндс Ма, Крњ, из-носа В, Со.

в) сл:

гѣсли Бо, јдсле Ли, мдслина Крњ, мдслину Со, маслињѣк Бр, маслинѣде Па, мѣслиш Год, мѣслиш Ду, Бу, мѣсли Ор, мѣсли[ј]о Бо, идслѣ ГД, Со, Се, идслѣд В, ирѣслицу Др, слѣй Се, слѣйе Ли, слѣйи[ј]ѣ Брч, слѣйцу Ко, ослѣйѣ[ј]о Бо, слѣва Год, слѣ[в]у В, слѣ[в]е Бр, Ма, слѣ[в]ѣ Па, слѣ[в]о-[в]ица Ли, сли[в]о[в]ѣйцу Па, сливенице Бр, слика ГД, слику Бу, слике Се;

сли[ј]о Др, слѣвѣш Крњ;

с-лѣбом В, с-ливѣдѣ Ма.

г) зл:

злѣ Год, у-злѣ-час В, Се, злѣ Ли, злѣца Брч, злѣко[в]ѣц Со, озлѣдѣш Крњ;

излѣчѣ[ј]о-се Бу, рѣзлику Год, различѣш Ли;

бѣз-лѣка Бо, из-Лѣмѣнѣ ГД.

166. Решета р¹⁾ истиче да се у говорима Старе Црне Горе и Боке који знају за тај појав не изговара обично *ш*, *ж*, него „констриктива која је по месту артикулације доста близу потоњем *н* и *л* те према томе заузима отприлике средину између *ш*, *ж* и *с*, *з*“. Ја сам одиста и у Црмници забележио неколико примера са сличним прелазним гласовима (исп. тач. 164), али они претстављају изузетак; у нормалним случајевима се овакво *ш*, *ж* нимало не разликује од *ш* и *ж* у осталим положајима. (Уосталом код људи којима недостају предњи зуби — а зуби црмничкога становништва су прилично рђави — није увек лако утврдити ни да ли из-

¹⁾ *Der stok. Dialekt* 128.

говарају *с*, *з* или *ш*, *ж*, акамоли разлику између *ш*, *ж* и *џ*, *з* која је знатно мања¹⁾.

167. Познато је да се овај појав објашњава на два начина: једни (међу њима већ Вук 1836 год.) виде у њему стран (млетачки) утицај, док други (на пр. Решетар I. с.) сматрају да се извршио на нашем земљишту самостално, без страног утицаја, поступном асимилацијом *с*, *з* ка потоњем *н* и (умекшаном) *л*, дакле, $сн > џн > џл > шл$ и сл.²⁾.

У прилог Вукове тезе говорио би факат да је поменути прелаз ограничен на приморје од Боке до Улциња и на говоре који су у његовој близини³⁾, дакле, на крајеве који су одиста били у знатној мери изложени непосредном млетачком утицају, док се према унутрашњости и према истоку, где је тај утицај био слабији, све више губи. Али, на другој страни, просто свођење на млетачки утицај није могуће, јер у млетачком говору палатализација обухвата свако *с* и *з* без разлике⁴⁾ те бисмо нешто слично очекивали и у овим говорима (као што је то одиста случај у другим нашим говорима који су претрпели јак млетачки утицај).

Ограничење прелаза на одређене положаје говорило би, дакле, пре у прилог Решетарове тезе⁵⁾, иако се из данашњег језичког материјала његови услови не виде јасно. Што *с*, *з* > *ш*, *ж* само испред *н* и *л*, а не и испред осталих дентала, могло би се, можда, објаснити фактом што *ш* и *д* захтевају енергичну артикулацију која спречава дизање језичног врха, а тиме и прелаз у *ш* (*ж*). Нејасно остаје међутим због чега се иста промена не врши и испред *л* (претпоставка да је *с*,

¹⁾ Исп. тач. 144.

²⁾ Исп. А. Б е л и ћ, *Јужносл. филолог* XIV, 170.

³⁾ Према досадашњим непотпуним испитивањима он је познат у Катунској, Љешанској и Ријечкој Нахији, Горњој Црмници и приморју од Боке до Бара (исп. *Der štok. Dialekt* I. с. и *Bošković et Maček* I. с.).

⁴⁾ Исп. М е у е r - L ü b k e, *Grammatik d. romanischen Sprachen* (Leipzig 1890) I, 340.

⁵⁾ То мишљење заступа — вероватно под утицајем Решетаровим — и А. Се љ и ш ч е в у чланку посвећеном замени *с*, *з* са *ш*, *ж* у словенским језицима: *Соканье и шоканье в славянских языках* (*Slavia* X 718—741), исп. на стр. 723: „Появление *ш*, *ж* в этом положении не находилось в связи с иноязычной звуковой системой“.

з > ш, ж првобитно само испред *н* када су се иза њега налазили вокали предњег реда — није вероватна).

Исто тако није ни објашњење фонетског процеса који се при прелазу извршио тако просто као што би изгледало према Решетару. Палатализацију *с*, *з* и затим прелаз у *ш*, *ж* можемо, наине, претпоставити само за случајеве испред *л* које је у поменутом положају одиста мало палатализовано (исп. тач. 65). За случајеве испред *н* може се међутим претпоставити само асимилација по месту артикулације, тј. дизање језичног врха ка алвеолима. На сваки начин, процес којему видимо само почетак и крајњи резултат морао је бити компликованији.

Коначан одговор на сва ова питања моћи ће да пружи детаљна испитивања која ће не само тачно утврдити докле овај појав допире, него и природу нових гласова (где је све *ш*, *ж* умекшано, а где није).

168. Исти прелаз испред осталих консонаната забележио сам у:

јдшѣрѣб, В, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Бо, *јдшѣрѣб* Па, *јдшѣребови* Ор, Ли, Се (поред *јдсѣрѣб* В, *јдсѣрѣба* Год, *јдсѣрѣб* Ли, *јдсѣребѡвѣ* То) — *жгдѣб* Па, *жгдѣбѡвѣ* Бр (обичније *згдѣб*).

У осталим случајевима јавља се *ш* спорадично:

шмрѣка Па (обично *смрѣка*), *ѣдшѣли* Брч (иначе само *сѣ-*), *раждѣмѣш* Бр.

(О дублетама *сѣдмак-шѣдмак*, *скѣле-шкѣле* и сл. исп. тач. 169, а о обрнутом појаву, тј. о чувању *с* у неким речима у којима је у већини наших говора извршен прелаз у *ш* исп. тач. 170).

Напомена 1. *ѣушѣѣш* Ли, *ѣушѣѣм* Год, *ѣушѣѣи* Бр, *ѣушѣѣмо* В, *ѣушѣѣд-се* (поред *ѣусѣѣш*) начињено је према *ѣушѣѣш*; у *ошѣѣњ* В, Па, Брч, Бр, Бо, Ли (поред *осѣѣњ*) ушло је *ш* вероватно према косим падежима (*ѡшѣѣ*, *ѡшѣѣу* и сл.); у *шѣѣш*[*ј*]*ѡ* (једаред Год, иначе увек *сѣѣш*[*ј*]*ѡ*) имамо вероватно утицај *шѣѣла*; у *ш-мѡпком* В, *шломѣш* Па, *беж-ѣш*[*е*] *ѣкѡга* Па (обично *с-мѡпком*, *сломѣш*, *без-ѣш*) уопштен је предлог (префикс) из многобројних случајева у којима се развио фонетским путем; најпосле, у усамљеном *шѣш* Брч

(поред *shĕs[ŭ]*) ушло је *ш* или каквом аналогичјом (*sheshĕstŭ*) или, можда, имамо посла са асимилацијом на даљину (исп. тач. 140).

169. *ш* поред *с* чује се и у неким романским позајмицама, али се ту напоредна употреба оба гласа јавља као последица развитка *с* у романском медију. Као што сам помеху (исп. тач. 167), прелази у млетачком дијалекту старо *з* у *š* (= *ш*), а старо *ж* у *ž* (= *ж*), док у италијанском књижевном изговору *с* и *ж* остаје неизмењено. На месту првобитног романског *с* и *ж* имаће, дакле, позајмице из млетачког дијалекта *ш* и *ж*, а позајмице из осталих романских дијалеката *с* и *ж* — док ће код речи које су дошле једним и другим путем бити колебања. Видели смо (исп. тач. 44) да је највећи број романских позајмица у црмнички говор ушао из млетачког дијалекта. Потпуно је, дакле, природно што је већина романских позајмица позната или искључиво у облику са *ш* (*ж*) или са *ш* (*ж*) поред ређег *с* (*ж*), док речи са искључивим *с* (*ж*) или са *с* (*ж*) поред ређег *ш* (*ж*) има знатно мање.

а) искључиво *ш* (*ж*) забележио сам у:

башџун В, *башџуном* Год, *башџуни* Со (млет. baštòn) — *бешкџи* Кру, *бешкџи* То, ГД (млет. beščoto) — *брџушџулин* В, Ли (млет. bruştolin) — *кашџи* Па, *кашџу* Ор, *кашџи* Ма (млет. sažeta) — *лџиџ* „наказа“, „брука“ Бу, Со (млет. sažigo) — *кашун* В, *кашун* Бу (млет. sažon) — *лушџи* Па, *лушџи* Ли, *лушџи* То (млет. lužràr) — *машкџи* Па, *машкџи* Со (млет. maščolo) — *мџиџ* Бра, *мџиџ* Бу, *мџиџ* Ду (млет. meštro) — *пошџи* Ов, *пошџи* ГД (млет. poštier) — *фрџи* Бу, *фрџи* Бо, *врџи* В (млет. freščo) — *шџи* Ов, *шџи* То, *шџи* Бу (млет. šega) — *шкџи* Ко, Ма (млет. šagno) — *шкџи* Ор, *шкџи* Брч, *шкџи* У, *шкџи* Се (млет. šcatola) — *шкџи* Се, *шкџи* Бр, *шкџи* Бра (млет. šafo) — *шкџи* В, Бр, *шкџи* Се (млет. šcodela) — *шџи* Ду, *шџи* Ли, *шџи* Бу (млет. šriàr) — *шџи* Бра, *шџи* Ма (млет. spìon) — *шџи* Па, *шџи* Со (млет. špìon) — *шџи* „гадан“, „прљав“ Бра, Со, *шџи* Ду (млет. šporco) — *шџи* В, Па, *шџи*

Бо, *шпунге* ГД (млет. *šponga*) — *шпацијун* В, Ли, *шпацијуна* Год (млет. *štacion*);

важ Ли, *важа* В (млет. *vazo*) — *кужйна* Ко, *кужйнѐ* Бо, *кужйну* Год (млет. *cužina*) — *ѡржун* Ду, *ѡржуна* Ма (млет. *pręžon*) — *ѡржулин* В, Крњ, *ѡржулина* Ли (исп. млет. *frizer*).

Утицај млетачког изговора *с* као *ш* огледа се и у неким речима примљеним из других романских дијалеката:

дешѡк[ш] Па, Бу < сгдалм. рефлекса за лат. *despectus* (млет. *dešpeto*) — *шкдља* В, *шкдље* Бу, *шкдљица* Год, *шкдљице* Ли < итал. *scaglia* (млет. *šcaja*) — *шкдљ* В, *шкљ* Бу, *шкљли* Бр < итал. *scoglio* (млет. *šcojo*) — *шкрѡфуле* Ов, Ма, *шкрѡфулѡ* То < итал. *scrofole* (млет. *šcroole*) — *шйика* Тр, Со, Крњ < итал. *spica* (млет. *špiga*).

У тач. 386 је поменуто да се *Касѡйјо* : *Кашћѡла* — *машѡйјо* : *машћѡла* своди на млет. *caštelo*, *maštelo*.

б) *ш* поред реѡег *с* забележио сам у:

кошѡдња Па, *кѡшѡња* Год, *кошѡдњу* В, *кошѡдње* Брч, *кѡшѡдњѡ* Ма — *косѡдња* Бо, *кѡсѡдњѡ* Год (млет. *caštagna*, итал. *castagna*);

кѡшѡдш Бр, *кошѡду*-га Брч, *кошѡдло* Год, *кѡшѡдле* Па — *кѡсѡд* В, *кѡсѡдло* Бу, *косѡдли* Бо (млет. *coštàr*, итал. *costare*);

ѡравѡза Бр, *ѡравѡеза* Ду — *ѡравѡша* Ор, Па, *ѡрдвиеша* В, *ѡрдвиеже* Па (далм. *traversa*, млет. *traveręa*, исп. тач. 183 и);

шѡдмак В, Ду, Бо, *шѡмомѡк* Ко, Бр, *шѡдмака* Се, *шѡбмка* Ор, Ма, *ѡ[ш]-шѡбмка* Бра — *сѡдмак* Бра, *сѡмомѡк* Ли, *сѡмомѡка* Год (итал. *stomaco*, млет. *štomego*);

шѡрѡгна Бр, *шѡрѡгну* Бу, *шѡрѡгнама* В — *сѡрѡгну* Ли (млет. *štriga*, итал. *strega*);

гѡлѡжан У, *гѡлѡжна* Со, *гѡлѡжну* Па — *гѡлѡзан* Па (млет. *golòzo*, итал. *goloso*).

Напомена. Колебање у употреби *с* и *ш* имамо и у *мишѡрѡја* „зидарска кашика“ В, *мишѡрѡју* Па, Со (поред *мисѡрѡја* Бр, исп. арб. *mistrí*, новогрч. *mistrí*).

в) обично *с*, реѡе *ш*:

скѡла Бра, *Скѡлу* Лѣнску Ли, *скѡле* В, Па, Год, *скѡлѣ* Бр, Ма — *шкѡлѣ* Брч, *шкѡле* Па (итал. scala, млет. scala); *скандѡл* Бу, *скандѡла* Бу — *шкандѡл* Бу (итал. scandalo, млет. scandal);

сѣйла ГД, *у-сѣйлу* Год, *сѣйле* Ор, на-*Сѣйле* Па — *шѣйла* Бр (исп. далм. spilla).

Напомена. У *су[м]ѣрѣш* В, Бра, Бр, Ли, *су[м]ѣрѣшѣ* Па, *су[м]ѣрѣшѡла* Со замењено је прво *ш* са *с*, а друго са *ш* (исп. млет. şorşar).

г) искључиво *с* (з):

бисѣйѣрна В, Брч, Год, *бисѣйѣрнѣ* Ор, Ли, *бисѣйѣрну* Ду, Со, *бисѣйѣрне* Се (< лат. guisterna) — *гусѣйрѣш* Ли, *гусѣйрѣм* Бу, *гусѣйрѣ* В, *гисѣйрѣ* Бо, *гусѣйѣрѣли* Бр (итал. gustare) — *десѣйрегѣш* Ду, *десѣйрегѣ* Ов, Бо, *десѣйрегѣли* Ду, Со, *десѣйрегѣле* Брч (млет. deştrigâr) — *лѣсѣ* Ов, Др, *лѣсѣѡга* Ко, *лѣсѣ* Бра, Год, *лисѣйѣга* Тр (итал. lesto). — *ѣросѣлѣ* Ор, *ѣросѣлѣ* То, *ѣросѣлу* Се (средњенитал. fresola) — *русмалѣн* Ду, Со, *русмалѣна* Бра, *рузмалѣн* Бр (исп. лат. rosmarinum) — *сигурѣш* Бу, *сигурѣ*-га-[j]е Ду (итал. sicurar, млет. şegurâr) — *скрѣйѣ* Ов, Год, *скрѣйѣ* Со, *скрѣйѣ* Ор, Бу, *скрѣйѣ* Брч, Крњ (итал. scrigno) — *сѡлѣш* У, Ду, То, *сѡлѣд* Па, *сѡлѣ* Ли, *сѡлда* Бр, *сѡлѣшѣ* Ко, Ма, Крњ, *сѡлѣдѣ* Бр (итал. soldo) — *сѡрѣ* Ов, Тр, *сѡрѣ* То (итал. sorta) — *сѣенѣш* В, *сѣенѣ* Па, *сѣенѣли* То (исп. expendiare) — *сѣйѣ* Па, Се, *сѣйѣв* Брч, *сѣйѣ* В (млет. şpizza) — *сѣимадѣр* Ду, Бр, *сѣимадѣра* Кру, *сѣимадѣру* Ко (млет. ştimadôr) — *су[м]ѣорѣда* ГД, *су[м]ѣорѣду* Со, *су[м]ѣурѣда* Ма, *су[м]ѣурѣде* Бра, *су[м]ѣарѣда* Ли, *су[м]ѣарѣде* Па (исп. лат. sulphur) — *шѣсѣтамѣнѣш* В, Ли, *шѣсѣтамѣнѣ* Се (итал. testamento) — *фрѣсин* Па, Бу (исп. млет. ferşa);

ѣѣз Бра, Бу (млет. реѣо) — *рамѣшѣзма* В, Со (млет. romanizmo) — *франѣѣз* Кру, Ли, *Вранѣѣзи* Па (млет. françeze, итал. francese).

170. Насупрот тенденцији поменутој у тач. 162 чува се — за разлику од нашег књижевног језика — у неким речима старије *с*:

ѡсѣрѣ Год, *ѡсѣрѣ* Ор, Ли, *ѡсѣрѣга* Бр, *ѡсѣрием* Брч,

осѣрѣиш Па, *наосѣрѣише* Се, *наосѣрѣиш* Ду, Бо, *Осѣрѣк* (главица изнад Бријега) Со, на-*Осѣро* [в]ицу (главица више Дупила) В — *слива* Бу, *сли* [в]у Ма, по[т]-*сли* [в]ѡм Кру, *сливе* Ко, ГД, Крњ, *сливѣ* Бра, Год, *сливама* ГД, *сли* [в]о [в]ица Ор, *сли* [в]о [в]ицѣ Брч, Со, *сли* [в]о [в]ицу Ов, Се (ређе *шлѣва*, *шлѣва*).

Напомена. Старо *с* имамо у: *сѣдѣи* Бр, Со, Год, *сѣдѣа* ГД, *сѣдѣом* В, Ли, Бр, *сѣдѣа*-се (потштапљује) Бо, *сѣдѣиле*-се Па¹⁾;

171. з поред обичнијег *ж* забележио сам у:

здриѣбѣи Па, *здриѣица* Со, *здриѣици* Ли, *здриѣбѣи* Ду (< ждрѣбѣи).

172. Страно се *ф* најчешће замењује са *ф*, ређе са *в*, а још ређе са *и*:

а) *ф* преовлађује у:

афидѣвиш В, *афидевѣи* Со, *афидѣвише* Ли: *авидевѣиш* Кру (млет. *afidàr?*) — *башифѡга* Ов, *башифѡгу* Бу, Ма : *башивѡгу* Бр (млет. *batifògo*) — *гарофѣн* Ко, Па, ГД, *гарофѣна* Се, *гарофѣни* Брч : *гаро* [в]ѣн Бра, Бу, *гаро* [в]ѣни В (итал. *garofano*) — *деферѣнца* Бу, *деферѣнцѣ* Се : *деверѣнцу* Па (итал. *differenza*) — *офѣиш* Кру, *офѣишом* Ли, *офѣишѣи* В, *офѣишѣ* Бо : *овѣиша* Бр (млет. *afito*) — *фамѣла* Па, Се, *фамѣлѣ* Ов, *фамѣлу* ГД, *фамѣле* Се, *фамѣлама* Крњ, *фамѣлѣ* Ли : *вамѣла* То, *вамѣлу* Бр (исп. итал. *famiglia*) — *фанѣла* В, *фанѣлу* Бо, *фанѣлу* Ли : *ванѣла* Ду (млет. *fanèla*) — *фѣцан* Па, *фѣцна* Со : *вѣцан* В (итал. *falso?*) — *фѣн* Ор, *фѣни* Кру, *фѣно* Се, *фѣнѡга* Др : *вѣно* Па (итал. *fino*) — *фиурѣн* Кру, Год, *фиурѣна* Бр, *фиурѣнѣ* Бра : *виурѣн* Па, *виурѣнѣ* Брч (млет. *fiorin*) — *францѣз* Кру, Ли : *Вранцѣзи* Па (млет. *franceze*) — *фрѣшак* Бу, *фрѣшко* Па, Бо, *фрѣшкѡга* Год, *фрѣшкија* Ма : *врѣшко* В (млет. *fresco*) — *фркадѣла* Ду, *фркадѣлу* Бо, *фркадѣле* Бу : *вркадѣле* Бр (млет. *forcadela*) — *фрѣсин* Бу : *врѣсин* Па (исп. млет. *ferça*) — *фѣрмина* Бра, *фѣрмину* Ко, *фѣрминѣ* Ли, *фурминѣа* Бу, *фурминѣду* То : *вѣрмина* В, *вурминѣде* Бр (млет. *fulminà, fulminada*) — *шкрѡфуле* Ов, Ма, *шкрѡфулѣ* То : *шкрѡ* [в]уле Па (итал. *scrofole*) — *шкѡф* Се, *шкѡфа* Бр : *шкѡв* В, *шкѡва* [f.] Бра (млет. *șcafo*);

ефендѣја Бо, *ефендѣјѣ* Ду : *евендѣје* Бр (тур. *efendi*) —

¹⁾ Исп. Белић, *Јужносл. фил.* XIV 170.

фењѐр Бра, *фѐњер* Ли, *фењѐра* ГД : *вењѐр* В (тур. fener) — *фѐс* Брч, *фѐсо[в]и* В : *вѐс* Па (тур. Fas) — *фишѐк* Ли, *фишѐка* Кру, *фишѐци* В : *вишѐк* Па (тур. народ. fişek) — *фурўна* Бра, *фурўнѐ* Ма, *фурўну* Ов : *вурўнѐ* Па (осм. furun) — *џефердѐр* Брч, Се, *џефердѐра* ГД, *џефердѐри* Ли : *џевердѐр* Год, *џевердѐра* В (тур. ğevherdar) — *сѓфра* Ов, Со, *сѓ-сѓфрѐ* Ор, Ли, *сѓфру* В : *сѓвра* Па, *сѓ-сѓврѐ* Бр, *сѓвре* Год (тур. народ. sofra);

фѓбрика Год, *фѓбрике* Брч, *фѓбрѓкѓ* Со : *у-вѓбрику* Тр — *шѓф* Па, Со, *шѓфа* ГД : *кѓ[т]-шѓва* Бр — *Филий* Ма, *Филийа* У, *Филийо[в]а* Ду : *Вилийу* Год, *Вилийом* Ду; исп. и *Совѓју* Па (поред *Софѓја*);

замену домаћег (ономатопоеетског) *ф* са *в* забележио сам свега у једном примеру:

стриџла-га *вѓшѓйла* В, Год (обично *фѓшѓйла*).

б) у другим се речима употребљава *ф* и *в* наредо или *в* преовлађује:

фаѓбла Со, *фаѓблѐ* Год : *ваѓбла* В, Ли, *ваѓблѐ* Бр, *ваѓбду* Брч (млет. fažolo) — *фолѓйца* Бра, *фолѓйцу* В, *фолѓйце* Год, Ли, *форѓйца* Др : *волѓйца* Бр, *волѓйце* Ду, *волѓйцу* Кру, *волѓйце* Бра, Па, Год (итал. fortezza); само изузетно чуо сам *ф* у *фрумеѓйн* Бр (исп. итал. frumentino), исто је тако ретко *врумеѓйн* Бра, а најобичнији су облици са почетним *р* за које се може претпоставити да су настали губљењем претходног *в* (исп. тач. 93): *румеѓйн* Ов, Ду, ГД, Со, *румеѓйна* Бра, Ма, *румеѓнѓ[в]и* лѓб Бо, *румеѓнѓ[в]ѓга* Се, *румеѓинѓга* Ли, *румеѓинѓ[в]ица* Па, *румеѓинѓдча* Ли;

јѓфѓин Ко, *јѓфѓинѓ* ГД, Ма, *јѓфѓинѐ* Др, *јѓфѓинѓйѐ* Год : *јѓвѓин* В, Се, *јѓвѓинѓга* Бра, *јѓвѓино* Бу, Бо (новогрч. eftinós) — *нѓфора* В : *нѓвору* Бр (обично *нѓпора*, исп. тач. 174а);

кѓфа Па, *кѓфу* Бр, *кѓфе* Ма : *кѓ[в]а* Ду, Се, ис-*кѓ[в]ѐ* Год, *кѓ[в]ѓм* Брч, *кѓ[в]ѐ* Ор, Крњ (тур. qofa) — *шефлѓја* „сусед“ В, *шефлѓје* Кру : *шевлѓја* Бра, *шевлѓју* В, *шевлѓје* Бра (арап. şefie);

шрѓфѓй У, *шрѓфѓ* Се, *шрѓфѓли* Брч, *шрѓрефѓ* Год, *шрѓрефѓиѓ* В, *шрѓрефѓило* Ду : *шрѓ[в]ѓй* В, *шрѓ[в]ѓсмо* Ду,

шрè[в]ише Ма, *пошрèвијо* Бу, Со, *пошрè[в]ила* У, *пошрèвили* Ли, *прошрè[в]ило* Брч, Ма (нем. treffen).

Напомена. У два облика, са *ф* и са *в*, примљене су речи *кафа* Па, *кафу* Год и *кава* (обично) Кру, Брч, Се, *кавè* Ма, Бо, *ка[в]у* В, Со, ГД, *на-ка[в]у* Ор, Ли, *ка[в]ђм* Бр (исп. итал. caffè и османско kahve) — *измашуфйш* „излапети“ Ко, *измашуфијо* Со, Ли, *омашуфйла* Брч и (ређе) *омашувијо* Па, *измашувише* (исп. тур. matuf и арап. ma'tuh').

173. Много је ређа замена етимолошког *в* са *ф*¹⁾.

а) У домаћим речима:

у-фйр В, *фйрови* (дубља места у реци) Па — *фйриш* Год, *фйри* Ду — *фрба* Брч — *фресина* Па, *фресовјина* Год — *фрѡска* (вриска) Ви, *фрѡшиш* Бр, *не-фрйешиш* Бу — *фўга* В, Ор, Се, *фўгу* Па, Брч — *фўзда* (узда, исп. тач. 106а) Бра, Год, *фўзду* Ко, *фўзде* Бу, *зафузда* Ма, *зафуздали* Па — *рофишâ* јаја Др, *рофйшан* Ли, *рофйшано* В, Па, Со, Год, Крњ — *уфенуш* Со, *уфенè* Ли, *уфенујо* Ду, *уфанула* В, Па, *уфа-нуло* Бра, *уфѡло* Бр, *уфѡли* Па, *уфѡле* Год.

Као што се види, ова је замена — у сагласности са природом црмничкога *в* — прилично ретка (чешћа је само у речима *фўга*, *фўзда*, *фресина*, *рофишâш*, *уфенуш*).

б) Још је ређа замена страног *в* са *ф*:

фѡл „вео“ Брч, Ли, Се, *фѡла* Бр (обично *вѡл* < итал. vello) — *фирâè* „вади воду на точак“ Ду (обично *вирâвâш* < млет. virâr) — *кафйца* Бу (обичније *кавйца* < итал. cava) — *йрифâшно* (нарочито у значењу „пријатно“) В, Па, Бр (обично *йрйвâшно*);

фѡкâш В, *фѡкâа* Бр (иначе увек *вѡкâш* < арап. vakyt) — *сефлйја* „чемпрес“ Бо (обично *севлйја* Бр, Ли, Год < перс. selvi).

174. Прелаз *ф* > *й* забележио сам првенствено у старијим романским позајмицама, ређе у грчким, а у домаћим ре-

¹⁾ Исп. P. Skok, *Prilozi proučavanju turcizama u srp.-hrv. jeziku*. Slavica XV, 363.

²⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 115, Белић, *Дијалекти* 164 и Skok, *Mundartliches aus Zumberak*. AslPh XXXII, 376/7 (вр- > фр-).

ћој Се — шефсџа Бр, шефсџе Ор, шевсџѣ У, шевсџу Па, шевсџе Се (тур. tebsi) — шѣфшелија Год, шѣвшелију Па (обично шѣвшелија) < тур. народ. *şefteli*¹⁾ — шйфка Ду, шйфку Па.

Напомена. У јѣфшика Се, јѣфшике ГД, јѣфшику Ор, јѣфшичѣв Ор, јѣфшичѣва Ко, јѣфшичѣви Бу, јѣвшика Брч, јѣвшикуну Ду, јѣвшичѣво Бр, јѣвшичѣве Бо (поред јѣйшика Бра, јѣйшичѣ[в]ѣга В, јѣкшике Па, јекшйчѣ[в]ѣме Год) — према грч. *hékтика* — није сигурно да ли треба претпоставити прелаз *к > љ*, а затим *љ > ф > в* (исп. тач. 183 д) или *к > х > ф (> в) > љ*.

б) б > в:

ѣвзо[в]ина (бъзовина) Бр, ѣвзо[в]ину Бо, Ѡвзо[в]ица Ор, с-Ѡвзо[в]ицѣ Бу, ѣвзѣра Па — ѣвѣн Со, ѣвѣћ Брч — овѣрѣ-ли-смо-га Крњ — шрѣвник Год — Дровњаѣ Па, Дровњаѣци Ор, у-Дровњаѣке Бо, дровњаѣчкѣга ГД.

У свим је овим примерима обичније *љ* и *б*. Спорадични су примери *деѣла* Се, *деѣла* женетѣна В (иначе увек *дебѣла*).

Напомена. Усамљен прелаз *б > ф* имали бисмо у *фрѣкун* Бу (поред *врѣкун* Па), ако је од итал. *briccone*. (*ф* је уосталом могло доћи под утицајем арбанаског *frk* „брзо“).

176. Услед појачане артикулације ствара се каткад испред констриктиве хоморгана оклузива, другим речима, констриктивна прелази у семиоклузиву која јој одговара (*с > ц*, *ѣ > ѣ*, *ш > ч*, *ж > џ*). Овај (иначе доста ограничени) прелаз врши се првенствено на почетку речи:

с > ц: *ѣмѣла* Ор, *ѣмѣлу* Ли — штѣ *ѣѣш?* Тр, *ѣѣ* В, *ѣѣју* Бра, *ѣѣше* Бр, *ѣѣѣвѣ* ГД²⁾;

ѣ > ѣ: *ѣѣ* Бо, *ѣѣ* Бр, *ѣѣно* Ду, *ѣѣне* Ко, *ѣѣниѣ* Брч, *ѣѣ-се* Се, *ѣѣ-се* Па, Со, *ѣѣнуло-[ј]*е сунце Ли;

ш > ч: *ѣниѣ* (пшениѣ) Ко, *ѣниѣѣ* Ов, Ма, *ѣниѣу* Ду, Год, *ѣнишнѣ* У, Бу, *ѣнишнѣга* Се, *ѣничнѣга* Кру — *ѣиѣун* Ов, *ѣиѣуни* Се — *ѣѣла* Год, *ѣѣлѣ* Кру, *ѣѣлу* То, *ѣ-ѣѣлу* Брч, *ѣѣлѣр* В — *мѣѣмула* (бресква) Па;

¹⁾ Исп. Елезовић, о. с. II, 478 и Белић, *Дијалектѣи* 228.

²⁾ Прелаз *с > ц* имали бисмо у *ѣѣѣн* Па, *ѣѣѣна* Со — ако је од *falsus*.

ж > ц: *цндар* Бра, ГД, *цндѣра* Др, *цндѣру* Па, *цндѣри* В, Се, *цндѣрѣ* То, *цндѣрима* Бо — Дѣбрскѣ *Цуѣа* В, из-Дѣбрскѣ *Цуѣѣ* Брч, у-Дѣбрску *Цуѣу* Крњ, *цуѣан* Па, *цуѣна* Бо — *коѣуѣ* В, ГД, Се, *коѣуѣа* Со, *коѣуѣи* Ли, *коѣуѣри* Со — *димиѣдна* Па, *демиѣдна* В, *демиѣдне* Ли (< млет. *damižana*) — *фаѣбла* Со, *фаѣблѣ* Год, *ваѣбла* В, Ли, *ваѣблѣ* Бр < млет. *fažolo* (иначе млет. *ž* даје *ж*), исп. и *сѣенѣдѣш* В, *сѣенѣд* Па, *сѣенѣдли* Бу (лат. *expendia*) — *лоѣйѣа* Па, *лоѣйѣу* Со (далм. *lorisa*, лат. *lapidea*);

прелаз *ж > ч* забележио сам у *у[в]олача* (уволажа) Со, *у[в]олѣча* В, *у[в]орача* (*idem*) Крњ, *у[в]орѣче* Па.

Напомињем да је свега неколико речи (*цмѣла*, *ћѣј*, *чѣнѣца*, *цндѣр*, *цуѣа*, *коѣуѣ*, *димиѣдна*, *ваѣбла*, *сѣенѣдѣш*, *лоѣйѣа*, *у[в]олача*) обичније у овом облику, док су у осталим семиоклузиве ређе.

Потпуно је усамљено *вѣћка* „војска“ Бу (< *воѣска*, а ово < *војска*, исп. тач. 151).

Напомена 1. Другачији процес треба по свој прилици претпоставити у речима *кѣћело*, *гѣћеница*, *кѣћѣ* и сл.: пошто су оне познате и у облику са *шћ*, *жћ* (исп. тач. 206), врло је вероватно да се у њима најпре извршио прелаз *с > шћ* (односно *з > жћ*), а затим да је — губљењем *ш* и *ж* (исп. тач. 190) — добивено *ћ* и *ђ*.

Напомена 2. *ц* је обично и у *цкѣд*, *цкѣи*-се и сл. (< *stǣklo*).

177. За спорадичан прелаз констриктива *у* веларе (*с*, *ш > к* — *з > г*) исп.:

ѣрѣкѣца (прасца) Па, Бр, Год, *ѣрѣкѣцу* Ду, Бо, ГД, *ѣрѣкѣцем* Ли, *ѣрѣкѣчеви* В, Брч, *ѣрѣкѣчѣвѣ* Со, *ѣрѣкѣчевима* Ко (ном. синг. *ѣрѣсѣци*);

ѣђкѣче (поред *пѣшче*) В, Па, *ѣрѣкѣчѣа* Бр¹⁾;

шегдѣсѣш Ду, Бо, Се, *шегдѣсѣшѣ* Ор, *шегдѣсѣшѣ* ГД, *шегдѣсѣшѣу* Брч.

178. Првобитна група *чр*- остаје неизмењена у *чрѣшало*

¹⁾ Пошто сам у Па забележио и *ѣђкѣче*, могло се у овој речи *к* развити преко *х*: *ѣрѣшче* > *ѣрѣкѣче* > *ѣрѣкѣче*.

(цр̄шало не постоји). Иначе се *чр*-развија као у књижевном језику.

179. *м* на крају речи остаје по правилу без промене. Ипак се — несумњиво под утицајем приморских говора, у којима *м* у оваквом положају прелази у *н*¹⁾ — могу чути и облици са неке врсте прелазним гласом између *м* и *н*: усне се затворе као при *м*, али се отворе пре него што се заврши носна артикулација тако да се при крају гласа добива утисак налик на *н* (= *м*):

й̄шом ГД, *зб̄џом* Ко, *ј̄џџм* Ли, *ј̄џом* Бр, *ло̄й̄ш̄џом* Ор, *рук̄џом* Ма, *ѣсам* Кру, *н̄й̄ѣсам* Се, *боло[в]џа-сам* Бра, *й̄[ј]ѣм* Со, *й̄ма̄м* Ов, *ка̄ж̄ѣм* Брч, *ка̄ж̄ӯѣм* Крњ, *й̄р̄й̄ѣ̄ѣм* Па, *р̄ѣ̄ѣм* Бу, *ср̄ѣ̄ш̄ѣм* В.

Чисто *-н* је у таквом положају још ређе:

н̄й̄ѣн (нем) Брч, *гла̄в̄џн* Кру, *ѣсан* Ли, *й̄й̄с̄а-сан* У, *й̄р̄й̄чан* ГД.

(Сви забележени примери су из села према Приморју).

Напомена. О *с̄ѣдан*, *џсан*, које се (поред обичнијег *с̄ѣдам*, *џсам*) може чути на целом подручју, исп. тач. 181.

180. У извесном броју речи постоји колебање: поред обичних облика јављају се паралелни са другим консонантом, чије је порекло више пута тешко одредити. Тако имамо:

а) *ј* поред *љ*:

шо̄ј̄џа Брч, *шо̄ј̄џу* В, *шо̄ј̄џџм* Ли, *шо̄ј̄џе* Бо, *ш̄џ̄џа̄џа* ГД (обично *шо̄љ̄џа*) — *Мӣј̄џ̄џ̄џн* В, Год, *Мӣј̄џ̄џ̄џа* Па (ређе *Мӣј̄џ̄љ̄џ̄џн*). Обрнуто: поред општег *в̄џ̄џ̄џа* забележио сам спорадично и *в̄џ̄љ̄џ̄џа* Бр, *в̄џ̄љ̄џ̄џу* Ду, *во̄љ̄џ̄џ̄џво* Па.

б) *њ* поред обичног *н* и обрнуто:

г̄џ̄ро̄њица Па, Со (обично *г̄џ̄роница* В, Бра, Бр, *г̄џ̄ронице* Ли) — *л̄џ̄њ* „лан“ Па, Ду, *л̄џ̄њ̄[в]џ̄* В, Ли (обично *л̄џ̄н* В, Бр, Ли, *л̄џ̄њ̄[в]џ̄* Бр, Брч) — *љ̄џ̄ш̄њ̄ӣк* Бр, *љ̄џ̄ш̄њ̄ӣк̄џ̄* Па (обично *љ̄џ̄ш̄њ̄ӣк* В, Ду, *љ̄џ̄ш̄њ̄ӣци* Со, Год), *к̄џ̄н̄че* „теглећа стока“ В, Ко, *к̄он̄ч̄џ̄џа* Па, *к̄он̄ч̄џ̄џу* Ма, *к̄џ̄н̄ч̄џ̄д* „коњи“ Ов, Год, *к̄џ̄н̄ч̄џ̄ди* Ду (ређе *к̄џ̄н̄че*, *ко̄њ̄ч̄џ̄д*).

¹⁾ Појав познат и у суседним Паштровићима.

За *гњѣздо* Бра (обично *гњѣздо*, *гњѣздо*) знају и остали наши говори¹⁾.

Напомена. *загњѣш* бачву Бр (иначе увек *загњѣш*, *задњѣш*, исп. тач. 157 б) начињено је можда према односу *-нијо* : *-њела* код неких партиципа; исп. и *обљдгњила*-се двца Па, Со, Ли (поред *објдгњила*, *обљдгњила*).

в) звучни сугласник поред муклог:

ђескѡша „тесноћа“ Па, Се, *ђескѡше* Ду, *ђескошн*о Бр, Бо, *ђескошн*а Брч, *ђескошн*е В (ређе *ђескѡша*); за *шклѡй* (= слап, исп. тач. 205) забележио сам у Ли *жглѡб* (воде).

Напомена. У *мѡска* (тако редовно, *мѡзга* је непознато) имамо суфикс *-ка*²⁾.

г) остали случајеви:

мѡчѡш Па, *мѡча* Год, *мѡчѡш* Ко, *мѡчѡјо* Ли (поред *бѡчѡш*, *бачѡш*);

срѡбѡц „врабац“ Па, *срѡйца* В, *срѡйци* Ду, *срѡбѡцѡ* Год, *срѡбѡйц* Бра познато је скоро искључиво у облику са *с*;

к[в]ѡчка гласи обично *клѡчка* Год, *клѡчку* Па, *клѡчке* В, Ли;

дрѡшаза „јагода“ Па, Бр, Год³⁾ гласи и *дрѡказа* Со, *дрѡказе* Па;

поред *ѡѣ[н]сија* (чсп. тач. 192) чује се и *ѡѣксија* Бра, *ѡѣксију* В.

у-*шрем*-ѡка Па, за-*шрем*-ѡка Бр (обично *шрѣн*).

Напомена. О облицима *ко[л]шрѡна* : *коншрѡна* — У[л]-*цињ* : Унцињ — *шѣ[в]шѣлија* : *шѣншѣлија* — *гла[в]ѣ[н]ѡија* : *гла[в]ѣ[р]ѡија* — *г[в]ѡ[ж]ѣ* : *гѡвѣ* : *гѡрѣ* исп. тач. 202.

181. У приличном броју случајева замењен је консонант каквом аналогijом:

бљѣста „200“ Па, Брч (обично *двљѣста*) — према *ѡбље*;

кѡбѡр Брч (иначе увек *чѡбар*) — вероватно према *кѡбѡ*;

мѡз „маст“ Ли, *мѡз* Па, Бр, Год, *мѡзи* ГД, *мѡзан* В, *мѡзн*а Ли, *мѡжн*а Ду, *мѡжно* Па (поред *мѡш*, *мѡсан*) — према *мѡзѡш*;

1) Исп. *Der štok. Dialekt* 68.

2) Исп. *Rječnik Jugosl. akademije s. v.*

3) Исп. код Вука *дрѣшеза* (из Паштровића).

мѣнкѣ Со, *мѣнкѣло* Па, Бу (обично *манкѣш*, исп. тач. 20 б) — према *мѣње*;

бљешнѣћа „угојеност“ „обест“ Ли, *бљешнѣћѣ* Па (поред *бљешнѣћа*) према *бљѣшнѣ*;

сѣдан Па, Бр, Ли, *ѣсан* Ов, Ко, Ма (поред обичнијег *сѣдам*, *ѣсам*) — према *седандесѣт*, *осандесѣт*;

извѣнскѣ В, *извѣнскога* Па, *извѣнскѣ* Брч (ређе *извѣнскѣ*) — према *извѣн*;

одаљѣш Па, *одаљѣше* Бу, *одаљѣјо* В, Год (поред *одаљѣш*) — према *далѣк*;

кнѣз (тако обично) претставља контаминацију *кнѣз* и *кнѣз*.

Напомена 1. У ретком *нѣмљесѣа* (невеста) Бр, *нѣмњесѣу* Па имамо, можда, неке врсте народну етимологију. — О облицима именице *кѣшѣица* исп. тач. 141.

Напомена 2. О аналошким образовањима која су настала под утицајем различних облика исте речи (*йовѣшѣш*, *скѣйжѣш*, *дѣжсѣчѣк* и сл.) исп. у Морфологији.

182. Паралелна образовања имамо у:

жѣлѣ „гули“ Па, *жѣлѣ* Со, *ожѣлѣш* В, *ожѣлѣјо* Год (поред ређе *гѣлѣш*)¹⁾;

йѣлба В, Па, *йѣлбѣ* Бо, *йѣлбу* Ду, Год (ређе *йѣлба*); *сукљѣн* В, *сукљѣнѣ* ГД, Год, *сукљѣнѣ* Брч (поред *сукљѣнѣ* Па);

йрѣ[в]ѣшѣн Год, *йрѣ[в]ѣшѣнѣга* В, *йр[в]ѣшѣнѣјѣга* Ма (поред *йрѣвѣдѣн* Па, *йрѣвѣдно* Со);

сѣрѣлѣчѣкѣме Па (обично *сѣрѣлѣчѣкѣ*);

обѣшѣш В, *обѣшѣ* Ду, *обѣшѣли* Ли (поред *обѣшѣм* Па, *обѣшѣла* Бу).

Напомена 1. Због многобројних облика заслужује да се помене име села *Лимљана* (< *Limъjane*). Најобичнији је облик *Лѣмљѣни* В, Ко, Ли, Се, из *Лѣмљѣнѣ* Ор, Бр и (асимилацијом *мљ* > *мъ*) *Лѣмљѣни* Ов, Бра, Брч, ГД, Ли, Год, из *Лѣмљѣнѣ* В, Па, Ма, Крњ. Ређи су остали облици: *Лѣмјѣни* (*мљ* > *мј*, исп. тач. 153 б) Кру, Со, Ли, *Лѣмјѣнима* Ду — *Лѣвљѣни* (*мъ* > *вњ*, исп. тач. 156 б) Бр — *Лѣвљѣни* (контаминацијом *Лѣвљѣни* и *Лѣмљѣни*) Бр — *Лѣњѣни* (*в* или *м* > *ѣ*) ГД.

¹⁾ Исп. Berneker, *Etym. Wort.* s. v. *gulŕ, guliti*.

Напомена 2. У *йосѣи* „писисати“ Год, *йѡсѣ* Па, *йѡси* В, Бр забележио сам дуго *с*, а у *мнѡго* В дуго *м* (у сличном положају показују назвали уопште извесну тенденцију ка дуљењу).

Замена консонаната у страним речима

183. О развитку консонаната у страним речима уколико се подудара са тенденцијама у консонантизму црмничкога говора било је до сада у неколико махова говора (исп. нарочито тач. 169 и 172). Сада ћемо укратко прегледати појаве који се ограничавају на позајмице из других језика:

а) у извесном броју романских позајмица чува се *z*:

бѷза (кучка) Бр, *бѷзе* В, Се, *бусѷн* (пас) Брч, Се, Бо, Др, *бусѷну* Год (исп. млет. *bizartin* „јагње“) — *брѡнза* (ћуле) Год, Ор (млет. *bronza*) — *бро[н]зѷн* В, Бра, Ду, *бро[н]зѷна* Бу, *бро[н]зѷне* Ли (млет. *bronzin*) — *бѷсара* „брука“ Кру, „нико и ништа“ Ма (млет. *buzaga*) — *бусарѡда* „содомит“ Па, Год, *бусарѡде* В, фѷкара *бусарѡда* Бра (исп. млет. *buzegone*) — *магасѷн* Ко, Бо, ГД, *магасѷна* Год, *магасѷнѡ* Брч (итал. *magazzino*) — *Сѡрѷја* В, *Сѡрѷје* Па, *Сѡро!* Бр, *Сѡкар* Бр (итал. *Zaccaria*); исп и *инсилѷер* В, *инсилѷѡри* Год, *инсинѷѡра* Бра, *инсинѷѡри* Крњ (поред *инѷилѷер*, *инжилѷер*) < млет. *inzegner*.

У свим се овим речима, иако ређе, чује и *z*. Неке (на пр. *мезомурѡл* „танка греда“, исп. итал. *mezzo*, *mural*) познате су само у облику са *z*.

б) замена велара:

Турско *qu* > *к*, а тур. *k* > *ћ*:

ја[к]сѷка Бра, Бу, Ма, *ја[к]сѷка* Па, Бр, *је[к]сѷка* Бра, Ли (тур. *eqsiq*) — *кѡзма* „пијук“ Ов, Со, *кѡзму* Брч (тур. *quazma*) — *касѷѷло* „намерно“ В, Ли, *касѷѷлом* Год, *ка[ш]ћѷло* Па, *ка[ш]ћѷлом* Ду (тур. *quast ile*, исп. тач. 38 б);

ћибрѷи „жижица“ Ко, Бу (тур. *kibrit*) — *ћирѷја* Ко, Се, *ћирѷју* Ор, Бр (тур. **kirij*¹) — *ћосѷѷк* „ланац за сат“ Бра, Ли, *ћосѷѷка* Бр < тур. *köstek*. (За паралелан прелаз *z* > *ћ*

¹) Исп. Г. Елезовић, *Наш језик* I, 203—204.

у савременој позајмици исп. *ђевџер* машина Бо, *ђевџер* машинне Па).

Напомена. Тур. *ğ* > *џ* у *санџир* В, Бу, Ли, *санџир* Па, Бр (< тур. народ. *zingir*).

Поред обичног *кичелџив* „пргав“ (исп. арб. *kikēle*) чује се и *чичелџив* Па, *чичелџива* В, које је у том облику примљено из суседних арбанаских области (*ќ* у скадарској дијалекатској области = *џ*).

Интересантна је дублета *кџрма* „велика стена“ В, Бр, *кџрму* Ли : *ћџрма* Па, *ћџрме* Ли < арб. *kaḡme*. (Фонетски тип *ka-* : *џа-*, ограничен на Фурландску, не долази овде у обзир).

в) Млетачко *чи* (= *ћ*) даје по правилу *ћ*, а италијанско *си* (= *ч*) > *ч*:

ћайџи „ухватити“ Бу, *ћайџ* Ов, *ћайџсмо* Кру, *ћайџли* Ли (поред *чајџи*) < млет. *chiarag* — *ћикара* Ор, *ћикарџ* Ду, *ћикару* Брч, Бо, Год, *ћикаре* Ма, Се (млет. *chicara*) — *мусџаћ* Со, *мусџаћи* В, Бу, *мусџаћџ* Год, *мусџаће* Ли < млет. *mostachi* (поред тога чује се и *мусџак* Па, *мусџакџ* Ду < грч. *mústaks*) — *наџале* Бу < млет. *ochiali* (иначе редовно *џчали* В, *џчале* Бра, *џчаљи* Па под утицајем *џчи*);

нако[н]џи „удесити“ Бу, *нако[н]џа-се* Па, *нако[н]џле-се* В (итал. *conciare*) — *морџ* В, Па, Бр, Год, Се, *марџ* В (исп. лат. * *amaraseum*).

Напомена. Румунско *си* > *ч*, исп. *мачџга* „мотка“ Бо, *мачџге* В (рум. *taсіuсă*), али *баћџн* „гломазан човек“ Ли, „велики сандук“ Бр (< рум. *baciū* „Oberhirt“ или арб. *batš* ?).

г) Романско *с* > *џ*:

боџун Др, из-*боџуна* Ду (млет. *bozzon*) — *кџџџ* (нџе *кџџџ* о[т]-свџџ *кџџџџ*) У, Ду, Со, Па (млет. *saraz*) — *франџџџ* Кру, Ли, *Вранџџџ* Па (млет. *francese*) — *џџџџ* У, Ли (млет. *sega*) — *џџџџџ* Ов, *џџџџџ* Ма (млет. *zucaro*) — *џџџџџџџ* В, Бр (итал. *zarpone*) — *ле[н]џџџџ* Ду, ГД (далм. *lenzul*).

Напомена. У *мџрџџ* Ор, Ко, Ли, Се (исп. итал. *marzo*) имамо суфикс *-џџ* (исп. ген. *мџрџџџ* Кру, Брч, Год).

О евентуалном прелазу *з* > *џ* у *фџџџџџ* (< итал. *falso*?) исп. тач. 176.

д) Латинскоме *џџ* и млетачкоме *џџ* одговара *џ* или *џџ* (исп. тач. 176).

ђ) Прелаз $k > \bar{i}$ (а затим $> \phi$, v , исп. тач. 175 а) имамо вероватно у:

јѣйшика Па, *јѣйшику* Бра, *јѣйшичѣвѣга* В (поред *јѣкшикѣ* Па, *јѣкшичѣвѣме* Год) < нгрч. *hékika*; исп. *arfa* (*Sambucus nigra*) < нгрч. *aktě'*).

ж) У неколико речи забележио сам *н* и *њ* према страном *л*, а *л* и *љ* према страном *л*:

ба[н]дунѣш Ду, *ба[н]дунѣ* тѣ Па, *ба[н]дунѣ* Бу (млет. *bandonar*) — *ка[н]шинѣла* В, *ка[н]шинѣле* Бу, *ка[н]шинѣлу* Па, *ка[н]шинѣле* Бр (млет. *cantinèla*) — *фанѣла* Бра, *фанѣле* Бо, *фанѣлу* Ли (млет. *fanèla*) — исп. и *гимназија* Па (обично *гимназија*) — *мѣдѣњ* В, *мѣдѣња* Ли (поред *мѣ[г]дѣн*) < тур. *mejdān*;

конѣваљ (обично *конѣвѣл*) < стдалм. рефлекса за лат. *canab[u]lae* — *дѣѣли* Па, Ли (обично *дѣѣли* В, *дѣѣле* Бра, исп. млет. *ochiali*) — *шкуч[р]дѣља* Па (обично *шкуч[р]дѣла*) < млет. *ščódelā*.

з) Појединачна отступања:

$r > л$: *ѣамидѣла* Па, *ѣамидѣле* Бр (ређе *ѣамидѣра*) < итал. *romidoro* — *фолшйца* Бра, *фолшйцу* В, *фолшйце* Год, Ли, *волшйца* Бр, *волшйце* Год, Бра, Па (ређе *форшйца* Др) < млет. *fortezza* — *русмалйч* Ду, Со, Бра, *рузмалйн* Бр (исп. лат. *rosmarinum*);

$л > р$: *фурмина* Бра, Ко, Ли, *фурминѣда* Бу, *јурмина* В, *урминѣда* Бр (млет. *fulmina*, *fulminada*);

$м > н$: *корѣн* „ѣон“ Бра, Ко, Бу, *корѣни* В (итал. *corame*).

Напомена. У *ѣолумѣниша* Па, *ѣолумѣнише* В (< *fundamentum*, исп. дубр. подумјенат) замењено је *д* са *л* вероватно наслањањем на *ѣолу*²⁾.

и) Неке су речи примљене са млетачким изговором *љ*, ѣ као *ј* (исп. *јакѣша*, *јакѣшун*, *мѣјица* — итал. *giachetta*, *maglia*). *љ* поред обичног *ј* забележио сам у *шавѣља* Бу (иначе *шавѣја* Ли, *шавѣја* Бр, *шавѣје* В, исп. итал. *tavaglia*) — *лј* према итал. *љ* врло је обично у *башалјѣн* В, Брч, Год, *башалјѣна*

¹⁾ Barić, *Uzajamni odnosi* § 17.

²⁾ О *б* у *бисшйѣрна* (према лат. **guisterna*) исп. Schuchardt, *Zeitschrift für romanische Philologie* XXVIII, 362 (под утицајем *бисшар*) и Skok, о. с. L, 510.

Со, *ба̄шлјѡкѣ* Ко (поред *ба̄шаледн*, *ба̄шалидн*, *ба̄шалдн* < итал. *battaglione*), али то неће бити народни облик.

ј) У неколико позајмица стоји мукли сугласник према звучном у изворном језику:

шдбош В, Брч, Год, *шдбоша* Па < мађ. *dobos* (реч је можда примљена у аустриско-немачком војном изговору *д*-као *ш*- или је *ш*- дошло под утицајем турског изговора, исп. *каваз*, *гаваз* < осм. *kavas*);

сѡлш У, Ду, То, *сѡлша* Ли, *сѡлшѣ* Ко, Ма, Крњ (ређе *сѡлрд* Па, *сѡлда* Бр, *сѡлрдѣ* Бр) < итал. *soldo*;

иншѡша Бра, Ли, *иншѡшу* Па, *иншѡше* Год (ка итал. *indiotta*) познато је у облику са *-нш*-¹⁾;

ушѡнца „навика“ Ду, ГД, *ушѡнцѣ* Ли, *ушѡнцу* Бу, *ушѡнце* Со (< млет. *užanža*) има *ш* уместо очекиваног *ж*²⁾;

шравѣша Ор, Па, *шравѣшу* Ма, *шрдвиеша* В, *шрдвиеше* Со (< далм. *traversa*) позната је и у облику са *з*, *ж*: *шравѣза* Бр, *шрдвиеза* Ду, *шрдвиеже* Па (исп. млет. *traverža*);

у два облика, са *с* и са *з*, примљено је и *русмалѡн* Ду, Со, Бра (ређе *рузмалѡн* Бр), исп. лат. *rosmarinum*.

Напомена 1. У *суйѣрна* Год, *суйѣрнѣ* Ов, *суйѣрну* Бр, Ли дошло је *с* уместо *з* (исп. итал. *zurriera*) под утицајем речи *сѡѡа*.

Напомена 2. Првобитно *ш* је сачувано у *кѡмѡш* В, Ко, Се, *кѡмѡша* Ор, Ма, *кѡмѡшом* Бра, *кѡмѡши* Ду, ГД, Др, *кѡмѡшѣ* То, Ли, *кѡмѡшима* Со, *комѡшѡћ* Бо (ређе *кѡмѡд*) < грч. *kommati[on]*.

Губљење консонаната

Већ се из досадашњег материјала могло видети да се и упрошћавање консонантских група врши у већим размерама него у књижевном језику. Примера ће бити довољно и у осталим деловима расправе, а овде ћу се ограничити на најобичније категорије у којима се јавља губљење.

184. I О к л у з и в е

¹⁾ Исп. *Berneker, Etym. Wört. s. v. indyk.*

²⁾ У овом примеру имали бисмо, дакле, сличан процес као у *Junctum* > *Šumet* и *Giurana* > *Šipan*, исп. *S k o k, Slavia X, 485.*

могу да се губе испред оклузива, семиоклузива, констриктива, назала и лквида.

Ако се у црмничком говору нађе оклузива испред којег другог консонанта, она се често не изговара имплозивно као што је то обично у књижевном изговору (*риешко, наредба, копча* и сл.), него експлозивно, са, природно, врло слабом експлозијом.¹⁾ Како је међутим у оваквим случајевима експлозија акустички најизразитији део прве оклузиве, она се при намању од млађег поколења може и потпуно изгубити²⁾. Ипак је у већини примера губљење факултативно.

185. *Оклузива + оклузива или семиоклузива:*

а) *ш + ш̄, к, ц, ч, ћ³⁾:*

ш̄а[ш̄]ш̄и ГД, *п̄риш̄[ш̄]ш̄и-му* В — *ш̄а[ш̄]ш̄ше-му* То — *[ш̄]ш̄[ш̄]ш̄е* Бра — *[ш̄]ш̄ен̄ица* У, *[ш̄]ш̄ен̄иш̄н̄о* Бу;

поред: *ш̄гр̄а-се ш̄д̄иш̄е* Кру — *Зш̄ици* Брч, ГД, Се, у-*Зш̄ице* Ли, *ср̄аици* „врапци“ Ма — *ш̄иш̄ка* То, — *ш̄иш̄к[ш̄]ш̄* Па — *сш̄ш̄иш̄еви* Др, *сш̄д̄иш̄ен̄иш̄е* Бо — *обд̄ш̄р̄ио* Ду, *др̄б га бол̄я* Па и сл.

Напомена. *ш̄д̄иш̄ица* „лептир“ Па начињено је према „лепетати“, а *ш̄д̄иш̄ица* (тако обично) према „летѣти“.

б) *ш̄ + ш̄, к — д + б, г:*

ш̄ш̄[ш̄]ке! Ли, *ш̄ш̄есу* мбгли *ш̄ш̄ш̄[ш̄] к̄а-д̄ан̄с* Крњ, *нем̄о ш̄ш̄ш̄[ш̄] к̄а[ш̄]гу* Ду — *пош̄а на-св̄[ш̄]бу* Па (необично) — *гш̄* Ли, Бр (< * дге < кѣде), *Пш̄[ш̄]ш̄р* У, у-*По[ш̄]ш̄рицу* В — *кош̄си р̄ш̄р̄ш̄[ш̄]ш̄е* Бу⁴⁾;

¹⁾ О имплозивним и експлозивним сугласницима исп. *F. de Saussure, Cours de Linguistique générale* 79–86 и *M. Grammont, Traité de Phonétique* 36–45.

²⁾ У нашем се књижевном језику, као што је познато, губљење ограничава углавном на 3 групе случајева: а) кад се оклузива наводи испред хомотопичне оклузиве или семиоклузиве (*ш̄ + ш̄, ц, ч, ћ* или *д + д, з, ц* и сл.), б) када се на почетку речи нађу две оклузиве од којих се прва гради више напред (*ш̄ш̄ица > ш̄ица, ш̄к̄д̄ > к̄д̄*) и в) када се уопште два једнака сугласника нађу један до другог. Разуме се да су сви ови случајеви познати и црмничком говору; због тога их уопште не наводим.

³⁾ У паралелној групи *б + д, г* нисам забележио ниједан случај губљења.

⁴⁾ Разуме се да је увек *к̄д̄*, а по правилу и *ш̄ко* В, Па, Брч, Ма, *њко* Ор, ГД, Др (ређе *ш̄ш̄ко* Со, Ли, *њш̄ко* Се).

поред: *браш-Пѣро* Ко — *шкѣње* Па, *мѣшку* Ли, *рѣшко* Со, *свѣшковина* Ма, *шѣшка* Ор, *шѣшко* В, *Гѣшко* Бра — *женѣдба* Бр, *погѣдба* Ов, *свѣдба* Бо и сл.

в) *к + љ, ш, ц, ч, њ — г + б, д, з, ц, њ:*

долѣ[к]шица Ли, *долѣ[к]шицу* Па, *деш[е]к]шѣв* Со¹⁾ — *звелѣ[к]ѣ* Па — *о[г]дѣн* (прекосутра) У, Бр, да-*бѣ[г]-да* В, Год;

поред: *лѣк љдсѣ* Год, *лѣкшо[в]и* У, *дог-будѣ* Крњ — *разбукѣло* Бо и сл.

186. *Оклузива (семиоклузива) + консѣриктива:*

а) *љ + с, ш — б + з, ж:*

грѣ[љ]сѣ Па, *огрѣ[љ]сѣ* Бр, *зѣ[љ]сѣ* Крњ, *дзѣ[љ]сѣ* Со, *скљ[љ]сѣ* Ду, *ѣскљ[љ]сѣ* Год (у овим се речима љ уопште не чује) — *о[ш]-[љ]сѣ* В, *у-[љ]сѣ* Брч, *[љ]сѣшо* Па, *у-ѣ[љ]с* Ду, *а[љ]сѣ-на* Ма, *[љ]сѣ[в]ѣш* Бр, *[љ]сѣ[ј]ѣш* ГД, *[љ]сѣ[ј]ѣ* У, Со, *[љ]сѣ[ј]ѣмо* Се, *[љ]сѣ[ј]ѣше* Бр, *[љ]сѣ[ј]ѣ* Ко, *[љ]сѣ[в]ѣше* Ов, Бу, *[љ]сѣ[в]ѣше* У, *[љ]сѣвка* Ма, *о[љ]сѣ[в]ѣли* Со, *[љ]сѣ[в]ѣле* В, *[љ]сѣѣи* Кру, *исѣ-в]ѣше* (исповаше) Брч, *у-рѣ[љ]сѣ[в]о* Ор, *ср[љ]сѣ[в]о* Ов, Бр, Со, *ср[љ]скѣ* Год, Крњ, *ср[љ]скѣ* Бо, *ср[љ]скѣга* Др, *ср[љ]скием* Бра — *уѣ[љ]шѣ* Па, Ли, *изѣ[љ]шѣ* (idem) В, *дзѣ[љ]шѣ* Бо, *дзѣ[љ]шѣ* Тр, *огрѣ[љ]шѣ-те* Ма; исп. и *[љ]шенѣца* (тако редовно);

поред: *љсѣ* В, Брч, Се, *ср[љ]скѣ* Ор, Бо, Ма, *љѣшѣ* Ко, ГД, Крњ и сл.

б) *ш + с, ѣ, ш — д + з, ж:*

α) испред наставка *-сѣво* губи се *ш* редовно:

богѣсѣво Кру, *брѣсѣво* Ов, Ко, ГД, Бо, *брѣсѣва* У, То, Ли, *брѣсѣв* Бу, *брѣсѣвѣ* Ор, ГД, *брасѣ[в]ѣнѣк* Ду, *брасѣ[в]ѣнѣци* У, Ли, *војвѣсѣво* Бр, *кмѣсѣво* Бо, *ѣроклѣсѣво* Крњ, *срѣсѣво* Ов, Ду, Па, Брч, Ли, Бо, *срѣсѣвѣ* В, Се (исп. и тач. 159);

β) испред наставка *-ски* је губљење ређе:

љѣскѣ Бу, *свѣскѣ* В, *свѣскѣга* Па, *сѣскием* пѣтом Бр (обично: *брѣцкѣ, љѣцкѣ, свѣцкѣ* сѣцкѣ и сл., исп. тач. 136в);

¹⁾ *дѣшор* Ор, Се, *лѣшрика* Брч, Год, *лѣшричнѣ* стрѣја Кру, ГД и сл. примљено је у том облику из италијанског. Исто је тако и *мѣдѣн* Ли (поред *мѣдѣнѣ, мѣдѣн*) могло у оба облика бити примљено из турског (Исп. *Rječnik Jugosl. akademije s. v. megdan*).

γ) у сандију је губљење крајњег *ш* прилично ретко:

бѣшш[ш]-се В, Ли, *бојѡ[ш]-се* Год, *свгнѡ[ш]-се* Ов, Крњ, *одали[ш]-се* Бр, *озвѡ[ш]-се* Па, Бо, *ле[н]шрѡ[ш]-се* Па, Бу, *осмљенѡ[ш]-се* Бр, *сѣшш[ш]-се* Ма, *сѣћа[ш]-се* Ор, *сшшѣ[ш]-се* Се — *брѡ[ш]-си-ми* Др, *на грѡ[ш] скѡдарскѡ* Крњ, *пѡ[д]-грѡ[ш] скѡдарскѡ* В, *нш[ш]-се* фѡли Бу, *сакѡ[ш]-сам* Бр, *његѡ[в]ѡ чѣљѡ[ш]-су* нѡјгора у-цѣѡлу нѡјју Брч — *ћѡк-се убѡ[д] за-тѣбе* В;

поред: *лш-си* (луд) Бо, *љшшш-сам* Се и сл.

в) *к + с, ш — г + з, ж:*

Але[к]сѡндар Ов, Год, *Але[к]сѡндра* То, *Алѣ[к]сѡи* Бр, *Алѣ[к]сѡи* Бра, Ли, *Алѣ[к]сѡиѡ* Брч, *ја[к]сѡка* Бу, *ја[к]сѡка* Па, *је[к]сѡка* Ли, *ли[к]сѡја* Па, *Ў[к]санѡ[в]ш* В, *дш[к]-се* (дигни се) У — *лѡ[к]шш* Со, *лѡ[к]шѣ* Ор, Па, *лѡ[к]ше* Бу, *лѡ[к]шѣга* Бо, *нѡ[ј]ла[к]шѣ* То, *нѡ[ј]ла[к]ше* Крњ, *мѣ[к]шш* Со, *мѣ[к]шѣга* Крњ, *Нш[к]шш* Ко, *из-Нш[к]шшѡ* Се, *иж-Нш[к]шшѡ* Па — *бѡ[г] жнѡ* Па;

поред: *дрѡк-сам* (друг) Ко, *бѡк сам* (бог) Ли.

Напомена. За губљење *семиоклузиве* забележио сам свега два примера:

ѡ[в]ѡ мнадш[н]-сѣ врнѡјо Па, *чѣгош[н]-си* тш? Брч;

поред: *шљѡѡч-си* дѡбар Ду¹⁾.

187. *Оклузива + назал:*

а) *ш, ѡ + м, н, њ²⁾:*

мѣ[ш]ни тѡ тун Па, *шресрѣ[ш]нѣм* В, *шресрѣ[ш]ни-га* Со, *шѣ[ш]нѡсш* Бр (само у брзом говору), *тѡ-ће-ти бш[ш] на-кѡ-рист* Год;

поред: *да-зашљѡшнѣм* Ов, *срѣшнш* ГД, *срѣшншк* Ду, *рѡзговѣшш* Со, *сѡ[в]љѣшшшк* Брч, *ћѣшна* Ма — *вошњѡк* Ор, *гѡшшшк* Брч, Год, *кшшш* Бу, *кшшшѣга* Кру, *кшшшк* Ко, *ншш-њиема* Бра, *срѣшшш* Др, *срѣшшѣга* У и сл.

сѣ[д]моро грлѡ Бра (обично *сѣдморо*, исп. и *људма*, *ѡдмѡ* Ор, Ду, Бр, Год, *сѣдш* У, Со и сл.);

бшѣ[д]шшк Ли, *вѡ[д]шшк* Ду, *врѣѣ[д]на* Ор, *врѣѣ[д]ни* Се, *га[д]шшѣ* женѣ ншѣсам вшдијо Бра, *глѡ[д]на* Ов, *глѡ[д]но* Ор,

¹⁾ О придевима на *-шски, -чски* исп. тач. 136 а и 136 б.

²⁾ За *ш, б + м, н* нисам забележио ниједан поуздан пример.

гр[д]нѣ пѣре Год, гр[д]нѣ То, заѣа[д]нѣ вѣтар Па, зѣд[д]но
 Ли, јѣ[д]на В, јѣ[д]ни Др, јјѣ[д]на Ма, Ли, јѣ[д]но Бу, Се,
 је[д]нѣ Ко, јѣ[д]ну Со, за-јјѣ[д]ну Бо, је[д]нѣга У, Брч, јјѣ-
 [д]нѣга ГД, Др, с-е[д]нѣм Ко, Ли, зѣ[ј]ѣ[д]но В, Ор, Ко, Бр,
 Брч, Бу, зѣ[д]но В, Па, Ор, Бр, Се, љ[ј]ѣ[д]но Бо, љ[ј]ѣ[д]на
 Год, нѣ[ј]ѣ[д]но Бо, нѣ[ј]ѣ[д]нѣга Ду, Бр, нѣ[ј]ѣ[д]нѣ [в]ѣра
 Ов, Бр, Се, нѣ[д]нѣ Ор, нѣ[ј]ѣ[д]нѣме Бу, свѣ[д]но Кру, ГД,
 Ли, јјѣ[д]нако Др, с-ѣ[д]накием Ду, Ли, јѣ[д]наци То, љде-
 [д]нако Крѣ, јјѣ[д]нѣм В, У, Ду, Бр, Крѣ, шрѣ[д]но То,
 чѣ[д]ни Бра, љд[д]не В, Па, Ду, Со, љд[д]на ГД, нѣ-љд[д]не
 Брч, Крѣ, Па, пѣ-љд[д]ну Тр, Ли, онѣма[д]на В, Ду, Бр, у-
 меѣ[д]ницу У, нѣ[д]нѣца Се, бѣ[д]нѣм Тр, бѣ[д]нѣш Ор,
 бѣ[д]нѣ У, Па, Год, бѣ[д]нѣ Ко, бѣ[д]нѣ Бо, бѣ[д]нѣше ГД,
 бѣ[д]нише Год, убѣ[д]нѣ Брч, убѣ[д]нига Бр, убѣ[д]нѣла В,
 вѣлѣ[д]нѣ Бр, љоглѣ[д]ни Ма, љоглѣ[д]ни Ли, дѣ[д]нѣш То,
 дѣ[д]нѣм Ко, Бр, дѣ[д]нѣш Бо, дѣ[д]нѣ Кру, ГД, Др, дѣ[д]нѣ-
 мо У, То, Крѣ, дѣ[д]нѣше Тр, дѣ[д]ну Бра, Се, дѣ[д]ни Бу,
 Бо, Год, дѣ[д]ни-му В, дѣ[д]нише Бра, дѣ[д]нише Се, издѣ[д]-
 нѣ Брч, знѣ[д]нѣмо Ли, знѣ[д]нише Со, љознѣ[д]ни Бу, до-
 знѣ[д]нѣ Год, дознѣ[д]нише Тр, имѣ[д]нѣш Ду, имѣ[д]нѣш В,
 имѣ[д]нѣ Се, имѣ[д]ни Брч, изѣ[д]нѣм Ма, изѣ[д]ни тѣ В,
 љд[д]нѣш ГД, љд[д]нѣ То, љд[д]нѣш Со, Ор, љд[д]нѣ Тр, љд[д]-
 нѣк Ма, љд[д]ни Се, љд[д]нујо-сам Се, љд[д]нѣле-су У, до-
 љд[д]нѣ Др, љсѣ[д]нѣ Ду, найѣ[д]нѣш Брч, найѣ[д]нѣ Бу, љро-
 љд[д]нѣ Год, љрољд[д]нише Крѣ, сѣ[д]нѣш ГД, сѣ[д]нѣш В,
 сѣ[д]нѣм Ли, сѣ[д]нѣ Ко, Бу, сѣ[д]ни В, Ду, Ор, сѣ[д]нѣк Ли,
 сѣ[д]нѣк Год, сѣ[д]ница Кру, на-сѣ[д]ницу Ду, љрѣсѣ[д]нѣк В,
 Бо, Брч, Ли, љрѣсѣ[д]нѣк В, Па, Год, љрѣсѣ[д]нѣка То, Се,
 уѣ[д]нѣш Ма, уѣ[д]нѣм Со, ѣ[д]нѣш Па, ѣ[д]нѣ Бр, ѣ[д]нѣ
 Брч, ѣ[д]ни У, ѣ[д]носно В —

поред: глѣднѣма Со, чѣднѣга Бр, љднѣ Брч, Др, ва-
 љднѣмо Ко, љрољднѣ Ма и сл.;

бѣ[д]нѣ Бу, Брч, Др, бѣ[д]нѣ Год, бѣ[д]нѣга Ма, бѣ[д]-
 нѣк Ду, Ли, бѣ[д]нѣче! Бр, бѣ[д]нѣча В, бѣ[д]нѣчѣца (idem)
 Ли, оглѣ[д]нѣсмо Бу, гр[д]нѣ Тр, зѣ[д]нѣ Год, зѣ[д]нѣ Ду,
 зѣ[д]нѣ Ли, зѣ[д]нѣга Бо, зѣ[д]нѣме Брч, зѣ[д]нѣ ГД, зѣ[д]-
 нѣца Кру, нѣ[ј]зѣ[д]нѣ В, нѣ[ј]зѣ[д]нѣ В, нѣ[ј]зѣ[д]нѣ Бо,

зай̄п[д]њи Тр, н̄а-р̄а[д]њу Ду, у-р̄а[д]њу Со, пошл̄е[д]њеме Се, ср̄е[д]њи То, ср̄е[д]њѣга Бу, ср̄е[д]њеме Ма —

поред: огладњели Бу, р̄адња Бра, пошл̄едњија Ду.

в) к, г + н, њ:

р̄е[к]ни-му В (у брзом говору) —

иначе увек: замр̄кнѣмо Се, исц̄екнѣ Ко, ц̄укнӯиш Бу, ц̄укнѣ Ду, ц̄укнӯјо Год, р̄екнѣм Па, р̄екнӯ Бр, по̄с̄екнѣш В, по̄с̄екнӯјо Бо, пр̄ес̄екнѣмо Ор, пр̄ес̄екнѣше Крњ, пр̄ес̄екни Др, уш̄екнӯ

ГД, уш̄екнише Со итд., исп. и Укмановић ГД, ср̄екња Ко; пр̄ебл̄е[г]нѣ Бу, по̄бл̄е[г]нѣмо Тр, разбл̄е[г]нѣ Па, иза[г]нд̄иш Брч, иза[г]нд̄ише-га Крњ, из̄а[г]н̄а Бо, из̄а[г]н̄али-су-га ГД, д̄о[г]н̄али Бр, до[г]нд̄ише-га Ко, н̄а[г]н̄а-сам-га Ма, пр̄е[г]н̄а-га В, пр̄е[г]н̄али Бо, вр̄[г]нѣ Бра, вр̄[г]ни кр̄шом В, св̄р̄[г]нӯјо [в]рат Бр, с̄а[г]н̄ӯјо-се Брч, с̄а[г]н̄ӯла-с̄е Ли, с̄а[г]ни-се Ор, д̄и[г]нѣм-се Крњ, д̄и[г]нук Год, д̄и[г]ни-се В, д̄и[г]нӯјо Бра, над̄и[г]ни-се Ор, л̄е[г]нӯиш Бр, л̄е[г]нѣм Тр, л̄е[г]ни Др, л̄е[г]нӯиш (лећи ће) В, пр̄ил̄е[г]ни м̄ало Бра, ул̄е[г]нӯиш Год, ул̄е[г]нѣше Ов, ул̄е[г]н[и] о[в]амо Бр, ул̄е[г]нише Ор, ул̄е[г]нӯла Се, по̄м̄д̄[г]нѣм Со, по̄м̄д̄[г]нѣ Год, по̄м̄д̄[г]ни Тр, по̄м̄д̄[г]нӯли Ма, ӯпр̄е[г]ни-га Бу, ӯпр̄е[г]нӯли Ли, дос̄е[г]нӯиш У, дос̄е[г]нѣ ГД, дос̄е[г]нӯли Брч, с̄ӣе[г]нѣмо Бра, с̄ӣе[г]ни Ко, с̄ӣе[г]нӯнѣмо Бо, ис̄ӣе[г]ни т̄о В, ош̄е[г]нӯли Др, уш̄е[г]нӯ Се —

поред: обл̄дгн̄ила Со, ш̄ӣр̄дгн̄а Ли, нам̄дгнѣ Па, уж̄дгн̄и В (уж̄ени = импер. од угн̄аг);

из-[г]н̄ѣзда В, ц̄д̄[г]нѣ (јагње) Бо, ц̄д̄[г]н̄ади Бу, из̄д̄[г]н̄ила В, Со, иза[г]н̄ѣла (иструнула) Ко, иза[г]н̄ѣли-су У, смрд̄и к̄а-р̄аза[г]н̄ѣли п̄ас Па, на-о[г]н̄ишѣ Бра —

поред: гн̄ила Со, гн̄и[ј]ѣ Бр, загн̄ивау Па, ц̄д̄гнѣ В, Ор, Ду, Брч, ГД, Ли, Се, гн̄ѣздо У, Па, Бу, Крњ, д̄гн̄а Ов, Ду, Се, д̄гнѣм Бра, огн̄ишѣ Ор, Ко, Бр, Ма, Год, Др и сл.

188. Оклузива + л:

а) д + л:

[д]л̄ака В, Ду, Бо, [д]л̄аку Ор, [д]л̄аке Брч, [д]л̄ак̄а Ли.

б) г + л:

ул̄е[г]ле-су двце Па (можда према ул̄енѣм исп. тач.

187 в) —

иначе увек: *скүйльѡга* Бу, *и[с]црїльени* Бра, *дўбљѡга* Ко — *дѡшле* Ов, *дїшен* Брч, *дїлена* Се, *їомошїлїва* В, *їдїше* Бр — *мѡкла* Год, *свїѡклї* Бу, Бо, *їѡкља* Др, *глїѡшо* В, Се итд.

Напомена. У групи оклузива + *р* нисам забележио ни један пример губљења.

139. Из многобројних случајева у којима се крајња оклузива изгубила фонетским путем уопштене су неке речи (првенствено предлози, префикси и бројеви) у том облику и испред других консонаната па чак — иако само изузетно и у неким одређеним фразама — и испред вокала. Најдаље се у том правцу развио предлог *рад*, који се — нарочито сложен — скоро искључиво употребљава без крајњег *д*, исп. Предлоге. Губљењем крајњег *д* може се, можда, објаснити и делимично мешање предлога *о* и *од*, *на* и *над* (исп. Значења падежа с предлозима).

код

кѡ-Пѡшїра Кру, *кѡ-Бѡра* Тр, Ли, *кѡ-брѡша* Др, *кѡ-магѡрца* Крњ, *кѡ-Марѡ* Црнѡ Ли, *кѡ-[В]ѡса* ГД — *кѡ-каїешѡна* В, *кѡ-књѡза* Брч, *кѡ-кўћѡ* Ко, Со, ГД, Бо, *кѡ-гѡ[в]ѡди* Брч, *кѡ-госїодѡра* Бра — *кѡ-нѡс* Ор, *кѡ-Нї[к]шїѡна* Бу, *кѡ-нѡга* Ов, Крњ, *кѡ-нѡгѡ[в]ѡ* кўћѡ Ли, *кѡ-нїх* Др — *кѡ-сѡбе* Год, *кѡ-сесїрѡ* Па, Др, *кѡ-свѡ[ј]ѡ* кўћѡ Се, *кѡ-Скѡдра* В, *кѡ-суда* Др, *кѡ-Зубѡцѡ* Па, *кѡ-шѡва* Бр — *кѡ-ливѡдѡ* Бо, *кѡ-Лукѡ* Ду — *кѡ-Рїѡкѡ* Црноевїѡ Ко — *кѡ-е[д]нѡга* Брч, Год, *кѡ-Ивѡна* Ма, *кѡ-ѡкрўжнѡга* судїѡ Ма;

над

на-їлїнїнѡм У, *нѡ-їушѡм* Ли, *на-мѡсїѡм* В, *на-вѡјскѡм* Па — *на-нѡгѡ[в]ѡм* кўћѡм Со, *на-нїм* У, Се, *на-нѡм* Кру — *на-Кѡћѡком* Ли, *на-кўлѡм* Ов, *на-кўћѡм* Бра, ГД, Се, *на-глѡвѡм* Ко, Ма, *на-горѡм* Ду — *на-свѡп* Країїнѡм То, *нѡ-собѡм* Бу, *на-Сушѡрманѡм* Бр, Год — *на-обѡром* Па, *на-ѡгњѡм* ГД, *на-онѡм* јѡмѡм У — *назирѡвѡ* Бра, *нажївљѡли* Бр, *нажївљѡћеш* тѡ мѡне Па;

од

о-їаншївцѡка Брч, *о-Пѡра* То, *о-їрвѡга* мўжа Др, *о-їрѡшѡ* (потребан) Бра, *о-їрїлїкѡ* В, *о-їрсї* Тр, *о-їушкѡ* Ко, ГД, Ли, *о-ѡѡѡ* Вѡликѡ Бр, *ѡ-ѡѡга* Ма, *о-Мѡрка* В, *о-мѡне* Се, *ѡ-мїја*

В, Брч, Год, Кр̄ш *о-Мїјдвїћѣ* Ли, *о-мдѣга* Ко, *о-мукѣ* Кр̄њ, *о-мїрѣвѣ* Ли, *о-вдшѣга* У, *ѡ-Вїра* Со — *о-ндс* То, *о-ндшија* ГД, *о-нїкуда* Бр, *о-нїчеса* Бу, *ѡ-ноћи* Бо, *о-нѣга* Ор, Ко, Ма, Се, *о-нїк* Бра, Бо, *о-нї* (нїх) У — *о-колїбѣ* У, *о-конѣка* Год, *ѡ-кр[в]и* То, *о-кїћѣ* Кру, Со, *о-кїчѣкѣ* Ор, *ѡ глѣди* Па, Тр, Се, *о-гѡ[в]ѣди* Бра, *ѡ грїја* В, Бр, Ли, Год — *о-Саа* Лукина Год, *о-свѣкѡга* Бр, *о-свї[ј]ја* Бу, Бра, *о-свѡ[ј]ѣга* Бр, *ѡ-седам* урѣ Бу, *о-сѣланѣ* Ор, *о-сесїрѣ* Со, *о-сїлѣ* Год, *о-Скѡдра* Тр, Се, *ѡ-смї[ј]ја* В, Ов, Год, *ѡ-снѣга* Со, *о-Срби[ј]ѣ* Бо, Се, *ѡ-сїана* У, *о-сїарїнѣ* Па, *о-сїарѡга* ѡмна У, *ѡ-сїрѣа* Ду, Бо, Се, *о-сїрїнѣ* Мѣрѣ Ко, брѣг *ѡ-сїрїца* Ма, *ѡ-сїуда* Ли, *о-сїшѣ* В, *о-сїшра* па-напрїѣд То, *о-зѡдрузѣ* Брч, чѣпра *ѡ зѣца* Ор, *о-землѣ* ГД, *о-зїмѣ* Ма, Год, *о-змї[ј]ѣ* Па, Брч, *о-змї[ј]ја* В, у-цїк *о-зорѣ* Ли, *о-шѣлѣ* Со, *ѡ-шнѣга* Ду, *ѡ-шїа* бїло Ко, *о-женѣ* Кру, Тр, *о-Жївка* Бр — Кїта *ѡ-Лѡнца* Ли, *о-лїћї* Па — *о-јѡда* Ду, *о-Јѡва* Се, *о-јунѣкѣ* Па — *о-е[д]нѣ* женѣ Ду, *о-їшрѡс* Кру, *о-ѡга* (ѡвога) Ко, *о-онѣ* двѣ Се, *о-онїја* лїчїя В, Па, *о-їјѣка* Бр — *обїјау* Бо, *обїли-су-га* У, *озївѣ[ш]-се* Ду, *озївѣм* Ор, *оговѡрїја* Се, *ѡнѣли* Па, *окїнуш* Па, *окїнѣм* Ду, *окїнѣ* Ов, *окїнуја* ГД, *окосїш* То, *окрї[ј]ѣ* Со, *окрї[ј]о* Кру, *окрїле* Др, *окрї* Па, Тр, *окїчи* тѡ Ду, *омѣкнї-се* Ли, *омїѣнї* Со, *оїд-[ј]е* од-вѣлїкѡга пѡгана Па, *оїушѡ[в]ѡли* В, *оскочї[ј]о* У, *осїуїїли* Со, *осѣћ* Год, *осѣкѣ* Брч, *осѣчи* Ду, *ѡшїѣшу* Ор — *окѣд* (откад) Брч, *озїда* Ли;

об-

окѡлї Ко, *околїја* Бу, *окѡлен* Бр, *окрочїја* ГД, *оїшї-жїли* Ли, *оїшїжени* Се — *ѡзїр* Па, *ѡзїра* Бра;

їод

їо-їдзоицѡм В, Па, Ли, *їо-їдзуом* Бр, *їд-їдс* Со, *їо-їрїѣшнѡм* Бр, *їо-їрсїѣн* Бу, *їо-Бѣр* Ор, То, ГД, *їо-Бѣром* В, *їо-барїак* У, *їѡ богом* ГД, *їѡ-брѡдо* Кру, *їѡ-брїѣсї* У, *їо-Мѣдоо* Бра, Год, *їо-мѡрѣнѣм* Кр̄њ, *їо-мїрѡм* Кру, Па, *їо-влѣрїѡдѡм* Па — *їо-нд[д]нїцѡм* Тр, *їо-ндїм* Бр, *їѡ-небом* Бо, Год, *їо-нїм* Др, *їо-нїма* Ко, *їо-нѡм* Год — *їо-кѡкшѡм* ГД, *їо-крѣ[в]ѡм* Ко, *їо-крѣвѣшѡм* Др, *їо-крїшкѡм* Бр, *їо-кїћѡм* Кру, Ма, *їо глѣ[в]ѡм* Год, *їо-грїнѡм* Бра, *їо-горѡм* Тр — *їо-сїѣдѡм* глѣ[в]ѡм Па, *їо-Скѡдар* Қо, Бу, *їѡ-сїарѡсї* Брч, Со, *їо-сїрѣжѡм* ГД, *їо-сїрѣнѡм* Ли, *їо-сїјѡм* Со, *їо-*

Ждбљак Па, њо-шиџацијун Ли — њо-дблџке То, њо-онџ крш Бу, њо-онџем кршом Год, њо-онџм смџквџм Ли, њо-онџм ме-
 џџм Ор, њо-џрџџе Ли — њогџрџџо-га-[ј]е нџко Ов, штџ-се њо-
 гџнџше Па, њџџпо-[ј]е овџ њозџџа Бр, њозџџи тџ Крњ, њџ-
 нџџсмо дџста злџ Бу, њџнџџли-смо мнџго В, њокоџџли-су Бра,
 њоши-му тџ опџнке Брч — њокуџџница Ду, у-Пџгџр Брч;

исџод

исџо-џџзойџџ В, исџо-џџзуа Год, исџџ-џџша Брч, исџџ-
 носа Бу, исџо-њџвџ Бо, исџо-крџвџ Па, исџо-глџвџ Се, исџо-
 сџблџ Бр, исџо-земњџ В, Бо, исџо-рџкџ Се — исџо-онџ гла-
 [в]џџџ Др;

џоред

џоре-бџбџ В, џоре-мџне Бр, џоре-вџс Ду, џоре-вџна Па
 — џоре-кољџна Ор, џоре-куџџ Брч, Крњ, џоре-грџба Бу —
 џоре-сџца Ли, џоре-џенџ Год — џоре-онџ њџвџ Со;

џред

џрџ-џџџне У, џре-Божџџом В, џрџ-боџом Се, џрџ-мрџком
 ГД, џре-вечџрџм Кру — џре-нџма Па, џре-нџкџм Др, џрџ-нџџ
 Год, џре-њџм Брч, џре-њџма Ма — џре-куџџм Бр, џре-гџ[в]џ-
 дџма Тр, џре-госџџџџа Ор, Бу, Крњ, џре-госџџџџџом Ду, Ма,
 џре-сџмџ почџџџк рџџа Брч, џре-сџмџ нџџ Ор, џре-свџџџ[в]џма
 Год, џре-сџџџм Со, џрџ-сџџом Ов, џрџ-сџнџом В, џре-зџкџ-
 ном Бра, џре-зорџм Кру, ГД, џрџ-зору Ду, Се, џре-шиџацијун
 Ли — џре-рџџџк Брч — џре-овџе[м] нџрџџом Ор, џре-џ[џ]шџџи-
 нџм Ма, џре-џџом В, џрџ-очи Бра, џре-очџма То — џреџџ-
 сџџ[в]џџмо Бр, џреџџсџџ[в]џџ Па, џрџсџџ[џ]нџк Ко, Бу, џрџџ-
 сџџ[џ]нџк Бр, џрџџлџџ Па, џрџџлџџи Год;

исџред

исџре-џџшџџ В, исџре-Божџџа То, исџре-[в]џџџџ Па —
 исџре-нџс Ов, исџрџ-ноџи Со, исџре-њџ Год — исџре-куџџ
 Кру, Крњ — исџре-сџџе Ма, исџре-зорџ Со, исџрџ-џџџа
 (волта) Бу;

ради

рџ-боџа Па — рџ-џџџа Ко, рџ-дџшџџ Се — ра-еднџ џвџџ
 Со, џџрџ тџџа В (обично рџџ, џџрџџ, зџрџџ)¹⁾;

¹⁾ -ј се могло развити и фонетским путем: рџд-њџџа > рџ-њџџа > рџџ-њџџа.

насред

насре-пӯша Ко, Бо, *насре-Блѣша* Бр, Се, *насре мѡра*
Па — *насре-гумна* Ли — *насре-Орѡ[в]а* Ор;

посред

посре-главѣ Ов — *посре-срѣдѣ* В — *посре-рѣбѣрѣ* Со
— *посре-Орѡшѣицѣ* В;

усред

усрѣ-пѡ[д]на Ма, *усре-Голѣка* Бра — *усрѣ-шѡнца* Бу
— *усре-Уцѣѣна* Ли;

пӯш

пӯ-Плѣвѣлѣ То, *пӯ-Пѡдгѡри* Ду, Год, *пӯ-Пѡдгорицѣ* В,
пӯ-Бѡбина мѡста Брч, *пӯ-Бѡра* У, ГД, Год, Ли, *пӯ-бѡшѣинѣ*
Ма, *пӯ-Морѡчѣ* В, *пӯ-Вѣра* Бра, ГД, Се — *пӯ-Нерѣшѣ* Ду,
пӯ-Нѣко[в]ѣ кӯнѣ То, *пӯ-нѣгѡ[в]ѣ* бѡштинѣ Год, *пӯ нѣвѣ* ГД —
пӯ-кӯнѣ Ов, Со, *пӯ-гла[в]ѣицѣ* Бу — *пӯ-Скѡдра* В, То, Др, *пӯ-*
Сѣужа Бо — ѡ-ли *пӯ-Лукѣ?* Др — *пӯ Рѣвѣ* Ко, Бр — *пӯ-*
Й[в]о[в]ѣ кӯнѣ Ли, *пӯ-[В]ѣра* Па итд.;

пӯш (fois)

дрӯгѣ-ми *пӯ нѣнѣш* умѡн! В, двѡ-*пӯ-сам-се* јѡвѣѡ Се,
трѣ *пӯ-смо* долѡзѣли Бр, исп. и *јѣдѡ[м]пӯ* В, Брч, Со, Крнѣ;

пѣш

пѣ-пѡрѣ То, *пѣ-пѣрсѣ* У, *пѣ-пѣшѣ* Ов, Др, *пѣ-пѣ* *пѣшѣ* В,
пѣ бѡбѣ Ду, *пѣ-брѡшѣ* Со, *пѣ-вѡјникѣ* Крнѣ, *пѣ-мѣнпӯшѣ* Ли,
пѣ-мѣдѣицѣ Се, *пѣ-мѣнѣсѣи* Др — *пѣ-кѡмѡшѣ* Год — *пѣ-сѡшѣ*
Тр, *пѣ-сѡлѣшѣ* Со, *пѣ-сѡдѣшѣицѣ* Ду, Год, *пѣ-шѣсѣ* Па, Ма, *пѣ-*
жѣнѣ Се — *пѣ-рѡлѣ* Ко — *пѣ-Арнѡпӯшѣ* У, *пѣ-пѣдѣшѣицѣ* ћерѣ
Ли — *пѣ* Со (иначе увек пѣт);

шѣсѣ

пѣ-шѣс *пѣшѣ* Брч, *шѣс-кѡзѣ* Ли — *шѣ-сѡшѣ* Бу — *шѣ-*
дѡцѣ В;

дѣвѣш

дѣ[в]ѣ гѡдѣицѣ Ли — *дѣ[в]ѣ жѣнѣ* Ов, *дѣ[в]ѣ жѣвѡшѣ* ГД
— *дѣвѣ јѡнѡкѣ* В — *дѣвѣ дѡцѣ* Па (обычно дѣвет);

дѣсѣш (*дѡдѣсѣш*, *пѣрѣдѣсѣш* итд.);

дѣсѣ *пѣшѣ* Бу, *дѣсѣ нѣвѣ* Бр, *дѣсѣ гѡдѣицѣ* Кру, *дѣсѣ лѣпѣ*
Ко, *пѣ-дѣсѣ* *пѣрѣ* Па — *пѣрѣс* *Орѡ[в]ѣлѣнѣ* Бр — *пѣдѣсѣ* *дѡцѣ*
Па, *пѣдѣсѣ* Бо, Ли — *шѣсѣ кѣлѣ* Ли, *шѣсѣ гѡдѣицѣ* Ко, *шѣгѣдѣсѣ*

Се — *седамдесѐ лѹћѹ Ду, седа[н]дѐсѐ То — оца[н]десѐ найо-
лиѹнѹ В — деведесѐ У;*

кѹд (нѹкад)

*ка-бѐше дошѹ Па, ка-би-рѐкѹ В, ка-бѹ[д]нѐ Бр, Ли, кѹ-
му рѐче Со, кѹ-му дѹћѐ Брч, ка-вићѹ Бо, ка ви-гѹћ бѹдѐ о[т]-
прѐшѐ Ма — ка-нѐма Ко, тѹ-ми нѹка не-пѹда нам Ли — кѹ-
кад Бра, Ко, ѹдкакад Ор, ка-гѹћ В, Ду — кѹ-се (врнѐ и сл)
В. То, Бу, кѹ-смо стѹгли Брч, кѹ-су дѹшли Ду, ка-су-јо ка-
зѹли ГД, кѹ-су вићѹли Па, ка стѹйгосмо Ли, ка-шнѐ[д]нѐ Ду
— кѹ-ли Бу — ка-рѐче Бра — нѹка не-пѹда Ли, нѹка јѹ
нѹѐсам бѹјо тѹмо В, ѹ[ш]ка јѹ-знам ГД — кѹ-је бѹјо Кру,
о[ш]кѹ-[ј]е пасѹ Ли, ошкѹ-[ј]е ожѐњен Со, кѹ (кад је) Бо —
ка-дн дѹћѐ Ов; интересантан је пример дѹћи ка-ѹмѹш-кѹд
В: у првом се случају -д испред вокала губи, док се у
другом, на апсолутном крају, чува;*

сѹд

сѹ-сам бѹјо Со, мѹрѹ[н]-се сѹ сѹрѐмѹш Бра;

свѹћ

свѹ-сам пролѹзијо Ов.

Исп. и *ѹо-Јѹко* (поп) Брч, *ѹо-Ђѹро* Бр, *ѹо-Мѹрко* В (само у
брзом говору).

II Констриктиве

губе се врло често испред семиоклузива које им од-
говарају.

190. *с + ц*

квѹ[с]ца В, Год, долѹ[с]ци Бо (обично долѹсци).

Напомена. У *ѹѹсобѹн-је* Па, *ѹѹсобна* В, *ѹѹсобѹли-су-га*
Ли, *ѹѹѹѹбљено* Бр изгубљено је *с* вероватно услед ди-
симилације.

б) *ш + ч*

*кѹ[ш]чицу Па, кѹчина То, Бр (< кѹ[ш]чина)¹⁾, кѹчиница
(idem) В.*

Напомена. *бѹча* „башта“ Кру, *нѹ-бѹчу* Ли, *ѹ-бѹчу* Ко,
бачо[в]ѹн Год, *бачо[в]ѹна* Па и сл. могло је у том облику
бити примљено из турског (< баѹѹа).

в) *ш + ѹ*

¹⁾ Исп. Белић, *Дијалекти* 233.

кѡ[ш]ћица Брч, Бо, кѡ[ш]ћицу В, Бр — лѡ[ш]ће В, ѡ[ш]ће „ости на класу“ Ли — с-лѡ[ш]ћу Ма, с-лѡ[ш]ћом Бра, с-ѡ[ш]ћу Со, с-рѡ[ш]ћу Кру, чѡ[ш]ћу Бо, мѡ[ш]ћу Бр, мѡ[ш]ћом То — жѡ[ш]ћѡга Ор, ли[ш]ћѡји Бу, чѡ[ш]ћѡ В, чѡ[ш]ће Брч, Бо — на[в]ѡ[ш]ће-те Бо, изѡ[ш]ће-га Ду, изѡ[ш]ћемо ГД, уљѡ[ш]ћемо Бр, ѡдрѡ[ш]ће У — на-Ка[ш]ћѡло (Петровац на Мору, исп. тач. 38 б) В, ис-Ка[ш]ћѡла ГД, Ли, Се, мѡ[ш]ћѡла Ду, Ма, Се, ми[ш]ћѡла В, Па, Бр, ми[ш]ћѡло Год, ми[ш]ћѡлѡи Ду, ка[ш]ћѡло (исп. тач. 38 б) Па, ка[ш]ћѡлом Ду, Трѡ[ш]ће Ор, Брч, ѡ-Трѡ[ш]ће Бу — [Ш]ћѡпан Бр, Бу, [Ш]ћѡпана Ду — о[в]лѡ[ш]ћен У, о[в]лѡ[ш]ћени Со, овлѡ[ш]ћење Тр, ождлѡ[ш]ћен То, ождлѡ[ш]ћена В, искори[ш]ћѡѡ В, искори[ш]ћѡѡ В, Бу, искори[ш]ћѡ[в]ѡсм Брч, искори[ш]ћѡвѡли-су-га Ли, искори[ш]ћѡвау-га Брч, искори[ш]ћѡвѡ Др, искорѡ[ш]ћене Ор, кр[ш]ћѡ[в]ѡк Бр, кр[ш]ћен Бо, кр[ш]ћена В, кр[ш]ћено Бр, кр[ш]ћенѡга Ду, кр[ш]ћениема У, кр[ш]ћење То, Се, кр[ш]ћења Тр, намљѡ[ш]ћен Па, намљѡ[ш]ћени Се намљѡ[ш]ће (намештење) Ко, намљѡ[ш]ћење Бра, Бу, намњѡ[ш]ћѡ В, ѡрѡмњѡ[ш]ћѡ Бра, ѡрѡмњѡ[ш]ћѡји Па, Брч, уни[ш]ћени Ли, уни[ш]ћење ГД, уни[ш]ћѡвѡ Ма, ѡѡрѡ[ш]ћѡи Ду, ѡѡрѡ[ш]ћѡмо Бо, ѡѡрѡ[ш]ћѡ Се, ѡѡрѡ[ш]ћѡли Ли, ѡѡрѡ[ш]ћѡно Брч, ѡѡрѡ[ш]ћѡни Па, ѡѡро[ш]ћење В, Год, с-ѡѡро[ш]ћењем Ов, Брч, ѡѡ[ш]ћѡи Бу, ѡѡ[ш]ћѡ-га Ко, ѡѡ[ш]ћѡ Др, доѡу[ш]ћење Ор, исѡѡ[ш]ћау Бр, наѡѡ[ш]ћѡно Бу, расѡу[ш]ћѡвѡи Со, сѡу[ш]ћѡи Па, нѡрѡ[ш]ћѡ Брч, чѡ[ш]ћѡвѡи Ор, чѡ[ш]ћѡвѡ В, чѡ[ш]ћѡвѡсм Год, чѡ[ш]ћѡ[в]ѡли Ор, Ко, Бр.

Напомена. У шклѡѡѡ „плик“ Бр, ГД, клѡѡѡ В, Па имамо паралелна образовања¹⁾.

г) ж + ѡ

бѡ[ж]ћѡи Па, угњѡѡ[ж]ћен В, Ли, гѡ[ж]ће (гвожђе) Ко, ГД, гѡ[ж]ћа Брч, Со, гѡ[ж]ћом Крњ, грѡ[ж]ће Па, Се, грѡ[ж]ћа Брч, Ма, Ли.

Напомена О облицима гѡ[ш]ћеница : гѡсѡница, кѡ[ж]ћѡ : кѡѡи и сл. исп. тач. 206.

д) испред осталих сугласника нисам забележио губљење; имамо редовно:

¹⁾ Исп. А. Leskien, *Grammatik d. skr. Sprache* 54.

у-йѣзбину Ор, бѣзди Бо, бѣштина Брч, ГД, Се, кашти-
гдју Крњ, клѣштитма У, шештица Па, грѣшник Ов, дѣсно
Ли, оѣашнѣ Па и сл.

191. У предлозима (префиксима) бѣз, ѣз, нѣз, ѣрѣз, рѣз-
и сл. губи се -с по правилу само испред ц, а ш само испред
ч и ѣ, дакле, под истим условима као и у границама речи;
у осталим је случајевима губљење ретко.

без

бе[ж]-ѣшѣша Бу, Нѣ-би-га вѣла пѣзна по-нѣчему бе[с]-
ѣд-ѣду Па — бе[з]-нѣѣ нѣшта Бра, бе[ж]-нѣга Со, бе[ж]-
Љуба Бр —

поред: Свѣ-су дѣшли без-Никѣла Па и сл.;

из

и[с] Цѣрѣграда Ли, и[с]-цѣк[в]ѣ В, Крњ, Ко, Се, и[с]-
Цр[м]нѣце В, То, Бр, Се, и[с]-Цѣцѣ Ор — и[ш]ѣѣка Ов,
и[ш]ѣѣра Со, и[ш]ѣѣрасмо Бра, и[ш]ѣѣрали Брч, и[ш]ѣѣрѣи
(излапети) Брч —

поред: ис-ѣѣкла В, Бр, ис-ѣѣшкѣ Ор, Ма, из-Брѣѣли Ду,
из-Бѣѣ Се, из-Мѣрка У, из-Лѣмѣнѣ ГД, ис-кѣмѣѣ Па, из-
нѣга Брч и сл.;

низ

ни[с]-Цѣрнѣ Гѣру Со, нѣ[з]-меѣу Бра;

ѣроз

ѣро[с]-Цр[м]нѣцу Ор, ѣро[с]-Цѣрнѣ Гѣру Ли, Со —

поред: ѣроз-вѣрош Бо, ѣрос-кѣше Брч, ѣроз-иглѣнѣ ѣши
Тр, исп. и ѣрозѣ-село ГД, ѣрозѣ-жѣшо Со;

раз-

ра[с]цѣѣѣи Бо, да-ра[с]цѣѣѣи У, ра[с]цѣѣѣили Крњ,
ра[с]цѣѣѣи Се, ра[с]цѣѣѣѣен Со, ра[с]цѣѣѣѣена Бра — ра[ш]ѣѣ-
раш В, ра[ш]ѣѣрасѣ Ду, ра[ш]ѣѣрасѣ Бр, ра[ш]ѣѣѣ (рас-
цветао) Крњ, ра[ш]ѣѣѣле ГД, рѣ[ж]ѣѣла Кру, рѣ[ж]ѣѣлѣ
Брч —

поред: расѣрѣ[в]ѣѣли Ор, расѣѣ[в]ѣѣсе Бу, расѣѣѣѣ-
се У, расѣѣѣѣ Бр и сл.;

с

дошѣ-[ј]е [с]-Цѣѣѣѣ Бр, не-мѣж-га рамнѣт [с]-Цр[м]нѣ-

цѡм Бра — [ш]ћућурѡли-се Бр — пошѧ-[j]е [ж]-ћецѡм Год, ѡдѧ [ж]-ћѡкѡм Брч) —

поред: стрѧдѧ-[j]е ж-ћецѧ В, с-ѡушѡм Тр, з-брѧшом Ду, с-мѡкѡм У, с-шѧбе Ли, з-дво[j]ѡцѡм ГД, с-кѡћѧ Кру, ш-њѡвѧ Бо, збѧцѡш То —

III Назали.

Губљење назала сам забележио такође у приличном броју случајева (нарочито у страним речима):

а) м + ѡ, б, н, њ, ј, с:

[j]једѧ[m]ѡуш В, Брч, Ли, изедѧ[m]ѡуш Па, Бр, сѡра[m]-ѡушица Ов, сѡра[m]ѡушицѡм Ли, су[m]ѡорѧда ГД, су[m]ѡорѧду Со, су[m]ѡурѧда Ма, су[m]ѡурѧде Бра, су[m]ѡарѧде Па — нѧ[m]-ѡадѧ-ми В, Ду, Со, нѧ[m]-ѡаде-ми Ор, Год, [j]е-[ѡ]нѡ[m]-ѡриликѡм Бо, седѧ[m]-ѡушѧ Се, осѧ[m]-ѡушѧ Ко, овѧе[m] ѡушом Кру, ѡстие[m] ѡушом Бу;

бубѧк (< бумбѧк, исп. лат. bombacet) Бу, лу[m]брѧла ГД, лу[m]брѧлу Бра (итал. ombrello), Селѡ[m]-бег Ма, селѡ[m]беговица (тамница код Бара) Па, у-селѡ[m]беговицу В, нѧка-мѡ-[j]е сѧ[m] бѡк на-пѡмѡн Брч, с-кѡмѡ[m]-Бѡжом Со;

[m]надѡћ (необично) Ли, нѧ-[m]нѡѧко Год, седѧ[m]нѧсѡ Со, осѧ[m]нѧсѡ Ма, осѧ[m]нѧсѡѧ Ко, јѧ [m]нѡм Тр, с-кѡмѡ[m]-Нѡком В;

гр[m]њѧло-[j]е Бо, зѧ[m]њенѡк В, нѧ-[m]њесѡ Ор, запѧ зијо-сѧ[m] њѧга Крњ (исп. и тач. 197);

нѧ-знѧ[m] јѧ У, ш њѡ[m]-[j]е пошѧ Па, с-кѡмѡ[m]-Јѡ[в]ѧ-ном Се, ш-њѡ[m]-сѧ врнѡјо Бр.

б) н + м, ш, ѡ, ц, з, ч, с, з, ш, к, г:

сѡ[n]-ми [j]е ѡ [в]ѡјску Бр;

и[n]шѡша (итал. indiotta) В, и[n]шѡше Ко, кѧ[n]шинѧла (млет. cantinela) В, кѧ[n]шинѧле Бу, кѧ[n]шинѧлу Па, кѧ[n]-шинѧле Бр, кѧ[n]шѡн (млет. canton) Па, Бу, кѡ[n]шѡш (млет. contar) У, кѡ[n]шрѧш (млет. contratto), ѡѧ[n]шѡм В, уѡѧ[n]шѡла Па, о[т] ѡѧ[n]шѡвѧѧка Бо, ѡлумѧ[n]шѧ (исп. fundamentum) Па, ѡ[n]шѡра Кру (млет. pontura), руме[n]шѡн (исп. frumentino) Ов, Кру, Др, руме[n]шѡна ГД, Ма, знѧ[n]-ше [j]ѧ Се, кѡми[n]-ше бѡгом Па, мѡлѡ[n]-ше кѧ бѡга Па — А[n]дрѡја Со, Крњ,

1) У последња два примера могло се с изгубити услед мешања социјатива са инструменталом, исп. Употребу падежа с предлозима.

Црм[н]йчани Ор, *Црм[н]йчана* Бра (ређе *Цр[м]нйца*, исп. тач. 197).

IV Ликвиде.

193. а) Губљење *л* забележио сам у овим примерима:

ба[л]вди Брч, *Бе[л]ведѣр* В, Ду, с-[в]р̄ *Бе[л]ведѣра* Крњ, *дѣк[л]је* В, Ор, Па, Брч, Ли, Се, *дѣк[л]је* Ли, *ко[л]шрѣна* (ит. coltrina) Па, *у-о[л]шѣр* Бу, *сѣ[л]но* Па, То, *У[л]цињ* (итал. Dulzigno) Ко, Бр, Год, Се, из-*У[л]циња* Па, Ма, ја *мѣш[л]ѣм* Со, штѣ *мѣш[л]ѣте* Брч, *ѣонаѣѣ[л]нѣк* Па; исп. и *ѣѣцн* Па, *ѣѣцнѣ* Со (ако је од итал. falso).

Готово по правилу губи се *л* у партикули *ли*:

вѣдѣш-[л]и? Се, *вѣш-[л]и?* В, Ко, Ор, ГД, *вѣлѣш-[л]и?* Брч, *знѣ[ј]ѣш-[л]и-се?* Ли, *ѣграш-[л]и-се?* Год, *ѣмѣш-[л]и?* Па, То, Со, *љутѣш-[л]и-се?* Ду, *мѣш-[л]и?* Бу, *мѣш-[л]и?* Ли, *знѣш-[л]и?* Бо, *жнѣш-[л]и?* У.

Спорадично је губљење у *баѣѣ[л]иѣте* Крњ (обично *ба-тѣл[и]те*), а *мѣ[л]ѣцн* Бр, *мѣ[л]ѣцно* В, *мѣ[л]ѣшн* Со, *мѣ[л]ѣшина* Се је хипокористично.

Напомена. У *благос[л]ѣвѣн* Со, *благос[л]ѣвѣна* Кру, *благос[л]ѣвѣни* Ли (поред *благослѣвѣн*) изгубљено је *л* вероватно услед дисимилације.

б) Врло се ретко губи *р*:

бумба[р]дѣрѣш В, *бумба[р]дѣрѣ* Па (ређе *бумбардѣрѣг*) — *шравѣза* Бр, *шравѣза* Ду, *шрдѣвѣша* В, *шрдѣвѣше* Па (< * *траверза*, исп. далм. *traversa*, млет. *traverza*).

(У оба се примера *р* могло изгубити услед дисимилације).

194. Група *сѣр-* остаје по правилу неизмењена; забележио сам само:

ѣосрѣдѣмо Год, *нѣ-срѣну* Брч (иначе увек *сѣрѣдѣш*, *сѣрѣна*, *сѣрѣла*, *сѣрѣна* и сл.);

према *бѣлеснѣ*, *нѣжнѣ*, *дѣшѣ* и сл. начињено је и:

бѣлеснѣ, *жѣлоснѣ*, *нѣжнѣ* (тако редовно) — *дѣшѣ* (поред *оштѣѣ*, *дѣштѣѣ*, *остѣѣ*, исп. тач. 168) итд.

195. Код група *-сѣ*, *-зѣ*, *-шѣ* и *-жѣ* забележио сам нешто чешће губљење само у *[ј]ѣс[ѣ]* и у бројевима, дакле,

у случајевима до извесне мере нарочите природе. У осталим се речима крајњи сугласник по правилу чува: код именица и придева враћено је *-ш*, *-д* у већини случајева аналогичном према осталим падежима; сразмерно ретко губљење *-ш* у инфинитиву може се, мислим, објаснити употребом облика на *-ши* која је, истина, прилично ретка, али под утицајем школе узима све више маха (исп. Глаголе).

Б р о ј е в и: *шѣс[ш]* В, Ор, То, Брч, Бо, Се, Крњ, *једанѣс[ш]* Па, Др, *дванѣс[ш]* Бо, Брч, *шринѣс[ш]* В, ГД, *шешнѣс[ш]* Ов, Бу, *шешнѣс[ш]* Бра, Бр, *седа[м]нѣс[ш]* Ко, Ли, *оса[м]нѣс[ш]* У, Ма, Се, *дешешнѣс[ш]* Кру, Бо, *двѣдѣс[ш]* Ор, *двѣдѣс[ш]* Се, *шрѣдѣс[ш]* Бо, Ли, *шрѣдѣс[ш]* В, ГД, *чешр[д]ѣс[ш]* Ма и сл.;

и м е н и ц е: *бѣдѣс[ш]* Год, *брѣдѣс[ш]* Брч, *брѣс[ш]* Па, *гѣс[ш]* Бо, *жѣлѣс[ш]* Ор, Др, *крѣс[ш]* У, Ли, *лѣс[ш]* Крњ, *мѣлѣс[ш]* Па, *нѣ-мѣс[ш]* Бр, *ѣблѣс[ш]* Ли, *ѣкѣс[ш]* Ду, *ѣлѣс[ш]* Год, *ѣрѣшовѣс[ш]* Ко, *ѣрѣс[ш]* В, Па, *рѣбрѣс[ш]* Со, *рѣдѣс[ш]* Ду, Се, *сѣѣс[ш]* Ма, *сѣѣрѣс[ш]* ГД — *бѣз[д]* Па, *грѣз[д]* Брч — *ѣрѣгрѣш[ш]* Ду, *ѣрѣш[ш]* Бо — *дѣж[д]* Па, *зѣж[д]* „фијукање“ Тр;

п р и д е в и: *лѣс[ш]* Па;

и н ф и н и т и в: *довѣс[ш]* Ли, *ѣровѣс[ш]* Брч, *увѣс[ш]* Бо, *угрѣс[ш]* Па, *ѣѣс[ш]* Ма, *сѣс[ш]* Па, *изѣс[ш]* Со, *укрѣс[ш]* Ор, *ѣдмѣс[ш]* Брч, *ѣдѣс[ш]* Ду, *ѣлѣс[ш]* Бр, *оѣрѣс[ш]* Ко, *зѣрѣс[ш]* Бо, *сѣс[ш]* Ов, *ѣскѣс[ш]* Ду, *срѣс[ш]* Со, Се;

[ј]ѣс[ш] В, Ко, Па, Ор, Ду, То, Со, Бо, Се.

Чешња је у оваквим случајевима редукација *-ш* и *-д* (*бѣдѣс^м*, *вѣлѣс^м*, *довѣс^м* и сл.).

Од осталих случајева исп. *дешѣк* Па, Бр (поред *дешѣкш* В).

196. За губљење крајњег сугласника иза вокала забележио сам нешто већи број примера у инфинитиву и у бројевима (исп. тач. 189), али је у њима тај појав резултат аналогичности (исп. ниже); у осталим случајевима јавља се само изузетно (чешња је у оваквим приликама опет редукована оклузива):

штѣ-ће бѣ? Па, како-ћу дѣ? Ду, ѣ-ли-ми дѣ? Ор, не-мѣже дѣза Бр, ѣ-ли-ми дѣнѣ? Ли, ѣ-ли-га ѣознѣ? Год, не-

мбгу *игрѧ* Крњ, мбра[м]-му *кѧдѧ* ГД, мбш-се *окрѧнѧ* Бо, ъ-ли *ѧгодѧ*? Ма, немѧ-ми *ѧрѧчѧ* То, јѧ-ћу-га *ѧослѧ* Брч, не-мбгу *шрѧлѧ* Бр, мбрѧн *чѧкѧ* В.

Непренесени акценат са крајњег кратког слога (*ѧознѧ*, *игрѧ*, *кѧдѧ* итд.) показује и опет (исп. тач. 105) да је губљење -ш морало настати у сандију (вероватно у футуру: *ѧознѧћу* > *јѧ-ћу ѧознѧ*).

За остале случајеве исп. *зѧлѧ* У, Бо, *у-грѧѧ* Брч, Бу, *у-Царѧгрѧ* Бр (сви су примери необични).

197. За неке се речи — због више напоредних облика у којима се јављају, исп. тач. 137а, 156 б, 175, 177 и 183д — не може поуздано утврдити који се консонант у ствари изгубио¹⁾:

а) *јѧшѧка* В, *јѧшѧку* Па, *јѧшѧчѧв* Бр, *јѧшѧчѧви* Ли, *јѧшѧчѧвија* Кру (исп. *јѧктика* В, *јѧптика* Бра, *јѧфтика* Се, *јѧвтика* Ду);

б) *јѧшино* В, *јѧшинѧјѧга* Бра (*јѧфтин* Ко, *јѧвтин* Се, *јѧптин* В) — *клѧко* Ду, Год, *клѧка* Кру, Со, *клѧкѧ* Па, Бр, *клѧкѧнѧце* В (кѧпко Бр, кѧфко То, кѧвко Кру) — *кѧча* Ма, *кѧчу* В, *закѧчѧ* Ду, *закѧчѧн* Брч, *раскѧчѧвѧх* Со (кѧпча Бр, кѧфча Бра, кѧвча В) — *љѧшѧ* Крњ, *љѧшѧ* Ма, *љѧшѧга* Ду, *љѧшѧ* Па, Ли, *љѧше* Крњ, *љѧшѧме* Бр, *љѧшу* В, *љѧшија* Бу, *нѧ[ј]љешѧ* Со, *нѧ[ј]љешѧ* Брч, *нѧ[ј]љешѧ* Ор, *ѧљѧше* Ли (*љѧпши* У, *љѧфши* Крњ, *љѧвши* Ма) — *лѧсѧш* Бр, *лѧшѧм* Ли, *лѧшѧ* Ов, *лѧшѧмо* Се, *лѧшу* Па, *лѧсѧ* Тр, *лѧсѧла* Се, *лѧсѧло* Ма, *лѧсѧле* Кру (*лѧпсѧт* Год, *лѧфсѧт* Ли, *лѧвсѧт* Се) — *Ошѧчѧћи* В, Брч, *Ошѧчѧћѧ* Па, Бр, Ли, *у-Ошѧчѧће* Год (*Опѧчѧћи* То, *Овтѧчѧћи* Брч) — *ѧшѧина* Бра, *у-ѧшѧину* Тр (*ѧпшѧтина* Ду, *ѧфшѧтина* Бра, *ѧвшѧтина* В) — *шѧсѧја* Ли, *шѧсѧју* В (*тепсѧја* В, *тефсѧја* Бр, *тевсѧја* Па) —

ѧзо[в]ина В, Ду, *ѧзо[в]ину* Во (*ѧбзовина* Бра, *ѧвзовина* Бо) — *ѧзовица* Год (*ѧбзовица* В, *ѧвзовица* Ор);

в) *ѧѧче* „пашче“ Ду, *ѧѧчѧта* Год (*пѧшче* Со, *пѧхче* Па, *пѧкче* В) — *ѧрѧца* В, Со, *ѧрѧцу* Брч, Бр, *ѧрѧчеви* Ор, Па,

¹⁾ Неке од оваквих фонетских дублета, за које се, било с којега разлога (обичнијег облика, природе консонантске групе), може претпоставити да се у њима изгубио одређени консонант, поменуте су већ раније.

Се, *црѣчѣвѣ* Со, *црѣчевима* Ли (прасца В, пракца Па, Ли, Год);

г) *гүно* Ли, *на-гүно* Ко (гүмно В, гүвно Брч, Год) — *шанйца* Бр, *у-шанйцу* Ко (тамнйца Ма, тавнйца Ду) — *Црнйца* Кру, *Црнйцу* Ли, *црнйчка* Бра, *црнйчка* То, *црнйчкѣга* Тр, *црнйчкѣ* Ов, Год, *црнйчкѣ* Ду, Др, *Црнйчани* У, *Црнйчани* Ма (Црмнйца В, Со, Ли, Црвнйца Па) —

дарднѣ Ли, *дарднѣ* ГД, *дарднѣме* Брч (дарвнй Кру, дарвнй Бр, Крњ) — *дйно* Брч (дйвно Ов, дймно Брч) — *држѣнѣга* У (држѣвно Тр, Бо, држѣмно Ду) — *Дубрѣнйк* Се, из-*Дубрѣнйка* Ли (Дубрѣвнйк Бр, Дубрѣмнйк Па) — *крнѣ* В, *крнѣга* Кру, *крнѣ* ГД, *крнйк* Бу, *крнйку* Ли, *крнйче* Се, *крнйци* Бра (крвнй У, То, Бу, Др, крмнй В, Ко, ГД) — *онѣви* В (овнѣви Ма, омнѣви Се) — *ѣшрѣницу* Брч, *ѣшрѣнице* Кру (ѣтрѣвнйца Ов, Бр, ѣтрѣмнйца То) — ис-*Плѣнйцѣ* Бу, на-*Плѣнйцу* В (Плѣвнйца В, Се, Плѣмнйца Бу) — *ѣра[в]ослѣнй* Со, *ѣра[в]ослѣнйца* Др (пра[в]ослѣвнй Брч, Год, пра[в]ослѣмнй Па) — по-*ранйци* Се, на-*ранйцу* Со, *ранѣ[ј]ѣше* Ов, *зарѣни* тѣ Ма (равнйца Ду, Ли, рамнйца Ор, Се) — *цркнѣ* Па, *цркнѣ* Тр (цркѣвно Бу, цркѣмно Ли); исп. и *жѣ-ни* бѣјо Ко, *здрѣ-ни* бѣјо Ов —

зѣ-глѣње Ли, *сѣдй ѣ-глѣње* Бра (глѣвње Ор, глѣмње Па, Год) — *грѣња* Бо, *грѣњу* Год (грѣвња Бу, Се, грѣмња В, Се) — *на-жѣрње* Па (ждрвњи У, Ли, ждрмњи Бра) — *ранѣ[ш]-се* Бр, *ранѣш* В, *ранѣла-сѣ* Се (равнѣт Ов, Ма, рамнѣт Со) — *зѣнѣли* Брч (зѣмнѣли Год, зѣвнѣли Ор) — *зѣња* Се, *на-зењу* Ма, *зѣнѣк* Бра (зѣмња В, Ор, Др, зѣвња У, Бу) — *шѣнѣном* ГД (тамнѣн Па, тавнѣн Бра; исп. и *сѣнѣш* (= самнѣт < самлѣт) Бу, *сѣнѣли* То, *сѣнѣно* Па, *сѣнѣ[в]ѣно* Бр за које нисам забележио паралелне облике са в.

198. У извесном броју случајева губе се гласови у положајима у којима се обично чувају (на пр. консонанти између вокала) и то првенствено у брзом, мање пажљивом говору:

глѣ[д]ан-те Бо, *глѣ[д]аш* Др, *глѣ[д]а* В, Брч, *глѣ[д]амо* Па, Бо, *глѣ[д]аше* Ор, *глѣ[д]ау* ГД, *глѣ[д]а* тѣ ГД, *глѣ[д]а[ј]ше* Се, *поглѣ[д]аш* Се, Ли, *поглѣ[д]амо* Ли, *поглѣ[д]а[ј]ше* Крњ — *вѣш-[л]и?* Ду, Брч, Бо, *[в]ѣш-ти* тѣ? Бра, *вѣше-ли* тѣ? В — *мѣш-[л]и?* В, Па, Ор, Бр, Ли, Др, *мѣж-[л]и?* В, *мѣж рѣш* Брч, не-*мѣш* Ли, не-*мѣж* Па, не-*мѣш* Со, Крњ (поред *вѣдѣш*,

мѡжеш итд.) — *нѣ[вљ]есѣа* В, *нѣ[вљ]есѣу* Па, *нѣ[вљ]есѣе* Брч; „преко“ гласи редовно *ѡрѣо* В, Ор, Бра, Ду, Ко, Ма, Брч, Со, Ли, Год (прѣко је ређе).

Напомена. У *нѣ[к]акв* В, Ли, *нѣ[к]акво* ГД, *нѣ[к]аква* Ко, *нѣ[к]акви* Бра губи се *к* услед дисимилације.

199. Скраћивање целих слогова врши се пре свега у речима које се често употребљавају, у поздравима и сличним формулама, а затим у императивима и бројевима:

а) *чѡче* Па, Брч, Бр, Бо, Год, Ли, Со, немѡ, *чѡче* В, *чѡчи* Ду, Ор, *чѡчѣ* Ор (поред *чѡак*, *чѡека*, *чѡјка* и сл.) — *ѡјка* То, Со, *ѡјкѣ* Ду, *ѡјку* Ли, Крњ, *ѡјке* ГД, Др, *ѡ[ѡ]кѡ* В, *ѡјчица* Па, *ѡјчица* Се, *ѡјчице* Год, *ѡјчица* Брч, *ѡјчицама* Ма (поред *ѡ[в]ѡјка*) — *ѡмѡш* (едампут) Ду — *кѡко* В, Ор, Па, Ду, Ма, Бр, Бу, Бо, Ли, Се, Крњ (поред *кол[ѡ]ко*) — *кѡчак* Па, *кѡчко* Брч, *кѡчкѡга* Бу (поред *кол[ѡ]чак*) — *мидѣца* Ор, Бу (поред *думидѣца* < итал. d'umidezza, исп. тач. 208).

б) *бѡ-м[ѡ]* ѡну Др, *бѡм-ѡну* (поред *бѡго-ми*) — *нѣнѣш зѡ* (= за бога) Па, Брч, Год, Ли, *ѣла зѡ* (= хајде по богу) В, немѡ *зѡ* Бра, *нѣ-би зѡ* тѡ мѣне учинијо Бр — *закр[сѡ]-чѡшнѡ* Бра, *закр[сѡ]-чѡшнѡ* Др; исп. и *ѡјѡро*, *ѡѡѡро*, *злѡѡро* (врло обично).

в) *мѡли-се* В, Бр, Ду, Бо, *мѡк-се* Па, Ли, Се, *смѡки* Ко, *мѡ-се* Ду, Ор, Год, Крњ — *ѡик-се* В, Бу, Со, Др, *ѡи-се* Па, Брч, Ор, Год, *ѡикѣ-се* Ов, Бо, Се (поред *мѡкни-се*, *ѡигни-се* итд.) — *ѡј* (дѡма, збѡгом и сл.) Бра, Ду, Па, Год, Се, *ѡј о[в]ѡмо!* В, Кру, Ко, Бо, *ѡјѡ!* *ѡјѡ!* Бр, *ѡјмо* Бра, Тр, То, *ѡјмо* Ма, Бо, Год, *ѡјѡе* В, Ор, Ко, ГД, Крњ, *ѡјѡе* Ов, Со, Ли (поред *ѡјде*, *ѡјдемо* и сл.); необичније је *нѡш* Со, Се (обично *нѣнѣш*).

Напомена. О облицима *ѡ[н]-ли*, *ѡѡк*, *нѡк*, *ѡѡк* (поред *ѡнѣш*, *ѡѡѡк*, *нѡнѡк*, *ѡѡнѡк*) исп. Глаголе.

г) *ѡѡѡс[ѡ]* Ор, Ду, Бо, Год, *ѡѡѡс[ѡ]* У, Бр, Со, *ѡѡѡс[ѡ]* В, Бу, Крњ, *ѡѡѡс[ѡ]* Бра, Ли, *ѡѡѡс[ѡ]* Па, *ѡѡѡс[ѡ]* Брч, *ѡѡѡс[ѡ]* Ко — *ѡѡѡс[ѡ]* Ов, Ма, Се, *ѡѡѡс[ѡ]* В, ГД, Др, *ѡѡѡс[ѡ]* Ор, Ма, *ѡѡѡс[ѡ]* Па, *ѡѡѡс[ѡ]* Бо, *ѡѡѡс[ѡ]* мање [ѡ]ѡѡ То — *ѡѡѡс[ѡ]* Кру, Се, *ѡѡѡс[ѡ]* Ов, Бу, *ѡѡѡс[ѡ]* Ко, *ѡѡѡс[ѡ]* мање ѡѡ Ду — *ѡѡѡс[ѡ]* ѡ-чѡтвооро ГД — *ѡѡѡс[ѡ]* Бра, Со, *ѡѡѡс[ѡ]* У, Тр, Ли, Год, *ѡѡѡс[ѡ]*

сѣш њ-два Брч, *шѣсѣш* њ-пѣт Бр, *шѣсѣш* мање два Крњ — *седндесѣш* Год, *сѣндесѣ-њ-шри* Брч, исп. и необично *сѣдесѣ* То.

Напомена. „четири“ је уопштено у два облика: *чѣшри* (*чѣшри*) и *чѣшри*, исп. *чѣшри* Па, Ли, Год : *чѣшри* (обично) — *чѣшрињндсѣ* Бр, *чѣшрињндсѣ* Год : *чѣшрињс[ш]* (обично) — *чѣшрињдѣс[ш]* Кру, Ма, Се: *чѣшр[с]ѣс[ш]* (обично).

Развитак секундарних сугласника

200. У приличном броју случајева јавља се (првенствено у доцнијим позајмицама) секундарни назал¹⁾ (испред лабијала *м*, испред дентала *н*, испред велара *п*):

гамбѣљ „чергаш“ То, *гамбѣљи* Бр (поред *габѣљ* В, Бу, Ли < арб. *gabef*) — *кумбѹра* Ду, *кумбѹру* Ор, Год, *кумбѹре* Со, *кумбѹрама* Бо (поред *кубѹра* < тур. *kubur*) — *ламѣйс* „оловка“ То, Крњ, *ламѣйса* Бр (поред *ла[ј]ѣйс* < итал. *lapis*) — *сумѣрѣш* В, *сумѣрѣшш* Па, *сумѣрѣшла* Бу (поред *суйрѣш*, *суйрѣшш* < млет. *şorpeşar*) — *шрѹмба* В, *шрѹмбач* Ли, *шрѹмбача* Бо, *шрѹмбачу!* Со, *шрѹмбачи* Др, *шрѹмбѣ* Бра (поред *шрѹба* Ду, исп. стсл. трѣва);

главенѣѣја Год (обично *главенѣѣја*, исп. тач. 99) — *Иншѣд-лија* Тр, у-*Иншѣдлију* Бра, Год, из-*Иншѣдлије* Ко, ГД — *комѣндија* Брч, Бу, *комѣндије* Бр — *леншрѣ[ш]-се* „фотографисати се“ Бу, *леншрѣли-смо-се* Со (поред *лешрѣ[ш]-се* < млет. *retràr*) — *лѣншрика* Бр, *лѣншрична* струја Со (поред *лѣшрика*, *лѣшрична* < итал. [luce] *elettrica*) — *ѣрѣндику* Ли (поред *ѣрѣдика*, *ѣредика[в]ѣш* < млет. *predica*) — *ѣроклѣнсѣво* Брч — (ређе је *овинѣѣр* Па, *овинѣѣри* Бра — иначе редовно *офиѣѣр*, *овиѣѣер*);

бушѣнга Ма, у-*бушѣнгу* Ду, ГД (поред *бушѣга*, *бушѣѣга* < млет. *botèga*) — *лѣнгор* В, Ор, у-*лѣнгор* Па (поред *лѣгор* < нем. *lager*).

Секундарно *н* имамо вероватно и у: *кошѣрина* Брч (исп. *кошѣрина* поред *колѣрина*) — *Унѣѣњ* Па (исп. *Уѣѣњ* поред *Улѣѣњ*) — *шѣншѣлија* В (исп. *шѣшѣлија* поред *шѣвѣтелија*, *шѣфѣтелија*).

¹⁾ Исп. сличну констатацију код Schuchardta *Zum Nasaleinschub*. Zeitschrift f. rom. Philologie XXXV (1911) 71—92

Напомена. *фѣмбруар* Брч, *фѣмбруара* В, Ов, Се, *окѣмбар* Ду, *окѣмбра* В, Ор, Год начињено је вероватно према *сейѣмбар*, а *аустѣринскога* Па, *аустѣринску* Ли по угледу на придеве типа *шумадински*.

201. Секундарно *р* забележио сам свега у једном примеру:

шкурдѣла Ма, *шкурдѣлу* В, *шкѣрдѣлѣ* Се (поред *шкудѣла* Па < млет. *ščódelā*); исп. и *бирлиќ* „велика флаша“ В (обично *билиќ* < биликум?).

202. У неким се речима између *з*, *ж* и *р* развија секундарно *д*:

здрѣк „зрака“ Со, Год, *ждрѣк* В, Брч, *у-ждрѣк* о[д]-зорѣ Брч, *глѣдѣ-га-јје* дѣтор *нѣ-ждраке* (рендген) Па, *здрѣка* „одблесак“ ГД, *ждрѣка* Ду, *ждрѣка* ђ[т]-сунца Ли, *ждрѣке* Па — *ждрѣвѣњ* Бр, *ждрѣмѣњ* Па, *ждрѣмѣи* Бо, *ждрѣмѣњѣ* Ор, *нѣ-ждрѣмѣе* Па — *здрѣјо* Брч, *здрѣлога* Со, *здрѣло* Па, Др, *здрѣли* Год, *здрѣле* Ду, *здрѣлостѣи* Се, *здрѣнуш* Па, *здрѣнујо* Бр, *здрѣнуло* Ли, *здрѣнуло* Па, *здрѣѣва* Бр — (исп. и *дрѣишѣш*, *дрѣишѣш* које тако редовно гласи).

Као што се види, обим овога прелаза је прилично ограничен. Паралелан прелаз *ср* > *сѣр* нисам уопште забележио (постоји само *срамѣша*, *средѣна*, *срѣна* и сл.).

204. За интересантан и до сада необјашњен спорадичан прелаз *с* > *ш* (> *ћ*) — *з* > *ж* (> *ђ*)¹⁾ пружа овај говор сразмерно мало материјала:

кѣшћело В, Па, *кѣшћела* Бра, *кѣшће* Ду, *кѣшћа* Брч, *ѣшће* (= *оѣе* на класу) Год, *ѣшћа* Бр, *гѣшћеница* Па, *гѣшћенице* Бр, *ѣшћѣ* Па — *кѣжћѣ* Со, *кѣжћѣга* Бр, *кѣжћѣ* Бо.

Чешћи су облици без констриктиве:

кѣћела В, Па, Брч, *кѣћело* Ов, Ду, Ко, *кѣћелѣга* Бра, Ду, Бр, *кѣћелѣ* ГД, Год, Се, *кѣћели* У, Со, *кѣћелиш* Кру, Бу, *кѣће* В, Па — *кѣћѣ* Ов, Бр, *кѣћѣ* У, Др, *кѣћѣ* То, Год, *кѣћѣга* Тр, Ма, *Кѣћак* (планина) Ли.

У осталим се забележеним примерима *с* и *з* не мења (исп. тач. 145 и 147).

Напомена. Усамљен је прелаз *ћ* > *ш* у *вѣшће* „воће“ Бра, Ли, *вѣшћа* В, Ду, Бр, узми њѣшто *вошћѣнѣ* за-вечѣру Па.

¹⁾ Исп. Белић, *Јужн. фил.* XIV 168.

203. Исто је тако доста ограничен и развитак велара у групи консонант + л:

жгљѝб Ду, Ли, *жгљѝба* В, Др, *жгљѝбови* Па, *жгљѝбѡвѡ* Со, *жгљѝбѡк* Год — *чкљѝн* Бо, *чкљѝна* Ко, *чкљѝнѡк* ГД, *чкљѝнци* Бр, *шкљѝнѡц* „чланак“ Бра, *шкљѝнци* Ма — *шкљѝй* „слап, плаха киша“ Па, Год, *мнѝн у-Шкљѝйе* Бра (ређе *у-Шкљѝйи* Ду); исп. и *жгљѝб* водѝ Па, Ли.

205. Појединачна отступања имамо у:

јѡкшѝм Брч, *јѡкшѝ* Бу, *јѡкшѡ* То, *јѡјѡкши* У, *ујѡкши* Кру (обично) — *лѡкш* „лош“ Ду, *лѡкши* Бра, *лѡкшо* Ли — *гѡровница* Крњ, *гѡромница* Бр (обично *гѡроница*, исп. тач. 63) — *ожлѡѡждѝйѝ* Ов, *ожлѡѡждѝјѡ* Се, *ожлѡѡждѝло* Бра, *ожлѡѡждѝли* (поред *ожлѡѡждѝт*).

206. Аналошка образовања претстављају:

блѝздѝй Па, *блѝже-се* В, *блѝзѡ* Бра (према *облѝздѝй*) — *брѡжѝм* лѡзе Со, *брѡжѝ* Год, *брѡжѡ* Ма (према *обрѡзѝйѝ*):

глѡдѡвскѝ (обично *глѡдѡскѝ* = глуходолски) Кру, *глѡдѡвска* ГД, *глѡдѡвскаѡга* Ду, *глѡдѡвскија* Ма, *Глѡдѡвљѝни* Ли, *Глѡдѡвљѝне* Се (према *орѡ[в]скѝ*, *Орѡ[в]љѝни*)¹⁾.

Напомена. У *лв[м]брѡла* В, Па, *лв[м]брѡлу* Бу, Ма имамо преношење итал. члана (*l'ombrello*), а у *думидѡца* Па (поред *умидѡца*, *мидѡца*) преношење генитивног *d'* (*[loco] d'umidezza*) — *шевљѝја* Бра, *шефљѝја* В (према арап. *šefie*) примљено је са арап. суфиксом *li*. — У *брѡква* Па, *брѡквица* Бу (према млет. *brosca*) имамо асимилацију именицама на *va*, а *ѝакулѝн* Бра, Па, Год „новчаник“ (исп. итал. *tascuino*) начињено је према *бриѝулѝн* (исп. итал. *britolino*).

Метатеза

207. У неким се речима скоро редовно врши метатеза сугласника:

гѡвђе „гвожђе“ Год, *гѡвђа* В, Бу, Се (исп. у тач. 190 г и *гѡђе* које се такође вероватно своди на *гѡвђе*) — *колѝѡква* Па, Ли, *колѝѡкѡѡ* Ма, *колѝѡкѡу* Брч, *колѝѡкѡѡм* Бр — *нѡфђи* „наѡве“ В — *ѝрѡдва* Па, *ѝрѡдѡѡ* Ли, *ѝрѡдѡу* Бо — *сѡлдо* Ко, Ор, *сѡл-*

¹⁾ У Ли сам једаред забележио *мѡѡѡѡрѡ* (иначе увек *мѡѡѡрѡ*) — несумњиво неке врсте народну етимологију (према *мѡѡѡрѡѝ*).

да Бо, *оселдѡш* Со, *оселдѡ* В, Ли — *сефлѡја* Бо, *севлѡја* Ли, *севлѡју* Бр, Год (поред *селвѡја*, *силвѡја* < перс. selvi) — *сѡјма* В, Ма, Крњ (< сѡмја < сѡмља, исп. тач. 156а), *сѡјмѡ* Бра, *сѡјму* То, *сѡјме* Ду, *сѡјмѡм* Па, не-*сѡјмѡм* Се.

208. Остале су метатезе више спорадичне природе:

вјѡшѡно Па (обично *јѡвѡно*, *јѡфѡно*) — *урмѡшѡн* В, *урмѡшѡна* Со (об. руметѡн) — *бајракѡшѡр* Па (об. барјѡк, барјакѡр) — *зблѡги* В, метнѡјо-му-[j]е нѡгу ѡ-*зблѡге* Па (об. зглѡби, жглѡби).

Напомена. Метатезу слогова имамо у *ѡилѡрѡјѡ* Се, *ѡилѡрија* Бр, *ѡилѡрица* В, Со, Ли, *ѡилѡрѡница* Год (према *ѡирѡѡлица* Па, исп. млет. piria, итал. sperla).

О Б Л И Ц И

За разлику од фонетике, у морфологији су отступања од књижевног језика, опште узевши, много мања. У деклинацији она се, као и у осталим зетским говорима, углавном своде на утицај заменичке промене на придевску и на делимично продирање „тврдих“ наставака и у „меке“ основе, а у конјугацији на међусобни утицај презенатске и инфинитивне основе и на грађење итеративних глагола (сем тога је доста чест прелаз из једне глаголске врсте у другу).

ДЕКЛИНАЦИЈА

Именице

І Именице мушкога рода.

209. а) Лична имена завршавају се хипокористичним наставком *о* који задржавају и у вокативу:

Блџо Бу, *Зџро* То, *Гџвро* Год, *Љџбо* В, *Мџло* Ко, *Пџро* Ма, *Рџдо* Бра — *Бџо!* Др, *Вџсо!* Бр, *Дџно!* Ду, *Дрџго!* Ор, *Бџро!* Тр, *Јџво!* Бра, *Јџво!* Ов, *Крџшо!* Ли, *Мџшо!* Се, *Мџро!* Кру, *Нџко!* Со, *Сџво!* ГД, *Сџџво!* Брч и сл.

б) Под утицајем хипокористичног *-ле* (у *Бџле* и сл.) добили смо поред *Дџнџло* Ду, Бо, *Гџврџло* Ов, Крџ, *Миџило* Па, Со и:

Дџнџле Ко, Бу, Др, *Гџврџле* Ду, Бр, Бо, *Миџиле* В, Брч, Год.

Напомена. Поред ових облика забележио сам — несумњиво под утицајем именица м. р. — спорадично и: *Дџнџл* Год, *Гџврџл* Ли.

в) Наставак *e* (у ном. и вок. синг.) забележио сам само у *Раде* Бра, Па (поред *Радо*).

210. Именице типа *камы* познате су у два облика: са *-ен* и без њега; неке су обичније у једном, а друге у другом облику (мање обичне облике стављам у заграду):

гџмен Тр, *гџмена* Крњ, за-*гџменом* Бр, *гџменима* Ли (ретко: *гџмом* Год) — *крџмен* Бо, *крџмена* ГД, *крџменом* Бр (без *-ен* само у *крџм* на-пушку ГД, Крњ);

џлџм Ор, *џлџма* Ду, *џлџмом* В, *џлџмови* Со (*џлџмен* Па);

џрџм вунџ Ов, Бра, Брч, Бу, Др (*џрџмен* Бр) — *грум* Брч, *грума* Па, Год (*грумен* Бр); обе су речи познате и са наставаком *n*: *грун* [сбли, сйра, земљџ] В, Ко, Ор, *џрџм* [вунџ] Па.

Напомена. Именица *камы*, уколико се уопште употребљава¹⁾, има по правилу наставак *ен*: *кџмен* Со, Крњ, *кџмена* Ко, *кџменом* Год и сл.

Облик *кџм* врло се ретко употребљава у значењу „камен“, него се углавном ограничава на неке стајаће изразе и на клетве:

Обурдџ-сџ (одронио) едџн великџ *кџм* Па — Иж-*љушџога* [станџога] *кџма*-би-га извадиџо (каже се за вредна човека; *љути* [стани] камен = нарочита врста камена „*љутик*“) Бр, Ли. — У-*кџм* удрило (тј. несрећа или болест нека удари у камен, а не у чељаде) В, Ду, Со, Др, Со, Др²⁾ — Ђто нџспоменица нџ[г] тџмо! Не-спомџнџ-*џје* у-*кџм* удрила Ли; исп. и Кунџ, у-*кџн* затукџџ Па, где је у-*кџм* већ добило прилошко значење: „тешко“ куне.

У још је већој мери ограничена употреба скамењеног ном. синг. *кџми*, исп. *Кџми*-ти гла[в]у сломџџо Брч. Гледџм ту Ерцџ-го[в]ину, свџ сџм *љушџи кџми* Бра. (Оба су примера доста не-обична).

У осталим случајевима добило је *кџми* (*кџм*) чисто прилошко значење „слабо, рђаво“ и сл., исп. Прилоге.

211. Вокатив синг.

¹⁾ Уместо *кџмен* говори се обично *кџш*.

²⁾ У неким деловима Црне Горе постоји обичај да народни видџри „пренесе болест у камен“: опљуну прсте па шапућуни додирују наизменично оболело место и камен (саопштење г. Р. Алексића).

а) Све именице са основом на мек сугласник (*њ, љ, ћ* и *ђ*) имају искључиво наставак у:

кђњу! Ду, Бр, Со, *крљу!* Ко, Год, *пријдшељу!* Бра, Брч, Ор, Бу, Др, *мнадйћу!* В, Ли, *ђѣшићу!* Па, Ма, Бо, Се итд.

б) Наставак у имају редовно и именице типа *мачак*:

кучку! Па, Ли, *мачку!* В, Год и сл. —

именица *шѣшѣк* гласи тако обично и у вок.: *шѣшѣк!* Ду, Со, Бо (поред *шѣшк!* Брч); исп. и *мозѣк!* Бр, Год (поред *мѣзгу!* Ли).

Напомена. Према *шѣшѣк!* начињено је вероватно и *ујак!* Бр, Год (обично *ујаче!* Ко, Ма, Крњ).

в) Именице на првобитно меке, а данас очврсле сугласнике (*-ш, -ж* и *-ч*) имају поред *-у* и наставак *е* који је међутим много ређи:

Мйраше! В, Бра, Со, Па, *кѣ[в]аче!* Ли, *илѣ[в]аче!* Бо —

поред: *күлшшу!* Па, Год, *Мйршшу!* Бр, Крњ, *кѣ[в]ачу!* Ду, Бо, ГД, *кѣйачу!* Ор, Ма, Се, *илѣ[в]ачу!* Ко, Бу, *шрү[м]-бачу!* В, То, *свйрачу!* Кру, Со и сл.;

-е је обично *Мйлоше!* В, Па, Брч, Ор, Со, Др (поред *Мйлошу!* Год, Ли).

г) Код именица на *-р* употребљавају се оба наставак напоредо, али је наставак *е* ипак обичнији. Код именица на *-йѣр* преовлађује међутим наставак *у*:

глѣ[в]аре! В, Ду, Бр, Со (*глѣ[в]ару!* Год) — *ђѣвере!* Брч, Ор, Ли (*ђѣвѣру!* Па, Крњ) — *Пйѣере!* ГД, Се, Бо (*Пйѣеру!* В, Бу) — *ййсаре!* Ко, Бу, Бо (*ййсару!* Ду, Се) — *цѣре!* Ов, Па, Др (*цѣру!* Ко, Ли) — *мѣјсѣоре!* У, Бр, То (*мѣјсѣору!* Со) — *Лѣзаре!* Ма, Год (*Лѣзару!* Ли) — *Тѣдоре!* Бра, Крњ (*Тѣдору!* Год) — *Цйнцѣру!* В (*Цйнцѣре!* Ли) —

али: *кѣмандйѣру!* Па, Со, Год (*кѣмандѣре!* Бр, Ли) — *ѣфициѣру!* В, Ор, Бо, *официѣру!* Па (*ѣфициѣре!* Год, *официѣре!* Ли) — *факйеру!* Ко, Брч, Ли (*факйере!* Па).

Напомена. Именица *гѣсйѣѣдр* гласи у вок. обично *гѣсйѣѣре!* В, Па, Бр, Бу, Бо. Кад се међутим употребљава као владарска титула, она обично гласи *гѣсйѣѣдру!* Ду, Год, ГД.

д) Колебање у употреби наставака *е*, у забележио сам и у извесном броју именица са тврдом основом:

врагу! У, Ко (чешће *враже!* Ор, ГД, Др) — *гдду!* Ли, Др (*гдде!* В, Бо, Крњ) — *рдду!* Год (*рдде!* У, Ду, Па, То, Ли) — *изрѣду!* Бр, У (*изрѣде!* Па, Год) — *нѣрѣду!* Ли (*нѣрѣде!* Ов, Брч, Тр, Ма, Се) — *ѣорѣду!* Брч, Со (*ѣорѣде!* Кру, ГД, Др) — *смраду!* В, Бо (*смраде!* Ко, Бр, Бу) — *скѣшу!* Ор, Крњ (*скѣше!* Бра, Со, Др) — *галијѣшу!* Ду, Се (*галијѣше!* В, Па, Со) — *сѣну!* Ма (обично *сѣне!* У, Ор, Ду, Тр, Бу, Бо); исп. у именима: *Сѣвѣну!* Крњ, *Ђурѣну!* Ов, Па (обично: *Сѣвѣ[в]не!* В, Брч, Бо, *Ђурѣне!* Ду, Ли);

код именица на -ц такође је обичнији наставак *е*:

коњѣцу! Год (*коњѣче!* Ду, Ли) — *мњѣсѣцу!* Ор, Бр (*мњѣсѣче!* Па, Брч, Се) — *ѣрдѣцу!* Ли (*ѣрдѣче!* У, Бу) — *Шѣрѣцу!* Па (*Шѣрѣче!* В, Год).

Напомена. Од именице *шѣшѣк* забележио сам у Ли вок. *шѣшѣко!* — несумњиво хипокористичног порекла (иначе је обично *шѣшѣк!*, *шѣшѣку!*, исп. више).

212. Инструментал синг.

У инстр. синг. узима маха наставак *ом*, тако да искључиво *-ем* нисам забележио ни у једном примеру:

а) Иза меких сугласника код неких је именица обичније *-ем*, а код других се употребљавају оба наставка подједнако:

с-кѣном Год (обично *с-кѣнем* У, Ма, Се) — *гѣном* Па (*з-гѣнем* Кру, ГД, Др) — *ѣгѣном* Ор (*ѣгѣнем* Бр, Со, Бу) — *шѣлом* „жицом“ Па (*шѣлем* Ли) — *крѣ[ј]ом* Бр (*крѣ[ј]ем* В, Бу, Год) — *ж-ћѣшѣном* Бу, Др (*ж-ћѣшѣнем* Па, Брч, Ли) — *ножѣном* Тр (*ножѣнем* Ов, Крњ).

б) Напоредо *-ом* и *-ем* имамо у:

враѣном (= велики чеп) Кру, Со, Ли (*враѣнем* Бр) — *с-ѣријѣшѣлом* В, Ли (*с-ѣријѣшѣнем* Тр, То, ГД) — *с-нѣѣријѣшѣлом* Ду, Со (*с-нѣѣријѣшѣнем* В, Бр, Бу) — *с-учѣшѣлом* Ко, Се (*с-учѣшѣнем* Па, Со, Год).

в) Иза осталих сугласника преовлађује *-ем* у овим примерима:

с-каѣшем Ду, Ли, Др (*с-каѣшом* В, Год) — *з-госѣодѣрем* Па, Брч, ГД, Се (*з-госѣодѣром* Ко, Ли);

у другим случајевима преовлађује -ом:

кршом Ду, Бо, ГД (*кршем* Год) — *мишом* В, Кру, Бо (*мишем* Ду) — *лујџжом* Бу, Со, Ма (*лујџжем* Ор) — *нџжом* В, Па, То (*нџжем* Бр) — *кључом* Бр, Со, Крњ (*кључем* Па) — *мџчом* Кру, Ор, Се (*мџчем* Бу) — *бичом* Ду, Год, Ли (*бичем* Па) — *с-јџжом* Ко, Па, Бу (*с-јџжем* В) — *с-џцом* В, Ду, Бо, Крњ (*с-џцем* Со) — *с-Црногџрцом* Ов, Со, Год (*с-Црногџрцем* Ма) — *свџцом* У, Кру, Бо (*свџцем* Ли) — *с-мџсџцом* Ко, Брч, Ор (*мџсџцем* Год) — *з-дџждом* Ду, Бр, Год (*з-дџждем* Ко) — *с-пџсаром* То, Брч, Др (*с-пџсарем* Ор) — *с-цџром* Ко, Ов, Бу, Се (*с-цџрем* Ли); исп. и *с-кнџзом* Па, То, Се, *зџцом* Бра, Со, Др (*с-кнџзем* и *зџцем* нисам забележио).

Напомена. Наставак *ом* преовлађује и код именице *пуш*: *пушом* В, Ов, Бра, Ду, Ко, Бр, ГД, Ма, Год, Се (*пушем* Брч, Бу, Со).

г) Интересантно је међутим да се наставак *ем* јавља у неким речима и иза тврдих сугласника:

с-класем Ов, Со (*класом* Кру, Ду, Бр) — *нџсем* В, Па, Бу, Год, Др (*нџсом* Ко, Ма) — *илџшем* Бр, Ли (*илџшом* Бра, Па, Се) — *скџшем* Ко, Крњ (*скџшом* У, То, ГД) — *шџдрем* Брч, Ма, Бо (*шџдром* Ор, Тр, Крњ).

213. Но м и н а т и в п л у р.

У мањој мери узео је маха наставак *ови* испред меких основа, али ипак постоје прилична колебања:

а) Искључиво *-еви* забележио сам у:

бџ[ј]јеви Ов, Бра, Ко, Ма, ГД, Се *слџча[ј]јеви* В, Бу, а тако редовно и *зџчеви* Па, Ор, Год, *џчеви* Ду, Ли, Др, *сџрџчеви* Брч, Бр, Крњ, *кнџжеви* В, Ду, Бо, Ли (исп. ипак *зџцови* Па, *кнџзови* Ма, Год).

б) Само у по једном примеру забележио сам *-ови* у:

врџњови Ду, *кџњо[в]и* „дрва што држе слеме“ Бр, *огњџве* В, *пџњџвџ* Ли (иначе увек *врџњеви* Год, *врџњеви*ма Бо, *кџњеви* В, *кџњеви*ма Ли, *огњџви* Ду, Со, *џгњеви* Се, *пџњџвџ* Брч, Год, *пџњеви* Бу).

в) *-еви* је обичније у:

биचेви В, То, *бичеви*ма Ор, ГД, Год (*бичо[в]и* Бр, *бичо[в]и*ма Па) — *мџжеви* Ов, Ду, Се, *мџжџвџ* Ко, Бр, *мџже-*

вима Брч, Др (мүжо[в]и В, мүжо[в]е Ли) — кршеви Ко, кршевима Год (кршо[в]и Ли) — мйшеви Год, мйшевѣ В (мйшовима Па) — шуреви Па, Се, шурѣвѣ Ко, шуревима Бра (шурови Бр, шуровима Ли).

г) -ови је обичније у:

кошѣ[в]и Бу, Кру, кошѣвѣ В, кошѣвима Се, кошѣве Ов (кѣшеви Год, кошѣвима Ли, кѣшеве Па) — ڀрйшѣо[в]и Со, ڀрйшѣѣ[в]ѣ Др, ڀрйшѣо[в]има Ко (ڀрйшѣеви Бу, ڀрйшѣевима В) — дѣждо[в]и Бр, Ду, дѣждѣ[в]ѣ Ли (дѣждеви Год) — ڀушѣо[в]и В, Ду, Бр, Се, ڀушѣѣ[в]ѣ Бра, Бу, Год, ڀушѣо[в]е Брч, Ли, ڀушовима Ов, То, Крњ (ڀушеви Па, Ор, ڀушевѣ В, ڀушевима Бо).

214. У распореду дужих и краћих наставака у множини је колебање још веће него у књижевном језику. Углавном се може рећи да се дужи наставак шири на штету краћег. (Примери су груписани према броју слогова и акценту: једносложни — двосложни са полугласником — двосложни без послугласника — вишесложни):

а) Дужи је плурал, рекао бих, обичнији у овим примерима:

врѣњеви Год, врѣњови Ду, врѣњевима Бо (врѣњи Па) — вѣкови Бу, Др, вѣкѣвѣ Со, вѣковима То, вѣкове Ов (вѣци Ор, вѣцима Бр) — ѣѣкови Бр, ѣѣкѣвѣ Ор, Се, ѣѣковима Ко, Брч (ѣѣци Ли, ѣѣкѣ В, ѣѣцима Тр) — звѣрѣви Па, звѣрѣвима В (звѣрѣи Год) — крѣкови ГД, крѣкѣвѣ У, Ли, крѣковима В (крѣци Со, крѣкѣ В) — кошѣви Бу, Кру, кошѣвѣ В, кошѣвима Се, кошѣве Ов, кошѣви Год, кошѣвима Ли, кошѣве Па (кѣши Ли); необично је зѣци Бр, ڀасѣ Год, ڀрйшѣѣ Ов (обично зѣчеви Ма, зѣчѣвѣ Па, зѣчеве Бра, Со, зѣцови Па — ڀѣсови В, Ко, ڀѣсѣвѣ У, Бо, Ли, ڀѣсовима Кру — ڀрйшѣѣви Со, ڀрйшѣѣвѣ Др, ڀрйшѣѣвима Ко, ڀрйшѣѣеви Бу, ڀрйшѣѣевима В) —

бубњеви Па, бубњевима Бр (бубњи Год) — јѣрчеви Ма, јѣрчѣвѣ В, јѣрчеви Ли (јѣрци Год) — кѣ[л]чеви Па, Ли, кѣ[л]чѣвѣ Бр, Год, кѣ[л]чевима Бра (кѣци В, кѣцима Па) — кѣнчеви Ко, кѣнчевима То, кѣнчеви В, Бр (кѣнци Кру, кѣнцима Ду, кѣнце Год) — лѣкѣѣви У, лѣкѣѣвима Па, лѣкѣѣве Се (лѣкѣѣи Бр, пѣт лѣкѣѣѣ В) — мѣшкови Ов, Бу, мѣшкѣвѣ Се (мѣшкѣ Ли) — ѣмнови В, Со, ѣмнѣвѣ Ли, Крњ, ѣмнѣвима ГД, Бо

(бмни У, *двѣнѣ* Ду) — *пѣлчеви* Кру, ГД, *пѣлчеве* У (*пѣлци* Па, *пѣлѣциѣ* Бра) — *пѣрѣ[к]чеви* Ко, То, *пѣрѣ[к]чѣвѣ* Кру, *пѣрѣ[к]чевима* В, Бу, *пѣрѣ[к]чеве* Ду (*пѣрѣ[к]че* Па) — *свѣчеви* Па, Со, *свѣчѣвѣ* Брч, *свѣчевима* Ов (*свѣци* Год, *свѣцима* Ли) — *сѣшѣчеви* Ду, Бр, *сѣшѣчевима* Се (*сѣшѣци* Год) — *шѣйкѣ[в]и* Ли, *шѣйкѣ[в]ѣ* Бр (*шѣйкѣ* Год);

вѣшѣзови Бу, *вѣшѣзѣвѣ* Ду, Ма (*вѣшѣзи* Ду).

б) Отприлике подједнака је употреба краћег и дужег плурала у:

бркови В, Се, *бркѣвѣ* Ов, *бркове* Ор, Др (*брци* У, Бр, Бо, *бркѣ* Со, Ма, *бrcица* Кру, *брке* ГД, Ли) — *знѣкови* Па, *знѣкѣвѣ* Бр, *знѣковима* В, *знѣкове* Крњ (*знѣци* Год, Ко, *знѣкѣ* Ли, *знѣцима* Бу) — *зѣбови* Тр, Со, *зѣбѣвѣ* Кру, Бу, Крњ, *зѣбо[в]има* У, То, *зѣбове* Ду, Се (*зѣби* Со, ГД, Ли, *зѣбѣ* Ор, Се, *зѣбѣма* Ов, Год, *зѣбе* Па, Др) — *цѣ[в]о[в]и* Брч, *цѣ[в]о[в]ѣ* Кру, *цѣ[в]о[в]има* Ли (*цѣви* В, Тр, *цѣвѣ* Ду, *цѣвица* Ов, *цѣве* Бо);

шѣљкови Год (*шѣљкѣ* Бр) — *шѣуркови* „пужеви, скорпије“ Ли, *шѣуркѣвѣ* Тр (*шѣуркѣ* Ма);

гѣлубови Год, *гѣлубѣвѣ* Бр, *гѣлубове* В (*гѣлѣби* Ма, *гѣлѣбѣ* Па, *гѣлѣбима* Ко, *гѣлѣбе* Ли) — *јѣшѣребови* В, *јѣшѣребѣвѣ* ГД (*јѣшѣрѣци* Па, Год, *јѣшѣрѣби* Ли) — *слѣча[ј]еви* Бр, *слѣча[ј]евима* Бо (*слѣча[ј]и* Ор, *слѣча[ј]ѣ* Па, *слѣча[ј]е* Се).

в) Најпосле, краћи је плурал обичнији у:

кѣњи В, Бр, Брч, *кѣнѣ* Бу, Крњ, *кѣница* Ко, Ли, *кѣње* Ду, Бо (*кѣњеви* В, *кѣневима* Ли) — *кѣши* Ду, Со, *кѣшѣ* Брч, Бо, *кѣшица* Ли, *кѣше* Па (*кѣшови* Ли, *кѣшеви* Ко, *кѣшевима* Год) — *мѣши* Брч, Со, *мѣшѣ* Ов, Крњ, *мѣшица* В, Ду, *мѣше* То (*мѣшеви* Год, *мѣшовима* Па) — *дѣни* У, ГД, *дѣнѣ* Кру, Ма, Др, *дѣница* Тр (*дѣнови* Ов, *дѣнѣвѣ* Со);

сѣдрѣци У, Ко, Бо, *сѣдрѣциѣ* Бра, *сѣдрѣцима* Кру, То, *сѣдрѣце* Тр, ГД, Др (*сѣдрѣчеви* Бр, *сѣдрѣчеве* То);

кѣлѣши Па, Бр, *кѣлѣшица* Бу (*кѣлѣшѣвѣ* Год) — али само: *дѣлѣци* Бу, Ма, Др, *дѣлѣкѣ* В, Ду, *дѣлѣцима* Па, Брч, *дѣлѣци* Ор Тр, *дѣлѣци* Бр, *дѣлѣцима* Ма и сл.

215. Генитив плурала.

а) Ген. пл. има најчешће наставак -ѣ, ређе -ѣк или -ѣх (исп. тач. 86 а):

бѡ/[j]ѣвѣ Ма, *бѡрѣцѣ* Бр, *брѣвѣ* Ор, *брашѣ* Бра, *војникѣ* Се, *гладѣрѣ* Па, *грѣѡвѣ* Ли, *дѣнѣ* Ко, *дѣнарѣ* У, *друѡвѣ* То, *дугѡвѣ* ГД, *зубѣ* Бо, *издѣнѣкѣ* В, *јунѣкѣ* Ко, Ли, *кѡмѣшѣ* Ду, *коњанѣ* Год, *кѡрѣкѣ* Тр, *крѣшѣ* Ор, *Кучѣ* Со, *лѣкѣшѣ* Бу, *лугѡвѣ* Крњ, *мѣчѡвѣ* Брч, *мнѣсѣцѣ* Др, *мѡмѣкѣ* Кру, *мрѣвѣлѣ* Бу, *ѡблакѣ* Год, *обѡ/[j]ѣкѣ* У, *оѡдѣнѣкѣ* Ма, *ѡдѣсѣ* Ко, *Пѡѡѣрѣ* Ор, *ѡлеменѣкѣ* Се, *ѡѣнарѣ* Па, *ѡрѣсѣцѣ* В, *рѣњениѣкѣ* Бр, *родѡшѣлѣ* Тр, *сѡшѣ* ГД, *сѡужѣвѣ* Ду, *Сшѡѡвѣ* Др, *шѡѡѡвѣ* То, *Турѣкѣ* Ли, *унѡкѣ* Бр, *фѡ/[j]ѡрѡнѣ* Со, *Црногѡрѣцѣ* Ор итд.

(Примере са наставком *ѡх* и *ѡк* исп. у тач. 86 а).

б) Наставак *ѡ* (*ѡк*, *ѡх*) у ген. пл. је ређи него у књижевном језику и ограничава се на одређене категорије у којима се употребљава или искључиво или поред наставка *ѡ* (*ѡк*, *ѡх*).

а) Само *-ѡ* забележио сам у:

људѡ В, Ор, Бра, Па, Ко, Брч, ГД, Со, Ли, Бо, Крњ, *љубѡ* У, Ор, Ду, То, Бу, Ма, Год, Се, *госѡѡ* В, Брч, Год, *ѡдрѡ* Па, Бо, Ли.

б) *-ѡ* поред *-ѡ* имамо у:

мнѣсѣцѡ В, Бра, Ма, Брч, Др (*мнѣсѣцѣ* Кру, Ду, Брч, Ли, Се) — *сѡшѡ* Тр, Бо, Со (*сѡшѣ* У, Па, Бу) — *мѡнушѡ* Ор, Ко (*мѡнушѣ* Бра, То, ГД, Се) — *ѡушѡ* Ов, Ду, Бр, Крњ (*ѡушѣ* В, Кру, Па, Брч, Со, Ли, Бо, Др) — *зубѡ* В, Тр, Со, Др (*зубѣ* Ов, Бу, *зубѡ[в]ѣ* Бра, Ко, Ли, Год) — *ѡдѡ* Год (обично *ѡдѡ[в]ѣ* Бра, То, Ли) — *ѡрсѡѡ* Па, Бо, Ор (*ѡрсѡѣ* ГД, Се) — *нокѡѡ* Ма, Брч (*нокѡшѣ* Ду, Ма, Крњ) — *брѡ[в]ѡ* В, Бу (*брѡвѣ* Ор, Бр, Год) — *мрѡѡ* У, ГД (*мрѡвѣ* Бра, Ма, *мрѡвѣлѣ* Па, ГД) — *ѡрѡѡ* Ов, Тр (*ѡрѡѣ* Ко, Ор, *ѡрѡвѣ* Кру, Со, Крњ).

γ) У осталим случајевима, познатим из других зетских говора, чује се само *-ѡ*:

кѡмѡшѡ У, Ор, Ко, Ма, *ѡбрѡшѡлѡѡ* То, *ѡшѡрѡвѣ* Бра, Бо, Бр, Год (ако је м. р., иначе је ова именица позната и у ж. р. и иде по промени на *-ѡ*, исп. тач. 227), *ѡѡздрѡвѣ* В, Брч, Др, *рѡкѡѡ* Тр, То, Бу, *рѡкѡ/[j]ѡ* (*idem*) Па итд.

216. Датив плурала на *-ѡ* (поред обичнијег *-ѡма*) забележио сам само у:

кѡмѣњѡ Кру, Па, Брч — *кѡњѡ* В, Бо, Се — *људѡ*

В, *љућа* Па — *олдма* „*воловица*“ В, Ли (поред *камењима* Со, Др, *коњима* Ов, Ко, Бр, ГД, *људима* У, Ду, Др, *љућима* Год, Брч, *волд[в]има* Кру, То, Бу) —

али само: *зубјима* Тр, Со, Крњ (а тако исто и *сјварјима* Ко, Ор, Бу, Др, *рјечјима* Тр, Ду, Брч, Се, *чљадима* То, ГД, Ли, *јдњадима* Па, Бр, Крњ, *мднчадима* Ов, Кру, Год, *јдрадима* У, Ду, Бо и сл.).

217. Остаци консонантске промене и промене на *-и*:

а) Именица *дѧн*, кад стоји уз име каквог празника, сачувала је неке облике консонантске промене:

ѡко *Мйшр[в]а-днѧ* То, Ма, ѡко *Рачѧ[в]а-днѧ* Кру, ѡко *Велјка-днѧ* ГД, Ли — о-*Илјну-днѧ* Ду, Крњ, о-*Сѧ[в]ину-днѧ* В, Со, о-*Трд[с]јчину-днѧ* Ко, Др — ѡчи *Петрѧ[в]а днѧ* Ор, Се, ѡчи *Велјка-днѧ* Па¹⁾ —

ређе: ѡко *Ивљдѧна* Бра, ѡко *Сйѧсо[в]дѧна* Бр, ѡко *Велјдѧна* У, Бо — ѡчи *Бурђевдѧна* Тр — о-*Мидљдѧну* Брч, о-*Мйшр[в]дѧну* Ов, Год, о-*Петрѧ[в]дѧну* Бу и сл.;

исп. и дѡшли-су злј *днѧ[в]и* Па, Ли (обично *дѧни*, исп. тач. 214 в.)

б) Као и у осталим зетским говорима чува се облик *љући* Па, То, Ма, *љућу* У, Бу, *љућа* В, Тр, Крњ, *љуће* Кру, Бо, али је ипак обичније *људи* Ду, Бр, Бу, Ли, Се, *људу* Ов, Ко, Со, *људима* Ор, Бра, Брч, Год, *људе* В, Па, ГД, Др.

Напомена. Од именице *крш* забележио сам (поред обичног *крше*) и ак. пл. на *-и*: *прѡс-крши* Па, Год; исп. и мнјн *ѡ-Шклайи* Ду (поред *ѡ-Шклайе* Бра).

II Именице средњега рода.

218. У инстр. синг. шири се — као и код именица м. р. — наставак *ом*; иза меких сугласника је *-ом* додуше ретко, али иза очврслих се чује доста често, а у неким речима (на пр. *огњийше*, *сунце*) је *-ом* већ обичније:

јѧјом Па (*јѧ[с]јем* Ов, Брч, Со, Крњ) — *йѡлом* Бр (*йѡљем* В, Ко, Ма, Др) — *кѡйѡлом* Ли (*кѡйѡљем* Кру, То) — *сјворѧњом* В (*сјворѧњем* У, Ду, Се) —

ѡжом Год (*ѡжем* Ор, Бу) — *нѧрѡчом* Ко (*нѧрѡчем* У, Бо) — *огњийшјом* Па, То, ГД, Крњ (*огњийшем* Бра, Др) —

¹⁾ *дне* има споредан акценат.

гò[ж]ћом Ду (гò[ж]ћем Ма, Се) — з[в]џнцом Ов (звџнцем Кру, Со) — Сџџцом Крњ (Сџџцем Брч, Ли) — сџџцом Бр (сџџцем Тр, Год) — сунцом Бр, ГД, Бо (сунцем Па, Со) итд.

219. У ген. пл. су наставци исти као код именица м. р.:
бәрелд Па, *брдд* Бра, *вљешалд* Ов, *врашд* Бр, *гњџздд* Се, *дрвд* Ко, *кдйџљд* Со, *мњџсџд* В, *пйсџмд* У, *плџмџнд* Крњ, *рџлд* ГД, *рџбрд* Бо, *сџлд* Год, *сџџлд* Ли итд.

а) Наставак и имају именице:

очй Ор, Се, Бр, Крњ, *ушй* У, Ко, *йрсй* Ов, Ду, Со, *илџй* Бра, ГД, Др, *крсйй* В, Брч, Год¹⁾.

б) -й поред -д забележио сам у:

врашй Па, Ма, Бо, Др (*врашд* Ор, Ли), *црйџвй* То, Бу (*црйџвд* У, Бо, Се), *јџ[ј]й* Со, Др (*јџ[ј]д* Бу, Се, Год).

220. Именица *ддба* (= ном.-ген.-ак.-вок.) гради остале падеже од именице *доб (или *добо):

о-нџшџме *ддбу* Бр, с-нџшиен *ддбом* Ли, о[т] стџрија *ддбд* Ко, из-нџшија *ддбд* Бо;

али: Не-ваљџ овд нџше *ддба* нџмало Год. Ё̇, у-мџ[ј]е-су *ддба* људи бйли мнџго бџљй нџ-данџс Ко.

Именица *йџдне* може уз предлоге *усрџд* и *йџ* да има ген. односно лок., а познат је и у ном. пл:

Стйгосмо тамџн *усрџ[т]-йџдна* Со. Тџ е бйло *усрџ[д]* бйџ-лџга *йџдна* (= није било тајно) Ли. Ђџете-л одйт нџ-Вйр *йџ-йџдну?* Год (поред *усрџ[ш]-йџдне*, *йџ-йџдне*) — Тџ бй у-*йџдна* ГД. Бџу *йџдна* вџћ Ли²⁾.

III Именице женскога рода на -а.

221. Вокатив сингулара.

а) Наставак *о* у вок. синг. код хипокористикона од личних имена забележио сам свега у једном примеру: *Јџло!* Год (поред обичнијег *Јџла!*, исп. ниже). По правилу се међутим као вок. употребљава хипокористични облик

¹⁾ -ију је непознато.

²⁾ Можда тако треба објаснити и облик *йџдна* код Њџгоша који Вушовић наводи међу прилозима (исп. Прилози *йџручавању Њџгошева језика* 40).

на *-e* (са дуљењем претходног слога). Имена која нису хипокористикони имају у вок. наставак *a*:

Драгиња! Ли, Јѣла! В, Мѣра! Се, Мѣша! Кру, Рѣжа! Ду, Сѣйка! Бо, Сѣйна! ГД, Сѣйка! Ма, Ђѣка! То, Вѣлика! Ов, Госѣва! Ко, Горѣна Бу, Милѣна! Бра;

иначе: *Вѣле! (Вѣлика) Крњ, Гѣрде! (Горѣна) Па, Гѣсе! (Госпава) В, Дрѣге! (Дрѣгица, Драгиња) Ли, Јѣне! (Јѣница) Се, Јѣубе! (Јѣубица) Брч, Мѣре! (Мѣрица) У, Мѣше! (Мѣшица) Ор, Мѣле! (Мѣлица) Год, Рѣсе! (Рѣсица) Бр, Рѣже! (Рѣжица) Др, Сѣјке! (Сѣјица) Па, Сѣјне! (Сѣјница) Ор, Ђѣке! Бу;*

исп. и ном.: *Гѣрде* Год, *Мѣре* Со, *Рѣсе* Ли, *Сѣјке* Бо, *Ђѣке* Брч, *Мѣле* Бр.

б) Слични су односи и код именица које обележавају сродство:

а) *бѣба, мѣма, нѣна* (= мајка), кад су хипокористикони, имају у вокативу наставак *e*, иначе *-a*:

бѣбе! Ор, Ко, Бу, Крњ (бѣба! То, Ли; бѣбо! има пејоративно значење) — мѣме! В, Др (мѣма! Ов) — нѣне! У, Ду, Бр, Се (нѣна Па, Бо), исп. и шѣ[ш]ке! Ли;

б) *шѣшка, љјна, сѣриѣна* имају и у вези са именом и засебно употребљене вокатив по правилу једнак номинативу:

шѣшка! Бра, ГД, Со, Др — љјна! Кру, Тр, Год, Крњ — сѣриѣна! Ор, Ду, Бр, Ли (сѣриѣно! Па) —

в) од именица које обележавају неку титулу има само *гѣсѣоѣа* у вокативу обично *-o*, код свих осталих преовлађује наставак *a*:

гѣсѣоѣо! Ор, Ду, Бр (гѣсѣоѣа! Ли) —

ѣга! Ов, Ко, Со, Год — ѣца! Па, Бу, Др — ѣша! У, Ма, Се (ѣшо! Брч) — вѣдика! Кру, Брч, ГД (вѣдико! Па) — вѣјвода! В, Бра, Ду, Ов (вѣјводо! То) — свѣјја! Тр, Бу, Ор, (судѣјо! Крњ).

г) Именице на *-ица*:

а) Двосложне именице на *-ица* имају у вок. редовно наставак *o*, ређе *e*; код тросложних и вишесложних именица однос је по правилу обрнут: *-e* је обично, а *-o* је ређе — дакле, отприлике као и у књижевном језику:

злийцо! Ор, Бу (злийце! Год), жйцо! В, клийцо! Па, шйцо!
Ду, Брч, Ма (шйце! Бр) —

банйце! Ов, краљйце! У, Со (краљйцо! Крњ), њџице!
Ов, Ко, ГД, Се (њџицо! Кру, Ли), снџице! Ко, ГД (снџ-
шицо! Бра), снџрице! Тр, Бо, шџице! (тепа се ошишаном
женском детету) Кру, Ли (шџицо! Ду) — гдлубице! У, го-
лубйце! Со (гдлубицо! То), другарйце! Др, Се (другарйцо!
Ко), њд[в]олице! Па (њд[в]олицо! Крњ), несрџкњице! В, њд-
коснице! Бр, њдглавице! Год (њдглавицо Па) — калџџерице!
Брч, не[в]ољдлице У, Ор, Бу (не[в]ољдлицо! Се), учйџе-
љице! Кру, То, Ма (учйџељицо! Бо, Крњ), богорџдице! В, Ли
(богорџдицо! Брч);

β) код личних имена на -ица је вок.=ном.; редак је
наставак е, а још ређи о:

Данйца! Бо, Се, Дрџица! В, Бу, Јџница! Ов, ГД, Јџли-
ца! Кру, Со, Јџубица! У, Ду, Мџрица! Бра, Год, Мџшица!
Ор, Крњ, Мйлица! Па, Ли, Рџжица! Ко, Ма, Снџкица! Бр,
Снџница! Брч, Се — Јџнице! Ли, Јџубице! Тр, Мџшице! Бр,
Мйлице! В — Јџлицо! Год, Мџрицо! Па;

γ) слично је и код имена м. р. на -ица која су иначе
ретка:

Нйкица! В, Нџвица Ко, Ду, Ли, Бр, Рџдойца Брч.

222. У генитиву у плурала бележио сам искључиво
наставак џ:

бџшйнџ Брч, бџкџвџ Ду, врџџ Бу, глџвџ Др, гџдџнџ У,
грџнџиџ Бр, грџбџљџ Бо, дџсџкџ Ор, џевџ[ј]џкџ Тр, жџнџ Се,
зџвџ Кру, њџадџ Ма, мйџџ Год, краџвџ Ов, крушџкџ Год, куџџ
Со, лаџџ Бр, њџвадџ То, лџкџвџ В, њџсџкџ ГД, мџшйкџ Ли,
мџраџвџ Па, нџзгџдџ Крњ, дџџџ Ко, њџрџ Се, њџшџкџ Ор, рџ-
нџ Ма, рџкџ Бра, сџбџљџ Бу, свџсџкџ (свезака) Ли, слиџвџ Па,
снџиџ Бо, снџшйнџ Ду, шџдџлџгџ Бр, шрџшџџ Ов, урџ Со,
шйџџкџ Др итд.

Код именица типа *смейња*, које такође не знају за на-
ставак њ, остаје у највећем броју примера консонантска група
испред -џ нераздвојена; у другим случајевима чују се додуше
и примери са уметнутим џ између консонаната, али су ређи;
најпосле, у малом броју примера су облици са раздвојеним
консонантима обичнији:

блнкѣ Па, *бѣрбѣ* Брч, *бѣздѣ* Бу, *бѣмбѣ* Бо, *вѣјскѣ* Год, *вѣршиѣ* В, *мѣјкѣ* Ко, *мѣлбѣ* Се, *смѣињѣ* Ма —

ѣрѣскѣ В, Брч (*ѣрѣсѣкѣ* Бо) — *свѣдбѣ* У, Бр (*свѣдѣбѣ* Со) — *слѣпкѣ* Ор, Ли (*слѣмѣкѣ* В) — *шѣужбѣ* Ов, ГД (*шѣжѣбѣ* Др) — *ћуркѣ* Бра (*ћурѣкѣ* Ли) —

гѣусѣкѣ Брч, Ли, Се (*гѣускѣ* Ма) — *мѣрѣкѣ* Ор, Бу (*мѣркѣ* Бр) — *мѣсѣкѣ* В, Па, Год (*мѣскѣ* Ли).

Исто је тако у ген. пл. непознат наставак у; имамо само: *ндѣ* В, Бр, То, Год, Ли, *рукѣ* Ко, Брч, Бо, Се, *слугѣ* Ор, Па, ГД, Со итд.

223. Од збирне именице *брѣћа* забележио сам у Бу и Год ген. *брѣћѣ* — несумњиво према *брѣшѣ*. (Иначе се ова именица мења као у књижевном језику: *брѣћѣ* Ма, *брѣћи* Ко, *брѣћу* Ов, *брѣћо!* Се, *брѣћѣм* Ду итд.).

бѣчка-ѣгла (= чиода за причвршћавање, нарочито вела) у Црмници је одиста именица као што претпоставља Rječnik Jugosl. akademije¹⁾, а не придев као што је код Вука.

IV Именице ж. р. на консонант.

224. У инстр. синг. много је обичнији наставак *ју*, само у неким изразима преовлађује *и*:

с-лѣшћу (= слакоћом) Бра, *са-жѣлошћу* Бр, *с-ѣдѣкошћу* Год, *с-вѣљѣм рѣдошћу* В, Брч, *попѣрскѣн кѣвљу* Бр, *попѣрскѣн свѣјѣн кѣвљу* Ду, [с]-*сѣљу* Па, *ѣдмѣћу* Бо, *његѣ[в]ѣм смѣћу* Со, Ли;

поред: *с-тѣм сѣвѣри* Ко, *једнѣм рѣѣчи* Ор, *свѣјѣн ѣдѣши* ГД, Др, *са-жѣлѣсѣи* Бу, Год, Ли, *ш-његѣ[в]ѣм ѣдмѣши* Се.

Напомена. Поред *сѣјѣдѣн* има и *сѣјѣд*: на-о[в]у *сѣјѣд* В, Ли, Год.

V Именице са две промене.

225. Неке именице м. р. пришле су промени на *и* и примиле ж. р.; све су оне међутим — са изузетком именица *вѣдѣс* и *гѣдѣд* — обичније по промени на *ѣ*. Обрнуто, неке именице ж. р. пришле су промени на *ѣ* и добиле м. р., али су ипак обичније у ж. р. Исто су тако обичније у ж. р. неке

¹⁾ Исп. s. v.

именице за које је тешко утврдити, да ли су првобитно биле м. или ж. р. или, можда, у том правцу претстављају старе дублете.

а) обичнији м. р.:

сдвина идси Крњ, *божйћнѣ идси* Со, *пешрѣ[в]ѣ идси* Ли, *водичнѣ идси* То, *постйјо-сам госпоћнѣ идси* Па (иначе *божйћнѣ идси* В, *водичнѣ идси* Се, *постйјо-сам Пешрѣ[в]ѣ идси* Ли и сл.) —

шѣшка рад Крњ, *од-велкѣ ради* Ор (иначе *шѣжак-је рад* Ду, *ндшѣга рада* Ов; у пл. редовно: *рѣдови, рѣдѣвѣ, рѣдовима* и сл.).

Именица *кѣрйѣн* гласи у множини обично *кѣрйѣни* (са њ из *кѣрйѣње*); поред тога се чује и множина по промени на и: *окйни шѣ кѣрйѣни* В, *бѣчи овѣ кѣрйѣни* Бра.

б) обичнији ж. р.:

лѣсо[в]и вѣнѣ Ли, *овѣ-[ј]е вѣна дѣгачкија лѣсѣ[в]ѣ* Па (иначе: *сйѣде влѣси* Бр, *краткија влѣси* Год) —

велкѣ глѣд Брч (иначе: *Ўмаро-[ј]е ѣ[ѣ]-глѣди* Па. *Скѣ-пѣсмо ѣ[ѣ]-глѣди* То, Се и сл.) —

Мѣлѣ-[ј]е дѣбѣш Кру, *велкѣ дѣбѣш* Бу (иначе *Живѣ о[ѣ]-дѣбѣши* Ко. *Извукѣ-[ј]е вѣлику дѣбѣш* ГД. *Рѣдѣ с-велкѣм дѣбѣши* Ду и сл.) —

Ошро[в]а-ти-биг да В (поред: *Тѣ-[ј]е жѣва дшрѣв* Ма. *Велкѣ дшрѣ[в]и* од-о[в]ѣгѣ чѣжа Бу. *Од-о[в]ѣја дшрѣ[в]и* Бра и сл.) —

из-онѣга рѣковѣша Ко (иначе: *од-онѣ рѣковѣши* Ор, *ндѣвишу рѣковѣши* Год, *нѣколке рѣковѣши* ГД и сл.) —

Ови сѣ-[ј]е крупѣн Ли. *Дѣ-ми лѣка сѣљем* Па (иначе *дѣбрѣ сѣли* Бу, *сѣ-онѣм дрѣгѣм сѣљу* Ма итд.) —

Врнѣјо-сѣ из-вѣроша Со. *Тѣ-[ј]е велкѣ вѣрош* Ма (иначе: *из-вѣроши* Бо, *у-Сшѣрѣ Вѣрош* То итд.).

Намѣѣ-[ј]е тѣѣло нѣкаквием мѣшћом Ли (иначе *увек [Ј]ѣ-ли тѣ у-тѣ лѣму свѣнскѣ мѣси*? Ду. *Намѣѣ-сѣ нѣслѣнѣм мѣшћу* Со и сл.) —

Напомена. Другачије треба вероватно објаснити „колебање у роду код именица *нѣрѣм* „човек који много једе, а не види му се“ и *пѣгѣн*. И оне су обично ж. р., али

пошто се као носиоци извесне особине замишљају првенствено лица м. р., могу добити и м. р.:

нѣрѣму бѣжѣ! Па (иначе: *бѣжѣ нѣрѣм В, Ли, нѣрѣми бѣжѣ!* Бу итд.);

Тѣ-[ј]е највиши *ѣдѣн* у-цѣло сѣло Ли. Отпѣ-[ј]е овѣ од-*вѣлѣкѣ ѣдѣна* Па (иначе: *Он-је сѣн вѣлѣкѣ ѣдѣни* Бра. *Овѣкѣ ѣдѣни* нѣсѣм глѣдѣ у-мѣј дѣн Крњ и сл.).

226. Именица *нѣр* (*шнѣр, кнѣр*, исп. тач. 88 а) пришла је у синг. — сем ном.-ак. — промени на -а; у плур. иде ном. и ген. само по промени на -и; у дат. је такође обичније -има, али се чује и -ама:

нѣр Ов, Ко, Бр, Се — *нѣрѣ* В, Па, Год, Брч, *нѣрѣм* Ор, Тр, Со, Крњ — *нѣри* У, Ду, Бу — *нѣрѣ* Бра, То, Ма — *нѣрѣма* Кру, ГД, Бо, *нѣрѣма* Ли;

слично је и код именице *ѣд*:

двѣ *ѣди* Па, Бр, пѣ[т]-*ѣди* Па, Крњ (поред двѣ *ѣде* Ли, *ѣдѣ* Брч, Ма, Год).

Поред промене *рдѣ*, -а, која је најобичнија, сачувана је у косим падежима и стара промена по основи на -и (*рашѣ*):

вѣлѣкѣ рдѣ Ду, Со, *е[в]рѣ[ѣ]скѣ рдѣ* Крњ, *ѣрѣ рдѣ* То, *свѣцкѣ рдѣ* Ор, ГД, Бо, *шѣрскѣ рдѣ* Бра, Па, Ли (али *балкѣнскѣ рдѣ* Се, Па, по-*балкѣнскѣме рдѣ* Брч, Со, Ли и сл.).

227. Име села *Брѣли*, које се састоји од неколико заселака, најобичније је са наставком *и*, ретко је -е; у ген. имамо обично -и, дакле, indeclinabile. Поред тога чује се за поједине делове села и ном. *Брѣло*, али много ређе:

Сто[ј]ѣ у-*Брѣли* Ма. Пошѣ-[ј]е у-*Брѣли* То. Он је вѣн двѣ гѣине у-*Брѣле* Ду. Нѣгѣ[в]а-[ј]е кѣна у-*Дѣнѣ Брѣло* Со — Врѣк-се јѣтрѣ из-*Брѣли* Бр. Наѣдѣ кѣша од-*Брѣли* Год. Нѣгѣ[в]а-[ј]е жѣна из-*Брѣли* Ли. Они-су из-*Гѣрѣнѣга Брѣла* Па.

Именица *вѣчѣ* је у поздраву само ср. р. (*добро-[в]ѣче*); иначе је у ак. обично женскога рода (*ѣр[в]ѣ [в]ѣчѣ* В, ону *[в]ѣчѣ* Год), ређе средњега (*јѣдно-[в]ѣчѣ* Ли). У другим се па-

дежима употребљава само *вѣчѣр* по промени на *-и* (*другѣ вѣчѣри* Па и сл.).

У осталим примерима, познатим из неких зетских говора¹⁾, нисам забележио колебање у роду. Тако је на пр. *ѿдздрѣв*, *дрѣб*, *ѿзглѣд* и *жглицѣб* само м. р., а *кѣрисѣ* само ж. р.; исп. и прѣшло-[ј]е пѣ *нѣћи* (*ѿноћа* само у *ѿо-ѿноћа*).

Напомена. Именица „крдо“ је обично м. р. и гласи *крѣд* Ов, Ли, Год (*крѣдо* је ређе).

228. Од именица које у књижевном језику и мају по две промене иду *ѿлѣћи* и *ѿрси* искључиво по промени на *-и*: *ѿлѣћи* Па, Со, *ѿлѣћи* В, Се, *ѿлѣћи*ма Брч, Год — *ѿрси* У, Ма, *ѿрси* Ор, Бр, *ѿрси*ма ГД, Др.

Именице *гусли*, *јасли* су у ном. (ак., вок.) обичније по овој промени, ређи је наставак *е*; у ген. је међутим много обичнији наставак *-ѣ* од *-ѿ*, док дат., лок. и инстр. имају искључиво наставак *-има*:

гусли Год, *гушли* У, Брч, Па, *јасли* ГД, *јашли* Ду, Бр, Со (*гусле* Бр, Ли, *гушле* Ор, *јасле* Крњ) — *гусѣлѣ* Ов, Ко, *гушѣлѣ* В, *јасѣлѣ* Бра, Бу (*гусли* Бр, *гушли* Па, *јасли* В) — *гусли*ма Кру, *з-гушли*ма Бра, Со, *јасли*ма Се, *јашли*ма У, Ма.

Још је веће колебање код именице „клешта“; она у ном. -ак. има обично наставак *и* или *а*, ређе *е*; у ген. је обичније *-ѣ*, ређе *-ѿ*; у дат је обичније *-ѿма*, ређе *-ѣма*:

клѣшти Па, Бу, *клѣшти*а Бр, Ли, *ѿ-клѣшти*е Год — *клѣштиѣ* Ор, Се, *клѣштиѿ* Ко — *клѣштиѿ*ма Ов, ГД, *клѣштиѿ*ма Со.

VI Промена родбинских назива.

229. За разлику од неких других зетских говора²⁾ остају родбински називи *кѿм*, *ћѣд*, *сѣрѣко*, *кѿма*, *бѣба* и сл. у вези са именом променљиви добивајући споредни акценат при чему се дуги слогови скраћују (више исп. у Акценту):

Дошѣ-ми-је *кѿм-Пѣшар* Кру. Малопрѣд бљѣше тѿн *ѿјак-Пѣвле* То. Дѣби-ли онѣ пѣре *ѣ[т]-кума-Никѣлѣ* Год. Дошѣ *ѿс-кума-Сѣва* Ли. Дѣ-сам-га *ћѣду-Јѣ[в]ѣну* У. Прѣдѣ-сам *крѣ[в]у* *кѿму-Ђѿру* Крњ. Дѣ *сѣрѣку-Мѣрку* столѣцу Па. Пѣтѣ *ѿјак-*

¹⁾ Исп. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекти* 71.

²⁾ Исп. о. с. 64.

Мила бћѣ-л долѣзѣ[т] скдро Ор. Глѣдѣ-ли *сѣрѣка-Ива* у-Бијѣ град? ГД. *Куме-Јовѣне!* Ов. *О, Сѣрѣко-Мило!* Тр. Пошѣ-[је] с-ујаком-Мѣрком Брч. Врнук-се с-кумо[м]-Бѣжом Ма. Бѣтѣк-се с-кумо[м]-Нѣком прѣ[в]о нѣ-мѣст Бу. Зборѣсте-л штѣ о-ћѣду-Мѣрку Ду.

Дѣје-ли *бѣба-Мѣлица?* В. Бѣше-ли онѣ *кума-Ивѣна* јучѣр у-[в]ѣс? Со. Дѣбијо-сам брѣ[в]ѣ о[т]-*сѣрѣне Мѣре* Др. Добѣк од-*бѣбѣ-Вѣликѣ* чарѣпе нѣ-дѣр Бра. Дѣ[д]ни ујни *Јѣли* ракѣ Се. Дѣ[д]ни *куми-Јѣни* коју смѣкву Ко. Понѣси *шѣшѣки Сѣшѣни* ту пиѣѣту Бо. Поздрѣви-ми ујну-*Мѣлѣну* Бр. *О, сѣрѣна Мѣра!* Па. Вѣћѣ, *бѣба Сѣшѣна!* Ли. Слѣшѣ, *кума Јѣше!* ГД. Дошѣ-сам с-ујнѣ[м] *Мѣрѣ[ј]ѣм* В. Вѣће-ли-се з-*бѣбѣм* *Горѣнѣм?* Год.

Придевско-заменничка промена

230. У инстр. синг. и дат.-лок.-инстр. пл. придевско-заменничке промене употребљавају се готово искључиво наставци са њ-ом:

а) придеви: Пѣкријо-сѣ з-*бѣѣлием* гуњом Бу. Убѣјо-га-[ј]е с-*врѣћѣи*ем рѣжњом Ор. Одијо-сам з-*дѣбрием* при[ј]ѣтељом Бо. Покривѣн *зелѣнием* јорѣаном Па. Вѣће-га с-*једнијем* чѣјком У. Одиѣла-[ј]е с-*лѣѣи*ем мѣнком Крѣ. Заклѣњѣм-се *мѣјчи*нием мнѣѣком В. Трајѣћѣу тѣ *сѣ[ш]ски*ем пѣтом Брч — Дѣју *богѣ-шѣма*, а-*сиромѣш*ниема нѣкад нѣшта Ов. Пришѣ-[ј]е *прѣвѣма* ѣућѣма Бр. Онѣема *црѣни*ема козѣма не-дѣ нѣшта Ма — Го[в]ѣ-рѣмо о-*селѣчки*ема послѣ[в]ѣма Ко. Причѣмо о-*дѣбри*ема врѣменима ГД. Го[в]ѣрѣасмо о-*сѣшѣри*ема врѣменима Бра — Пѣѣвасмо с-*лѣѣи*ема ѣѣјѣкама Со. Бѣѣсмо у-пријѣтељство с-*прѣвѣма* ѣућѣма Кру итд.

б) заменице: Дошѣ-сам с-*шѣи*ем чѣјком Год. Вѣће-ли-се с-*мѣи*ем сѣном у-Бијѣград? Тр. Бѣѣше с-*нѣши*ем ѣетѣтом Ли. Дѣ[д]ни *шѣма* ѣудма Се. Дѣ сѣли *мѣи*ема ѣвѣѣма То. Лѣѣпо-[ј]е *ѣвѣма* *нѣши*ема ѣѣко[в]ѣма Бра. Зѣма-[ј]е *онѣма* мѣнѣѣма Па. Мнѣго-се причѣ о-*мѣи*ема стѣвѣрѣма Ду. Дѣћѣ да-раз-го[в]ѣрѣамо о-*шѣма* послѣ[в]ѣма ГД. Нѣћѣу-[в]ѣ причѣт о-*сѣвѣи*ема рѣбѣѣма Ор. — Не-мѣгу-се глѣдѣт с-*ѣвѣи*ема дѣшмѣнима

Со. Ђ-ли сврнѹт с-шѣма пријатељима? Др. Видијо-сам-се с-ндшиема друго[в]има В. Дѡгнѣ-сам кра[в]је с-вдшиема ѡвца-ма Бр и сл.

Напомена. Ређи облици са -ѣ- (на пр. Дѣ лѣба *овѣма* женѣма Се. Удѣри-га су-шѣм Ду итд.) унети су несумњиво са стране.

Међутим код заменица које се не употребљавају атрибутивно наставци са Ђ-ом су ретки¹⁾:

С-нѣкиема не-трѣбѣ имѣт пѣсла Ли. Ш-чѣен-си-га удѣријо? Па (иначе увек: С-кѣн-си дошѣ? Нѣ-с-кѣм Се. Видијо-сам-те ш-нѣкѣм нѣ-Вѣр Брч. Одѣјо-би на-пазѣр, нѡ нѣмѣм ш-чѣм Бу. Пошѣ-сам ш-нѣм дѡ-Врела Па. Бѣтѣсмо-се ш-нѣма на-вр Ждрѣла Ду и сл.).

231. Велари остају испред -и и -ѣ по правилу неизмѣњени, забележио сам свега неколико случајева са *ц* и *з* и то у одређеним обртима:

свѣколици (тако редовно) В, Па, Ли, Се, *јѣднѣци* Бо, Год, *јѣднѣциема* Со (поред *јѣднѣки* Ли, *јѣднѣкија* Ор) — *Јѣдно з-друзием* Ду, Бр, ГД, Се. *Закљѣњем-се бѡгом јѣцием* В, Па, Год; исп. и *з-друзием* Со. (Иначе увек: *друзием* Бра, Ма, Се, *други[ј]ема* В, Брч, Бу, *по-друзиема* Бр, *јѣкием* У, Ли, *мнѡгиема* Ор и сл.).

232. Краћи облици придевско-заменичке промене (-ог, ом, -ем итд.) су овом говору непознати. Имамо редовно:

Нѣгѡ[в]а-[ј]е нѣ[в]љеста од-бѡгѣшѡга рѡда Год. Заболѣјо-мѣ штѡмак од-врѣнѣга лѣба Ко. Дѣ *нѡлѣга* чељадѣта нѣмѣ јѡш ѡд-Вѣра Ли. *Грѣнѣга* и-гѡрѣга ѣтѣта нѣсам глѣдѣ у-мѡј дѣн В. О[д]-нѣга нѣмѣ гѡрѣга и-нѡганѣга чѡјка у-цѣло нѣше сѣло Бр. Тѡ су-[ј]о[ј] ѣѣца о[т]-нѣрѡга мужа Па. Дѡне *нѣрѣнѣга* дѣна по-Божѣну Со. Врнѣсмо-се куѣни *десѣшѡга* дѣна Се. Од-мѡгга-му имѣња не-дѣм нѣшта Бо. Дѣ-са[м]-му о[т]-свѡгга ду[в]ѣна То. Од-вѡшѣга ѣтѣта нѣмѣ бѡлѣга у-цѣлу нѣју Брч итд.

Исто тако и:

О[в]ѡ-ми-[ј]е остѣло о[д]-мѡ[ј]гга дѡбрѡга дѣца Ор. Донѣси-ми од-онѡга *слѡбѡга* ду[в]ѣна да-помѣшѣн с-овѣем јѣкием Бу.

¹⁾ Исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 176.

О[д]-*негд[в]ога* *ѡр[в]ога* сѡна остале-су двѣ *ћери* ГД. Овѣ ле-
вѡр-сам дѡбијо о[д]-*мд[ј]ега* *ѡкодњега* дца Ма. *Ни[ј]еднога*
богдѡога не-затворише Ду. Најље[п]ше-*је* мѡсо од-*мндѡга*
ѡланѡнскога јагњеѡта Ов. Бѡже-не сачува о[д]-*о[в]ѡквога* *ѡогд-*
нѡга ѡетѡта Кру. Дѡбијо-сам о[в]ѡ цигар од-*ондѡ сѡарѡга*
госпѡдина Круѡ итд.

Исп. ипак: На-*чен*-си нап*р*ѡ[в]ила тѡ прѡганице (= на
чему) Се.

(Примере за наставак *-иема* исп. више, а за *-о*ме, *-е*ме
ниже).

233. У дат. и лок. синг. м. и ср. рода употре-
бљава се иза тврѡих сугласника искључиво наставак *о*ме (*-ому*
је непознато); иза меких сугласника чује се и *-ему*, али је и
ту обичније *-е*ме:

Учѡни *бѡлеснѡ*ме чѡјку, а-нѡ *зд*р*ѡ[в]ѡ*ме Брч. Свѡ-[ј]е дѡ
*ѡрѡ*ме ѡетѡту ГД. *Свѡкѡ*ме *десѡѡ*ме удѡрише по-два с[т]-ѡ-пѡ[т]
шѡбѡкѡ Ов. Дѡдок *ондѡ*ме чѡјку те-је-долѡзијо с-тѡбѡм Ма.
Пасѡ[ј]е о-сѡ*ме* лѡбу Бра. Што-збѡриш вѡзда о-*ѡдѡ*ме, Ми[ј]ѡйле?
Се. Гѡрили-смо о-*ѡдѡ*ме несрѡтњѡку Ко. Пѡшли по-*ондѡ*
*нд[в]ѡ*ме пѡштѡру Бр. Разгѡ[в]ѡрѡсмо о-*ондѡ*ме *сѡарѡ*ме чѡјку
У итд.

Приступѡсте-л *бѡжѡ*ме грѡбу? В. Дѡ-[ј]е *бѡљѡ*ме о[т]-
сѡбе Бу. *ѡ*ме (= овоме) *бржѡ*ме-га трѡба дѡт Др. Дѡ[д]ни
ду[в]ѡна ондѡме *висѡчѡ*ме Ор. *Гѡрѡ*ме-си учѡнијо Ду. Шѡѡта по-
*Дѡнѡ*ме Пѡљу То. Дѡ тѡ *љѡ[ѡ]шѡ*ме мончѡту Ду. Дѡ-[ј]е
*ндѡмнаѡ*ме брѡту Ли. *Пѡшљѡдѡнѡ*ме чѡјку-[ј]е дѡ Па. Остѡ-
вијо-[ј]е ондѡме *сѡарѡ[ј]ѡ*ме сѡну свѡ Бо.

Нешто реѡе је *-е*ме, рекао бѡх, код заменица; код неких
је чак у искључивој употреби *-ему*:

Учѡни *ндѡшѡ*ме дѡбрѡме при[ј]ѡтељу Кру. Пѡслѡ-[ј]е по-
*ндѡшѡ*ме слѡги Год. Купѡјо-сам о[в]ѡ *ѡвѡ[ј]ѡ*ме сѡну Со. Го-
[в]ѡрили-смо о-*[в]ѡдѡшѡ*ме пѡљу Тр. *ѡ*ко нѡћу *свѡ[ј]ѡ*ме учѡнѡт,
а-да-кѡме-ћу? Круѡ. *Свѡкѡ[ј]ѡ*ме дѡбрѡме чѡјку учѡни, а-немѡ
нѡ[ј]еднѡме слѡбѡме Ли.

Али само: Гѡрѡше о-*нѡ*му лѡѡпо Се. По-*чѡ*му-га познѡ-
[ј]ѡш? Со и сл.

Иначе нисам забележио утицај меке промене на тврду

и обрнуто. (О наставку *о, ов* иза меких сугласника исп. тач. 236).

234. У генитиву плурала имају, као што сам већ поменуо (исп. тач. 86), придеви и заменице исти наставак као и именице: *-а* (*-ах, -ак*), само што је *-а* код придева и заменица у већини села кратко¹⁾. Поред тога јавља се — првенствено код заменица са заменичком променом — и стари наставак придевско-заменичке промене *-и* (*-иx, -ик*), али је и ту редак:

а) придеви: *бцѣснија* ГД, *бдљија* Ко, *ндјбољија* Ов, *всдѣкија* Ма, *гркија* Кру, *гошдѣвија* Тр, *грднија* Бо, *ддбрија* Бра, *дрѹгија* Бр, *жлѣија* У, *жушија* В, *зелѣнија* Со, *згдднија* Ор, *имѹћнија* Па, *једнија* Ду, *кдлскија* Ли, *крѣвија* Год, *лиѣија* Бу, *лудија* Брч, *љушија* Се, *мдлија* Др, *манастѣрскија* То, *мндѣија* Ов, *мршѣвија* Бу, *мѹшкија* Ду, *пјднија* Год, *пошѣѣнија* В, *прѣвија* Со, *рѣнија* Крњ, *свѣклија* Ор, *сѣдарија* Ко, *сѹвија* Ма, *шѹђија* Бра, *ѹченија* Па, *ѹѣлија* Бр, *шкрѣбија* [зуба] Ли итд.;

б) заменице: *шѣија* У, Ли, *овѣија* Брч, Бо, *онѣија* Тр, *свѣија* Се, Крњ, *мѣија* Кру, *шѣдѣија* У, *ндѣија* ГД, *вдѣија* Бра, *свѣија* Ма, *сдѣија* Ов, *нѣкија* Др, *свѣкија* Бу, *шдѣкија* В, *овдѣкија* Ду, *кдк[в]ија* Ко, *свѣкак[в]ија* Кру, *шолѣкија* Се, *длѣкија* ГД, *онолѣкија* Бо, *колѣкија* Кру, *негдѣија* Ор, *нѣјовија* Год, *нѣзинија* Брч, *свакојѣкија* Со, *свѣчѣсовија* Бр итд. —

поред: *шѣд[ј]иx* Ли, *вдѣиx* Ду, *свѣ[ј]иx* ГД; исп. и *жлѣиx* рѣѣчѣи што-чѹк о[т]-тѣ женѣ В.

235. Карактеристичну црту придевско-заменичке промене претставља и доста жива употреба *п а р т и к у л е з и*, која се, у неједнакој мери, додаје готово свим заменицама, а, у мањем обиму, и придевима и редним бројевима. Обим њене употребе зависи од врсте речи и од падежа:

а) у питним заменицама *ко* и *што* не додаје се *зи* никако;

б) личним заменицама додаје се само у ном. пл. м. р. (*мѣзи* Бу, Ли, *вѣзи* Па, Бр), а и ту је прилично ретко;

в) анафорској заменици, присвојним заменицама *нѣд[ј]зѣи* (*нѣзѣи*) и општој заменици *вѣс* додаје се

¹⁾ Исп. Акцент.

зи само у дат.-лок. синг. ж. р. (врло често, нарочито у дат.): *њѡ[j]зи То, о-њѡ[j]зи Со — њѡ[j]зинѡ[j]зи Ма, о-њѡзинѡ[j]зи Брч — свѡ[j]зи В* и сл.

г) Осталим заменицама, придевима и редним бројевима додаје се 1) у дат.-лок. синг. ж. р., 2) у инстр. синг. и ном. пл. м. р. и 3) у ген., дат., инстр. и лок. пл.¹⁾. Притом се у дат.-лок. синг. ж. р. и у ном. пл. м. р. *зи* просто додаје облицима тих падежа, док се у падежима на *ѡ*-ом и у ген. пл. ставља испред наставка *ѡм* односно *ја²⁾*.

У неким од поменутих категорија је *-зи* врло обично. Тако је на пр. врло често код показних и присвојних заменица, док је код односних сразмерно најређе. Од облика се најчешће чује у дат. синг. ж. р.; у падежима са *ѡ*-ом чуо сам *зи* само у селима према Ријечкој Нахији.

присвојне заменице: *мѡјѡ[j]зи Ко, о-нѡшѡ[j]зи То, његѡвѡ[j]зи В, њјјовѡ[j]зи Бо, свѡјѡ[j]зи Тр — нѡшѡзи Се, шѡвѡ[j]ѡзи Ду, његѡ[в]ѡзи Ко, свѡ[j]ѡзи Крњ — нѡшѡзија Ко, његѡ[в]ѡзија (његѡ[в]ѡзија) Па — ш-њјјовезиѡм Бра, свѡ[j]езиѡм Па, мѡ[j]езиѡма Со, с-шѡвѡ[j]езиѡма Тр, о-вѡшѡзиѡма Бр, њјјовезиѡма (њјјовизиѡма) Ду, сѡ-свѡ[j]езиѡма Па* и сл.;

показне заменице: *овѡ[j]зи Па, о-шѡѡ[j]зи Др, ѡлѡкѡ[j]зи Бр, онѡквѡ[j]зи ГД — о[в]ѡзи Ду, онѡзи Кру, овѡквѡзи Брч — овѡзија Бра, шѡѡзија Бо, онѡзија Тр, онѡквѡзија Ли — с-онѡзиѡм Ду, с-шѡѡквѡзиѡм (шѡѡквѡзиѡм) Па, с-овѡзиѡма То, шѡѡзиѡма Крњ, с-ѡлѡкѡзиѡма В, шѡѡквѡзиѡма Кру* и сл.;

у питне заменице: *о-чијѡ[j]зи У, којѡ[j]зи Со, кѡквѡ[j]зи Бр — чѡзи Ли, ко[j]ѡзи Бо, кѡквѡзи В — чи[j]ѡзија Бо, ко-*

¹⁾ Слично је и у језику наших старих писаца (исп. Ђ. Škarlć, *De-iktične čestice zi i si u slavenskim jezicima*. Rad jugoslavenske akademije 229, стр. 228).

²⁾ О облицима *шѡѡзиѡм, овѡзија* (уместо очекиваних **шѡѡѡзи, *овѡѡѡзи* и сл.) исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 184, а о е испред *зи* Белић, *Rocznik slawistyczny* I, 201. Интересантно је да у црмничком говору у том погледу има извесних колебања (исп. ниже *његовезија : његовизија, с-шѡквѡзиѡм : с-шѡѡквѡзиѡм* и сл.).

лйкѡзија Кру — ш-чи[[j]ѣзием Бра, с-колѡкезием Бра, чи[[j]ѣзиема Ов, с-ко[[j]ѣзиема Тр, о-кѡквѡзиема В, колѡкѡзиема Па; односне заменице: Пѡтѡше за-тѣб[е] онѡ ѡдѡка о-ко-ѡ[[j]зи-сам-ти зборѡјѡ В. Тѡ-су онѡ йсти ѡуђи ко[[j]ѡзи-су јучѣ пасѡли за-Пѡдгорицу Год. *Кѡквѡзи* родѡтели тѡквѡ ѡѣца Па. Ђезо-сам од-онѡјѡ йстија опѡнѡкѡ о[т]-ко[[j]ѣзија и-тѡ Бра. Вѡђег данѡс онѡга господѡна с-ко[[j]ѣзием-си дошѡ у-пѣтѡк вѣчѣ У;

не одређене заменице: ѡѡкѡ[[j]зи Па, о-нѡкоѡ[[j]зи Ко, ѡѡкаквѡ[[j]зи Ор, о-нѡчиѡ[[j]зи ГД — нѡчѡзи Др, ѡѡко[[j]ѡзи Кру, ѡнѡкѡзи Се — нѡко[[j]ѣзија Ор, ѡѡѡзија В, ѡнѡкѡзија Бра — с-нѡкѡзием Ко, ѡѡко[[j]ѣзием Бр, ш-нѡкаквѡзием Ду, о-нѡкѡзиема Па, о-нѡкаквѡзиема В, ѡѡколикизиема Бра; одричне заменице: ѡкоѡ[[j]зи Ов, ѡкаквѡ[[j]зи В, ѡколикѡ[[j]зи Ду, о-нѡчиѡ[[j]зи У — ѡкаквѡзи То, ѡколикѡзи Па — ѡкаквѡзија Ду — с-нѡчи[[j]ѣзием Па, с-нѡкаквѡзиема Кру;

опште заменице: о-свѡкѡ[[j]зи В, свѡкаквѡ[[j]зи Ко, сѡмѡ[[j]зи У — свѡкаквѡзи Ор, сѡмѡзи Брч — сѡмѡзија Тр — сѡ-свѡкѡзием Со, сѡ-сѡмѡзием Се, о-свѡкаквѡзиема Ко, сѡмѡзиема Бра.

придеви: Пѡшѡли земаѡскѡ[[j]зи ѡправи Ду. Примѡкни-се гѡшѡ[[j]зи (готовѡјзи) погѡчи В. Рѣци тѡ дрѡгѡ[[j]зи, а-мѡне немѡ Се. Кѡ[т]-смо-се примѡкли шѡурскѡ[[j]зи вѡјски Ов. О[в]ѡ[[j]зи цѡѡлѡ[[j]зи нѡјѡи-је дѡбро ГД — *Богѡшѡзи* ѡуђи мѡгу лѡко Бр. *Горњобрѡскѡзи* мѡнци-су тѡ учинѡли Бр. Вѡ нѡјмнѡшѡзи трѡбѡ да-скѡчите Па. Јѣсте-ли вѡ ѡра[в]ѡслѡмнѡзи йли лѡтѡни? Ко. Онѡ рѡмнѡзи дѡлови-су пѡни Со. Нѡ[[j]сѡшѡрѡзи ѡуђи не-пѡнтѣ нѡшто тѡкво Ма. *Првѡзи* ѡуди ѡ-село-не тѡ посѡдѡчит Па. *Дрѡгѡзи*-не рѡђ да-нѡје тѡко Ли — *Од-богѡ-шѡзија* нѡмѡ кѡристи Ду. *Вѡлѡкѡзија* кѡпѡнѡ у-онѡ дѡлѡц Ор. Нѡка пѡђе јѡдан од-вѡс мнѡшѡзија У. *Од-ѡсѡдѡлизија*-смо слѡбѡдни Бра. О[д]-дѡѡјѡскѡзија чѡбанѡ не-мѡже нѡшта ѡстѡт Ко. Мѡло-[[j]е данѡс о[т]-ѡрѡѡзија ѡуђѡ Со. — *С-вѡлѡкѡзием* стрѡм-сам тѡ учинѡјѡ, немѡ-се вѡрѡт Па. Пошѡ-[[j]е јѡтрѡс с-нѡвѡзием капѡтом нѡ-Вѡр и-смѡкри-га цѡѡлѡга Ду — Тѡ тѡ рѣци мнѡдѡзиема, а-ѡстѡви нѡ[с] стѡрѣ В. *Пошѡнѡзиема* кѡзѡма-сам дѡ сѡли Ко. Лѡко-[[j]е ѡѡемнѡзиема зборѡт Бр.

[J]ѐси ли да онѝема *дрўгѝиѝема*? Со — Њѝшто-ми-[j]е Мърко прѝчѝа о-мѝ[j]ема *сѝѝарѝиѝема* То. Њѝшто-се бљѝу заћѝли о-*ѝрвѝѝема* лўћѝа Бо. С-*крѝѝѝема* рукѝама-се лѝб не-го-тѝ[в]ѝ, јѝ[д]на нѝ-бѝла Па.

р е д н и б р о ј е в и : Мнѝго-[j]е бѝјо бѝлѝ онѝ[j]ѝи *ѝрвѝ[j]ѝи* жѝни Год. Јѝ-сам дошѝа с-*ѝрвѝѝем* вапѝром Ду. О[т]-*ѝрвѝѝиѝа* мурѝѝѝ ракиѝа нѝје нѝјбољѝѝ Бр. Дѝ-ми од-онѝѝа *ѝрѝѝѝиѝиѝа* брѝѝѝѝ Па.

Придеви

236. И код придева примећује се, иако у ограничену обиму, продирање „тврдих“ наставака у „меке“ основе:

а) У облицима ном. синг. ср. р. и у косим падежима одређене промене забележио сам свега неколико примера са „тврди“ наставцима, а ни они нису обични:

кўшнѝ чѝлѝаде Па, *нѝшнѝ* врѝѝе Бр, *врўћѝ* јѝло Ли (необично), *вѝлѝга* чѝјка Ду;

иначе редовно: *Гѝрнѝ* Пѝље В, из-*дѝнѝга* сѝла Брч, из-*Гѝрнѝга* Брчѝла Па, од-*врўћѝга* лѝба Со, г-*дѝнѝме* обѝру Бо, да онѝмѝ *зѝднѝме* Ор, *ѝѝсѝга* штенѝѝа Бра, *кѝзѝга* мнѝѝѝа Год — *бѝжѝ* ћѝло ГД, *вучѝ* мѝсо Бу, *бѝжѝга* сѝда То, *вучѝга* траѝа Се итд.

Нешто је чешће -о у прилозима:

*нѝшнѝ-[j]*е пасѝ В, *срѝшнѝ* бѝло Па, *лѝкшѝ* дѝста „лично лоше“ ГД, Ли (али: *врўћѝ-[j]*е данѝс Со итд.).

б) У компаративу забележио сам „тврде“ наставке само у косим падежима; у ном. синг. ср. р. бележио сам искључиво -е:

ѝто-га пѝѝе пут-онѝгѝѝ *височѝјѝга* вѝра Па. ѝзми онѝгѝѝ *ѝѝнѝга* кѝнца Бу. Донѝси водѝ из-онѝгѝѝ *дўблѝга* ѝбла Ду. Сѝвѝлѝга-га јѝш-нѝѝсам глѝдѝ Се. *Грћѝга* ћетѝѝа не-вѝћѝѝ Бр. Од-онѝгѝѝ *рѝћѝга-са[м]-му* нўдиѝо Бо. *Лўћѝга* вѝна не-пѝк у-мѝј-дѝн ГД. *Жѝшћѝга* кучка јѝш-не-срѝѝѝѝ Брч;

иначе увек: *бѝлѝ* јѝгње То, *грћѝ* сѝѝѝо ГД, *лўћѝ* дѝѝѝѝ Ду, *крѝћѝ* ѝже Тр, *лўћѝ* вѝно Ов, *бржѝ* штѝѝѝ Год, *дўжѝ* рўо Бр, *нѝжѝ* пѝље Со, *вѝшѝ* мѝнче Ко — Дѝ-му од-онѝгѝѝ *бѝлѝга* ду[в]ѝана Брч. Онѝ рѝд ижнѝд онѝгѝѝ твѝ[j]ѝѝѝѝ *крѝћѝга*

дбца у-зграду У. Їмаш-[л]и од-о[в]ѡга суда *мѡнѡга?* Др. Узмими од-онѡга *скѡйльѡга* поста[в]ја (платна) Ма. *Туѡйльѡга* ножића не-вићек Се. Дѡ тѡ онѡмѡ *жѡвљѡме* ѡетѡйћу да-понѡсѡ Па. Онѡмѡ *крѡвљѡме*-је вѡзда прѡ[в]о Бра. Обрѡти-се онѡмѡ *сѡвљѡме* чѡјку за-тѡ Ли. *Брѡжѡга* кѡња нѡмѡ у-цѡѡлу Црну Гѡру Бу итд.

в) Већѡга маха узео је наставак *ов:* иза меких сугласника (*њ, њ, њ, њ*) и иза *-ц* и *-з* имамо колебање, али је *-ев* ипак много обичније; у осталим случајевима (иза *ш, ж, ч* и *р < р'*) преовлађује међутим *-ов:*

Краљѡв син-је порѡсѡ Ли. *Пријѡшѡљѡ[в]ја* ѡјѡка бљѡше нѡ-[В]ѡр Бра. *Учѡшѡљѡ[в]ја* кѡћа [ѡ]е у-гѡрњѡ сѡло Брч. *Лањѡ[в]о* плѡтно-[ѡ]је нѡјачѡ Ор. *Брѡшѡ[в]љѡва* ѡѡца-ѡе дѡћи сѡтра Ду. *Синѡ[в]љѡ[в]ја* чѡљѡд-јѡ[ѡ] много досаѡјѡју Ма. Зѡбога, чѡче, крѡтак ли-је тѡ *мончѡѡв* јакетѡн В; исп. и ретко ѡко *Бѡрѡ[в]ја* днѡ Па — (иначе увек: *крѡљѡвѡга* Со, *пријѡшѡљѡ[в]ѡме* То, *учѡшѡљѡеви* Ли итд.).

кнѡзо[в]ја кабанѡца Брч, *зѡцо[в]ја* чѡпра То, *ѡрѡ[к]цо[в]о* корѡито ГД, *свѡцо[в]ја* шљѡка Па — (поред: *кнѡжѡв* кѡњ Се, *ѡрѡ[к]-чѡ[в]ја* глава Бо, *свѡчѡв* обрѡз У, *свѡчѡ[в]ѡга* ѡмена Со, *сѡѡрчѡв* стѡлац Др, и[с]-*сѡѡрчѡвѡ* торбѡцѡ Бр, *сѡѡрчѡва* ѡѡца Ду, *ѡче[в]* левѡр Па итд.).

Мѡрко-Блѡжо[в] Ко, *Бѡуро-Бѡжо[в]* Со, Са[в]о-*Мѡшо[в]* Тр, *Крѡго-Мѡрѡшо[в]* Па, *Јѡко-кѡ[в]ѡчо[в]* В — Гѡвро-*Мѡрѡшев* Брч, *Нѡко-Мѡрѡшев* Па. (Блѡжев, Бѡжев и Мѡшев нисам забележио; насупрот томе употребљѡва се само ѡко *Рѡчѡ[в]ја* днѡ).

гљѡвѡро[в]ја кѡћа Бра, *гѡсѡѡѡрѡв* кѡњ Ко, *гѡсѡѡѡро[в]ја* двѡри У, *ѡѡвѡро[в]* фацулѡт Бу, Брѡнко *Лѡзѡров* Па, *комѡдѡѡѡров* син Ду, *мѡјсѡѡро[в]ја* кѡчица Ов, *ѡѡсѡро[в]ја* жѡна Ор, *цѡро[в]ја* војниѡци Ли — *гљѡвѡрева* бистѡѡрна Се, *гљѡвѡревѡј* ѡѡци Кру, *гѡсѡѡѡрѡ[в]ја* долѡму В, *гѡсѡѡѡрѡе* зѡповѡѡѡди Крњ, *гѡсѡѡѡрѡеви* перјаниѡци Бо, *ѡѡвѡрева* чѡтура ГД, *Тѡмо-Лѡзѡрев* Бо, *Јѡла-Лѡзѡре[в]ја* Ко, *комѡдѡѡрѡ[в]ја* жѡну Бра, *мѡјсѡѡре[в]ја* ѡпрему Бр, *ѡѡсѡре[в]о* дѡѡѡте Ма, *ѡѡсѡревој* рѡѡѡчи Др, *цѡре[в]ја* ѡѡр Со.

237. Поред облика придева на *-ѡки* и *ѡки* (< *-ѡски*), о

којима исп. тач. 136а и 136б, јављају се, иако ређе, и облици на *-чки*, саграђени од друге основе¹⁾:

бљелойџвличкѝ Па, бљелойџвличкѧ ГД, бјелойџвличкиема Год — бџљевичкџга Бр, бџљевичкија Со — гџјничкџ Ли, гџјничкѹ Брч, з-гџјничкиема Ма — (исп. ниже и гџицкѝ: гџицкѝ). Од *Вџсо[ј]јевићи* гласи придев само тако: *вџсо[ј]евичкѝ Бу, вџсо[ј]евичкџга Ду, вџсо[ј]евичкџј Др, вџсо[ј]евичкѧ У* и сл.

Напомена. Као што је већ поменуто (исп. тач. 143—145), уопштен је код придева на *-шџь, -жџь, -чџь, -сџь, -зџь* облик без *ј*: *мѝшѝ, бџжѝ, вѹчѝ, ѝџсѝ, кџзѝ (кџжѝ)* и сл.

238. У већем броју примера забележио сам напоредна образовања:

поред *лањѧнџ Ор, лањѧнџга Па, лањѧнием Ма, лањѧнџ Се* чује се и *лањѧ[в]џ Со, Брч, лањѧ[в]џ В, Ли, лањѧвџга Год, лањѧвием Ду* (о *лањ* : *лањ* исп. тач. 180 б);

поред обичног *црвѧн* чује се и *цр[в]љѧн В, цр[в]љѧна Па, цр[в]љѧнием Се —*

поред *нѹж[џ]ѧн, нѹжна* и сл. чује се и *нѹжџѧн В, нѹжџѧна Бра, нѹжџѧнија Ма; исп. и жнѝвѧн „паметан и вредан“ Па, знѧвѧна Ли* (према *знѧвѧт*) —

поред *велѝкѝ* употребљава се у одређеним изразима (нарочито у именима празника и географским именима) и вељѝ (вељѝ) : *Вељѝ петѧк Се, Вељѧ неђѧља Ли, до-Вељѧга Брѝѧга Ду, на-Вељѝ Камен Па, на-Вељѹ Лѧзину Тр, Вељѝ Голѝк Се, вељѧ пѹшка В, вељѝ чџѧк Криь —*

од *велѝк* и *ширџк* употребљавају се и деминутивна образовања *велѝчѧк (= велик), ширџчѧк (= широк) : велѝчѧк Со, велѝчѧку Па, велѝчкиема Ли — шѝрџѧк Бр, ширџѧк Се, ѝрѧширџѧ У, Шѝрџкѝ Вр Ли —*

поред *лѧк* чује се и *лѧсѧн*, особито у компаративу: *лѧшѝѝ Па, лѧшѝѧ В, Др, лѧшѝѧга Со —*

од *мѧчка* гласи придев *мачѝѝ*: *мачѝѝѧ В, мачѝѝѧга Бу, мачѝѝѹ Кру, мачѝѝѝ кѧшаљ Се* (ређе је *мѧчѝ*).

Напомена 1. Код придева са основом на *-ћ* чују се напоредни облици на *-ни* и *-њи* добивени фонетским путем (*ћн > ѝњ > ѝњ*): *кѹћѧнѧме Ли, кѹћѧнѹ Ду : кѹћѝѧга Год, кѹћ-*

¹⁾ Исп. Белић, *Јужносл. фил.* XIV 174.

њиема Со (обично *кушњи*, исп. тач. 155) — *ндњндга* Ор, *ндњнд* Бра : *ндњниема* Бо, *ндњнија* В (обично *ндшњи*) — *срђњи* Брч, *срђнд* Бу, *срђндм* ГД : *срђња* Др, *несрђња* ГД (чешће *срђшње*, Брч, *несрђшњи* Ли, а обично *срђња*, *срђкњи*, исп. тач. 1576).

Напомена 2. *-ни, -њи* чује се и у *зайадни* То, *зайадну* Ли : *зайа[д]њи* Тр, *зайадњега* Ду, *зайадњием* Па; „покојни“ гласи редовно *покодњи* Ду, *покодња* Ор, *покодњега* Брч, *покодње* Со, *покодњик* Крњ итд.

Напомена 3. Можда се слични процес (*љн > лн*) извршио и у *двџлно* Брч, *двџлндга* Па, *двџлно* Бо, *сво[ј]евџлно* В (поред обичног *двџльне* ГД, *повољнијџе* Се, *сво[ј]евџлно* У, *сво[ј]евџлни* Год).

239. Забележио сам и неколико необичнијих образовања: *пошћјен* (постан) *ручџк* Бу, *пошћјено* јџло Ли, *пошћјбно* јџло В, Се —

лџжџв „лажљив“ Ли, *лџжџва* Бр, *лџжави* Па (< лџж) — *помошљив* „човек или животиња која се брзо опорави“ Ор, *помошљив* пџсџ (рентабилан) Се, *помошљивји* Па, *помошљивјија* Ду —

дџнски „давнашњи“ Бр (А-да-те нйџсам вйџџела о[д]-*дџнскија* дџбџ Ли) —

џйиџџџли „потпуно читав“ В, *џйиџџџла* Ли, *џйиџџџлме* Па (Дџ-ми-[ј]е *џйиџџџли* мџтар В) — *џйиџџџџли* Ду, *џйиџџџџлџ* Бо, *џйиџџџџлија* Год (Е[в]о-ти-га, ўзми-га *џйиџџџџлџга* Па) —

ли[н]ски Ор, *лимски* Ли, *ли[н]скџга* ГД, Скалу *Ли[н]ску* Ли, Капа *Ли[н]ска* Па, *Линскџ* Пџље Год (< *Лимљани*¹⁾) — *гдиџки* В, *гдиџкџме* Бра — *гдиџкџ* Па, *гдиџкиема* Со, *Гаиџкиња* В < *Гаџи*.

Напомена. О *сџоџки* (*сџлаџки*): *сџоџки* (< Сеоце) исп. тач. 136 б, а о *брџџоски*, *дўйиџоски* (< *Брџџли*, односно *Ду-иило*) тач. 125 и 128.

240. На облик неких придева утицале су сродне речи;

¹⁾ О овом придеву исп. *Наш језик* VI 234-235.

костидиш вѣ Ко, *костидиша* чѣјка Ли, *костидиши* људи Бу (ређе *кошчидиш*) — према *кѣсти* (исп. тач. 141);

гидишак Ор, Ду, Ли (ређе *гидѣк*) — према осталим облицима;

исто се тако према осталим облицима поред *мѣли*, *мѣлен* чује и *мѣл*: *Ма[л]-ли-си*, а-зѣбога! Па. Јѣш-је *мѣл* Ли. Та-[ј]е конѣп *мѣл*, ўзми вѣши Се.

Напомена. Од *сѣло* гласи придев обично *сѣоски*, али се — несумњиво под утицајем придева *сѣоцки* < *Сеоце*, о којем исп. више — често чује и *сѣоцки*: *сѣоцки* мѣнци Па, *сѣоцкога* кмѣта Ли, *сѣоцки* стѣрешине Бр и сл.

241. Код имена неких познатијих земаља на *-ска* обичан је у акузативу и генитиву наставак *-ско*, *-скога* (средњи род), док је у осталим падејима обична промена на *-а*:

Бѣјо-сам у-*Арѣдѣчкѣ* прѣје рѣта Па. Ка[т]-сѣ одѣло на-*Бугарскѣ* Ду. Бѣли-смо у-*Грѣчкѣ* тѣдѣр Бр — Врѣтѣјо-сѣ из-*Грѣчкѣга* пре[т]-самѣ почѣтѣк рѣта Брч —

али: Причѣ-ни, Мѣло, о-*Арѣдѣчкѣ* В. Разго[в]ѣрѣсмо мѣло о-*Грѣчкѣ[ј]зи* Па и сл.

Код осталих имена земаља забележио сам само промену на *-а*:

Учѣјо-[ј]е шкѣле у-*Инглѣшкѣ* Ли. Бѣше сѣ-мнѣм у-*Мѣцарскѣ* Брч. Бѣјо-[ј]е зарѣбљен у-*Нѣмѣцкѣ* трѣ гѣдине В. Рѣдѣјо-сам у-*Турскѣ* дѣве[д]-гѣдѣнѣ Год. Он-је на-рѣд у-*Фрднцускѣ* Др и сл.

242. Поређење придева.

а) Наставак *ији* контрахује се по правилу у *и*, исп. тач. 58; о *сѣарѣ[ј]и* Бр, Ли, Бо, Год, Крњ, *сѣарѣјега* Се (поред обичнијег *сѣарѣ*) исп. тач. 31.

б) Распоред наставка *и*, *ји* слаже се углавном са узусом у књижевном језику, исп. *здрави*, *нови*, *ишѣомѣ*, *лукави*, *сѣши* (ређе *сѣвѣи*) — *живѣи* (*живѣји*), *скѣиѣи* (*скѣиѣји*) и сл. Код неких придева (првенствено једносложних са основом на лабијал) имамо међутим колебање:

крѣвѣи Бу, *крѣвѣѣ* Ду, *крѣвѣу* Бра, *крѣвѣѣга* Ма (ређе *крѣви* Па, *крѣвѣѣму* Се) — *шѣиѣи* Тр, *шѣиѣиѣем* Брч, *нѣјиѣиѣѣ*

То (ређе: *шуйи* Ли, *шуйија* Др) — *прав* Ов, *правје* Ду, *најправије* Ко (ређе *правли* Со, *правље* У) — *слаби* Па, *слабије* Кру, *слабијега* Крњ, *слабијој* ГД, *најслаби* В (*слабли* Ор, *слабљу* Др) — (сув) *суви* Со, *сувијега* Кру, *сувије* Бр, *сувијом* В, *најсувија* Ко (ређе: *сувље* Бу, *сувљу* Брч, *сувљом* Бра, а најобичније *суши* У, *сушега* Бр, *сушу* То итд) —

љући Крњ, *љућега* Бра, *љуће* Бу, *љућу* Бр (*љући* Па, *љућиеме* В, *љућју* У) —

грдни Ов, *грднијега* То, *грдније* ГД, *грднију* Ма, *грднијом* Год (*грдњи* Тр, *грдњега* Ду, *грдњој* У).

Исп. и ова необичнија образовања:

богаћи Ли, *богаћије* Се, *најбогаћија* В, *најбогаћијом* Бр (обично *богаћи*) — претставља несумњиво контаминацију облика као *богаћије* и **богаће*;

лишће[ј]у Бу, *лишћеје* Ли, *лишћејега* Со, *лишћию* Год (обично *лиши*, *лишија* < лйст);

грдљи Ли, *грдљој* Ма (обично *грћи*, *грћега* < *слаб*, исп. ниже).

в) Придеви на *-ак*, *-ок* граде компаратив помоћу наставка *ји* (*ији*) који се додаје или основи без тих наставка (као у књижевном језику) или се наставци задржавају; код једних је придева обичније једно, а код других друго:

гљачи То, *гљаче* Ду, *гљачом* У, *гљачје* Па, *гљачки* Па (ређе *гљаче* Ко, *гљачием* Др) — *шанчи* Ко, *шанчију* Ли, *шанчу* Се (обично *шањи* Се, *шањега* Бу, *шању* ГД, *шањија* Бра, *шањиема* Брч);

височи Ма, *височија* Бр, *височијега* Ор, *височијеме* Бо, *највисочија* В (*виши* значи „већи“, исп. ниже) — *жесточи* Ов, *жесточијега* Год, *жесточију* Па, *жесточијема* Ли (ређе *жешћи* Ма, *жешће* Со, *жешћој* Брч) — *дубочије* Ли, *дубочију* Ор (обично *дубљи* То, *дубља* Бр, *дубљега* Бо, *дубљој* Брч итд.).

Напомена. Од *дужачак* (*дужачак*) гласи компаратив само *дужа*.

г) Интересантни су суплетивни облици компаратива од придева *вѣљи* „велик“ и *слаб* „болестан“:

Ово-[ј]е сјало кѣмат *више* од-ѣга Ли. Ниѣмци-су *виши* нѣрд

Ор. Донѣси ми онѣ *вѣшѣ* прут Се. Глѹи-До-[j]е *нѣвише* сѣло у-цѣлу Црмнѣцу Ма и сл. —

Мнѣго-је *грѣшѣ* нѣ лѣнскѣ зѣмѣ В. *Грѣшѣ*-[j]е ђна нѣшто мѣслиш Брч. *Гѣ*-[j]е чѡа[г] *грѣшѣ* о[л]-женѣ Год и сл. (о *грдан*, *грднѣ*, *грднѣ* исп. тач. 242 б).

Напомена. Као и у другим зетским говорима врло су честа образовања типа *ѣдбољѣ* „нешто мало бољѣ“; уз суперлатив немају међутим значење „појачане особине“, као што за своје говоре тврди Стевановић¹⁾, него значе отприлике исто што и слична образовања у књижевном језику (*ѣонѣ[j]бољѣ* = „[још] сразмерно најбољѣ“):

Бѣље-би бѣло да-мало *ѣдбоље* *рѣдѣ* Брч. *Дѣ*-му-[j]е *ѣд-вѣ*ше лѹка Па. Изѣди нешто *ѣдље[ѣ]ше* пѣ-лѣзи Ли. *Плѣти ѣдље[ѣ]ше* тѹ грѣшпу (чипку) В.

Он *рѣдѣ ѣонѣвише* у-цѣлу *нѣјѹ* Бр. *Понѣближе* вѣ дво[j]йца сто[j]йте од-овѣгѣ брѣ[т]ства Ду. *Његѣ[в]а-[j]е* кѹћа *ѣонѣближеѣ* мѣјој Со.

Заменице

243. Личне заменице.

а) Ортогонички облици датива-локатива синг. гласе *мѣне*, *ѣѣбе*, *сѣбе* (мени, теби, себи је непознато); енклитички су облици међутим исти као у књижевном језику: *ми*, *ѣи* (*си* се не употребљава, исп. ниже):

Нѣѣси *мѣне* дѣ, а-[j]есѣ-л дрѹгоме нѣ-знѣм В. Свѣ (све је) *мѣне* [j]ѣдно Крњ. *Мѣне* стѣромѣ немѣ рѣчѣт нѣшта Ли. *Мѣне*-[j]е зборѣла Брч. *Мѣне* нѣѣсте срѣкнѣ Бу — *Тѣбе*-ћу дѣт, а-њѣму нѣпошто Бра. Штѣ-ће *ѣѣбе* мѣмак? Др. Штѣ-[j]е *ѣѣбе* стѣ-дѣнѣрѣ? У. [j]ѣ-л *ѣѣбе* голѣмо трѣ кра[в]е? (= је ли ти доста)

Се — *Ўзео*-[j]е *сѣбе* вѣше нѣшто-[j]е трѣбѣло То. *Ако* нѣне *сѣбе* учињѣт, а-да-кѣме-ће ГД. Нѣ[j]е дошѣ *сѣбе* за-нећѣљу дѣнѣ Со — [j]ѣ-л-ти рѣкѣ штѣ о-*мѣне*? У — Запѣсѣла-сам о-*сѣбе* Ли итд.

¹⁾ На пр. *ѣонѣгорѣ* = „гори далеко од свих других о којима је реч“ (исп. *Источноцрн. дијалект* 81).

Ако-ми тѡ учйниш, вољѣну-ге Бо. Мѡлйн-ши-се ка-бѡгу
Бр итд.

Напомена. У обрту *чинѣ-ми-се* бележио сам међутим под
акцентом и краће облике:

Ми-се чинѣ да-сам-с-тѡбѡм бйјо на-покајање Па. *Ми-се
чинѣ*, ѣ-не-ге-пре[в]ѡрѣт тѡ лажунчйна Се. *Ми-се чинѣ*, нѣне
бй[т] нйшта о[т]-тѣ рабѡтѣ В. М[а]-ѡјде, *ми-се-чинѣ*, да-нѣне тѡ
бй[т] тако Ли (поред: *Чинѣ-ми-се* да-[ј]е-о[в]ѣ чѡак ис-Кѡсѣѣра
Па и сл.).

б) Енклитички облици *ше* и *га* не употребљавају се као
генитив, а *си* је уопште непознато; обрти који захтевају неки
од ових облика се просто избегавају, исп. на пр.:

Не-бойч-се о[ш]-шебе Бо. Чу[в]а-се о[д]-њѣга Ор. Не-
мйслим за-њѣга нймало В — Купи себе капицу, да-не-йдеш
гологлав Ко. Заждијо-[ј]е себе кѡћу Се и сл.

в) Енклитички облик ак. синг. анафорске заменице ж.
р. гласи редовно *је*, а никад *ју*. Имамо не само Срйјо-сам-*је*
јучѣр и сл., него и:

Кѡ-[ј]е (= ју је) вйдијо? Бу. Ка-да-[ј]е (= ју је) пушка
убйла Се. Он-[ј]е (= ју је) глѣда у-Подгѡрицу Ли и сл. —
једно се *је*, дакле, просто испушта.

г) Енклитички облици дат. пл. личне заменице за 1 и 2
лице гласе *ни*, *ви*, а ак. пл. *не*, *ве*:

Ўзѣли-су-ни свѣ-што-су-ни нѡшли Тр. Дѡ-ни-[ј]е мѣса и-
вйна Бр. Дѡли-су-ни дѡста Се — [Ј]ѣ-ли-ви долѡзијо Мѡрко?
Ов. [Ј]ѣ-ли-ви-се жйто зађѣло? Ма. Тѡ-ви-[ј]е дѡ? В. Кѡзѡ-ли-ви,
е-нѣне бй[д] дѡбро Бра. — Ѧдриѣше-не о[в]ѣ тргѡвци Кру.
Ѧнѡше злѡ бй[д] да-не-срѣте Брч. Вйдијо-не (= не је) Па —
Тѡоли-ве знѡли Бо итд.

(Ортотонички облици дат.-лок.-инстр. гласе искључиво
нѡма, *вѡма*).

244. Показне заменице.

а) Заменице *овај*, *онај* добиле су под утицајем одређе-
ног вида придева наставак *ѡ* (*овѡ*, *онѡ*), док је *шиѡ* остало
неизмењено:

o[v]ù В, Ов, Ор, Бра, Ду, Брч, ГД, Ли, Се, Крњ — онй В, У, Ор, Па, Ко, Бр, Со, Год, Др — шѣ Ов, Бра, Ду, Тр, Брч, Бу, Со, Бо, Се.

б) Према с-овѣм, с-онѣм говори се и с-ошѣм, с-ошѣма (поред обичнијег с-шѣм, с-шѣма):

с-ошѣм У, Бра, Па, То, Бр, Ли, Год, Крњ — с-ошѣм Ов, Ду, ГД, Се — с-ошѣма В, Ор, Ду, То, Ма, Крњ (на пр. С-ошѣм-сам глѣѣтом напра[v]ијо онй праг Год. Су-чин-си напра[v]ијо тѣ? С-ошѣм Ду. Нѣ-знам штѣ-ћу с-ошѣма ѓвцама о[v]ѣ гѣдинѣ Ма итд.).

У осталим је падежима о. непознато; имамо само: шѣ, шѣга, шѣмѣ и сл.

Напомепа. О употреби партикуле -зи, која је код ових заменица врло обична, исп. тач. 235.

в) Показне заменице за количину гласе ѓлѣкѣ, шѣлѣкѣ, онолѣкѣ. Поред тога је у врло честој употреби облик ѓлѣкѣ са извесном хипокористичном нијансом, али и са обичним значењем („оволико [многа]“ и сл.):

Ўзео-[ј]е ѓлѣкѣ кѣмѣт лѣба Па. Виђи-ти, мѣја, ѓлѣкѣга мѣнка В. ѓлѣкѣме ѣтѣћу-би трѣбѣла кошѣљица Ли. ѓлѣкѣ дѣѣте-би мѣгло чу[v]ѣ[д]-ѣ пѣ[т]-шѣз[д]-брѣвѣ Бра. Нѣ-би-се мѣга тѣмѣ нѣдѣт од-ѓлѣкѣ ѣдѣке Кру. ѓлѣкѣд ѣдѣци не-при-ста[ј]ѣ да-ѣдѣ свѣкѣ дѣн нѣ-Вир ГД. Срамѣта, онолѣкѣ ѣдѣке па-онѣкѣ зѣдрѣ Се. А-штѣ-сам мѣга учињѣт с-ѓлѣкѣм глѣѣ-том? Ду. ѓлѣкѣја ѓвѣца нѣма кѣ[д]-нѣс Ко.

ѓлѣкѣ људи-су-се скѣпѣли (= толики број) Ор. ѓлѣкѣ-ема кѣкошкѣма-би трѣбѣло напра[v]ит љѣгало (= толиком броју) Год.

Напомена. Ретко се чују облици са елизијом и:

Овѣлѣ вѣ па-да-не-мѣжѣ орѣт Бо. Тѣлѣ чѣно[v]и те-су-ту прѣстаѣли мѣгли-би свѣ Црмѣицу превѣс[т] пре[к]о-Блѣта Год. Тѣлѣ пѣта-са[м]-му зборѣјо В. Онѣлѣ јѣрад не-мѣгу-се држѣд без-дѣста лѣста Бра. Немѣ срамѣтѣт ѣдѣга ко[т]-шѣлѣкѣја свѣѣца Бр. Кѣлко ѣмѣ, мѣнче, до-Брѣѣни? В. Исп. и кѣко (< колко), које је врло обично: Кѣко-си дѣ за-тѣ? Бу. Кѣко-си плѣтѣјо тѣ кра[v]у? Па. Ўзми кѣко ѣѣш Ли и сл.

245. Присвојне заменице.

а) Као присвојна заменица за 3 л. ж. р. употребљава се — поред ређега *њезѝн* — и *њѡ[j]зѝн* (*њѡj* = дат. синг.), а ретко и *њѡн*:

Њѡ[j]зѝн брѡт-је долѡзијо Со. Бљѡше-ли тѡмо онѡ *њѡ[j]зѝна* ѡјѡка? В. *Њѡ[j]зѝно*-је дѡѡте, бѡго-ми, пѡслушно Бр. Нѡма лѡ[п]шѡга корѡта (горња хаљина на народној ношњи) у-ѡ (ово) сѡло о[д]-*њѡ[j]зѝнѡга* Брч. С-*њѡ[j]зѝнѡга* дѡца имѡ-сам дѡсе[д] бѡгѡшѡ Ду. Бѡго-ми-[j]е лѡѡпо онѡмѡ *њѡ[j]зѝнѡме* свѡ-кру, не-бѡj-се То. *Њѡ[j]зѝнѡме* имѡњу трѡбѡ удрѡт конѡвле (тј. на њеном имѡњу) Ли. Кѡку *њѡ[j]зѝнѡме* ѡѡрѡма ш-њѡм Бу. *Њѡ[j]зѝнѡме* ѡјѡкама трѡбѡ удѡрѡт пѡлице Ор. Промѡкни прос-тѡ мѡзгалицу (отвор у зиду и сл.) *њѡ[j]зѝне* опѡнке Год.

Мѡлопрѡјѡд бѡше тѡ *њѡзѝно* дѡѡте У. [j]ѡ-ли штѡ-допѡло Јѡка од-онѡгѡ *њѡзѝнѡга* имѡња Ли. Тѡ-сам чѡјо о[д]-*њѡзѝнијѡ* (тј. од њенога рода) Со. *Њѡзѝнѡме* црѡ[в]љѡма (ципелама) трѡбѡ приш[т] поло[в]јѡне (пенѡета) Па.

Тѡ-[j]е *њѡн* сѡн Бра. Тѡ-в-о-[j]е (јѡj) остѡло о[д]-*њѡнѡга* покѡњѡга ѡца Се. Онѡмѡ *њѡнѡме* ѡѡвѡру-се мнѡго чињѡше дѡти за-онѡ кра[в]ју ГД. Пѡшла-[j]е у-*њѡну* рѡшу (сукња) Ма.

б) Заменице *њѡгѡв*, *њѡ[j]ѡв*, *њѡ[j]зѝн* и *њѡзѝн* мењѡју се обично по одређеној промени; од *њѡн* бележио сам искључиво облике одређене промене:

Зборѡјѡ-са[м]-му да-пѡкрај-онѡгѡ *њѡгѡ[в]ѡга* имѡња огрѡдѡ плѡт Кру. *Њѡгѡ[в]ѡга*-сам сѡна срѡјо на-самѡу стрѡгу (врата на дворишту, волту и сл.) Па. *Њѡгѡ[в]ѡме* ѡѡтѡгу нѡ[j]е нѡшта прѡ[в]ѡ дѡти Крњ. Плѡтѡк онѡмѡ *њѡгѡ[в]ѡме* ѡѡтѡћу чѡшу раќѡ[j]ѡ У — [j]ѡ-л о[в]ѡ жѡто с-онѡгѡ *њѡ[j]ѡвѡга* дѡца? Бра. Онѡ-се вѡк бљѡше примѡкѡ *њѡ[j]ѡвѡме* тѡру Брч. *Њѡ[j]ѡвѡме* кѡтлу нѡ[j]е-ми жѡ дѡвѡг ујѡм (тј. кѡтао је добар) Ли —

(Примере одређене промене за *њѡ[j]зѝн*, *њѡзѝн* и *њѡн* в. у тач. 245а).

Много су ређи облици неодређене промене:

Тѡ-се не-тѡчѡ *њѡга*, нѡ *њѡгѡ[в]ѡ* сѡна Год. Не-пѡзнѡ[j]е-га ијѡко-[j]е из-*њѡјѡва* сѡла ГД. Њѡмеђу нѡшѡга и-*њѡјѡва* имѡ-

ња нѣма плѣта Со. — Фала бѣгу нѣкад-ли нѣшта нѣће бѣт од-онѣга њѣ[*j*]зина ѣтѣѣа В. Јѣко-[*j*]е (ју је) вѣстину (ваистину) ону долину остѣ[в]ио њѣ[*j*]зину сѣну Па — Дѣнеш о[в]ѣ пѣсмо њѣзину брѣгу Ко.

246. У питно-односне заменице.

а) Ном.-ак упитне заменице *шѣѣ* и неодреѣене заменице *њѣшѣ* (*нѣшѣ*) гласи само тако; поред *свѣшѣ* (*свѣшѣ*, *свѣшѣ*, исп. ниже) чује се меѣутим и *свѣшѣа* (реѣе), а *нѣшѣа* гласи искључиво тако:

Нѣман *шѣѣ* дрѣго зборѣт Се. *О*-л-ми дѣнѣ[т] *шѣѣ* с-Вѣра? Брч — Ма-*њѣшѣ*-ми рѣче, а-не-разумљѣк *шѣѣ* В. Стѣни *њѣшѣ* да-ти-каѣѣм Крѣ. *Њѣшѣ* нѣ-беше дѣбар (здрав) Бу. *Њѣшѣ*-ми-[*j*]е зборѣо онѣ чѣак, ма-вѣн-нѣ-знѣм *шѣѣ*, тѣ ѣѣољѣ Бо.

ѣма-са[м]-му зѣсто *свѣшѣ* изазборѣо Ко. *Свѣшѣ*-се за-њѣга прѣча Се — *Ѧ*ма на-ту трпѣзу бљѣше *свѣшѣа* дѣста У.

Нѣма ту *нѣшѣа* што-јѣ нѣ-знѣм Се. Нѣка[д] *нѣшѣа* нѣ-[*j*]е тѣ чѣак научѣо Ду.

б) Поред *свѣшѣ* врло је обично *свѣшѣ* и (нешто реѣе) *свѣшѣ*:

Ма-*свѣшѣ*-[*j*]е купѣо штѣ-в-о (што јој) трѣба Год. У-ону-се лѣму (канту) *свѣшѣ* бѣча Ма. Мѣ-му-[*j*]е *свѣшѣа* изазборѣо Па. Збѣри *свѣшѣ* штѣ-му нѣ-уста дѣѣ Се.

О[д]-њѣга мѣш *свѣшѣ* чѣт, и-лѣѣпѣ и-ружно Ли. *Свѣшѣ*-би тѣ купѣо да-ѣмѣ пѣрѣ Се.

в) Генитив од *шѣѣ* (*свѣшѣ*, *нѣшѣа*) гласи чѣса (*свѣчеса*, *нѣчеса*):

Чѣса-си-му дѣла за-ручѣк? Бо. Бѣ-ли чѣса ѣјо? Ду. Купѣли-ми штѣ? Чѣса-ѣу-ти купѣт (=шта) Бр. О[т]-чѣса-[*j*]е слѣб? Со. О[т]-чѣса-ти ѣпрекљѣ о[в]ѣ прѣсаѣ? Ли — У-њѣгѣ[в]у кѣѣу нѣмѣ *нѣчеса* У. О[д]-*нѣчеса*-се вѣше не-бо[*j*]ѣм нѣ-од-бѣлѣѣсти Ор. Нѣ[*j*]е валѣ о[д]-*нѣчеса* обидо[в]ѣ (узео) данѣс Па. Побѣше-се ѣко *нѣчеса* ГД. Нѣѣсам бѣго-ми *нѣчеса* стѣ[в]ѣѣ нѣ-уста нѣ-ѣљу данѣ Год — *Свѣчеса*-се у-њѣгѣ[в]у кѣѣу мѣже вѣѣет Ор. *Ѧ*знѣѣли-су-ни да-ручѣмо *свѣчеса* Ко. У-ту бутѣгу ѣмѣ да-се купѣ *свѣчеса* Со.

Напомена. *свѣчѣсѣ* (=ген. пл.) значи „опѣа“: Купѣю-сѣ[м]-му *свѣчѣсѣ* Ли. Дѣниѣћу-ти *свѣчѣсѣ* и-*нѣчѣсѣ* Па. Ту-се продај[ј]ѣ и-*свѣчѣсѣ* и-*нѣчѣсѣ* Се.

г) Уместо заменица за каквоћу *кѣкѣв*, *нѣкакѣв*, *нѣкакѣв*, које се такође чују иако ређе (исп. тач. 249), употребљава се *чесѣв*, *нѣчесѣв*, *нѣчесѣв*¹⁾:

Чесѣв[в]-си-ми тѣ ѣѣк? В. *Чесѣв*-је тѣ врак с-тѣбѣм? (=шта ти је) Бр. *Чесѣв*[в]о-[ј]је о[в]ѣ? (=какво је, од чега је) Ли. *Чесѣв*[в]а-је о[в]ѣ рабѣта? Со. *Чесѣв*[в]ѣга чѣјка помѣнѣш, зѣ-бога? В. *Чесѣв*[в]ѣга Мѣрка помѣнѣш, чѣдо-те нѣшло У. *Чесѣв*[в]и Сѣ[в]о да-ти-напрѣ[в]ѣ самѣр? Ли.

Нѣчесѣв чѣѣк пѣје на-нѣже Брч. Мѣрѣ да-су бѣчене *нѣчесѣв*[в]ѣ маѣј[ј]ѣ Па. Прѣлазѣ онѣдѣн *нѣчесѣв*[в]ѣ тѣфе (групе) људѣ Бу.

Ма-*нѣчесѣв*[в]а пѣсла нѣмѣ тѣмо Бр. Нѣје-ли *чесѣв*[в]ѣ ра-бѣтѣ? Нѣ, бѣго-ми, *нѣчесѣв*[в]ѣ Ор.

247. Одређене заменице.

вѣс гласи искључиво *вѣс* (*сѣв* не постоји); за ср. р. забележио сам, ретко и првенствено у одређеним случајевима (у придевском значењу „цело“), и наставке тврде промене -о (-ѣга):

Свѣ врѣме-сам стѣ на-ноге Ли. *Свѣ* трѣ[ј]е-су отѣшли Со. *Свѣ*-[ј]је кѣдо пасѣло о[в]ѣдѣн Бра. Ўспи-га *свѣ* (млеко) Бра. Ўспи-га *свѣга* у-[ј]ѣдан мѣѣв В. Дѣ-ми-га *свѣга* Се — иначе увек: Донѣси-ми тѣ *свѣ* о[в]ѣмо ГД. Мѣжеш-[л]и-га *свѣга* пресѣпѣт данѣс? В и сл.

248. Неодређене заменице.

а) Неодређене заменице су познате у два облика: са почетним *нѣ*- и са почетним *не*- (прво ми се чини код старијих људи обичније):

Нѣко-[ј]је долѣзијо данѣс у-Љуба ГД. *Нѣкога*-не-се тѣ грѣдно тѣѣт Бр. Вољѣю-би *нѣкога* за-крнѣка, нѣ *нѣкога* за-приѣтеља Бра. Дѣдо *нѣкоме* онѣ машкуљѣн (шарка) и-нѣ-

¹⁾ Исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 185.

вра̑ти-ми-га Брч. *Њѣкиема* људѣма нѣ[ј]е пра̑[в]о нѣшта учињѣт В. *Ќнеш за (забога) њѣшшо* потрошит? Ор. *Има-[ј]е њѣшшо, а-пѣњешшо-[ј]е* прикупѣјо, та̑ко да-мѡже *њѣкако* пре-пасават ГД. Велѣ да-*њѣкакв* Перѡ[в]ић ра̑ди за-кра̑ља Ни-кѡлу У. Вољѣ-би и-*њѣкакв*у нѡ нѣкакву Ма. Запе-се *њѣкако* онѡ шиљѣже (јаре) и-крѣпа Ли. *Њѣколико* да̑на̑ пре[т]-тѣем бѣјо-сам сла̑б Бу. *Њѣколико* да̑на̑ при[ј]е то̑га бѣјо-сам у-планину Се итд.

б) У значењу „неки“ употребљава се обично *њѣко[ј]и* (*њѣко[ј]и*), рѣђе *њѣки* (*њѣки*):

Њѣко[ј]и рѣче да-би трѣбало, а-ја не-мѣш[л]им да-бѣ В. Би-мѡгло онѡ ваљат *њѣко[ј]и* да̑н, не-бѡј-се Ду. *Њѣко[ј]и* во-лѡ[в]и-би мѡгли о[в]ѡ узора̑т Со.

Њѣки чѡак блѣше сѣноћ на-вр̑-бр̑да Ма. *Њѣки-ти-[ј]е* чѡак ка̑-дрѡги бра̑в (тј. не уме да се понаша) Ли. Да̑-сам *њѣко[ј]и* жѣни онѡ ма̑ло цѡкра да-ми-понѣсе, а-са̑д нѣ-зна̑м којѡј, то̑ ѣѡље Бо.

249. Какво̑не и количинске заменице.

Какво̑не и количинске заменице имају у ном. синг. м. р. оба вида: неодређени и (рѣђе) одређени; ген. и дат. м. (и ср.) р. имају искључиво наставке одређене промене:

Ка̑кв Ма̑рко? Бо. *Ка̑кви* Са̑[в]о? Ко. *Ка̑кви-си* ти по̑п кад-у-божитњѣ по̑сти ѣјѣш кубасѣце? Ма — *О[в]ѡкв* да̑н на-жлий-пут за̑мѣ стѡку Па. *О[в]ѡквѣ-је* гу̑њ мѣне жѣна напра̑[в]ѣла Год — Ма-*ѡѡкв* на̑чин не-[в]ја̑ла̑ нѣшта У. *Та̑квѣ-му-[ј]е* и-ј-отѡв бѣјо Се. Та̑квѣ такулин-сам глѣда̑ у-Царѣград Па. — Срамѡ-та, *онѡкв* мѡма̑к па̑-му-га она̑ ѣѡјка пре̑бачи В. Ку̑ши-ми [ј]ѣдан са̑т, ма-*онѡквѣ* ка̑-онѣ тво̑ј Ов — Ни[ј]е он *никакв* чѡак То. *Никаквѣ-[ј]е* то̑ ко[н]ши̑ја Брч — *Колѣк-је* о[в]ѣя̑ па̑с Ду. *О̑, колѣкѣ-ми-се* да̑н ѣчиње да̑на̑с, за̑бога! Бр — *О̑лий* ѣтетѣ па̑-не-умѣ[ј]ѣ мрѣже плѣст В. *О̑лий* во̑-би трѣ-бало ви̑ше (= већ) да-ѡрѣ Се — *Оно̑лий* во̑ па̑-[ј]е брзо лѣга̑ на̑-бра̑зду (брзо се заморио) ГД. *Оно̑лий* дуб нѣје ра̑сѡ у-на̑ше го̑ре Па.

Ка̑кво̑га-си мѣса купѣјо, Јо[в]ѡне! Ор. *О[в]ѡкво̑га* кѣта̑ јѡш-не-ви̑ѣк Брч. *Никакво̑га* це̑па̑ та̑ исѣнин (човек) нѣма̑

В. *Колѣкѡга*-[j]е прѣ[к]ца убѣјо љѣтѡ: па-о-Велѣку-дне нѣ[j]е имѣ чѣн-да-се омрси Ли. *Онолѣкѡга* бѣдња не-вѣћек у-нѣше сѣло Па — *Кѣкѡме*-си-[j]е остѣ[в]ијо! Ду. Кѡ не-би-дѣ ѣдјку *онѣкѡме* мѡнку Бр. *Њѣкакѡме*-сам Бѣлѡшу прѡдѣ пѣ[т]-шѣс[т]-ѡвѣца В. *Толѣкѡме* мончѣту-[j]е вѣћ срамѡта да-ѣдѣ бѡс ГД итд.

Б р о ј е в и

250. Облик бројева.

а) „200“ и „300“ гласи обично *д[в]лѣсѣа*, *ѣрѣсѣа*; поред ових чују се врло често и облици са неизмењеним *сѣо*: *д[в]лѣсѣо*, *ѣрѣсѣо*, а тако и *чѣѣирисѣо*, *ѣѣ[ѣ]сѣо*, *сѣдансѣо*, *дѣве[ѣ]сѣо* и сл. Сем тога се у свим овим случајевима употребљавају и бројни изрази *двѣ-сѣдѣине*, *ѣрѣ-сѣдѣине*, *ше[сѣ]-сѣдѣинѣ*, *ѡсам-сѣдѣинѣ* и сл. О облицима осталих бројева исп. тач. 198в.

б) У бројевима већим од „20“ веже се последњи редовно свезицом *и*:

сѣд се[д]андесѣѣ ѣ-осам Со, *ѣрѣсѣо чѣѣрдѣсѣѣ ѣ-сѣдан* В, *ѣѣ[ѣ]-сѣдѣинѣ деведесѣ[ѣ] ѣ-ѣрѣ* Брч, *ше[сѣ]-сѣо двѣѣс[ѣ] ѣ-ѣѣѣ* Ду и сл.

в) *сѣдѣина* се често употребљава као највећа бројна јединица и за бројеве веће од 1000:

двѣдѣ[сѣ] сѣдѣинѣ и-ѣѣинѣѣ[д] дѣнарѣ Бр, *двѣѣсѣ ѣ-ѣѣ[ѣ] сѣдѣинѣ* Па и сл.

г) Уместо *двѣ[сѣ]сѣдам*, *двѣѣсѣдсам*, *двѣѣ[д]дѣвѣѣ* — *ѣри[д]ѣ[сѣ]сѣдам*, *ѣри[д]ѣс[ѣ]ѣсам* итд. говори се обично:

ѣри[д]ѣс[ѣ] мѣње [j]ѣдан Се, *ѣри[д]ѣс[ѣ] мѣње два* Бр, *чѣѣр[д]ѣс[ѣ] мѣње ѣрѣ* Год, *ѣдесѣ[ѣ] мѣње двѣ* Брч, *двѣдесѣ[ѣ] мѣње [j]ѣдну* Па итд.

251. Промена главних бројева.

У поређењу са књижевним језиком је променљивост бројева 2—4 знатно ограничена. Како су примери овакве природе у обичном говору прилично ретки, није у сваком поједином случају лако утврдити облик који би највише одговарао просечном језичком осећању. Проверавајући поје-

дине забележене примере код својих „повереника“ могао сам у извесном броју случајева да утврдим колебање, а каткад и међусобна отступања. Са сигурношћу се међутим може претпоставити да се црмнички говор у том правцу углавном слаже са осталим нашим „југозападним“ говорима, за које тврди Решета¹⁾ да им је позната само промена *два, шри* у дат. ж. р.:

а) По правилу се мењају само бројеви *два, два* и (ређе) *шри* у дат. и инстр. женскога рода, али су у инстр. већ обичнији непромењени облици:

Покажи њима *д[в]љѐма* Бр. Да-сам то њима *д[в]љѐма* Ли. Понѐси онѐма *шри*. Опростѝјо-[ј]е свѝема *шри* (ређе њима *двѝѐ*, онѐма *шриѐма*).

Дошѝ сам ш-њима *д[в]љѐма* Ор. Врнѝк-се ш-њима *шри* Со. Бѝјо-сам ш-његѝ[в]иѐма *двѝѐма* ћерѝма ГД (у сва три случаја било би обичније ш-њима *двѝѐ* или ш-њѝ-*двѝѐ*, ш-њѝ-ма *шри* или ш-њѝ-*шри*, ш-његѝ[в]ѝ *двѝѐ ћѝри*) —

Удѝријо-га-[ј]е *с-ѝбљѐма шѝкѝма* Ма (ређе *с-ѝбљѐ, ѝбѝдвѝѝ шѝке*). У социјативу уз лица чуо сам међутим само непромењене облике: Пошѝ-[ј]е *с-ѝбљѐ* сѝстре у-Вѝмерику То. Посвѝћѝла-се *с-ѝбѝдвѝѝ* јѝгрве Бо и сл.

б) За промену ових бројева у мушком и средњем роду забележио сам свега један пример (дат. од броја *два* у облику *д[в]љѐма*), али је и он необичан; иначе су бројеви у м. и ср. роду непроменљиви (за лица м. р. употребљавају се — сем у ном. и ак. — обично бројне именице *дво-[ј]ѝца, шро-[ј]ѝца*, исп. ниже):

Да трѝвѝ тѝема *два* вѝла Се. Не-да о[в]ѝѐма *д[в]љѐма* (омнѝвима) нѝшта, нѝ-да онѝема *шри* Ду — (обично о[в]ѝѐма *два*).

Бѝјо-сам за[ј]едно *с-шри* пријѝтеља (или *с-шро-[ј]ѝѝѝм* пријѝтеља) Па. Пошѝ-[ј]е на-пазѝр *с-шри* кѝња Бо и сл.

в) У генитиву се бројеви уопште не мењају:

Ўзми пр[в]ѝ од-онѝ-*двѝѐ* Ор. Којѝ вѝшѝ вѝлѝш од-овѝ-*двѝѐ* Ко. Којѝ-[ј]е старѝја од-онѝ-*двѝѐ* кѝће? Ду. Удѝрише на-нѝс *з-двѝѐ* бѝнде Бу. Дѝћѝше *з-двѝѐ* стрѝне Год. *С-шри* стрѝне

¹⁾ *Der štok. Dialekt* 189; исп. и Стевановић, о. с. 82—83.

бљеше ограђен зад, а-с-онѣ четвртѣ плѣт Др. Дѣбијо-[ј]е по-колач о[т]-*шрѣ* тѣтке Брч — Од-о[в]ѣ-*два* дѣла нѣмѣ бѣлѣ земњѣ у-вѣ[с] сѣоцкѣ футѣд (имање у њивама и шумама) Па. Дѣбијо-сам писмо од-онѣ-*два* ѣтѣйна из-Бијѣграда В. Од-о[в]ѣ-*два* сѣна у-Бијѣград нѣѣсам добѣја писма, ѣ[в]о-вѣн пѣнанија пе[т]-мњѣсѣца Бр. Од-о[в]ѣ-*два* зѣба нѣѣсам ноѣѣс капљѣ шнѣ нѣ-очи стѣ[в]ијо Па. Дѣбијо-сам нѣ[в]ѣца од-*дѣ* сѣна Тр. Нѣне нѣка[д] нѣшта бѣт од-*дѣ* нѣјс[в]а унѣка Бра. Улазијо-сам у-*дѣдѣ* (тј. у кућу обојице) Па. Од-онѣ-*шрѣ* дѣба бѣра [ј]ѣ днѣга Бр. Ко[ј]ѣ-[ј]е нѣјвисочѣ од-онѣ-*шрѣ* вѣра Со — Тѣ-су дѣце из-онѣ-*два* сѣла Тр. Из-онѣ-*два* улийшта-сам лѣнскѣ зѣмѣ извѣдијо петнѣс[т] кѣлѣ мѣда ГД. Штѣ мѣс[л]ѣш којѣ (које је) нѣ[ј]-тежѣ од-онѣ-*шрѣ* телѣта Др.

г) Исто се тако уопште не мења број *чѣшри*:

Дошѣ-сам ш-њѣ *чѣшри* (обичније ш-*чѣшворѣцѣм*) Бр. Ыѣаше ш-*чѣшри* жѣне нѣс-поље Ли. Го[в]ѣрак мѣло с-онѣ *чѣшри* жѣне Се. О[т]-*чѣшри* стрѣне нѣ-нѣѣ-се нѣ-[ј]една да-в-о (јој) помѣгнѣ В. Ограђено о[т]-*чѣшри* стрѣне Па.

Напомена. Име врха *Трѣ-Рѣге* (исп. стр. 4) је такође не-променљиво:

Ѐде, Јо[в]ѣне, мѣни-се тѣмо до-*Трѣ-Рѣге* Ли. Глѣдѣ-сам ѣ-врѣеме рѣта сѣ-*Трѣ-Рѣге* кад-утопѣше Францѣзи онѣ ау-стрѣнску лѣћу Ли. Сѣ-*Трѣ-Рѣге* вѣдиш цѣјо Спѣч и Пѣштро-[в]иѣе ГД. Јѣна Мѣрко[в]а ѣдѣга-[ј]е на-*Трѣ-Рѣге* Ли.

252. Збирни бројеви.

За збир лица од 5—20 и за десетице употребљавају се бројне именице *ѣшѣйна*, *шѣшѣйна* итд.; у инстр. се — поред обичног облика на -ом — чује и прилошки облик на -у:

Бѣ-ли мѣгѣ дѣнѣт о[в]ѣ грѣду су-*ѣшѣйну* ѣћѣ? В. Дошѣ-сам су-*шѣшѣйну* с-Вѣра Со. Прѣѣ мѣлопрѣ[т] с-*осмѣйну* Мѣрку Пѣро[в]у Ли. Пошѣ-[ј]е су-*дѣшѣйну* ѣдѣ на-пѣзѣр Брч. — Пошѣ-сам на-покајѣње с-*осмѣшѣинѣм* ГД. Врѣјо-сѣ з-*дѣдѣ-сѣшѣинѣм* из-*Америкѣ* Бо. Пошѣ-[ј]е јѣтрѣс нѣ-мѣбу з-*дѣдѣсѣинѣм* Се (али само: З-*дѣдѣзѣво[ј]ѣцѣм*-сам бѣјо ѣ-[в]ѣјску Ма и сл.).

Поред тога употребљавају се бројни прилози типа *шрѣ-*

[j]е, чѣшворо итд. и бројне именице типа *шро[j]йца*, које се не морају односити искључиво на лица мушкога пола, него и на збир лица мушкога и женскога пола.

Напомена. О употреби збирних бројева уз збирне именице (*чѣшворо јдгьѣди, ѿѣшоро шѣлѣди, ѿсѣш ѿ-чѣшворо мѣн-чѣди* и сл.) исп. Конгруенцију.

253. Мултипликативни бројеви.

а) Мултипликативни бројеви од 1 до 4 граде се помоћу *-ѿуш* (*једнѿуш, двѿуш* итд.), а од 5 навише помоћу *-ѿушѣ* или, само нешто ређе, помоћу *-ѿушѿ* (исп. тач. 215 б, β):

ѿе[ш]-ѿушѣ ГД, *шес[ш]-ѿушѣ* Па, *осѣ[м]-ѿушѣ* То, *десе[ш]-ѿушѣ* Се, *шриес[ш]-ѿушѣ* В — *шес[ш]-ѿушѿ* Ов, *десе[ш]-ѿушѿ* Ду, *дваѣс[ш]-ѿушѿ* Крњ.

б) Од [j]ѣдин, *ѿрвѿ, дрѿгѿ, шрѣћѿ*, ређе од виших бројева, граде се мултипликативни бројеви и наставком *ом*:

Само-сам *је[о]нѣм* ш-њѿм бѿјо В. [j]е[о]нѣм-сам рѣкѣ, *дрѿгѣм* нѣну Ма. *Пр[в]ѣм-сам* рѣкѣ о[в]ѣкѣ, а-сѣ[д] нѣну Па. Тѣми-[j]е дѣнијо кѣ[д]-[j]е *ѿр[в]ѣм* долѣзијо, а-о[в]ѣ онѣм *дрѿгѣм* Год. *Трѣћѣм-га-[j]е* погодѿјо Ду. *И-чѣш[в]рѿѣм-је* долѣзијо да-га-мѣлѿ Се. Рѣци *је[о]нѣм*, рѣци *дрѿгѣм*, рѣци *шрѣћѣм*, рѣци *сѿѣшѣм* и-не-помѣжѣ нѿшта Ли.

254. Врло су обични бројеви типа *сам[о]дрѿгѿ, сам[о]-шрѣћѿ* итд. (= у друштву са једним, два итд. човека):

[j]ѣ-ли пошѣ сѣм ѣли *сандрѿгѿ*? Бо. Срѣто-га *сандрѿгѣга* нѣ-Вѿр Ли. Дѣ-сан тѣ нѣму *сандрѿгѣме* Ду. Убѿјо-[j]е нѣга *саншрѣћѣга* ис-пѿшкѣ Бр. Дѣшла-[j]е позѿвница нѣму *самочѣш[в]рѿѣме* Брч. Пасѣ-[j]е ѣн *самѣшѣшѿ* из-о[в]ѣгѣ сѣла у-Вѣ-мерику Со. О[т]-свѿјѣ-њѿ-[j]е ѣн *самѣсѣмѿ* дошѣ у-[в]ѣкат Се. Блѣше, јѣ нѿм, тѿн ѣн *самѣсѣшѿ* Ор.

сам[о]дрѿгѣ значи и „носећа“: *Сандрѿгѣ* жѣна вѣлѿ нѣшто штѣ-не-вѣлѿ дрѿгѿ нѣрѣд Ли. Тѣшко мѣгѣше ѿшта чѿнѣт дог-блѣше *сандрѿгѣ* Па. Дѣ-[j]е тѣ мѣне *сандрѿгѣј* да-нѣсѿм Ор. Не-[в]ѣлѣ-се тѣ *сандрѿгѣј* жѣни Год. Кѣ[д]-блѣк *сандрѿгѣм* с-ѿвѿем ѣгѿнѣм Брч.

Прилози

255. Прилози за место.

Поред *ћѐ* (< къ·дѣ) чује се у неким селима, иако знатно ређе и само код старијих људи, и *гѐ* (< къ·де) Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо¹).

дѣма има са предлогом *из* и уз глаголе *крѣнѹӣ*, *ӣдѣ* и сл. облик *дѣме*: *ӣз-дѣме-сам* крѣнѹјо В, *ӣз-дѣме-сам* пошѣ Па, Бр, Ли, Год, Крњ.

256. Прилози за време.

а) Прилози придевског порекла:

зѹнски „зими“, *љѣцки* „лети“: *Зѹнски-се* тудѣн не-мѣже пасѣт од-водѣ Се. *Ка[д]-зѹнски* пѣну кѣше разгњѣчкѣ-се свѣ Па — *Зѹнски-[ј]*е онѹдѣн љѣ[п]ше одѣт нѣ-*љѣцки* Ду. Ту *љѣцки* прижѣгнѣ да-се-не-мѣже стѣт Ли. *Љѣцки-се* нѣ-Вир не-мѣже стојѣт о[д]-врућнѣ То.

нѣћно, *нѣшњо* „ноћу“; исп. и *дѣњо* (у вези *дѣњо* и-нѣ:њо): *Нѣћно* не-смѣ[ј]ѣм о[в]ѹдѣн сѣма прѣћ Со. Тѣшко-[ј]е тѣем Блѣтом одѣт *нѣћно* Крњ. Нѣјвише *нѣшњо* путѹ[ј]ѣ В. *Нѣшњо-[ј]*е пасѣ Ор — Нѣ[ј]е ни-ј-ѣка заклопѣјо ни-*дѣњо* ни-*нѣшњо* Бр. Вѣзда тѣчѣ проз-онѣ прѣзѣр ижна[т]-пѣтра и-*дѣњо* и-*нѣшњо* Па (иначе само *дѣњо*).

б) Прилози од предлога (заменице) и именице:

ӣдноћи „ноћу“, *ӣддне[в]и* „дању“ (начињено према *пѣноћи*): *Пѣдноћи-сам* пошѣ из-Бѣра Па. [Ј]ѣ-ли *ӣдноћи* наодѣла кѣша? Ду. Пѣће-ли *ӣдноћи*, мѣја? У — У-Вѣмерику-сам *ӣдноћи* рѣдѣјо, а-*ӣддне[в]и* спѣ Со. [Ј]ѣси-ли *ӣддне[в]и* пошѣ? Тр.

изѣдне[в]и „по виделу“: Пѣћемо дѣма *изѣдне[в]и* Ко. Бѣчѣћемо онѣ мрѣже *изѣдне[в]и* Се. Дошѣ-сам дѣма *изѣдне[в]и* Год. Оће-ли-се испѣћ тѣ кѣтѣ *изѣдне[в]и*? Ма.

¹) Због ове особине (*Гѣ*-се бѣти ш-њѣм? и сл.) потсмевају се становницима неких црмничких села; тако на пр. становнике Љимљана и Сотонића (а вероватно и других села у којима се чује *ге*) суседна села називају „*Гѣге* лѣнске“, односно „*Гѣге* сотонѣцкѣ“. То ће вероватно и бити разлог што се *ге* нагло губи.

Ѹма (< у мах) „моментано“: Ѹма-га ўграби Бр. Ама тѵ бй Ѹма Год. Да-га Ѹма нѣ-уфати за-капѵт, ѵнѣше пѵ[д]нуг Се.

Исп. и ове примере у којима Ѹма значи „замало“: Ѹма-га дѵфати стапом пѵ-гла[в]и Ли. Ѹма-[j]е скапула (спасао се) да-се-не-удѵви Се.

сѸшрѵдѵн (поред сѸшрѵдѵн < съ утра днь; -ѵ- можда под утицајем одређеног придева или заменица о[в]ѵ, онѵ). Тѵ бй сѸшрѵдѵн кѵ[т]-сам-се врнѵјо с-планинѣ Ко. СѸшрѵдѵн бљѣше ѵблѵчно Бу. СѸшрѵдѵн ѵјтро дйго-се прйје зорѣ ГД.

о[н]дѵн (< онѣ днь), огдѵн (ређе) „прекосутра“: Бйћу дѵма сѸтра и-ј-о[н]дѵн Брч. Рѣкѵ-[j]е дѵн ондѵн Ов. Ѳ-ли дѵн ондѵн ѵ-Туње? Кру — Сорѵћу-ти (преораћу ти) огдѵн, ѵко-мѵгнѣм, онѵ Бра. Огдѵн-нѣмо бй[т]-зѵ[j]е[д]но Год.

в) Од предлога и прилога:

посѵд (< по съда) „отсада“; поред посѵд чује се по-негде и пѵсѵн, али само у обрту пѵсѵн-сега, пѵсѵн-сего: До-сѵ[д]-је тако бйло, а-пѵсѵ[д] да-[в]йдѵмо кѵко-нѣ бйт Бо. По-сѵд-му јѵ вйше нѣћу кѵтнѣга прѵга прйѣћ Се. Посѵд-му нйшта не-вљѣру[j]ѣм Ма. Посѵ[тѵ]-нѣ бйти дѵста здрѣлија смѵкѵвѵ Ли. — Посѵн-сега-нѣ, бѵѵа-ми, бйги шнѣгѵ[в]ѵ Со. Мѵло-нѣ тѵплија дѵнѵ бйги пѵсѵн-сего Па.

пѵшѵдѵр (< по тѵгда же) „доцније“, „потом“: Јѵ мй-ш[л]йм да-[j]е-тѵ пѵшѵдѵр бйло Па. Одйјо-сам [j]ѣдан кѵмѵт пљѣшки пѵ-сам пѵшѵдѵр појѵѵ кобйлу Ли. Пѵшѵдѵр-га вйше нйѣсам глѣдѵ мѵиѣм[а] очйма Се.

пѵшѵѣ[н], пѵшѵѣ (< по тлѣ, по слѣ) „после“: Мй-смо сѣћѣли на-[в]ѵлаг пѵ-[j]е пѵшѵѣ Вѵсо дошѵ Год. Пѵшѵѣ тѵгѵ рѣкѵ-са[м]-му и-ј-о-жѣни (= сем тога) Ли — Сѣћѣли-смо мѵло кѵ[т]-Крѵцуна пѵ-смо пѵшѵѣн пѵшли кѵ[д]-Мйрѵша Се — Пѵшѵѣ Божйѵна-су пасѵли нѵ-[в]ѵјску Бо. Ручѵ-сам кѵд-Јѵка и-тѵ бйјо сѣѣ до-пѵшѵѣ-пѵ[д]не Па.

ошкѵд „откако“ (ошкѵко је ређе): Ошкѵ[д]-је ѵн тѵн сѣѣ йдѣ лйѣпо Ор. Йма трй-мњѣсѣца ошкѵ[д]-је пасѵ на-Цѣ-тйѣ Брч. Ё[в]ѵ-већ гѵдина ошкѵ[д]-ми нй[j]е пйсѵ У. Йма-ли кѵлко ошкѵ[д]-је Јѵко пошѵ у-Аустрѵлију? ГД.

ка (< као < како) може такође имати слично значење: [j]еси донијо коју пџру *ка*-си-бијо (пошто си био, како си био) на-ту рабџту? В. А-да дџнесе-ли ко[j]у пџру *ка*-си-бијо у-Вамерику, чџче Па. Ыма-ли мнџго *ка*-[j]е-отишџ? Год.

г) извесне нијансе у значењу према књижевном језику забележио сам у:

више „већ“: Трџбало-би да-идџмо да-лежимо *више*, ако миш[л]јимо сџтра зорџм пу[т]-Цетџња Па. Валџ-би трџбало *више* да-дџџе В. Олики вџ-би трџбало *више* да-џре Се.

на[j]џриџе „први пут“: *Најџриџе*-сам ка[в]у ко[д]-њџга пџјо Па. Тџ-сам *најџриџе* у-Мџрка глџда Ли — (обично међутим *најџриџе* значи „најпре“, дакле, исто што и у књижевном језику: *Најџриџе* пџџи ко[т]-тџтка пџ-нџш-џнда ко[т]-сестрџ Ду. *Најџриџе*-су џџга џзџли џ-[в]џјску Бр. *Најџриџе*-нџ џн нџшто олашџнит (украсти) Се и сл.).

наџрџџед „надаље“: Од-Иваља-дне пџ-*наџрџџед* Со. Од-Бџжџна пџ-свџ *наџрџџед* до-Бџрџе[в]а-днџ Се. Дџтор-нџ бит о[т]-сџтра пџ-*наџрџџед* свџки дџн нџ-Вџр Бр.

д) Необичнија образовања:

једанџк (< јџдљнџкџ) „смџста“: Чџн чџ, *једанџк* пџџџ тџмо Се. Пџшка пџџче, а-пџс *једанџк* на-стрџгу (врата на дво-ришту или ограђеном простору) Бра. Ка[т]-тџ каза, *једанџк*-ми дџџџше нџ-памџт Мџрко[в]е рџџчи Ор. Обадва-су [j]еде-нџџ дџшли Се.

чџс-џрџје, *чџс-џрџје* „што пре“: Ёла заврши тџ *чџс-џрџје*, мџја Год. Пџ-требно-је *чџс-џрџје* тџ учињџт Ду. Глџда да-дџџџш *чџс-џрџје* Брч.

мџлоџрџџед „мало пре“: *Мџлоџрџџед* бљџше тџн џјџк Пџвле То. *Мџлоџрџџед*-је пасџ нис-ту џлицу Ду.¹⁾

257. Прилози за начин:

а) Прилози од скамењених облика именица или придева:

¹⁾ Гласовне су природе отстапања у *џрџје*, *џрџје* (поред правилног *прџје* < прџџе, исп. тач. 33), *дџке* (< докле, исп. тач. 193а) и *ка* (< како, исп. више).

кџми (< ном. синг. камы) има поред значења наведених у тач. 210в и значење „зло“ (у клетвама), затим „слабо“, „рђаво“ „једва“, „ништа“ и сл. (у сличним се значењима употребљава и *кџм* и *кџмено*): а) *кџми* = „зло“: *Кџми-т[й] љ-дџм¹⁾* В, Ду, Со, Ли, Год. *Кџм-ти љ-дџм* Ор, Па, Бр, Крњ. *Кџми-тй љ-кљун²⁾* Брч, Бо. *Кџми дџ-ти-[ј]е* Бу. *Кџми-му мајци* (у нарицању) У, Па, Год — б) „слабо“, „једва“: *Мџга-ли дџн, Јџнко? Кџми-сам мџгџ, бџго-ми В* — γ) „слабо“, „ништа“: *Кџми-ће џн кџме лџџпо учињџг* Бр. *Кџми џн штџ-знџ Со* — џ) „ништа“: *Рџди-ли-ти штџ син, Мџрко? Кџми йшта рабџтџ, не-бџј-се* Па. *Кџми студнй-је дочџкала о[д]-њџга* Др. *Нйштя-ли нџ-знџш, кџми-тй љ-глџ[в]у* (тј. ништа немаш у глави) Па. [Ј]џси-ли штџ учинйјо, Љубо? *Кџми-сам* учинйјо великй, дџ-ми-[ј]е (нека ми је) Бра. Исп. и *Ймџш-[л]и штџ изџ[ст]*, *Стџне? Кџми црнџ, бџго-ми* ГД, где је *кџми* схваћено као ген. синг. промене на -и.

нџџоли, љџоли (< на полы, вџ полы): Пресџци тџ шй-пџк *нџџоли* Бр. Подйџели *нџџоли* о[в]й колџч Бра. *Нџџоли-ми-[ј]е* милй онй џетйћ од-онџ џџјкџ Ли. *Дџ-му-[ј]е* цйџло имџње *нџџоли* Брч — О[в]й-[ј]е дйјо *љџоли* бџљй нџголи тџ В. О[в]џ-је *љџоли* мџњџ од-онџгџ Со. Зарџдйње *љџоли* вйше џко-рабџтџ сџм Ов. (Сем тога се чује и *нџџола*, а *љџола* је обичније од *љџоли*: Преполџ[в]-и-га *нџџола* Ко. О[в]й-је *љџола* бџљй од-онџгџ У).

жљџ (< зљљ) „слабо“, „зло“: *Жљџ* вйдй Ду. *Жљџ-ми-се* свйџџ тџ твџја рабџгџ То. Валџ-[ј]е *жљџ* дочџка о[т]-тџ снџвџ Се и сл. — Насупрот томе „добро“ не гласи никад **добрџ* као што је то случај у неким другим зетским говорима³⁾).

1) Интересантно порекло овога израза објаснио је Д. Вушовић на једној седници Лингвистичког друштва у Београду коментаришући познате стихове из Горскога вијенца. У неким деловима Црне Горе постоји наине и данас обичај да жена којој изумру мушки чланови породице унесе у кућу камен. *Кџми-ши љ-дџм* значило је, дакле, првобитно: „семе ти се затрло“, а затим уопште „зло, несрећа у твоју кућу“.

2) Каже се ономе ко рђаво „слути“ (првобитно вероватно гаврану као птици злослутници).

3) Исп. Стевановић, о. с. 91.

у-жльѣ, у-жлѣ, у-злѣ „у зли час“, „по несрећи“; *у-дѣбрѣ* „у добри час“: *У-жльѣ-ћеш, мѣја, пѣђ, бѣго-ми* Па. *У-жльѣ за-тѣбе* Со. *А-да-ја* *у-жльѣ* не-збѣрим за-дрѣгу рабѣту Се — *У-жлѣ-ће* пѣћ В. *Ймак у-жлѣ* кутѣју котробанта (кријумчаренога дувана), ка[д]-дѣђѣше финаѣисти Па. *Тѣ-си бѣјо у-жлѣ?* Ли. *У-злѣ-[је]* пошѣ Год — *Ај[д]* учѣни тѣ *у-дѣбрѣ* Се. *Дѣје-ли у-дѣбрѣ?* В. *Тѣ-з* (ће си се) дѣгѣ *у-дѣбрѣ* йтрѣс у-првѣ кѣкѣте? Се.

б) Од скамењених облика парт. през.:

жмѣрѣ „жмурећи“, „жмурећки“: *Ја-би тѣ жмѣрѣ* погодѣјо Со. *Лѣѣпо-си-га стѣ[в]ијо, би-га-чѣг жмѣрѣ* нашѣ Па. *Жмѣрѣ-ћу-тѣ* уфѣтит Год.

зѣгонѣ, и[з]-зѣгонѣ „(скочити) затрчавши се“: *Скочѣјо-[је]* *зѣгонѣ* дѣсе[т]-нѣгѣ Брч *Зѣгонѣ-[је]* о[в]ѣ прескочѣјо Год. *Он зѣгонѣ, ала, на-њѣга* Ли — *Скѣчи и[з]-зѣгонѣ* петнѣс[т]-нѣгѣ Ма. Прескочѣјо-сам *и[з]-зѣгонѣ* онѣ потѣк Бр.

По угледу на овај прилог начињено је и:

зѣшркѣ, и[з]-зѣшркѣ (idem): *Зѣшркѣ* мѣже скочѣт пе[т]-мѣтѣра Ко. *И[з]-зѣшркѣ-га-[је]* бѣчијо двѣнѣс[т]-нѣгѣ Ли.

шрѣйѣ „(скочити) с места састављених стопала“: *Скочѣјо-[је]* *шрѣйѣ* ѣтолѣн дѣ[в]ћен Ли. *Ја-бик тѣ шрѣйѣ* прескочѣјо Се.

Сва три израза претстављају техничке термине при на-тецању. У другим се случајевима употребљавају облици који се слажу са књижевним језиком:

сѣо[ј]ѣћи, сѣо[ј]ѣћки, сѣо[ј]ѣћкѣ: *Дѣчѣ-а-га-[је]* *сѣо[ј]ѣћи* Год. *Удѣријо-сам-га* једнѣм онѣко *сѣо[ј]ѣћки* Се. *Цѣлѣ-сам* нѣћи стѣ *сѣо[ј]ѣћкѣ* В.

сѣдѣћи, сѣдѣћки, сѣдѣћкѣ (или, ређе, *сѣћѣћи* . . .): *Нашѣ-сам-га* *сѣдѣћи* Па. *Дѣ-с-обѣлимо* *сѣдѣћки* Се. *Свуља-сѣ* *сѣдѣћкѣ* нис-тѣ брѣѣг Бр. *Мѣ-се-бѣк* ш-њѣм *сѣћѣћки* обѣлѣјо (порвао) Крњ и сл.

в) Прилози сличног значења граде се чешће наставком *-ѣчкѣ, -ѣчки, -ѣчкѣ, -ѣчки*:

шрѣйѣчкѣ, шрѣйѣчки „трупе“: *Вала-би шрѣйѣчкѣ* на-њѣга скочѣјо кѣ[т]-се на[ј]ѣдѣм Па. *Трѣйѣчки-ћу-му* на-мѣѣв скочѣт (осветићу mv се) Се.

дубачкѣ, дубачки „дубећи“: Оста[в]ијо-га-[ј]е да-сто[ј]и дубачкѣ Па. Немѣ да-она бачва сто[ј]и дубачки Се; исп. и Стојаше прѣ[в]о у-дубац (у-дубак) Па.

колѣначки, колѣначкѣ (ређе): *Колѣначки-[ј]е* до-њѣга дошѣ Се. Пѣ-[ј]е пре[д]-њим *колѣначкѣ* Па.

Ретко је *снѣгачкѣ* „(бацити) с ноге“: *Снѣгачкѣ-сам-га* бѣ іа двѣс[т]-крѣкѣ Се.

Напомена. Спорадично (у Год и Ли) забележио сам и *сѣо[ј]јѣчкѣ, сѣдѣчкѣ (сѣћѣчкѣ)*: Ја пошѣ ко[д]-њѣга кѣ-ко[т]-чѣјка, а-ѣн *сѣдѣчкѣ* одго[в]ѣрѣ Ли и сл.

г) *-кѣ* и *-ки* јавља се напоредо и у другим прилозима:

пљѣшки, пљѣшкѣ (ређе): *О-ли пљѣшки* на-[В]ѣр? Ли. *Пљѣшки-сам* пошѣ из-Бѣра на-Цетѣње за-[ј]ѣдан дан То. У-мѣј-дан-сам љвѣк одијо *пљѣшки* на-Цетѣње В — *Пљѣшкѣ-сам* дошѣ ис-Подгѣрице Ко. Не-мѣгу вѣш[е] одѣт *пљѣшкѣ* Др.

чеѣворонѣшки, чеѣворонѣшкѣ: *О-ћу-те* ѣсту-да-ми *чеѣворонѣшки* пасѣш пре[к]о-прѣга Ор — До[в]укѣ-се *чеѣверо-нѣшкѣ* кѣ-пѣс Крњ.

ѣдѣрбушки, ѣдѣрбушкѣ: *Лежѣ ѣдѣрбушки* Ду — Дошу-нѣ-сам-се *ѣдѣрбушкѣ* Ма.

ѣѣчкѣ, нѣѣчкѣ (ређе *ѣѣчки, нѣѣчки*): *У-дари-га ѣѣчкѣ* Со. Штѣ обѣ[в]ѣш ту чарѣпу *нѣѣчкѣ, јѣда[н]* нѣ-бијо В. Обр-нѣјо-[ј]е јакѣтѣн *нѣѣчкѣ* Год. Обукѣ-[ј]е чарѣпе *нѣѣчкѣ* То — Удѣри-ћу-га [ј]еднѣм *ѣѣчки* Се.

д) Прилози незабележени у нашим речницима:

мѣшенице „мукте“: Зѣсто-га о[в]ѣ по[д]ѣ[в]и *мѣшенице* ѣју, кѣлко ѣједнѣ љѣћи Па (у осталим га селима нисам забележио).

ѣрѣѣљу (млет. ргориѣ) „просто-напросто“: *Прѣѣљу-сам-ти* рѣкѣ да-тѣмо нѣјдѣш В. *Прѣѣљу* нѣ знѣм штѣ-ћу Брч. *Прѣѣљу* не-мѣгу вљѣро[в]ѣ[д] да-[ј]е тѣ рѣкѣ Па. Ма-га-*ѣрѣѣљу* не-мѣгу разумљѣт штѣ збѣрѣ Др.

на-самѣшѣук, ѣо-самѣшѣуку. самѣшѣуком „(наћи нешто) пи-пајући у помрчини“: *На-самѣшѣук-је* погодѣјо Ли Нашѣ-сам тѣ *на-самѣшѣук* у-кѣћу Ду. Не-вѣћѣше-се прѣста прѣд-око, нѣ-сам *на-самѣшѣук* дошѣ Се Ту-се не-вѣћѣше вѣше нѣ-у-тѣкву, *ѣо-*

самдшук-сам-га набѣтѣ (напипао) Се — До[в]укѣ-сѣ *самдшук*-ком Год. Нй[је]-се виђело прѣста прѣд-око, нѣ-сам *самдшук*ом дошѣ Па.

найбддобију „слично“, „попут“ : Ја-сам глѣдѣ њѣшто *набддобију* тѣга Па. О[в]й-је чѣк *найбддобију* нашѣга Мѣрка Ма. Напрѣ[ји]-ми [ј]ѣдно рѣло *найбддобију* онѣга твѣ[ј]ѣга Се.

наголо „готово“, „скоро“: Он долѣзи у-нас *наголо* свѣки дѣн Се. *Наголо*-[је] свѣки од-њйг барабѣр (тј. скоро сви су једнаки) Крѣ. О[в]ѣга љѣта *наголо* свѣки дрѣги дѣн нѣодни дѣжд Ли.

ђ) Забележени, али ређи прилози:

бѣрабѣр, *барабѣр* (< тур. *beraber*, исп. тач. 20 в) „једнако“, „исто тако“: Свршй-си тѣ *бѣрабѣр* кѣ-да-сам бй-мо тѣмо В. Тѣ-[је] *бѣрабѣр* кѣ-онѣ мѣја Па. *Барабѣр*-си фй-снйти (исти) брѣт Со. Волѣ[в]и йду *барабѣр* Ли. Мѣрко-је *барабѣр* кѣ-му-брѣт ГД. *Барабѣр* кѣ-да-ми-[је] глѣ[в]у посѣкѣ Се.

(*алѣ*) *белѣверси*, *белѣнйверси* (ретко) „ђаво те однео“ (исп. у Рѣѣпнику ЈА *belaversum* < тур. *belaniversum* „да би дао белаја“): О, *белѣверси*, штѣ-ми тѣ дѣбѣли В. О[т]-тѣ рабѣтѣ алѣ *белѣверси* Се — Тѣ-ми с-наказом йдѣ (не полази ми за руком), алѣ *белѣверси*! Па — Алѣ-ти *белѣнйверси* Брч.

дѣјма (< тур. *dâimâ*) „непрекидно“, „стално“: Тѣ-[је] Мѣрко? *Дѣјма*-ти-је у-крѣму Со. Дѣ[је]-му *дѣјма* Ли. Нѣки нѣрѣд-би да-му-*дѣјма* и-дѣвйека дѣ[је]ш Се.

мѣка, *с-мѣкѣм* „мучно“, „тешко“: Дй[к]-се, ѣко-ти нй[је] *мѣка* да-вйдйш Бр. Донѣси-ми, нѣ[в]љѣста, [ј]ѣдну кѣчу [в]ѣдѣ, акѣ-ти нй-је *мѣка* ГД. *Мѣка*-ми-[је] дѣ-му-се мѣлйм Год. Бйк-му-се молй-жо за-онѣга кѣња нѣ-ми-је *мѣка* Па — Да-се-дѣш мѣло понѣт (померити) кѣлко-ти-[је] *с-мѣкѣм* (колико год да ти је тешко) Се.

смйром „у миру“: Ајде, учйни тѣ *смйром*, дѣ! У. Немѣже чѣк о[д]-њѣга *смйром* сѣђѣт Бо. Љѣ[п]шѣ-[је] тѣ *смйром* свршйт, нѣ ж-ђѣолима имѣ[т] пѣсла Ко.

чѣдо „много“: *Чѣдо* бѣлйѣсти-[је] тѣ чѣк прѣтрпй-жо Ли. Дѣни-жо-[је] тѣ *чѣдо* парѣ Тр. Ёма-[је] порѣса *чѣдо* бѣжѣ! Бр. Исп. и *Чѣдо*-о[д]-нѣрѣда-се бѣѣше скѣпйло на-покѣјѣње йтрѣс Ма.

мучно-[j]е „врло је тешко“: *Мучно-[j]е* тѡ учињѣт Па. *Мучно-ми-[j]е* пѡн тѡмо Кру. *Мучно-ће* ѡн свршй[т] ту ра-бѡту Се.

познйјѣ, пожнйјѣ („доцније“ је непознато): *Јѡ-сам по-знйјѣ* усѣја нѡ-ѡн Се. Можебйћу наћѡс *пожнйјѣ* дѡн с-Вира Ду.

е) Необичније саграђени прилози:

прѡдѡвно, прѡдѡвна „врло давно“: Нйје тѡ тѡко *прѡ-дѡвно* бйло Брч. *Јѡ-се* тѡгѡ [д]лѡкѡм сѣћѡм, тѡ-[j]е бйло *прѡ-дѡвно* Бо. Пошѡ-[j]е дѡмно, *прѡдѡмно* Со. Исп. и Нй[j]е Мѡ-ра Малйшина тѡко *прѡдѡмнѡ* (сувише стара) жѣна Се.

изѡ[ў]шйѣ „уопште“: Тѡмо-су сѣљѡни *изѡ[ў]шйѣ* свй бо-гѡти Брч. *Изѡ[ў]шйѣ* мѡрѡ бй[т] тѡко Ко. Поздрѡ[в]и-и свѣ *изѡ[ў]шйѣ* Крњ.

шѣрѡко, шѣрѡко (тер ако) „ако, ако“ (одобравање): Нѡ-не, јѡ-ћу пѡн кѡд-ѡвѡцѡ. *Тѣрѡко*, сйне, *шѣрѡко* Ли. Бйјѡ-сам нѡ-[В]йр и-прѡдѡ онѡ зѣље. *Тѣрѡко*, мѡја, *шѣрѡко* Ма.

нѡсѡш „порѣбарке“, „на ивицу“ (исп. нѡсѡткѣ, нѡсѡтицѣ у сличном значењу): О[в]й кѡмен-си обрнўјѡ *нѡсѡш*, нѣће-ти вѡ-љѡт В. А-кѡко ѡгрѡди Мѡрко кўћу? Свй кѡмени *нѡсѡш* и-нѡ-[j]едну вѡду кѡ-зўбѡчкѡ Ли. Исп. и *Нѡ-сѡш* кўћѣ (на ивицу) удѡријѡ-[j]е чѣло То. Лежѡ-сам тѡко *на-сѡми сѡш* од-ѡдра двѡс[т]-й-четйри ўре Бу.

[ѡ]лѡкѡм „једва“: *Јѡ-се* тѡгѡ [ѡ]лѡкѡм сѣћѡм, тѡ-[j]е бйло прѡдѡвно Бо. Дѡ[в]ѡти-га [ѡ]лѡкѡм зѡ-нѡс Се. [Д]лѡкѡн-га-[j]е задйјѡ (додирнуо) у-вр њѣга Па. [Д]лѡкѡм-га зазрѣк нис-тў ўлицу В.

кѡйљѣ „нимало“: Од-о[в]ѣ-двѡ зўба ийѣсам нѡћѡс *кѡйљѣ* шнѡ нѡ-очи стѡ[в]ијѡ Па. Нѣћеш вѡлѡ да-ћѡѡљѣ *кѡйљѣ* попў-шйт од-о[в]ѡгѡ штѡ-сам јѡ купйјѡ Се. Исп. и У-ту кўћу нѣмѡ ни-*кѡйљѣ* сѡли Год.

ж) Мања отстапања у облику прѣстављѡју:

зйшѡ (< за исто), порѡд *зйшѡ*: *Зйшѡ-ти-га-[j]е* лйѣпо напрѡ[в]ијѡ Се. *Зйшѡ* ће о[д]-њѣ бйти лйѣпѡ јўва (чорба) Тр — *Зйшѡ-ти* кѡжѣм, избйћу-те, ѡко-ме не-послўшѡш Кру.

бѣсйресйѡна, бѣсйресйѡно (порѡд *нѣйресйѡно*): Трчѡ-[j]е двйѣ ўре *бѣсйресйѡна* Бра. Цйѣлу-[j]е нѡн *бѣсйресйѡна* пѡ-дѡла кйша Год — *Јѡ-сѡ[м]-му бѣсйресйѡно* зборйјѡ Се.

снаўйравѣ, шнаўйравѣ „право“: Паса-[j]е о[в]ако *шнаўйравѣ* Па. Исп. и *ўйрѣ[в]*, *наўйрѣ[в]*: Ёно-га тѣмо *ўйрѣ[в]* пу[т]-Пѣдгори Бу — Он-иѣаше *наўйрѣ[в]* мѣста Ли. Вѣзи *наўйрѣ[в]* нѣга Се.

насѣм, насѣмицѣ, пѣсѣмицѣ „насумце“: *Насѣм*-сам тѣ рѣкѣ У. *Насѣм*-је дошѣ Со. Нйѣсам знѣвѣ пѣт, нѣ-онѣко *насѣм* и-погодй, бѣго-ми Бу — Јѣ тѣ рѣкок *насѣмицѣ* и-погодйк Ма — Погодйк пѣт *пѣсѣмицѣ* Се. *Пѣсѣмицѣ*-сам одйѣо цйѣлѣу нѣн Ор. *Пѣсѣмицѣ*-ти тѣ кѣжѣм ГД.

нѣ[в]лѣш, на[в]лѣшййшо, нѣ[в]лѣшййциѣ „намерно“: Тѣ-си тй *нѣ[в]лѣш* учинйѣо То — *На[в]лѣшййшо*-је пошѣ да-ми-поѣрѣ онй зѣбйѣо Ли. Удѣриѣо-си-ме *на[в]лѣшййшо* Год — *Нѣ[в]лѣшййциѣ*-му-[j]е тѣ рѣкѣ, тѣке да-бѣчй спйцу мѣѣу-нѣма Се.

друѣѣѣче (рѣѣе *дрѣкче*): Слѣшѣ, чѣче, *друѣѣѣче* не-мѣже бй[т] нйкѣко Па. Ни-јѣ нѣ-бйг *друѣѣѣче* учинйѣо Год. Вѣлѣ-ли-му ш-нѣим ѣли сѣ-мнѣм, *друѣѣѣче* не-мѣже бйг В — Нѣка прѣ[в]ѣ тѣу рабѣту пѣ-ѣе-пѣслиѣѣ *дрѣкче* зборйт Се.

з) Маѣа отступаѣа у значеѣу:

зѣфѣјду не значи само „залуду“ као што је забележено код Вука, него, иако рѣѣе, и „на корист“ (исп. тур. *fajda* = корист): а) Пошѣ-[j]е тѣмо, ѣко-бѣде штѣ-зѣфѣјду Ли. *Зѣфѣјду*-[j]е чу[в]ѣ онѣ кѣзе Се — б) Мозй-га, ма-зѣфѣјду В. Рѣкѣ-са[м]-му *зѣфѣјду*, ма-не-вѣѣру[j]ѣм да-ѣе-нйшта бйт Бо. Тражйѣо-сам-га свѣѣе-куѣе (свуда) и-свѣ *зѣфѣјду* Па. Ни-зѣ-фѣјду ни-зѣ-плѣту Ли.

кѣ (< као < како) „као што“ у релативном значеѣу: Учйни *кѣ*-си-наўмиѣо Бр (поред *као шйшо, како*: *О*-л[и] учй-нѣт *кѣ шйшо*-смо рѣкли? Брч. Учйни *кѣко*-ти кѣжѣм Ду.

258. И употреба партикула уз прилоге је много чешѣа него у књижевном језику.

I Прилози за место.

Покретно *е*: *свѣѣ* Ор, ГД, Со, Се — *свѣѣе* В, Па, Брч, Ли;

-н, -на, -нак, -нака, -наке: *ѣ[в]ѣе* В, Ор, Ко, Бу, Се, *ѣнѣе* Ов, Ду, Брч, Со, Ли, Крй, *ѣ[в]ѣе* В, Бр, Год, Ли, *свѣѣе* В, Па, Брч, Ли — *ѣ[в]ѣен* В, Брч, Ли, Год, *ѣ[в]ѣен* Па,

Ду, Год, Крњ, *ѡ[в]ден* В, Па, То, Ли, Год, Др, *ѡ[в]дѣн* У, Ко, Брч, Ли, Се, *ѡнѣн* Тр, Ма, Се, *ѡндѣн* Па, *ѡнѡѣн* Ов, Брч, Се, *ѡѡдѣн* В, *ѡнѡѣн* Год, *ѡнѡден* Ли — *ѡ[в]ѣна* Ор, Ду, Со, Др, *ѡ[в]ѣна* В, Бр, Ли, *ѡ[в]дѣна* То, Се, *ѡнѣна* Др, *ѡнѡѣна* ГД, *ѡнѡдѣна* Ли, *ѡѡѡѣна* В — *ѡ[в]ѣнак* Ли, Крњ, *ѡ[в]ѣнак* У, Со, *ѡ[в]дѣнак* Ко — *ѡ[в]ѣнака* В, Кру, Брч, Со, Ли, *ѡ[в]ѣнака* Па, То, Се, *ѡ[в]дѣнака* Ор, Бу, Год, *ѡ[в]дѣнака* Ор, Па, Бр, Се — *ѡ[в]денѡка* Год — *ѡ[в]ѣнаке* Ли;

-н, -на, -нака, *нака*: *ѡѡ* В, Брч, Бу, Се, *ѡѡн* Ор, Ма, Крњ, *ѡѡна* Ду, Год, *ѡѡнака* Ов, Ли, *ѡѡнака* Год.

II Прилози за п р а в а ц.

Покретно -а, -е: *ѡѡд* В, Ду, Со, Ли, *нѡкуд* Бр, Ли, *ѡзѡд* То, Бу, *кѡѣ* Ор, Брч, ГД, *нѡкуѣ* В, Ду, Ли, Се — *ѡѡда* Па, *нѡкуда* В, Па, Брч, Год, *ѡзѡда* Бра, Ко, Ма, Се — *кѡѣ* Бр, Ли, *нѡкуѣ* В, Со;

-н, -на: *ѡѡ[в]ѣ* Кру, То, Бу, Крњ, *ѡѡнѣ* Ов, Брч, Ли, *ѡнѡѣ* Па, *ѡнѡде* Ли — *ѡѡ[в]ѣн* В, Бу, Ли, *ѡѡ[в]ден* Ду, *ѡѡнѣн* Ов, Бр, Год, *ѡѡнден* Брч, *ѡѡѡ[в]ѣн* Ли, *ѡѡѡ[в]ѣн* Ли — *ѡѡ[в]ѣна* У, ГД, *ѡѡнѣна* Ду, Се;

-н, -на, -нако: *кѡдѡѣн* В, Па, Бо, *ѡ[в]ѡдѡѣн* Ов, Ду, Др *ѡѡдѡѣн* У, Бр, Ма, *ѡнѡдѡѣн* В, Ду, Бр, Се — *кѡдѡѣна* Брч, Ли, *ѡ[в]ѡдѡѣна* Кру, Год, *ѡѡдѡѣна* Ко, Ли, *ѡнѡдѡѣна* Ов, Бо — *ѡѡдѡѣнако* В;

н: *ѡклѣ* Со, Ли, *ѡѡклѣ* Ов, Ма, *ѡѡѡлѣ* Кру, Ли, Ма, *ѡѡлѣ* Брч, Год, *ѡѡѡлѣ* Год, *ѡѡлѣ* Ли — *ѡклѣн* В, Год Ма, Др, *ѡѡклѣн* У, Па, Бр, Се, *ѡѡѡлѣн* Со, *ѡѡѡлѣн* В, Брч, Год, *ѡѡлѣн* В, Ду, Со, Др, *ѡѡлѣн* В, Ко, Бр, Се — *ѡѡѡлѣн* Па, Ли, *ѡѡлѣн* Ду (исп. и *ѡѡлѣ* Па);

-н, -на, -нака, -наке: *ѡѡѡ[в]лѣн* В, Па, Ли, Се, Ду, Ли, *ѡѡ[в]лѣн* В, Па, Ли, исп. и *ѡѡѡ[в]лѣн* Ли, *ѡѡ[в]лѣн* Па, Ли, В — *ѡѡ[в]лѣна* Бр, Год — *ѡѡ[в]лѣнака* Со — *ѡѡ[в]лѣнаке* Год.

III Прилози за в р е м е.

Покретни вокали: *сѡд* (обично), *сѡда* В, Па, Брч, Бо, Др, *сѡда* Бр, Ли — *ѡнѡмадне* Ор, Ду, Ли, Се, *ѡнѡмадна* В,

Па, Ма, Год, ондмадна Бр — најирйѣд У, Тр, ГД, Бо, Крњ, најирйѣда Кру, Ли — увѣж (обично), увѣжа Ор, Ли, Ма;

-н, -на: иѣше Бра, То, Ма, Год, иѣше Ко, Па, иѣсле Бо¹⁾ — иѣшен Ов, Брч, ГД, Се, иѣшен Ор, иѣшен Ли — иѣшена Па, Ли;

-к: ланѣ В, Тр, Бу, Др, ондманѣ В, Бра, Со, Крњ, ланѣк Бр, Ли, Се, ондманѣк У, Брч, ГД —

-ко, -ка, -чко: (сѣд, сѣда, сѣда), сѣдако В, Ко, Бу, сѣдако У, Ду, сѣдака Год, сѣдачко Бра, Со;

-р, -ра, -рака, -рако, -рака, -раке: шѣдѣр (исп. тѣ-да, Ор, Ко, Бу, Год, шѣдѣр ГД, шѣдѣр Ов, Брч, шѣдѣр В, Брч, Со, Крњ, о[в]ѣдѣр В, Па, Бр, Се, Ду — шѣдѣра В, Бра, Бр, Бо — шѣдѣрака Па, Ли — шѣдѣрако Брч — шѣдѣрака Се — шѣдѣраке Год — шѣдѣраке Се.

-р, -ра, -рака, -н: [j]учѣ (исп. вѣчера) Ов, Па, Бу, [j]учѣр В, ГД, Бр, Брч, [j]учѣра У, То, Ма, Крњ, [j]учѣрака Ко, Се, јучѣн Ли;

-д: иѣшлѣд В, Па, Бр, иѣслѣд В, Брч (поред иѣшлѣ Ду, иѣслѣ ГД, Со, Се)¹⁾ —

Напомена 1. Другачије (аналогјом према дѣн) треба објаснити -н у вѣздѣн Ду, Брч, Ма, Ли (поред вѣзда В, Ор, ГД, Бо, Се).

Напомена 2. Прилози о[в]ѣмо, шѣмо, онѣмо, кѣмо су непознати са партикулама.

IV. Прилози за начин.

-а, -ака, -ако, -ака, -аке: ијѣиѣш < *о-петѣ (обично), ијѣиѣша Со, Ли, ијѣиѣшака Ли, ијѣиѣшако В, ијѣиѣшака Год, ијѣиѣшаке Се.

-е, -м: бѣре (исп. перс. bāri) В, Па, Год, Др, бѣрем Бра, Ду (поред тога чује се и бѣр).

Напомена 1. Губљење -ш је обично у ијѣиѣш[ш] Бра, Па, Бр, Год и ијѣш[ш] В, Ду, Ли, Др (< *ошче).

¹⁾ После, иошле (са кратким љ-ом) одговара добро прилогу иошле и екавском и икавском облику тога прилога (иосле, иосли са кратким е односно и), исп. Škarić, Rad Jugosl. Akad. 229, стр. 210 напомена.

¹⁾ О различним покушајима да се објасни -д исп. Škarić, о. с. 218—219. (Оно је уосталом могло доћи и аналогјом према најирйѣд).

Напомена 2. О *гдђ, гдд, гдј* (когдђ, куђгдђ, ка[д]гдђ и сл.) исп. тач. 70.

Предлози

259. Овде ћу говорити само о оним предлозима — а то важи и за свезице — који су књижевном језику непознати или се од њих разликују по облику (о разликама у њиховој употреби исп. Синтаксу).

а) Предлози необичнијег облика :

џрдћу, сџрдћу „против“, „насупрот“, „према“: Ушйтац *ка-ођен*, а-*џрдћу-њѣга* Лаштик Па. Љубо *седй*, а-*џрдћу-њѣга* онй шардв Бо — *Сеђаше сџрдћу-мѣне* Ли. Лйѣпа-[ј]е, ама бдго-ми нй[ј]е *сџрдћу-њѣга* В.

су (поред *с*) употребљава се уз чйм (штд), показне заменице, бројеве, прилоге за количину мало, мндго, толико и сл.): *Су-чйн-си* о[в]д напра[в]ијо, чдче? Ор. [Ј]ѣси-га имала *сџ-шио* чдстйт? Тр — Очйсти руже *су-овдм* ркиндм (исцепана чиста хаљина) Ма. *Су-[ов]дм* женд[м]-му-[ј]е сйгурно йћ *каш-чдјком* Ду. Нд бџди задо[в]ољан *су-овйем* што-ймаш Год. Огрни-се *су-шйем* гуњом, студно-[ј]е То. *Су-шдм* вџјскдн-се великѧ *зѣмља* мдј[е] осво[ј]йт Брч. *Су-онйема* вйлама-га-[ј]е убдјо *џ-ногу* Со — Нођаш-ће-ми ддђ зѣт *су-јдј-два* пријатѣља Крњ. Дошѧ-[ј]е *су-два-џрй* мднка до-мѣне Бр. *Сџ-џрй* иљаде дйнарѧ мдже чдѧк напра[в]йт *џбѧ* о[в]ђен Бра. *Су-десџйну* љуђй ддђе прѣсѣдник нођас *џ-село* Ма — Та-ти чдѧк мдже пасѧт *су-мдло* пѧрѧ кољко й[ј]едан То. *Су-мндго* гд-дйнѧ-се не-мдже одйт пд-свйѣту ГД. *Су-шолйко-се* пѧрѧ нй[ј]е мдгло купй[т] нйшта Ко.

Исп. и Пѣро и-Вѧсо ймају нѣђе *сџблйзу* гддйнѧ У. Та-[ј]е његд[в]ѧ рабдта *сџблйзу* с-онд[м] мдјом Се.

ос[в]йн (< *освѣнь*) „сем“ сачувано је у стајаѣм изразу *ос[в]йн-крсйѧ*: *Ос[в]йн-крсйѧ* *ка-чѣљаде* (каже се за паметну животињу) В, Ли. *џ-пра[к]ца-[ј]е* *освйн-крсйѧ* свѣ *ка-у-чѣљаде*

1) Исп. Вушовић, *Прилози џроучавању Њѣгошева језика* 60; тамо је наведено и вероватно објашњење овог појава: напоредност *с-* и *су-* у изразима као *с-кобйши се* : *су-кобйши се* довело је до самосталне употребе *су* и као предлога (остаје међутим необјашњено његово ограничавање на одређене фразе).

Па. Исп. и необичније примере: *Освѣн-ѿебе* и-кѣста чѣснога Бр. *Освѣн-твѣ[ј]*ѣга образа (не додирује твоју част) Се. (Иначе се употребљава искључиво *осим*: *Дођѣше свѣ ѿси[м]* Мѣрка В и сл.).

б) Неколико предлога је сложено са *с-* (*из-*):

скрѣ[ј], *ѿскрѣ[ј]*: *Изѿјо-ми-[ј]*е свѣ *скрѣј-погѣчѣ* (= околу) Ли. *Донѣси-ми* цапицу (трнокоп) *скрѣј-винѣгрѣда* (= са краја) Бр — *Јѣдва-сам* до[в]укѣ о[в]ѣд *дѣѣте* *искрѣ-онѣзија* гѣбѣлѣ (из циганских черги) Бра. *Искрѣ-тѣчка* до-у-нѣс *ѿмѣ* стѣ-крѣкѣ (= од точка) Бу. *Пѣтар-Мѣћо[в]* *искрѣ-поља* (који живи на крају поља) Ли. *Дошѣ-ми-[ј]*е пѣбратим *искрѣ-Вѣра* (из близине Вира) ГД.

сѣѣред „поред“, *ѿсѣored* „упоредо“, *нѣсѣored* „наспрот“: *Сѣѣре[ѣ]*-нѣга-се отворијо [ј]ѣдан грѣб Ду — Војници-се постро-[ј]ѣли [ј]ѣдан *ѿсѣore[ѣ]* дрѣгога Ли — Грѣне стојѣу *кѣ-ѣћѣн*, а *нѣсѣore[ѣ]*-нѣѣ *сѣкѣра* Па.

сѣрѣм „према“ (ретко): *Сѣра[н]*-нѣга *сѣћѣше* Мѣрко Па. Нѣ[ј]е она *жѣна* *сѣра[н]*-нѣга Се.

Исп. и ниже поменуто *сѣѣрѣј*.

в) Фонетске су природе отступања у предлозима:

ѿрѣо (ређе *ѿрѣко*, исп. тач. 198): *Прѣо-Морѣчѣ* свѣ (= све је) другојѣче Па. У-Глѣи-Дѣ-се *ѿдѣ* *ѿрѣо-Скѣлѣ* Бѣко-*[в]*ичкѣ Ду. *Пошѣ-[је]* пу[т]-Комѣрна *ѿрѣо-Туѣлѣ* Па. Многo-ли-сам *ѿрѣо-мѣ[ј]*е глѣвѣ пребѣчѣјо Се и сл.

ѿрѣз[ѣ] „кроз“ (< прѣз + кроз): Пѣса *ѿро[с]*-Црѣну Гѣру глѣс Со. Свѣки-се дѣи про[в]укѣ[ј]ѣ *ѿрос-тѣ* ломѣне пѣ-му-нѣ-кѣ[д] нѣшта не-дурѣ Бу. Прѣ[в]уче-се она *змѣја ѿроз-ѣ[в]*ѣ крѣши и-нѣѣде онамо пу[т]-Мѣрка Ор. Отаѣнѣ-[ј]ѣ да-би-се-про[в]укѣ *ѿроз-иглѣнѣ* ѣши Се. Пѣсѣ-[ј]ѣ *ѿрѣз-гору* В. Пѣса с-кѣнѣм *ѿроз-вѣрош* Бѣ. Прѣму[в]ѣ-се чѣк *ѿроз-ону* пѣѣцу Бр. *Ајде* прѣнѣ-се мѣло *ѿрозѣ-село* ГД.

рѣ[ј], *зѣрѣј*, *ѿѣрѣј* итд. (ређе *рѣди*)¹⁾: Свѣћѣ[ј]ју-се *рѣ[ј]*-еднѣ ѣвѣ Ко. Нѣ-би тѣ учинѣјо *рѣ[ј]*-душѣ, *јѣ-мнѣм* Бр. По-бѣше-се *ѿѣрѣј-онѣ* ѣѣкѣ Мѣрка-Мѣло[в]ѣ Па. Учѣни тѣ *зѣрѣј-*

¹⁾ Исп. тач. 189. Тамо наведеном објашњењу о пореклу *ј* (*рѣд-нѣга* > *рѣ-нѣга* *рѣ-ј-нѣга*) додао бих још једно које ми се чини вероватнијим: *рѣди* > *рѣ* којему је затим додата партикула *ј*.

мене Бо. *Сѣдрѣ[ј]* чѣга-си долѣзијо? В — *Рѣди-њѣ-[ј]*е пошѣ ѱ-свѣт Тр. *Зѣрѣди* Рѣста свѣђа-сам-се у-Анаѣдолију Ли. Мѣкар *ѱорѣди-шалѣ* пѣбијо-би-се с-тѣбѣм Бу итд.

Свезице

260. Ни у свезицама не показује црмнички говор нека нарочита отступања.

а) Свезице необичнијег облика:

ѣре „јер“ („да“): Извѣди-ми тѣ сѣћ (суд од цинка) водѣ, *ѣре-[ј]*ѣ нѣмѣн кѣ[т] сѣд Ду. Пѣћ и-ти тѣмо, *ѣре-[ј]*ѣ ѣћу В. Ма-ко овѣ бѣ, фѣла бѣгу? Јѣ-би рѣкѣ *ѣре*-су Дѣпиљѣни Па. Рѣкоше-ми *ѣре*-си-се вѣрѣјо Ко. Пѣћи ти на-пѣшту, *ѣре*-ћу јѣ пѣжно дѣћ Ор.

ѣрбо (ређе) „јер“: Јѣ мѣш[л]ѣм бѣће нѣјбоље да-бѣдемо мѣрни, *ѣрбо* знѣш лѣѣпо кѣко-[ј]е данѣс вѣрѣме Ли. Дѣ-му-[ј]ѣ, *ѣрбо*-га-[ј]е познѣвѣ ко[ј]ѣ [ј]е чѣѣк Др.

ѣ „јер“: Нѣћу одѣ[т] нѣ-Вѣр данѣс, *ѣ*-сам слѣб нѣшто Бр. Нѣћу-му зѣсго вѣше рѣѣчи пѣшнѣт, *ѣ*-сѣ[м]-му за-тѣ дѣста зборѣјо, не-бѣј-се У. [Ј]ѣси-л Мѣрку зборѣјо, *ѣ*-је стрѣко долѣзијо? В —

ѣле „јер“: Нѣје на-нѣга нѣкаквѣ мѣћѣ пѣдѣло, *ѣле*-сам-га, знѣш, чѣтири пѣ[т] кропѣјо Год. Да-покажѣ свѣкѣме *ѣле*-те-се не-бо[ј]ѣ Со. Јѣ-сан тѣ каза, *ѣле*-сам-га знѣвѣ ко[ј]ѣ ду[в]ѣн пѣшѣ (тј. каквог је карактера) Се.

ѣ[ј]ѣ „ѣда“: Примѣкѣ-сѣ при-онѣја мѣѣѣ. (тешки чекић за бушење камена) *ѣ[ј]ѣ*-би нѣкѣу закучѣјо Па. Пѣћ: нѣ-Вѣр *ѣја*-би вѣдијо онѣгѣ чѣјка Се.

ѣ[л]ѣ „или“: Дѣћи сѣтра ко[д]-мѣне *ѣ*-ти *ѣ* ѣна Мѣ. Нѣћемо-се дѣбо[ј]ѣца тулѣен шѣгѣ[т], нѣ-*ѣли* ти *ѣли* јѣ Се.

ѣѣко (< но акѣ) „сем“: Нѣмѣш рѣшта ш-нѣм зборѣг, *ѣѣко* да-лѣмѣш гла[в]у Брч. Нѣћу тѣ купѣ[в]ѣт *ѣѣко* да-бѣѣам пѣре Се.

нѣ „него“: Тѣјо-сам продѣт о[в]ѣгѣ вѣла, *нѣ*-сам-се бѣјѣ е-нѣћу мѣћ дѣрѣгога купѣ[т] на-прољѣће Бо. Кѣзѣ-би-ти, *нѣ*-се не-мѣгу сѣтѣ[т] сѣд Ко. Купѣјо-бик [ј]ѣдне опѣнчѣпе, *нѣ*-нѣмѣн сѣла[д] да ѣѣѣѣ у-мѣј тобѣѣц Се.

б) Свезице странаго порекла:

ѐма (< арап. *emta*) = „ама“, „ма“: Дйзѧ-би-се, *ѐма* не-мѡгу о[д]-ногѧ Бра. Дошѧ-би, *ѐма* не-мѡгу, чѡче, од-онйја ѧѧ-волија кѡзѧ нйкуѧ крочит Па. *ѐма* нѧну вйше нйка[д] нй-кога послѡшат за-тѡ рабѡту Ли.

јѧ (< тур. *ja*, ретко) = „или“: Нѧко[ј]ѧ мѡра одйт од-вѧс дво[ј]йцѧ, *ја*-тй *ја*-ѡна Па. *Јѧ*-л тѧко *јѧ*-л о[в]ѧко, дрѡкче не-мѡже бит В.

Глаголи

261. Презент.

а) Поред *мѡгу*, [*л*]ѡћу имају наставак *-ју* у 1 л. јд. још и: *вѧљу* В, Па, Ду, Год, Ли, Се, *вѧљу* Крњ, Др — *вйћу* В, Бра, Па, Бу, Бо, Ма, Крњ (али се чује и *велѡм* Брч, Па, Ли, *вйѡм* В, Бр, ГД); у *завйћу*, које је доста ретко, обичнији је наставак *-им*).

б) У значењу 2 л. през. „можеш“ и „хоћеш“ употребљавају се обично облици старог конјунктива *мѡж*, *мѡш* (*-ш* можда према *мѡжеш*, исп. тач. 198) и *ѡ* (< *хоћ*):

Мѡж-[л]и тѡ носйт ? В. *Мѡш*-[л]и-дѡѧ ? Полѧко, мѡја, бѡго-ми Брч. Зѧбога, Брѧнко, кѧко тѡ *мѡш* свѧ научйт ? Па итд.

Ѧ-ли долѧзит по-[в]ечѧри ? Со. Ѧ-ли тѡ ѡзѧт по-тѡ цйѧ-ну ? Бр. Ѧ-л[и] одйт наћѧс нѧ-оро ? Ду. Ѧ-ли-ми закрпй[т] тѡ црѧвљу ? Се. Ѧ-ли-ми писѧт кѧ[т] пѡћеш у-Бијѡград ? Па итд.

Поред: Рѧци-ми нѧчисто, *мѡжеш*-[л]и тѡ учињѧт — *Ѧнеш*-[л]и дѡѧи ? В и сл.

Напомена. У Па и Се — у осталим их селима нисам могао утврдити — забележио сам интересантне облике 1 л. синг. през. *вйћук* и *вѧљук* : *Вйћук* лйѧпо бйће мѡка на-нѧкога йтрѡс, нѡ-сѧди мйрно Па. Мѧк-се ѡтолан, *вѧљук*-ли-ти! Се.

262. Императив.

а) Глаголи *вйћетй* и *јѧстй* сачували су облике атематског императива, али по правилу са тематским наставком *-и*¹⁾:

¹⁾ Облици без *-и* не морају бити стари, исп. ниже.

вйђи В, Ор, Брч, Ма, ГД, Бо, Се, *вйђ* Бр, Год, *вйђише* Ов, Бу, Се, *вйђише* Ко, Ма, Ли — *јђђи* Ов, Бра, Ко, Ли, Др, *јђђ* У, Ма, *јђђише* В, То, Ли, *јђђише* Па, Бу.

(Поред ових чују се и облици *вйди*, *јђди*, *вйше*, *јђше* и сл., али су много ређи).

б) О наставку *ј* изнето је у тач. 114—116 да се иза *и* и *е* губи фонетским путем (*убй*, *йригрё* : *убйше*, *йригрёше*), а да је иза других вокала губљење обично само код оних глагола код којих се у презенту јавља контракција (*дд*, *ддше*), док се код осталих *-ј* по правилу чува (не-*ббј*-се, *ку-пйјше*).

в) Као што сам већ поменуо (исп. стр. 68), губи се *-и* у императиву сразмерно ретко :

бљёж дбма! Ду, *муч*, *б-ли*! В, Се, Па, *учйн-ми* тб! Брч, Ли, *осйдв* тб тун! Бр (али *ста[в]и*, *ста[в]ите*), *дйк-се* Со, *држ* У, *донёс-ми* тб Крњ —

мучише! Год, *замдлше-га!* Ор, *йомдлше-се* ббгу! Бра (али *мбли*, *мблите*), *дјше* (поред *ддите*) Па, *идђише* брже! Па, *идјше* онамо! В, Год, Крњ, *найрдфше* тб! Па (поред *напра[в]и* тб), *осйдвше* Др, *мдкше-се* Бр, *дршише* Бо, *учйнише* Ко.

Према мом материјалу изгледало би, дакле, да се *-и* губи првенствено у одређеним сталним формулама.¹⁾

г) Од познатих речца за појачавање императива употребљава се *ђјде* и *ёла* (< осм. *најде* „напред“, односно < новогрч. *ελα* „дођи“) које, употребљене уз 1 или 2 лице множине, могу добити наставке императива: *ђјдемо* (*ђјмо*), *ђјдеше* (обично *ђјше*) — *ёламо*, *ёлаше*. Свим овим облицима може се сем тога додати и партикула *дё*: *ђјде-дё*, *ђјдемо-дё*, *ёла-дё* и сл.:

Ајде-се, *ббга-ти*, *прђђи* тё *раббтё* Ли. *Ајдемо*, *жёно*, *ако-неж* да-йдёмо *већ-пу[т]-тёга* Вйра Па. *Ајмо*, *људи*, *ако-сте* вђлни, да-нако[н]чāмо онй крш Со. *Ајше*, *мбја*, *ајше* да-донёсёте по-[ј]ё[д]ну бāлу листа Ко и сл.

Ёла, *чбче*, *ёла*, *послўшā-га*, *ббље-не-ти* бйт В. *Ёламо* да-му-ошўжбāмо (окомишāмо) тё *јāде* Ду. *Учйте-ли*, *ђёцо?*

¹⁾ Не помињем овде случајеве у којима се *-и* губи испред вокала, дакле фонетским путем.

Ўчймо, стрйко, бѡго-ми. *Ёлаше*, мѡја, *ёлаше*, ваљаће-[в]и тѡ Брч и сл.

Ѐјде-дѣ да-ижнѣсѣмо онѡ мѡло гнѡја Па. *Ѐјдемо-дѣ* свй за[ј]едно Се. *Ёла-дѣ*, послуша-ме, нѣне-ти бй[д] гѡре Бр. *Ёлаше-дѣ* да-вйдите Ор и сл.

Напомена. О *глѣ[ј]а[ј]*, *поглѣ[ј]а[ј]ше*, *пруглѣ[ј]а[ј]* и сл. исп. тач. 198.

263. Имперфекат

се гради као у књижевном језику (исп. Белић, *Грамаѡика* за III разр. 61):

I. *звѡсмо-га* Па, *бривѡше-се* Год, *куйѡ[в]ѡк* Тр, *гладѡ-[в]ѡше* Кру, *ййсѡмо* Ма, *йѡсѡше* Др, *копѡк* В, *глѣдѡсѡше* Ко, *оржѡсмо* Ду, *врйшѡше* Бр итд.

II. *кријѡсмо-се* Брч, *ййјѡше* Ли, *смијѡше-се* Се, *не-умй-јѡсмо* ГД итд.

III. *гѡњѡше-ме* Брч, *вйћѡсмо* В, *шѡнѡк* Ор, *гйњѡсмо* Со итд.

а) Неки глаголи VII и VIII врсте имају поред обичног наставка *јѡх* и наставак *ијѡх*:

дубйјѡше Ко, *дубљѡк* Се, *дубљѡсмо* Ов — *грмйјѡше* Бр, *грмљѡше* Па, *грмљѡу* Бра — *желйјѡк* ГД, *желйјѡсѡше* Ли, *желѡше* Со, *желѡсмо* Ли, *желѡу* Бу — *жйвйјѡсмо* Год, *жйвљѡк* У, *жйвљѡу* Кру — *леййјѡше* Брч, *лећѡк* Ду, *лећѡсмо* В — *седйјѡше* Тр, *седйѡу* Ма, *сећѡк* Год, *сећѡсмо* Па, *сећѡсѡше* То — *шреййјѡше* Со, *шрейћѡк* Крњ, *шрейћѡше* Ду — *шрубйјѡк* Бу, *шрубљѡше* Др, *шрубљѡу* Со — *врйшййјѡше* Брч, *врйшййѡу* Се, *врйшћѡк* Ор, *врйшѡше* Бо, *врйшћѡше* Ор — *звѣчйјѡше* Др, *звѣчѡше* В, *звѣчѡу* Па.

б) Код глагола VII и VIII врсте јавља се испред наставка *ѡх* по правилу јотовани сугласник (исп. *жйвљѡсмо* Се, *шр-пљѡсѡше* Ко, *кйћѡу* Па, *лећѡх* Ли, *мўнѡше* ГД, *крићѡсмо* Брч, *вѡћѡше* Ор, *мйшљѡк* Бо, *мѡљѡсмо* Ду, *фѡљѡше-се* Крњ итд.). Код глагола са основом на *с*, *з* бележно сам међутим — под утицајем осталих облика — нејотоване сугласнике¹⁾:

вѡзѡше Кру, *вѡзѡсмо* Ма, *извѡзѡк* Брч — *долѡзѡсмо* Тр, *долѡзѡу* Се, *пѡрлѡзѡше* Бу, *улѡзѡсмо* Год, *улѡзѡсѡше* Ма —

¹⁾ Исп. Maretić, *Gramatika i stilistika*, II издање, 226.

кѡсак Се, кѡсаше Па, кѡсасмо Со, кѡсау Ор — нѡсак То, нѡсасмо Ли донѡсак В, донѡсаше Ду, донѡсасмо ГД, донѡсау Бра изнѡсак У, изнѡсаше В, изнѡсау ГД, ундсак Ов, ундсасмо Бо, ундсау Крњ, ѡренѡсаше Па, ѡренѡсасмо Ко, ѡренѡсау Брч — ѡрдсаше Брч, ѡрѡсау Ма — гѡзак Ли, гѡзасмо В, гѡзасше-ли? Год и сл.

Код неких се глагола поред наставка *ијах* јавља, иако ређе, и наставак *ах*, а само изузетно и *-јах*:

ѡдсѡјау краве В, Па, *ѡдсау* краве Со, Брч, *ѡдшак* ѡвце Се — *ѡрдсѡјаше* Бр, *ѡрдсѡјау* У, *ѡрдсак*, Ор, *ѡрдсаше* Крњ, *ѡрдсасмо* Се — *грѡзѡјасмо* У, *грѡзаше* В, *грѡзаш* Год (необично) — *мѡзѡјак* Ов, *мѡзаше* Бо, *мѡзасмо* Брч —

Ређе је *-ах* (поред обичног *-ијах*, *-јах*) у:

ѡлешѡјак Ко, *ѡлешѡјасмо* Год, *ѡлешасмо* Кру, *ѡлешаше* котѡр (необично) Ду — *скѡбѡјасмо* тра[в]у Бра. *скѡбљаше* кочанѡне (стабљике) о[д]-зѡља Год. Ја *скѡбак* блѡр То.

IV. *бодѡјасмо* Па, *бођаше* Бу — *грѡбѡјак* Бр, *грѡбљаше* В — *краѡјјау* Тр, *крађасмо* ГД — *кунѡјасмо-се* Ор, *куњаше-ме* Ли итд.

Глаголи на *-к*, *-г* имају испред наставка *ијах* по правилу *ц*, *з*, *с*, а испред *-ах* — *ч*, *ж*, *ш* (дакле, као и у књижевном језику): *вѡцѡјак* Ду, *вѡцѡјасмо* Со : *вѡчаше* Ов — *ѡецѡјак* Ор, *ѡецѡјасмо* Бр, *ѡецѡјау* Се : *ѡечаше* У, *ѡечасмо* Брч — *сѡецѡјаше* Па, *сѡецѡјау* Ли : *сѡчак* Ко, *сѡчаше* ГД — *ѡѡцѡјаше* Бу : *ѡечаше* Ма — *ѡѡцѡјаше-га* В, *ѡѡцѡјаше* Бра: *ѡѡчаше-га* Кру, *ѡѡчау-се* Бо — *врѡјак* Год: *врѡшау* Ду — *врѡјак* То: *врѡжак* Па — *сѡврѡзѡјак* Брч: *сѡврѡжасмо* Крњ; *мѡгак* Со, *мѡгаше* Бра, *мѡгасмо* Се, не-*мѡгау* Брч гласи само тако.

Поред облика на *-цијак* и *-чак*, *-зијак* и *-жак* чују се, у мањем обиму, и облици на *-чијак*, *-жијак* (ретко) односно *-цак*, *-зак* (чешће):

ѡечѡјак Др, *ѡечѡјаше* В, *сѡврѡжѡјаше* вљѡтар Па — *вѡцѡсмо* Па, *сѡецѡу* В, *врѡжак* Брч, *сѡврѡзак* Се.

О наставцима у 1 л. синг. и 3 л. плур. исп. тач. 85, односно 80.

264. И н ф и н и т и в.

Код глагола на *-ши* је обичнији облик без крајњег *-и*; код глагола на *-ћи* су облици са *-и* нешто чешћи:

ведриши Ов, *свѣиши* Тр, *погѣнуши* То, *дѣиши* Ма, *удѣиши* Крњ, *дестрегѣиши* Ду, *дрѣжѣиши* Бр, *коидѣиши* Бо, *куйиши* У, *покуйиши* ГД, *премѣчѣиши* (пребацивати) Год, *умиши* Кру, *умрѣгѣиши* Па, *зайишѣиши* Со, *поиши* Ли, *причѣиши* Се, *иришѣиши* (царати по пепелу да се диже прашина) Др, *радѣиши* Ор, *удѣриши* Бу, *научиши* Др, *чешѣиши* Ли — *казѣиши* Бра, *укоидѣиши* В, *окрѣнуши* Па, *носиши* Бу, *ишѣиши* Ор, *иши* Ко, *сломѣиши* Со, *одѣиши* Брч, *дочѣкѣиши* Се;

дѣи Год, *мѣи* Ма, *ићи* Крњ, *дѣи* Бо, *идѣи* Брч, ГД, *рѣи* Се — *наћи* В, *исидѣи* Ор, *рѣи* Бр, Ли.

Употреба дужих и краћих облика зависи, чини ми се, до извесне мере од положаја у реченици (такта), исп. Мѣранти *рѣи*: Пра[в]о-ти *рѣи* Па — Немѣ у-сунце *гледѣиши*: О-ли *гледѣ[о]* да-ми-наћѣиш *чешѣ[в]*у рабѣту Се (у изговору истога лица).

Напомена. О облику инфинитива у футуру исп. тач. 2856.

265. А о р и с т.

а) Као и у књижевном језику граде неки глаголи паралелне облике од презенатске основе са наставком *ок* и од инфинитивне основе са наставком *к*:

донѣсок Ов, *донѣсосмо* Ко, *донѣсоше* Ма : *дѣниѣк* У, *дѣниѣ* Брч, *дѣниѣшѣ* Се, *дѣниѣше* Кру — *иродѣдок* Тр, *ирдѣдаде* Бо, *иродѣдосмо* Ду, *иродѣдосѣ* Бра : *иродѣк* ГД, *ирѣда* Со, *иродѣсмо* Год, *иродѣше* В — *иознѣдок* Ли, *идѣзнаде* То, *иожнѣшѣ* Па, *иознѣше* Ор : *иознѣк* Бу, *идѣжна* Ко, *иознѣсмо* Бр, *иознѣше* Др — *сидѣдок* Бу, *сидѣде* Кру, *сидѣдосмо* Па, *сидѣдоше* У : *сидѣк* То, *сидѣ* Со, *сидѣсмо* Ор, *сидѣше* Бра — *усидѣдок* Ду, *усидѣде* В, *усидѣдосѣ* ГД, *усидѣдоше* Год : *усидѣк* Ма, *усидѣ* Бр, *усидѣсмо* Бо, *усидѣшѣ* Се.

Напомена. Интересантно је да не постоји *ријек* него само *рѣкок*, *рѣче* итд.

б) Према односу *иродѣдок* : *иродѣк* и сл. начињено је поред *наћѣк*, *дѣћѣк*, *идѣћѣк* и:

нак Ли, насмо Брч, насше-ли Тр, наше ГД — дѣк Бр, дѣсмо Бу, дѣсше Кру, дѣше В — ѡдк Ов, ѡдсмо Бу, ѡдсше У, ѡдше Ма.

Напомена. Од *рћ/и* имамо међутим само *ућдк, рће, ућдсмо* итд.

Ако се префикс завршава на консонант, не постоје краћи облици, имамо само: *изѡддк, обѡддк* и сл.; поред *ошѡдк* забележио сам и:

ѡддк В, То, ѡдѣ Бра, ѡддсмо Др, ѡддсше Ли, ѡддше Ма, ѡддк Па, ѡдѣ Со, ѡддсмо Ов, ѡддсше Год, ѡддше У — ѡддк Год, ѡддсмо В, ѡддсше Се.

в) У тач. 84 је поменуто да 1 л. синг. има најчешће наставак *к*, ређе *-х* и *-ѡ* (примере исп. тамо).

266. Парт. прет. II.

О облицима парт. на *-л* исп. тач. 56 (*-ѡо > -ѡ, -ѡо > -ѡ, -ѡо > -ѡо, -ѡо > -ѡ/ѡо*). У тач. 131 б је истакнуто да су доста честа образовања као *ѡѡгѡнуѡ, забѡѡ, чѡѡ, доѡѡ* итд.¹⁾

267. Партицип пасивни.

Паралелна образовања на *-н* и *-ѡ* забележио сам у већем броју случајева код глагола на *-ѡи* : *-ѡѡ²⁾*:

Бљѡше онѡ гуре (прасе) *ѡривѡѡѡ* при-онѡј стрѡги Се. *Свѡѡѡ-су-и* замѡли пу[д]-Бѡра Ов : Чун-ми-[ѡ] *ѡривѡѡн* при-крају о-онѡј врби Бу. Ђѡ-[ѡ] је онѡ вѡ? Ђѡ-га *ѡривѡѡн* при-онѡј мурви Брч —

Зѡсто-[ѡ] је о[в]ѡ кѡст дѡбро *ѡгѡѡѡѡ* ГД : Шѡѡ-[ѡ] је онѡме магѡрцу ртенѡца *ѡгѡѡѡѡ*? Па —

Кѡѡѡ-му-[ѡ] је пѡ-сѡ[г] што-учѡнѡ В : [ѡ]ѡ-ли-ти *кѡѡѡ* да-не-се-дѡѡѡш! Бра —

Цѡѡ-му нѡз бљѡше *намѡѡѡ[ѡ]* црнѡ[м] мѡшћу Ор : Вѡс-ти-[ѡ] је капелѡн (шешир) *намѡѡѡн* о[т]-клѡка Бр —

Шѡѡ-[ѡ] је лѡѡпо о[в]ѡ крај *ѡзѡѡѡѡ* У : ѡстаде-ми онѡ рѡп од-онѡ вѡѡѡ долѡнѡ *несѡѡѡн* Кру —

¹⁾ Парт. прет. I је — као и у осталим зетским говорима — непознат.

²⁾ Дакле као код Вука, исп. Maretić, *Gramatika i stilistika* 234.

[J]ѣ-ли о[в]ѣ писмо одâмно *йѣсашо*? Со : Кѣ[д]-је тѣ *йѣсано*? Год —

Блѣк *йѣслѣш* о[т]-капетана Ду : О[в]ѣ-ти-[j]е јорган *йѣслан* о[т]-свѣкрвѣ Ли.

У свим је овим примерима -н и -ш скоро подједнако обично. Нешто ређе је -ш у примерима које ћу сад навести:

Неколка п[у]т-му-[j]е за-тѣ *йомѣнѣшо* Бо : Зѣлу[д]-му-[j]е *найѣшѣнѣно* за-тѣ и-јѣпѣ[т] нѣшта В —

Тѣ-[j]е жѣто *йродѣвано* В : [J]ѣ-ли *йродѣвѣшо* мно̀го рѣ-бѣ? В —

Кѣ[д]-је *куѣд[в]ѣн* тѣ јемѣш (= раоник)? Год : [J]ѣсу-ли да̀мно *куѣд[в]ѣши* тѣ прѣ[к]че[в]и? Се —

За остале случајеве исп.:

Та̀мо-су мно̀ги на̀ши *раѣнѣни* Бо : Ѣн-је *ранѣвѣш* по[т]-Скѣдар Брч —

Лиѣпо-ти-[j]е *сѣсѣд[в]ѣлен* тѣ буквѣр Со : [J]ѣ-ли да̀бро *сѣсѣд[в]ѣши* тѣ косѣр? (необично) Бр.

Напомена. *Дрѣвѣ[д]* ѣд Год (иначе *дрѣвѣн* чѣак Ор, *дрѣвѣна* жѣна Ли и сл.) осеѣа се као придев.

Иако су облици *куѣдѣш*, *йродѣвѣш* и сл. реѣи, ипак Решетар нема право кад тврди да су „јужнијим говорима апсолутно непознати“ (исп. *Der štok. Dialekt* 106).

У осталим случајевима познатим из наших дијалеката¹⁾ уопштен је наставак н:

Ѣклѣ-су *с[а]кѣйѣне* тѣ пљѣсме? ГД. Она-[j]е кѣна *срѣшена* Брч. Лиѣпо-ли-је о[в]ѣ зѣлѣз *загрѣен* Па. Онѣја пѣкрѣ-тѣ-му-[j]е *зѣлѣена* кѣна Ли. Ё[в]о двѣ године откѣ[д]-[j]е *ожѣнен* Др. Свѣ-јо-[j]е *сѣрѣмѣно* за-удѣбу Ду. Лиѣпо-[j]е *йрѣмѣн* В. Ко[ј]ѣ-[j]е годинѣ *рѣѣен* сѣ[н]-Мѣрка-Мѣтро[в]а? Па. Тѣ-му-[j]е *рѣѣенѣ* сѣн В. Тѣ-[j]е, мѣ[ј]а, *вѣѣенѣ* чѣак Ли итд.

Насупрот томе поред *о[ш]кѣнѣш* Со, *йрѣкѣнѣш* Ко и сл. чује се и:

о[ш]кѣден грѣзд В, Па, *о[ш]кѣден* брѣдун (листар од лозе) Год, Ли, Се, *йрѣкѣден* јѣсѣн Бр, *йрѣкѣден*-је од-рабѣтѣ Се.

Остале облике прегледаѣемо по врстама :

¹⁾ Исп. Решетар, *Der štok. Dialekt* I. c.

268. I в рста :

а) Код глагола са основом на *с, з* — код једних ређе, код других чешће — чује се у парт. прет. пас. јотован сугласник (несумњиво према парт. пас. паралелних глагола VII врсте: изнесѣн : изношен > *изнешѣн*):

донешѣно Ду, *изнешѣн* Со, *нанешѣне* Брч, *ѡнешѣни* Крњ, *ѡренешѣнога* Бр, *ѡренешѣну* Ор, *унешѣна* У, *унешѣни* Год, *унешѣнија* Бра — *исѡрѣшѣна* Па, *ѡѡрѣшѣн* Др, *ѡрѣшѣшѣноу* Бу, *ѡрѣшѣшѣне* Ма, *расѡрѣшѣн* ГД — *извѣжѣно* В, *извѣжѣну* Се — *извѣжѣниема* Тр, *навѣжѣна* То, *ѡрѣвѣжѣниема* Крњ, *увѣжѣно* Ду, *увѣжѣнога* Ко, *увѣжѣну* Ли, *увѣжѣни* Брч — *угрижѣн* Се, *загрижѣни* В — *ѡмѡжѣна* Со, *ѡмѡжѣне* Ли, *нейѡмѡжѣну* Па.

Напомена. Прелазом у VII врсту треба тумачити *сѡдшен* које тако редовно гласи (исп. *сѡдсѡйѡш* Па, Се) и *и[с]ѡѡѡѡ ѡљен* Бр (исп. *исѡѡѡѡш* Год) — иначе редак глагол.

б) У *гри[с]ѡ[и]* јавља се овакав јотовани сугласник и у презенту :

грижѣм Со, *грижѣ* Ду, *грижѡ* Ли да-загрижѣм Ма и сл. (поред *гризѣм* Ду, *гризѣш* В и сл.).

Од *мѡсѡ[и]* забележио сам међутим само *мѡзѣм* В, да-*ѡмѡзѣм* Се итд.

в) Поред обичног облика *снѡѣш* забележио сам у Па (у осталим га селима нисам чуо) и *шнѡѣсѡ*:

О-ли-ми *шнѡѣсѡ* о[в]ѡ брѣме слѡмѣ?

г) Глагол *јѣсѡ[и]* сачувао је у презенту искључиво првобитне облике: *ѡ[ј]ѣм*, *изѡ[ј]ѣм*, *наѡ[ј]ѣм* и сл., исп. тач. 25 (*једем* не постоји).

Од *мѣсѡ* (иначе редак глагол) забележио сам у Бу и Се парт. през. *мѣшѡѡѡу* кѡѡу (иначе само: *мѣшѡѡу* В, *ѡлѣшѡѡу* Ду, *јѣдуѡу* Ли и сл.).¹⁾

д) Код глагола са основом на *к* и *г* продире *ч* и *ж* из осталих облика и у 3 л. множ.:

¹⁾ О облицима *ѡлѣшѡѡу*, *ѡѡсѡѡу* и сл. исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 198.

вучу Ма, *извучу* Ко, *повучу* В, *печу* Бра, *исвечу* Бо, *рѣчу* Ду, *сечу* Па, *посѣчу* Со, *расѣчу* Ор, *шучу* Ли, *исшучу* Се, *пошучу* В, *сшрѣжу* Бр, *посшрѣжу* Брч и сл.

(Поред ових чују се и облици са *к* и *г*, али ређе).

ђ) Вероватно под утицајем презентатских облика јавља се *ч*, *ж* и *у* императиву испред наставка *и*, *имо*, *ише*:

вучи У, *извучише* Год, *пов[в]учи* Кру, *обучи* ГД, *обучише* Ор — *пѣчи*-се Бр, *исвѣчи* То, *оивѣчише* Бу — *рѣчише* Брч — *осѣчи* Ли, *осѣчише* Др, *посѣчи* Тр, *расѣчише* Со — *шучи*-га Па, *исшучише*-и Год — *ушѣчи* То;

поблѣжи В, *поблѣжише* Бра — *лѣжи* Ов, *лѣжише* У — *ожѣжи* Тр, *ужѣжи* Брч, *ужѣжише* Ма — *осшрѣжи* Год, *осшрѣжише* Кру, *посшрѣжи* Бу — *помджише* У — *уљѣжише* Ов.

Старији облици на *ц* и *з* чују се такође, али су код глагола на *-г* ређи. (Од *рѣћи* бележио сам међутим по правилу *рѣци* Па, *рѣцише* Крњ и сл.)¹⁾

Напомена. *врћ*, *дврћ* мења се као у књижевном језику: *вршѣм* Бу, *оврси* тѣ жйго В, *врсијасмо* Па, *вршик* Со, *оврѣсмо* Др, *овро* Ли, *врѣ* (*вршѣ*) Год.

е) Поред *уљѣћ* (< вљ-лѣг-ти) употребљава се у истом значењу и *уљѣсти* (< вљ-лѣз-ти); остали облици граде се искључиво од корена *лѣг-*:

уљѣћ В, Брч, Крњ — *уљѣсти* Па, Год, *уљѣжѣм* Бр, *уљѣгнѣмо* Ор, *уљѣжок* Ли, *уљѣгѣ* Ко и сл.

Према односу *уљѣћ* (*уљѣгнуш*): *уљѣсти* начињено је поред *ддсѣћ* (*досѣгнуш*) и:

ддсѣсти В, Па, Се.

ж) *жњѣти* има у през. обично наставак *ем* (*жњѣм*, по првој врсти), али се чује и:

жњѣ[ј]ѣм Ли, *жњѣ[ј]ѣм* Се, *жњѣ[ј]ѣ* Ду, *жњѣ[ј]ѣмо* Па, *пожњѣ[ј]ѣм* Ор, *пожњѣ[ј]ѣше* Бр — по IV врсти.

Поред обичног *клѣти* забележио сам спорадично и инфинитив од презентатске основе:

куњѣти Бу.

¹⁾ Исп. сличну констатацију код Решетара (о. с. 204).

з) Од *сѣшрѣиш*, *сѣшрѣм* гласи парт. пас. обично *сѣшрш*, али се чује и *сѣшрѣиш*:

Цѣјо-сам *сѣшрѣиш* о[д]-грозницѣ Се. О[в]ѣ чѣак-је *сѣшрѣиш* о[д]-рабѣтѣ Па.

Импф. гласи искључиво *сѣшрѣк*-се Бу, *сѣшрѣсмо*-се Ов и сл.

Као *ѣрѣсшрѣиш* : *ѣрѣсшрѣм* мења се и:

ѣрѣждрѣиш Па : *ѣрѣждрѣм* Ли, *ѣрѣждрѣ* Ор, *ѣрѣждрѣмо* Год — *ѣрѣдрѣиш* Со : *ѣрѣдрѣм* Бр, *ѣрѣдрѣш* В, *ѣрѣдру* Брч (*ѣрождѣрѣм* и *ѣродѣрѣм* је много ређе).

и) Код глагола са основом на лабијал уопштен је у инфинитиву наставак *сиш*, испред којег се лабијал редовно губи (исп. *грѣсиш*, *зѣсиш* и сл. у тач. 186а). Исто тако имамо и:

ѣлѣсиш В, Па, Ли, Се (презент гласи *ѣлѣвѣѣм* или, ређе, *ѣлѣвѣѣм*, дакле, по V врсти).¹⁾

ј) Глагол *ѣдем*, сложен са префиксом на консонант, има у презенту, аористу и императиву два облика: са -д- које је добивено фонетским путем и са -ђ- које је продрло из облика са префиксом на вокал (исп. ниже); облици са -д- су у свим случајевима много обичнији:

ѣзидѣм Ов, *ѣзидѣш* Бра, *ѣзидѣ* В, Брч, *ѣзидѣише* Бу, *ѣзидѣу* Кру; *ѣбидѣм* Ду, *ѣбидѣш* Ко, *ѣбидѣ* Со, *ѣбидѣмо* Ор, *ѣбидѣише* Бр, *ѣбидѣу* Па; *ѣсидѣм* Др, *ѣсидѣш* Крњ, *ѣсидѣ* В, *ѣсидѣмо* Ор, *ѣсидѣише* Год, *ѣсидѣу* Ли — *ѣзидѣѣк* Бра, *ѣзидѣѣ* Ма, *ѣзидѣѣсмо* Бр, *ѣзидѣѣше* В; *ѣбидѣѣ* Ду, *ѣбидѣѣсмо* ГД, *ѣбидѣѣише* Ли; *ѣсидѣѣк* Брч, *ѣсидѣѣ* Се, *ѣсидѣѣсмо* Год — *ѣзидѣѣ* Ду, Бр, Год, *ѣзидѣѣмо* ГД, *ѣзидѣѣише* В, Со; *ѣбидѣѣише* Брч; *ѣсидѣѣ* Па, Ма, Се, *ѣсидѣѣише* Бра, Ли —

ѣзѣѣѣ ГД, *ѣзѣѣѣмо* Тр, *ѣбѣѣѣм* У, *ѣбѣѣѣу* То, *ѣсѣѣѣш* Бр, *ѣсѣѣѣ* В, *ѣсѣѣѣише* Се — *ѣзѣѣѣше* Ор, *ѣбѣѣѣѣсмо* Со, *ѣсѣѣѣ* Па — *ѣзѣѣѣѣ* Брч, Па, *ѣсѣѣѣише* Ов.

Исти глаголи имају и у инфинитиву два облика; на *ѣ* и на *сиш*:

ѣиѣ Бра, Со, *ѣзѣиѣ* Ов, Ли, *ѣбѣиѣ* У, Брч — *ѣсиш* Ор, ГД, Др, *ѣзѣсиш* В, Па, Год, Се, *ѣбѣсиш* Ов, Ду, Бр, Ма.

¹⁾ Облик са сачуваним лабијалом (*pljžvst*), који наводи Решетар из Црмнице (*Der štok Dial.* 203), нисам забележио.

Облици на *ћ* саграђени су према глаголима са префиксом на вокал (*наћ*, *ѡрдћ* и сл.), у којима је *-ћ-* постало фонетским путем, а облици на *сић*, који преовлађују, саграђени су аналогично према односу *бодѣм* : *бдсић*, *крѡдѣм* : *крдсић* и сл.

Напомена 1. Прост глагол има само *-д-*: *ѡдѣм* Ли, *идѣм* Се, *ѡдѣш* Па, *ѡдѣ* Бо, *нѣцѡдѣм* Брч итд. (*ѡћѣм*, *нѣцћѣм* и сл. нисам забележио).

Напомена 2. Глаголи са префиксом на вокал имају у свим облицима искључиво јотоване сугласнике:

дѡдћѣ Ор, *зѡдћѣм* Па, *нѡдћѣше* Со, *ѡрдћѣмо* Бра — *дѡдћѡмо* Ду, *нѡдћѡше* В, *ѡдћѡк* Се, *ѡрѡдћѣ* Брч — *дѡдћи* ГД, *ѡдћише* Бр итд.

дѡћ Ма, Брч, Бу, *зѡћ* Ду, Се, *нѡћ* В, Бр, ГД, *ѡрѡдћ* В, Со, *ѡрдћ* Ор, Па, Бо.

269. II в р с т а.

Глагол *-гндѡ* гради инфинитив, презент и императив од две основе; с једне се стране јављају у инфинитиву и облици саграђени од презенатске основе, док су на другој страни у презенту и императиву познати и облици од инфинитивне основе. Ипак су старији облици у свим случајевима и данас најобичнији (сразмерно најчешћа су нова образовања у императиву док су у инфинитиву врло ретка):

дождѡнѡуѡ Ор, *изѡждѡнѡуѡ* В, *сѡждѡнѡуѡ* Се — *догндѡ* Ов, ГД, Ма, Бо, *изѡгндѡ* Бра, Ко, Ли, *ѡогндѡ* Ду, Со, *ѡрегндѡ* У, Брч, Др, *сѡгндѡ* Па, Бу, Се

догндѡм Ду, *изѡгндѡше* Па, *сѡгндѡмо* Бр — *дождѡнѡ* Брч, *дожд[ѡ]нѡмо* У, *зѡждѡнѡш* ГД, *изѡждѡнѡше* Се, *да-преждѡнѡм* сјѣно Кру, *да-не-преждѡнѡ* волѡ[в]е Бра, *ѡрежд[ѡ]нѡ* В, *сѡждѡнѡ* Бра, Крњ, *сѡждѡнѡше* Тр итд.

догндѡ Др, *изѡгндѡ* ГД, *изѡгндѡше* Ли, *ѡогндѡ* Се, *ѡрегндѡше* Па, *сѡгндѡ* То, *угндѡше* Бр — *дождѡни* Ду, Се, *дожд[ѡ]нѡше* В, *изѡждѡни* Ма, Год, *изждѡни* Па, *изѡждѡнѡше* Ду, *ѡождѡни* В, *ѡождѡнѡше* Бу, *ѡреждѡни* Ко, Бр, *ѡреждѡнѡмо* У, *ѡрежд[ѡ]нѡше* Бра, *сѡжд[ѡ]нѡ* Бо, *сѡжд[ѡ]нѡмо* Ов, *сѡждѡнѡше* Брч, *уждѡни* В.

У осталим временима нисам забележио такво колебање; имамо само *догнѣк, ѓрегнѣсмо, угнѣше* — *дѣгнѣли, изѣгнѣла, ѓрегнѣли, сѣгнѣ* и сл.

Од *брѣш, клѣш* забележио сам поред *брѣше* ГД, *брѣсмо* В, *клѣше* Ли и сл., и имперфекат од презенатске основе: *берѣјак Ор, берѣјаше Ма, берѣјасмо* Брч — *кѣљаше* Па, *кѣљасмо* Се, *кѣљау* ГД.¹⁾

Од *звѣш* чуо сам међутим само *звѣк* Ду, *звѣше* Ко, *звѣсмо* У и сл.

Напомена. Од *ѓригрѣ[ј]ѣш* (исп. тач. 31) гласи императив обично *ѓригрѣ[ј], ѓригрѣ[ј]мо, ѓригрѣ[ј]ше*, али се често чује и:

ѓригрѣ Па, Брч, Со, Бо, *ѓригрѣше* Ду, Ли, Год.

270. III в р с т а.

Приличан број глагола I врсте има паралелне облике по трећој врсти без разлике у значењу.²⁾ Већ према томе да ли се облици са *ну/не* јављају у свим временима или се ограничавају на нека времена, они се могу поделити на неколико подгрупа:

а) Облици са *ну/не* се јављају у обе основе, инфинитивној и презенатској, али су у обема ређи:

загрѣ[ѓ]сѣ Па, *огрѣ[ѓ]шѣше* Кру : *огрѣбнуѣ-те* У — *изгрѣбок-се* Ду, *огрѣбоше-ме* Бра : *огрѣбнук* Тр — *загрѣбѣ* ГД, *огрѣбла* Со, *огрѣбле* То : *огрѣбнѣла* Ов — *загрѣбѣм* Ду, *огрѣбе* Бр, *изгрѣбу* Ор : *загрѣбнѣмо* Ко — *загрѣби* В, *огрѣбише* Бу : *изгрѣбни* Брч —

зађѣсѣ Се, *камођѣ[с]ѣ* Год, Др, *уђѣше* Бра : *зађѣ[д]нѣш* Ко, *уђѣ[д]нѣш* Бо — *зађѣдок* То, *уђѣк* Год, *уђѣдосѣ* Др : *уђѣ[д]-*

¹⁾ Исп. *кѣљаше* код Решетара, о. с. 196.

²⁾ Стевановић (*Источноцрн. дијал.* 87) истиче разлику у значењу између презенатских облика без *не*, који значе просто „извршен момент глаголске радње“, и облика са *не* који поред тога значе „радњу коју ваља врло кратко време вршити“ (тако на пр. *седнем* значи „седим сасвим мало“, *рекнем-му* „у моменту му изговорим“ и сл.).

У црмничком говору не постоји слична разлика: за језичко осећање Црмничана овакви облици претстављају просте дублете (исп. на пр. *Ќ-ли-ме пѣштѣт да-рѣкнѣм* || *да-рѣѣм*, чије је значење потпуно исто).

нүсмо Ма, *заһѣ[д]нуше* Кру — *задѹјо* Се, *камодѹјо* Ли, *уһѣјо* Брч, *уһѣле* ГД, *камоһѣли* Ор : *заһѣ[д]нујо* В, *вһѣ[д]нули* Па, *камоһѣ[д]нули* Тр — *задѹјемо* Ко, *удѹјем* Крњ, *удѹјемо* Ов, *заһѣде* Бр, *уһѣдеш* У : *заһѣ[д]нѣмо* Со, *уһѣ[д]нѣше* Бу — *задѹ* Бу, *удѹ* Ма, *уһѣди* Ли, *уһѣдише* Бо : *уһѣ[д]нише* Год —

ѹосѣћ То, *ѹресѣћу-га* Бра, *ѹосѣћеш-се* Ко : *ѹресѣкнѹш* Па — *ѹосѣкок* Брч, *ѹресѣкосмо* Бр, *ѹосѣкоше* Ли : *ѹосѣкнѹше* ГД — *ѹосѣкѹ* Ду, *ѹресѣкли* Тр, *ѹресѣкле* Бу : *ѹресѣкнѹли* Ко — *ѹресѣчѣм* Се, *ѹресѣчѣ* У, *ѹосѣчѣмо* Со : *ѹосѣкнѣше* Брч — *ѹресѣци* Бо, *ѹресѣцише* Год, *ѹресѣчи* Крњ : *ѹресѣкнише* Ма —

изѣсѹ Ор, *изѣшће-га* Др : *изѣ[д]нѹш* Тр — *изѹјем* У, *изѹјше* То, *изѣдеш* Ко : *изѣднѣ* У — *изѹ* Па, *изѣди* Крњ : *изѣднише* В (али само: *изѣдок* Ов, *изѣдосмо* Бр, *изѣдоше* Брч — *изѹјо* ГД, *изѣли* Бра, *изѣле* Ду и сл.) —

исѣћ Бу : *исѣкнѹш* Крњ — *исѣкок* Год, *исѣкосмо* Др, *исѣкосше* Ма : *исѣкнѹсмо* В — *исѣчѣм* Ли, *исѣчѣ* Ор, *исѣчѣше* Бр : *исѣкнѣм* У — *исѣци* Се, *исѣцише* Со : *исѣкни* Бо (али само: *исѣкѹ* Крњ, *исѣкла* Кру, *исѣкле* Ов и сл.).

б) *-не-* је ограничено на времена која се граде од презентатске основе (презент и императив), док је *-ну-* у временима од инфинитивне основе (инфинитиву, аористу, парт. на *-л*) непознато :

имѹ[д]нѣ То, *имѹ[д]нѣмо* Со, *имѹ[д]ну* Бо : *имѹдѣм* Ма — *имѹ[д]ни* Бу, *имѹ[д]нише* Крњ : *имѹди* Па (али само: *имѹш* Ко, *имѹћемо* Ли, *имѹдок* Бр, *имѹдосмо* ГД, *имѹдоше* Ли, *имѹ* Год, *имѹли* Се, *имѹле* Др и сл.) —

знѹ[д]нѣм Ор, *знѹ[д]нѣ* ГД, *дознѹднѹ* Ду : *дознѹдѣмо* Тр, *знѹдѣше* Бу — *дознѹдни* Со, *уѹознѹднише* У : *знѹди* То, *познѹди* Ко, *дознѹдише* Па, *уѹознѹдише* В (али само: *знѹш* Бр, *дознѹће-се* Кру, *дознѹдок* У, *уѹознѹдосмо* Брч, *дознѹдоше* ГД, *дѹзна* Бра, *дѹзнали* Бр, *уѹознале* Ов и сл.).

в) У највећем броју примера је *-ну-* у облицима саграђеним од инфинитивне основе ређе, док је *-не-* у облицима од презентатске основе обичније, али се чују и облици без *не-*:

ѹобљѣћ Се, *ѹобљѣће-ти* Ма : *ѹобљѣгнѹш* Др ; *ѹобљѣгкок* Ор, *ѹобљѣгосмо* В : *ѹобљѣгкок* Бра ; *ѹобљѣгѹ* Крњ, *ѹобљѣгли* Ли : *ѹобљѣгнѹла* Ов — *ѹобљѣгнѣм* Бо, *ѹобљѣгнѣмо* Кру : *ѹо-*

бљѣжѣ Ду ; *побљѣгни* Со, *побљѣгнише* У : *побљѣзи* Тр, *побљѣжише* Год —

ваљѣш Па, *ваљѣће-ти* То : *ваљѣднѣ* Ли ; *ваљѣсше* Бр, *ваљѣдок* Бу, *ваљѣдосмо* Ма ; *ваљѣ* Ко, *ваљѣли* Брч (исп. необично *ваљѣднујо-ми-[ј]*е дѣбро Ли) — *ваљѣ[д]нѣм* ГД, *ваљѣ[д]ну* Год : *ваљѣдѣш* Бо ; *ваљѣдни* Со, *ваљѣднише* му Крњ : *ваљѣди-јо[ј]* Ма —

дѣш Се, *дѣће-ти* В, *дѣ[д]нѣ*ни Се ; *дѣдок* Ко, *дѣдосмо* Ов, *дѣдоше* Бр, *продѣдок* У, *продѣдосше* Тр : *дѣ[д]-нѣсше* Ду ; *дѣ* Бр, *продѣ* Др, *дѣли* Ор, *продѣле* Кру — *дѣ[д]нѣм* Бра, *дѣ[д]нѣше* Брч : *дѣде* Бу ; *дѣ[д]ни* То, *дѣ[д]нише* ГД : *дѣдише* Со —

ожѣш У, *ожѣће-се* Со : *ожѣгнѣ*те Год ; *ужѣгок* Ли, *ожѣгоше* В : *ужѣгнѣсмо* Со ; *ужѣгѣ* Бо, *ожѣгле* Др : *ожѣгнѣли* В — *ожѣгнѣм* Се, *ожѣгнѣше* Ма : *ожѣжѣ* Крњ; *ожѣгни* Ов, *ожѣгнише* Ду : *ужѣзи* Кру, *ожѣжи* Тр —

лѣш Со, *лѣнемо* Па : *лѣгнуш* То ; *лѣгок* Ор, *лѣгосше-ли?* Бу : *лѣгнѣсмо* Бра ; *лѣгѣ* У, *лѣгла* Брч, *лѣгли* Ко : *лѣгнули* Бр — *лѣгнѣ* Бо, *лѣгнѣмо* ГД : *лѣжѣмо* Ма ; *лѣгни* Се, *лѣгнише* Др : *лѣжи* Год, *лѣзише* Ли —

помѣш Бра, *помѣће-му* У : *помѣгнуш* Крњ ; *помѣгок* Ор, *помѣгосше* Ов : *помѣгнѣсмо* Ко ; *помѣгѣ* ГД, *помѣгло* Ду, *помѣгли* В : *помѣгнуле* Кру — *помѣгнѣмо* Ко, *помѣгну* Брч : *помѣжѣш* То ; *помѣгни* Па, *помѣгнимо* Бр, *помѣгнише* Тр : *помѣзи-Бѣже!* В, Па, Брч, Се, *помѣжише* У —

пѣсш Со, *пѣшћу* Се : *пѣ[д]нѣ* Др, *дойпѣ[д]нѣ-га* Год ; *пѣдок* Ли, *пройпѣдосмо* У, *пройпѣдоше* Ду : *пройпѣ[д]нѣк* Бу, *пройпѣ[д]нѣше* Крњ ; *пѣ* Ма, *пѣла* Бо, *пройпѣли* Ко : *пѣнујо* Кру, *пройпѣнѣли* Па — *пѣ[д]нѣм* В, *пѣ[д]нѣше* Бра ; *пройпѣ[д]-нѣмо* Ор : *пройпѣдѣм* Ли ; *пѣ[д]ни* Др, *пройпѣ[д]нимо* Ов, *пройпѣ[д]нише* Тр —

рѣш ГД, *изрѣш* Брч : *рѣкнѣш* Ли ; *рѣкок* То, *рѣкосмо* Со, *рѣкосше* Бр, *изрѣкоше* В : *рѣкнѣк* Се, *рѣкнѣсмо* Бу ; *рѣкѣ* Ов, *рѣкла* Ма, *рѣкли* Год, *рѣкле* Бо : *рѣкнѣујо* Др, *рѣкнѣле* У — *рѣкнѣм* Кру, *рѣкнѣше* Ду : *рѣчѣш* Тр ; *рѣкни* Крњ, *рѣкнише* Бра : *рѣци* Па, *рѣчише* Брч —

сѣсш Брч, *сѣшћу* Бу, *пресѣсш* Бр, *пресѣшше* Крњ : *сѣ[д]-нѣш* То, *пресѣ[д]нѣ-му* ГД ; *сѣдок* Бо, *сѣдосше* Со, *засѣ-*

досмо В, засѣдоше Ма : сѣднук Др, засѣ[д]нусмо Ли ; сѣјо засѣјо Год, сѣли Ко, да-бѣг-дѣ-му засѣло Се : сѣ[д]нѹла У, засѣ[д]нѹли Бра — сѣ[д]нѣм ГД, сѣ[д]нѣ Па, засѣ[д]нѣмо Ов, сѣ[д]нѣше Брч : сѣдѣ Ко, сѣдемо Ов ; сѣ[д]ни То, сѣ[д]нимо Ма, сѣ[д]нише Ду : сѣди Кру, сѣдише Тр (све у значењу setze dich!) —

срѣстѣ Со, срѣшѣмо-га Бр : срѣшнѹш Ли ; срѣшок Год, срѣшоше В : срѣшнѹсмо Крњ ; срѣјо В, срѣли Бу, срѣле Ор : срѣшнѹла ГД — срѣшнѣм Бо, срѣшнѣ Се, срѣшнѣмо Др : срѣшѹ Ов; срѣшни-га У, срѣшнише Кру : срѣши-га Бра —

уљѣх Со, уљѣнемо-га Тр : уљѣгнѹш Ма; уљѣгосмо Па, уљѣгоше Бо : уљѣгнѹсмо То; уљѣгѣ ГД, уљѣгли Бр : уљѣгнѹла Год — уљѣгнѣм Ду, уљѣгнѣше Брч : уљѣжѣмо Ко ; уљѣгни Ли, уљѣгнише Се : уљѣзи Бу, уљѣжише Ов —

ушѣх Др, ушѣне-ти Бра : ушѣкнѹше У ; ушѣкосмо Кру, ушѣкоше Па : ушѣкнѹк Тр ; ушѣкѣ Бр, ушѣкле Крњ : ушѣкнѹли В — ушѣкнѣм Ду, ушѣкнѣмо Ор : ушѣчѣ Ко ; ушѣкни Брч, ушѣкнише Се : ушѣцише Бу, ушѣчи То.

г) У облицима од инфинитивне основе је -ну- ређе, док се у презенатским чују искључиво облици са -не-:

навѣх Бра, одвѣх Ор : навѣкнѹше Ду ; навѣкок Бр, одвѣкосмо Па : навѣкнѹше Кру ; навѣкѣ Ко, одвѣкѣ Ли, навѣкли Бра : навѣкнѹјо В, одвѣкнѹле Со — навѣкнѣ Год, одвѣкнѣм То, одвѣкнѹ Ов ; одвѣкни Бу, навѣкнише Др —

ѣомѣх Крњ, ѣримѣх Па : измѣкнѹшемо-се ГД ; измѣкок В, ѣримѣкосмо Тр, ѣомѣкоше Бр : измѣкнѹсмо Ор, ѣомѣкнѹше У ; измѣкѣ Брч, ѣомѣкли У, ѣримѣкле Бра : мѣкнѹјо Со, ѣомѣкнѹли Ма — измѣкнѣм Ли, ѣомѣкнѣ Се, ѣримѣкнѣмо Бу ; ѣримѣкни тѣ Бо, измѣкнише-се Год —

нѣх Ма, изнѣх Бр : изнѣкнѹше-ти Ор ; нѣче Ду, изнѣкоше Ли : ѣзникну В ; нѣкло Брч : нѣкнѹло Бра — ижнѣкне Па, нѣкнѹ Со —

замрѣх ГД, омрѣнемо Крњ : замрѣкнѹш Бо ; замрѣкок Год, омрѣкоше Ма : замрѣкнѹсмо Бу ; омрѣкѣ Др, омрѣкле Се : замрѣкнѹјо Со — омрѣкнѣш Кру, омрѣкнѣмо Ли ; омрѣкни Бо, замрѣкнише Ов —

јѣрѣх В, јѣрѣне-га Тр : јѣрѣгнѹше Ор ; јѣрѣгѣк Брч, јѣрѣгѣше Кру : јѣрѣгнѹк То ; јѣрѣгѣ Ду, јѣрѣгли У : јѣрѣг-

нүјо Па — уйрэгнѣш Ко, уйрэгнѣмо Бра, уйрэгнү Бу ; уйрѣ-
гни ГД, уйрѣгнише Ор —

йүһ Бр, йүһе В : йүкнүһе Се ; йүкок Со, йүкоше Ов :
йүкнүсмо Др ; йүкә Со, йүкли То, йүкле У : йүкнүјо Ма —
йүкнѣм Крњ, йүкнѣ Год, йүкнѣше Бра, йүкнү Ли ; йүкни Бр,
йүкнише Бу —

дбсѣһ В, Со : досѣгнүш Ор ; досѣгдсмо Бо, досѣгдше
Крњ : досѣгнүк Ма ; досѣгә Се, дбсѣгла ГД : досѣгнүли Кру
— досѣгнѣм То, досѣгнѣ Крњ, досѣгнү Бра ; досѣгни Ли, до-
сѣгнише Год.

д) У облицима од инфинитивне основе је -ну- обично, а
у презенатским је искључиво :

вргнүш Ду, вргнүһе ГД : врһ Др ; вргну Тр, вргнусмо Ко:
вргоше Кру ; вргә Со, вргнули Ли : вргнујо Па — вргнѣ Год,
вргну Ма, довргнѣмо Брч ; вргни Ов, вргнише В —

расшѣгнүш Бра, сшѣгнүһе-га Бо, ушѣгнүш Па : сшѣһ У,
ушѣһ Се ; шѣгнүк Ко, сшѣгнүше То : расшѣгдсмо Бу, сшѣ-
гдше Ду ; ошгә В, ушѣгли Крњ, сшѣгле Тр : ошгнүјо У,
расшѣгнүли Брч — шѣгнѣм Ов, сшѣгну Бр, ушѣгнѣш Па
исшѣгни Кру, ушѣгнише Др.

Потпуно је прешло у ову врсту з[д]рѣнүш (сазрети):
здрѣнүш Ду, Год, здрѣнуше Па, здрѣнујо Ли, зрѣнүле Се
(придев гласи з[д]рѣјо, з[д]рѣла и сл.), здрѣну В.

ђ) Само спорадично забележио сам -ну- у :

убдднѣ Бр, Бу, убдднүла-га-[ј]е крѣва Ли (иначе увек:
убдст Ду, убддок Ко, убдла Бр, убдде Ор, убди и сл.) —
да-се-зайлѣшнѣ Ду, зайлѣшни му ндге Год, Се (иначе:
заплѣст Бра, заплѣток Тр, заплѣла Па, заплѣте То, заплѣти Брч).

е) Обрнуто, спорадичне облике без -ну/не- чуо сам у :
ѣко һѣде Ли, Се (иначе: һѣ[д]нѣм Ма, һѣднѣ В, һѣ[д]нѣте
Крњ, һѣдну У итд.) —

Свй-су изгйбли Год. Погйбә-[ј]е по[т]-Скѣдар В. Вели-
кога [в]ојника штѣ-[ј]е ту шогйбло Па (иначе изгйнули Бр, по-
гйнујо Ма и сл.).

уфә-је В, Ли, увә-је Бра, Год (поред: уфанүјо Кру, ува-
нүјо Ду, уфанүле Ма итд.) —

Напомена 1. У ретко чүни-ме дббро Ли, чүнише-ме,
људи Брч (иначе: чүт, чүјо, чүјѣм, чүј и сл.) и израснүјо Год

(иначе: изр̄ас̄ Па, нар̄ас̄ Ли, пор̄ас̄ В, *йор̄ас̄ийо* Па и сл.) уноси -ну/не- извесну еуфемистичку нијансу.

Напомена 2. О *о[ш]кйден* исп. тач. 267, а о *бу[д]нѣм*, *бүдѣм* (*бй[д]нѣм*, *бйдѣм*) тач. 276а.

271. IV врста.

а) Под утицајем односа -ујем : -ивай̄ (-авай̄), -овай̄ добио је приличан број глагола VI врсте у инфинитивној основи наставак -овай̄ односно, иза меких консонаната -евай̄. (Сви ови глаголи имају и паралелне облике на -ивай̄, а већина и на -авай̄):

зобрањд[в]ѣк Ко : *зобрање[в]ѣли* Кру, *зобрањѣвѣше* Ма, *зобрањева* Ов — *назра[в]лѣ[в]ѣше* Ли, *назра[в]лѣвѣш* Бра, *назра[в]лѣва* В — *заграњд[в]ѣсмо* Па, *заграњо[в]ѣли* Брч : *заграњѣвак* Со, *заграњева* Ор — *обја[в]лѣд[в]ѣсмо* ГД, *обја[в]лѣо[в]ѣли* Ду : *обја[в]лѣва* Ли, *обја[в]лѣвѣле* Тр — *искоришћд[в]ѣсѣ* В, *искоришћо[в]ѣ* Се : *искоришћѣ[в]ѣше* То, *искоришће[в]ѣли* В — *украшо[в]ѣк* В, *украшо[в]ѣле* Бу : *украшѣ[в]ѣше* Бра, *украше[в]ѣло* Бр — *йримамлѣд[в]ѣше* Ма : *йримамлѣвѣле* У — *йодмићо[в]ѣш* Год, *йодмићд[в]ѣ* В : *йодмићѣ[в]ѣше* Бо, *йодмиће[в]ѣли* Па — *замућд[в]ѣу* Брч, *замућо[в]ѣли* Год : *замуће[в]ѣш* Ли, *замућѣ[в]ѣше* Се — *зайажо[в]ѣли* Бра : *зайаже[в]ѣш* Ов, *ојаже[в]ѣк* То — *найлаћд[в]ѣсмо* Ма, *найлаћо[в]ѣ* Ко : *найлаће[в]ѣш* Крњ, *найлаће[в]ѣли* Ду — *сйомињд[в]ѣше* Со : *сйомиње[в]ѣш* Тр, *сйомиње[в]ѣк* Кру, *сйомиње[в]ѣсмо* Бр — *рање[в]ѣш* Ор, *рање[в]ѣсмо* Крњ, *рање[в]ѣли* В — *урећд[в]ѣк* Брч, *урећо[в]ѣле* Па : *урећѣвѣше* ГД, *урећева* Бо — *йослужо[в]ѣш* Се, *йослужо[в]ѣсмо* Бр : *йослужѣ[в]ѣше* Ду, *йослуже[в]ѣле* Год — *осућо[в]ѣш* Др : *осуће[в]ѣк* ГД, *осућева* В — *надмудро[в]ѣш* Др, *надмудрд[в]ѣсмо* Бу, *надмудро[в]ѣли* У —

вежо[в]ѣш Ли¹⁾, *одвежд[в]ѣсѣ* Кру : *вежевѣсмо* У, *вежевѣли* Брч, *одвеже[в]ѣле* Бра — *облизо[в]ѣш* У, *облизд[в]ѣсмо* Бу, *оближо[в]ѣли* Ор : *оближе[в]ѣће-се* Ко — *замазд[в]ѣк* Бр, *замажо[в]ѣли* Ду : *замажѣ[в]ѣше* Ов, *замажева* Брч, *замаже[в]ѣле* То —

¹⁾ О јотованим сугласницима у *вежйѣш*, *оближйѣш* и сл. исп. тач. 273 б.

довико[в]ѡш Тр, дови́ко[в]ѡсмо Со, ѡви́ко[в]ѡли Бо — оѡла́ко[в]ѡсмо Па —

ѡре́гледо[в]ѡше Ма, ѡре́гледо[в]ѡли В — на́миго[в]ѡли Др — оѡи́ѡ[в]ѡш Па — до́чеко[в]ѡли Ли —

зайи́шо[в]ѡше Год, уѡи́шо[в]ѡли У : ѡи́ше[в]ѡсте-л? Крњ, зайи́ше[в]ѡ ГД, зайи́со[в]ѡш Кру, зайи́сѡвѡу Па — ка́жо[в]ѡш Со, ка́жо[в]ѡсмо Ду : ка́же[в]ѡћу Па, ка́же[в]ѡк Бу, ка́жевѡ Ор —

избачо[в]ѡсмо Се, избачо[в]ѡли Бра : избаче[в]ѡш Ов, избаче[в]ѡ Тр — до́саћо[в]ѡсмо Ду : до́саће[в]ѡш Се, до́саће[в]ѡше Брч, до́саћева́ У — на́ручо[в]ѡсмо Бу : на́руче[в]ѡше В, на́руче[в]ѡли Бо, ѡру́чевѡ Ор — за́фаљо[в]ѡк Бр : за́фаље[в]ѡш ГД, за́фаље[в]ѡше Ма, за́фаљевѡле То — ми́њо[в]ѡш „оби́ћи“ (исп. минути) Ли, ми́њо[в]ѡше У : ми́њѡ[в]ѡсмо Се, ѡро́миње[в]ѡли Год.

уѡо[в]ѡро[в]ѡш В, уѡо[в]ѡро[в]ѡли Брч — зайи́ѡ[в]ѡк Бр, зайи́ѡ[в]ѡле Др.

Нарочито су обични глаголи на -оваѡ саграћени од -вуѡи:

до[в]ѡуко[в]ѡш Ко, до[в]ѡуко[в]ѡли Со, до[в]ѡукѡ[в]ѡш Год — за[в]ѡукѡ[в]ѡш Бр — изву́ко[в]ѡсмо ГД, изву́ко[в]ѡли Ли, на́вукуѡ[в]ѡш То — ѡо[в]ѡуко[в]ѡше Се, ѡо[в]ѡуко[в]ѡли Брч — ѡѡдо[в]ѡукѡ[в]ѡш Бо — обу́ко[в]ѡш-се Ма, обу́ко[в]ѡли Бу, обу́куѡ[в]ѡш Крњ, обу́куѡ[в]ѡш В — ѡреобу́ко[в]ѡли В, иреобу́куѡ[в]ѡш Со — с[в]ѡуко[в]ѡш Кру, с[в]ѡуко[в]ѡше Бр, с[в]ѡуко[в]ѡсмо Ли, сву́куѡ[в]ѡш Др, с[в]ѡукѡ[в]ѡш-се Па и сл.

Напомена. У два случаја забележио сам -е- иза тврдога сугласника :

да́ре[в]ѡ Па, да́ревѡли Год, на́дмудре[в]ѡли Па (иначе да́ро[в]ѡш, на́дмудро[в]ѡш).

б) У већем броју глагола чује се — под утицајем презентатског наставка ѡ[в]ѡш — и у инфинитивној основи ·у- (пored обичног ·о-):

болу[в]ѡк Тр — не-вљѡру[в]ѡсмо Ду — да́ру[в]ѡ Год, да́ру[в]ѡли Се — скѡ[в]ѡга-га-[ѡш] (обично скѡ[в]ѡ) Па, штѡ-[ѡш] ку[в]ѡ наћѡс (= ковао тј. кашљао) Бу — сѡ[в]ѡш (псовати) Бр, сѡ[в]ѡше То, сѡ[в]ѡсмо Ко, сѡ[в]ѡле Па — ра́злѡку[в]ѡш Ов

— шнѹ[в]ѡсмо Па, снѹ[в]ѡли Год — обиду[в]ѡш Се, обиду[в]ѡше Со, обиду[в]ѡ Брч, обиду[в]ѡли Ор. Исп. и више наведене глаголе: забрању[в]ѡк В — кажу[в]ѡше Со, кажу[в]ѡли Год — ѿодмићу[в]ѡли Па — зайажу[в]ѡш Брч — искоришћу[в]ѡсмо Брч — до[в]ѡку[в]ѡли Др, с[в]ѡку[в]ѡсѣ Бо —

в) У парт. пас. глагола *бѡш*, *ѡш*, *шѡш* обични су старији облици без *-и-*:

избљѣн То, *избљѣно* Па, *избљѣне* Кру, *ѡребљѣнѡга* Ов, *ѡребљѣнѣ* Ко, *ѡробљѣнѹ* Бу, *убљѣн* Бра, *убљѣно* У, *убљѣниема* Ма; *убјѣнѡ* Ор, *ѡребјѣнѣ* Брч, *убјѣнѡга* Бра, *убјѣнѡјѡ* Год — *ѡљдн* Ду, *ѡљднѡме* В, *ѡљднѡј* Тр, *ѡљднѡ* Крњ, *ѡљднѣ* Брч; *ѡјднѡме* Ду, *с-ѡјдниема* Бр (исп. и *ѡљднѡц* У, *ѡљднѡчѡну* ГД, *ѡљднѡш* Па, *ѡљднѡли* Др; *ѡјднѡјѡ* В) — *сѡшвѣн* Со, *сѡшвѣна* Ма, *сѡшвѣну* Се, *сѡшвѣне* Ли.

г) Аналогijом према *слѡмѡш* : *слѡмљѣн* саграђено је:

добљѣн Со, *добљѣна* В, *добљѣно* Год (< добывень), *сѡш[в]љѣно* Бу — иначе *добѡвѣн* Се, *добѡвѣн* Ли, *добѡвѣна* Па, *добѡвѣна* Бр, *сѡш[в]љѣна* Ма и сл.

Обрнуто, аналогijом *сѡвѡш* : *сѡвѡвѣн* начињено је ретко:

ѡкрѡвѣн сѡ-јоргѡном Бу, Се (иначе *ѡкрѡвѣн* Со, *ѡкрѡвѣни* Па и сл.).

д) По угледу на *ѡлыѡш* : *ѡлыѡшѡ* добили смо према *бриѡш* и:

брѡвѡш ГД, *брѡвѡ* Ду, *обрѡвѡше* Со, *обрѡвѡм* Год, *обрѡвѡ* Ли, *брѡвѡч* „берберин“ („човек који хоће мукте да се најѣде“) В, Па, Се.

272. V врста.

а) Код глагола са основом на *-ш*, *-д* преноси се јотовани сугласник из презента у инфинитив и од њега саграђене облике:

обрѡшѡ Па, *обрѡшѡ* ГД, *обрѡшѡли* Брч — *сѡрѡшѡш* Др, *ѡревѡшѡла* Кру, *сѡрѡшѡли* Год — *жѡвѡшѡш* Бр, *сѡжѡвѡшѡ* Бу — *крѡшѡш* Ор, *окрѡшѡле* Бра, *ѡкрѡшѡ* У, *скрѡшѡли* Ли — *долѡшѡшѡли* В, *ѡрѡлѡшѡле* Со — *мѡшѡш* Бо, *мѡшѡли-су* В, *домѡшѡле* Ко, *замѡшѡли* Бр — *скѡшѡ* Ма, *скѡшѡли* Крњ — *зѡѡрѡшѡш* Се —

шџ[ʃ]hāš Со, *шџ[ʃ]hāли* Ду — *дркhāš* Ов, *дркhāле* Тр — *дркhāш* То, *дркhā-[j]*е Ли — *гдђhāш* Крњ, *гдђhāли* Ма.

Поред ових чују се и облици са нејотованим сугласником, али, рекао бих, ређе — бар код већине глагола.

Од глагола са другим сугласником у основи забележио сам овакву аналогију само у:

рамhāш Па, *рāмhā* Год (обично *рāмhāш*).

Напомена. *лџhāш* В, *лџhā* Па, *лџhāше* Ли, *лџhāла* Бра, *лџhāvāш* Крњ (поред обичнијег *лџhāш* Ду, *лџhāше* Брч, *лџhā* Ор и сл.) и *кђhāш* Год, Се (иначе *кђhāш*) претстављају нова образовања према *лџж*, односно *кђhā*. У другим случајевима је овакав јотовани сугласник непознат (исп. на пр. *дђhāш* Бо, *мђhāш* Ор, *обавџhāш* То, *брђhāш* Ма, *џрмирђhāш* Бр, *миhāш* Со, *ниhāш* Се, *шиhāш* В, *скаhāш* Ду, *сђругђhāш* Брч, *јђ[x]hāш* Бу, *искhāш* Год, *зобhāш* Па и сл.)¹⁾

б) Познато је да у књижевном језику има неколико глагола који иду по V и VI врсти (*гђбљџм* : *гђбјам* и сл.). У црмничком их говору има нешто више (мање обични облици стављени су у заграду):

вјкāм Брч, *вјкāш* Тр, *вјкāмо* Ов, *вјка[j]у* Со; *вјка*-га Ли, *вјкаше*-и Кру : (*вјчē* Год, *вјчēше* Бр, *вјчū* У; *вјчи*-[j]е Па) — *рјкā* Бу, *рјкāше* Ор, *рјка[j]у* Бра : (*рјчē* Се, *рјчу* Бо) — *урлјкāм* Ко, *урлјкāмо* В, *урлјкāше* Ду : (*урлјчēш* Ма, *урлјчū* Крњ) — *лјџгāм* ГД, *лјџгā* Брч, *лјџгāше* Ма ; *џолјџгāше*-ту Ов : (*лјџжēше* Крњ) — *налјгāм* Бу, *џолјгāш* Па, *налјгāше* В, *џолјгāмо* Со ; *џолјгā* Кру : (*налјжџм* Бр, *џолјжџ* Брч, *налјжџ* Бо, *џолјжџи* То) — *џомјгāм* У, *џомјгāш* Ма, *џомјгāмо* Па, *џомјгау* В ; *џомјгā* Се, *џомјгāше* Ду : (*џомјжџм* Брч, *џомјжџ* Бра, *џомјжџу* ГД ; *џомјжџше* У и сл.) — *ркāш* Бр, *ркā* В, *ркау* Со ; *не-ркā* Ко (рчџем нисам забележио) — *џришџџм* Ли, *расџџџhāш* Ду, *ошџџā* Год, *зашџџēзаше* Тр, *расџџџау* Бр ; *џришџџā* Па, *сџџџhāше* Ко : (*џришџџē*

²⁾ В у ш о в и ћ е в а претпоставка да је *ж* у *лђжhāш* унесено из презенатске основе (исп. *Дијалекаш источне Херцеговине* 56) не чини ми се вероватна, јер је тај појав код глагола са основом на велар иначе непознат (исп. горе *скаhāш*, *сђругђhāш*, *јђ[x]hāш*).

жѣм Се, расшѣжѣ То, ошѣжѣше Ор, зашѣжѣше В) — *прѣшѣм* Др, *прѣ[ш]ѣна* ГД, *прѣшѣмо* То, *прѣ[ш]ѣнаше* Ов ; не-*прѣшѣна*-му Ду, *опрѣшѣм* Тр, *опрѣ[ш]ѣна[ј]у* Брч : (*прѣ[ш]ѣм* Кру, *прѣ[ш]ѣше* Со, *прѣ[ш]ѣу* У ; не-*опрѣ[ш]ѣна*-му Бра) — *склѣиш* Па, *склѣи* То, *склѣи*мо Ор, *склѣи[ј]у* Бу : (*склѣи*љем В, *склѣи*љѣше Бр) — *нашѣи*м Ко, *нашѣи[ј]у* Ли : (*нашѣи*љемо Ма) — *надѣи*м Др, *надѣи*м Ли, *надѣи*мау Па : (*надѣи*њѣш Ду, *надѣи*љѣше Год) —

јаучѣм Крњ, *јаучѣ* ГД, *јаучѣмо* Год, *јаучѣ* Бу : (*јаучѣм* Со, *јаучѣше* Др) — *мњаучѣ* Ор, *маучѣше* Бо, *мњаучѣ* Се, *мњаучѣ* В : (*маучѣ* Бра, не-*мњаучѣше* Па) — *бишѣм* Брч, *бишѣш* У, *бишѣ* Кру, *бишѣше* Тр, *бишѣу* Ов; *побѣи*шѣ-ме Ду : (*бискѣ* Бр, *бискѣ[ј]у* Ко ; *побискѣ*-ме Др) — *пѣи*љем В, *пѣи*љѣ Год, *пѣи*љѣ Па : (*пѣи*ш Ор, *пѣи*ше) — *окѣи*љѣ „презрети“ (специјално за сламу кад се пре времена суши) В, Па, Ма, Се: (*окѣи* Бр, Год) — *чѣи*љем Ли, *чѣи*љѣ Ор, *почѣи*љемо Ма, *почѣи*шѣ-ме У: (*чѣи*ш Со, *чѣи*ше Па, *почѣи*-га В).

Разуме се да слично колебање постоји и код свих глагола познатих из Вукова језика¹⁾:

*сѣи*м Бр, *сѣи*ш Ма, *расѣи* Бу, *расѣи*мо Ли, *сѣи*ше В, *сѣи[ј]у* Брч : (*сѣи*љем Тр, *сѣи*љемо Со, *расѣи*љѣ Бр) — *назѣи*м Ов, *дозѣи* Ор, *позѣи*м Па, *позѣи*ш У, *позѣи*мо Ко, *позѣи*ше Ма, *позѣи[ј]у* Бо : (*дозѣи*љем ГД, *позѣи*љѣш То, *позѣи*љѣше Кру, *изгѣи*љѣу Се) — *скѣи*м В, *скѣи*ш Бр, *скѣи*ш Ду, *скѣи*мо Год : (*скѣи*ше Бра, *скѣи*у Со)

*кѣи*љѣн-се Ли, *кѣи*љѣ-се Крњ, *кѣи*љѣмо-се Тр, *кѣи*љѣу-се Ов : (*кѣи*м-се Бр, *кѣи[ј]у-се* Па) — *дрѣи*мњѣм Др, *дрѣи*мљѣ У, *дрѣи*мњѣмо Ко, *дрѣи*мњѣу Кру : (*дрѣи*мѣм То, *дрѣи*мѣше Бу) — *узѣи*љѣм Бра, *узѣи*мљѣ В, *узѣи*мљѣше Ор, *узѣи*мљѣ Брч : (*узѣи*мѣм ГД, *узѣи*мѣ[ј]у Ко, *узѣи*мѣмо Ма) — *сѣи*ш Со, *сѣи*ш Ду : (*сѣи* У).

Диференцијацију у значењу имамо у :

*шѣи*м Ор, *шѣи*м Ма, *шѣи*мо В итд. : *шѣи*м „померам“ В, Па, *шѣи*мо Бр.

Код четири глагола чуо сам и компромисне облике (-ѣм са умекшаним претходним сугласником):

¹⁾ Исп. Margetić, *Gramatika i stilistika* 235.

скла̋й̋ла̋ш Ма, *скла̋й̋ла̋мо* В, *скла̋й̋ла̋[j]у* Ду — *на̋й̋ла̋ла* Со, *по̋й̋ла̋ла̋мо* лдзе Год — *че̋й̋ла̋* Ли, *по̋че̋й̋ла̋-ме* Се — *шт̋о-се* *ски̋һ̋а̋ш?* Па — *ше̋һ̋а̋м* „померам“ Год.

Према њима начињен је и инфинитив *ше̋һ̋а̋ш* Пр, *скла̋й̋ла̋ш* В, *наче̋й̋ла̋-га-[j]е* „згазио“ Па (поред *скла̋й̋ла̋ш* Др, *че̋й̋ла̋ш* Ли, *ше̋й̋ла̋ш* Крњ); исп. међутим само *ски̋й̋ла̋ш* Бр.

Од *зоб̋а̋ш* забележио сам само *зб̋ље̋м* Се, *зб̋ље̋* В, *по̋зб̋ље̋ше* Брч и сл. Ово *љ* преноси се затим у имперфекат који обично гласи:

зб̋ља̋ше Ко, Брч, *зб̋ља̋смо* ГД, *зб̋ља̋у* Па, Се (*зоб̋аше* В је ређе).

в) Неки глаголи (првенствено са *-ки̋-*, *-хи̋-* и *-й̋ш* у основи) имају у презенту обично наставак *-им*:

бқ̋к̋й̋мо-се В — *бре̋к̋й̋* Па — *дқ̋к̋й̋ш* Бр, *дқ̋к̋й̋* Ор, *дқ̋к̋й̋мо* Па — *др̋ш̋им* Бр, *др̋к̋й̋ш* Ду, *др̋к̋й̋* Ли, *др̋к̋й̋мо* Се, *др̋ш̋е* Др — *кли̋к̋й̋ш* Се, *кли̋к̋й̋* Бр, *кли̋к̋ш̋е* Бу — *си̋к̋й̋* Др, *си̋к̋ш̋е* Ли — *ша̋[й̋]ш̋им* ГД, *ша̋[й̋]ш̋и̋* В, *ша̋й̋ш̋и̋ше* Брч, *ша̋[й̋]ш̋е* Бра, *й̋ри̋ш̋[й̋]ш̋и-му* Ма — *й̋ре̋й̋ш̋и̋* Па, *й̋ре̋й̋ш̋и̋ш* Год, *й̋ре̋й̋ш̋е* Ли — *р̋чи̋ш* Па, *р̋чи̋* Со, *р̋че̋* Год.

По аналогiji *вид̋им* : *ви̋ђе̋ш̋* добивају затим у инфинитиву *-је-*:

ша̋й̋һ̋е̋ш̋ Се, *ша̋й̋һ̋ели* В — *й̋ре̋й̋һ̋е̋ш̋* Брч — *дқ̋к̋һ̋е̋ш̋* Па — *др̋к̋һ̋е̋ш̋* Бр, *др̋к̋һ̋ела* Ли — *кли̋к̋һ̋ели* Ду — *си̋к̋һ̋ела* Ли.

г) По угледу на *глед̋а̋ш̋* : *глед̋а̋[j]ӳћи* начињен је од *ви̋к̋а̋ш̋* и *ска̋ка̋ш̋* парт. през. *ви̋ка̋[j]ӳћи*, *ска̋ка̋[j]ӳћи* (поред обичнијег *ви̋чӳћи* Ду, Ли, *ска̋чӳћи* В, Ор):

Црче онд дјете *ви̋ка̋[j]ӳћи* Па. Сломйјо-[j]е нѳгу *ска̋ка̋[j]ӳћи* Год —

Али само: *сми̋јӳћи-се* Год, *й̋и̋шӳћи* Ду, *ле̋же̋ћи* Ли и сл.

д) Мања отступања:

а) Од *јд̋[х]а̋ш̋* : *јд̋ш̋ем* забележио сам у неким селима парт. през. (данас придев) *ја̋й̋ћи*:

ја̋й̋ћи кѳњ В, Па, Брч, *ја̋й̋һ̋е̋га* Ли (поред *ја̋д̋һ̋и̋* Бр, Год, Се).

б) Парт. пас. од *сѳм̋ѳе̋ш̋* (*сѳм̋ље̋ш̋*) : *сѳм̋ље̋м* гласи обично *сѳм̋н̋й̋в̋ен* Брч, Бу, Се, *сѳм̋н̋й̋в̋ен* Бра, Па, Год, али се чује и облик саграђен од инфинитивне основе:

сѳм̋љ̋ено В, Ду, Со, *сѳм̋љ̋ено* Ко, Ли, Бо.

273. VI врста.

а) Итеративни глаголи на *-аваш[и]* чувају делимично у презенту првобитни наставак *ајем*:

вечерâ[j]ѣ То, *вечерâ[j]ѣмо* Па — *вљенчâ[j]ѣш* Ор — *дозвољâ[j]ѣм* У, *извољâ[j]ѣ* Брч — *ѡрегледâ[j]ѣмо* Ко, *разгледâ[j]ѣмо* Брч — *раздвâ[j]ѣш* Ли — *задржâ[j]ѣмо* Со, *издржâ[j]ѣше* У — *на[д]зирâ[j]ѣш* Со, *на[д]зирâ[j]ѣше* У — *изигрâ[j]ѣм* В, *надигрâ[j]ѣмо* Па, *ѡоигрâ[j]ѣше* Бу — *закључâ[j]ѣмо* Ко — *закѡѡâ[j]ѣ* У, *ѡѡшкѡѡâ[j]ѣ* Ду — *кршћâ[j]ѣше* Брч — *искушâ[j]ѣш* Бра, *искушâ[j]ѣмо* Ма — *лггâ[j]ѣ* Год — *ли[ѡ]сâ[j]ѣм* Бо, *ли[ѡ]сâ[j]ѣ* Кру — *замошâ[j]ѣше* Ор — *обећâ[j]ѣш* Ов — *ѡѡѡâ[j]ѣм* Ко — *ѡѡравдâ[j]ѣше* Бр — *ѡѡрисшâ[j]ѣм* Ли, *ѡѡрисшâ[j]ѣше* В — *ѡѡрошћâ[j]ѣм* Ор, *ѡѡрошшâ[j]ѣмо* В — *ѡѡрскâ[j]ѣше* Се — *ѡѡружâ[j]ѣ* Па — *ѡѡушшâ[j]ѣш* Брч, *доѡушћâ[j]ѣше* Па, *сѡушшâ[j]ѣ* Год — *изравнâ[j]ѣше* ГД — *ракамâ[j]ѣ* Се, *ракамâ[j]ѣше* Тр — *ранâ[j]ѣмо* ГД — *израчунâ[j]ѣмо* Бра — *усшâ[j]ѣм* Ма, *усшâ[j]ѣше* Крњ, *усшâ[j]ѣ* Год — *осигурâ[j]ѣмо* В — *дошрчâ[j]ѣ* Бу — *ѡѡрочишâ[j]ѣм* Бр — *фирâ[j]ѣм* Ли, *вирâ[j]ѣ* Ду, *вирâ[j]ѣмо* Со, *вирâ[j]ѣ* Се — *цркâ[j]ѣмо* Ма, *цркâ[j]ѣ* Ли.

б) Као што је поменуто, сви глаголи наведени у тач. 271а имају и паралелне облике на *-ивашш*. Навешћу само неколико необичнијих:

до[в]укѡ[в]âш Се, *до[в]укѡѡѡѡ* Ма, *извукѡѡ* Бо, *ѡѡ[в]укѡѡѡѡ* Па, *с[в]укѡѡѡ* Ли — *задо[j]ѡѡѡ* Бра — *уклоњѡѡѡ[j]ѡ* Ор — *искоришћѡѡѡ* Ор — *ѡѡрегледѡѡѡш* Брч, *ѡѡрегледѡѡѡ* Год — *мињѡѡѡ[j]ѡ* Се — *сѡѡмењѡѡѡѡ* Крњ и сл.

в) Код глагола на *-иваш[и]* саграђених од глагола V врсте је претходно *с* з обично јотовано — несумњиво према презенту основних глагола:

вежѡѡѡш Се, *вежѡѡѡмо* Па — *кажѡѡѡш* В, *кажѡѡѡѡ[j]ѡѡ* Ко — *зайажѡѡѡм* Ор, *зайажѡѡѡѡ[j]ѡ* Ли — *зайшѡѡѡѡ* Др, *зайшѡѡѡѡше* Ов, *зайшѡѡѡѡѡ* Кру — *замажѡѡѡ* Год — *ѡѡѡѡѡѡш* Ли.

(Облике са јотованим сугласником код истих глагола на *-овашш/-евашш* исп. у тач. 271а. Исп. и тач. 273е,ф и 274в,у.).

Обрнуто, год глагола *наздрављивдѣш*, *рањивдѣш* — дакле, изведених од глагола VII врсте — јавља се претходни сугласник и неумекшан — вероватно према основним глаголима: *наздравива[s]ју* В, *наздравивдѣсмо* Ду, *наздравивдѣ* Брч — *ранивдѣш* Ор, *ранивдѣн* Па, *ранивдѣни* Бр —

поред: *наздра[в]љивдѣли* У, *рањивдѣни* ГД и сл.

г) Као што је поменуто (исп. тач. 122в), губи се *-j-* у 3 л. множ. през. врло често. Како се по правилу и у 3 л. множ. имперф. губи *-x-* (исп. тач. 80), изједначила су се код глагола са основом на *-a-* оба облика. Тако на пр.:

вечѣрау Па, *глѣдау* Год, *давау* У, *познавау* Ду, *играу* Ли, *копѣу* Ко, *миѣшау* Бр, *оружѣу* Се, *ийшау* Со, *илѣвау* Ма, *илѣвау* В, *ирейѣрау-се* Бо, *иѣцау* Ли, *смѣшау* Ма, *удѣрау* Бра, *чѣкау* Год, *чешлѣу* Брч, *чѣшау* ГД, *чувау* Ко и сл.

претстављају истовремено 3 л. пл. презента и имперфекта.¹⁾

д) Забележио сам и неколико необичнијих изведених глагола:

По угледу на *познѣш* : *познѣвдѣш* начињени су од *знѣш* *имѣш* изведени глаголи *знѣвдѣш*, *имѣвдѣш*; од првога се гради инф., перф. и имперф., а од другога само инф. и перф.:

знѣвдѣш Се, *жнѣвѣк* Па, *знѣвѣсмо* Бр, *знѣвѣ* Год, *жнѣвѣли* Ко — *имѣвдѣш* Ли, *имѣвѣ-сам* В, *имѣвѣли-су* Се и сл.

(Остали се облици граде од основних глагола *знѣш*, *имѣш*.)

Поред *чуѣш* врло је обично:

чујѣш Ли, *чујѣ-се* Па, *чујѣсмо* В, *чујѣ-сам* Др, *чујѣли-смо* Год и сл.

Од *лѣгдѣш*, *мѣцѣш* начињени су итеративни глаголи *лѣжнѣш* и *мѣчнѣш*:

лѣжнѣш Брч, *лѣжнѣш* Па, *лѣжнѣше* В — *мѣчнѣсмо* Год, *мѣчнѣ* Се.

У Па сам забележио *мѣвѣк* (иначе *мѣк* Брч, *мѣше* Бо, *мѣсмо* Се и сл.); овај глагол има сем имперфекта још само облике презента: *мѣм* Ли, *мѣм* В, *мѣш* Се итд.

¹⁾ То је за своје говоре констатовао и Стевановић (исп. *Источно-црн. дијалекат* 86).

ћ) *gāhāš*, *rāhāš* и *набрајāš* — првобитно итеративни глаголи од *годит[и]*, *родит[и]*, *набро[ј]ит[и]* — граде облике од презенатске основе и по II-ој врсти:

gāhēm Со, *ugāhē* В, *gāhēmo* Тр, *gāhū* Бра, *ugāhēmo* ГД; *gāhi-ga* Ко, *gāhišše* Ли, *ugāhi* Год — *rāhē* То, *rāhū* Бра, Ду, Год — *набрā[j]ēš* Се, *набрā[j]ēmo* Па, *набрā[j]išše* В — поред: *gāhāš* Со, *gāhāše* Ор, *ugāhā[j]išše* В — *rāhā* Бр, *rāhā[j]ū* Ма, *набрājām* Ду, *набрājāše* Со итд.

Као што је већ Решетар приметио¹⁾, врши се овај прелаз у глаголима са меким сугласником испред тематскога -а-, али не у свима (исп. на пр. и у црмничком говору *врйēhā* Бо, *врйēhā[j]ū* Ли, *кўњām* Па, *кўњāše* Год — *сīрйēlāš* В, *сīрйēlāmo* Ко и сл.).

е) Појединачна отступања:

α) У *обейāš* „обећати“ сачуван је стари облик са основном на неумекшани сугласник; у простом глаголу извршена је диференцијација у значењу: *вйēšāš* значи „већати“ и „обећати“, а *вйēhāš* само „већати“:

вйēšāš Па, *вйēšā* Бу, *вйēšāli* Крњ — *обейāš* Бо, *обейāsmo* Ду, *обейāle* Ли —

поред: *вйēhāsmo* Ма, *вйēhāy* Год, *вйēhāli* Се — *обеhāk* Ор, *обеhāše* У и сл.

β) *бāčāsmo* Др, *бāčā* Бо, *бāčāli* У, *побāčāle* Брч, *пребāčā* Па —

γ) Поред обичног *при[в]āhāš* чује се и:

прифāšāš Бр, *при[в]āšāsmo* Ду, *прифāšāli* Ор — са *āš* према основном глаголу.

δ) Од *смлēš* (*смнēš*) гласи 3 л. през. обично *смијū*; забележио сам међутим под утицајем инфинитивне основе и: *смнējū* Па, Год, не-*смнējū* Се.

Напомена. *искорисīū[j]ē* Па, *искорисīū[j]ēmo* Се (иначе само *искоришīū[j]ēm* В и сл.) начињено је према кдрист, а *пōјāчīš* Бра, *пōјāчīsmo* В, *пōјāчījō* ГД, *пōјāчīli* Со (поред *пōјāчīš*) према *jāčl*.

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 208.

274: VII врста.

а) У 3 л. пл. през. имају глаголи VII и VIII врсте обично наставак *ѣ*, али се код глагола VIII врсте (код VII само изузетно) може чути и *у*:

уклѣну Се, нѣсу Бр, Ли, жѣ[в]у Крњ — бљѣжу Ов, боју-се ГД, врѣшѣу Тр, држу Со, Год, звѣжду Се, клѣчу Па — али само: велѣ В, Ко, ГД, Др, вѣзе Ли, гѣсѣ Бо, збѣрѣ В, крѣсѣ Бу, намљѣсѣ Брч, мѣлѣ Ма, снѣжѣ То, пѣшѣ Ко, рѣдѣ Бр, чѣсѣ Ду — вѣдѣ Бра, вѣлѣ Год, горѣ Со, лѣшѣ Ли, шѣдѣ Па и сл.

Сразмерно чешће је *-у-* у парт. през. истих глагола — разуме се, уколико се овај облику опште употребљава:

вѣзѣћи ГД, збѣрѣћи Бра¹⁾, нѣсући В (али само носѣћа жѣна), горѣћи Брч, лѣшѣћи Бр, шѣдѣћи У, шѣжѣћи Ор (о њ исп. тач. 274б) — бљѣжући Ма, бојући Ду, врѣшѣћи Ли, звѣждући Се, клѣчући Год —

али само: мѣлѣћи Кру, чѣсѣћи Се, ѣшѣћи В и сл.

Напомена. Слично стање (*-ући* чешће од *-у*) нашао је и Стевановић у својим говорима (исп. *Источноцрногорски дијалекати* 86). Насупрот томе Решетар сматра да је у нашим говорима *-у* узело више маха од *-ући* због тога „што се у знатно ређем партиципу није могла извршити асимилација према осгалим многобројним глаголима“ (исп. *Der štok. Dialekt* 197).

б) Неколико глагола²⁾ има у инфинитиву напoredне облике са *ѣ*-ом:

изблѣжѣло Па, поблѣжѣсмо Бр — врѣжѣће Др, врѣжѣће Ов (али само *уврѣждѣи*) — жмѣрѣи Брч — гњѣжѣће (али *угњѣздѣи*) Тр — прѣмѣи Се — шрѣблѣсе В — шрѣжѣће (нарицати) Крњ — шкрѣлѣсе Се. Потпуно је овладало *ѣ* у чињѣт : чињѣи Ор, чињѣсе ГД, чињѣли Ли, пѣчињѣше В, учињѣсмо Бр итд.

¹⁾ Облици на *-л* своде се на утицај сандија (*-л* на пр. испред вокала, исп. [Ј]ѣ-ли мѣгѣ прѣћ границу о[д]-влѣстѣ? Не, бѣго-ми, нѣ-се *кри[ј]ући* про[в]ука из-Мѣсика : Јѣ-сам тѣ учинѣо *кри[у]* о[д]-њѣга — у изговору истога лица).

²⁾ Не искључиво непрелазних као што тврди Решетар (о. с. 206).

Исто се тако поред ређега *снѣш*, *шнѣш* употребљава и: *шнѣш* Ду, *ушнѣк* Бо, *ушнѣли* Се итд. према чему је ново саграђен презент *шнѣ[ј]ѣм* Па, *шнѣјѣм* Се, *шнѣ[ј]ѣ* В, *шнѣ[ј]ѣмо* Ор, *шнѣју* Бр, *ушнѣ[ј]ѣм* Год (*шнѣм*, *снѣм* је ређе).

Иначе само: *водѣш* Бо, *возѣш* Ма, *мнѣшѣш* В, *смождѣш* Брч, *молѣш* Па, *мушѣш* Со, *носѣш* Крњ, *ѣрѣзнѣш* У, *радѣш* Ли, *судѣш* Со итд.

Обрнут случај, тј. -и- у инфинитиву место љ-а забележио сам само у два глагола:

вѣсѣш В, Па, Год и *омѣлѣш* Брч, Се, *омѣлѣше*-им ГД (поред ређег *омѣлѣш* Ма) —

иначе само: *вѣшеш* Ли, *врѣшеш* Со, *врѣш* Ду, *жѣвлѣш* В и сл.

в) Појединачна отступања:

а) заждѣт, уждѣт има у през. наставак *ѣјѣм*, поред обичног -им:

заждѣје Се, *заждѣјѣмо* Год, *заждѣју* Па, *уждѣјѣм* Ли, *уждѣјѣше* Со.

Императив гласи:

ужди В, Ду, Бр, Се (поред *ужѣжи* Па, Год, односно (ретко) *ужѣгни* Бу < *ужѣћ*).

Парт. пас. гласи обично *заждѣвѣн*, *уждѣвѣн*, ређе *заждѣн*, *уждѣн*:

Кућа-[ј]је *заждѣвѣна* ГД. Они-је виндград *вѣ[з]* *заждѣвѣн* Ма. Огањ-је *уждѣвѣн* Бо. Тѣ-[ј]је *вѣно* *уждѣвѣно* В. Жѣто-[ј]је *уждѣвѣно* Со. Брашно-[ј]је *уждѣвѣно* Ли — *Сѣѣно*-[ј]је *уждѣно* Год. Они трѣп-је *уждѣн* Се. Они грѣмен-је *заждѣн* Па.

β) У три глагола забележио сам у имперфекту наставак *ок* (поред обичног *ек*):

вѣћок В, Се, *вѣћосмо* Ли, *вѣћоше* Др¹) — *загрѣмѣше* Ор — *ѣолућдѣше*-ли Бр (последња два примера су необична).

Иначе само: *обољѣсмо* Па, *ѣоцрвѣнѣк* Ор, *излећѣше* Год, *ѣожућѣше* Бра, *ѣожѣ[в]љѣше* Со, *изгорѣсмо* Ду, *ушѣћѣк* В, *огладѣше*-ли Се, *зажѣљѣк*-се ГД.

¹) Од овога је глагола врло обичан и аорист *вѣдѣк*.

γ) *бачйш* (*бачйш*), *йушйш* и (ретко) *зайджйш* добили су јотовани сугласник вероватно према изведеним глаголима *бачдш*, *йушдш*, *зайдждш*

бачйш Бу, *бачйм* Па, *бачй* Ор, *бачймо* ГД, *бачйк* Бр, *бачйсмо* Бра, *бачйжо* У, *бачи-тѳ* Ли, *иребачйли* Ду, *бачйм* Брч, *бачйше* В, *избѳчйш*у-те То — *йушйш* Со, *йушйш* Бо, *йушйш*мо Год, *йушйш* Тр, *йушйш*к Се, *йушйш*сте Кру, *йушйш*ше У, *йушйш*ла Ма, *йушйш*ли Ду, *йушйш*и Бр, *йойушйш* Па — *зайджйш* Ду.

Код глагола који немају паралелне облике на *-аш[и]* нисам забележио јотовани сугласник, исп. *гасйш* Бр, *возйш* В, *гдзйш* Па, *госйш* Ор, *носйш* Бо, *йросйш* Ли и сл.

Напомена. Аналогијом према сродним облицима (*вйшй*, *нйжй*) добивено је *йовйшйш* Па, *йовйшй* Се, *йовйшйла* В, *йовйшйли* Год — *снйжйш* ГД, *снйжйш* В, *снйжйш*мо Се, *снйжйш*ли Ду (*йовйсйш* и *снйзйш* је ређе) — Према *маче* добивено је *омдчйш* Со, *омдчйла* Бра.

δ) Од *-ломйш* гласи парт. през. обично *йолдмьен*, *йолдмьен*, *слдмьен* и сл.; поред тога чују се облици:

излдмени Бр, *йолдмен* Ду, *йолдмена* Ли, *слдмен* В, *слдмене* Др.

У импф. може *ломйш* да има два наставка за које је везана разлика у значењу: облици са наставком *-јак* (*лѳмљак*, *лѳмњак*) значе исто што и у књижевном језику, са наставком *-ијак* значе међутим „први пут заорак“:

ломйјак В, Па, Ли, Год, *ломйјасмо* Брч, Се.

е) *врѳш* : *врйм* има по овој промени обично и 3 л. множ. презента:

Онѳ вѳштине *врѳ* Па, Се (*врѳ* је ређе)

ѳ) Из инфинитива *сеђѳш*, *шѳѳѳш* унето је *ђ* и у парт. през.:

сеђѳш В, *шѳѳѳш* Па, *шѳѳѳш* Ор (поред обичног *седѳш* Бо, *шѳѳѳш* Ма).

η) Од *ојадйш* : *ојадйм* гласи парт. прет. II *ојадйжо* (Штѳ-[ј]е *ојадйжо* и-ј-окаменијо Па); у придевском значењу употребљава се међутим:

ојадђели отѳц Год.

Ф) *вељет има само облике презента и имперфекта:
вѣљу (ређе *велѣм*, исп. тач. 261а) В, Ор, Се, *велѣш* Ко,
велѣ Крњ — *велѣк* Брч, *велѣше* Ли, *велѣсмо* Со итд.

Г) Од *зрѣш (место којег се употребљава *здрѣнуш*, исп. тач. 270д начињен је итеративни глагол:

зорѣш Год, *узорѣш* В, *узорѣш* (ретко) Па (презент *уздрѣ* Ли, *уздрѣ* Брч и сл.).

Напомена. Решетар¹⁾ помиње из Црмнице облик *чакѣш* : *чакѣш* у значењу „читати“, али сам признаје да је објашњење од претпостављеног облика *чашѣш* тешко. Данас је тај глагол у Црмници непознат: место њега се употребљава *чашѣш* : *чашѣм*. (Исп. међутим *чакѣш* : *чакѣш* „скидати зрна са класа или клипа“.)

275. VIII врста.

а) И два глагола VIII врсте (*врѣшѣш*, *звѣждѣш*) имају паралелне облике са Ђ-ом: *врѣшѣш* Ко, *звѣжѣш* Брч; поред ових начињени су према именицама *врѣска* и *звѣзга* ређи облици:

врѣскѣш Па, *звѣзгѣш* Се.

б) Из презента *сѣо[ј]ш* итд. уопштено је -о- и у облицима од инфинитивне основе тако да је данас обичније:

сѣо[ј]к Брч, *сѣо[ј]ше* Па, *сѣо[ј]смо* Бу, *сѣо[ј]у* Крњ, *сѣо[ј]а-сам* Ли, *сѣо[ј]ли-су* Се и сл., него :

сѣак Др, *сѣаше* Год, *сѣали-су* У итд. (*сѣајш* је непознато).

276. Помоћни глаголи.

а) *бѣш[и]*

α) Поред *бѣ[д]нѣм* : *бѣдѣм* — *бѣ[д]ни* : *бѣди* и сл. чује се под утицајем инфинитива и :

бѣ[д]нѣм Брч, *бѣ[д]нѣ* В, *бѣ[д]нѣмо* Па, *бѣ[д]нѣ* Бо — *бѣ[д]ни* Се, Ду, *бѣ[д]нише* Ли (сви су облици прилично ретки).

Контаминацију *бѣ[д]нѣм* и *бѣдѣм* претставља необично: *бѣдѣм* Па, *бѣднѣш* Се.

¹⁾ *Der štok. Dialekt* 202.

β) Поред обичног облика имперфекта *бљѣк (бѣк)* и *бијѣк* чује се и:

бљѣк Брч, не-*бљѣше* Год, *бљѣсмо* В, *бљѣсѣ* Ли итд. (исп. бјѣх у другим говорима).

γ) Као потенцијал употребљава се поред *би* и енклитички облик 3 л. пл. аориста *бише*:

С[д]-*бише* рѣкли да-сам-јѣ крив Ли. Нѣ-*бише*-ми дѣли нѣшта, да-јѣ не-рѣкок Со. Бѣ-ли-му дѣли ону ѣдјку? *Бѣше* те-з-дѣбрѣ вољѣ, не-бѣј-се Па. Они-*бише* учињѣли да-и-је-тѣ нѣ-руку Се.

б) [ш]ѣѣш, кѣѣш

α) У 3 л. пл. през. чува се по правилу *ш*:

ѣшѣ В, Ор, Бра, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Со, Ли, Год, Се, Крњ (*ѣшѣ* је много ређе);

исто се тако за грађење 3 л. пл. футура употребљава *-шѣ* (поред ређег *-шѣ*):

Ђуро[в]-*шѣ* куѣо[в]ѣ[ѣ] жѣто нѣ-[В]ѣр Ли. Они-*шѣ* шѣрго-*[в]ѣ[ѣ]* за-пѣла дѣна [ј]ѣдно прѣсе В. Ако бѣду мѣгли, они-*шѣ* учињѣш ГД. Људи-*шѣ* чѣшѣш дѣк[л]-[ј]е о[в]ѣга свѣта. Наши-*шѣ* дѣш сѣд Год. Вѣсо[в]-*шѣ* лѣш, ако-не-пойтамо Со. Они-*шѣ* исѣш Па итд. Исп. и Ако-ме нѣју ѣѣн сѣмога, *ѣшѣ* рѣш да-сам-дошѣ да-нѣшто укрѣдѣм Па.

Када се *-шѣ* нађе иза инфинитивног *-шѣ*, стапа се, природно, са претходним глаголом:

лѣдѣшѣ Па, *дѣшѣ*-му Бр, *имѣшѣ* Ор, *искѣшѣ* Др, *кѣзѣшѣ* Брч, *лѣгнѣшѣ* Ли, *лѣгнѣшѣ* Па, *носѣшѣ* Год, *одѣшѣ* Крњ, *убѣшѣ*-га Ду, *чѣшѣ*-га В; исп. и *Оѣлѣсѣшѣ*-ти ѣдјке чѣрапе В. *Пѣрѣсѣшѣ*-ти рѣпа дѣ-сѣтра Ли. *Изѣсѣшѣ*-га грѣње Ма (обично *оѣлѣшѣ*, *ѣбрашѣ*, *изѣшѣ*).

Код глагола на *-шѣ* обичан је наставак *-шѣ* при чему се опет врши стапање у *-шѣ* те имамо:

Исѣшѣ цѣлѣга ѣмна за-слѣ[в]у Ду. *Рѣшѣ*-му ѣни Со. *Пѣлѣшѣ* ѣни ш-нѣма Ли. *Исѣшѣ* цѣлу стрѣну Бр. *Изѣшѣ*-се ѣни ис-кѣшѣ Год. *Дѣшѣ* тѣ дѣсе[т] ѣуѣи из-дѣвѣ-пѣ[т] лѣко В. *Врѣшѣ* шенѣцу сѣтра Ли и сл.

Много ређе бележио сам код ових глагола *-шѣ*:

Уљѣшѣ-ти брави у-оноу дграду В. *Исиѣшѣ* два кѣтла дѣ-ноћи Па. Ка[д]гѣ бѣдѣ *нашѣ*-га нѣђе у-онѣ жгробѣте (узане, дугачке рупе) мртвѣга Па. *Вршѣ* од-Марка, ја мнѣм, ону шенѣцу Ко. *Дѣшѣ*-ми чѣљад данѣс ис-Пѣдгорицѣ Со.

Код глагола *ш* и сложених обичнији су у футуру облици на *шѣ* (*шѣ-шѣ*, *дѣшѣ-шѣ*, *нашѣ-шѣ* — односно *шѣ*, *дѣшѣ*, *нашѣ* и сл.), али се поред њих чује и:

шѣ Бра, *дѣ[шѣ]* Бр, *шѣ[шѣ]* Ма, *на[шѣ]* Ли, *шѣ[шѣ]* Бу и сл.;

од *шѣ*, *шѣшѣ* (*шѣшѣ*, *шѣшѣ*, исп. тач. 268и) забележио сам три облика за 3 л. футура:

Шѣшѣ пѣ-пѣдну на-Вѣр Па. *Шѣшѣ* ис-кѣшѣ пѣшто рѣ-ча[шѣ] Бр — *Шѣшѣ* низ-Малѣ *Шѣшѣ* уз-оноу гла[шѣ]цу Брч — *Шѣшѣ* сѣме ка[д] оглѣднѣ Се. *Шѣшѣ* на-шѣ тѣке ожеднѣ[шѣ] Брч.

β) Многобројне облике показује парт. перф. II:

најчешћи је облик *шѣшѣ* (према *шѣшѣ* и сл, исп. тач. 88а), а доста је често и *шѣшѣ* (< *шѣшѣ*) В, Ов, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Со, Ли, Год, Се, док је *шѣшѣ* Крњ и *шѣшѣ* Бр ређе. Поред *шѣшѣ* прилично је раширен и облик *шѣшѣ* (настао контаминацијом *шѣшѣ* и *шѣшѣ*) В, Ор, Ко, Бу, Ли, Бо, Се, Др, ређе је *шѣшѣ* У, Ма, Год и *шѣшѣ* Брч, Со, Год, Крњ (према *шѣшѣ*).

У осталим облицима нема колебања. Имамо само:

шѣшѣ Ко, *шѣшѣ* Па, *шѣшѣ* Бр, *шѣшѣ* В итд.

γ) Као и у књижевном језику има имперфекат неколико облика:

најчешће је *шѣшѣ* Ор, *шѣшѣ* Бр, *шѣшѣ* Па, *шѣшѣ* В, *шѣшѣ* ГД, *шѣшѣ* Брч, *шѣшѣ* Бо, *шѣшѣ* Па *шѣшѣ* Ду, Бо — ређе је *шѣшѣ* В, *шѣшѣ* Ко, *шѣшѣ* Бра, *шѣшѣ* У, *шѣшѣ* То, *шѣшѣ* Се — а најређе *шѣшѣ* Па, *шѣшѣ* Ов, *шѣшѣ* Ма итд.

δ) Аорист има наставке *-к* и *-ок*, (*шѣшѣк*, *шѣшѣк* — *шѣшѣдок*, *шѣшѣдок* и сл.) — дакле као и у књижевном језику. Поред *шѣшѣде* употребљава се при питању за 2 и 3 л. јд. и *шѣшѣ*, *шѣшѣ*:

Бѡга-ти, *ћѣ*-ли дѡћ, да-ја не-пѡћѡк за-тѣбе? Па. *Ѕѣ*-ли дѡћ. да-му-тѣ не-рече? В.

е) Уз негацију чују се обично неконтраховани облици начињени према простом глаголу:

нѣ-оћу Ду, *нѣ-оћеш* Ли, *нѣ оће* Бра, *нѣ-оћаше* Се, *нѣ-оћасмо* Брч, *нѣ-оћау* Год и сл. (*нѣћу*, *нѣћеш* и сл. је ретко); поред *нѣ-оћак*, *нѣ-оћаше* итд. чује се и:

нѣ-ћак Па, *нѣ-ћаше* В, *нѣ-ћасмо* Ли и сл. (< не + *ћак*).

ИЗ СИНТАКСЕ

Слагање падежа с предлозима

277. Прилична отступања од књижевног језика постоје пре свега у слагању падежа с предлозима. Као и у осталим зетским говорима, главну категорију оваквих отступања претстављају предлози уз које у књижевном језику долазе два падежа, већ према томе да ли зависе од глагола који значе кретање према извесном правцу или то не значе. На основу садашњег стања њихове употребе у црмничком говору могу се овакви предлози поделити на три групе: 1) *у, на*, 2) *о, њо* и 3) *над, њод, њред, за, међу*.

у, на

у (< *вѣ*) и *на* слажу се — без обзира да ли значење глагола захтева акузатив или локатив — искључиво с акузативом (исп. ипак. тач. 281):

Локативна значења.

278. *у*

Место: Ёто-га *ѡ-село* Тр. Живѡ *њѣкад у-ѡланѡну* а-сѡд-је *у-Дѡњѣ сѣло* ГД. Оре *ѡ-ѡље* од-ѡтрѡс Ор. [Ј]ѣси-л[и] ископѡ онѡ жѡр *ѡ-ѡље?* В. Радѡ *ѡ-гору кѡ-жуђѣљ* по-ѡјѡ дѡн Ко. Сѡ[т]-су људи по-ѡјѡ бѡжѡ дѡн *у-ѡ-инѡград* Бр. Бѡјѡ-сам *у-фаѡдлу* ѡјѡ дѡн Кру. О, ѡдѡко, дѡста-си *у-нѡшу кѡћу* лѣба зѡбѡла (каже се испрошеној девојци) Бр. Изѡјс-сам ба-гѡш пѣпела *у-[в]ѡшу кѡћу* Со. Сѣда[м] мѡчѣвѡ (мушких глава) -су бѡли *у-кѡћу* Лѡлѡнѡ Ли. [Ј]ѣси бѡјѡ кад-*у-ѡѡлѡц* ? Бра. Лежѡ-[ј]е дѣсе[д] гѡдѡнѡ *у-селѡмбѡго[в]ѡцу* (тамница у Бару)

Ов. Ёто-ј-и дба у-*ѝггъ* (ковачници) У. Мърко наш седй по-цѝелу нећѝлу у *шѝзбину* Се. По-цѝјо дан сто[ј]й *ѝ-врѝша* и-зирй То. Лучѝр блѝк у-*свѝшо[в]е* Нѝка - Иво[в]а ГД. Сѝ[н]-ми-[ј]је *ѝ-[в]ѝску* Со. Ёто-га-већ трй дана у-*ѝријѝшеље* у-Љуба-Рѝсто[в]а Ли. Вѝзда седй у-*коншилѝк* Бо. Ёто-га дн пѝ[ј]е таман у-*ону гла-[в]ѝцу* Бо. Вѝћи-га у-*онѝ шрѝй* (дубоко прекопани део њиве) же-рѝже онѝ дѝњу косѝѝром Па. Стѝлно-му левѝр у-*цѝй* Др. Мѝшица-[ј]ѝ *ѝ-ѝ-ѝно* Крњ. Нѝмѝ валѝ ни-[ј]еднѝ капље памѝти *ѝ-глѝ[в]у* тѝ чѝак Ма. Пѝзи, бѝга-ти, ёто-ми кѝмар *ѝ-око* Ду. Пѝ, да-га-[ј]је анѝнема, вѝзда-му-[ј]је цигѝр *ѝста* (= у уста) В. Нѝгѝ[в]а-[ј]је кѝна прѝ[в]о у-*Глѝй-Дѝ* Бу. Нѝже нѝмѝ гѝбѝлѝ кѝ-у-*Сѝѝрѝ-Бѝр* Брч. Он жй[в]й у-*Сѝѝру [В]ѝрош* ко[д]-Мѝрѝ Црнѝ Бу. Она-[ј]је-већ двѝѝ гѝдине у-*Гѝрњѝ Брчѝле* Ма. Тѝ-[ј]је бйла нѝ[ј]ље[п]шѝ ѝјка у-*Гѝдинѝ* Се. Онѝ-су у-*Гѝјниѝ* Брч. Бйла-[ј]је у-*ѝријѝшељшѝину* у-*[В]ѝсоѝе* Па. У-*Бѝлоѝѝвѝѝе*-[ј]је *ѝ-рѝд* Кру. Мѝлица-[ј]је ко[т]-сестрѝ у-*Зѝѝце* Ли. Нѝма јѝш тѝгѝ злѝ у-*нѝше крѝ[ј]еве* Па. Рѝдѝјо-сам дѝсе[д]-гѝдѝнѝ у-*Грчкѝ* Крњ.

Време: Дѝк-[ј]је Мърко *Ўкало* бѝјо у-*живѝш*, бѝјо-[ј]је првй међу-нѝма Бр. У-*мѝј вѝка[ш]*-су ѝѝди бйли мнѝго бѝљй Со. Е[ј]ѝ-да, у-*мѝј-дѝн* тѝжега пѝта нѝѝсам имѝ нѝ-онѝмѝдне у-Пѝпѝѝе Ли. Валѝ свѝ пропѝдѝсмо у-*шѝ рѝшо[в]е* Бра.

Друга значења: Ка[т]-пасѝк покрај-њѝк бѝу у-*рѝз-го[в]ѝр* Бо. Нашѝ-сам-се у-*вѝлѝ* мѝку Ду. Остѝ-[ј]је у-*лѝѝй нѝ[м]* међу-нѝма Бр. Остѝ-ми-[ј]је *ѝ-ѝамѝш* Ко. Исп. и полукњѝшке примере: *Ймѝш-[л]*и, Тѝмо, у-*шѝвѝју ѝблѝс[ш]* цигѝр ду[в]ѝана? Ли. Глѝдѝ-сам у-*нѝга* нѝјвишѝга нѝпријѝтеља Се. Нашѝ-сам прѝве пријѝтеље у-*нѝ* Ма.

Блѝше вѝс *ѝ-злѝшо* данѝс Тр. Дѝ-му-[ј]је трй-напулѝјѝна *ѝ-злѝшо* Ор. *Ўзѝше-му* илѝду дѝнарѝ *ѝ-злѝшо* У.

Валѝ-[ј]је тѝнкѝ *ѝ-сѝрѝк* В. Не-стѝдѝн-се јѝ ни-по-Бѝјѝгѝраду одѝт у-*ѝѝнке* Со. Пѝшла-[ј]је у-*нѝјзѝну рѝшу* Ма. Тѝмо-се прѝдѝ[в]ѝше зѝље у-*гла[в]ѝце* Се. У-*шѝд*-се свѝ слѝжемо Ду.

279. на

Место на којем што постоји: Жѝвй *на-ѝланѝну* *ѝ[в]о*-већ двѝѝ гѝдине Ко. Лежй *нѝ-шрѝ[в]у* Бр. Седй *на-сѝолѝц* кѝ-господѝн То. Вѝсй *на-конѝй* Др. Бѝтѝсмо-се *нѝ-мѝсѝ* вѝше црквѝ свѝтѝ Пѝткѝ Ли. *На-вѝшу-су* кѝћу полѝмене тѝгле ГД.

Убљѣн-је прѣ[в]о *на-Бѣлѣ-Скѣлу* Се. Не-пѣше-му *нд-чело* ђклѣн-је Ов. Мѣ-ми-[j]е *на-ушрѣбице* Бр. Тѣ-не сѣм бѣг *нѣ-небо* знѣт Ду. Зѣ[в]и бѣга *нд-небо* ѱ-помѣн Бра. Дѣв свѣти-се вѣдијо *нд-небо* У. Упрѣчѣјо-сѣ *нѣ-врѣша* Крњ.

Место при којем је што: Скѣлар *на-Бојѣну* В. Дѣђи у-онѣ кѣћу *нд-Блашо* Се.

Место у којем је што (уз имена насеља): Њѣјова-[j]е кѣћа данѣс *нѣ[j]богатија* *нд-Брѣге* Брч. Сто[j]и *нд-ѣ-Ир* Бо. Кѣћа-му-[j]е *на-[В]учѣ-Дѣ* Год. Вѣђѣ-сам-га *на-Цѣшѣне* ѣе-сѣдѣ кѣ[т]-кѣѣза Бу.

Време: Бѣјо-сам *нѣ-Блато* *на-ндѣвишѣу смрѣлицу* Тр. Бѣли-смо извѣн *на-онѣ ндѣвишѣу кѣшу* Ма. Не-мѣже-се нѣшта ѱ-поље радѣт *на-о[в]ѣу сѣшѣд* Со. *На-овѣ бѣлѣ дѣн* нѣшта-ме не-мѣже заустѣ[в]ѣт да-не-пѣђѣм Кру.

Друга значења: Вѣлѣкѣ-ти фѣла *на-шѣкѣ иријѣшѣлѣ-сѣво* Ор. *На-мнѣђе* свѣт остѣ[j]е Па. Вѣлѣкѣ мѣка лежѣ *на-ндс* Ма. Не-вѣдѣ[м] мѣнѣ нѣкаквѣ *на-њѣк* Ли. Не-познѣ[j]е-се нѣшта *на-њѣ* Тр.

На-шѣшкѣ-са[м] мѣку Крњ. Бѣга-ми-сам, Ђво, *на-шѣшкѣ* мѣку Па. Он-је кѣ[д]-нѣга *нд-дѣврѣбу* Год.

Остѣ-[j]е мрѣв *нд-мѣсѣо* Ма. Стрѣдѣ-[j]е *нд-ирѣдѣу* бѣга ГД. О[в]ѣ мнѣ[в]о сто[j]и *кѣ-нд-жр[м]не* самнѣвѣно (= крупно је самлевено) В. Кѣ[ли]ко-сте *нд-кѣрѣе* дѣбили? Ма. Ђдѣ *на-шѣуље* Ли. По-цѣјо дѣн сто[j]и *нд-ноге* Брч.

Акузативна значења.

280. у

Правѣц и цѣљ: Пошѣ-[j]е ѱ-сѣло То. Пошѣ-[j]е ѱ-гору да-убѣрѣ дрѣвѣ Ду. [J]ѣсам, бѣга-ми, улѣзијо-сам *у-нѣга* (= у њ) Бу. Исп. и Сѣтра-нѣмо зорѣм ѱ-дрѣвѣ Брч.

„Ме ѣ у“: Улѣгѣ-[j]е ѣтрѣс вѣк ѱ-ѣвѣ В.

Време: Долѣзи ѱ-лѣшо дѣма Год. Дошѣ-[j]е ѣтрѣс ѱ-зору Се. Ђмѣ кѣ[д]-нѣс ѱ-зѣму мнѣго лѣсѣцѣ Ор.

Друга значења: Да-се-зарѣчѣмо *у-ѣоцѣн* вѣна Па. Отишѣ-[j]е ѱ-дѣврѣбу Бр. Не-мѣже-се чѣг данѣс поуздѣт *у-мнѣђе* нѣшта Со. Не-трѣбѣ-ти-се ѣздѣт *у-нѣга* вѣшѣ нѣ-у-[в]рѣѣ[в]ѣ кѣлѣн Ли.

За[в]йкаше у-[j]ѣдди глас Ко. Свежи ту шеницу у-р[у]ко-
[вц]еши ГД. Ты вѣзда у-банду дреш Крњ.

281. на

Правац и циљ правца (место): О-л о[д]йт нѣ-ѣ-Ир?
Бр. Пошѣ-[је] на-Цейиње Со. Пѣшли-смо на-свѣдбу Крњ. Йдѣ
на-п[л]анйну свѣко[ј]ѣга љѣта Бу.

Чйн-се вратйю й[с]-свѣѣта, ѣдмѣ-[је] сѣднују на-сѣолйцу
Ду. Бѣше натѣкѣ бурму на-ѣрсѣ В. Стѣ[в]ијо-[је] мѣмак прѣстѣњ
нѣ-р[у]ку ГД. Стѣ[в]и ту пињату на-огѣњ Ма.

Време: Ё, мѣја, к[у]кала-му мајка, погйнујо-[је] тамѣн
на-вѣљу субѣшу Се.

Мера: Дѣ-[је] нѣполи винѣград на-[j]ѣдну гѣдину Ор.

Друга значења: Велйкй му-[је] мерѣк на-он[у]-ѣѣку
Ко. На[в]ѣлйше на-нѣс, да-не-тучу Бу.

На-сѣлу-га до[в]ѣдоше Бо. Дѣ-ми-[је] на-вересѣју Па. Исѣ-
кѣ-сам она дрѣва на-кѣмѣше Брч. На-ѣрѣйоруке в[у]к не-й[ј]ѣ
мѣса Ли. Не-[в]йди нйшта на-[j]ѣдно-ѣко Год. Остѣ-[је] у-рѣт
слѣп на-[j]ѣдно ѣко Ов. Осудйше-га на-[в]љѣшала Бра.

282. Поред акузативних облика чују се, истина, и лока-
тивни — нарочито у прилошким изразима (Бѣго-ми-је бйло
дѣста тѣшко у-ѣочѣйку, а-пѣслѣѣ-[је] нѣкѣко одйло лѣ[к]ше
Па. На-крѣ[ј]ју кра[ј]ѣвѣ В, Ли и сл.), али се све то своди на
утицај књижевног језика.

Само у једном случају (уз *шѣѣ*, *нѣшѣо*, *нйшѣа*) бе-
лежио сам и у говору типичних претставника поред акуза-
тивних и облике локатива, али независно од глаголске
рекције (оба облика, *шѣо* и *чем*, стоје како уз глаголе ми-
ровања тако и уз глаголе кретања):

У-чѣн-си тѣ дѣнију? Брч (поред *У-шѣо*-ћу пѣнйѣт о[в]ѣ
вйно? Со). *У-шѣо*-си одйю у-Биѣѣград? Ёв[о], у-о[в]ѣ. У-нйчем
зйсто Па — Стѣ[в]ијо-га-[је] у-нѣчем, ма-да-м[е]-убй[ј]еш нѣ-
би-ти знѣвѣ кѣзѣт у-чѣм Ду. У-чѣн-си ѣсују онѣ жйто? Ли —

На-чѣн-си напра[в]ила тѣ прйганице? Се (*Нѣ-шѣо*-си
опрйгѣла тѣ укљѣве? Нѣ-мѣст йли на-ѣље? Год). Сѣѣаше нѣ-
нечему, ма-не-вйѣк на-чѣм ГД. На-чѣн-си дошѣ? А-на-чѣн?
На-свѣчем, бѣго-ми: и-нѣ-коња, и-нѣ-кола, и-нѣ-ноге В. Нѣ-

што остводосте (шта сте решили)? *На-нйчему*, брѣте, бѣгоми Крњ — Бйк-те звѣла, ма-нѣман-те *на-чѣн* звѣт Бо. Пйшему стѣлно, а-ѣн-му *на-нйчем* не-одго[v]ѣрѣ Бра.

Пошто је слично колебање познато и другим зетским говорима, сматрам да се у овом случају не ради о утицају књижевног језика, него да је сачувана старија фаза у којој су се оба падежа употребљавала напоредо (исп. у тач. 289 слично колебање уз предлог *за*).

Напомена. Решетаров пример *u-magazinā* (из Подгора, исп. *Der štok. Dialekt* 213) сматрам за неки неспоразум, јер сам уз *у* < *вѣ* редовно бележио акузатив.¹⁾ Можда је у том изразу *у* имало значење „код“ па је пример омашком ушао у главу о предлозима *о*, *йо*, *йри*? (Он уосталом није ни по гласовном облику потпуно исправан: у Црмници се каже *у-магасѣнѣ*, а не *у-магазинѣ* као што је код Решетара).

У једном случају забележио сам додуше и ја ген. пл. уз *на*: *На-онѣјѣ кѣћѣ* на-Јѣсѣн нйка[d] не-пѣдѣ грѣм Ли (иначе само *на-онѣ кѣће*), али мислим да у том случају имамо посла са каквом аналогијом (према паралелној употреби *йо* са лок. и ген. пл.?).

о, *йо*

И код ових предлога (уствари код *о*, јер се *йо* у месном значењу не употребљава) постоји тенденција да се слагање сведе на један падеж, само што процес још није завршен и што се креће баш у супротиом правцу: изједначење се не врши у корист акузативног облика, као код *у* и *на*, него у корист локатива који преовлађује и уз глаголе кретања, док је уз глаголе мировања тако рећи у искључивој употреби.

Значења уз акузатив.

283. *о*

се употребљава углавном у месном значењу и стоји по правилу уз именицу у локативном облику, знатно ређе у акузативном:

¹⁾ Исп. и Бошковићеву напомену у Годишњаку Задужбине Саре и Васе Стојановића (за 1936 год.) 30.

Ударијо-[ј]е длан *о-длѣну* Со. Ударила-[ј]е главу *о-древѣшу* Ли. Ударијо-[ј]е рукѣм *о-ша[в]улину* В. И-ј-ѣн-га љушти *ѣ-земњи* Па. Обљеси ту пушку *ѣ-клѣнцу* Се. Обљеси ту кѣчу *ѣ-вцѣдру* Ма. Обљеси торбицу *о-рѣмену* Бр. Обљеси тѣ *о-[в]рѣшѣма* Кру. Пѣнијо-ми-[ј]е боцун, *ѣ-глѣ[в]и-му-се* сломѣјо, да бѣг-дѣ Ду. Сломѣне-се тѣ *о-њѣовиѣма глѣвѣма* Бу —

поред: Обљеси камен *ѣ-врѣш* пѣ-с[е]-удѣви Брч. Мѣме, ако-пѣћѣм нѣ-[в]оду, сломѣћу боцун. *О-шѣвѣју глѣ[в]у*, да-бѣг-дѣ, сѣне Ор.

Интересантно је да се у истој служби и уз исте падеже употребљава и предлог *од*:

Обљеси камен *ѣд-врѣшу* пѣ-с[е]-удѣви Ли. Обљеси торбицу *од-рѣмену* Бра. Обљесила-сѣ драча ѣвци *ѣд-рѣју* (обично за-рѣп) Со. Обљесићу-те *од-онѣј мѣрви* ГД.

Обљесијо-сѣ *од-онѣ јѣбуку* В.

Пошто се не може претпоставити да је до овог мешања дошло на основу значења оба предлога, сматрам да је оно последица губљења *ѣ* у *од* (исп. тач. 189) услед чега су се оба предлога изједначила по облику (исп. и тач. 297).

284. *ѣо*

Употреба предлога *ѣо*, чија су акузативна значења такође прилично ограничена, поклапа се углавном са употребом у књижевном језику. Забележио сам свега једно отступање:

Чѣ[ј]ѣ-се злѣ *ѣо-нѣма* Бр (обично *за-нѣс*).

Иначе имамо редовно:

Ўзми тѣ *ѣо-свѣку цѣѣну* (на сваки начин) Год. Вѣљу-ти *ѣо-дрѣгѣ ѣу[ѣ]*, да-батѣлѣш ту рабѣту Брч.

Ўзмите свѣкѣ *ѣо-сѣдѣка* и-беж-нѣга немѣте одѣт Ду. Ўзе-ше *ѣо-[ј]ѣдну мошѣку* и-пасѣше пу[т]-онѣ долинѣ Брч.

Рѣдѣ *ѣо-цѣјо дѣн* Ко.

Свѣкѣ-га-[ј]ѣ ѣвца кѣштѣла с-једнѣ на-дрѣгу *ѣо-сѣдѣшину* дѣнарѣ Бр.

Напомена 1. Уз глаголе *кѣѣѣѣ*, *пѣлѣѣѣѣ*, *ѣродѣѣ* и сл. употребљава се додуше поред обичнијег локатива и акузатив, али то колебање, познато и књижевном језику¹⁾, нема везе са глаголском рекцијом:

¹⁾ Исп. Margetić, *Gramatika* 505.

Купијо-[j]је жито *ѡ-нѡјнижѡј цѣни* Па : Трговци купују *ѡ-нѡјнижѡ цѣну* Ов — *А-да, бѡго-ми, ѡ-нѡјвишѡј цѣни-сам-га* платијо ГД. *По-ко[ʃ]бј-си-га цѣни* прѡдѡ Крњ. Прѡдѡ-[j]је кѡзу Нѡко-Јѡко[в] *ѡ-скѡу цѣну* Ли.

Слично се може објаснити и колебање у примеру : Црмничани-су *ѡ-избѡру* мѡнци То : *Имѡш свѡчесовија ствѡри ѡ-избѡр* да-купш Ма.

Напомена 2. Да наведем овде и прилог „нипошто“ који може гласити и *ниѡчѡму*: Немѡ да-му-тѡ дѡднѡш *ниѡчѡму* Па (поред *Нѡишѡ-га* немѡ дирѡт Тр). Исп. и *ѡчѡму* „зашто“: *Почѡму*-се нѡ-врѡти, јѡдан? Се. *Почѡму* тѡ зѡбога? Ко (али само: *Пѡ-шѡ-си* купијо ту фањѡлу Ов и сл.).¹⁾

Значења уз локатив.

285. У локативној употреби готово и нисам забележио слична колебања. Уз *о* сам забележио свега два примера акузатива (један има месно, а други пренесено значење), а уз *ѡ* ни један:

Ко[ʃ]ѣ-му медаље вѡсѡу *о-ѡмадѡн* Бр. Рѡдѡ-му *ѡ-гљ[в]у*, а-ѡн ш-њин зѡбрѡ Ма. (У оба је примера обичнији локатив.)

(Примере за локатив исп. у тач. 297 и 298).

над, ѡд, ѡред, за, међу

Ови се предлози додуше слажу са акузативом и инструменталом, дакле као и у књижевном језику, али у њиховој употреби има доста отступања и колебања. Углавном се може рећи да у месном значењу преовлађује облик инструментала (без обзира да ли глагол захтева инструментал или акузатив), док је у осталим случајевима употреба мањевише правилна. Изузетак чине две врло ограничене категорије: а) уз *над, ѡд, ѡред* стоје заменице *ја, ти, себе* увек у инструменталу (*нѡдѡ-мѡм, нѡ[ш]-шѡбѡм* и сл.) — због тога што су енклитички облици ових заменица уз те предлоге не-

¹⁾ Исп. у тач. 290 *зачѡм* „зашто“, *низачѡм* „низашто“.

познати и б) уз за стоји облик заменице *шїѿ*, *нѣшїѿ*, *нїшїѿ* скоро искључиво у локативу.

Значења уз акузатив.

286. *над*

значи правац (место) и стоји по правилу са инструменталом, а само изузетно с акузативом:

Пошѿ-[je] прѿ[в]о *над-онѿм ѿрѿ[в]али[j]ѿм* Се. Нѿгни-се *на[ш]-шѿм бисшѿѿрњѿм*, да-нї[j]е пѿнула лѿмица ѱ-[в]оду Ов. Нагнујо-сѣ *над-онѿм велїкѿм јѿмѿм*, кѿ-да-ѿе, недѿ бѿже, да-скѿчї у-њѿ Бр. Уздїгѿ-сѣ *на[ш]-їланїнѿм* Ко. Уздїгли-су-се велїкї ѿблаци *на[ш]-Сушѿрманѿм* Ли. Уздїгѿ-[je] ѿѿри *на[ш]-сїно[в]їма* В. Поглѣдѿ *на[ѿ]-Бљѣшказѿм* ГД. Нѿднијо-се *на[ѿ]-нїма ѿрѿ* Па.

Поглѣдѿ *нѿ[ш]-собѿм* Ду. Немѿ тѿ сапѣ[д] дїзѿт *нѿдѿ-мнѿм* В. Вїђи ѿѣ-сѣ спїштила тѿ лѿза *нѿ[ш]-шѿбѿм* Се.

У Нагнула-сѣ-[je] мѣђѿ *над-обѿром* Год (ређе *над-обѿр*) имамо двојство познато и нашем књижевном језику.

287. *їод*

кад значи п р а в а ц стоји такође по правилу са инструменталом, а само изузетно са акузативом; уз имена места (у значењу „пред“) и у осталим значењима је међутим акузатив много обичнији од инструментала:

Место: Стѿ[в]и тѿ ѿурѣк тѿмо *їѿ[ш]-крѿшкѿм* Со. Стѿ-[в]и тѿ косерїћ *їѿ[ш]-їдзуѿм* Крњ. Стѿ[в]и тѿ јѿја *їѿ[ш]-кѿ-кошкѿм* Бо. Стѿ[в]и тѿ пїсмѿнце (= цедуљицу) *їѿ[ш]-кѿїшїѿѿм*, да-нѣ-би забарѿ[в]ијо Бра. Стѿ[в]и кушинчїћ *їѿ[ѿ]-гла[в]ѿм* Ко. Однѣси о[в]їй косїѿр *їѿд-онѿ[м]-мѣђѿм* Бу. Пѿде-ми лѿмпїс *їѿ[ш]-шѿ[в]улїноѿм* Ор. Лежѿше на-[j]ѿдну лѣсу те-ѿљеже змїја *їѿ[ѿ]-нїм* Год. Стѿ[в]и тѿ слѿму *їѿд-онїема јѿгнѿдїма* У. Уљѣзи *їѿд-онѿм їѿјашѿм* Со. Штѿ-сїми тѿ прїнијо *їѿд-носѿм* Па. Лѣзите *їѿд-онѿм смѿквѿм* Ли. Скрїла-сѣ *їѿд-онїем кршѿм* Брч (у последњем примеру имамо такође значење акузатива, иако би се могао схватити као инструментал) —

Стѿ[в]и тѿ кушїн ѿ[в]дѣн *їѿдѿ-мнѿм* Крњ. Ымѿш-[л]и штѿ стѿ[в]ит *їѿ[ш]-собѿм*, јѿдан? Ду —

поред: Ђјмо да-сѣднѣмо *ѡ[ш]-шѣ дуб* Бр. Ўљеже маѣчка *ѡ[ш] ша[в]улѣн* Па. Уздѣжѣ-се *ѡд-ѡблѣке* То.

Уз имена места: Прѣ[в]о-и пѡ[в]еде *ѡ[ш]-Скѡдром* Ли. Кѣ[г]-стѣгосмо *ѡ[ш]-Ташѣѣм* ГД. Дѡѣдсмо *ѡ[д]-гла[в]ѣѡѡм* ѣ-зору Ор —

Дѡѣд прѣ[в]о вапѡром *ѡд-Бѣр* (никад *ѡд-Бѣром*) В, Брч, Год. Тамѣн дѡѣдсмо *ѡ[д]-Жаблѣк* Ко. Дѡѣдсмо *ѡ[ш]-сѣмѣ вр* Бу. Ўвечѣ-смо стѣгли *ѡд-брѡо* Ма и сл.

Друга значења: Стѣ[в]ише-га *ѡ[ш]-сѣрѣжѡм* и-по-[в]ѣдоше-га у-Бѣр Др. Ўзео-га *ѡ[ш]-свѡѣѡм влѣшћу* Тр. Збок-тѣ рабѡтѣ пѣ-[ј]е *ѡ[ш]-судом* Па. Бѣчијо-[ј]е обрѣс *ѡ[д]-ногѣма* Ма —

Онѣ-[ј]е кѣћу дѣ *ѡ[ш]-ћирѣју* Бо. Врѣ[г]-га-[ј]е *ѡ[ш]-свѡ[ј]е крѣло* ѣзео Се.

Рабѡтѣ *ѡ[д]-нѣдницѡм* То. Нѣш нѣрѡд нѣне нѣшта да-учѣнѣ *ѡд-мѡрѣѣм* Со.

Учинѣјо-сѣм *ѡ[д]-мѡрѣѣе*, а-нѣ-бик Ду.

Мѡрѣ *ѡ[ш]-сѣѡросѣи* ѣ[в]олѣма да-се-нѡси Бо —

Помѣмѣјо-сѣ *ѡ[ш]-сѣѡрѡсѣи* Кру. Злѣ-[ј]е мѣку изѣла *ѡ[ш]-сѣѡрѡсѣи* Год. Лѣгѣ-[ј]е *ѡ[ш]-сѣѡрѣ* дѣне Се.

Напомена. У Стѣд-га бѣло лѣгѣ-[ј]е *ѡ[ш]-сѣѡѡм глѣ[в]ѡм* Па имамо по свој прилици месно значење тако да би инструментал био оправдан.

288. *ѡред*

стоји у месном значењу такође по правилу са инструменталом, а само изузетно са акузативом; у временском значењу преовлађује акузатив (у неким је изразима обичнији акузатив, а у неким инструментал — дакле, у принципу нешто слично као и у књижевном говору).¹⁾

Правац: Изѣди *ѡре[ш]-кѣћѡм* Др. Изѣшѣ-[ј]е *ѡре[ш]-цѣкѡѡм* Кру. Тамѣн пѡѣдсмо *ѡре[ш]-цѣкѡѡм*, пѡче кѣша Ко. Ђто пѡѣдше *ѡред-Мѣрко[в]ѡм кѣћѡм* Ма. Дѡ[в]ѣдоше-га цѣндѣри *ѡред-ѡ[ш]-шѣинѡм* бѣш сѣд Ли. Испѣли-су *ѡре[ш]-свѣшѡ[в]ѣма* В. Изѣшли-су *ѡре[д]-гѡ[в]ѣѡдѣма* Бу. Изѣшли-су жѣне *ѡре[ш]-свѡѣѡма* кѣ-

¹⁾ Исп. Maretić, о. с. 505 и 513.

ћама Па. Да-ми-вйше нйёси изйшѣ *пред-очйма* Ор. Стѣни *пре[ш]-шйема* [в]олѡ[в]йма Брч. Не-смй[j]ем йзѣни *пред-ѡцом* Бр. [j]ёси-л[и] одйжо *пред-Ивѡном?* Бо. Не, [в]алѣ, ѡн-се нё-би застыдйжо да-пѡхё *пре[ш]-цѡром* Се. Женетйно стѣ[в]и вйна *пре[д]-нйма* Ду. Стѣ[в]и по-[j]ёдан путйер *пре[д]-нйма* Ов —

Дохѡше свѣто[в]и *прѣда-мнѡм* Брч. Изйдѡше прѣ[в]о *прѣ[ш]-шѡбѡм* Па. Стѣ[в]и[ж]о-[j]е боцун вйна *прѣ[ш]-собѡм* Се.

Изахѡше *пре[ш]-свѣшо[в]е* (обично *пре[ш]-свѣшо[в]има*) Ли. Изнёсоше свѣшта *пред-нѣс* (обично *пред-нѣма*) Со. Изнёси тѡ *прѣд-врѣша* Ду. Стѣ[в]и тѣ стѡлац *пред-огѣн* Др.

Напомена. У Стѣдоше прѣ[в]о *пред-врѣшйма* || *прѣд-врѣша* имамо опет двојачко схватање.¹⁾

В р е м е : Дошѣ-[je] *пре[д]-зорѡм* дѡма Со. Стйгли-смо у-Бѣр *пре[д]-зорѡм* ГД. Валѣ-[j]е удѣрила страшнѣ кйша *пре[д]-зорѡм* То. *Пре[д]-зорѡм-сан-се* дйгла Бра. Пошѣ-[j]е тамѣн *пре[д]-вечѣрѡм* Год. Пошѣ-[j]е тамѣн *прѣд-мрѣком* У. Тѡ-[j]е бйло не-хёльё *пред-Божйћом* Ли —

Дошѣ-[j]е *пре[ш]-сѣмү* зѡру Крњ. Врнүли-смо-се *прѣд-мрѣк* Тр. Дохѡсмо нѣ-[В]йр *пре[ш]-цѣнй мрѣк* Бр. Дѡхё *пре[ш]-сѣмү нѡн* В. Онеш-ли-се умйг *пред-рүчѣк?* Ор. Погйнужо-[j]е *пре[ш]-сѣмй свршѣшѣк* рѣта Па. Бйли-су ко[д]-мёне у-нехёлью *пре[ш]-самѣнй Илйндѣн* То.

289. за

стоји у месном значењу обично уз инструментал, ретко уз акузатив; у осталим многобројним значењима (уз глаголе који не значе кретање или мировање) употребљава се међутим искључиво акузатив (о отступању уз заменице *шйѡ*, *нѣшйѡ*, *нйшйѡ* исп. ниже):

П р а в а ц : Пошѣ-[je] *зѣ-ждрѣѣлом* Бу. О[в]йй йстй чѣс пасѣше *за-күћѡм* Ко. Штѡ-си стѣ *за-врѣшйма*, дѡнй о[в]ѣ-мо То. Тамѣн сёдосмо *за-вечѣрѡм* Ли. Понёси тѡ *за-күћѡм* да-седймо у-присѡј Ма. Стѣ[в]и тѡ *за-күћѡм* Се. Стѣ[в]и плѣд *за-ша[в]улыном* Брч. Стѣ[в]и тѣ ожѣг *за-пейельѣком* Бр. *Зазубйма-му-[je]* нёшто запѣло Бо.

¹⁾ Исп. Maretić, о. с. 504 и 513.

Ста[в]и левѡр *зѡ-пѡс* Год. Ђј, мѡлѡн-те, ста[в]и језѡк *зѡ-зубе* (*за-зубѡма* Бра је необично) Со.

Напомена. Уз глаголе типа *скрѡвѡш-се*, *занчѡш*, *зѡш* имамо — опет у сагласности са књижевним језиком — напоредну употребу инструментала и акузатива:

Зѡбијо-сѡ *за-мѡрѡм* кѡ-мѡш у-трѡце В. Бљѡше-се скрѡјо *за-смѡкѡм* Ду : Скрѡвѡ-се *за-пѡрѡсло* Ли — Зѡнча *за-шѡ бѡрѡ* Бо : Тамѡн сѡд зѡћѡ *за-онѡм гла[в]ѡцѡм* Па.

Друга значења : Потѡгѡше-се *зѡ-руке* Ор. Бѡга-ми-се *зѡ-грѡ* до[в]ѡтѡше да-се-пѡбију Бу. Ђзеде-ме онѡ кучѡк Нѡков *зѡ-ногу* То. Држѡ-се мѡјци *зѡ-скуш* Др. Вѡжи кѡња *за-шѡ мѡрву* Ли.

Пѡта-ли штѡ *за-о[в]ѡгѡ мѡ[ј]гега ѡѡшѡна?* Ко.

Зѡрѡдѡјо-сам у-Ђмерику вѡше пѡрѡ *за-нећѡљу дѡнѡ*, нѡ-у-Дѡпило *за-гѡдину* Ду. Нѡће-се вѡнѡ[д] дѡма *за-гѡдину дѡнѡ* Се. Остѡће тѡмо у-њѡкакву шкѡлу *за-цѡѡлу гѡдину* У. Нѡће овѡ кѡша престѡт *за-нећѡљу дѡнѡ* Ма. *За-цѡѡлѡ вѡѡѡме* сѡмо сѡдѡ и-пѡшѡ Бо.

Вѡлѡ мѡже *изѡ[зѡ]* *за-шѡро[ј]ѡцу* Кру. Не-мѡгу дѡт мѡњѡ нѡ-*за-илѡду* ГД.

Врѡтѡјо-му-[ј]е дѡбро *за-срамѡшу* Бр. Прѡмѡѡнѡјо-му-[ј]е вѡно *за-брѡшно* Крњ. Плѡтѡће тѡ Нѡко *за-мѡне* Год. Пошѡ-[ј]е *за-шѡѡбе* на-рѡбѡту В. Пѡте, ѡре јѡ мѡгу *за-цѡѡлѡ* (= све) вас Ли.

Нѡ[ј]е јѡш спрѡмљѡна *за-удѡдѡбу* Брч. Спрѡмѡш-ли-се *зѡ-ѡш*, Вѡсо? Со. [Ј]ѡси-ли-ни штѡ лѡѡпѡ парѡѡлѡ *за-рѡчѡк?* Ли.

Нѡну да-бѡдѡн цѡѡлѡме сѡлу *зѡ-шѡку* (потсмех) Ли. Рѡни сѡроту *за-сѡѡју срамѡшу* Бр. Нѡ[ј]е тѡ, брѡте, *за-сѡѡка* Брч. Тѡ-ће бѡ[д] ѡѡка *за-нѡшѡ кѡћу* Бу. Спрѡман-се да-трѡжѡн ѡѡку *зѡ-сѡна* Бра. Нѡмѡ дѡста трѡвѡ *за-шѡѡѡце* У. Спрѡми онѡ де-миѡѡну *за-ракѡ[ј]у* Ма. Домѡѡн-се стѡрѡ *зѡ-вѡно*, а-домѡѡца *за-лѡб* Ко.

Учињѡну, вѡлѡ, *за-шѡѡбе* свѡ штѡ бѡдѡ[м] мѡгѡ Бо. А-*за-кѡга-би дрѡгѡга* учѡнѡјо, кад-нѡ-би *за-шѡѡбе* Со. Нѡка-се мѡјка брѡнѡ *за-ћѡри* Кру. Мнѡго-сам-се мѡчијо *за-Мѡла* Се. Шѡ[ј]ѡ

кошўљу *зѣ-мўжа* Др. Мдлї-се бдгу *за-њѣга* Ду. Она жѣна вриѣдї *за-њѣга* мндо Ор. Нѣмѣ о[т]-тдга ѡери *за-нѣс* ГД. Бд-лѣ-[је] *за-шѣбе*, ѡко-не-ддѣ Брч. *За-кдга* сѣн-се вѣзѣла, кўку мѣне! Ов. Валѣ-[је] срамдга *за-шѣбе* и-*за-свѣ нѣс* што-нїѣси пошѣ на-покајање (сахрану) В. Мдлї-се *зѣ-дцѣше* Ов. Мўчї-се *зѣ-сїна* Бра.

Нї[је], бдга ми, нїшта крїв *за-данѣшнў свѣђу* Па. Нѣ-нѣш-се на[ј]ѣдїд *за-[ј]ѣдну рїѣч* Со. Свѣдїше-се *за-онў вддо-в/аљу* Год. Тѣ-те-би убїјо *за-фїћїн* Ма.

Мї-га не-признѣ[ј]емо *за-госїодѣра* Бр. ѡко-ме држїш *за-пїрїдїшеља*, влѣру-ми о[в]д Бу. Стѣ[в]їше-га *за-кмѣша* Ор. Изѣбрѣше-га *за-[в]дднїка* у-чѣту Тр. Ѧнете-л-ме ўзѣд *за-кмѣша?* Се. Ўзѣћу-га *зѣ-слўгу* Тр. Мї-нѣмо свд[ј]ѣга чдјка *за-учїшеља* Па. Ймѣ мерѣг да-[је]-ўзмѣ *за-жѣну* Тр. Тѣк-те молїд *за-[ј]ѣдну сївар* Ко.

Напомена. У Ѧ-ли пднї *зѣ-мндо*? Бо и сл. (уместо кнїжевног „понї за некога“) имамо инструментално значење (исп. нїи за неким).

290. Интересантно је међутим да заменице *шїд*, *нѣшїо*, *нїшїа* у оваквим примерима обично стоје у локативу:

За-чѣн-си дѣ тѣ двцу, Пѣвле? (*За-сїдїшїну.*) Ов. Нѣ-би, валѣ, дѣ о[в]ў бѣшїну *за-нїчем* Па. Дѣ-си, бдго-ми, онў двцу *за-нїчем* Год.

За-чѣн-нѣ-ти тд? (*За-кдсу.*) ГД. Нѣмѣ да-се-стѣрѣ *за-нїчем* Ли (поред: Домаћн-се стѣрѣ *зѣ-вїно* Ко).

А-*зачѣм-га-[је]* убїјо? Ду. Убїјо-га-[је] *за-нїчем* Бра (Тѣ-те-би убїјо *за-фїћїн* Ма) — Нѣ-би јѣ тѣбе крївїјо *за-нїчем*, нд-тўн ймѣ ддста штѣтѣ Се (Нї[је] нїшта крїв *за-данѣшнў свѣђу* Па) — Валѣ-се нѣмѣш *зачѣм* лўтїт Ко (Нѣнѣш-се на[ј]ѣдїд *за-[ј]ѣдну рїѣч* Со) — Мрзї-ме, а, бдга-ми, нѣмѣ *зачѣм* Год — *Зачѣн-си* тд учинїјо, ѡко бдга жнѣш? Па.

Не-држїм јѣ нѣга *за-нїчем* Ор (ѡко-ме држїш *за-пїрїдїшеља* Бу) — Не-признѣ[ј]ем-га *за-нїчем* Ма (Не-признѣ[ј]емо-га *за-госїодѣра* Бр) — Ѧне-л-те ўзѣд *за-нѣчем* стрїц, Јово? (Ѧнѣ

за-ййса́ра) Бо — Оћа́к-те замо́йд за-нѣ́чем Се (Оћа́к-те замо́йд за-[j]јѣ́дну сѣ́вѣр Ко) — Онй Ма́рков сын нѣ́не вриѣ́дѣд за-нй́чем Бр. Не-вриѣ́дй за-нй́чем о[в]й но́жйѣ В (Вриѣ́дй за-нѣ́га мнѣ́го Ко).

У свим овим примерима може се додуше чути и акузатив (Не-би-га-да́ за-нй́шйа Брч и сл.), али је у већини примера локатив много обичнији.

291. међу

се употребљава само у месном значењу и долази по правилу уз инструментал, а само изузетно уз акузатив:

Пѣшли-су свй ме́ђу-на́рѣдом То. Он сла́бо дола́зи ме́ђу-љу́дйма Бу. У́ша-[j]је ме́ђу-љу́дйма нѣ́какав ѣа[в]о Бр. У́ша-[j]је ме́ђу-онй́ема же́нйа нѣ́чистй ду^а Па. Уље́гли-су на́ѣс вѣ́кови ме́ђу-ѣвѣ́ма В. Уље́гле-су свй́не ме́ђу-гѣ[в]једима, нѣ́го и бр́же иза́ждѣните Ли. Уље́га-[j]је Нй́кѣв куча́к ме́ђу-на́шиема кѣ́кошка́ма Се. Па́нујо-[j]је ѣ́ра ме́ђу-онй́ема йй́ла́ди-ма Брч. До́дше ме́ђу-на́ма двѣ́ Кѣ́ча Ду. Стй́госмо ме́ђу-ва́ма Ко. Да-га-ста́[в]йм ме́ђу-ва́ма Крњ. Па́де кр́ш ме́ђу-нй́ма Со. На́[в]лаштице́-му-[j]је тѣ́ рѣ́ка, теке-да-ба́чй спй́цу ме́ђу-нй́ма Се. Пѣ́слали-су-га ме́ђу-нй́ма да-и-помй́рй Бо —

Поша́-[j]е шарѣ́в ме́ђу-ѣвѣ́це Год.

Значења уз инструментал.

292. над

У месном значењу обичан је инструментал, ређи акузатив. У осталим значењима (у пренесеном само уз личне заменице) стоји искључиво инструментал:

Место: Др́жи вѣ́ду на́д-ѣ́гањ, дѣ́к[л]е не-узѣ́врй Се. У-нй́ову-[j]је кѣ́ћу ста́лно пи́ња́та на́д-ога́њ Ду. Сй́ноћ-се й́ка́за с[в]й́ѣтлѣс[т] на́[ш]-Сушѣ́рман ГД —

Сто[j]й на́д-онй́ем грѣ́ѣѣом Ко. Ё́то-га сто[j]й на́д-онѣ́м ја́мѣм; чу́[в]а-га да-се-не-амбиса́ В. Мота́-се ѣ́ра на́д-онй́ема кѣ́кошка́ма Па. [j]јѣ́дан ја́штре́б кру́жаше на́д-онй́ема ја́гња́-дима Ма. Вй́сй-му левѣ́р на́й-йѣ́сйе́љѣм Крњ. Вала́-[j]је й́трѣ́с

била магла *на[ш̄]-Кд̄ђаком* ка-йкад Ли — Ўмаро-[j]е, мѡ[j]а, и-*на[д]-њѡм* нѡ[j]е бѡјо нѡко од-извѡнѡца (странаца) Бо. Зѡ[в]и пѡпа да-читѡ молитву *на[д]-њѡм* Ор и сл.

Друга значења: Плѡче *на[д]-њѡм* стѡлно Бр.

Бѡјо-[j]е вѡјвода *на[ш̄]-свѡн* *Крѡ[j]инѡм* Брч.

Нѡ[j]е бѡло јунѡка *над-њѡм* Се. Не-признѡ[j]ѡм нѡкога *нѡдѡ-мѡм* Со.

293. *ѡд*

У месном и пренесеном значењу стоји инструментал, ређе акузатив. Уз имена места (у значењу „пред“) преовлађује међутим акузатив:

Место: Ёто-га сѡдѡ *ѡд-онѡ дѡб* онѡмо То. Сѡдѡ *ѡд-брѡсѡ* В. Сѡдѡ *ѡд-онѡ слѡве* Ор. Ёто-га *ѡд-онѡ мѡсѡ*, лѡ-[в]ѡ рѡбу Бр. Спѡвѡли-смо цѡѡлу зѡму *ѡд-вѡдрѡ нѡбо* Бу. Ёто-јѡ[j]-се вѡдѡ рѡ[п] *ѡд-онѡ крѡ* Ов. Свѡ-смо бѡли *ѡд-барјѡк* Јѡка-Сѡмо[в]а Ли. Нѡси дѡѡте *ѡдѡ-ѡс* Год. Ыма, те-лѡѡпѡ вѡда *ѡд-онѡ брѡ* Ма. Бѡше-му фѡјѡк (машна) *ѡд-грѡ* У.

Сѡдѡ *ѡд-онѡм корѡѡлѡм* (врста дрвета) Со. Ёто-ти ѡѡ[т] сѡдѡ *ѡ[ш̄]-смѡквѡм* Ду. Ёто-га по-цѡјѡ дѡн *ѡд-мѡрвѡм* Тр. Забарѡ[в]ијѡ-сам кѡпицу *ѡд-онѡ[м] мѡрвѡм* Па. Нашѡ-га-[j]е закѡпѡнога *ѡд-онѡѡм дѡбом* Ко. Вѡзда-му-[j]е кушѡн *ѡд-глѡ[в]ѡм* Крњ. Ёто-га *ѡд-онѡм гла[в]ѡцѡм* Бра. Ђе-живѡ Ыво Стѡнко[в]? Зѡбога *ѡ[ш̄]-Сѡрѡнѡм* Ли.

Уз имена места: Кѡ[т]-смо бѡли *ѡд-Бѡр* ГД. Сто[j]ѡ *ѡд-Брѡѡге* Со. Бѡјѡ-[j]е Ђѡро-Нѡко[в] ѡ-лѡ[в] *ѡ[д]-Жѡбѡк* Ду. Бѡли-смо ѡ-лѡ[в] *ѡд-Горѡвѡк* Ли. Бѡло-[j]е нѡшија двѡѡст ѡлѡдѡ *ѡд-Мѡдоѡ* Тр. Рѡнијѡ-се *ѡ[ш̄]-Скѡѡар* Ма. Погѡнујѡ-[j]е *ѡ[ш̄]-Торѡмѡш* Брч —

Кѡ[т]-су нѡши бѡли *ѡд-Бѡром* Ли.

Нѡмѡ гѡрѡга чѡјѡка *ѡд-небо* од-нѡѡга У. Спѡвѡсмо трѡ нѡѡи *ѡд-ѡрѡѡге* ГД. ѡнѡ-[j]е *ѡѡ-ѡрѡѡѡѡ* Кру. Ђѡр-ми-[j]е *ѡд-зѡруку* Бо. Остѡли-су *ѡд-нѡрѡк* Бр.

Нѡ-знѡ нѡѡе нѡшта *ѡ[д]-богом* *јѡциѡм* Др. Нѡмѡ вѡшѡѡга лѡпѡѡѡ *ѡ[ш̄]-кѡѡѡ[н]* *небѡскѡм* Брч. ѡн-је *ѡ[ш̄]-сѡјѡм* Се.

Ќона-[j]е *под-великѡ[м] мѡнѡм* Ко. *Под-вљерѡдѡм*-је бѣла двѣ гѡдине Па. Бљеше *пош-ѡрстѣњом* пѣнане тры-гѡдине Ов.

294. *ѡред*

У месном и пренесеном значењу чује се поред обичнијег инструментала и акузатив:

Место: Разг[в]ѡрѡ *ѡред-вѡлаш* Бу. Седѣ по-цѣјо дѡн *ѡре[ш]-шѡацијѡн* Ли. Ђто-[в]и тѡстамѣнат *ѡред-очи* па-чѣ-тѡте Се. Нѣ[j]е-се виђело пѣста *ѡред-око*, нѡ-сам самѡтуком дошѡ Па.

Што-сто[j]ѣш *ѡре[ш]-кѡћѡм*? Бр. Стѡлно-му-[j]е глѣ[п] *ѡре[ш]-кѡћѡм* Па. Сто[j]ѣ цѡндѡри *ѡре[ш]-кѡћѡма* В. Ђто ѣѣрѡ кари-јѡлицу *ѡрѣ[ш]-собѡм* Брч и сл.

Друга значења: Ќсрамоти-ме *ѡре[ш]-цѣѡло сѣло* Ли. Питѡнемо-се за-овѡ *ѡрѣ[ш]-суд* Год.

Зѣсто-сѣ дѡбро брѡнѣјо *ѡре[д]-госѡѡдѡром* Крњ. Мнѡго-[j]е грѣшѡн *ѡрѣ[д]-богом* за-тѡ нѣ[j]е мѡгѡ приступѣ[т] при-кѡв-чегу Ко. Ќ[н] нѣне имѡт приступѣшта *ѡрѣ[д]-богом* Ду и сл.

295. *за*

У месном значењу употребљавају се инструментал и акузатив напоредо (акузатив ми се ипак чини ређи). У осталим значењима стоји искључиво инструментал (пренесено значење опет само уз лица).

Место: Кѡћа-му-[j]е *за-онѣ брѣг* ГД. Причѣкѡ тѡн *зѡ-врѡта* Ор. Дрђи дѡбро језѣк *зѡ-зубе* Со. Вѡзда-му-[j]е цигѡр *зѡ-уво* Бо. Седѣ *за-ша[в]улѣн* по-цѣјо дѡн и-пѡшѣ Ма *зѡ-ѡлс-му*-је кубѡра зађедѣна Ов. Сто[j]ѣ-му левѡр *зѡ-ѡлс* Бра.

Ђто-га седѣ *за-кѡћѡм* То. Потрѣчи, [j]ѣре-ћу-те чѣкѡд *за-онѡ[м] мећѡм* У. Ќрѣ *за-рѣкѡм* Ли. Нѣзвѡноме гѡсту мњѣсто-[j]е *за-врѡшѣма* Бр. Ђто-га седѣ *за-ша[в]улѣном* В. Дрђи руке *за-ѡлѣнѣма* и-глѣдѡ Тр. Тамѡн бљѣсмо *за-вечѣрѡм*, кѡ[д]-ѡн дѡћѣ Се.

Затвѡри вратѡ *зѡ-собѡм* Кру.

Друга значења: Жѡлин за-њѣн кѡ-*за-рѡђением брѡ-шѡм* Па. Разбоље-се о[д]-јѡда *зѡ-сѣном* Год. Ќона-[j]е бѣла *за-нѡјвишием сирѡмѡм* у-цѣѡло плѣме Ма.

Пошѧ-[j]е *за-козѧма* Крњ. Ајде, бѡга-ти, потрчи *за-њѧма*, мѧла Ко. Пошѧ-[j]е *зѧ-шрѧгом* Со. Пѡслѧ-ме-[j]е Тѡмо *зѧ-шобѡм* Ор. Обрни-се *зѧ-собѡм* Брч.

У-нѧ[с]-се вино не-пѧ[j]ѣ *зѧ-мнцѣком* Бо.

296. *мѧју*

У месном значењу употребљава се инструментал и акузатив скоро подједнако (акузатив је можда само нешто ређи); уз заменице долази само инструментал.

Место: Ђто-га ѱ-Јѡ[в]е *мѧју-онѣ врбе*, ѣ-лѡ[в]ѧ рауље Ли. Онѧ пѧс-ти вѧзда лежѧ *међу-ѡвце*, Рѧсто! Па. Ђста вала *међу нѣѧријашѣље* Бр.

Овлаѡла-[j]е бѡлѧс[т] *међу-нарѡдом* Брч. Ђто-га *међу-онѧма дѡбо[в]ѧма* В. [Ј]ѣре-си нѧ[j]старѧ *међу-нѧма* Ор. Нѣка останѣ *међу-брѧћѡм* ГД.

А-зѧбога, штѡ-се дѡгоди *међу-њѧма*? Се. Зборѧсмо мѧло *међу-собѡм* Бо. Посвѧђашѣ-се *међу-собѡм* Бу. Штѡ-се кѡљѣте *међу-собѡм* Ко (у последња два примера је обичније *између-сѣбе*).

о, ѧо, ѧри

Локативно *о, ѧо, ѧри* стоји у једнини искључиво уз локатив, а у множини такође уз локатив (ређе) или уз генитив (чешће) и то без обзира на специјална значења предлога.

Ово отступање, за разлику од претходних, нема везе са глаголском рекцијом; до њега је, као што је то показао Бошков ић, дошло под утицајем придевско-заменичке промене.¹⁾

297. *о*

Место: Вѧси-му сѧбља *ѡ-ѧѧсу* В. Вѧсѣ-јѡ[j] ѣѣца *ѡ-врѧ-шу* Па. Чмѧ лиѣпѧ ѣрдѧн *ѡ-грлу* Ма —

Обљѣшена-му-[j]е пѡшка *о-врѧѧѧма* Ду —

Вѧсѣ-им ѣрдѧни *о-грлѧ* Ко. Вѧси-му пѡшка *о-бѡдѧрѧ* Бу. Све вѧсѧу сљѧке *о-зѧдѡ[в]ѧ* Ли. Зѧнски све вѧсѣ клиндурѧ

¹⁾ Исп. *Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића* II, 1936, 30—34.

лѣда *о-шйгдлѣ* у-Минисѣту Бра. Зйнски вйсй лѣд *о-кѹћѣ* Ор. Вйсй *о-мѹрѣвѣ* по-цйю дѣн Кру. Исп. и случајеве у којима локатив замењује акузатив: Удѣријо-[ј]е глѣвѣм *о-врѣшнйцѣ* Год. Облѣси онѣ пѹстине (= јастучићн испод јарма) *о-грѣдѣ* Бр. Облѣси гѣ аљине *о-слѣвѣ* Тр. Облѣси тѣ косѣѣр *о-врѣшѣ* Со.

В р е м е : ѐнемо-ли-те, Мѣре, прѣтит *о-Мѹшро[в]у-днѣ?* Бу. Тако-ти бѣга, Ыво, врнѹнеш-ми онй кусурйћ *о-Бѹрђе[в]у-днѣ* Со. Тѣ-ти-[ј]е бйло *о-лѣнскѣме Божйћу* Крњ. Дѣћи-ми *о-нѣ-шѣме крѣнѣме ймену* Тр. Звѣћу-те *ѣ-ѹрѣшкѹ* (кад се окапа кукуруз) Кру. Удѣне-се *ѣ-јесѣни* То. Чѹло-сѣ *о-[в]јечѣри* Ко. Пробудйћу-га *ѣ-зори* Ов —

Дошѣ-[ј]е из Америкѣ *о-Цвѣшйма* Год. *О-велйкиема йосйшма* не-удѣју-се ѣѣке Бо. Весѣлѣ-се *о-свѣдѣма* Крњ —

Кобасйце-се печѹ сѣмо *о-вйшијѣ свѣчѣ[в]ѣ* (= о већим празницима) Па. *О-ѹдсйѣ-се*, брѣте, не-удѣју ѣѣке Ма. Бйће ѣро *о-Цвѣшйѣ* В. Лиѣпо-[ј]е ко[д]-нѣс *о-ѹдкѣдѣ* Се. Рйба-се лѣ[в]й *о-зарѣнѣкѣ*, а-не-пѣжно Се.

У вези са поменути^м мешањем предлога *о* и *од* (исп. тач. 283) може се чути и *од* у сличној употреби:

Вйсй-му медѣља *о[ш]-ѹрсй* Год (проверено у В, Па Брч и Ли). Удѣријо-сѣм глѣ[в]у *од-врѣшѣ* Се. Вѣжи-га *од-јѣсѣлѣ* Бо.

Д р у г а з н а ч е њ а : Плѣтйјо-сѣ[м]-му п[т]-нѣднйцѣ и-ј-о-мѣ *шрѣшкѹ* Бо. Не-завйсй тѣ сѣм[о] *о-нѣму* То. Не-рѣдй-се *о-мѣјѣ глѣви* Др. Бѣвй-се *ѣ-злу вѣлѣму* Брч. Не-брйнѣ-се нй-мало *о-нѣму* Ов. Кѣко мнйш *о-Илй* Се. Пасѣ[ј]е *о-сѹоме лѣбу* Бра —

Што-мнйш *о-изѣѣрима?* У. Стѣлно рабѣта *о-[п]чѣлѣма* ГД. Рѣдѣ *о-нйовиема глѣвѣма* Бр. Го[в]ѣрймо *о-сѣлѣчкиема йослѣ[в]йма* Ко —

Кѣко мйс[л]йш *о-нйшијѣ нѣкѣ[в]ѣ?* Ор. Зборйли-су рѹжно *о-онйѣ лѹдй* Ду. Прича-ни нѣшто *о-сйѣријѣ ѣѣѣ* Ли.

Напомена. У примеру Не-завйси тѣ *о-нѣшијѣ лѹдй* Брч тешко је рећи, да ли имамо *о* са ген. множине или просто губљење *ѣ* у *од*.

298. йо

М е с т о : Немѣ да-гѣзйш *ѹѣ-шрѣји* Кру. Пѣ-лѣнки (= конопац за рубље) прѣшрѣ аљине Ли. Рѣшйри-га *йо-ѹѣрју* Крњ —

Простїрѣ кошѹље *ѡ-онїема дрѣвдима* Па. Пошѧ-[је] *ѡ-селїма* Ор. Скїтѧ *ѡ-шѹѣема кѹѣама* Тр. Обрѣа-се *ѡ-ѡрсїма* Бу —

Пасѧли-су на-пѡјање *ѡ-кѹѣѧ* Др. Пѧ-свѣ, брѧте, їдѣ *ѡ-шѹѣїѧ кѹѣѧ* Ду. Стѧлно їдѣ *ѡ-свѧдѧбѧ* о[в]їѧ Лука Мїѣно[в] То. Одїјо-сам *ѡ-сѡбѡѧ* ГД. Мѡш-[л]и одїт *ѡ-овїѧ* нѡшїѧ *ѡ-шѡб[в]ѧ?* Крњ. Ёто-ти-га ѣе-вѧзда скитиѣѧ *ѡ-сѣлѧ* Со. Пѧле-су фѹге *ѡ-смѡкѧвѧ* Брч. Чу[в]а[ї]ју гѡ[в]їѧ *ѡ-онїѧ бѡшїѡнѧ* Ко. Рѧдѣ *ѡ-[в]ѧрѡшѧ* У. Тѧ-је учїјо *ѡ-шѹѣїѧ дрѣвѧвѧ* В. Трѧ-жѧсмо-га *ѡ-ѡрїѧшѣлѧ* (= по пријатељским куѣама) Бо. Прѡ-суло-се сѣме *ѡ-їѧсѧлѧ* Год. Пѹшти тѧ тѣлѧд *ѡ-лѣдїнѧ* Се. Пѹштијо-[їе] жї[в]о (= стоку) *ѡ-лївѧдѧ* Ма. Удѧрила-[їе] рѣѧ *ѡ-нѡшїѧ бѡшїѡнѧ* Ов. Стѧ[в]їше-и *ѡ-грѧнїѧцѧ* Се. Разбѧчѧ-[їе] сїѣно *ѡ-онїѧ лѣдїнѧ* Па. Пѹштијо-[їе] двце *ѡ-онїѧ брѣ-гѡб[в]ѧ* Ли. Зѧбога, штѡ-[їе] Пѣро зарѣѧ *ѡ-ѡрїѧшѣлѧ?* Со. Удѧрїјо-га-[їе] стѧпом *ѡ-зубѧ* Бр. Удѧрїјо-га-[їе] *ѡ-рѹкѧ* Бра. Исплѧскѧ-га-[їе] *ѡ-нѣдрѧ* Год. Свѣ-му їзїшле крѧсте *ѡ-їлѣѣ* Со. Ёто-му свѣ мѧдїѣри *ѡ-рѹкѧ* Брч.

Другѧ значеѣѧ: Нѣ-би рѣкѧ *нї-ѡ-чему* да-[їе]-тѡ ѣегѡв сїн Ор —

Вїдїм *ѡ-рѹкѧма* да-[їе]-прѣкѧ у-онѹ жерѧ[в]їцу Ду.

Познѧ[ї]ѣм *ѡ-ѡвѧцѧ*, да-су-жѣдне В. Пасѧли-су *ѡ-рѡбѡ-шѧ* Па. Рѧдѣ нѧ-пут *ѡ-нѧднїѧцѧ* Бу.

Дѡшли-смо *ѡ-ѡрнѡме мрѧку* Ко. Крѣнѹсмо *нѡ-нѧїшїѡбї* кїшї нѧ-Вїр. Ов. Дѡѣдѡсмо *ѡ-вїѣлу* Кру —

Прелѧзили-смо Рбѧнїју *ѡ-нѧїшїшїѧ шнѣгѡвѧ* Бр.

По-нѧшѣме ѡбїчѧју овѧко-се рѧдї Се. Кѧжи прѧ[в]о, *їѡ-дѹшї* Бо. Пѡзнѧ-сам-те *їѡ-глѧсу* Тр —

Упрѧ[в]лѧмо-се *ѡ-шѡвѡ[ї]їѧ* *сѧ[в]лѣшїма* Др. Пѡзнѧ-сам-га *ѡ-очїма* ГД —

Влѧдѧмо-се *ѡ-шѡвѡ[ї]їѧ рїѣчї* Крњ. Упрѧ[в]лѧмо-се *ѡ-нѧ-шїѧ ѡбїчѧїѧ* Ду. Ѧдмѧ-сан-те пѡзнѧ *ѡ-мусїѡнѧ* То.

Пѡшлї-ми тѧ косїѣр *їѡ-ѣѡїци* У. Пѡслѧ-[їе] *ѡ-нѧшѣме слѹги* Год —

Пѡслѧ-[їе] *ѡ-свѡ[ї]їѧ* *лѹдїма* Со —

Поручйсмо *ѡ-ѡријдѡѣльѧ* Ма. Јавйсмо-му *ѡ његѡвијѧ*
ѡријдѡѣльѧ Ли. Послѧсмо *ѡ-рѡђѧкѧ* Па.

Неђе *ѡ-Божйћу-[j]*е пошѧ ѱ-шкѡлу ГД. Дѡђи *ѡ-Велйку-*
дне Бо. *По-Трѡѡчину-дне*-ћу за-Бѧр Се. Брѧћемо грѡ[ж]ће *ѡ-*
неђељи Бу. *По-његѡј смрѡи* остаће баштина ѱ-Јѡве Ђуру Ли.
Пѡ[ћ]-ћу на-баштину ѡдмѧ *ѡд-рўчку* Ко. Го[в]орйћемо о-тѡј ствѧ-
ри *ѡд-рўчку* Ор —

Дошѧ-[j]е дрўгй дѧн *ѡ-Цвѡѣѡи*ма То —

Кѧ[т]-неш на-Цетйње, Нйко? *По-Цвѡѣѡѧ* Ма. Пасѧ-[j]е
пу[т]-Америкѧ на-неђељу дѧнѧ *ѡ-Цвѡѣѡи* Ли. На-петнѧз дѧнѧ
ѡ-месу[j]ећѧ пѡчео-[j]е да-рѡже лѡзе Год.

299. *ѡри*

Место: Седй *ѡри-његѡј ѡрнйци* (= кош за сточну
храну) Со. Сто[j]й *ѡри-његѡме кѡцу* Кру. Ёто-ти-га *ѡри-ѡѡѧнку*
Ко. Пѡгибе кўкѧ[в]ѧц тамѧн *ѡри-Шйрѡчкѡме* Врў Тр. Нйѡсу
ѡри-мѡне кљўче[в]и о[т]-скрйње Ду. Вѧзда ймѧ *ѡри-сѡбе* линѧр
пѧрѧ Ов —

Седѧ *ѡри-онйема* йлѡчѧма Бу. Чѧкѧћу-те при-онйема
крўшкѧма.

Седѧ *ѡри-онйѧ кўћѧ* Се. Седй *ѡри-онйѧ врѡѧ* Бр. Ёто-га
ѡри-његѡвијѧ нѡгѧ Брч. Чѧкѧ-ме *ѡри-ѡијѧ дўбѡ[в]ѧ* Ли. Чѧкѧћу-
[в]е *ѡри-онйѧ мўравѧ* Год. Обљеѡси ручѧк *ѡри-онйѧ дрѡвади*
нѧ-врело Бо.

Друга значења: [J]ѡси-ли *ѡри-сѡбе*, јѧдан чѡак! Ор.
Овѡ-[j]е ѡпет *ѡри-јѧду* дѡбро Ма. Лѧко-му-[j]е *ѡри-онѧкѡј чѧљѧди*
(обичније: кѡд-онѧквијѧ чѧљѧди) Крњ —

Лѧко-[j]е њѧму жйвљѧт *ѡри-ѡѡлйкијѧ ѡвѧцѧ* ГД. Оста[j]ѧм
ѡри-свѡ[j]ијѧ рйѧчй В. [J]ѡси-л[и] *ѡри-ѡѧрѧ?* Па.

[J]ѡси-ли *ѡрй-ѡуѡу?* То. Помѡгѧ-би-ти, нѡ-сам *ѡрй-ѡуѡу*
Бу. Кѧ[т]-су бйли *ѡри-[в]ечѡри* (обичније: за-вечѡрѡм) Бр. Нѧ-
ђѡше-га *ѡрй-рўчку* Се.

низ

300. Отступања у слагању овога предлога ограничена су
на заменице *ѡн* и *ѡиѡ* које уза њ имају облик локатива
њѧм и *чѧм* (у осталим случајевима долази уз *низ* акузатив):

А-да-јутрѣз бљежаше *ниж-њѣм* [j]ѣдан чѣак кѣлко-га нѣге нѣсау Бр. Пасѣ-[j]е *ниж-њѣм* (= ни[ш]-шклѣп) Па. Мѣлоприен-је пасѣ *ниж-њѣм* тѣмо на-нѣже нѣкуђ Со. Пут ѣде *ниж-њѣм* ла-нѣка[д] ѣери (користи) о[д]-нѣга Год —

Ниш-чѣн-си тѣ довѣјо тѣ воду? Ли. *Ниш-чѣн-си* спуштѣ онѣ бѣле? А-*ниш-чѣм*. Низ-[j]ѣдан тѣљ (жицу) Ду.

Али: Пѣшли-су *нѣз-међу* Јѣка Мѣрко[в]а Ко. Пѣса мѣло-приед *низ-улицу* Се и сл.

301. На основу материјала којим располажем могле би се дијалекатске особине у слагању поменутих предлога свести на ова правила:

а) Предлози *у* и *на* стоје — било да глагол захтева акузатив било локатив — увек са акузативом. То је општа и, по сведочанствима споменика, сразмерно стара црта свих зетских говора. Само од заменица *ѣн* и *шѣѣ* (*нѣшѣо*, *нѣшѣа*) чују се поред акузативних и облици локатива *њѣм*, *чѣм*¹⁾, али независно од глаголске рекције.

б) Насупрот томе уз *о* (*о[д]*), кад имају месно значење, преовлађује облик локатива; он је обичнији и уз глаголе кретања, а уз глаголе мировања је тако рећи у искључивој употреби.

в) Уз *за* и *низ* (делимично и уз *ѣо*) стоје заменице *ѣн* и *шѣѣ* — без обзира да ли значење глагола захтева акузатив или инструментал — у облику *њѣм*, *чѣм*.

г) Уз *над*, *ѣод*, *ѣред*, *за*, *међу*, кад имају месно или какво сродно значење, преовлађује — опет без обзира на глаголску рекцију — инструментал, али се чује и акузатив (личне заменице стоје искључиво у инструменталу, а заменице *ѣн* и *шѣѣ* могу сем тога стајати и у облику *њѣм*, *чѣм*). У осталим је значењима употреба акузатива и инструментала правилна.

д) Локативно *о*, *ѣо*, *ѣри* слаже се у једнини са локативом, а у множини са локативом или, чешће, са генитивом и то без обзира на специјална значења падежа.

¹⁾ То, у ствари, нису прави локативни облици ових заменица; они у црмничком говору гласе *њѣму*, *чѣму* (исп. тач. 232).

Значења и употреба падежа

Номинатив

302. Познато је да уз неке глаголе (*звaйтш*, *држaйтш се*, *чинитш се*, *постaвитш* и друге слична значења) у књижевном језику долази као природна допуна предикативни номинатив или инструментал. У црмничком говору стоје уз глаголе *звaйтш*, *чињeйтш-се*, *учињeйтш-се*, *држaйтш-се*, *напрѣ[в]јитш-се*, *постaв[в]јитш*, *осидѣтш*, *долѣзјитш* именице и придеви увек у номинативу; уз *показјитш-се* чује се и инструментал, али је номинатив обичнији:

Ми тѣ зѣ[в]ѣмо *кариѣга* Бу. Тѣ у-Црмнѣцу зоју *вѣлаш* Се — Валa-се држй *велѣка ѣдѣарица* (= степеница; каже се за уображеног човека) Па — Штѣ-се чинйш *бѣдала?* Крњ. Мнѣ-го-се чинй *ѣдмѣшан* Ли — Ўчиње-се *лѣна* (бѣдала) сaмо да-не-плaтѣ Со. Ўчиње-се *смѣшѣн*, тѣке-да-га пѣштѣ дѣма Ма. Ўчиње-се *глѣ[в]ја*, сaмо да-не-послѣшa В — Нaпрa[в]и-се *сиромѣ*, тѣке да-му-дaдну ко[ј]у пaру ГД. Нaпрa[в]и-се *нѣ[в]лѣшитш*, сaмо да-нѣ-би одѣјо до-Гѣдиња Се — Он пѣстаде *нaјвшитш дѣдук* Год. Пoстa-[ј]е *здрaв* од-онѣгa чaсa Ко — Остaлa-[ј]е рaно *удѣ[в]јaц* Бра. Мaрko дѣстаде *ѣрвѣ* ѣ-село Ду — Он-ми долaзј *брѣтш* ѣ[т]-стрѣца Бу. Блaжo-ми *рѣдѣк* долaзј Се.

Покaзa-сѣ *нaјболѣ* у-цѣлѣу шкблѣ Брч. Покaзaли-су-се тѣ *кѣкa[в]јице* Год. Валa-се *јунѣк* покaзa прѣшлија рaтѣ[в]ѣ Ли — (поред: *Велѣкием јунѣком-се* тѣна покaзa Па).

303. Од неких се именица (*ѣѣјка*, *нѣ[в]лѣстѣа*, *удѣ[в]јaц*, *удѣ[в]јaц* и др.) поред инструментала за пореѣење чује и номинатив, док се од других (на пр. *чобaн*, *мѣнче*) употреблaвa сaмо номинатив:

Дог-блѣг *ѣѣјка* свѣ-ми блѣше рaмно бaрaбaр Со. Док-сaм-бѣлa *нѣ[в]лѣстѣа* нaг з-дѣбрѣ вѣлѣ одѣт нa-[В]ѣр свaкѣга пѣтка Брч. Док-јa-блѣк *кмѣтш*, тѣја крaѣнa нѣ-блѣше Ор. Одѣ-јo-сaм довр-Лaштѣка, док-сaм-бѣјo *чобaн* Па. Дог-блѣк *мѣнче*, чињaше-ми-се нaк обaлѣт кѣну В. Дог-бѣше *мѣнче*, долaзaше чѣсто Ли.

(Примере за инструментал исп. у Инструменталу).

Генитив

304. Генитив у одречним реченицама.

Као и у осталим нашим говорима примећује се јака тенденција да се генитив уз негацију замени акузативом (односно, уз медијалне глаголе, номинативом).

а) Уз прелазне глаголе чува се генитив уз *нѣмдѣи* и у случајевима у којима се осећа партитивна нијанса, али се и у њима може чути акузатив. У свим се осталим случајевима генитив уопште не чује:

Нѣмѣм *бѣлѣ* пѣ-да-би-ме-замѣкѣ Се (поред *Другу* нѣмам пѣ-да-ме-лѣпо убѣ[ј]ѣш Ма) — А-да-јѣ мнѣм, не-чинѣш *злѣ* нѣкоме Па. Тѣ, валѣ, не-чинѣ *шѣѣшѣ* нѣчесо[в]ѣ Год. Не-желѣ *ѣн* нѣма *дѣбра* нѣчесо[в]ѣ В. Не-дѣ-ми *рѣѣчи* пѣшнѣт Па. У-цѣлѣ кућу нѣ-би нашѣ *зрѣна* сѣли Бр (у свим би се овим примерима могао чути и акузатив).

Иначе увек:

Не-дѣм-ти јѣ *свѣду* пѣшку за-жѣ[в]у глѣ[в]у У. Не-грѣѣши *душу*, јѣдан нѣ-бијо Др. Не-мѣже чѣак нѣкад заборѣ[в]ѣт *свѣду* кућу Крѣ. Нѣѣсам тѣјо да-кварѣм *ѣро*, а-нѣше друкчѣјѣ рабѣта бѣ[т], не-бѣј-се Па. Нѣѣсам глѣдѣ *шѣѣшку*, ѣ[в]о двѣ гѣдине Брч. *Ако*-сам (ѣкрѣ), сѣнце-ми кућу не-грѣ[ј]ѣло о[д]-Мѣтро[в]ѣ до-ѣурѣѣ[в]ѣ-днѣ ГД. Нѣ-шѣде послѣшѣт *мѣјку* Др. Не-мѣгу пѣднѣѣ[т] *шѣлѣку* срамѣшу Бо. Не-мѣгу да-нѣѣм *ѣѣр* То и сл.

Од заменица *овѣ*, *шѣ*, *онѣ*, *шѣѣ* нисам забележио ни један пример генитива:

Нѣмѣн-ти јѣ *шѣ* Па. Јѣ-би-ти рѣкѣ, не-чѣни *шѣ*, а-кѣко ѣнѣш Ов. Он *шѣ* нѣ-би учинѣјо за-жѣ[в]у глѣ[в]у Со. Ма-се-сѣ[т] пр[в]ѣ закѣни, да-*шѣ* нѣнѣш учинѣѣт Бра. Не-рѣкок-ти о[в]ѣ Ор. О[в]ѣ-ти не-дѣдог да-прочѣтѣш Год. Јѣ *шѣ* не-вѣѣ-ру[ј]ѣм Ли. Он *шѣ* не-слѣшѣ Брч. Мѣ *шѣ* нѣ-знѣмо Па. Тѣ нѣнѣш чѣт у-нѣше сѣло В. Не-тражи о[д]-дрѣгѣга *онѣ*, што-сѣм не-чинѣш Бр — *Ај*[д], не-мѣчи *шѣ* *дѣѣше* Со. Пѣзи да-не-изгѣбѣш *ѣѣ* *шѣ* *кѣѣцу*, ѣ-би-те штѣга нѣшла Бу. Не-испѣшти онѣ *долѣну* на-[В]ѣчѣ-Дѣб, ијѣко-су велѣкѣ невѣлѣ Ду итд.

б) Уз непрелазне глаголе бележио сам увек номинатив:

Докле *снѣг* не-п[а]днѣ, нѣну од-овдг[а] сѣна дав[а]т во-лб[в]има Год. Тамо не-грѣ[ј]ѣ *сунце* од-Митро[в]а-днѣ до-Ђур-ђева-днѣ Па. Нѣ-утече *ни[ј]едн* Па.

в) Уз медијалне глаголе, ако значе просту негацију, стоји такође номинатив (колебање сам забележно само уз *невидѣ-се*). У случајевима у којима се испред негиране именице може ставити *ни* стоји међутим редовно генитив:

П[у]ш се тудиен не-виђаше тѣке за-лѣк Бр. Ниђе-се *кр[а]ј* не-мдгаше виђет ГД. Не-видѣ-се *Голѣк* од-м[а]глѣ Се. Отолан-се не-видѣ *Зѣша* В. *П[р]сѣ*-се прѣд-око не-виђаше Ли — (поред: Не-виђаше-се тудиен *иуша* *ничесо[в]а* Па. За-петназ дан[а] не-мдгаше-се ниђе *кр[а]ја* виђет Со).

И-ј-отад[ар]-му-се *шр[а]г* нѣ-зн[а] Па. Ондмѣ шт[о]-га убйше на-Л[а]штѣк нѣ-зн[а]-му-се *ѣме* Брч. Мнозини-се о[т]-тија нѣ-зн[а] *ѣме*¹⁾ Ко. Не-мдже-се *ш[о]* подносѣт Брч.

Али: И-ј-отад[ар]-му-се *сир[ви]* нѣ-знаде ГД. Нѣ-зн[а]-му-се *шр[а]га* Бр. Колци[на]-су т[у] загла[в]ѣли, нѣ-зн[а]-и-се *бр[о]ја* Ма. Не-зн[а]ло-ти-се *ѣмена* В, Ли. Исп. и Не-виђаше-се *ѣр[сѣ]* прѣд-око Бо. Ни[ј]е-се виђело *ѣр[сѣ]* прѣд-око Па.

Напомена. У примеру Т[у]-се нѣ-нађе *јун[а]ка* ко[ј]ѣме-му басташе (који би имао смелости) одговорѣт Год осећа се пар-титивно значење.

г) У егзистенцијалним реченицама (уз *не-бишѣ*, *немашѣ* = не бити) стоји увек генитив; од *нико*, *ш[о]*, *ш[о]* до-лази међутим генитив само у случајевима у којима се осећа партитивна нијанса, иначе увек номинатив:

Ни[ј]е *кућѣ* у-циѣло сѣло која не-куп[у]ѣ жйга Ма. Да-ни[ј]е *онд[а] кућа* на-стр[у]гу, свѣ-би п[о]кр[а]ли Па. У-т[у] п[о]ги-бију нѣ-би *мр[ш]вдга* Бу. Нѣ-би *једнд[а]* ко[ј]ѣ отолан љгече В. Да-нѣ-бљеше т[у] *овѣја* *љућ[а]*, наше бй[д] бр[у]кѣ Бр — Нѣм[а] *шр[у]нѣ* лѣба у-к[у]ћу Брч. Нѣм[а] *вѣнега* *ѣд[у]ка* љ-свиѣт Ли. *Г[о]-р[е]га* *ч[о]јка* нѣм[а] у-циѣло сѣло Бра. У-тѣ-двѣ к[у]ће нѣм[а] *м[у]шкѣ* *главѣ* Ко. С[а]д[д] нѣм[а] *с[у]да* за-тѣ раб[о]те ГД и сл.

Нѣм[а] *никога* у-к[у]ћу То. Нѣм[а] ко[т]-П[а]в[л]а *никога* Ов. Нѣмаше *никога* у-д[п]штину Бу — *Т[о]д[а]* нѣм[а] у-на[с] Год — Нѣм[а] у-нѣга *ничеса* ни-да-се-м[и]ш отр[у]ѣ Кру —

¹⁾ *ѣмена* значи другу нијансу, исп. ниже.

Али: Бѣше-ли кѡ тамо? Нѣ-би *нико* У. Нѣмаше *нико* у-цйѣло сѣло Бра — Нѣмā *шѡ* у-наше сѣло Бр — Нѣмā у-нас *нишша* Па. Нѣмā у-негѡ[в]у кѹну *нишша* Се.

д) У безличним реченицама бележио сам такође само генитив:

Сванѹло-[j]е, а-кѡкѡша-се ѹ-село јѡш не-чѹ[j]ѣ Се. Тѡгā-се дāна нѣ-заждйва *лагдма* (лагām = мина) Па. Нй[j]е-се заждйвāло *свйѣнѣ* за-неѣљу дāнā В. Нѣ-роди-се *јунāка*, да-му-стā[в]й шāк[у] у-пѣрчйн Брч. *Вйшѣга-се злдшвора* нй[j]е раћало у-Црмнйцу о[д]-нѣга Ли.

Напомена. Уз *не-догāћало-се* обичан је од заменице *шѡ* номинатив, али се чује и генитив:

Не-догāћало-се *шѡ* у-твѡју кѹну (= да бог да се не догаћа) Па. Тѡ-се у-нас нй[j]е догāћало, откā[д] јā сѣбе пāнтйм Брч —

Поред: Тѡгā-се у-нас не-догāћа Се. Тѡгā-се нй[j]е догāћало откā[д]-[j]је прāсе рѣп искрйвйло Па.

305. Од презимена се не граде присвојни придеви. Иако присвајани предмет редовно припада целој породици или братству, долазе презимена на *-иш* у генитиву једине и стоје испред присвајаног предмета; остала презимена могу доћи и у генитиву множине (у том случају стоје међутим иза присвајаног предмета):

Ћто-га бāш укрā-*Пејдновића водѣ* В. Онѡ-сам жйто прѡ-старо на-онѡ *Мйлешића гѹмно*, [j]ѣре нѣ-бљеше мљѣста на-онѡ наше Па. Нāнѣте-га у-*Машāно[в]ића винѡгрāд* Ду. Пасāли-су пре[к]о-*Вулѡ[в]ића ѡрйѣлāза* Ли. Онѣ *Црнчѡ[в]ића ѣѡјке* сечу ту гѡру, не-остā[в]ља[j]у пйску да-ћā[в]ѡљу Год —

Пѡшли-су на-онѡ *Шйддйѣра гѹмно* Па. Бљѣше нā-Вйр онā *Нйкāча ѣевѡјка* Се. Ћто пѡћѡше на-онѹ *Крѣкѹна смѡкву* Год (али: Пѡћѡше на-*Крѣкѹно[в]у Скāлу* Год) —

Поред: Бѡго-ми-[j]е *кѹћа Радомāнā* зāйсто сйлна Бра. Онā *бāшшина Сѣклѡћā*-[j]је кā й[j]една у-о[в]ѡ сѣло Ли и сл.

Напомена. Пошто се појединац никад не зове презименом, изражава се и припадање појединцу искључиво присвојним придевом од крсног имена. Исто се тако уз лична имена не чује презиме него *име* очево (исп. тач. 105). Због

тога су примери као Вуково *Милица Стојадиновића* овамо непознати.

306. а) Уз *чџстийи* чује се поред инструментала (Чџстилису-не *грџж]ћем*) и генитив:

Чџстијо-мѣ[-је] *ракѹ]јјѣ* и-*кавѣ* Ли. Чџстише-не *вина* и-*ириуиѣ* Па. Почџстијо-нѣ *вина* кум-Андрѹја Ор. Почџстилису-не *грџж]ћа* Год. Почџстијо-нѣ Мѣрко *сѹвија смѣкѡвѡ* Брч. Да-ве-чџстѹм *ракѹ]јјѣ* В.

б) *близу* стоји само са генитивом:

Тамѡн ту *близу мѡ]јјѣ кућѣ* ѿмѡ [ј]ѣдан живѹ извѡр Па. Свѡ-му-[ј]је зѣмља *близу шѡра* Крњ. Црква-[ј]је *близу онѣ мѡ]јјѣ горѣ* Ли и сл.

в) Уз *ближе* стоји по правилу датив, али се чује и генитив:

Пѡп-је два-прѣста *ближе бѡга* нѡ мѹ Се. Папрѡтнице-су *ближе Дуѹила* нѡ Орѡва Бр. Сѡоца-су *ближе Гѡдиња* нѡ Крѹиѹицѡ Год. Јѡ-би рѣкѡ да-је-ѡн мѡло *ближе Ђѹра* Ли. Онѡ бѡштина Мѣрка Нѹкѡ[в]а-[ј]је *ближе Блѡша* Год. Нѣгѡ[в]а-[ј]је кѹћа *ближе шкѡлѣ* нѡ мѡја Па.

(Обично се међутим не употребљава прилог *ближе*, него придев *ближи* уз који стоји искључиво датив: Сѹн-је *ближи ѡцу* нѡ брѡт В. Чинѹ-ми-се да-[ј]је-мѡло *ближи Мѣрку* нѡ *Јѡ[в]ѡну Мећѡѡћу* Се и сл.).

без, до

307. *без* и *до* се употребљавају у значењу предлога и прилога „осим“ који је прилично редак¹⁾:

без

предлог: Нѣ, валѡ, не-пѹ[ј]ѣ нѹко *без-мѣне* нѹшта В. Нѹко нѹшта нѹ[ј]је радѹо *без-мѣне* Ор. Тѡ нѣ-би нѹко учинѹо *бес-шѣбе смѣшѣнѡга* В. Свѹ-су валѡтнѹ *без-нѣга* Бра. Бѹли-су тѡмо свѹ *без-нѣга* Бр. Нѣ, бѡга-ми, нѹкога нѣ-бљеше тѡмо *без-једнѣ бѡбѣ сѡарѣ* Кру. Тѡ нѣ-би рѣкѡ нѹко *без-лѹдија* Бу.

¹⁾ Али није непознат (исп. на пр. Тѹ нѹ[ј]је бѹло нѹкога *оси[м]-мѣне* В. Не-познѡ[ј]ѣм нѹкога *осим-шѣбе* Ли. *Осим-нѣга* бѹло-[ј]је тѡмо и-дрѹгија лѹѡѡ Со и сл.). О спорадичном *осѹн* исп. тач. 259.

Дѡшли-су свѣ *без-Васа У*. Свѣ-су јунаци *без-Мѣла Ду*. Учинѣне-ти свѣ *без-Мижѣла То*. Ако нећу попл[т] ниједну *без-о[в]ѣ ГД* —

прилог: Кѡ-би тѡ свршијо *без-ја Брч*. Нѣ, душѣ-ми, тѡ није учинијо нико *без-ѡн Год*. Свѣ-су дѡшли *без-Никѡла Бр*. Нико *беж-Бѣро Ко*. Ниѣсмо имѡли дрѣгу рѡну *бе[с]-сѣр и-ја[ј]е Ма*. Ништа-ти не-помѡжѣ *бе[с]-сѡѡшина дѣнарѣ Крњ*. Није *бес-шѣн Бра*. Не, бѡга-ми, не-вљѣруј никоме њијовѡме *без-Мѡрку, [ј]ѣр свѣ лѡжу Ли*. Тако-ми бѡга, немѡ тѡ никоме казѡд *без-Или Брч*. Нѣмѡ с-кѣм разго[в]ѡрѡд *бе[с]-ш-њѣм Па*. Ниѣсам одијо никућ *без-на-Цетѣње Ду*. Нѣ-би-га валѡ пѡзнѡ по-ничему *бес-ѡѡ-ѡду Па*. Нѣ-остаде није нико *бе[с]-сѡмо [ј]ѣдан Кѣч Бра*. Нѣмѡше кѣћѣ на-Цетѣње *бе[с]-сѡмо биљѡрда Год*.

до

предлог: Нѣ-би-му нико тѡ дѡ *до-мѣне Ли*. Валѡ не-знѡ тѡ нико лѣ[п]ше испрѣчѡ[д] *до-шѣбе Др*. Мазѣју (усијано гвожђе)-ћу вѡдѣ[д] да-тѡ нико *до-њѣга ни[ј]е* учинијо Год. Свѣ-су-се врнѣли *до-Никѡле Ор*. Тѡ не-мѡже нико знѡ[д] *ѡ-бога Се* —

прилог: Нѣ-би тѡмо ни-манѣгѣ одијо *до-ја Се*. Нико тѡмѣ ни[ј]е крѣв *до-ши Ли*. Тѡ ни[ј]е нико скрѣвијо *до-ѡн Крњ*. Нѣмѡ кѡ *до-ми ѡво[ј]ѣца Па*. А-да-кѡ-ће *до-ви четѣворѣца В*. Не-мѡгу ни-ј-ѡ[т]-кога ништа ѣзе[д] *до-ѡ[ш]-шѣбе Се*. Никоме нећу учинѣт *до-Филѣју Бра*. Ни[ј]е тѣн ни-ј-ѡ-коме бѣло прѣчѣ *до-ѡ-Мѡку Се*. Јѡ ниѣсам ни-с-кѣм одијо *до-с-Никѡ-лѡм Па*.

Уколико то допушта значење, могло би се у свим примерима у којима је *без* и *до* употребљено као предлог употребити и као прилог, и обрнуто (исп. пример од истога лица из Па: Не-валѡ [ѡд]-њѣ нико ништа *беж-Љѣба* : Тѡ хѡ[в]ѡљѣ *беж-Љѣбо* што-валѡ нешто). Ипак мислим да је уз лична имена прилошка употреба обичнија од предлошке.

Напомена. Иначе се *без* и *до* употребљавају и као предлози у свом обичном значењу:

Беж-њѣга-ми немѡ дѡйт Тр. Пошѡ-сам *беж-њѣ Со*. Врнѣла-сѣ[-је] *беж-ћѣшѣта Бр*. Ћмарѡ-[ј]е *бѣз-лѣка Се*. Кѣку, дрѣго, *беж-никога Па*. Остѡ[в]ијо-и-је *без-није ништи Ов* —

Стїгѣ-[j]је дѣ-села Ма. Не-мѣже чѣг дѣѣ до-шѣбе от-кѣчѣкѣ
Бо и сл.

у, из (*искра*) уз лична имена.

308. Као и у осталим зетским говорима добивају предлози у, из (*искра*) нарочито значење уз генитив неког личног имена и заједничких именица које значе сродство, занимање или звање.

у са поменутиим речима значи кућу лица обележеног именицом уз коју овај предлог стоји (*у-Нїка* = Никова кућа). Ово је значење тако јасно да се лепо осећа разлика у употреби предлога у и код: кад се употреби у, онда се има на уму првенствено кућа тога лица, а када се мисли на личност, употребљава се по правилу код. Кад се на пр. каже: Крѣнѣ-јо-[j]је *у-кмѣша*, мисли се „у кметову кућу“, а кад се каже: Пошѣ-је *кѣ[ш]-кмѣша*, има се на уму кмет као власт или личност. Или: Пѣзнѣт-је *у-кмѣша* значи „познат са кметовим укућанима“, док се лично познанство са кметом изражава са: Пѣзнѣт *кѣ[ш]-кмѣша* — Тѣ-сам љзео *у-Рѣка* значи „из Ракове куће“, а: Тѣ-сам љзео *од-Рѣка* значи „лично од њега“. То нам затим објашњава зашто се обично каже: Пѣслѣ-сам дїѣте *у-љјѣка*. Пошѣ-је *у-брѣша*, али: Пошѣ-је *кѣ[ш]-шѣшкѣ*. Пѣслѣ-сам-је *кѣ[ш]-сесѣрѣ* и сл. — јер тетка односно сестра нису старешине куће¹⁾. С тиме је, даље, у вези чињеница да се уз глагол *рабошѣш* и сл., кад значи некакав рад у кући (на пр. оправљање бачава), употребљава у, а кад се има на уму пољски рад, по правилу код (или датив адноминални). Најзад, с истих се разлога уз глаголе типа *искѣш* по правилу не употребљава у, него од са генитивом или датив адноминални (јер се обично иште од неке личности).

Природно да у уз глаголе добива различне нијансе значења (уз глаголе мировања значи „код његове куће“, уз глаголе кретања „у његову кућу“ и сл.).

Паралелне разлике у значењу постоје између предлога из (*искра*) и од. Тако на пр. Дѣбијо-сам *из-Нїка* значи „из Никове куће“ (без обзира да ли је ствар дао старешина куће

¹⁾ Истина, у овим је случајевима данас већ обично код, исп. ниже.

или неки од његових укућана или да ли је старешина био уопште код куће). Ако се међутим хоће да истакне да је нешто добивено лично од некога, употребљава се предлог *од*. Ипак, као што ће се то видети из примера, употреба ова два предлога није тако јасно ограничена као што је то случај са предлозима *у* и *код*.

Ова специјална значења предлога *из* и *искрѣ*[*ј*] за која, у главном, знају и други црногорски говори, могу се, мислим, објаснити фактом, да се кућа сматра заједничком својном целе породице, а старешина њеним претставником.¹⁾

у

306. Ђе-си бйјо? У-[*В*]ѣд[а]-Андрѣна Се. Ёто-г[а]-у-[*В*]ѣса-Сѣѣ[в]ѣно[в]а Па. У-њѣга-[ј]е вѣзда нѣље[п]шѣ вино у-цѣѣло сѣло Со. У-кѣгѣ-[ј]е од-вас бйјо о[в]й чѣак? В. Рабѣта [ј]е не-ћѣљу дѣнѣ у-Љѣба Јѣво[в]а Бу. Њѣко-[ј]е долѣзијо данѣс у-Љѣба ГД. Улѣзијо-сам у-ѣбѣдѣвѣ Па. Вйће[г] га у-[*В*]илѣѣ Мѣло[в]а Брч. Тѣ-сам нѣјприће у-Мѣрка глѣда Ли. Вйдијо-сам у-њѣга нѣ[в]ѣ вйѣдро ГД. Глѣда-сам у-њѣга нѣ[ј]ље[п]шѣга мѣска Ор. Вйћек у-њѣк лйѣпу крѣ[в]у Крњ. Трајѣјо-сам-и у-[*В*]ѣса Јѣко[в]а Ко. Забарѣвијо-сам у-њѣга ѣгњило Год. Заметнѣјо чѣѣ[к] кѣвгу у-Нѣка Бра —

Йдем у-Бѣра-Бѣшко[в]а Се. [Ј]ѣс[и] одйјо у-[*В*]ѣса? ГД. Пѣђи, ћѣјко, у-Мѣла за-сѣкѣру Па. Ђѣ-[ј]е пошѣ? У-Нѣка У. Зѣђи мѣло у-нѣс В. Дѣћу у-[в]ѣс дѣ[в]јечѣ Ду. Пасѣ-[ј]е у-[в]ѣс ймѣ по-ѣрѣ Бр. Пѣнесе-га Мѣрко у-њѣк Брч. Отйшла-[ј]е у-сѣрѣѣца Год. Ђ-ли пѣћ у-ѣријѣшѣља? Ма. Азѣр-је да-йде у-кмѣша ГД. Исп. и Пошѣ-[ј]е ѣ-сѣѣца (у манастир острошки) В, Ду, Год.

Од изнетог правила (*у* = кућа, *код* = лично) забележио сам извештан број отступања. Као и у осталим нашим говорима шири се предлог *код* на штету предлога *у* тако да данас и *код* може значити „у нечијој кући“. За обрнут случај, у са генитивом у значењу „код некога лично“, забележио сам свега један несумњив пример, а и у њему би језичко осећање

¹⁾ Како су ме уверавали, у Црмници ће и старешина куће увек рећи „наша кућа“, а никад „моја кућа“. Ако на пр. неко каже „моја кућа“, потсмевају му се остали да је богат, јер он има кућу, жена му има кућу итд.

Црмничана пре схватило да се ради о кући, а не о лицу (исп. ниже):

код = у кући: Живѣ *кѡ[д]-брѣша* Брч. Руча сам *кѡ[д]-Јѡка* Па. Најприђе-сам *ка[в]у кѡ[д]-њѣга* пѣјо Па. Најприђе пѣћи *кѡ[ш]-шѣшка*, па-неш ђнда *кѡ[т]-сестрѣ* Ду. Исп. и пример у којему имамо *у* и *код* у истом значењу: Рабѡта-сам трѣ дѣна *у-Бѡжа-Мѣрко[в]а*, а-онѣ четвѣртѣ *кѡ[ш]-Пѣшра-Нѣшко[в]а* Па.

у = лично код некога: Видијо-сам *у-њѣга* твѡј стѣп Ли (иначе увек: Бѣше *кѡ[д]-њѣга* мѡј нѡж Со. Глѣда-сам *кѡ[д]-њѣга* мѡј косѣёр В и сл.). — Исп. и прелазне типове: О[в]ѣ-сам дѡлац купѣјо *у-Сѣѣ[в]а* Бр. Искѣ-[ј]е пѡмѡћ *у-Ђура* У. Искѣ-сам жѣта *у-њѣга* В. Тѡ-[ј]е ѡкра *у-Пѣвла-Мѣрко[в]а* Ли и сл.

из

307. Мѣлопрѣд-је дошѡ *ѡ[с]-сѣрѣца* Се. [Ј]ѣ-ли дошѡ Мѣшо *ис-кѡмѡ[в]ѡ?* Ма. Врнѣла-сѣ *из-ѡѡка* Брч. Ка[т]-си-се врнѣјо *ис-ѡриѡѣѣѡ?* Па. Дошѡ-[је] *ѡс-кума-Сѣва* Ли. Сѡ[д]-[ј]е дошѡ *ѡ[с]-Шѡра* *Иѡшева* В. Стѣга-[ј]е јѣтрѡ[з] зорѡм *из-Мѣл[а]-Илѣна* Год.

Донѣси-ми онѡ цѣпицу *из-Јѡ[в]а-Бѡшко[в]а* Ор. *Ис-кѡга*-си дѡнијо тѡ сѣкѣру? Па. Пѡнијо-[ј]е онѡ вѣно *из-Јѡка-ѡѡ[в]а* Крѣ. Дождѣни бѡга[ж] жѣта *из-Мѣрка* Бр. Тражѣјо-сам *из-Мѣрка* онѡ пиѣѡту о[д]-дѣвѣт ѡкѡ В. Искѣ-сам *иж-њѣк* Ли. Купѣјо-сам онѡга вѡла *из-Мѣшна* Па. ѡкра-[ј]е ѣѣко *из-Нѣка-Ђукѡно[в]а* дувѣн Се. Тѡ-[ј]е дѣѡто (сигурно) ѡкра *иж-њѣкога* Ли. Не-трѣба-ни нѣшта *из-Мѣла-Филѣѡ[в]а* Ду. ѡклѣн-ти-[ј]е тѡ вѣно? *Иж-Љѡба* Ко. Оклѣ-[је] тѡ ножѣн? *Из-Бѡжа* Ов и сл. У свим овим случајевима значи *из* + име кућу, али би у неким од њих могло значити и „из близине“.

Необичнији је пример: Измѡлѣјо-[ј]е *ис-ѡѡа* да-га-вѣен-чѡ *у-неѣлу* Се (има се на уму свештеникова канцеларија). Иначе се у оваквим случајевима употребљава искључиво *од* (или датив адноминални): Измѡлѣјо-[ј]е *ѡш-кѣѣша* да-га-не-тѡжѣ Па. Искѣ-сам *о[д]-њѣга* онѣ свѣдѡ и-не-кѣе-ми-га дѡт В. Понѣси-га *о[д]-њѣга* Брч. Свѣ-[је] тѡ ѡгео *ѡ[ш]-сирѡ-ѣѣѣѡ* Бр. Дѡби-ли онѣ пѣре *ѡ[ш]-кѡма-Нѣкѡле?* Год. Дѡбијо-сам ѡравѡ *ѡ[ш]-сѣрѣнѣ-Мѣрѣ* Др. Дѡбѣк *од-бѡбѣ-Вѣликѣ* чѡ-рѣпе нѡ-дѡр Бра — Пѡнесе-га *њѣму* Год и сл.

Чешћи су примери у којима из значи просто „од“: Дѣнијо-[j]је *иж-њѣга* мѣло пѣрѣ Со. [J]ѣси-ли тѣ дувѣн купїјо *из-ондѣ* Љѣшњѣнина? Со. Тѣ-[j]је сїгуро дѣбијо *иж-њѣкого* Бра и сл.

искрѣ[j]

311. Као што ће се видети (исп. тач. 328), предлог *искрѣ[j]* са аблативним генитивом значи „удаљавање из нечије близине“. Како се међутим као близина може схватити и кућна заједница, добива *искрѣ[j]* у одређеним случајевима (кад стоји уз родбинске називе или називе звања и зависи од глагола типа „враћати се“) значење „из нечије куће“:

Нї[j]је-се чўдїт, кѣ-кѣ[т] чѣг дѣђѣ *искрѣ-брѣша* Год. Вр-нїјо-сѣ [-je] *искрѣ-сїрїка* Па. Дѣђѣк мѣлопрїѣд *искрѣ-кмѣша* Брч.

Напомена. Слично значење може имати *искрѣ[j]* и уз лична имена (Донѣси-ми онї срп *искрѣ-Вѣса* Ли), само што у том случају *искрѣ-Вѣса* не мора да значи „из Васове куће“, него уопште „из његове близине“ (има се на уму срп којим се Васо служио или слично).

(Остале примере за *искрѣ[j]* исп. у тач. 328).

код

312. Предлог *код* у месном значењу не долази само уз глаголе мировања, него и уз глаголе кретања (врши, дакле, службу предлога *к*, који је додуше такође познат, али је доста редак):

Јѣ пошѣ *кѣ[д]-њѣга* кѣ *кѣ[ш]-чѣјка*, а-ѣн сѣдѣчкѣ одго[в]ѣрѣ Ли. *Кѣ[д]-нїх*-су долѣзїли поклисѣри Со. Тѣ ѣтетїћ бљѣше вѣзда слѣб дѣкле-га *кѣ[д]-њѣга* дѣнесе Брч. О[т]кѣ[т]-сѣ прочўјо због-онѣ рукѣ, додѣ *кѣ[д]-њѣга* и-Примѣрци В. Дѣђите *кѣ[д]-мѣне* дѣ[в]јечѣ Се. Дѣђи *кѣ[д]-њѣгѣвѣ* кўћѣ пѣ-нѣте-се раз-го[в]орїт Ор. Ёто-га *кѣ[д]-мѣне* (= к мени) ГД. Фѣла бѣгу, кућ-їдѣ Јѣко Пѣро[в]? А-кўће? Нїѣ нѣко *кѣ[д]-мѣне* Бо. Ђу да-пѣђѣм о[в]ѣгѣ Божїна *кѣ[д]-њѣга* на-почѣшѣ Па.

Напомена. Врло је обично *код* у значењу „поред“:

Немѣ срамотїд бѣга *кѣ[ш]-шѣдлїкї* *свѣшѣцѣ* Бр. Штѣ-нѣти вѣћ тѣ кѣпѣње *кѣ[ш]-шѣлїко* лѣзѣ Год и сл.

лише, лиши

313. Овај предлог значи отприлике „сем“, „изузимајући“ (исп. руско лишъ „само“):

Вѣљѣ-и-[ј]е злѣ нашло *лиш-Ѐва и-Андрї[ј]е* Ор. Бѣгме-и-[ј]е вѣљѣ злѣ нашло *лиш-осїаїшка* Па — Кўкаше јучѣр Јо[в]ана Машо[в]а. А-и-кўку-јо[ј]-је *лише онѣ-два ѣшїїћа*, не-бѣ-се В. Зайсто-су-ти тѣ књиґе мноґо јада задале, *лише-ти жи-вѣща* Ли — Нїка[т]-се не-вићела *лиши онѣ-два ѣшїїћа* Се.

од

314. Предлог *од*, кад стоји са којом од речи наведених у тач. 308, значи „негово чељаде“ (*од-Нїка* = Ников укућанин). Ово значење предлога *од* нема међутим везе са раније поменутиим значењима предлога у и из, него вероватно претставља брахилологију; *неко од-Нїка* = неко од Никових, а затим и *од-Нїка* = Никови:

Беше-ли кѣ дѣма *од-Мїла*? I Д. [Ј]ѣ-ли бїјо кѣ *од-Јѣва* у-[в]ас на-сла[в]у? Па. Беше-ли кѣ *од-ујака* ѱ-школу? Ор. Ђе-ли пѣћ кѣ *о[ш]-сїрица* на-Вїр? Ма. [Ј]ѣ-ли долзїжо кѣ *ош-кўма-Јѣва*? Ко. Виће-ли кѣга *од-вѣводе*? Се. Не-ваља *од-Мїрка* нїко нїшта Бра —

Дѣде-ли *ош-Пѣра* у-[в]ас? В. Долззаше йтрѣс *од-Мїла* Бу. Нѣка-ти ддну *од-Нїка* ону бачвицу Ду. Пѣђоше-ли *од-Маша* на свадбу у-Гѣдиње? Се. Поараше-ни *од-Ѐва-Малїшина* ону рўпу (вртачу) Бр. Врнўше-ли-се *од-Мїла-Саво[в]а* с-покајања? Со. Пѣшли-су *о[ш]-сїрика* йтрѣ[з] зорбм у-Сутѣрман Ли. Пасаше свї *о[ш]-кмїша* ѱ-поље Брч.

315. У два се случаја *од* са генитивом употребљава уместо придева:

а) Врло често стоји *од* уз неке именице и значи присвојни придев — употреба која, истина у мањем обиму, није ретка ни у књижевном језику:

Сто[ј]ї пр[а]в[а] к[а] *шїйка ош-їушкѣ* Па. А, забога, зашто [в]аља о[в]а *чїпра ѿ[д]-зѣца*, ако-не за-пўстине? Брч. Ђто онѣ цклѣ к[а] *ѿци ѿ[д]-зѣца* Се. Дѣпаде-ме она *глава од-јазнїша* те-се-лїѣпо набрїфтїк п[а]-те-мїлї бѣґ веселїжо Ду. Не-мѣже нїшта пињаѣту омирїс[а]т к[а] *мѣсо од-ѿвиѣ* Ор. Па-ўдари онїем

шпйруном о[д]-лаћѣ (прамцем) у-онй зѣд, дѣп! В. Погйнујо-[ј]је на-самй *йрѣг ош-кѹћѣ* Со (поред: *Кѹшњѣга-ми йрѣга* нй[ј]је прелѣзијо од-Мижѣла-днѣ, пѣ-са[д]-вйћи, хѣ? Бу). Исп. и *О[ш]-чѣга* вѣкат *о[ш]-шѣгѣ* и-врйѣме Па.

У неким се случајевима поред *од* са генитивом чује и сам генитив:

Лежѣ-сам тако на-самй *сѣш од-ѣдра* (ивицу) двѣс[т]-й-четйри ѹре Бу : Нѣ-сѣш *кѹћѣ* удѣријо-[ј]је чѣлом То — Дошѣ-[ј]е *ѹ-глу ѣд-ноћи* (глув, глуви = глухоѣа) В : Врнѹше-се *у-глув нѣћи* Се.

б) Много је реѣа употреба *од* уз неку управну јединицу; ова конструкција страного порекла чува се само у неким стајаним изразима и готово је потпуно истиснута придевом:

Прѣзвали су-га *кайешѣном ѣд-грѣба* (велика мрежа) Се. Ѧн-је бйјо *кайешѣн о[ш]-цйѣлѣ ове нѣйѣ* Ли. Бѣше *командйѣр о[д]-нашѣга башалйѣдна* (обично: *нашѣга баталйѣдна*) В. До-лѣзијо-[ј]је *кмѣш ѣ[ш]-села* (обично сѣоцкй кмѣт) Брч.

316. Уз медијалне глаголе (*бојш-се, йлѣшйш-се, сшй-ћѣш-се, окѣнйш-се, йрѣћи-се, клонйш-се, чувѣш-се, ошарѣсшй-се, одврѣћи-се, одметнѹш-се, одрѣћи-се* и сл.) стоји редовно генитив са предлогом *од*, чиме се појачава аблативно значење падежа¹⁾:

Не-бо[ј]йн-се *о[ш]-шѣбе* Бо. *О[д]-нйчеса-се* вйше не-бо[ј]йм нѣ *од-бѣлйѣсшй* Ор. *О[д]-нйкога-се дрѹѣгѣ* о[в]й ѣтйћ не-бо[ј]й без-од-мѣне Па. Јѣ-се-бик стйѣйјо *о[ш]-шѣгѣ ѣѣла* Бу. Тако-ми бѣга, вѣћ-се стйѣйм *о[д]-њѣга* Крњ. Окѣни-се *од-ра-кй[ј]ѣ*, ѣ-ли! Брч. Мѣни-се тй *о[ш]-шѣгѣ*, нй[ј]је тѣ за-тѣбе В. Мѣни-с[е] *ѣд-врѣга* Со. Прѣћ-се *ѣ[д]-ѣа[в]ола* ГД. Прѣћи-се *о[ш]-шѣ рабѣшѣ* дѣк[л]-се-си здрав Бр. Клѣни-се *о[ш]-шйѣ ра-бѣшѣ* Ко. Чѹ[в]а-се *ѣ[о]-ѣа[в]ола* ГД. Чѹ[в]а-се *о[д]-њѣга* Ор. Дѣбро [ј]е, ѣ-си се *од-онѣгѣ жй[в]ѣга* ѣѣ[в]ола отарѣсијо Бо. Одврѣѣ-сѣ *ош-кѹћѣ* Ли. Одметнѹјо-сѣ *од-влѣсшй* Год. Да-[ј]е-онѣ мѣј сын одрѣкѣ-би-се *о[д]-њѣга* Тр. Кѣ-се *ѣд-бога* не-бо[ј]й, а-*од-љѹћй* не-стйѣй, мѣки-се *о[д]-њѣга* далѣко.

¹⁾ Примери као *Не бојим шѣ се. Чувај га се* и сл. су у црмничком говору уопште немогући, јер су енклитике *шѣ* и *га* непознате (исп. тач. 2346).

317. Уместо придева „потребан“, „користан“ и сл. употребљава се врло често *од* са ген. именице *идџреба*, *кџористџ* итд.:

Ако-сам-ви *о[ш]-идџребџ*, узмите-ме Ор. Ако-[в]и-[ј]е *ош-кџорисши*, *ѣ[в]о-[в]и-га* Ли. Зџ[в]ите-не *ка[д]-ви-гџџ* бџдџмо *о[ш]-идџреше* Год. А-[ј]ѣли-ти *о[ш]-идџреше* онџ кантарџџ, Маре, за-[ј]ѣдну џру? Па.

318. Место „задовољан чиме“, „дужан за нешто“ каже се четсо *задо[в]ољан*, *дџужан од-нечега*:

[Ј]ѣси бџјо *задо[в]ољан ош-конџка?* Па. [Ј]ѣси-ли *задо[в]ољан од-ручка?* В. Како-си бџјо *задо[в]ољан о[ш]-иосџѣље?* Год. А-да, Мило, како-си *задо[в]ољан џ[ш]-сџна* Ор. [Ј]ѣсте-ли *задо[в]ољни од-Марка?* Со.

Остаде-ми *дџужан од-рџбџ* Се. Дужан-ми-је Марко дѣсе[д]-дџнарџ *о[д]-ду[в]џана* Ли. О[т]-шта-ти-[ј]е *оста тџ дџужан?* *О[д]-дрџџ*, бџго-ми Брч.

Напомена. О мешању *од* и *о* исп. тач. 283 и 297. Исп. и примере: Да-разго[в]џрамо *од-јунџџима* Се. *Од-онџема џџдџма*-[ј]е *џџџлу кџџгу написџ* Па. Причамо *од-онџема* што-су-изгорѣли у-Морџчник Год и сл., који су могли настати и под романским утицајем.

око

319. Уз глаголе којима се обележава интересовање (*зборџџ*, *разго[в]џрдџџ* и сл.) стоји често *око* са генитивом уместо *о* са локативом:

Ба[ш] сџд зџбрџмо *окџ-џѣбе* Ма. Зџбрџсмо *окџ-њѣга* *ка[д]-џн бџну нџ-врџта* Па. Причамо-се *окџ-онџџ* *Марко[в]а џџџџџа* Ли.

около

315. Поред *око* употребљава се у свим значењима (и у пренесеном) *около*:

Нџрџ[т]-се *кџпљџше около-њѣга* *ка-џколо Ѐва Врџнџ* у-прџви *вакат* В. Окџпџше-ли-му-се *рџџџџџ* *около-њѣга?* Ли. Штџ-се *о[б]зџрџш* *около-сѣбе?* Крџ. Погледџва *около-сѣбе* Бр. Ско-лџјо (досудио) *гџспџд бџг и-мџја* *невџља*. Он-се *џвџџ* и-дџ-вџџ *зџлдо* *мотџ*, *ка-што-сам-се* *јџ* *около-њѣга* *мотџла* (насто-

јала) Се — Дѳѳше *около-йедесѳ*[д] званика Брч. Мѳгло-и-[ј]е бѳт *около-сѳдѳшнѳ* ГД. Ка[д-ј]е дошѳ о[в]ѳ мѳмак? Нѳѳе *около-йѳдна* Ду.

йуѳ

321. Овај се предлог употребљава за обележавање правца не само у месном него и у временском значењу (дакле, у служби коју у књижевном језику има предлог *к*):

Бљѳше, бѳга-ми, тѳ-вѳн-*йу[ш]-мрака* кад-ѳн дѳѳе Па. Остѳ[в]и тѳ тѳмо за-*йу[ш]-јесѳни* Ли. Бѳга-ми-[ј]е бѳло вѳн *йу[ш]-ноѳи*, ка[д-]ѳне пѳшке запѳцаше У. Бљѳше тѳ вѳн *йу[ш]-љѳша*, кад-Аустријѳнци пасѳше о[в]ѳдѳен Ко.

И у месном значењу потиснуо је овај предлог готово потпуно предлоге *к* и *йрема*; имамо не само Пошѳ-[ј]е прѳ[в]о *йу[ш]-Вѳра* Ко. Обрнѳсмо-се *йу[ш]-Лѳшѳѳка* Па. Окрѳни-се *йу[ш]-врѳшѳ* Ли. Пѳгледа *йу[д]-Блаѳа* Се и сл., него и:

Тѳ-су планине обрнѳте *йу[ш]-мѳра* В. Наклонѳјо-се *йу[ш]-онѳ сѳрѳнѳ* Бо. Он стојѳше о[в]ѳмо бљѳже *йу[ш]-мѳне* Со. Же-стѳко-ли вѳкнѳ *йу[ш]-мѳјкѳ*, мѳја Ли. Рѳзграја-се *йу[ш]-њѳга* жестѳко Се. Прѳжи рѳке *йу[ш]-њѳга* В. ѐ[д]-зла *йу[д]-бѳљѳга* Год.¹⁾

с

322. *с* са генитивом у узрочном значењу је сразмерно ретко; и у примерима које сам забележио било би обичније због (у неким евентуално и *ради*). Чешће се у том значењу употребљава *с-кѳнаѳ* (исп. итал. *conto* „рачун“). — За намерну нијансу, коју помиње Стевановић²⁾, нисам забележио ни један пример:

Нѳ-би волѳјо да-ѳко *с-мѳне* ѳотѳка (ране) дочекѳ[ј]ѳ Па. Зѳшта *с-ѳѳбе* да-га-би[ј]ѳ? Год. Нѳје прѳ[в]о да-ѳн *с-ѳѳбе* ѳдѳ у-зѳтвѳр В. Злѳ-му-[ј]е да-*с-мѳјкѳ* изгѳби гла[в]у Бр. *С-ѳѳга* *јѳгњѳша* умѳло што-ни[ј]ѳ гла[в]у изгубѳјо Ли. *С-ѳѳ[д]-јѳга* *је-*

1) Исп. Његошѳве стихове: Ти све мислиш од добра к бољѳму,
А ја мислим од зла *йуѳ горѳга*.

(Даничић, *Синѳакса* 370).

2) Исп. *Истѳчноцрн. дијалекаѳ* 101.

зйка вѣзда-неж бѣт у-свѣжу Брч. Исп. и ређе: Ја мнѣм, нѣ-би тѣ учинијо *с-мѣ[ј]ега нарѣшѣва* (= услуге, тј. због услуге коју сам му учинио) Ли (обично: *из-мѣ[ј]ега нарѣшѣва*).

Бѣјо-га-[ј]е *с-кѣна[ш]-шѣбе* Ду. О[в]б-сам *с-кѣна[ш]-шѣбе* долѣзијо, *с-кѣнаш* нѣчега дрѣгѣга Ор. Долѣзијо-[ј]е *с-кѣна[ш]-шѣбе* три-пут Бо. Учѣни-ми *с-кѣнаш* мѣ[ј]е ѣеѣ У. *С-кѣнаш* нѣјовѣ свѣђе долѣзијо-[ј]е начѣлник из-Бѣра ГД. *С-кѣна[ш]-шѣ-кѣвија рѣбѣшѣ*-сам ижлѣгѣ и[с]-службѣ Крњ.

323. Остала значења предлога *с* са генитивом, позната из других зетских говора, још су ређа:

а) *бѣши с-нѣкога* = „бити јачи од некога“:

Бѣре ѣу-га зѣсто тѣцѣ[т] *с-овѣм тољѣгѣм дѣк-сам ш-нѣга* Год. Забрѣни онѣј жѣни да-прѣча, ѣко-си *ш-нѣ* Па.

б) Жѣвѣ *с-мѣ[ј]е мѣкѣ* (првобитно „од мојега имања“) Бр. *С-мѣ[ј]ија лѣдѣшѣцѣ* ѣју лѣба Се.

в) *с* у значењу темпоралног *од* забележио сам само уз именицу *ѣѣшѣнсѣво*:

Ж-ѣѣшѣнсѣва-[ј]е пѣчео пѣтит В. *Ж-ѣѣшѣнсѣва-сам* чѣ-[в]ѣла стѣку Ли. (Иначе: *Од-мѣлѣ шѣкѣ* пошѣ-[ј]е пѣ-свѣѣту Се и сл.).

г) Нѣје *с-шѣбе* да-тѣ чиниш (= не доликује ти) Па. *С-мѣне жѣвѣ* нѣѣу-му нѣшта дѣт (= док сам ја жива) Год.

Напомена. Болѣ[ј]ѣм *с-нѣгѣ* Ду има обично прилошко значење („на ногама“), али може значити и узрок („од ногу“).

у

324. Сем значења поменутог у тач. 305 употребљава се у врло ретко:

а) Значење припадања ограничено је у првом реду на однос личности и неког дела њезиног тела (а и ту је мање обично):

У-нѣга-[ј]е црн образ Ли. *У-нѣ*-су лѣѣпе дѣи В. Лѣѣпога стѣ-са штѣ-[ј]е *у-онѣ ѣѣкѣ* Па. *У-нѣ*-[ј]е погѣн језѣк кѣ[ли]ко *у-ѣједнѣ жѣнскѣ глѣвѣ* Брч. *У-нѣга* нѣ-блѣше каплѣ кр[в]и Се — (Обичније: Вала *ѣма* лѣѣп стѣс *онѣ ѣѣка*, што-сам-рѣѣтко ѣѣ виѣѣ Со. *Нѣш* *кѣѣш* *ѣма* сѣѣду кѣсу кѣ-стѣрац Др и сл.) —

У-њѣ бѣше нѣ[в]ѣ вѣѣдро Па. У-њѣга бѣеше дебѣлий стап, ѣак рѣн корѣелѣ[в]ѣ Ко.

Напомена. Просто прилошко значење забележио сам само у скамењеном изразу: сваки *у-бога* дѣн В, Ду, Ли, Крњ.

б) Уз *ка* (= као) употребљава се у при поређењу (поред обичнијег адноминалног датива):

Очи-су-му *ка-у-ѣѣда* В. Зуби-су-му *ка-у-[в]ѣка* Ли. Сто[ј]ѣ-му ручетѣне *ка-у-меѣѣда* Па — Ыма сѣце *ка-у-зѣца* Ма (обично: *ка-ѣѣду*, *вѣку*, *меѣѣду* — *ка-зѣц* и сл.).

в) У осталим случајевима, познатим из других наших дијалеката,¹⁾ не чује се у уопште, него се замењује другим предлозима (пре свега са *код*, исп. Опањка-мѣ *код[ш]-кмѣша* Год. Бѣжа-ти-[ј]е вѣѣра, дѣбро-ме упѣнка *код[ш]-шѣбе* Па и сл.

одно, сѣдно, додно

325. Врло су обични предлози сложени са *дно*:

Одно-Вѣѣга Голѣка пѣ-до-Ситѣ[в]ѣицѣ Се. Чѣјаше-се *јѣка одно-гла[в]ѣицѣ* Ду. *Одно-Горѣицѣ* пѣ-дѣ-вра свѣ-[ј]е сѣоцкѣ Год. — Прокѣсла-[ј]е она кѣпа (стог сена) *додно-њѣ* Ор. Трчѣли-смо *додно-гла[в]ѣицѣ* дѣадвѣ Со. Свѣ-[ј]е гѣдињскѣ *додно-ушѣа* В — Извѣдијо-га-[ј]е *сѣдно-Блѣша* Крњ. Нѣко звѣше *сѣдно-гла[в]ѣицѣ* Бр. О[в]ѣ-[ј]е вѣно *сѣдно-бѣчвѣ* Ли.

накрај, украј

326. Предлози *накрај, украј* могу да значе исто што и у књижевном језику (= поред):

Сѣдѣ *ка-чѣма* *накрѣ-пѣуша* Год. Убѣјо-га-је *накрѣ-самѣнога сѣца* Ду. [Ј]ѣси-ли одѣјо јучѣр *накрѣ-водѣ* Брч. Кѣћа-му-[ј]е *накрѣ-мора* Ли.

Првѣ кѣћа *укрѣ-пѣуша* Бр. Сѣѣаше *укрѣ-мѣне* о[в]ѣкѣ Год. Рѣни тѣ *укрѣ-вѣѣдра* В. Бѣчи тѣ бѣлу дрвѣ *укрѣ-кѣѣ* и-потрѣчи У. Ёто-га бѣш *укрѣ-Пѣ[ј]ѣновиѣа водѣ* В. Исп. и Дошѣ-[ј]е јучѣ *Иѣно-Мѣто[в]* прѣ[в]о *укрѣ-мѣне* (= к мени) Па.

327. Сем тога може *накрај, украј* значити и „на крај“ (на крају), односно „у крај“ (у крају):

¹⁾ Исп. мој чланак *Уѣошѣреба ѣредлога у са генишвом*. Наш језик I, 1933, 112—116.

Ка[д]-дѣђдсмо *накр̄а-сѣла*, стѣгоше-не свѣто[в]и То. По-
нѣси тѣ *накр̄а-лѣзине* Па — Ёто-га *накр̄а-виндѣграда* В. Чѣ-
кѣли-смо-се *накр̄а-ливѣдѣ* Со. Ёно-га *накр̄а-ѵола*, чу[в]ѣ да-
не-уљѣжу свѣње Ли. Скѣпили-су-се *накр̄а-сѣла* и-метѣју ис-
пѣшѣкѣ Се.

Бѣчи тѣ *укр̄а-бисѣйѣрњѣ*, да-не-глѣдѣм Бу. Скрѣй тѣ *укр̄а-
кѣњѣ* (у неки угаѣ) Тр.

Пошто се у овом случају осећају засебна значења пред-
лога *на*, *у* и именице *крај*, може између ње и именице *уз*
коју стоји доћи и прелог *од* (у служби поменутој у тач. 310а),
дакле, *на-крај-од*, *у-крај-од*¹⁾:

Стѣгосмо *на-кр̄а-ѣ[ш]-сѣла* Бр. Ста[в]и тѣ плѣт *на-кр̄а-
о[ш]-ѣа[в]улѣна* Бр. — Остаѣло-[ј]е мѣло нѣзакѣпанѣга *у-кр̄а-
о[ѣ]-бѣшѣинѣ* Па.

Напомена. *Покрај* и *ошкрај* имају исто значење као у
књижевном језику (= „поред“, односно „од“). Ајде свѣ *ѵо-
кр̄ај-ѵѣѣ* пѣ-нѣш нѣн кѣну Ђѣра-Стѣпо[в]ѣ Па. Одѣсмо цѣјѣ
дѣн *ѵокр̄а-Блѣѣ* Се — *Ошкр̄а-Бѣра* до-Зѣбѣца свѣ-су мѣслине
пѣкриле Ли.

искрај, крај

322. Ови предлози чувају такође првобитно значење
(„удаљење нечега од чега другога чему је оно прво стајало
на крају“):

а) уз речи које обележавају неку површину значе просто
„из краја“, „с краја“:

Донѣси-ми кѣсу *искр̄а-ливѣдѣ* (са краја ливаде) Ли —
Донѣси-ми цѣпицу *скр̄ај-виндѣграда* Бр. Зафѣти јѣдно барѣло
водѣ *скр̄ај-Блѣѣ* (са обале) Крњ. Отпаде-ми, мѣја Ёве, ко-
матѣн *скр̄ај-ѵогѣчѣ* Ма. Изѣјѣ-ми-[ј]е свѣ *скр̄а-ѵогѣчѣ* Ли.

б) уз изразе којима се обележава каква мера стоји *искра*
(ређе *скра*) уз имена места и добива значење *од*:

Искр̄а-нѣгѣ[в]ѣ кѣњѣ до-шкѣлѣ дебѣто ѣмѣ ѣра Ор. *Искр̄а-
кѣњѣ* Ђѣра-Мѣрко[в]ѣ до-цѣдѣ ѣмѣ тамѣн пѣ-ѣрѣ ГД. *Искр̄а-*

¹⁾ То би говорило у прилог Стевановићевој претпоставци (исп. *Ис-
ѵѣчноцрн. дијалекѣш* 100), да су ови предлози двојаког порекла: с јѣдне
стране, сложени од предлога *у*, *на* и предлога *крај*, а на другој, од истих
предлога и именице *крај*.

шдчка до-у-нас има сто-крѡкѡ Бу. *Искрѡ-мѡрѡѡ* до-зградѡ има педесѡ[т] мѡтарѡ Тр — Нѡма више нѡ черѡк од-ѡре *скрѡ-Мѡрко[в]ѡ* кѡћѡ дѡвђена Па. *Скрѡ-Бѡра* до-накрѡ-Уциња В. *Скрѡј-Блѡша* докрај-мора Брч. Отрѡѡ-[ј]е мѡлопри[ј]е *скрѡ-онѡѡ* вѡра Со.

в) Врло често, нарочито уз имена насеља, значи *искрај* „из близине“¹⁾:

Он-је *искрѡ-Цѡшѡиња* Бр. Јѡ-сам *искрѡ-Брѡѡли* Ду. Мѡ-смо *искрѡ-Дрѡѡче[в]иѡѡ* Крњ. Она-је *искрѡ-мѡ[ј]ѡ* кѡћѡ (живи у близини) Се. Кѡ-[ј]е купиѡ онѡ-двѡѡ пѡче по[т]-штаѡиѡн? А-зѡ-бога Пѡтар Мѡћѡ[в] *искрѡ-ѡѡѡ* (станује на крају поља) Ли. Пѡнуѡ-[ј]е низ-онѡ мѡћу *искрѡ-мѡрѡѡ* (тј. међа се налази у близини дуда) Ко. Донѡси онѡ кѡкошку из-онѡ пѡнегѡ *искрѡ-Пѡро[в]ѡга* зѡѡ Ли — Дошѡ-[ј]е *искрѡ-Вѡра* Бра. Дѡшли-су ѡпра[в] *искрѡ-Уциња* Бу. Онѡ-ми бљѡше кѡм те-[ј]е-дошѡ ѡпра[в] *искрѡ-Крѡ[ј]ѡне* У. Дѡшла-[ј]е Мѡриѡ-Крѡсто[в]ѡ бѡш *искрѡ-[В]ѡсо[ј]ѡиња* од-Лѡѡвѡ Рѡѡкѡ Па. Дошѡ-ми-[ј]е пѡбратим *искрѡ-Зубѡѡѡ*, син Ивѡна Вретѡниѡиња ГД. Дѡшли-смо *искрѡ-кѡћѡ* Ов. Оклѡ нѡсиш тѡ рѡбе Ђѡро? Валѡ, Пѡро, прѡ[в]ѡ *искрѡ-Блѡша* (са обале) Ду. Донѡси-ми тѡ ѡѡириѡ *искрѡ-Љѡба*, жѡ[в]-бѡѡ В. Чѡм ѡтиѡ *искрѡ-мѡне*, зѡбора[в]ѡ штѡ-ми ѡбеѡа Кру. ѡтече *искрѡ-мѡне* То. Јѡѡ-сам до[в]укѡ овѡ дѡѡте *искрѡ-онѡѡѡѡ гѡбѡѡѡ* Брч. Исп. и врло обичне примере као Дошѡ-[ј]е Јѡво *искрѡ-Тѡма-Бѡшко[в]ѡ* Ли. Дѡшли-смо *искрѡ-Рѡка* В и сл. (тј. вратили су се са стране где су билу заједно са тим ѡудима).

Напомена. Стевановић²⁾ тврди да се у говорима које је он описивао „предлог *крај* самостално никако не употребљава“. У црмничком је говору међутим сасвим обичан (исп. на пр. Куња-му-[ј]е *крѡ[ј]-ѡѡѡ* Брч и сл.).

¹⁾ Као што ће се видети из примера, за Црмницу не важи правило да се *искра* не употребљава уз имена села и племена него само уз имена градова (исп. Стевановић, о. с. 99). Из саме природе његова значења излази да ће се *искра* у оба случаја ретко употребљавати, јер је, с једне стране, село појам прилично ограничен, а племе, насупрот томе, сувише широк.

²⁾ о. с. 98.

їдмеђу (на-їдмеђу)

329. *їдмеђу* значи „између“, а *на-їдмеђу* „на средини“, „међу“:

Пдмеђу онѣ-два брда течѣ потѣк Па. *Пдмеђу онѣ-двѣ кѹхе-бик* напра[в]ијо [ј]ѣдан трийем Се. Не-трѣба нїко *їдмеђу ндз* да-седѣчи Ли. *Ка[т]-са[м]-му ја* тѣ пѣре да, нї[ј]е бїло седѣка *їдмеђу-ндс* В — *На-їдмеђу Гѣрњега сѣла* и-*Дѣњега* на-*дї-се* шкѣла Брч. Мѣтни тѣ *на-їдмеђу онїјѧ* вѣљијѧ *врѣ* Се. *На-їдмеђу онѣ-два* вѣра йма [ј]ѣдна долина Ма.

сїѣред, ѹсїѣред, нѧсїѣред

330. *сїѣред* значи „поред“¹⁾, *ѹсїѣред* „напоредо“, а *нѧсїѣред* „према“ („наспрот“):

Ѐде тї *сїѣред-мѣне* Бр. *Сїѣред-њѣга-се* отворијо [ј]ѣдан грѣб Ду — Војници-се постро[ј]йли [ј]ѣдан *ѹсїѣред[ѣ]* *дрѹгѣга* Ли. Исп. и Онї-два дуба расту *ѹсїѣред* Бо — Иѧу [ј]ѣдан *нѧсїѣред[ѣ]* *дрѹгѣга* ГД. Бѣше [ј]ѣдна маслина *нѧсїѣред[ѣ]* онѣ *смѣкѣ* Ма. Грѧне стојѧу *ка-ѣѣн*, а-*нѧсїѣред[ѣ]-нї* сѣкїра Па. Јѧ сѣѧак *ка ѣѣн*, а-ѣн *ка тѹ нѧсїѣред-мѣне* Со.

исїѣред

331. *исїѣред* може значити исто што и *їред* са акузативом (место и време):

Не-смї[ј]ем йзѧћ *исїѣред[ѣ]-нѣ* Бо. Не-смї[ј]е[м]-му пасѧт *исїѣред-очї* (али: *изѧћ їред-очи*) Год. Стѧ[в]и тѣ вїно *исїѣред[ѣ]-нїк* Брч. Исп. и ове маѣне необичне примере: *Пошѧ-[ј]е исїѣред[ѣ]-цркви* ш-чѧпрѣм *нѧ-глѧ[в]у* (тј. простором испред цркве) Ли. Не-смї[ј]ем испѧст *исїѣред[ѣ]-свѣ[ј]ѣ кѹхе* Со. *Ка[т]-стїгосмо исїѣред[ѣ]-његѣ[в]ѣ кѹхе* (= пред његову кућу у пролазу) Год. Дѣне ѣн *дѣ[в]ече исїѣред[ѣ]-нѧшијѧ* *врѧшѧ* Ду.

Исїѣред[ѣ]-зорѣ-[ј]е нѧјвишѧ смрзлица Ма. *Стїгѧ-сам тамѧн исїѣред[ѣ]-вечѣрѣ* Бр. *Пѣро-[ј]е* дошѧ тамѧн *исїѣред[ѣ]-свршѣшка* ручка Ор. *Пошѧ-сам тамѧн исїѣред[ѣ]-ноћи* ГД. *О[в]ѣ-су смѣкве* нѧјбољѣ *исїѣред[ѣ]-Божїѧ* Ко. *Пѣчѣли-су* да-їду у-*Америку*

¹⁾ Не може се међутим *їред* у свим случајевима заменити са *сїѣред*, исп. на пр. *Поред-нѧшѣ кѹхе* течѣ потѣк (никад: *сїѣред*).

исцуре[д]-Бурђе[в]а-днѣ Др. Најбољй-[j]е лѡв *исцуре[д]-Мйшро-
[в]а-днѣ* Се. Дошѧ-сам онѣ неђѣлѣ *исцуре[д]-Мйѡла-днѣ* В.

йрѡћу, сйрѡћу — йрѣма, сйрѣма — сйрдм, ндсйрама

332. *йрѡшив* и други предлози сличног значења стоје са генитивом; само *йрема* може стајати и с дативом:

йрѡшив: Обрнўше-се *йрошив-ѡца* Бу. Тѡ-[j]е *йрошив-зѡ-
кѡна* В. Ймаш-[л]и штѡ *йрошив-ндшија* *ѡбичѡјѧ?* Год. Устаѡше *йрошив-Турѡкѧ* Ор. Згрйѣшйјо-[j]е *йрошив-зѡйѡвйѣсйи-ѡѡжѣ* Па —

йрѡћу, сйрѡћу: Ушйтац-је кѡ-ѡ[в]ћѣн, а-*йроћу-њѣга*-[j]е Ла-штйк Па. Љубѡ сѣдй, а-*йроћу-њѣга* онй шарѡв Бо. Његѡ[в]а-[j]е кўћа *сйроћу-мѡ[j]ѣ* Крњ. Сѣђаше *сйроћу-његѡ[в]ѣ женѣ* Ли. Онй дѡлац његѡв-је *сйроћу-мѡ[j]ѣ* *ливѡѡѣ* ГД. Ка ѡвѡен-ти-[j]е црква, а-*сйроћу-њѣ*-[j]е онѡ гла[в]йца Ко. Ка-тѡко *сйроћу-њйјо-
вија* кўћѧ ймѡ [j]ѣдна бистйѣрња Крњ — Пошѧ-[j]е *йроћу-мѣне* У. Оѡйле-смо [j]ѣдна *йроћу-ѡругѣ*, а-нйѣсмо знѡле једна за-ѡругу Брч. *Сйроћу-њѣга* пѡђе, а-ѡ-му-нѣ-рече ни-помѡгѡ бѡг Ко — Лйѣпа-[j]е, ѡма, ѡѡго-ми, нй[j]е *сйроћу-њѣга* В. Валѡ-[j]е бйјо дрѡзак *сйроћу-мѡ[j]ѣ* *ћѣри* кѡлко йко Ли —

йрѣма, сйрѣма: Сто[j]й *йрема-ѡгња* Ду. Нѡћѡше-му нѣ-[в]ѣсту *йрема-њѣга*, [j]ѣдан кѡштйг ѡѡжй Ли. Не-ѡсѣћа нй-каквѣ ѡубѡ[в]и *йрема-ндс* Год — Тамѡн ка[д]-бљѣсмо *сйрема-
црквѣ*, а-онѡ грѡм у-кампањѣло тѡћѧ! Ко. Не-држй-се лйѣпо *сйрема-нй* Со —

сйрдм, ндсйрам: Његѡ[в]а-[j]е кўћа *сйра[м]-мѡ[j]ѣ* кўћѧ Ор. *Сйра[м]-њѣга* сѣђаше Мѡрко Па. Сѣдни *ндсйра[м]-мѣне* В. Лесѣндро-[j]е *ндсйрама-Врѡњинѣ* Год — Нй[j]е дѡбро *сйра[м]-
њѣга* поступйјо Ли. Бѡљй-сам јѡ *сйран-шѣбе*, нѡ-што мири-тѡ[j]ѣш (заслужујеш) Бо. *Сйра[м]-мѣне*-[j]е дѡбро Бра. Бѡљй-[j]е бйјо *ндсйрам-ѡца*, нѡ *ндсйра[м]-мѡјкѣ* Ду — Нѡћй њѣшто *сйран-сѣбе* Со. Нй[j]е онѡ жѣна *сйра[м]-њѣга* Се. О[в]ѡ-[j]е ѣ-вѡјка *ндсйрам-ндшега* сйна ГД и сл.

рѡди, зѡрѡди, йѡрѡди, сйѡрѡди (*рѡј, зѡрѡј* итд. исп. тач. 189 и 259).

333. Како се значење узрока и намере уопште додирује, потпуно је природно што ни употреба узрочних и намерних

предлога није строго диференцирана. Тако се и у црмничком говору намерни предлог *ради* и с њим сложени предлози могу употребити и у узрочном значењу, док се, на другој страни, и узрочни предлог *због* узима у намерном значењу. Из распореда појединих предлога видеће се међутим да осећања за разлику између узрочног и намерног значења није потпуно нестало, као што је то случај у неким нашим говорима.¹⁾

а) Чисто или претежно узрочно значење²⁾ изражава се најчешће са *због* (примере не наводим), ређе са *ради*, а још ређе са *здреди*, *идреди*, *сидреди*:

Убийо-би чџка *ради шестийце* (обично: за-шестйцу) Ли. [Ј]џз, бџга-ми, пропа-[ј]је сиромак *ради великџга пйћа* (обичније: од-великџга пйћа) Бу. Много-се на[ј]џди *ради онџ женешинџ* Андри[ј]џ Марко[в]а Бр. *Ради њџга-сам* има постраџат у-Америку Кру. *Ради ирџвџ* пошџ-[ј]је чџак у-селймбего[в]ицу (тамница у Бару) пџ-гџдинџ Па. Ни[ј]је-се џџџла *рад[у]-урџка* Год. Неће пџн тџмо *рад[у]-урџка* (да је не би урекли) Бра. Нџси амџјлију *рад[у]-урџка* Ли — Тужйџ-га-је *ра[ј]-једнџ смџкџ* Брч. Сваџају-се *ра[ј]-џџкџ* Со. Побйше-се *ра[ј]-једнџ џџџ* То. Бй гла[в]у сломйџо *ра[ј]-њџга* Ко. *Рај-шџбе*-се заго[в]џрџм џ[в]џџн Крњ —

Здреди Рџша сваџа-сам-се с-Рмџлима у-Анаџолију Ли —

Пџрџди слџвџ-се мрси Тр — Побйше-се *иџрџ-онџ џџкџ* Јо[в]џна Мйтро[в]а Ма. *Пџрџ-шџбе*-сам изгубйла мџџсџс дџнџ Бра. Долџџ Бџрани у-Цр[м]ницу наџвишџ *иџрџ-вйна* Бо — *Сидрџд Мйлиџџ-су*-се пџбили Год.

б) Чисто или претежно намерно значење изражава се обично са *ради* (каткад и са *због*) или, ређе, са *здреди*, *идреди*:

¹⁾ Још боље то потврђује овај случај: На моје питање, да ли постоји каква разлика између забележених примера *Збок-шџ џџџ-сам-се* преселиџо под-Бџр и *Ради џџџ-сам-се* преселиџо на-Цетйње, одговорено ми је, да први (*због-џџџ*) значи да су га деца присилила на селидбу (= узрок), а други (*ради џџџ*). да се преселило како би деца било боље (= намера).

²⁾ У неким од наведених примера могућа је двојака интерпретација: узрочна и намерна. Ја сам само из контекста закључио о којој се у сваком засебном случају ради.

Доша-сам због-ддго[в]ора с-тббм Год. Дбшли-смо да-се-
дого[в]дриймо због-онѣ вдовалаѣ Ду (у оба би случаја било
обичније *ради*) —

Рад-ондга ђешиѣ живјо-је десе[д] гдјна у-Царйград
В. *Ради-нѣ-[ј]*е поша љ-свйет Се. *Ради чѣсѣи* Црногбрѣца имѣ-
[ј]е гла[в]у дати љ-Шам У. *Ради срѣнѣ* свд[ј]ѣ ђецѣ скитѣ-се
пб-свйету тољко гдјна ГД. Спрѣмйли-смо-се на-Цетйње *ради*
нд[в]дга пѣша Ов. Доша-[ј]е с-Цетйња *ради свдбѣ* Ду. Поша-
[ј]е *ради лѣка* љ-Бѣч Бо. Поша-[ј]е Мйло наш у-Бар *ради нѣ-*
кија илѣчѣ (лекова) Се. Не-чинй дн тб заради нас нѣго *ради*
свд[ј]ија рачунѣ Др — *Рѣ-шдга*-сам одйо на-Цетйње Со.
[Ј]ѣси *ра-шдга* доша, мдја? Ма —

Доша[.]е] онй мбмак с-Папратнйца *зарѣ-овѣ нашѣ ђѣ-*
чйнѣ Брч. Учйни тб *зарѣ-мѣне* У. Држи ту тра[в]у *зарѣ-*
косѣ Ов —

О ѣу учйнѣт *пора[ј]-шдбе*, а-йначе нѣ-бик Бр. Долѣзијо-
[ј]е Мѣрко *порај-слѣжбѣ* ГД —

Сйорај-чѣга-си долѣзијо? Бу. Јѣ мнйм нѣ-би тб *сйорај-*
мѣне учинйјо Год.

в) У неким случајевима добивају ови предлози специ-
јалне нијансе значења „с обзиром (без обзира) на нешто“,
„што се тиче“ и сл.:

Нѣ-би тб учинйјо *рај-дѣше*, јѣ мнйм Ду. Учйни тб *заради*
свд[ј]ѣ дѣше Ли. Ёзми тѣ *пора[ј]-шдга* мѣло лѣба у-торбйцу
(тј. поред свега тога што ѣ тамо бити јела) Бр. *Порај-*
посшй-се мрси (иако је пост) Брч.

Ради мѣне ѣко-ѣе манйт љ-гору лѣјѣт Крњ — *Зѣради*
мѣне не-знѣло-му-се знѣја То — *Пѣради мѣне* бѣчи-и љ-[в]оду,
ѣко-ти не-[в]ѣлѣ[ј]у Се. *Пѣради нѣга* мѣгла-би и-кѣна изгорѣт
Ор. *Пѣради чѣсѣи* мѣгли-су свѣ оплѣчкѣт (тј. нису имали
образа) Тр. *Порај-мѣне* кѣко дѣе Ма — А-*сйѣради-мѣне* до-
вѣди цйганку Ли. *Сйорај-мѣне* кѣко гѣђ учйнйте Ко.

г) Слични су односи и у прилошким изразима:

Ради бдга што-чинйш тб? В. *Ради бдга*, дйѣте, нѣнеш
мѣјку остѣ[в]йт Ли. Ёла *зарѣ-бога* Брч. Што-чинйш, Јѣко,
зарѣ-бога? Ор — Ёјде *пѣрај-бога* пѣнй Со —

Мѣкар *пѣради шѣлѣ* пѣбијо-би-се с-тббм Ма.

Исп. и специјалан израз *добрѣ-ради* “без рђаве намере”¹⁾:
 Ја-сам тѣ *добрѣ-ради* учинијо Се. Немѣ тун сећѣ[д] *добрѣ-ради*
 (иронично) Бра.

Д а т и в

334. Поред присвојних заменица и придева често се употребљава посесивни датив (нарочито од личних заменица):

Мѣне-[j]е кѹћа нѣс-пут Бу.²⁾ Тѣ-[j]е *мѣне* сѣстра Ду. О̀на-[j]е *шѣбе* жѣна, а-не-*мѣне* Год. Он-је слуга *идѣу-Мѣрку* Ли — Исп. и [j]ѣ-ли *нѣму* тѣ пѣсмо? Брч. Тѣ-[j]е *цигѣр нѣму* Ор (у значењу „за њега“).

(Исп. у тач. 245а и *нѣ[j]зин* „њен“).

335 а) Уз *искѣш*, *шрѣжѣш*, *иднѣш* стоји датив (поред генитива са од):

Искѣ-[j]е *Нѣку* црѣ[в]ље То. *Искѣ*-[j]е пѣмѣн *Мѣрку* Бу. Ако-ти-се допа̀да она његѣ[в]а ѣѣка, тражи-му-[j]е Бр. Штѣ-га пѣнесе *шѣмѣ ѣшѣш*, јадан? Се.

б) Уз *шѣца[ш]-се* стоји лична и анафорска заменица увек у дативу³⁾:

Нѣшта-ми-се тѣ не-тѣчѣ, нѣго како-ѣне Па. *Нѣѣ-се* се тѣ нѣшта не-тѣчѣ Бу. *Нѣму-се* не-тѣчѣ, ѣнеш-ли дѣн или-нѣ Ли. *Мѣѣѣ сѣстри-се* тѣ не тѣчѣ нѣшта Брч. *Нѣшеме сѣлу-се* не-тѣчѣ штѣ-тѣ-учињѣт Крѣњичѣни Се.

в) Уз *[в]ѣља* може да стоји датив и (ређе) акузатив:

[j]ѣ-ли-*ши* [в]ѣља да-идѣмо? Со. Ако-*јѣ[j]-је* [в]ѣља нѣка дѣѣ о[в]ѣмо Брч. Нѣ[j]е бѣло [в]ѣља *мѣ[j]еме брѣшу* Год. Пѣтѣ-[j]е, [j]ѣ-ли вѣља *нѣ[j]зинѣј мѣјци* да-тѣ учѣни Ор —

поред: Нѣне бѣт вѣља *мѣ[j]ега ѣца* да-[j]е-дѣднѣ Се. Исп. и оба падежа у истој реченици: [j]ѣ-л[и]-*ши* [в]ѣља о[в]ѣкѣ, [j]ѣ-л[и]-*ше* [в]ѣља онакѣ Па.

¹⁾ То је истовремено једини случај у којем сам забележио постпозитивну употребу предлога *ради*.

²⁾ О облицима *мене*, *шебе* (= дат. синг.) исп. тач. 243а.

³⁾ Вушовић (*Дијалектѣ истѣчне Херцеговине* 68) помиње да у дативу стоје само енклитични облици ових заменица, док наглашени могу стајати и у акузативу. Остале речи не помиње.

336. У живом причању врло је обична употреба етичког датива заменице за друго лице:

Поша-*ши* ја у-Лаштѣк, ка[т]-тамо, а-он[о]-ѣво снѣга Ду. Чудан-*ши*-[ј]е то чога, за-динар-би висијо цијо дан о-вратѣ Крњ. Како-*ши*-се ожени, стаде да-тражи дѣјо В. Чук ја не-какву пуцња[в]у, те-ја-*ши* поита, ка[д]-онамо, а-ймѣн-*ши* што виђет Бу. Дѣкле у-неко пѣро, манкаше-*ши* њему пѣре, мѣја Брч. Нѣшто-*ши*-се ѓн нѣнка, па-нѣне да-јде, дѣкле-*ши* ѓн викну на-њега, мѣј-брате Ли.

Напомена. Од предлога са дативом може се чути само *к*, али је и он врло редак; обично се *к* замењује другим предлозима: *код* (исп. тач. 312), *ѣри* (исп. тач. 350) и *ѣрема* (исп. тач. 332).

А к у з а т и в

337. Уз глагол *сидѣш* кад значи бивање, а граматички субјекат је именица која обележава какав звук (исп. Стаде вика *добријех јунака*), не чује се никад генитив, него акузатив¹⁾:

Ка[д]-ли на[ј]едампут стаде вика *онѣ људе* В. Стаде смѣв *онѣ нѣрѣд* Бо. Ка[д]-умриѣ, стаде врѣска *онѣ ѣусѣ ѣѣке* Бра. А-ка[т]-чу то, стаде лѣлѣк *онѣ жѣну* Год. Како виђѣше вука, стаде блѣ[ј]ѣње *онѣ ѣвце* В. Стаде фрѣска *ндшу кѣзу*, чин-га ѣгледа Ли. Стаде-ти звѣка *онѣ сѣне*, ка[т]-тамо, а-онѣ уљѣга прѣсѣц у-обѣр Со. Ка[т]-се-уфѣтише, стаде шкрѣпа *онѣ ша[в]улин* Па. Исп. и Ка[т]-ста[в]ѣк онѣ смрѣку на-ба[д]-њак, стаде-*[ј]е* прѣсѣк Др, где се не може одредити да ли је претставља генитив или акузатив (исп. тач. 243в).

338. а) Уз *жалѣ[ј]ѣ* долази увек акузатив (као уз *жѣлѣш*):

Жалѣ[ј]ѣ-ми-је *свѣју кућу* нѣ стѣтину туђија Брч. Жалѣ[ј]ѣ-ми-[ј]е *онѣ ѣрѣшѣн* нѣ-да-ми-се онѣ мѣтка земѣ у-онѣ ѣвѣ амбисѣла (пропала) Па. Жалѣ[ј]ѣ-му-[ј]е *онѣ шѣкву* нѣ-да-му-[ј]е двѣз дѣнѣра ѣ[в]о пѣнијо Год.

б) Уз *лѣгаѣш*, *лѣгаѣвѣш* стоји објекат такође редовно у акузативу:

¹⁾ У оваквим се случајевима предмет (= логички подмет) замисља као цео обухваћен глаголском радњом, исп. В у ш о в и ѣ, *Прилози ѣроучавању Његошева језика* 45 и 53.

Не-ла̑жи-га, е-жнѣш ли̑по да-ни̑[ј]е тако̑ бѣло Па. Ла̑-
жѣм-и, бѣго-ми, ка̑[д]-ми до̑ће не[в]ѣла Брч. Ла̑жу-не ова̑ го-
спода, ка̑-йко В. Немѣ *ѣца* ла̑гава̑т, срамо̑та-[ј]е то̑ Се.

в) Поред темпоралнога генитива *й̑сѣѣга ѣѣна, ѣѣѣга ѣѣна* и сл. употребљава се акузатив *й̑сѣѣ (ѣѣ) ѣѣн*:

Не-мо̑гаше то̑ *й̑сѣѣ ѣѣн* учи̑њѣт Се. Жели̑жо-бик-те ви̑ђет
й̑сѣѣ ѣѣн Ли. Он̑й *й̑сѣѣ ѣѣн* ка̑[т]-сам-ја̑ пасѣ пу̑[д]-Бѣра, ѣн-је
по̑гину̑жо Со. Тѣ-[ј]е бѣло на-сам̑ану вели̑ку сри̑ѣду, по̑што-
жнѣм, *й̑сѣѣ ѣѣн*-је до̑ша̑ Ма̑рко Шуто[в] из-Аустрѣли[ј]ѣ Бра.
О[в]у̑ й̑сѣѣ чѣс пасѣше за-ку̑ћом Ко —

Не̑ћеш *ѣѣ ѣѣн* ла̑сно прѣћ Брч. *Тѣ ѣѣн*-сам-се мнѣго
нам̑учи̑жо Брч. *Тѣ ѣѣн* ка̑[д]-јје-дѣшла Јока̑на, бѣжо-сам по̑ша̑
да-чу̑[в]ѣм Па. Мѣ[ј]је су-га ѣчи ви̑ђеле *ѣѣ-й̑ѣро* Се.

за

339. за са акузативом употребљава се уз глаголе кре-
та̑ња за обележава̑ње циља тога крета̑ња (у књижевном се
језику у овој служби употребљава предлог *по* са акузативом):

Пѣсла̑-[ј]е *зѣ-ћѣјку* да-дѣће о-Вели̑ку-днѣ у-њѣк Тр. Пѣ-
сла̑ли-смо-га за-*Нѣка-Мѣрко[в]а* Ду. Пѣсла̑-сам-га за-*ѣѣбе* Ма.
Пѣсла̑ла-сам-је за-*й̑и̑нѣѣшу* у-Или̑[ј]ѣ-Јѣко[в]а У. Штѣ-сте ши̑-
ља̑ли за-*мѣне*? Ор. Пѣшли за-*њѣга* да-дѣће о[в]ѣмо Брч. По̑ша̑-
[ј]је за-*Ма̑рка-Мѣѣро[в]а* Крњ. По̑ша̑-[ј]је за-*њу* у-Сотони̑ће Бра.
Пѣшла̑-[ј]је *зѣ-[в]оду* мѣби Па. Пѣшли-смо *зѣ-козѣ* у-Сѣзину
Ко. Бѣш-је са̑[д]-до̑ша̑ за-*мѣне* В. До̑ћѣше свѣто[в]и за-*Мѣлицу*
Ма̑рка-Нѣко[в]а Па. До̑ће ѣѣ[в]о за-*свѣ[ј]је* Год. Пѣћи, ѣѣјко,
у-И̑ва за-*ону̑ сѣкѣру* То. Ѣ-ли одѣт *зѣ-ѣрѣву* дѣ[в]ѣчѣ Бу. А̑[д]
за-*онѣ косѣѣр* Ов. А̑[д], ѣѣјко, пѣћи *зѣ-[в]оду* (поред *нѣ-[в]оду*)
Др. По̑ша̑-[ј]је *зѣ-ви̑но* у-Јѣка-Ма̑рко[в]а Брч. И̑дѣмо за-*жѣѣшо*
нѣ-[В]ѣр пѣ-ѣко-га нѣћѣмо Ко.

340. Уз глаголе *спрѣмѣ[ѣ]-се (зѣ-й̑уѣ)* и сл. стоји име
места у коме се крета̑ње завршава у акузативу са пред-
логом *за*. Уз глаголе *крѣнѣѣѣ, одѣѣѣ, ѣѣћ, ши̑ѣѣѣ* (у значењу
„намеравати“) употребљава се *за* са акузативом поред *у* и
на. Најпосле, уз обе групе глагола употребљава се предлог
за кад у акузативу већ стоји који од тих предлога:

а) Спрѣмѣ-се за-*Бѣр* Бр. Спрѣмѣш-[л]и-се за-*Цѣѣѣѣѣ*? ГД.
[Ј]ѣси-ли-се спрѣмѣјо за-*Бѣогрѣд*? Брч. Спрѣмѣ-ли-се Нѣко за-

Америку? Ор. Ђѣ-[j]е Пѣро-Мѣрко[в]? Уређу[j]ѣ-се за-Бѣр Со. Уређисте-ли-се за-Пѣдгорицу? Па.

б) Крѣнјо-[j]е за-Бѣр Ли. Крѣнјусмо Блатон за-Пѣдгорицу Ду. Крѣнјусе за-Цѣшћѣ Бо. Пошѣ-[j]ѣ ѣтрѣ[з] за-Бѣр ѣ-цѣк о[д]-зорѣ У. Пасѣ-[j]е ѣтрѣ[з] за-Бѣр Бо. Ымѣ пунѣне трѣ не-ћѣље откѣ[д-]је пасѣ за-Дубрѣвнѣк Кру — Намљѣрѣвѣм скѣро за-Уцѣћ Се.

поред: Крѣнјусмо Блатом на-Плѣмнѣцу Ко. Ђ-ли одѣ[т] сѣтра у-Сошћнѣ или-нѣ? В. Мѣслѣте-ли у-пѣтѣк нѣ-Вѣр? Бра.

в) Ђѣ-[j]е Јо[в]ѣн, Вѣле? Ђто-га, бѣга-ми, крѣнјо-[j]е за-на-Цѣшћѣ Брч. Крѣнјусмо за-у-[В]ѣсо[j]иће Бо. Крѣнјусмо Блатом за-на-Плѣмнѣцу Се. Спрѣмѣм-се за-у-Пѣдгорицу Се. Спрѣмѣм-се сѣтра за-у-Бѣр ГД. Спрѣмѣ-се за-у-ѣријѣшеље Ли. О[д]-зорѣ-се спрѣмѣ за-нѣ-Вѣр Бр. Спрѣмѣ[j]у-се жѣне на-пока-јѣње за-на-Плѣмнѣцу Бу. Нарѣђу[j]ѣм-се за-ѣ-црѣкву Год. Нарѣђу[j]ѣ-се за-на-ѣланѣну Ма. Обукѣ-се кѣ-за-на-сѣбѣр Др.

Али само: Ђнете-л[и] скѣро у-Бијѣгрѣд? Па. У-прѣшу-[j]е велѣку [j]ѣр-ће у-Бѣр В (никад : за-у-Бијѣгрѣд).

Напомена 1. Необичнија је и употреба предлога за уз мѣслѣћ, ѣричѣћ:

Не-мѣслѣм за-нѣга нѣмало В. Не-мѣслѣ за-нѣу кѣлко за-лѣњскѣ снѣг Ли — Свѣшто-се за-нѣга причѣ Се (поред: За-нѣм-се свѣшто збѣрѣ).

Напомена 2. Употребу предлога за са ген. уместо акузатива, познату неким зетским говорима¹⁾, нисам забележио. Имамо само:

Ђзми тѣ за-свѣ[j]ѣ ћѣјке Ли. Купѣјо-[j]е вѣл зѣ-жену Па. Ымѣш-ли ко[j]ѣ пѣру зѣ-ѣуш? Се и сл.

на

341. Уз име неког трговца употребљава се, поред предлога код и у, врло често на:

Тѣ-сам купѣла на-Пѣшћра-Лѣкића Се. Штѣ-сѣ[-jе] поскупѣла рѣба на-Цѣфа Се.

Напомена. Обично се узима да предлог на долази уз она географска имена која обележавају неки узвишенији пре-

¹⁾ Исп. Вушовић, Прилози ѣроучѣвању Њѣгошеѣѣ јѣзика 50.

део (исп. и у Црмници *нд-Брѣге, на-Пайрѣйнице* и сл.). Природно да ће у многим случајевима употреба једнога или другог предлога зависити од првобитне тачке гледишта и да данас, ако имамо на уму опште односе, постоје праве контрадикције. Тако се на пр. каже *нд-[В]ѣр* и *на-Плѣмницу* (Бљѣше пре[д]-онѣм кавѣнѣм *нд-[В]ѣр*. Ка[т]-смо-дѣшли *на-Плѣмницу*, а-онѣ мѣкина већ пасѣла), иако прво место претставља најнижу тачку целе Црмнице, а и друго је најниже на супротној обали Блата. Исп. и *нд-Рѣку Црѣно[ј]евѣћѣ* (Штѣ бљѣше вѣлѣ[в]ѣ онѣ субѣтѣ *нд-Рѣку Црѣно[ј]евѣћѣ*, тѣга јѣш нѣѣсам вѣдијѣ). На другој страни опет каже се *у-Сѣзину* (Нѣ[ј]е лѣ[п]ше нѣѣ лѣцки жѣ[в]лѣт у-цѣѣлу Црмницу, нѣ *у-Сѣзину*), ма да Сѣзина претставља највише насеље Црмнице.

у

342. Уз *ѣрговѣѣ* стоји врло често у са акузативом (уместо инструментала):

Тргѣ[ј]ѣ *у-рѣбу* Се. Тргѣју *ѣ-ѣвце* Па. Трго[в]ѣ[ј]е *у-ду-вѣн*, пѣ-[ј]е зарѣдѣјѣ лѣѣпија пѣрѣ Ли. Трго[в]ѣли-су *ѣ-сѣѣње* пѣ-и [ј]е ѣѣ[в]ѣ помѣгѣ Брч.

с-ѣ[в]ѣ (онѣ) бѣнду

343. У значењу књижевног „с-ову [ону] страну“ (односно „с ове [оне] стране“) употребљава се *с* са акузативом показне заменице и именице *бѣнда*. Али, за разлику од књижевног језика у којему се овај обрт употребљава углавном у месном значењу¹⁾, он у црмничком говору служи првенствено за обељжавање временске границе, док је месно значење доста ограничено:

Тѣ пѣре-ти не-мѣгу вѣрѣт *с-ѣ[в]ѣ бѣнду* божѣћнија пѣ-клѣдѣ Ли. Китѣља-ѣе-ми-се отелѣт *с-онѣ бѣнду* Велика-днѣ Год. *С-ѣ[в]ѣ бѣнду* Ђурѣ[в]ѣ-днѣ не-мѣгу одѣ[т] тѣмо Па. Мѣс[л]ѣш-[л]и одѣт *ѣѣ[д]-Бѣра?* Нѣ *с-ѣ[в]ѣ бѣнду* Божѣћа Бр —

С-онѣ бѣнду Пѣдгорицѣ јѣш нѣѣсам пролѣзѣла Брч. Ымѣм бѣштинѣ *с-онѣ бѣнду* Вѣра Се. *С-ѣ[в]ѣ бѣнду* Вѣра-га нѣ-беше Брч.

¹⁾ Даничић (*Синтакса* 416) наводи само такве примере.

344. Уместо инструментала за меру уз компаратив (*главом већи*), који је уопште непознат, употребљава се за са акузативом (вйшй *зѧ-глад[в]у*, дакле, као у књижевном језику) или сам акузатив:

Глад[в]у-[ј]е вйшй за-највишега чбјка В. Поло[в]ѧну-је мѧњи онй његѧ[в] винѧград од-онѧга мѧ[ј]ега Ду. Онй његѧв чун-је унчу дѧжй од-онѧга мѧ[ј]ега Крњ. Овѧ јѧгње-[ј]е ѧг[ш]-кѧлѧ тѧжѧ од-онѧга омниѧ Со.

И н с т р у м е н т а л

345. Уз *рѧгѧ[ш]-се, ѧодругѧвѧ[ш]-се, сѧрѧѧ[ш]-се, смијѧ[ш]-се* не долази датив него инструментал или, чешће, социјатив (вероватно под утицајем глагола типа „забављати се“):

Штѧ-се рѧгѧш *шѧм бѧбѧм?* Брч. Немѧ-се мѧјѧм *рабѧшѧм* рѧгѧт Па —

Рѧга се *з-бѧбѧм* Ор. Немѧ-се *сѧ-мнѧм сѧѧрием* подругѧвѧт ГД. Немѧ-се спрѧт *с-шѧм женѧм*, грѧота-ти-[ј]е В.

346. Прилична колебања постоје у употреби предлога *с* са инструменталом; док се, *с* једне стране, употребљава *с* и уз инструментал у ужем смислу, може се, на другој, иако ретко и само у одређеним изразима, чути и социјатив без *с*. У овом ширењу прелога *с* са инструменталом на штету самога инструментала слаже се црмнички говор са осталим нашим „југозападним“ говорима.¹⁾

347. Инструментал.

а) Уз предикативни инструментал употребљава се редовно *с*:

Да-сан-*с-шѧбѧм*, кѧзѧ-би-му јѧ, кѧко-се бѧгу мѧлй Тр. Јѧ-да-сам *с-шѧбѧм*, бйк пошѧ Со. Да-сам-*ш-њйм* нѧ-бик тѧ учинйѧ В. Да-сан-*с-вѧма*, послѧшѧ-би-га Ли.

б) Инструментал за оруђе или средство је додуше чешћи без *с*, али је и *с* врло обично:

Удѧријо-га-[ј]е *з-дѧвом* Ду. Удѧријо-га-[ј]е *сѧ-сѧѧшѧм* пѧ-глад[в]и Ма. Удѧри-га *су-шѧем* Ду. *Ш-чйн-га-[ј]е* удѧријо? Па.

¹⁾ Исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 214, Вушовић, *Дијалектѧ источне Херцеговине* 67 и *Прилози ѧроучавању Његошева језика* 58—59, Стевановић, *Источноцрногорски дијалектѧ* 108—109.

Бѣпијо-га-[j]е *с-шолѣгѣм* Бр. *С-косиѣром-сам-га* једном окрпијо пѣ-гла[в]и Се. [Д]лакѣм-га *с-онѣем шилуѣем* о[т]-косиѣра (тупим делом) заћѣлок То. Убѣјо-га-[j]е *с-врѣиѣем рѣжњом* Ор. *Су-онѣема вѣлама-ме-[j]е* убѣјо ѣ-ногу ГД. Трѣ-пу[т]-је пѣца *с-ѣушкѣм* на-њѣга Бо. Забрѣни бѣже, имѣли-су-се побѣт *с-сѣкѣрама* У. Убѣјо-га-[j]е *с-мѣјѣм ѣушкѣм* В. Бѣчијо-сѣ *с-крѣшом* Год. Немѣ тѣ до[в]ѣѣѣт *с-рѣкѣма* Бу. *С-клѣшѣшѣма-ѣу-му-га* извѣдѣт Бр. Огрѣни-се *су-шѣем гѣњом*, студно-[j]е То. Покрѣ-се *су-шѣем гѣњом* пѣ-гла[в]и Ли. Пѣспи тѣ *сѣ-сољу* Ов. Вѣзѣ-га-[j]е *с-рѣмѣком* зѣ-врѣт Тр. Вѣжи-га *с-конѣѣом* ГД. Намѣжи тѣ рѣке *с-ѣѣем* да-ти-не-испѣца[j]у Ко. Намѣжи-се *с-нѣслѣнѣм мѣшѣу* Со. Наѣстри онѣ кѣсу *з-брѣсом* Ду. *С-ошѣем-сам глѣшѣом* напрѣ[в]ијо онѣ прѣг Год. *Су-чѣн-си* о[в]ѣ напрѣ[в]ијо, чѣче? Брч. А-штѣ-са[м] мѣгѣ учиѣѣт, зѣбога, *с-ѣлѣчкиѣем косиѣром?* Ду. *С-крѣвѣвѣзѣема рѣкѣма-се* лѣб не-готѣ[в]ѣ, јѣ[д]на нѣ-бѣла! Па. Дофѣти водѣ *с-лѣмицѣм* Ов. Очѣсти рѣке *с-о[в]ѣм рѣкинѣм* (крпом) Ма. Слѣжи-се *с-мѣјѣм кѣициѣм* Со. Исп. у истој реченици инструментал са *с* и без њѣга: Бѣлѣ-[j]е орѣти *с-ѣлѣгом* нѣ *рѣлом* Год. Кѣ нѣѣе *чѣѣом*, ѣ-ну-ѣе *с-врѣѣом* Ли —

Јѣ-сам дошѣ *с-ѣрѣвѣзѣем вѣѣѣром* Ду. Напѣни онѣ боцѣу *с-вѣном* Бу. Напѣни онѣ сѣд *с-водѣм* Со —

Дѣвѣше-и вѣно *ш-чѣшѣм* Па.

Ако се међутим у оваквим примерима осѣѣа нијанса начина, *с* се по правилу не чује:

До[в]ѣтијо-га-[j]е *рѣкѣм* за-капѣт Се. ѐ[д]ма-га дѣфѣти *сѣѣѣом* пѣ-гла[в]и Ли. Гаѣѣ-га-[j]е *лѣѣѣром* Бр. Извѣдијо-му-[j]е зѣп *клѣшѣшѣма* Со — Трајѣиѣу тѣ *с[у]шѣскиѣем ѣушѣом* Брч. Врѣнѣу тѣ *ѣшѣ[м] мѣѣѣром* В. ѐн-се обаљѣ[j]е *снаѣгом*, а-нѣ *вѣшѣшѣнѣм* Се (у последња се три примера *с* уопште не би могло чути)

в) Слични су односи (*с* са инструменталом поред самог инструментала који је обичнији) и уз *владѣшѣ*, *ѣѣрѣ[в]ѣѣшѣ* — *замѣѣнѣшѣ* — *шѣнѣшѣ*:

Свѣтѣ Пѣтар-је тѣдѣр [в]лѣдѣ *с-Црѣнѣм Горѣм* Ли. Вѣјвода Мѣшо [j]е [в]лѣдѣ *с-Цр[м]нѣциѣм* кѣ-да-је пѣша Бр. Кѣ[д]-j]е краљ-Никѣла за[в]лѣдѣ *с-Крѣ[j]инѣм*, тѣдѣр-су Мѣѣѣ поста[в]ѣили за-капетѣна Год. Чинѣ-му-се да-би-мѣгѣ упрѣ[в]ѣѣт су-трѣ сѣла,

а-ниј[ј]е кáдар ни-сá-свѣдѣн кѹћѣн да-упрã[в]лã Па. Тѣшко-[ј]е с-шѣм мãлѣм вѣјскѣм упрã[в]лãт Брч.

Замйѣни тѣ рãло з-дрѹгием Се. Замйѣни тã дѣлац с-онйем Мãрко[в]иет ушйѣрком (парчетом) Па.

Шѣнѹјо-[ј]е с-ѹмом Се. С-ѹмом-је мãло шѣнѹјо В. Шѣнѹјо-[ј]е с-йãмѣши Ли. Ё, мѣја, не-дã бѣже, шѣнѹла-[ј]е с-йã-мѣшу Бр.

г) Прилично колебање у употреби с са инструменталом и самога инструментала забележио сам и у неким другим врстама инструментала у ужем смислу:

α) у инструменталу материје:

Послужи тѣ људе з-грѣ[ж]ѣем Год. Послужйше-не с-кã-[в]ѣм Со. Напйше-не с-водѣм Ма. Најѣћи-га с-укљѣ[в]ѣм Ор. У-нѣкѣ пѣро (некад) Цр[м]ница-[ј]е бйла богãтã сá-сшѣкѣм Брч — иначе: Послужи-не ракйѣм Тр. [Ј]ѣси-ли-и напојйо вином? Со. Чãстијо га-[ј]е дуãном В. Сã[д]-[ј]е Блãто мãнѣ богãто рйѣѣм Крњ.

β) уз йлãшйш:

Плãтиће ѣн тѹ рабѣтѹ з-глã[в]ѣм Се. Не-мѣж-га плãтит сá-сѹвиет злãшом ГД. Ш-чãйрѣм-ѣе-ми-га за-тѣ плãтит Бра. иначе: Глãвѣн-га-[ј]е плãтйјо Бр. Сѹвиет злãшом-га плã-тйсмо Брч.

γ) уз огрãдйш, окѣвайш, ойколйш, йокрйш, йошйш и сл.

Покрйвѣн сá-зелѣниет јоргãном Ма. Пошйвѣн сá-свилѣм Па. Мѣђа-[ј]е огрãђена з-дрãчãма Се. Врãта о[д]-бãрскѣга грãда-су окѣ[в]ãна з-гѣ[ж]ѣем Ли. Врãнина-[ј]е сá-свијã странã о[п]кѣљена с-водѣм Бра.

поред: Ймã кутйју о[д]-дувãна окѣ[в]ãну срѣбром Се. О[п]кѣљена-[ј]е водѣм онã бãштина по[д]-Жãбљãк Па. Свѹђе-[ј]е нãоколо огрãђено мѣђѣм Ли. Илйã бѣше йтрѣс покрйвѣн у-одãр дѣкиѣм Брч. Нѣсйм опãнке по[т]шйвѣне озѣл гѹмѣм Год и сл.

д) Много је ређе с уз глаголе зãклѣ[ш]-се, клѣ[ш]-се, кумйш и дãнѹш:

Зãклѣшу-се с-мѣиет живѣшом да-тѣ нй[ј]е йстина Ма. Зãкляњѣм-се с-мãјчинијем мнйѣком В. Кумйм-те с-кãйшѣѣм помѣзи-ми да-се-дйгнѣм Бра —

иначе: Ё, чў[ј]еш-ли, *вельцием-ти-се бѡгом* закльнѣм, ја тѡ нѣ-би трпїјо Ко. *Вельцием-ти-се бѡгом* кунѣм Кру. Кунѣм-ти-се *бѡгом јацием* Ор. *Вельцием-те бѡгом* кумѣм, учїни-ми тѡ Год. Кумин-те *свѣшцием-Пѣшром* да-ми-тѡмѣ ѡетїћу гла[в]у скапулѡш (спасиш) Ли.

Данўјо-сам валѡ *з-дўшѡм* Па. Не-дају-ми *з-дўом* оданўт Бра —

поред: Сѡ[т]-са[м] маѡ *дўом* данўјо Бр.

ђ) Само спорадично забележио сам *с* у т.зв. словенском инструменталу:

Дѡк-сам бїла *ж-ђѡкѡм*, дрўкчѣ-[је] бїло Ли —

иначе: Онакѡ како-[је] научїла дѡкле бљѣше *ђѡкѡм* Крњ. Дѡк-сам бїла *нѣ[в]љесѡм* знѡла-сам 'дочѣкат Брч. [Ј]ѣдан пў[т]-сам одїла у-Пѡдгорицу ка[т]-сам-бїла *нѣ[в]љесѡм* В. До[г]-бљѣше *брѣђѡм*, дїња-јо[ј] бљѣше мїла ка ѣкоме Па. Кѡ[д]-бљѣк *сандрўѡм* да-опрѡстїш Брч. Дог-бѣше *ђешѣшѡм* по-слушна-ли бѣше Ко. Дог-бљѣк *удѡвцем* не-жнѡ[в]ѡше-ми-се ни-ручка ни-вечѣрѣ Ма.¹⁾

ж) У осталим случајевима нисам уопште бележио *с*:

а) Уз *звѡш-се*, *назвѡш-се*, *їрозвѡш-се*, *назївѡш-се* — *їреїворїш-се*, *їромеїшнўш-се* — *наїрѡ[в]їш-се* — *рачунѡш-се* (сматрати) и сл.²⁾:

Зовѣ-га *госїодѡром* Бр. Зојў-га *великием јунѡком* Год. Нѡзвѡ-га-[је] *нїкого[в]ићем* пре[т]-толикѡ људї ГД. Прѡзвѡли-су-га *каїешѡном* ѡд-гриба Се.

О[в]ѡ кўна-ми-се *шѡмнїцѡм* претвѡрѡ Бу. *Сшѡнцем-се* кѡмено^м претворїло! Крњ. *Врѡшѡм* (врста кукоља) -ти-се о[в]ѡ ченїца прометнўла! В. Свѣ-се *ѡсїѡм* прометнўло Со. Прометнўла-сѣ *вљѣшїшїцѡм* пѡ-обидў[ј]ѣ кўне Па.

Злѡшворѡм-се нѡпра[в]и Ли. О[т]ка[д]-дѡђе у-тў кўћу нѡ-пра[в]и-се *женѡм* Ко.

Сѡмѡга сѣбе рачунѡ *велькѡм гла[в]ѡм* Брч.

¹⁾ Морам напоменути да је употреба овог инструментала уопште ређа него у књижевном језику (он се често замењује номинативом, исп. тач. 301).

²⁾ Уз [пѡсїшї[в]їшї, їрїзнїшї, їзѡбрїшї и сл. не употребљава се инструментал, него за са акузативом (исп. тач. 289).

β) У адноминалној употреби:

Рѡдом-је из *Лй[м]њанѡ*, а-*дѡмом* из-Брчѣли (тј. удата је у Брчеле) Ли.

348. Социјатив

а) Кад инструментал значи друштво забележио сам извѣстан број примера без *с*, али сразмерно мало:

Бѡтѡк-се *кѹмо[м]-Нѡком* нѡ-мѡст Бу. Бѡтѡсмо-се *онѡм женѡм* ис-Крѡњѡцѡ В — Раздво[ј]ѡсмо-се *Мѡрком* на-онѹ раскрѡшницу Бра — Разго[в]ѡрѡше *Лѹбом* мѡлопрѡјѣд Ли — Свѡђа[ј]у-се *људѡма* рѡј-топља[в]ѡнѣ Со — Нѡси-се *јадѡма* ГД — Вѡђа-ли-се *мѡ[ј]уен сѡном?* ГД. Вѡђе-ли-се *нѡшием Лѹкѡм?* Ко — Ѐгра[ј]у-се *ђецѡм* Па. Како-[ј]е нѡ[ј]је срамѡта да-ѡгра *мѡнѡма* Ли —

Иначе се редовно употребљава облик социјатива:

Бѡтијо-сам-се *с-Ѐ[в]ѡм-Крѡсо[в]уем*, вѹк-му нѡ-пут Ли. [Ј]ѣси-се бѡтијо *ш-њѡм?* В. *С-кѡн*-се нѡђе те-се-толикѡ зѡго- [в]ори? *С-Андрѡјѡм Пѣшрѡ[в]уем* Бо. Јѡ ѡу-се *ш-њѡм* постѡра[д] да-тѡ учѡнѣ Брч. Освѡнѹјо-[ј]е у-Брчѣли *сѡ-сунѡм* Па. Дѡјѣ-се *сѡ-сунѡм* Се.

Растѡ[в]исмо-се *з-дрѹшѡвом* на-онѹ рѡскрѡшницу Ли. [Ј]ѣси-ли-се опрѡстѡјо *с-ѹјѡком?* В. Опрѡстѡсмо-се *с-кѹмо[в]има* Бр. Раздво[ј]ѡјо-сѣ *с-ѡријѡшељима* Год —

Не-дружи-се *с-ѡѡием вѡѡгом*, велицием-те бѡгом кѹмѡм, чѡче Ко.

Забѡ[в]љѡсмо-се *з-другѡрѡцѡма* В. Зборѡсте-ли *с-Мѡрком?* Со. Разго[в]ѡрѡ-сам јучѡр *ш-њѡм* Др. Разго[в]ѡрѡсмо мѡло *с-дријѡшељима* Бр. Грѡдно-сѣ посвѡђѡ *с-кмѡшом* збѡк-тѡга Се. Посвѡђа-сан-се *с-Нѡкѡлѡм* ѡмѡ двѡѣ гѡдине Бу. О[т]кѡ[т]-сѣ посвѡђѡ *сѡ-женѡм*, нѣкуђ-је стрѡкѡ Па. Штѡ-се смѡјѣш *с-ѡѡм несрѣѡм* кѡ-да-си глѡѣто нѡшла? Се. Познѡ[ј]ѣш-ли-се *с-мѡием сѡном?* Ор.

Вѡђе-ли-ми-се *з-брѡшѡм?* Год. Вѡђесте-ли-се *с-нѡшием[м] Мѡрком?* Брч.

Ѐгра-се *ж-ђецѡм* Год. Ѐграѡмо-се *с-онѡм* *ђецѡм* В.

Напомена. У примерима Дѡ-ми лѹка *сѡљем* Па. Дѡла-ми-је лѹка *сѡљу* Ли. Лежѡла-[ј]е *свѣкр[в]ѡм* Со и сл., постоји мо-

гућност да је *с* само привидно изостављено: оно се могло изгубити и фонетским путем.¹⁾

б) Уз инструментал кад значи заједницу стоји такође по правилу *с*, али се често чује и сам инструментал:

Бљѣше пошѣ *И[в]ом* у-тѣзбину Ко. Ми-немо *коњима* ца-дѣм, а-ви приѣццем гла[в]ицѣм па-да-[в]идимо кѣ-не при[ј]е стий Ли. Данѣс о[в]удйѣн пасѣше Кучи *двѣдма* Па. Не-смий[ј]ем крѣнут *јдгњѣдома* нако пре[д]-зорѣм да-се-не-препѣ[д]ну о[т]-чесѣ[в]а тонобиља Год. Прѣђе, бѣго-ми, ма̀лопри[ј]е *осмиѣм* у-Ма̀рка Пѣро[в]а Ли. Стѣлно-[ј]е вѣдйж да-йѣ *мѣнѣима* Се —

поред: Прѣђѣше ма̀лоприѣ[д] дво[ј]ица *с-двѣдма* Брч. Крѣну у-Пѣтра-Нѣко[в]а *с-пријѣшељима* Бр и сл.

Поређење: Немѣ-га мѣешѣ[т] *шѣв[ј]иѣм* Милом В — Немѣ-ме мѣешѣ[т] *ш-њѣм* Ор.

Узрочна нијанса: Мнѣго-[ј]е несрѣѣан *онѣ[м]* *мнѣѣм* *нѣри* Бра — Мѣш-се срѣкањ смѣтрѣт *с-шѣквѣм* *сѣном* В.

в) У случајевима када социјатив значи расположење које некога прати; затим уз глаголе *гранѣчѣи-се*, *чѣкѣи* могу се, иако ређе, чути и облици без *с*:

Учиѣће тѣ *шѣшкѣ[м]* мѣкѣм Се. Вѣлѣкѣм *наканицѣм-је* тѣ учинѣјо То. Тѣ-ми *наказѣм* йѣѣ Па — Нагнѣ-сам-га *с-вѣ-љѣм* мѣкѣм Ли. Валѣ-му тѣ наука *с-вѣлѣкѣм* *наказѣм* йѣѣ, немѣ-се вѣрѣт Ко. Исп. и Тѣ-га *с-лѣ[ш]ѣу* жѣвѣ Брч. Тѣ-му зѣ-лаѣ лѣба *с-лѣ[ш]ѣу* запаѣѣ Со. Нѣ[ј]е-ми тѣ *с-лѣ[ш]ѣу* пѣнуло, не-бѣј-се Ду, који су познати само у облику са *с*.

Црнѣ Гѣра-сѣ[је] гранѣчѣила приѣѣ *Аусѣриѣм* Па. Наѣша ливѣда-се гранѣчѣ *њѣгѣ[в]иѣм* *винѣгрѣдом* Ли — Цр[м]ниѣца-се гранѣчѣ *с-Рѣѣчкѣм* *Наѣјом* и-*Прѣмѣрем* Се.

Оѣте-ли-и чѣкѣт *рѣчком?* Па — Чѣкѣ[ј]те-не *с-вѣчѣрѣм* ми-немо дѣи сѣгурно Бра.

г) У свим наведеним примерима био би у књижевном језику могућ једино социјативни облик. Неки глаголи (*дѣ-чиѣи се*, *хвалиѣи се*, *уклиѣѣи се*) и придев *задовољан* могу и у књижевном језику имати уза се допуњу у инструменталу

¹⁾ Ово *с* није дуго као што за сличне случајеве у Његошеву језику претпоставља В у ш о в и њ (исп. *Прилози ѣручѣвању Његошеѣѣ јѣзѣка* 59).

без *с* или с њим.¹⁾ У црмничком је говору уз *оженѣш*, *са-сѣш*[в]ѣш (оженити) — *шрго*[в]ѣш и *бѣ*[ѡ] *здовољан* много обичније *с*, али се чује и сам инструментал; уз *ѣресѣрѣшѣш*, *ѣреѣш* — *пркѡсѣш* — *корѣш* — *ѣносѣш-се*, *дѣчѣш-се*, *фѣ-лѣш-се* је међутим много обичнији инструментал без *с*:

Оженѣ-сѣ *његѡ*[в]ѡн *сесѣрѡм* Па. Ожѣњен-је *нѣшѡ*[м] *Мѣ-лицѡм* Брч. Састѣ[в]или-су-[ј]е *нѣјвишѡм* *ѣдѣани* у-цѣѣлѡ сѣло Год — иначе: *З-дѡбрѡм-сѣ* *ѣѡјкѡм* оженѣ-сѣ В. Оженѣ-сѣ *валѣ* *с-нѣјлѣ*[ѣ]шѡм *ѣѡјкѡм* ис-Цр[м]ниѣ Брч. Ожѣњен-је *с-једнѡм* *удо*[в]ѣцѡм Па. Састѣ[в]ише-га *з-дѡбрѡм* *ѣѡјкѡм* Ор.

Тргѣ[ј]ѣ *вѣном* Со — Тргѡ[в]ѣше *с-ѣљем* В. Тргѣју *с-рѣ-ѡм* Се.

Бѣди *зѡдѡљан* *о*[в]ѣк[в]ѡм *домаѣнѡм* Бр — Нѡ бѣдите *зѡ-дѡљни* *су-о*[в]ѣѣм *штѡ* *ѣмѣте* Год. [Ј]естѣ-ли *вѣсели* (*зѡ-дѡ-вољни*) *с-рѣчком*? В.

Тѣема-га *рѣѣчѣма* не-мѡш *престрѣшѣт* Ду — Не-дѣн-се *јѣ* *препѣнут* *с-шѡквиема* *рабѡшѣма* Год.

Валѣ-му *њѣшто* *мнѡго* *пркѡсѣ* *онѣм* *ѣрѣѣлѡзом* Па. *Мнѡ-го-га* *кѡрѣш* *шѣема* *шѡв*[ј]ѣма *учѣнима* (*услугама*) Бр — *Мнѡго-му* *пркѡсѣ* *с-шѡм* *ли*[в]ѣѡм Се.

Мнѡго-се *дѣчѣ* *с-шѡм* *нѣ*[в]ѣсѣшѡм Па. *Понѡсѣ-се* *ш-њѣм* *кѣ* *Бѣр* *мѣслинама* Ли — *Мнѡго-се* *фѣлѣ* *мнѣѣм* *снѣ*[в]ѡм В. *Фѣлѣ-се* *мнѡго* *шѣема* *шѣурскиема* *г.ѣвѣма* те-и-је *тобѡш* *по-ѣѣкѣ* Па. *Мнѡго-се* *дѣчѣш* *нѡвием* *каѣѡшѡм* Бо.

349. У просекутиву за место забележио сам свега два примера са *с*, а и они су мање обични:

ѣто *Нѣко-Сѣ*[в]ѡ[в] *ѣдѣ* *с-ѣѡљем* Ли. *Пѡѣи* *с-шѣен* *шрѣ-гом* Се —

иначе: *Немѡ* *одѣт* *ѣѡљем*, *ѣле-[је]* *г.ѣб* Ор. *Дошѣ-сам* *ѣѡљем* *испо*[д]-*Гѡдиња* *Крњ*. *Дѡшли-смо* *Црмнѣчкием* *Пѡљем* В. *Оѣили-смо* *меѣѡм*, *меѣѡм* *прѣ*[в]ѡ *дѡкле* не-искочѣсмо на-вѣр *онѡгѣ* *ждрѣѣла* Па. *Оѣили-смо* *гранѣцѡм* *према-Аустри[ј]и* Бу. *ѣто* *идѣ* *Блѣшѡм* *Зѣѣнѣни* Се. *Сеѡчѣни-ѣе* *дѡѣ* *Блѣшѡм* В.

У просекутиву за време нисам забележио ниједан пример са предлогом *с*. Имамо само:

¹⁾ Исп. Margetić, *Gramatika* 515.

Поша-[j]је зорѡм на-Цетйње Ко. Доша-сам јушром рѡно пре[к]о-планйне Брч. Мрѡком-је доша с-мрѣжа Се. Нећѣљѡм-се нйшта не-рабѡта Ор. Не-йде ѱ-цркву ни-свѣцом ни-нећѣљѡм Ду. Љѣшом-се берѡ дрѡа зѡ-зйму Ов. Зймѡм нйшта не-рабѡтамо, но-седймо и-йјемо Со.

Напомена. У примеру Уста-[j]је сѡ-зорѡм Па (обично зорѡм) имамо социјативно значење (= заједницу, исп. горе Дйжѣ-се сѡ-сунцом).

Л о к а т и в

350. Поред значења наведених у тач. 299 заслужује да се помене конструкција *йри* са *локашйвом* уз глаголе кретања (дакле, у служби коју у књижевном језику обично врши датив или предлог *к* са дативом, ређе неки други падеж):

Ћто-га *йри-мѣне* (= к мени) Ма. Ѓне сйлѡм *йри-нѣма* Бо. Нагрнѡше свй *йри-онѡј лѡћи* рйбѣ В. Спрѡ[в]љѡмо-се да-идѣмо *йри-свѣшѡме* Вѡсили[j]и Тр. Мѡлоприе одјѡше *йри-Сѡзини* Ор. Крѣнѡше *йрй-мору* на-Госпоћин-дѡн ујтро Брч. Залетйјо-сѣ[-је] *йри-онѡмѣ дубу* Кру. Упутйше-се прѡ[в]о *йри-вайѡру* Со. Утѣкли-су *йри-Гомйѣници* Се. Ај[д], скѡчи *йри-Мйшру* Па. Ај[т], помѡкни-се *йри-йѡйу-Мйлу* Се. Вѡди-га *йри-гла[в]йци* Ли. Понѣси тѡ *йри-виндгрѡду* ГД. Звѡ-сам-га да-дѡћѣ *йри-мѣне* Па. Пѡнујо-[j]је *йрй-земњи* Бу. Ка[т]-стйгосмо *йрй-цркѡви*, пѡче да-се-крсти Год. Стйгоше *йрй-Блашу* у-самѡну зѡру Др. Кѡ[д]-j]је нѡша вѡјска стйгла *йри-Скѡдру* Бр. Спѡштйсмо-се *йрй-води* Ду. Узео-сам-га јѡ *йри-сѣбе* Ли. Доша-[j]је *йрй-[В]йру* В. Зо[в]ѣм-га да-дѡћѣ *йри-нѣма* Па.

Исп. и пренесено значење: Дѡ дѡна нй[j]е долѡзијо *йри-сѣбе* Ду. Узми тѡ *йрй-срцу*, мѡја Брч.

Нарочито је честа оваква конструкција уз глаголе сложене са *йри-*:

Штѡ-си-се прйбијо *йри-шѡмѣ зѡду?* ГД. Приблйжйсмо-се *йри-онѡј сйрѡни* Бр. Прйѡбри (приби)-га *йрй-брйѣгу* Се. Придѡбријо-га-[j]је *йри-онѡмѣ нѡшку* В. Прйлеће брѡ *йри-онѡмѣ йилѣшу* Крњ. Примѡкните-се блйже *йри-ѡгњу* Ли. Примѡкли-су-се свѡто[в]и *йри-шѡвѡјѡ[j]зи кѡћи* Бр. Примѡкните-се *йри-[в]јечѣри* В. Притрѡасмо *йри-мрцу* Со. Призйвѡ-га *йри-сѣбе*

Се. Прилийѣпйјо-му-сѣ *ѡри-руци* Па. Ај[т], прилѡжи и-тй ко[й]й дивѡр *ѡри-шѡмѣ* Брч. Свѣ штѡ ймѡ приложйјо-[й]е *ѡри-свѣшѡме* Пѣшру Ду. Приймйсмо-га *ѡри-ндма* кѡ-[й]е наш Год. Тѡ-[й]е припѡло *ѡри-Црнѡј* Гѡри Бо. Многѡ-[й]е грѣшѡн прѣ[д]-богом, за-тѡ нй[й]е мѡгѡ приступй[т] *ѡри-ковчѣгу* Ко. Приступйсте-ли *ѡри-бѡждѡ[й]зи* йкони? Со. Ёто-га привѣзѡн *ѡри-онѡј* мѡрви Брч итд.¹⁾

Напомена. У множини може *ѡри* стајати и са генитивом (Примѡкѡ-сѣ *ѡри-онйјѡ* мѡцѡ ѣ[й]а-би њѣку закучйјо и сл., исп. тач. 299).

Употреба заменица

351. Присвојне заменице.

а) Уместо присвојне заменице *њѣн* употребљава се — истина доста ретко и првенствено у говору старијих људи — генитив личне заменице за 3 лице ж. р. *њѣ*; за паралелну употребу *њй[х]* место *њй[х]ов* забележио сам свега један пример, а и он је необичан и има нарочиту нијансу (истицање); *њѣга* место *њѣгѡв* нисам уопште чуо:

Кѡн пођѡше онѣ *њѣ* ѡвѡјке? В. Нй[й]е у-*њѣ* руке нйшта о[т]-тѡгѡ долѡзйло Се. Нѣмѡ у-*њѣ* кѡсу нй[й]еднѣ сйѣдѣ [д]лѡкѣ Па. *Њѣ* аљйне-ѡе дѡ[т] ѡри Брч —

Тѡ-[й]е имѡње *њй*, тйјѡ Стѣвѡновијѡ сйнѡвѡ Ду.

б) Место енклитичког облика датива множине *им* употребљава се по правилу облик акузатива *и*²⁾:

Ѧни-бйше учйњѣли да-*и*-[й]е-тѡ нѡ-руку Се. А-да-тѡко-ми бѡга, нѣ-знѡ-*и*-се лйѣка бѡжѣга Па. Колцйна-су тѡ заглѡ[в]йли нѣ-знѡ-*и*-се брѡја Ма. Нѣ-знѡ-*и*-се ймена кѡлко-и-[й]е тѡ било Год. Дѡвѡше-*и* вйно ш-чѡшѡм Па. И-кѡ[д]-би-бйли прѡ[в]и кѡ сунце нѣне-*и* вљѣро[в]ѡт Бр. А-кѡквй-су, трѡг-*и*-се ископѡ! Ли.

Наглашени облик гласи међутим увек *њйма*: *Њйма*-ти-се, брѡте, нѣ-знѡ крајѡ Со и сл.

¹⁾ У књижевном су језику овакви примери врло ретки. (Даничић [Синѡкса 634] наводи свега два).

²⁾ Није искључено да се ово *и* развило фонетским путем од *им*: *им* > *и* > *и* (у неким се црногорским говорима одишта може чути овакво назализовано *и*).

352. Повратне заменице.

Повратне заменице *сѣбе, свој* итд. чују се, ретко; место њих употребљавају се по правилу личне, односно присвојне заменице (*мѣне, шѣбе — мѡј, швѡј* итд.):

Ўзѣћу-га сѣ-мнѡм за-ортѡка Брч. Бачи тѣ прѣне с-шѣбе да-се-нарѡд не-калийжй Бр. *Ѐј[т]*, по[в]ѣди-га с-швѡѡм, бѡго ти Ли. Мй чў[в]амо *нѡс*, а-вй чў[в]ате *вѡс* Се. *Ѐнемо-ли-га ўзѣ[т]* с-нѡма? Год —

Пѡслѡ-сам тѡмо *мѡ[ј]ега* пријатеља ГД. Бйјо-сам с-мѡ-*[ј]иѣм* ѣгйћем нѡ-Вйр Со. Јѡ с-мѡѡѡ[м] мўкѡм мѡгу чињѣт штѡ-ми-[ј]е вѡља В. Не-остѡ[в]љѡк јѡ *мѡ[ј]е* бѡштинѣ пѡ-да-ми-дѡдну трй-кўне у Пѡдгорицу В. Не-мѡгу јѡ ни-мѡју кўну држѡт, а-нѣка-ли тућу Бу. Пѡзи тй *швѡј* пѡсѡ, а-за-мѣне немѡ брйжйт Ко. Пйтѡ тй *швѡ[ј]е* друштво Па. Нас[т]рѡ-дѡне ѡна ш-њѣнѡга језыка Ду. [Ј]ѣ-ли-те звѡ на-његѡ[в]ѡ крѣснѡ йме? Крњ. Дошѡ-[ј]е Ђуро ш-његѡвиѣм брѡтом ГД. Тѡ не-мѡже ни-ш-његѡ[в]ѡм женѡм йзйс[т] нѡ-крѡј Ду. Мй не-мѡ-жемо стѡлно дѡвѡт од-нѡшѣга Бу. Нѣнемо мй остѡ[в]љѡт *нѡшу* слѡ[в]у Ор. Врѡћѡмо-се у-нѡше сѣло Ма. Пѡћите вй *вѡшиѣм* пўтом, а-мй-немо *нѡшиѣм* У. Нек-ѡни продѡју *њѡјове* бѡштинѣ, пѡ-немо мй *нѡше* Брч.¹⁾

353. Упитно-односне заменице.

а) Заменице *ко[ј]й, кѡкѡв* (*чѣсѡв*, исп. тач. 246г), *кѡ, шйѡ, чй[ј]й* употребљавају се, као у нашем језику уопште, често у значењу неодређених заменица *нѣкй, нѣкакѡв* итд.²⁾:

Причѡ[ј]те-ни *ко[ј]й*, да-жнѡмо што-се-чинй пѡ-свйѣту Па. *Ѐко-се ко[ј]й* най[ј]ѣдй, нѣка-се тўжй сўду Бо. *Ѐко* дѡћѣ *ко[ј]й* чѡг да-ме-трѡжй, рѣкни-му, е-нйѣсам дѡма Брч. *Ѐј[т]* прѡвѡ[ј], бй-ли мѡгѡ *ко[ј]ѣга* о[т]-тйја кокотйћѡ уфѡтйт Со —

Вйје-ли *кѡкѡвѡга* чѡјка да-мйну тйѣм пўтом? В. [Ј]ѣси-ли тѡ о[т]-*кѡкѡвѣ* женѣ дѡбијо? Ор. [Ј]ѣ-ли одйјо тѡмо рѡј-*кѡкѡвѣ* кѡристи? Бр —

1) Обрнут случај — да се уместо личне или присвојне заменице у падежу употреби повратна (исп. В у ш о в и ћ, *Прилози исййшйвању Ђеґошеѡѡ језика* 64–65) — овамо је непознат. Имамо само: Кѡко-се врѡти с-пѡзѡра, напѡдоше-га *његѡ[в]й* домѡни Па и сл.

2) У употреби *нѣко[ј]й = нѣкй* исп. тач. 248б.

О-ли-ми да[т] *чесѡ[в]у* палицу да-налоѡжим, докле-ми жеѡна донѡсе балу дрвѡ? Ор. [Ј]ѡ-ли пролазиѡ *чесѡ[в]у* чѡѡг данѡс о[в]уѡдйѡе? Бо. Дѡнйѡсте-ли *чесѡ[в]е* пѡре за-мѡне? Год. Ймѡш-ли *чесѡ[в]е* опѡнке да-ми-позѡ[ј]мйѡш? В —

Ма вољйѡ-би *кѡга* убит, нѡ-да-ме уби[ј]ѡ Ли. Ако *кѡ* цуѡкнѡ нѡ-врѡта, немѡ-му отвѡрат Бра. Виѡе-ли *кѡга* од-вѡј-воде? Се —

Ако *шѡѡ* донѡсѡш, подйѡлйѡнемо-га Бо. Ако *шѡѡ* учйѡнйѡш, дрѡш-се кѡко знѡш Ли. Чйѡм *шѡѡ* донѡсѡш, [ј]ѡдѡнѡ[г]-га потрѡши Ма —

Виѡе-ли *чи[ј]ѡ* дйѡте, е-мйѡну ѡлицѡм? Ко. Ймѡ-ли *чи[ј]ѡ* чун да-йѡде пу[т]-Врѡњйѡне? Се. Ако потрѡ[в]йѡ *чи[ј]ѡ* тонобйѡл, заустѡ[в]и-га Па.

б) Акузатив упитно-односне заменице *ко[ј]ѡ* може бити једнак генитиву и кад се односи на ствари (али је облик номинатива ипак обичнији):

Ко[ј]ѡга (= грозд) збѡрйѡш да-убѡрѡм? Год. *Ко[ј]ѡга* (= камен) да-донѡсѡм? Др —

О[т]пѡла-[ј]ѡ нѡга од-онѡгѡ та[в]уљйѡна *ко[ј]ѡга*-си дѡниѡ ис-Пѡдгорицѡ Ли. Пѡђи пу[т]-онѡгѡ орѡѡ *ко[ј]ѡга*-сам-ти покѡзѡ Па. Јѡ ймѡм сѡмена од-онѡгѡ бѡсѡбка *ко[ј]ѡга*-сам лѡнйѡк сѡјѡ Брч. Онйѡ косйѡер *ко[ј]ѡга*-си сѡ[т] купйѡјѡ не-ваљѡ нйѡшта Се.¹⁾

в) Заменица *ко[ј]ѡ* има често значеѡе количинске заменице (= колики):

Ко[ј]ѡ-се нѡрѡ[т] скупйѡјѡ тѡмо нѡ-оро Па. *Којѡ*-[ј]ѡ запѡричина овйѡ дѡнѡ, не-мѡже-се трпљѡт В. *Којѡ*-[ј]ѡ мѡка на-нѡз дѡшла о[в]ѡгѡ прољѡна Ко. Помѡгѡ бѡже, *ко[ј]ѡ*-му-сѡ грѡ[ж]ѡе рѡдило о[в]ѡ гѡдинѡ Год. *Ко[ј]ѡ*-[ј]ѡ злѡ на-нѡс удѡрйѡло лѡтѡс Ли.

г) У сличном се значеѡу употребљѡва и *шѡѡ*:

Шѡѡ-не-се скупйѡ[т] нѡрѡда на-Вѡљйѡ Пѡтѡк нѡ-Вйѡр, мѡјѡко прѡсветѡ Брч. *Шѡѡ*-су уло[в]йѡли рйѡбѡ Сеочѡни Крњ. *Шѡѡ* бљѡше гѡ[в]ѡѡди на-пазѡр данѡс Бр.

д) Упитно *кѡкѡв* значи извесну позитивну нијансу (= добар, леп, наочит):

¹⁾ У свим би овим случајевима било обичније релативно *ше*.

Їма-ли *ка̀квѹ* кѹһу поб-Ђуро? Се. [J]ѣ-ли *ка̀кв* онѝ сѝн Рада-Са̀во[в]а? Ли. Бљѣу-ли *ка̀квѣ* тѣ кома̀ранскѣ нѣ[в]љесте данѣс на-паза̀р? Бљѣу, бѣго-ми, онѝема на̀јље[п]шиема друге, за̀наго (одиста)-ти ка̀жѣм Год.

ђ) Односно *чи[jj]ѹ* (и *ко[jj]ѹ*) је уопште ретко — место њих се по правилу употребљава *шѝо* или *шѐ*. Када се међутим употреби, може се *чи[jj]ѹ* односити на лица сва три рода како у једнини тако и у множини:

Тѣ-[j]је она̀ жѣна *чи[jj]ѣ*-смо дѣѣте срѣли ту̀ ма̀лопрѣд Ма. Тѣ-[j]је винѣград онѣ удо[в]ицѣ, у-*чи[jj]ѹ*-смо кѹһу ѝтрѣз бѝли Год. Тѣ-[j]је ѣ̀р Їва-Ма̀рко[в]а, за-*чи[jj]ѣм*-је бра̀том бѝла ѹ-дѣта на̀ша нѣ[в]љеста Брч. У-Црну Гѣру-[j]је имѣло људѝ, *чи[jj]ѣ* ѝме зна̀ цѝжо свѣт Бо.

354. Место прилога за количину *ко̀љко* (*нѣколико*) са генитивом множине употребљава се — као и у другим црногорским говорима — по правилу неодређени вид заменице [*не*]ко̀лика (за м. р.), [*не*]ко̀лике (за ж. р.) са облицима као уз бројеве 2—4, без обзира на колики се број лица или ствари помишља:

Кѣлка-су во̀јника̀ пѹшти́ли на-Вели́гдѣн? Брч. *Кѣлка Црногѣрца* ѝзгибе ту̀рско̀га ра̀та Год. *Ко̀љка ѣ̀еши́ћа* ти ѝма̀ш, мо̀ја? Їма̀м пѣт. А-ко̀љке *ѣ̀ери*? А-три́ ѣ̀рѣѣ да-опрѣсти́ш В. *Ко̀љке*-[j]је *ѣ̀вце* купи́жо данѣс на-паза̀р? Бр. *Кѣлке гѣдине* ѝма̀ онѝ ста̀рѝ, фа̀ла бѣгу? Па —

А-нема̀-те ве́ћ *нѣколка* *дѣна* ко̀[д]-на̀с Ли. Ви́ѣк та̀мо *нѣколика* *ѹндѣра* Бу. Дѣѣе Ђуро и-ш-њим *нѣкол[и]ка ѣ̀гѣ[в]а ѝри́ѣшеља*, ма-ко̀љка бљѣу нѣ-зна̀м-ти ре́ћ Крњ. *Њѣ-ко̀лика на̀јбо̀ља ју̀нака* данѣс нѣ-би мо̀гли ништа учи́ѣт ГД. Їма̀ на-Ви́р *нѣкол[и]ка богѣѣа ѣ̀ргѣвца* Ли. *Нѣкол[и]ка ѝу̀ш-сам* одѝжо у-Би́јѣград, ма-тѣ јѣш ни́ѣсам ви́дижо В. Пома̀жи-га ја̀ *нѣколка ѝу̀ш*, ѣли́ он просѣпа̀[j] и-да̀ље Ор. До-прѣ[j]је *нѣ-ко̀лке гѣдине* ја̀вља́ше-му-се сѝно[в]и ста̀лно Ор.

Употреба придева

Правила о употреби придевског вида своде се — као и у осталим нашим говорима — углавном на три тачке:

355. У предикатској служби чује се скоро искључиво неодређени вид; забележио сам само:

Чини-се *вѣлики* Брч —

иначе увек: Они ђетић Мила-Ђуро[в]а-[ј]е зисто *лиѣи* ГД. А-да-изгледѣше дѣбро (= сасвим) *мнѣд* Се. Вала-[ј]е бйю *љуш* ка пѣс Брч. *Мѣл*-је наш нарѣд за-тѣквѣ рабѣте То. Оста-[ј]е *мѣл* ка[д]-му-[ј]е-отѣц ѣмаро Бр и сл.

356. Придеви на *-ов* и *-ин* имају у номинативу једине неодређени, а у зависним падежима скоро увек одређени вид; забележио сам свега неколико примера са наставцима неодређеног вида у зависним падежима. Само презимена на *-ов* имају и у косим падежима редовно наставке неодређеног вида¹⁾:

Нѣмѣ ниѣе *брѣшо[в]а* капѣта Се. Кѣлко-ти-[ј]е остѣло од-*дчева* имања? Бо. Вѣрау *Љѣубо[в]а* маѣска маѣлопри[ј]е на-пазѣр Ли — Тѣ-[ј]е о[т]-*Сѣѣкина* ѣрдѣна Ко. Јѣ-сам тѣ казѣ *Мѣл-чину* вѣѣренѣку Ду —

иначе увек: Образа-ми *брѣшо[в]ѣга* Бр. Виѣе-ли, Мѣле, *ѣоѣд[в]ѣга* сина? Ор. Дѣ[ј] онѣ сѣѣно *дче[в]ѣме* кѣњу Па. *Сѣѣрино[в]ѣме* вѣлту-ѣе онѣ дѣшна нѣга попуштѣт Бо — Тако-ми *мајчинѣга* мнѣѣка тѣ ниѣсам учинѣю Бра. О[т]-*сѣсѣриноѣга* долѣска ниѣсам видијо ниѣчесо[в]ѣ кѣристи Се. Тѣ-сам дѣ *сѣсѣриноѣме* ѣѣтићу Ма и сл.

Али: Дѣбијо-сам тѣ од-Блѣжа *Мѣло[в]а* нѣ-дѣр Се. Дѣ тѣ Пѣру *Вѣсо[в]у* Ко. Понѣси онѣ косѣѣр Тѣму-*Нѣко[в]у* Ли итд.

Напомена. Од придева *зѣ* (зао) су такоѣе много обичнији наставци неодређеног вида: О[д]-*злѣга* ѣца јож-гѣрѣ ѣѣца Со. *Злѣмѣ* чѣјку трѣбѣ удѣрѣ[т] шѣст и-деветнаѣст Ли —

иначе: Бѣже-ме сачѣва[ј] о[д]-*злѣ* пријѣтеља и-женѣ ју-нака Бр. О[д]-*зла* ѣца јож-гѣрѣ порѣд Се. *Злѣ* врѣмена нѣмѣ бѣ[с]-шнѣѣга Па и сл.

¹⁾ Слични су односи код придевских заменица на *-ов*, *-ин* и код каквоћних заменица (исп. тач. 245 а, б и 246 г).

357. У свим осталим случајевима преовлађују наставци одређеног вида:

а) Супстантивизирани придеви имају обично одређени вид, али се може чути и неодређени:

О[д]-*мршва* нѣнеш *напра[в]и[д]* *жѣва* Брч. О[д]-*бѣлесна* и-*сѣара* свѣг бљѣжй Се. *Мршву* не-мѣжеш помѣи Ор. *Рѣнену-* би за-сѣв[ѣ] бѣло тѣ учињѣт Ма —

поред: Од-*богѣшѣга* нѣнеж дочѣкат пѣмоћи Со. *Лѣенѣга* и-*бѣенѣга* не-трѣба помѣгат Се. *Мнѣдѣга* нѣнеш научѣт нѣ-памѣт (= памети) Ли. О[т]-*сѣарѣга* нѣмѣ[ш] штѣ чѣкат Па и сл.

б) У вокативу чује се неодређени вид само изузетно:

Бѣ-ли о[в]ѣ прескочѣјо, штѣ-ти-се чинѣ, *мнѣд* јунѣче? Кру. Помѣзи-ми, *дѣбар* дрѣже, ако-мѣслиш за-мѣне Ли (обичније: *дѣбрѣ* дрѣже) —

иначе: Хѣ, *љѣши* крвнѣче, валѣ-би-ми ѣца зѣклѣ да-мѣжеш Се. *ѣла*, *дѣбрѣ* мѣ[ј], послѣша[ј]-ме, дѣ В. Лѣко-ли тѣ прѣскочи, змѣ[ј]у *љѣши!* ГД.

в) У атрибутој се употреби чују скоро искључиво наставци одређеног вида — нарочито у косим падежима:

Дѣбар друг-је милѣ нѣ брѣт (ређе: *дѣбрѣ*) Брч. *Врѣћ* вѣзду упропѣсти утрѣбице (обичније: *врѣћѣ*) Се — *Лѣѣа* стѣса штѣ-[ј]е у-онѣ ѣвѣјкѣ ГД. [Ј]ѣси-ли чѣјо *ѣмѣшна* чѣјка штѣ-[ј]е тѣн (обично: *ѣмѣшѣга*) Со. *Бѣлесну* чѣјку трѣба учињѣт што-тражѣ Бо —

иначе: Он-ти-[ј]е *врѣднѣ* мѣмак Брч. *Дѣбрѣ* сѣ[н] нѣ-би тѣ мајци рѣкѣ Ду. *Марѣвѣ* учѣтељ мнѣго врѣдѣ Ор. *Пошѣнѣ* кмѣт-је вѣлѣ кѣри[зѣ] зѣ-село Др. *Рѣавѣ* коншѣја-[ј]е нѣзвишѣ злѣ Ко. *Слѣбѣ* отѣц не-мѣже имѣ[д] здрѣ[в]у ѣѣцу Брч. *Чѣстѣшѣ* чѣјак тѣ нѣ-би учинѣјо То. Нѣјлѣ[п]шѣ-[ј]е *зелѣнѣ* капѣт (никад: *зелѣн*) Бр —

Његѣ[в]а-[ј]е нѣ[в]лѣста о[д]-*богѣшѣга* рѣда Год. Заболѣјо-мѣ[ј]е штѣмак од-*врѣћѣга* лѣба Ко. На-*лѣѣѣга* кѣња-[ј]е мѣ-лѣна јѣат Ов. О[д]-*малѣнѣга*-се имѣња не-мѣже живо[в]ѣт Кру. Нѣјлѣ[п]шѣ-[ј]е мѣсо од *мнѣдѣга* планѣнскѣга јѣгнѣта Ов. Нѣ-би-се тѣме нѣдѣ нѣко о[т]-*ѣошѣнѣга* чѣјка Се. Нѣмѣ-ти вѣ-шѣга злѣ од-*рѣѣ[в]ѣга* коншѣ[ј]ѣ Ли. Мѣсо о[т]-*сѣарѣга* ѣмна-се спѣро вѣрѣ В. Чѣпра о[т]-*сѣарѣга* вѣла-[ј]е дѣбра за-опѣнке

Крњ. Вѡлѣм квѡра[т] *сѣарѡга* вина, нѡ ѡку о[в]ѡга о[в]ого-
дѣшнѣга Бу. Дрш-се тѣ *сѣарѡга* пријатеља ГД. Нѣма љѣ[п]шѣ
јувѣ нѡ о[т]-*ѣрейшлѡга* кѡкѡта Па —

Богѡшѡме чѡјку-[ј]е лѡко оградѣ[т] кѡћу То. Лѡко-[ј]е
ѣдмѣшнѡме чѡјку, нѡ-[ј]е тѣшко нѡма смѣтѣниема Бра.

Напомена. Ако придев значи сталну особину, онда
је неодређени вид уопште непознат; имамо само:

Зажелѣјо-сам-се *бѣлѡга* лѡка Ко. Купѣла-сам *бѣлѡга*
лѣба Бр. Ужелѣјо-сам-се *кѣћелѡга* мнѣка Па. Бѣ-ли мѡло изѣјо
сѡѡга мѣса, да-ти-одвѡ[ј]ѣм, јѡдан? Ду. Свѣрѣла-сам *црнѡга*
бѡба Бу и сл.

г) Придеви са наставком *и* у ном. синг. имају и у
косим падежима искључиво наставке одређене промене; за-
бележио сам само:

О[д]-*дѡмна*-се врѣмена нѣсмо вѣћели (обично: *о[д]-дѡм-*
нија *врѣмѣнѡ* или *одѡмно*) Се —

иначе: О[д]-*данѣшнѣга* дѡна почѣнѣ прољѣне Бу. Како-
се сѡгну, из-*лѣвѡга* рукава-му испѡдоше педесѣ[д] дѣнарѡ Гр.
Покѡјнѡга свѣкра нѣсам чѡла да-ми-[ј]е-тѡ рѣкѡ Крњ. При-
мѡкни мѡло *дѣшнѡме* вѡлу Па. Вѣше нѣ-бѣ трага о[д]-*мѡлѡга*
косерѣћа Мѣла-ѣво[в]а Па. Нѣсмо зборѣли *о-глѡмнѡме* чѡјку
Се. Дѡ-му-[ј]е *ѣушчѡнѡга* прѡа за-онѡ шпа[н]гарѣцу (= нека
врста мале прангије) Се —

Валѡ-[ј]е од-*јунѡчкѡга* рѡда Со. Мѣ-смо о[т]-*ѡодгѡрскѡга*
плѣмена У. Љѣ[п]шѣга *мѡшкѡга* глѡса јѡш не-чѡк Бу. Имѡћемо
за-ручѡк *ѡѡрѣшничкѡга* писаника (= врста шареног пасуља)
Ду. Тѡк-ви рѣћ нѣшто, мѡ-ми нѣћете вљѣро[в]ѡт: нѡћѡк у-сре[д]-
Бијѡграда *црмничкѡга* вина Бр. *Црногѡрскѡме* нѡрѡду-[ј]е вѣћ
дѡдијѡло Брч и сл.

Напомена. Поред *мѡлѣ* чује се у предикатској употреби
и *мѡл* (исп. тач. 355).

д) Уз заменице употребљава се скоро искључиво
одређени вид; забележио сам свега један пример неодређе-
нога вида (уз присвојну заменицу):

Тѡ-ти-[ј]е мѡј *дѡбар* пријатељ (поред: *дѡбрѣ*) Па —

иначе: Тѡ *срѣкнѣ* дѡн Се. Овѣ *нѡвѣ* цѡндѡр не-изглѣдѡ
лѡж, бѡго-ми Бра. Да-ти-нѣ[ј]е дошѡ кѡквѣ *рѣѡвѣ* глѡс? Бу.

Њекакви *богдѣи* тргѡ[в]ас-га-[j]е ўзео да-га-ўчы Ма. Њекакав *црнѣ* п[а]с-се шнуца испре[т]-кўћѣ Бр. П[а]са о[в]ўдѣн ма̀лопри[j]е њекакви *бркѣи* Глѡдѡљанин, а̀ма не-жн[а]док, ка̀ко-се зв[а]ше Ду. Св[а]кѣ *пошѣнѣ* чѡаг-би учинѣјо, ка̀што-си тѣ Со. Бѣ-ли тѡ рѣк[а] кѡ *идмѣшнѣ*? Год — Великија кѣм[а]к[а] штѡ-[j]е ижна[д]-ѡ[во]га *бѡбинѡга* ѡдра Бу. Виће-ли-тѣ онѡга *жушѡга* ма̀чка Ст[а]н[е]-Са[в]о[в]ѣ дан[а]с? Ко. Од-о[в]ўквога *дѡбрѡга* јѣстива бик-ја попу̀нијо обра́зе брзо Ли и сл.

Само придеви од имена имају обично наставке неодређене промене:

Онѡга *Пѣро[в]а* кѡкѡта-[j]е убѣјо [j]ѣдан ѡр[а] јучѣр У и сл.

358. И за црмнички говор важи, дакле, углавном констатација коју је Решетар¹⁾ учинио за остале штокавске говоре: да се и у нашем језику развитак придевских облика креће у истом правцу као и у осталим словенским језицима, у којима је употреба неодређеног вида сведена на ном. синг. придева на *-ов* и *-ин* и на предикатски номинатив, док је у свим осталим случајевима преовладао одређени вид.²⁾

Употреба бројева

359. Мање обичну употребу броја *[j]ѣдан* утврдио сам у овим случајевима:

а) Њиме се јаче исгиче именица уз коју стоји:

Тѡ-ти-[j]е *[j]ѣдна* велика пѡган Па. В[а]ралицо *[j]ѣдна*, ма-рифѣцки-ли-ми дѣже онѣ сто-дѣнар[а] Бо. Б[у]дало *[j]ѣдна* прѡ-клѣта, штѡ ўчиње о[т]-себе? Брч. Кѡ не-сл[у]ша, ѣ[а]в[ол]е *[j]ѣдан*? Се.

б) Доста је честа употреба *[j]ѣдан* у значењу „ма који“ („ма какав“):

Њѣ-би тѡ учинѣјо нѣ-за-*[j]едно* б[л]аго н[а]-свѣт Брч. Њѣ-би-га прѡд[а] нѣ-за-*[j]едне* п[а]ре Ду. *[j]ѣдна* б[а]ба да-дѡђе, п[а]-га-нѣ-би мѡгла извѣд[а]т Бу.

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 217.

²⁾ Разлика између прилошких и придевских облика ср. р. се међутим лепо чува, исп. на пр.: Мѣне-[j]е *н[а]јшеже* и Ово брѣме-[j]е *н[а]јшеже* Год.

в) Врло се ретко употребљава [j]јѣдан у значењу „неки“:
 Їма ђна за-тѣ јѣдну водѣцу Па.

Напомена. У примерима као [J]јѣдн јаштрѣп кружаше над-онѣма јѣгњадима Ма има јѣдан значење броја.

360. Уз збирне именице обичнији је збирни број (као у књижевном језику), али се може чути и прости:

Па́са [j]јѣ[д]на жѣна п[у]т[р]-Вѣра и-нѣраше шес[ѣ]в[ѣ]-прѣсади Брч. Јучѣ-сам прѣда дѣве[ѣ]в[ѣ]-јѣгњади Со. Бѣга-ми бљеше ту пу[д]-двѣдес[ѣ]т[ѣ] мѣнчади Па. Она жѣна ѣма ѣдесе[ѣ]в[ѣ] ун[у]-чади Год.

Употреба глаголских облика

Презент

361. Познато је из нашег књижевног језика да се у изричним реченицама које истовремено изражавају жељу или намеру субјекта футур може да замени презентом тренутних (ређе трајних) глагола.¹⁾ Решетар (*Der štok. Dialekt* 217) истиче да овакву употребу презента у „јужнијим“ говорима није забележио. И у црмничком су говору овакви примери додуше ретки, али се ипак могу чути:

Приѣтѣ-му Д[у]пиљани да-му-забр[ѣ]нѣ он[у] [в]ѣду Брч. За-приѣтѣше-му љандари да-му-ѣзм[у] п[у]шку Се. Ја-сам-се наѣда да-ми-Са[в]о ѣлаш[ѣ]в[ѣ] он[а] дуг, нѣ ѣ[н] нѣ-беше при-п[ѣ]р[ѣ] Па —

иначе: Заприѣтѣјо-му-[j]е да-нѣ-му-ѣш[ѣ]в[ѣ] он[у] баштину Ли. Ф[ѣ]л[ѣ]-се да-нѣ доб[ѣ]в[ѣ]в[ѣ] сл[у]жбу на-Цетѣнѣ ГД. Г[ѣ]р[ѣ]аше да-нѣ-свѣ б[ѣ]в[ѣ]в[ѣ] дѣбро Бр. Због-онѣга што-рѣче (да-нѣ)-учињѣв[ѣ] Ма. Ве-љаше да-нѣ-одѣв[ѣ]в[ѣ] у-Пѣдгорицу В и сл. (Исто би тако у горе поменути примерима било обичније: да-нѣ-му-забр[ѣ]нѣв[ѣ], да-нѣ-му-ѣзѣв[ѣ], да-нѣ-ми-ѣлаш[ѣ]в[ѣ].)

362. Врло је обична конструкција финалног да са презентом глагола шнѣв[ѣ] и инфинитивом у значењу реалне жеље не реченице:

¹⁾ Исп. Maretić, *Gramatika i stilistika* 527—528 и Musić, *Rad* 142, 66—67.

Да-се-д^ћеш м^ало *п^он^ид^ии* (померити) к^ол^ко-т^и-[j]е с-м^ук^ом (колико год да ти је тешко) Се. Да-се-д^ћеш *и^рб^ћ* о[t]-т^ак^ви^ја п^ри^ча^ј л^је[p]ше-би б^ило Ма. Да-се-д^ћеш *о^дво[j]и^и* о[d]-н^ик, т^о-т^и-би н^ај^бо^ље б^ило Ли.

А о р и с т

363. Употреба аориста и имперфекта врло је жива и ја сам за оба времена, а нарочито за аорист,¹⁾ забележио велики број примера. Ипак бих рекао да је мање обична него у западнијим црногорским говорима. Као и у другим нашим дијалектима служе оба времена за живо причање — првенствено за претстављање догађаја у којима приповедач узима личног учешћа.²⁾

Значења аориста су тако разноврсна и често фино нијансирана да би утврђивање макар и главнијих категорија захтевало засебну студију, за коју ја не располажем довољним материјалом. Због тога ћу се ограничити на неке карактеристичније или за књижевно језичко осећање необичније примере.

364. У синтаксичком индикативу значи аорист да се радња њиме исказана извршила непосредно пред моментом саопштавања³⁾:

а) перфективни глаголи: Шт^о д^остаде то^ли^ко в^ље^ре-ти? *Б^аи^ик*-се к^умо[m]-Н^иком н^а-м^ост п^а-се-м^ало *з^адр^жа^смо* Бу — Шт^о р^ам^њеш, Ст^ев^ане? *И^зе^де*-ме о^ни к^уч^ак Т^омов з^а-ногу То — О-ли-ми поз^а[j]м^ит о^ни бо^цун, М^ало? Ё-то-га *и^днесе* М^арко у-[в]а^с Ко — В^иђе-ли С^ава-И^лјна, М^итре? *П^ро^ђе*, б^дго-ми, м^алоп^ри[j]е ос^ми^но^м у-М^арка-П^еро[v]а Ли — К^амо

¹⁾ Имперфекат је због свога значења уопште ређи од 'аориста (исп. Rešetar, *Der. štok. Dialekt* 192).

²⁾ У другим случајевима бележио сам аорист и имперфекат само изузетно, исп. Каж^ј[j]е, ђ-jo[j] *о^дв^едоше* с^ина на-Цет^иње Па — Ј^ави-ни, да-Т^урци *из^ла^зу* и[s]-Ск^адра Ду. В^иђе-га ђ *до^нд^оше* р^ану Ма. За-м^ње^се-д^ан^а не-ч^усмо н^ишта што-се-*до^га^ђаше* п^о-с^вј^ету Кр^њ. Вр^јеме *п^ро^ла^заше*, а-о^ни н^ик^ако да-се-вр^ну Бр. (У првом, четвртом и петом примеру био би много обичнији перфекат, а у другом и трећем презент).

³⁾ Дакле, исто што и у осталим нашим говорима (исп. Белић, *Јужносл. фил.* V 176 и VI 114—116).

Љубо[в]а чељад? О[в]а ййсти чѣс *йасѣше* за-кѹћом Крњ — Виђе-ли нѣчесо[в]е љуђе, Стане? Ёто *йѡђѡше* на-оноу ливѡду у-Лу-чйцу Год. Ё[в]о *сййгосмо* међу-[в]ама Ко. Срамѡта, онаквй мѡмак пѡ-му-га она ѡјка *йрѣбѡчи* В.

Међутим у већини се примера може само из ситуације закључити да се ради о непосредној прошлости: *Плѡййк* онѡме њѣгѡ[в]ѡме ѡетйћу чѡшу раки[й]ѣ У. *Изађѡше* пре[т]-свѡ-то[в]има Ли и сл. —

б) имперфективни глаголи: Ђѣ се тољкѡ задржа? *Носйк* Рйсту жйто пѡ-уз-оноу ѳзгорицу нйка[д]-га йзнийѣт Ли. Штѡ чйње до-сѡд, бѡга-ти? *Койѡг*, бѡго-ми, лѡзе Со.

365. У синтаксичком релативу употребљава се аорист нарочито много и значи просто извршени тренутак радње у прошлости.¹⁾ Да би се ово значење што јаче истакло, долазе уз аорист врло често прилози и свезице као *йѡмѡн*, *како*, *кађ*, *чйм*, *ѡ* (= чим), односно, у другој реченици, *ѡдмѡ*, *[й]е-ѡнѡк* (= сместа) и сл.

а) перфективни глаголи: *Дѡйѡде*-ме она глава од-јагњѣта те-се-лийѣпо *набрйфшйк* Ду. *Добйк* од-бѡбѣ-Вѣликѣ сукњѣнѣ чарѡпе нѡ-дар Бра. Љѹћѣга вйна *не-ййк* у-мѡј-дѡн ГД. [Д]лѡком-га *ваздрѣк* нис-ту ѹлицу В. *Зѡйе*-се нѣкако онѡ шиљѣже (јагње или јаре) и-*крѣйѡ* Ли. Па-*ѹдари* онйем шпй-руном о[д]-лѡћѣ у-онй зѡд, дѡп! В. *Ѧдмѡ*-га *ѡѡфѡйи* стапом пѡ-глѡ[в]и Бр. *Пѡгйбе* кѹка[в]ѡц тамѡн при-Шйрѡчкѡме Врѹ Тр. *Нѣ-бѡ* нй[й]еднога ко[й]йѡ ѡтолан *ѹшече* В. *Нѣ-ѹшече* нй[й]едан, бѡго-ми Па. Ту-се *нѣ-нѡђе* јунѡка ко[й]ѣму бѡста (се усуди) одго[в]орйт Год. *Поййсмо* онѡ мѡло што-бѣше и-ј-ѡтолан свѡкй на-свѡју стрѡну Со. Бѡго-ми-се зѡ-грло *ѡѡ[в]ѡшйше* да-се-пѡ-бйју Бу. *Ѧдрйше*-не о[в]йѡ трѡвци Кру. *Сйѡ[в]йше*-га по[т]-страждм и-*йѡ[в]ѣѡше*-га у-Бѡр Брч. *Сѣѡдосмо* мѡло ш-њйм, ка[д]-ѣто-ти Јо[в]ѡна-Стѡнко[в]ѡ Кру. *Чѡсййше*-не вйна и-пр-шѹтѣ у-пријѡтѣљѡ Па.

¹⁾ Исп. А. Белић, *Јужносл. фил.* VI 114 и 116. Специјална нијанса аориста („непосредност“) види се лепо у примерима: А чѹк ѣ-му-[й]е-тѣшко, *крѣнѹ[к]* ко[д]-њѣга Па и А чѹг за-тѹ несрѣћу, *ѡдмѡ-сам крѣнѹ* ѡ дома Со. Поучни су и примери као *Пѡшѡ-[й]е* јѹтрѡ[с] с-нѡвиѡм капѡтом нѡ-Вйр и-*смѡкри*-га цй-панциѣлѡга Ду.

Тамџн дѡћдсмо по[д]-Жабљаќ, *ка[д]-удари* кйша йз-неба и-[из]-земње Ко. *Тамџн иѡћдше* пре[т]-црквѡм, а-отѹда звѡници Со. *Тамџн сѣдосмо* за-вечѣрѡм, дѡкле њѣко цѹкѡ нѡ-врѡта Ли. *Кѡко рѣче*, а-ѡни свѣ на-њѣга Др. *Кѡко добѣсѣ* тѡ њѣшто јѡда, не-мѡжете-се о[т]-сѣлѣ подносѣт Брч. *Чѣм ѡѡази* Нѣка, ѡн шмѹгну Бра. *Чѣн чѹк*, [j]еданѡќ иѡћѡќ тѡмо Се. Бѡ[г]ме, *ка[д]-њѣга чѹ*, пѡталауши-се (прикри се) Ор. *Ка[д]-лѣгосмо* бѣше вѣдро кѡ цклѡ те-пѡслѣѣ пѡче грмња[в]йна и-муње да-сѣѣва[j]у Ли. *Ка[д]-вѣђе* што-ѹчиње, ѹфати-се рукѡм зѡ-косу Па. Дѣгосмо-се ѡдмѡ *ка[ш]-чѹсмо* пѹшке Ду. *Ка[ш]-тѡ кѡза* једанѡќ-ми *дѡћдше* нѡ-памѣт Мѡрко[в]е рѣѣчи Ор. Пѹшка *ѡѹче*, а-пѡс једанѡќ на-стрѹгу (капија) Бра. И-ј-*ошѡдѡр-му-се* стрѣви нѣ-знаде ГД.

б) им перфективни глаголи: *Глѣдѡг* да-онѡ свршѣм пѡ-рѡдѣг до-звѣздѡ Со. *Молѣ[г]-га* пѡ-ѹрѣ, мѡ зѡфѡјду В. *Плѣшѡк* о[в]ѹ фаѣѣлу цѣѣлу неѣѣљу дѡнѡ и-јѡш-је не-оплѣток Ко. Тѡгѡ-се дѡна нѣ-зѡждѡва лагѡма Па. Цѣѣлѣ двѡ мѣѣсѣца *вѹкѡсмо* вѡду с-Врѣла нѡ-плећи Бре. *Зборѣсмо* ш-њѣн цѣјѡ дѡн, мѡ зѡлдо, ништа нѣ-ѡмѡга Ли. *Одѣсмо* тѡко прос-Пѡд-горицу и-нѡћдсмо Пѣра Ор. *Пѣсмо* у-Мѡрка цѣѣлѡ пѡшлѣ пѡдне Бо. *Сѣсмо* трѣ-нѡћи под-ѡруже ГД. При[j]е-не *гонѣше* Турци, а-сѡ[г] потурчѣѡци Брч. Ијѡко-не бѣу затворѣли, дѡ-бро-не *рѡнѣше*, бѡго-ми Тр.

366. Врло раширену, у књижевном језику мање обичну категорију у којој се употребљава аорист, претстављају питања¹⁾:

Штѡ *ѹчиње*, чѡче, а-зѡбога? Бра. *Дѡби-ли* онѣ пѡре ис-кѹма-Никѡлѣ? Год. *Нѡђе-ли* чесѡ[в]ѣ рабѡтѣ? Па. *Кѹѡи-ли-ми* штѡ? Ма. *Пѡђе-ли* пѡноћи, мѡја? У. *Дѡђе-ли* бѡба-Ивѡна? В.

¹⁾ Непосредна прошлост, коју за разлику од перфекта изражава аорист, долази у питањима нарочито лепо до изражаја. Тако су ми сви објекти на које сам се обратио питањем, како осећају разлику између *Дѡђе-ли?* и *[j]ѣси-ли дошѡ?* одговорили, да се аорист може употребити само у тренутку кад упитани наилази, а у осталим случајевима (кад на пр. наилази онај који пита) да се употребљава перфекат. У другим примерима (*Вѣђе-ли-га : [j]ѣси-ли-га вѣдијѡ?* и сл.) та разлика, истина, није тако очигледна, али се, уколико се може анализирати, слаже са изнетим ограничењем.

Виђе-ли кдга од-вдјводѣ? Се. О[т]-чѣса-ти *дйрекља* о[в]й пра-сѣц? Ли. *Присѣуйиште*-ли при-бджд[и]зи йкони? Со. Зашто-се *не-врнѣште*, ка[д]-навѣли кйша? Крњ. *Сѣйгосѣ*-ли у-ко[и]ѣ ддба? Со. *Врнѣше*-ли-се од-Мйла-Сѣво[в]а с-покајѣња? Ма. *Окуйише*-ли-му-се рдђаци около-њѣга? Ли. *Пдђдше*-ли о[д]-Машѣна на-свѣдбу у-Гддиње? Се. А-кѣх *иднѣше* ондгѣ мрца дтолѣн? Ко. Ако-те пѣта[и]у: „Зашто *идбљеже*?“ Што-неш-рѣн? Др. Ала-белѣверси, штд-ми тд *ндгрди*? В. *Зборѣште*-ли штд о-[о]ндј ствѣри? Ду.

367. У синтаксичком је индикативу, бар према мојим белешкама, много обичнији аорист од перфективних глагола (примере исп. у тач. 364); у релативу употребљавају се оба вида подједнако и значе радњу која се извршила одређеног момента, само што је та радња у једном случају перфективна, а у другом имперфективна.¹⁾ То се нарочито лепо примећује код глагола који се разликују само по виду:

Ка[т]-стйгоше тѣмо, *јѣвйше*-му-се. До-прй[и]е нѣколке године *јѣвљдше*-му-се сйно[в]и стѣлно Ор —

Завйше-му гла[в]у и-повѣдоше-га ддма. *Завйјдше*-га лѣкари за-мнѣсѣз дѣнѣ и-нѣ-би-му бдље тд дйгли (однели) ѣа-[в]оли Ли —

Купйше имѣне и-*йлашйше*-га ддбро, бдго-ми. Погодйше на-вересйју и-*йлаћдше* ддкле-г[а] одужйше В —

Погодйше-се да-му-дѣ пѣре на-Ђурђе[в]-дѣн. Њй дво[и]йца-се *йогѣћдше* и-распогодйше-се Бр —

Чйм ддђдк, *йокѣздше*-ми ко[и]й-[и]е. *Покажйвдше*-му цѣндѣри о[в]дгѣ пѣ-ондгѣ ддкле-га пдзнаде Брч —

Пдђдше и-*йокрйше* ону трнйцу. Зѣкол[и]ко-[и]е кйша пѣдѣла дни-[и]е вѣзда *йокрйвдше* (али: Ка[т]-прдђдсмо, Мйло[в]и *йокрйвау* кѣну) Се —

Помогдше-му ддбро и-ј-овдгѣ пута. Тдгѣ пута ддбро-не *йомѣгдше* Дѣпиљѣни Па —

Прдсѣше-му ону плѣ[в]у ѣѣца, а-дн з-брстйндм по-њйк. Напйше-се пѣ-*йросйидше* вйно ддкле дѣра Год.

¹⁾ Исп. А. Б е л и ћ, *Аорист и имперфективних глагола* (Јужносл. фил. 173) и тамо наведену литературу.

Ўзэшe-ни онѠ ма̀ло сиромаштинѠ те-ймѠсмо. УзймѠше-му дѠста кѠлко-[j]е ста̂ кѠ[д]-њѠк ГД —

368. Ма̀не се употребљава аорист у случајевима када се нека перфективна радња у прошлости по на в љ а л а¹⁾:

Ка[т]-сам-гѠђ мѠга, ўзѠг да-учѠнѠм њѠчесо[в]у кѠрист Па. Ка[д]-гѠђ ја̂ ѡѠђѠк на-рабѠту, Ѡн-вѠзда зѠ-мѠм То. Ка[д]-гѠђ вѠйѠе е-сам-ја̂ ѡјѠтка, а-Ѡн вѠзда дѠђи кѠ[д]-мѠне да-седѠ Брч.

(Као што се види, у свим је овим примерима радња везана за одређени моменат када је извршена).

Поред овог основног значења аорист се употребљава и у целом низу других значења.

369. Врло је обична употреба аориста за изрицање не посредне будућности, нарочито уз погодбене реченице:

Ѐ[ј]т-спрѠми вечѠру, а-мѡ ѡасѠсмо ма̀ло кѠ[д]-Блажа Па. ПричѠка[j] тѡ на-ту рѠскрѠсницу, а-мѡ ѡѠђѠсмо до-пѠпа Ор — Ѐко-ми-га ѠдмѠ не-врѠнеш, на[о]вѡ чѠс вѡкнѡ[к] кмѠта В. БѠго-ми-те убѡк, ѡко нѠ-седе смѡром Др. Ѐко-га тѡ нѠнеш, ја̂-га дѠдок кѠ прв[ѡ] итѠпѠ (наиѠе) Брч.

РеѠи је овакав аорист у питањима:

ПѠђе-ли збѡља? Вр. Тѡ ѡдса, ѡ? У. Прѡсѡде-ли ѡли нѠ? Ли.

370. Исто је тако врло обичан аорист којим се изражава поузданост да ће се нека радња извршити у скорој будућности:

Ўзми о[в]у крѠшњу (котарицу) пѠ-ме-ма̀ло одмѠенѡ, е-ми-о[ш]ѡѡдоше руке В. ПомѠзите, бра̀но, убѡше-ме о[в]ѡ жлѡкѠвци Па. ВалѠ свѡ ѡроѡѡдѠсмо, ѡко не-пѠ[д]нѠ кѡша за-неѠѠљу дѠнѠ Се. Лѡ[ѡ]сѠсмо Ѡ[д]-глѠди, ѡко-се не-појѠфтѡнѡ жѡто Брч. Пѡну вљѠтар, јунѠчки сѡне, и-да-нѠ-би онѠга трѠнѠга вѠсла, ѡроѡѡдѠсмо Крњ. ПѠде, мѠја, онѡ вѠлат и-да-нѠ-утече, ѡд-сѡрада тун Брч. Стаде вѡкат: Ха, ѡуѠи, не-дѠ[j]те, ѡдѡгѡ ПѠро-МѠрко[в]! Ли. (У последња је три примера будућност релативна, тј. у односу према радњи у прошлости која се још раније извршила). Исп. и необичнији пример: Како чѡ[j]Ѡеш, пѠтрѠчи да-ни-каѠеш, е-и-увѡшѡше (= иначе ће их ухватити) Год.

¹⁾ У таквим је примерима обичан императив.

371. У кондиционалним реченицама има аорист често значење егзактног футаура:

Ако *зндџше* за-мѣне, знаћу и-ја за-вас ГД. Ако-и *шћеше* вљѣро[в]ѣт, лйѣпо-тѣ прошперѣт (прои) Со. Ако *могѣ[к]* како пропасѣ[д], бйће дѣбро Бр. Ако *чѣк* е-си-тѣ учинйѣ, немѣ-се о[в]ѣмо вртѣт Др. Ако *вйћек* Тѣма, рѣћу-му Ли. Ако ја *пѣћѣг* да-се-ш-њин нагаћѣм, бйће дрѣга Год. Прѣ[в]ѣћу, пѣ-ако-ти *могѣк* помѣћ В. Ако *йѣдосмо* ѣ-[в]оду, зна-се штѣ-[ј]е нѣше Се. Ако тѣ *нѣ-учиње*, немѣ-ми вйше нѣ-очи излѣзйт Па. Ако-га *нѣ-зайвори* ѣ-тѣр, нѣше-се твѣј звѣт У. Ако-ми *нѣ-донесе* онй дѣк, предѣћу-те ѣ-суд Ко. Онѣсмо-[ј]е удѣт о[в]ѣ јѣсѣни, ако *имѣсмо* којѣ пѣру Год. *Не-[ш]ћѣше*-ли-ме послѣшѣт, кѣјѣ-нете-се То.

372. Аорист глагола *имѣш* добива у вези са инфинитивом значење „замало да не“:

Имѣк умрйѣш о[д]-грозниѣ по[д]-Жабљѣк В. *Имѣг* душу *йѣшйшйш* под-онѣ брѣме сйѣна Брч. *Имѣк-се йѣмѣмйш* о[д]-рѣ-дости кѣ[т]-чѣк [ј]ѣре-ми-сѣ[-је] прйѣа синѣ[в]ѣц Па. *Имѣк-се суйѣурйѣш* (сломити) у-онѣ кондѣре (баканѣ) Ли. *Имѣк йро-йѣш* проз-онй пѣ[д] да-Стѣна нѣ-изнесе свйѣћу Се. *Имѣк-те лѣгѣш* (врло обично).

373. Остала су значења ређа:

а) футаур:

Кѣ[д]-Мйлу нйѣсам кѣзѣ, бога-ми *не-рѣкок* ни-тѣбе Се. Кѣ[д]-нйѣсам кѣ[д]-нйѣкога ранй[ј]ѣ одйѣ, *не-йѣћѣк* валѣ ни-кѣ[д]-нѣга Па. *Имѣсмо* свѣга дѣста, ако не-бѣдѣ сушѣ Ли.

б) потенцијал (забележио сам само примере уз погодбене реченице или у погодбеним реченицама):

Вѣлйкѣ злѣ *найрѣ[в]исмо* тѣга пѣта да-нѣ-би јѣднѣга Лѣшѣњѣнина мећу-нѣма Ко. Да-се нѣ-врѣну Пѣро, *ѣсѣаде* Јѣво кмѣт јѣж-двйѣ гѣдине Ор — Ако *рѣкок* [ј]ѣдну рйѣч вйше, ѣпѣ[т] не-валѣ нйшта (= не би ништа помогло) Со.

в) У неким би се примерима аорист могао да схвати као плусквѣмперфекат:

Нѣ-нѣде дѣћ, ијѣко-му капѣтѣн *нѣрѣди* Ма. Долѣзијѣ-[ј]е кѣ[д]-мѣне онй чѣк те-йрѣдаде Нйку кѣзу Со. Повѣдоше у-

зѣтвѣр онѣга Арнаѣта те-уби ону жѣну на-Цкла Се. Бѣтисмо-се онѣм женѣм ис-Крѣнѣица те-ѣѣбљеже о[д]-домаѣйна В. Ја-сам доша да-ми-потврдѣиш онѣ увљерѣње те-ми-га-ѣ[п]штина *ѣздаде* Ли.

И м п е р ф е к а т

374. Имперфекат се — као и у нашем књижевном језику — употребљава искључиво у синтаксичком релативу и то кад се жели нарочито да истакне трајање или понављање радње¹):

[Ј]ѣдан јаштриѣп *кружаше* над-онѣма кѣкошкама Ма. *Лежаше* на-[ј]ѣдну лѣсу те-ѣљеже змѣја по[д]-њам Год. За-петназ данѣ *не-мѣгаше*-се није краја виѣет Со. *Беше* пот-прѣстењом пунѣне три-гѣдине Ор. Та-се чѣак вѣзда *свѣђаше* Бр. Дѣк[л]е бѣк мнѣѣи нѣсѣк пѣ-двѣе бѣле [ј]ѣданѣк на-Вѣр Ко. *Чињѣк* вѣзда пѣ-нешто ијѣко бѣк слаб Др. Ка[г]-крѣнѣше да-лежѣ, чѣак свѣ *ѣзаше*, онѣ-ли-му жѣна ста[в]ит рѣшу на-пѣшку Ли.

Нѣрѣ[г]-се *куѣљаше* около-њѣга кѣ ѣколо Ыва-Вранѣ у-први вѣкат Ов. Лѣѣчки-се *скуѣљасмо* свѣкѣ неѣѣље на-Врело Ли. Ранѣ[ј]е *донѣсау* свѣкога пѣтка више рѣбѣ на-пазѣр, нѣ сѣд на-Вѣљѣ Пѣтѣк В. Прѣшлѣ зѣмѣ *лѣ[в]љасмо* свѣку нѣѣ рѣбу Се. Дѣк[л]е нѣ-бљеше тѣ ко[д]-наѣ *лѣгѣсмо* вѣзда рѣно, а-сѣ[г] сѣдѣмо ѣ[в]јече ГД.

375. Због свога значења имперфекат је нарочито згодан за обележавање радње која се вршила паралелно са неком другом радњом:

Зѣдрасмо окѣ-њѣга, ка[д]-ѣн бѣну на-врата Со. *Ымак* у-жлѣ кутѣју котробѣнта (кријумчареног дувана), ка[д]-дѣѣѣше винаѣисти Па. *Койѣсмо* онѣ лѣзе, ка[д]-ѣдари она кѣша ГД. Тѣшко *мѣгаше* ѣшта чињѣ[д] дог-бѣше сандрѣга Брч. *Сѣѣѣк* ко[д]-Машѣна, ка[д]-дѣѣе ко[д]-њѣга Крсто Со. Тамѣн *блѣсмо* за-вечѣрѣм, ка[д]-ѣн дѣѣе Се. Дог-бѣше мѣнче, *долѣзаше* чѣсто Ли. Штѣ *рабѣѣаше* тамѣ Пѣро, ка[г]-с[и]-искрѣ[ј]-њѣга пасѣр Бр. Ка[г]-прѣѣѣсмо, Мѣло[в]и *ѣокрѣвау* кѣћу Се.

¹) Исп. А. Белић, *О уѣошрѣби времена у срѣскохрваѣшком језику* (Јужносл. фил. VI 117).

376. Разлика у значењу између аориста и имперфекта (на једној страни извршени моменат, а на другој појачано истицање трајања глаголске радње) примећује се нарочито јасно када се оба времена граде од истога глагола:

Бѣсмо-га, бѣго-ми, дѣкле-не руке забољеше. *Бѣѣсмо*-и мѣ дѣкле не-прискочѣше онѣ дру҃ги Брч —

Врѣћеше-ли-ти онѣ мѣ[ј]е црѣ[в]ље? *Врѣћеше*, бѣго-ми, те-како. Вѣше *врѣћау* онѣ старѣ судѣ[ј]е нѣ ове данашње Ду —

Дѣлѣсмо ш-њѣма и-лѣб и-вѣду ка браћа, док-ѣни окрѣ-нѣше нѣопако. *Жѣвљасмо* ш-њѣма лѣпо и-*дѣлѣсмо* ш-њѣма дѣбро и-злѣ цѣлѣ врѣме Бра —

Долѣзѣше јучѣр кѣ[д]-нас и-казаше-ни што-[ј]е-бѣло. Вѣзда *долѣзѣу* кѣ[д]-нас док-су-тѣн стѣли Бр —

Жѣвлѣсмо зѣ[ј]е[д]но дѣсе[д] гѣдѣнѣ дѣк[л]е-јо[ј]-је ѣ[в]о помѣгѣ и пѣје крѣвѣма пѣго[в]ѣма. *Жѣвлѣсмо* злѣрад (уз-луд) лѣпо, док-нѣ-дѣје онѣ пѣган те-ѣдри на-ѣлѣ[в]е (да се подели) Бу —

Зборѣсѣ-ли што о-тѣмѣ тѣга дѣна? *Зборѣсѣ*-ли што ка[д]-ѣн дѣје? ГД —

Јѣ-му *гѣрѣк*, мѣ зѣлдо, нѣ-би фѣјдѣ. Јѣ-му *гѣрѣк*, нѣ-ме нѣ-шѣе послѣшат Ор —

Онѣ *имѣше* дѣста дог бѣѣу онѣ старѣ жѣви. *Имѣу* ѣни, бѣго-ми, вѣше нѣ пѣ сѣла, мѣ-га свѣ изгубѣше Со —

Скѣѣше-се ѣуѣи да-[и]-измѣрѣ и-Гѣуро нѣ-шѣе. *Скѣѣшау*-се на-Вѣлѣгдѣн ѣ-дно Старѣ[г]ѣ-Гѣмна те-се-ѣгрѣу нѣ-јѣја Со —

Док-*могѣк* рѣдѣ[д], дрѣжаше-ме, а-пѣслѣѣ ѣ[т]-сѣна дѣ-сѣна. Док-*мѣгѣк* бѣк-му пријѣтелѣ, а-сѣ[д] ни-ј-о[т]-кѣ[ћ]-си Др —

Свѣ-га *моѣсмо* да-попѣштѣ, а-ѣ[н] нѣ ѣе. *Мѣлѣсмо*-га за-онѣга ѣетѣна, мѣ нѣ-шѣе Па —

Пѣсмо кѣ[д]-Блѣжа дѣбрѣга вѣна. Сѣѣасмо, грѣ[ј]ѣасмо-се и-*ѣѣасмо* муро[в]ѣчу Крѣ —

Плѣка-га кѣ-да-му брѣд бѣше, а-пѣслѣѣ чѣ да-му-[ј]е кр[м]нѣк. А-што-га снѣа *плѣкаше*, *Ивѣ* мѣја Ли —

Двѣ гѣдине *не-рѣдѣк* нѣшта и-тѣке на-вѣ дру҃гѣ добѣк рабѣту. У-тѣ врѣме *не-рѣѣк* нѣшта Год —

Сећесмо до-паса[ј] пб-нбни. *Сећасмо* и-разго[в]ара[с]мо, дбкле б[ану] чбак У —

Тр[и]љесмо, ббго-ми, дбста, и-више нб-смо мбгли. *Тр[и]љасмо* б[в]дбн ка-йко Крњ —

Г[е]р[а]ше-и по-овија крш[а], ма-и не-уф[а]тише. *Г[е]р[а]у*-и ка п[а]шч[а]д Се --

Чињ[е]ше в[е]лик[а] н[а]с[и]ља Аустријанци, траг-и-се ископ[а]. Ч[у]да *чињ[а]у* о[в]у[д]и[е]на т[у]рск[о]га р[а]та В.

377. Имперфекат неких глагола има значење садашњости са извесном модалном нијансом (жеље, намере):

Мишљ[а]смо н[а]-л[о]в, нб-ни-би тр[е]б[а]ле д[а]-дв[и]ѣ (једно две) в[е]љ[е] мр[е]же Се. *Намљер[а]в[а]ше* пу[т]-П[о]дгориц[е] п[а]-те-м[о]љ[а]ше да-му-поз[а]ј[м]иш ону с[е]н[т]ру (кратки капутић, „сако“) Со. *Тр[е]б[а]ше*-ми н[е]што коси[е]р, б ли-ми-га поз[а]ј[м]и[т] [ј]ѣдан ч[а]с? Па. Шт[о] љ[е]зе т[б]? *Тр[е]б[а]ше*-ми н[е]што Бра. Ђ[в]о-се м[у]ч[а]к да-прер[а]н[и]м ж[е]ну и-ћ[е]цу, нб-се бо[ј]и[м] [ј]ѣре-ћу-се разбољ[е]т Год. *Ш[ћ]а[к]* м[а]ло до Б[у]ра, да-му-ишт[е]м [ј]ѣдну кут[и]ју дув[а]на Крњ. Исп. и О[к]лен *бљ[е]с[т]и* ви? ГД. Ко[ј]и *б[е]ше* он[и] мнад[и]ћ те-д[о]ђе с-т[б]б[о]м с-Ри[е]к[е]? Бу.

У другим се случајевима чува значење имперфекта:

Мноз[и]на-су-ми-га траж[и]ли, ма-га ја *в[о]љ[а]г* д[а]т[е] т[е]бе, нб икоме др[у]гоме Бр.

378. Ретко има имперфекат значење кондиционала:

М[о]г[а]смо л[и]ѣпо св[и] пр[и]ѣћ да-ни[ј]е он[и] андр[а]г драч[а] (андр[а]к = цбун) он[д]ѣн Се. *Не-оси[д]и[в]љ[а]к* ја м[о]ј[е] баштин[е] п[а]-да-ми-д[а]дну три-к[у]ће у-П[о]дгорицу В. *Не-п[р]оид[о]ше*, вал[а], н[а]ше л[о]зе о[т]-прв[о]га града, да-н[е]-д[о]ђе он[и] др[у]ги Ли.

379. Имперфекат глагола *ш[ћ]еш* у вези са инфинитивом значи жељу или намеру како у садашњости тако и у прошлости и у будућности:

а) садашњост: *Г[а]к-те мол[и]д* за-[ј]ѣ[д]ну ств[а]р Ко. *О[ћ]а[к]-те замол[и]д* з[а]-н[е]чем Се. П[у]штите-ме, *о[ћ]а[к]* и-ја дв[и]ѣ р[е]ћ Па. Р[а]до, прим[а]к[е]-се м[а]ло, *о[ћ]а[к]-ти р[е]ћ* [ј]ѣдну Бра. *Г[а]к-ви р[е]ћ* н[е]што, ма-ми н[е]ћете вљ[е]ро[в]а[т] : наћ[о]к у-ср[е]д[е]-Биј[о]-града црм[н]и[ч]к[о]га в[и]на Бр.

б) прошлост: *Г[а]у-[ј]е изг[а]н[и]ш*, нб не-м[о]г[а]у с-к[о]нат с[е]бе В. *Г[а]к т[б] учињ[е]ш*, нб-ми н[е]-баста, н[е]мак н[о]к[а]т[а], п[а]-

ѣто-ти Ду. *Гѣсмо пѣх* приѣчцом, нѣ бѣше постѹп о[д]-водѣ (плима) Ли. Док-сам-бѣла нѣ[в]лѣста *ѣѣг* з-дѣбрѣ вѣлѣ *одѣш* нѣ-[В]ѣр свѣкога пѣтка Брч.

в) будућност: *Оѣсмо-[ј]*е *удѣш* овѣ јѣсени, ѣко имѣ-досмо коју пѣру Год. *Шѣѣк* сѹтра (пѣх) нѣ-Вѣр, ѣко бѹдѣ вѣдро Крњ.

380. Иста конструкција служи за изрицање потенцијала (најчешће уз кондиционалне реченице):

Јѣ *ѣѣк имѣ[д]* дѣ-мрѣка да-мнѣтим Бра. *Гѣѣк*-је *имѣ[д]* зѣлдо лѣѣпо, нѣ о[в]ѣ прѣклѣга бѣлѣст ѣсуши Ли. Дог-блѣѣк мѣнче, чѣнѣше-ми-се *ѣѣк обѣлѣ[ш]* кѹћу В. Штѣ-ли *ѣѣсмо* мѣ тѣ *учѣнѣш* у-нѣше брѣѣме (= да смо то ми нешто учиниле) Ли. У-нѣга блѣше дебѣлѣ стѣп, *ѣѣк рѣѣ* (= рекао бих) кор ѣлѣ[в]ѣ Ко —

Да-нѣ-беше пѹта пу[т]-вѣше кѹћѣ, *ѣѣѣг*-га јѣ *наѣрѣ[в]ѣш* Ли. Да-нѣ-беше тѹна овѣја ѣућѣ, *ѣѣше* злѣ *бѣш* Бр. Нѣѣсам тѣјо ѣро квѣрѣт, а-*ѣѣше* друкѣјѣ рабѣта *бѣ[ш]*, не-бѣј-се Па. Да-нѣ-поблѣже, *ѣѣше*, валѣ, *бѣ[д]* грѣдан мѣјци Бра. На-зарѣг бѣжѣ (одиста) *ѣѣу*-га *убѣ[д]* да-пѣса тудѣен Па. *Оѣѣше* злѣ *бѣ[д]*, да-не-срѣте Брч. Да-га-ѣдмѣ нѣ-уфати зѣ-руку, *ѣѣше* *ѣѣ[д]нѣш* Се. Да-бѣсмо прѣдѣли рѣбу док-је-фрѣшка, *ѣѣсмо* *ѣзѣ[ш]* коју пѣру вѣше Крњ. Да-бѣше ѣбукла нѣше оѣѣло и да-бѣше прѣбѣчѣла вѣл и-плетѣнѣце, *ѣѣше* *ѣзѣс[ш]* кѣ горскѣ вѣла Ли — Мѣло да-сѣ[м]-му крѣ[в]о учѣнѣјо *нѣѣѣше* вѣше сѣ-мнѣм зборѣш Ду. *Нѣѣѣше*-ми ѣ-око *ѣунѣ[д]*, да-нѣѣсам ѣма пѣрѣ при-сѣбе У. *Нѣѣѣше*-ми *учѣнѣ[ш]* нѣшта, да-нѣ-беше онѣ пѣсар из-Гѣдиња тѣмо Крњ. *Нѣѣѣсмо* мѣ тѣ *учѣнѣ[д]*, да-нѣ-блѣше догорѣјо лѣц до-нѣкѣтѣ Се. *Нѣѣѣу*-се *усѣдѣ[д]* да-тѣ учѣнѣ, да-нѣѣсу нѣкога имѣли за-плѣнѣма Бр.

Перфекат

381. Познато је да крњѣ перфекат, тј. перфекат без помоћног глагола, означава радњу која није везана за садашњост, дакле, синтаксички релатив.¹⁾ То је случај и у црмничком го-

¹⁾ Исп. А. Белић, *О синтаксичком индикациѣу и „релативу“* (*Symbolae grammaticae in honorem I. Rozwadowski II, 48; Cracoviae 1927*).

вору (исп. на пр. Ја *йошѣ* ко[д]-њѣга ка ко[т]-чојка, а-ѡн се-дѣчкѣ одго[в]ѣра Ли. *Дошѣ* ја за-оу лѣму, ка[д]-ли-њѣ нѣмѣ нйѣ Се и сл.). Поред тога употребљава се међутим крњи перфекат и при јављању, дакле, у правом синтаксичком индикативу:

Мй *дѡшли* до-тѣбе да-мѣло посѣдймо Бр. *Врнѣли-се* Мй-ло[в]и с-покајања изѣ-пѡдна Па. *Избѡ[в]или-се* Љубо-Са[в]о[в] и Ђуро-Пѣро[в] ис-тамниѣ Брч. *Пѡшла-ни* мајка на-по[в]ѡјницу, а-мй *осѡдѣли* сѣми ко[т]-кѣћѣ Год. *Одвѣли* џандѣри онѡга Мйла-Шако[в]а сина у-Бѣр Брч и сл.

382. Са свезицом *да* може перфекат да значи жељу или (строгу) заповест:

а) жеља: *Да-смо-крѣнѣли* дѡма, док-нй[ј]е пѡчѣла кйша Бра. Ту *да-смо-осѡдѣ[в]или* мѣло несѡрано Ли. *Да-смо-йѡзвѣли* Дѣпиљѣне, док-нй[ј]е пѡзно Па. *Да-си-йошѣ* у-згрѣду да-пѡтѡпйж (пустиш оданке) дѣ-двйѣ-трй лѡзе Год. *Да-смо-огрѣ-дйли* [ј]ѣ[д]ну о[п]штйнску кѣћу за-тѣ пѣре, те-да-се-кѣпймо нећѣљѡм В —

б) заповест: *Да-си-ми-га-нѣ-[о]вй* чѣз *дѡнијо* Се. Смѣста *да-сйе-йѡшли* дѡма, дѡкле нйѣсам каштйг напра[в]ијо Ли. *Да-се-нйѣси* мйџѣ ѡтолѣн, дѡкле ја дѡћѣм Ко.

383. Са свезицом *ако* употребљава се крњи перфекат у значењу неке врсте егзактног фyuра:

Плѣтйћеш-ми-га слѣно, задѣ[ј]ѣн-ти [ј]ѣнца ѡд-бога. *А-ѡко-ми-га не-йлѣййјо*, обривѣћеш-ми овѡ испѡд-носа Ли. *Ако-ми-га не-йлѣййла*, нѣ-звѣла-се ја нѣ [ов]ѡ йме, нѡ нѣвишѣ ма-гѣрица Па.

384. Са свезицама *дѡк* и *дѡк[л]е* означава одрични перфекат ралњу која би се могла десити у скорој будућности:

Причѣка[ј] *док-му-нй[ј]е* додијѣло пѣ-ћеш тѣдѣр вићет штѡ-ће-те-нѣн Ов. Пасѣ-се, мѡре, од-мѣне, *дѡк[л]е-ти нйѣсам* дѣ о[в]й стѣп пре[к]о-ртенйѣ Па.

385. У тач. 380 је поменуто да се имперфектом глагола *шћѣш* и инфинитивом изражава радња која је могла наступити; исту службу врши и перфекат глагола *шћѣш*:

Бѡго-ми-је *шйјо бй[ш]* тун, да-са[м]-му-казѣ ѣ-ћеш тй дѡб Бр. *Ћѣло-[ј]е бй[ѡ]* дѡбро, да-се-нѣ-зарати Па. *Ћѣли-смо* о[в]ѣ

гѣдинѣ лѣпо *паса[д]*, да-се-рѣди ко[ј]ѣ зрно жѣта Со. Да-[ј]е-рѣка за-мѣне, *шѣјо-[ј]е ѿгодѣш* Ли. Да-ми-ни[ј]е било онѣга старѣ[ј]ѣга ѣтетѣа Тѣма Тѣуро[в]а, *ниѣсам шѣјо умѣѣш* јѣст Ли. Ђ, ка[т]-сам-гѣ чѣла, *нѣла-сам волѣ[д]* да-ми-[ј]е-рука из-ра-мена отпала Ли.

386. Перфектом глагола *биши* и инфинитивом изражава се у погодбеним реченицама прекор и то или због невршења радње (ако је реченица потврдна) или због вршења радње (ако је одрична):

Бѣјо-се дѣш на-вакат ка и-ми, пѣ-ти-би-било свѣ сѣ[д] на-рѣдно Год. *Бѣјо* прѣ[в]о *зборѣш* пѣ-те-нѣ-би нико клѣо Ор. *Бѣјо-јо[ј]* прѣви пѣ[д] дѣбро *ѿреремѣшѣш* рѣбра пѣ-те-би-сѣ[т] слѣшала Бр. *Бѣјо* ранѣје бѣље *учѣш* пѣ-нѣ-би сѣ[д] дрѣа цѣ-пицу ѣ-руке Со. *Бѣјо* лѣ[п]ше *ѿдѣш* куѣ-идѣш пѣ-се-нѣ би сломѣјо Ду. Ниѣсмо-ти, бѣго-ми, ништа оставѣли, нѣ *бѣјо дѣш* ранѣје Ма. *Бѣли-и* (волове) бѣље *ранѣш* пѣ-и-сѣ[д]-би мѣгли фѣтат у рѣло Ли —

Нѣ-бијо одѣш пѣ ноѣи проз-ломѣне пѣ нѣ-би бѣјо тако раскѣбен Др. *Нѣ-били излѣзѣш* на-Блато у-нѣврѣеме, пѣ-и-нѣ-би вѣѣтар за[ј]мѣјо у-Корѣачу Се. *Нѣ-била-се свѣѣш* с-мѣн-чѣдима пѣ-ти-нѣ-бише рѣкли ружно ГД. *Нѣ-били* толѣко *разбачѣвѣш*, имѣли-би сѣ[т] свѣга дѣста Бр. *Нѣ-бијо-га задѣвѣш*, пѣ-ти-нѣ-би слѣбѣ учинѣјо Крѣ.

П л у с к в а м п е р ф е к а т

387. У тач. 276 а, Ѣ је поменуто да имперфекат од *биши* гласи *бѣк*, *блѣк*, *блѣк* (*бѣк*) и *биѣк*; сва ова четири облика (*биѣк*, истина, врло ретко), као и перфекат *бѣјо-сам*, употребљавају се за граѣење плусквамперфекта без разлике у значењу:

Бег-дошѣ из-Уциѣа, ка[д]-горѣше онѣмѣ Гѣдиѣанину кѣѣа Се. *Блѣк-се врѣјо* ис-планинѣ, ка[д]-ли онѣ лѣзе ка-да-и-[ј]е жѣва муѣа осмудѣла Брч. *Блѣсмо сѣѣгли* на-пѣнту о[д]-манастѣра, ка[т]-пѣну сѣвѣр Се. *Биѣсмо сѣѣгли* у-Шушѣѣ, ка[т]-Талијѣни потопѣше онѣ вапѣр Со. *Бѣјо-сам дошѣ* из-вѣјскѣ, ка[т]-сѣ[-је] родѣјо онѣ Мѣрков ѣтетѣ В — *Бѣше-се скрѣјо* за-смѣквѣм Ду. *Блѣше* *нашѣкѣ* бѣрму на-пѣст В. *Бѣше-се увѣкѣ* под-онѣ

вдлат Др. *Бѣјаше*-ни *ѿобљѣгѣ* онѣ вѣ ѿз-јѣрма, нѣсмо-га мѣгли цѣлѣ дѣн уфѣтѣт Ду. *Бѣла-ни-[ј]е ѿобљѣгла* двѣца у-лѣнскѣ ѡвѣце, нѣшли-смо-[ј]е пѣтлѣ неѣѣлу дѣнѣ ГД — Тамѣн *блѣсмо сѣли* за-ручѣк, кад-ѡн нѣ-врѣта Брч. Тамѣн-смо *бѣли сѣли* за-вечѣрѡн, кѣ[т]-пѣшка ѣ-село Се исл.

388. Свезицом *да* и плусквѣмперфектом свршених глагола може се изразити неке врсте жељни начин (ретко):

Да-се-блѣсмо сѣрѣмѣли [ј]ѣре-ѣе-не ожулѣт кѣ[д]-дѣђу В. *Да-блѣсмо ѣнѣли* онѣ смѣкве, смокрѣ[т]-тѣ-се Ма. *Да-бѣше ѡбукла* нѣше ѡѣло и-да-бѣше пребѣчѣла вѣл и-плетенице, нѣше ѣйс[т] кѣ горскѣ вѣла Ли.

Ф у т у р

389. Место обичног егзактног футура може се употребити и футур, ако се и прѣва од обеју радња има тек да изврши:

Кѣ[т]-*ѣу* јѣ ѡпѣ[д] *ѡѣ*, тѣ-ѣеж бѣг ѣдѣта Се. Кѣ[т]-*ѣмо ѿѡѣ* на-пазѣр, мѣрѣн купѣт [ј]ѣдну дерѣвѣју за-кѣпицу (горњи, равни део капе) Ли. Кѣ[т]-*ѣе-се-исѣшиѡ* Блѣто, бѣѣе дѣста жѣта за-цѣѣлу Црну Гѣру Ма.

390. Са свезицом *ако* или *да* има футур концесивно значење (ретко):

Свѣ *ѡко-ѣмо ѿѡгѣну[ш]*, кѣзѣѣмо онѡ-што-[ј]е бѣло В. Сѣдѣчѣју за-нѣга пѣ-*ѡко-шѣ*-ме тѣмо *вѣздѣ* Па. Нѣ-би-ти-се тѣ претворѣјѡ (послушаѡ) пѣ-*да-ѣеж*-га лѣѣпо *убѣш* Со. Мѣран тѡ научѣт пѣ-*да-шѣ*-мѣ *искочѣш* ѡчи Ор.

Е г з а к т н и ф у т у р

391. Да се искаже радња која се врши пре неке друге радње постоје две могућности: а) Ако се та радња већ извршила, онда се она обично казује перфектом, реѣе егзактним футуром. б) Ако радња има тек да се врши, узима се обично егзактни футур и перфективни презент (евентуално и футур, исп. тач. 389):

а) Бо[ј]ѣм-се сáмо да-не-бўднѣм зáлдо дошѣ Год. Јá-сам дб́ро чува́, пá-áко-се бўне¹⁾штò изгубѣло, јá нѣсам крѣв Брч. Да-не бўнѣ сѣйгѣ кмѣт, злò-би било Крњ.

б) Штò буднѣмо уло[в]ѣли, лѣпо-нѣмо подѣлѣт То. Учињѣну кòме буднѣм шѣјо Брч. Áко буднѣ бѣло овѣ гòдинѣ ўкљѣва, мòнѣмо су-мáнѣ мрса пасáт Крњ. Áко буну ѣкáко мòгли, ðни-тѣ учињѣт Ли. Ка[д]-бунѣше чули штò-[ј]е учинѣно, немò[ј]те да-ви-[ј]е-крѣво Ор. Ка[т]-се будѣше врну́ли с-покајања, сврните у-на́с-на-ракѣју Па. Ка[д]-будѣш ѣйсá Мѣлу, поздрá[в]-и-га о[д]-мò[ј]е странѣ Бу. Áко штò бѣ[д]нѣм мòгѣ учињѣт, јáвѣну-ти да-дòнѣш Со. Áко бунѣш одѣјо кò[д]-Мáрка, рѣкни-му нѣка-ми пòшлѣ ону́ пљесмарѣцу те-са[м]-му позá[ј]-мѣјо ГД. Áко бѣдѣмо имáли дòста жѣта, нѣнѣмо продáвáт о[в]у́ ракѣју Бр.

Áко мòгнѣм, послáну-ти пáрѣ, да-се-не-мўчѣш Бу. Áко-ми дáднѣ срѣна те-прескòчѣн ту лòкву, контáм (рачунам), е-нунѣшто зарáдѣт В. Áко имáднѣмо дòста вѣна, удавáнѣмо о[в]у́ ѣòјку Ли. Áко ѣокòсáмо о[в]у́ ливáду дò-пòдна, бѣнѣмо навечѣру дòма Ду. Ка[д]-мòгнѣш, врну́нѣш-ми онѣ пѣ[т]-шѣз[д] грòшѣ Бу. Ка-[д]-дòнѣм дòма, послáну-ти [ј]ѣдно вѣѣдро вѣна Кру. Пòшто дòнѣмо "дòма, áко-тѣ г[в]òздѣнѣ палáнге пáдáт Па итд.

392. У погодбеним се реченицама може обликом егзактног футура изразити прошла радња која се налази у извесној вези са радњом која има да се изврши у будућности:

Áко буднѣм тò учинѣјо, вѣжите-ме Брч. Áко буднѣш рекѣ ѣстину, дáну-ти штò миритáш, мá áко буднѣш слáгá, плáтѣ-нѣж-га, бòжа-ти вљѣра ГД. Áко-и буднѣ нѣр дòшла у-пријатѣљштину, нѣтѣ дòн Со. Áко-му бунѣ сѣн ѣдсла пáрѣ, купи́нѣ ону́ ливáду Ор. Áко будѣ рáно ѣошѣ, нá-пòдне-нѣ дòн Бр. Áко не-будѣ ðн тò рѣкѣ, пљўни-ми ў-брк Кру. Áко не-будѣ тò Пѣтар учинѣјо, слòбодно-ме обљѣсите Ко — Áко бунѣ чўјо е-си-тун, дòнѣ сѣгурно В. Áко бѣдѣ усѣá пријѣ нѣга, мòнѣ-га затѣн Год.

¹⁾ О облицима бѣ[д]нѣм, будѣм, бѣ[д]нѣм и бѣдѣм исп. тач. 276 а, а.

393. У упитним реченицама добива свезица да са будем и парт. прет. II значење могућности:

Да-не-буднѣш ти тѣ *олашунѣ* (украо)? Се. *Да-не-бунѣш* ти *подрѣ* онѣ дѣлацѣ? Ли. *Да-не-будѣ* ђн *скривѣ*јо, ијѣко-се сѣ[д] не-чинѣ? В.

И н ф и н и т и в

394. Допунски инфинитив замењује се додуше често реченицом са *да*, али је инфинитив ипак несразмерно чешћи него на пр. у београдском књижевном језику. Од великог броја забележених примера изнећу само мањи део:

а) уз глаголе: Има-бик с-тѣбѣм нѣшто *ипрѣдѣш* Ор. *Имаш*-[л]и штѣ *изѣ[сѣ]*, Стѣне? ГД. Нѣма с-кѣм *разговѣрѣд* бе[с]-ш-њѣм Па. Не-мѣгу *дѣд* за-мѣнѣ нѣ за-иљѣду ГД. Не-мѣгу-ти ја тѣ *учинѣш* Ма. Не-мѣгу-му-се *одгѣ[во]рѣш* (= од-рећи) Бр. *Кѣзѣ-ти-бик*, нѣ-се не-мѣгу *сѣш[ѣ]* сѣд Ко. Не-мѣгу о[д]-никога ништа *узѣд* без-о[т]-тѣбе Се. Тѣ ти не-мѣжеш *разумѣш*, мѣј хѣтићу! Па. Ђ, валѣ, мѣже *изѣ[зѣ]* за-тро[ј]ицу Кру. Сѣ-трѣ иљѣде дѣнарѣ мѣже чѣк *напрѣ[в]иш* ѣба о[в]дѣн Бра. Вѣља-ли-му ш-њѣм ѣли сѣ-мнѣм, другојѣче не-мѣже *биш* В. Тѣ не-мѣже ниѣко *знѣ[д]* дѣ-бога Се. Не-мѣже *одѣш* ѣ-[ј]е нѣга боли нѣшто ГД. Не-мѣже ништа *омирѣш* пињѣгу кѣ мѣсо од-ѣвцѣ Ор. Не-мѣже-се ништа ѣ-поље *рѣдѣш* на-о[в]у студ Со. Не-мѣже чѣк ниѣка[д] *заборѣ[в]иш* свѣју кѣћу Крњ. Не-мѣже-се чѣг данѣс *поуздѣш* у-мнѣћѣ ништа Со. Не-мѣже чѣк о[д]-нѣга смѣром *сѣћѣш* Бо. Онѣлка јѣрад не-мѣгу-се *држѣд* без-дѣста лѣста Бра. [Ј]ѣ-ли мѣгѣ *ипрескѣд* границу о[д]-влѣстѣй? Па. Мнѣго-[ј]е грѣшѣн прѣ[д]-богом за-тѣ-му-се ни[ј]е дѣло *иприсѣѣш* при-кѣвчегу Ко. Олѣчко дѣѣте-би мѣгло *чѣ[в]ѣд* хѣ пѣ[т]-шѣз[д] брѣвѣ Бра. Су-толиѣко-се пѣрѣ ни[ј]е мѣгло *куѣш* ништа Ко. Мѣш-[л]и *одѣш* по-ѣвѣја нѣшија пѣ-то[в]ѣ? Крњ. Зѣбога, Брѣнѣко, кѣко мѣш тѣ свѣ *научѣш*? Па. Мѣран тѣ *научѣш* пѣ-да-тѣ-ми-исѣѣш дѣи Ор. Нѣко[ј]ѣ мѣра *одѣш* од-вѣз дво[ј]ицѣ, ја-тѣ ја-ѣна Па. Валѣ тѣ нѣ-знѣ ниѣко лѣ[п]ше *исѣрѣчѣ[д]* до-тѣбе Др. Тѣ-ти нѣне ниѣко мѣн *лѣпо исѣрѣчѣ[ш]* нѣко Пѣро Бра. Пѣнѣш сѣтра до-Утрѣга да-се-празгов[ѣ]рѣш с-Нѣком штѣ-мѣсли *чинѣш* Бр. Чѣсто мѣшљѣг

да-нѣху мѡх *дѡх* Бра. Ољичкѡм ѡтѣху не-пристѡ[ј]е *вух-се* свѡкѡ дѡн нѡ-Вѡр Брч. Пѡче-се *смѡјѡш* и[с]-свѣга глѡса В. У-толѡкѡ пѡчеше *смѡјѡш* Попрѡтничѡни Ду. Оѡма прѣстаде *вѡкѡш* Тр. Желѡш-ли *ѡдѡ* у-Сѡзину да-живѡш? Ли. Тѡ-не сѡм бѡг нѡ-небо *знѡш* Ду. Тѡјо-сѡм *ѡродѡш* о[в]ѡгѡ вѡла, нѡ-сѡм-се бојѡ е-нѣху мѡх дрѡгога *кѡѡш[ш]* на-прољѣне Бо. Нѣ-шнѣде *ѡслѡшѡш* мѡјку Др. Нѣ-нѡше-га *ѡрѡмѡ[ѡ]* за-слугу, а нѣка-ли зѡ-мужа В. Обѡтѡк-му *дѡх*, нѡ ѡдари онѡ велѡкѡ шнѡек пѡ-не-могѡк Брч. Обѡтѡ-ми-[ј]е *ѡслѡш[ш]* нѣкѡ увљерѣне Др. Нѡ-дѡмо-се *дѡбѡш* имѡне ѡ[т]-стрѡца Се. Не-смѡје[м]-му *рѣх*, ѣ-не-се изгрѡјѡ[т] на-мѣне Па. Не-смѡ[ј]е-му *ѡдог[в]орѡш*, [ј]ѣре-[ј]е мнѡго срдѡт Крњ. Ако-се бо[ј]ѡш мѣне *рѣх*, а-тѡ рѣци нѣму, нѣка ѡн знѡ Бу. Јѡ-се-бѡк стѡдѡјо тѡ *учѡнѣш* Кру. Немѡ[ј] нѡ-шта *ѡшѡш* У. Беж-нѣга-ми немѡ[ј] *дѡдѡш* Тр. Тако-ти бѡга, немѡ[ј] нѡкоме тѡ *кѡзд* без-Илѡ Брч. Немѡ[ј] *срѡмѡшѡд* бѡга кѡ[т]-тѡлкиѡ свѣтѡцѡ Бр. Немѡ[ј] тѡ сѡпѣ[д] *дѡзѡш* нѡда-мнѡм, ѣ-нѣш-ме нѡчѡт (покапати) В. Узмите свѡкѡ по-сѡдѡка и-беж-нѣга немѡ[ј]те тѡмо *ѡрѡшѡш* Ду. Искѡ-сѡ[м]-му онѡ сврѡдѡ и-нѣ-кѣ-ми-га *дѡш*, [х]ѡрѡјѡтина (тврѡца) [ј]ѣдна В. Нѡ[ј]е-се чѡ-дѡш, кѡ-кѡ[т] чѡг дѡѣ искрѡ[ј]-брѡта (тј. богѡто дарѡван) Год. Не-трѣбѡ-ти-се *ѡздѡш* у-нѣга вѡше нѡ у-[в]рѡѡ[в]ѡ кљѡн Ли. Нѡјприѣ-не ѡн нѣшто *ѡлѡшѡнѡш* (украсти) Се. Оѡеж зѡ (зар) нѣшто *ѡшрѡшѡш*? Ор. Оѡеш-ли-се *ѡмѡш* пред-ручѡк? О-ли *дѡх* онѡдѡн ѡ-Туѣе? Крњ. О-л[и] *ѡдѡш* нѡнѡс нѡ-ѡро? Ду. О-ли-ми *зѡкрѡш[ш]* тѡ црѣ[в]љѡ? Се. О-ли *сврѡшѡш* с-тѡема пријѡте-љѡма? Др. О-л[и] *учѡнѣш* кѡ-што-смо рѣкли? Брч.

Природно да инфинитив знатно преовлађује и у ф у ту ру:

Штѡ-не *бѡш[ш]* ш-нѡм? Ма. Зѡсто-не *бѡш* о[д]-нѣ лѡѣпѡ јѡва (чѡрба) Тр. Тѡ-не *бѡ[ѡ]* ѡѡјка за-нѡшу кѡху Бу. Мѡло-не тѡплиѡ дѡнѡ *бѡш* посѡн-сѡго Па. Јѡ-ху пѣво *вѡѣш* онѡ ѡвце пѡ-нѡмо-се пѡслѡѣ лѡко *ѡдог[в]орѡш* Бр. Јѡ-ху *врѡшѡш* онѡ кѡзу Мѡрку, пѡ-да-не-*бѡш[ш]* нѣ-знѡн штѡ Со. Нѡне, јѡ-ху *ѡдѡ* кѡд-ѡвѡцѡ Ли. Можебѡ[т]-ху нѡнѡс пожнѡјѣ *дѡх* с-Вѡра Ду. Вѡсо-[в]-и-тѣ *лѣх*, ѡко не-пѡйтѡмо Со. Тѡ-што-ху-[в]-и сѡ[т] *ѡрѡѡ-вѡѡдѡш[ш]*, пѣва-[ј]е ѡстина Брч. Нѣкѡга-не-се тѡ грѡдно *шѡцѡш* Бр. Јѡ-ху-му *кѡзд[ш]* кѡко-му-се бѡг мѡлѡ Год. Нѣнѣш-се,

валâ, *найједид* за-[j]једну рјеч Со. Нѣћу-му зйсто више рјечи *ийшнуйш*, ѣ-са[м]-му за-тѣ дѣста зборйјо, не-бѣј се У. Ёма нѣћу више нйка[д] нйкога *слуйшад* за-тѣ рабѣту Бу. Нйкоме нѣћу *учињѣ[ѣ]* до-Филйпу Бра —

б) уз именице: Мѣне-[j]е дѣжнѣст *рѣћ* тѣ, па-тй кâко учйнийш Се. Нй[j]е мѣј пѣса *обидѣ[в]дйш* (кушати) вечѣру ГД. Нѣму-[j]е првй пѣса *шрâжйш* ракй[j]ѣ Брч. Йма ѣбичâј свâ-кѣга *корйш* Бо. Нйѣсам имâ прйликѣ тѣ *вићеш* Кру. Грѣѣта-ти-[j]е тѣ *остâ[в]йш* В. Срамѣта-[j]е не-умњѣ[ш] пйсâт Ов. Исп. и инфинитив уз конкретну именицу: Да-сам-господâр *нарѣ-дйш* ка[д]-је пѣтребâ да-се-штѣ учйний Год. Да-сам-кâпац *нарѣдйш* свѣ-би бѣлъѣ одйло Ли.

в) уз придеве: Јâ нйѣсам дѣжâн тѣбе *одгѣ[в]арâш* Па. Ако нйѣси кâдар *радйш*, немѣ[j] ни-улагâт у-тѣ Бр. Рâ[т]-сам *видйш* што-се-чинй тâмо Ду. А-кѣ нй[j]е рад *зарâдйш* пâрâ, мѣј-брâте? Ли. Бйјо-сам жѣлъâн *врнуйш*-се дѣма В. Нй-јѣвѣме кѣтлу нй[j]е-ми жâ *дâвдйш* ујâм Ли. Мѣчно-ми-[j]е *идѣ* тâмо Кру. Мѣчно-не дн *свршйш* тѣ рабѣту Се. Зйнски-[j]е онѣ-дйѣн лѣ[п]ше *одйш* нѣ лѣцки Ду. Нѣгѣ[в]ѣме ѣтѣту нй[j]е нйшта прâ[в]ѣ *дâш* Крњ. Нѣкнѣма лѣдйма нй[j]е прâ[в]ѣ нйшта *учињѣш* В. Прâ[в]ѣ-ти *рѣћ* (врло обично). Првйѣнâц нй[j]е дѣбар *ийш* Брч. Црм[н]йца-[j]е лйѣпâ *глѣдâш* Ор.

395. Намерне и експликативне реченице замењују се доста ретко инфинитивом:

Блѣше-га нарѣдијо *йозвâш* (обичније: да-га *йозѣ[в]у*) Па. Нарѣди-му *йзнйѣш* та[в]улйн (об.: нѣка *изнѣсѣ*) Год. Йспружи-се *лѣћ* (об.: да-лѣгнѣ) Ма и сл.¹⁾.

Уз *рѣћи* је међутим инфинитив врло обичан²⁾:

Рѣкâ-[j]е тѣ *учињѣш*, пâ-са[т] кâко бѣдѣ В. Збѣг-онѣга што-рѣче *дѣнйѣш* Ма. Рѣкâ-[j]е *шкрѣйш* огдâн Ов. Рѣкли-су *дѣћ* на-свâдбу Со. Рѣкоше-се *врнуйш* дѣ[в]ечѣ Па. Рѣче-ми *идѣ* нâ Вйр пâ-ме-прѣвари Др.

¹⁾ У овим се примерима вероватно огледа страни утицај.

²⁾ Исп. и Rešetar, *Der štok. Dialekt* 219. Маретић у првом издању своје *Gramatike i stilistike* не наводи ниједан пример инфинитива уз *рѣћи*, а у другом један (исп. стр. 559).

396. Експликативни инфинитив може имати значење ф у т у р а :

Мйшљасмо-те *вѣћеш* овѣја пбкладѣ у-нас Па. Обетѣ-са[м]-му *учинѣш* свѣ што-мбгнѣм Брч. Да-би-знавѣ гла[в]у *изгубиш*, пѣху гѣмо ГД. Кунѣм-ти-се *одржѣш* рѣч Бу. Заклео-сам-се *не-ѣушиш* Па. Рѣшѣјо-сѣ вѣше *не-ѣиш* Бра.

397. Место за са акузативом глаголске именице, односно зависне реченице са свезицом *да* и презентом, може се (под утицајем италијанског језика) чути за са инфинитивом :

О[в]ѣ-[ј]е грѣ[ж]ѣ дѣбро *за-изѣсѣ* Год. О[в]ѣ вѣда нѣ[ј]е здрава *за-ѣоѣиш* Ли. Трѣшњица бѣље[в]ицка-[ј]е лѣпѣ *за-ѣиш* кѣ ѣједна вѣда Бо. О[в]ѣ мѣло-сам одво[ј]ѣјо *за-ѣродѣш* Бра. Ымѣш-[л]и штѣ *за-заклѣш*? Кру. Оћѣљи мѣло тѣ вѣ[ј]ицу да-[ј]е-лѣ[к]шѣ *за-ѣднѣш* Бр. Нѣ[ј]е ѣн *за-учинѣ[ш]* тѣкву рабѣту Ду. Мѣлѣ-[ј]е о[в]ѣ ѣма *за-ѣвѣх-с[е]* унутра ГД. Кѣрте-су-ти нѣ-бѣлѣй начѣн *за-изгубѣ[ш]* пѣре В. Ымѣш-[л]и-ни штѣ *за-кѣдѣш*, кѣ-си бѣјо на-пѣзѣр? Се. Исп. и *за* уз реченицу *да* † *ѣрезенѣ*: Тѣ-сам учинѣјо *за-да-не-бѣдѣ* јѣж гѣре Па.

Али само: Да-пѣћѣ толѣкѣ *да-м[у]-уѣдѣ* Ко. Јѣ-бик тѣ учинѣјо тѣке *да-ѣомѣгнѣн* свѣ[ј]иема Па и сл.

И м п е р а т и в

398. Употреба историског императива је у живом причању врло обична:

Пѣђи јѣ [ј]ѣдан дѣн кѣ[д]-нѣга, кад-онѣ пѣнѣн вѣлат ѣућѣ Бу. *Пѣзѣ[в]и* јѣ нѣга у-нас, мѣ ѣ[н] нѣћѣ нѣшта да-призна[ј]ѣ Бра. *Пѣмѣжи*-га јѣ нѣколка пѣт, ѣли ѣн *ѣросѣѣ[ј]* и-дѣље Ор. *Гѣвѣри* јѣ нѣму вѣзда да-не-пѣјѣ, нѣ ѣ[н] не-слѣша, пѣ-ѣто-му-га сѣд! Ли. *Сѣдни* мѣ под-онѣм мѣрвѣм ѣ-лѣд и-*изѣди* [ј]ѣдан зѣ-лѣг лѣба, кад-утѣлико дѣћѣше и-Сѣѣчѣни Год. *Вѣди* мѣ нѣга трѣ-чѣтири пѣт у-Острѣк, те-дѣде бѣг и-бѣ-му лѣ[к]ше Бр. *Извѣди* онѣ ѣућѣ прѣ[т]-судом, кѣ[д]-ѣни свѣ испѣдоше прѣ[в]и В.

Редак је императив у зависним реченицама¹⁾:

Кѣко мѣ *уљѣзи*, а-ѣн-се забѣ Па.

¹⁾ Исп. Мѣретѣ, *Gramatika i stilistika* 537.

399. Када се дуго трајање радње хоће нарочито да истакне, императив се понавља:

Говори-ли ђн *говори*, али збори ти ако немаш друге раббтѣ Се. *Чѣка*[j]-га ми *чѣка*[j], ка[д]-ли-о[д]-њѣга ни-јавѣ ни-пђјавѣ Па. *Пђ*[j] ђни *пђ*[j] дђкле пђчѣше да-бестијау Ли. *Прђча*[j] ти њѣму *прђча*[j], а-њѣму седамнаста за-тђ Бр. Исп. и *Ајд* ми тако *ајд* уру двѣ по-самђтуку, дђкле дђђдсмо у-Двњѣ Пђље В и сл.

400. Уз заменицу *ко*[j]и (= неки), кад је субјекат, добива императив значење оптатива:

Прђча[j] *ко*[j]и штђ-[j]е јучѣр бילו нђ-оро Ов. *Донѣси* *ко*[j]и вйна да-се-напђ[j]ѣмо Ду. *Немђ*[j] *ко*[j]и да-учйни штђ ружно тѣмѣ нарђду Ли. *Испђ*[ђ]нише *ко*[j]и да-вђдјте, [j]ѣсу-ли дђшли Брч.

401. Није необична ни употреба императива у концесивном значењу:

Свђчеса-и *донѣси*, а ђни-се дпѣ[д] бунѣ Па. *Учйни*-му нај-бољѣ, *немђж*-му угодјг Се. Исп. и: *Свљѣшту* ти њѣга, али ђн не-прђма Ли.

Ситнији појави

402. Место неких глагола обичних у књижевном језику употребљавају се глаголи истога значења, али другога вида; тако имамо на једној страни *долђзйи* (= доћ), *одйи* (= ићи), *на[в]лђчйи*, *по[в]лђчйи* (= навући, повући), *распђушиан* (= распуштен), а на другој *сйаи* (= стајати), *почймуи* (= почивати):

Сутра-ви нећу *долђзйи* Бо. О-ли *долђзйи* по-[в]јечѣри? Со — Ка[д]-мйслиш *одйи* пу[д]-Бара? Брч. Нѣко[j]ѣ мѣрђ *одйи* од-вђз дво[j]йцѣ, ја-ти ја-ђна Па. С-о[в]у банду Ђурђе[в]-а-днѣ немђгу *одйи* тђмо Бр — Ајде тђ *на[в]лђчи* брђе Ма. *На[в]лђчи* тѣ опђнке пђ-пђђи да-дђш онйема тѣлђдима Па. *По[в]лђчйи*-смо-[в]и ногђм те-ви-дђђдше о[в]олицйна за-нђма Ли (али: *Обучи*-се брзо Бр. *Извђчи* тђ чун Се. *Повђчише* за-онѣ конђе В. Валђ бѣше лйѣпо *обучѣна* Бра итд.) — Штђ [j]е о[в]ђ дйѣте *распђушиано* В. Валђ што-бѣше она ђјчйна Тђма-Мђрко[в]а *распђушиана*, стрйѣла-[j]е мђјци звѣчйла у-вр пѣрчйна Ли.

Немѡ тамо *сѡд[ш]* нећѣљу дѡнѡ Ко. Кѡ[ли]ко мѡс[л]ѡш *сѡдѡш* у-стрика? Ду — Двѡѣ ѡре-смо на-Стѡубицу *ѡочѡнѡули* Се. Мѡш-[л]и *ѡочѡнѡу[ш]* тѡ чѡпру (тј. можеш ли сам скинути „чапру“)? Ли. Бѡго-ми-сте мнѡго *ѡочѡнѡули* Крѣ.

403. Приличан број глагола (на пр. *навѡкнѡу[ш]-се*, *ѡривѡкнѡу[ш]-се*, *вљѣ[ј]а[ш]-се*) употребљава се и без рефлексивне заменице, док су, обрнуто, други (на пр. *ѡоскѡѡѡш*, *ѡо[ј]ефѡшѡнѡш*, *одгѡ[во]рѡш* [одрећи], *ѡрѡчѡш*, *родѡш*) обични и у рефлексивном облику¹⁾:

Мѡчно-[ј]е на-тѡ *навѡкнѡуш* Бр. Тѣшко-ми-[ј]е да-*ѡривѡкнѡм* на-тѡ рѡну ГД. Нѣ-би-ти јѡ нѡка[т] *ѡривѡкѡ* на-тѡ живѡт Ма — *Вљѣ*-му онѡ рубѡна раскѡбена около-њѣга Год. [*Вљѣ[ј]а-ше*-му брѡда на-вљѣтар Се. На-Бѣсац *вљѣ* барјѡк В.

Штѡ-сѣ[*-је*] *ѡоскѡѡѡла* рѡба на-Цѡфа! Се. *Поскѡѡѡло-сѣ[*-је*]* жѡто о[в]ѡгѡ пѣтка В. *Поскѡѡѡјо-сѣ[*-је*]* дуѡн, не-мѡже-се за-њѣга пѡтѡт Бр — [Ј]ѣсте-ли чѡли да-сѣ[*-је*] сѡ *ѡо[ј]ефѡшѡнѡла*? В. Лѡ[п]сѡсмо ѡ[д]-глѡди, ѡко-се-не-*ѡојефѡшѡнѡш* жѡто Брч — Не-мѡгу-му *се-одгѡ[во]рѡш* Бр. *Прѡчѡмо-се* окѡ-онѡга Мѡрко[в]ѡ ѣтетѡна Ли. Помѡгѡ бѡже, ко[ј]ѣ-му-сѣ грѡ[ж]ѣ *рѡдило* о[в]ѣ гѡдинѣ Год.

Од рефлексивних глагола са медијалним значењем забележио сам *мокрѡш[ш]-се* (= постајати мокар):

Бѡљѣ-би бѡло да-уљѣгнѣш у-кѡћу, нѡ-да-се *мѡкрѡш* Со. Ђзми лумбрѣлу да-се-не-*мѡкрѡш* Ли. Данѡз дѡбро прѡћѡсмо, [ј]ѣре-се-не-*смокрѡсмо* Гѡд.

404. Уз допусне свезице [*ѡѡ-]да*, *ѡѡ-мѡкар*, *и-кѡд* изражава се погодбеним начином нека врста потенцијала:

Да-ми-би-ѡѡ иљѡду дѡнѡрѡ, нѣ-бик-ти тѡ учинѡјо Бо. Нѣ-ћеш тѡ о[д]-мѣне чѡт, *ѡѡ-да-би* на-кољѣна *ѡѡѡ* прѣда-мнѡм Па. Јѡ тѡ нѣ-бик чинѡјо, *ѡѡ-да-се* нѣ-бик лѣбом *рѡнѡјо* Брч. Не-дѡн-ти, *ѡѡ-да-би-креѡд* на-прѣчац Ко. Нѣ-би-ти тѡ у-око пунѡјо (изишао усусрет), *ѡѡ-да-му-би* нѡ-очи *скѡѡѡ* Бр. Нѣму-ћу учинѣт *и-кѡ[д]-би* *знѡвѡ* остѡ[д] бес-пѡрѣ ГД.

¹⁾ Исто је тако обично и *мољѡш[ш]-се* (коме): Мѡка-ми-[ј]е да-му-се *мѡлѡш* Год. Бѡк-му-се *мољѡјо*, нѡ-ми-[ј]е тѣшко Бра. Исп. и Кѡзѡћу-му јѡ кѡко-му-се бѡг *мѡлѡ* Год.

У истој је служби много обичнији презент (као у књижевном језику).

405. Употреба парт. през. уместо зависне реченице, позната неким другим црногорским говорима¹⁾, у црмничком је прилично ретка:

Запантајли-су-га добро *бљџѣћ[и]* испрѣ[д]-њѣга Брч. Имала-сам нѣгу сломид *бљџѣћу* о[д]-њѣга Ли. *Надѣћи* (киша) свѣ-ноћ драгу о[в]ѣ-се ѣа[в]о ѓфунда (тј. земља се одронила због тога што је киша сву ноћ „наодила“) Ли.

406. Употреба средњега рода парт. през. II за радњу коју врши неодређени субјекат је обичнија него у књижевном језику:

Јѣш-ме нѣ[ј]е *наодѣло* о[в]ѣга чѣда Ли. Миѣго-[ј]е грѣшан прѣ[д]-богом, за-тѣ-му-се *нѣ[ј]е дѣло* приступ[т] при-кѣвчегу Ко.

Напомена. За (ретку) употребу пасива исп. неколико примера у тач. 276.

У П О Т Р Е Б А С В Е З И Ц А

(и сличних партикула)

407. И у употреби свезица постоје знатна отступања од савременог књижевног језика. Неке обичне свезице овамо су ретке или сасвим непознате (на пр. адверзативно *вѣћ*²⁾, каузално *будући да*, интерогативно *зар и да ли*, асеверативно *дакако* и *дашћо*); неке се употребљавају у другом значењу (*ѣли* у дисјунктивном, *зѣшћо*, *ка* (< како), *дѣк* и *чѣм* у каузалном, *шћо* у кондиционалном и сл.). Код неких је свезица значење уже (тако се на пр. у локалном значењу употребљава *дѣклѣн* и *дѣклѣ*, у темпоралном *дѣклѣ* и *дѣк*, а у каузалном само *дѣк*); код других је насупрот шире (тако *ѣре* [*ѣле*, *еј*] имају поред каузалног и архаично експликативно значење, *ѣѣ* поред експликативног релативно и каузално, *ѣма* и *мѣ* немају само адверзативно значење него служе и за просто везивање реченице, тако да им се значење приближава

¹⁾ Исп. В у ш о в и ћ, *Прилози проучавању Његошева језика* 80.

²⁾ *вѣћ* значи „више“, „још“ (исп. на пр. *О-ли вѣћ рабѣтѣт?*).

афектативном¹⁾ итд. Прегледаћемо најпре отступања општије природе²⁾, а затим ћемо се задржати на употреби сваке свезице (партикуле) засебно:

а) Поред раставног *ѡли* (и ретког *јѡ*) обична је дисјунктивна свезица *ѡли* (спорадично и *ѡли*)

б) Уз супротно *ѡли* употребљавају се адверзативне свезице *ѡма*, *ѡма* и *мѡ*.

в) Адверзативно и модално *нѡго* (*нѡго*, исп. тач. 39) је мање уобичајено; његову службу врши по правилу сезица *нѡ*.

г) Поред обичних каузалних свезица *ѡре*, *ѡдшѡ*, *кѡд* и сл. врло су обичне узрочне свезице *ѡле* и *ѡ*, а ређе *зѡшѡ*.

д) Темпоралне свезице *дѡк*, *шѡке* и *чѡм* имају и каузално значење.

ђ) Финално *ѡа* и кондиционално *ѡко* вежу се у једну свезицу (*ѡѡко*) којом се изражава жеља или нада да ће се нешто остварити; исто се тако адверзативно *нѡ* веже са свезицом *ѡко* у *нѡко* које има најчешће кондиционално-ексклузивно значење.³⁾

408. А сада да видимо употребу појединих свезица (азбучним редом):

а

а) темпорално (чим, тек): *Ѐ-чѡк ѡ-му-[ј]е тѡшко, крѡ-нѡ[к] кѡ[д]-нѡга Па. Ѐ-[ј]е дошѡ, ѡдмѡ-[ј]е уљѡгѡ у-рабѡту В. Ѐ сѡднѡш, ѡдмѡ дѡђе [ј]ѡдно мѡнче и-пѡтѡ-те штѡ-ћеш пѡт Брч. Пѡћѡк ѡ добѡ[г] глѡс и-јѡпѡ[т] не-стѡгѡк на-вѡкѡт Год.*

б) концесивно (иако, ма да): *Ѐ-[ј]е рѡдѡ цѡјѡ мнѡ-сѡц, ѡсто[м] нѡмѡ дѡ-ћѡ[в]ѡљѡ сѡлѡт В. Ѐ-му дѡнѡѡше свѡга-чеса, и-јѡпѡ[т]-му бљѡше мѡло Год.*

¹⁾ У нашим се граматицама овакво *ѡма* (*ѡма*, *мѡ*) не разликује од обичног адверзативног (исп. на пр. Марећ, *Gramatika i stilistika* 362). Међутим нема сумње да на пр. *ѡма* нема исто значење у примерима *Мѡ-ћемо дѡћ*, *ѡма* Станѡша не-мѡже о[д]-ћецѡ и *ѡма-бик* пошѡ, пѡ-да-би-жнѡвѡ ѡ-ћу нѡгу слѡмѡт (исп. и Вушовић, *Прилози ѡпроучавању Његошевог језика* 81).

²⁾ Одмах напомињем да су готово сва ова отступања позната и осталим црногорским говорима.

³⁾ Основно кондиционално значење ових свезица огледа се лепо у народној узречници: *Ѐко, дѡко и-нѡко* трѡ најгорѡ чѡјка.

Каткад се овакво *a* понавља у паралелним реченицама: у зависној има концесивно, а у главној адверзативно значење (ипак, и опет): *Ѐ-[j]* је настрада *[j]*једампут, *д-му* ђа[в]о не-да миро[в]ат Со.

в) Обе ове употребе, а нарочито друга, су прилично ретке. Насупрот томе, врло је обично (проклитично) *a* у екскламативном (афектативном) значењу: *А-штѡ-га* снаја плакаше, *Иве* мѡја! Ли. *А-јадна* била, *тѡ-ти-[j]*је муж Ли. *А-нѣма-те* вѣн нѣкол[и]ка дѣна кѡ[д]-нас Ма. *А-бѡго-ми-сам* учинио свѣ штѡ-са[м] мѡга Па. *А-кѡлка* бѣше та људина, мѡј-брате Бра. *А-зѡбога* помѡзите, *уби-га!* У. *Штѡ* учиње, *чѡче, а-зѡбога?*! Бра.

У сличном је значењу врло обично и *a-да*¹⁾: *А-да*, бѡго-ми, по-највишѡј циѣни-сам-га плѣтијо ГД. *А-да*, ја мнѣм, нечиниш зла ни коме Па. *А-да*, Мило, како-си задо[в]ољан ѡ[т]-сина? Ор. *А-да* не-питак-те, секо, каквѣ-су-ти те снаје Ли. *А-да* дѡђи, чѡче, нѣшто, мѡлин-те Ли. *А-да-су*, вала, велику муку огрѣзли, не-бѡј-се Па. *[j]*ѣси-ли дѡма, ѡ домаћине? *А-да* *[j]*ѣсам итрѡз, бѡго-ми Ли. *А-да* *[j]*ѣси-ли-се мало уприсѡ[j]ила? *А-да* *[j]*ѣсам, бѡга-ми Ли.

ѡли

је врло обично у дисјунктивном значењу (= или) и по правилу се понавља: *Ѐли-са[м]-му* рѣка да-дѡђѣ сѡтра *ѡли* прѣкосѡтра, бѡго-ми не-знам Крњ. Требаћете пѡђ за-надницѡм *ѡли* ти *ѡли* ѡн В. *Ѐли-ме* слѡша[j] *ѡли-ми-се* мичи искѡне! Ор. Пѡниѣћу-и *ѡли* сапун *ѡли* нѣранцу Бо — Штѡ више вѡлиш (*ѡли*) бра[в]љѣга мѣса *ѡли* скѡбаља? Се. ѐнеш-[л]и мнѣка *ѡли* сѣра? Па. Сврши тѡ *ѡли-ми* немѡ[j] на-очи излазит Бра. Вѡла-ли-му ш-њам *ѡли* сѡ-мнѡм другојаче не мѡже бит В. Пристаде-ли *ѡли* нѣ? Ли. *Ѐли* спѡваш ка лисѣца *ѡли* ка зѣц? Бу.

ѡма

је адверзативно: *Лѣпа-[j]*је, *ѡма* бѡго-ми ни[j]је спрѡћу-њѣга В. Рад бѣјо-бик-ти учињѣт, *ѡма* не-мѡгу Ов. Така ку-

¹⁾ Оно није ограничено на питања као што се каже у *RjA* (исп. s. v. *a* C, 3, b).

пйт онѡгѧ вѡла, *ѧма* нѣмак пѧрѧ Со. Пѧса о[в]ѡдйѣн мѧлопри[ј]е нѣкакви бркатй Глѡдѡљанин, *ѧма* не-жнѡдок кѧко-се звѧше Ду.

Са ексclamативном (афектативном) нијансом: *ѧма* нѣћу, задѧ[ј]ѣн-ти јѣнца ѡд-бога Ли. *ѧма*, чѡче, кѡ-га нѣ-би удѧријо ка[д] онакѡ лѧ[ј]ѣ Бра. *ѧма* на-ту трпѣзу бљѣше свѧшта дѡста У.

бѡди

се (ретко) употребљава у значењу концесивне све-зице (иако, премда): *Бѡди*-је страда [ј]јѣдампѡт, и-јѡпѣ[т]-му ѡ[в]о не-дѧ миро[в]ѧт Ко. *Бѡди*-му ѡзе пѧре, јѡдш-му приѣтй судом Брч. *Бѡди*-сам потрошијо сто-дй пѧрѧ, јѡстом ниѣсам ку-пйјо свѣ Ма. *Бѡди*-сам-се дйгѧ рѧно, а-нѣга јѡш нѣма Др.

да

а) Уз *јѧ-мнйм* (*јѧ-мнйм*) изоставља се по правилу *ексликативно да*, а цела реченица добива облик управног говора¹⁾: *Јѧ-мнйм бйће дѡбро* Ов. *Јѧ-мнйм ѡни шѡ нѣше учинѣш* Со. *Јѧ-мнйм дѡћше*, ѧко-и-се штѡ не-сврнѣ Ду. *Јѧ-мнйм бѡљѣ[-је]* да-тѡ учинйш Год. *Јѧ-мнйм вѣћ-си и-шѡ чѡла* Ли. *Јѧ-мнйм је-онй мончйћ глѡдан* Па. *Нѣ-би шѡ учинйјо рѧј-дѡшѣ*, *јѧ-мнйм* Ду. *А-да, јѧ-мнйм, не-чинйш злѧ нйкоме* Па.

Реѣ се *да* изоставља при понављању²⁾: *Тй-ми рѣче да-не-врйѣдй нѡ (да)-[ј]е-љута* В. *Мй-му одгѡ[во]рйсмо да-га-не-слѡша нѡ (да)-остѧнѣ мйран* Со.

дѧ

а) Уз бројеве 2—3 значи *дѧ* (< дѧј?) „отприлике“³⁾: *Мй-шљѧсмо нѧ-лѡв нѡ-ни-би трѣбѧле дѧ-двйѣ вѣљѣ мрѣже* Се. *Изѧгнѧ сам дѧ-двѧ-пѡд гнѡја* Ма. *Купйјо-сам дѧ двѡ[ј]ѣ опѧ-*

¹⁾ Вушовић (исп. Белићев зборник, 1937, 457—459) сматра да *јѧ-мнйм* у црногорским говорима претставља прилошки израз (вероватно, ваљда, изгледа и сл.) да, дакле, у оваквим случајевима имамо просту реченицу те се према томе *да* и не може употребити. Исп. међутим код *Maretić a (Gramatika 455)* личне примере уз *misliiti*.

²⁾ Исп. *Maretić l. c.*

³⁾ У *RjA* (s. v. 3. *dā*) наводе се свега два примера оваквога *да* и објашњавају се (према Љубиши) са „можда“.

нѣкѣ Год. А-штѣ-си рабѣта у-пѣтѣк? Гѣрѣ-сам *дѣ-двѣ-шрѣ* брѣва на-пазѣр Бр. Да-си-пошѣ у-згрѣду да-потѣпнж (пустиш оданке) *дѣ-двѣ-шрѣ* лѣзе Па.

б) У вези са придевом *ѣѣ[в]ољѣ* (*ѣѣ[в]оскѣ*) значи *дѣ* „баш ништа“, „нимало“, „никако“ и сл. (врло обично): Којѣ-јје ѣра, гѣсподѣру? Дѣсе[т] мѣнѣ дѣсѣт. Па-ту[н] нѣ[ј]је *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ*, гѣсподѣру! ГД. Не-чѣ[ј]је-се *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ* Ду. Купнѣ-бик [ј]ѣдне опанчѣне, нѣ нѣман сѣла[д] *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ* у-мѣј то-бѣлац Се. *Дѣ-ѣѣ[в]ољѣга* чѣљадѣта нѣмѣ јѣш бѣ-Вѣра Ли. Нѣнѣш наѣѣз *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ* стѣпу ѣтолан Ли. Онѣ Црнчѣ[в]иѣна ѣѣјке сѣчу ту гѣру, не-оста[в]љају пѣску *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ* Год. Откѣ[т]-са[м]-му дѣла онѣ мѣло мнѣѣка нѣ[ј]је-се *дѣ-ѣѣ[в]ољѣм* чѣјо Па — Ё, не-мѣгу-ти *дѣ-ѣѣ[в]оскѣ* жѣцу (никако) дѣн Брч. Нѣ[ј]је *дѣ-ѣѣ[в]оскѣ* [д]лѣку на-сѣбе оста[в]ијо (тј. све је по-цепао) Со и сл.

У истом се значењу употребљава *шѣ ѣѣ[в]ољѣ*: Не-чѣ[ј]ѣн *шѣ ѣѣ[в]ољѣ* Ли. Нѣ-знѣн-ти јѣ о-тѣмѣ *шѣ ѣѣ[в]ољѣ* В. Исп. и Рѣкоше-ми ѣ-си-се разболѣјо, а-тѣбе нѣ[ј]је *шѣ ѣѣ[в]ољѣ* (по-мокрили) *ѣѣ[в]ољѣ* Ор. Завѣјѣше-га ѣѣкари за-мнѣсѣс дѣнѣ и-нѣ-би-му бѣље *шѣ дѣгли* (однели) *ѣѣ[в]ољѣ* Ли.

дѣко

(< да ако) изражава жељу или наду да ће се нешто остварити⁴⁾: *Дѣко*-би тѣ завршѣјо вѣн [ј]ѣдампѣт (тј. гледај да свршиш) Па. *Дѣко* мѣгнѣж дѣн на-о[в]ѣј Бурѣв-дѣн, чѣче Брч. *Дѣко*-се нѣ-зарати сѣ[д], ѣко бѣг дѣ Крѣн. *Дѣко*. престѣнѣ вѣѣтар, ѣ-бисмо пѣшли да-искѣбѣмо онѣ грѣб (извадимо велику мрежу) Се. *Дѣко*-ти зѣт ваљѣднѣ кѣ-си тѣ нѣму ваљѣвѣ дѣста пѣтѣ Ор. Зѣ[в]и Пѣра *дѣко*-ти-би мѣло помѣгѣ Бр — Вѣсо-јје дѣнѣс пошѣ на-Вѣр пѣ-*дѣко* штѣ чѣ[ј]је Бо. Тѣ-му рѣци тѣ пѣ-*дѣко*-те-би послѣша В. Причѣкѣ[ј]мо-га, бѣгѣ-ти пѣ-*дѣко* дѣѣ (ваљѣда ће доѣи) ГД. Дѣѣи кѣ[д]-нѣс пѣ-*дѣко*-те не-изѣгнѣсмо (ваљѣда те нећемо изѣгнат) Ли.

⁴⁾ Као што ће се видети из примера, само у неким случајевима има *дако* значење „можда са којим је помијешано нешто жеље“ (како га тумачи Maretić, *Gramatika* 477).

дѣши

(< да ти) значи „ваљда“ са којим је често помешано нешто на де¹⁾: Погйнујо-[ј]е Тѣмо-Нико[в]. *Дѣши* нй[ј]е за-бога? Па. *Дѣши* ѡнеш тѣ ўзе[т], чѣче Бр. *Дѣши*-неш-му дѣ[т] шћѣр, ѡко-се нйѣси помѣмйјо У. *Дѣши*-не-ти тѣ учињѣт, штѣ мйслиш? Год. *Дѣши*-си имѣ толикѣ пѣрѣ да-тѣ купйш? Со. Немѡ[ј]ге да-ве-зо[в]ѣм, знѣте *дѣши* ка[д-ј]е-Никѡљдан пѣ-дѡ-ђите Ли — Ѧне-л[и]-ти сын долѣзйт о[в]ѡга љѣта дѣма? *Дѣши* ѡне, а-не-жнѣн чйсто, бѣго-ми Ко. *Дѣши*-бик погодйјо у-кўћу, а-не-знѣм сйгурно Ду. *Дѣши*-бик тѣ конѣвал прескочйјо, нйѡко-ме нѣга болй Ма.

дѣк

има поред свог обичног темпоралног значења (исп. тач. 408) и каузално (чим, пошто): Бйће врыѣдан, *дѣк*-[ј]е иствѡ[ј]ѣ кўћѣ Брч. И-рѣѡ[в]ѡ да-пѡчнѣ, *дѣк*-се[ј]е] родйјо по[т]-срѣкњѡм звйѣздѡм Ли. Знѣж дѣбро ѣ-јѡ[ј] нй[ј]е лѣко, *док*-йма онѡкву невалѣлу ѣѣцу Год. Јѣ-ћу остѣ[д] бѣз, *дѣк*-ми не-донесе опѣнке В. (У свим би овим примерима било обичније *кѣд*).

ђе

а) каузално (што): Наљутйли-су-ти-се онй твѡ[ј]и пријѣтели, *ђе*-нйѣси сврнўјо кѡ[д]-њйк Ма. Нѣрѡ[т]-се јѡко прѡтивй, *ђе*-стѣлно зо[в]ў у-о[в]ў прѡклѣту лезѣрву Ли. Мнѣго-се й[ј]ѣди, *ђе*-му-одўзѣше пѣнсију У. Нѣйѣди-се, *ђе* рѣкок е-му-не-валѣ нйшта рабѣта Бр. Препѣдок-се мнѣго, *ђе*-[ј]е ослабйјо оноликѣ Со. Велйкѡга чўда *ђе*-се-о[в]йй Рўс не-чў[ј]ѣ нйће Па.

б) експликативно (да): Кѣко-га прймйѣти *ђе*-[ј]е плѣн, пѡведе-га дѣма Ко. Кѣко чў *ђе*-не-умйјѣм пйсѣт, нѣпрѡсто-ме прѣвари Бра. Не-мѡгу трпљѣ[д] *ђе*-ме сто-пўти лѣжѣ В.²⁾

1) Исп. у *RJA* слично значење s. v. *dasi*: „stoji pred pitaњem, kad ѡvјek u ѡudu (i ѡesto u nezadovolstvu) pita, biva li zbiђa њeшто што bi slijedilo iz preѡaђњega govora ili што se drugim naѡinom dokuѡuje“. Из примера се види да и *даши* по правилу стоји у упитној реченици, али не мора (исп. последња три примера).

2) Ови примери само делимично потврђују правило изнето у *RJA* према којему се експликативно *ђе* — за разлику од *да* — употребљава у случајевима када се истиче да субјекат главне реченице „одиста чује својим ушима и гледа својим очима“ (исп. s. v. *gdje* II В 4).

Са модалном нијансом (како): Ја-сам глѣ[д]а ђе-град за-пе[т]-минута отрка (побије) циѣлѣ виндграде Б. [Ј]ѣси-ли ка[д]-глѣда ђе-се-лѡвѣ укљѣве? Крњ. Вйћи ђѣ-сѣ-спуштила та лѡза на[т]-тобѡм Се. Вйћи-га у-онй траб ђе-рѣжѣ ону дйњу косйѣром Па. Вйђе-га ђе-донѡсаше рану Ма.

в) релативно (што, који): Вйдйш-[л]и ону кўћу ђе-измѣ-лѣ иза-онѣ гла[в]йцѣ Ов. Јутрѡс вйћек [ј]ѣдан чун ђе-бѣше вѣзѣн прй-мосту В. Ёт[о] онй чѡг ђе-[ј]е доша искра[ј]-Марка Ли.

зѧ

значи „ваљда“¹⁾: Нѣнеж зѧ долѧзй[т] сўтра? Со. ѐ-ли зѧ тѡ учињѣг? Бра. ѐнеж зѧ њѣшто потрошйт? Ор.

зѧшѡ

каузално (јер): Нйѣса[м] мѡгѧ, зѧшѡ-сам бйјо слѧб Ду. Мѡраће пѡћ, зѧшѡ-му-[ј]е кмѣт нарѣдйјо Ор. Не-мѡже дѡћ, зѧшѡ-су-га пѡзвали на-свѧдбу В. Немѡ[ј]-ми доносй[т] тѡ мнйѣко, зѧшѡ нѣнемо бй[т] ко[т]-кўћѣ Ли. Мѡра-са[м]-му дѧ[т] сто-дйнарѧ, зѧшѡ-са[м]-му бйјо дужан Бо.

ѣ

а) каузално (< [ј]ере): Не-мѡже одйт, ѣ-[ј]е нѡга болй њѣшто ГД. Ўзми о[в]у крѡшњу пѧ-ме-мѧло одмйѣни, ѣ-ми о[т]-пѧдоше руке В. Јѧ йтрѡс прѧ[в]о ко[т]-тѣбе, ѣ-сам чўјо да-ймаш [ј]ѣдну удадбеницу Со. Не-лѧжи-га, е-жнѧш лйѣпо да-нй[ј]е тѧко бйло Па. Пѧзи да-не-изгўбйж ђѣ тў кѧпицу, ѣ-те-би штѣга нѧшла Бу. Пй тй, ѣ-немо мй й-бес-тѣбе Ли. Не-чйни тѡ, ѣ-неш-се бѡго-ми кѧјѧт Ду. Вйдијо-сам тѧ каштйг, е-тѡга дѧна потрѣ[в]йк нѧ-Вйр Со. Не-смй[ј]-[м]-му рѣћ, ѣ-не-се из-грѧјѧ[т] на-мѣне Па. Бйк пошѧ, мѧ не-мѡгу, е-нѣмам кѧпицѣ нйчесо[в]ѣ Бу. Немѡ[ј] тѧ сапѣ[д] дйзѧт нѧда-мнѡм, ѣ-неш-ме нѧточйт (покапати) В Кѧрѧше-ме домайн, ѣ-сам-ти дѧла ону сѣкйру Бр. Држи-га тй кѡ[т]-тѣбе, ѣ-ти дѡбро мѡже ваљѧт Бр. Кѧко чў[ј]ѣш, потрчи да-ни-кѧжеш, ѣ-и увѧтйше (= иначе не их ухватити) Год.

¹⁾ Исп. код Maretića (*Veznici u slovenskijem jezicima* 294) у сличном значењу зар.

б) експликативно (да): Рѣкоше-ми ѣ-си-се разбо-
лїю Ор. Ја-би рѣкѣ ѣ-и нѣ-беше толикѣ ГД. Кажѹ[ј]ѣ ѣ-јо[ј]
оувѣдоше сїна на-Цетїѣ Па. Казѣ-ли-ви е-нѣне бї[д] дѣбро
Бра. [Ј]ѣси-ли-му казѣ ѣ-немо дѣѣ дѣвечѣ? Ко. Зѣбрѣше-ли
Пѣро ѣ-је стрїко долѣзїю? Ко. Вїѣ-ли чи[ј]ѣ дїѣте е-мїну
ѹлицѣм? Крѣ. Ка[д]-гѣѣ вїѣ е-сам-јѣ ѣѣтка Брч. Учїнѣѣло-ми-
се[-је] е-бѣу Попрѣтнїчїни Бр. Ми-се-чїнї ѣ-не-те пре[в]ѣрї[т]
тѣ лажунчїна Се. Ако-чѹк е-си-тѣ учїнїю, немѣ[ј]-се о[в]ѣмо
врѣтѣг Др. Ако-бїнѣ чѹю е-си-тѹн, дѣне сїгурно В. Контѣм
(рачунам) ѣ-нѹ нѣшто зарѣдїт о[в]ѣгѣ пазѣра В. Пѣзнаде на-
мѣне е-нїѣсам одїю Бр. Тїю-сам продѣт о[в]ѣгѣ вѣла, нѣ-сам-
се бојѣ е-нѣнѹ мѣѣ дрѹгѣга купїт у-прољѣне Бо. Дѣбро-[ј]е
ѣ-си-се од-онѣгѣ жї[в]ѣга ѣѣ[в]ѣла отрѣсѣ Бо.¹⁾

в) е је врло обично при прихватаѣу туѣих речи и
има различите нїјансе (позиваѣе, одобраваѣе, адверзативно-
екскламативнѹ и сл.): *Ѣ*, дрѹже, да-ти-нѣшто кѣжем Год. *Ѣ*,
мѣја, кѹкѣла-му мѣјка, погїнујо-[ј]е тамѣн на-вѣѹ субѣту Се.
Ѣ, *д-да*, у-мѣј-дѣн тѣжега пѹта нїѣсам имѣ нѣ онѣмѣдне у-Пѣпїѣне
Ли. *Ѣ*, чѹ[ј]ѣш-ли, велїцием-ти-се бѣгом заклїѣѣм, јѣ тѣ нѣ-би тр-
пїю Ко. *Ѣ*, нѣка-си-му-га, валѣ, стутнїю, онѣмѣ нїкого[в]нїнѹ
Со. *Ѣ*, бѣше покѣнїѣ Мѣрко јунѣк на[д]-јунѣцїма Со. *Ѣ*, валѣ,
мѣже изѣ[зд] за-тро[ј]їѣцу Кру. *Ѣ*, не-мѣгу-ти јѣ сѣ[т] тѣ трїста
ѣѣ[в]ѣла, нѣ чїни кѣко сѣм знѣш Тр.

ѣла, ѣлаше (исп. тач. 262 г).

ѣле (< јере, исп. и тач. 260 а)

а) каузално (јер): Немѣ[ј] одїт пѣљем, *ѣле*-[ј]е глїб
Ор. Знѣн лїѣпо ка[д]-[ј]е тѣ бїло, *ѣле*-ми-[ј]е тѣ дѣн бїла
слѣва Па. *Ѣ*, јѣс[т], Лѣзо, те-кѣква кѣрїст, *ѣле*-си Илїю ју-
нѣчки освѣтїю Бра. Нїѣсам [ј]ѣчї (компаратив од ѣ[ј]ѣдак) тѣ
ѣѣ[в]ѣлѣ, *ѣле*-сам-ти стѣтїну пѹтѣ зборїю да-тѣмо не-їдѣш Бо.

б) експликативно (да, што): Рѣкоше-ми *ѣле*-си
пошѣ на-лѣв Кру. Казѣ-ми-[ј]е Пѣгар *ѣле*-си оздрѣвию То.
Штѣ имѣ рѣзлїкѣ *ѣле*-сам-се ѹдала? Ли. Чѹк *ѣле*-се[-је] удѣ-
вїю [ј]ѣдан чѹн ѹ-Блато В.

¹⁾ У *RJA* тумачи се ово е < еда (исп. s. v. е б).

ѡ[j]а (исп. и тач. 260 а)

долази само уз потенцијал и има финално значење (да, еда): Напомѣни-му, ѡ[j]а-би дошѡ да-се-разго[в]бримо зѡ-онѣ кѡзе Ли. Приприѣти-му ѡ[j]а-би-се рѡно вратѣјо с-пазѡра Брч. Мѡли-га и-тѣ с-твѡ[j]ѣ стрѡнѣ ѡ[j]а-ти-би тѡ учинѣјо Др.?)

ѡма (исп. и тач. 260 б)

адверзативно (ама, али): Јѡ-се-бик ш-њѣма њѣкако намѣрѣјо, ѡма не-мѡгу од-онѣјѡ јазикѡуљѡ Брч. Бѣг дошѡ сѡтра кѡ[т]-тѣбе, ѡма-се нѡгѡ (= својих ногу) не-мѡгу држѡт Год. Нѣ-не-ме послѡшѡт, ѡма-ми-га-[j]е зѣсто дѡбро плѡтѣјо Бр. Мѣ-немо дѡћ, ѡма Станѡша не-мѡже о[д]-ѣцеѣ Со. Рѣче-ми ѣ-[j]е радѣјо за-онѡ мѡју ствѡр, ѡма-му прѡ[в]о-ти рѣћ не-вљѣ-ру[j]ѣм У. ѐни бѣше тѡ учинѣѣли, ѡма-се не-слѡжу онѣ старѣ[j]ѣ Др.

Са екскламативном нијансом (ама): Ђма остѡ[в]и тѡ, бѡго-ти, немѡ[j]-га тѣцѡт Кру. Ђма-бик пошѡ пѡ-да-би-жнѡвѡ ѣ-ћу нѡгу сломѣт Па. Ђма-му нѣће бѣ[т] лѡко ѣ-га-јѡ уфѡтѣм Па. Ђма-[j]е порѡсѡ чѡдо бѡже Бр. Ђма-са[м]-му зѣсто свѡшто изѡзборѣјо Ко.

ѣсѡм

се поред свог обичног значења употребљава и у значењу „ипак“ које је непознато: Трчѡ-[j]е кѡл[и]ко-[j]е мѡгѡ, мѡ ѣсѡм нѣ-стиже нѡ-врѣѣме Год. Порѡсѡ [j]е ѣ[в]о двѣ-три гѡдине, мѡ ѣсѡм-је остѡ мѡлѣ Па. ѐ-[j]е радѣјо цѣјо мѣѣсец, ѣсѡ[м] нѣма дѡ-ѣѡ[в]ољѣ сѡлат В. Бѡди-сам потрошѣјо сто-дѣнарѡ, ѣсѡм нѣѣсам купѣјо свѣ Ма.

јѡ (ретко, исп. тач. 260 б)

[j]ѣре (исп. и тач. 260 а)

има (поред каузалног) и експликативно значење (да): Јѡ-би рѣкѡ ѣре-су Гѡдињѡни Па. Рѣкоше-ми ѣре-си-се врнѡјо Ко. Немѡ[j] пѡтѣе рѣћ ѣре нѣѣси смѣјо Ов. Гѡ[в]о[р]аше-ни Сѡво ѣре-[j]е у-ѐмерику имѡ свѡкѣ дѡн по-сѣдан дѡларѡ

Бра. Бѡго-ми-сам ја ѡдмѧ вѣдијо *ѡре-не* бѣ[т] нѣчесо[в]и кѧ-штѣк ш-њѣм В. Чѣк *ѡре-си* дошѧ пѧ-дѡђѡг да-се-вѣдѣн с-тѡбѡм Бр. Имѧк-се помѧмѣт од-рѧдѡсти кѧ[т]-чѣк *ѡре-ми-сѣ-јѣ* прѣдѧ синѡ[в]ѧц Па. Нѡ-се бо[ј]ѣн *ѡре-ну-се* разбољѣт Год. Сѣнѧш-ли-се, *ѡре-сам-ти* зборѣјо за-тѡ, нѣ? Др.

[ј]ѡрбо (исп. тач. 260 а)

кѧ (< како, исп. и тач. 256в)

има каузално значење (јер, што) са донекле сачуваном начинском нијансом: Примѣсмо-га при-нѧма, *кѧ-јѣ* нѧш Год. Знѧш-[л]и тѣ штѡ-[јѣ] о[в]ѡ, чѡче, *кѧ-си* великѣ шкѡле учѣјо? Со. Имѧш-[л]и-ни штѡ за-кѧзѧт, *кѧ-си* бѣјо на-пѧзѧр? Се. Имѧш-[л]и штѡ изѣс[т], *кѧ-се* приближѣју о[в]ѣ блѧгѣ дѧни ГД. [Ј]ѣси-ли уло[в]ѣјо коју раѣљу, *кѧ-си* дѡбар лѡ[в]ѧц? Ли. Валѧса[м] мѣслијо ѣ-неш тѡ учињѣ[т], *кѧ-си-се* онолѣко фѧлѣјо Брч. Чѡдѣн-се ѡре нѣ-науци штѡ бѡљѣ, *кѧ-си* обѣшѧ пѡ-свѣѣта Се.

кѧко и

има концесивно значење (ако и): Мѡра-га послѣшат *кѧко-му-се и-нѣнѧше* Бра. ѡнеш *кѧко-ти-се и-нѣне* ГД.¹⁾

ли

служи често за јаче истицање речи уз коју стоји²⁾: Великѡ-*ли-не* жѣ[в]о пропѧ[д]нут бес-пѣнѣ о[в]ѣ зѣмѣ Ли. Великѣ-*ли-се* нѧрѡ[т] скѣпи на-покајѧње зѧбога! Брч. Дог-бѣше ѣтетѡм пѡслушна-*ли* бѣше! Ко. Крѧснога-*ли-јѣ* вѡла купѣјо, помѧга бѡже! Па. Лѣѣпо-*ли-га* ѣдеси, бѡго-ти! Ма. Штѡ-*ли* нѧсмо мѣ тѡ учињѣт у-нѧше брѣѣме! Ли.

мѧ

адверзативно (= „али“, ређе „него“): *Мѧ* Бѣло ѡдмѧ ѡбрну пѣро (лист) Со. Свѣ нѣка-[јѣ] прѡсто, *мѧ* не-мѡгу тѡ прегорѣт Год. Тѧк-ви рѣн нѣшто, *мѧ-ми* нѣнѣте вљѣро[в]ѧт Бр. Позѡ[в]и ја нѣга у-нѧс, *мѧ* ѡн нѣне нѣшта да-признѧ[јѣ]

¹⁾ У неким се међутим случајевима *ако и* не може заменити са *како и* (исп. на пр. *Ако-и-пѧнѣ* кѣша, бѣне пѡзно Ли).

²⁾ Исп. *камоли, мали, нѣли* и сл.

Бра. Њѣшто-ми-[j]е зборйјо оны чѡак, *мд*-вѣћ нѣ-знам штѡ тѡ ѣѡ[в]ольѣ Бо. Стѡ[в]ијо-га-[j]е у-нѣчем, *мд* да-м[е]-убй[j]еш нѣ-би-ти знавѡ кѡзѡт у-чѣм Ду. Ймѡу ѡни више нѡ пѡ-сѣла, *мд*-га свѣ изгубйше Со. Мнозйна-су-ми-га траййли, *мд*-га јѡ вѡ-льѡг дѡ[т] тѣбе нѡ йкоме дрѹгомѣ Бр. Купи-ми [j]ѣдан сѡт, *мд* онѡквй кѡ оны твѡј Ов. Молй[г] га пѡ-ѹрѣ, *мд* зѡфѡјду В — Овѡ [j]е кѡнче мршѡво, *мд* жйла[в]о Тр. Мало, *мд* лйѣпо (иронично) Бр.

Са екскламативном нијансом: *Мд* нѣћу-ти тѡ учињѣт пѡ-да-би-цркѡ на-прѣчац Бо. *Мд* немѡ[j] тй мѣне причѡ[т] кѡ[т]-јѡ знам да-[j]е-тѡкѡ бйло Брч. *Мд* волийо-би[к] кѡга убйт, нѡ-да-мѣ убй[j]ѣ Ли. *Мд*-му-[j]е свѡшто изѡзборйјо Па. *Мд*-га прѡплѹ (напросто) не-мѡгу разумљѣ[т] штѡ зѡбри Др. *Мд*-се-бик ш-њйм сѣдѣћки обѡлйјо Се. Исп. и *ма* у значењу „нѡ“: *Мд*, кѹме, пѡ-савй Ли.

мѡкар

може имати и рестриктивну нијансу¹⁾: *Мѡкар[р]* рйбу да-препродај[j]емо, пѡ-бйсмо йсто[м] мѡгли њѣкѡко жйвљѣт В. *Мѡкар* да-прѡсймо, бѡље-бисмо пасѡвали Ли. *Макар* лѣба сѹбга да-ймѡмо, дѡбро-би бйло Со.

нѡко

(< нѡ ѡко) има најчешће кондиционално-ексклузивно значење (сем ако) које може прећи у чисто ексклузивно (него, сем). Поред тога има *нѡко* и остала значења све-зице *него* (адверзативно, модално, исп. и *нѡ*), а у везама *нѡко ѡко*, *нѡко да*, *нѡко шйѡ*, које су такође врло обичне, добива *нѡко* значење „сем“:

а) кондиционално-ексклузивно (сем ако): О-стѡнеш јѡш мѡло, бѡга-ти, *нѡко*-се не-бо[j]йш о[д]-женѣ Со. Дѡти нѣнеш тѡ учињѣт, *нѡко*-си шѣнѹјо с-пѡмѣти Ли. Дѡћу, *нѡко* слѡмйм нѡгу Крњ. Учињѣћу, *нѡко*-се вѣћ нйкѡко не-мѡгнѣ Ма.

¹⁾ Оптативну нијансу коју помиње Решетар (исп. *Der štok. Dialekt* 217—218) нисам забележио.

б) ексклузивно (него, сем): Тѳ-ти нѣне нѣко мѣн лѣпо испричѣ[т] *нѣко* Пѣро Бра. Свѣ-му-се чинѣ да-тѣ не-мѣже нѣко учињѣт *нѣко* ѣн Бо. Не-дѣ-ти тѣ нѣшта *нѣко* за-готѣ[в]ѣ пѣре У. Јѣ-се данѣс не-мрсѣм, нѣну нѣшта *нѣко* мѣло лѣка и-лѣба Кру. Нѣмам нѣшта да-ви-дѣднѣм *нѣко* мѣло лѣка и-субга лѣба Брч. Познѣ[ј]ѣш-ли тѣ овѣгѣ ѣетѣна? Нѣ-[ј]а *нѣко* за-добро Со. Не-смѣ[ј]ем крѣнѣт јѣгнѣдма *нѣко* пре[д]-зорѣм, да-се-не-препѣ[д]ну о[т]-чесѣ[в]а тонобѣла Год.

в) адверзативно-ексклузивно (него): Нѣнѣш тѣ нѣшта учињѣт о[т]-тѣгѣ, *нѣко* јѣ Ко. Нѣнѣше онѣ ископѣ[т], *нѣко-сам* јѣ мѣрѣ Др.

г) уз компаратив (него): Нѣмѣше у-тѣгѣ крѣпа мѣнѣ *нѣко* трѣ-кѣла В. Нѣѣсам тѣмо стојѣ више *нѣко* двѣ мнѣсѣца Бу.

д) *нѣко ѣко, нѣко да, нѣко шѣѣ*: Не-мѣгу дѣн *нѣко-ѣко*-ми-се сѣн врнѣ Со. *Нѣко-ѣко*-га не-бѣдѣ бѣло, е-ѣнда-[ј]е дрѣгѣ рабѣта Бр — Не-могѣк-му јѣ, бѣго-ми, тѣ ѣѣ[в]ољѣ помѣн, *нѣко да-и-сам* изгѣрѣм В. Немѣ[ј] нѣшта зборѣт *нѣко да-те-сѣтра* зо[в]ѣ нѣ-суд (сем ако ненѣш да те зову) Ли. Нѣну-му нѣшта за-тѣ зборѣ[т] *нѣко да-са[м]*-му-мржнѣ (= јер ѣу му бити мрзнѣи) Па — Нѣко ни-глѣвѣ не-дѣжѣ нѣ-што збѣрѣ, *нѣко шѣѣ* Пѣро и-Вѣсо сокѣлѣ мѣбу Бра.

нѣка

има прохибитивно значење (= остави, оставите) — обично са акузативом другога или трећегѣ лица личне заменице:

Нѣка, дѣѣте, не-рѣгѣ[ј]-се стѣриема Бо. *Нѣка*, сѣко, бѣго-ти и-тѣмо-нѣмо дѣста рѣно Ли. *Нѣка*, ѣ-ли, *нѣка* тѣ Бр. *Нѣка*-ти тѣ рабѣта Ли — Пасѣ-[ј]е ѣѣ[в]олима. Мѣ *нѣка*-га мѣже-му бѣт В. Ђуро кѣсѣ онѣ купљѣне. *Нѣка*-га Со. Исп. и конце-сивну нијансу („ако, ако“): Немѣ[ј] јѣст, [ј]ѣре [ј]е врѣне пѣнѣш-се-опѣрѣт. *Нѣка*-га, *нѣка* Се.

Уз инфинитив не употребљѣва се никад *нѣка* него *немѣ[ј]* (исп. тач. 394).

а-нѣка[ли], а-нѣкмали

се употребљава у значењу „а камоли“¹⁾: Упропѣстијо-би ђи и-вйше имѣне, *а-нѣка* онђ мѣло сиромѣштинѣ те-ймѣ Ду. Учинйјо-бик јѣ и-што-вйше за-тѣбе, *а-нѣка* толйкђ Ли — Тђ нй[ј]е мђгѣ великй цар рѣскй осво[ј]йг, *а-нѣкали* мй Па. Не-мђгу јѣ ни-мђју кѣћу држѣт, *а-нѣкали* тућу Бу. Мђже тѣ да-учйнй вйше ствѣрй, *а-нѣкали* тђ на-ту кѣрту (хартији) Ор. Нѣ-би дђбро прђшѣ и-да-нй[ј]е тђ учинйјо, *а-нѣкали* [ј]ѣре-се[-је] тѣко покѣзѣ Год. Нѣ-нѣше-га прймй[д] зѣ-слугу, *а-нѣ-кали* зѣ-мужа В. Стѣрђга нйко не-вђлй, *а-нѣкали* да-га-слѣшѣ Ли — Имѣла-сам нђгу сломй[д] бѣѣжући о[д]-нѣга, *а-нѣкмали* да-идѣм ш-нѣн рѣку испо[д]-рукѣ кѣ овѣ данѣшнѣ Ли.

нђ

се поред своје адверзативне употребе (која је врло обична) употребљава у свим случајевима место свезице *него*, тј. уз компаратив и у ексклузивном значењу:

а) адверзативно (али): *Нђ* љ-прйчу вйкнѣ Бѣло Со. *Нђ* штђ-нѣш, мђра-се трпѣт Ли. Нѣш-је нѣрђ[д] дђбар, *нђ*-[ј]е сиромѣшѣн Ли. Лѣко-[ј]е пѣметноме чђјку, *нђ*-[ј]е тѣшко нѣма смѣтѣниема Бра. Јѣ-му гђ[во]рѣк, *нђ*-ме нѣ-не послѣшѣт Ор. Нѣ-би јѣ тѣбе крйвйјо за-нйчем, *нђ* тѣн ймѣ дђста штѣтѣ Се. Бйк-му-се молйјо, *нђ*-ми-[ј]е тѣшко Бра. Дђнѣмо данѣз до-Рйѣкѣ, *нђ* нѣнѣмо дѣље мђћ нйкѣко В. Одйјо-би на-пазар, *нђ* нѣмѣм ш-чйм Бу. Обѣтѣк-му дђћ, *нђ* љдари онй великй шнйѣк пѣ-не-могѣк Брч. Мѣјка-нѣ-ме пѣштйт, *нђ* нѣне отѣц То. Рѣчуна-сам да-нѣ-дрѣкче бйт, *нђ*-се превѣрй[г] гѣдно Бу. Тѣк-је имѣд зѣлдо лйѣпо, *нђ* о[в]ѣ прђклѣта бђлйѣст ђсуши Ли. Тѣсмо пђћ прйѣчцом, *нђ* бѣше постѣп о[д]-водѣ Ли —

б) адверзативно (него): *Нђ* бѣди зѣдђ[во]лѣн су-овйем штђ ймѣш Год. *Нђ* нѣка-ти-[ј]е дђбрѣ срѣна Ли. Нйѣ-смо-ти бђго-ми нйшта оставйли, *нђ* бйјо дђћ ранйје Ма. Ё, рѣкок, ѣући, ѣ[в]о пђдне, *нђ* да-рѣчѣмо Бра. Жѣно, овй-су ѣући глѣдни, *нђ* пойтѣ[ј] да-штђ изй[ј]ѣмо Ли. Онѣ нѣјмнаѣ нй[ј]е одѣмно (долѣзйла), *нђ*-[ј]е да-опрђстйш имѣла дйѣте Ли.

¹⁾ Које је такође врло обично (исп. на пр. Мђгла-бик јѣ и-нѣ[т] нѣн, *а-кѣмоли* [ј]еднђга В).

Бѣло нѣчу нѣшто, ма-се нѣ-учиње вљѣшт, *нѣ* прѣдужи прѣ-ча[т] Со. Зймѣм нѣшта не-работѣмо, *нѣ* седѣмо и-йјемо Со. Нѣѣсам знавѣ пѣт, *нѣ* онѣко по-самѣтѣку, и-погодѣ, бѣго-ми Бу. Нѣнемо-га мѣн изедампу[т] прѣнѣѣт, *нѣ*-немо мѣрат йјѣпѣ[д] до-лѣйт Па. Нѣне тѣ бѣ[т] твѣ[ј]е, *нѣ* његѣ[в]о Со. Нѣ[ј]е ѣн здра[в]ѣга сѣстава, *нѣ* йма нѣкакву бѣлѣѣст у-сѣбе Др. Тѣ-се не-тѣчѣ њѣга, *нѣ* његѣ[в]а сѣна Год. Нѣѣса[м] мѣшлиѣо да-не-бѣ[т] тѣко, *нѣ* дрѣкче, ма нѣ-бѣ, бѣго-ми Бо.

в) уз компаративе и сличне речи: Попрѣтнице-су бѣлѣже Дѣпила *нѣ* Орѣова Бр. Бѣлѣ-би бѣло да-улѣгнѣш у-кѣну *нѣ*-да-се мѣкрѣш Со. Ту-се не-вѣйѣше вѣше *нѣ* у-тѣкву Се. Вѣше прѣча *нѣ* нѣјгора женѣтна Ду. Не-трѣба-ти-се уздѣт у-њѣга вѣше *нѣ* у-[в]рѣѣ[в]й клин Ли. Не-мѣгу дѣд за-мѣње *нѣ* за-илѣду ГД. Нѣ[ј]е гѣра нѣша Мѣлица *нѣ*-да-[ј]е мѣшкѣ глава Ли. Зѣнски-[ј]е онѣдѣѣн ѣѣ[п]ше одѣт *нѣ* ѣѣцки Ду. Мнѣго-[ј]е грѣй (слабиѣи) *нѣ* лѣнскѣ зѣмѣ В. Жѣлѣй[ј]е-ми-[ј]е свѣју кѣну *нѣ* стѣтѣну тѣѣѣја Брч. Јѣ-сам познѣѣ усѣѣѣ *нѣ* ѣн Се. Стѣнтѣ бѣго-ми прѣ[ј]е *нѣ* мѣ Крѣ. Вѣлѣм квѣра[т] стѣ-рѣга вѣна *нѣ* ѣку о[в]ѣга о[в]ѣгогодѣшњѣга Бу. Ма волѣѣо-би кѣга убѣ[т] *нѣ*-да-мѣ убѣ[ј]е Ли.

г) ексклузивно (сем): Не-мѣгу бѣго-ми нѣшта да-пи[ј]ѣм *нѣ* вѣду Крѣ.

ну

се самостално не употребѣва, али је врло обично *ѣну*, *дѣну*, *ѣ-дѣну* у екскламативном значѣњу:

ѣну фѣли-ни-се, Нѣко, како-си прѣшѣ пѣ-свѣѣту? Ли. *ѣну*, мѣла, тѣко здрава бѣла и-ѣдѣла-се, донѣси-ми [ј]ѣдну йскру ѣгѣна Ли. *ѣну* дѣѣи о[в]ѣмо, ѣ-не бѣ[д] дрѣга В. Исп. и Кѣ нѣне чѣпом, *ѣну*-ѣе с-врѣњом Ли — *Дѣну*-ми тѣ Бра. *Дѣну* по-мѣзи-ми Бр. *Дѣну*, ѣуѣи, слѣша[ј]те штѣ прѣча В — *ѣ-дѣну*-ми каѣи, [ј]ѣ-ли тѣ йстина? Со. *ѣ-дѣну* рѣци, кѣ[ли]ко-ѣеш-је дѣт? Ов.

ѣли (= или) јавѣа се само спорадично (исп. тач. 260 а)

ѣѣ

уноси у одговоре извесно о г р а н и ч е њ е: Уло[в]ѣсте-ли дѣста рѣбѣ? *Па*-[ј]ѣсмо Се. Какав-ти-[ј]е румѣтѣ[н], Нѣко? *Па*-

вѣстену дѡбар Па. Како кажѹју лѡзе о[в]ѣ гѡдинѣ? Па-бѡга-ми дѡста дѡбро Со. Ај[т] пристѡни, чѡче. Па-ѡћу, валѡ, ка[т]-тѹ збѡриш Др.

шѡ

се употребљава као асеверативна партикула (далке, у служби коју у књижевном језику врши да)¹⁾: Тѡ мнѡго-ли страдѡсмо од-овѹја прѡклѣтија глѡварѡ Ду. Тѡ вѣљѣ језѹчинѣ у-онѣ женѣ, да-бѡк сачу[в]ѡ В.

шѡ-ли

значи „зар“ (у одрично-упитним реченицама): Тѡ-ли нѹ[j]е? Бр. Тѡ-ли нѣнеш тѹ тѡ учињѣт? Бо. Тѡ-ли нѣ-разумњѣ штѡ-ти рѣкок? У. Тѡ-ли-ти јѡ не-рѣкок? Год.

ше

је развило нарочито велики број значења.²⁾ Из његове копулативне употребе, која по правилу садржи и извесну консекутивну нијансу³⁾, развило се потпуно природно чисто консекутивно значење (ако се зависна реченица схвати као последица радње у главној реченици)⁴⁾. Како се међутим у језику никад строго не одваја узрок (односно намера) од последице, развили су се већ и у копулативној употреби замеци каузалне и финалне употребе⁵⁾ из које се — истина

¹⁾ Ја сам додуше забележио и извѣстан број примера са *да*, али није искључено да су књишкога порекла.

²⁾ О значењима ове свезице и њихову развѣтку у нашем језику исп. чланак А. Leskien-a, *Die Entwicklung serbischer Sätze mit te von Parataxis zu Syntaxis* (Arch. f. slav. Phil. XXII, 1900, 1—5).

³⁾ Исп. Maretić, *Veznici* 78 и *Gramatika* 458. Leskien (l. c. 2) преводи копулативно *ше* са „und so“, „und in Folge davon“. Овакво копулативно-консекутивно *ше* је и у црмничком говору врло обично, исп. на пр. Пѡрѡсла-[j]е велѹкѡ вѡда *ше*-[j]е-свѣ онѣ кѡпе (стогове) йскѹбла и[з]-земњѣ В. Пѡтре[в]и-се тѡмо *ше*-га-љѹђи изабрѡше Ли и сл. Чисто копулативно *ше* нисам забележио.

⁴⁾ Ипак је, као што ће се видети из примера, чисто консекутивно значење прилично ретко; обично се поред њега осећа каква друга нијанса (копулативна, експликативна и сл.).

⁵⁾ Исп. и у црмничком говору: Ўзми цѡпицу *ше*-пѡђите ѹ-лозе Год.

ретко — развило и право каузално и финално значење; поред тога може *ше* имати и експликативно и релативно значење (оба су врло обична), а уз придеве и придевске заменице може да служи и за истицање¹⁾:

а) консекутивно (да): Болѣ-га руке *ше*-не-мѡже дā-ђа[в]ољо[м] манѹт Бра. Он ѹчиње *ше*-га-прѣмйше; нѣко дрѹгй беж-нѣга Крњ. Трѣфи-се *ше*-га-ѹби она плѡча В. Штѡ-[j]е тѡ бйло, чесѡ[в]й ѣа[в]о *ше*-га-[j]е-начѣлнйг звā у-Бār? Брч. А-да-штѡ тѡ бй, чѡче, *ше*-те-затворише, ка[д]-нйѣси нй-шта крѣв бйјо? Па. А-штѡ-ти-[j]е *ше*-те-нѣмā кѡ[д]-нāс нйкāко, чѡче? У. Фāла бѡгу *ше*-тѡ [j]едампѹ[т] сврши Бра. Дѡће врйѣме *ше*-тѣ-и-ј-ѡни пасāt Пѣрѡ[в]иѣм пѹтом Ду. Дāде *ше*-раздйѣлйше нārѡду онѡ жйто В. Нārѣди сйно[в]има *ше*-ѡни, бѡго-ми, свй прискочйше Со. Зāповйѣда *ше*-пѡђѡше свй на-Цетйње Др.²⁾

б) финално (да): Шйљѣмо-и свāкй пѣтāк нā-Вйр *ше*-ни-купѹју рйбѣ Бо.

в) каузално (јер, што): Нāљѹти-се на-мѣне, *ше*-са[м]-му-онѡ рѣкā Ор. Нāђе-га чѹѡ, *ше*-му-сйн ѹмрйѣ Па. Зачѹдйк-се, *ше*-га-вйћек на-Цетйње Се.

г) експликативно (да): Да-сан-знāвāла *ше*-нѣте-дѡ[ћ], нāк нѣшто свārйт Бра. Знāде тй лйѣпо *ше*-нѣ-ти-тѡ вальāt Кру. Тѡбж не-вйдйш *ше*-[j]е дѡбро слāб, е-не-мѡже вйше дѹшкāt Ор. Чѹѡ *ше*-и-толйкѡ блѣше То. [J]ѣси чѹјо *ше*-сѣ-онй вапѡр удāвйјо? В. Åко бѡг дā срѣћѣ *ше*-бѹдѣмо зā[j]едно, огрāдйћемо ѡ[в]дāн [j]ѣ[д]ну лйѣпу кāмару ГД.

д) релативно (који, што): Онѣ пāре *ше*-ми-и-пѡзā[j]ми нѣћу-ти мѡћ врнѹт пре[д]-Никѡјдāн Бу. Онй брāv *ше*-си-га-потѡнѣга купйјо зйсто-[j]е дѡбар Со. Ка[д]-нāши удāрйше, а-онй *ше*-стојāу нā-пѹт] побљѣгоше што-и йће нѡге нѡсау Па. Лāко-[j]е тѣбе *ше*-ймāш свѣга дѡста Бр. А-тāко-ми онѡгā *ше*-

¹⁾ Исп. у књижевном језику примере као: Кад види, да Срби држе једно *ше* једно (cit. Maretić, *Gramatika* 458).

²⁾ За примере као што су три последња сматра Маретић (исп. *Gramatika* 413) да у ствари претстављају стегнуте реченице: Дāде да-раздйѣлѣ нārѡду онѡ жйто и-ѡни-га раздйѣлйше > Дāде *ше*-раздйѣлйше нārѡду онѡ жйто и сл.

сам-изйїо и-пѡпијо и-ј-онѡгѡ *ше*-ну-у-торбїцу пѡнїет Ли. Фѡлї-се мнѡго тїема тїрскиема главама *ше*-и-[ј]е тѡбош посѣкѡ Па. Онї дурѣци низ-Ўше *ше*-покажїју кїдїен-ће вапѡр пасѡт В. Тѡлкї чуно[в]и *ше*-су-тїу пристѡли мѡгли-би свї Црм[нї]цу превѣс[т] пре[к]о-Блѡга Год. Бїли тѡ тї *ше*-ѡди онѡгѡ пута у-Катрикѡлу? Бу. Јѡ-га дѡдок онѡмѣ чѡјку *ше*-[ј]е-долѡзијо с-тѡбѡм Ма. Валѡ нї[ј]е окушѡ ни-ј-од-онѡгѡ кїнелѡга мнїѣка *ше*-му-[ј]е-стрїна дѡнїѣла Бр. Тѡ-[ј]е бїјо онї Шестѡнин *ше*-[ј]е-зѡклѡ жѣну Брч.

ђ) адверзативно (а): Ка[д]-лѣгосмо бѣше вѣдро кѡ цклѡ, *ше*-пѡслїѣ пѡче грмња[в]їна Ли.

ж) истицање: Дѡнїѣ[к] крѡпа *ше*-лїѣпога, бѡго-ми Бр. Йма ѡн вїна *ше*-кѡквога знаменїтѡга Год. Исп. и *ше*-кѡко (= „још како“): Врїѣћѣше, бѡго-ми, *ше*-кѡко! Ду. *Те*-кѡко-ме пѡслуша, чї[м]-му припрїѣтїк Бо. Морѡће, *ше*-кѡко, тѡ учїнїет Па. Изѣдок онѡ, *ше*-кѡко слѡтко! В.

Напомена. Другачїје природе и порекла (< од 2 л. множ. императива) је *ше* у примерима као:

Полѡко-*ше*, лїуђи, велї, да-мѡло дѡнѣм душѡм Бра. Брзо-*ше*, йзгоре кїна Ли и сл.

шѣке

а) темпорално (тек што): Тѣкѣ ѡн пре[к]о-врѡтї, а-ѡни кїну на-сѣбе Со. Тѣке изїѡдсмо ис-кїћѣ, ѡн пїјѣну (издахну) В. Йзїстѣ на-ѡбѡ, *шѣкѣ* ожедња[ј]у Бра.

б) ексклузивно (само): Свї-су пасѡли *шѣке*-[ј]е тїн онї ћетїћ остѡ Па. Нї[ј]е нїшта уловїјо *шѣке* [ј]еднѡга клїѣна те-[ј]е-дѡнијо Бра. Пу[т]-се тїдїѣ[н] не-вїћѡше *шѣке* зѡ-лїѣк Бр. Јѡ-бик тѡ учинїјо *шѣке* да-помѡгнѣм свѡ[ј]їнема Па — Обетѡ-ти-[ј]е тѡ *шѣке* да-се-отрѣсѣ о[т]-тѣбе Др. Нѡ[в]лаштитѣ-му-[ј]е тѡ рѣкѡ *шѣке* да-бачї спїцу међу-њїма Се. Нѡпра[в]-и-се сиромѡ *шѣке* да-му-дѡдну којїу пѡру ГД. Пошѡ-[ј]е пѡнонї *шѣке* да-стїгнѣ нѡ-врїѣме Ко. Пошѡ-[ј]е нѡ-оро *шѣке* да-му-не-рѣчу ѣ-се бо[ј]ї Ли.

в) каузално (јер, чим): Нѣне-ти мѡн о[т]-тѡгѡ нїшта продѡ[т], *шѣке* [ј]е тѡ мѣне свѣ обетѡ Ли. Нѣне о[в]ѡмо наћѡс,

шѣке-[j]е мѣне рѣка е-не-ноћит на-Вѣр Ор. Нѣне о[т]-тѣга нѣшта бѣ[т], *шѣк*[e]-j]е брзо доша Па.

чим

каузално (јер): Не-мѣже нѣшта има[т], *чим* не-рѣдѣ нѣшта Се.¹⁾

што

је (у одричним реченицама) кондиционално (=ако) са каузалнои или ексклузивном нијансом: Ја-ти не-мѣгу дѣ-ђа[в]ољѣ сѣла[д] дѣ[т], *што*-ми-Мѣрко нѣне врнѣт онѣ педесѣ[д] дѣнѣра Брч. Е нѣну ѣтолан, *што*-ми-нѣнеж дѣт онѣ мѣ[j]е пѣре Се. Нѣнеш тѣ мѣн учињѣ[т] сѣм, *шѣд*-ти нѣне нѣтко помѣн Кру. Нѣка[д] нѣѣсам лѣгла ѣвечѣр, *што*-нѣѣсам свѣко[j]ѣме ѣвѣру ѣпрапа чѣрапа Ли. Валѣ-га нѣне уфѣтѣ[т], *што*-нѣ-би пошѣ ка[д-]j]е-снѣк по-нѣгѣвѣја стѣпа Па. Нѣне-ти ѣ[н]-нѣшта учињѣ[т], *што*-нѣ-би пошѣ да-му-плѣтѣш В. *Што*-нѣ-би пѣдала свѣке петнѣз[д] дѣнѣ кѣша, о[в]ѣ зѣмња не-мѣже родѣ[т] ни-пѣ-рѣда Год.

К о н г р у е н ц и ј а

Слагање у броју

I Заменице и придеви уз бројеве

409. На дијалекатска отстапања у слагању заменица и придева уз главне бројеве скренуо је први пажњу Решетар.²⁾ У говорима које је он описао долазе заменице и придеви уз акузатив именица м. и ср. р. у акузатив множине м. р. (уфатѣше онѣ два, имам два *дѣбре* сѣна, дѣ-ми онѣ пѣт сѣла — имамо *дѣбре* тѣр сѣла, дѣ-ми онѣ пѣт бремена сѣна). Уз номинатив м. р. је чешћи облик номинатива мно-

¹⁾ Много је обичније каузално значење са темпоралном нијансом: Бак-сѣш-не-ме прѣтѣ[т], *чим*-сан тѣбе срѣо Ли. Нѣнемо лѣко прѣ[h], *чим*-не-[j]е Лѣубо опѣзио Па и сл.

²⁾ Исп. *Nastavni Vjesnik* II 357—359 и *Der štok. Dialekt* 208—210. Покушај објашњења исп. код Вушовића, *Прилози проучавању Његошевог језика* 93—94.

жине (*онѝ* два чѡка), али се и ту чује акузатив множине (*овѣ* два младѣна-су добрѝ). Слични, само нешто сложенији, су и односи у црмничком говору:

А) Уз бројеве 2—4

Номинатив

410. а) Уз именице мушкога рода имају заменице најчешће наставак *и* (= ном. множ., природно слагање), ређе *-а* (формално слагање), а још ређе *-е* (= ак. множине); придеви имају најчешће *-а*, ређе *-е*, а најређе *-и*. Доста често има заменица наставак *-и* (*-е*), а придев (атрибут) *-а*; обрнут случај је редак¹⁾:

Онѝ-два ѡетиѣна-су глѡдни Со. Дѡкле-ми порѡсту *шѝ*-два ѡетиѣна Ли. *Онѝ*-два дѡба рѡсту ѡспорѣд Бо. *Онѝ*-два ѡѡка те-су-дѡбили нѡграду Брч. *Мѡ*[*ј*]и дѡба пријѡтеља-су чѡли Бр. Врнѡше-се *онѝ* чѡгири Дѡпиљанина из-Аустрѡли[*ј*]е У. *Свѝ* чѡтири-су-не дочѡкали да-не-мѡже бѝ[д] бѡље Ду. Тѡ су два *велѝкѝ* крмника Ли. Презимњѣли-су кѡ[д]-нѡз два *сѝѡрѝ* Кѡча В. Чѡтири *мѡлѝ* цвиѡта-су-му на-прѡзѡр Год. [*ј*]ѣсу-му, мѡја, *онѝ*-два *сѝѡрѝ* сѝна погѝнули на-Торомбѡш У. Јучѡр-су долѡзѝли *онѝ*-два *шѡ*[*ј*]и чѡјка прѡ[в]ѡ кѡ[д]-мѣне Ор.

Онѣ-трѝ дѡба те-[*ј*]е-вљѣтар сломѝјѡ Се. *Цѝѣлѣ* два мњѣ-сѣца вукѡсмо вѡду с-Врѣла нѡ-плеѝи Се. Пѡслѝѣ тѡга нѝ[*ј*]е бѝло трѝ-чѡтири дѡна *лѝѣѝѣ* Со. Стѝгоше-ли-ти *онѣ*-два *нѡвѣ* плуга? В. *Овѣ*-два *мѡ*[*ј*]е сѣдѡка-ѡе сѡтра свѣ тѡ посѣдѡчит ГД.

Мѡ[*ј*]и два *мнѡ*ѡѡ брѡта-су пасѡли за-лѣбом Ко. *Онѝ* *нѣ*-гѡ[в]и три *вљѣрнѡ* дрѡга нѝѣсу-га ни-пѡтадѡр остѡ[в]љали Па. *Онѝ* чѡтири *нѡ*[*ј*]бѡлѡ оѡѡко[в]иѡа ѡ-село-су осирѡмѡшѝли Бр. Уфѡтѝли-су-га сѝнѡнѡнѝ чѡтири *нѡвѡ* винанѡѡста Брч. Не-рѣ-коше-ти нѝшта *онѝ*-трѝ *орѡоскѡ* чѡбѡна? Со. Тѡ бѣу *онѝ*-трѝ *србијѡнскѡ* војника те-су-пренѡнили у-[в]ѡс Ли. *Свѝ* чѡтири *нѡ*ша дрѡга остѡдоше тѡмо Ма — *О*[*в*]ѡ-два *вѡ*љани чѡјка-су-га виѡели Бо.

Овѣ-два *ѡѡѡднѡ* дѡна нѝѣсам рѡбѡтѡ нѝшта В. *Нѣгѡ*[*в*]е трѝ *сѝѡрѝ*[*ј*]ѡ сѝна-су у-ѡмерику пасѡли Се.

¹⁾ Примере који се подударају са књижевним језиком (*овѡ*-два пријѡтеља, сѣла и сл.) не наводим уопште.

б) Уз именице средњега рода имају заменице и придеви обично наставак *a* (природно и формално слагање), ређе *-e* (= ак. множ.), а само изузетно *-и* (= ном. множ. м. р.). Као и уз именице м. р. може заменица да има наставак *-ê*, а придев *-a*, док су обрнути случајеви ређи:

Овê-два јêла-су-ми нã[ј]милијã Кру. *О[в]ê*-два оглêдала дôбро кажÿју Се. Пôшто-су-ти *о[в]ê*-два кожлêта, Стãне? В. *Овê*-трÿ јãја-су штêтна Бо. *Онê*-два пôља слãбо родÿше *о[в]ê* гôдинê Со. Два *гôрнê* рêбра-су-му слôмњена Брч. Два *здравê* чельадêта-би тô мôгла учињêт Ду. *Његô[в]ê* два ôка свê вÿдê Др. Допãда[ј]ју-ми-се *њô[ј]зине* два *црнê* ôка Па. *Нãше* трÿ-сêла нÿêсу страдãла *о[д]*-грãда Ли. *Онê* чêтири *кокошнê* јãја-су на-полôг Па —

Њêни-су два ôка мнôго вÿдÿêли В (необично) —

Онê-два *Пêро[в]a* кожлêта попосãше йтрôс Ма. *Онê*-два *дôнã* брãства-су-ти нãјболã у-цÿêло нãше плêме ГД. *Онê*-трÿ *гôрнê* сêла-су јãдна Со. *Онê* чêтирÿ *његô[в]a* јãгнêта-су нãј-преклã у-село Год. *О[в]ê*-два *нãша* сêла-су мнôго сиромãшна То. *Онê*-трÿ *дôнã* рãла земнê-су страдãла Бу — Скочÿјо-би, валã, у-[в]оду, сãмо да-ме *шã шôд[ј]ê* два ôка мÿло поглêда[ј]ју Ду.¹⁾ *Онã* чêтирÿ *гôрнê* сêла-су нãјлê[п]шã у-цÿпанцÿêлу Црм-нÿцу Кру²⁾.

411. У осталим су падежима односи простији; у генитиву, акузативу, инструменталу и локативу (датив се не употребљава) је код заменица у мушком и средњем роду најчешћи наставак *-e* (= ак. множ.); поред *e* чује се и *-a* (у м. р. доста ретко); у атрибуту чини се међутим *-a* обичније од *-e*:

Генитив

а) мушки род: Купÿјо-сам *о[в]ÿ* пакê[д] дувãна из-*онê*-два Крÿнÿчанина Бр. Нÿкã[т]-се не-вÿнêла лÿши *онê*-два êе-

¹⁾ Маретић (исп. *Gramatika* 374) је, дакле, у заблуди кад „своје два ока“ (из једне бокељске приче) сматра за грешку.

²⁾ У ж. р. нема отступања од књижевног језика (атрибути имају наставак *-e*):

Дôшло-су-ни *онê*-двÿê *удôше* нêри Се. Тô-су *онê*-трÿ зÿбачкê нê[в]лêсте те-смо-и-вÿнêли на-Сутôрман Ор. Мã, валã, *о-о[в]ê* чêтирÿ *Пêро[в]ê* ôвце нêмã данãз бôлÿјã у-село Ко итд.

тића Се. На-пѡмећу *онѣ*-двѡ вѣра ймѡ [j]ѣдна долина Ма. Ко[j]й-
[j]е највисочй од-*онѣ*-трй вѣра? Со. Ёзми фурмине од-*онѣ*-двѡ
чѡјка В. Он сам нй[j]е гѡри о[т]-трй *дѡбре* јунѡка Ор. Од-*онѣ*-
двѡ *мндѣ* сйна у-Бијѡград нйѣсам добија пйсма ѣ[в]о *йунѣ*
трй-мнѣсецѡ Бр. Од-*о[в]ѣ*-двѡ *Нйко[в]е* дѡца нѣмѡ бѡлѣ земнѣ
у-вѡ[с] сѡцкй фудуд Па. Од-*о[в]ѣ*-двѡ *кѡшнѣ* зуба нйѣсам-га
ноћѡс кѡплѣ шнѡ нѡ-очи метѡ Па — Од-*онѣ*-трй *сйѡра* дуба
бйрѡ[j] j]еднѡга Бр. Од-*овѣ*-двѡ *мндѣ* *Нйко[в]е* сйна нйѣси
нйшта љуцкй[j]ѣ видијо Брч. Дѡбијо-сам пйсмо од-*онѣ*-двѡ
сйѡрйјѡ ѣтетйћа из-Бијѡграда В. А-да-нѣ-знѡм штѡ-ћу од-*овѣ*-
двѡ *кѡшнѡ* зуба, вљѣруј бѡга и-кѣ[шт] чѡснй Ов. Тѡ-су штйце
од-*онѣ*-двѡ *нѡјдебѡ* дуба Ма — Тѡ-сам дѡбијо од-*мѡја*-двѡ
дѡбре пријѡтеља Со.

б) среднй род: Дѡ[j]-ми од-*онѣ*-двѡ мнѣста [j]ѣдно Со.
Из-*онѣ*-двѡ улийшта-сам лѡнскѣ зймѣ извѡдијо петнѡес[т] кйлѡ
мѣда ГД. Пѡмећу *онѣ*-двѡ бѣра течѣ потѡк Па. Нйѣсам-га вй-
дйѣла тѡко-ми *мѡ[j]е* ѡбѡ ѡка љ-глѡ[в]у Тр. Ёзми од-*онѣ*-трй
брѣмена којѣ-сам јучѣр вѣзѡ [j]ѣдно Ду. Ѳклѣн-си пйјо водѣ?
Из-*онѣ*-двѡ *мѡлѣ* вйѣдра В. Тѡ-су ѡвце из-*онѣ*-двѡ *ѡнѣ* сѣла
Бо. Штѡ мй[с]лйш, ко[j]ѣ-[j]е нѡ[j]стари[j]ѣ од-*онѣ*-трй *Сѡ[в]о[в]е*
телѣта? Тецйјаше кѣв из-ѡбѡ *нѣгѡ[в]е* кољѣна Ко. Пѡнијо-ти-
[j]е Илийѡ свѡ јѡја из-*онѣ*-трй гнѣѣзда нѡ-брйѣст Ли — Дѡ[j]-
ми вйна из-*онѣ*-двѡ *вйшѡ* вйѣдра Год. Вѡдѣ мрѣже из-*онѣ*-трй
гѡрнѡ ѡка Се. Од-*онѣ*-трй *Мйло[в]е* *манйшѡ* пѡшчѣта не-мѡже
чѡѡк смйром прѡн Бр — Из-*онѡ*-трй *ѡнѣ* пѡља свѡ-[j]е жйто
изнѣшѣно Год.

Акузайшв

а) мушки род: Кѡ[ли]ко цйѣнйш *о[в]ѣ*-двѡ кѡнѡ? В.
Ѳ-ли продѡт, Мйло, *онѣ*-двѡ габѣља (вранца)? Ли. Пйтѡ[j] *овѣ*-
двѡ сѣдѡка Крнѣ. А-довѣди-ми *шѣ*-двѡ вѡла, да-вйдйм [j]есѡ-ли
за-касѡпа Ду. Повѣди *онѣ*-двѡ мѡска у-онѡ ливѡду, јѡдан, да-
се-напѡсу ГД. *онѣ*-двѡ винѡграда нй[j]е зафѡтијо град нѣку-
дйѣн (местимично) Год. [j]ѣ-ли, вљѣрѣ-ти, у-кѡга-си купйјо
онѣ-трй ожѣга (= кукасто гвожѣе за дизање црепуље)? Бра.
Поћѣрѡ[j] *шѣ*-трй ѡмна Бу. Ѳ-ли-ми вратйт *онѣ*-трй клйнца
ко[j]ѣ-сам-ти позѡ[j]мйјо? Се. Вйѣ-ли *онѣ*-трй чѡјка ко[j]й-не

испратѣше Брч. Убѣри *о[в]ѣквѣ* чѣтирѣ кѣца, пѣ-ѣ-ти-бѣ[д] дѣста за-цѣлу рабѣту Со. Ыма валѣ два *чуднѣ* (добра) сына Бр. Зѣклѣ-[ѣ]е, бѣго-ми, два *дѣбрѣ* праца Ма. Стѣ[в]и тѣмо горе *онѣ*-два *нѣ[в]ѣ* опѣнка Па. Познѣ[ѣ]еш-ли *онѣ*-два *стѣрѣ* чѣјка? Ли — Вѣдѣш-[л]и *онѣ*-трѣ *висѣка* дуба? Год. [Ј]ѣсу-ли посѣкли *онѣ*-трѣ *Мѣрко[в]а* орѣа? Брч. Држѣш-[л]и, бѣга-ти, јѣшт *онѣ*-трѣ *манѣшѣ* кучка? Со. Ы-ли-ми, Нѣко, продѣт *онѣ*-два *црнѣ* праца? Бу. Жѣли вѣзда, јѣкѣ бѣже, *онѣ*-трѣ *велѣка* цѣра Ов. Догнѣше *онѣ*-два *злѣ* чѣјка пра[в]о ѣ-суд Ко — [Ј]ѣсу-ли вѣх ископѣли *онѣ*-трѣ *нѣвѣ* винѣграда? Ма.

б) сред њи род: Ыѣ-ли Мѣрко продѣвѣт *онѣ*-два ждрѣ-бѣта? Бра. Продѣнѣш *о[в]ѣ*-два јѣгнѣта да-подмѣрѣмо штѣ-смо дужни Па. Стѣлно пѣшта[ѣ]у брѣве на-*онѣ*-два пасѣшта Бра. Којѣ-се не-ѣдалѣ у-*овѣ*-два сѣла, ѣна нѣка[д] не-стѣ[в]ѣлѣла [в]ѣнчѣвѣ на-нѣ[ѣ]зину глѣ[в]у Ли. Пѣшто-си купѣјѣ *онѣ*-трѣ брѣмена сѣѣна? В. Вѣдѣ-се крѣв на-ѣба *нѣгѣвѣ* кољѣна Тр. *Овѣквѣ* два чѣладѣта јѣш не-срѣѣтѣк Бра. Опрѣга *онѣ* чѣтирѣ јѣја штѣ-сам дѣнијѣ Брч. Свѣ чѣтири брѣмена сам прѣда Ко. Ызе-ни два *нѣјболѣ* пѣља Ли. Дѣ-би цѣјѣ свѣѣд за *шѣ[ѣ]ѣ* два ѣка Ли. Мнѣго-[ѣ]е дѣ[т] толѣко за-*шѣ*-два *мѣлѣ* гурѣта (прасѣта) Бра. Прѣдѣ-[ѣ]е *онѣ*-два *нѣјболѣ* мѣѣста штѣ ѣма Бр. Ымамо, бѣго-ми, *онѣ*-два *јѣкѣ* врѣла Ли — Зѣ[в]и *онѣ*-трѣ *мѣнѣ* ѣѣтѣта ГД. Мѣкни *онѣ* чѣтирѣ *кокошѣнѣ* јѣја с-полѣга Ов. Уфѣти за-*онѣ*-два *гѣрнѣ* држѣла Брч. Ы-ли-ми пѣнѣѣт *овѣ*-трѣ *Зѣркинѣ* пѣсма нѣ-Вѣр? Бр. Ыма Вѣсо *онѣ*-трѣ *дѣора* мѣѣста Со. [Ј]ѣси-ли свѣрѣла *онѣ*-два *фрѣшкѣ* јѣја? То — Вѣѣсте-ли *онѣ*-два *мѣ[ѣ]ѣ* прѣсѣта? Кру. Ыспи-га у-*онѣ*-два *стѣрѣ* корѣта Бу.

Инструменѣал

а) мушки род: [Ј]ѣси-ли зѣд[о]вољѣн су-*онѣ*-два брѣва те-ти-прѣдѣдок? Па. Околѣвѣ окѣ-тѣра су-*онѣ*-трѣ јѣгнѣта цѣјѣ дѣн Ор. Нѣ-знам штѣ-нѣ су-*овѣ*-трѣ кожлѣна Бу. Лѣко-[ѣ]е тѣ зѣмљѣ узрѣбѣтѣт с-*шѣквѣ* два вѣла Ли. Глѣдѣ-сам-се ш-*нѣгѣ[в]ѣ* два сѣна Ма. Бѣтѣсмо-се су-два *стѣрѣ* пријѣтѣља То — Блѣше о[в]ѣнѣн су-*онѣ*-два *црногѣрскѣ* командѣѣра Ко. Прѣшѣ-[ѣ]е су-два *мѣ[ѣ]ѣ* *дѣбра* другѣра Брч. Кѣко-си зѣдо[в]ољѣн су-*овѣ* *мѣја* два сѣна? Крѣн — Дружѣ-се су-*онѣ*-трѣ *нѣјвишѣ* нѣко-го[в]нѣна Бра.

б) средњи род: Паса-[j]е тудиен су-онѣ-два брѣмена ГД. Йма-се валā рашта дйчй[т] с-онѣ-два кончѣта Брч. Бѣше привѣзан су-два *дебѣлѣ* ужѣта за-ону врбу В. Вйђе[г]-га мѣло-прйѣд з-два *сѣоцкѣ* мончѣта Год — Мѣжеж бйд зѣдо[в]ољѣн с-о[в]ѣ-два *нѣјмнаѣ* унучѣта кѣ йко Ли. Прѣђе су-онѣ-два *Нйко[в]ѣ* јѣгњѣта љѣдѣм Се. Вйђе[г]-га јутрѣс су-онѣ чѣтирй *Пѣрова* прасѣта Ко.

Локашйв

а) мушки род: Разго[в]ѣрѣсмо о-онѣ-два ѣтйѣна покѣ-њѣга Нйка В. Бѣше вѣзѣ чун према-онѣ-два *велйкѣ* крша Крњ. Валā-сам дѣбро удѣријо гла[в]у о-онѣ-два чѣпура (чворуга, комад паѣа) те-бѣѣу гѣре Ли.

б) средњи род: Стојѣше при-онѣ-два *црнѣ* прасѣта Со. Бѣше обљѣшен о-онѣ-два дрѣвѣта Кру. Штѣ мйслиш о-шѣ-два телѣта, ѣтѣ-ли мѣћ ора[т] на-прољѣне? В.

Б) Уз бројеве веѣе од 4

Номинашйв

412. Придеви и атрибутски употребљене заменице стоје увек у генитиву множине (као у књижевном језику); показне заменице могу такође стајати у генитиву множине, али се обично управљају према природном роду (м. -и, ср. -а, ж. -е) или имају -е:

а) мушки род: *Онй-пѣ[т]* Попрѣтничѣнѣ те-бѣу затвѣ-рени у-тамницу Ду. *Овйзи* шѣс[т] мѣнчйѣѣ вйкѣли су валā йз-мозга Ли. *Свй-шѣс[т]* финацйстѣ нѣ-Вйр не-могѣше-га уфѣтит ГД. *Онй њѣгѣ[в]и* пѣ[т]-пријѣтѣљѣ сѣмо-су-му ѣ-злу мйслили Ко. *Свй њѣ[ј]зйни* сѣдам брѣтѣ-су пантѣтй (смеони) јунѣци Па. *О[в]й-пѣ[т]* *нѣшијѣ* ѣтйѣѣ су нѣјбољй й-школу Ма. *Тйзи* дѣсет *јѣднијѣ* ѣуѣй нѣјгоре-су пропѣли у-тѣрскй рѣт Ко. *Онй-пѣд* Гѣдињѣнѣ-се врнѣше из-лезѣрвѣ Се — *Онѣ-пѣ[т]*-мѣ-мѣкѣ те-си-и-јучѣр звѣ, дѣшли-су Тр. *Свѣ-шѣст* *Мйловијѣ* вѣ-лѣвѣ разбољѣше-се од-ѣгњйцѣ ГД. *Онѣ-шѣс[т]* Арнѣутѣ те-смо-и-вйѣели нѣ-Вйр Др. *Онѣ* стѣтйну војникѣ те-пасѣше јучѣр у-Пѣдгорицу В. *Пунѣ* пѣ[д]-дѣнѣ не-имѣсмо брѣшна у-кѣну Бра.

Свѣ нѣше дѣсе[т] тѣповѣ не-врийѣѣау кѣ[ли]ко [ј]ѣдан њѣјов Ли. Онѣ-шѣ[ст] сѣлѣчкиѣ чунѣ[в]ѣ те-дѣниѣше рѣбу ѣтрѣс В. Нѣѣте-ти помѣѣ свѣ-шѣз[д] бѣрскиѣ ѣца Бр. Онѣ-пе[т] нѣјгориѣ до-маѣнѣ ѣ-село нѣјвише-се бунѣ Бо. Онѣ сѣдам Лѣубовиѣ сѣнѣвѣ вѣѣи зулѣм чинѣ нѣ цѣѣло сѣло ГД.

б) сред њи род: *Онѣ-шѣс[т] ја[ј]ѣ сто[ј]ѣ на-полицу пѣни мѣѣсѣз дѣнѣ Кру. Свѣ-пѣ[д] брѣмѣнѣ остѣдоше на-ливѣду Ор — Онѣ-пе[д] глѣдѣскиѣ брѣѣ-су нѣјѣ[п]ѣша у-цѣѣлу Црм[н]ѣйцу ГД. Бѣ-су онѣ-пе[т] клукѣ (клубака) прѣѣѣ? Ор. Овѣ-пе[д] гѣрѣѣѣ сѣлѣ тѣ ти-[ј]ѣ дѣвѣтѣ ѣ-бога Брч —*

в) женски род: *Онѣ-пѣ[д] ѣвѣ[ј]ѣкаѣ те-се-бѣтѣсмо ш-ѣѣма на-вѣ онѣга ждрийѣла Год. Онѣ-шѣс[т] Нѣкѣвиѣ кѣзѣ мнѣго-ми штѣтѣ чинѣ Се. Пѣара-ми онѣ-шес[т] манѣѣѣѣ крѣвѣ ону [п]шенѣйцу по[т]-Студѣнѣц Брч. Овѣ-пе[т] мрѣѣвиѣ крѣвѣ рѣнѣле-су-не цѣѣлѣ зѣмѣ Бр. Онѣ дѣсе[д] глѣдѣскиѣ жѣнѣ иѣѣа пу[д]-Бѣра Ли.*

413. У осталим је падежима код заменица свих родова најобичније *-е* (дакле, као и уз бројеве 2—4), али се доста често чује и *-иѣ* (као у књижевном језику); атрибут има — као и у номинативу — редовно наставак *иѣ*:

Гениѣѣ

а) мушки род: *Од-онѣ-шес[т] ѣуѣѣ нѣ-знаш ко[ј]ѣ-[ј]ѣ бѣѣи Ов. Избѣри ко[ј]ѣ ѣнѣш од-овѣ дѣсе[т] клѣнѣѣа То. За-о[в]у нѣшу зѣмѣу-би трѣбѣло свѣкѣ дѣсе[д] дѣнѣ да-надѣѣ кѣша Се. Свѣкѣ двѣз[д] дѣнѣ-би трѣбѣло кропѣт Год. Не-бо[ј]ѣн-се јѣ нѣмало о[т]-свѣ ѣгѣ[в]ѣ ше[ст]-сѣдѣкѣ В. Вѣше ѣмамо ѣери (користи) од-онѣ-пе[д] гѣрѣѣѣ дѣчѣвѣ нѣ о[т]-свѣ остѣлѣ земѣѣ Бу.*

б) сред њи род: *Не-мѣже да-изѣбѣрѣ од-овѣ-пѣд-дѣѣлѣ ѣѣ[ј]ѣдно Ду. Изѣдог, бѣго-ми, прѣѣгаѣе о[т]-свѣ-шес[т] ја[ј]ѣ В. Из-онѣ-пѣ[д] гѣрѣѣѣ сѣлѣ дѣгоше-се крѣсти Со. Бѣ-ли пѣзна ко[ј]ѣ од-овѣ сѣдам јѣгѣѣѣ В.*

в) женски род: *Из-онѣ-пе[т]-куѣѣ вѣдѣ-се дѣм Ли. Од-овѣ-шес[т] ѣвѣѣѣ ѣѣѣп-је сѣр Ор. Вѣше ѣмам фѣјдѣ од-онѣѣ лѣзѣ нѣ од-онѣ двѣс[т] кѣкошѣкаѣ Год. Онѣ пѣ[т] те-вѣдѣ по-крѣ[ј]-онѣѣѣ-шес[т] велѣѣѣѣ тѣпѣлѣ ГД. Од-онѣ-дѣсе[д] бѣрскиѣ смѣкѣвѣ нѣ-остаде валѣ ѣѣ[ј]ѣдна Ма. Вѣше добѣ[ј]ѣмо вѣна*

од-овѣ дѣсе[т] цр̄нија лѡзѧ нѡ от-свѣја остѧлија Се. Ыкица-ми-
[ј]е најмилија о[т]-свѣја мѡ[//]ија шес[т]-снаја Бра.

Акузатив

а) мушки род: Ёла, мѡлѣн-те, отрѣси онѣ пѣ[т]-шест
ѡрѧвѧ Со. Ка[д]-мѡгнѣш, вр̄нѣш-ми онѣ пѣ[т]-шез[д] грѡшѧ
Бу. Изаждѣни онѣ-шес[т] ѡмнѡвѧ из-онѣ ѣтелинѣ Ко. Пѡ[в]еде
онѣ педесѣ[т] јунакѧ В. Тако-ти бѡга, Ђуро, ѡнѣш-ми дѧт онѣ-
сто дѣнарѧ те-си-мѣ-обетѧ Па. Варалицо [ј]ѣдна, марифѣцки-
ли-ми дѣже онѣ-сто дѣнарѧ Бо. Свѣ-и дѣсе[т] поћѣраше у-Пѡд-
горицу Кр̄њ. За-свѣ ѡшѡнѣ пе[т]-мнѣсеца нѣ-излази ис-кѣѣ.
Позѡ[в]и дрѣгѣ дѣсе[т] љућѣ ГД. Ајде, жѣ[в]-бијо, покажи-ми
онѣ-пе[т] цр̄нија брѧвѧ Бр. Удѧрѣше на-онѣ дѣсе[т] шурскија
баталијѡнѧ Ор. Свѣ-шес[т] његѡвија гостѣ пѡзвѧ-сам у-нас —
Бѡга-ти, Мѧшо, држѣш-[л]и јѡш у-скрѣњу онѣја пе[т]-напули-
јѡнѧ те-си-и-дѡнијо и[с]-Царѣграда? Па. А-вићѣ-ли тѣ, Мѧрко,
онѣја шѣж[д] цѧндѧрѧ те-прѡћѡше о[в]ѣдѣна? Бу.

б) средњи род: Овѣ-пѣт јѧ[ј]ѣ-сам-ти јѧ дѡнѣла У.
Ќ-ли продѧт онѣ-пе[д] брѣмѣнѧ сѣѣна? Бр. Донѣси онѣ-шес[т]
костѣнија пуца. [Ј]ѣси-ли вѣћ прочѣтѧ свѣ шѣ дѣсе[т] пѣсамѧ?
Брч. У-свѣ нѧше дѣсе[т] сѣлѧ нѣ-би нашѧ вишегѧ лупѣжа Ли
— Прѡдаде онѣ-пе[т] најљѣйшија грлѧ Ду. Донѣсите онѣ-шес[т]
нѡвија вѣсѣлѧ Др. Вићѣ-ли тѣ онѣ-пе[д] гѡрњија сѣлѧ кѧко-су
љѣпо узрѡбѡтана? Ли. На-онѣ-шез[д] гѡрњија ѡгњѣштѧ нѣ-на-
лѧга-се о[в]ѣ гѡдинѣ бѡдњѧка — Узѣли-смо онѣја пед ѡћѣлѧ
ис-Пѣра-Мѧрко[в]ја.

в) женски род: Свѣ-сам пе[т]-кѡзѧ прѡдѧ Кр̄њ. Зѧ[ј]ми
свѣ шѣ пе[т]-крѧвѧ на-пѧшу Со. Потѡпи онѣ-шес[т] лѡзѧ Ли.
Виш-[л]и онѣ-пет лѣѣија ѣѡ[ј]ѧкѧ? Брч. Бѧти-ли онѣ сѣдам гѡ-
дињскија покѧјаница те-се-врѧнау с-Виѧра Се. Продѧну онѣ
дѣсе[т] сѣѧрија ѡвѧца Бу. Вићѣ-ли онѣ-пѣ[д] брѣшкија ѣѡ[ј]ѧкѧ
те-пасѧше о[в]ѣдѣн? Па.

Инструментал

а) мушки род: Су-овѣ дѣсе[т] мѡмѧкѧ мѡгѧ-би град
осво[ј]ѣт Ов. Су-свѣ дѣсе[д] цѧндѧрѧ нѧ-Виѧ нѣнѣ-гѧ уфѧтит Бу.
Су-онѧквѣ шес[т]-ѡмнѡвѧ-[ј]е лѧко зѣму пасѧт Бр. Утече с-онѣ-

пе[т] *нд/бољија* кдматџ мѣса Ор. Бйјо-[ј]е у пријатѣљџ су-свѣ шез[д] брѣтџ Бр. Пошџ-[ј]е су-онѣ пе[т]-шѣз[д] Брйѣжанџ пу[т]-Вира У.

б) средњи род: Су-овѣ дѣсе[т] *ндшија* сѣлџ да-пдѣ на-њѣга, не-мдже-му нйшта Бо. Ймамо мўкѣ су-овѣ-пе[т] сѣлџ Ко.

в) женски род: Су-овдквѣ дѣсет двџца њ-мнйѣко лџко-[ј]е прољѣне дочѣкат ГД. Су-онѣквѣ пе[д]-бѣбџ тѣшко-[ј]е йзйс[т] њ-крѣј Па. Пдѣ маѣлопри[ј]е су-онѣ-пе[д] бѣљевицкија ѣд[ј]џкџ пу[т]-поља Со.

Локатив

а) мушки род: Нѣнеж-га при-онѣ-шез дўбо[в]џ В. Према-онѣ-пе[т] бубуљџ (камена) нѣнеш ѣдан цѣр ГД.

б) средњи род: О-о[в]ѣ *ндше* пе[т]-сѣлџ не-мдже нйко нйшта слѣбо рѣн Со. Камена-ти свѣка зѣмџа при-овѣ-пе[т] рѣлџ о[в]ѣн Бра.

в) женски род: Причѣмо о-онѣ-шес[т]-њшија бўдѣ-лџ Год. При-онѣ-пет јѣбукџ њџвишѣ-е трава Ли.

II Предикат и релативна заменица уз бројеве

414. Из примера се могло видети да се именски облик у предикату уз именице м. р. може слагати са бројном конструкцијом (*Ддшла-су* дба Ђуро[в]џ сйна Ко и сл.). Обично међутим стоји предикат у м. р. без обзира на бројну конструкцију:

Пдшли двѣ пријатѣља из-Бѣра пу[т]-Спйча Бр. *Увдйшли-су-се* двѣ мйша у-мишалд[в]ку Со. *Сййгли-су* вапдром три Шестѣнина В. *Пдбили-су-се* три чдјка на-пазѣр због-рабдтѣ Ли — О[в]ѣ-двѣ чдјка нйѣсу тѣ *учињѣли*, нй-да бдг Кру. *Обѣ Нйко[в]џ* ѣтетйѣ-су *слўжйли* у-морнарйцу Бу. *Обѣ-су-се* по-прўга *йрекйнули* Год. За-њѣга-су *рдйли* онѣ-двѣ њџвишѣ лупѣжа и[с]-цйѣлѣ Црмнйцѣ Се. Онѣ-три старѣ дуба на-вр Лѣштйка-су-се *слмйли* Па. *Пасдли-су* онѣ-три војнйка пу[т]-Пддгори Брч. Свѣ-три сйна-су-му *учйли* ѣ-школу Ли. Онѣ чѣтирй подгорйчкѣ *финацйста-су* јучѣр *йдшли* Крњ. [Ј]ѣсу-ли-ти *жйви* онѣ чѣтри жуѣта вѣла? Ду.

415. Наставак *и* у предикату јавља се, истина ређе, и уз именице средњега рода:

Ќба-су-се огњишта *угаси*ли Па. Ќзббли-су-ми дба љва В. Ќба-су-му ља *ирому*кли Год. *Крејд*ли-су-ни три на јље[п]ша кожлѣта Ли. Он ѣ-два М арко[в]а ѣтетта-су ка *најгор*и љ-село Брч. Он а чѣтри кокош љња јаја те-и[ј]е-дбнѣла Марија *слони*ли-су-се Бра. Њ ѣне два дка-су *црни* ка љгал (необично) Се. Он ѣ-пе[т] најље[п]шија ралѣ *осид*ли-су по[д]-водбм (обичније: остало-[ј]е) Со.

Још много ређи је у предикату наставак *е* (у свим забележеним случајевима има и заменица исти наставак):

Он ѣ-два Р адо[в]е магарѣта-су *бдље* нб-два кбња В. *Јачѣ*-су он ѣ-два ужѣта нб та кондп Па. Ов ѣ-три кожлѣта-су *вредн*и[ј]ѣ нб тб мнѣко Се. Ов ѣ-два ждрѣбѣта-су *љѣ*[љ]ше од-онѣја ГД.¹⁾

416. Уз бројеве од 2 па навише може глагол, додуше, стајати у једнини (као обично у књижевном језику), али чешће стоји у множини:

У-толѣко *дбђо*ше пет-Арнауѣ Др. *Сѣђу* около-дбња пѣ[т]-шез[д] другѣ Со. А-ѣма жѣта *не-мдо*гу-га дѣсе[т] ма*сѣ*ка изагнѣт В. *Дбђо*ше та*д*ар више нб два*с*[т] Попратничѣнѣ Па. Тун *изг*и*бо*ше више о[т]-педесѣ[т] Црм[н]ѣчѣва Ли. Ђ, *блѣ*у та*д*ар на-Вир прѣ[к]о стбтину војнѣка Се и сл.

Каткад ближи глагол стоји у једнини, а даљи у множини:

Сѣйже-и чѣтри[и] и-дбма *уд*арѣше у-свѣђу Год. Из-нашѣ-и кљнѣ *ѣб*ђе пѣт у-ра*т*, а-*вр*нѣше-се два Бра. *Сѣде* њѣ пѣ[т]-шѣст и-*уд*арѣше у-шбку Со. *Крѣну* њѣ дѣсѣ[т] пу[т]-Вира и-*ѣб*чѣше пбјѣт Бр. Исп. и *Рѣче*-и дбн осмѣна и-*ѣр*вд*р*ѣше, ббго-ми Ко.

417. У реченицама које се односе на бројне конструкције од 2—4 релативне заменице (а, природно, ни предикати) често немају облик тих конструкција, већ се с њима слажу у природном (мушком) роду:

¹⁾ Иначе има предикат наставак *а* (исп. тач. 4106).

Долазили-су он а-два брата *ко[ж]у-су-ти прѣдали* кѣзу Ма. Врнѹше-се малопрѣд он а чѣтирѣ цандара *ко[ж]у-су сѣра-жѣли* онѣга погѣнулѣга ГД. Тѣ-су кѣ трѣ нѣ ј бо ѣ а пријатеља *ко[ж]у* мѣгу бѣт Бра и сл.

418. Уз ном. именица ср. р. бележио сам код релативне заменице (и предиката) по правилу наставак *а*, а само изузетно *-е*:

Тѣ-су два пѣља *којѣ* нѣјвише држѣ влѣгу Со. Овѣ-су-ти два сѣла *ко[ж]ѣ-се* рачуна[ј]у кѣ нѣ ј бо ѣ у-цѣлѣу нѣју В¹⁾ —

иначе: Он а-два јагњѣта *којѣ* пѣсау на-онѣу ледѣну Брч. Он а-трѣ ѣтѣта *којѣ* стојѣу пре[т] кѣнѣм Год и сл.

III Бројне именице на *-ица* и *-ина*.

419. Уз бројне именице на *-ица* (*дво[ј]ица*), односно *-ина* (*пѣшѣина*, исп. тач. 252), стоје атрибути у једнини ж. р. (као у књижевном језику) или у множини м. р.²⁾; придевски или глаголско-придевски делови предиката су увек у м. р.:

Номинатив: Да-га-не-обрѣнише онѣ дво[ј]ица, нѣу-гѣ убит Брч. *О[в]ѣ* дво[ј]ица-су-ми остѣли дѣжни ГД. Сврѣише-ли *о[в]ѣ* дво[ј]ица пѣсѣ? Ко. *Остѣли* дво[ј]ица не-нѣше дѣн Бра. *Дрѣгѣ* дво[ј]ица утѣкоше Бу. *Обо[ј]ица-су-се врѣнѣли* спазѣра Ду. Онѣ тро[ј]ица-су ѣднеклѣн далѣко дѣшли, нѣ? Па. Нѣѣсу *крѣви о[в]ѣ* тро[ј]ица нѣшта Крњ. *О[в]ѣ* четворѣца-су-ми тѣ рѣкли Се. Сѣдоше *сѣ* петѣна ѣ-чѣн и-пасѣше пу[т]-Врѣнинѣ В. Тражау-га *о[в]ѣ* шестѣна Ма. Поѣдоше дѣни *сѣ* осмѣна нѣ-оро, а-мѣ остѣдосмо дѣма — Тѣ-су онѣ тро[ј]ица *ко[ж]у-су носѣли* дуѣн Крњ. Тѣмо-су бѣла *о[в]ѣ* дво[ј]ица, мѣ нѣѣсу мѣгли нѣшта учињѣт Брч.

Генитив: Од-онѣја тро[ј]ицѣ нѣма нѣкаквѣга ѣбѣра Бо. Без-онѣ дво[ј]ицѣ нѣтѣ мѣн нѣшта учињѣт Год.

Датив: Дѣ онѣма дво[ј]ици вѣна Ор. Понѣси онѣма тро[ј]ици да-ѣју Се.

¹⁾ У ак. је *е* чешѣе како у м. тако и у ср. р. (исп. тач. 411).

²⁾ У неким падежима (ном., дат., ак.) преовлађује множина, а у другим једнина.

Акузатив: Вйђе-ли *ћѣ онѣ* дво[ј]йцу те-су-са-мноѣм *бѣли*? У. До[в]ѣдите *ѡрвѣ* дво[ј]йцу Со. Поздрѣви-ми *онѣ* тро[ј]йцу те-су-с-нама *дѡшли* Ли. Кажи-ми *онѣ* тро[ј]йцу штѡ-смо го[в]орѣли Се. Увѣтѣше *онѣ* четворѣйцу те-су-*грѣјали* Др. Срѣте-ли *онѣ* петѣйну? В. Позѡ[в]ите *свѣ* шестѣйну Па.

Инструментал: Крѣнѣсмо су-о[в]ѡм петѣйном у-Мѣрка Ли. Су-онѣема четворѣйцом-се бѣтѣйсмо нѣ-пут Год.¹⁾

Локатив: Чѣ-ли нѣшто о-онѣема дво[ј]йци? Бр. Нѣ[ј]е-се, бѡго-ми, лѣѣпо покѣзѣ према-онѡј дво[ј]йци В.

IV Колективне именице:

420. а) Уз именицу *мнозѣйна* стоји предикат редовно у плуралу; уз *дружѣйна* чује се по правилу сингулар:

Мнозѣйна не-умѣју рѣдѣ[т] кѣко ваљѣ Со. Мнозѣйна *дѡђѡше* на-слѣ[в]у о[в]ѡгѣ путѣ Брч. *Ошѣ*-ли сѣтра мнозѣйна у-црквиѣ То — Дружѣйна-му-[ј]е *ѡбљѣгла* и[з]-зѣтѡвѡра, а-ѡн-је остѣ Ли. *Чѣка*-ли-те дружѣйна? Год. Не-ваљѣ-му дружѣйна нѣшта Бра.

б) И именица *нѣрѡд* схвата се често као множина, стога предикат може стајати и у множини. (Навешћу само примере у којима се ближи део предиката слаже са граматичким, а даљи са психолошким бројем):

Ѧко-се *ѡбѡунѣ* нѣрѡ[т] те-сѣднѣу ломѣт окѡ-сѣбе В. *Слѣшѣ*[ј], нѣрѡде, *немѡ*[ј]ше чињѣ[т] тѣ спрѣднѣу данѣс Брч. *Ѧкуи*-ти-се цѣјѡ нѣрѡд около-нѣга и-свѣ *ѣши*у да-и-се-пѡ-нѣшто дѣ Бо.

в) Уз именицу *гѡспѡда* — већ према томе да ли се схвата психолошки или граматички — може предикат стајати у множини или (чешће) у једнини:

Гѡспѡда *рѣдѣ* штѡ *ѡне*, а-нарѡ[т] слѣша штѡ-му рѣкнѣ Се. Гѡспѡда не-разумѣ[ј]е нѣше мѣке Ов. Гѡспѡда-не-[ј]е *ѡдзѡла* у-крѣмѣу В. Гѡспѡда-сѣ дѡбро *ѡреѣла* Ли. Штѡ-нѣмо-се мѣ држѣ[д] зѣкѡна кѣ[д]-га-гѡспѡда сѣма не-пѡшту[ј]ѣ Год.

г) Уз именице *брѣћа* и *ћѣца* стоји предикат само у множини, а уз заменицу *свѣк* у једнини (као у књижевном језику):

¹⁾ О прилошком облику на -у исп. тач. 252.

Пийшдше-ли-те браћа њѣшто? Брч. Браћа-ми збѡре да-не-идѣн тѡмо Ко. [J]ѣсу-ли-ти вѣља браћа? Бр — Ђѣца-се ѡгра[j]у на-ѡлицу Бр — Сва[г] глѣда да-штѡ дѡгнѣ Бра. Свак чинѡ штѡ-му до-рукѣ дѡђе Год.

V Колектива на -ад

421. У промени и конгруенцији колектива на -ад не слажу се, као што је познато, поједини зетски говори међусобно.¹⁾ Северни иду у том правцу са књижевним језиком: колектива на -ад чувају у њима своје старе особине, тј. мењају се у једнини, а атрибут уз њих има облик ж. р. (*овѡ ѡрѡсѡд, овѣ ѡрѡсѡди, овѡј ѡрѡсѡди* итд.). У јужним се говорима међутим код ових именица број повео за природним бројем, док се род управља према једнини; оне се, дакле, мењају у множини, а атрибут има облик средњега рода (*овѡ ѡрѡсѡд, овѡјѡ ѡрѡсѡди, овѡјѡма ѡрѡсѡд[и]ма* итд.). Природно да постоје и прелазни типови; тако се у бјелопавлићком говору стара промена може чути само у генитиву и акузативу (*овѣ ѡрѡсѡди, ову ѡрѡсѡд*), али су већ и ту обичнији облици множине (*овѡјѡ ѡрѡсѡди, овѡ ѡрѡсѡд*), док су у дативу, инструменталу и локативу потпуно овладали облици множине (*овѡјѡма ѡрѡсѡдма*).²⁾

422. Оваквом прелазном типу припада и црмнички говор: старији се облици могу чути само у акузативу, али су и ту новији облици (= множина ср. р.) обичнији; у свим осталим падежима преовладали су потпуно нови облици³⁾:

Акузатив: Купѡјо-сам *о[в]ѡ* јѡгњѡд у-првѡ понадѡјонѡк у-Пѡдгорицу Год. Ајде мѣтни слѡму по[т]-шѡ јѡрад Ли. Пушти шѡ тѣлат по-лѣдѡнѡ Се. Пѡслѡ-[j]е, бѡго-ми, *одѡбрана* мѡнчѡд у-свѡто[в]е ГД. Валѡ ѡма *нѡјбѡлѡ* чѣлѡт што-бѡ[т] мѡгу Ор.

поред: Зѡ[j]ми *о[в]ѡ* јѡгњѡд нѡ-[В]ѡр Со. Исп. и пример у којему је предикат зависне реченице у множини: Зачѣн-си на-вѡлѡјо на-*о[в]ѡ* нѡшу чѣлѡт, ка[т]-ти-н ѡ с у нѡшта дѡжна? Бр.

¹⁾ Исп. Бошковић, *Годишњак Задужбине Саре и Васе Сѡјѡанѡвића* II, 1936, 35 и Rešetar, *Der štok. Dialekt* 211.

²⁾ Исп. Бошковић I. с.

³⁾ Вокатив је једнак номинативу: *мѡја мѡнчѡд! чѣлѡд!* и сл.; без замјенице гласи вокатив нормално: *мѡнчѡди! чѣлѡди!*

Номинатив: *Дѡншѣ*-ми чѣља[д] данѣс ис-Пѡдгорицѣ Со. *Његѡ[в]а* чѣља[т]-су нѡјгора у-цѣѣлу нѡйју, *сшѡ[ј]ѣ* жута кѡ-да гѣштерице кѣпѣ Брч. *Синѡ[в]ѣва* чѣљад-јо[ј] мнѡго *до-сашју* Ма. *Онѡлка* јарад *не-мѡгу-се* држад без-дѡста листа Бра. Исп. и Камо Љубѡ[в]ја чѣљад? О[в]ѡй ѡсти чѣс *пѡсѡше* за-кѣнѡм Брњ.

Вокатив: *Слѣш[ј]ше*, мѡја мѡнчад, старѡй[ј]ѣ Се. *Чѣјше*, мѡја чѣљад, брѣѣме-[ј]е да-ѡдѣмо пу[т]-вечѣрѣ То.

Генитив: *Овѣзија* *ѡрѡсѡдѡ*-нѣш рѣѣтко ѣѣ нѡн В. Нѡй[ј]е-му лѡко кѡд-*онѡквија* чѣљадѡ Ма. Узми на-тѣ рабѡту нѣко[ј]ѣ о[д]-нѡшија чѣљадѡ Бо. А-бѣше-ли кѡ тѡмо од-*овѡја* нѡшија мѡнчадѡ? Со. Од-*овѡја* *јѡгњадѡ* нѣмѡ *зѡрѡја* на-о[в]ѣу бѡнду, свѡко[ј]ѣ-[ј]е метиља[в]о Брч. О[т]-*шѡја* *ѡрѡсѡдѡ* не-мѡже чѡак нѡкѡ[д] бѡй[т] нѡ-мир Ли. Облѣси ручѡк при-*онѡја* *дрѣвадѡ* нѡ-Врело Бо.¹⁾

Датив: Тѡ-се чинѡ мнѡго узрабѡтѡт *мѡ[ј]иема* чѣља-*д[и]ма* Ко. Дѡ нѡ[ј]при[ј]е нѡшиема *јѡгњадѡма*, пѡ-за-тѡ дрѣга штѡ остѡнѣ Бу. Дѡни тѡ нѡшиема *ѡрѡсѡдѡма* Ор. На[в]лѡчи тѣ опѡнке, пѡ-пѡнѡи да-дѡш *онѡема* *шѣљадѡма* Па. *Овѡема* *јѡг-њадѡма* мѡјка-[ј]е ис-Пѡпѣрѡ Со.

Инструментал: Стѡлно-се кѡрѡ *с-нѡшиема* чѣљадѡма Ли. Нѣ-била-се свѡѡ[т] *с-мѡнчадѡма*, пѡ-ти-нѣ-бише рѣжно рѣкли ГД. Дошѡ-[ј]е тамѡн сѡ[т] *с-нѡшиема* *јѡгњадѡма* Год. Не-смѡй[ј]ем крѣнѣт *јѡгњадѡма* нѡко пре[д]-зорѡм Год. *С-нѡ-шиема* мѡнчадѡма-[ј]е дошѡ Тр. Стѡ[в]и тѣ слѡму под-*онѡема* *јѡгњадѡма* У.

Локатив: *О-његѡ[в]иема* чѣљадѡма свѡкѡй-ти јѣдне рѣѣчи зѡбрѡй: да-*шѡквија* нѣмѡ у-цѣѣлу Црмнѡйчку Нѡйју Ду. А, [ј]ѣ-ли, бѡго-ти, Мѡйтре, штѡ онѡ рѣче *о-нѡшиема* мѡнчадѡма? В. Разгѡ[в]ѡрѡсмо јучѣр [о]-*онѡема* *шѡвѡ[ј]иема* *јѡгњадѡма* Бр. Прѡ-стѡрѣ кошѣље по-*онѡема* *дрѣвадѡма* Па. Лѡко-му-[ј]е при-*онѡ-квиема* чѣљадѡма Кру.

VI Бројеви уз pluralia tantum

423. Уз збирни број *једни* долазе pluralia tantum и именице које обележавају пар (*оѡѡнци*, *чарѡѡе* и сл.) у номина-

¹⁾ Исп. у тач. 424 примере као Ојѡгнѡло-му-сѣ *шрѡ[ј]е-чѣшѡро* *јѡгнѡдѡ*.

тиву множине, а *једни* се са њима слаже у броју (*[[J]једни свѡшо[в]и* пасаше низ-ўлицу, а-дрўги уз-ўлицу Брч. *[[J]једна кѡла* пасаше о[в]ўдйѣн Се. У-цйѣлу Црмницу йма само *[[j]једне шѡке* Ли и сл.) — дакле, као у књижевном језику. Остали збирни бројеви стоје у средњем роду, а именица стоји у генитиву множине; бројни придеви *двоји*, *шроји* итд. су, као и у другим црногорским говорима¹⁾, непознати:

Купйјо-сам да *двѡ[[j]је ойѡнѡкѡ* (= два пара опанака) Год. На-Стўбицу-су-се бѡгйли *двѡ[[j]је свѡшѡ[в]ѡ* Брч. Овѡ-[[j]је гѡдинѣ долѡзйло *чѡшворо свѡшѡ[в]ѡ* у-њйјову кўћу В — Йма *двѡ[[j]је врашй* на-кўћу Ор. Кўћа-му-[[j]је нѡ-дво[[j]је *врашй*; [[j]једна з-дѡњѣ бѡндѣ, а-дрўга з-гѡрњѣ ГД. Прѣгна-сам *двѡ[[j]је кѡлѡ* сйѣна Ду. Иду *йѡшоро кѡлѡ* [[j]једна за-дрўгиема Бу. Пасаше з-двѡ[[j]је *кѡлѡ* пу[т]-Рйѣкѣ Бра — Дѡнијо-[[j]је из-Бѡра *двѡ[[j]је вйлѡ* те-лйѣпија Ма. Йма јѡж *двѡ[[j]је гѡћѡ* по[д]-зѡклѡп о[т]-скрйњѣ Бр. Опрѡла-са[м]-му данѡс *шрѡ[[j]је гѡћѡ*, [[j]јере-не сўтра на-рабѡту Бо. И-сѡ[т]-се спомйњѣ *сѣдморо нѡ-ћѡвѡ* Јѡка-Стојѡно[в]ја Се. Милй[[j]је-му-[[j]је, ѣ-си-му тѡ да, нѡ-да-си-му да *шрѡ[[j]је шѡкѡ* Крњ. Подйѣлйла-[[j]је [[j]једно *сѣдморо чѡрайѡ* и-тѡ-ти-[[j]је свѣ Па.

424. Иста је конструкција обична и уз збирне именице на -ад:

Ојѡгњйло-му-сѣ *шрѡ[[j]је-чѡшворо јѡгњѡдй Со. Чѡшворо јѡг-њѡдй*-смо потрошйли за-Велйгдѡн В. *Пѡшоро шѡлѡдй* бѣу зѡ-клѡли ййўтрѡс Ли. *Дѡсѡшоро мѡнчѡдй* бѣше-се окўпйло тун Год. Од-онѡлкѡ чѡљѡди остѡдоше-му *двѡ[[j]је У* и сл.

425. Од осталих именица забележио сам збирне бројеве уз *грѡшй* и *гѡ[в]јѡдо* (која има ген. пл. по промени на -у):

Да-сам-и ѡбѡ[д]љема по-[[j]једне-*грѡшй* жйта Бр. Позѡ[[j]мйла-сам-и јўтрѡс по-двѡ[[j]је *грѡшй* брѡшна В. Из-дѡ-пу[т]-сам стѡвијо у-тѣ укљѣве по-чѡшворо *грѡшй* сѡли Се.

Да-чўва *двѡ[[j]је-шрѡ[[j]је гѡ[в]јѡдй* Брч. Ту-не-ти бйт мѡло трѡвѣ за-о[в]ѡ *йѣ[ш]-шѡсшоро гѡ[в]јѡдй* ГД.

¹⁾ Исп. Стевановић, *Истѡчноцрн. дијалекаш* 115.

Слагање у роду

(Именице природног мушког, а граматичког женског рода)

I Тип *вдјвода*

426. Уз именице типа *вдјвода* стоји атрибут у једнини редовно у м. р.;¹⁾ број *два* је обичнији у м. р., али се чује и женски²⁾; у множини стоји атрибут обично у ж. р., али може стајати и у мушком.

а) Једнина: Свѣтѣ Пѣтар-је бѣјо у-тѣ вѣка[т] *црногѣрскѣ* влѣдика Ли. Мѣрко Миљанов бљѣше *слѣмнѣ* вѣјвода Брч. *Нѣш-*је вѣјсковоѣ тѣ-дѣн ранѣвѣн Ко. Пѣслѣ-[ј]е *дѣбрѣга* гла-сонѣшу (интриганта) Бра. Балкѣнскѣ рѣти ѣн-је бѣјо *вѣјнѣ* стѣрешина Бу. Вѣћѣ-сам јучѣр *вѣјнѣга* стѣрешину Јѣ[в]ѣвиѣ В. [Ј]ѣси-ли одѣјо ко[д]-о[а]*шѣйнскѣга* судѣ[ј]је? Ор —

б) уз број *два*: Дѣне *два* влѣдике да-освѣтѣ ону цркву ѣ-село Ма. Нѣмѣ *два* занѣтлѣ[ј]е у-цѣѣлу Црмнѣцу В — Вѣше врѣѣдѣ онѣ пѣп нѣ *дѣѣ* [в]лѣдике Па. *Дѣѣ* судѣ[ј]е долѣзѣше да-тѣ пресудѣ У — Дѣѣ *кашѣнскѣ* вѣјводе сѣћѣше [ј]једнѣм у-Котѣр Се. Мѣшо-Бурѣ[в]иѣ и-Мијѣјло-Нѣшнѣн бљѣу дѣѣ *вљѣрнѣ* вѣјводе кѣѣза-Никѣлѣ Год —

в) множина: *Сѣѣ* занѣтлѣ[ј]е слѣвѣ Бурѣѣв-дѣн Крѣн. *Осѣѣлѣ* вѣјсковоѣ-се разбљѣжѣше Брч. Дѣѣѣли-су тѣмо *сѣѣ* вѣјнѣ стѣрешине ГД. *Нѣши-*су судѣ[ј]е јучѣр долѣзѣли Год.

427. Номен у предикату је у једнини увек у м. р. (као и атрибут), уз *два* и у множини преовлађује такође у знатној мери м. р.: он може да стоји и у случајевима када је атрибут у ж. р.:

Лѣнѣскѣга лѣга-[ј]е [в]лѣдика *долѣзѣјо* ѣ[в]ћѣн Ли. Дѣкле-[ј]е о[в]ѣѣдѣн вѣјвода *ѣролѣзѣјо*, мѣгло-сѣ пасѣвѣт, ѣре-[ј]е нѣму пѣт мѣрѣ бѣт вѣзда чѣст и-ј-оѣѣшен Па. Стѣрешина-[ј]е *наврѣћѣ* дѣнѣс Ор. Ѡкружнѣ судѣја-[ј]е *ошѣушо[в]ѣ* јѣтрѣ[з] зорѣм В и сл.

¹⁾ Ж. р. забележио сам свега у једном примеру: *Ѐ[д] нѣ[ј]прѣѣ, нѣша* чѣтовоѣ Се — очигледно ради стиха.

²⁾ Атрибут уз број *два* може имати наставак *и* или *е*; за овај се последнѣ не може поуздано тврдити да претставља ж. р. (исп. тач. 410 и д.).

Машо Ђурѡ[в]ић и-Илија Пламенац-су били чу[ј]ѣни ѡд-воде Ма — Два најбоље црноѡрскѣ ѡдводе-су *пролазили* проз-наше село Ов. Два дѡбрѣ занатли[ј]е тѡ-бише *свршили* за-дан рабѡтѣ Крњ. Два нарѡднѣ суди[ј]е тѡ-бише бѡље *пресудили* нѡ циѣли суд из-Бара Ор.

Вљѣрни-су-му гласонѡше ГД. Ис-тѣ кѣнѣ-су били слѡмнѣ ѡдводе Па. Тѣ наше ѡдводе-су *изгубили* били главу таѡар Бо. Наше-су ѡдјсковоѡе слѡбо *знали* тѡм ѡдјском командо[в]ат Па. Подгоричкѣ наше-су *уирѡ[в]љали* Зѣтом Бр. Таѡар-су били бѡље старешине нѡ данѡс В. ѡдјнѣ старешине-су-се *догѡ[в]орили* да-тѡко учинѣ То. Барскѣ суди[ј]е-су *долѡзили* с-кѡнат онѣ бѡштинѣ Ли.

428. У релативним и уопште другим реченицама пре-влађује природни род:

Вићек на-Цетинѣ онѣ ѡдводе те-су-се-кѡ[т]-Скаѡдра *борили* с-нама Се — Пѣтау за-тѣбе онѣ ѡдводе те-су-били *зарѡбљени* с-тѡбом Брч. Ђѣ-су тѣ занатли[ј]е штѡ-су *рабѡшѡли* на-школу? У. Слабе-су тѡ старешине *ко[ј]ѡ* не-умѣју ни-свѡдом кѣном упра[в]љаѡ Со. Онѣ суди[ј]е *ко[ј]ѡ* бљеу *пресудили* за-онѣ бѡстан Ма. [Ј]ѣсу-ли тѡ онѣ суди[ј]е *ко[ј]ѡ* бљеу у-Љуба йтрѡс? В — Бѣле-су правични[ј]е црноѡрскѣ судије нѡ *ѡ[в]ѡ данѡшњи* Ду. Тѡ-су *сѡѡцкѣ* занатлије, не-умѣју ѡни тѣ стѡари рабѡтѡт ГД.

429. Код именице *слѡга* постоји тенденција за диференцијацијом у значењу: употребљена са атрибутом у ж. р. она значи првенствено жену (служавку), док са атрибутом у м. р. значи искључиво мушкарца (слугу):

Тѡ-ми-[ј]е дѡниѣла онѡ *ѡѡд[в]ѡ* слѡга (ж.) Па. *Долѡзила*-ви-[ј]е слѡга йтрѡ[з]-зорѡм (ж.) Се. Не-мѡгу ја би[т] *свѡчија* слѡга (м.) То. — *Нѡш* слѡга тѡ сигурно ни[ј]е учиниѡ Со. Дошѡ-[ј]е *Бѡжѡв* слѡга Ор. *Милов* слѡга-[ј]е *ѡѡра* козѡма онѡ бѡштину на-вѡ Кѣништа Бр. *Врнѡјо-сѣ[-је]* слѡга ко[ј]ѡ-је кѡ[д]-наз двѡриѡ В и сл.

У множини је атрибут увек у ж. р. без обзира на пол:

ѡдѡводине слѡге дѡнѡсау вино, не-престѡвау Ду. Забога, ружно-ли бѣу *ѡбучѣне онѣ књѡжѡве* слѡге В. Ниѣсмо ми *ѡѡд[ј]е*

слуге ГД. Тò *нйёсу наше слуге учињале* Год. *Ддише-су онё* слуге те-су-биле на-рабѣту у-Прймѣре Се и сл.

II Тип *вѣралица*

430. Уз именице које могу значити лице мушкога или женскога пола, а обично садрже извесну пејоративну нијансу, стоји атрибут редовно у ж. р.; само уз *нљанчйна* и *ншврдйца* забележио сам поред женскога рода и мушки:

Тѡ-[j]е *нѡјвишй* пљанчйна ко[j]ёга-[j]е нѡка[д] мајка рађала Се. Тѡ-ти-[j]е *великй* тврдйца Па — Отѡц-му-[j]е бйјо *грдна* пљанчйна Ду. Бйјо-[j]е *ншврдйна* тврдйца, затѡ-[j]е и-зарѡдйјо тё пѡре Год.

Будало [j]ѣдна *нрѡклёша*, штѡ учиње о[т]-себе? Брч. Вѡралицо [j]ѣдна, *марифёцки-ли-ми дйже онё-сто дйнарѡ* Бо. Он бљеше *нѡјвишй* кўка[в]ица штѡ мѡже бйт Бр. Тѡ-[j]е *нѡјвишй* лажовчйна штѡ-си нѡка[т] твѡ[j]нем ѡком глѣдѡ Год. Нѡш Мѡрко-[j]е, брѡте, бѡго-ми, *велика* лўда Бу. Тй-си, Пѣро, *нѡјвишй* рђа у-цйёло наше плёме Брч. Штѡ не-дѡђеш у-нас, рђо [j]ѣдна *нрѡклёша*?! Ли — Исп. и: Тй-си *мѡја* дйка о[т]-плёмена Др. Ђё-си, *мѡја* дйко?! ГД. *А-кѡл[и]ка* бёше *нѡ* лўдйна, мѡј-brate, јѡш *ншлйкё* не-вйђек! Бра.

431. Именице *дйёше*, *мѡнче*, *ђевѡјче*, које у неким црногорским говорима могу имати атрибут и у природном роду¹⁾, знају само за граматички род:

Нѡјстѡри[j]ё дйёте-ми-[j]е *дѡшло* из-рабѡтё Ма. Ёто онѡ мѡнче те-[j]е-*дѡлѡзйло* јучёр ГД. Онѡ *ђевѡјче-[j]е* *нѡшло* кѡко-дрѡго (ма кѡкво, неспремно) на-пазѡр Па и сл.

Р е д р е ч и

432. Значајнија отступања забележио сам у положају глаголске енклитике *бих*, *би*: а) она често стоји у почетку реченице или појединих реченичких делова²⁾; б) ако се поред ње нађе каква заменичка енклитика, долази *бих* иза ње:

¹⁾ Исп. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат* 112.

²⁾ Исп. неколико примера и код Маретића, *Gramatika* 250. Морам напоменути да у црмничком говору *би/к*, ако није на апсолутном почетку реченице, не мора бити акцентовано — као што за своје примере претпоставља Маретић —, него да је по правилу проклитично.

а) *Бѣк*-те звала, ма нѣман-те на-чѣн зват Бо. *Бѣк*-му-се молијо за-ондга кѣна, нѣ-ми-[ј]е мука Па. *Бѣ* гла[в]у сломијо ра[ј]-нѣга Ко. *Бѣ* мѣгло ово вальат нѣко[ј]и дан, не-бѣ-се Ду. Ја да-сан-с-тѣбѣм, *бѣк* пошѣ Со. Ё, у-ту-[ј]е кѣну *би*-чѣга да и-за-кѣкѣтом Со. Лѣѣпо-си-га ста[в]ијо, *би*-га-чѣга жмурѣ нашѣ Па. Навалиле ове злѣ гѣдине те-свѣ ту прѣију тѣга мѣ[ј]ѣга фижлѣта *би*-мѣга окѣ-прѣста омотат Со. Нѣкѣ волѣ[в]и *би*-мѣгли о[в]ѣ узорат Ма. Олики вѣ *би*-трѣбало више (већ) да-брѣ Се. Оличкѣме ѣтићу *би*-трѣбала кошѣљица Ли. На-звѣезде она жѣнскѣ глава *би*-лајала ГД.

б) Нѣѣсам чѣјо да-*ми-би*-тѣ рѣка Кру. Нѣ-бик-ти ја тѣ учинијо, па-да-*ми-би*-да илѣду дѣнарѣ Бу. Каза-*ши-бик*, нѣ-се не-мѣгу сѣти[т] сѣд Ко. Бѣ-се дѣн на-вакат ка и-мѣ, па-*ши-би*-било свѣ сѣ[д] нарѣдно Год. За-прѣчу-*ши-би* зѣсто трѣбало дат медалѣу Бр. Штѣ-ме ѣдриѣ на-онѣ јорган, тѣ-*му-би* опростѣла, ма штѣ-ме ѣдриѣ на-о[в]ѣ мѣта[р] рѣбѣ, тѣ-му ни-кад опростѣ[т] нѣћу Ли. Нѣ-би-ти та ѣ-око пунѣјо, па-да-*му-би* на-очи скапа Бр. Отро[в]а-*јо[ј]-биг* да В. Мѣ-шлѣсмо на-лѣв, нѣ *ни-би* трѣбале да-двѣ вѣлѣ мрѣже Се. На, лѣти крвниче, вала-*ни-би* ѣца закла да-мѣжеш Се. О[в]ѣ-*ни-би* помѣга да ни[ј]е слѣб Ду. Да-се-ѣнете одво[ј]ѣт о[д]-ни-к, тѣ-[в]и-*би* најбоље било Ли. Ако-*ви-би* нѣко дошѣ, да[ј]ге-му тѣ Тр — Нѣ-бик-му тѣ учинијо па-да-*ме-би*-лѣѣпо убијо Ов. Ка[д]-*ме-би* ви питѣли, каза-*ви-бик* В. Бѣ-*јо[ј]* прѣви пу[д] дѣбро преремѣгѣт рѣбра па-*ше-би*-сѣ[т] слѣшала Бр. Та-*ше-би* убијо за-фићѣн Ма. Пѣсто о[в]ѣ вино — у-фацулѣд *га-би* чѣга носѣјо Ли. Да-сам-с-тѣбѣм, послѣша-*га-би* ГД. Иж-лѣутѣга камена-*га-би* извѣдијо Ли. О[в]ѣ-*не-би* закла, ка[д]-*би*-мѣга Ор. Пѣв-*не-би* достѣга, да-га-не-болѣ нѣга Кру. Та-*ве-би* брѣзо научѣјо на-памѣт Со. Бѣли-и (волове) бѣље ранѣг, па-*и-сѣ[д]-би* мѣгли фѣтат у-рало Брч — Ја-*се-бик* стѣдијо о[т]-тѣга ѣла Бу. Ма-*се-бик* ш-нѣм сѣѣћѣки обалијо Крѣ. Да-дѣћѣм ако-*се-би* оже-нијо Бо.

Напомена. У негативној је реченици ред енклитика исти као у књижевном језику: Нѣ-би-јо-га задѣвѣт, па-*ши-нѣ-би* слѣбо учинијо Крѣ. Бѣ-*јо* прѣ[в]о зборѣт, па-*ше-нѣ-би* ни-ко клѣо Ор. Бѣ-*јо* лѣ[п]ше пѣзѣт кућ-идѣш, па-*се-нѣ-би* сломѣјо Ду и сл.

433. Рефлективна заменица *се* може да стоји испред свезице *нека*:

Пѣтар-*се нека* йѣдй кѡл[и]ко ѡне, ја-му нйѣсам нйшта крйв Па. Мърко-*се нека* врнѣ дѡма, а-тй къркѡ ѡнеш Год. Мйло-*се нека* оста[в]и тѣ рабѡтѣ, ако-не мене слўшат Брч. Она-*се нека* дѡбро ўзме ў-памѣт, ако мйш[л]й ш-нама лѣба [j]ѣст Бра.

434. Велик је и број појединачних отступања у реду речи: О[в]а нѡсй за-ѡ-двйѣ дрўгѣ Па. Мѡже попй[д] за-ѡ-тро[j]йцу В. Нйјовѡме кѡтлу нй[j]е-ми жѡ давѡт ујѡм Ли. Олйчкѡ дйѣте-би мѡгло чу[в]а[д]-ѣе пѣ[т]-шѣз[д]-брѡвѡ Бра. А-ако-сам, брајѡ, ја *шѣбе-се* кунѣм, йчему сѡ[в]љѣтна ГД итд.

Негација

435. Испред [j]ѣдан може се у негативним реченицама изоставити *ни*:

Нѣ-остаде валѡ [j]ѣдан зѡ-ѣа[в]ѡла Со. Онакѡ љуцкѣ крѡви нѣмаѡ данѡс у-[j]ѣднѡга мнадйна у-цйѣлѡ плѣме Па. Нѣ-би [j]ѣднѡга ко[j]й ѡтолан ўтече В. О[т]-свйја тйја ѣѡ[j]ѡка нѣ-наѣѡк јѣдну која-ми ѡко напуни Па. Валѡ нѣ-донесе [j]ѣдну рўковйѣт, а-нѣ цйѣлѡ брѣме Год.

поред: Нѣне тўдйѣн нй[j]ѣдан прѡѣ, дѡк-ми цўка пѡд-грло Ма. Да-пѡѣѡк, нѣ-ѣак нй[j]ѣднѡга од-вѡз глѣдѡт Ли. Нѣ-вйѣсмо, бѡго-ми, нй[j]ѣднѡга о[д]-нйк Па.

436. Иза предлога *без* стоје *йко*, *йшѡа*, *йкѡкѡв* и *йѣ* често у негативном облику¹⁾:

Остаѡла-[j]е сйрѡта *без-нйѣ* нйкога В. Пй[j]ѣ *без-нйкѡкѡвѣ* мњѣрѣ Ду. И-ј-ѡн пѡѣе *без-нйкѡкѡвѣ* сйлѣ Год. Врнўше-се *без-нйѣ* нйшѡа Па. Остаѡвйѡ-сам ѣѣцу и-жѣну на-нйшта *без-нй-шѡа* Ли. Игрѡ-[j]е на-кѡрте и-ј-оста-[j]е *без-нйшѡа* Ма. Оста-[j]е *без-нйкѡкѡвѡга* лйѣка Па. Пошѡ-[j]е *без-нйкога* пу[т]-Пѡд-горйцѣ Со.

поред: Пошѡ-сам *без-йѣ* йкога Со и сл.

437. Ексклузивне свезице *нѡ* и *нако* добивају са негацијѡм ограничени афирмативан смисѡ (нема но = има само):

¹⁾ Исп. и Maretić, *Gramatika* 479.

Вийћи колық-је порасѧ, а-нѧма у-нѧга нѧ педесѧ[т] килѧ
 Бра. Не-шрѧба ту нѧко дѧбрѧ брстѧна (батина) пѧ-да-[ј]ѧ ука-
 рѧрѧ (умери) Со. Он гѧрѧше да-[ј]е-туѧ сто-другѧ, а-нѧмѧше-
 и нѧко педесѧ[т] Ли. Дѧћу, нѧ нѧћу остѧ[т] нѧко само до-
 субѧтѧ Се.

438. У негативној се реченици поред *ѧко*, *ѧшѧа*, *ѧће* и
 сл. употребљава *нико*, *нишѧа*, *ниће*:

Нѧ-би вољѧ да-нико с-мѧне хотѧка (ударца) дочекѧ[ј]ѧ
 Па. Не-мѧслим да-ће никога нѧћ дѧма Год. Рѧкѧ-са[м]-му зѧ-
 фѧјду (узалуд), мѧ не-вљѧру[ј]ѧм да-ће-нишѧа бит Бо. Не-
 контѧм ѧ-ћеш ниће добѧ[д] бѧљу рѧбу В.¹⁾

¹⁾ Због великог обима расправе изићи ће одељак о акценту засебно.

ТЕКСТОВИ

Све објављене текстове сем шестог (Јѣшрве) забележио сам на терену — разуме се од типичних објеката —, а сваки сам по два-три пута проверио са људима из истога села. Може се, дакле, претпоставити да они у сваком погледу претстављају чисти говорни тип односнога насеља. Јѣшрве су узете из збирке приповедака Црмничанина Луке Јововића; ја сам их акцентовао (а местимично и исправио) у Глухом Долу, родном месту пишчеву. Учинио сам то због тога што Јововић пише типичним и скоро чистим црмничким говором, тако да су исправке које сам морао извршити незнатне.

Већина текстова садржи дијалоге у којима прави народни говор долази најбоље до изражаја. Изузетак претстављају само последња два текста (нарочито последњи), који су испричани несвакидашњим стилем, али су и у њима све карактеристичне црте црмничкога говора у потпуности сачуване.

Ка-е-зѣма и-ѣ-у-Сѣйч-е зѣма

Бѣло-е шѣ нѣ-двѣѣ ђли нѣ-шрѣ гѣдине ѣзѣ-шѣо-су-се ѣро-сѣли¹ Лѣмњѣни, дѣшѣоче свѣју ѣрѣчу ѣе-Сѣѣанко. На-самѣнѣ Водѣце² ѣошѣ јѣ у-Бѣла-Мѣркоа. Орѣѣчијо³ ш-њѣм ѣрвѣ гѣдинѣ ѣѣ-да-се-догоѣрѣмо и-ѣ-ушѣнѣѣчѣмо за-дрѣгѣу. Тамѣн јѣ сѣјо, наѣунили си[ѣ]сѣѣ⁴ и-ѣрѣѣмо ѣѣњешѣо з-Бѣлом, ка-нѣко изѣ-врѣшѣ:

О, домаћѣне!

Њво-га ѣѣво, ѣзвѣ-се Бѣло.

Њѣде и-бѣло-га вѣзда, велѣ онѣ. Уљѣгоше.

Добро-ѣшро.

¹ одронили ² Богојављење ³ Два сељака са по једним волом удруже се да заједнички ору ⁴ луле

Добра-и* срећа. Ка-онд, Радо-Буро и-ш-њим ђдан мѡмѡк. Пйшдше-се з-Бѣлом, сѣ-мнѡм и-ј-осѣдѡлиема и-сѣдоше. Радо нарѣћен,⁶ а-и-ј-онѡ мѡмѡк у-гѡће о-шамѡйња, ѡмадѡдн од-вѡ-цешѣ, гунѣ и-докольѣнице о-шѡјѡка, ѡас цариграѡцкѡи, чарѡје и-ј-оѡѡѡке нѡ-шѡѡг — а-шѡѡѡ-и мѡло бѣше.

Бѣло ѡмѡше ћѣр, фисѡунѡчица⁷ ђдна, а-и-љѡѡшкѡсѡа, ѡѡ-бѡгѡ-ми навѡлѡли и-да-е-ѡшѡу — а-ѡмѡше-ли шѡѡѡ шес-нѡѣс ѡли седѡмнѡѣз гѡѡѡнѡ, не-знѡм — нѣну да-ше-лѡжѣм. Ка-овѣ вѡћек, јѡ-се овизѡѡ⁸ зѡшѡ-су дѡшли, а-шѡд знѡвѡше и-Бѣло и-ј-осѣдѡлизи, и-ј-онѡ ћевѡјка шмѡгну врѡшѡма. Крсѡѡња Бѣ-лоѡ дѡдѡ дѡнесе цунѣш⁹ ракиѣ и-дѡде Раѡу. Пиѣмо. Радо, велѡкѡ го¹⁰орѡѡја. Приѡѡ ѡн, а-ѡрѡѡѡ и-Бѣло. Јѡ и-ј-онѡ мѡмѡк сѡмо слѡшѡмо — а-и-јѡ шѡѡѡр бѣк монѡѡѡе. Нѡ ѡ-ѡрѡѡѡ вѡкнѡ Бѣло Крсѡѡѡну:

Сѡѡѡи, жѣно, шѡ кѡгулицѡу¹⁰. А-Раѡо:

Сѡѡѡни Бѣло, да-ѡѡдѡмо, оћѡмо-л-је чѣкѡ[ш]. Тѡ нѣ-знѡж зѡшѡ-сѡм јѡ дошѡ сѡ-овѡем ћѣшѡћем.

Зѡшѡ-си гѡћ дошѡ, дѡбар дошѡ и-мѡло-ми-е шѡѡ-ше вѡѡѡм у-мѡју кѡћу, велѡ Бѣло.

Знѡм, фѡлѡ-шѡи, у-ѡѡ-е кѡћу вѡзда бѡло чѡјку мнѣсѡа и-бѡјѡ-е чѡшћен и-ј-угѡшћен кѡ у-ѡедну; ѡѡ-и-шѡ-ми-е учѡнѣло ѡѡѡшрѡз да-дѡћѣм, велѡ Раѡо.

Познѡћѡ-ли шѡи ѡѡѡѡ ћѣшѡћѡ?

Нѣ-ѡ нѡко зѡ-дѡбро¹¹.

ѡѡ-е сѡн Андрѡѡ Мѡркоѡ, а-унѡк Мѡрка Нѡка-Вѡкѡѡ, нѡи знѡм да-си-ѡзнѡѡѡ.

Ћсѡм, бѡжѡ-шѡи лѣра, ѡѡ-дѡбро.

А-мѣнѣ ѡѡ сесѡрѡѡѡѡѡ, ѡѡ, кѡ-шѡо знѡш, осѡѡ-е лѡ[ѡ]¹² домаћѡн кѡћѣ, ѣрбо-му и-ћѣд, и-ј-оѡѡѡѡ и-сѡрѡѡѡѡѡ ѡмрѡѡше о-ѡѡшкѣ. Осѡѡѡо нѣшѡѡ имѡњѡѡ — ѣшѡ да-се-не-фѡлѡм, ѡ-сѣлѡѡѡѡѡ дѡсѡѡ лѡѣѡ — ше-сѣсѡѡѡ-ми окѡ-мѣне: Хѡ, да-га-жѣнѡмо, нѡ, да-га-жѣнѡмо. Те-јѡ, бѡгѡ-ми, смѡсли и-ѡѡрѡѡѡ ѡшрѡс ѡрѡо кѡ-шѡѡѡѡѡ, ѣ-сѡм чѡјѡ да-ѡмѡш ѡднѡѡ удадбенѡѡѡ, а

⁵ ви (вам) ⁶ обучен, дотеран ⁷ поодрасла девојка ⁸ сетих ⁹ боца с танкним грлићем ¹⁰ цезву ¹¹ не познајем га (сем као добра човека) ¹² млад

п̄р̄ао-ши р̄ѣ и-ӣд-гласу, ѐ, ш̄шо-[о]н̄о к̄ажу, ш̄ш̄д̄ м̄дчка р̄д̄и, ш̄д̄ м̄йше л̄д̄и. Р̄ѣкок: од-он̄аква ч̄д̄ика м̄бра б̄и д̄обра и-ѣд̄и-ка. Те-за-ш̄д-ше ј̄уш̄р̄о[с] забун̄исамо.

Н̄иѣште н̄и-да б̄ок, вел̄и Б̄ѣло, н̄о-ми-е м̄ло в̄зда в̄ѣе д̄обраѣ л̄уѣе и-на-ср̄ѣ ӣуша, а-н̄ѣ у-м̄д̄ју к̄ућу. А-ш̄шо-вел̄иѣж, б̄д̄га-ши: о̄д-е ун̄ук М̄арка Н̄ика-В̄укоа? Ё, б̄ѣше ѡкод̄ињ̄и М̄арко јун̄ак на-јун̄аџи-ма, а-бог̄д̄-ми и-ѡкод̄ињ̄и Анд̄р̄ија; за-едно-смо б̄или едн̄ом н̄д-с̄ш̄ражу у-л̄днаџ. Уж-н̄ѣга не-м̄д̄гаше ч̄д̄г ж̄м̄к̄ѣ¹⁸ доб̄иш̄. Ё, у-ш̄у-е к̄ућу би-ч̄д̄г да и-за-к̄д̄ш̄ом, а-н̄ѣкмоли за-о̄д̄к̄ к̄р̄ш̄нием и-н̄р̄ѣд̄нием¹⁴ м̄п̄ком. Н̄ѣго, зн̄аш која-е, Р̄адо: нав̄ал̄иле о̄ѣ зл̄ѣ г̄д̄ине и-св̄ѣ ч̄д̄ак из̄ӣѣ у-с̄ӯл̄ѣ, ше-св̄ѣ ш̄у ӣр̄н̄ију ш̄д̄га м̄д̄ѣга фиѣжл̄ѣша би-м̄д̄г̄ о̄к̄д̄-ӣр̄с̄ша омош̄д̄ш̄. А-ш̄д-е ј̄д̄ш и-л̄удо, н̄ѣ-зн̄а ш̄д̄ н̄иш̄ша без-да-ч̄у¹⁹, д̄а-о̄ӣр̄д̄с̄ш̄иш, дв̄д̄е-ш̄р̄д̄е г̄д̄ѣд̄и. А-б̄д̄га-ми ш̄д̄мо-е и-дос̄ша р̄ужно и-дал̄ѣко м̄н̄ѣс̄шо, ӣа-ѣе-д̄иѣше н̄д̄м̄р̄иш̄¹⁵, а-дал̄ѣко м̄н̄иш, дал̄ѣко ӣд̄ље ӣа-ѣе-е и-ск̄д̄ла¹⁶ б̄иш̄.

У-ш̄ѣ б̄ашиб̄де¹⁷ ч̄у-се ис-к̄д̄ноб̄ѣ¹⁸ ѡ-он̄ија г̄д̄ѣд̄и: О̄ф̄р̄к, ѡф̄р̄к, ӣј̄амо, ѡг̄ница¹⁹-ве н̄д̄иѣла, ѣ-ѣу-е ј̄а д̄д̄-виѣка ч̄у²⁰аш̄! Ј̄уда-с̄ам? К̄ако-н̄ѣ! А-Марк̄иша Б̄д̄гдо, м̄д̄ј вр̄ш̄ник, ӣа-е-ӣуш̄ку ӣр̄им̄јо. Уб̄иѣ-ме ск̄д̄ла? Р̄ужно-е м̄н̄ѣс̄шо? А-к̄д̄-е з̄има и-ј-у-С̄ийч-е з̄има. Б̄ѣло н̄д̄чу н̄ѣш̄шо, м̄д̄-се н̄ѣ-учиње в̄л̄ѣш, н̄ѣ ӣр̄д̄д̄ужи ӣр̄ич̄аш̄. Он̄и н̄ѣ-зн̄ам разум̄н̄ѣше-ли, а-ј̄а св̄ѣ л̄иѣшо. М̄а, Б̄ѣло, ѡд̄ма ѡбр̄ну ӣѣро²⁰ ше-ф̄ал̄и к̄ућу и-на-бр̄аѣ јун̄аке. „И-ч̄уѣш̄“, вел̄и, „Р̄адо, и-д̄д̄-е н̄ѣ-б̄ӣг да р̄ади н̄икога др̄уг̄д̄га, р̄ади ш̄ѣбе он̄и м̄д̄ј д̄ӣжо н̄ѣка-е ср̄ѣћа[н], н̄ѣ м̄брам ӣиш̄д̄ш̄ р̄ѣѣке. „Кр̄с̄ш̄иња!“ вӣкну ж̄ѣну, „ѣѣ он̄и м̄ал̄и, н̄ѣка з̄д̄ѣ Б̄ура и-ш̄ѣ др̄уг̄ѣ. П̄ѡѣ он̄и ѣш̄иш̄, ӣрикӯйише-се д̄ни ѡд̄ма и-Б̄ѣло-и к̄аза за-ч̄ѣн-су о̄и л̄уѣи д̄д̄шли. Он̄и св̄ѣ ӣр̄ис̄т̄адоше: „Да-е-н̄ѣмамо“, вел̄ѣ, „б̄ис̄мо-е к̄ӯйили, ӣа-е-д̄али ов̄акоме м̄п̄ку [и]-из-он̄д̄кв̄ѣ к̄ӯѣ“,

Т̄д̄д̄р-се д̄ӣже Б̄ѣло: „Ё, Р̄адо, и-ш̄иш̄ м̄д̄нче, н̄ѣка-е ср̄ѣк̄н̄ѣ ӣријаш̄ѣл̄с̄т̄иво и-н̄ѣка-е-и-е на-ам̄ан̄ш̄. А-д̄на — к̄ако р̄ад̄ила, ш̄д̄к̄-се р̄ан̄ила“. Св̄ѣ-се ӣод̄ӣз̄амо и-чес̄т̄иш̄амо. Р̄адо ӣз̄вади ш̄о[м]б̄ѡлаџ ше-Б̄ѣлу: дв̄иѣ ф̄ранц̄ије ӣр̄с̄т̄ѣња²¹,

¹⁸ срамоте ¹⁴ наочитим ¹⁵ цезнути ¹⁶ узбрница ¹⁷ у т̄ј тренутак ¹⁸ штале ¹⁹ сточна болест ²⁰ лист ²¹ за прстење

францијуку за-дѣро^е шѣшиш[и] и-свасѣиікама, а-пѣ францијке за-ракију (брасѣенѣчку)²². Дѣнесе Крсѣиіѣна ракиѣ и-ми пѣ, пѣ до-ручѣнѣја дѣбѣ. Ја крѣѣаг да-идѣм, ѡли не-дѣ Бѣдо за-жѣу глау, нѣ и-ја осѣиіни на-ручѣк, а-чињѣше-ми-се, ѣрѣо-ши рѣѣ, кѣ да-онѣ пѣдѣ-мнѣм шѣнѣше.

Ручѣсмо. Угла^еише свѣдбу за-у-неѣѣљу ѣре-ѣоклѣде и-седѣмнѣ[с] свѣшѣ^оѣ — шѣ дѣбрѣ ѣнѣиім — ѡли без-барѣја, е-бѣше Бѣлѣи²³ жѣни ѣмаро брашѣнѣиіх у-Нѣдолију. Уз-ручѣк наздра^еѣва Рѣдо кѣ онѣ на-свѣдбу: „Хѣ, велѣ, нѣка бѣг дѣ, да-се-Бѣдо-Бѣуро и-негѣ^о ѣошѣнѣсѣво ѣолѣзѣ сѣ-ѣошѣнѣсѣвом Ан-дрѣѣ Мѣркоа у-дѣго и-за-мнѣго ѣ-чѣсѣи і-ѣошѣѣѣе, лѣбом и-ѣином и-свѣкиен дѣбрѣе[м] мѣрон. Амѣн, свѣ амѣн“.

Пѣ-ручку крѣнѣше онѣзи, сѣиі^еише-и ѣо-чарѣѣе у-ѣеѣде и: „Збѣгон, збѣгом.“ Ја осѣѣдок јѣш мѣло ше-сѣ-ѣѣѣш врѣиісмо и-ѣоразгѣрѣсмо, ѣѣ-бѣгѣ-ми и-изѣсмијѣсмо, а-кѣ-бѣ ѣѣ-ноѣи²⁴, ја ѣшолѣн у-Мачѣѣе.

Испричао Мишѣр Гажевиіх из Сотониіѣа.

Кѣм на-крѣнѣу слау

Пошѣ Мѣрко кѣ-кѣма-Сѣа на-слау. Сѣиіже ѣре-кѣѣѣм и-ѣѣкнѣ:

О, домаѣиіне! Ој, мѣре, ѣј! А-дѣма-си, дѣмѣ?

А-да-ѣсѣм ѣшрѣз, бѣго-ми.

А-добро-ѣшро-ши бѣг дѣ и-на-здрѣѣе-ши крѣнѣ ѣме. Да-га-дѣчекѣѣѣш у-здрѣѣе за-мнѣго гѣдѣиіѣ сѣ-свѣм брѣѣѣм и-ѣри-јѣшеѣѣма.

Здрѣо бѣјо и-дѣбрѣ-ши срѣѣа. Ај, сѣди.

А-да, бѣгѣ-мѣ, ѣѣу, ѣре-сам-се дѣбро уморѣјо.

Ѣ-ли заждѣиіш ѣдан од-ѣгѣ мѣгега?

Ѣѣу, кѣме, а-ѣмѣг, бѣго-ми, дѣма дѣсѣа коѣробѣна¹, нѣго-се бојѣг, да-ме-ѣ-ѣѣу не-срѣѣѣ ѣѣ ѣрѣклѣѣа ѣиіѣнѣа.

²² братственицима ²³ Беловој ²⁴ предвече

¹ кријумчареног дувана

А-није ма̄ло, ја̄дан бр̄ше, н̄о мн̄го и-п̄р̄мно̄го. Тр̄и-п̄у-ми-е кӯћа гор̄ела⁸, ше-сам-ѣдну од-он̄ӣја н̄д̄ӣбо̄лӣја б̄д̄ш̄ӣн̄а⁹ у-по̄ље ш̄ӣо-им̄к̄ п̄р̄д̄а. А-н̄ѣш̄ӣо-сам одуж̄ӣю, а-н̄ѣш̄ӣо ј̄ди н̄ӣѣсам, н̄го иду на-оу п̄ус̄ӣу д̄д̄б̄ӣш̄¹⁰.

А-да-дол̄д̄з̄е-ли-шӣ х̄д̄ӣке?

Дол̄д̄з̄иле-су, душ̄е-ми, он̄ѣ-дв̄ӣѣ с̄тар̄ӣѣ, а-он̄д̄ н̄д̄ӣмна̄ћа̄ није од̄амно, н̄о-е да о̄йр̄д̄с̄ӣӣш̄ им̄ла д̄ӣѣше.

О̄, х̄дола, о̄д̄-е в̄ѣх̄ п̄у-м̄рака¹¹, а-ш̄ӣ-ме, к̄уме, не-иза-гд̄н̄ӣш̄ ис-кӯћ̄е.

Н̄ѣнеш̄ на̄ћ̄д̄з̄¹² д̄а-х̄д̄о̄л̄у с̄т̄д̄ӯ¹³ д̄ш̄ол̄ан̄, н̄о-н̄емо з̄а-дно,¹⁴ п̄а-к̄ако ја̄ св̄д̄к̄ӣ д̄а̄н̄, ш̄д̄к̄о и-ш̄ӣӣ на̄ћ̄д̄с̄.

Фал̄д̄-ши, к̄уме, да-ши-се-ѣма̄ х̄ѣ и-да-ѣма̄ к̄д̄. А-ш̄д̄к̄о-ми он̄д̄га̄ ше-сам-из̄ӣю и-ѣд̄ӣю и-ѣ-он̄д̄га̄ ше-х̄у-у-ш̄ор̄б̄ӣцу п̄д̄-нӣѣш̄, он̄д̄ ма̄ја баб̄ѣш̄ӣна не-ма̄же доч̄ѣка̄[ш̄] д̄в̄кле ја̄ д̄д̄х̄ѣм̄ к̄д̄-н̄ѣ, н̄о ѣко-се о̄й̄д̄з̄н̄ӣм̄, в̄ид̄ӣ-ме издал̄ѣко и-ѣд̄ч̄н̄ѣ да-ме-ка̄р̄а с-ѣр̄д̄га.

Е̄, к̄ѣ-е ш̄д̄к̄о, н̄ѣх̄у-ше ни-ѣ-ус̄т̄д̄л̄а̄ш̄, н̄о н̄ѣка-ши-е с̄р̄ѣ-к̄а̄њ̄ п̄ӯш̄.

Н̄ем̄о̄ше-ми, к̄умо̄ӣ ш̄ӣд̄ зам̄н̄ѣр̄ӣш̄, ѣре-сам ја̄ в̄ѣх̄ ос̄т̄д̄р̄а̄ п̄а-и-да-сам-изм̄ѣш̄ѣфӣю¹⁵, н̄ѣма̄ше-се ш̄ӣд̄ ч̄ӯд̄ӣш̄.

Н̄ем̄о̄, к̄уме, ја̄да[н] н̄ѣ-бӣю да-заба̄д̄аш̄ ш̄р̄н̄ у-здр̄ау н̄д̄гу. Т̄и-си в̄ѣзда б̄ӣю м̄уд̄р̄а и-п̄д̄м̄ѣш̄на̄ гла̄ва и-в̄ѣзда у-п̄р̄в̄ѣ х̄ѣ јӯна̄чка̄ п̄ӯшка̄ п̄ӯца̄ла. Н̄о н̄ѣка-ши-е д̄д̄бра̄ с̄р̄ѣ̄на̄ и-п̄оздр̄ави-ми-се мн̄го к̄уми-Ма̄ри и-р̄ѣци-јо н̄ѣка х̄ѣ до̄й̄д̄н̄ѣ до-н̄д̄с̄.

О̄н̄е б̄д̄га-ми, ма̄ и-в̄ӣ д̄д̄х̄ӣше х̄ѣ. Зна̄ше д̄д̄ш̄ӣ¹⁶ к̄ѣ¹⁷ Ни-к̄д̄јд̄ан̄, п̄а-и-ѣ-д̄ко-е п̄ос̄т̄ӣен̄, п̄ӣн̄емо б̄д̄ље в̄ино уз-р̄ӣбу.

Испричала Милица Вулевић из Лимљана.

Сн̄ѣа и-з̄ѣва

Пом̄д̄га-шӣ б̄д̄к̄, с̄ѣко¹,

Д̄д̄бра̄-шӣ с̄р̄ѣ̄на̄.

А-да-ѣси-ли-се ма̄ло ӯй̄р̄ис̄вила²?

А-да-ѣсам, б̄д̄га-ми. А-ш̄ӣу? Ёси-ли-се ма̄гла̄ д̄ӣн̄?

⁸ удао сам три кћери ⁹ њива ¹⁰ интерес ¹¹ у сумрак ¹² (наћдс) ноћас ¹³ ни једне стопе ¹⁴ заједно ¹⁵ излапео ¹⁶ ваљда ¹⁷ ка[д-]је.

¹ тако се називају снаха и заова међусобно ² изашла на сунце

А-ѣса[м], ма, бѣго-ми, дѣста шрудно, гѣдине-су шун.

Бѣга-ми, сѣко, ошдрасмо вѣх.

Нѣси ши, ши-си дѣше при-мѣне. Шид-су-ши шездесѣ гѣдинѣ? А-ја-сам найунѣла осандесѣ на-самѣни Сдин-дѣн. О-сидла-сам у-шухи свѣш, а-дѣшло-е злѣ и-бѣсидно брѣме. Ёшо бѣш сѣ кѣ-иѣк оѣмо, видѣк онѣга ѣшѣна Павла Пѣроа шид-е научѣю дубѣкѣ школе у-Бидѣрад ѣ иѣше за-женѣм и-ндѣше-ю дѣше, а-њу бѣше ѣшѣ ирѣ-собѣм. А-нѣка, мѣја³, свѣ шѣ, нѣ бѣше ѣна ошѣна ка ѣн. Шид-ли хѣсмо ми шѣ учѣше у-нѣше брѣме⁴.

А-бѣше-ли кѣкѣ⁵, сѣко?

А-бѣго-ми, да-бѣше ѣбукаа нѣше оѣло и-да-бѣше преба-чѣла вѣа и-ѣлѣнѣце, хѣше ѣзѣ⁶ ка горскаа вѣла. Нѣ бѣу на-њу нѣчесои хѣоли, ѣски и-крѣшкѣ, а-нѣ-гѣу бѣше нѣшѣо сѣдила ка шурскѣ фѣс, ше-изгѣдѣше барабар⁷ ка маѣга⁸ бѣз-рѣѣа. А-кѣ-сам-се-ја ѣдѣла, ѣн⁹-је ѣошѣ у-Сѣзину кра-брѣвѣ и-за-ѣд гѣдинѣ-се нѣе вѣха дѣма. Па-кѣ-еднѣга дѣна дѣе, ја ѣошрѣдѣ да-му-сидѣн сѣдѣцѣ и-да-га-чѣсѣм, ѣре мишѣг да-ми-е-нѣкѣ кѣм ѣли приѣше. А-ѣни-ми-се ѣдѣше смѣдѣ:
„А-јѣдна бѣла, шѣ-ши-е мѣж“. Ё, кѣ-сам шѣ чѣла, хѣла-сам воѣ[ш] да-ми-е-рѣка из-рѣмена оѣла, кѣко-сам-се засѣиѣла.

Ёшо бѣш и-ја, сѣко, кѣ-сам-се вѣрѣла, имѣла-сам нѣгу сломи[ш] бѣѣжѣни о-нѣга да-се-не-срѣшемо ѣ-ѣу, кѣ-га-вѣѣг ѣѣ иѣ прео-онѣ ѣкукѣ, а-нѣкали да-иѣн ш-нѣм рѣку исѣор-рѣкѣ ка оѣ дѣнѣше. Нѣ шид-ѣеш, мѣја, мѣра-се шрѣѣ[ш] свѣшѣо.

Ё, бѣга-ми, оѣ дѣнѣше лѣсно жѣ⁹. Свѣ рабѣшау на-нѣчесоѣ машине, а-ја-са[м] мѣю ирѣѣу и-дѣдѣсѣш-ѣ-ѣш кѣ-шуѣ на-ѣше¹⁰ и-сѣдѣ[м] мѣшкѣ на-ѣше¹¹ изигѣла с-мѣѣм рѣкѣм и-шѣ ѣолоѣну ѣд-ноѣи уѣ-зѣбуѣ. И-нѣка нѣсам лѣгла уѣѣр шѣо-нѣсам свѣкоѣме хѣвѣру дѣрѣла чѣрѣѣ и-закрѣѣла оѣѣке сѣ-оѣрѣнѣѣма¹².

³ узрѣница ⁴ време ⁵ лепа, згодна ⁶ изѣни; хѣше изисѣ = изгледала бѣ
⁷ тѣчно ⁸ дрвени маѣ за туѣѣе зѣбуѣ ⁹ у Црмници се смѣра за непристојно
да жена помиѣе свога мужа именом ¹⁰ кошуѣе вѣзене ¹¹ двоструко „штепо-
ване“ кошуѣе ¹² танка и дугачка парѣад коѣе

А-да-не-пйшдк-ше, сѣко, кдквѣ-су-ши шѣ снѣе и-слѹшау-ли-ше кдко?

Ёсу кд љдоли рѣгоима. Сшдрѣга нйко не-ѡдлй, а-нѣка-ли да-га-слѹшд, мѣе дйѣше, мѣгу-ши лѣсно рѣн. Нѣго мйшлѣг да-не-и-мѣне дѡн шѣ дѣн да-се-и-јд удаѣм сѣ-гологляд-иема свд-шоима¹⁸, пд-нѣне нйкд.

Нѣка, бѣгд-ши. И-шдмо-нѣмо дѣсшд рдно. Нйе-се јдш нйко врнѹјо сѣ-шдгд свйѣшд да-ни-кджѣ кдко-е шдмо.

Нйе-се врнѹјо, мѣја, дли шѣешко грѣшнѣме и-ј-омрѣженѣме.

Испричала Милица Вулевић из Лимљана.

Врдѣње Нйка Андрина из-Америкѣ

Ану фдди-ни-се, Нйко, кдко-си прѡшѣ оѣ пѣ-шѣз-гѣддйнѣ ид-свйѣшу?

Ёшо зндш кдко-сам пѡшѣ, пѡшшо-сшѣ-ме свй прдшйли ддолдн. Нйе лѣко бйло пѡн; ѹзео-сѣм шѹѣ пѣре и-шѡ на-кѡн-скѹ дѣбйш, а-кѡ-кѹнѣ-сѣм осшд-ијо шрѣе лѹдо ѣецѣ и-мндѹ и-зелѣнѹ жѣну, и-шѡ на-нйшшд без-нйшшд. Кѣ-сѣм шдмо дошѣ, пѡслѹжйла-ме-е срѣна ше-сѣм-ѣдмд запд у-рабѡшу, а-и-нддница-ми-е, бѣгд-ми, бйла лйѣйа. Нйе шѡ кд одмо. До-дѹшѣ, бйло-е ризйка, ѣре-сѣм сѣдзијо пѡ-земнѣм.

А-ѣ-ли бйло кѣко дубѡко, Нйко?

Ёс, мѣре, прѣо-сшѡ-шѣжѣнѣ¹. А-нд-гладу-ши горй свйѣна, кѣ-сѣдзйш у-шѣ мйне²; да-ши-се-мдло ончд³ исшѡ-ндгѣ, пдсд-бй⁴ вѣс у-шройдѣре.⁵ Али ймдш рд-шшд свѣ шѡ пѡдносйш. Тдмо-ши-е рдднйк прдвй госшѡдйн: свдкй-га пѡшшѹѣ и-скйдд-му кд-йицу. Рддйш сѣмо ѣсѣм ѹрѣ⁶, а-дко-се разѡдлйш, лйѣѣ-ше и-јдш-ши ддјѹ пдшѹ. А-шѡд-се шйчѣ рднѣ, влѣрѹј бѣга, кѣ-сѣм-првй-пѹ сѣнујо за-шрпѣзѡм, да-ми-нйе бйло онѣгд сшарѹѣга ѣшйнѣ Тѣма-Бѹроа, нйѣсѣм шйјо умнѣш јѣсш, пѡшшѡ-су прѣ-ндма пзйшли прѣо-дѣсѣ нѣѣесѡвйјд мањѣсшѣрѣ⁷, пд-нйѣсѣм

¹⁸ гологлави сватови = пратња.

¹ растегљаја ² руднике ³ ончат = омаћи ⁴ пасат = проћи, отићи ⁵ тро[м]-пар = парампарче ⁶ сати ⁷ (нарочито спремљено) јело

знава које прво да-пдчнѣм. Бїјо-сам уїйсан у-друшїво, ако-ми шїд будѣ, да-ми-оа хѣца и-жѣна не-осїдну на-улицу. Па-, ка-шїо-и рѣкок, пдсљужи-ме срѣћа ше-сам-јдш ошїуда оду-жїјо цїјо дуг и-куїїјо онѣ-двїѣ бдшїине у-поље и-јдш ону лдзину, ѣре нїѣсам имā хѣ убрā[ш] ни-еднѣ бадњачїцѣ. Тѣ шолїкѣ знан шїд-сам жївїјо у-мѣј дāн оѣ-шѣз гддїнā у-Америку. Тамо жївїш ка грѣф; обучѣн-обуѣн, најѣдѣн-на-їївѣн, сљдбодан, нїко-ше не-дїрā. Тамо не-мѣж нїѣ цндара вїћед без-на-онѣ велїкѣ раскрїшнице ше покажїју рукѣм хѣ-хе којā кдра⁸ и којā сїрїцкара⁹ прѣћ. А-оамо-ми-е досадїло, на-свдкї кдрак-су-ме прѣбїрāли; мѣне и-шѣ мѣе ѣе-шес-їрнѣ у-шїā баун¹⁰.

Лїѣїо, да-бд-їомѣже. А-да-мїсїш-и ј-дїѣ ндшрāг, ако-ше здрдље послужї?

За-ѣно двїѣ гддине нѣћу, пā-пдслїѣ кāко бїдѣ: ўзео-сам пдвратнї пашаїдрāш¹¹ на шрї гддине. Сā коншам¹² изгорѣш ѣдну клдчину¹³, да-би-огрāдїјо мāло кїћницѣ, ѣре-ми-е ддшло од шлѣме да-їднѣ.

Испричала Милица Вулевић из Лимљана.

Чѣк ше-сѣ-оженїјо на-мирāз

Оженїјо-сѣ Нїко Јодна-Сїѣāноа, и-шд на-мирāз. Кā-су ўгечѣ хѣли да-лежѣ, дбљеси Нїко по-сїārѣме црногдрскѣме дбичāју пїушку д-клїнцу, а-жѣна-му кдншїулу¹ на-пїушку. О[н] нїшїа нѣ-їрогори, пдшїо знавāше лїѣїо е-сѣ дн ўдā. Зашд шїд ндїрїе мдгаде пдѣе у-свїѣш да-сїдѣчѣ коу пдру. Срѣћа-га пдсљужи ше-сїѣче лїѣїо и-врну-се ддма. Пдслїѣд дгрāди свдју кїћу ишїо кā ону жѣнїну и-сїдїи клїнцā на-їсїд мѣсїо кра-ддрā² ше-їрїѣћдше да-жївѣ у-његду кїћу. Кā-крѣнїше да-лежѣ, чѣк свѣ пāзаше, онѣ-ли-му жѣна сїдїш рдшу³ на-пїушку. Мā ѣна: свўче-се и-мāшї⁴ рдшу пдд-одāр.

А-шїд-е нѣ-обљеси кā прїѣе на-шїā клїнцā?

⁸ аутомобил ⁹ трамвај ¹⁰ куфер ¹¹ пасош ¹² мислим ¹³ кречану

¹ ко[н]тула = сукња ² кревета ³ сукњу ⁴ мāшїт, мāчїт = ставити, бацити

Ће, онѠ-е била мѠја кѠћа; ја-сак-се била оженила па-сак-заѠб и-зайовиѠдѠла у-њу, а-сѠ-си Ѡиу домаћин о-кѠћѠ Ѡе-ја мѠран сѠ ѠѠбе да-слѠшам. ЗаѠб-сак рѠшу мѠчила под-одѠр, а-нѠ на-ѠѠушку.

Испричао Марко Дарчевић из Лимљана.

ЈѠшрве

Брае-Јодне! за-лѠй ѠѠб-смо зѠно² изѠли, ѠрдѠи-ми, чѠче, Ѡу ѠсѠчину³ од-мѠне! ПрѠдѠи-е, чѠче, Ѡко-си кѠѠац⁴ о-нѠ! Прос-ѠѠбе-ми-е жѠ досаћѠѠ[Ѡ] сѠду, да-се-брѠка и-грѠило⁵ с-ндма не-збѠвѠ, а-ѠокѠће-ме⁶, Ѡре ја живѠѠа нѠмѠм да-се-ш-нѠм јакѠм⁷. РасѠѠшѠѠна-е, разлѠјала-сѠ, ѠѠ-да-Ѡе мѠлѠ бѠк сѠчѠѠ! ЧѠм обрнеш ѠлѠћи, зѠсѠѠ кѠ из-врѠћѠ на-мѠне свѠкѠ ѠрегрѠћѠ⁸ јаде: е-ѠѠквице! е-оѠквице! е-оѠквице! Ѡ-кѠ-ку-Ѡи смѠѠѠѠѠѠ. А-ја нѠѠсам научѠла, нѠѠи-сам о-ѠѠ нѠ шкѠлѠ. А-ѠѠкѠ-ми онѠгѠ мрѠѠѠѠга Ѡца, ѠѠ нѠћу нѠка забарѠѠ[Ѡ] дѠклен-ми зѠмљу на-обрѠз бѠчѠ!

ЈучѠр сѠѠѠн ѠѠу с-онѠн ћѠѠѠм, рабѠѠѠм нѠѠѠѠ Ѡ-рѠке, дѠћѠ ѠнекѠѠ најѠргѠна⁹: „ТѠ-си-ми Ѡкрала зѠље! ѠѠ-ми не-осѠѠѠѠш нѠѠѠѠ! о-ѠѠѠѠ-се зѠѠѠ мѠчиѠм“. ОнѠ ѠѠѠ-бик ја нѠј рѠкла, гоѠрѠ Ѡна мѠне!

А-Ѡко-сак, брајо, ја ѠѠѠѠ-се кунѠм, да-бѠг-дѠ-ме ѠѠ без-очѠ глѠѠѠ, ѠѠѠѠ Ѡчему сѠлѠѠѠѠ¹⁰. ЈѠ-сак нѠ ѠознаѠѠла о-дѠнскија дѠбѠ¹¹. У-нашу кѠћу нѠка[Ѡ] дѠѠѠла бѠ[Ѡ] нѠѠѠѠѠ, да-нѠѠ Ѡна ѠѠкѠѠ.

БѠгме извѠла-сак — да-оѠрдѠѠѠ бѠг и-ѠѠѠѠ обрѠс — ѠѠ-шесѠѠѠ ѠѠѠѠѠѠ и-свѠѠѠѠ-сѠ[м] мѠѠ заблѠлѠжѠѠ бѠѠѠм, Ѡре-би рѠкла да-су-нѠѠ, кѠ зѠ-онѠгѠ мѠчка, да-му-нѠ-бег закѠ-нула нѠжѠѠѠѠѠ ѠѠѠ ѠѠ и-ѠѠѠѠ ѠѠѠѠ да-ми-нѠ-ѠѠѠѠѠѠѠ ПѠ-риѠа МѠркоа жѠна, ѠѠнесе-га Ѡчи нѠ-очи, кѠ-да-јѠ-е о-дѠѠѠ ѠѠѠѠ осѠѠѠ. ЈѠѠ не-осѠѠѠѠѠ, ѠѠ ѠѠѠѠѠѠ ѠѠѠѠ¹², нѠ улѠѠѠѠѠ у-

¹ брајо = девер ² заједно ³ пакост ⁴ господар ⁵ рѠѠв глас ⁶ мораћу учинити ⁷ рвем, натежем ⁸ најгоре ⁹ ѠѠѠѠ ¹⁰ ако знам (да сам крива) ¹¹ одавно ¹² ниједно

кднобу¹³ *ђе-ми снѡсѣ ше-јѣдо-кѡкошке, ѡкѡуѡ јѣја: „Об-су,“*
велѡ, „о-нѣшија кѡкошѣкѣ, јѣ-и ѡзнѣѣм, свѣко-е нѣ-вр цуку-
љѣсѡ¹⁴.“

Тѣбе мѡже бѡ друкче кажѡѣ, ѡли-е одкѡ, шѣко-ми свѣ-
шѡга Јѡдна, коѣме ѡме нѡсѡш. Нѡ оѡрдсѡи, брѡјо, е-ше-забу-
нѡсѡк ѡшрѡс одм ѡрѡчѡм.

Зѡсѡ-шѡ-е узѡѡла нѣ-врѡш?

Ѡна кѡчка, ѣ-ли?

Е, ѡмѡ рѡзлѡ[г], кѡ-јо-би ѡрошѡерѡло¹⁵!

Нѣ-звѡѣзде онѡ жѣнсѡ глѡва-би лѡјѡла!

Валѡ-ће-ми шѡ дренѡ ѡлѡшѡ[ш], не-бѡј-се.

Тѡде добрдѡѣ, брѡјо, нѡѣ неѡмѡ, мѡ-ме немѡ нѣ-усѡѡ
имѡ[ш], шѣко-шѡ жиѡѡѡ онѡга ѣешѡѡ!

Цде шѡ збѡгон, шѡ-су мѡе мѡсли, зашѡ глѡва нѣка-ше
не-болѡ.

И-шѡ одѡјо свѡѣ з-бѡгом.

Из „Приповијѡдака из црногорског живота“ од Луке
 Јововиѡа из Глу[х]ог Дола.

Кѡ-се-нѡѣсу одѡмно глѡѡле

Добро-ѡшро, Сѡѡне.

Дѡбрѡ-шѡ срѣѡа, Гѡрде. А-ѣси-се мѡгла исѡрѡшѡ?

Полѡко, мѡја, бѡго-ми. Расѡѡдосмо-се жѡви нѡ-ноге. А-
шѡѡ, а-од, свѡ нечесѡ ѡрѡѣжглѡбица¹ ѡѡ-нѣ-жнѡ чѡк шѡѡ-
ѣе ѡрѡѣ.

И-сѡмѡ-смо шѡквѡ, мѡја, бѡго-ми. А-ѣ-ли Мѡлицѡ ѣе
долѡзѡла, ѣ-ли?

Нѣ ѡна, валѡ, дѡ-ѣѡлѡ², нѡ-се чѡѡн шѡѡ-е ш-нѡма и-
лѡѡѡ-ми-е дѡшла бесконѡчнѡ³. Нѡ од-се данѡс неѡмѡ рѡшѡѡ
мѡшѡѡ за-нѡкога нѡшѡѡ, ѡѡ-кѡко бѡѡѣ. А-ѣ-ли-се шѡѡе онѡ
ѣешѡѡ јѡлѡ и-мѡшѡ-ли одѡ лѡѡѡ дѡма?

¹³ шталу ¹⁴ шиљато ¹⁵ корстило

¹ навала посла ² никако ³ неиздржљиво (са елипсом именеце)

Ўбра-ли ш̄а лук више, ђ-Сидна? вiкнy Мaркo, дoмaћин
Сиднин, с-вдaшa¹⁶, ӣѣдaк ш̄ид-мy-сe жeнa шoлiкo зaгoбр̄a.

А̄дe, кyкaлa-нe, дрyгo, жнaм jа нeгa, ђн-je ддcтa oйр-
кaш̄¹⁷. Кyкy мeнe зaгoбрiк-шe. Пoйшa дa-нe-зaрaдiш ӣшрo[с]
чeсдi хошeк¹⁸ иa-ддђи дa-сeдiмo дaнђс y-вaр-ђднeи¹⁹.

Ќђy, а̄кo имднeм к̄д и-ј-ако-ми чoкaк нe-бyнe дoмa.
Збoдгoм!

Дa-ши-e-дoбpа срeћa, мoдa, свyђe.

Испричао Бранко Машановић из Папратница:

Мба

Јучeр-сaм имa мoбy. Јoш-ми-сe нiкq[ђ] нiе ш̄aкo лyђиo
и-бpзo oйр̄aшiлo¹ жiшo кa o'ѣ гддинe. Бiјo-сaм ӣдзвa ш̄рiез
дрyгa, a-дoђoшe-ми двaѣсiш-и-ј-oсмiнa. Пpвi дoђe Вaсo Мaшo
y-цiк o-зoрe. ђн ђћaшe дa-ђдмa yлoжiмo и-нa-сiшo-ћђoлq²-гa
нaгнђг дa-сeднeмo и-пoйyшiмo пo-цигaр дyаnа. Нiе ирoш̄a
ни-квaрцiш oд-yрe³, a-дeсe дрyгa-сe бeшe пoкyйiлo. Јa ћaг дa-
чeкaмo дoклe oсiшaлизи дoђy, нo-ми o-њiк нe-мoгa бi[ш], шe-
yлoжiсmо. Нe-пaсa ни-пyнa yрa, a-двaѣсiшiјoсaм дрyгa бeшe
нa-бaшiшину. Мiрaш Јyкин и-Никoлa Мaркo-ми блeу ӣo-
слaли e-нe-мoгy дoћ.

Кaкo кo дoђe, зaйђдaшe ѣe-мy-бeшe мiлo. Вaсo Мaшo
нa-eднy, a-Пeрo Мaшo нa-дрyгy кpмy⁴. E, ш̄aкo-ми шe мoбe!
Свe сaмa мнaдeж бeз-мeнe и-Сиднe-Илине. Бoмe ӣдчe ирe-
ш̄иѣц⁵. Зaми Вaсo кpмy кoмaш̄ нaйшe⁶; зa-њиm yскpмaк⁷ лeшe
кa мyнa иy-кpђja. ђћe-ли-ши ш̄o вiђи⁸ Пeрo! „Хq⁹, вeлi,
„иpешeкoшe-нe, oсiшaдoсmо зa-кaлiж^{9a}“. Бoмe ӣдчe и-дрyгa
бaндa¹⁰ дa-кpaчe, eрe yж-њy бeу скoрo нaјбoлi иpашiјoци.

¹⁶ врста терасе ¹⁷ прек ¹⁸ ударац ¹⁹ део дана када је врућина највећа
(вар од дневи)

¹ први пут окопати ² с тешком муком ³ четврт сата ⁴ радник на крају
реда ⁵ натецање ⁶ крену (узе) много напред ⁷ радник до крајњег ⁸ виђет
⁹ бруку ¹⁰ страна

Средина дсѣаде ндзѣд, на-ѡ-ѡдашѣ¹¹ ка кулар од-грѣба¹², а-крѣме скѣро на-крѣј. Блѣзу крѣја прѣшѣѣнѣ Пѣро Вѣса. Тѣдѣр ѡдче јѡш вѣше прѣшѣѣцање, кѣ-ће прѣѣд на-крѣј. Нѣко ни-главѣ не-дѣжѣ нѣ-шѣо зѣдрѣ, на-ко-шѣо Пѣро и-Вѣсо сокѣлѣ мѣбу. Фрѣѣ свѣкомѣ ѡдѣш ка-да-е из-водѣ изѣшѣ. Дѣгла-се прѣшѣна ка на-сињѣ¹³ ѣблѣк. Хѣ, грѣја, кѣ-ће брѣже, кѣ-ли-шѣмѣн и-Пѣро и-Вѣсо еданѣк прѣ-брѣѣгу, ка-да-су-се догѣрѣли да-се-нѣко не-ѣѣдѣ. Кѣ-смо изѣгнали шѣ ѡдашѣ, шѣдѣр-се догѣрѣше да-се-вѣше не-прѣшѣѣчу, нѣ да-ѣдѣмо бѣрабѣр. Пѣче-шѣ шѣдѣр ѣлѣсма и-шѣка¹⁴ свѣ дѣ-ѡдна. Дѣѣ ма-кина¹⁵, а-на-ма дсѣаде јѡш ѣдна ѡдашѣца. Дошѣ бѣше и-рѣчѣк и-ја ѣг да-се-рѣчѣ. „Ѥ“, рѣкок, „лѣѣи, ѣо ѡдне, нѣ да-рѣчѣмо, а-ѡб мѣло-ѣу ја сѣм ѡд-ѡдну прѣпрѣшѣшѣ“. Чѣса! Не-да-вау ни-ѡѣсѣшѣ¹⁶, нѣ да-се-свѣрѣшѣ. Зѣгѣн свѣколицѣ и-за-квѣрѣшѣ од-ѣре умѣнуше¹⁷ и-ѣ-ѡнѣ мѣло, а-ја ѣк имѣ[шѣ] да-мнѣшѣм дѣ-мрѣка. Тѣдѣр сѣдѣсмо за-рѣчѣк, ѡдшѣо загрѣлисмо ѡ-дѣвѣ-шрѣ-ѣу ѡнѣ бѣцу ра-кѣѣ. Ѥ, кѣко-е шѣкѣ бѣло зѣ-рѣчѣком, мѣлѣ бѣже! Вѣсо-е учинѣјѣ свѣкомѣ да-му-рѣчѣк исѣднѣ прѣж-нѣс ѣ-сѣмѣја.

Испрѣчаѣ Павле Радоман из Браѣени.

Прѣча Пѣра Мѣлоа

Ѥдан дѣн лѣнѣк ѣрак у-Кѣлѣвраше. Бѣж дѣдок во-лѣма шрѣвѣ ѡнѣкѣ на-бразду¹ и-сѣдок ѣ-лѣ[д] ѡ-енѣм врѣбѣм, кѣ-вѣдѣѣк Пѣра Мѣлоа ѣѣ јѣшѣ на-мѣску² нѣс-ѡлѣе. Зѣвѣ-га да-свѣрне, да-наѣрѣимо³ и-да-се-мѣло разгѣѣрамо. Дѣдок-му дуѣна, за-жѣдѣсмо ѡ-ѣигѣр и-ѡдѣсмо рѣзгѣѣр. Пѣчѣ ѣн да-прѣчѣ — а-знѣ бѣгу-ала и-лѣду прѣчѣѣ, ѣре-е дѣсѣа ѣѣола вѣдијѣ ѡдѣѣи шѣмо-амо ѡд-свѣѣшѣу и-ѡ-рѣшѣѣ.

Еданѣмѣ[шѣ], шѣ бѣѣше, ја-мнѣм, на-ѡѣѣшѣѣк шѣурскѣ рѣшѣи⁴, сѣдѣмо на-с нѣколѣка војнѣка с-командѣерѣом ѡ-ѣдан брѣѣшѣ и-

¹¹ део земље који мога одједном обрађује (исп. ѡдѣшѣш „ухватити дах“) ¹² средина (велике) мреже ¹³ најсилнији ¹⁴ шала ¹⁵ воз ¹⁶ поменути ¹⁷ свршише.

¹ не скидајући арѣеве ² мазги ³ завијемо цигарету ⁴ балканскога рата

чѣкамо да-с-окуѣ осѣализи, ѣре пѣшь[е] еднѣга дѣршаја не-
жнѣвѣсмо нѣшѣа ѣдѣн за-дрѣгѣга. Мѣло помѣло придождѣ.
Дѣждѣ свѣ, нѣ нѣмѣ Нѣка Мѣркоа и-Илѣ Шѣшоа пѣ-рачу-
нѣсмо да-су-погѣнѣли. Бѣу, јѣ-мнѣм, ручѣнѣ дѣба, кѣ-вѣдѣмо
нѣкога кѣко-се полдѣко пѣримѣчѣ уз-ѣдну брѣжѣну пѣ-нѣс и-
нѣси нѣкаквѣ брѣме. Кѣ-се бѣлѣ пѣримѣче, поглѣдѣ: Нѣко нѣси
нѣ-пѣлѣни чѣјка без-гладѣ, а-шѣрбѣца о-рѣмену свѣ крѣва; свѣкѣ
кошѣлу и-нѣшѣо у-нѣу замошѣа, пѣ-и-нѣу вѣзѣа рукаѣма зѣ-врѣш
кѣ шѣрбѣцу; и-јѣ-дѣна свѣ крѣва. Неколициѣна скочише и-пошѣр-
чѣше пѣ-нѣга и-узѣше брѣме међу-собѣм. Кѣ-дѣждѣ међу-нѣма
занѣемѣсѣмо кѣ по-комѣнди: вѣдѣмо, Илѣја без-гладѣ. Сѣдѣни
мѣ онѣкѣ, сѣоѣ командѣер и-гладѣ у-оѣу шѣруѣйну. Сѣде Нѣко
зѣдѣјѣн уз-онѣ брѣѣс. Тѣдѣр мѣ свѣ:

Нѣко, шѣд бѣ с-вѣма, дѣко бѣга жнѣш?

Полдѣко-ше, лѣуди, велѣ, пѣшѣише-ме да-поодшѣм⁵ е-не-
мѣгу вѣше дѣшкѣш⁶.

Кѣ-се-мѣло дѣмори, пѣче-ни пѣрѣдѣш:

Кѣ-нас-онѣ Тѣрци околѣше, у-срѣ онѣга ѣрѣша, на-дѣвѣ-
шѣри крѣка о-мѣне, вѣдѣѣг ѣѣ-пѣде Илѣја несрѣкѣнѣк. Поглѣдѣк,
дѣли нѣѣ нѣкога дѣколо. Мѣчѣм⁷ дѣчи дѣѣ пѣ-Илѣѣ, дѣли вѣдѣн
да-е без-гладѣ, а-ѣдѣн Турѣнѣ блѣжѣи ш-нѣгѣдѣа глѣдѣм. „Хѣ“,
рѣкок, „Нѣко, ѣрн-ши обрѣз, освѣши-га бѣрѣ“. Зѣдѣн јѣ за-
Турѣнѣном; бѣме-га пѣрѣсѣѣгѣни, ше-мѣни с-обѣм ножѣнѣом и-
пѣробѣ-га пѣрозѣ-сѣмѣ срѣце. Поглѣдѣм дѣѣшѣ дѣколо: нѣкога. Шѣдѣ-
нѣу сѣ? Да-осѣдѣим Илѣју дѣѣн — брѣка, да-га-нѣсѣм — боѣн-
се нѣѣу мѣѣ. „Хѣ“, рѣкок, „Нѣко, пѣски⁸ погѣнујѣо кѣ-сѣ⁹
дѣнѣс, енѣм-с-умѣрѣ. Пѣре нѣго-е дѣшла глѣмнѣна шѣурскѣа,
уложѣг¹⁰ да-Илѣју понѣсѣм нѣ-пѣлѣни. „Ајде“, рѣкок, „да-узѣмѣ
и-гладѣу од-онѣга Турѣнѣна, ијѣко-ми-е брѣме и-пѣрѣшѣшко“. По-
сѣѣкок-му глѣу и-мѣчѣк-јѣ у-оѣу шѣрбѣчѣну; свѣкѣ[к] кошѣлу,
сѣдѣк у-нѣу Илѣну несрѣкѣнѣу глѣу, а-нѣга одѣко без-гладѣ за-
врѣгни нѣ-пѣлѣни и-ѣо-се доѣкѣк нѣ-жѣи нѣ-мрѣшѣв, а-чѣсѣо мѣ-
шѣлѣк е-нѣѣу мѣѣ дѣѣ. Мѣ-ми-е милѣѣ за-мнѣго шѣдѣ усѣлѣк,
ијѣко додѣшѣ нѣе нѣкѣ дѣри¹¹ о-шѣдѣга.

⁵ ухватим дах ⁶ днсати ⁷ бацим ⁸ као пас ⁹ као што и јеси ¹⁰ напрегох
се ¹¹ користи

Пѣшуйа-га шѣдѣр командѣер по-рѣмѣнѣ и-пѣдфали: „Е, ѣс[ш], Нѣко, ше-каква кѣрисиш, ѣле¹²-си Илѣју јунѣчки освѣ-шѣју и-нѣси-га осѣд^оијо да-му-се-мрѣвѣме нѣуријашель на-слађуѣ, нѣ-си-га дѣнијо да-га-брѣћа ожѣлѣ и-укопѣју. Алѣл-ши мѣјчино мнѣко“.

Испричао Павле Радоман из Браћени.

Чѣшоѣње Гѣдињанѣ по-Блѣшу

У-брѣѣме лѣдикѣ Рѣда бѣла-е Црнѣ Гѣра сѣ-свѣја сѣрѣнѣ окѣљена нѣуријашельима ше-су-е дѣнонѣнно напѣдѣли. О-свѣја напѣја нѣјвише-су удѣрѣли на-Црнѣцу ка нѣјбогашѣју и-нѣј-ближу Скъдру.

У-Црнѣ Гѣру нѣе бѣло нѣшѣа шѣлѣкѣ лѣѣпо и-пѣшомѣ ка Црнѣца. Нѣ ѣна-е ѣсѣо шѣкѣ бѣла чуѣѣна по-свѣиема ју-наѣѣма. Црнѣчкѣ чѣшоѣње и-јунѣшѣво пѣзнѣше и-Турѣци и-Црногѣрѣци и-свѣ о-Бојѣнѣ до-Вѣлѣша. Заѣд крѣль-Никѣла нѣе нѣшѣа прѣћѣрѣ, кѣ-и-е сѣјѣва:

Црмнѣчкѣ-е дрѣ свѣкѣ
Гѣшо[в] вѣзда полећѣши,
У-пѣ нѣћи, у-пѣ дѣна
Бѣ дѣиснѣсѣ рѣду прѣћѣш

Црнѣчѣани-су поносѣшѣ и-ј-ѣѣдрни ѣуђи, нѣ срдѣшѣ и-кичельѣвѣ¹, а-кѣ-е о-пѣшрѣбѣ и-прѣѣредѣни. Кѣ-сѣ у-Црнѣ Гѣру за^одѣла дѣѣѣја, Црнѣчѣани-е нѣѣсу ћѣли ѣлѣћѣш. „Мѣ нѣѣсмо,“ рѣкоше, „ни-Турѣѣма дѣвѣли дѣѣѣју, нѣшѣ-е ѣкѣ Турѣѣн и-Црнѣѣѣ сладѣку ѣзнијо. Пѣ-кѣ-е нѣѣсмо Турѣѣма дѣвѣли, нѣ-ћемо-е, јѣ-мнѣм, ни-лѣдѣѣѣ дѣвѣш“.

Свѣием јунѣшѣвом исѣѣѣѣли-су-се о-дѣнскијѣ дѣбѣ, ѣз-међу осѣѣѣѣѣѣ, Гѣдињѣни коѣ-су бѣли на-самѣнѣу гранѣѣѣ Црнѣѣѣ. Јѣш у-дѣба Гѣѣѣѣна Мѣлѣѣга, кѣ-е Гѣуѣрѣѣлѣћ сѣ-вѣлѣѣѣѣм вѣјскѣм удѣријо на-Црнѣцу, пѣсѣкѣ-е Гѣдињѣнин Јѣо Мѣшѣро

¹² јер

¹ осетљиви

Лѣ:диѣ дѣве Тўрѣкѣ, а-десѣшѣме дѣео алѣј-барјѣк кой-е и-данѣ[с] жїв у-Гѣдињѣ². Пѣ-су-и-дѣбро зайѣншїли и-Францїзи кѣ-Врагўжѣ³, ѣѣ Јѣо Никѣлин Лѣкѣиѣ ѣосѣкѣ еднѣга фрѣнцускѣга ѣенерѣла, здшїо-му-е Свѣшї Пѣшѣр дарѣ зелѣнї барјѣк⁴. Ёсу, дѣдўшѣ, ѣѣкї иѣшї и-грднѣ сїрадѣли, кѣ у-Морѣчнїк, ѣѣ Тўрци ѣ-брїѣме књѣза Данїла околїше ѣ-црквѣ шрї Лѣкѣиѣа: Малїшу, Сѣ^а и-Андрїју и, иѣшїо-и мѣкѣ ѣѣбеана, свѣ-шрї жїве заждїше.

Према-Тўрцима бїли-су вѣзда ишїшї: ѣомїрїјѣ-се лѣдика сѣ--скѣдарским иѣшѣм илї не-ѣомїрїјѣ, днї-су-се ш-њїма вѣзда кѣлї. Кѣ-су-крѣћлї у-чѣшѣоѣѣ, сѣдзїли-су у-ѣрїсїднѣ и-ї-ошѣлѣн-се ошїскївѣли на-Блѣшѣ — и-шѣ вѣзда иѣ-ноѣи, да-и не-вїдѣ Тўрци из-Грмѣжўра⁵, ѣре-е Блѣшѣ бїло шїўрскѣ. Тѣкѣ-су дѣлѣзїли и-дѣ-ѣо-сѣмѣ бедѣме Скѣдра и-ї-ошѣлѣн од-водїли шїўрскѣ лѣѣе.

Еднѣм, кѣ-лѣдика блѣше учинїјѣ ирїмїре с-Тўрцима, иѣдѣ гѣдинскѣ чѣшѣ иѣ-Скѣдра. Кѣ-ирїѣћдїе Грмѣжўр и-Рѣицу, вїдїѣше иѣ-Лесѣндра ѣну лѣѣу и-ѣпрос-ѣомрчїну ѣознѣше е-су-Цеклїњднї. Оѣмѣ-се сѣшїше кўѣ иѣдў, ѣре од нїе бїјѣ ирвї иѣ да-се-срїѣшѣу нѣ-Блѣшѣ сѣ-цеклїнскимѣ лѣћдѣма и-дѣ-здѣдно чѣшїјѣ, иѣшїо-су и-Цеклїњднї бїли вѣлїкї јунѣци на-ѣду.

Причѣкѣше-и и-дѣгоорїше-се, кѣ-су-се-вѣћ нѣшли нѣ-иѣ, да-здѣдно чѣшїјѣ. За-чѣшѣоѣу изѣбрѣше Гѣдинѣанина Дўма Мїлѣа Лѣкѣиѣа шїѣ-га и-сѣ Крѣдина пѣншї. Да-би-бїли ѣднї дрўгїема влѣрнї, ирїѣћѣ у-цеклїнскў лѣѣу нѣјболї гѣдинскї јунѣк Јѣѣо Пѣѣ Лѣкѣиѣ, а-у-гѣдинскў дїѣд глѣсїшї цеклїнскї јунѣк Јѣѣо. Исїре-зорѣ срѣшѣоше-се нѣѣе иѣ-Скѣдра су-шрї шїўрскѣ лѣѣе. У-шѣ дѣба-су иѣшке бїле сѣдѣе иѣ-кѣ-су-се нѣ-Блѣшѣ бїли, мѣрѣли-су-се ирїмѣћ ѣнї дрўгїема шїѣ блїѣе. Зашѣ-су и-ї-одѣга иѣшѣа чѣшѣоѣе с-еднѣ и-з-дрўгѣ сїрѣнѣ кр-мїли ѣдѣн иѣ-дрўгѣга дѣкле-се лѣѣе не-измїѣшїдѣше. Тўрци иѣ-

² Овај је барјак Јово (а доцније и његови потомци) носио пред Црмничанима све док нису добили „зелени“ барјак. Од тога времена па све до последњих ратова ношен је „пре-крстїма“ (на литији) ³ Дубровника ⁴ И овај се барјак чувао у Годињу све док није једном приликом изгорео ⁵ мало утврђено острвце испод Годиња (доцније црногорски државни затвор)

чѣше блѣжѣиш, ѣре-су коншѣли, дѣко ирѣнену ирѣ-крају, да-не-намѣмѣиш Црногорце на-суо и-шѣун-и лѣко побѣиш. Црногорци уждѣ за-нѣма, досѣишгнѣ-и нѣже Међу-Крше и-свѣ-и побѣју до-нѣјо*дга арѣмбашу коѣ под-рѣнама иѣче блѣжѣиш. Тѣдѣр-се и-цеклинскѣ чѣшѣ чѣ глас:

О, Аѣзо, дѣца-ши шѣвѣга . . . , немѣ-нѣ обрѣкаш ире-Црнѣчѣнима, нѣ-ни освѣишли обрѣс кѣ и-досѣ шѣд-си!

На-шѣ рѣѣчи скѣчи из-гѣдинскѣ чѣшѣ цеклинскѣ Аѣзо и-зѣжди за-Турѣином. Кѣ-шѣ чѣше Гѣдинѣани, окрѣнѣше-се иу-цеклинскѣ чѣшѣ и-по*ишкѣше свѣ и-з-гласа:

А, Аѣзо, и-ѣ дѣца-ши и-мѣјку . . . , не-засѣишди-не ире-Цеклинѣнима, нѣ-се покажи кѣ вѣзда.

Аѣзо Лѣкѣиш иѣшрча кѣ муѣа да-и-рѣшѣчѣ свѣдега и-ме-нѣка и-по*сѣчѣ Турѣина коѣ бѣше иѣ иза-еднѣ лѣмѣнѣ. Цеклинскѣ Аѣзо зѣколи иза-лѣмѣнѣ, а-гѣдинскѣ Аѣзо ирѣскочи и-рѣо-лѣмѣнѣ и-ѣ-уграби шѣ-га-дн иѣсече.

Пѣшѣо-се оѣ бѣј срѣћно зѣврши, крѣнѣше с-и-лѣѣном иу-доме. Цеклинѣнима бѣше дѣље шѣ-иѣдѣше ирѣви и-иѣзау ирѣ-собѣм да-окѣше не-бѣнѣ Тѣрци, ѣре блѣу дубѣко у-Тѣрско*. Гѣдинѣани-су одѣли за-нѣма и-иѣзѣли да-и-Тѣрци не-напѣнѣу с-и-лѣиш. Изаѣамѣиш вѣдѣ Цеклинѣни шѣрскѣ лѣше же-су-се урѣ-дѣле о-Пѣшрѣ Пѣнѣше до-Пѣсѣкѣ. Вѣшеше ѣре не-мѣгѣ нѣкако иасѣиш шѣ-завѣиш:

О, Дѣмо! Кѣ-немо сѣ? Околѣше-не Тѣрци!

А, дѣма, нѣ кѣше дрѣгѣ, дѣгоори Дѣмо.

Цеклинѣни ирѣчѣкаше дѣкле дѣшѣ Гѣдинѣани иѣ-да-се-догодрѣ, кѣко-не ирѣбѣиш Тѣрке, ѣре нѣе бѣло шѣла поблѣн и-змежу шѣликиѣ шѣрскиѣ лѣшѣ. Дѣмо-се дѣма досѣиш шѣд ирѣба чѣиш. Изаѣди и-сѣднице⁷ сѣкѣру, коѣ-е вѣзда дрѣа уза-сѣбе на-крѣму, иѣ-вѣкнѣу:

Овѣен-немо ирѣбѣиш Тѣрке!

Дѣмо кѣ сѣиш и-лѣиш чѣшошѣ блѣше оѣзѣиш да-су-Тѣрци свѣе лѣше вѣзѣли сѣнѣишма и-шѣкѣ сѣишѣиш ирѣлѣз Блѣшом коѣ-е на-шѣ мѣсѣиш наѣужѣ. Зѣшѣ накрѣиш ирѣо на-

⁶ Турској ⁷ седништа

ѐдну шурску лађу, ѐре да-е-прѡа да-пробѡѣ ѡзмеђу лађа,
 Турци-и-би дочѣкали између два-ѡгна. Тако ѡни з-дѡѡѣ лађе
 удѡрѣ на-ѐдну шурску и-лако-е побѡѣдише, ѡдшѡо остѡлаѣ
 шурскѣ лађе нѣ-бљеу шолѡко близу да-бише-мѡгле ѡушкѡма
 доврѣ. Дѡкле-се шурскѣ лађе одрѡѣшише, ѡни вѣђ бљеу окѡнули
 сѡнцире и-далѣко одмѡкли. Тако свѡ срѣкње⁸ дѡђѡше дѡма.

Пѡслиѣ нѣколика дѡна ѡѡе Думо ко-ладикѣ на-Цетѡње.
 Нѡ ладика, мњеѡто да-га-ѡофѡли ка вѡзда шѡѡ-га-е фѡлѡјо,
 ѡѡче-га карѡ[ш] шѡѡ на-свѡју руку идѣ с-Цетѡња⁹ и-шѡѡ-се
 биѣ с-Турѡма, ка-су ш-њама учинѣли мѡр. На-ѡѡ ѡѡму Думо:

А-шѡѡ-ћу-ѡи на-Цетѡње, коѣ јѡде? Нѣнеж, дѡѡи¹⁰, ѡѡѡ-
 нѡѡ о-Њѣгушѡ. А-ѡѡ шѡѡ збѡрѡж да-смо-с-Турѡма у-мѡр,
 ѡѡ ѡко-си ѡѡ, а-ја с-мѡјѡн чѣѡѡм бѡго-ми нѡѣсам дѡкле-и
 глѣѡамо на-Скѡѡар.

Испричао В. Лековић из Годиња.

⁸ срећно ⁹ Думо је био кабаѡахија (старѣшина перјаника) те је мораѡ
 чѣше сврѡати на Цетѡње ¹⁰ ваљѡ

РЕГИСТАР¹⁾

- a* (< њ, њ,) 232 – 233; (романско) > *a, o, y* 259—262; (покретно) 443, 444; (све-зица 565 – 566.
- a-нѣка[ли]* 576
a-нѣкмали (а-некмо-ли) 576
-ава- (> *ā*) 274
-ае- > *-ā-* (у бројеви-ма) 272
āждаја, āждава 288, 331
āj, āj 390
-аја- (> *ā*) 274
ājде (-дѣ), āјдемо (-дѣ) 449
ājмо, āјмо 390, 449
ājш! 390
ājше, āјше 390, 499
-ака (партикула) 444
-ако (партикула) 444, *ако* + перфекат (= егзактни футур) 554, + футур (= концесивно) 556
- Але[к]сандар* 374
Алѣ[к]сѣћ 374
āли (= или) 566
āма 566
āндијо 253
А[н]дрѣја 384
ā[н]ћела 385
āнђи[ј]о 2ћ3
-ао (> *-ā*) 272
ā[ū]с (у-), а[ū]сѣна 373
Арājчкō 421
аусѣринскѣ 392
афидевѣш, авидевѣш 259, 265, 266, 359
āфса (āйса) 362
-аха- (> *ā*) 273
-āху (> *-āху, -āку, -āву, -āју*) 290
- а* (природа) 225—226, < њ, њ 227—232, у корену 227—229, < *а* 233—237, < дру-гих вокала 237, по-кретно 443
-ав (заменеце) 231
- ац* (именице) 229, (придеви) 230
-āк (у ген. пл. име-ница) 294
-ака (партикула) 444
-аке (партикула) 444
-аљ (именице) 229
-ам (именице) 229, (бројеви) 231
āмѣуш (једмѣуш) 390
-ан (именице) 229, (придеви) 230 231, (бројеви) 231
-āн (придеви) 231
-ањ (именице) 229
-ањѣ (придеви) 231
-ао (> *ā*) 271—272
-ар (именице) 229—230, (придеви) 231
-аш (именице) 230
-āх (у ген. пл. име-ница) 294
-ац (именице) 230
-ашан (придеви) 231
-ашњѣ (придеви) 231

¹⁾ Слова непозната нашој азбуци стављена су овим редом: *а* иза *а* *з* иза *з*, *в* иза *з*, *п* иза *н*, *с* иза *с*, *а* *ш* иза *ш*, тако да цела азбука гласи: *а, а, б, в, г, д, љ, е, ж, з, з, в, и, ј, к, л, љ, м, н, п, њ, о, ѣ, р, с, с, ш, љ, у, ф, х, ц, ч, ц, ш, ш.*

б > **в** 363, **б** (+ з, ж)
 > 0 373
бабаздма̀на (од-) 266
багулин 259, 262, 266
бадџь 229
баицкѝ, баичкѝ 336
бајракѝар 394
бајул, бајун 330
ба[л]вдн 386
ба[н]дундѝ, -ндѝ
 259, 261, 370, 285
ба[п]ку (на-) 385
ба̀р, -е, -ем 444
ба̀раба̀р, бараба̀р 440
ба̀рракѝрае!, ба̀рекѝ
ѝрае! 236
барџло 259, 265
ба̀шалеџн, -иџн, -и-
јун, -јон 264, 370,
 371
ба̀ша[л]ише 386
ба̀шиџџа, ба̀шивџа
 259, 263, 266, 359
баџун 263, 369
баџѝ 472
баџѝѝ, баџѝѝ 475
бачо[в]дн, бачо[в]џн
 258, 295, 381
ба̀ш 232
ба̀шѝун 259, 262, 356
ба̀дань 227
ба̀[д]ња̀к, -а̀ча, -ачѝца
 227, 375
ба̀[д]нѝ 227, 375
ба̀[ж]џѝѝ 227, 382
ба̀з[д] 387, ба̀здо! 227
ба̀кѝѝм-се 469
ба̀нуѝ 227
ба̀ѝѝѝ 235
Ба̀р, -анка, -скѝ 236
ба̀раба̀р 236
ба̀ре (бар) 236
ба̀ѝѝѝна 233
ба̀ѝѝѝ[ѝ]-се 234, 374

ба̀чва 227
ба̀чѝѝ 235
бевѝнда 259, 265
Беведџр 386, *Бебедџр*
 362
беж (= без) 335, 336,
 351, 352, 355
беж (= без) 335
бе[з] 383, прилог 504
 —505
безџднѝ, Безџднѝца
 231
безџднѝ, Безџднѝца
 227
безображнџ 350
бѐк, бѐше ... 250, 477
белѝверси, белѝнѝвер-
си 440
бѐљѝк 250
бѐнаѝѝ 230
берѝџѝк 459
бѐспрестѝана 441
бѐсеџа 344
бѐх, бѐше ... 250
бѐ[х]у 250, *бѐју* 290
бешкџѝ 263, 265, 356
бигџр 235
бѝдџм 476
бѝ[д]нџм, бѝ[д]ни, бѝ-
[д]нуѝѝ 375, 476
бѝџ[д]нѝк 374
бѝџѝдн 352, *бѝџѝнѝ*
 350
бѝса, -ѝн 368
биџѝк 477
биџѝѝ 329
бѝџо + инф. (прекор)
 555
би[р]лѝк 392
биска̀м 468
бѝсѝар 231
бисѝѝерна 253, 358
бише (= би) 477
бј > *бљ, бј* 346 – 347

бјелџг, бјџлега (*биљџг,*
-а) 250, 251
благосѝ 315
благос[л]џ[в]ен 386
блицџѝѝ 345
блѝџѝѝ 393
бљѝк 477
Бљѝшо 281
бљџѝѝ 254, 343,
бљџѝ 449, *бљџѝѝ,*
бљџѝѝѝ 473
бљџу 290, 331
бљџк 250, 343, 477
бљелџг, бљџлега; бљ-
лџѝѝѝ 250, 251, 343
бљелойѝ[в]лицкѝ,
-чкѝ 336, 419
бљџѝѝа („200“) 366
бљѝѝ (бљџѝ) 339
бљѝѝѝѝ (*вљѝѝѝѝ*)
 362
бљѝнџѝа 350, 367
бобџ[в]нѝк 257
бо[г]ѝ(-м[и] џѝу) 390
бџџ-ми 233, 256
бога̀сѝѝво 349, 373
бога̀ѝѝ 422
бџџо-ми 256
бодѝџѝк, боѝѝк 451
бџѝѝ 341, 419
бџѝ, бџѝ 315
боју̀-се, боју̀ѝѝ 473
бокѝра 259, 263
бџкун 262, 263
бџлан 230
бџлесѝн 230, 386
бџлицѝѝ (*бџлѝсѝѝ*) 253,
 387
болу[в]ѝѝ 465
бџљѝѝѝѝкѝ 336, *-чкѝ*
 419
бџм(-џѝу) 390
босѝѝѝк, босѝѝк 261,
 342

- бошійа* 264, 266
боцун 262, 263, 369
бѣчка ѣгла 272, 407
бра[ј]е(-Нико) 255
брају 330
браси[в]еник 373
брѣсиво 349, 373
брѣшодѣ 315
брѣшоф (братов) 339
брѣћ 407
брѣзѣи (резати) 393
брѣшѣи 469
бриваѣи, бриваѣ 466
бригадѣер, бригадѣер,
брегадѣер 237, 254,
 267
брѣме (вриеме) 362
брѣква, -ица 263, 393
брѣ[н]са 263, 368, 385
бро[н]син 263, 266,
 368, 385
брш[в]улин 278
бр[у]шѣулин 261, 266,
 278, 356
брѣки 336
брѣјоски 330
Брѣли (-е,-о) 409
бубѣк 259, 261, 384
бубѣ[в]ник 257
Бугарскѣ 421
будѣм 476
буди 476, (свезица)
 567
бү[д]нѣм, бү[д]ни 375,
 476
будүјнѣсѣи 330
бүзара, -ада 368
Бүкојук 330
бүмба 263, *бүмба* 258,
бүмбѣ 407
бумба[р]дѣраѣи 254,
 386
бушѣга, -ѣга, -ѣнга
 253, 261, 262, 266,
 267, 391
бүха, бүва 287, *бүфа*
 288
в (тенденције у раз-
 витку) 314, > 0 299
 — 313, секундарно
 313, + мукли су-
 гласник > *ф* 338,
 + назал > *м*, > *ф*
 361, > *б* 362
вабрика 360
вагун 263
важ 259, 357
вазду[х], -ув, -ук 232,
 290, 291
вакаѣи 230, 361
вала, валиѣи 295
ваљѣи : ваљ[д]нуѣи
 461
вамѣла 359
Вамерика 313
ванѣла 359
вајѣр 259, 263
вајрош (f. и m.) 408
ва[с]о[ј]евички 419
ваѣѣи 295
вацан 359
вацѣла 261, 264, 360,
 364
вашѣи 315
вазда, -ѣн 227, 444
ваздѣшнѣи 227
вазду[х], -ув 232
вакаѣи 234
ваљѣи 256
ва[с] 227, 428
ве (енклит.) 424
вѣверица 250
вежевѣи, о[в]ѣи 464
вежѣн (из-) 455
вѣжѣно (из-) 455
вежѣвѣи 470
вѣл 361
вѣлѣчак 230, 419
вѣлак 476
вѣлѣи 256
вѣлѣи 419
вѣлу 448, 476
вѣлук 292, 448
вѣс (фес) 360
вѣсејо 330
вѣчѣ (f. и n.) 409
вечера[ј]ѣм 470
вечера[с] 231
ви (енклит.) 424
вицѣн 229
видѣѣи 254, -цѣк 474
вид[у]ла 277
виѣѣи 345, -ѣ, -ѣи,
 -ѣиѣе 449, -ѣе 249,
 -ок 474, у, -ук 448
виѣдро 252
виѣнѣц 230
виѣшѣи, -ѣи 252, 472
ви[ј]е (виѣе) 283
викам 467, -а[ј]уѣи
 469
Вилиѣ 360
вино (Фино) 359
вирѣвѣи, -ѣ[ј]ѣм 259,
 266, 361
висѣи 474
висѣи (виѣи) 422
виѣѣ 272
виѣе-ли тѣ? 389
-виѣ : -виѣнѣи 462
виѣиѣе 449
виурѣн 359
виѣе (вѣи) 436
виѣѣк 360
виѣи (вѣи) 422
виѣ-[л]и? 389
виѣшѣиѣи 360
вј > вљ, вј 346—347
вјѣверица 256

- vjě[j]aš*, *vjě[j]aње*,
vjě[j]a[v]ица 249
vjěšар 229
vjěшино 394
влас (f. и m.) 407, 408
Влѣха 287
влѣ[j]aш, *влѣ[j]aње*,
влѣ[j]a[v]ица 249,
 344
влѣверица 250
вљенчѣ[j]ѣм 470
вљенчѣш, *-ање* 344,
 385
[в]љe[n]чaнѣ 385
влѣру[v]aш 465
влѣшар 229, 344
влечѣш 344
влѣшала 344
вдвица 313
вд[д]нѣк 374
вдзак 450
вдзѣхи 473
војвд[д]штво 349, 373
вдјска 407
вдлаш 263
волийца 264, 360, 370
[в]ољаш 256
вдльвода, *-дјсѣво* 347,
 365
вдсак 229
вдска 346
вошњак 347
вдѣка (војска) 364
вдѣњак 348
вдштина 313
вдшће (воће), *вошћенд*
 392
вранѣц 230
Вранѣз 358, 359, 369
врашчѣ 341
врѣже! 235
врѣскаш, *врѣсѣк*, *врѣ-*
ска 237, 476
врѣшћѣш 237, 476
вр[г]нѣш 376
врѣ 475
врѣћѣш 251, 345
врѣшко 356, 359
врзак 451
врѣдан 230, *-[д]на*
 374
врѣћѣш 251, 473
врѣшћѣш 237, 258
врѣшћѣш, *-ѣхи* 473
врѣшћѣшјак, *-шћак* 450
вркадѣла 359
вркун 363
врсѣк 407
врѣ : *вргнѣш* 463
врћѣш 345
врѣ 475
врѣменѣш 360
врѣсин 359
врѣш 417
врѣ, *-а*; *врѣ*, *-а* 287,
 288, 290, 291
вршѣк 229
вршнѣк 350
врѣш 341, 419, 456
врѣш 456
врѣзда 313
врѣне 360
врѣцк 451
Врѣш 313
з (+ б, д, з, џ, ж) > 0
 373, (+ з, ж) > 0
 374, (+ л) > 0 376,
 секундарно 393, *ǵ*
 (турско) > *џ* 369
га (енклит) 424
Гаврѣл, *-е* 395
га[д]нѣш 374
гаћѣм, *гаћѣ* 472
гѣзак 451
гѣшчѣ, *гѣшчѣ* 420
галијѣш 329
га[м]бѣл 391
гарофѣл 259, 263, 359
гарофѣл 258, *гаро-*
[в]ѣл 359
гѣшнѣк 347
гѣра 235
гѣреница 257, 277
гѣровница, *гѣромни-*
ца, *гѣроница* 277,
 336, 393
гѣрдња 235
гѣрошница 277, 365
гѣ (къде) 372, 434
гивнѣзија 348
гимнѣзија 370
главенѣја, *главерѣ-*
ја 391
глад (f. и m.) 407, 408
гладѣк 230
гладѣл 230, *глад[д]на*
 374
Глајнѣш 330
гладнѣ, *угладнѣм*,
гладнѣца 336
гладнѣ 337
гладнѣ 389
гладшѣк 230, 421
гладчѣ (*гладчѣ*) 422
глад[д]аш 389
гладѣшо 349
Гладдѣ[v]љанин 275,
 393
гладдѣ[v]скѣ 275, 393
гладчѣш 467
гладчѣш 346
гладчѣ, *-в*, *-ѣ* 290, 291
Гладчѣ (*Гладчѣ*) Дб 290
Гладчѣшѣни, *Гладчѣ-*
шѣни 290
гладѣ 281
гладѣздо (*гладѣздо*) 251,
 366
гладѣ 315
гладѣздо 251, *гладѣшѣш*
 473

- гнѣздо 251
 гдѣше 393
 гдѣницікѣ (Гдѣнѣић) 315
 гд[ж]ѣше 382
 -гдј (-гођ, -год) 283, 445
 гдјницікѣ, -чкѣ 336, 419
 горѣш[и] 247, 345, -ѣо 249
 горѹћи 473
 госидство 349
 гошдјѹш 330
 грѣх 290, -а 287, грѣв 291, -а 288
 Грѣхо[в]о 286
 грѣхорица, грѣворица 286, 287
 грацкѣ 336
 Грѣць 229
 грѣдан 230, гр[д]нѣ 375
 грѣднѣ 422, гр[д]нѣ 375, 422, грѣднѣ 422
 грѣћѣ (болеснијѣ) 423
 грѣбѹжак, грѣблѣак 451
 грѣбѹља (грабѹља) 255
 -грѣ[ј]: -грѣше (при-) 449, 459
 грѣја (бѣз-) 248, 288, 331
 грѣ[ј]аѹш 247, 248
 -грѣ[й]сѹш 373 : -грѣбнѹш (за-) 459
 грѣ[х]ови 287, 345
 грѣ[х]оѹша 247, 345, грѣвоѹша 287, грѣ-жоѹша 287, 331, грѣ-жоѹша 287
 грѣшан 345
 грѣ (при-) 459
 грѣга, грѣ[ј]а (бѣз-) 248, 288, 329
 грѣех 290, -а 287; грѣев 291, -а 288
 грѣжак 451, -ѣм 455
 грѣжѣн (у-) 455
 грѣжнѹш 350
 грѣзак : грѣзѣјак 451
 грѣја (бѣз-) 248
 грѣмѣа 337
 грѣња 389
 грѣмен (грѣм) 396
 грѣмѣаше, грѣмѣаше 450
 гр[м]нѣш 344, 384
 грѣбје 347
 грѣ[ж]ѣше 382
 грѣжнѣца 350
 грѣо (гроот) 388
 грѣхѣш 286, грѣвѣш 287
 грѣбјѣ 346
 грѣм (грумен) 396, -н 396
 Грѣко 421
 грѣбасмо 347
 гѣвно 348
 гѣлѣжан гѣлѣзан 262, 263, 357
 гѣно 389
 гѣсѣк 229
 гусѣцѣрѣш, гусѣпрѣш 358
 гѣшли, гѣсли 351, 410
 гѣшѣеница 392, гѣсе-ница 344
 гѣшчѣ 341
 д (+ б, г) > 0 372, (+ з, ж) > 0 373, (+ л) > 0 376, (партикула) 444
 да (свезица) 567, (+ перфекат) 554, (+ футур) 556, (+ по-годбени начин) 563, (+ ошеи + инф.) 543—544
 да 449, 567
 да[д]нѹш 375
 Дајѹд 330
 дајама 440
 дак[л]е 386
 дако 568
 дамно 336
 дарѣ[в]ѣш 465
 даш : да[д]нѹш 461
 даше 449
 даши (ваљда) 569
 Дѣбано[в]ић 233
 дав 291
 Давѣан 348
 да[д]ни-му 375
 даж[д] 227, 387, -ом 399, -о[в]и 400
 даждѣ 227
 дакѣко 235
 дакѣш 467, -ѣш : -шѣм 469
 далѣко 235
 Дамѣан 234, 338
 дан 227, данови (дан-ни) 401
 данѣк 233
 данѣс 227, 231
 данѣшнѣ 227
 Данѣл, -е, -о 234, 395
 Данѣло[в] Грѣд 234
 Дѣно 234
 дањскѣ (давѣашнѣ) 420
 дању 233
 дањѹш (даднѹш) 233
 дањце 227
 дањо (дању) 434
 дању 227
 дарѣјѣш 329
 дарѣ[в]ѣш 233
 дарѣмнѣ 233, 337, -ан 337, дарѣ[м]нѣ 389
 дарѹ[в]ѣш 465
 даш 235

- два* (промена) 430—432
двадѣс[ш] 387, 390; *дваѣс[ш]* 390, *два-р[ш]* 387, 390
дванадѣс[ш] *сидшнѣ* (= 1200) итд. 430
дванѣс[ш] 272, 387
двѣ (< *двъ*) > *ѣ* 310
д[в]льѣма 431
д[в]льѣста, -о 344, 430
дѣбѣ 330
дѣбѣ 346
дѣвѣла 363
дѣвѣ[ш] 380
дѣвѣшнѣс[ш] 273, 387
дѣлѣ 251
демиѣна 259, 266, 364
дѣсѣ[ш] 380, 381
десѣшѣк 229
десѣшну 432
десѣрегѣш 259, 265, 267, 358
дѣше[к]шѣв 373
деферѣнца, *деверѣнца* 264, 265, 359, 385
дѣшно 350
дѣшѣк[ш] 265, 357, 387
дѣбѣль 362
дѣвѣ 347
дѣ[г]нѣш 376
дѣ[к]-се, *дѣшѣ-се* 374, 390, 449
димиѣна 266, 364
дѣмно 337
дѣно 389
дѣ > *ѣ* 345
дѣлѣ 346
длѣма 310
длѣста 310
днѣ 403, 418
днѣ[в]и (ном. pl.) 403
днѣмничѣр 337
до (прилог) 505
дѣбар 231
дѣбѣш (f. и m.) 408
дѣблѣн 466
**дѣбо* 404
дѣбрѣ (y-) 438
дѣ[в]ѣ, -н 443
довико[в]ѣш 465
дѣ[в]лѣн, -а, *нака*, -на-ке, -ѣн 443
дѣвѣлно 420
до[в]укѣ[в]ѣш 470
до[в]укѣ[в]ѣш 466, -о[в]ѣш 465
до[г]нѣш 376, *догна* 458
догрѣшѣ 345
додно (са ген.) 515
дождѣнѣш (*догнѣш*) 458
дожнѣш 351
дозвольѣ[ш] 470
дозвѣѣм, -лѣм 346, 468
дозѣшѣ 329
дознѣ[д]нѣм 375
дѣ[ш]ѣ 478
дѣк 569
дѣк (*дѣѣк*) 453
дѣкле, -н 443
дѣк[ле] 386, (+ од-речни перф.) 554
долѣѣк 450
долѣѣк 229
долѣ[к]шѣца 373
долѣ[с]ци 381
дѣлѣц, *Дѣлѣц* 230
дѣме (из-) 434
дѣнѣ, -н, -на 443
дѣнѣк, -ѣсок 452
донѣѣк 451
дѣѣро 277
доушѣнѣ[ш] 470
доуш[ш]ѣнѣ 340, 382
досѣдѣш, -адѣн 230, 235
досѣ[в]ѣш, -о[в]ѣш 465
досѣ[г]нѣш 376
дѣсѣш (*дѣсѣн*) 456
дѣсѣн : *досѣгнѣш* 463
досѣлѣш 343
дѣсѣ 235
дѣшлѣн 443
дѣшолѣ, -лѣн 231, 443
дошрѣѣ[ш] 470
доушѣш 329
дѣцѣн 227
дѣчѣ[в]ѣш 465
дошѣ 271
Дрѣѣѣца 330
дрѣѣѣца, *дрѣѣѣца* 366
дрѣѣ 265
дрѣѣ, *дрѣѣ* 449
дрѣѣк 229
дрѣѣмнѣ 337
дрѣѣнѣ 389
дрѣѣш (*дрѣѣн*) 454
дрѣѣѣ : *дрѣѣ* 270
дрѣѣ 473
дрѣѣмнѣ 468
дрѣѣшѣ, -ѣш 392
дрѣѣ 266
дрѣѣш 467, -ѣш 469, -шѣш 286, 469
дрѣѣ (m.) 410
Дрѣѣѣк, -ѣѣк 363
дрѣѣ (дрѣѣ) 339
дрѣѣѣ 442
дрѣѣѣ 433
дрѣѣѣ (*ѣѣѣ*) 412
дрѣѣшѣ 286
дѣѣѣ, -и 439
дѣѣѣк : *дѣѣѣк* 450
дѣѣѣр 254, 264
дѣѣѣ (*дѣѣѣ*) 422
Дѣѣѣѣк 337

- Дубрѣнѣк* 389
дўжан 230
дўжчак (*дўгчак*)
 230, 422
думидѣца, мидеца
 264, 265, 266, 267,
 390, 391
Думно 337
дуйѣр 262, 265, -*аш*
 259
дўйшјоскѣ 329
дурѣк 268
дуфан 287, -*ан* 258
дўх 290, *дўха* 287,
ў-дув 291, *дўва* 288
духан (*дуван, дуфан*)
 286, 287
душѣмнѣ 337

-ћ 283, > *-ј* 349
ћалѣ, ћалѣ, ћолѣ (*ћалѣ*) 274
ћалѣ, -*лѣ, -скѣ* 234
ћѣ 345, (*свезица*) 569
 —570
ћѣ[в]ѣр 345
ћевѣр машина 369
ћевѣрка 345
ћѣд 345
ћелѣ 251
ћѣло 345, *ћѣлѣ* 346
ћѣо 249
ћѣоле! 257
ћескѣша, ћескошнѣ
 366
-ћѣсѣ : -*ћѣ[д]нуш* 459
ћѣшелина 345
ћѣшѣ 345
ћѣца 345
ћѣчко 345
ћѣјка, ћѣјчица 390

е (*природа*) 257, (*покретно*) 443 — 444, (*романско*) > *е, и* 265 — 266, (*свезица*) 447, 570—571
-еве- (> *е*) 274
ѣдан 231
ѣданѣуш 231, *ѣд[м]-ѣуш* 332, 384
ѣ[д]нако 375
ѣ[д]но, -дм 375
ѣ[ј]а 447, 572
-еје- (> *ѣ*) 274
ѣла(-де), ѣламо, ѣлаше 449, 571
ѣле 447, 571
ѣма 448, 572
ео (> *ео*) 272, (> *ејо*) 331
ѣрбо 447, 573
ѣре 447, 572—573
ѣсам 228, -*м* 365, -*н* 365
ѣфендѣја, ѣвендѣја 359

ж (> *з*) 359, (> *џ*) 364, (+ *ћ*) > 0 382
жалосан 386
жайажѣвѣш 339
жаѣ 235
Жабљак 235
жавѣш 466
жглаб 366, 393
жглиѣб, жгљѣбови 393, (*т.*) 410,
жглиѣбѣк 393
жгљѣб 355
-жд > -*ж* 386—387
-ждан > -*жан* 386
ждраќ, ждрѣка 392
ждриѣбѣц 230
ждрѣмѣњ (-*вѣњ*) 392,
ждрѣмѣни 389

желѣјак: желѣк 450
желѣжница 350
жесѣочѣ (*жѣшћѣ*)
 422
-жѣћ : *жѣгнуш* 461
жѣ[ш]ћѣ 382
жѣ (-*ни бѣјо*) 389
жѣвѣјак 450, *жѣвѣк*
 347, *жѣвѣк* 450
жѣвѣдо, -ѣла 249, 344
жѣ[в]ѣѣ 315
жѣ[в]ѣ 473
жѣја (*жива*) 329
Жѣјанѣв 329
жѣјѣш 329
жѣју 330
жѣф (*жив*) 339
Жѣфко 338
жѣфѣш (*жив-*) 338
жѣ (< *жѣ*) > *ж* 341
жлѣ 352, -*ѣ, -ѣ* 351
жлѣ (*у-*) 351
жлѣко[в]ѣц 230, 351,
 352
жлѣца 351
жлѣ 437, *у-жлѣ* 438
жлѣро[в]ѣ 310
жмѣрѣш 473, -*рѣ* 438
жнѣвѣш 351
жнѣван, жнѣвѣн 351,
 419
жнамѣње 351
жнѣње 351
жнѣш 350, 352
жнѣшан 351
жнѣш[ј]ѣм (*жнѣм*) 456
жрѣмѣњ, -мѣња 337
жрѣш 367
жрѣш 345

з (*испред ѣ, ѣ*) > *ж*,
з 334—335, > *г* 364,
з (*млетачко*) > *ж*
 356—358

- за са ак. 524—525,
 (слагање) 489—492,
 са инстр. (слагање)
 494—495, са инф.
 561
 за̑ 390, 570
 забар̑[в]и̑и̑ 256
 забер̑[в]и̑и̑ 256
 заб̑и̑ю 329
 заб[о]р̑[ј]и̑и̑ 277
 забрање[в]и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 464
 забрању[в]и̑и̑ 466
 за[в]идава̑и̑ 266
 за̑вљера 344
 за̑вљеса 344
 за̑вн̑и̑и̑ 348
 за̑гн̑е̑и̑, -и̑в̑ен 349
 за̑гон̑е̑, и[з]- 438
 за̑грађе̑в̑и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 464
 за̑н̑е̑и̑и̑ 349
 за̑до[в]ољ̑ан 230
 за̑до[ј]и̑в̑и̑и̑ 470
 за̑др̑жа̑[ј]е̑м 470
 за̑дува 288
 за̑ђе̑ва 345
 за̑жд̑ен 474
 за̑жд̑ен̑е̑м 458
 за̑жд̑и̑је̑м, -и̑в̑ен 474
 за̑[ј]е̑[д]но 375
 за̑кључ̑а̑[ј]е̑м 470
 за̑ко̑и̑а̑[ј]е̑м 470
 за̑коф̑и̑и̑ 362
 за̑коч̑и̑и̑ 388
 зама̑же[в]и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 464
 зама̑ж̑и̑в̑и̑и̑ 470
 зама̑зо[в]и̑и̑ 464
 за̑мн̑и̑и̑ 338
 за̑[м]н̑ена 344, -ни̑к
 384
 замо̑и̑а̑[ј]е̑м 470
 заму̑о[в]и̑и̑, -е[в]и̑и̑
 464
 за[н]ч̑и̑и̑ 333, 385
 за̑н̑и̑и̑ 389
 за̑и̑а[д]ни̑ 375, -ни̑
 376, 420
 за̑и̑а̑же[в]и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 464
 за̑и̑а̑ж̑и̑в̑и̑и̑ 470
 за̑и̑а̑ж̑и̑и̑ 475
 за̑и̑а̑жу[в]и̑и̑ 466
 за̑и̑ек̑а̑и̑и̑ 349
 за̑и̑и̑и̑о[в]и̑и̑ 465
 за̑и̑и̑и̑и̑в̑и̑и̑ 470
 за̑и̑л̑е̑и̑н̑е̑, -и̑ни 463
 за̑и̑ош̑л̑и̑и̑ 351
 за̑и̑р̑е̑ћ̑и̑и̑ 466
 за̑ра̑ди (са ген.) 519—
 522
 за̑ра̑ј 446
 за̑ра̑ни̑и̑ (зара̑вити)
 389
 за̑и̑а̑кн̑и̑и̑ 228
 за̑и̑е̑з̑а̑м 467
 за̑и̑т̑рк̑е̑ (и[з]-) 438
 за̑фа̑јду 442
 за̑фа̑ле[в]и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 465
 за̑фузд̑и̑и̑ 361
 за̑х̑лад̑и̑ло 285
 за̑и̑и̑о 570
 за̑ 271
 за̑̑ва 271
 за̑̑̑р 235
 за̑̑̑и̑и̑ 366
 за̑̑̑и̑ја̑и̑и̑ 329
 за̑̑̑д, за̑̑̑и̑ћ 227
 за̑̑̑[д]ни̑, -ни̑ 233, 375
 за̑̑̑[д]но (за̑едно) 274,
 375
 за̑д̑ни̑в̑е̑но 349
 за̑̑̑лу (залуд) 388
 за̑̑̑̑̑в̑и̑и̑ 253
 за̑б̑ла̑ги (= зглаби) 394
 за̑б̑л̑а̑г̑на 235
 за̑б̑ору̑ћ 473
 за̑в̑ел̑[к]и̑ћ 373
 за̑в̑е̑ч̑а̑к, и̑ја̑к 450
 за̑в̑и̑жд̑у, -у̑ћи 473
 за̑в̑и̑ж̑е̑и̑и̑ 476
 за̑в̑и̑з̑г̑и̑и̑ 476
 за̑в̑љ̑еро̑ви (за̑в̑е̑ри) 344,
 400
 за̑[в]о̑н̑ом 404
 за̑д̑о̑д̑ан 230, за̑д̑[д]но
 375
 -за̑ > -з 386—387
 за̑д̑ј > ж̑ћ 339—341
 за̑др̑а̑в̑е 347
 за̑др̑а̑к, за̑др̑а̑ка 392
 за̑др̑а̑ф (за̑рав) 339
 за̑др̑и̑је̑б̑а̑ц 359
 за̑др̑и̑ю, за̑др̑ело 392,
 за̑[д]р̑ен̑у̑и̑ 392, 463
 за̑е̑в̑на (земља), -а̑к,
 -и̑и̑ше 348
 за̑ел̑е̑м̑ба̑ћ 332
 за̑е̑м̑ја 346
 за̑е̑м̑на, -а̑к, -и̑и̑ше 338
 за̑е̑ница 251
 за̑е̑ња (земља), за̑е̑ња̑к
 389
 за̑е̑[и̑]с̑и̑ 373
 за̑е̑цо[в] 418, за̑е̑цо̑ви
 (за̑че̑ви) 399
 за̑е̑чи̑ 341
 за̑и̑[н]ски 333, 385, 434
 за̑и̑с̑и̑о, за̑и̑с̑и̑о (= за̑-
 и̑сто) 271, 274, 441
 за̑ј (< за̑ј) > ѓ 341—
 342
 за̑је (< за̑ѓ) > же 344—
 345
 за̑л (< жл) 350—335
 за̑л̑е̑ (у-) 438
 за̑л̑о̑и̑ро 390
 за̑м̑̑ 227
 за̑н (> жн) 350—351
 за̑н̑а̑в̑и̑и̑ 471, за̑н̑а̑в̑н̑
 419

- зн[д]нѣм (знѣдѣм) :*
знѣш 375, 460
знѣју : нѣ-знау 316
зѣбју 347
зѣбљак 469
зѣй-га 315, *зѣјѣ, зѣју-*
се 331
зорѣш 476
зубѣц 230
Зубац, зубачкѣ 230
зубѣ (зубѣ) 402
- з (природа)* 341—342,
 0 > жж 392
- з (романско) > s* 368
Sarija 368
- i (романско) > и, е*
 266—268
и-кѣд (+ погодб. на-
чин) 563
-иер 254—255
иж (+ н) 351, (+ њ)
 335
иждѣни 458
ижлежѣш 351
ижлѣмѣш 351
ижлѣн-се 351
ижлећѣш 351
ижлицѣ[в]ѣш 351
ижлицѣчѣш 351
ижлѣћ : *ижлѣгнѣш*
 335
ижљубѣш 335
ижнаћ 351
ижнѣнда 351
ижнѣш 351, 352
иж- 335
ижјушра 343
- и[з]* 383, (+ ж, њ) 335,
 (са ген. уз лица)
 506, 508—509
изабрѣш 231
иза[г]нѣш, 231, 376,
-гнѣ 458
иза[г]нѣла 231, 376
изѣдне[в]и 434
изаждѣнѣш (изагнѣш)
 458
изащкѣш 231
избарабарѣш 236
избачѣ[в]ѣш, -о[в]ѣш
 465
избачѣјѣш 329
избѣчѣш 235
изблѣгѣш 473
изблѣн, изблѣн 466
избрѣмѣш 362
извѣн 227, *-ац* 230,
-скѣ 227, 367
извѣнскѣ 258
извлѣшћѣј 341
извољѣ[ж]ѣ 470
извукѣвѣш 470,
-о[в]ѣш 465
изгѣбли (изгѣнѣли)
 463
изглѣд (т.) 410
изгѣбѣн 346
издржѣ[ж]ѣм 470
изигрѣ[ж]ѣм 470
изѣдѣм, изѣди, изѣ-
дѣк 457
изѣсѣш 457, 478, *-ѣш*
 478
изјѣ[г]нѣш 376
излѣмен 475
излѣн 335
измѣшѣвѣш, измѣшѣ-
фѣш 361
измѣкнѣш 228
изнѣсѣк 451
изѣ[ш]шѣш 373, 441
- изравнѣ[ж]ѣм* 470
изрѣснѣ[ж]ѣм (изрѣсѣ) 463
израчунѣ[ж]ѣм 470
изузѣшћк 229
изѣдѣ[ш]-се 343
изѣдѣ[м]ѣш 343, 384
изѣдна 343
изѣднѣчѣш 343
изѣс[ш] : *изѣ[д]нѣш*
 343, 345, 375, 382,
 387, 460
изѣшѣра 343
-иѣж, -иѣжк (у ген. пл.
 придева и замени-
 ца) 294
из[ж]ѣ[д]но 375
из[ж]ѣм 243, 365, 455
-иѣ (> -ѣ-) 274
-иѣ (< -ио) 329—330
иѣкакѣв 231
имѣвѣш 471
имѣ[д]нѣш : *имѣш*
 375, 460
имѣк + инф. 549
имѣм 365, *имѣн* 258
и[н]сѣлѣер 254, 368,
 385, *и[н]ѣинѣер* 254,
 385
Инѣѣлиѣ 391
и[н]ѣѣшѣ 371, 384
-ио (> -и[ж]о) 272
искорѣсѣо[в]ѣш 340,
 472
искорѣшћѣвѣш 340
искорѣшћѣ[в]ѣш :
-о[в]ѣш 464
искорѣшћѣн 340
искорѣшћѣвѣш 470
искорѣшћѣ[в]ѣш 466
искорѣ[ш]нѣѣм 382
искрѣ[ж] 446, (са ген.)
 516—517, (уз лица)
 506, 509
искушѣ[ж]ѣм 470

- исѡ[в]аше* (исповаше) 373
исп̄а[д]нѹш 375
исп̄о[д] 379
исп̄ражнѹш 351
исп̄ре[д] 379, (са ген.) 518
исп̄у[ш]н̄дш 382
исп̄акнѹш 228
исп̄ег[г]нѹш 376
исп̄ом (свезица) 572
исп̄р̄аш 335
ис[с]цр̄п̄лен 455
ип̄ше 478
ип̄ро, ип̄р̄с 255
-п̄[х], -п̄к (у ген. пл. именица) 294
их (= им) 535
ич̄ен (јуче) 255
ич̄е[р], ич̄ера, 255
ип̄ш̄а 271
ип̄ш̄к̄дш 345
ип̄ш̄ер̄аш 335
ип̄ш̄ежнѹш 321
- й̄ј* (= *j*-) 315, 376
й̄јѡп̄г[ш], -а, -ака,
-ако, -ака, -аке 444
й̄јдш[ш] 444
- ј, j* (природа) 314—316
j > 0 (у почетку речи) 316—317, (интервокално) 320—328, (на крају речи) 319—320, *-j, -јше* у императиву 319—320, секундарно 328—331, *j*- > *й̄ј*- 315, *résumée* 331—332
ј̄а 448, 572
јаг̄ула 256
- ј̄дан* 230, *-[д]на* 375
ј̄збац 230
јаз̄ик, -й̄чна 256
јай̄н̄и 469
ј̄а[ј]̄и (ј̄а[ј]̄а) 404
јак̄ѣша, -ӯн 259, 260, 263, 265, 370
ја[к]с̄ика 266, 368, 374
ј̄акш̄ем, й̄ој̄акши 393
ј̄аман, -нос̄и 337
ј̄ар̄ѣм 229
ј̄арац 230
ј̄ас̄тр̄еб, -й̄ѣб 251
јаӯк̄ам 468
ј̄аха 286
ј̄ацием 412
ј̄ашли, ј̄асли 351, 410
ј̄ашно 350
ј̄ашш̄р̄еб 251, 355, *-й̄ѣб* 251, 355, *ј̄ашш̄ребови (-ѣби)* 401
ј̄аг̄ње, -ад 235
јаг̄ула 237
ј̄аде (на- *уд̄аријо*) 236
ја[к]с̄ика 237, 266, 368, 374
Ј̄на 236
ј̄аребица 236
је (енклит.) 424
ј̄едан (истицање) 542, (ма који, ма какав) 542, (неки) 543
[j]један̄с[ш] 272, 387
један̄к (сместа) 436
јед̄инац 230
јед̄наци 412
је[д]н̄ом 433
ј̄ећ, -и, -ише (ј̄ећше) 449
ј̄ећа 252
је[к]с̄ика 368, 374
ј̄екш̄ика (ј̄ѣф-, ј̄ѣв-, ј̄ѣй-), -ч̄ав 363, 370
ј̄емац 230
- јес̄ика* 266
ј̄ѣшика, -ч̄ав 388
ј̄ѣшин 388
ј̄ѣфшин, ј̄ѣв-, ј̄ѣй- 360, 362
ј̄ѣч̄ем 229, 365
л̄јуч̄е, -р, -ра, -рака, -н 444
- к* (природа) 282, *к'* 282—283, *к* > *п̄* 370, (+ *п̄, ш, ц, ч, х*) > 0 374, (+ *н, њ*) > 0 376, секундарно 393
к' (турско) > *ћ* 368, *ки* (турско) > *к* 368, *-к* (партикула) 444
-ка (партикула) 444, *ка̄* (< како) 436, 442, 573
каже[в]а̄ш, -о[в]а̄ш 465
каж̄уја̄ш 329, *-п̄ва̄ш* 470
кажу[в]а̄ш 466
ка̄з̄ишо (ка̄з̄ано) 453
ка̄зма 368
ка̄к̄ав 231, (ка̄к̄в̄у) 429, (некакав) 536, (добар) 537—538
ка̄ко и (= ако и) 573
ка̄м, ка̄ми 396, 437
ка̄мара 260
ка̄мо 444
ка̄ндило 258
кан̄џел, -ло 253
ка[н]ш̄ин̄ѣла, -њ̄ѣла 260, 265, 266, 370, 384
ка[н]ш̄ӯн 260, 263, 384
ка̄й̄ац 260, 369

- кдѣја*, *кдѣјем* 346
кдѣљашѣ, -ѣм 441, 467
карѣга, *карѣзга* 254, 260, 266
карма 369
Кастѣй[ј]о: *Ка(ш)ћѣла* 253, 260
кастѣйло, -ом 254, 368
каѣфа, *каѣва* 361
кафѣца, *каѣца* 260, 361
кдшѣљ 229
кашѣѣа 260, 265, 356
кѣшно 350
кдшѣйг 260, 356
Ка[ш]ћѣло 382
кашћѣло, -ом 254, 368, 382
кашун 260, 263, 356
кѣбѣ 227, 271, -лѣћ 227
кѣбѣр 366
кѣ[о] 227, 381
кѣдане, -ице 235
кѣдѣч 237
кѣкав 233, -ѣф 338, 339
кѣшкѣд 227
кѣвѣ[с]ѣца 381
кѣвѣдѣш 253
кѣја[в]ица 329, *кѣјѣш*, (*кѣјѣш*) 287, 329
кѣмѣк 229, 267, 283
кѣмни 337
кѣсело 253
кѣћело 392, -ѣш 382
кѣхѣш (*кѣјѣш*), -нѣш 286
кѣчѣљѣв 369
кѣшнѣш 350, 352
кѣ[ш]ћѣо 253, 392
кѣлѣнѣц 230
кѣлѣсе, *кѣлѣ[ш]ћѣ* 342, 392
кѣлѣчѣ, -ѣћи 473
кѣлѣшѣа -е, -и 410
кѣлѣћѣш, -шѣм 469
кѣлѣѣц 382
кѣлѣчка 366
кѣлѣко, -ѣнци 388
кѣлѣфко, *кѣлѣвко* 362
кѣлѣѣа 281
кѣмѣсѣтво 349, 373
кѣнѣзо[в] 418, *кѣнѣзови* (*кѣнѣжеви*) 398
кѣнѣз 367
кѣ (неко) 536
-ко (партикула) 444,
кѣ[в]ѣчо[в] 418
кѣ[д] 377, (са ген.) 509
кѣжле -ѣћ 351, -ад 352
кѣзѣй, *кѣжјѣ*, *кѣ[ж]ћѣ* 342, 392, 419
ко[ј]ѣ (= неки) 536, (колики) 537, (+ императив) 562, (односно) 538
кѣко (колико) 390, 425
Колашѣнѣц 230
кѣлац 230
колѣѣква 393
колѣѣр 254
колѣѣка, *колѣѣе* (колики) 538
кѣ[ли]-ѣ, -чѣк 390, (*колѣкѣ*) 429
колѣко (*колѣкѣ*) 429
ко[л]шѣрина 263, 267, 386
кѣлѣр 263
кѣ[л]чѣви (*кѣци*) 400
кѣљѣк 459
кѣљѣц 281
колѣначкѣ, -и 439
кома[н]дѣнѣш 385
командѣр 254, -у! 385, -ов, -ев 418
кѣмѣш, -ѣћ 371
комѣнѣдиѣ 391
конѣвал, -ѣљ 260, 261, 370
конѣк 234
кѣнѣш 263
кѣнѣц 230
ко[н]зисѣдриѣ 385
кѣноба 261
ко[н]шѣш 260, 384
ко[н]шѣрѣш 384
ко[н]шѣрина 263, 267 381, 391
кѣ[н]чѣд 365, 385
кѣ[н]че 365, 385
кѣнчѣви (*кѣнци*) 385, 400
кѣ[н]шѣй[ј]ѣ 333, 385,
кѣншѣй[ј]ѣ 258
ко[н]шилѣк, -ѣк 333, 385
кѣнчѣви (*кѣнѣ*) 401, -ом 398, -о[в]и 399, -нѣма 402
Кѣѣц 230
кѣѣје 347
корѣн 260, 370
корѣнѣћ 346
кѣрѣнѣ (асс. pl.), 408 -нѣ 251
кѣрѣнѣ (асс. pl.) 408
кѣрѣнѣ (ном. pl.) 408, -нѣ 251
кѣрѣсѣ (f.) 410
корѣш 262
кѣсѣк 451
косѣѣр 254
косѣѣна, *кошѣѣна* 260, 261, 357
косѣѣш 339, 421
кѣсѣдѣш, *кѣшѣдѣш* 357
кѣсѣрѣш 251
косѣрѣћ 254, 344

- лѣнѣрица, лѣнѣрич-
на (струја) 391
лѣ[н]ѣун 263, 264, 265,
369, 385
лѣйерица 253, 372
лѣшійѣк : лѣѣк 450
лѣшурѣја, лишурѣ-
ја 264, 267
лѣшѣи 473
лѣх : лѣгнѣш 461
лѣѣш 345
ли 573, -л[и]? 277
лїѣва, лїѣја (лѣха)
288, 289
лїѣгѣм 467
Лїѣмно (Ливно) 337
лїѣнѣш 466
лијада 329
ли[к]сїја 267, 374
Лїмѣни, Лїмїни,
Лїмѣни, Лївѣн-
ни, Лївѣни, Лї-
ѣни 346, 367
лїмскї 420, лї[н]скї
333, 385, 420
ли[п]сѣ[ј]ѣм 470
лї[п]сѣш 388, лїф-
сѣш, лївсѣш 362
лисїчї 341
лїс[ш] 266, 358, 387,
лїсѣо 358, лисїш
422
лише, лиши (са ген.)
510
лї[ш]ѣе 382
лишѣ[ј]ї, ли[ш]ѣїу
382, 422
лѣвѣк 348
ложїшнї 349
лѣкш 393, 417
ломїѣк 475, лѣмїѣк
347, лѣмѣк 475,
лѣмѣк 338, 475
ломнїца 337
Лѣнѣц 230
лѣ[н]ѣгор 391
лойѣжа, -ѣа 261, 267,
364
лѣфѣа 362
лѣѣа 281
лу[м]брѣла 262, 265,
384, 393
лѣмер 264, 265, 350
лушїрѣш 260, 264,
356, 393
ль > ј 365
лѣворѣчкї 346
лѣѣа 252, 344
лѣйерица 253
лѣ[п]шї 388, лѣвшї,
лѣфшї 362
лѣра, лѣро[в]їш 344
лѣцкї 434
лѣшнїк, -нїк 365
лѣшїш 344
лѣшї (лѣди) 403, -ї
402, -ма 402, 403
лѣскї 336, 373, лѣц-
кї 336
лѣшї 422, -ѣга 417,
лѣшї 422
-м : > -м, -н 365, м
(+ ш, д, ц, ч, с,
ш) > н 333, (+ ве-
лар) > п 334, (+
ї, б, н, ѣ, ј, с) > о
384, (секундарно)
391, (партикула) 444
мѣ 573—574
магѣш 368
мѣжно 351, 366
мѣз, -ѣн 366
мѣјица 370
мѣкѣ 407
мѣл 421, 539
мѣ[л]ѣѣн 386
мѣ[л]ѣѣн 386
мѣлоїрїѣд 436
марагѣн 260, 263, 385
марѣч 261, 369
мѣрѣкѣ (мѣркѣ) 407
мѣрѣч 369
мѣѣѣа 287, -ѣа, -ѣа,
-ја 288
маѣкѣ 468
мѣх 290, -а 287, -ом
287, мѣв 291, -а
288, мѣф 291, -а
288
мѣхѣш 286, мѣвш
287
махѣниѣ, мѣвѣна 287
мѣч 232, -ом 399
мѣчѣш 366
мѣчѣк 229
мѣчї, -їнї 341, 419
мѣчїш 366
мѣѣа 369
Мѣшнїш 330
мѣшкѣ 260, 262, 356
мѣшлїна 351
мѣшно 350
мѣ 236
мѣгла 227
мѣгнѣш 228
мѣз, мѣзнї 236, 366
мѣк 236
мѣкар 235, 547, (+
погодбени начин)
563
мѣ[к]и-се, мѣкїе-се
390, 449
Мѣкѣвї Крш 228
мѣнѣш 237, 257, мѣ-
нѣш 257
мѣнїш, -ѣц 236
мѣнѣ[в]їш 234
мѣнѣмѣнѣш 234

- ма[н]ка̄ш* 234, 385,
 -њ- 367
ма̄њш 228
ма̄ска 228, 366, *ма̄-*
с̄ка : *ма̄ска̄* 407
ма̄слина, -њак 236
ма̄сш (маст) 236
ма̄сш (шира) 228
ма̄сш̄[ј]о — *ма[ш]-*
ћела 235, 253, 260,
 382
ма̄сш̄ика 228
ма̄ш : *ма̄кнш* 228, 462
ма̄[х], *ма̄в*, *ма̄ф* 227,
 290, 291
ма̄ховина 286—287
ма̄ч 232
ма̄чш̄а̄ш 471
ма̄шлина̄да 236
ма̄[ш]ћом, -у 382
ма̄саш̄ 370
Ма̄до[в]о 263, 265, *Ма̄-*
дуо 264, 265
ма̄ш̄ед 310, 345
ма̄шу са ак. (слагање)
 492, са инстр. (сла-
 гање) 495
ма̄ш̄[д]ница 375
ма̄зомур̄ал 368
ма̄кла 349
ма̄[к]ш̄ 374
ма̄лејдн 264, 267, 331
ма̄не (= дат.-лок)
 423, (себе) 536
ма̄ншо[в]аш̄ 263, 265
ма̄ргш̄н 265, 267
ма̄ш̄ак 229
ма̄ш̄[ј]уши (*ма̄ш̄уши*)
 455
ма̄[ш̄]ни 374
ма̄ш̄а̄ш 466
ма̄ш̄ш̄ар 356
ма̄ид̄ца (в. *думид̄ца*)
 266
мӣџ 290, -а 287,
мӣџ 291, -а 288,
мӣџф 291
мӣја (од-) 248, 288,
 329
Ми[ј]а̄ш̄ле 395, -о 287,
 327
Мӣја̄ље[в]ш̄ 329
Мӣјд̄-д̄ан 287, 329,
 365
мӣл̄џи 330
милӣјун, -дн 264
мӣнуш̄и (*мӣнуш̄а̄*) 402
мӣње[в]аш̄, -о[в]аш̄
 465
мӣњвд̄ш̄ 470
мӣран 231
мӣ-се (чинш̄) 424
мӣсш̄[ј]о : *ми[ш]ћела*
 253, 262
мӣсш̄р̄ја 357
Мӣш̄ар 229
Мӣш̄д̄л̄д̄ан (*Мӣјд̄д̄ан*)
 287
мӣш̄ш̄ 341, 419
мӣш[л]ш̄ 351, 352,
 386
мӣш̄ш̄р̄ја 357
ми[ш]ћел 253, 261,
 -ло 382, -ш̄ 253,
 382
мӣ > *мљ*, *мњ*, *мӣ* 346
 — 347
мӣџхови 287
мл, *мљ* > *мн*, *мњ*
 337—338
мл̄ш̄м 348
мл̄до, -з̄ина 348
мл̄ак 348
мл̄еӯр 255, 344
мл̄дови 344
мл̄ера 344
мл̄ес̄ц 343
мл̄ес̄шо 344
мл̄ш̄н 281
мн > *вн*, *мл* 348
мн̄ад 337, -ш̄ 33н
Мн̄д̄жен 338
Мн̄еш̄ке, -ачкш̄ 338
мн̄ш̄во 338
мн̄џеко 338
мн̄ш̄м 384, 471, 474
мн̄ш̄н 338
мњ > *вњ*, *мљ* 348
мњвд̄ак 471
мњак 471
мњари (< *мљари*) 338
мњаш̄ка̄ш̄ 468
мњер 255
мњдови 338, 344
мњера 338, 344
мњес̄ц 338, 344, -ом
 399, -у! 398, *мњ̄-*
с̄цш̄ : -ш̄ 402
мњес̄шо 338, 344
мњш̄ш̄ 338
мњш̄ачкш̄ 230
мњеш̄ӯр 287
мњеш̄ш̄на 344
мњеш̄ш̄ани 344
мд̄г̄ 271
мд̄ж-ли 389, 448
мд̄ж̄ан̄ш̄ 339
мд̄зак 229, -ш̄к! 397
мд̄ј (мош̄) 283
мд̄ј (= свој) 536
мд̄ја 236
мд̄кар 231
мд̄лб̄ 407
мд̄лше-се (ш̄о-) 449
мд̄марк 229
мд̄[н]ч̄д̄, -ад 333, 385
мд̄[н]че 333, 385, -ш̄ш̄
 333, -ш̄ш̄ов 418, -ш̄ш̄-
 на 333, 385, -ш̄ш̄ма
 333, 385
мд̄пка 334

- морач 261, 369
 мѡскоѡфа 338
 -мѡћ : -мѡгнѡш 461
 мѡш-[ли]? 389, 448
 мрѡвѡль 129
 мрѡвѡй (мрѡвѡ) 402
 мрѡль 275
 мрѡс (мраз) 339
 мрѡз 234
 мрѡнар 278
 мрѡшан 231
 мрѡшац 230, -ѡчкѡ 230, 310
 -мрѡћ : -мрѡкнѡш 462
 мѡвѡш]-се 287
 мѡжеје 330
 мѡжена (ѡ-) 455
 мѡзак, -ѡјак 451
 мулѡгѡн, мулеѡн 262
 мурѡл 260, 264
 мурѡва 262
 мусѡак 369
 мусѡаћ[и] 260, 262, 369
 мѡшеницѡ 439
 мѡха 287, -ѡа 288, -ѡе 288
 мѡч, мѡчше 449
 мѡчмула 363
 мѡшнѡк, -ница, -нѡк 349
 ѡ 271, ѡ (+ лабијал)
 > м 332—333, ѡ (страно) > њ 370,
 ѡ (+ м, ш, ѡ, ц, з, ч, с, ц, ш, к, г) >
 0 384—385, ѡ (се-
 кундарно) 391, ѡ (партикула) 442—
 444
 ѡа са ак. 525—526
 (слагане) 483, са
 лок. 481—482, пар-
 тикѡла 442, 444
 набѡјш 330
 набрѡ[ј]ѡм 472
 нѡвалице 295
 нѡ[в]ѡ[ш]ѡе 382
 нѡ-ѡй (ѡ-ѡй) 276
 нѡ[в]лѡш, -шѡшѡ,
 -шѡице 442
 нѡвѡдѡй (находи) 286
 нѡвѡѡ[в]ѡш 465
 нѡ[г]нѡш 376
 нѡголо 440
 нѡ[ѡ] 377, (са ак.) 487,
 (са инстр.) 492—
 493
 нѡ[ѡ]зирѡ[ј]ѡм 470
 нѡдѡ[г]нѡш 376
 нѡдигрѡ[ј]ѡм 470
 нѡдѡмнѡм, -ѡм 468
 нѡдмѡдрѡ[в]ѡш,
 -ѡ[в]ѡш 464, 465
 нѡ[ѡ]ница 375
 нѡћѡнѡш 345
 чѡздрѡвѡвѡш 471
 нѡздрѡ[в]лѡвѡш 464
 нѡздрѡјш 330
 нѡј- (> ѡ-) 318
 нѡ[ј]зѡ[ѡ]нѡш 375
 нѡјѡкѡ 330
 нѡјмнѡш 413
 нѡ[ј]ѡриѡе (прѡи пут)
 436
 нѡјѡрѡед, -ѡ 444
 нѡ[ј]шѡ 478
 нѡк (нѡћѡк) 453
 -нѡк (партикула) 442
 -нѡка (партикула) 443
 -нѡка (партикула) 443
 -нѡке (партикула) 442,
 443
 нѡѡ 276, 447, 574—
 575
 -нѡѡ (партикула) 443
 нѡѡ[н]чѡш]-се 260,
 369, 385, нѡѡ[н]-
 чѡн 385
 нѡѡѡј (са ген.) 515
 516
 нѡлѡѡм 467
 нѡм (на ум) 272, 276;
 нѡ[м]-ѡѡѡ-ми 384
 нѡмѡш (нѡмѡшн)
 453
 нѡмѡгнѡш 228
 нѡмиѡ[в]ѡш 465
 нѡмлѡ[ш]ѡе, -ѡн, -ѡе
 340, 382
 нѡмнѡѡ 344
 нѡмнѡѡри 338
 нѡмнѡ[ш]ѡѡј 382
 нѡѡѡчкѡ, -ѡ 439
 нѡћѡлѡ 369
 нѡйѡ[ѡ]нѡш 375
 нѡйѡѡ (нѡѡѡѡѡѡ) 276
 нѡйѡшнѡк 350
 нѡйлѡѡ[в]ѡш, -ѡ[в]ѡш
 464
 нѡйѡѡѡѡѡѡѡ 440
 нѡйѡш 315
 нѡйѡш 437
 нѡйѡмѡнѡш 237
 нѡ-ѡѡѡѡѡѡѡ (са ген.)
 518
 нѡйѡшлѡѡѡѡѡ 334
 нѡйрѡјш 330
 нѡйрѡѡед (нѡѡѡѡѡѡѡ) 436
 нѡйѡли[ј]ѡн, -ѡн 260,
 262, 264, 267
 нѡйѡш]ѡѡн 382
 нѡрѡмнѡ 337
 нѡрѡ[ш]ѡѡј 341, 382
 нѡрѡѡф (нѡрѡѡѡ) 339
 нѡрѡѡѡѡѡ 336
 нѡрѡѡѡѡѡ 341, -ѡм 403
 нѡрѡѡѡ[в]ѡш, -ѡ[в]ѡш
 465

- ндсѣш* 441
ндсѣоред 446, (са ген.) 518
насѣрама (са ген.) 519
насре[д] 380
насум, -ицѣ 442
нашѣйѣм, -љѣм, -љѣм 468, 469
нашѣкнѣш 228
наувѣйѣ 272
нафалицѣ 295
ндѣфора, нѣвора, нѣ-ѣора 360, 362
наѣлада 285
наѣдѣ-се 285
начѣйљѣш 469
ндѣбольѣ 236
ндѣвишѣ 236
ндѣвѣи 228, *ндѣфѣи* 338, 393
-нака (партикула) 442
ндѣ[к]аквѣ 390
ндѣманѣи 236
ндѣшо, нѣшо (на-ѣто) 276
ндѣѣс 237, 257
ндѣѣве 228
ндѣшѣ[j]ѣ 236
не (енклит.) 424. *не-*: *ње-* (у заменицама) 428
нѣвѣсѣа, нѣвѣсѣа, нѣ-вѣсѣа 251, 344, 390
неѣѣља 345
нѣка 575
нѣ[к]аква 390
нѣ[к]аквѣ 390
нѣко[j]ѣ (нѣкѣ) 428
нѣколика, -е (неко-лико) 538
нѣмљѣсѣа, нѣмњѣсѣа 367
нѣрѣм (т. и f.) 408
нѣсѣм 252
неѣѣс 231, 257
нѣш 390
-нѣшѣно (до) 455
нѣшѣо 427
ни (енклит.) 424
нѣѣмѣѣц (нѣѣмѣѣца) 244, *нѣѣнци* 333
нѣѣсѣм 228
ни[з] 383, (са ак.) 498—499
низа 232
нѣ[j]ѣ[д]но 375
нѣикаквѣ, нѣикаквѣ 231, 233, 429
Нѣкѣф (Нѣков) 339
нѣкуд, -а 443
нѣкуѣ, -е 443
Нѣ[к]шѣиѣ 374
нѣиѣ: *нѣкнѣш* 462
нѣчѣса 427
нѣчѣсѣ 428
нѣчѣсов 428
нѣшицкѣ 336
нѣшѣа 427
нѣ 447, 576—577
нѣ[в]ѣц 230
нѣго 256
нѣj (ноѣ) 283, *-ца* 349
нѣкѣш 230, *-кѣшѣ* (·ѣ-шѣ) 402
нѣсѣк 451, *-ау*: *-ѣху* 270
нѣсѣиѣ 473
ношѣиѣ 347, 420, *-ѣк* 348, *-ѣ* 417, 434
ноѣѣс 231
нѣѣнѣиѣ, -нѣиѣ 420, *-но* 434
нѣф (нов) 339
нѣфѣци 338
ну 577
нѣжѣн 231, 386
нѣжѣѣвѣн 419
ѣ (+ *к, г*) > 0 385—386, (секундарно) 391
ње-: *не-* (у заменица-ма) 428
нѣ (нѣн) 535
нѣгѣф (нѣгов) 339
нѣзѣн 426
нѣкаквѣ, нѣкаквѣ 231, 233
нѣко[j]ѣ (нѣкѣ) 429
Нѣмѣѣц, Нѣмѣѣца 244
нѣчѣсов 428
нѣшѣо 427
нѣ[j]ѣв 426
нѣ[x] (нѣхов) 535
нѣхѣв 287
нѣ[j]ѣн 426
о (романско) > *у, о* 262—264, (са ак.) 484—485, (са лок.) 486, 495—496
ѣ (< *хоѣ*) 448
о[б] 378
обѣвѣиѣ 231
ѣбаѣѣѣ, -ѣѣ 234, 251
ѣбаѣѣѣ[j]ѣѣѣ 234
ѣбаѣѣѣ[ѣ]-се 231
ѣбаѣѣѣ 231, 344
ѣбѣ, ѣбѣѣѣѣ (ѣбѣѣ, ѣбѣѣѣ) 251, 343)
ѣбѣѣѣѣ 252, 367, 472
ѣбѣѣѣ[j]ѣѣѣ 470
ѣбѣѣѣ[в]ѣѣѣ 466
ѣбѣѣѣѣ: *ѣбѣѣѣѣ, -ѣѣѣѣ* 457

- дбичай 315
 обја[в]левайш, -о[в]дйш
 464
 објдгнйла, -неница
 235
 оближе[в]дйш, -о[в]дйш
 -се 464
 облиз[о]в]дйш 464
 облице 341
 облявйш 347
 облядгнйш, -ила-се
 347, 366
 обляйш 330
 обляснйш 347
 облягница 236
 обляд 343
 обляема 431
 обляену[ш]-се 343
 облясийш 343
 обляужйш 347
 обрѧс (образ) 339
 обривайш 466
 обрѧш 466
 обукѧ 271
 обуко[в]дйш 465
 обуци 456
 о[в]дѧкв (овдквй) 429
 о[в]дѧмо 444
 о[в]дѧдр 444
 о[в]дѧкѧ 234
 двѧн 229
 овдарйш 363
 двдѧн 363
 двде, -н, -на, -нак,
 -нака, -нака 442—
 443
 д[в]ѧѧе, -н, -на, -нак,
 -нака, -наке 442—
 443
 двзйр 363
 двзо[в]ина 363
 Двзо[в]ица 363
 -ови, -оји (> ой) 315
 овй 424
 овинцйр 391
 овйш 359
 овицйер 391
 о[в]лѧ[ш]ѧен, -ѧе
 340, 382
 двндѧ 363
 -ово- (> ѻ) 273
 овдлкй 425
 Овйдчйѧи 362
 Овйужйш 362
 о[в]удйѧн, -а 443
 двчй 341
 двшйина 362
 огѧн 229
 о[г]дѧн 373, 435
 огла[д]ѧйш 375
 оглѧдѧш (оглѧдѧн)
 453
 о[г]нйшйе 376
 огрѧ[ш]-се, огрѧ[ш]ѧе
 373
 о[д] 377—388, (са ген.)
 510—512
 одѧлй[ш]-се : ода-
 лй[ш]-се 255, 256,
 367, 374
 [о]дѧмно 336
 одѧбйш 232
 одѧгндйш 232
 одѧзвѧ[ш]-се 232
 одѧйеиш 232
 одѧр 229
 одѧро 277
 одѧйѧ 330
 одѧмѧх 290
 одѧѧ 236
 одѧкнйш 228
 одно (са ген.) 515
 д[д]носно 375
 одо[в]ѧѧен 443
 одо[в]лѧн, -ѧн 443
 оддй 315
 оѧѧенуш, -ѧло 345
 оѧѧло[ш]ѧен 340, 382
 ожйшнѧк 349
 ожлѧд, -йш 252, 351,
 393
 ожляда 334
 ожляш 334
 озѧд, -а 443
 озвѧ[ш]-се (озвѧ[ш]-
 се) 236, 374
 дзе[ш]-се, дзе[ш]шк
 373
 озлѧдйш 252
 озляш 335
 Дзо[в]ина 388
 Дзовица 388
 -ој (> ой) 315
 ојадйо 475
 ојѧѧели 475
 дјдѧк (отјдок) 453
 -ојо (> -ѻ) 331
 дјше 449
 окѧйльѧ 468
 дкѧ, -н 443
 око (са ген.) 512
 около (са ген.) 512—
 513
 окорѧйш 346
 окйѧмбар 392
 д[л]и 447
 д[л]йк, -й, -чкй 425, 429
 олѧма (воловиа) 403
 о[л]шѧр 386
 омѧшѧфйш, -вйш 361
 омѧчйш 475
 омѧѧ-се 228
 омйлийш 474
 д[м]на 337
 омнѧдина 338
 д[м]нови (д[м]ни) 400
 д[м]раза 236
 омрѧжнйш 351
 онѧмо 444
 онѧкѧ 234
 о[н]дѧн (прекосутра)
 385, 425

- пѣдау* : *пѣдаху* 270
пѣ[д]нуш 375
пѣзойца 257
пѣзухо, -во 287
пѣјун, -ѣн 330
пѣко[ш]ћу (с-) 382
пѣлц 230
пѣлба 367
пѣмидбра, -ла 263,
 264, 267, 370
пѣ[н]шйвѣка (ош-) 254, 333, 384
пѣншйвѣка (ош-) 254, 333
пѣ[н]шйм 384
пѣншйш 333, *пѣншйш* 258
пѣпѣк 229
пѣсѣ (*пѣсѣвѣ*) 402
пѣсѣјау : *пѣсау* : *пѣшѣк* 451
пѣсѣ : *пѣ[д]нуш* 461
пѣсѣр[в]а 232
пѣшѣк 229
пѣвѣр 228
пѣкѣ 228, 271
пѣкче 364
пѣнь 228, -ови 399
пѣпѣр 228
пѣс 228
пѣсѣр[в]а 232
пѣсѣ 228, 342, 419
пѣхче 364
пѣче 388
пѣшѣа 392
пѣвѣр 265
пѣд (-и, -ѣ) 409
пѣдѣнца 265, 385
пѣкѣла 349
пѣкѣсија 366
пѣ[н]сија 385
пѣйејо 330
пѣйицкѣ 336
пѣранѣк 341
пѣсѣш (ѣ-четворо) 390
пѣ[ш] 380
пѣшѣк 229
пѣшѣр, *Пѣшѣр* 229,
 230
пѣшйна, -у 432
пѣшйш 265, 267
пѣ[ш]нѣс[ш] 272, 374,
 387
пѣшрајѣль 287, 330
Пѣшро[в]ѣц 230
пѣ[ш]сѣо 430
-пѣн : *-пѣкнущ* 460
пѣцкѣ 336
пѣчи 456, *пѣчѣјѣк* 451,
пѣчу 456
пѣвер 266
Пѣвѣни 346
пѣсѣк 229
пѣз 266, 358
пѣлѣрија, -ца, -ница 266, 394
пѣлѣрија 394
пѣнѣша, -ѣша 235,
 260, 267
пѣпѣљем 468
пѣрија 267, 268
пѣриѣлица 253, 266,
 268, 394
пѣрѣн 263, 267
пѣсѣш (*пѣсан*) 454
пѣсо[в]ѣш 465
пѣшован, -овна 348
пѣшѣра 264, 267
пѣше[в]ѣш, -о[в]ѣш 465
пѣшнѣш 350
пѣ > *пѣ*, *пѣ* 346 – 347
пѣјан, *пѣјнш* 466
пѣлѣм (*пѣлѣмен*) 396
Плѣменѣц 230
Плѣмнѣк 337
Плѣмнѣца 337
Плѣншѣа 389
пѣлѣшѣц 230
пѣлѣшѣјѣк, -ѣк, -ѣк 451
пѣлѣни 410, -ѣ 404
пѣлѣн 466
пѣлѣнѣц 230, 466
пѣлѣнѣца 347, 466
пѣлѣш 347
пѣлѣца 347
пѣлѣ[в]ѣш 343
пѣлѣга 343
пѣлѣме 281
пѣлѣна 343
пѣлѣсма 343
пѣлѣсѣш 457
пѣлѣшѣк 343
Плѣшѣвѣц 230, 343
пѣлѣшки, -ѣ 343, 439
пѣд- (*пѣлѣ*), (*пѣ[ж]пѣлѣ*) 423
пѣлѣлѣшѣш 473
пѣлѣлѣ[г]нѣм 376
пѣлѣлѣднѣк 343
пѣлѣлѣн : *пѣлѣлѣгнущ* 343, 460, -гѣ 271,
 -ѣжи 456
пѣлѣвѣра (похара) 287
пѣлѣшѣш 475
пѣлѣ[в]одѣчѣн 231
пѣлѣлѣо 420
пѣлѣ[в]укѣлѣлѣш 470
пѣлѣ[в]уко[в]ѣлѣш, -кѣ-
[ж]ѣм 465
пѣлѣн (т. и ф.) 409
пѣлѣлѣлѣ, *пѣлѣлѣлѣ* (по-
 гнѣнујо, -уло) 463
пѣлѣлѣмнѣца 336
пѣлѣлѣ[д]ни, *пѣлѣлѣ-
 [д]ѣш* 375, 389
пѣлѣнѣ 458
пѣлѣгрѣшка 247, 346
пѣлѣ[д] 378, 379, (са
 ак.) 487, (са инстр.)
 493—494

- подајник 330
 П[д]р[д]р 372
 По[д]г[д]рица 372
 по[д]г[д] 271
 подмишева[ш], -о[в]а[ш] 464
 подмишу[в]а[ш] 466
 п[д]дна (пот. pl.) 404
 п[д]дна, п[д]дне (уср[д]т-) 404
 п[д]р[д]не 375
 п[д]дне[в]и (дању) 434
 п[д]дну, п[д]дне (п[д]-) 404
 п[д]д[д] 315
 подр[д]че 341
 пожд[д]ни 458
 пожлц[д]д[ш]-се 351
 п[д]ж[д]еда, п[д]зледа 335
 пожн[д]ш 351
 пожн[д]и[д]ж[д], позн[д]ж[д] 441
 п[д]жно 351
 п[д]здрав (т.) 410
 по[д]зн[д]ца 337
 позн[д]к, -а[д]ок 452
 поигр[д]ж[д]м 470
 п[д]ж (по[д]) 283
 по[д]ж[д]ч[д]ш 472
 п[д]ж[д]е[д]н[д]ко 375
 п[д]ж[д]ше 349, 449
 п[д]ж[д]ше 478
 п[д]к (п[д]ж[д]к) 453
 покл[д]п[д]ц 230
 пок[д]н[д] 420
 покр[д]ж[д]н 466
 пок[д]ж[д]ство 346, 349
 пок[д]ж[д]ство 346
 полаг[д]м 467
 полаг[д]н, -а[д]но 227, 231
 полаг[д]ко 227
- полож[д]на 330
 пол[д]мен 475
 полум[д]н[д]ша 262, 264, 265, 362, 370, 384, 385
 пом[д]гам 467
 пом[д]н[д]ш 237
 пома[д]но[в]а[ш] 237
 пом[д]ж 228
 поме[д]у (са ген.) 518
 пом[д]н[д]шо (пом[д]н[д]-но) 454
 пом[д]ж[д]н[д]ш 376
 пом[д]ж[д]ше 456
 пом[д]ш[д]в 348, 420
 пом[д]ш[д]н[д]к 348
 пон[д]д[д]ж[д]н[д]к 237, 249, 329
 она[д]ж[д]л[д]н[д]к 237, 249, 345, 386
 она[д]ж[д]л[д]н[д]к 250
 оно[д]на (по-) 410
 оно[д]ни 434
 по[д]н[д]ш[д]ра 263, 264, 384
 по[д]ш 381
 по[д]ш[д]ф (попов) -ски 338, 339
 По[д]р[д]ш[д]нице 256
 п[д]р[д]ди (са ген.) 519 -522
 п[д]р[д]ж 446
 пор[д]ш[д]шо (пор[д]ш[д]) 463
 п[д]р[д]ш[д]ше 382
 пор[д]ш[д] 379
 п[д]р[д]ш[д]к 263, 267
 пор[д]ш[д]н 263
 по[д]ш[д]ш 368
 п[д]ш[д] 271
 по[д]ш[д] (отсада) 435
 по[д]ш[д]-сега (-сега) 435
- по[д]сел[д]н[д]ск[д] 336
 п[д]сл[д]ш (п[д]сл[д]н) 454
 п[д]сл[д]ж[д], -д 444
 послуж[д]ш[д]ш, -о[в]а[ш] 464
 по[д]сле, -н 335, 444
 по[д]сл[д]н[д]ш 335
 п[д]собо[д]н 381
 по[д]ср[д]д[д]ш 386
 по[д]ср[д]ш 380
 п[д]сш (т. и f.) 408
 по[д]ш[д]ж[д]н (постан) 420
 по[д]с[д]мице 442
 по[д]с[д]к[д] 271
 по[д]ш[д]п[д]л[д]м 469
 по[д]ш[д]в[д]н[д]ш 348
 п[д]ш[д]д[д]р (потом) 435
 п[д]ш[д]мо-се 236
 п[д]ш[д]н[д]к[д]ш 229
 по[д]ш[д]ко[д]п[д]ж[д]м 470
 п[д]ш[д]ле, -н, -на 435, 444
 п[д]ш[д]рбушк[д], -и 439
 по[д]ш[д]р[д]ж[д]ш 330
 п[д]ш[д]р[д]жно 337
 По[д]ш[д]сл[д]не 336
 п[д]ш[д]ше 449
 по[д]ш[д]ш[д] 288
 По[д]ш[д]ше 336
 по[д]ш[д]ш[д]к 229
 по[д]ш[д]ш[д]ш 253
 по[д]ш[д]ш[д]ш 329
 по[д]ш[д]ш 271
 п[д]ш[д]ш[д], -д 351, 444
 п[д]ш[д]ше, -н 334, 435, 444
 по[д]ш[д]ш[д]ш[д]ш 334, 376, 413
 п[д]ш[д]ш[д]н 334
 п[д]ш[д]ш[д]ли 355
 по[д]ш[д]ш[д]ер 254, 356
 прав[д]ш, -л[д] 422
 пр[д]ш[д]ш[д] 230
 пр[д]ш[д]ш[д]ш[д]н 367

- пра[в]ослѣмни* 337
пра[в]ослѣни 389
прадва 393
пражни, -ик 351
пра[к]ца, *пра[к]цов*,
пра[к]ци, *пра[к]че-*
ви 364, 388, 401,
 418
прам, *пран* (*прамен*)
 396
прапорѣц 230
прапѣц 230
прапѣкѣ (*прапѣкѣ*) 407
прапѣ (прав) 338, 339
прапѣше (на-) 449
прапх, -ха, -ф, -в, -ва
 287, 288, 291
пра[ш]ћем, -[ш]ћам,
 -шшѣм 468
пр[в]ѣм 433
пржун 263, 278, 357,
 362
прѣбѣн 466
прѣблѣ[г]нѣм 376
прѣблѣн 466
прѣварнѣ 246
прѣвѣз, *прѣвѣз* 246
прѣвѣзнѣ 246
прѣврѣшѣ 466
прѣгледа[г]ѣм 470
прѣгледашѣ 470
прѣгледо[в]ѣшѣ 465
прѣ[г]нѣшѣ 376, *прѣг-*
нѣше 458
прѣ[д] 379, (са ак.)
 488—489, (са ин-
 стр.) 494
прѣдѣ 232
прѣдѣнишѣ 227
прѣдѣнишѣ (*прѣдажну-*
ши) 227
прѣдика, -а[в]ѣшѣ 265,
 267, 391
прѣдлѣг 246
прѣрѣѣо, -дѣ[г]о 246,
 329
прѣрѣ[д]ѣнѣм, -жѣдѣни
 458
прѣрѣдѣн 454
прѣрѣпѣлѣшѣ 343
прѣрѣ[к]о 390, 446
прѣрѣкр 246
прѣрѣбран 246
прѣрѣкрѣшѣ 329
прѣрѣлѣз 246
прѣрѣлѣм 246
прѣрема (са ген.) 519
прѣремѣ[ш]ћѣ 341,
 382
прѣрѣн[д]ика 391
прѣрѣнѣс 246
прѣрѣнѣсѣк 451
прѣрѣобуко[в]ѣшѣ 465
прѣрѣодѣвна, -о 441
прѣрѣѣк 246
прѣрѣлѣшѣ 246
прѣрѣолѣдѣнѣн 337
прѣрѣрѣз 246
прѣрѣсѣд 246
прѣрѣсѣкѣ 246
прѣрѣсрѣ[ш]нѣм 374
прѣрѣсѣшѣфѣка 338
прѣрѣсѣшѣѣ 246
прѣрѣсѣшѣѣ, -ѣѣнѣѣ 246,
 247
прѣрѣсрѣ[д]нѣк 246, 375
прѣрѣсѣк 246
-прѣрѣн : -прѣрѣнѣшѣ 462
прѣрѣлѣдѣ[г]о-сѣ 285
прѣрѣшлица 351
при (са лож.) 498, 534
 —535
при[в]ѣшѣшѣ 472
привѣзѣшѣ (*привѣзѣн*)
 453
пригѣница, -гѣшѣ 362
приѣдика 266
приѣѣ, *приѣ[г]ѣ* 247, 250,
 436
приѣбѣѣ 245
приѣвѣра, -прѣнѣ 245,
 246
приѣвѣз 246
приѣвѣзнѣ 246
приѣдѣ[г]о 246
приѣдлѣг 246
приѣкѣлѣд 245
приѣкрѣ, -крѣнѣ 246
приѣлѣз 246, 339, -ѣз
 236, 246
приѣлѣм 246
приѣнѣс 246
приѣѣд 245
приѣѣк 246
приѣѣлѣшѣ 246
приѣрѣз 246
приѣсѣд 246
приѣсѣкѣ 246
приѣсѣшѣѣ 246
приѣсѣшѣѣѣ, -нѣѣ 246,
 247
приѣсрѣ[д]нѣк 246, 344,
 375
приѣсѣк 246
приѣрѣн : *приѣрѣнѣм* 245,
 365
приѣрѣѣѣ 246
приѣшѣнѣ 352
приѣжнѣница 351
приѣжнѣшѣ 351
приѣѣшѣѣ : *нѣѣриѣ-*
шѣѣ 316
приѣ[г]ѣд (*приѣд*) 243
приѣ[г]ѣнѣшѣ 255
прилѣ[г]нѣшѣ 376
примамѣѣвѣшѣ,
 -о[в]ѣшѣ 464
примѣдѣ, -ѣкѣ 228, 271,
примѣре 341
примѣрѣ 344

- Прѣмѣре 341
 прѣиашѣвѣи 470
 прѣйѣрамѣн, -ѣси 337
 прѣсиѣ[ѣ]ѣм 470
 прѣшѣзѣм 467
 прѣшѣишнѣи 350
 прѣфѣдѣиш 472
 прѣфѣишнѣо 361
 прѣчѣн 365
 прѣшѣ[ѣ]ѣи-му 469
 прѣблѣн 466
 прѣб[в]ѣиш 260, 263
 прѣо[з] 383, 446
 прѣозѣ 232, 446
 прѣодѣвѣишѣо (прѣодѣвѣ-
 но) 454
 прѣодѣк, -ѣѣдок 452
 прѣѣдрѣм 457
 прѣѣждѣрѣм 457, -ѣро
 277
 прѣокарѣдѣур 260, 263,
 265
 прѣоклѣ[н]ѣсишѣо 373,
 391
 прѣолѣзѣк 450
 прѣѣмѣена 338, 344
 прѣомѣуѣѣиш 473
 прѣойѣ[ѣ]ѣнѣиш 375
 прѣѣиѣлу 439
 прѣѣсѣк 451
 прѣосѣуѣла 266, 269, 278,
 358, 362
 прѣѣсѣк 342
 прѣѣишѣмно 337
 прѣѣишѣсѣк 229
 прѣоѣѣѣк 345
 прѣѣуѣ 445, 519
 прѣчишѣ[ѣ]ѣм 470
 прѣси 410, -ѣи 404
 прѣскѣ[ѣ]ѣм 470
 прѣсишѣ (прѣсишѣ) 402
 прѣужѣ[ѣ]ѣм 470
 прѣѣ- 245—247
 прѣвѣишѣ (прѣуѣишѣи) 287
 прѣкѣмѣниѣк 337
 прѣуѣлишѣика 263
 прѣуѣлицѣиѣа 263
 прѣуѣлицѣмѣн 258
 прѣунѣн 231
 прѣуѣнолѣѣишѣн 331
 прѣуѣѣк 229
 прѣуѣѣоѣлѣк 229
 прѣуѣ[ш] 380, (са ген.)
 513
 прѣушѣи (прѣушѣ) 402, 433
 прѣушѣѣер 254
 прѣушѣом 399
 прѣуѣн : прѣуѣкѣушѣи 463
 прѣуѣх 291, -ѣ, -ѣва 288,
 289, 291, -ѣф -ѣфа
 288, 289, 291, -[ѣ]и
 289
 прѣушѣи[ѣ]ѣм 470
 прѣушѣишѣи 355, 475
 прѣу[ш]ѣнѣишѣ, прѣушѣен
 340, 382
 р (секундарно) 392,
 > 0 386, (парти-
 кула) 444, р 277—
 278, (секундарно)
 р 278
 -ра (партикула) 444
 рѣд (т. и f.) 408
 рѣ[ди] 379, (са ген.)
 519—522
 рѣ[ѣ]ѣнѣа 376
 рѣѣдо[ш]ѣну (с-) 382
 рѣѣѣ (рѣѣѣ) 472
 рѣѣж 232
 рѣѣжѣнѣ 229
 рѣѣждѣрѣмѣишѣ 355
 рѣѣжѣѣли 335
 рѣѣжѣишѣишѣи 335
 рѣѣжлѣѣѣишѣ 351
 рѣѣжлѣика, рѣѣжлѣичѣишѣи
 351
 рѣѣжлѣушѣишѣи 339
 рѣѣжнѣѣишѣ 351
 рѣѣжносѣишѣ 351
 рѣ[з] 383
 рѣѣзѣбрѣишѣ 232
 рѣѣзнѣишѣ 232
 рѣѣзнѣѣо 249, рѣѣзѣ-
 [г]ѣѣлѣи 376
 рѣѣзнѣишѣишѣи : рѣѣзнѣишѣишѣи
 232, 351
 рѣѣѣѣишѣ 232
 рѣѣблѣѣ[г]ѣнѣушѣи 376
 рѣѣзѣукѣѣѣишѣ 345
 рѣѣзлѣѣѣ[ѣ]ѣм 470
 рѣѣзѣѣѣѣишѣишѣи, рѣѣзѣѣ-
 ѣѣѣишѣишѣи 254
 рѣѣдѣѣ[ѣ]ѣм 470
 рѣѣзлѣйѣку[в]ѣишѣи 465
 рѣѣзлѣушѣишѣишѣи-сѣ 335
 рѣѣзѣмѣѣѣишѣишѣи 338, -мѣѣѣо:
 -мѣѣѣѣо 249
 рѣѣзѣсѣнѣишѣи 343
 рѣ[ѣ]ѣ 446
 -рѣѣка (партикула) 444
 рѣѣкѣм 260, 266
 рѣѣкамѣ[ѣ]ѣм 470
 -рѣѣко (партикула) 444
 рѣѣмѣишѣишѣишѣи 260, 264,
 267, 358
 рѣѣмѣн, рѣѣмѣнишѣи 337
 рѣѣмѣнѣѣм 337
 рѣѣмѣнишѣи, -ѣиѣа 337
 рѣѣмѣнѣишѣи (-сѣ) 337, 467
 рѣѣнѣ[ѣ]ѣм 389
 рѣѣнѣѣѣѣишѣи 471, рѣѣнѣ-
 ѣѣишѣи (рѣѣнѣѣѣѣишѣи) 454
 рѣѣниѣѣа 389
 рѣѣнѣѣ[ѣ]ѣм 470
 рѣѣнѣѣ[ш]ѣишѣи-сѣ 389
 рѣѣнѣѣ[в]ѣишѣишѣи 464
 рѣѣсѣѣд, -ниѣк 236
 рѣѣскѣѣѣишѣишѣи 388
 рѣѣскѣрѣишѣишѣиѣа, рѣѣскѣрѣ-
 ниѣѣѣа 350

- расіршнуйш* 350
расіу[ш]хлвдш 340, 382
расіѣзам 467
рдш (т. и ф.) 409
рѣж, рѣжѣнш 232, 278
 -рака, -раке (партикуле) 444
рѣчун 234
Рбани[j]а 278
рбѣш 230
рѣа 278
рѣдбмно 337
рѣђш 247, -ѣ 346
рѣкѣ 271
рѣ[к]ни 376
рѣн : *рѣкнуйш* 461
речийш 247, 346
рѣчийше 456
речийца (дем. од *рѣйка*) 346
рѣчу 456
решавѣш 346
ржж, ржѣнш 278
рйкѣ 467
рj (< *рѣj*) > *р* 341
рje (< *рѣ*) > *ре* 247—248, 345—346
 -рл (> *аро*) 277
рдбје 347
рд[ѣ]сш[в]о 373
рофийш 361
Рбфчѣни 338
рузмалйн 358, 370, 371
руковѣд, -ш 251—252 (ф. и т.) 408
рукоѣш 251
руме[н]шйн 264, 265, 267, 360, 384
румейшнд[в]ица 360
румейшндѣа 360
русмалйн 260, 262, 267, 358, 370, 371
рѣхо, рѣво 287
рѣчѣк 229
Рѣгѣо[в]ина 278
Рѣгѣофци 338
рчйш : *рѣкш* 467, 469
с (+ *ь, њ*) > *ш* 334—335, (+ *н, л*) > *ш* 350—355, > *ш* (спорадично) 355, *ѣ* (млетачко) > *ш* 356—358, > *ц* 363, > *к* 364, (+ *ц*) > *о* 381, [*с*]—383, 384, (са ген.) 513—514
сѣ (пса) 373
сѣблице 233
сѣбља 232
сѣ[в]лѣш, сѣвјѣш 233, 344
Сѣжин-дѣн 330
сам[о]дрѣгш, -а 277, 433
самдшуком, на-самдшук, по-самдшук 439
сѣн 258
сѣ[н]дрѣгш 277, 333, 385
санѣпр 268, 369
сайѣш 266
сѣш (сад) 339
сѣшш (*сѣшѣ*) 402
сѣ- 232
сѣбийш, -ѣдш 232
сѣбја 347
сѣблицѣа 233
сѣбља, -нйк 232, 233
сѣвйш 232
сѣвьлѣсш 344
сѣ[в]лѣш, -ан 233
сѣгнѣш 232, -гнѣ 458
сѣ[г]нѣш[ш]-се 232, 374, 376
сѣгорѣш 232, -ѣжо 249
сѣгрѣшйш 232
сѣд 236
сѣ[д], -а, -ако, -а, ако, -ака, -ачко 228, 381, 443—444
сѣдѣнш 228, 231
сѣдѣшнш 231
сѣдно (са ген.) 515
сѣждѣнш (*сѣгнѣш*) : -ѣм : -и 458
сѣжнѣш : -ѣвѣш 232, 351
сѣзнѣш 232
сѣзѣш 232
сѣјиле-се 330
сѣкрйш : -ѣвѣш 232, 252
сѣкѣйш : -уѣлѣш 232
сѣм 228, *сѣм* 278
сѣ[м]нѣш 232, 344, -ѣно 469, -нѣо : нй-жо : -нѣжо 249, 338, -нѣвѣн 232, 338
сѣн 228
сѣ[н]десѣ (70) 391
сѣ[н]ѣпр 268, 369, 385
сѣнѣш, -ѣ[в]ѣно 389
сѣсшѣ[в]ш 232
сѣсшѣ[в]ш (*сѣсшѣ[в]-лен*) 454
сѣсшѣнак 229
сѣшрѣш (*сѣшрш*) 232, 457
сѣчу[в]ш 232
сѣшвѣн : -[в]лѣн 466
сѣшш 232
сѣд[д]ба 372
сѣдбѣ (*сѣдѣбѣ*) 407
сѣдкакѣв 231
сѣвакѣвшнѣ 350

- сѣдѣко*[j]ѣме 413
сѣдѣшѣ 295
сѣдѣча 427
сѣдѣцѣ 428
сѣдѣшо, -а 427
сѣдѣкѣв 234
сѣдѣи 234
сѣдѣшѣ 228
сѣдѣшо 234, 427
сѣдѣ[д]на 375
сѣдѣкр 230
сѣдѣдѣц 230
сѣдѣшо 427
сѣдѣклѣи, -клѣ, -кѣл 349
сѣдѣскѣи 373
сѣдѣколици 412
сѣдѣ[н]че 385
сѣдѣшу (ид-) 252
сѣдѣ (< сѣдѣ) > *се* 310
сѣдѣлѣсан 310
сѣдѣ 428
сѣдѣ[j]ѣвѣбно 420
сѣдѣ[j]ѣме 413
сѣр- > *ср-* 312
сѣр[г]нѣшѣ 376
сѣрдѣ 271
сѣрдѣшѣ 466
сѣршнѣла-му-лѣ 350
сѣшѣ[h], -е 381, 442
сѣшѣкѣвѣшѣ, -о[в]ѣшѣ, -у[в]ѣшѣ 465, 466, 470
сѣбе (= дат. лок.) 423
сѣдам 231
сѣдѣ[м]нѣсѣшѣ 272, 384, 387
сѣдѣ[д]а[н]десѣшѣ 333, 381, 385
сѣдѣ[д]моро 374
сѣдан 367
сѣдансѣшо 430
сѣдѣчкѣ (-оцкѣ) 336
сѣдѣя 394
сѣдѣо 393
сѣдѣ[м]беговица 384
сѣдѣчкѣ (-оцкѣ), -оцѣ 336, 421
сѣшо (псето) 373
сѣфлѣя, *сѣвлѣя* 361, 389, 394
сѣм 278
си (енклит.) 424
сигурѣшѣ 358
сидѣм, -и, -ѣк 457
сикѣшѣ, -кѣшѣ 469
сидѣн 231
силѣя 394
сидѣлно 386
сидѣлѣцѣ 230, -ѣфѣца 338
си[н]сѣя 333, 385
сидѣлѣм 468
сидѣлѣшѣ 231
сидѣлѣшѣ, -а 287, 291; -ѣв, -ѣв, -ѣва 236, 288, 291, -ѣк 291
сидѣлѣшѣ 231
сидѣ 468
сидѣшѣ: *сидѣ* 387, 457, 478, *сидѣ* 271
сидѣн, -ѣн 231
сидѣ 468
сѣ (< сѣ) > *ѣ* 341—342, *сѣ* (< сѣ) > *се* 344—345
сѣдѣка[в]ѣцѣ 230
сѣдѣка[j]ушѣ 469
сѣдѣла 358
сѣдѣле 260
сѣдѣлѣ 358
Сѣдѣдр, -скѣи 228
сѣдѣшѣ, -ѣм; -ѣм 466, 468, 469
сѣдѣлѣдѣшѣ, -лѣм; -лѣм 468, 469
сѣдѣлѣдѣшѣ 236
скрѣ[д]ѣ 446, (са ген.) 516—517
скрѣдѣшѣ 252
скрѣдѣшѣ 329
скрѣдѣ 267, 358
скубѣлѣк: -лѣк; -бѣк 451
скѣ[в]ѣшѣ 465, 466
скѣ[й]сѣшѣ 373
сл (> *шл*) 351
слабѣ: -лѣ 422
слѣдѣен 347
слѣдѣн: -мнѣ 337
слѣнка 258
слѣлѣкѣ 334, 385
слѣлѣкѣ (слѣлѣкѣ) 407
слѣва, -[в]о[в]ѣшѣца 359
слѣлѣо[в]ѣшѣца 329
слѣчѣн 231
слѣдѣо[д]ѣн 231
слѣдѣлен: -нѣн 348
слѣдѣен, -мѣен 338, 475
слѣдѣн, *слѣдѣи* 228, 390
слѣдѣшѣ 407
слѣдѣшѣ, -ѣ 291
слѣдѣя (ѣт-): *слѣдѣва* (ѣт-) 248, 288, 329
слѣдрѣм 440
слѣдѣ 271
слѣдѣшѣ, -ѣ[j]ѣ, -ѣо 249, 344
слѣдѣна 344
слѣдѣшѣ, -ѣ[j]ѣ, -ѣо 249, 344, 338, 472
сл (> *шл*) 350
слѣдѣдрѣвѣ 442
слѣдѣшѣ 228, 287, -ѣва 228, 288, -ѣя 228, 288, 331, -ѣи 330
слѣдѣшѣ 475
слѣдѣшѣ: *слѣдѣшѣ* 252, 474
слѣдѣчкѣ 439
с + нѣ 335

сб (f. и m.) 408
сб/в/аш 373
сбѣка (псовкв) 373
с-ову банду 526
сдлаш. -ад 230, 263, 358, 371
сдлем (instr. sing.) 408
сдрѣа 358
Софѣја, Совѣја 360
сдѣра, сдвѣра 360
сидшен 455
спандѣш 260, 358
сѣекльѣш-се 349
сѣе/н/ѣдѣш 260, 265, 358, 364, 385
сѣѣла 267, 358
сѣйца 358
сѣоменьѣвѣш 470
сѣомиње/в/ѣш :
 -о-/в/ѣш 464
сѣдрѣди (са ген.) 519
 —522
сѣдред 446, (са ген.) 518
сѣдсобѣн 231
сѣрдѣм 446, (са ген.) 519
сѣрѣма (са ген.) 519
сѣрдѣху 445, (са ген.) 519
сѣужѣль 229
сѣушѣд/ѣ/ѣм 470
сѣу/ш/нѣш 382
срѣбѣц (вѣрабац) 366
срѣбљѣц 366
срѣмошѣн 231
срѣну (нѣ-) 386
срѣфца (вѣрапца) 362
срѣбљѣш 343
срѣ/д/нѣш 376
срѣкнѣш, -кѣш 349, 420

срѣс/ш/ : *срѣшкѣш* 462,
срѣшѣм 365, *срѣо* :
срѣјо 249
срѣсѣ/в/о 349, 373
срѣшнѣш 348, 420; -ѣ
 417
срѣнѣн, -нѣ 231, 420
срѣсѣ/в/о 349
ср/п/скѣш 373
ср/п/сѣ/в/о 373
 -сѣш > -с 386—387
сѣдѣк 476
сѣдѣк : -дѣк 452
сѣанѣмнѣк 337
сѣдѣш, *сѣдѣд/ш/*-се
 359
сѣдѣрѣц 230
сѣдѣрѣ/ѣ/ѣ 247, 248
сѣдѣрѣшина 247, 346
сѣдѣрѣ/ѣ/ѣме 413
 -сѣдѣн > -сѣн 386
Сѣдѣна, -ица 236
сѣдѣни 236
 -сѣдѣво 310
сѣдѣвѣрѣц 230
сѣдѣвѣона 313
сѣдѣ/г/нѣш 376
сѣдѣзѣм 467
сѣдѣјѣна 330
сѣдѣгѣ 271
сѣдѣнѣд/ш/-се 345, 374
сѣдѣјѣо 478
сѣдѣмадѣур 260, 263, 267, 358
сѣш > *шн* 339—341
 -сѣо (девет) 430
сѣојѣдѣк 476
сѣо/ѣ/ѣдѣни, -кѣ, -кѣ,
 -чкѣ 438, 439
сѣдѣлѣц 230
сѣдѣмак 236, 357
сѣдѣшѣне (двѣѣ, трѣ-
 итд.) 430
сѣдѣшѣм 433

сѣѣра/м/ѣушѣица 332,
 384
сѣѣранѣц 230
сѣѣрѣх, -а 287, 291,
 -в, -вѣ 288, 291
сѣѣрѣлѣчкѣш 367
сѣѣрѣлѣица 346
сѣѣрѣхѣ 287, -ѣ, -ѣ
 288, 320, 331, -вѣ
 288
сѣѣрѣгнѣ 267, 357
сѣѣрѣзѣк : -жѣјѣк 451,
 -жѣу, -жѣш 456
сѣѣубѣц 230
сѣѣуд 407
сѣ (= са) 445
сѣ/в/ѣш (псовати) 465
сѣвѣш, -лѣш 422, -лѣгѣ
 417
сѣвѣзѣмнѣ 290
сѣжѣнѣ 229
сѣјѣдѣш (< сумѣдѣт),
сѣјѣма 347, 394
сѣкљѣн 367
сѣмѣдѣш (> сѣмѣдѣш)
 347
сѣмљѣдѣш, сѣмљѣа 348
сѣ/м/ѣорѣдѣа 358, 384
сѣ/м/ѣрѣш, сѣ/м/ѣрѣ-
шѣш 260, 262, 265,
 358, 391
сѣ/м/ѣурѣдѣа 358, 384
сѣ/н/ѣце 385
сѣуѣѣрнѣ 264, 371
сѣскѣш 373
сѣсѣд 344
сѣх, -а, -в, -вѣ, -ѣ
 290, 291
сѣшѣ 422
сѣдѣшѣш 296
сѣдѣш 338

с (природа) 341—342,
> њ 363, > шћ 392

сдлш (сјахати) 343
сд[ш]-се, сдсн 342
(не-)бд-се (не-бој се)
346

сдвср 344
седсѣни, -кѣ, -ки 438,
-чкѣ 439

седйнш 343
с-едншем 343
сѣ[д]нш, -шк, -ица
344, 375

седбк, седбчш 310,
345

сеђсш 250, 344, сеђсѣо
249, сеђсѣни 438, 475,
-дшјак: -ђак 450

сеђсчкѣ 439
сѣ[с]јаш 247, 248, 344
секшра 344

сѣме 344

сѣн 344

сѣнка 344

сѣо 249

сѣсан 310

с-сѣсни 343

сѣс[ш]: сѣ[д]нш 344,
387, 461

с-сѣсш[в]ом 343

сѣшш[ш]-се 344, 374

-сѣс: -сѣснш 344, 460

сѣсш[ш]-се 344, 374

сѣцк 451

сечу 456

сшшра 343

сшшрдшн 435

ш (+ ш, к) > 0 372,
(+ с, с, ш) > 0 373,
(+ м, н, њ) > 0 374
—376, -ш > 0 387—
388

шд 578

шавдја 260, 370

шавдља 261, 370

ша[в]улшн 261, 262,
267

шадшн 330

шдкв (шдквш) 429

шакулшн 261, 264,
267, 393

шд-ли 578

шдлцср 254

шамлшн, шамлшн 233

шдмо 444

шарншца 278

шдчно 233

шд 228, 424

шавшн 348

шдвно, шдвншца 229,
348

шддшр, -ср, -шср, -шра,
-шра, -шрака, -шраке,
-шраке 228, 444

шдзбина 229

шдкнш 228

шдман 228

шдмшн 235

шдмншца 228

шдмшн, -лшн 233,
338

шдмо 236

шдшак, -цно, -шшца
229, 230

шдшца 389

шдшч (шдшчш) 229,
422

шдшн 389

шдсш 229

шдсшмшнш 237,
261, 265, 358

шдчно 233

шдшша 229

швр- > шр- 312

ше (енклит.) 424, (све-
шца) 578—580

-шс (= -шс) 477

шсбе (= дат.-лок.)
423, (= себе) 536

шске 580—581

шслсина 346

шс[ш]сшја 388, шсвсш-
ја, шсфсшја 363

шсршк 441

шс[ш]ке! 372, 405

-шсш: -шсшш 463

шшгла 266

шсшсно 350

-шшја: -шела 253—
254, 478 (+ инф)
554—555

шшх, шшј 291, шшхо,
шшја 290, 329, 330

шшчш 341

шшје (< шш) > шс 345

шшслсина 346

шшшш, шшшше 236

шл, шл, дл (> кл, кл,
гл) 349

шш, дш (> кш, гш)

шшбшш 371

шшш 315

шшшдга 365

шшшшро 390

шшшшкш 425, шшшшкш
277, 425

шшшшсш, шшшшсш
253, 265, 357, 371,
386

шшшшсш, шшшшсш
357, 371, 386

шшшшсшсш 357, 371,
386

шшшш (шш-) 330

шшшшш, -в, -ф 291; -шс,
-шс, -шс 287, 288,
289, -шс 289, -шс 330
шшшш 271

шргѡ[в]ац 230, шргѡф-
ци 338
шрѣвнѣк 363
шрейшѣјак : шрейћак
450
шрейћѣш : шрейшѣм
469
шрѣсѣк 229
шрѣсѣјак : шрѣсѣк 451
шрѣћѡм 433
шрѣфѣш, -[в]ѣш 360
шрѣшѣна (ис-) 455
шрѣ (промена) 430—
432
шрѣ[д]ѣс[ш] (мѣње
[j]ѣдан) 430
шрѣема 431
шрѣсѣ[ш] 387, 390
Трѣ[ш]ће 254, 382
шрѣнѣс[ш] 272, 387
Трѣ-Рѡге 432
шрѣсѣо, -а 430
шрѣнѣца 278
шрѣ[j]е 432—433
шрѣ[j]ѣца 433
шрѣшак 229
шрѣљѣш 343, -љѣо 249
шрѣубѣјак, -љѣк 450
шрѣубѣш 473
шрѣ[д]но 375
шрѣ[м]ба, шрѣ[м]бѣш,
шрѣ[м]бѣч 391
шрѣѣ, -ацкѣ, -ачки
438
-шски (> -цки, -ски)
336, 373
-шсѣво [-дсѣво] >
-сѣво 349
шѣ, -н, -на, -нака,
-накѣ 443
шѣбла 362
шѣдѣен, -а, -ако 443
шѣжбѣ (шѣжѣбѣ) 407

шѣжѣш 473
шѣш : шѣљѣ 421, 422
шѣш, -чу 456
-ћ 283, (> j) 349
ћак (нѣ-ћак) 478, 479,
(+ инф.) 552—553,
ћѣху : ћѣу 270
ћѣнѣш 363
ћѣш 261, 369
ћѣрма 369
ћѣш, ћѣј, -јѣн 363
ћѣшѣца 345
ћѣшѣло 345
ћѣ[д]нѣш 375, ћѣде :
ћѣ[д]нѣ 463
ћѣ[j]о 249, 478
ћѣлѣсина 346
(цѣо-ћѣлок)ѣ[ан] 345
Гѣшѣн 345
ћѣшѣнѣка 345
ћѣшѣш 345
ћѣр 295, (-и, -ѣ) 409
ћѣрѣш 345
ћѣсѣр 345
ћѣсѣшѣа 345
ћѣш 395
ћѣшѣш 310, 345
Гѣшѣка, -о 310
Гѣшѣна 345
ћѣшѣш 345
ћѣшѣш 368
ћѣшѣо 478
ћѣшѣка 261, 267, 369
ћѣшѣца 368
ћѣш > шѣ 347—348
ћѣсѣк 368
ћѣшѣк 229
-ћски (> -цки, -ћки)
395—336
ћѣрѣкѣ (ћѣрѣка) 407

у (романско) > у 264
—265, (са ген.) 514
—515, (са ген. уз
лица) 506—508, (са
ак.) 526, 482—883,
(са лок.) 480—481
уѣсѣш 362
убѣ 271
убѣ, убѣшѣ 449
убѣен, убѣен 466
убѣ[д]нѣш 375, убѣд-
[н]ѣ, убѣ[днѣ]ла 463
уѣнѣш 237, уѣ 463,
у-[в]ѣ (у-овѣ) 276
уѣшѣк, -а 444
уѣшѣ, уѣшѣлац
(на-) 230, 272
у[в]ѣлаца, у[в]ѣраца
364
уѣшѣм, уѣшѣ 472
уѣшѣ 229
уѣшѣ 458
уѣшѣ[ж]ѣен 340, 382
уѣшѣ-се (удај се) у-
дај-се (удави се)
315
уѣшѣца 330
уѣшѣца 338
уѣшѣ[д]нѣш 375, уѣшѣш
345, уѣшѣо 249
уѣшѣ(нѣу) 335
уѣшѣен : уѣшѣен 474,
уѣшѣенѣ 458, уѣшѣ-
дѣшѣ, уѣшѣди 474
уѣшѣгни, уѣшѣжи 456,
474
уѣшѣљѣо 249
уѣшѣшѣш 329
уѣшѣ-232
уѣшѣрѣш 232, -ѣшѣо 249
уѣшѣљѣм 468
уѣшѣрѣш (уѣшѣен) 453
уѣшѣшѣш, уѣшѣшѣш 476
уѣшѣшѣш (уѣшѣхати) 343

фуга 361
фугада 361
фурмина, -*нда* 261, 264, 267, 359, 370
фурруна 360

х : (природа) 284—285, (у почетку речи) 285—286, (у средини речи) 286—290, (на крају речи) 290—295, (у 1 л. синг. аор.) 292, (у 1 л. синг. имф.) 293, (закључак) 296—298
хабѣр 285
хѣјаш 285
хѣјде 285
хѣјдук 285
хѣјка 285
халѣна 285
хан 285
ханѣр 285
хѣрѣно 285
харѣч 285
хѣрѣш 285
хѣш 285
хв- (> *ф-*, *в-*) 295
хилѣда 285
хитѣш 285
хитѣр 285
хлѣд 285
хлѣб 251, 285
хѣд 285
хоро (нѣ-) 285
хѣху 285, нѣ-*хоху* 285, 479
хѣца 285
хрѣбар 285
хрѣмѣш 285
хрѣна, нѣ-*хрѣнијо* 285
хрѣш 285

хрѣш 285
хрѣвѣц 285
хрѣа 285
хитѣш [j]o 285, 478
хѣ- (> *шѣ-*, *нѣ-*) 295
хѣка 285
Хусейн 285
хѣчѣ 285

ц (романско) > *ц* 369
цѣѣица 261, 369
цариграѣцкѣ, -*скѣ* 336
Царѣград, -*ѣцкѣ* 234
цѣје (< *цѣѣ*) > *хе* 310
цѣлѣшови 344
цѣлѣв, *цѣлѣш* 251
цѣлѣјѣш 329
цѣра 265, 369
сi (итал.) > *ч* 369
сhі (млет.) > *н* 369
Цѣгѣ[н]ка 385
цѣјо 329
цѣй[ан]циѣлѣ 420
цѣје (> *хе*) 345
цклѣ, *цклѣ-се* 364
цмѣла 363
црѣвѣн, *цр[в]ѣн* 419
цѣвѣ (*црѣвѣ*) 402
Црѣвѣица 348
цркѣ[ј]ѣм 470
цркѣман, *цркѣмнѣ* 337, *цркѣни* 389
Црмѣица, -*ѣчѣни*, -*ѣчкѣ* 385, 386
Црмѣица, -*ѣчѣни* -*ѣчкѣ* 336, 389
-цѣш- (> *-сѣш-*) 349
цѣ[ј]ѣм 372
цѣкар 230, 235, 264 369

цаѣш 369
цѣбар 229
цѣкѣш : -*ѣм* 476

чѣд 229
чѣс, *чѣс[к]ом* 234
чѣсло[в]ѣц 234
чѣснѣ 229
чѣсѣш, *чѣсѣшѣш* 229
чѣша, -*ица* 236
чѣшно 350
чѣ[ш]ѣ[в]ѣш 340, 382
чѣ[ш]ѣу 382

ченѣца 363, 372, -*ѣш-* *нѣ* 349, 363
чѣѣлам, -*ѣм* 468, 469
чѣса 427
чѣсѣв 428, (некакав) 536
чѣшворо 433
чѣшворонѣшкѣ 439
чѣш[в]рѣшѣк 229
чѣш[в]рѣшѣм 433
чѣшѣри (промена) 430—432
чѣшѣриѣс[ѣш] 391
чѣшѣриѣсѣш 391
чѣшѣрисѣшо 430
чѣшѣрнѣсѣш 391
чѣшр[ѣ]ѣс[ѣш] 387, 390, 391
чѣшѣри 391
чѣшрнѣсѣш 272, 391
чѣшѣлѣ 229
чѣ[ш]ѣнѣ 382
чѣ[ј]ѣ (нѣчији) 536, (односно) 538
чѣм 581
чинѣш 473
чинѣмнѣк 337
чичѣлѣв 369
чј (< *чѣј*) > *ч* 341
чклѣн, *чклѣнѣк* 393
-чко (партикула) 444
чкѣла; -*ар* 363
-чн- (> *-шн-*) 349

- шій*[j]ун 263, 267, 328, 356
шійка 267, 357
шійла 358
шійрүн 263, 267, 356
шійрак 264, 356
шій[н]га 262, 356, 385
шійрәк 229
-шій > *-ш* 386—387
шійаци[j]ун 261, 263, 267, 357
- шійгәш* 345, *-гәши* :
-гүши : *-дүш* 473, 475
шій[j]о 355
шійд 427, 581, (= нешто) 536, (= много) 537
шіймак 235, 236, 357
шійрәгна 267, 357
шһак + инф. 552—553
- [Ш]һәшан* 382
шһер (-и, -ә) 295, 409
[ш]һәш 295, 477, *[ш]һә-док* : *[ш]һәк*, *шһак* 478, *шһө* 247, 478
шүжәнь 229, 339
шүшій 339
- ш* 335
шјүшра 343

САДРЖАЈ¹⁾

Увод 211—224

1—5. Границе, конфигурација земљишта и привредни живот (211—215) 6—7. Деоба на племена и порекло становништва (215—216) 8. Место црмничкога говора међу зетским говорима (217—218). 9—15. Методи испитивања, напомене о транскрипцији, обиму рада и сл. (218—223). 16. Скраћенице (223—224).

Вокали

a 225—239

17. Природа *a* (225—226) 18. *a* < *ъ*, *ь* (227—232) 19. *a* < *ъ*, *ь* (232—233) 20. *a* < *а* (233—237) 21. *a* < других вокала (237) 22. Лумбардско *a* и зетски „полугласник“ (237—239).

ъ 239—255

23. Досадашња испитивања (239) 24. Изговор дугога *ъ*-а у Црмници (240—241) 25. Примери за *ъ* под акцентом (241—243) 26. Примери за неакцентовано *ъ* (243—244) 27. *ъ* у наставцима придевско-заменичке промене (244) 28. Црмнички изговор *ъ*-а према другим нашим говорима (244—245) 29. *ъръ* > *ърѣ*-, *ърѣ*- (245—247) 30. *рѣ* > *ре* (247) 31. *ъ* + *j* (247—249) 32. *ъ* + *o* < -*л* (249) 33. *ъ* + *ь* и *ђ* (250) 34. Екавизми (250—252) 35. Икавизми (252) 36.

¹⁾ Дебље отштампани бројеви односе се на тачке расправе, а остали на стране.

Архаични ијекавизми (252) 37. Секундарно *йѣ* (252—253) 38. *ѣ* према књижевном и страном *е*; *шијо*: *-ћела*; *-иер* (253—255).

Осћали вокали 255—258

39. Појединачна отступања (255—256) 40. Напоредна употреба вокала (256—257) 41. Нијансе у квалитету (257) 42. Назализовани вокали (258) 43. Мукли вокали (258).

Замена сћраних вокала 258—268

44. Порекло романских позајмица (258—259) 45. Романско *a > a, o, y* (259—262) 46. Ром. *o > y, o* (262—264) 47. Ром. *u > y* (264—265) 48. Ром. *e > e* (265—266) 49. Ром. *i > u, e* (266—268).

Редуција, елизија и контракција 268—276

Скраћивање: 50. У хијату (268—269) 51. У сандију (269—270) 52. *-ѡху > -ау* (270) 53. Изван хијата (270) — Елизија: 54. У сандију (270—271) 55. У брзом говору (271) — Контракције: 56. *-ѡ > -ѡ, -аѡ > ѡ, -еѡ > -еѡ, -иѡ > -иѡ, -уѡ > уѡ* (271—272) 57. *-ае- > -ѡ-* у бројевима (272—273) 58—59. Услед губљења *x, v* и *j* (273—275) 60—61. У сандију (275—276).

Губљење вокала 276—277

Консонанти

р 277—278

63. *-рл > аро* (277—278) 64. Секундарно *р* (278).

л 278—282

65. Природа црмничкога *л* (278—279) 66. Порекло *ж* у нашим говорима (279—281) 67. Примери (281—282).

к, г 282—283

68. Природа црмничкога *к* и *г* (282) 69. Примери за *ќ* и *џ* (282—283).

ћ, њ 283

70. *-ћ, -њ > -ј* (283).

x 284—298

72. Природа сх. *x* (284—285) 73. *x* на почетку речи (285—286) 74—79. У средини речи (286—290) 80. *-аху* (290) 81—83. На крају речи (290—291) 84—85. У првом лицу синг. аориста и имперфекта (291—294) 86—87. *-ѡх*, *-ијах* и *-их* у ген. пл. (294—295) — 88. *хћ-*, *хв-* (295—296) 89—90. Закључак (296—298).

в 298—314

91—92. Природа црмничкога *в* (298—299) — Губљење *в*: 93—96. На почетку речи (299—302) 97—99. У средини речи између вокала (302—309) 100. *свѣ-*, *цвѣ-*, *двѣ-* (310) 101. Појединачни случајеви губљења (310). 102. *-сѣво* (310) 103. Испред консонанта (311—312) 104. *свр-*, *швр* (312) 105. На крају речи (312—313) — 106. Секундарно *в* (313) 107. Закључак (314).

ј 314—332

108. *ј*: *ј* (314) 109. Природа црмничкога *ј* (314—315) 110. *ј* између различитих вокала (315—316). Губљење *ј*: 111. На почетку речи (316—317) 112. У средини речи (317—319) 113. На крају речи (319) 114—116. У императиву (319—320) 117. Испред *и* (320—321) 118. Испред *е* (321—323) 119. Испред *а* (323) 120. *е*, *а* + *ја*, *јо*, *ју* (323—324) 121. Између вокала задњег реда (324) 122. У наставцима *-ју* и *-јући* (324—325) 123. У сандију између вокала задњег реда (325) 124. Иза *и* (325—328) — Секундарно *ј*: 125. Иза *и* (328—329) 126. У парт. перф. *-ио* (329—330) 127. У групи *е*, *ѡ*, *а*, *о*, *у* + *и* (330) 128. У групи *е* + *о* (330) 129. Између вокала задњег реда (330) 130. Испред консонанта (330) 131. Аналошко (331) 132. Закључак (331—332).

Асимилација 332—339

133. *н* + лабијал (332—333) 134. а) *м* + дентал (333—334); б) *м* + велар (334) 135. *с*, *з* + *љ*, *њ*, *ћ*, *ђ*, *ј* (334—335) 136. *-ћски*, *-чки*, *-шски*, *-жсѣво*,

-чшво (335—336) 137. *вн, вь* — *мл, мь* > *мн, мь* (336—338) 138. *в* + мукли сугласник (338) 139. Звучни сугласник на крају речи (338—339) 140. Асимплагација на даљину (339).

Прасловенско јошовање 339—341

141. *ск, зѣ* (339) 142. *сшј, здј* (339—340).

Новије јошовање 341—343

143. *шј, жшј, чшј, ршј* (341) 144. *сшј, зшј*; природа *с, з* (341—342) 145. Примери (342—343).

Најновије јошовање 343—346

146. *шѣ, бѣ, мѣ, вѣ* (343—344) 147. *сѣ, зѣ* (344—345) 148. *шѣ, дѣ* (345) 149. *цѣ* (345) 150. *рѣ* (345—346) 151. Примери неизвршеног и прогресивног јотовања (346).

Група лабијал + ј 346—347

152. Најновије јотовање (346) 153. Праслов. и новије јотовање (346—347) 154. Секундарно *љ* иза лабијала (347).

Дисимилација 347—350

155. *ћњ* > *шњ* (347—348) 156. *мн, мь* > *мл, мь* — *вн, вь* (348) 157. а) *шл, шљ, дл* > *кл, кљ, гл*; б) *шњ, дњ* > *књ, гњ* (348—349) 158. а) *-чн-* > *-шн-*; б) *-цш-* > *-сш-* (349) 159. *-цшво* > *-сшво* (349) 160. *ћ* > *ј* (349) 161. Појединачне дисимилације (350).

Појединачне шенденције 350—368

162—165. *сп, зп, сл, зл* > *шп, жп, тл, жл* (350—353) 166. Решетарова претпоставка о природи нових *ш, ж* (353—354) 167. Порекло овога појава (354—355) 168. *с* > *ш* испред других консоната (355—356) 169. *ш/с* у романским позајмицама (356—358) 170. Чување старог *с* (358—359) 171. *ж* > *з* (359) 172. Страно *ф* > *ф, в, њ* (359—361) 173. *в* > *ф* (361) 174. *ф* > *ѡ* — *в* > *б* (361—362) 175. *ѡ* > *ф, в* — *б* > *в* (362—363) 176. *с* > *ц* — *с* > *ћ* — *ш* > *ч* — *ж* > *ѡ* (363—364) 177. *с, ш* > *к* — *з* > *г* (364) 178. *чр-* (364—365) 179. *-м* > *-н* (365) 180. а) *љ* : *ј*,

б) њ : н, в) звучни : мукли и сл. (365—366) **181.** Замена консонаната аналогичном (366—367) **182.** Паралелна образовања (367—368).

Замена стираних консонанаџа 368—371

183. а) романско *з > џ*, б) турско *qu > к, к' > њ*; в) млет. *chi > њ*, итал. *ci > ч*; г) ром. *с > ц* и др. (368—371).

Губљење консонанаџа 371—391

184. Оклузиве: **185.** а) *й* испред *ш, к, ц, ч, њ*; б) *ш* испред *й, к — д* испред *б, г*; в) *к* испред *й, ш, ц, ч, њ — г* испред *б, д, џ, ц, њ* (372—373)

186. а) *й* испред *с, ш — б* испред *з, ж*; б) *ш* испред *с, љ, ш — д* испред *з, љ, ж*; в) *к* испред *с, ш — г* испред *з, ж* (373—374) **187.** *ш, д* испред *м, н, њ*;

б) *к, г* испред *н, њ* (374—376) **188.** *д, г* испред *л* (376—377) **189.** *ко[д], на[д], о[д], о[б]-, љо[д], исљо[д], љоре[д], љре[д], исљре[д], ра[ди], насре[д], љосре[д], усре[д], љу[ш], ље[ш], шес[ш], деве[ш], десе[ш], ка[д], са[д], сву[ђ], љо[й]* (377—381) — Констриктиве

190. а) *с* испред *ц*; б) *ш* испред *ч*; в) *ш* испред *њ*; г) *ж* испред *ђ* (381—383) — **191.** *бе[з], и[з], ни[з], љро[з], ра[з-], [с]* (383—384) — Назали: **192.**

а) *м* испред *й, б, н, њ, ј, с*; б) *н* испред *м, ш, д, ц, џ, ч, с, з, ш*; в) *п* испред *к, г* (384—386) — Ликвиде **193.** *л, р > о* (386) **194.** *сѝр-* (386)

195. *-сѝ, -зд, -шѝ, -жд* (386—387) **196.** Крајњи сугласник иза вокала (387—388) **197.** Губљење сугласника у дублетама (388—389) **198.** Губљења у мање пажљивом говору (389—390) **199.** Скраћивање слогова у поздравима, императивима и бројевима (390 - 391).

Секундарни сугласници 391—393

200. Секундарни назали (391—392) **201.** Секундарно *р* (392) **202.** *зр-, жр- > здр-, ждр-* (392)

204. *љ > шљ — љ > жљ* (392) **203.** *жл-, чл-, шл- > жгл-, чкл-, шкл-* (393) **205.** Појединачни појави (393) **206.** Аналошка образовања (393).

Мешаиџеза 393—394
207. Метатеза *в и л* (393—394) **208.** Спорадичне метатезе (394).

Деклинација

- Именице м. рода* 395—403
209. Хипокористика на *-о, -е* (395—396) **210.** Тип *камы* (396) **211.** Вокатив синг. (396—398) **212.** Инструментал синг. (398—399) **213—214.** Номинатив плур. (399—401) **215.** Генитив плур. (401—402) **216.** Датив плур. (402—403) **217.** Остаџи промене на конс. и на *и* (403).
Именице ср. рода 403—404
218. Инстр. синг. (403—404) **219.** Генитив плур. (404) **220.** *дџба, џџдне* (404).
Именице ж. рода на -а 404—407
221. Вокатив синг. (404—406) **222.** Генитив плур. (406—407) **223.** *брџџа, бџџка игла* (407).
Именице ж. р. на консонанџ 407
224. Инструментал синг. (407).
Именице са две промене 407—410
225. *џџси, рџд, кџрџџн, [в]лџс, глџд, дџбџиџ, дџрџџв, рџковџџиџ, сџ, вџрош, мџсиџ, нџрџџм, џџгџн* (407—409) **226.** *џџр, џџд, рџџиџ* (409) **227.** *Брџџели, вџџџ, крџд* (409—410) **228.** *џлџџи, џрси, гџсли, јџсли, клџџџиџ* (410).
Промена родбинских назива 410—411
Придевско-заменичка промена 411—417
230. Инстр. синг. и дат. -лок. -инстр. плур. (411—412) **231.** Велари испред *и* и *џ* (412) **232.** *-ога, -ому, -ему* итд. (412—413) **233.** *-оџе, -еџе* (413—414) **234.** Ген. пл. (414) **235.** *-зи* (414—417).
Придеви 417—423
236. „Тврде“ и „меке“ основе (417—418) **237.** Придеви на *-џски, -џџџ, -џџџ* итд. (418—419) **238—240.** Напоредна, необичнија и аналошка образо-

Парт. пас. (453—454) **268.** I врста (455—458) **269.** II врста (458—459) **270.** III врста (459—464) **271.** IV врста (464—466) **272.** V врста (466—469) **273.** VI врста (470—472) **274.** VII врста (473—476) **275.** VIII врста (476) **276.** Помоћни глаголи (476—479).

Из синтаксе

Слагање падежа с предлозима 480—499

278. у са лок. (480—481) **279.** на са лок. (481—482) **280.** у са ак. (482—483) **281.** на са ак. (483) **282.** у, на уз *шїѿд, нїшїшо, нїшїша* (483—484) — **283.** о са ак. (484—485) **284.** ѿо са ак. (485—486) **285.** о са лок. (486) — **286.** над са ак. (487) **287.** ѿод са ак. (487—488) **288.** пред са ак. (488—489) **289.** за са ак. (489—491) **290.** за уз *ѿн, шїѿд* (491—492) **291.** међу са ак. (492) **292.** над са инстр. (492—493) **293.** ѿод са инстр. (493—494) **294.** пред са инстр. (494) **295.** за са инстр. (494—495) **296.** међу са инстр. (495) — **297.** о са лок. (495—496) **298.** ѿо са лок. (496—498) **299.** при са лок. (498) — **300.** низ са лок. (498—499) — **301.** Закључак (499).

Значења и уйошреба падежа 500—535

Но м и н а т и в: **302.** Предикативни (500) **303.** Место тзв. словенског инстр. (500) — **Г е н и т и в:** **304.** У одречним реченицама (501—503) **305.** Од презимена (503—504) **306.** Уз *чїсїїїї, блїзу, блїже* (504) **307.** без, до (504—506) **308—311.** у, из, [*искрїа*] уз лична имена (506—509) **312.** код (509) **313.** лїше (510) **314—318.** од (510—512) **319.** око (512) **320.** около (512—513) **321.** ѿуїш (513) **322—323.** с (513—524) **324.** у (514—515) **325.** одно, сїдно, додно, (515) **326—327.** накрај, украј (515—516) **328.** искрај, скрај (516—517) **329.** наїѿмеђу (518) **330.** сїѿред, ѿсїѿред, нїсїѿред (518) **331.** исїред (518—519) **332.** ѿрѿћу-ѿрїма-сїрїм (519) **333.** рїди, зїрїди, ѿрїди итд. (519—522) — **Д а т и в:** **334.** Посесивни (522) **335.** Уз *шїїцї[ш]-се, [в]ѿља* (522) **336.** Етички (523) —

Акузатив: 337. Уз *сидѣи* (523) 338. Уз *жалѣје*, *лѣгдѣи*, *лѣгдѣдѣи*; темпорални (523—524) 339—340. за (524—525) 341. на (525—526) 342. у (526) 343. с-о[в]у банду (526) 344. Уз компаратив (527) — Инструментал: 345. Уз *ругд[ш]-се* (527) 346—349. Употреба *с* у инструменталу, социјативу и просективу (527—534) — Локатив: 350. *при*(534—535).

Уйошреба заменица 535—538

351. Присвојне (535) 352. Повратне (536) 353. Упитно-односне (536—538) 354. *кол[и]ка*: (538).

Уйошреба придева 539—542

Неодређени вид: 355. У предикату (539) 356. Код придева на *-ов* и *-ин* (539) — 357. Одређени вид (540—542) 358. Закључак (542).

Уйошреба бројева 542—543

359. *[j]јѣдан* (542—543) 360. Уз збирне именице (543).

Уйошреба глаголских облика 543—564

Презент: 361. = футур (543) 362. да + се + *оћеш* + инф. = жеља (543—544) — Аорист: 364. У индикативу (544—545) 365. У релативу (545—546) 366. У питањима (546—547) 367. Од имперфективних глагола (547—548) 368. За понављање радње (548) 369. = непосредна будућност (548) 370. = поузданост (548) 371. = егзактни футур (549) 372. *има* + инф. = „замало да не“ (549) 373. = футур, потенцијал, плусквамперфекат (549—550) — Имперфекат: 374—375. Значења (550) 376. Имперфекат: Аорист (551—552) 377. = садашњост (552) 378. = кондиционал (552) 379. *ћак* + инф. = жеља, намера (552—553) 380. *ћак* + инф. = потенцијал (553) — Перфекат: 381. Крњи (553—554) 382. да + перф. = жеља, заповест (554) 383. *ако* + перф. = егзактни футур (554) 384. *докле* + перф. = могућност (554) 385. *ишио* + инф. = потенцијал (554—555) 386. *бијо* + инф. = прекор (555) — Плу-

с к в а м п е р ф е к а т : 387. Облици (555—556) 388. *да* + *plqmpf.* = жеља (556) — Ф у т у р : 389. = егзактни футур (556) 390. *ако, да* + футур = концесивно (556) — Е г з а к т н и ф у т у р : 391. Радња која претходи другој (556—557) 392. = прошлост (557) 393. = могућност (558) — И н ф и н и т и в : 394. Допунски (558—560) 395. = намерна или експликативна реченица (560) 396. = футур (561) 397. *за са инф.* (561) — И м п е р а т и в : 398. Историски (561) 399. Дуго трајање радње (562) 400. У з *који* = оптатив (562) 401. = концесивно (562) — О с т а л о : 402. Отступања у виду (562—563) 403. Отступања у упореби рефлексивних облика (563) 404. *па-да, па-мјкар, и-кад* + погодбени начин = потенцијал (563—564) 405. Парт. през. (564) 406. Парт. прет. II ср. р. (564).

Упошреба свезица (и сличних партикула) . . . 564—581

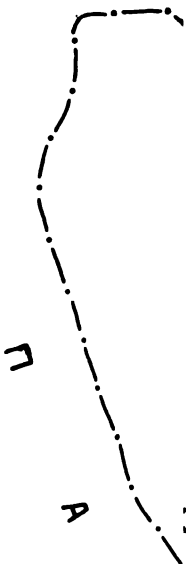
407—408. *а* (565—566), *али* (566), *ама* (566—567), *буди* (567), *да* (567), *да* (567—568), *дако* (568), *даши* (569), *дак* (569), *ђе* (569—570), *за* (570), *зашто* (570), *е* (570—571), *эле* (571—572), *ѝ[ј]а* (572), *ѝма* (572), *ѝшом* (572), *[ј]ѝре* (572—573), *ка* (573), *како* и (573), *ли* (573), *ма* (573—574), *мјкар* (574), *нако* (574—575), *нека* (575), *а-нека[ли]*, *а-некмали* (576), *на* (576—577), *ну* (577), *па* (577—578), *ша* (578), *шд-ли* (578), *ше* (579—580), *шеке* (580—581), *чим* (581), *што* (581).

Конгруенција

Слагање у броју 581—596

409—413. Заменице и придеви уз бројеве (581—589) 414—415. Предикат уз бројеве (589—590) 416. Глагол уз бројеве веће од 2 (590) 417—418. Релативна заменица (590—591) 419. Бројне именице на *-ица, -ина* (591—592) 420. Колективне именице (592—593) 421—422. Колектива на *-ад* (593—594) 423—425. Бројеви уз *plur. tantum*, колектива на *-ад*, *зрџи* и *го[в]једо* (594—595).

Слагање у роду	596—598
426—429. Тип <i>вдјвода</i> (596—598) 430—431. Тип <i>вдвалица</i> (598).	
Ред речи	598—600
432. <i>бих, би...</i> (598—599) 433. <i>-се нека</i> (600)	
434. Остало (600).	
Негација	600—601
435. <i>[ни]један</i> (600) 436. <i>без-ниђе, нйшиа</i> итд. (600) 437. <i>нѣма нѣ, нѣко</i> (600—601) 438. <i>не нѣко, нйшиа</i> итд. (601).	
Текстови	602—620
Регнстар	621—651

Ц

А

С

К

Ш

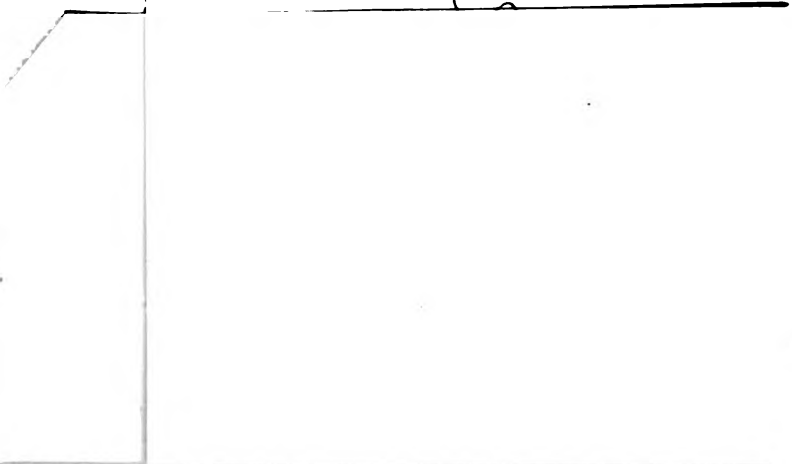
Б

Л

А

Т

О

ПРЕГЛЕД
ИЗДАЊА СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ

Академијне су књижаре „Геца Кои А. Д.“ и „С. Б. Цвијановић“
у Београду

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

Књига

- I. — **А. Белић**, Дијалекти Источне и Јужне Србије. — Б. 1905 8^о XV 715 (и две карте у прилогу). Цена 100 динара.
- II. — **А. Белић**, О дијалекатском материјалу О. Броха у књизи: Die Dialekte des südlichsten Serbiens. — **Владан С. Јовановић**, Гаврило Стефановић Венцловић. — **Милош Московљевић**, Акценти именица и придеза у поцерском говору. — **Маринко Станојевић**, Северно-тимочки дијалекат. — **Гл. Елезовић**, Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи. — Б. 1911 8^о 473 Цена 60 динара.
- III. — **Данило Вушовић**, Дијалекат Источне Херцеговине. — **Д-р Фран. Илешин**, „Безјак“ и „Безјаци“. — **Д-р Миливој Павловић**, О становништву и говору Јајца и околине. — **Гојко Ружић**, Акценатски систем пљеваљског говора. — **Маринко Станојевић**, Прилози речнику тимчког говора. — Б. 1928 8^о 194 (и две карте у прилогу). Цена 30 динара.
- IV. — **Глиша Елезовић**, Речник косовско-метохиског дијалекта, свеска 1. — Б. 1932 8^о XXIII 477. Цена 60 динара.
- V. — **Д-р Бранко Милетић**, Изговор српскохрватских гласова. — Б. 1933 8^о 160 (са 23 таблице у прилогу). Цена 50 динара.
- VI. — **Гл. Елезовић**, Речник косовско-метохиског дијалекта са прилозима, свеска 2. — Б. 1935 8^о 587. Цена 80 динара.
- VII. — **А. Белић**, Галички дијалекат. — Б. 1935 8^о 350. Цена 80 динара.
- VIII. — **Д-р Миливој Павловић**, Говор Сретечке жупе. — Б. 1939 8^о 347. Цена 60 динара.
- IX. — **Josip Ribarić**, Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. — **Д-р Бранко Милетић**, Црмнички говор. — Б. 1940 8^о 663. Цена 100 дин.
- X. — **Д-р Мате М. Нгасте**, Сакавски дијалекат ostrva Враћа. — **Миханло С. Стевановић**, Систем акцентуације у пиперском говору. — **Јован Ј. Вуковић**, Акценат говора Пиве и Дробњака. — Б. 1940 8^о 417. Цена 80 дин.

ИЗДАЊА

ЗАДУЖБИНЕ КАМЕНКА И ПАВЛА БРАЋЕ ЈОВАНОВИЋА

1. Д-р Герхард Геземан, Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама. — Срем. Карловци 1925.
2. Тих. Остојић и Вл. Ђоровић, Српска грађанска лирика XVIII века. — Ср. Карловци 1926.
3. Д-р Владимир Ђоровић, Списи св. Саве. — Б. 1928.
4. Љуб. Стојановић, Старе српске повеље и писма. Књига I. Дубровник и његови суседи. Први део. — Ср. Карловци 1929.
5. Д-р А. Погодин, Руско-српска библиографија. Књига I. (Први део). Књижевност. — Б. 1932.
6. Јеленко Михаиловић, Трусови у Јужној Бугарској, са нарочитим погледом на трусне катастрофе у 1928 г. — Б. 1933.
7. Пера Ј. Поповић и Д-р Влад. Р. Петковић, Старо Нагоричино, Псача и Каленић. — Б. 1933.
8. Љуб. Стојановић, Старе српске повеље и писма. Књига I. Дубровник и његови суседи. Други део. — Б. 1934.
9. Д-р Владимир К. Петковић, Геологија Источне Србије. Књига I. Са 194 геолошких профила и слика и 8 геолошких карата и скица у тексту, 3 геолошке карте и 6 геолошких профила у прилогу и слика на таблама. — Б. 1935.
10. Југословенски библиографски годишњак за 1933 годину. Израђен у Народној библиотеци у Београду. — Б. 1935.
11. А. Белић, Галички дијалекат. — Б. 1935.
12. Д-р Александар Погодин, Руско-српска библиографија 1800—1925. I књига (други део). Књижевност. — Б. 1936.
13. Д-р Станоје Станојевић, Историја српског народа у средњем веку. I: Извори и историографија. Књига I: О изворима. — Б. 1937.
14. Д-р Тих. Р. Ђорђевић, Зле очи у веровању Јужних Словена. — Б. 1938.
15. Миливој Павловић, Говор Сретечке жупе. — Б. 1939.
16. Милош Ђ. Шкарић, Живот и обичаји „Планинаца“ под Фрушком Гором. — Д-р Миленко С. Филиповић, Обичаји и веровања у Скопској Котлини. — Уредио Д-р Јован Ердељановић. — Б. 1939.
17. Српски дијалектолошки зборник, књ. X. — D-г Mate M. Hraste, Савковски дијалекат ostrva Брача. — Михаило С. Стевановић, Систем акцентуације у пиперском говору. — Јован Л. Вуковић, Акцент говора Пиве и Дробњака. — Б. 1940.
18. Српски дијалектолошки зборник, књ. IX. — Josip Ribarić, Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. — Д-р Бранко Милетић, Црмнички говор. — Б. 1940.

